

Barbara Bieniek

*Ewolucja oddziaływania szwedzkiej władzy monarszej na
funkcjonowanie
wybranych elementów systemu politycznego w latach
1809–2019*

Rozprawa doktorska

Promotor: dr hab. Małgorzata Myśliwiec. prof. UŚ

Promotor pomocniczy: dr Marta Grzechnik (UG)

Wydział Nauk Społecznych

Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice 2024

Spis treści

Wstęp.....s. 5

1. Monarchia: rozważania teoretyczne

1.1. Polityczna koncepcja współczesnej monarchii (główna teoria).....s. 23

1.2. Głowa państwa we współczesnych systemach politycznych..... s. 89

1.3. Prezydent w systemie parlamentarno-gabinetowym, prezydenckim i semi-prezydenckim..... s. 100

1.4. Podobieństwa i różnice między pozycją ustrojową monarchy i prezydenta (teoria pomocnicza)..... s. 122

2. Monarchia szwedzka na tle monarchii europejskich

2.1. Krytyka monarchii europejskich w XXI wieku..... s. 152

2.2. Zarys tradycji monarchicznej w Szwecji do 1809 r.....s. 205

2.3. Podstawa prawna funkcjonowania obecnej władzy królewskiej w Szwecji..... s. 252

3. Monarcha a władza ustawodawcza

3.1. Lata 1809–1914.....s. 265

3.2. Lata 1915–1945.....s. 319

3.3. Lata 1946–1973.....s. 324

3.4. Lata 1974–2019.....s. 329

4. Monarcha a władza wykonawcza

4.1. Lata 1809–1914.....s. 334

4.2. Lata 1915–1945.....s. 367

4.3. Lata 1946–1973.....s. 393

4.4. Lata 1974–2019.....s. 405

5. Monarcha a władza sądownicza

5.1. Lata 1809–1914.....s. 417

5.2. Lata 1915–1945.....s. 425

5.3. Lata 1946–1973.....	s. 427
5.4. Lata 1974–2019.....	s. 429
6. Monarcha a samorząd terytorialny	
6.1. Lata 1809–1914.....	s. 432
6.2. Lata 1915–1945.....	s. 435
6.3. Lata 1946–1973.....	s. 436
6.4. Lata 1974–2019.....	s. 437
7. <i>Quo vadis monarchia?</i> – monarchia czy republika, jako forma rządów w Szwecji.....	s. 443
Zakończenie.....	s. 489
Bibliografia.....	s.506
Wykaz najczęściej stosowanych skrótów.....	s. 542
Wykaz tabel, map, rysunków.....	s. 543

Wstęp

Pojęcie monarchii zostało niejednokrotnie przeanalizowane i zdefiniowane przez naukowców, pisarzy, poetów, filozofów, zwolenników i krytyków posiadania koronowanej głowy państwa. Geneza władzy królewskiej, która pierwotnie odnosiła się do wyznaczenia przywódcy grupy, sięgająca czasów plemiennych, zaowocowała obszernym dziedzictwem naukowo-prawnym, pod postacią esejów, pamfletów, wykładów, opracowań, prac literackich, zbiorów aktów normatywnych. Pozostawiony przez myślicieli dorobek dotyczył analizy monarchii w różnych przedziałach czasowych oraz odnosił się do jej roli, znaczenia i celu w ujęciu politologicznym, prawnym, ekonomicznym, socjologicznym, kulturowym. Wydaje się, że tematyka monarchiczna została na tyle wyeksploatowana, że często kwestionuje się konieczność prowadzenia dalszych badań w tym kierunku. Szczególnie, gdy weźmie się pod uwagę przeważającą liczbę państw z ustrojem republikańskim w Europie. Analiza systemowa państw republikańskich stanowi przedmiot zainteresowania badaczy, dlatego, że każdy kolejny prezydent wnosi solidny dorobek prawno-polityczny. Monarchowie konstytucyjni nie przyciągają uwagi w taki sam sposób z racji ich prawnie ograniczonych kompetencji, sprowadzających się do przeważnie symbolicznych czynności. Warto mieć na uwadze fakt, że ustanowienie europejskich republik jest zjawiskiem dość młodym. Większość państw republikańskich powstało po I i II wojnie światowej, podczas gdy większość monarchii legitymuje się średniowiecznym rodowodem.

Państwa członkowskie UE:

- Austria 11.11.1918 rok,
- Bułgaria 15.09.1946 rok,
- Chorwacja (Królestwo Jugosławii) 29.11.1945 rok,
- Cypr (w 1489 r. ustanowiono republikę, następnie Cypr został podbity przez Imperium Osmańskie w 1571 r., a w 1878 r. Cypr trafił pod administrację brytyjską, co oznaczało, że państwo było zarządzane przez Koronę. Dopiero ogłoszenie niepodległości 19 lutego 1960 r. oznaczało oficjalne wprowadzenie republiki),
- Czechy 28.10.1918 rok,
- Estonia 24.02.1918 rok,
- Finlandia 14.12.1918 rok,
- Francja 4.09.1870 rok,

- Grecja 20.07.1973 rok,
- Irlandia 18.04.1949 rok,
- Litwa 2.11.1918 rok,
- Łotwa 18.11.1918 rok,
- Malta 13.12.1974 rok,
- Niemcy 18.11.1918 rok,
- Polska 14.11.1918 rok,
- Portugalia 4.10.1910 rok,
- Rumunia 30.12.1947 rok,
- Słowacja 28.10.1918 rok,
- Słowenia (Królestwo Jugosławii) 29.11.1945 rok,
- Węgry 1.02.1946 rok,
- Włochy 12.06.1946 rok.

Państwa nienależące do Unii Europejskiej, ale będące stroną układów i porozumień z UE:

- San Marino (formalnie państwo jest republiką od XV wieku, pozbawione tradycji monarchicznej).

Państwa należące do strefy Schengen, które nie przystąpiły do Unii Europejskiej:

- Szwajcaria 1291 rok,

Państwa kandydujące do UE:

- Albania 7.04.1939 rok,
- Bośnia i Hercegowina (Królestwo Jugosławii) 29.11.1945 rok,
- Czarnogóra (w 1918 r. Czarnogóra stała się częścią Królestwa Serbii, następnie Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, które zostało przemianowane na Królestwo Jugosławii, zatem jako końcową datę przyjmuje się 29.11.1945 rok),
- Gruzja (w 1801 r. monarchia gruzińska upadła, a państwo stało się częścią Imperium Rosyjskiego do 26 maja 1918 r., kiedy to proklamowano Demokratyczną Republikę Gruzji),
- Północna Macedonia (Królestwo Jugosławii) 29.11.1945 rok,

- Mołdawia (historycznie monarchię mołdawską obalono w 1859 r., kiedy to Mołdawia stała się częścią Zjednoczonego Księstwa Mołdawii i Wołoszczyzny, a 2 grudnia 1917 roku ogłoszono powstanie Mołdawskiej Republiki Ludowej),
- Serbia (Królestwo Jugosławii) 29.11.1945 rok,
- Turcja 1.11.1922 rok,
- Ukraina 25.01.1918 rok,

Potencjalne państwa kandydujące:

- Kosowo (brak tradycji monarchicznej, ale można przyjąć rok 1946 r., kiedy to Josip Broz Tito nadał Kosowu status regionu autonomicznego w ramach Serbii).

Państwa spoza UE:

- Białoruś 25.03.1918 rok,
- Rosja 16.03.1917 rok.¹

Wprowadzenie republiki nie oznaczało automatycznie przekreślenia losu władzy królewskiej w pozostałych państwach. Obecnie w Europie występuje dwanaście suwerennych monarchii: Królestwo Belgii, Królestwo Danii, Królestwo Hiszpanii, Królestwo Niderlandów, Królestwo Norwegii, Królestwo Szwecji, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Księstwo Andory (monarchia diarchiczna), Księstwo Liechtenstein, Księstwo Monako, Wielkie Księstwo Luksemburga, Państwo Miasto Watykan (monarchia elekcyjno-absolutna). Co więcej, w skali globalnej, niektóre państwa powróciły do monarchicznej formy ustrojowej, jak Hiszpania w 1975 r. po śmierci generała Francisco Franco czy Kambodża po upadku reżimu Czerwonych Khmerów w 1993 r. (wcześniej restauracja monarchii miała miejsce w 1975 r.) lub dokonano zmian w obrębie ich ustrojowości, jak w Bhutanie, który choć formalnie posiada koronowanego szefa państwa od 1907 r., to w 2008 r. stał się monarchią konstytucyjną w miejscu dotychczas obowiązującej monarchii absolutnej. Ponadto, pod koniec XX w. w Brazylii miała miejsce próba przywrócenia instytucji koronowanej głowy państwa. W 1992 r. przeprowadzono referendum, w którym za restauracją monarchii opowiedziało się ponad 10% głosujących.² Nietypowym przypadkiem jest Uganda, w której, choć jest republiką, nadal występują tradycyjne królestwa³ uznane przez rząd i utrzymujące określaną autonomię

¹ Opracowanie własne bazujące na danych zwartych w: T. Pasierbiński, *Monarchie świata: poczet rodów królewskich i książęcych*, Warszawa 2002; J. Knopek, *Europejskie systemy polityczne*, Warszawa 2016, s. 79.

² W XXI wieku miały również miejsce transformacje z monarchii na republikę, jak na Mauritiusie w 1992 r., w Samoa w 2007 r. i w Nepalu w 2008 r.

³ Królestwo Buganda, Królestwo Bunyoro, Królestwo Toro, Królestwo Busoga.

kulturową i ceremonialną. Nawet upadek monarchii w niektórych państwach nie zatrzymał obalonych lub wygnanych monarchów przed powrotem do byłych królestw i ponownym zaangażowaniem się w sprawy społeczne. Księżę koronny Jugosławii, Alexander Karađorđević, przebywa obecnie w Belgradzie, pracując na rzecz społeczeństwa i wypełniając ceremonialne funkcje. Podobnymi obowiązkami zajmują się Leka II w Albanii, Małgorzata Hohenzollern-Sigmaringen w Rumunii, rodzina Begration w Gruzji, Petrovicie Njegoše w Czarnogórze czy Saxe-Coburg-Gotha w Bułgarii. Jan Guillou nazwał odrodzenie się władzy królewskiej w nowej postaci „wiosną monarchii”, gdzie stanowisko głowy państwa sprawuje wybieralny prezydent, a rodzina królewska pomaga z zamku, wypełniając znamiona monarchii konstytucyjnej⁴. Te przykłady sygnalizują, że zagadnienie monarchii nie należy do „przeszłości”, a politycznie zdegradowana instytucja Korony wcale nie oznacza, że w tym systemie nie dochodzi do zmian i modernizacji. Interująca jest obserwacja jak instytucja pierwotna (monarcha) i instytucja wtórna (prezydent) rozwijają się w tym samym czasie i aktualizują problematykę głowy państwa w XXI wieku.

To co zniechęca przed podjęciem się powyższej tematyki to krytyka wymierzona w reprezentantów popularnej niegdyś monarchii. Taka postawa prowadzi do swoistej ignorancji naukowej i jednoznacznego stwierdzenia, że dane zjawisko przestało się rozwijać. Jest to założenie z góry błędne, bowiem każda koncepcja, ideologia, postawa, która w pewien sposób odnosi się do organizacji życia jednostki lub w wymiarze wspólnotowym, podlega takim samym przemianom i warunkowane jest przez czynniki polityczne, wojskowe, społeczne, ekonomiczne, kulturowe. Podobnie jak rozwija się i zmienia pojęcie państwa, jego struktur oraz społeczeństwa, takim samym zmianom podlegają systemy, które je definiują. Demokracja w XXI wieku nie jest tym samym, co w czasach funkcjonowania greckiego polis. Tak samo jest z monarchią. To nie król ze złotą koroną odziany w gronostajowy płaszcz, dzierżący insygnia władzy, który jest bezwzględny w swoich osądach, a poddanych traktuje jako osobistą własność. Monarchia „nowej ery”, to osoby, które zawarły znowelizowaną umowę społeczną ze zmienionymi warunkami determinującymi jej istnienie. Władca lub władczyni stali się podwładnymi skazanymi na łaskę obywateli, którzy mogą ich obalić oraz zastąpić republikańskim odpowiednikiem. Koronowany „pierwszy obywatel” przestał być wszechwładnym przywódcą, lecz stał się sługą swojego narodu. Obecnie nikt z monarchów nie izoluje się od ludu, lecz dąży do stania się jego częścią. Ponadto to co wyróżnia monarchę od prezydenta to szerszy zakres „miękkich”, niekonstytucyjnych kompetencji. Koronowane głowy

⁴ *Det våras för monarkin*, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/Mo82kE/jan-guillou-det-varas-for-monarkin>, (dostęp: 29 czerwca 2024).

państwa zostały zmuszone do dokonania zamiany instrumentów twardej siły (*hard power*) na instrumenty miękkiej siły (*soft power*), aby odnaleźć się w nowej rzeczywistości jako instytucje post-polityczne.⁵ Panujący, jako apolityczny podmiot, integruje się z ludem podczas świąt narodowych, życzeń składanych z różnych okazji oraz kiedy państwo dotkną tragedie i katastrofy. Istotną rolę w tym przypadku odrywają media, które kreują wizerunek monarchy jako albo zaangażowanego w sprawy narodu albo lekceważącego funkcję konstytucyjnego króla bądź królowej.

Temat pracy doktorskiej został podjęty w związku z wyrażaną obecnie krytyką władzy królewskiej na kontynencie europejskim. Dworskie skandale z udziałem rodzin królewskich przysłoniły główne znaczenie monarchii i jej rolę w XXI wieku. Opinia publiczna została wyraźnie podzielona na zwolenników natychmiastowego wprowadzenia republikańskiego systemu rządzenia oraz na tzw. „sentymentalistów”, którzy pamiętają „złoty wiek”, związany z posiadaniem sprawnej władzy królewskiej, opowiadającej się za narodem w czasach kryzysu. Niemniej jednak, należy stwierdzić, że aktualnie tocząca się debata na temat dalszego utrzymywania monarchii, czy też jej zniesienia, skłania do zadania pytania, czy monarchia ma rację bytu we współczesnych realiach? Cieszące się coraz większym zainteresowaniem medialnym kryzysy wizerunkowe rodzin królewskich, koszty utrzymania monarchii w czasach gospodarczej niepewności oraz w związku z niemożliwymi do przewidzenia wydarzeniami (konflikty zbrojne, zamachy terrorystyczne, kryzysy migracyjne czy sytuacja pandemiczna), ograniczone możliwości działania monarchy, a także abdykacje na rzecz młodszych następców tronu często prowadzą w przestrzeni publicznej do konkluzji, że monarchia to polityczny przeżytek. Reasumując, zadanie pytania badawczego o to, czy w realiach XXI wieku, będącego zarówno symbolem niepohamowanego rozwoju cywilizacyjnego, a jednocześnie borykającego się z licznymi problemami zagrażającymi stabilności i trwałości porządku, a także bezpieczeństwa narodowego oraz międzynarodowego, monarcha nadal może odgrywać istotną rolę w systemie politycznym państwa demokratycznego, wydaje się być w pełni uzasadnione.

Jak już zostało wspomniane, monarchie nie cieszą się największym uznaniem, m.in. z powodu ograniczonej możliwości działania w życiu politycznym, społecznym, czy gospodarczym. Wątpliwości, które oscylują wokół nieprzystawalności monarchii do XXI-wiecznej demokracji i społeczeństwa bezklasowego, zdają się być główną przyczyną rozczarowania tradycją królewską, oraz poważnym wyzwaniem dla reprezentantów monarchii. O dalsze losy władzy królewskiej zaczęły martwić się dynastie Windsorów w Wielkiej Brytanii

⁵ F. L. Müller, H. Mehrkens, *Royal Heirs and the Use of Soft Power in Nineteenth-Century Europe*, London 2016.

oraz Burbonów w Hiszpanii, których wizerunki, kreowane i rozprzestrzeniane przez media, w przeważającej mierze zdominowane są przez dworskie skandale. Do przestrzeni publicznej dociera niewiele informacji o pozostałych królestwach, jak Holandia z obecną dynastią Orańsko-Nassau, czy też o księstwach, jak Andora, Liechtenstein, Monako, czy Wielkie Księstwo Luksemburga. Bardzo ograniczone są także informacje na temat monarchii w państwach regionu skandynawskiego: Danii, Norwegii, Szwecji. Można wysunąć wniosek, że państwa północnej Europy, które z reguły cieszą się reputacją podmiotów nastawionych na pokojową kooperację oraz przyjmują rolę strażników wartości demokratycznych i praw człowieka, nie wzbudzają większego zainteresowania. Kiedy jednak zbada się kondycję choćby Szwecji, wówczas okaże się, że pominięcie tego regionu przy omawianiu jakiegokolwiek zagadnienia społeczno-politycznego przyczynia się do utrwalenia luki badawczej, utrudniającej lepsze rozumienie mechanizmów rządzących przestrzenią, w której egzystuje człowiek.

Niniejsza dysertacja skupia się na zbadaniu zagadnienia monarchii w oparciu o przykład Królestwa Szwecji w latach 1809–2019. *Casus* Szwecji nie został wybrany bez powodu. Decyzja została podjęta na podstawie kondycji, jaką prezentuje szwedzka władza królewska uosabiana przez ród Bernadotte. Na gruncie literatury przedmiotu jest ona bowiem określana jako jedna z najbardziej republikańskich monarchii, jakie istnieją w Europie⁶, a według Jacka Bartyzela, „dyktat mentalności egalitarno-demokratycznej” prawie dokonał całkowitej anihilacji szwedzkiej monarchii⁷. Fundamentalne prawo do takiego stopnia ograniczyło władze koronowanej głowy państwa, że nawet podważa się status Szwecji jako monarchii.⁸ Szwedzki monarcha, ale też rodzina królewska, pełnią wyłącznie funkcje ceremonialne. Monarchia pełni jednak ważną symboliczną funkcję dla działania państwa. Koronowany przywódca dokonuje uroczystego otwarcia parlamentu (Riksdag) oraz, według brytyjskiej zasady wprowadzonej przez Waltera Bagehota (1826–1877), powinien doradzać, zachęcać i ostrzegać pozostałe segmenty władzy, tj. parlament i rząd. Natomiast sam winien być informowany przez premiera o kondycji Szwecji i kluczowych poczynaniach rządu. Mariusz Popławski nazwał obecną szwedzką instytucję monarchii organem historycznym, nie z powodu swojego antycznego pochodzenia, lecz z racji pełnienia przez panującego wyłącznie

⁶ A. Ławniczak, *Monarchiczne i republikańskie głowy państwa w Europie*, Wrocław 2011, s. 59.

⁷ J. Bartyzel, „Monarchizm współczesny – zjawisko polityczne czy kulturowe?” [w:] *Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm*, red. R. Kantor, R. Hołda, Kraków 2016, s. 32.

⁸ Szwedzka monarchia została pozbawiona większości uprawnień, które z reguły przysługują innym monarchom, jak pełnienie funkcji zwierzchnika sił zbrojnych, wskazywanie kandydata na premiera, zatwierdzanie nominacji ministrów czy bycie głową kościoła państwowego, H. Wenander, „*The King and Public Power in the Minimalist Monarchy of Sweden*” [w:] “The role of monarchy in modern democracy. European monarchies compared”, ed. R. Hazell, B. Morris, s. 32; E. Smith, *Konstitusjonelt demokrati. Statsforfatningsretten i prisipielt og komparativt lys*, Oslo 2017, s. 215.

ceremonialno-reprezentacyjną roli⁹. Jest to błędne określenie władzy królewskiej, bowiem takie przedstawienie oznaczałoby, że monarchia jest instytucją martwą, nie działającą i zbędną. Pozbawienie monarchy politycznych kompetencji nie czyni z niego niepotrzebnego bytu. Monarcha jest aktywny i wywiązuje się ze swoich konstytucyjnie przypisanych zadań. To, że odbiega od tradycyjnego wizerunku głowy państwa, postrzeganego właśnie przez pryzmat historii, jako silnej jednostki, nie oznacza, że króla bądź królową należy traktować jako zamknięty rozdział historii państwa. Niemniej jednak, restrykcje nałożone na prawną pozycję monarchii oraz określenie jej fasadowej funkcji, skłania do zadania pytania, jak taka limitacja praw i obowiązków władzy królewskiej wpływa na jej obecny kształt. Głównym celem badawczym pracy jest przedstawienie przebiegu procesu deabsolutyzacji monarchii po 1809 roku oraz ukazanie jej roli w XXI wieku, w relacjach z podmiotami horyzontalnego i wertykalnego podziału władzy w szwedzkim systemie politycznym.

Wybór tematu uzasadnia także fakt istnienia niewielkiego zakresu prac, które mogłyby odnieść się do proponowanego problemu badawczego. Literatura dotycząca monarchii w Szwecji jest bardzo ograniczona i często ogranicza się jedynie do przedstawienia charakterystyki wybranych zagadnień. Bez wątpienia do najważniejszych prac z tego zakresu należy zaliczyć: “The Role of Monarchy in Modern Democracy. European Monarchies” (R. Hazell, B. Morris: 2020)¹⁰; „Monarchia Alternatywa – mit – anachronizm” (R. Kantor, R. Hołda: 2016)¹¹; “Parliament and Parliamentarism. A comparative History of a European Concept” (P. Ihalainen, C. Ilie, K. Palonen: 2018)¹²; “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520” (K. Helle: 2008)¹³; “The Cambridge History of Scandinavia 1520–1870” (E. I. Kouri, J. E. Olesen: 2016)¹⁴; “A Concise History of Sweden” (N. Kent: 2008)¹⁵; A history of Sweden (C. Grimberg: 1935)¹⁶; “Historia Szwecji” (A. Kersten: 1973)¹⁷; “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament” (M. Metcalf: 1987)¹⁸. Należy także wspomnieć o pozycjach, które stanowią podstawę do szerszego omówienia problematyki monarchii i jej

⁹ M. Popławski, *Samorząd terytorialny w królestwie Szwecji*, Toruń 2007, s. 29.

¹⁰ *The role of monarchy in modern democracy. European monarchies compared*, ed. R. Hazell, B. Morris, London 2020.

¹¹ *Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm*, red. R. Kantor, R. Hołda, Kraków 2016.

¹² *Parliament and Parliamentarism. A comparative History of a European Concept*, ed. P. Ihalainen, C. Ilie, K. Palonen, New York and Oxford 2018.

¹³ *The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520*, volume 1, ed. Helle, K., Cambridge 2008.

¹⁴ *The Cambridge History of Scandinavia 1520–1870*, volume II, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016.

¹⁵ N. Kent, *A Concise History of Sweden*, New York 2008.

¹⁶ C. Grimberg, *A history of Sweden*. tłum. C.W. Foss, Illinois 1935.

¹⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław 1973.

¹⁸ *The Riksdag: A History of the Swedish Parliament*, ed. M. Metcalf, Stockholm 1987.

ujęcia na przestrzeni dziejów, takich jak „O monarchii konstytucyjnej i rękojmiach publicznych”, (B. Constant: 2016)¹⁹, czy „Monarchia” (D. Alighieri: 2010)²⁰.

Na gruncie polskiej nauki do grona najważniejszych badaczy problemu monarchii należy zaliczyć Jacka Bartyzela, Mariana Grzybowskiego, Artura Ławniczaka, Jana Nalaskowskiego, Stanisława Sagana oraz Marcina Michała Wiszowatego. W pracy znajdują się także odniesienia do wyników badań, dotyczących współczesnych systemów politycznych, prezentowanych na gruncie literatury przedmiotu przez Annę Budzanowską, Ryszarda M. Czarnego, Rafała Głajcara, Sebastiana Kubasa oraz Andrzeja Kubkę.

Powstanie pracy byłoby także niemożliwe bez wcześniejszego przeprowadzenia dokładnej analizy stanu literatury szwedzkiej. Do najważniejszych pozycji bez wątpienia należy zaliczyć: „Sveriges politiska system” (Y.N. Bretzer: 2021) ; „Det svenska samhället 1720 – 2018. Böndernas och arbetarnas tid” (S. Hadenborg, L. Kvarnström: 2019) ; „Modern svensk politisk historia. Konflikt och samförstånd” (S. Hadenius: 2008) ; „Riksdagen. En svensk historia” (S. Hadenius: 2010) ; „Familjen Bernadotte. Makten, myterna, människorna” (A. Norlin: 2021); „Svensk politik” (O. Petersson: 2017) ; „Tvåkamartiden. Sveriges riksdag 1867 – 1970” (N. Stjernquist:1996) . Szwedzcy komentatorzy przeważnie omawiają daną problematykę w sposób mniej systemowy, skupiając się bardziej na analizie sylwetki danego władcy lub władczyni, ich dokonań i stosunku do wydarzeń, jakie zachodziły w kraju lub zagranicą, a także ich interakcji z parlamentem lub rządem. Niejednokrotnie można napotkać opis społecznych reakcji i postawy wobec monarchii, co przejawia się w ankietach regularnie przeprowadzanych przez Instytut SOM w Göteborgu wśród mieszkańców Szwecji, dotyczących poparcia dla panującej dynastii. Po drugie, dużą popularnością cieszą się roczniki wydawane na cześć szwedzkiej rodziny panującej albo samego króla, królowej czy ich potomstwa. Pokazują one społeczną aprobatę dla monarchii. Natomiast jej krytyka oscyluje wokół polityczno-finansowych zagadnień z tłem wytworzonym przez losowe (lub jak twierdząc zagorzali zwolennicy republiki: świadome) incydenty z udziałem panującego lub jego krewnych, a także działania, którego autorami byli przodkowie obecnego monarchy. Podsumowując, szwedzka część budująca bibliografię niniejszej pracy skupia się na emocjonalnej rywalizacji między zwolennikami monarchii i republiki, regulowanej przez dokumenty prawne, wyznaczające dalsze kierunki rozwoju państwa.

¹⁹ B. Constant, *O monarchii konstytucyjnej i rękojmiach publicznych*, tłum. W. Niemojowski, redakcja naukowa i wstęp A. Bosiacki, Warszawa 2016.

²⁰ D. Alighieri, *Monarchia*, przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył Władysław Seńko, Kęty 2002.

Biorąc pod uwagę aktualny stan literatury przedmiotu niniejsza praca będzie stanowić pierwsze tego typu podejście politologiczne do problematyki władzy królewskiej w Szwecji, uwzględniającej czasy najnowsze. Zmiany jakie zachodzą na szwedzkiej scenie politycznej nie dotyczą fundamentalnych przemian głównych struktur, lecz znacząco wpływają na kształt prowadzonej polityki i realizowanych postulatów. Niniejsza praca wypełni zatem lukę badawczą, dotyczącą problemu współczesnej monarchii w Szwecji oraz stanie się głosem w toczącej się debacie na temat istoty monarchii we współczesnej Europie.

Zakres czasowy pracy (lata 1809–2019) obejmuje procesy stopniowego ograniczania uprawnień monarchy do prowadzenia aktywnej polityki oraz postępującej emancypacji organów państwowych spod kurateli króla bądź królowej. Cezurę początkową badania wyznacza rok 1809. Wtedy to przyjęto Akt o formie rządu (*Regeringsformen*), czyli szwedzką konstytucję, która przedstawiła nowe warunki funkcjonowania monarchii i relacji między Koroną a pozostałymi gałęziami władzy państwowej. Cezurę końcową wyznacza rok 2019. Wówczas odnotowano ostatnią królewską aktywność, wprowadzającą zmiany w funkcjonowaniu monarchii. Na podstawie królewskiej decyzji z dnia 7 października 2019 r., z którą zapoznała się opinia publiczna pod postacią komunikatu wydanego przez marszałka królewskiego Fredrika Wersälla, król Karol XVI Gustaw pozbawił pięcioro swoich wnucząt praw związanych z sukcesją²¹.

Zasięg terytorialny pracy odwołuje się do współczesnego terytorium Królestwa Szwecji z zastrzeżeniem, że w części odnoszącej się do historycznego opisu monarchii będzie to pole nieco szersze. Szwedzka terytorialność ulegała bowiem zmianom w wyniku prowadzonych działań zbrojnych z Danią (wcześniej znaną jako Królestwo Danii i Norwegii), Rosją, Polską (Rzeczpospolita Obojga Narodów), Saksonią, Prusami i Hanowerem. W wyniku zastosowania metody komparatystycznej w pracy, w wymiarze regionalnym, zostaną uwzględnione państwa sąsiadujące ze Szwecją oraz powiązane relacjami historycznymi. Istotne będzie uwzględnienie królestw graniczących ze Szwecją – Norwegii oraz Danii – a także Finlandii, która do 1809 roku znajdowała się pod panowaniem szwedzkim i wzorowała się w swoim systemie prawno-politycznym na szwedzkim konstytucjonalizmie.

W ujęciu wykraczającym poza szwedzkie ramy państwowe w pracy pojawią się odniesienia od monarchii, które obecnie funkcjonują w Europie. Warto jednak zaznaczyć, że

²¹ *Kommuniké från H.E. Riksmarskalken gällande förändringar inom Det Kungl. Huset*, <https://www.kungahuset.se/arkiv/kommunikeer-fran-riksmarskalksambetet/2019-10-07-kommunike-fran-h.e.-riksmarskalken-gallande-forandringar-inom-det-kungl.-huset> (dostęp: 29 czerwca 2024).

w pracy zostały uwzględnione także te przykłady władzy królewskiej, książęcej lub carskiej, które nie dotrwały do czasów współczesnych.

W pracy można wyróżnić podstawowe pojęcia, kluczowe dla prowadzonych rozważań i stanowiące jej ramę teoretyczną. Poza oczywistymi odniesieniami się do koncepcji monarchii/władzy królewskiej w pracy pojawią się teoretyczne zagadnienia związane z trójpodziałem władzy (wertykalnej i horyzontalnej) oraz ewolucja ustroju politycznego Szwecji.

Problem badawczy pracy koncentruje się wokół głównego pytania badawczego, które brzmi w sposób następujący: w jaki sposób w latach 1809–2019 instytucja monarchy Królestwa Szwecji wpływała na działanie poszczególnych segmentów władzy w układzie horyzontalnym (władza ustawodawcza, wykonawcza i sędziowska), a także wertykalnym (organy władzy regionalnej i lokalnej).

W znalezieniu odpowiedzi na powyższy problem powinny pomóc następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie czynniki przyczyniły się do wykrystalizowania obecnej formy władzy królewskiej?
2. Czy efektem ewolucji władzy monarszej jest zdecydowane wzmocnienie statusu króla względem innych organów władzy, czy raczej jego zmniejszenie?
3. W którym segmencie horyzontalnego trójpodziału władzy siła monarchy systematycznie wzrastała?
4. W którym segmencie horyzontalnego trójpodziału władzy siła monarchy stopniowo ulegała ograniczeniu?
5. Czy udział monarchy w wykonywaniu zadań publicznych na poziomie samorządowym jest zauważalny?
6. Które partie polityczne najbardziej wspierają politykę króla?
7. Czy pomimo przebytego procesu zmiany władzy królewskiej, monarcha jest w stanie oddziaływać na decyzje polityczne organów współtworzących szwedzki system polityczny?

Szczegółowa analiza reprezentatywnych pozycji literatury przedmiotu pozwala także na wstępne skonstruowanie hipotez badawczych. Główna hipoteza badawcza brzmi zatem następująco: pomimo prawnych ograniczeń, które w latach 1809–2019 pojawiały się w wyniku przemian ustrojowych w Szwecji, władza królewska nadal stanowi ważny element systemu

politycznego państwa i w zauważalny sposób oddziałuje na polityczną aktywność podmiotów stanowiących elementy składowe horyzontalnego i wertykalnego podziału władzy.

Z kolei hipotezy szczegółowe odnoszą się do zadanych wcześniej szczegółowych pytań badawczych i brzmią następująco:

1. Prawdopodobnie zarówno czynniki wewnętrzne jak i zewnętrzne przyczyniły się do uformowania obecnej koncepcji władzy królewskiej.
2. Zakłada się, że obecna pozycja ustrojowa monarchy charakteryzuje się znacznym ograniczeniem możliwości podejmowania decyzji politycznych na rzecz kompetencji organów tworzących władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.
3. Można założyć, że w badanym okresie 1809–2019 kompetencje monarchy najbardziej zwiększały się w przypadku oddziaływania na władzę ustawodawczą.
4. Najprawdopodobniej, w wyniku ewolucji władzy królewskiej, monarcha posiada najmniejsze możliwości wpływania na decyzje i kształt władzy sądowniczej.
5. Prawdopodobnie monarcha utrzymał zdolność oddziaływania wydawanymi opiniami na działanie organów samorządu terytorialnego.
6. Można założyć, że większe wsparcie dla inicjatyw monarchy przejawiają partie szwedzkiej prawicy, niż centrum i lewicy.
7. Można założyć, że pomimo prawnie ograniczonej roli, monarcha nadal jest w stanie oddziaływać na decyzje polityczne organów współtworzących szwedzki system polityczny.

Przechodząc do charakterystyki źródeł, należy wskazać na akty prawne oraz dokumenty tworzone przez badane instytucje oraz poszczególne partie polityczne. W pracy wykorzystane zostały akty prawne w oryginalnej wersji i opublikowane w dzienniku ustaw oraz w publikacji „Sveriges konstitutionella urkunder”²², która zawiera wszystkie konstytucyjne akty prawne w oryginalnej wersji wydane w Szwecji. Z racji tego, że praca została napisana w języku polskim, w dysertacji zawarto tłumaczenia autorskie, w sytuacji kiedy nie były dostępne polskie tłumaczenia tychże aktów. W przypadku przepisów regulujących funkcjonowanie ustroju i systemu politycznego Szwecji, należy odwołać się do następujących pozycji:

²² *Sveriges konstitutionella urkunder*, SNS Förlag, Stockholm 1999.

1. *Regeringsform* 28.02.1974 [*Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform*, Svensk Författningssamling 1974:152; Ändring SFS 1976:870; SFS 1976:871; SFS 1979:932; SFS 1979:933; SFS 1982:937; SFS 1982:940; SFS 1985:862; SFS 1985:863; SFS 1985:864; SFS 1985:865; SFS 1985:866; SFS 1988:1437; SFS 1988:1438; SFS 1988:1439; SFS 1988:1440; SFS 1988:1441; SFS 1988:1442; SFS 1988:1443; SFS 1988:1444; SFS 1991:1471; SFS 1991:1501; SFS 1991:1502; SFS 1991:1503; SFS 1994:1375; SFS 1994:1468; SFS 1994:1469; SFS 1994:1470; SFS 1994:1480; SFS 1994:1481; SFS 1994:1483; SFS 1998:1402; SFS 1998:1435; SFS 1998:1437; SFS 1998:1700; SFS 2002:902; SFS 2002:903; SFS 2002:904; SFS 2002:905; SFS 2003:593; SFS 2010:1408; SFS 2011:109; SFS 2014:1385; SFS 2018:1903; SFS 2022:1529; SFS 2022:1565; SFS 2022:1566; SFS 2022:1600].

2. *Successionsordning* 26.09.1810 [Successionsordning (1810:0926), Svensk Författningssamling 1810:0926; Ändring SFS 1921:21; SFS 1937:40; SFS 1937:728; SFS 1949:110; SFS 1949:579; SFS 1965:45; SFS 1965:817; SFS 1974:154; SFS 1974:307; SFS 1979:935].

3. *Tryckfrihetsförordning* 5.04.1949 [Tryckfrihetsförordning (1949:105), Svensk Författningssamling 1949:105; Ändring SFS 1953:131; SFS 1953:132; SFS 1953:654; SFS 1957:163; SFS 1957:500; SFS 1961:20; SFS 1961:466; SFS 1965:52; SFS 1965:818; SFS 1971:27; SFS 1971:29; SFS 1971:30; SFS 1971:273; SFS 1974:66; SFS 1974:67; SFS 1974:155; SFS 1974:308; SFS 1976:954; SFS 1976:955; SFS 1979:936; SFS 1982:938; SFS 1982:939; SFS 1982:941; SFS 1988:1447; SFS 1988:1448; SFS 1991:1470; SFS 1991:1500; SFS 1994:1376; SFS 1994:1382; SFS 1994:1474; SFS 1994:1475; SFS 1994:1476; SFS 1998:1438; SFS 1998:1701; SFS 2002:801; SFS 2002:810; SFS 2002:906; SFS 2002:907; SFS 2002:908; SFS 2002:1049; SFS 2010:1342; SFS 2010:1347; SFS 2010:1355; SFS 2010:1409; SFS 2011:509; SFS 2014:1360; SFS 2014:1370; SFS 2015:151; SFS 2018:1801; SFS 2022:1517; SFS 2022:1523; SFS 2022:1524].

4. *Yttrandefrihetsgrundlag* 14.11.1991 [Yttrandefrihetsgrundlag (1991:1469), Svensk Författningssamling 1991:1469; Ändring SFS 1994:1477; SFS 1998:1439; SFS 2002:909; SFS 2010:1349; SFS 2010:1356; SFS 2010:1410; SFS 2011:508; SFS 2014:1359; SFS 2015:150; SFS 2018:1802; SFS 2022:1518; SFS 2022:1525].

5. *Riksdagsordning* 19.6.2014 [Riksdagsordning (2014:801) Svensk Författningssamling 2014:801; Ändring SFS 2015:382; SFS 2016:1119; SFS 2018:94; SFS 2018:605; SFS 2018:678; SFS 2018:1210; SFS 2018:1904; SFS 2018:1932; SFS 2019:26; SFS 2019:836; SFS

2020:104; SFS 2020:487; SFS 2020:608; SFS 2020:770; SFS 2021:1118; SFS 2022:1530; SFS 2022:1567; SFS 2023:174; SFS 2023:500; SFS 2023:507].

6. *Kommunallag* 13.6.1991 [Kommunallag (1991:900), Svensk Författningssamling 1991:900; Ändring SFS 1991:1774; SFS 1992:355; SFS 1993:1295; SFS 1994:690; SFS 1994:691; SFS 1994:998; SFS 1995:84; SFS 1995:154; SFS 1995:297; SFS 1997:166; SFS 1997:550; SFS 1997:615; SFS 1997:826; SFS 1998:1; SFS 1998:70; SFS 1998:765; SFS 1999:308; SFS 1999:621; SFS 2000:111; SFS 2000:277; SFS 2000:889; SFS 2002:249; SFS 2002:438; SFS 2002:835; SFS 2003:196; SFS 2003:519; SFS 2004:93; SFS 2004:775; SFS 2005:842; SFS 2005:911; SFS 2006:369; SFS 2006:494; SFS 2006:632; SFS 2007:68; SFS 2008:78; SFS 2008:1296; SFS 2009:48; SFS 2009:447; SFS 2009:808; SFS 2010:51; SFS 2010:1414; SFS 2010:1429; SFS 2011:1344; SFS 2012:390; SFS 2012:647; SFS 2012:800; SFS 2013:1053; SFS 2013:1167; SFS 2014:573].

7. *Kommunallagen* 22.6.2017 [Kommunallag (2017:725), Svensk Författningssamling 2017:725; Ändring SFS 2018:569; SFS 2018:600; SFS 2018:1350; SFS 2019:835; SFS 2022:638; SFS 2023:642; SFS 2023:708; SFS 2024:247].

Pod uwagę zostaną również wzięte wnioski składane przez partie polityczne do parlamentu, w celu poprawienia kondycji szwedzkiej monarchii lub jej obalenia: *Införande av republikanskt statsskick* (Motion 2000/01:K257 av Gudrun Schyman m.fl. (v)); *Republikansk författning* (Motion 2001/02:K273 av Gudrun Schyman m.fl. (v)); *Avskaffa monarkin* (Motion 2017/18:2120 av Mia Sydow Mölleby m.fl. (V)); *Avskaffa monarkin* (Motion 2013/14:K207 av Jan Lindholm (MP)); *Från monarki till republik* (Motion 2017/18:1700 av Jan Lindholm (MP)); *Dags för ett modernt statsskick* (Motion 2022/23:33 av Niels Paarup-Petersen m.fl. (C, S, L, V, MP)); *Grundlag* (Motion 2022/23:1001 av Matheus Enholm m.fl. (SD)); *Monarkins roll* (Motion 2015/16:2618 av Mikael Jansson och David Lång (båda SD)); *Regeringsbildning* (Motion 2007/08:K356 av Andreas Norlén m.fl. (m, kd, fp)); *Införande av republik* (Motion 2017/18:367 av Birgitta Ohlsson och Christina Örnebjär (båda L)); *Ett modernt statsskick* (Motion 2017/18:2991 av Sofia Fölster (M)); *Avskaffande av monarkin och utarbetande av en republikansk författning i Sverige* (Motion 2005/06:K347 av Lars Ohly m.fl. (v)); *Avskaffa monarkin* (Motion 2017/18:2120 av Mia Sydow Mölleby m.fl. (V)).

Badanie zostanie przeprowadzone przy zastosowaniu kilku metod badawczych. Pierwszą z nich będzie metoda analizy instytucjonalno-prawnej, przeprowadzona w przyjętym okresie czasowym. Celem jej zastosowania będzie uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jak wyglądała ewolucja pozycji ustrojowej poszczególnych organów, działających w szwedzkim

systemie politycznym i zależności jakie je łączyły. W polu szczególnego zainteresowania znajdzie się pozycja ustrojowa monarchy. Badaniu przy zastosowaniu tej metody poddane zostaną regulacje prawne od 1809 do 2019 roku określające mechanizm działania szwedzkiego systemu politycznego jak: akty konstytucyjne, ustawy, rozporządzenia, czy uchwały Riksdagu opublikowane w szwedzkim dzienniku ustaw (*Svensk Författningssamling*, SFS). Analiza instytucjonalno-prawna obejmie także akty prawna miejscowego, uchwalone przez podmioty samorządu terytorialnego oraz wnioski składane przez partie polityczne. Za pomocą tej metody przedstawiona zostanie charakterystyka danej instytucji politycznej, zakres jej praw oraz obowiązków, a także siła oddziaływania na zjawiska polityczne. Następnie nastąpi selekcja zróżnicowanych informacji, które opisują zależność między legislatywą a monarchą, egzekutywą a monarchą, sądownictwem a monarchą, władzą samorządową a monarchą. Podobnie zostaną zbadane materiały autorstwa partii politycznych odwołujących się do ich stanowiska wobec monarchii. Właściwe dane zostaną odpowiednio opisane oraz zinterpretowane. Badanie dokumentów ułatwi poznanie i zrozumienie zmian zachodzących w latach 1809–2019 w obszarze wybranych organów reprezentujących trójpodział władzy. Metoda badania dokumentów stanowi dopełnienie przyjętego zestawu metodologicznego, wykazując, jakie zmiany zaszły w dokumentach uchwalanych na przestrzeni lat oraz jak można uzyskane wyniki odnieść do aktualnie obowiązujących dokumentów.

Metoda analizy i krytyki prac szwedzkich autorytetów z zakresu historii, prawa, nauk politycznych i administracji pozwoliło zmierzyć się z zagadnieniem monarchii ujętym z różnych perspektyw. Na uwagę zasługuje Ylva Norén Bretzer, która w swojej pracy skupia się na zagadnieniach administracyjnych, ale także praw fundamentalnych regulujących strukturę państwa. Prace Stiga Hadeniusa pozwoliły podejść do problematyki koronowanej głowy państwa z historycznego punktu widzenia, uwzględniającego rolę monarchy w państwie. W odniesieniu do prawa konstytucyjnego należy wymienić Joakima Nergeliusa, którego prace dogłębnie badają prawo konstytucyjne szwedzkiego porządku prawnego. Wymiar politologiczno-administracyjny dopełniają publikacje Olofa Peterssona, którego prace poruszają zagadnienia szwedzkiej oraz nordyckiej polityki, w tym w wymiarze administracyjnym, a także Nilsa Stjernquista z dorobkiem naukowym poświęconemu szwedzkiej strukturze prawno-politycznej.

Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa pozwoli uzasadnić fakt, że w opracowanych pozycjach został już przedstawiony kształt obecnego ustroju politycznego Szwecji oraz dokumenty, które ulegały zmianie w latach 1809–2019. Do tej pory nie zostały należycie zbadane przez naukowców takie wątki jak czynniki, które wpływały na ewolucję podejścia

między monarchą a poszczególnymi szczeblami władzy; funkcjonowanie monarchii w hierarchii trójpodziału władzy w XXI wieku oraz opinie partie politycznych i ich działania w celu podtrzymania systemu monarchicznego lub zastąpienia go republiką. Ta metoda umożliwi rozpoznanie dominujących w danych przedziałach czasowych idei, autorytetów i kierunków badawczych. W ten sposób można wykazać powiązania i różnice w badanym temacie, a tym co obecnie reprezentuje zastany stan wiedzy, oraz uargumentować potrzebę kontynuacji pogłębiania wiedzy w danym zakresie badawczym bardziej szczegółowymi metodami.

W końcu metoda porównawcza stanowi najważniejszy element ustalonego porządku metodologicznego. W kontekście niniejszej pracy będzie ona zastosowana do porównywania cech charakterystycznych dla szwedzkiego modelu władzy i pozycji monarchy w przyjętym zakresie czasowym. W ten sposób zostaną podkreślone główne motywy oraz czynniki, które przyczyniły się na przestrzeni lat do ukształtowania obecnych stosunków między monarchą a wybranymi segmentami horyzontalnego i wertykalnego podziału władzy. Ponadto metoda porównawcza będzie także zastosowana do porównania sytuacji szwedzkiej monarchii z ustrojami tego samego typu w innych częściach Europy.

W dysertacji zostanie wykorzystana klasyczna struktura pracy: wstęp, rozdziały i podrozdziały, zakończenie, aneks, wykaz najczęściej stosowanych skrótów, wykaz tabel, bibliografia. Praca doktorska zostanie podzielona na siedem głównych rozdziałów i uzupełniające je podrozdziały. Meritum pracy zostanie poprzedzone rozdziałem teoretycznym, w którym zostanie wyłożona teoria oraz teoria pomocnicza zawarte w pracy oraz argumentacja odnosząca się do racjonalności ich zastosowania w przypadku analizy politologicznej monarchii w Szwecji. Ponadto pierwszy rozdział („Monarchia: rozważania teoretyczne”) odwoła się do politycznej koncepcji współczesnej monarchii, roli głowy państwa we obecnych systemach politycznych, roli prezydenta w systemie parlamentarno-gabinetowym, a także wskaże na podobieństwa i różnice ustrojowe między monarchą a prezydentem.

Drugi rozdział „Monarchia szwedzka na tle monarchii europejskich” zostanie podzielony na trzy podrozdziały. Pierwszy podrozdział „Krytyka monarchii europejskich w XXI wieku” będzie odnosić się do współczesnej krytyki monarchii, skupiając się na tym, jakie wątki są poruszane przez krytyków władzy królewskiej w Europie oraz jakie proponują rozwiązania (dalsze ograniczenie monarchii, zastąpienie jej republiką lub innym systemem sprawowania władzy), sprecyzowaniu okoliczności sprzyjających pojawieniu się krytyki oraz jaki przybiera kształt w wybranych państwach. Wnioski uzyskane w ten sposób pozwolą

wykazać, czy istnieje wspólny mianownik ogólnokrólewskiego sceptycyzmu, czy też niezadowolenie z monarchii wyrasta ze źródeł charakterystycznych dla danego państwa. Drugi podrozdział „Zarys tradycji monarchicznej w Szwecji do 1809 r.” odwoła się do początków funkcjonowania władzy królewskiej w Królestwie, odnotowując zakres uprawnień władców i ich status legislacyjny, sposób regulacji obowiązków szwedzkich przywódców, oraz wykazując, czy już na tym etapie badań możliwe jest zdefiniowanie przyczyny obecnego stanu władzy królewskiej. W podrozdziale „Podstawa prawna funkcjonowania obecnej władzy królewskiej w Szwecji” zostaną przeanalizowane i zinterpretowane główne akty prawne, które regulują aktualnie kwestie zakresu obowiązków i praw szwedzkich monarchów. Po wypracowaniu „historycznego zaplecza” oraz sprecyzowania charakteru przepisów prawnych regulujących ustroj Szwecji, w tym pozycję samego monarchy, będzie można przejść do rdzenia pracy zawartego w kolejnych rozdziałach (od trzeciego do szóstego), traktujących o relacji monarchy z przedstawicielami wertykalnego i horyzontalnego podziału władzy.

Rozdziały „Monarcha a władza ustawodawcza”, „Monarcha a władza wykonawcza”, „Monarcha a władza sądownicza”, „Monarcha a samorząd terytorialny” skupią się na analizie kolejno monarchy z legislatywą, egzekutywą, władzą sądowniczą oraz samorządami terytorialnymi. Każdy z rozdziałów zostanie analogicznie podzielony na cztery mniejsze podrozdziały wyznaczające ramy czasowe, do których analiza stosunków będzie się odnosić: 1809–1914, 1915–1945, 1946–1973, 1974–2019. Wybrany zakres czasowy wynika z wydarzeń, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i międzynarodowym, o charakterze politycznym, społecznym i ekonomicznym, które mogły przyczynić się do transformacji charakteru władzy królewskiej i jej obecnej kondycji. Tak oto treść poszczególnych podrozdziałów będą warunkowana przez następujące zjawiska:

a) **Lata 1809–1914:** uchwalenie nowej konstytucji w 1809 r. oraz wprowadzenie monarchii konstytucjonalnej; przyjęcie nowego „Aktu o sukcesji” (*Successionsordningen*) w 1810 r., w którym zawarto regulację dziedzictwa tronu królewskiego według zasad prawa salickiego; zapoczątkowanie tradycji państwa neutralnego w 1812 r.; wprowadzenie wolności prasy i wyznania w 1844–1845 r.; reforma departamentalna w 1840 r.; pierwsza w dziejach historii Szwecji dymisji Rady Państwa w latach 40. XIX wieku.; rewolucja lutowa w Paryżu w 1848 r. i wojna duńsko-niemiecka o Szlezwik-Holstein w latach 1848–1851; zwiększenie zakresu swobód religijnych w 1857 r.; natężona emigracja do USA w latach 40.–60. XIX wieku; unormowanie się szwedzkiej sceny partyjnej; ustąpienie po raz pierwszy w historii szwedzkiego parlamentaryzmu całego rządu; nadanie praw wyborczych mężczyznom w 1907r.

b) **Lata 1914–1945:** zadecydowanie o sile partii w Riksdagu, która będzie decydować o kompozycji przyszłych rządów w 1917 r.; utworzenie rządu Socjaldemokratów w 1920 r.; nadanie praw wyborczych kobietom w 1921 r.; przedstawienie idei *folkhemmet* w 1928 r.; *midsommarkrisen* w 1941 r.; *februarkrisen* w 1942 r. Podrozdział wykaże, czy zmiany, jakie miały miejsce wewnątrz Szwecji, a także warunki zewnętrzne, związane z wojennymi okolicznościami, przyczyniły się w pewnym stopniu do unormowania funkcji władzy królewskiej.

c) **Lata 1945–1973:** zawarcie międzypartyjnego kompromisu w 1966 r., na podstawie którego zapowiedziano zniesienie izby wyższej parlamentu oraz zmieniono system wyborczy. W tej części należy wykazać, czy lata powojenne w Szwecji wpłynęły znacząco na pozycję króla w obliczu braku zagrożenia lub też okazały się indyferentne wobec toczących się zmian na szwedzkiej arenie politycznej, oraz należy odpowiedzieć na pytanie, czy proces wprowadzenia republikańskiej formy rządów w państwach europejskich wpłynął na postrzeganie pozycji króla w Szwecji.

d) **Lata 1973–2019:** przyjęcie „Aktu o formie Rządu” (*Regeringsformen*) w 1974 r.; wyłączenie głowy państwa z procesu formowania rządu w 1975 r.; wprowadzenie poprawki do Aktu o Sukcesji w 1980 r., głoszącej, iż dziedzicem tronu jest najstarsze dziecko monarchy, bez względu na płeć; wprowadzenie zmiany wśród rodziny królewskiej w 2019 r.

W wymienionych podrozdziałach na bazie właściwych dla danego czasu determinant, autorka odpowie na następujące pytania, warunkujących wyciągnięcie końcowych konkluzji:

- 1) Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą/wykonawczą/sądowniczą/samorządami terytorialnymi?
- 2) Który podmiot wówczas dominował?
- 3) Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?
- 4) Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?
- 5) Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?

Ostatni rozdział pracy „*Quo vadis monarchia?* – monarchia czy republika, jako forma rządów w Szwecji” będzie bazować na dostępnych danych (wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez Instytut SOM przy Uniwersytecie w Göteborgu). Dane pokażą, jak wygląda krytyka szwedzkiej monarchii oraz jakie stronnictwa polityczne opowiadają się za

utrzymaniem koronowanej głowy państwa, a które są przeciwne oraz jak ich opinia przyczynia się do kreowania wizerunku prawnego monarchy. Końcowa część pracy przedstawi prognozę dalszego ograniczania władzy królewskiej w Szwecji i jej nieuchronnego obalenia lub też zatrzymania minimalizacji zakresu władzy obecnego panującego i jej utrzymania w obecnej kondycji.

Zakończenie stanowi podsumowanie dokonanych przez badaczkę prac i analiz ewolucji władzy monarszej w Szwecji w przedziale 1809–2019 oraz jej wpływu na system polityczny państwa. Praca doktorska zrealizowała cel badawczy, którym było znalezienie odpowiedzi na pytanie o sensowność i racjonalność funkcjonowania monarchii jako formy państwa w XXI wieku. Dodatkowo, dysertacja stanowi wkład w działalność naukową badającą role współczesnych monarchii europejskich, odwołując się w tym przypadku do przestudiowania jednego z jej wariantów w Europie Północnej. Choć praca dotyczy Królestwa Szwecji, zaprezentowane wyniki będą mogły posłużyć do przeprowadzenia podobnych analiz w odniesieniu do innych monarchii europejskich. Praca ma za zadanie stanowić uniwersalny model, który będzie można dopasować do analizy monarchii w szerszym kontekście na podobnych warunkach zastosowanych w pracy doktorskiej. Dodatkowy walor pracy dotyczy stworzenia jej przez osobę żyjącą poza monarchią, która urodziła się wychowała w republice. A zatem praca stanowi wynik obserwacji zewnętrznej i próby jej zrozumienia będąc poza wpływem monarchicznego otoczenia. Jest to niezwykle ważne, że w dyskusji o przyszłość monarchii biorą udział także przedstawiciele republik, starający się zrozumieć królewski fenomen.

1. Monarchia: rozważania teoretyczne

1.1. Polityczna koncepcja współczesnej monarchii (główna teoria)

W celu lepszego zrozumienia kondycji współczesnych monarchii, należy przeanalizować rozwój istoty władzy królewskiej, sposobu jej rozumienia, poszerzania i ograniczania uprawnień koronowanych głów państw. O tym, jak istotne jest powiązanie teraźniejszości z przeszłością podkreślał Edmund Burke (1729–1797), który w historii dostrzegł przyczynę obecnej sytuacji, ale także rozwiązanie istniejących problemów²³. Monarchia wykształciła się z potrzeby posiadania przywódcy, autorytetu do podążania – wodza lub kacyka – jednostki znanej każdemu.²⁴ To od rządów jednostki, czyli monarchii zaczyna się cykl politycznych porządków zwanych *anacyclosis*,²⁵ a zatem monarchia zrodziła się w wyniku naturalnego procesu. We wczesnych etapach średniowiecza, ludy germańskie postrzegały władzę z perspektywy plemiennej, jako „zwornik wspólnoty plemiennej”, jak podał Karol Modzelewski, oraz „wielkiego krewniaka”, „wielkiego wojownika”, „wielkiego sąsiada”.²⁶

W niniejszej pracy zawarty zostanie odmienny przedział czasowy determinujący proces powstania i ewolucji władzy królewskiej. Pierwszy okres zaczyna się od upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego w 476 r. i kończy się wraz z wybuchem rewolucji francuskiej 14 lipca 1789 r. i wejściem w życie konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej 4 marca 1789 roku. Te dwa wydarzenia zdeterminowały nie tylko kształt nowożytnej monarchii, lecz także rozpoczęły cykl konstytucjonalnych przemian. Kolejne fale konstytucjonalizmu równoległe ze zmianami percepcji roli monarchii i monarchy kształtowały strukturę systemów politycznych, stąd oba te zjawiska zostaną uwzględnione w niniejszym rozdziale. Koniec XVIII wieku uznany jest za drugą fazę procesu przekształcania monarchii i trwać będzie do czasów Wiosny Ludów. Kolejny etap zakończy się wraz z ustaniem działań zbrojnych I wojny światowej i będzie trwać do końca II wojny światowej. Czwarty etap obejmuje okres powojenny, a piąty czasy współczesne.

²³ P. Hanczewski, *Edmund Burke o Rzeczypospolitej. W poszukiwaniu wolności i porządku*, [w:] „Kwartalnik Historyczny” kwiecień 2020, T. 127, nr 1, s. 67.

²⁴ B. Russell, *Władza i jednostka*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 1997, s. 21,24.

²⁵ P. Meany, *Polybius and the origins of the separation of powers*,

<https://www.libertarianism.org/columns/polybius-origins-separation-powers> (dostęp: 04 luty 2023).

²⁶ J. Nikodem, *Idea władzy królewskiej we wczesnośredniowiecznej Europie* [w:] „Władza i państwo w średniowieczu. Zbiór wykładów popularnonaukowych wygłoszonych podczas XV Ogólnopolskiego Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą w dniach 1–2 czerwca 2019 roku”, red. M. Brzostowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu Starostwo Powiatowe w Słupcy, Poznań–Łąd 2020, s. 14.

Pierwszy etap monarchii oparty został na koncepcji zaproponowanej przez Pierre'a Manenta (1949), który wskazał, że po roku 1457 r., w wyniku rywalizacji między cesarstwem, miastem a Kościołem zrodziła się monarchia. Cesarstwo, które przez Dante Alighieriego (1265 – 1321) zostało nazwane „monarchią doczesną”²⁷, według Manenta, miało wyrażać ideę jedności rodzaju ludzkiego, a uniwersalność ludzkiej natury²⁸ najlepiej mogła zostać wyrażona w „jednej i jedynej władzy”, czyniąc z niej „naturalną” ideę polityczną.²⁹ Miasto, z kolei, powstaje przy zgromadzeniu odpowiedniej liczby ludności oraz z powodu uznania jej jako organizacji politycznej. Niektóre miasta, jak miasta hanzeatyckie, Wenecja bądź Florencja są wybitnymi przykładami, jak połączenie czynnika ekonomicznego i umysłowego uczyniło z tych podmiotów silne ośrodki władzy. W miastach obywatele debatują i kolektywnie podejmują decyzje w kwestiach ich dotyczących. Zbiorowość zatem jest podstawą funkcjonowania miast i również otrzymuje cechę „naturalnej”. Trzecia forma polityczna to Kościół, który reprezentował funkcje nie tylko religijne, lecz także świeckie. Wynikało to z tego, że po najazdach barbarzyńców i degradacji struktur władzy, Kościół wziął na siebie obowiązek przejęcia pieczy nad władzą, tam gdzie rządy upadły lub były słabe. Tradycyjne kompetencje Kościoła, tj. prowadzenie jednostki do zbawienia i życia wiecznego, zostały zachowane, umożliwiając instytucji kościelnej „wgląd” w życie jednostki. Wśród zwolenników Kościoła znajdowali się także rządzący, których trzeba było kontrolować, aby nie dopuścili się czynów hamujących ich zbawienie. Kościół mógł tego dokonać sięgając po władzę najwyższą – *plenitudo potestatis*.³⁰

Kościół rozciągał swoją kontrolę nad wszystkimi ustrojami politycznymi do takiego stopnia, że ani miasta ani cesarstwo nie mogły mu się przeciwstawić. Słabością miast była ich wewnętrzna niestabilność, walki między frakcjami, a wroga relacja między miastami a Kościołem utrudniała zdobycie silnej pozycji³¹. Co do drugiego oponenta Kościoła – cesarstwa, problematyczne okazało się scalenia terytorialnie, etnicznie i politycznie zróżnicowanych ziem. Po drugie, siedziba imperium znajdowała się w Konstantynopolu, co oddaliło cesarza od głównego centrum chrześcijaństwa – papieża. Trzeba było zatem odnaleźć trzecią pośrednią formę, która starłaby się z Kościołem; taką, która jest mniej „partykularna”

²⁷ „Monarchia doczesna, którą zwie się też Cesarstwem (Imperium), jest więc jedynowładztwem rozciągającym się na wszelkie istoty żyjące w czasie lub na wszystkie rzeczy podległe mierze czasu”, Księga I, D. Alighieri, *Monarchia*, przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył Władysław Seńko, Kęty 2002, s. 30.

²⁸ Dante Alighieri, jeden z pierwszych kosmopolitycznych myślicieli, był rzecznikiem monarchii uniwersalnej, która miała położyć kres konfliktom między różnymi rozporoszonymi *regna* i ustanowić wieczny pokój, zwany „cywilizowaną ludzkością” (*umana civiltà*), R. Jackson, *Suwerenność*, tłum., J. Majmurek, Warszawa 2011, s. 49.

²⁹ P. Manent, *Intelektualna historia liberalizmu*, tłum. M. Miszański, Kraków 1994, wydanie I, s. 14.

³⁰ Ibidem, s. 14 – 15.

³¹ Ibidem, s. 16 – 17.

niż miasto i mniej „uniwersalna” niż cesarstwo. „Złotym środkiem” okazała się być monarchia. Król, tak jak cesarz, uplasował swój autorytet na aksjomacie św. Pawła, tj. „wszelka władza pochodzi od Boga”.³² Pierwotnie postrzegano monarchów jako opiekunów ludu, od których zależało życie i pomyślność poddanych, a wynikało to z obecności pierwiastka boskiego w ciele panującego, bowiem legitymizacja średniowiecznej władzy musiała być podparta religijnym filarem³³.

W przeciwieństwie do cesarstwa, król nie rości sobie prawa do monarchii uniwersalnej, co było główną osią konflikt z powszechną obecnością Kościoła. Królestwo jest również mniejszym podmiotem, gwarantując ludziom więcej swobód i możliwości poświęcenia czasu na abstrakcyjne, metafizyczne idee. Ponadto w monarchiach funkcjonuje także zasada poddaństwa, która bardziej podobała się Kościołowi. Te trzy cechy nadawały monarchii bardziej pokojową relację z Kościołem, w przeciwieństwie do antagonistycznych stosunków między instytucją duchową a miastami³⁴.

Manent wskazuje także na swoisty paradoks, który nastąpił po pojawieniu się monarchii, tj. król poprzez podkreślenie swojego boskiego pochodzenia uniezależnił się od Kościoła, ponieważ ponad królem jest tylko Bóg i nikt inny, jak to określił Eric Voegelin: „Król jest pośrednikiem pomiędzy boską rzeczywistością idei a ludźmi; jest Zeusem przynoszącym młodość porządkowi, który się zestarzał; jest lekarzem, który leczy dusze, sprawiając, że rodzą się one ponownie w rodzaju boskim (*en daimonio genei*), oraz zapewniając polis, dzięki ponownym narodzinom dusz, nową duchową wspólnotową substancję (*homonoia*)”³⁵. Monarchy trzeba było się słuchać, albowiem „Kto przeciwstawia się władzy – przeciwstawia się porządkowi Bożemu” (Rz 13, 2)³⁶. W średniowieczu występowała także doktryna o królu i jego dwóch ciałach, która osiągnęła swój szczyt popularności na przełomie XVI i XVII wieku przede wszystkim w Anglii, ale też w Szwecji. Ta doktryna została zrekonstruowana przez Ernsta H. Kantorowicza (1895 – 1963) i odnosi się do prezentacji króla jako *gemina persona*, która składa się z dwóch ciał: materialnego i śmiertelnego (królewskie ciało fizyczne) oraz niematerialnego i nieśmiertelnego (królewskie ciało polityczne)³⁷. Bezwiedne posłuszeństwo instytucji Kościoła zostało przerwane, kiedy to monarchowie postanowili zainteresować się

³² Ibidem, s. 18.

³³ Fritz Kern podkreślił, że sakralny charakter monarchii wczesnośredniowiecznej wynikał z wierzeń pogańskich Germanów, namaszczenia monarchów i zwyczaju adoracji cesarzy z czasów starożytności. U anglosaskich dynastii najważniejszym bogiem, a także przodkiem był Wodan, a w literaturze skaldycznej, boska tożsamość norweskiej rodziny królewskiej wywodziła się od Freja, J. Nikodem, *Idea władzy królewskiej...*, s. 12.

³⁴ Pierre Manent, *Intelektualna...*, s. 19.

³⁵ E. Voegelin, *Platon*, Warszawa 2009, s. 263–264.

³⁶ J. Nikodem, *Idea władzy królewskiej...*, s. 25.

³⁷ W. Jezierski, T. Lindkvist, S. Nauman, *När blev Sverige evigt?*, [w:] „Historisk tidskrift”, vol. 138, 2018, s. 512.

duchową strukturą i samodzielnie kierować kościelną administracją. Brytyjski politolog Ernest Baker (1874 – 1960) stwierdził, że w XIV w. niektórzy prawnicy królewscy głosili tezę, że „król jest cesarzem we własnym kraju” (*rex in regno suo est imperator regni sui*), co uzasadniało obejmowanie przez władców swoim zasięgiem lokalne kościoły i decydowaniu o obsadzaniu kościelnych stanowisk, a nawet, co miało miejsce w Anglii, Danii, czy Szwecji, mianowaniu siebie głową kościoła.³⁸ Prawo panującego określano jako *diva lex* lub *sancta/sacra lex*, czyli że prawo pochodzi od Boga i dane jest ziemskiemu władcy³⁹.

Silna pozycja monarchii zbliżała monarchów do przyjęcia idei absolutyzmu. To było możliwe jeżeli monarcha objął swoim zasięgiem obszar oddziaływania Kościoła. Kiedy hegemonia monarchii została utrwalona, królestwo przekształciło się w „naród”, a członkowie „narodu” narzucili duchowieństwu „konstytucję cywilną”⁴⁰. Tym samym monarchia stała się procesem, ale i środkiem do osiągnięcia innych celów, co wykorzystano w XIX wieku do przyjęcia demokracji, kapitalizmu i jedności cywilizacji. Monarchia jest siłą napędową zmian w państwach, doprowadzając do kolejnych transformacji, modyfikacji tworząc to kolejne i nowe formy polityczne i społeczne: „Monarchia dała więc impuls Historii, pod którego wpływem nadal pozostajemy”⁴¹.

Końcówka XVIII wieku została naznaczona nowoczesnym konstytucjonalizmem narodzonym z amerykańskich i francuskich rozwiązań ustawodawczych⁴². Uchwalenie Deklaracji Praw Wirginii z 12 czerwca 1776 r., Konstytucji USA⁴³ 4 marca 1789 r., Deklaracji

³⁸ R. Jackson, *Suwerenność...*, s. 49; E. Barker, *Principles of Social and Political Theory*, Oxford 1956, s. 12.

³⁹ Z drugiej strony, władza panujących była kontrolowana przez warstwę kapłańską jak i doradców, co było zabiegiem zalecanym na dworach. Lekceważenie rad i asysty prawniczej jaką udzielały gremia i doradcy kończyło się w ostateczności społecznym rozczarowaniem i kryzysami. Gdyby Lancasterowie słuchali się parlamentu i nie doprowadzili do nadużyć władzy czy niesprawiedliwego nakładania dodatkowych podatków, nie doszłoby do zrodzenia się publicznego niezadowolenia, nadużycia władzy przez lordów, rebelii, problemów ekonomicznych i osłabienia wymiaru sprawiedliwości Tacy władcy, którzy czuli się absolutnymi panami swojego królestwa nadużywali posiadaną władzę, w celu zaspokojenia osobistych potrzeb i zrealizowania swoich interesów, przyczyniali się do wzrostu obecności przemocy, ucisku i powszechnego niezadowolenia społecznego, tłumionego przez panującego despotę, J. Nikodem, *Idea władzy królewskiej...*, s. 27; Tomasz Tulejski, *John Fortescue — koncepcja monarchii absolutnej i autorytet władzy*, [w:] „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 42, nr 4, Wrocław 2020, s. 254-255.

⁴⁰ P. Manent, *Intelektualna ...*, s. 19.

⁴¹ Ibidem, s. 20.

⁴² D. Minich, *Konstytucjonalizm a rozumienie prawa*, [w:] „Roczniki Administracji i Prawa” nr XIX (2), 2019, s. 35.

⁴³ Amerykańska konstytucja nie odwołuje się *explicite* do monteskiuszowskiego podziału władzy, co nie oznacza że rozdział władzy między legislatywą, egzekutywą i sędziowską nie został zachowany. Ustawa zasadnicza określiła ich kompetencje, powoływanie, a także wprowadziła system hamulców i równowagi, R. Wszofek, *Władza ustawodawcza, wykonawcza i sędziowska w ustroju Stanów Zjednoczonych Ameryki*, [w:] „Konstytucja USA. Ze studiów nad amerykańskim systemem politycznym”, red. M. Urbańczuk, Ł. Bartosik, M. Tomczak, Poznań-Łódź 2018, s. 106.

Praw Człowieka i Obywatela 26 sierpnia 1789 r.⁴⁴ oraz Konstytucji francuskiej 3 września 1791 r.⁴⁵ nadało początek nowej erze „zachodniej cywilizacji”⁴⁶. Te dwie ustawy zasadnicze zapoczątkowały ideę nowożytnego konstytucjonalizmu, który przybrał wymiar społeczny, polityczny i prawny. Rozpoczął się czas uwzględniania bardziej racjonalnych podstaw legitymizacji władzy. Struktura konstytucyjna miała ograniczyć centralny ośrodek rządzący, ale także zadbać o prawa jednostki.⁴⁷ Zaczęto przykładać większą uwagę do prawa pisanego dominującego nad zwyczajem, bowiem to w konstytucji zabezpieczony był interes narodu⁴⁸. Z drugiej strony, przełom francusko-amerykański wyznaczył także początek znaczenia siły rewolucji, dając podstawy pod różne podejścia życia politycznego według Dariusza Gawina (1964).⁴⁹ Akt konstytucyjny Francji stanowił rodzaj rejestru rewolucyjnych przemian, podczas gdy amerykański *case study* zaprojektował koncepcję nowego społeczeństwa. Głównym celem obu ustaw zasadniczych było ograniczenie władzy i ochrona praw i wolności należnych człowiekowi.⁵⁰ Panujący z tego powodu zrezygnował z części należnych mu uprawnień na rzecz domagających się zmian podmiotów po postacią nadania określonych wolności, ograniczając ingerencję Korony oraz regulując obowiązki w danej sferze.⁵¹ Nadanie konstytucji według Ernsta-Wolfganga Böckenförde (1930 – 2019) sprawiło, że „nie istnieje nic, co miałoby moc prawną »przed« lub »poza« konstytucją, nic co mogłoby niezależnie od niej uprawnić organy władzy państwowej do działania [...]. W demokracji wszelkie działanie władzy państwowej wymaga podstawy prawnej w konstytucji, ponieważ ona jest bazą i źródłem legitymizacji władzy państwa” [tłum. D. Minich]⁵². Za Samuelem von Pufendorfem (1632 – 1694) można wskazać, że ustroj, gdzie występuje ograniczona przez prawa fundamentalne władza suwerenna nazywa się „konstytucją”⁵³. Zgodnie z poglądem Klausa Sterna (1932 – 2023), do XVIII wieku akty ustrojowe były autorstwa monarchy, zabezpieczając jego interes. Po XVIII wieku nowe podstawy prawne ukierunkowane były na zabezpieczeniu praw i wolności

⁴⁴ Deklaracja nie tylko uregulowała kwestie związane z prawami obywatelskimi, lecz także podstawowe zasady ustrojowe dla konstytucji, G. Górski, *Historia ustrojów państw*, Toruń, s. 267.

⁴⁵ R. Małajny, *Geneza konstytucji*, [w:] „Annales Universitatis Mariae Curie - Skłodowska Lublin – Polonia”, vol. LXVI, 1, 2019, s. 309.

⁴⁶ E. Voegelin, *Od Oświecenia do rewolucji*, Warszawa 2011, s. 13.

⁴⁷ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 36.

⁴⁸ R. Małajny, *Geneza...*, s. 309.

⁴⁹ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 38; D. Gawin, *Granice demokracji liberalnej*, Kraków 2007.

⁵⁰ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 39.

⁵¹ *Ibidem*, s. 39.

⁵² E.W. Böckenförde, *Constitutional and Political Theory. Selected Writings*, Oxford 2017, s. 162; D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 44.

⁵³ A. Wielomski, *Narodziny, rozwój i dezintegracja idei praw fundamentalnych i tradycyjnej konstytucji w zachodniej myśli politycznej od renesansu do oświecenia*, [w:] „Czasopismo prawno-historyczne”, Tom LXXIII — 2021 — Zeszyt 2, s. 36; S. Pufendorf, *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo*, Lund 1673, ks. II, rozdz. VII, pkt 10.

jednostek, stąd nazwane zostały konstytucjami⁵⁴. Dobrochna Minich podkreśliła, że przed wejściem w życie pierwszych ustaw zasadniczych⁵⁵, kierowano się przekonaniem nierozdzielności pojęcia państwa i władzy uosabianej przez monarchę. Podstawą tej więzi było prawo naturalne oparte na sprawiedliwości. Z czasem ten pogląd został wyparty i zastąpiony prawem bazującymi na nauce, na co zwrócił uwagę Carl Schmitt (1888 – 1985)⁵⁶. Zaczęto zatem na pierwszym miejscu stawiać naturę, a ochronę niezbywalnych praw człowieka i obywatela powierzono konstytucji⁵⁷. Tym samym miała miejsce pierwsza z pięciu „wielkich fal konstytucjonalizmu”, wytypowanych przez Adama Jamróza (1945), posiłkującego się podziałem autorstwa Jeana Gicquela (1937).

Pierwsza fala konstytucjonalizmu naznaczona jest amerykańską wojną o niepodległość oraz rewolucją francuską. Te dwa wydarzenia zasygnalizowały tworzenie nowych ustrojów społecznych⁵⁸. Odnosząc się do rewolucji francuskiej, według Thomasa Paine’a (1737 – 1809) Francuzi nie zbuntowali się przeciwko królewskiej parze, lecz samej idei rządów monarchii. Rozwścieczony naród chciał ukarać zarówno Ludwika XVI i Marię Antoninę, jak i wszystkich władców, którzy niszczyli Francję:⁵⁹ „Naród jest źródłem wszelkiej suwerenności; ani żaden człowiek, ani żadne zgromadzenie nie może posiadać jakiegokolwiek władzy, która nie pochodzi wyraźnie od narodu”⁶⁰. Rewolucję francuską krytykowali z kolei konserwatyści, jak Edmund Burke czy Joseph de Maistre (1753 – 1821)⁶¹. Negowali oni ludzką interwencję polityczną w ład społeczny, jako wyraz pychy oraz apelowali o ostrożność w doborze środków, wskazując, że sytuację mogą uratować tylko uprawnione do tego jednostki na podstawie istnienia tradycyjnych instytucji społecznych. Burke i Maistre podkreślali zatem konieczność utrzymania hierarchii i tradycyjnych instytucji, bowiem one stanowią gwarant stabilności

⁵⁴ R. Małajny, *Geneza...*, s. 313; K. Stern, *Grundideen europäisch-amerikanischer Verfassungsstaatlichkeit*, Berlin–New York 1984, s.14 – 15.

⁵⁵ Choć pierwsze konstytucje wchodziły w życie w XVIII wieku, idea takiej konstrukcji prawnej pojawiła się półtora wieku wcześniej, a nawet już w antycznych polis istniały podstawy regulujące działanie ustroju. Z czasów średniowiecza należy wymienić choćby *Magna Charta Libertatum* z 1215 r., z doby renesansu np. artykuły henrykowskie z 1573 r., zaś w XVII wieku przyjęto Akt o formie rządu (*Regeringsformen*) w Szwecji. Akty przedosiemnastowieczne miały za zadanie definiować prawa stanów, regulować warunki sukcesji królewskiej, odnosić się do woli i praw oraz ulepszenia działania państwa. Adam Wielomski podkreśla, że o konstytucji można mówić dopiero kiedy prawo rzymskie publiczne zaczęło obowiązywać w Europie w końcu średniowiecza. To właśnie wtedy ogólne zasady, a nie dwustronne indywidualne umowy zaczęły określać relację panowania i posłuszeństwa, A. Wielomski, *Narodziny, rozwój...*, s. 37; R. Małajny, *Geneza...*, s. 307-308.

⁵⁶ C. Schmitt, *Dyktatura. Od źródeł nowożytnej idei suwerenności do proletariackiej walki klas*, Warszawa 2016, s. 131.

⁵⁷ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 44.

⁵⁸ XIX wiek to także okres uchwalenia konstytucji w Królestwie Szwecji (1809 r.), w Hiszpanii (Konstytucja z Kadyksu – 1812 r.), Norwegii (1814 r.), Holandii (1815 r.), Szwajcarii (1815 r.).

⁵⁹ Ch. Hitchens, *Thomas Paine. Prawa Człowieka. Biografia*, tłum. J. Dierzgowski, Warszawa 2008, s. 21.

⁶⁰ M. Oakeshott, *The Social and Political Doctrines of Contemporary Europe*, Cambridge 1939, s. 20.

⁶¹ I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, tłum. K. Gawlicz i M. Starnawski, Warszawa 2007, s. 92.

i porządku, a demokracja jest tego zaprzeczeniem.⁶² Dla Edmunda Burke'a przewroty w Wielkiej Brytanii i Francji były formą „oczyszczenia” i „przebudzenia” narodu oraz zredefiniowania relacji jakie występują między ludem a koronowaną głową państwa. Uważał, że tzw. „chwalebna rewolucja” z 1688 r., która miała zakończyć panowanie dynastii Stuartów, przyczyniła się do stabilizacji relacji między panującym a narodem, bowiem pozwoliło ustalić miejsce każdego w państwowym układzie.⁶³ Po rewolucji francuskiej naród okazał się być podstawą władzy i jednocześnie wola ludu stała się fundamentem legitymizacji władzy.⁶⁴

Pierwsza fala konstytucjonalizmu powiązana była z zasadą „suwerenności ludu” i opierała się na niedopuszczeniu do zaburzenia pokoju i porządku w państwie. Ponadto zaznaczono, że władza zostanie skupiona w jednym podmiocie, który stanie się *res publica*⁶⁵. Idea suwerenności zrodziła się wraz z obaleniem feudalizmu oraz pojawieniem się władzy politycznie ograniczonej przez granicę terytorialną⁶⁶. Suwerenność ludu opiera się na zasadzie uczynienia z ludu podmiotu najwyższej władzy, stąd uchwalona konstytucja stanowi dowód przekazania władzy suwerenowi.⁶⁷ O suwerenności i suwerenie pisał już Jean Bodin (1530 – 1596) w „Sześciu księgach o Rzeczypospolitej”: „suwerenność jest absolutną i nieustającą władzą rzeczypospolitej”⁶⁸. Władza miała być zatem suwerenna, nieograniczona jeśli chodzi o kategorie zakresu i czasu. Suwerenem jest zaś ten, któremu powierza się władzę bez żadnych ograniczeń⁶⁹ „(...) albowiem nie ma w niej innych warunków, poza tymi, jakie nakłada prawo Boga i natury”⁷⁰, z kolei jako namiestnika mianowano tego, któremu na określony czas suweren powierzał wyznaczony zakres władzy⁷¹. Dla Bodin suwerenność kojarzona była właśnie z taką niczym nieskrępowaną władzą, cechująca się zbiorem uprawnień, czyli „właściwymi wyznacznikami suwerenności” (*vraies marques de souveraineté*)⁷², jak „ustawodawstwo, decydowanie o wojnie, mianowanie urzędników, sądownictwo, prawo łaski, bicie monety, nakładania podatków, wymóg posłuszeństwa”⁷³.

⁶² Ibidem, s. 92 – 93.

⁶³ Ch. Hitchens, *Thomas Paine...*, s. 23.

⁶⁴ A. M. Nogał, *Ponad prawem narodowym. Konstytucyjnej idee Europy*, Warszawa 2009, s. 52.

⁶⁵ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 42; A. Rapaczyński, *Czego amerykańska konstytucja może nauczyć Europejczyków*, [w:] „Transit. Przegląd Europejski” 1996, z. 2, s. 105.

⁶⁶ A. M. Nogał, *Ponad prawem...*, s. 21.

⁶⁷ R. Małajny, *Geneza...*, s. 312.

⁶⁸ J. Bodin, *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej. Księga I*, tłum. R. Bierzanek, Z. Izdebski, J. Wróblewski, Warszawa 1958, s. 88.

⁶⁹ A. M. Nogał, *Ponad prawem...*, s. 24.

⁷⁰ J. Bodin, *Sześć ksiąg...*, s. 99.

⁷¹ A. M. Nogał, *Ponad prawem...*, s. 24 – 25.

⁷² Jędrzej Pliszka, *Pojęcie państwa w polskiej nauce prawa konstytucyjnego: 1918-2018 na tle niemieckiej i francuskiej teorii państwa*. Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. Janusza Trzcńskiego, s. 18

⁷³ Ibidem, s. 18.

Rewolucja francuska była zmianą w geokulturze, która udowodniła, że polityczne transformacje są czymś „normalnym” oraz pokazała możliwość przekazania władzy narodowi, a członków narodu zaczęto nazywać obywatelami⁷⁴. Konstytucja Francji ustanowiła monarchię konstytucyjną opartą na zasadzie trójpodziału władzy z „królem Francuzów” oraz na zasadzie suwerenności⁷⁵ jako jedynej, niepodzielnej i wiecznej „(...) przynależnej narodowi (...) skąd pochodzą wszystkie władze”⁷⁶. To wydarzenia, takie jak Rewolucja Francuska oraz opracowanie Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela przyczyniły się do spopularyzowania w XVIII w. ludowej suwerenności. Wówczas stwierdzono, że władzę zwierzchnią posiada naród, który będzie ją sprawować, a wraz z uchwaleniem amerykańskiej konstytucji w 1789 r. ustanowiono cały naród polityczny⁷⁷. Te wydarzenia stoją w opozycji do monarchii absolutnej oraz rozpoczęły proces kształtowania się idei wspólnoty politycznej jako wyrazu wspólnej woli. Suweren był zatem zbiorowy a nie pojedynczą jednostką⁷⁸. Najsilniejszą cechą nowoczesnego nacjonalizmu po roku 1789 r. jest prezentacja narodu, jako zjawiska napędzającego życie zbiorowe. W ten sposób tworzy się nierozzerwalna więź między pokoleniami, a zarazem stanowi przejaw solidarności z przeszłością, teraźniejszością i przyszłością⁷⁹. Tę ciągłość wyrażają tradycje, uroczystości, w celu wykreowania narodowej historycznej świadomości⁸⁰.

II fala konstytucjonalizmu powiązana jest z ruchami rewolucyjnymi z lata 1830 i 1848. Rezultatem Wiosny Ludów było m.in. uchwalenie francuskiej Karty Konstytucyjnej oraz konstytucji belgijskiej z 7 lutego 1831 r. stanowiącej wzór dla takich państw jak Rumunia, Bułgaria, Serbia, czy Grecja. W tym czasie zaczęto poważniej podchodzić do idei sądownictwa konstytucyjnego zawartego w projektach (które nie weszły w życie) Konstytucji Frankfurckiej w 1849 r. dla zjednoczonego Cesarstwa Niemieckiego i konstytucji dla krajów austriackich. Główna idea zakładała ustanowieniem trybunału niezależnego od generalnego sądownictwa

⁷⁴ I. Wallerstein, *Analiza...*, s. 77.

⁷⁵ 22 września 1792 r. proklamowano republikę, po tym jak 10 sierpnia 1792 r. aresztowano Ludwika XVI i ogłoszono jego detronizację, J. Bartyzel, *Monarchizm współczesny...*, s. 45.

⁷⁶ Tyt. III, art. 1 i 2: „La souveraineté appartient à la nation” [...] „La nation qui émane tous les pouvoirs...”. Za: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (dostęp: 20 października 2020); C. de Malberg, *Contribution a la théorie générale de l'État*, t. I, Paris, 1920, s. 81-84.

⁷⁷ A. M. Nogał, *Ponad prawem...*, s. 27 – 28.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 28.

⁷⁹ W. Jezierski, T. Lindkvist, S. Nauman, *När blev...*, s. 510; A. D. Smith, *The ethnic origins of nations*, Oxford 1988 [1986], s. 173, 179–183; A. D. Smith, *Nationalism and Modernism*, London 1998, s. 41–44, 131–138.

⁸⁰ W. Jezierski, T. Lindkvist, S. Nauman, *När blev...*, s. 511; E. J. Hobsbawm, T. Ranger, *The invention of tradition*, Cambridge 2015 [1983]; P. Berger, Ch. Conrad, *The past as history: National identity and historical consciousness in modern Europe*, Basingstoke 2015; R.J.W. Evans, G. P. Marchal, *The uses of the middle ages: History, nationhood and the search for origins*, New York 2015.

nakierowanego na ochronę konstytucji. Tę fazę kończy rok 1867 r. i uchwalenie Ustawy Zasadniczej Państwa, która zawierała np. powszechne prawa obywateli i zapowiadała ustanowienie Trybunału Państwa (*Reichsgericht*)⁸¹. Po roku 1870, europejskie monarchie, aby przetrwać musiały przyjąć zasadę supremacji parlamentaryzmu i stać się częścią systemu instytucji ludowych i tym samym narodu, chociaż jeszcze we Francji w 1851 r. i w Prusach w latach 1864 – 1867 władcom udawało się przejmować władzę dla siebie i swoich ministrów⁸². Wiosna Ludów stała się przyczynkiem do rozpoczęcia procesu zakończenia rządów absolutnych na dworach europejskich. Tak miało miejsce w Austrii, której neoabsolutny charakter został przerwany wraz z wejściem Konstytucji Grudniowej w 1867 r. Porewolucyjny system w Austrii tworzyły trzy akty prawne: okrojowana konstytucja z 25 kwietnia 1848 r., konstytucja kromieryska i konstytucja ołomunicka (marcowa) nadana przez cesarza Franciszka Józefa I⁸³.

III fala konstytucjonalizmu odnosi się do czasów po I wojnie światowej⁸⁴, kiedy to uchwalono konstytucje niemiecką (1919 r.), polską (1921 r.), węgierską (1920 r.), turecką (1921 r.), hiszpańską (1931 r.), fińską (1919 r.), austriacką (1920 r.), czechosłowacką (1920 r.), estońską (1920 r.), łotewską (1922 r.), litewską (1922 r.), rumuńską (1923 r.), radziecką (1918 r., 1924 r.)⁸⁵. Nowa fala oznacza włączenie systemu aksjologicznego do zapisu konstytucyjnego, a także zaktualizowanie regulacji systemu wraz z założeniem stworzenia nowej koncepcja człowieka oraz narodu, dając tym samym podwaliny pod kolejną odsłonę rewolucji⁸⁶. Wraz z końcem I wojny światowej, zakończyła się „złota era” monarchii⁸⁷. W ciągu jednego i pół wieku od Rewolucji Francuskiej, Europa a następnie cały świat przeszedł przez gruntowną transformację. Monarchiczne rządy oraz suwerenni królowie zostali zastąpieni demokratyczno-republikańskimi rządami i suwerennymi społeczeństwami.⁸⁸ Nie mogło dalej

⁸¹ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 40.

⁸² M. Grever, *Staging Modern Monarchs. Royalty at the 161 World Exhibitions of 1851 and 1867* [w:] “Mystifying the Monarch Studies on Discourse, Power, and History”, red. J. Deploige, G. Deneckere, Holland 2006, s. 161.

⁸³ Dokument z Kromieryża był najbardziej radykalny w swoich zapisach, bowiem ograniczał prawa władcy, a akcent kładł na prawa obywatelskie. Cesarz miał być wyposażony tylko w prawo weta wobec ustaw uchwalonych przez legislatywę.

⁸⁴ A. Jamróz, *Demokracja współczesna. Wprowadzenie*, Białystok 1993, s. 119-120; J. Gicquel, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris 1987, s. 44 – 47; D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 40.

⁸⁵ R. Małajny, *Geneza...*, s. 316.

⁸⁶ W 1917 r. bolszewicki przewrót jasno zasygnalizował, że demokratyczna spokojna transformacja nie będzie przebiegać w każdym państwie; D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 41.

⁸⁷ Tomasz Goździk wskazał, że kres monarchii otwarł rok 1870 r., kiedy to miał miejsce koniec II Cesarstwa, T. Goździk, *Monarchia europejska wczoraj i dziś, Myśl Suwerenna*. [w:] „Przegląd Spraw Publicznych” nr 2(2)/2020.

⁸⁸ H.H. Hoppe, *Democracy – The God That Failed: The Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order*, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.) 2007, s. 51.

trwać przekonanie o boskim namaszczeniu władcy⁸⁹. W 1918 r. monarchia Austro-Węgierska przestała istnieć, a władca Cesarstwa Niemieckiego i Królestwa Prus podpisał akt abdykacyjny⁹⁰. Rok wcześniej, w wyniku rewolucji lutowej w Sankt Petersburgu, swój żywot po trzystu latach panowania zakończyła dynastia Romanowów w Rosji⁹¹. W Grecji czasy semi-konstytucyjnej monarchii zakończyły się poprzez niezgodę jaka panowała między premierem Eleutheriosem Venizelosem a królem Konstantynem w kwestii tego, czy Grecja powinna dołączyć do aliantów, czy pozostać neutralną podczas I wojny światowej⁹².

Monarchowie przeczuwali nadchodzący pogrom władzy królewskiej w Europie i jeszcze przed wybuchem I wojny światowej zaczęli kreować sztuczne i wymyślane tradycje, aby przyciągnąć opinię publiczną i oddalić ją od wizji ustanowienia republiki. Rozpoczęto wówczas na masową skalę „generować” monarchie⁹³ i w tym celu wykorzystywano dobrodziejstwa PR-u, aby uzmysłowić narodowi, że aby utrzymać jedność państwa należy posiadać monarchię⁹⁴. Dekoracyjność a nierzadko sztuczność, jak i kiczowatość oraz przepych dworskich celebracji i pokazów, stało się znakiem demokracji systemów politycznych, gdzie istniała monarchia, a „(...) pompacyjność i paradność, które zawsze podobały się ludziom z gminu”, stały się najlepszym sposobem na przyciągnięcie społecznego poparcia⁹⁵. To jest, jak określił David Cannadine „olimp dekoracyjnej, ale integrującej niemocy”⁹⁶

⁸⁹ J.W. Müller, *Przeciw demokracji. Idee polityczne XX wieku w Europie*, tłum. J. Majmurek, Warszawa 2016, s. 27.

⁹⁰ T. Goździk, *Monarchia...*

⁹¹ T. Lakritz, *10 countries that abolished their own monarchies*, <https://www.insider.com/countries-used-to-be-monarchies-abolished-history#the-last-king-of-nepal-king-gyanendra-bir-bikram-shah-dev-reigned-from-2001-to-2008-10> (dostęp:04 października 2023).

⁹² To wydarzenie doprowadziło do załamania się systemu demokratycznego w 1915 r. Dopiero rok 1926 i uchwalenie republikańskiej konstytucji na nowo wprowadziło Grecję na drogę demokracji. Nie wcześniej niż w 1946 r. monarchia semi-konstytucjonalna została wprowadzona, jednak w 1967 r. militarny zamach stanu zakończył panowanie monarchy na dobre, C. Anckar, *Constitutional monarchies and semi-constitutional monarchies: a global historical study, 1800–2017*, [w:] „Contemporary Politics”, 27(1), s. 31.

⁹³ F. Oakley, *Kingship: The Politics of Enchantments*, Cambridge 2006, s. 135.

⁹⁴ J.W. Müller, *Przeciw demokracji...*, s. 26.

⁹⁵ Ibidem, s. 26; D. Cannadine, *Kontekst, celebacja i znaczenie rytuału*, [w:] „Tradycja wynaleziona”, red. T. Ranger, tłum. M. Godyń, F. Godyń, Kraków, 2008, s. 128.

⁹⁶ Czasami jednak za dużo uroczystości może sprowadzić na siebie krytykę. Z potępieniem spotkała się organizacja Diamentowego Jubileuszu Wiktorii, zaledwie dziesięć lat po Złotym Jubileuszu. Krytyka wywołana została tym, że monarchini zorganizowała wspomnianie przedsięwzięcie z pobudek ekonomicznych. Innym razem, niezadowolone ludu wzbudziła wiadomość o odłożeniu w ostatniej chwili koronacji następcy Wiktorii w 1902 r. z powodu choroby króla. Odwołanie uroczystości poważnie wpłynęło na stan gospodarki, ponieważ trzeba było m.in. wycofać z rynku wszystkie okolicznościowe przedmioty pamiątkowe oraz odwołać rezerwacje w hotelach. Świadomość ekonomicznych reperkusji sprawiła, że zaczęto nawet sugerować, by w miejsce męża Wiktorii podstawić kogoś innego, D. Cannadine, *Kontekst, celebacja...*, s. 122; J. van Osta, *The Emperor's New Clothes. The Reappearance of the Performing Monarchy in Europe, c. 1870-1914* [w:] „Mystifying the Monarch ...”, s. 189.

Czwartą falę datuje się na koniec II wojny światowej⁹⁷; odnosi się do zmian zachodzących w byłych państwach faszystowskich pod postacią uchwalenia nowych konstytucji w Grecji (1975 r.), Portugalii (1976 r.) i Hiszpanii (1978 r.). Opracowano także ustawy zasadnicze Francji (1946 r.), Włoch (1947 r.), Niemiec Zachodnich (1949 r.) oraz państw tzw. demokracji ludowej. W państwach demokratycznych nowe podejście do struktury praw fundamentalnych miało za zadanie uzupełnienie luk prawnych lub poprawienie skuteczności niektórych instytucji, jak słabo zabezpieczone prawa i wolności obywatelskie czy brak sądownictwa konstytucyjnego⁹⁸. Początek XXI wieku to okres neokonstytucjonalizmu, czyli kolejnej fali, którą zapoczątkowały Włochy, Hiszpania, Portugalia i Ameryka Łacińska⁹⁹.

II wojna światowa stanowi drugi etap „oczyszczania” Europy z niestabilnych monarchii. Włoska inwazja na Albanię w 1939 r. przyczyniła się do obalenia Ahmeda Zoga przez komunistyczny rząd pod przewodnictwem Envera Hoxhy¹⁰⁰. Podobny los spotkał chorwackiego odpowiednika – Tomisława II. W 1946 r. nastąpił także zmierzch Korony w Królestwie Jugosławii, na Węgrzech oraz w caracie w Bułgarii¹⁰¹. Warto wspomnieć, że kiedy do władzy dochodzili komuniści, aby sprawić wrażenie demokratycznego podejścia do woli narodu, pozwalali oni na przeprowadzenie głosowania w sprawie utrzymania bądź obalenia monarchii. Taki plebiscyt miał miejsce właśnie w Bułgarii, we wrześniu 1946 r., gdzie naród „zdecydował”, większością 90% głosów o wprowadzeniu republiki i wygnaniu Symeona II. W czerwcu 1946 r. sfałszowane wyniki referendum przedstawiły Włochy, które obaliły panowanie Huberta II z dynastii Sabaudzkiej. Publiczne głosowanie nie miało jednak miejsca w Rumunii, gdzie 30 grudnia 1947 r. Peter Groza zmusił Michała I z dynastii Hohenzollern-Sigmaringen do zrzeknięcia się władzy¹⁰².

O ile w niektórych przypadkach nastąpiło zastąpienie monarchii republiką, o tyle w innych państwach, władza monarchiczna uległa ograniczeniu, jednak nie całkowitej

⁹⁷ Ryszard Małajny dodaje etap między okresem po II wojnie światowej i XXI wiekiem, tj. Jesień Ludów i efekt wydarzeń po roku 1989 r., których wynikiem były tzw. nowe demokracje byłego bloku wschodniego, R. Małajny, *Geneza...*, s. 317.

⁹⁸ Przedostatnia fala uwzględnia ścieranie się dwóch nurtów. Pierwszy to komunistyczny, który trwał do końca lat 60. i miał miejsce w kręgu azjatycko-afrykańskim. Koniec lat 80. to czas konstytucjonalizmu demokratycznego, kiedy to nastąpił kres greckiej, portugalskiej, i hiszpańskiej dyktatury oraz miał miejsce upadek „realnego socjalizmu”. Wzrost znaczenia idei konstytucji pisanych nastąpił także w państwach przechodzących proces dekolonizacji, R. Małajny, *Geneza...*, s. 317; D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 41.

⁹⁹ D. Minich, *Konstytucjonalizm...*, s. 42.

¹⁰⁰ N. Buckley, *Gun-toting prince who failed to become king of Albania*, <https://www.ft.com/content/6f2f39aa-21ab-11e1-a1d8-00144feabdc0> (dostęp:04 października 2023); T. Goździk, *Monarchia...*

¹⁰¹ T. Goździk, *Monarchia...*; P. Peachey, Last tsar of Bulgaria loses palace property battle, <https://www.thenationalnews.com/world/europe/2021/09/08/last-tsar-of-bulgaria-loses-palace-property-battle/> (dostęp:04 października 2023).

¹⁰² T. Goździk, *Monarchia...*

eliminacji. Samuel Huntington (1927–2008) określił zmiany, jakim musiała sprostać Korona, aby połączyć władzę z modernizacją, autorskim terminem „królewski dylemat” (*the king's dilemma*). W ramach wspomnianego dylematu funkcjonują trzy opcje: transformacja (*transformation*), koegzystencja (*coexistence*) i utrzymanie (*maintenance*). Pierwszy wariant stanowi zespół czynników, które pomogą przekształcić monarchię w inną instytucję, jak ludzie, biurokratyczna elita, wojsko, itd. Drugie rozwiązanie to połączenie władzy monarszej z demokracją lub jak to określił Huntington „instytucjonalizacja konkurencyjnej koegzystencji w ustrój o dwóch niezależnych źródłach władzy” [tłum. B. Bieniek]¹⁰³. Trzecia strategia zapowiada zachowywanie władzy przez Koronę, możliwe do zrealizowania jeśli np. monarcha pozwoli osobom ze średniej klasy społecznej na zajęcie wysokiego stanowiska w rządzie, lub poprzez walkę z modernizacją albo zwiększenie represji¹⁰⁴. Jeżeli panujący wybierze pierwszą drogę (transformację), wówczas władza zostanie transferowana od Korony do ludu, a monarchia zyska przydomek demokratycznej oraz konstytucyjnej, gdzie „król panuje, lecz nie rządzi” (“the king reigns but does not rule”)¹⁰⁵. Drugi przypadek poświadcza zachowanie przez Koronę części istotnych kompetencji, jednak oznacza równocześnie współistnienie z demokratycznymi instytucjami, gdzie premier wyłaniany jest z parlamentu i/lub ponosi przed nim odpowiedzialność.¹⁰⁶ Samuel Huntington wskazał, że panujący z reguły niechętni są zrzekania się władzy, dlatego najlepszym rozwiązaniem jest osiągnięcie kompromisu, aby monarchowie współrządzili wraz z premierami. Przekazanie władzy, jak kontynuuje Huntington, wymaga „albo czasu, albo rewolucji” („either time or revolution”)¹⁰⁷. Wraz z postępującą demokracją, uprawnienia monarchy będą coraz bardziej ograniczane, aż do momentu, gdy monarcha umrze, wówczas będzie można pozbawić instytucję Korony praw nawiązujących do poprzednich absolutystycznych rządów.¹⁰⁸

Z drugiej strony, oprócz obalania lub limitowania władzy Korony, zaobserwowano także próby wskrzeszenia monarchii w byłych królestwach. 5 listopada 1916 r. proklamowano powstanie Królestwa Polskiego na mocy aktu ustanowionego przez cesarzy Franciszka Józefa I i Wilhelma II. Rok później, 12 września w Radzie Regencyjnej znajdowali się abp Aleksander Kakowski, Zdzisław ks. Lubomirski i Józef hr. Ostrowski. Przeciwno monarchicznej formie

¹⁰³“To institutionalize competitive coexistence in the polity of two independent sources of power”, S.P. Huntington, *Political order in changing societies*, London 1968, s. 180.

¹⁰⁴ C. Anckar, *Constitutional monarchies and semi-constitutional monarchies: a global historical study, 1800–2017*, s. 25; S.P. Huntington, *Political order...*, s. 180.

¹⁰⁵ S.P. Huntington, *Political order...*, s. 177.

¹⁰⁶ S.P. Huntington, *Political order...*, s. 177; C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 25.

¹⁰⁷ S.P. Huntington, *Political order...*, s. 178; C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 25.

¹⁰⁸ S.P. Huntington, *Political order...*, s. 180; C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 26.

ustrojowej Polski nie protestowali nawet socjaliści. Koniec swobody krzewienia idei przywrócenia monarchii w Polsce nakreśliła Konstytucja Kwietniowa z 1935 r., która nadała prezydentowi autorytarną władzę i zakończyła prowadzenie jakiegokolwiek dyskusji na temat zmiany ustroju¹⁰⁹. Polski sąsiad, Litwa, także wskrzesił monarchię wraz z osiągnięciem niepodległości 16 lutego 1918 r. Na tronie miał zasiąść wówczas wirtemburski książę, Wilhelm Karol von Urach, do czego jednak nie doszło. Kandydat nie zdążył przyjechać na Litwę i być koronowanym, bowiem już 2 listopada litewska Taryba proklamowała powstanie republiki¹¹⁰. Zamiary powołania monarchii miały miejsce także na terytorium Łotwy i Estonii, tworzące wspólnie Zjednoczone Księstwo Bałtyckie połączone unią personalną z Niemcami. Monarchą księstwa miał być książę Meklemburgi – Fryderyk Adolf¹¹¹. Krótki żywot (od marca do września 1918 r.) wskrzeszonej monarchii z cesarzem Wilhelm II przeżyło w części południowo-zachodniej Łotwy Księstwo Kurlandii i Semigalii zmieniając się w niepodległą Łotwę¹¹².

XX wiek to nie tylko usuwanie monarchii, demokratyzacja ich uprawnień (czyli osłabianie pozycji Korony), lecz także humanizacja, zwłaszcza w odniesieniu do dziedziczenia tronu. Niepotwierdzone źródła głoszą, że z racji tego, iż duński Fryderyk IX miał tylko trzy córki, monarcha starał się przekonać rząd, aby zasady sukcesji dotyczyły także kobiet. Redaktor naczelny gazety „Information” rekomendował swoim czytelnikom, aby oddali głos na „tak” dla Małgorzaty jako następczyni tronu. Ostateczne wyniki wykazały, że 45,76% głosów (wymagane było uzyskanie 45% głosów), które poparły wprowadzenie zmiany, przyczyniły się do modernizacji ustawy o sukcesji 27 marca 1953 r. Tego samego dnia Małgorzata II stała się księżniczką koroną, a w 1972 r. otrzymała tron¹¹³. W Belgii również dokonano zmiany w sposobie dziedziczenia prawa do tronu i od 1991 r. po królu Filipie prawo do korony przejęła jego córka Elżbieta¹¹⁴. Nadejście nowej epoki zapowiadało także kontynuację procesu „wychodzenia” monarchii do społeczeństwa, integrowania się z nim, nierzadko interweniując

¹⁰⁹ J. Bartyzel, *Monarchiści w II Rzeczypospolitej*, <https://teologiapolityczna.pl/monarchia> (dostęp:05 maja 2022).

¹¹⁰ B. Łapszewicz, *Litwa a współczesne monarchie*, <https://kurierwilenski.lt/2018/07/04/litwa-a-wspolczesne-monarchie/>(dostęp:04 października 2023); T. Goździk, *Monarchia...*

¹¹¹ T. Goździk, *Monarchia...*

¹¹² T. Goździk, *Monarchia...*; J. Wojaś, *Kurlandia i Semigalia – baśniowa kraina nad Bałtykiem*, <https://kurierhistoryczny.pl/artukul/kurlandia-i-semigalia-basniowa-kraina-nad-baltykiem,871>, (dostęp:04 października 2023).

¹¹³ W 2009 r. miała miejsce kolejna nowelizacja, która pozwoliła na wprowadzenie zasady dziedziczenia przez pierwородnego syna lub pierwородną córkę, *What do the Danes think of their Royal Family and what role does the Danish Monarchy have?*, <https://www.yourdanishlife.dk/the-role-of-the-danish-monarchy/>(dostęp:11 września 2022).

¹¹⁴ *The history of Belgium*, <https://www.expatica.com/be/moving/society-history/belgian-royal-family-108240/> (dostęp:29 września 2023).

w kwestie sporne, bowiem jak Michel de l'Hospital (1506 –1573) stwierdził, monarcha winien być jak pasterz dla swojego narodu¹¹⁵. Wynikało to z tego, że monarchie w XX wieku przeżywały kryzys, który zakończył tradycję posiadania koronowanej głowy państwa w wielu europejskich państwach. Aby uchronić się przed takimi losem, monarchowie wraz z rodzinami musieli wyjść poza obszar dworu i udowodnić społeczeństwu, że są przydatni, a lud może zwracać się do nich o pomoc w chwili zagrożenia. Szczególnie zaangażowanie władców było zauważalne, kiedy Europę spowiło widmo wojny. Christian X zyskał przydomek „król jeździecki” z racji jego przejażdżek konnych przez minioną granicę prowadzącą do prowincji Szlezwik Północny. Kiedy w Danii w latach 40. XX wieku miała miejsce niemiecka okupacja, król codziennie przejeżdżał przez ulice Kopenhagi, wpierając moralnie Duńczyków i udowadniając, że monarcha nigdy nie opuści swojego narodu w dobie inwazji¹¹⁶. Po II wojnie światowej, panujący szukali schronienia w państwach, takich jak Portugalia czy na południu Francji, zaś władcy skandynawscy lub holenderscy, pozostali w swoich krajowych pałacach, zgadzając się na ich nową bierną rolę w demokratyzującej się rzeczywistości¹¹⁷.

Z drugiej strony, próby zbliżenia się władcy do narodu uznawane były za niepoważne. Przemówienia kierowane do ludu przez norweskiego monarchę nierzadko znajdowały się na granicy banalnego nacjonalizmu, co podkreślane jest pojęciami „nas”, „nasza ojczyzna”, „nasze chrześcijańskie tradycje”¹¹⁸. Podobne sformułowania padły podczas podróży rumuńskiego Karola II Hohenzollerna-Sigmaringa po Transylwanii, Dobrudży i Besarabii na przełomie 1939 i 1940 r. W swoich przemowach, monarcha stosował hasła takie jak „narodowa obrona”, „obrona narodowego terytorium oraz „nasze historycznie uwarunkowane prawa do tej ziemi”¹¹⁹. Wykorzystywane przez władców sformułowania nazwane zostały przez Michaela Billiga jako *common-places*, czyli stwierdzenia odzwierciedlające wartości społecznie uznane i pożądane, neutralne, ale jednocześnie obejmujące wątek historyczny, a dodatkowo nie budzące kontrowersji, kiedy wykorzystywane są przez panującą dynastię. *Common-places*

¹¹⁵ J. Pieters, A. Roose, *The Art of Saying 'No'. Premonitions of Foucault's 'Governmentality' in Étienne de La Boétie's Discours de la servitude volontaire* [w:] „Mystifying the Monarch ...”, s. 86.

¹¹⁶ *What do the Danes think...*

¹¹⁷ S. Jenkins, *Britain's royal family is an accident waiting to happen. Prince Charles should dismantle it*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/mar/13/britain-royal-family-prince-charles-monarchy> (dostęp: 27 lutego 2022).

¹¹⁸ M. Billig, *Banal nationalism*, London 1995; S. F. Demiri, K. Fangen, *The state of the nation: the Norwegian King's annual addresses – a window on a shifting Nationhood*, „National identities” 2019, vol. 21, no. 5, s. 443

¹¹⁹ M. Buzatu, *The Romanian monarchy and the nationalist propaganda. case study: King Carol II's visits to the historical regions of Romania – Transylvania, Dobrogea and Bessarabia (December 1939 – January 1940)*, [w:] „Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology”, 2012, nr. 1-2, s. 145 – 149.

tworzą przestrzeń, w której odbiorca (lud) i nadawca (monarcha) mogą się porozumiewać¹²⁰. Jednakże, królewskie wypowiedzi kreują ryzyko dokonania błędnej interpretacji, co może zostać wykorzystywane przeciwko monarsze. Billig wskazuje, że należy w takim przypadku ustalić kontekst wypowiedzi, aby ustanowić odpowiednie ramy interpretacyjne¹²¹.

XX wiek był egzaminem, który „zdały” tylko najsilniejsze monarchie. Dynastie musiały wykazać ponownie swoją użyteczność dla dobra państwa i narodu, a okazję dla tego wykreowały I i II wojna światowa. Wspieranie obywateli, motywowanie krajowego wojska, przeciwstawienie się okupantowi stanowiły wyznacznik silnego władcy. W innych przypadkach, rodziny panujące były zmuszone do ustąpienia i udania się na wygnanie w wyniku zamachu stanu lub przejęcia władzy przez komunistyczne reżimy. Dalszej deprivacji monarchii sprzyjała propaganda kreowana przez niedemokratyczne środowiska. Komuniści bowiem obawiali się prestiżu i uznania jakimi cieszył się panujący. W celu zmniejszenia wiarygodności dynastii rozpoczęło się na masową skalę zakłamywanie historii i oczernianie monarchów. Wraz z upadkiem socjalistycznych rządów, monarchowie tacy jak serbska i rumuńska rodzina panująca mogły powrócić do swoich ojczyzn, już nie jako panujący, tylko zwykli obywatele. Poprzednie stulecie przyczyniło się także do kontynuacji „uczłowieczania” Korony pod postacią dopuszczenia kobiet do przejęcia tronu. Z drugiej strony, następował proces ograniczania uprawnień monarchów, którzy zostali w większości europejskich przypadków pozbawieni kompetencji oddziaływania na życie polityczne państwa

To, dlaczego w jednych państwach monarchia przetrwała i umocniła się, w drugich istnieje do dzisiaj, ale pełni funkcje wyłącznie reprezentacyjną, a w innych została obalona wynika z panowania odmiennych warunków historycznych, społecznych, kulturowych, czy naturalnych.¹²² W Wielkiej Brytanii monarchia konstytucyjna została wprowadzona w wyniku tzw. chwalebnej rewolucji (*The Glorious Revolution*) z 1688 r. i choć obecna władza brytyjska jest ograniczona w swoich politycznych przywilejach, to nadal w rękach dzisiejszego monarchy znajdują się takie uprawnienia, jak cotygodniowe spotkania z premierem, otwieranie posiedzenia parlamentu swoją przemową (autorstwa Izby Gmin), zatwierdzanie wszystkich

¹²⁰ M. Billig, *The notion of 'prejudice': Some rhetorical and ideological aspects*, [w:] "Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse", 8(1–2), 1988, s. 98; S. F. Demiri, K. Fangen, *The state...*, s. 446.

¹²¹ M. Billig, *Common-places of the British Royal Family: A rhetorical analysis of plain and argumentative sense*, [w:] "Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse", 8(3), 1988, s. 199; S. F. Demiri, K. Fangen, *The state...*, s. 446.

¹²² P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 68.

aktów prawnych zanim staną się ustawami parlamentarnymi (*act of parliament*), mimo iż ostatnie weto wykorzystano przez monarchę w 1708 r.¹²³

Dzisiejsze monarchie są w przeważającej mierze konstytucyjne, co oznacza, że ich prawa i obowiązki zostały ograniczone przez demokratycznie opracowaną konstytucję¹²⁴. Współcześnie monarchowie pełnią w przeważającej mierze funkcje formalne, a ich rola w państwie jest wyłącznie symboliczna¹²⁵. Obecni panujący nie są utożsamiani z władzą, lecz zagadnieniami społecznie ważnymi, lub wypełniają swoje obowiązki w służbie dobra społecznego. Rodziny monarchów nie są już głównym obiektem zainteresowania dziennikarzy z punktu politycznego, stąd dla narodu stali się niewidoczni, co pozwala członkom dynastii na prowadzenie „normalnego” życia¹²⁶. Z drugiej strony, rozwój mediów masowych, kolorowej prasy, tabloidów i forów dyskusyjnych przyczynił się do baczniejszego śledzenia życia prywatnego monarchów i rodzin panujących oraz wyszukiwania skandali, które mogłyby podważyć sens dalszego utrzymywania instytucji Korony. Jednocześnie obecność informacji o życiu i zwyczajach *royalsów* na porządku dziennym „ociepla” wizerunek konkretnej dynastii, która staje się bliższa przeciętnej jednostce poprzez zmianę postrzegania „elitarniej rodziny”. Panujący i ich bliscy są tacy jak my; borykają się z podobnymi problemami, popełniają te same błędy i w niezmienny sposób wyrażają emocje.

Od antyku po czasy współczesne wymiary monarchii ewoluowały i dostosowały się do zachodzących w bliższym i dalszym środowisku zmian. Pojęcie monarchii absolutnej, niedostępnej i religijnie uzasadnionej zawęziło swój zakres panowania i choć obecnie wyznaczenie religijne jest jednym z warunków objęcia tronu, jest to wyłącznie symboliczny walor uatrakcyjniający instytucję monarchii. W większości państw z koronowaną głową państwa w Europie nadal panujący pełnią funkcję głowy Kościoła państwowego, jednak ponownie jest to wyłącznie formalne stanowisko. Monarchowie nie są już pojmowani jako *sacrum*, niedostępne dla przeciętnego obywatela. Nowi monarchowie wychodzą do ludzi, integrują się z nimi, uczestniczą w życiu społecznym. Monarcha stał się człowiekiem, choć nadal występują przesłanki mówiące o podtrzymaniu nietykalności jednostki królewskiej, jak wyłączenie spod odpowiedzialności karnej. Jednak zakres władzy, który pierwotnie spoczywał w rękach monarchów został im praktycznie odebrany. Królowie i królowe nie rządzą już, lecz panują,

¹²³ L. Cosgrave, *Debate: Monarchy, a Relic or Required?*, <https://historyinpolitics.org/2020/09/15/debate-monarchy-a-relic-or-required/> (04 lipca 2022).

¹²⁴ D. Blidh, *Monarkidebatten—en analys av de båda sidornas argument*, Examensarbete i statsvetenskap, Göteborgs Universitet 2009, s. 7.

¹²⁵ K. Goldmann, M.N. Pedersen, Ø. Østerud, *Statsvetenskapligt lexikon*, Stockholm 1997, s. 169; D. Blidh, *Monarkidebatten...*, s. 7.

¹²⁶ S. Jenkins, *Britain's royal family...*

a w ich otoczeniu znajduje się szeroki krąg doradców i ministrów, którzy ponoszą odpowiedzialność za działanie monarchy. Polityczna wartość Korony przestała w Europie istnieć, za to znaczenia nabrał symboliczny wymiar panującego. Monarcha, z pomazańca Boga, stał się człowiekiem.

Podjęcie się analizy problematyki szwedzkiej monarchii wynika nie tylko ze sposobu postrzegania jej poprzez perspektywę krytyki współczesnych koronowanych głów państwa i dylematu jej dalszego podtrzymywania, lecz także z powodu nieadekwatności podejścia terminologicznego do rozumienia monarchii, w tym monarchii konstytucyjnych. Erik Lidström w przypadku Szwecji odrzuca posługiwanie się definicją monarchii konstytucyjnej w rozumieniu monarchy jako pozbawionej władzy. W zamian, Lidström proponuje postrzeganie monarchy konstytucyjnej jako głowy państwa danego królestwa lub księstwa, w którym, według założeń konstytucji, posiada określone uprawnienia¹²⁷. Według Marcina Wiszowatego, nieścisłości w posługiwaniu się terminem „monarchia konstytucyjna” przejawiają się na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, pojmuje się monarchię konstytucyjną jako fazę przechodnią z monarchii absolutnej do ustanowienia republiki. Po drugie, doktryna prawa konstytucyjnego często przyjmuje historyczną perspektywę do opisywania współczesnych instytucji, co hamuje bardziej progresywne i oryginalne ujęcie zagadnienia monarchii konstytucyjnej. Ostatnia uwaga kierowana jest w stronę polskiej doktryny prawa konstytucyjnego, która marginalizuje potrzebę kontynuowania badań nad fenomenem monarchii konstytucyjnej¹²⁸.

M. Wiszowaty winą za niewłaściwe posługiwanie się monarchią konstytucyjną obarczył upowszechnienie się konstytucjonalizmu, kiedy to konstytucyjne określenie podstaw ustroju państw stało się fundamentem większości państw.¹²⁹ Problemem okazało się skupienie na konstytucyjności monarchii konstytucyjnych, a nie na ich monarchiczności, co sprawiło, że monarchia rozumiana i analizowana jest przez strukturę konstytucjonalizmu republikańskiego, zgodnie z założeniem, że zasada monarchiczna została zastąpiona republikańską¹³⁰. Wiszowaty zaproponował nowy podział współczesnych monarchii konstytucyjnych na monarchie mieszane typu królewskiego i republikańskiego, które w różnym stopniu realizują tzw. zasadę monarchiczną¹³¹. W podziale mieszanym występuje fuzja proporcjonalna lub zaburzona

¹²⁷ E. Lidström, *Representativ demokrati. Vad det är, varför Sveriges brister, och hur den kan förbättras*, Stockholm 2020, s. 142.

¹²⁸ M. M. Wiszowaty, *Zasada monarchiczna i jej przejawy we współczesnych ustrojach europejskich i pozaeuropejskich monarchii mieszanych. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego*, Gdańsk 2015, s. 30.

¹²⁹ Ibidem, s. 84.

¹³⁰ Ibidem, s. 77.

¹³¹ Ibidem, s. 78.

z przewagą jednego z elementów (monarchicznego lub republikańskiego). Niejednorodność systemu mieszanego wynika z próby jego stabilizacji i dostosowania do określonych warunków¹³². Zasada monarchiczna zasadza się na istnieniu dziedzicznego i monokratycznego organu władzy, a sukcesja powiązana jest z pokrewieństwem i przynależnością do rodziny panującej, co zostało zwarte w dokumencie o randze konstytucyjnej. To co wyróżnia monarchę na bazie zasady monarchicznej to dożywotnie pełnienie funkcji monarchy, rzeczywisty udział w sprawowaniu władzy, autonomiczna postawa względem układu sił politycznych wyłonionych z wyborów, legitymizacja uprawnień władczych nie wywodzących się z wyborów oraz nieodpowiedzialność¹³³. Zgodnie z podziałem przedstawionym przez M. Bożka, zasada monarchiczna „1) jest wyrażona w konstytucji, 2) należy do podstawowych założeń dotyczących kluczowych kwestii ustrojowych państwa, 3) pozwala dokonywać ocen odnośnie do jego charakteru, 4) ma wpływ na obowiązywanie i stosowanie norm tworzących system prawny danego państwa, 5) może przyjmować postać samodzielnej kategorii normatywnej lub normy programowej (ogólnych dyrektyw)”¹³⁴.

Wracając do typologii monarchii mieszanej, można wymienić monarchię królewską oraz republikańską. W monarchii królewskiej monarcha jest suwerenem lub współsuwerenem. Panującemu przysługują uprawnienia władcze, i częściowe kompetencje ustrojodawcze. Niemniej jednak, monarcha dzieli się władzą z narodem¹³⁵. Monarchia republikańska oznacza przekazanie przymiotów suwerenności narodowi, co wynika z konstytucji państwa uchwalonej przez organ ustawodawczy. Monarcha pozbawiony został wielu tradycyjnie przysługujących Koronie kompetencji. Legislatywa znajduje się w rękach parlamentu a egzekutywa całkowicie została przekazana rządowi, odpowiedzialnemu za działania monarchy, pod postacią kontrasygnaty odpowiedniego ministra¹³⁶.

Pytanie jaką funkcję pełnią obecni europejscy monarchowie przy ograniczonych, w niektórych przypadkach wyłącznie ceremonialnych uprawnieniach, zmusiło do refleksji nad kondycją monarchii w XXI wieku na przykładzie Szwecji. Ten problemem najlepiej scharakteryzował Jacek Bartyzel odwołując się do zagadnienia monarchizmu, pojmowanego jako ruch społeczny, tendencja ideologiczna i doktryna polityczna. Monarchizm wywodzi się z wiary religijnej i powiązany jest ze spontanicznym uczuciem miłości i czci wobec monarchy,

¹³² Ibidem, s. 79.

¹³³ Ibidem, s. 81.

¹³⁴ Ibidem, s. 82; M. Bożek, *Znaczenie i konstytucjonalizacja zasad ustroju politycznego państwa* [w:] „Zasady ustroju politycznego państwa”, red. M. Bożek, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, K. Walczuk, Poznań 2012, s. 17–18.

¹³⁵ M.M. Wiszowaty, *Zasada monarchiczna ...*, s. 84.

¹³⁶ Ibidem, s. 87.

a także rodziny panującej. Monarchizm odwołuje się do wieloaspektowości monarchii, która ewoluowała na przestrzeni dziejów. Na gruncie nauk antycznych, domagano się rządów jednostki jako idealny sposób sprawowania władzy. Tomasz z Akwinu (1224 – 1274) podtrzymał ten pogląd, wskazując że rządy jednostki stanowią podstawę pokoju. Dla Georga Wilhelma Friedricha Hegla (1770 – 1831) monarchia była wyrazem wysokiego stopnia rozwoju i powiązana była z rozumem. W ujęciu monarchizmu uniwersalistycznego, imperia wywodziły się z ponadnaturalnego źródła, cechowały je ponadpolityczny charakter i stały się jedynym środkiem do zapewnienia społeczeństwu szczęścia doczesnego. Monarchizm spontaniczny odwoływał się do sfery uczuciowo-duchowej, gdzie monarcha był romantyczno-mistyczną personifikacją idealnych rządów. Naukowe podejście do monarchizmu wyraziła odmiana doktrynalna, odwołująca się do rozumu a nie instynktu. Obecne czasy, według J. Bartyzela, wygenerowały zdefektowane postacie monarchizmu pod postacią snobistycznego i formalistycznego. Pierwszy utożsamia monarchów i ich rodziny do ikon pop-kultury czy celebrytów w wyniku roli jaką pełnią media masowe wywołujące, z jednej strony, tęsknotę za niegdyś niedostępną, otoczoną splendorem instytucją, z drugiej, skupione na szukaniu królewskich *faux-pas*, dyplomatycznych gaf i skandali na dworze królewskim, które mają uczynić panujących bardziej ludźmi niż niedostępnymi grupami społecznymi. J. Bartyzel dopatruje się źródeł tego zjawiska w postawieniu monarchów w „stan bezrobocia”, bowiem obdarci z uprawnień realnej władzy i odpowiedzialności oraz obdarzeni przywilejami stali się panującymi nowych monarchii. Monarchizm formalistyczny, z kolei, określa monarchię jako panaceum na wszelkie kryzysy i nieszczęścia albo jako „stabilizator” bądź „gwarant” demokracji. J. Bartyzel określił monarchię tego typu jako formę bez treści, uzupełnianą taką treścią, jaka w danym momencie jest potrzebna¹³⁷.

Zagadnienie współczesnej władzy królewskiej oraz pozycji monarchów w obecnej przestrzeni konstytucyjnej należy analizować z różnych perspektyw¹³⁸. W niniejszej pracy doktorskiej postanowiono wykorzystać teorię nacjonalizmu integralnego Charlesa Maurras’a, jako uzasadnienie posiadania monarchy. Król, według założeń powyższej teorii, zabezpiecza naród poprzez ograniczenie destrukcyjnej siły elit, które w republice dążą do realizacji wyłącznie partykularnych interesów. Monarcha pełni także funkcje przywódcy i ojca,

¹³⁷ J. Bartyzel, *Monarchizm*, <http://www.legitymizm.org/ebp-monarchizm> (dostęp: 22 czerwca 2024).

¹³⁸ Naukowcy badają różne aspekty monarchii. David Cannadine wskazał, że socjologów najbardziej interesuje ceremonialne znaczenie władzy, antropologów sens hierarchii społecznej, a historycy mierzą się z aspektami czasu i zmian, D. Cannadine, *Introduction: Divine Rite of Kings* [w:] „Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies”, red. D. Cannadine, D. Price, Cambridge 1987, s. 2 – 5; E. Woodacre, *Understanding the mechanisms of monarchy* [w:] “The Routledge history of monarchy”, red. E. Woodacre, L. H.S. Dean, Ch. Jones, Z. Rohr, R. Martin, London 2019, s. 1.

dbającego o swoje potomstwo (naród), a także symbolu dziedzictwa narodowego. Jako neutralna i bezpartyjna figura sceny politycznej, koronowana głowa państwa cieszy się autorytetem, który stabilizuje państwo i dba o jego rozwój. Biorąc pod uwagę apolityczną rolę szwedzkiego panującego, należałoby uwzględnić miękkie cechy władzy monarchy w ujęciu francuskiej koncepcji jako uzasadnienie dalszego podtrzymywania instytucji Korony w państwie. Za teorię pomocniczą przyjęto rolę prezydenta w systemie parlamentarno-gabinetowym z powodu częstego porównywania i kontrastowania pozycji obecnych monarchów z republikańską głową państwa. Na bazie tej teorii będzie można stwierdzić, czy szwedzki monarcha realizuje kompetencje prezydenta w danym podtypie systemu parlamentarnego.

Autorem nacjonalizmu integralnego jest Charles Marie Maurras (1868–1952). Maurras urodził się w Prowansji (południowa Francja) i wychował w katolickiej rodzinie, wywodzącej się z drobnej burżuazji¹³⁹, dorastając w promonarchistycznym otoczeniu¹⁴⁰. Swoją karierę zaczął jako krytyk literacki oraz eseista¹⁴¹, a polityczne zaangażowanie Maurrasa sięga roku 1898 i tzw. afery Dreyfusa¹⁴². Poglądy Francuza miały silny wpływ na kształtowanie się obozu nacjonalistów, a z czasem na opinie kręgów monarchistycznych. Swoją popularność i uznanie środowisk sprzyjających monarchii, Maurras zdobył w wyniku przeprowadzenia serii wywiadów opublikowanych pod tytułem „L'enquête sur la monarchie”¹⁴³. Ideolog swoje

¹³⁹ Ch. Maurras, *La dentelle du rempart: choix de pages civiques en prose et en vers (1886-1936)*, Paris 1937, s. 337; A. Budzanowska, *Charles Maurras – twórca nacjonalizmu integralnego*, Kraków 2014, s. 161.

¹⁴⁰ Ch. Maurras, *The Future of the Intelligentsia. For a French Awakening*, translated with an Introduction by Alexander Jacob, London, 2016, s. 7.

¹⁴¹ Ibidem, s. 7.

¹⁴² Sprawa związana z kapitanem Alfredem Dreyfusem (1859 – 1935) zaczyna się w 1894 r. po rozpoznaniu szpiega, pracującego na rzecz Niemiec, okupujących Alzację i Lotaryngię po wygranej bitwie z Francją. Na niekorzyść Dreyfusa wpływały m.in. żydowskie pochodzenie oraz niemiecki akcent, co według niektórych sugerowało, że mężczyzna wcale nie był Francuzem. W wyniku sfałszowanych dowodów oraz nieprawdziwych zeznań, sąd wojskowy skazał Dreyfusa za zdradę tajemnicy wojskowej na publiczne upokorzenie (na Polu Marsowym w obecności tłumu adiutant zdarł byłemu wojskowemu epolety i złamał jego szpadę) oraz na dożywotnie roboty na Diabelskiej Wyspie pod Cayenne w Gujanie Francuskiej. W wyniku działań takich osobistości, które ujęły się za Dreyfusem, jak Emil Zola, czy Georges Clemenceau (przyszły premier Francji), uniewinniono skazanego w 1906 r., a za winnego zdrady stanu uznano oficera, majora Ferdinanda Esterhazy, który odszedł z wojska i uciekł z Francji. Spór ewidentnie podzielił francuskie społeczeństwo na przeciwników Dreyfusa (uznający się tym samym za obrońców narodu), którzy szerzyli dezinformację oraz tworzyli teorie spiskowe, wykorzystując do tego karykatury o wyraźnie antysemitycznym wydźwięku (przedstawienia Dreyfusa, z którego głowy wyrastają węże). Dodatkowo zakładali redakcje, jak Edouard Drumont, założyciel „Wolność Słowa” (*La Libre Parole*), zapowiadając widmo nadejścia autorytarnych rządów z winy Żydów spiskujących przeciwko Francji. Z kolei obrońcy Dreyfusa głosili pogląd, że państwo powinno traktować wszystkich jego obywateli równo i nie klasyfikować ich według etnicznych cech, lecz ogólnego systemu wartości, jak poczucie sprawiedliwości, uczciwości, obiektywności i neutralności sądów. Państwo podzieliło się na dwa obozy, które dążyły do znalezienia odpowiedzi na pytanie: „Kim jesteśmy?”, A. Applebaum, *Zmierzch demokracji. Zwodniczy powab autorytaryzmu*, tłum. Piotr Tarczyński, Warszawa 2020, s. 207 – 212; L. Trepp, *Żydzi. Naród, historia, religia*, tłum. Sława Lisiecka, Warszawa 2009, s. 101.

¹⁴³ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 160.

poglądy przedstawiał także we współpracy z redakcjami „Le Soleil”, „L’Observateur français”, „Gazette de France”, czy „La Concorde”¹⁴⁴. Publikował artykuły również na łamach „Le Figaro” i „La Libre Parole”¹⁴⁵ oraz pełnił rolę duchowego patrona i założyciela „Action française”¹⁴⁶, którego prace nabierały, pod wpływem Maurrasa, monarchistycznych cech¹⁴⁷. Pisanie do różnych redakcji było zabiegiem świadomym, bowiem Maurras wiedział, że w ten sposób jego myśl dotrze do większej liczby rozproszonych środowisk¹⁴⁸.

Charles Maurras nie od razu zajął się zagadnieniem konieczności przywrócenia monarchii we Francji: „nie urodziłem się rojalistą”¹⁴⁹. Poglądy ideologa początkowo skupione były na krytyce liberalnego parlamentaryzmu oraz demokracji, bardziej zbliżając się do środowiska nacjonalistów, niż rojalistów (zainteresowanie się ideą monarchistyczną nastąpiło w 1895 r.)¹⁵⁰. Członkostwo w zgrupowaniu zwolenników zdymisjonowanego ministra wojny, generała Georges’a Boulanger’a, wpłynęło na kształt doktryny narodowej Maurrasa¹⁵¹, zaś podczas kryzysu związanego z postacią Alfreda Dreyfusa, autor nacjonalizmu integralnego zaczął skupiać większą uwagę na elementach patriotycznych i nacjonalistycznych, widząc jako najlepsze rozwiązanie monarchię tradycyjną, dziedziczną, antyparlamentarną i zdecentralizowaną¹⁵². Maurras nie akceptował programu nacjonalistycznego wpisującego się w ramy ustrojowe demokracji. Najlepszym rozwiązaniem narodowym miało być odwołanie się do francuskiej tradycji, co możliwe było do osiągnięcia tylko poprzez usunięcie instytucji republikańskich i zastąpienie ich militarystyczną dyktaturą monarchy¹⁵³. Francuz z tym poglądem starał wyrobić sobie renomę w kręgach monarchistycznych. W tym celu stwierdził, że obowiązująca wówczas doktryna rojalistyczna jest nieadekwatna do problemów, z jakimi zmagala się Francja. Dokonania Maurrasa na tym polu zdobyły przychyłność środowisk rojalistycznych, młodzieży, a nawet pretendenta do tronu Francji – diuka Orleanu Filipa VIII Orleańskiego. Jednak nie całe otoczenie aprobowало wszystkie idee Maurrasa, jak np. środowisko konserwatywnej ortodoksji, czy konserwatywnych kręgów rojalistów francuskich.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 161.

¹⁴⁵ Ibidem, s. 166.

¹⁴⁶ B. Goyet, *Charles Maurras*, Paris 2000, s. 217; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 161.

¹⁴⁷ J. Diec, *Konserwatywny nacjonalizm. Studium doktryny w świetle myśli politycznej Igora Szafariewicza*, tom 7, red. M. Smoleń, J. Diec, A. Jach, Kraków 2013, s. 57.

¹⁴⁸ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 187.

¹⁴⁹ Ch. Maurras, *La dentelle...*, s. 337; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 161.

¹⁵⁰ St. Giocanti, *Charles Maurras*, [w:] „Czarna Księga rewolucji francuskiej”, red. R. Escande, Kraków 2008, s. 836; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 161.

¹⁵¹ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 162.

¹⁵² Ibidem, s. 162.

¹⁵³ A. Budzanowska, T. Pietrzykowski, *Wokół procesu Dreyfusa. Jednostka, ideologia, polityka*, Kraków 2020, s. 93.

Ci ostatni oburzyli się na zawartą w broszurze „Le dictateur et le roi” istotę nacjonalizmu integralnego jako możliwości przejścia przez koronowanego władcę roli dyktatora¹⁵⁴, jeżeli sytuacja w państwie by tego wymagała. Władca, według Francuza, w pierwszych latach rządzenia miał posunąć się do wykorzystania przemocy i zemsty, aby ugruntować swoją pozycję w społeczeństwie. W drugim okresie panowania, monarcha mógł zmienić charakter swojego reżimu¹⁵⁵. Warto podkreślić, że o ile pierwszy etap był konieczny, o tyle drugi miał mieć charakter dobrowolny. Konstytucjonalizacja reżimu dyktatorskiego uzasadniona była koniecznością ostatecznego usunięcia pozostałości po republice¹⁵⁶. Za taką postawę Maurras został skrytykowany przez legitymistę Gustave’a Janicota (1830–1910), który oskarżył autora koncepcji o dokonanie syntezy tradycji, nacjonalizmu i współczesnych metod, co skutkowałoby utraceniem przez monarchię jej kwintesencji, pod postacią sentymentów i moralności¹⁵⁷. To zwrócenie uwagi na dyktatorskie zapędy monarchy¹⁵⁸ wynikało z braku wiary Maurrasa w demokratyczne przywrócenie władzy królewskiej¹⁵⁹, którą można było zainstalować nawet poprzez posunięcie się do radykalnego środka, jakim również był zamach. *Coup d’état* miał być przeprowadzony według jednego z dwóch scenariuszy opracowanych osobiście przez ideologa. W pierwszym, powstanie zostałyby zainicjowane przez elity uczestniczące w sprawowaniu władzy, zaś w drugim, uwzględniono społeczne niezadowolenie, które zmusiłoby decydentów do wprowadzenia ustrojowych reform¹⁶⁰.

Inspiracji do kreowania swojego stanowiska, Maurras czerpał z obserwacji sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej Francji. Na bazie wysuniętych wniosków, przedstawił główne zarzuty, jakie kierował w stronę demokracji i republiki, zaniedbujące dobro interesu narodowego. Poglądy francuskiego ideologa kształtowały zarówno osoby z jego najbliższego otoczenia, jak i wydarzenia społeczno-polityczne (np. widok spopielonych murów stolicy jako skutek siły Komuny Paryża z 1793 r.; edukacja nastawiona na demonizację monarchii; sprofanowanie modelu relacji mistrz – uczeń; indoktrynacja; ustanowienie roku 1789 jako

¹⁵⁴Według koncepcji Maxa Webera (1864 – 1920), naród ma prawo odwołać się do przemocy, aby zrealizować własne cele i w ten sposób uratować i dalej pielęgnować wspólnotę polityczną, opartą na wierze we wspólne pochodzenie. Biorąc pod uwagę, że w systemie monarchicznym, władca ma przede wszystkim wyrażać naród, możliwość wykorzystania środka siłowego przez monarchę, nabiera w świetle tego stanowiska, coraz większej legitymizacji, A. Wojtaszak, *Nacjonalizm. Ewolucja myśli politycznej. Zarys problemu*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Acta Politica”, nr 32, 2015, s. 11.

¹⁵⁵A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 164.

¹⁵⁶Ibidem, s. 169.

¹⁵⁷Ibidem, s. 163.

¹⁵⁸Podobne poglądy wyraził Erik von Kuehnelt-Leddihn (1909 – 1999), twierdząc, że aby uratować państwo przed walką „klas, narodowości lub wyznań”, należy wprowadzić dyktaturę z monarchą na czele, armią lub partią, E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium dla ludu*, tłum. M. Gawlik, Warszawa 2012, wyd. Prohibita, s. 47.

¹⁵⁹A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 168.

¹⁶⁰Ch. Maurras, *L’enquête sur la monarchie*, Paris 1909, s. 545; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 169.

początku nowej Francji¹⁶¹) oraz twórczość katolików, pozytywistów, monarchistów, uczniów Frédérica Le Playa (1806 – 1882), Ernesta Renana (1823 – 1892), Hippolyte’a Taine’a (1828 – 1893), Fustela de Coulangesa (1830 – 1889), François Thureau-Dangina (1872 – 1944), Frantza Funcka-Brentano (1862 – 1947), Augustina Cochina (1876 – 1916), Jacquesa Bainville’a (1879 – 1936), Daniel Halévy’ego (1872 – 1962) i Pierre’a Gaxotte’a (1895 – 1982)¹⁶². Wychowanie się w promonarchistycznej rodzinie (największą rolę w życiu działacza odegrała matka Charlesa, orędowniczka monarchii i katoliczka, która gardziła rewolucją francuską), co z jednej strony przyczyniło się do przyjęcia przez Maurrasa postawy faworyzującej rządu królewskie, a z drugiej, wpłynęło na przywiązanie uwagi do wątku rodziny w kontekście rodziny panującej i jej udziału w społeczeństwie¹⁶³. Antyparlamentarny charakter wypowiedzi Francuza wynikał z afery Dreyfusa oraz założeń demokracji, parlamentaryzmu, liberalizmu i indywidualizmu, które godziły w odmienną wizję ideologa. Z kolei za antyklerykalne poglądy winą obciąża się wydarzenie powiązane z usunięciem jezuitów z Aix-en-Provence¹⁶⁴. Za decentralistyczne podejście (uwzględnione w pracach „L’Idée de la décentralisation” oraz „Un débat sur la décentralisation”) odpowiedzialność ponosi uczestnictwo w gronie młodych federalistów oraz rozmowy z Frédéric’iem Mistralem (1830–1914) oraz mistrzem Maurrasa, Maurice’em Barrès’em (1862–1923)¹⁶⁵.

M. Barrès’owi przypisywane jest pierwsze współczesne użycie terminu „nacjonalizm”¹⁶⁶ (niektóre źródła podają, że pierwszy był francuski jezuita Augustin Barruel)¹⁶⁷, w którym autor zespolił pojęcia tradycji narodowej, protekcyjizmu i decentralizacji państwa, dając w ten sposób preludium do współczesnej koncepcji nacjonalizmu powiązanego z pojęciem narodu¹⁶⁸. Barrès, pomimo różnic poglądowych, jakie dzieliły go z Maurrasem¹⁶⁹, potrafił znaleźć wspólny mianownik¹⁷⁰, który łączył zarówno jego

¹⁶¹ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 835 – 836, 839.

¹⁶² Ibidem, s. 835 – 836.

¹⁶³ Ch. Maurras, *L’étang de Berre*, Paryż 1928, s. 29 – 35; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 161.

¹⁶⁴ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 835.

¹⁶⁵ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 167.

¹⁶⁶ A. Wielomski, *Nacjonalizm jakobiński*, [w:] „Ideologie doktryny i ruchy narodowe. Wybrane problemy”, red. S. Stępień, Lublin 2006, s. 32; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 7.

¹⁶⁷ A. Heywood, *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa 2007, s. 29; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 7.

¹⁶⁸ A. Wielomski, *Nacjonalizm...*, s. 30 – 31, A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 8.

¹⁶⁹ Mistrz uważał, że problemów republiki należy dopatrywać się w roli i znaczeniu politycznych instytucji i polityków oraz propagował system oparty na umiarkowanym republikanizmie z patriotycznym fundamentem. Spór dotyczył także monarchii, bowiem Barrès częściowo obwinił władzę królewską za upadek Francji, zaś samo przywrócenie monarchii nie było uznane za *sine qua non* odtworzenia świetności państwa (Barres na postawione przez siebie pytanie „Co jesteśmy winni królewskiej rodzinie?” odpowiedział: „Nic, ale za wszystko jesteśmy zobowiązani Francji i jej kulturze”), M. Curtis, *Three Against the Third Republic: Sorel, Barres and Maurras*, London 2010, s. 64, 75, 242; M. Barres, *Mes Cahiers II*, s. 160, 194, 251.

¹⁷⁰ Oboje byli zwolennikami silnego nacjonalizmu i stali się odpowiedzialni za rozwój nacjonalistycznego ruchu we Francji, M. Curtis, *Three Against...*, s. 247.

poglądy, jak i jego ucznia, tj. idea narodowa jako metoda odbudowania francuskiego społeczeństwa i jego instytucji państwowych¹⁷¹: „Razem z Maurrasem śpiewamy tę samą pieśń, lecz na dwa głosy (...). Jeśli w pieśń wkomponowane będą partie na różne głosy, wytworzy się bogata harmonia. Pieśń Maurrasa jest polemiką, demonstracją, systemem, moja jest kontemplacją, ale nie mistycyzmem”¹⁷². Charles Maurras zasłynął ze swojej koncepcji nacjonalizmu integralnego, łączącego w sobie dwa elementy – nacjonalizm i monarchię – które zdecydowanie wyróżniają jego stanowisko od współczesnego pojmowania zarówno samego nacjonalizmu, jak i oddzielnie rozumianej monarchii. O tym, na czym polegała istota proponowanego przez Maurrasa rozwiązania oraz z czego wynikało takie podejście, zostanie wytłumaczone w dalszej części pracy.

„Rewolucja francuska należała do wypadków najmniej przewidzianych, chociaż od dawna dojrzałych i historycznie przygotowanych” tymi słowami rozpoczyna się pierwsza księga dzieła „Dawne rządy a rewolucja” Alexis de Tocqueville’a (1805–1859)¹⁷³. Rewolucja francuska i jej konsekwencje były różnie odbierane i komentowane zarówno przez zwolenników, jak i przeciwników wydarzeń rozpoczętych w 1789 r. W tej części zostaną przytoczone poglądy zarówno Charlesa Maurras, jak i innych znawców tematyki, w celu podkreślenia tendencji, panujących w środowiskach podzielających poglądy Francuza, zarówno przez osoby będące świadkami rewolucji, jak i obserwatorów skutków gwałtownych rozruchów.

Maurras odwoływał się w swoich tekstach do rewolucji jako upadku francuskiego narodu oraz końca cywilizowanej Europy („Kiel et Tanger”, 1912)¹⁷⁴. Rewolucja miała doprowadzić do atomizacji społeczeństwa, unicestwienia więzi politycznych, przekształcając państwo w niepoważny podmiot, stający się „symbiotyczno-fuzyjnym ideałem metafizycznym”¹⁷⁵. Maurras dopatrywał się przyczyn rewolucji w braku wiedzy i fałszywej religii, sięgającej poglądów wypracowanych przez Jeana Jacquesa Rousseau (1712–1778), które charakteryzuje „bezkonkurencyjna i bezgraniczna” „suwerenność demokratyczna” oraz ślepa wiara w skrajny rozwój idei postępu (źródła francuskich zrywów Maurras doszukiwał się także w ideach szerzonych przez środowiska jakobińskie, masonskie oraz Anglików, którzy chcieli zemścić się za francuską pomoc udzieloną amerykańskim powstańcom)¹⁷⁶. Rewolucja to

¹⁷¹A. Budzanowska, T. Pietrzykowski, *Wokół procesu...*, s. 94.

¹⁷²Y. Chiron, M. Barres, *Le Prince de La Jeunesse*, Paris 1991, s. 98 – 116; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 162.

¹⁷³A. de Tocqueville, *Dawne rządy a rewolucja*, tłum. W. M. Kozłowski, Kraków 2019, s. 9.

¹⁷⁴St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 837.

¹⁷⁵Ibidem, s. 839.

¹⁷⁶Ibidem, s. 837.

abstrakcyjna retoryka, według Francuza, która odrzuca empirię, historyczną prawdziwość, a kreuje „miłość pustosłowa”, wykorzystując takie pojęcia jak wola czy opinia powszechna¹⁷⁷. Edmund Burke (1729–1797), który wraz z Josephem de Maistre (1753–1821) uważany jest za autora „arcykonserwatywnej ideologii” powstałej pod wpływem wydarzeń z 1789 r., uważał, że idealny porządek mógł wyrosnąć tylko z wydarzeń „chwalebnej rewolucji” 1688 r.¹⁷⁸, zaś obawiał się, że francuska rewolucja przeniesie się na angielskie terytorium i zagrozi stabilności brytyjskiej monarchii konstytucyjnej, a także wprowadzi radykalne reformy polityczne przez stronnictwo wigów¹⁷⁹. Burke rozważał istotę i konsekwencje rewolucji nie tylko w wymiarze francuskim, lecz także globalnym, widząc istotne zagrożenie dla ładu panującego w Europie¹⁸⁰, jak i bezpieczeństwa każdego z państwa regionu (jedynymi podmiotami, które mogłyby uchronić się przed reperkusjami rewolucji były, według Irlandczyka, Dania, Norwegia i Anglia, choć w przypadku swojej ojczyzny wyrażał pewne obawy, co do jej skuteczności)¹⁸¹, bowiem rewolucja miała: „(...) burzyć trony i ujarzmić ludy, a jednak mimo wszystko pociągając je ku sobie”¹⁸². Rewolucja postrzegana była jako regres, powrót do tyranii i wojen religijnych, zaprzeczenie modernizacji¹⁸³: „Z mogiły zamordowanej monarchii – pisze Burke – wyszła istota potworna, olbrzymia, najstraszniejsza ze wszystkich, którekolwiek uciskały ludzi i opanowywały ich wyobraźnię. Dziwna ta i ohydna istota zmierza ku celowi swemu, nie obawiając się ani zguby, ani wyrzutów sumienia, gardząc wszelkimi przyjętymi zasadami i zwykłymi środkami, zadaje cios wszystkim, kto nie może zrozumieć nawet, jakim sposobem ona istnieje”¹⁸⁴. „Rewolucja francuska ma charakter szatański”, jak mawiał de Maistre w 1797r.¹⁸⁵

Rezultaty zrywów pod koniec XVIII wieku objawiły się w ugruntowaniu nowego ładu, w którym: „Król pozbawiony autorytetu, szlachta pozbawiona jedności i dyscypliny, naród

¹⁷⁷ Ibidem, s. 840.

¹⁷⁸ F.P. Lock, *Burke's Reflections on the Revolution in France*, London 1985, s. 144, 152; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 78.

¹⁷⁹ I. Hampsher-Monk, *Reflections on the Revolution in France*, [w:] “The Cambridge Companion to Edmund Burke”, Cambridge 2012, s. 195; F.P. Lock, *Burke's...*, s. 1, 10–11, 51; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 80.

¹⁸⁰ Na zgromadzeniu monarchów i książąt niemieckich w Pilnitz w 1791 r., wspólnie stwierdzono, że zagrożenie władzy królewskiej Francji, jest zagrożeniem wszystkich europejskich monarchii, A.de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 9.

¹⁸¹ Obawy Burke'a wynikały z braku świadomości Anglików na temat zakresu wpływu rewolucyjnych zapędów na stan wewnętrzny ich ojczyzny, A.de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 10; E. Burke, *Thoughts on French Affairs*, 1791, s. 359, (tłum. P. Hanczewski) [w:] P. Hanczewski, *Edmund Burke ...*, s. 86.

¹⁸² A.de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 11.

¹⁸³ *Edmund Burke to Richard Burke, JR — 29 July 1792*, [w:] “The Correspondence of Edmund Burke”, red. P.J. Marshall, J. A. Woods, t. 7: January 1792 — August 1794, Cambridge 1968, s. 159; F.P. Lock, *Edmund Burke*, t. 2, s. 244; P. Hanczewski, *Edmund Burke ...*, s. 80.

¹⁸⁴ A.de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 11.

¹⁸⁵ Ibidem, s. 11.

pozbawiony sztuki, przemysłu, handlu i swobód, brak porządku wewnątrz, brak obrony na zewnątrz, zamiast skutecznej siły publicznej — obca siła, która nieproszona weszła do bezbronnego kraju”¹⁸⁶. Nastąpiła, co podkreślił A. de Tocqueville, likwidacja instytucji kojarzonych z dawnym reżimem oraz utrwalono centralizację władzy¹⁸⁷. Krytycy poczynań rewolucjonistów kierowali swoje zarzuty w stronę kreowania wymaginowanych problemów (np. skupienie się na podziale administracyjnym Francji na równe departamenty), które starano się rozwiązać według abstrakcyjnych zasad, zamiast dostrzec realne trudności, z jakimi borykało się społeczeństwo¹⁸⁸. Tocqueville zarzucił rewolucjonistom „pogardę do faktów istniejących” oraz posługiwanie się językiem literackim, wyrażonym w abstrakcyjnych pojęciach i ogólnych wyrażeniach¹⁸⁹, zaś Burke krytykował rewolucjonistów za ich zbyt optywizm wobec zakładanych reform¹⁹⁰. Rewolucja wprowadziła stan anarchii oraz torowała drogę dla despotyzmu¹⁹¹. Nastąpił upadek głównych filarów harmonii i pokoju, czyniąc z narodu zbiór: „prostackich, głupich, dzikich, a zarazem biednych i plugawych barbarzyńców, wyzbytych wiary, honoru, męskiej dumy, nie mających nic i niespodziewających się niczego w przyszłości”¹⁹². Równocześnie nie doszło do żadnych zmian: „Každy w zakresie swych drobnych interesów podlegał znanym mu prawidłom i nawyknieniom, zależał od tych samych władz, a nawet tych samych osób, do których stale się udawał (...). Každy przewrót pozbawił administrację głowy, lecz ciało jej zostawało nietknięte i żyło: ci sami urzędnicy pełnili te same czynności, wnosząc wszędzie swego ducha i swoje metody, wbrew różnicy praw politycznych”¹⁹³. Nie zaszły zmiany w sensie pozytywnym dla Francuzów, bowiem mimo że runęły mury starego reżimu, uważanego za niewłaściwy, przestrzasty i uciążliwy, będący jednocześnie wytworem władzy królewskiej, na jej miejsce podporządkowano naród rządowi, który: „(...) go uczył, kierował nim, a w miarę potrzeby i uciskał”. Dodatkowo, nowa władza urosła do obszernych rozmiarów z licznymi rozgałęzzeniami, czyniąc ją bezwzględna¹⁹⁴. Burke oskarżał rewolucjonistów za podważenie zasadności funkcjonującego zbioru wartości, atakowanie Kościoła, samą religię oraz symbiozę idei myśli chrześcijańskiej, dworskiej i wojskowej kultury rozumiane pod wspólnym pojęciem „rycerskości” (*chivalry*), które

¹⁸⁶ *Annual Register*, 1763, s. 45–48; E. Burke, *Odwołanie od nowych do starych wigów*, Kraków 2015, s. 312; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 81.

¹⁸⁷ A. de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 60.

¹⁸⁸ E. Burke, *Rozważania o rewolucji we Francji*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2008, s. 54–56; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 82.

¹⁸⁹ A. de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 117.

¹⁹⁰ I. Wallerstein, *Analiza...*, s. 92.

¹⁹¹ F.P. Lock, *Edmund Burke...*, s. 246–247., P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 82.

¹⁹² P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 96.

¹⁹³ A. de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 149.

¹⁹⁴ *Ibidem*, s. 154.

przyczyniły się do powstania „systemu powiązanych przekonań i uczuć”¹⁹⁵. Z racji prawdopodobieństwa destabilizacji ładu w Europie, Burke nawoływał, aby europejskie mocarstwa przeciwdziałały rewolucji, w przeciwnym razie same staną się jej ofiarą, a Europa cofnie się do czasów barbarzyńskich¹⁹⁶. Z kolei Jules Michelet (1798–1874) reprezentował zupełnie odmienne stanowisko, głosząc, że to właśnie w wyniku rewolucji francuskiej narodziło się pojęcie narodu francuskiego, utożsamianego z ludem jako podstawą do budowania jednostki narodu i nacjonalizmu¹⁹⁷. Nowoczesny nacjonalizm przypisuje się właśnie rewolucji francuskiej¹⁹⁸. Także Immanuel Wallerstein (1930–2019) stwierdził, że rewolucja pozwoliła przekazać władzę z rąk monarchy lub legislatywy w ręce narodu¹⁹⁹. Należy jednak wspomnieć, że współcześnie również podtrzymywana jest krytyka pokłosa rewolucyjnych zrywów. Z perspektywy XX-wiecznej, Erik von Kuehnelt-Leddihn obwinił rewolucję za dopuszczenie się do okrucieństwa i wprowadzenie totalitarnych represji, dając tym samym początek plebiscytarnej tyranii²⁰⁰. W 1986 r. w Parlamencie Europejskim Bernard Anthony (1944) nawoływał, by nie wywyższać rewolucji francuskiej, która nie dość, że winna była zbrodni dokonanych na gatunku ludzkim, to dodatkowo dała podstawy do wybuchu rewolucji w Rosji i Niemczech²⁰¹.

Poglądy Charlesa Maurras na temat destrukcyjnych konsekwencji rewolucji i porywczosci buntowników, którzy zamiast naprawić sytuację państwową, doprowadzili do pogorszenia jej kondycji były reprezentowane zarówno przez poprzedników, jak i następców francuskiego myśliciela. Dodatkowo, zagrożenia, jakie związane były z rewolucją, wychodziły poza obszar Francji, naruszając w ten sposób stan innych monarchii. Maurras jednocześnie nie dąży do zanegowania faktu wystąpienia zjawiska rewolucji, a także wymazania jej przyczyn, działań i skutków. Nie usiłował również przywrócić stanu przedrewolucyjnego, mówiąc, iż Francja wcale nie musi ponownie stać się królestwem (ponieważ zawsze nim była)²⁰². Był on zwolennikiem reformatorskiego nurtu myślenia, nastawionego na kontynuowanie rozpoczętych reform, z uwzględnieniem ich odpowiedniego ukierunkowania²⁰³. Niemniej jednak, rewolucja wprowadziła instytucjonalne zmiany, pod postacią implementacji demokracji, parlamentaryzmu i ustroju republikańskiego, zastępując tym samym monarchiczną formę

¹⁹⁵ E. Burke, *Rozważania*, s. 93 – 94; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 84-85.

¹⁹⁶ P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 87.

¹⁹⁷ L. Paul, *Nacjonalizm. Historia i teoria*, Warszawa 2005, s. 40-43; Andrzej Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 10.

¹⁹⁸ B. Crick, *W obronie polityki*, tłum. A. Waśkiewicz, Warszawa 2004, s. 105.

¹⁹⁹ I. Wallerstein, *Analiza...*, s. 77.

²⁰⁰ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 63.

²⁰¹ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 63 – 64.

²⁰² Ch. Maurras, *The Future of the Intelligentsia...*, s. 18.

²⁰³ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 836.

rządów oraz sprawiając, że teoria Francuza uznana została za kontrrewolucyjną. Te trzy elementy stanowią trzon krytyki Maurrasa i główne aspekty opowiadające się za przywróceniem monarchii, w celu zrealizowania tych postulatów, które w porewolucyjnej Francji zostały zaniedbane przez klasy rządzące.

Obserwacja otaczającej Maurrasa rzeczywistości i próby znalezienia remedium na kruchą państwową sytuację, zaowocowały krytyką demokracji i parlamentaryzmu uznane za dwie główne przyczyny słabej kondycji Francji oraz jej nieporadności we właściwym reprezentowaniu interesu narodowego. Niezadowolenie z obecnego rządu oraz brak kontroli nad własnymi politykami, przyczyniły się do sformułowania koncepcji nacjonalizmu integralnego, w którym pierwszoplanową rolę miała odgrywać monarchia.

Charles Maurras przedstawił republikę jako „długą listę zła”, która była tylko ideą, nie odnoszącą się do niczego realnego, głębokiego, użytecznego, solidnego i dobrego²⁰⁴. System republikański nie był poddany żadnej kontroli (w kontrze do monarchii). Był raczej biurokratycznym, zazdrosnym, pozbawionym inicjatywy monstrum, odpowiedzialnym za społeczne niepowodzenia, jak spadek narodzin, postępująca deforestacja, wzrastający poziom spożywania alkoholu i osłabianie życia na poziomie lokalnym. Republika nie przyjęła odpowiedniej metody działania, nie charakteryzowała ją ciągłość i stabilizacja²⁰⁵, była wręcz chorobą, jak zwykli ją określać nacjonałiści, a przy jej omawianiu posługiwali się medycznymi metaforami jej rozkładu i trucizny²⁰⁶.

Wraz ze swoimi mentorami, Mauricem Barrèsem i Georges Sorelem (1847–1922), Maurras atakował instytucję republiki za jej nieefektywność, wulgarność, parlamentarny nieład, niekończące się kryzysy, brak silnego lidera, słabość urzędu prezydenta, dominację legislatywy nad egzekutywą, krótką kadencję administracji, brak rządowej polityki, realizację partykularnych celów, nieuczciwość ze strony polityków, kumoterstwo i egoizm²⁰⁷, za złą sytuację budżetową i finansową państwa, nieporadność w przeprowadzaniu reform socjalnych. Krytykowano także instytucje parlamentarnego i partyjnego systemu, nieudolność wybranych polityków, skorumpowaną naturę, demagogię wykorzystaną na własny użytek oraz plutokratów, którzy byli u steru władzy²⁰⁸.

²⁰⁴ Ch. Maurras *Les princes des nuées*, Paris 1928, s. 184; M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 173.

²⁰⁵ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 174.

²⁰⁶ Ibidem, s.174.

²⁰⁷ Według Sorela, politycy byli egoistami, którzy zatracili ideały i moralną postawę, a ich interesy kształtowane były przez „niepohamowany apetyt”. Politycy obniżyli także etyczne zasady na rzecz grup, które ich wspierały w przedwyborczej rywalizacji. Partyjni członkowie materialistycznie podchodzili do historii, a także przedmiotowo wykorzystywali pojęcie kraju, Ibidem, s. 173, 178 – 179.

²⁰⁸ Ibidem, s.173.

W swoich pracach Maurras przypisywał parlamentaryzmowi²⁰⁹, w którym państwo stało się „niewolnikiem izb parlamentarnych [oraz] partii politycznych”²¹⁰, partyjność, osobiste rywalizacje²¹¹ między politykami i nierozwiązane konflikty interesów²¹², parlamentarną obłudę, niejasność, niepewność i apatię. Parlamentarny reżim Barrès nazwał „Blagomachine”, czyli systemem poszukiwania prawdy poprzez elokwencję i „barbarzyńskie balety zachowania, gestów, fizjonomii i mimiki twarzy”²¹³. To rządy partii, które posiadały władzę nad szkołami, prasą, opinią publiczną, i znajdowały się ponad narodowym rządem oraz skupiały się na walkach między sobą, a nie na zmierzeniu się z zewnętrznym, prawdziwym zagrożeniem²¹⁴. Francuscy dygnitarze to demagodzy, preferujący rozprawiać o utopiach niż pokazać prawdę, kreując w ten sposób iluzję sprzyjającą powstawaniu tyranii²¹⁵.

Spostrzeżenia Maurrasa cechuje niechęć do demokracji, określanej jako „niegodziwa, trująca, zła i śmiertelna”²¹⁶, którą plasował na równi z nieporządkiem, rządami bezprawia i brakiem organizacji²¹⁷, co pokrywa się z poglądami Dante Alighieriego: „A rodzaj ludzki istnieje dla siebie tylko wtedy, gdy posiada Monarchę, wówczas bowiem przewycięża się ustroje wadliwe, takie jak demokracja, oligarchia, tyrania, które zniewalają rodzaj ludzki. Widać to wyraźnie, jeśli się przyjrzy pobieżnie tym ustrojom. Taką politykę uprawiają i królowie, i arystokraci, których zwą optymatami, i zwolennicy demokracji. Tylko Monarcha, który najbardziej miłuje ludzi, jak to już zostało powiedziane, chce dobra dla wszystkich. A tego właśnie niedostaje tym wadliwym ustrojom.”²¹⁸ Demokracja nie ma „ani ciała, ani duszy”, według Maurrasa, i stanowi zaprzeczenie wszelkich wiecznych praw²¹⁹, wywyższając wybrane jednostki, którym wszyscy muszą się podporządkować, pozostawiając resztę społeczeństwa samemu sobie, czyniąc z narodu grupę barbarzyńców²²⁰. Demokracja, głosi Maurras, mogła realizować swoje postulaty w prymitywnych, prostych i biednych cywilizacjach, gdzie podział

²⁰⁹ Wśród wad parlamentaryzmu, John Stuart Mill (1806 – 1873) dopatrywał się wadliwego systemu partyjnego, który nie reprezentuje godnie interesu opinii publicznej, a jedyne dąży do maksymalizacji szans w trakcie wyborczej rywalizacji, M. Kuniński, *O cnotach, demokracji i liberalizmie rozumnym. Zebrane eseje i szkice*, Kraków 2006, s. 18.

²¹⁰ Ch. Maurras, *Le dictateur et le roi*, 1899; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 181.

²¹¹ Według Bertranda Russella, rywalizacja to „motor wszelkich najważniejszych działań” człowieka. Nie powinien być zatem całkowicie usunięty, lecz poddany takiej kontroli, która ograniczyłaby przybranie szkodliwych form, B. Russel, *Władza i jednostka*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 1997, s. 29.

²¹² M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 174.

²¹³ Ibidem, s. 182.

²¹⁴ Ibidem, s. 185.

²¹⁵ Ibidem, s. 182.

²¹⁶ Ibidem, s. 68.

²¹⁷ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 183.

²¹⁸ Dante Alighieri, *Monarchia...*, s. 42

²¹⁹ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 68.

²²⁰ Ibidem, s. 68 – 69.

pracy nie przyczynił się do tworzenia zawiłych złożoności²²¹. Podobny pogląd wyraził przed Maurrasem George Mason (1725–1792) w 1788 r. na konwencji stanu Wirginia, stwierdzając, że demokracja jest taką formą państwa, która najlepiej sprawdza się na małym obszarze, podczas gdy monarchia jest adekwatna dla większych terytoriów, a despotcja może zostać wprowadzona w rozległych państwach, jednak tylko małe obszarowe podmioty gwarantują ludziom swobodę podejmowania decyzji i brania udziału w tym procesie.²²² Już Rousseau, którego wizja komunitarystycznej, uczestniczącej demokracji na niewielką skalę została zaczerpana przez rewolucjonistów²²³, wskazywał na to, że powrót do demokracji to cofnięcie się do pierwotnego stanu natury²²⁴. Współcześnie, Robert Dahl (1915–2014) wskazywał na ograniczony zasięg możliwości implementowania demokracji. Im większy, gęściej zaludniony obszar niż antyczne miasta-państwa, tym trudniej realizować założenia demokracji. Z kolei Erik von Kuehnelt-Leddihn wskazywał, że demokracja mogłaby jedynie przetrwać w górskich warunkach, jak Alpy, Pireneje, Norwegia czy Islandia, zaś nie sprawdzi się w jednostkach o tradycji arystokratyczno-oligarchicznej, jak republiki-miasta (miasta Rzeszy czy hanzeatyckie podmioty lub miasta-kantony Szwajcarii rządzone przez patrycjat)²²⁵. To są zatem poglądy powtarzające się w pewnych odstępach czasowych, w celu podkreślenia ułomności systemu, który pomimo założeń bycia najbardziej zadowalającym wszystkie jednostki, znacząco odbiega od swojego pierwotnego znaczenia, stając się powodem rosnącej krytyki²²⁶. W ten sposób, demokracja była odbierana jako myśl polityczna pozbawiona praktycznego zastosowania²²⁷.

Wracając do francuskiego myśliciela, demokracja podporządkowała najlepsze najgorszemu, jakoś ilości, burząc w ten sposób naturalnie stworzony ład i porządek²²⁸ oraz kształtując prawo o katastrofalnym charakterze wyzwalamym spontaniczne instynkty²²⁹.

²²¹ Ibidem, s. 69.

²²² B. Crick, *W obronie...*, s. 78.

²²³ M. Saward, *Demokracja*, tłum. A. Burek, Warszawa 2008, s. 79.

²²⁴ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja...*, s. 24.

²²⁵ Ibidem, 25.

²²⁶ Z kolei inny myśliciel, Edmund Burke, określił rządy demokratyczne jako „najbardziej bezwstydną rzecz na świecie” przerażającą się w tyranie większości (o tym, jak demokracja może swobodnie przejść w tyranie pisał już Arystoteles). Zdaniem filozofa, władz winna być sprawowana w interesie ogółu, lecz nie przez ogół, bowiem nie jest możliwe, aby u ster władzy stali wszyscy, zawłaszcza ci, którzy kierują się namiętnościami, a nie wiedzą i doświadczeniem. Demokracja, według irlandzkiego polityka, była również pojmowana jako przykrywką dla arystokracji w jej zwyrodniałej formie, przywiązanej do wartości pieniądza i radykalnych poglądów kierowanych przez wyimaginowane idee, E. Burke, *Rozważania...*, s. 110.; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 84 – 85.

²²⁶ P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 83 – 84.

²²⁷ M. Brzostek, *Europa Środkowo-Wschodnia – między demokracją a autorytaryzmem*, „Acta Politica Polonica”, nr 2/2017 (40), s. 7.

²²⁸ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 69.

²²⁹ Ibidem, s. 69.

Dodatkowo, demokrację cechuje oszustwo, mając ideami wolności, równości, sprawiedliwości²³⁰ (co zauważył Henry David Thoreau: „(...) rząd, w którym większość podejmuje wszystkie decyzje, nigdy nie jest oparty na sprawiedliwości, nawet w takim znaczeniu, w jakim sprawiedliwość pojmują ludzie”²³¹; Thoreau kontynuuje: „Mniejszość jest bezsilna, gdy dostosowuje się do większości; przestaje wówczas być nawet mniejszością; nie można jej jednak pokonać, gdy stawia opór całą swoją wagą”²³²), naturalnie wrodzonej dobroci ludzkiego serca, prowadząc w ostateczności do anarchii²³³, socjalizmu (który według Harolda Laskiego (1893–1950) miał być naturalną konsekwencją ewolucji demokracji²³⁴) i chaosu²³⁵. System demokratyczny stał się zatem konspiracją wymierzoną w państwo i narodowy dobrobyt²³⁶, również z powodu zlekceważenia lekcji, nauczek i dokonań zdobytych w przeszłości²³⁷.

Maurras wymienił główne przywary rządu *demosu*, wskazując na nieprzewidywalność, niejasność, elekcyjność²³⁸ (z jednej strony, jest to typowe „darwinistyczne” podejście, bazujące na zasadzie „wygra najsilniejszy”²³⁹, z drugiej, bazuje na indywidualizmie, stanowiąc idealną przestrzeń dla ugruntowania się obcych wpływów²⁴⁰), skłonność do przemocy, sprawianie problemów, opóźnianie procesu podejmowania decyzji, brak autorytetu (powiązanie z wodzem i obdarzenie go lojalnością było procesem budowania więzi społecznej i przekształcania pierwszych prymitywnych wspólnot w dzisiejsze narody²⁴¹), który upadł wraz z rokiem 1793²⁴² i złowrogie nastawienie polityki, dbające tylko o materialne potrzeby obywateli, co jedynie osłabia i zubaża społeczeństwo²⁴³ (jak to określił Tocqueville: „Ludzie, którzy tylko cenią

²³⁰ O podstępnie implementacji zasady sprawiedliwości pisał Henry David Thoreau (1817–1862): „(...) rozumienie sprawiedliwości i wcielanie jej w życie, zmienia rzeczy i relacje, jest z gruntu rewolucyjne i różne od wszystkiego, co było wcześniej. Nie tylko dzieli państwa i kościoły, dzieli także rodziny: co więcej, dzieli także każdego człowieka, wskazując na to, co w nim boskie, a co diabelskie”, H. D. Thoreau, *O obywatelskim nieposłuszeństwie*, tłum. M. Barski, Kraków 2019, s. 16.

²³¹ H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 7.

²³² Ibidem, s. 21.

²³³ Tocqueville twierdził, że celem rewolucji nie było usunięcie ustroju politycznego i społecznego w zamiarze wprowadzenia anarchii, lecz zwiększenia praw i potęgi władzy państwowej, A. de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 24.

²³⁴ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium dla ludu...*, s. 61.

²³⁵ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 69.

²³⁶ Ibidem, s. 70.

²³⁷ Ibidem, s. 70.

²³⁸ O niebezpieczeństwie wyboru rządu wskazywał już Henry David Thoreau: „Rząd, który jest tylko narzędziem wybranym przez ludzi, by realizował ich wolę, może być łatwo nadużywany i deprawowany, jeszcze zanim zdąży ową wolę wypełnić”, H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 5.

²³⁹ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium dla ludu...*, s. 45.

²⁴⁰ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 77.

²⁴¹ B. Russel, *Władza ...*, s. 24.

²⁴² St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 838.

²⁴³ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 71.

materialną korzyść wolności, nie są w stanie utrzymać ją przez czas dłuższy”²⁴⁴). Wszystkie te negatywne cechy odbierały Francji jej potęgę, uniemożliwiając odpowiednią realizację interesu narodowego.

Francuski ideolog krytykuje demokrację uznając ją za rządy niewielu²⁴⁵, gdzie dominują interesy prywatne, przeważnie jednej grupy politycznej i polityków, co doprowadza w konsekwencji do rozdrobnienia partyjnego, nietrwałych sojuszy i koalicji²⁴⁶ (za III Republiki, którą zwykło nazywać się „gnijącą demokracją”²⁴⁷, a polityków „pijawkami narodu”²⁴⁸, żaden rząd nie przetrwał więcej niż trzy lata)²⁴⁹. Partie, które nie weszły w skład bloku rządzącego w danej kadencji, swoją frustrację i radykalizację programu przelewają na społeczeństwo, pogłębiając tym samym już istniejące podziały w społeczeństwie²⁵⁰: „Ponieważ partie muszą się starać i walczyć o przychylność wyborców, stają naprzeciwko siebie jako pełni animozji wrogowie (...) wybory (...) stają się istnymi orgiami próżności, oszczerstw, zawiści, zazdrości, kłamstw, podejrzeń, fałszywych informacji, pustych obietnic i zniesławień, które nierzadko dotyczą prywatnego życia politycznych przeciwników”²⁵¹. Monarcha miał być tym równoważnikiem, który wyraża wszystkie jednostki, bez względu na preferencje polityczne, poglądy, wyznanie religijne, bowiem, odwołując się do wypowiedzi Bernarda Cricka (1929–2008), to, co jest niepolityczne czy antypolityczne wyraża suwerenność ludu²⁵².

„Pieniądze, pieniądze, stale te pieniądze, ów wewnętrzny nerw demokracji” jak rzekł Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865)²⁵³. Kolejnym przedmiotem krytyki Maurrasa w związku z demokracją jest wątek korupcji klasy politycznej²⁵⁴ oraz demoniczna moc pieniądza, który „(...) tworzy władzę w demokracji”, „(...) jest stwórcą, ojcem wszelkiej władzy demokratycznej, wszelkiej władzy pochodzącej z wyborów, wszelkiej władzy zależnej od

²⁴⁴ A. de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 129.

²⁴⁵ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 179.

²⁴⁶ J. Baszkiewicz, S. Meller, *Rewolucja francuska 1789-1794. Społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 1983, s. 538; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 173.

²⁴⁷ *Ibidem*, s. 174.

²⁴⁸ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 180.

²⁴⁹ *Ibidem* s. 173.

²⁵⁰ Ch. Maurras, *L'enquête sur...*, s. 514 – 518; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 183.

²⁵¹ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium dla ludu...*, s. 45.

²⁵² B. Crick, *W obronie...*, s. 83.

²⁵³ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium dla ludu...*, s. 54.

²⁵⁴ Friedrich August von Hayek (1899 – 1992) przedstawił sposób rozwiązania problemu korupcji klasy politycznej, poprzez drastyczne ograniczenie władzy państwa demokratycznego na bazie obowiązujących zasad, na które zgodę i przyzwolenie wyraziła opinia publiczna, R. Wonicki, *Spór o demokratyczne państwo prawa. Teoria Jurgena Habermasa wobec liberalnej, republikańskiej i socjalnej wizji państwa*, Warszawa 2007, s. 58; F.A. von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*. vol. 3, Chicago 1981, s. 102.

opinii publicznej”²⁵⁵. Zamiast porządku i hierarchii, władzy książąt francuskiej krwi, Francja dostała się pod kontrolę pieniądza²⁵⁶. Materialna perspektywa postrzegania rządów demokratycznych w państwie przyczynia się do upadku ekonomii²⁵⁷ *sensu largo* i porażki nieodpowiednio zarządzanej armii. Poszkodowana jest także dyplomacja i relacje z innymi państwami²⁵⁸, narażając w ten oto sposób państwo na dobrowolne przyjęcie wrogów zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, którzy wykorzystują swoją siłę w sytuacjach kryzysowych zaistniałych w państwie ²⁵⁹.

Systemowi o greckiej proveniencji, Charles Maurras zarzucał również szkodliwe działanie w skali mikro, nie pozwalając obywatelowi zajmować się tzw. „małą ojczyzną”, czyli samorządami²⁶⁰, które „nie mogą wybudować fontanny bez zgody państwa”²⁶¹, za to przyzwala członkowi społeczeństwa na podejmowanie, kluczowych z punktu widzenia przyszłości państwa, decyzji i wyborów oraz ekspresji opinii w kwestiach nieleżących w jego kompetencji, jak np. w wyborze między „(...) polityką autorytarną a liberalną, radykalizmem a oportunizmem, socjalizmem a kapitalizmem”²⁶². Wyborca, który „spędza czas na odczytywaniu znaków na afiszach wyborczych, lecz czyni to bez zrozumienia”²⁶³, ma podjąć egzystencjalną decyzję o dalszych kierunkach rozwoju swojej ojczyzny. Thoreau porównał takie wybory z grami, jak warcaby czy trik-trak, gdzie występuje zabawa słusznego z niesłusznym z obowiązującymi regułami zakładów²⁶⁴. Tak samo wypowiadał się Burke, bowiem większość: „nigdy nie będzie posiadać zdolności osądu niezbędnej do podejmowania ważnych decyzji społeczno-politycznych”²⁶⁵. Nieco później Joseph Schumpeter (1883–1950) sformułował podobną koncepcję, mianowicie, że jednostki mogą posiadać istotne opinie w sprawach, które ich bezpośrednio dotyczą i są dla nich kluczowe, jak sprawy na poziomie lokalnym. Z kolei, gdy dochodzi do innych kwestii: „(...) którym brakuje bezpośredniego i niedwuznacznego powiązania z tymi prywatnymi sprawami, indywidualna wola, opanowanie

²⁵⁵ Ch. Maurras, *Mes idées politiques*, Paris, 1937, s. 161 – 163, 174-175; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 179.

²⁵⁶ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 187.

²⁵⁷ Sorel podobnie uważał, iż parlamentarny reżim rozdystrybuuje pieniądze partiom i podtrzymuje ekonomiczne zamieszanie, *Ibidem*, s. 181.

²⁵⁸ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s.180.

²⁵⁹ *Ibidem*, s. 183.

²⁶⁰ Nacjonalizm zwłaszcza socjoekonomiczny Anthony’ego D. Smitha (1939 – 2016) przedstawiał konflikt między peryferiami a centrum, jako dążenie do centralizacji władzy, A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 13.

²⁶¹ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 180.

²⁶² Ch. Maurras, *Le dictateur...*; *Ibidem*, s. 180 – 181.

²⁶³ *Ibidem*, s. 181.

²⁶⁴ H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 13.

²⁶⁵ I. Wallerstein, *Analiza...*, s. 92.

faktów i metody wnioskowani przestają wkrótce spełniać wymagania klasycznej doktryny”²⁶⁶. Warto wspomnieć, że jednym ze społecznych założeń rewolucji była synteza mas, podzielonych na drobne społeczności zajęte własnymi sprawami, nie przejmującymi się kwestiami wykraczającymi poza skalę „ja”²⁶⁷.

Państwo dąży do podporządkowania sobie obywatela, odebrania mu możliwości działania w obszarach, w których jednostka powinna się realizować, co prowadzi do ztracenia przez niego „ducha społecznego”. Obywatel staje się bezbronnym dzieckiem, znajdującym się pod nieskończoną opieką, czy też nadzorem ze strony państwa-rodzica²⁶⁸, który zabiera najważniejszą dla pojedynczego człowieka wartość – wolność²⁶⁹ (zaś dla dobra ogółu narodowego najważniejszą rolę odgrywa autorytet przywódcy)²⁷⁰. Na tym etapie widać pewną rozbieżność w poglądach Maurrasa, który z jednej strony nawoływał do uwolnienia jednostki, a z drugiej podkreślał, że człowiek nigdy nie jest do końca wolny, albowiem bezwolny rodzi się i znajduje się pod opieką rodziny, która wdraża go w mechanizm obowiązujących wzorów kulturowo-społecznych²⁷¹. Tylko monarchia narodowa z szacunkiem odnosi się do wolności obywatelskich i jest gwarantem swobód człowieka²⁷².

W odniesieniu do istoty demokracji, ideolog nie zgadzał się zwłaszcza z jednym z fundamentów reżimu – równością (już Jean Bodin wskazywał, że nawet w naturze są monarchie²⁷³, czyli nierówność i hierarchia, z kolei w Nowym Testamencie wspomniana

²⁶⁶ M. Saward, *Demokracja...*, s. 78; J.A. Schumpeter, *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, tłum. M. Rusiński, Warszawa 2009, s. 325.

²⁶⁷ A. de Tocqueville, „Dawne rządy...”, s. 73.

²⁶⁸ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 181.

²⁶⁹ Wolność jest zagadnieniem, które stało się podłożem niekończącej dyskusji podkreślającej jej znaczenie, lub wskazującej na destrukcyjny charakter nieograniczonej wolności. John Locke (1632–1704) twierdził, że wolność jednostki to prawo natury, zezwalające na dysponowanie sobą i własną własnością bez przymusu podlegania innej „arbitralnej woli”, niż swojej: „każdy człowiek dysponuje własnością swej osoby”, a „praca jego ciała i dzieło jego rąk słusznie należą do niego”. Nie zgadzał się z tym twierdzeniem Isaiah Berlin (1909–1997), uważając, że wolność to efekt ewolucji polityki, stanowiąc tym samym odniesienie do prawa i porządku społecznego. W rozumieniu hobbesowskim, człowiek może określić się wolnym, gdy nic ani nikt nie przeszkadza w czynieniu tego, czego wola zapragnie. Friedrich August von Hayek w swojej autorskiej koncepcji państwa prawa, przedstawił wolność jako *sine qua non* społecznego progresu, który jest sumą jednostkowych poszukiwań. Jednak, aby społeczeństwo było wolne musi podążać za ogólnymi zasadami postępowania. Z kolei Charles Taylor (1931) przedstawił, że całkowita wolność, wyzbyta z kontekstu społecznego, okazałaby się „próżnią”, gdzie wszystko straciłoby wyższy sens i cel. W ostateczności, przyczyniłaby się do samowoli i anarchii, niszcząc więzi społeczne oraz państwowe, M. Kuniński, *O cnotach...*, s. 15, 21; R. Wonicki, *Spór o demokratyczne państwo prawa...*, s. 53, 55, 68; Ch. Taylor, *Hegel and Modern Society*, Cambridge 1979, s. 157; J. Locke, *Traktat drugi. Esej dotyczący prawdziwych początków, zakresu i celu rządu obywatelskiego*, [w:] „Dwa traktaty o rządzie”, tłumaczenie, wstęp i komentarz Z. Rau, Warszawa 1992, s. 201.

²⁷⁰ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 182.

²⁷¹ M. Weyembergh, *Charles Maurras et la Révolution française*, Paryż 1992, s. 47; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 185.

²⁷² A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 183.

²⁷³ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 23.

została wolność, *eleutheria*, ale nie równość²⁷⁴) – wymysłem nowoczesnej demokracji, postrzeganej jako zaprzeczenie żywotnych interesów państwa²⁷⁵: „zło (...) idei nacjonalitarnej nie pochodzi z nacjonalizmu, lecz z wszczęcia narodom idei równości”²⁷⁶. Taki pogląd stoi w sprzeczności z tym, co głosili rewolucjoniści, widząc w nierówności pozostałości feudalizmu²⁷⁷. Dla Maurras nierówność to niebezpieczeństwo społecznej homogenizacji i usunięcia hierarchii²⁷⁸. Już Arystoteles wskazywał, że egalitarne traktowanie wszystkich obywateli może zakończyć się anarchią w wydawaniu osądów oraz brakiem skutecznego rządu państwem²⁷⁹. O wadach egalitaryzmu i potrzebie istnienia hierarchii w podobny sposób wyrażał się Alexis de Tocqueville. W swoim dziele „Dawny ustrój i rewolucja” wykorzystuje nazwę „demokratyczny despotyzm”, oznaczający, że: „Żadnej hierarchii społecznej, żadnych wyróżnień klasowych, żadnych ustalonych pozycji – naród złożony z jednostek niemal identycznych i całkowicie sobie równych – ta zagubiona masa uznawana za jedyne źródło suwerennej władzy, ale starannie pozbawiona wszelkich zdolności, dzięki którym mogłaby kierować własnym rządem albo tylko nadzór nad nim sprawować. Ponad tą masą jeden urzędnik, który nie pytając jej o zdanie może wszystko zrobić w jej imieniu. Kontrolować ma go opinia publiczna, ale pozbawiona jest swych organów (...)”²⁸⁰. Koncepcja równości w ujęciu poglądów de Tocquevillla, traktuje o tym, jak równość może doprowadzić do poddaństwa albo wolności, oświecenia lub barbarzyństwa, dobrobytu lub nędzy²⁸¹, korespondując z poglądami Maurrasa. Maurras bowiem obawiał się, że równość społeczna prędzej czy później doprowadzi do socjalizmu (który łączyło z demokracją przywiązanie do równości oraz fakt wspólnego pochodzenia, ustanowionego przez rewolucję francuską²⁸²) i komunizmu²⁸³. Erik von Kuehnelt-Leddihn wskazał, że równość stoi w sprzeczności z wolnością, bowiem nie można być jednocześnie i wolnym, i równym²⁸⁴. Jak wspomina Austriak, te dwie wartości, wraz z rządami większości, stanowią filary demokracji²⁸⁵.

²⁷⁴ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium ...* s. 17.

²⁷⁵ Ch. Maurras, *Mes idées politiques*, Paris 1937, s.114; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 174.

²⁷⁶ J. Bartyzel, *Nacjonalitaryzm*, <http://haggard.w.interia.pl/nacjonalitaryzm.html> (27 lutego 2012).

²⁷⁷ A.de Tocqueville, *Dawne rzędy...*, s. 153.

²⁷⁸ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 840.

²⁷⁹ B. Crick, *W obronie...*, s. 97.

²⁸⁰ Ibidem, s. 86.

²⁸¹ A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, tłum. B. Janicka, M. Król, t.2, Kraków – Warszawa, 1996, s. 344.; B. Crick, *W obronie...*, s. 105.

²⁸² E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium dla ludu*, tłum. Małgorzata Gawlik, Warszawa 2012, wyd. Prohibita, s. 62.

²⁸³ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 184.

²⁸⁴ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 15.

²⁸⁵ Ibidem, s. 19.

Asymetria jest czymś naturalnym, twierdzi Maurras, z czego zrodziło się społeczeństwo i wykryształizowała cywilizacja, zaś niebezpieczeństwo tkwi w wierze w dokonaniu zrównania każdego z każdym²⁸⁶. Negacja równości w odniesieniu do monarchii wcale nie oznaczała dążenia do ustanowienia zapędów despotycznych. Wręcz przeciwnie, władza królewska miała zapewnić porządek, hierarchię, ciągłość w czasie i przestrzeni²⁸⁷. Hierarchia, według konserwatystów, miał być jedynym możliwym gwarantem porządku w państwie. Hierarchia jest czynnikiem, który stabilizuje nieustannie zmieniającą się przestrzeń, jedynym niezmiennym elementem społeczno-politycznego układu, który potrafi połączyć tradycję z modernizacją państwa oraz społeczeństwa.

Podsumowując, demokracja według Maurrasa nie reprezentuje interesu narodowego, a kiedy już to robi, to tylko w wyjątkowych przypadkach²⁸⁸. Zatracony zatem został duch narodowy, czyli racja stanu, który uległ rozdrobnieniu, prowadząc tym samym do rozbitcia społeczeństwa i dzielenia go na walczące obozy (*casus* afery Dreyfusa), co już przejawia się w walce między ugrupowaniami politycznymi przed wyborami²⁸⁹. Problemu należy doszukiwać się w tym, że nie ma „(...) woli przywódczej oraz ciągłości myśli (...)”²⁹⁰. Ratunkiem miała być monarchia.

„Najmniejsze zło, szansa na coś dobrego” (*Le moindre mal, la possibilite du bien*). Tak na temat monarchii wypowiadał się Charles Maurras²⁹¹, widząc w królewskich rządach ostatnią nadzieję na naprawienie sytuacji państwowej i przywrócenia dawnej chwały Francji.

Idea nacjonalizmu integralnego stanowi akt iluminacji, jakiego doznał Charles Maurras podczas podróży do Grecji (odwiedził Ateny z powodu pierwszych nowożytnych igrzysk olimpijskich w 1896 r.). W wyniku „medytacji na Akropolu” zrozumiał, że Francja może się zrodzić na nowo poprzez monarchię. Monarchia stała się zatem środkiem do osiągnięcia celu, co jest dość nietypowym poglądem reprezentowanym kiedykolwiek przez zwolennika władzy królewskiej. Z kolei nacjonalizm, uważany za „religię bogini Francji” pomógłby zrealizować założenia propagowane przez Maurrasa²⁹²: „Nacjonalizm integralny w istocie ustawia monarchię na usługach nacjonalizmu”²⁹³.

²⁸⁶ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 185.

²⁸⁷ *Ibidem*, s. 175.

²⁸⁸ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 180.

²⁸⁹ *Ibidem*, s. 180.

²⁹⁰ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 180.

²⁹¹ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 11.

²⁹² Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées politiques*, Paris 1937, s. 297; J. Bartyzel, *Prawica, nacjonalizm, monarchizm. Studia politologiczno-historyczne*, Radzymin – Warszawa 2020, s. 122.

²⁹³ A. Chebel d'Appollonia, *L'extrême-droite en France: De Maurras à Le Pen*, Bruxelles, 1996, s. 151.

Propozycja „naprawienia” państwa składała się z dwóch elementów: nacjonalizmu i monarchii. Pierwszy składnik, według Maurrasa, był czymś nieuniknionym, wręcz koniecznym w nowych czasach. Miał być jednak racjonalny i matematyczny²⁹⁴. Taki pogląd wynika ze zdecydowanego sprzeciwu ideologa wobec emocjonalnego podejścia do rozwiązywania problemów, które ucieleśniała rewolucja, określana jako „brak cierpliwości w oczekiwaniu ładu”, a wojny, jakie miały miejsce pod koniec XVIII w., wywołały „przeciwko nam rozdrażniony nacjonalizm” oraz mściwy nacjonalizmu widoczny pod postacią „prawa ludów do samostanowienia o sobie”, egalitaryzm i mity indywidualistyczne, nad którymi trudno zapanować i kontrolować²⁹⁵.

Nacjonalizm miał wyrastać z ludzkiej natury, a definiowany byłby przez społeczeństwo²⁹⁶. Eric Hobsbawm (1917–2012) przedstawił, że nacjonalizm jest efektem konstrukcji społecznej, która kształtuje się wraz z rozwojem narodu, będący pod wpływem danej tradycji, aby służyć rządzącym grupom w kontrolowaniu społeczeństwa²⁹⁷. W teorii Maurrasa naród to najpełniejszy wyraz człowieczeństwa²⁹⁸, który pozwala jednostce zrealizować swoje cele, jak i cele społeczne. Człowiek, według Prowansalczyka, jest z natury istotą społeczną i potrzebuje narodu, a nie umowy społecznej, aby zaistniało państwo²⁹⁹. Monarchia w tym przypadku miała być bardziej obywatelska: „Monarchia to rządzenie za pośrednictwem aktywności narodu. Demokracja wyborcza jest ustrojem ludów poddających się bierności”³⁰⁰.

Maurras twierdził, że prawdziwy naród bazuje na rodzinie „małych ojczyzn”, prowincji, które są wyrazem właściwego patriotyzmu.³⁰¹, a które zostały zlikwidowane przez rewolucyjny zryw: „Rewolucja francuska pozbawiła nas wolności i przywilejów rodzinnych, lokalnych, korporacyjnych, wolności religijnych, wolności narodowych, a przez utworzenie państwa demokratycznego poddała nas plutokracji”³⁰². Myśliciel podkreślał, że naród na nowo rozkwitnie, gdy do władzy zostanie dopuszczona monarchia. Wówczas odrodzą się wszystkie mniejsze republiki (*sic!*) – republika domowa (rodzina), republika lokalna (gminy i prowincje),

²⁹⁴ Ch. Maurras, *Pour un jeune Français*, Paris 1949, s. 108 – 109; M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 248.

²⁹⁵ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 837 – 838.

²⁹⁶ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 249.

²⁹⁷ A. Wojtaszak, *Nacjonalizm. Ewolucja myśli politycznej. Zarys problemu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Acta Politica”, nr 32, 2015, s. 14.

²⁹⁸ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 248.

²⁹⁹ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 173.

³⁰⁰ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 839.

³⁰¹ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 172.

³⁰² St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 837.

republika zawodowa (np. stowarzyszenia)³⁰³. To właśnie w tych małych republikach, które przedstawił w pracach: „Dictateur et roi” (1899), „L'Étang de Berre” (1915) oraz „Enquête sur la monarchie” (1924), zrealizowałyby się idea federalizmu, a także zakonserwowałyby więzi polityczne i przywróciłyby utraconą przez Francję „sławę i chwałę”³⁰⁴. Myśl Maurrasa koresponduje z poglądami Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803), który twierdził, że jednostka czuje się autonomiczna w narodzie jako wspólnocie organicznej, gdzie każdy ma wpływ na charakter i kształt zgrupowania i tworzenia własnego miejsca w hierarchii³⁰⁵. Zapewniając wolność mniejszym jednostkom terytorialnym, można przypuszczać, że Maurras chciał z jednej strony odciążyć władcę od brzemienia rządzenia całym państwem, przekazując część uprawnień segmentom na poziomie lokalnym i regionalnym. Z drugiej, to pewnego rodzaju zabezpieczenie przed przejściem całej władzy przez jedną elitarną grupę. Z pewnością można podkreślić, że wizja królestwa i mniejszych podległych mu jednostek nawiązuje do sentymentalnej historii, kiedy to włości władcy zarządzane były w imieniu panującego przez mianowanych lokalnych przywódców. Maurras poniekąd wracał do feudalnych czasów średniowiecznej Europy, które negowali rewolucjoniści, jednak przede wszystkim do panującego wówczas rozproszenia władzy królewskiej. Posiadłości władcy nie były skumulowane w jednym miejscu, lecz porozrzucane, jak wyspy, znajdujące się pod panowaniem innego pana. Zdarzali się i tacy monarchowie, którzy dzierżyli lenna znajdujące się na terytoriach innych władców³⁰⁶. Władza królewska staje się zatem wielkim zbiorem mniejszych elementów, które wchodzi w skład nie tylko istoty samej monarchii, ale realizują potrzeby i interesy narodu. Władza królewska przybiera postać łącznika między ludźmi, stając się tym samym wspólnym mianownikiem wszystkich członków narodowej wspólnoty, czego nie zapewniono po rewolucji. Naród nie wiedział, kto odpowiadał za co, do kogo należy się udać: „żadna z części narodu nie czuła pod sobą stałego gruntu, dość było jednego ciosu, aby go zburzyć i sprawić w nim największe zamieszanie, jakie znają dzieje”³⁰⁷. W ten oto sposób można rozumieć monarchiczny nacjonalizm w kategoriach psychologicznych. Benedict Anderson (1936–2015) wypowiadał się o zwykłym obywatelu, który nie ma okazji poznać pozostałych rodaków, spotkać się z nimi, zdobyć wiedzę o sobie nawzajem, a jednak każdy z nich rozwija wspólnotę poprzez tzw. wspólnoty wyobrazeniowe, czyli właściwy dla danej

³⁰³ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 121 – 124; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 181 – 182.

³⁰⁴ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 840.

³⁰⁵ A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 8.

³⁰⁶ R. Jackson, *Suwerenność...*, s. 41.

³⁰⁷ A. de Tocqueville, *Dawne rządy...*, s. 149.

jednostki sposób wyobrażenia sobie narodu³⁰⁸. Monarchia jest jedyną w swoim rodzaju płaszczyzną łączącą wszystkich obywateli. Takie postrzeżenie monarchii wynikało z przekonania, że w osobie władcy zdeponowane było całe dziedzictwo narodu Francji³⁰⁹. J.J. Rousseau poszerzył to zagadnienie o władzę wykonawczą będącą depozytariuszem władzy ludu³¹⁰. Według Maurrasa, monarcha był personifikacją dorobku narodowego, a bez niego Francuzi nie mieliby nic: on był mózgiem, centralnym układem nerwowym całego narodu³¹¹. W tej myśli widać wyraźne nawiązanie do poglądów Mikołaja z Kuzy (1401 – 1464), przedstawiającego społeczeństwo na wzór organicznej całości, gdzie głową jest władca, zaś organami urzędnicy³¹². Nacjonalizm jest zatem z istoty zachowawczy, czyli tradycjonalistyczny, zaś tym, na którym spoczywa główny ciężar „przekazania”, jest suwerenny *traductor* i „zachowawca” (*conservator*) narodu³¹³.

Przywrócenie monarchii we Francji Maurras argumentował „(...) prawem naturalnym, racjonalnym i jedynym możliwym (...)”³¹⁴. Po pierwsze, panowanie monarchii miało zapewnić zniesienie centralizacji. W przypadku decentralizacji, ideolog odnosił się do swojej złotej zasady: „władza na górze, wolność na dole”³¹⁵, zaś skupienie całej władzy w jednym, centralnym ośrodku Francuz postrzegał jako: „zbrodnię dokonaną na narodzie przez Korsykanina [Napoleona]”³¹⁶. Po drugie, posiadanie koronowanej głowy państwa miało wykluczać uprzywilejowanie klas arystokratycznych³¹⁷. Podobny wydzwięk dotyczący partykularyzmu interesów dostrzegalny jest w poglądach B. Cricka w przypadku republiki: „Jeśli wszyscy oni reprezentują tylko swoje własne okręgi wyborcze i nie negocjują, nie zawierają kompromisów i nie myślą czasami o racjach rządu, mogą nawet utrzymać się

³⁰⁸ A. Benedict, *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozszerzaniu się nacjonalizmu*, Kraków–Warszawa 1997, s. 109 – 110, 123; A. D. Smith, *Ethno-symbolism and Nationalism. A cultural approach*, London, New York 2009, s. 68-69; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 14.

³⁰⁹ Według Jean-Marie Le Pen: „Francja narodziła się wraz z chrztem Choldwiga w 496 roku (...) niosąc ten niegasnący płomień, który jest duchem narodu, przez ponad półtora tysiąca lat”, L. Paul, *Nacjonalizm...*, s. 11; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 14.

³¹⁰ A. Peretiatkiewicz, *Cezaryzm demokratyczny. Wybór pism*, Kraków 2017, s. 14.

³¹¹ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 244.

³¹² M.A. Krąpiec, *Człowiek i polityka*. Lublin 2007, s. 95.

³¹³ J. Bartyzel Jacek, *Nacjonalitaryzm...*

³¹⁴ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 279; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 174.

³¹⁵ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 172.

³¹⁶ Ibidem, s. 172.

³¹⁷ Z tego też powodu Maurras nie uważał ani Niemiec ani Wielkiej Brytanii jako demokratyczne, ponieważ w obu państwach klasy rządzące były członkami arystokracji albo ułatwiano im dostęp do władzy. Mimo tego, Maurras podkreślał dobre strony jakie arystokracja reprezentowała, bowiem jedność Francji była wynikiem przedsięwzięć podjętych przez ograniczoną liczbę rodzin, które poświęciły się w dłuższej perspektywie czasowej na rzecz dobra Francji, M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 71, 74.; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 164.

u władzy, ale jest mało prawdopodobne, by utrzymali republikę³¹⁸. Podobną krytykę podzielali J. S. Mill oraz Jeremy Bentham (1748–1832), wskazując na członków rządu i administracji rządowej, którzy skupieni są wyłącznie na swoim interesie, co wynika z ludzkiej natury skupionej na maksymalizowaniu własnych korzyści i minimalizowaniu nieprzyjemności³¹⁹.

Wracając do wspomnianej na początku rozdziału krytyki Maurrasa za przyzwolenie władcy do posunięcia się do dyktatorskich metod zdobywania władzy, autor koncepcji nacjonalizmu integralnego wcale nie dążył do wywyższenia przywrócenia despotycznej monarchii, w której cała władza i ośrodek decyzyjny skupiony byłby w jedynej osobie. Chodziło o to, aby otoczenie towarzyszące władcy podczas jego panowania było zróżnicowane, a nie ograniczone tylko do jednej grupy (arystokracji), nastawionej na realizację własnych interesów. Im więcej osób, tym więcej środowisk jest reprezentowanych, więcej problemów poruszanych i zapada więcej decyzji, które mają na celu polepszyć byt każdej z grup tworzących naród.

Monarcha miał być wyposażony w gremia doradcze i ministrów odpowiedzialnych przed majestatem władcy. Rady królewskie byłyby zasilane przedstawicielami izb technicznych, powoływanych lub odwoływanych na mocy dekretu królewskiego, którzy byłiby specjalistami³²⁰ w danej dziedzinie, ale pozbawieni wszelkiej mocy politycznej. Nowy senat zostałby utworzony przez izby handlowe, przemysłowe, związki kooperacyjne, stowarzyszenia rolników i rady instytutowe. Zgromadzenia te będą mogły obradować wspólnie pod postacią kongresu, w ramach którego utworzone zostaną komisje mieszane na czele z królem, pełniącym rolę moderatora, inicjatora i arbitra³²¹. Oddzielne gremium miało zostać powołane do życia, w celu uchwalania budżetu państwa i zatwierdzania sprawozdania z jego realizacji³²². Najbardziej kluczowe dziedziny życia politycznego państwa miały być reprezentowane przez władcę (w rękach monarchy powinny znajdować się dyplomacja, sprawy związane z wojną, ważne sprawy polityczne i sądownictwo³²³), zaś w innych przypadkach ta odpowiedzialność spoczęłaby na barkach powołanych wspólnot. Propozycja Maurrasa nie jest zatem powtórzeniem idei Jeana Bodina o przeniesieniu całej władzy narodu na panującego³²⁴, bowiem

³¹⁸ B. Crick, *W obronie ...*, s. 95.

³¹⁹ M. Saward, *Demokracja...*, s. 80.

³²⁰ Podobnie uważali liberałowie, twierdząc, że przywództwo powinni objąć specjaliści w danej dziedzinie, bowiem ich propozycje będą konieczne i wymagane w celu odpowiedniego przeprowadzenia reform. Cechuje ich większa roztropność i wnikliwość, I. Wallerstein, *Analiza...*, s. 94.

³²¹ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 191 – 192.

³²² A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 192.

³²³ Ch. Maurras, *La Démocratie religieuse*, Paris 2008, s. 73 – 74; M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 245 – 246.

³²⁴ A. Peretiatkowicz, *Cezaryzm...*, s. 9.

państwo: „(...) będzie miało doradców, ale przede wszystkim będzie miało tylko jednego mistrza (...)”³²⁵. Monarcha miał uosabiać władzę wykonawczą i ustawodawczą oraz rządzić wraz z decentralistyczną administracją³²⁶.

Maurras wspominał także, w kontekście przyczyn upadku Francji, o braku przywódcy, mogącego poszczycić się właściwym autorytetem, zlikwidowanym przez rewolucjonistów („La Merveille du monde”, 1891)³²⁷, który nie jest nadany, lecz „rodzi się”, co jest kluczowe w koncepcji monarchii dziedzicznej³²⁸. Autorytet jest „naturalnie mądry” i nie oznacza tylko „siły czy wielkiej władzy (...), lecz zakłada znajomość przedmiotu, wobec którego władza ta jest egzekwowana”³²⁹. Max Weber (1864 – 1920) nazwałby autorytet charyzmą przypisywaną przywódcom, którzy są w stanie obudzić oddanie u swoich zwolenników, jednak ta charyzma nie byłaby z góry narzucona, lecz lud byłby jej źródłem³³⁰. Na temat panowania charyzmatycznego wypowiedział się także Tadeusz Paleczny, wskazując na monarchę, który, w tym przypadku, wyróżnia się intelektualnymi, duchowymi i fizycznymi predyspozycjami. Ponadto panujący cieszy się zbiorowym poparciem podkreślającym wyjątkowość monarchy i jego nadprzyrodzone pochodzenie³³¹.

Za autorytetem podąża wiedza, która sprzyja jego udoskonalaniu. Tak też uważali konserwatyści w nawiązaniu do efektów rewolucji z 1789 r.: „przywrócić i utrzymać autorytet tradycyjnych instytucji i poddać się ich mądrości”³³². Od władcy wymaga się odpowiedniego wykształcenia, i dlatego tak bardzo Maurras zaznaczał w swoich pracach przywiązanie do właściwego procesu edukacji następcy tronu, argumentowane tym, że przywódcy republiki są, jak „barbarzyńcy”, którzy kierując się emocjami, pasją i interesem, przyczyniają się do pogłębiania różnic między klasami; są zarzewiem arogancji i despotyzmu, a w ich umysłach brakuje „światła”, które dostarczono władcy pod postacią nauki³³³. W demokracji przedstawiciele partii automatycznie otrzymują ministerstwa bez zastanowienia, czy dany polityk ma odpowiednią wiedzę i doświadczenie w kierowaniu takim a nie innym resortem³³⁴.

³²⁵ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 192.

³²⁶ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 192.

³²⁷ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 839.

³²⁸ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 38 – 48, 62 – 64; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 176.

³²⁹ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 39; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 176.

³³⁰ M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłumaczenie, wstęp D. Lachowska, Warszawa 2002, s. 160; J.W. Müller, *Przeciw demokracji...*, s. 16.

³³¹ T. Paleczny, *O monarchii na serio i mniej poważnie* [w:] „Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm”, red. R. Kantor, R. Hołda, Kraków 2016, s. 92.

³³² I. Wallerstein, *Analiza...*, s. 93.

³³³ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 47 – 49; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 177.

³³⁴ Erik von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 54

Jednakże, w jednej z definicji demokracji można natknąć się na elementy, które uwzględnił Maurrasa w monarchicznej koncepcji państwa: „jednostki zdobędą wiodącą pozycję w społeczeństwie dopiero po osiągnięciu wyższego poziomu rozwoju, gdy uświadomią sobie potęgę tkwiącą w umiejętności panowania nad tłumem i „oczarują go” wiedzą, doświadczeniem, odwagą, zdecydowaniem albo brutalnością. W ten sposób tworzy się psychologiczna podstawa wodzostwa”³³⁵. Monarcha, według Maurrasa, był „arbitrem urodzonym w neutralności”, usytuowanym ponad konfliktami, „nieśmiertelny jak jego funkcja”, który wprowadzi pokój za pomocą najprostszych i przynajmniej przedyskutowanych środków³³⁶.

Kolejnym warunkiem istnienia monarchii jest posłuszeństwo poddanych i obywateli, bowiem to w ich interesie leży, by być rządzonymi „w dobrym kierunku i zdecydowanie”.³³⁷ E. Kuehnelt-Leddihn zauważył, że ludzka natura jest przyzwyczajona do bycia posłuszną i podążania za tymi, którzy rozkazują, jak rodzice dziecku, czy władca poddanym, albowiem w ten sposób odczuwa się szacunek do tej osoby, jak np. uczeń względem nauczyciela. W „*Mes idées politiques*” Maurras podkreślił, że szacunek jest darem, znajdującym się na tym samym poziomie, co „cnota, geniusz lub piękno”. Warto wspomnieć, że obecni władcy europejscy zostali zrównani ze społeczeństwem i uzależnieni od decyzji i woli ludu, jak wspomniał Artur Ławniczak: „Niegdyś lud podążał do władcy, kontakt z którym mógł uleczyć. Teraz „trędowaty politycznie” król może w cudowny sposób odzyskać łaskę ludu, jeśli dotrze do jego najlepszych synów”³³⁸. To sytuacja zgodna z wizją Rousseau, w której społeczeństwo nie zawarło umowy społecznej z władzą jako przedmiotem treści kontraktu, bowiem lud sam jest sobie władcą, tym samym zwierzchnik narodu staje się poddanym, który nie może czynić na przekór członkom wspólnoty, ponieważ wówczas zaszkodziłby samemu sobie³³⁹. Z drugiej strony, podporządkowanie może wynikać ze strachu przed karą³⁴⁰. Autorytet, kontynuuje Erik von Kuehnelt-Leddihn, jest czymś właściwym, dla odpowiedniego funkcjonującego państwa, który winienem „odbijać się echem w sercach i umysłach jego obywateli”, ale też powinien być wyposażony w możliwość wymierzenia kary³⁴¹, bowiem: „[władza] nie na próżno nosi miecz” (List do Rzymian, 13,4).

³³⁵ Ibidem, s. 24.

³³⁶ Ch. Maurras, *The Future of the Intelligentsia...*, s. 18.

³³⁷ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 39; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 176.

³³⁸ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 41.

³³⁹ A. Peretiatkiewicz, *Cezaryzm...*, s. 14 – 15.

³⁴⁰ Erik von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 21.

³⁴¹ Ibidem, s. 22.

Wartość monarchii Maurras podkreślał jej trwałością i doświadczeniem, zdobywanym przez rządzących w wyniku długiego okresu panowania: „Kiedy władza jest wzniosła i trwała, wtedy naucza odpowiedzialności, a jej doświadczenie doskonali, zamiast psuć. Gdy władza trwa krótko, efekt jest odwrotny”³⁴². Właściwa władza nie może być powiązana z wyborami, lecz ma ją charakteryzować wykształcenie, ciągłość, elitarność i arystokratyczność³⁴³. Można rozważać, że Maurras wzorował się na długiej tradycji doświadczenia, jakie rodzice i poprzednie generacje przekazują swoim następcom w przypadku właśnie rodziny królewskiej, o czym wspominał już Marek Aureliusz w swoich „Rozmyślaniach”, powstałych jako pouczenie dla syna Kommodusa³⁴⁴.

Monarchia zapewniałaby wzmocnienie Francji, stworzyłaby jedność, usunęłaby zewnętrzne destrukcyjne siły, a przede wszystkim państwo rządzone byłoby przez znanego przywódcę³⁴⁵. Maurras czerpał przykład z twórczości Ernesta Renana (1823–1892), który opisywał monarchię jako coś wyjątkowego, lepszy wzór reprezentacji narodu, niż jakikolwiek inny system elekcyjny, zachwalając czasy panowania od Ludwika Młodszeo do Filipa Pięknego i od rządów Henryka IV po Ludwika XIV. Dla Renana nawet najzwyczajniejszy władca plasował się wyżej niż przywódca sprawujący swój urząd w wyniku wyborów³⁴⁶. Monarchia zrealizuje wszelkie warunki konieczne dla sprawnego rządzenia, jednocześnie nie będzie tak ominipotentna, żeby zaszkodzić obywatelom, bowiem oni będą mogli obalić krnąbrnego panującego lub zahamować jego działania, szkodzące publicznemu interesowi³⁴⁷. Monarchę można było kontrolować przez zgromadzenia, a w ostateczności posunąć się do zabójstwa³⁴⁸ – królobójstwa (*regicide*), jednak, jak wspominał John Locke, lud decyduje się na ostateczne akty gwałtu i przemocy w wyniku skrajnej frustracji, niesprawiedliwości i braku perspektywy innego rozwiązania problemu, niż poprzez jawny i zdecydowany opór i bunt³⁴⁹. Częstotliwość zachodzenia tak radykalnych społecznych reakcji byłaby za rządów Korony niska, ponieważ, jak Maurras podkreślał, w monarchii dochodzi do dialogu i negocjacji między królem a politykami w kwestiach spornych i niejednoznacznych. Współcześnie wiadomo, że konsensusy zawarte między obiema stronami, kończył się zawsze ustępstwami jednego

³⁴² Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s.47 – 49; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 178.

³⁴³ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 178.

³⁴⁴ M. Aureliusz, *Rozmyślania*, tłum. Marian Reiter, Kęty 2021.

³⁴⁵ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 243.

³⁴⁶ E. Renan, *Reforma intelektualna i moralna we Francji*, 1871, s. 240 – 241; J. Bartyzel, *Umierać, ale powoli! O monarchistycznej i katolickiej kontrrewolucji w krajach romańskich 1815-2000*, Kraków 2002, s. 560.; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 178.

³⁴⁷ M. Weyembergh, *Charles Maurras...*, s. 67; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 183.

³⁴⁸ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 243.

³⁴⁹ A. Peretiatkowicz, *Cezaryzm...*, s. 15; J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, Warszawa 1998, s. 463; Z. Rau, *Zapomniana wolność. W poszukiwaniu historycznych podstaw liberalizmu*, Warszawa 2008, s. 92.

podmiotu na rzecz drugiego, jak w przypadku kompromisu z Torekov w 1974 r., który podtrzymał instytucję władzy monarszej w Szwecji, kosztem zrzeczenia się przez panującego i jego następców realnego wpływu na kształt bieżącej polityki. Pytanie, które należałoby zadać w tej kwestii powinno dotyczyć tego, czy ograniczenie władzy królewskiej nastąpiło z troski o dobro narodu, wizję współczesnego państwa, lepiej radzącego sobie z maksymalnie organiczną monarchią, czy raczej dla partykularnego interesu (np. szwedzkich socjaldemokratów³⁵⁰), co tylko by potwierdziło sens maurrasowskiego sceptycyzmu wobec demokracji.

Oświecony i doświadczony monarcha, dzierżący już insygnia władzy, winien w następnej kolejności przystąpić do realizacji interesu narodu. B. Crick wskazuje, że rządzący zobowiązani są do działań na rzecz powszechnego dobrobytu, jednak wpiertw trzeba wiedzieć, czym jest ten powszechny interes, czego żąda naród, czego oczekują obywatele i jak pogodzić sporne poglądy w tej kwestii³⁵¹. Koronowana głowa państwa powinna wiedzieć, jaki jest główny przedmiot władzy, tj. interes narodowy połączony z dobrem społeczeństwa, które dąży do bycia odpowiednio rządzonym zgodnie z ich potrzebami wyrażającymi pragnienie rozwoju. Tym samym, dobro każdej jednostki może być tylko i wyłącznie zapewnione poprzez realizowanie dobra całościowego – wspólnotowego, przyczyniając się do powodzenia państwa³⁵². Jako dygresję warto wspomnieć, że w późniejszej klasyfikacji cech współczesnego nacjonalizmu, zostanie ten wątek uwzględniony w poglądach Craiga Calhouna (1952), który wskazał m.in. na społeczne poparcie władzy lub przynajmniej słuźenie interesu „ludu lub narodu”³⁵³ przez rządzących państwem.

Wracając do Maurrasa, za jego myślą podąża próba odpowiedzenia na pytanie o sposób powrotu do „złoty przedrewolucyjnych wiekóů”, kiedy Francja plasowała się wśród wielkich i potężnych sił. Takie zadanie stanęło przed monarchią w pismach Maurrasa, jako ratunek dla upadającej Francji oraz remedium na przywrócenie jej utraconej potęgi i zszarganej międzynarodowej reputacji, z której korzystały państwa wrogi lub rywalizujące z francuskim państwem, np. Niemcy uzyskujące przewagę w wyniku izolacji Francji i dążące do jej dalszego pogłębienia³⁵⁴. W swoich pracach Maurras niejednokrotnie odnosił się do przeszłości Francji,

³⁵⁰ O tym, że szwedzkie partie polityczne, biorące udział w negocjacjach kierowały się własnym interesem przy zmianie charakteru instytucji monarchii, a nie żądaniem narodu świadczą badania ankietowe. Zgodnie z danymi opublikowanymi przez „Expressen” w 1969 r., 75% Szwedów chciało widzieć króla jako rządzącego Szwecją, a tylko 17% poparło wizję ustanowienia republiki. Szwedzi nie domagali się ustanowienia monarchii konstytucyjnej, wręcz przeciwnie, wyrażali nadzieję na utrzymanie silnej pozycji koronowanego przywódcy.

³⁵¹ B. Crick, *W obronie ...*, s. 99.

³⁵² M. Kuniński, *O cnotach...*, s. 14.

³⁵³ Calhoun Craig, *Nacjonalizm*, Warszawa 2007, ss. 13 – 14; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 15.

³⁵⁴ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 175.

wspominając, że o historii wielkich królów świadczą ich dokonania. Ludwik XIV osadził na hiszpańskim tronie francuską krew, czyniąc z Hiszpanii sojusznika Francji; Ludwik XV dokonał aneksji Lotaryngii i Korsyki; Ludwik XVI³⁵⁵ rozwinął francuską flotę, pomógł Ameryce Północnej usamodzielnić się spod panowania Londynu i stworzyć amerykański naród. Jeszcze w 1830 i 1848 r., za królewskiego panowania, Francja mogła pochwalić się silną polityczną, morską i militarną strukturą. Z drugiej strony, za czasów „fałszywych królów” (Bonapartowie) Francja była przedmiotem inwazji i utraciła część terytoriów. Przed rewolucją Francja była na równym poziomie z Wielką Brytanią pod względem panowania na morzu³⁵⁶. Niestety, później zabrakło ministra lub króla, który mógłby utrzymać ten sektor, podobnie jak armię, marynarkę wojenną (nie potrafiącą utrzymać kontroli w zamorskich koloniach) i dyplomację, które między rokiem 1900 a 1912 wykazywały się zdecydowanym niedostosowaniem do nowych warunków otoczenia narodowego i międzynarodowego³⁵⁷. Maurras skrytykował także sojusz z Rosją jako kolonialne podporządkowanie się imperium oraz uzależnienie Francji od sił zewnętrznych³⁵⁸. Monarchia miała być środkiem do osiągnięcia celu nacjonalizmu, czyli zadbania o wspólnotę narodową, poprzez odniesienie się do przeszłości. Ernest Renan w „Co to jest naród?” z 1882 r. wskazał na konieczność istnienia przeszłości w kontekście narodu i jego solidarności³⁵⁹, mając na uwadze teraźniejszość i przyszłość³⁶⁰: „(...) posługuje on [monarcha] się przeszłością z korzyścią dla teraźniejszości, a przede wszystkim dla przeszłości nie poświęca przyszłości”³⁶¹. Tylko prawdziwy król zawsze będzie walczyć o państwo (nie zawsze za pośrednictwem oręża, ale słowa, nawiązując odpowiednie sojusze³⁶²), ponieważ jego interes jest synonimem publicznego dobra. „Złoty wiek” oraz pamięć o heroicznym wyczynach jednostek, które walczyły o dobro narodowe to tzw. „święte własności” – składowe nacjonalizmu przedstawione przez A.D. Smitha³⁶³.

³⁵⁵ Jednocześnie Maurras nie pozostał bezkrytyczny wobec poczynań Ludwika XVI, któremu w dziele zatytułowany „L’Avenir de l’intelligence” z 1905 roku zarzucił bezwolne przyjęcie oświeceniowego światopoglądu i nie podjęcie stanowczych środków, aby stłumić bunt w 1792 r., St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 836 – 837.

³⁵⁶ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 195.

³⁵⁷ Ibidem, s. 195.

³⁵⁸ Wizja Maurras walki z zewnętrznym zagrożeniem może pokrywać się z nacjonalizmem historycznym zapoczątkowany przez Niccolo Machiavellego (1469 – 1527), który w dziele „Il Principe” dążył do uwolnienia się Italii spod jarzma obcych wpływów, R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Zakamycze 1998, s. 327; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 14; M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 196 – 197.

³⁵⁹ A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 11.

³⁶⁰ V. Alban, *L’Espit X*, 1953; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 187.

³⁶¹ Ch. Maurras, *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 191.

³⁶² M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 245.

³⁶³ A. D. Smith, *Ethno-symbolism...*, s. 184; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 16.

Monarchia, która miała okazać się lekiem na trawiącą Francję chorobę noszącą znamiona demokracji, republiki i parlamentarnej formy rządów, nie uzyskiwała bezwzględnej akceptacji Maurrasa we wszystkich jej odmianach. Francuz negatywnie odniósł się do brytyjskiego wariantu władzy królewskiej, przyjmującą parlamentarną odmianę, oraz odrzucał poglądy odnoszące się do boskiego namaszczenia monarchy (Maurras był ateistą³⁶⁴, czy też tzw. „katolickim ateistą”³⁶⁵)³⁶⁶, albowiem monarchia nie pochodziła od Boga, lecz była uwarunkowana historycznie³⁶⁷. Podobnie nie dążył do utrzymania monarchii dynastycznej traktującej swoich obywateli jako własność i określenia ich poddanymi³⁶⁸. Obiektywnie starał się postrzegać system królewski Burke, który nie był bezkompromisowym monarchistą. Widział w rządach zarówno wady (za Ludwika XIV wprowadzono ograniczenia wolności politycznych), ale i zalety (jednak za panowania Króla Słońce dostrzegalny był wzrost populacji, a utrzymanie podstaw pierwotnej konstytucji Francji umożliwiło przywrócenie wspomnianych wolności politycznych)³⁶⁹. Maurras także nie przywiązywał zbytnej uwagi do rodu królewskiego, tj. która rodzina powinna uzyskać zaszczyt przejścia tronu. Monarchia to nie mężczyzna czy kobieta, a instytucja, reżim pozbawiony fizycznego ciała³⁷⁰: „Władza nie jest ideą, lecz faktem”³⁷¹. Szacunek do władcy miał wynikać z jego umiejętności sprawowania władzy, a nie przynależności do takiej a nie innej dynastii³⁷². Z tego też powodu Maurras nie brał udziału w polemice na temat wskazania następcy tronu (choć jako główne dynastie pretendujące do objęcia władzy rozważano Burbonów i Orleanów)³⁷³. Taka postawa mogła wynikać z przekonania, że to na barkach członków społeczeństwa spoczywa odpowiedzialność za poszukiwanie i wybranie monarchy: „Poszukamy męża, który gotów będzie spełniać to wielkie przedsięwzięcie (...). Nasze działania zostaną podjęte po to, by go odnaleźć”³⁷⁴ bowiem

³⁶⁴ Z jednej strony, Maurras słynął z takich wypowiedzi, jak skomentowanie wizji Joanny d’Arc i określenie ich jako słuchowe halucynacje, z drugiej zaś, uznawał Kościół za ostatnią autonomiczną ostoję o czystej duszy (*pure spirit*) w przeciwieństwie do upadłych instytucji Francji: „Wszystkie nasze ulubione idee, ład, tradycja, dyscyplina, hierarchia, autorytet, ciągłość, jedność, praca, rodzina, korporacja, decentralizacja, autonomia, organizacja robotnicza, są zachowywane, doskonalone przez katolicyzm”, Ch. Maurras, *L’Avenir de l’intelligence et autres textes*, Paris 2018, s. 13, 44, 77; Ch. Maurras, *Mes idées...*, s. 136; M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 188; A. Applebaum, *Zmierzch demokracji...*, s. 212; Charles Maurras, *Credo*, tłum. Jacek Bartyzel, [w:] „Nacjonalizm a konserwatyzm i monarchizm. Action Française i jej promieniowanie”, red. J. Bartyzel, D. Góra-Szopiński, Toruń 2011, s. 53.

³⁶⁵ J. Diec, *Konserwatywny nacjonalizm...*, s. 58.

³⁶⁶ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 175 – 176.

³⁶⁷ M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 243.

³⁶⁸ A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 7.

³⁶⁹ E. Burke, *Rozważania...*, s. 53, 141–143, 146; F.P. Lock, *Edmund Burke...*, s. 307–308; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 82.

³⁷⁰ Ch. Maurras, *Kiel et Tanger, 1895-1905*, s. 350; M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 242.

³⁷¹ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s.47 – 49; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 178.

³⁷² A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 195.

³⁷³ *Ibidem*, s. 196.

³⁷⁴ Ch. Maurras, *L’enquête sur...*, s. 484,487; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 166.

„naród potrzebuje przywódcy tak jak człowiek chleba”³⁷⁵. W rękach narodu leży poszukiwanie odpowiedniego zwierzchnika interesu społecznego, co zostało również uwzględnione w jednym z warunków umowy społecznej Locke’a, tj.: „odpowiedzialny rząd jest w dużej mierze sprawą narodowego poziomu projektu instytucjonalnego”³⁷⁶. W ten sposób różnice między mężem stanu³⁷⁷ a politykiem wykazał Kuehnelt-Leddihn (przy czym w koncepcji Maurrasa monarcha miał być nacjonalistą i politykiem³⁷⁸, a monarchia narzędziem polityki³⁷⁹): „(...) dla polityka najważniejszy jest ponowny wybór lub sukces wyborczy jego partii, a dla męża stanu dobro jego kraju i przyszłych pokoleń (...)”. Politycy próbują „politykować”, mężowie stanu zaś tworzyć historię³⁸⁰, przez którą według Ernesta Renana, wspólnota ma: „(...) stale potwierdzać się na nowo trwającym nadal istnieniem, samookreśleniem i pragnieniem”³⁸¹. Maurras również wskazywał na fakt, iż rządząca dynastia zapewnia harmonię narodowi, a restauracja rodziny królewskiej to restauracja wszystkich rodzin, a tym samym całej Francji. Taka postawa wynika z zarzucenia rewolucji zniszczenia wzoru rodziny i „ogniska domowego” („La Merveille du monde”, 1891)³⁸². A zatem maurrasowski nacjonalizm miał za zadanie przedstawić naród jako rodzinę³⁸³.

Wizja Maurrasa była świeżym podejściem w dziedzinie myśli życia politycznego³⁸⁴. Ideolog sformułował swój światopogląd opierając się na obszernej wiedzy historiograficznej, realizmie politycznym i empiryzmie politycznym, tworząc swoistą syntezę polityczną, w skład której wchodzi krytyka republiki, demokracji i parlamentaryzmu oraz popieranie monarchistycznego rozwiązania, jako najlepszego leku dla chorującej Francji³⁸⁵. Mając na uwadze fakt, że Charles Maurras stworzył koncepcję nacjonalizmu integralnego w odniesieniu do specyfiki sytuacji Francji i jej kondycji po rewolucji w 1789 r., nie można jednogłośnie stwierdzić, że doktryna Francuza jest nieprzystawalna w odniesieniu do innego państwa

³⁷⁵ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 47 – 49; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 178.

³⁷⁶ M. Seward, *Demokracja...*, s. 82.

³⁷⁷ Kuehnelt-Leddihn dodatkowo wskazuje, że mężami stanu byli władcy lub osoby mianowane przez monarchę, jak przedstawiciele arystokracji, patrycjusze lub bohaterzy rewolucji, nierzadko nie będący „wytworami demokracji”, E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 49.

³⁷⁸ Ch. Maurras, P. Chardon, P. Gaxotte, *Mes idées...*, s. 38 – 48, 62 – 64; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 176.

³⁷⁹ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 165.

³⁸⁰ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 49.

³⁸¹ E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa-Kraków 2000, s. 58–59, 57; F. Halliday, *Nationalism*, [w:] „The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations”, red. J. Baylis, S. Smith, P. Owens, Oxford, New York 2010, s. 363.

³⁸² St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 839.

³⁸³ B. Crick, *W obronie...*, s. 105 – 106.

³⁸⁴ J. Makowski, *Kościół Francji: wśród kontrowersji i osiągnięć katolicyzmu francuskiego* (przedm. J. Madaule), Warszawa 1969, s. 54; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 187.

³⁸⁵ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 836.

w innym okresie czasowym. Sam Maurras raz stwierdził, że kondycja danego społeczeństwa uwarunkowana jest przez historię³⁸⁶ oraz układ geopolityczny³⁸⁷. Carlton Hayees (1882–1964) i Hans Kohn (1891–1971) wskazali, że nacjonalizm jest efektem procesu społeczno-historycznego³⁸⁸, zaś Roman Tokarczyk (1942) pisał o wyjątkowości każdego narodu, co wynika z niepowtarzalnych warunków, w jakich wyrósł i rodzinnej tradycji³⁸⁹.

Analiza jednego *casusu* z zachowaniem ostrożności i precyzji jego konsekwentnego opisu, uwzględniającego determinanty właściwego dla danego obiektu badań, a następnie wyciągnięcie rzetelnych i obiektywnych wniosków, pozwala wykorzystać osiągnięte wyniki i przekształcić je w model, możliwy do powtórzenia. Podobnie można odnieść się do korespondującego z poglądami Maurrasa stanowiska Edmunda Burke’a dotyczącego istnienia uniwersalnych zasad sprawowania władzy, regulujących stosunki między rządzącymi a rządzonymi na przykładzie Rzeczypospolitej do czasu przejścia władzy przez Zygmunta III Wazy³⁹⁰ (główne *principium* myśli polegało na sprawowaniu władzy dla dobra ogółu, a nie

³⁸⁶ W poglądach Maurrasa warto odnotować, że celowe odnoszenie się do historii dotyczy nie tylko wątków „złotego wieku”, lecz także pewnej ciągłości pełnej różnych epizodów, zarówno tych wzniosłych, jak i przynębiających, po to aby coraz to nowsze generacje mogły czerpać z nich praktyczną naukę i nie powtarzać tych samych błędów. Można też odnieść wrażenie zbieżności z poglądami francuskich solidarystów, którzy twierdzili, m.in. że człowiek korzysta z rezultatów osiągniętych przez poprzednie pokoleń, które dały podwaliny pod współczesną cywilizację. Jednostka staje się zatem dłużnikiem społeczeństwa i historii, spłacając tenże dług poprzez przyczynianie się do rozwoju cywilizacji. Taki pogląd pojawił się już wcześniej w twórczość Dante Alighieriego zawartego w dziele „Monarchia”, A. Peretiatkiewicz, *Cezaryzm...*, s. 16 – 17.

³⁸⁷ A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 174.

³⁸⁸ L. Paul, *Nacjonalizm...*, s. 120; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 12.

³⁸⁹ R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny...*, s. 321 – 322; A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 18.

³⁹⁰ Burke pozytywnie wypowiadał się o historii Polski do czasu objęcia tronu przez króla Zygmunta III Wazę, kiedy to istniał związek polsko-litewski i unia lubelska, określona jako „najwspanialsze i najbardziej doniosłe wydarzenie, do którego kiedykolwiek doszło między dwoma narodami”. Był to okres wyrażający przesłanie myśli historyczno-politycznej Burke’a, odnosząca się do władzy dla ogółu, łącząca porządek z wolnością wyrażoną w tolerancji religijnej, kontroli króla nad szlachtą, aby nie zdominowała innych grup społecznych. Ład i harmonia zostały załamane wraz z rządami Zygmunta III Wazy i polityką przymusowej konwersji innowierców na katolicyzm, co przyczyniło się do zaniedbania pozostałych spraw oraz pielęgnowania interesów tylko jednej grupy określonego wyznania religijnego. Taki stan panujący w RP skłonił Burke’a do nazwania Polski nie monarchią, lecz republiką. Rozkład w jednej strefie doprowadził do dezintegracji w pozostałych obszarach, szczególnie w dalszym utrzymywaniu kontroli nad szlachtą: „każdy polski szlachcic wydaje się raczej niezależnym władcą niż obywatelem”. Grupa szlachciców utraciła poczucie obowiązku dbania o dobro narodu, ustępując rywalizacji o wpływy między szlachcicami o monarchę. Wykorzystały to podmioty zewnętrzne, czyhające na wewnętrzne pęknięcie w byłej RP, co nie przeszkodziło szlachcie w realizowaniu własnych egoistycznych pobudek, nawet kosztem niezależność państwa polskiego, co zostało zauważone przez Davida Hume’a i Adama Smitha. Za główne źródło tego upadku, Burke dopatrywał się ludzkiej słabości objawiającej się dążeniem do osiągnięcia skrajnej wolności, którą filozof określił jako rodzaj niewoli. Nieograniczona wolności prowadzi do upadku moralnego i dominacji takich przywar jak pycha, egoizm, brak poczucia troski o wspólne dobro, bowiem „wolność „bez mądrości, bez cnoty”, jest „największym możliwym złem; jest szaleństwem, występkiem i głupotą pozbawionymi wędzideł i granic”. Należy jednak uważać na rezygnację z demokratycznej wolności na rzecz gwarancji bezpieczeństwa, o czy wspomnieli Erich Fromm (1900 – 1980). To z kolei prowadzi do powstania autorytarnych rządów, w społeczeństwie, które nie dają możliwości swobody wypowiedzi, Annual Register, 1767, s. 14, 17 – 18, 45, 71, 46, 48; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 70 –72; E. Burke, *Rozważania...*, s. 255; P. Czarnecki, *Autorytaryzm a demokracja. Przemiany ustrojowe w Polsce po roku 1989*, Warszawa 2009, s. 22 – 23.

jednostki czy interesu wybranej grupy społecznej, co *explicite* prowadzi do tyranii mniejszości, a to z kolei do rozpadu systemu politycznego, finalnie zagrażając istnieniu państwa³⁹¹).

Poglądy Maurrasa na temat monarchii stanowią uniwersalny szkielet (co też zarzucono Maurrasowi, że nie wymienił dokładnie, jakie przyszły władca „nowej ery” powinien posiadać uprawnienia³⁹²), który można wypełnić treścią odpowiednio dostosowaną do przedstawionych założeń. Samo postrzeganie monarchii i jej znaczenia dla państwa, zostało poszerzone o nacjonalizm, realizujący interesy oraz dobrobyt narodu. Nacjonalizm, w ujęciu Maurras, to nie tylko stereotypowe rozruchy bazujące na skrajnych emocjach i nieprzemysłanych ideach, odwołujące się do zacofanego myślenia przez peryferyjne i nierozwinięte grupy oraz radykalno-ekstremalne ugrupowania, o czym wspomina Michael Billig (1947)³⁹³. Wręcz przeciwnie, to przemyślana, rzeczowa, racjonalna, idea poddana matematycznemu równaniu zysków i strat. Nacjonalizm miał być sposobem ochrony narodu przed nieograniczonymi prawnie rządzącymi oraz ingerencją ze strefy zewnętrznych podmiotów, zagrażających tym samym stabilności państwa i jego prestiżowi na arenie międzynarodowej. Nacjonalizm, naród, dobrobyt, interes państwowy miał wyrażać monarcha, czuwający nad rozwojem i bezpieczeństwem swojego królestwa, jednocześnie wspierany przez towarzyszące mu gremia i wspólnoty. Monarcha Maurrasa nie miał być wszechpotężny, bowiem to naród był jego nadzorcą i głównym sędzią. Pod tym kątem zbadana zostanie szwedzka monarchia, w której koronowany przywódca winien kontrolować politycznych decydentów, godnie reprezentować naród w państwie i za granicą, a przede wszystkim dbać o interes obywateli. Przywódca ma być głównym autorytetem, za którym podążać powinna wiedza i doświadczenie, przyczyniając się w ten sposób do ratowania państwa przed upadkiem a naród przed dezorganizacją. Silnie ograniczony władca Królestwa Szwecji, czym odstaje od poglądu Maurras w przypadku skupienia władzy w istotnych dla istnienia państwa dziedzinach w rękach władcy, ma nadal wyrażać naród i być dla niego podstawą, słuchać go i wypowiadać się w imieniu społeczeństwa.

Autorka świadoma jest tego, że Maurras potępiał parlamentarną formę rządów, system republikański³⁹⁴ i demokrację, jednak Francuz krytykował je dlatego, że uległy one degeneracji

³⁹¹ P. Hanczewski, „*When Liberty and Order Kiss*”. *Edmund Burke and the History Articles in the Annual Register*, [w:] „*Studies in Burke and His Time*” 27, 2018, s. 68, 70.

³⁹² Krytycy zarzucali dodatkowo ideologowi łączenie samoograniczającego się monarchę z decentralistyczną administracją, jako swoisty wymysł fantazji. Również za absurdalne uważano sens przejmowania się władcy kondycją państwa dobrobytu. Prawda jest tak, że Maurras nigdy nie przedyskutował tego, jakie cechy powinien mieć władca nowej ery. M. Curtis, *Three Against the Third Republic...*, s. 247.

³⁹³ A. Wojtaszak, *Nacjonalizm...*, s. 21.

³⁹⁴ Poniekąd poglądy Maurrasa pokrewne są z tym, co republikanie uwypuklają, aby podtrzymać dobro wspólne: troska o kulturę, będąca źródłem sensu istnienia oraz zapobiegająca atomizacja wspólnoty; zaakcentowanie sfery publicznej do analizy podjętych przez obywateli wyborów; legitymizacja państwa, jako efektu wspólnej zgody na daną wizję realizacji dobra wspólnego, możliwe wówczas, gdy obywatele utożsamiają się z państwem, a to nastąpi

i podporządkowane zostały prywatnym interesom klas rządzących. Żaden system nie jest idealny, jak to określi Burke, albowiem nawet najlepszy system sprawowania władzy w głoszonych przezeń postulatach, może ulec degrengoladzie i przeistoczyć się w swoiste przeciwieństwo, ponieważ historia nie ma układu linearnego, tylko obfituje w konflikty, zamachy i kryzysy³⁹⁵. Jednak krytykowane przez Maurrasa sposoby sprawowania władzy miały pierwotnie za zadanie realizować takie same cele, jakie ideolog przypisał monarchii i nacjonalizmowi. Z biegiem czasu, dygnitarze i główni rządzący wykorzystali słabości instytucjonalne oraz luki prawne, doprowadzając do swoistej degrengolady. Maurras chciał naprawić sytuację w państwie poprzez nieodwoływanie się do *ad fontes* parlamentaryzmu, republiki czy demokracji, tylko do ustroju, który winien łączyć pozytywne cechy powyższych zagadnień, a jednocześnie mieć uzasadnienie w historii danego narodu, tj. władzy królewskiej. Szwecja postrzegana jest jako jedna z najlepiej rozwiniętych demokracji wg *Democracy Index*. Jednak krytycy szwedzkiej monarchii nadal zarzucają utrzymywanie elementu będącego w sprzeczności z rządami ludu, jakim jest tradycja królewska. A zatem w pewnym sensie antydemokratyczność szwedzkiego państwa jest możliwa do wpasowania w niedemokratyczne poglądy Maurrasa, który by nie przypuszczał, że demokracja może współistnieć z monarchią i przełożyć się na wykreowanie stabilnego i dobrze prosperującego narodu. W przypadku Szwecji, na pierwszy rzut oka widać, że to demokracja rozrosła się kosztem monarchii, ale czy możliwe jest, że stało się inaczej? Monarchia mimo pozornego prawnego osłabnięcia, mogła doprowadzić do jednoczesnego stłumienia demokracji, co w ostatecznym rozrachunku wykazałoby, że władza królewska, mimo swojej limitacji działań wygrała rywalizację o dominację nad narodem z demokracją.

Wątpliwości, jakie pojawiają się przy zastosowaniu XIX – wiecznej koncepcji nacjonalizmu integralnego w odniesieniu do XXI – wiecznej skandynawskiej monarchii, odnoszą się do zastosowania dwóch skrajnych perspektyw: nacjonalistycznej i demokratycznej. W ideologii nacjonalizmu, wśród czynników go tworzących, naród zajmuje pierwszorzędne miejsce i ukierunkowany jest w stronę realizacji dobra narodowego. Autonomia, jedność i tożsamość narodowa to jego podstawowe pojęcia. Następnie jest państwo narodowe jako wyraz trwałej zbiorowości i poczucia patriotyzmu oraz tożsamość narodowa, odwołująca się do mitów, symboli, tradycji wspólnie tworzących dziedzictwo i identyfikację jednostek.

tylko w wyniku wspólnotowej formy życia i prowadzenia polityki dobra wspólnego, R. Wonicki, *Spór o demokratyczne państwo prawa...*, s. 74; W. Kymlicka, *Współczesna filozofia polityki*, tłum. A. Pawelec, Kraków-Warszawa 1998, s. 242 – 259.

³⁹⁵ P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 70.

Kolejny to etniczność – wierzenia, zobowiązania i historia związane z partykularnym terytorium³⁹⁶. Nacjonalizm jest rodzajem myśli politycznej, jak i ruchem społeczno-politycznym. W ujęciu Ernesta Gellnera (1925–1995), to: „(...) przede wszystkim zasada polityczna, która głosi, że jednostki polityczne powinny pokrywać się z jednostkami narodowościowymi”³⁹⁷. Nacjonalizm jest także definiowany poprzez zestawienie jego pozytywnych cech z negatywnymi. W przypadku dodatnich wartości nacjonalizmu, wymienia się: „dostarczanie legitymizacji; realizowanie demokratycznych zasad; wypełnianie ważnej psychologicznej funkcji zapewniania sensu przynależności; bycie źródłem ludzkiej twórczości i różnorodności”³⁹⁸. W odniesieniu do negatywnych argumentów, wspomina się generowanie konfliktów oraz na większą skalę wojen, a także przechodzenie nacjonalizmu w ksenofobię, szowinizm, militarizm i imperializm. Nacjonalizm doprowadza do upadku państwa pod względem politycznym oraz ekonomicznym i społecznego rozbitcia żyjących na danym terytorium wspólnot. Dodatkowo, nacjonalizm stanowi podatny grunt dla zrodzenia się nietolerancji, dyktatury, *ipso facto* prowadząc do nieprzezwyciężenia praw człowieka i ogólnie pojmowanych zasad demokracji³⁹⁹. E. Kuehnelt-Leddihn wskazał na pewne podobieństwa zachodzące między demokracją a nacjonalizmem (a nawet rasizmem i socjalizmem), poprzez ich wewnętrzne pokrewieństwo; uznają się i przyciągają, łącząc się i współdziałając, gdy jest ku temu potrzeba⁴⁰⁰. Jedno drugiego nie wyklucza, jednak w połączeniu mogą one dać początek rozwiązaniu potrzebnemu państwu do jego właściwego rozwoju, a także funkcjonować jako sposób ratowania narodowych interesów przed zatraceniem. Odwołując się do demokracji, ustrój ten również podlegał niejednokrotnie krytyce, co zostało wspomniane w pracy, a mimo tego, demokratyczny reżim nadal cieszy się powszechnym uznaniem. Należy jednak zaznaczyć, że nie istnieje państwo, które realizowałoby wszystkie demokratyczne postulaty; raczej są one modyfikowane i dopasowywane do danych warunków instytucjonalno-państwowych: „Demokracja jako najbardziej inkluzywny system polityczny jest jednocześnie nieprzejrzysta. Przez ten rozdźwięk między ideą a praktyką demokracja ciągle potrzebuje „przybliżania polityki ludziom” — tworzenia prostych ram, tłumaczenia, kto jest za co odpowiedzialny. Dzięki temu demokracja zachowuje swój potencjał krytyczny (możliwość zmiany władzy), lecz

³⁹⁶ A. Wojtaszek, na bazie prac A.D. Smitha uwzględnia także czynnik polityczny (beznarodowy), jednak odwołuje się on głównie do terenów postkolonialnych, które dążą do odrzucenia dominacji imperialnej i skupiają się na poszukiwaniu własnej tożsamości, A. D. Smith, *Ethno-symbolism and Nationalism...*, s. 20; A. Wojtaszek, *Nacjonalizm...*, s. 17.

³⁹⁷ E. Cziomer, L. W. Zyplikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 58 – 59.

³⁹⁸ Ibidem.

³⁹⁹ Ibidem; F. Halliday, *Nationalism...*

⁴⁰⁰ E. von Kuehnelt-Leddihn, *Demokracja-opium...*, s. 68.

jest jednocześnie otwarta na manipulację⁴⁰¹. Współcześnie również trwa dyskusja na temat nieskuteczności demokracji, szczególnie w sprawach związanych z pokojowym rozwiązywaniem konfliktów ekonomicznych czy społecznych. W niektórych państwach demokracje mają charakter czysto fasadowy, oraz stały się podłożem dla rozwinięcia ideologii radykalnych ugrupowań (ultralewicowych lub ultrapravicowych)⁴⁰². Należy jednak pamiętać o zastosowaniu zasady obiektywnego prowadzenia badań oraz analizowania każdego przykładu z osobna poprzez zastosowanie określonych schematów.

Wykorzystanie nacjonalizmu integralnego zdaje się być słuszne w przypadku Szwecji, nie tylko z racji zawarcia w tej teorii pierwiastka monarchicznego, lecz także stanowi to próbę odpowiedzi na pytanie, czy monarchię warto utrzymywać w XXI wieku, dostrzegając potrzebę jej istnienia pod koniec XIX i na początku XX wieku. Szczególnie istotne w omawianym zagadnieniu będzie odwołanie się do monarchy jako naczelnika narodu, który reprezentuje interesy ludu. Wiedząc, że istnieją poglądy określające nacjonalizm jako przyczynę powstawania narodów⁴⁰³, można zadać pytanie, czy w ramach nacjonalizmu integralnego monarcha może być motywem powstania narodu i motorem jego rozwoju. Jaki jest bowiem sens utrzymywania koronowanej głowy państwa, pozbawionej niemalże wszelkich uprawnień, jeśli nie kontrolowanie prac instytucji trójpodziału władzy, reagowanie w przypadku istotnych kryzysów oraz bycie głosem własnego społeczeństwa?

Kontrowersje związane z wybraniem nacjonalizmu integralnego jako teorii przewodniej pracy doktorskiej, może wzbudzić sylwetka samego autora. Postać Maurrasa kojarzona jest z jego prowokacyjnymi poglądami, ale także utożsamiana z podjętymi decyzjami, np. popieranie rządu Vichy (z racji propagowania idei narodowej, unieważnienia republikańskiego partyjniactwa oraz rozwiązania „problemu żydowskiego”⁴⁰⁴), kolaborującego z hitlerowskimi Niemcami⁴⁰⁵ po 1940 r.; wspieranie Benito Mussoliniego, Francisco Franco i Antonio Salazara, określanych „bohaterami renesansu świata łacińskiego”, a Philippe’a Pétain Maurras określał „zbawcą Francji, który odtworzy francuską niezależność i nacjonalizm”⁴⁰⁶; samookreślenie się jako przeciwnika Dreyfusa⁴⁰⁷; uczestniczenie w pracach protofaszystowskiego ruchu „Akcja

⁴⁰¹ K. Kocemba, M. Stambulski, *Populizm a polityka praw człowieka*, [w:] „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne”, 31, 2020, s. 138.

⁴⁰² M. Brzostek, *Europa Środkowo-Wschodnia – między demokracją a autorytaryzmem*, „Acta Politica Polonica” nr 2/2017 (40), s. 11.

⁴⁰³ E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych...*, s. 58 – 59.

⁴⁰⁴ J. Diec, *Konserwatywny nacjonalizm...*, s. 60.

⁴⁰⁵ Maurras sceptycznie podchodził do niemieckiej Rzeszy, określanej jako „mętny produkt anarchicznego niemieckiego lasu”, Ch. Maurras, *The Future of the Intelligentsia...*, s. 11.

⁴⁰⁶ Ibidem.

⁴⁰⁷ Kiedy po upadku rząd Vichy, Maurras został osądzony za zdradę i skazany, krzyknął: „C’est la revanche de Dreyfus!” („To zemsta za Dreyfusa!”). A. Applebaum, *Zmierzch demokracji...*, s. 213.

Francuska”⁴⁰⁸; propagowanie „państwowego antysemityzmu”, oskarżającego rewolucję za emancypację Żydów w wyniku jej „semickiego” lub „scytyjskiego” charakteru⁴⁰⁹, a także masonów, meteków, protestantów (nie-Francuzów)⁴¹⁰. Mimo wszystko, trzeba podkreślić, że Maurras krytykował faszyzm za etatyzm i cezarystyczne podejście, oraz nacjonalizm Johanna Gottlieba Fichtego (1762 – 1814), jako zagrożenie dla przyszłości rozwoju germanizmu, a w nazizmie z kolei dostrzegł rewolucyjne i idealistyczne podejście⁴¹¹. Na poglądach i twórczości Maurrasa bazowali Thierry Maulnier (1909–1988), Pierre Boutang (1916–1998)⁴¹², Michel Mourre (1928–1977) wskazując, że we współczesnej demokracji zabrakło podmiotów pośredniczących i tradycyjnych form społeczeństw, co już samo w sobie prowadzi do wprowadzenia totalitaryzmu⁴¹³. Po części na poglądach Maurras bazował Charles de Gaulle podczas prac nad przygotowaniem projektu konstytucji V Republiki Francuskiej. Generał uwzględnił zwłaszcza te idee, które odnosiły się do partii politycznych i ich szkodliwego oddziaływania na postrzeganie państwa w sferze międzynarodowej⁴¹⁴. Maurrasa nie należy uważać za odszczepieńca, który kierowany sentymentem pamięci historycznej dążył do przywrócenia nieprzywracanego i nieadekwatnego w czasach post-rewolucyjnych systemu władzy. Francuski ideolog był po prostu obserwatorem oraz świadkiem sytuacji, jaka miała miejsce we Francji na przełomie XIX i XX wieku. Nie można także łączyć jego antydemokratycznych poglądów z pragnieniem wprowadzenia totalitarnego reżimu sprawowanego pod berłem danego monarchy. Maurras starał się opracować metodę rozwiązania problemów dręczących naród po roku 1789 oraz znaleźć sposób na polityków skupionych wyłącznie na własnym interesie. To podejście wyraźnie nawiązuje do ujęcia nacjonalizmu, który według Elie Kedourie (1926–1992), jako doktryna zrodziła się w Europie na początku XIX wieku i charakteryzowała się potrzebą posiadania własnego rządu, sprawującego władzę w sposób prawowity i prowadzący do odpowiednio zorganizowanego społeczeństwa⁴¹⁵. Maurras nie był osamotniony w swoich poglądach, co zostało w pracy wielokrotnie zaznaczone poprzez przywoływanie myśli różnych znawców tematyki, a jego idee

⁴⁰⁸ Ibidem, s. 212 – 213.

⁴⁰⁹ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 838.

⁴¹⁰ A. Wielomski, *Konserwatyzm. Główne idee, nurty i postacie*, Warszawa 2007, s. 295 – 296.

⁴¹¹ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 841.

⁴¹² Boutang twierdził, że dla Maurrasa „największą zaletą monarchii było to, że nie jest ona republiką”, która umożliwiała zniszczenie Francji przez wrogów wewnętrznych i zewnętrznych, P. Boutang, *Maurras: la destinée et l'œuvre*, Paris 1984, s. 25; J. Bartyzel, *Prawica...*, s. 122.

⁴¹³ St. Giocanti, *Charles Maurras...*, s. 841.

⁴¹⁴ J. Jackson, *Charles de Gaulle*, London 2003, s. 66; A. Pazik, *Charles 'a Maurra 'sa krytyka republikanizmu*, [w:] „Kultura i Polityka: zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie” 2001, nr 9 s. 85.

⁴¹⁵ B. Crick, *W obronie...*, s.101.

przebijają się w argumentach stosowanych przez naukowców tworzących w czasach pomaurrasowskich, nawet jeśli nie odwołują się bezpośredniego do jego twórczości. Oznacza to, że zamysły i koncepcje Francuza miały charakter ponadczasowy, a dostrzeżone przez niego ułomności rzeczywistości politycznej, nawet po śmierci Maurrasa nadal nie zostały rozwiązane. Ideolog także w swoich pracach powoływał się na autorytety w dziedzinie właściwej jego badaniom, szukając inspiracji i modeli, które mógłby kontynuować, zmodyfikować, ewentualnie uzupełnić o nowe elementy. Dyskusja na temat znaczenia i przyszłości parlamentaryzmu, demokracji, republiki, monarchii i nacjonalizmu są niekończącymi się ciągami argumentów wymienianych między zwolennikami a przeciwnikami, przyczyniając się w ten sposób do współkreowania coraz to bardziej zaawansowanych koncepcji, zbliżając się do platońskiego ideału, lecz nigdy go nie osiągając.

Podsumowując, po uwzględnieniu właściwych dla Szwecji warunków, będzie można wykorzystać model uzyskania i utrzymania efektywnej monarchii, która wcale nie musi być omnipotentna ani obejmująca swoim zasięgiem kluczowych sektorów państwa, aby sprzyjała narodowemu interesowi i realizowała założenia społecznego dobrobytu. Wystarczy, aby panujący wiedział, jaki jest interes narodowy, zapewnił obywatelom przysługujące im prawa i wolności, a także reagował w przypadku, gdy klasa polityczna, kierowana hobbesowskim egoizmem, będzie dążyła do zniweczenia zasad i wartości reprezentowanych przez monarchię konstytucyjną, demokrację, oraz nacjonalizm integralny.

Przed rozpoczęciem właściwej analizy, należy wpieryw zacząć od pytania, skąd wzięło się postrzeganie monarchii jako idealnego sposobu rządzenia państwem i dlaczego republika wraz z demokracją, krytykowanymi przez Maurrasa, stały się ucieleśnieniem uciemnienia narodu i państwa. Pierwsze próby dokonania podziału i przedstawienia wariantów form ustrojowych pochodzą z czasów Hellady. Herodot (490/480–430/420 p.n.e.) w V w. p.n.e. w pracy „Dzieje” wydzielił trzy formy ustrojowe: monarchię, arystokrację oraz demokrację z zaznaczeniem tendencji monarchii do transformacji w tyranie, zaś demokracji w ochlokrację⁴¹⁶. Z kolei Sokrates (469–399 r. p.n.e.) wyróżnił w typologii zawężonej królestwa i tyranie, zaś w typologii *sensu largo* królestwa, tyranie, arystokracje, plutokracje (rządy najbogatszych) i demokracje⁴¹⁷. Królestwa i arystokrację miało cechować opieranie się na woli narodu, a w tyranii oraz plutokracji dominowała, według filozofa, wola panującego⁴¹⁸.

⁴¹⁶ P. Meany, *Polybius...*; J. Kuciński, *Nauka o państwie współczesnym*, Łódź, 2019 s. 113; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 10.

⁴¹⁷ F. Pollock, *Wstęp do dziejów nauki państwowej*, Warszawa 2003, s. 24 – 25.

⁴¹⁸ Ibidem; W.S. Nersesjanc, W.G. Kalenskij, P.S. Tradimanskij, *Istorija burżuaznego konstytucjonalizma XVII-XVIII*, Moskwa 1983, s. 23.

Sokrates nie traktował demokracji poważnie, bowiem twierdził, że prawdziwy przywódca powinien zostać wybrany ze względu na swoje zdolności, a nie ponieważ taka była wola większości. Grecki filozof potępiał zatem zasadę, która dopuszczała do sprawowania władzy przez każdego, twierdząc, że jedynym prawdziwym przywódcą jest ten, kto wyróżnia się cnotą, wiedzą i zrozumieniem kondycji państwa⁴¹⁹. Według Ateńczyka, najlepszy urząd reprezentowała Sparta rządzona przez monarchię⁴²⁰, a prawdziwym politykiem jest ten, kto dąży do poznania sprawiedliwości, sprawiedliwego działania i namawiania obywateli do takiego samego postępowania⁴²¹.

Arystoteles (384–322 p.n.e.) także zajmował się klasyfikacją państw i w dziele „Polityka” podzielił ustroje państwowe na prawidłowe związane z dobrem rządzonych oraz zwyrodniałe zorientowane wyłącznie na interesy rządzących, będące tym samym zaprzeczeniem istoty państwa. Arystoteles wierzył w cykliczną teorię rządów, które początkowo są czyste, jednak szybko upadają i stają się formami zepsutymi⁴²². Do pierwszego zbioru ustrojów właściwych, Stagiryta⁴²³ zaliczył monarchię⁴²⁴, arystokrację oraz politeję, czyli rządy wolnych obywateli. Dla Arystotelesa właściwym rozwiązaniem było rządzenie państwem przez najlepszych, czyli mniejszość, ale by sprawowali władzę w imieniu całego społeczeństwa. Te dwa elementy, bazujące na wartościach kompromisu, umiarkowania, równości można było odnaleźć w politei, będącej hybrydą monarchii, arystokracji, a nawet z przewagą pierwiastka demokracji⁴²⁵ ze względu na przywiązanie w tym systemie do wartości sprawiedliwości⁴²⁶. Politeja Arystotelesa miała łączyć pozytywną cechę demokracji (dopuszczenie obywateli do władzy), niezależność ekonomiczną, liczną warstwę średnią, cnoty duchowe, polityczne (właściwe dla arystokracji) i stabilność ustrojową (właściwa dla

⁴¹⁹ *Socrates on Democracy*, <https://totallyhistory.com/socrates-on-democracy/> (04 lutego 2023).

⁴²⁰ Ibidem.

⁴²¹ J. Derek, W. Kaute, M. Kaute-Porębska, R. Małek, A. Puszkow, J. Surzyn, P. Świercz, *Słownik myśli społeczno-politycznej*, Bielsko-Biała 2004, s. 36.

⁴²² P. Meany, *Polybius...*

⁴²³ „Zwyrodnieniami wspomnianych ustrojów są: „(...) w stosunku do politei demokracja (...), [gdź] demokracja [rządzi] dla korzyści ubogich (...), nie ma jednak na względzie dobra ogółu”, Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, [w:] *Dzieła wszystkie*, t. I, Warszawa 2003, s. 63.

⁴²⁴ Arystoteles wymienił pięć rodzajów monarchii: królestwo z ustrojem lakoński (spartańskim), królestwo ludów barbarzyńskich, monarchię „dawnych Greków, monarchię „czasów bohaterskich”, monarchię „pełnego królestwa”, B. Szlachta, *Monarchia dzisiaj. Uwagi historyka myśli politycznej o jednej z (dawnych) form rządów* [w:] „Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm”, red. R. Kantor, R. Hołda, wyd. UJ, Kraków 2016, s. 15 – 17.

⁴²⁵ Dla Arystotelesa demokracja była o tyle dobra, że dopuszczała do sprawowania władzy wszystkich obywateli (opozycją do demokracji była ochlokracja, czyli rządy motłochu), K. Dziubka, B. Szlachta, L.M. Nijakowski, *Idee i ideologie we współczesnym świecie. Wielkie Tematy*, Warszawa 2008, s. 34 – 35.

⁴²⁶ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 114 – 115.

monarchii). W politei prawo⁴²⁷ stanowione miało współgrać z prawem naturalnym, doprowadzając do realizacji wspólnego dobra⁴²⁸.

Arystoteles wskazał, że w monarchii mądry i moralnie szlachetnie panujący skupia swoją uwagę na dobru ludu; w arystokracji mądra elita rządząca pracuje na pożytek ogółu; w politei to grupa mądrych obywateli sprawuje rządy⁴²⁹. Te formy ustrojów państwowych odnoszą się do kryterium liczby rządzących. Innym podział wskazuje na czyj interes jest realizowany. W tym przypadku można wyróżnić tyranię, skupioną na interesie panującego; oligarchię, która realizuje interesy wybranej grupy społecznej oraz demokrację nastawioną na potrzeby ubogich, jednakże, mimo że władza spoczywa w rękach ludu, nie oznacza to automatycznie korzyści dla społeczeństwa⁴³⁰, bowiem nawiązuje do wartości równości i wolności⁴³¹, co Stagiryta uważał za słabości tego reżimu, które w konsekwencji mogą doprowadzić do przewrotu politycznego⁴³². Równość brzmiała absurdalnie dla Arystotelesa, bowiem jak pogodzić interesy biednych i bogatych? Po drugie, do władzy dopuszczony jest cały lud, składający się w większości z jednostek pozbawionych merytorycznego przygotowania do rządzenia. Zatem, jeżeli nie będą kierować się wiedzą (częścią rozumową według platońskiej koncepcji duszy), wówczas górę wezmą emocje (część impulsywna duszy)⁴³³. A to z kolei, prowadzi państwo do upadku. Antyczna demokracja objawiała się wolnością jako przywilej wybranej grupy społecznej wykluczającej niewolników, kobiety, obcokrajowców, osoby parające się niechlubnymi zawodami⁴³⁴. Wolność w czasach starożytnych i według chrześcijan oznaczała stan rządu sobą, umiejętność panowania nad swoimi elementarnymi pragnieniami⁴³⁵ oraz odnosiła się zarówno do jednostek, jak i wspólnoty politycznej.

Arystoteles twierdził, że ustrój jest wtedy dobry, kiedy ma na uwadze dobro ogólne, a zniewieściały, kiedy skupiony jest na realizacji interesów rządzących. Dobry ustrój ma

⁴²⁷ Arystoteles w swoich rozważaniach wielokrotnie podkreślał znaczenie prawa, które niezależnie od formy rządów, należy przestrzegać. Najmniejsze naruszenia przepisów prawnych może podważyć filary stabilności państwa. Prawo powinno bazować na stałych przepisach a nie na jednorazowych decyzjach, zaś jednostki dopuszczone do sterów władzy powinny cechować „najpierw miłość do istniejącego ustroju, następnie jak największe uzdolnienie do zajęć związanych z urzędem, po trzecie cnotę i sprawiedliwość dostosowaną w każdym ustroju do tegoż”, M. Malmon, *Arystoteles a poszukiwania idealnego ustroju państwowego*, [w:] „Kultura i wartości”, nr 2 (6) /2013, s. 17; Arystoteles, *Polityka...*, s. 230.

⁴²⁸ K. Dziubka, B. Szlachta, L.M. Nijakowski, *Idee...*, s. 35.

⁴²⁹ K. Jasiński, *Koncepcja państwa: czytając "Politykę" Arystotelesa*, [w:] „Studia Elbląskie” 9, 2008, s. 256.

⁴³⁰ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 114.

⁴³¹ W antycznej Grecji, bardziej ceniono równość, przejawiającą się pod postacią sprawiedliwości, niż wolność, którą mogli poszczycić się tylko wybrani. Sprawiedliwość (*dike*) miała być oparta na prawie natury, które odbierane było i pojmowane przez rozumnego ducha (*nous*), M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 10.

⁴³² M. Malmon, *Arystoteles a poszukiwania...*, s. 15 – 16.

⁴³³ Ibidem.

⁴³⁴ U. Nicola, *Filozofia*, tłum. M. Salwa, Warszawa 2010, s. 38.

⁴³⁵ P. J. Deneen, *Dłaczego liberalizm zawiódł*, tłum. M.J. Czarnecki, Warszawa 2021, s. 76.

przyczynić się do uczynienia życia obywateli pięknym i cnotliwym⁴³⁶, a wzorowy władca powinien być dobry, rozumny oraz roztropny⁴³⁷. Prawdziwa wiedza, którą posiada monarcha to wiedza o samym sobie, co stanowi jednocześnie wiedzę o państwie, bowiem dusza panującego jest odbiciem porządku państwa⁴³⁸. Stagiryta negował jednak możliwość stworzenia idealnego ustroju państwowego, ponieważ jego wdrożenie w życie będzie musiało zostać dokonane drogą przymusu i przemocy. Jako „złoty środek”, filozof próbował wykształcić nowy ustrój z już istniejącego, który zostanie łatwo zaakceptowany przez mieszkańców wraz z wykazem praw⁴³⁹. Najbardziej zadowolający jest jednak ten ustrój, w którym rządzących cechuje moralna i umysłowa wyższość od rządzonych⁴⁴⁰.

Uczeń Arystotelesa, Platon⁴⁴¹ (427–347 r. p.n.e.) w dziele „Państwo” dokonał podziału na timokrację (rządy odważnych), oligarchię (rządy bogatych), demokrację (niekompetentne i niestabilne rządy ludu) i tyranie (wykorzystujące strach i niewolnictwo). Platoński podział zależy od jednej zmiennej, którą jest praworządność, tj. jeżeli w monarchii zabraknie praworządności, wówczas zostanie ona określona jako tyrania⁴⁴². Tylko *polis*, według filozofa, miało być idealnym państwem, opartym na hierarchii i porządku⁴⁴³. Na szczycie państwowej piramidy powinna znajdować się nie jednoosobowa forma władzy, lecz grupa⁴⁴⁴ najmądrzejszych mężczyzn, czyli albo filozofowie, albo władcy miłujący naukę i cnoty, mający od pięćdziesięciu lat wzwyż, bowiem to wyłącznie oni obeznani są z ideą dobra, która jest

⁴³⁶ M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 12.

⁴³⁷ M. Malmon, *Arystotelesa poszukiwania...*, s. 9–19.

⁴³⁸ Ł. Perlikowski, *Monarchia sofokratyczna według Platona*, [w:] „Political Dialogues” 28/2020, s. 31.

⁴³⁹ M. Malmon, *Arystotelesa poszukiwania...*, s. 14.

⁴⁴⁰ M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 12.

⁴⁴¹ Grecy skupieni byli na *paidei*, czyli kształceniu w cnotcie, która miała stanowić złoty środek, aby jednocześnie uniemożliwić zrodzeniu się tyranii, a z drugiej strony, gwarantowała wolność obywateli, co też nierzadko było wykorzystywane, aby praktykować nierówność i niewolnictwo. Pojęcie *paidei* krytykował Machiavelli określając ją jako nierealistyczną. Celem państwa u Platona jest właśnie *paideia* – czyli cnotliwe wychowanie obywateli, aby ci mogli przez poznanie prawdy drogą filozoficzną, zgodnie z prawem uwolnić się od śmiertelnego ciała. Można stwierdzić, że „państwo zatem stanowi naturalne, konieczne, uporządkowane (racjonalne) zrzeczenie się rodzin i gmin dla osiągnięcia ludzkiego dobra, jakim jest „pełnienie cnoty”. Stąd organizacja państwa i jego działanie są konieczne dla rozwoju moralnego człowieka (...).” M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 101, 80-81; P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 58, 61.

⁴⁴² A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 11; W.S. Nersesjanc, W.G. Kalenskij, P.S. Tradimanskij, *Istorija burżuaznego...*, s. 23.

⁴⁴³ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 114.

⁴⁴⁴ W Sparcie była to geruzja oraz drugi władca, a w Republice Rzymskiej urzędnicy. W VI w. p.n.e Republika Rzymska wprowadziła ustrój na wzór demokracji, a w I w. p.n.e. nastąpiła monarchia Cesarstwa, jednak i wówczas monarcha był kontrolowany przez republikańskie instytucje, arystokrację, wojskowych i poddanych. Była to koncepcja wielowładztwa, a ci, którzy złamali tę zasadę, nazywani byli tyranami (jednowładztwo). Pojawia się zatem różnica między cesarzem tyranem a cesarzem współwładcą, K. Petryszak, *Monarchia – archaiczna czy naturalna forma rządów? Przyczynek do analizy historyczno-antropologicznej*, [w:] „Racjonali”, nr 5 / 2015, s. 131.

⁴⁴⁴ K. Petryszak, *Monarchia ...*, s. 131.

pięknem, harmonią i prawdą⁴⁴⁵. Tylko wtedy bowiem, państwo osiągnie najwyższych poziom rozwoju i satysfakcji obywateli: „Jak długo (...) albo miłośnicy mądrości nie będą mieli w państwach władzy królewskiej, albo ci dzisiaj tak zwani królowie i władcy nie zaczną się w mądrości kochać uczciwie i należycie (...) tak długo nie ma sposobu, żeby zło ustało (...) nie ma ratunku dla państwa, a uważam, że i dla rodu ludzkiego”⁴⁴⁶.

Wywody Platona na temat monarchii stanowią asumpt do tego, że jak wskazał Łukasz Perlikowski, „(...) nie panowanie czyni króla, lecz król jest sprawcą panowania”⁴⁴⁷. W „Polityku” Platon przedstawił monarchię jako najlepszy ustrój, tylko wtedy, gdy rządzi jednostka, która przewyższa pozostałych pod względem intelektualnym w takim stopniu, że niemalże zna Prawdę. Wówczas, w królestwie nie występowałaby potrzeba prawa, bowiem sam panujący posiada najlepszą wiedzę o sprawiedliwości⁴⁴⁸. Jednakże, żaden człowiek nie posiada takich zdolności, dlatego trzeba ustanowić prawo zbliżające się do ideału sprawiedliwości i prawdy⁴⁴⁹. O tym, że monarcha może dopuścić się przemocy, kiedy natrafi na niegodne jednostki świadczy rzymski przykład. Anna Ceglarska wskazała, że Remus zginął, ponieważ naruszył zasady ustanowione przez silniejszego rządzącego. Romulus był surowym, acz sprawiedliwym władcą, który godnie traktował poddanych, a ci podporządkowywali się jego woli. Romulus jako pierwszy panujący w antycznym Rzymie ustanowił senat, bowiem nic tak nie urozmaici rządów królewskich, jak posiadanie kręgu najzacniejszych i najmądrzejszych jednostek. Po śmierci Romulusa, to nie jego potomkowie przejęli schedę po nim, lecz poszukiwano godnego następcy, a przez rok rządy sprawował jeden z senatorów. Kolejni następcy założycieli Rzymu reprezentowali takie cnoty, jak praworządność, pobożność,

⁴⁴⁵ Platon, *Fileb*, tłum. W. Witwicki, Kęty 2002, 64 A-65 A.

⁴⁴⁶ Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Kęty 2006, s. 473D; M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 10.

⁴⁴⁷ Ł. Perlikowski, *Monarchia sofokratyczna...*, s. 21.

⁴⁴⁸ Z kolei w dialogu „Polityk”, Platon opisuje związek między wiedzą a panującym. Z dzieła wyłaniają się wiedza (*logos basilikos*), którą posiada wyłącznie monarcha oraz umiejętność polityczna (*basilike techne*) będąca cechą wszystkich polityków. Umiejętności polityczne Platon porównał do trzody ludzkiej, która jest wiedzą na temat „hodowania” ludzi. Z kolei wiedza na wymiar czysto poznawczy, lecz nie do końca praktyczny. Prawdziwa wiedza jest wynikiem jednej osoby lub nielicznej grupy „(...) nigdy tłum, z jakichkolwiek by się ludzi składał, takiej wiedzy nie osiągnie i nie potrafi w państwie gospodarować rozumnie (...)”, doprowadzając w ten sposób do dobrych rządów, które niekoniecznie muszą być związane z obowiązującym spisaniem prawem. Łukasz Perlikowski podkreśla jednak: „Ci, którzy faktycznie sprawują władzę niekoniecznie posiadają wiedzę, którą posiadać może król i co za tym idzie – król, który posiada *logos basilikos*, ze względu na niedoskonały charakter rzeczywistości społecznej, niekoniecznie musi sprawować władzę. Jest tak, ponieważ perspektywa rządzonych nie dopuszcza możliwości by monarcha idealny mógł trwale rządzić w sposób cnotliwy”. Monarcha, którego władza opiera się na prawidłach wiedzy przyzwala panującemu na posunięcie się do przemocy wobec tych, których charakter oraz natura „(...) spycha do bezbożności i szelmostwa, i niesprawiedliwości (...)” . To co jest najważniejsze, to fakt, że monarcha jest ucieleśnieniem rozumu, a nie litery prawa, Ł. Perlikowski, *Monarchia sofokratyczna...*, s. 20, 22, 23, 24; Platon, *Polityk*, [w:] Platon, *Dialogi*, t. II, Kęty 1999, s. 552, 566.

⁴⁴⁹ J. Derek, W. Kaute, M. Kaute-Porębska, R. Małek, A. Puszkow, J. Surzyn, P. Świercz, *Słownik...*, s. 52 – 53.

umiłowanie mądrości (co Platon podkreślał), męstwo, dbanie o poddanych, poszanowanie historii i tradycji⁴⁵⁰.

Przeciwieństwem monarchii miała być demokracja, pojmowana przez Platona jako przejaw żądy klasy biedniejszej do wzbogacenia się⁴⁵¹. W dziele „Republika” Platon zawarł metaforę swojego mistrza, mianowicie porównał demokrację Aten do okrętu, którego kapitan mimo tego, że jest roslym i silnym mężczyzną, jest jednocześnie głuchy i ślepy. Nie dostrzega tego, że jego załoga zachowuje się chaotycznie, pochłania wszelkie zapasy, nieustannie się kłóci o to, kto powinien być następnym kapitanem. Każdy członek załogi uważa, że jest najlepszym kandydatem na nowego przywódcę, ponieważ nie występują żadne wstępne warunki, jakie kapitan powinien spełniać zanim zajmie wyznaczone stanowisko. Konsekwencją tego jest to, że statek unosi się na morzu i płynie bez wyznaczonej destynacji⁴⁵². Platońska utopia państwa uważana jest jako reakcja na krytykowaną zarówno przez Platona jak i przez swojego mentora demokrację w Atenach.

Do dziedzictwa pozostawionego przez Arystotelesa odwoływał się również i Marek Tulliusz Cynceron (106–43 r. p.n.e.). W „O państwie”, mówca dokonał podziału na dobre i złe ustroje⁴⁵³. Cynceron cenił królestwo, którego najwyższa wartość uwarunkowana jest takimi przykładami jak układ duszy czy wszechświata, które jasno potwierdzają, że dominacja jednostki nad większością jest najlepszym sposobem sprawowania władzy. Negatywnie Cynceron określał demokrację, bowiem wolność i równość stanowią zaprzeczenie sprawiedliwości oraz godności⁴⁵⁴. Z kolei rządy optymatów, czyli grupy wybranych to synonim rządów cnót, jednak wadą jest uniemożliwienie obywatelom uczestniczenia w sprawowaniu władzy⁴⁵⁵. Cynceron podkreślał, że wszystkie te ustroje łączy wspólna wada, którą jest nietrwałość. Każdy z nich, prędzej czy później przekształci się w swoje przeciwieństwo – monarchia w tyranie, arystokracja w rządy kliki, demokracja w samowolę tłumu⁴⁵⁶. Dla Marka Tulliusza Cyncerona jedyny właściwy urząd był system mieszany, który miał łączyć najlepsze cechy każdej z czystych form sprawowania władzy. Dodatkowo, system mieszany powinien posiadać zgodę, która wyraża więź społeczną i gwarantuje sukces⁴⁵⁷. Polibiusz (200–118 p.n.e.)

⁴⁵⁰ A. Ceglarska, *Historia rozwoju Republiki Rzymskiej według Polibiusza*, [w:] „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2013, 6 (2), s. 88 – 89.

⁴⁵¹ K. Dziubka, B. Szlachta, L.M. Nijakowski, *Idee...*, s. 34.

⁴⁵² *Socrates on Democracy...*

⁴⁵³ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 115.

⁴⁵⁴ D. Karłowicz, *De Re Publica Marka Tulliusza Cyncerona*, „Przegląd Filozoficzny—Nowa Seria” 1992 R.I, NR 3, s. 142.

⁴⁵⁵ Ibidem, s. 143.

⁴⁵⁶ Ibidem.

⁴⁵⁷ J. Derek, W. Kaute, M. Kaute-Porębska, R. Małek, A. Puszkow, J. Surzyn, P. Świercz, *Słownik...*, s. 107.

także zajął stanowisko w sprawie przedstawienia podstawowych typów państwa, dzieląc je na dobre: monarchia, arystokracja, demokracja, i spaczono: tyrania, oligarchia, rządy motłochu⁴⁵⁸. Grecki historyk wypracował model ustroju mieszanego składającego się z elementów ustrojów prostych – monarchicznego (władza konsulów); arystokratycznego (senat); demokratycznego (zgromadzenie ludowe). Między tymi częściami panowała albo współpraca albo wzajemne wyniszczanie się, jednak celem było zapewnienie równowagi. Model mieszany miał cechować się większą trwałością i siłą republiki⁴⁵⁹.

Dziedzictwo pozostawione przez Arystotelesa było źródłem inspiracji także dla myślicieli wieków średnich. Włoski filozof, Idzi Rzymianin (1243–1316) wytypował dwie formy rządzenia. Forma królewska występuje wtedy, kiedy to władzę sprawuje się na bazie własnej woli i prawa uchwalonego przez siebie. Z kolei forma polityczna to sprawowanie władzy na bazie woli swoich obywateli⁴⁶⁰. Idzi, podobnie jak Arystoteles, widzi powiązanie w sprawowaniu władzy w sferze prywatnej i publicznej. W rodzinie ojciec sprawuje władzę nad swoim potomstwem, ale w odniesieniu do małżonki musi szanować prawo małżeńskie. W pierwszej relacji, analogia do króla jest następująca – ojciec sam decyduje bez konsultacji z dziećmi co jest dla nich najlepsze, tak i monarcha bez porozumienia z poddanymi troszczy się o swój naród. Idzi posługuje się w tym przypadku metaforą króla – łucznika i ludu-strzały, która powinna trafić w wyznaczony cel. Aby tego dokonać, monarcha powinien stosować literę prawa⁴⁶¹.

Z czasów nowożytnych Jean Bodin był prawdopodobnie pierwszym myślicielem, który nawiązał do dorobku antycznych mędrców i przedstawił zaktualizowaną klasyfikację uwzględniającą ludowładztwo, arystokrację oraz monarchizm, nie opierającą się na utartym podziale na właściwe – niewłaściwe formy, lecz zróżnicowane pod względem liczby rządzących⁴⁶² - monarchię (władza w rękach jednostki), arystokrację (władza w rękach grupy), demokrację (władza w rękach wszystkich)⁴⁶³. Karol Ludwik Monteskiusz (1689–1755) w dziele „O duchu praw” wydzielił takie formy ustrojowe jak republika (rządy narodu), która opiera się na cnocie; monarchia (rządy jednostki) powiązana z honorem i despotia (samowola

⁴⁵⁸ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 11.

⁴⁵⁹ M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia jako podstawowy podział ustrojów w myśli polityczno-prawnej Andrzeja Maksymiliana Fredry*, [w:] „Annales universitatis Mariae Curie - Skłodowska Lublin – Polonia” vol. LXVI, 1 2019, s. 429.

⁴⁶⁰ Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 260; B. Tjällén, *Teaching virtue through the law Justice and royal authority in Giles of Rome's De regimine principum* (c. 1280), [w:] “Virtue Ethics and Education from Late Antiquity to the Eighteenth Century”, red. A. Hellerstedt, Amsterdam 2018, s. 21.

⁴⁶¹ Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 260.

⁴⁶² W. M. Ołędzki, *Teorje polityczne XVI w. poprzedzone przeglądem sporów politycznych w wiekach średnich*, Poznań 1873, s. 131; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 12; J. Kuciński, *Nauka...*, s. 116.

⁴⁶³ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 116.

władzy), korzystająca z narzędzi lęku. Na najlepszą formę władzy, myśliciel wskazywał monarchię⁴⁶⁴.

Andrzej Maksymilian Fredro (1620 – 1679) przedstawił cztery formy ustrojowe: monarchiczną (dla Fredry republiką była również monarchia, która dzieliła się władzą z narodem⁴⁶⁵), arystokratyczną, demokratyczną i mieszaną⁴⁶⁶. Najlepszą ze wszystkich form miał być model mieszany (rzeczpospolita), bowiem stanowi konglomerat form prostych i może korzystać z ich dobrodziejstw⁴⁶⁷. Model ten był traktowany za wzorowy z kilku powodów. Przede wszystkim, dopuszczał do władzy wiele grup, co zapobiegało popełnieniu błędu przez jednego człowieka, którego natura jest wątła i skłonna do fałszu⁴⁶⁸. Połączenie wszystkich zbiorowisk to suma wielu cnót i zalet, zwłaszcza przeciwstawnych grup, które razem przerastają nawet najwybitniejszą jednostkę⁴⁶⁹. Rozdział władzy nie tylko wymusza stosowanie mechanizmu konsensusu i wzajemnego szacunku⁴⁷⁰, lecz także zapobiega przejęciu jej przez drugi podmiot.⁴⁷¹ W modelu mieszanym, ważne były rządy prawa, zapobiegające dominacji samowoli i swobodnego podejścia do środków przymusów, z kolei król miał opierać swoje rządy na literze prawa i woli ludu⁴⁷². Model mieszany odpowiadał charakterystyce Rzeczypospolitej z racji posiadania izby poselskiej, senatu i króla.⁴⁷³ Do tego istniał naród politycznie podzielony na człon urzędniczy (arystokratyczny) i demokratyczny (obywatelski). Władca i lud mieli czuwać by nie doszło do rozrastania się w siłę i transformacji w tyranie, zaś senat pełnił funkcje łagodzące konflikty⁴⁷⁴.

Fredrowska monarchia była prawidłową odmianą ustrojową, zaś jako spaczona forma, funkcjonowała pod postacią tyranii, gdzie dominuje pan, np. dominus w Moskwie⁴⁷⁵.

⁴⁶⁴ Z kolei, Machiavelli nie wskazał na idealną formę państwa, bowiem jako taka nie istnieje. To, czy dana forma spełnia swoją funkcję lub nie, zależy od tego, czy realizuje powierzone zadania, J. Kuciński, *Nauka...*, s. 122, 116; W. Makowski, *Nauka o państwie. Część pierwsza. Teoria państwa*, Warszawa 1939, s. 85; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 12.

⁴⁶⁵ A. M. Fredro, *Vir Consilii Monitis Ethicorum nec non Prudentiae Civilis: Praeludente apparatus Oratorii Copia ad Civiliter dicendum instructus*, 1730, s. 358; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 432.

⁴⁶⁶ A. M. Fredro, *Vir Consilii...*, s. 351; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 430.

⁴⁶⁷ A. M. Fredro, *Militarium, seu Axiomatum belli ad harmoniam togae accommodatorum libri duo accessere minutiora quaedam, ejusdem authoris scripta. Kwestia wojskowa, czyli O prawidłach wojny i pokoju dwie księgi wraz z pewnymi pomniejszych pismami tegoż autora*, Warszawa 2015, s. 717, 731; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 430.

⁴⁶⁸ A. M. Fredro, *Militarium...*, s. 715, 733; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 430.

⁴⁶⁹ A. M. Fredro, *Militarium...*, s. 715; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 430.

⁴⁷⁰ A. M. Fredro, *Militarium...*, s. 717; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 431.

⁴⁷¹ M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 431.

⁴⁷² Ibidem, s. 432.

⁴⁷³ Ibidem, s. 431.

⁴⁷⁴ Ibidem, s. 433.

⁴⁷⁵ Ibidem, s. 432.

Monarchię ogólnie Fredro traktował jako zaprzeczenie wolności⁴⁷⁶, nawet kiedy panował dobry władca, bowiem występowało ryzyko wyrządzenia krzywdy poddanym. Jednakże, jeżeli naród nie zna wartości wolności to będzie opowiadać się za koronowanym jednowładztwem⁴⁷⁷. Najgorszą wadą władzy królewskiej było ograniczenie swobody myśli i słowa⁴⁷⁸. Za normę dnia codziennego, określił Fredro życie w strachu przed gniewem władcy, który jako zbrodnię postrzegał wyrażenie niezadowolenia ludu pod postacią buntu⁴⁷⁹. Dla Fredry każdy monarcha z natury ma skłonność do tendencji absolutystycznych. Takie wnioski wyciągnął z biblijnego proroctwa Samuela, gdzie monarcha jest rodzajem kary⁴⁸⁰. Inne wady monarchii to jednoosobowy ośrodek decyzyjny, który może prowadzić do wielu błędnych decyzji i nie podlega żadnej weryfikacji. Dodatkowo, dominacja uznaniowości nominacji na stanowiska publiczne przyczynia się do rozwijania serwilizmu, co osłabia cnoty publiczne⁴⁸¹. Mimo tego, Fredro widział konieczność istnienia monarchii. Jednak w mniemaniu myśliciela, panujący miał być władcą-kierownikiem określany przez Fredrę jako *rector*. Miał on równoważyć i przewodzić pozostałym organom, a poprzez swoje doświadczenie i dojrzałość, władca miał godzić naród polityczny⁴⁸².

Monarchia postrzegana było jako efektywny urząd, bowiem tylko jednostka jest w stanie prawidłowo zarządzać państwem. Uprawomocnienie grupy do wspólnego rządzenia mogło w ostateczności doprowadzić do chaosu. Wyłącznie jednostka obdarzona jest doświadczeniem i wiedzą ułatwiającą efektywne sprawowanie władzy. Jednakże, w przypadku monarchii także występowało ryzyko przerodzenia się w tyranie, gdzie dominuje jednostka, a decyzje podejmowane są arbitralnie. Mimo tego, jednowładztwo jawiło się jako naturalna struktura, dostrzegalna w codziennych relacjach mąż – żona, ojciec – potomstwo. Niekiedy filozofowie i myśliciele starali się wytypować najlepszą spośród wszystkich ustrojów, formę rządzenia, wskazując na model mieszany/pajdeję/rzeczpospolitą, który jest konglomeratem cech innych ustrojów, gdzie rządzi jednostka, grupa lub całe społeczeństwo. To oznacza, że

⁴⁷⁶ A.M. Fredro, *Scriptorum Seu Togae et Belli Notationum Fragmenta. Accesserunt Peristromata Regum Symbolis expressa. Fragmenty pism, czyli uwagi o wojnie i pokoju. Zawierają dodatkowo królewskie kobierce symbolicznie odtworzone*, Warszawa 2014, s. 759; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 433.

⁴⁷⁷ A.M. Fredro, *Scriptorum Seu Togae et Belli Notationum Fragmenta. Accesserunt Peristromata Regum Symbolis expressa. Fragmenty pism, czyli uwagi o wojnie i pokoju. Zawierają dodatkowo królewskie kobierce symbolicznie odtworzone*, Warszawa 2014, s. 759; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 433.

⁴⁷⁸ M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 433.

⁴⁷⁹ A. M. Fredro, *Militarium...*, s. 735; A. M. Fredro, *Vir Consilii...*, s. 351; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 433.

⁴⁸⁰ M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 432.

⁴⁸¹ A. M. Fredro, *Militarium...*, s. 331; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 434.

⁴⁸² A. M. Fredro, *Militarium...*, s. 717, 731; M. Tracz-Tryniecki, *Republika i monarchia...*, s. 430.

monarchia nie była traktowana jako najlepsze rozwiązanie, a jedynie relatywnie korzystniejsza opcja dla dobra obywateli.

W czasach starożytnych negatywnie odnoszono się do demokracji („forma ustroju politycznego opierającego się na równoprawnym uczestnictwie wszystkich posiadających prawa obywateli w sprawowaniu władzy”⁴⁸³), klasyfikowana jako ustrój „groźny” i „mniej wartościowy”⁴⁸⁴, preferując albo system arystokratyczny albo monarchiczny, lub hybrydowy. W Grecji zanim nastąpiła demokracja miały miejsce monarchia, oligarchia⁴⁸⁵, tyrania i tzw. „ograniczona demokracja”⁴⁸⁶. Często myśliciele doby antyku odwoływali się do Sparty jako idealnego przykładu rządzenia ludem przez arystokratyczno-oligarchiczną grupę nielicznych dzielnych, którzy dysponowali większością majątku. Społeczeństwo zaś było podzielone na klasy, i tak kastę wojowników zasilali rodowici Spartanie, następnie byli ludzie wolni, czyli *periokoi*, oraz zniewoleni heloci⁴⁸⁷. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że antyczne cywilizacje cechowało silne przywiązanie do podziału społeczeństwa na kasty umieszczone w odpowiedniej kolejności w hierarchii. W państwie Hammurabiego istniała hierarchia społeczna, gdzie na szczycie znajdował się monarcha, następnie *awilum* (ludzie wolni), *muszkenum* (ludzie zależni od państwa) i *wardum* (niewolnicy). Nie był to jednak stały podział i członkowie niższej klasy mogli awansować⁴⁸⁸.

Wraz ze zbliżaniem się do czasów nowożytnych⁴⁸⁹ i współczesnych umniejszono znaczenia poglądom demonizującym wartość demokracji. Jak podkreślił Kalus von Beyme (1934 – 2021): „Istnieje tendencja, by coraz bardziej pojęcie demokracji utożsamiać ze wszystkim, co w społeczeństwie dobre, piękne i prawdziwe”⁴⁹⁰. Maximilien de Robespierre (1758 – 1794) traktował demokrację na równi z republiką, jako synonimy, jednak bardziej

⁴⁸³ K. Dziubka, B. Szlachta, L.M. Nijakowski, *Idee...*, s. 34.

⁴⁸⁴ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 224.

⁴⁸⁵ Od VIII do VI wieku w polis dominował ustrój oligarchiczny, gdzie włądała wyznaczona grupa arystokratów, czyli *astoi* „najlepszych” powoływanych na najwyższe stanowiska urzędnicze, a po zakończonej kadencji wchodził w skład Rady Areopagu nadzorując państwo, R. Kulesza, *Świat starożytny. Historia starożytna i teksty źródłowe dla szkół średnich*, Warszawa 2000, wyd. Mada, s. 70.

⁴⁸⁶ K. Petryszak, *Monarchia...*, s. 129.

⁴⁸⁷ J. Ober, *Konflikty polityczne, debaty polityczne i myśl polityczna*, [w:] „Grecja klasyczna 500- 323 p.n.e. Oxford. Zarys historii Europy”, red. R. Osborne, tłum. B. Mierzejewska, Warszawa 2010, s. 152 – 153.

⁴⁸⁸ J. Haywood, *Starożytne cywilizacje Bliskiego Wschodu i Morza Śródziemnego. Starożytne kultury*, tłum. A. Dobrzańska-Gadowska, Warszawa 1998, s. 40.

⁴⁸⁹ Monarchowie Europy od XVII do XIX wieku wierzyli w wyższość monarchii nad innymi formami rządów. Wyznawany był wówczas pogląd, że demokracja to władza w rękach „(...) zachłannego, nieokrzesanego, ciemnego motłochu”. Dopiero II połowa XX wieku sprawiła, że demokracja stała się najpopularniejszym ustrojem osiągając szczyt popularności w latach 80. XX wieku, R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, tłum. G. Sałuda, Poznań 2009, s. 67 – 68.

⁴⁹⁰ K. von Beyme, *Współczesne teorie polityczne. Wydawnictwo nowe poprawione*, tłum. J. Łoziński, Warszawa 2007, s. 205.

w rozumowaniu republikańsko-antyarystokratycznym niż demokratyczno-egalitarnym⁴⁹¹. Wyniki badania UNESCO wykazały, że wszystkie systemy określają demokrację jako „ustrój najpiękniejszy”⁴⁹². Jednakże poglądy antycznych reprezentantów nauk polityczny i filozofii na temat wad demokracji przetrwały pod postacią wkładu wniesionego przez kolejnych przeciwników demokratycznego rządzenia państwem. W czasach liberalnego konstytucjonalizmu, kiedy to panowała monarchia konstytucyjna, demokracja nie była pojmowana jako ideał i raczej starano się ją ograniczać oraz włączać do monarchii, pod postacią głowy państwa, lub systemów arystokratycznych, gdzie demokracja unaoczniała się w drugiej izbie parlamentu⁴⁹³. W XIX wieku izby nie wyłaniane były z wyborów powszechnych. Ta liberalno-konstytucjonalna postawa do XX wieku stanowiła główną przeszkodę w rozwoju demokracji odnoszącej się do spraw proceduralnych, jak wybory, prawo wyborcze, referendum, powszechne stanowienie prawa, pośrednia artykulacja woli narodu, ochrona praw mniejszości, zasad większości⁴⁹⁴.

Alexis de Tocqueville wspominał, że cechą nowożytnych demokracji liberalnych będzie skupianie się na działaniach krótkoterminowych i pomijanie interesów przyszłych pokoleń⁴⁹⁵. Myśliciel wymienił także dwa rodzaje arystokracji: „arystokracja dawnych czasów”, która w wyniku prawa lub obyczaju pomagała klasom potrzebującym oraz „arystokracja przemysłowa”. Ta druga przyczyniła się „do biedy i ogłupienia ludzi”, którzy są wykorzystywani i skazani na sięganie po pomoc ujętą w formę dobroczynności. Zniknęła wspólnota między właścicielem i robotnikiem, której nie są w stanie zrekompensować związki zawodowe.⁴⁹⁶ Winston Churchill (1874 –1965) określił demokrację jako „najgorsza forma rządu, z wyjątkiem wszystkich innych form”⁴⁹⁷, z kolei Gustaw Le Bon (1841 – 1931) przyrównał demokrację do „bezgranicznego egoizmu”: „ (...) Człowiek traci wszelką władzę

⁴⁹¹ Ibidem.

⁴⁹² R. McKeon, *Democracy in a World of Tension*, Chicago 1951, s. 527; K. von Beyme, *Współczesne...*, s. 205.

⁴⁹³ K. von Beyme, *Współczesne...*, s. 207.

⁴⁹⁴ Ibidem, s. 208.

⁴⁹⁵ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 124.

⁴⁹⁶ W „Dwóch traktatach o rządzie” z 1689 r. John Locke wykazał w nowym systemie polityczno-ekonomicznym podział na klasę „pracowitych i myślących” oraz „kłótliwych i swarliwych”. W stanie przed wprowadzeniem własności prywatnej, grupy te trudno byłoby odróżnić. Takim społeczeństwem są choćby Indianie i takie zbiorowości cechuje skupienie się na przeżyciu, jak łowiectwo, polowanie, uprawa roli, a nie na wykazywaniu się potencjałem, który różni jednostki danej grupy. Klasa „kłótliwych i swarliwych” cechuje dziedzicznych władców, którzy z braku potrzeby walki o władzę, uciekają się do kłótlivosti. „Pracowitość i myślenie” właściwe są dla tych, którzy nie dopuściliby do całkowitej monopolizacji dziedziczenia bogactw i władzy. Ta „myśląca” grupa ludzi – arystokracja będzie nazywać się, jak to Jefferson określił, „arystokracją naturalną”, która przyczyni się do podniesienia poziomu produktywności i wartości własności oraz ogólnego bogactwa, A. de Tocqueville, *O demokracji...*, s. 534; J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, Warszawa 2023, s. 274; P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 199 – 201.

⁴⁹⁷ K. Dziubka, B. Szlachta, L.M. Nijakowski, *Idee...*, s. 34.

nad sobą (...), jest skazany na to, że inni będą nad nim panowali”⁴⁹⁸. W wypowiedzi Le Bon widać wyraźne odwołanie się do antycznej definicji wolności, którą można było osiągnąć tylko wtedy, gdy opanuje się sztukę rządzenia samym sobą w zgodzie z cnotą. Natomiast nowożytna wolność to pragnienie zaspokojenie rządu, które rząd ogranicza⁴⁹⁹. Do krytyków demokracji zalicza się także Ortegę y Gasset (1883 – 1955), który tak definiował istotę demokracji: „W wyborach powszechnych masy nie podejmują decyzji, ich rola polega na przyłączeniu się do decyzji podjętej przez taką czy inną mniejszość⁵⁰⁰”. Jason Brennan (1979) postulował nawet o dokonanie zamiany demokracji na „epistokrację”, gdzie rządzą elity wyposażone w odpowiednią wiedzę, która pozwoli efektywnie zarządzać państwem i społeczeństwem⁵⁰¹.

„Najlepszy rząd to ten, który najmniej rządzi” i „najlepszy rząd to ten, który wcale nie rządzi” to ulubione maksymy Henry’ego Davida Thoreau⁵⁰², z którymi zgadza się Patrick J. Deneen, wskazujący, że wolność jest tam, gdzie nie ma prawa i rządu, a wszystko czego jednostka sobie zażyczy, spełni się.⁵⁰³ Taki rząd będzie mieć miejsce, wtedy, gdy ludzie będą na niego przygotowani⁵⁰⁴. Thoreau wskazuje, że rząd, gdzie decyduje większość nie jest oparty na cnotcie sprawiedliwości⁵⁰⁵. Oparcie działania na sprawiedliwości i postępowanie w zgodzie z zasadami jest w istocie rewolucyjnym podejściem przyczyniającym się do tworzenia podziałów, a także wykazania co w danej jednostce jest boskie a co diabelskie.⁵⁰⁶ Z tego też powodu, Monteskiusz wskazał, że demokracja jest najtrudniejszym ustrojem ze wszystkich innych, ze względu na wymogi jakie stawia dotyczące cnoty obywatelskiej, bowiem do tego, aby cnotę kultywować potrzebna jest obszerna sieć skutecznych instytucji, które służą tejże cnotcie⁵⁰⁷.

Współczesna demokracja, jak wskazuje Bertrand Russel (1872 – 1970) umożliwia wykazanie się polityczną inicjatywą tylko niewielkiej grupie. Anglik twierdzi, że o ile obecnie krytykuje się grecką demokrację za jej wykluczający charakter, o tyle należy wskazać, że właśnie ta grecka odmiana była bardziej demokratyczna niż dzisiejsza, bowiem każdy obywatel miał prawo głosu w każdej sprawie, bez konieczności przekazywania władzy pośrednikom. Obywatel mógł wybierać przedstawicieli ówczesnej egzekutyw, jak i generałów, oraz ich

⁴⁹⁸ G. Le Bon, *Rozwój narodów*, tłum. J. Ochorowicz, Warszawa 1999, s. 159.

⁴⁹⁹ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 89.

⁵⁰⁰ J. O. y Gasset, *Bunt mas*, tłum. P. Niklewicz, Warszawa 2002, rozdz. V.

⁵⁰¹ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 225.

⁵⁰² H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 5.

⁵⁰³ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 89.

⁵⁰⁴ H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 5.

⁵⁰⁵ H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 7.

⁵⁰⁶ H. D. Thoreau, *O obywatelskim...*, s. 16.

⁵⁰⁷ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 15.

odwoływać, kiedy większość nie była usatysfakcjonowana. Ta antyczna demokracja jawiła się jako możliwa do wdrożenia ponieważ była niewielka grupa obywateli, gdzie każdy czuł się wyjątkowo i wpływał na losy państwa⁵⁰⁸. Russell także krytykuje demokratyczną potrzebę zapewnienia równości, którą żeby osiągnąć należy poświęcić inną wartość, jaką jest szacunek do samego siebie, godność i dumę. Człowiek pozbawiony godności będzie biernie podążać za powszechnymi poglądami albo wiadomościami przekazywanymi przez władzę, co uniemożliwia progres moralny i intelektualny. Najbardziej skrajnym wybrakowaniem osobistego szacunku, jest schlebienie aparatowi siły, jak kiedy gladiatorzy salutowali imperatorowi, który mógł dobrowolnie skazać ich na śmierć, lub kiedy uwięzieni Fiodor Dostojewski i Michail Bakunin wychwalali czyny cara Mikołaja. Demokracja powinna zakazać takiej praktyki i ratować godność człowieka przed samoponiżeniem się, aby ratować swój byt⁵⁰⁹.

Przeciwnicy demokracji w dominującej mierze odwoływali się do monarchii traktowanej jako model właściwy, najlepszy lub istotny w kombinacji z innymi formami, tworząc model idealny. Monarchia miała opierać się na woli narodu, a sam panujący, cechujący się cnotami mądrości, honoru, moralności i szlachetności sprawował władzę w imieniu interesu swoich poddanych. Jednakże, istniało zagrożenie, że monarchia mogłaby przekształcić się w tyranie, gdyby odeszła od zasady praworządności. Z drugiej strony, monarcha potrafi łagodzić konflikty polityczne, które widoczne są m.in. w sporach partyjnych. Ten pogląd z kolei koresponduje z zadaniem jakie przypisał państwu Mieczysław Krąpiec (1921 – 2008), mianowicie utrzymanie harmonii między dążeniami różnych stronnictw i organizacji, zapewniając utrzymanie pokojowej koegzystencji, co stanowi rozwinięcie myśli solidaryzmu.⁵¹⁰

Siła monarchy konserwuje układ władzy i zapobiega dopuszczeniu do dominacji jednego z organów nad drugim. Wątpliwości może budzić ocenianie efektywności władzy monarchy oraz jej dynamiczność. Co do pierwszego, władza monarsza jest efektywna wtedy, kiedy lud nie wyrazi niezadowolenia z władzy królewskiej i nie zażąda jej zniesienia np. pod postacią referendum. W odniesieniu do dynamiki, należy zaznaczyć, że monarchia też ulega zmianie i dopasowuje się do oczekiwań społeczeństwa. Kiedyś panujący postrzegany był jako nietykalny, obecnie podąża on za społeczeństwem, szukając u niego podstaw swojego panowania. Można rzec, że relacja prowadzący – prowadzeni została odwrócona i tymi, którzy uzyskali

⁵⁰⁸ B. Russell, *Władza...*, s. 82.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 85.

⁵¹⁰ M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 86.

status autorytetu jest naród. Z drugiej strony, pozycja monarchy reprezentuje państwo i przy odpowiedniej postawie stanowi wzór do naśladowania, a zatem autorytet dla społeczeństwa. Zauważalne jest także odwołanie się do zasady racjonalności, która mobilizuje *royalsów* do baczного postępowania i wypowiedania się, ponieważ znajdują się pod wszechobecną kontrolą oceniających mediów.

Współcześnie, monarchia i demokracja nie wykluczają się w odniesieniu do europejskich Koron. Przestrzegane są prawa człowieka, cyklicznie odbywają się wybory, a obywatel może realizować swój interes i się rozwijać. Na poziomie społeczeństwa, zasady demokracji są spełnione, natomiast odnośnie jednostki monarchy niekoniecznie. Instytucji koronowanej głowy państwa zarzuca się nieprzestrzeganie zasad demokracji, widoczne pod postacią zakazu wyrażania własnej opinii, nakazu wyznawania jednej konkretnej wiary, konsultowanie wyboru przyszłego małżonka, a także dziedziczenie prawa do tronu oraz pełnienie tego stanowiska dożywotnio. Monarchia stała się demokracją z zachowaniem nielicznych cech charakterystycznych dla pierwotnej władzy królewskiej.

1.2 Głowa państwa we współczesnych systemach politycznych,

Słowo „monarchia” wywodzi się z greckich słów *monos* – „jedyne” oraz *archo* „władam”⁵¹¹ i oznacza jednowładztwo, czy, jak to określił Daniel Bildh „samotnego władcę” (*ensam härskare*)⁵¹². Jak podaje Encyklopedia PWN, monarchia to: „(...) forma państwa, w której reprezentantem władzy suwerennej jest monarcha (król, car, cesarz, szach, książę, chan, faraon), sprawujący tę władzę z reguły dożywotnio, samodzielnie lub wspólnie z innymi organami”⁵¹³. Z kolei według Encyklopedii „Britannica”: „Monarchia to system polityczny oparty na podzielnej suwerenności lub rządach jednostki. Pojęcie to odnosi się do państw, w których najwyższa władza została powierzona monarsze, pojedynczemu władcy, pełniącemu funkcje głowy państwa, i który/która uzyskuje swoją pozycję poprzez dziedziczenie. Większości monarchii dopuszcza do sukcesji tylko męskich potomków, zazwyczaj z ojca na syna” [tłum. B. Bieniek]⁵¹⁴. Monarchia to także „(...) państwo, pozostające pod wodzą fizycznej woli. Wola ta musi być wolą najwyższą od żadnej woli nie pochodną. Nowsza nauka

⁵¹¹ Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 11, Kraków 2008, s. 157.

⁵¹²D. Bildh, *Monarkidebatten...*, s. 7.

⁵¹³ Encyklopedia Gazety Wyborczej, tom 11..., s. 157 – 158.

⁵¹⁴ “Monarchy, political system based upon the undivided sovereignty or rule of a single person. The term applies to states in which supreme authority is vested in the monarch, an individual ruler who functions as the head of state and who achieves his or her position through heredity. Most monarchies allow only male succession, usually from father to son”, *Monarchy*, <https://www.britannica.com/topic/monarchy> (dostęp: 14 kwietnia 2023).

o państwie podaje jako cechę istotną monarchy przysługujące mu pierwotne, od niego nie pochodne prawo do władzy. Wyobrażenie to pochodzi z dualistycznego poglądu na państwo (...). Pogląd ten jest natury prywatno-prawnej, stawia monarchę poza państwem. Tylko w teokratycznym bądź patrymonialnym ujmowaniu państwa da się go konsekwentnie przeprowadzić”.⁵¹⁵

Można zatem podsumować, że monarchię wyróżnia sprawowanie władzy przez jednostkę⁵¹⁶, która zdobyła urząd poprzez dziedziczenie tronu, jako sukcesja rodowa, lub poprzez elekcję⁵¹⁷. Swoją funkcję koronowana głowa państwa sprawuje dożywotnio, samodzielnie lub współdzielnie władzę z innymi instytucjami politycznymi, a przepisy prawne regulujące monarchię nie przewidują możliwości odebrania uprawnień władczych z powodu złego sprawowania rządów przez panującego⁵¹⁸. Mógł się on jednak zrzec władzy⁵¹⁹. Monarchę cechowała pierwotnie kumulacja siły, natomiast obecnie dostrzegalne jest rozproszenie, czyli podział władzy między poszczególnymi podmiotami wchodzącymi w skład trójpodziału władzy⁵²⁰.

Jak sugerują autorzy podręcznika „Wprowadzenie do nauk politycznych” obecnie prawie wszystkie państwa są republikami. Nawet monarchie, które są konstytucyjne, nabrały cech republiki, a to, co je wyróżnia, to symboliczne ujęcie (koronowanej) głowy państwa. Autorzy wskazują także, że ostatnie monarchie, które kultywują ideę „prawdziwej” władzy królewskiej (państwa Zatoki Perskiej) również niebawem będą zmuszone do przyjęcia konstytucyjnego wymiaru koronowanej głowy państwa. Jest to warunek konieczny, bowiem postępowanie zgodne z zasadami nieustępliwej władzy doprowadzi w ostateczności do obalenia panujących w wyniku przewrotów, jak to miało miejsce w Egipcie, Etiopii, Iraku, Iranie i Libii.⁵²¹ Warto jednak zaznaczyć, że pojęcie monarchii symbolicznych, ograniczone w swoich prawach i obowiązkach w odniesieniu do oddziaływania na decyzje polityczne, nie jest ujednolicone, a także różni się pod względem przepisów konstytucyjnych⁵²², np. Holandia

⁵¹⁵ J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa według Georga Jellinka*, [w:] „Studenckie Zeszyty Naukowe” 6/10, 2003, s. 32.

⁵¹⁶ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 124.

⁵¹⁷ Ibidem.

⁵¹⁸ Ibidem.

⁵¹⁹ Ibidem.

⁵²⁰ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 125.

⁵²¹ M.G. Roskin, R. L. Cord, J. A. Medeiros, W. S. Jones, *Wprowadzenie do nauk politycznych*, tłum. H. Jankowska, Poznań 2001, s. 315.

⁵²² Inaczej jest w regulacji japońskiego cesarstwa, gdzie reguły dziedzictwa zawarte są w subkonstytucyjnych dokumentach, jak przepisy ustawowe, wykonawcze, praktyki administracyjne, mogące zostać zaakceptowane w ramach obecnych form konstytucyjnych lub prawa cesarskiego domu, E. Bulmer, *Constitutional Monarchs in Parliamentary Democracies*, Stockholm 2017, s. 11.

i Hiszpania wyróżniają się na tle innych monarchii pod względem szczegółowo opisanych reguł sukcesji monarchii dziedzicznej. Po drugie, monarchie różnią się także pod względem tego, które determinanty przeważały w uregulowaniu funkcjonowania władzy królewskiej. W jednych państwach nadal występuje przywiązanie do świętości osoby monarchy (art. 5 Konstytucji Królestwa Norwegii)⁵²³, w innych nadal praktykowana jest primogenitura męska (Monako), lub nadano kobietom i mężczyznom równe prawa w sprawowaniu władzy⁵²⁴ na bazie zasady primogenitury.

Jeden z najogólniejszych podziałów monarchii powiązany jest z ilością władzy spoczywającej w rękach panującego, i tak można podzielić monarchie na:

1. **Monarchia ograniczona** (występowała za panowania dynastii Burbonów w latach 1814–1830; w Prusach od 1850 r.; w Austrii od 1867 r.; w Rosji od 1905 do 1906 r.)⁵²⁵, która z kolei dzieli się na trzy podgrupy:
 - a) **Monarchia stanowa** (Polska XIV–XV w.; Anglia XIII–XV w.)⁵²⁶ – model znany z czasów średniowiecza, kiedy to władza panującego była ograniczona, co wynikało z partycypacji stanów w zgromadzeniach stanowych. Prawa stanów są nienaruszalne, pierwotne i samodzielne, jednak toczy się między nimi walka, z której zwycięsko może wyjść ustanowienie absolutyzmu, republiki stanowej, lub monarchii konstytucyjnej⁵²⁷;
 - b) **Monarchia konstytucyjna (ograniczona)** – występuje w państwach demokratycznych, gdzie panujący jest politycznie bezsilny (Dania, Szwecja, Norwegia, Andora, Zakon Maltański), a zakres władzy monarchy określa ustawa zasadnicza, która nadaje koronowanej głowie państwa wyłącznie kompetencje wykonawcze i powołanie niezależnego od parlamentu rządu⁵²⁸. W monarchii konstytucyjnej występuje parlament odpowiedzialny za uchwalanie ustaw i pełniący funkcje kontrolne, działają niezależnie w wydawanych wyrokach sądy, zaś od ministrów wymaga się nadania kontrasygnaty pod aktami autorstwa władcy. W tym typie monarchii, występują dwa bezpośrednie organy, które w kwestii woli są od siebie niezależne i tak, monarcha może zwoływać lub rozwiązywać legislaturę, a parlament ma prawo zakłócać pracę władcy⁵²⁹;

⁵²³ *Konstytucja Królestwa Norwegii*, tłum. J. Osiński. Warszawa, 1996.

⁵²⁴ E. Bulmer, *Constitutional...*, s. 11.

⁵²⁵ J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 38 – 39.

⁵²⁶ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵²⁷ J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 37.

⁵²⁸ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵²⁹ J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 37 – 38.

c) **Monarchia parlamentarna** (Belgia, Dania, Hiszpania, Holandia, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania) – to odmiana monarchii konstytucyjnej, gdzie pozycja monarchy jest wyłącznie symboliczna, a właściwa władza znajduje się w rękach parlamentu i rządu, jednak z zastrzeżeniem, że koronowana głowa będzie informowana o bieżących sprawach dotyczących państwa, a także niekiedy uprzywilejowana do wyrażania swoich opinii i uwag⁵³⁰. W przeciwieństwie do dwóch poprzednich modeli ujętych w ramy prawnicze, ten typ można interpretować z punktu politycznego z racji oparcia monarchii na relacjach zachodzących między bezpośrednimi organami. Gdyby ująć to w ramy prawne, wówczas państwo utraciłoby monarchiczny tytuł⁵³¹. W monarchii parlamentarnej, parlament kieruje państwem (w Anglii pod postacią Gabinetu)⁵³² i dominuje nad monarchą z powodu wybierania składu ministerialnego z większości parlamentarnej⁵³³. Władzę sprawuje rząd kontrolowany przez legislatywę, a monarcha panuje, lecz nie rządzi⁵³⁴.

2. **Monarchia semi-konstytucjonalna** (Liechtenstein, Luksemburg) – występuje w państwach demokratycznych, jednak, mimo że pozycja władcy jest ograniczona przez zapis konstytucyjny, zachowuje swoją niezależność i autonomiczność, jako jeden z politycznych aktorów, mogący oddziaływać na decyzje polityczne zachodzące w państwie. Władca dzierży władzę wykonawczą lub ustawodawczą, albo posiada uprawnienia związane z polityką państwową bądź rozwiązaniem zgromadzenia ustawodawczego⁵³⁵. Monarchie w systemie semi-konstytucjonalnym balansują między autokracją a demokracją, bowiem im większą władzę posiada monarcha, tym mniej państwo jest demokratyczne⁵³⁶.

3. **Monarchia absolutna (nieograniczona)** (Brunei, Katar, Oman, Arabia Saudyjska, Eswatini, Zjednoczone Emiraty Arabskie) – osiągnęła swoją popularność w czasach późno-feudalnych⁵³⁷ i występuje w państwach autokratycznych⁵³⁸, gdzie obecny jest tylko jeden organ bezpośredni pod postacią monarchy. Takiej monarchii towarzyszy

⁵³⁰ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵³¹ J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 37.

⁵³² *Ibidem*, s. 38.

⁵³³ *Ibidem*, s. 37.

⁵³⁴ *Ibidem*, s. 39.

⁵³⁵ J. Corbett, W. Veenendaal, L. Ugyel, *Why monarchy persists in small states: The cases of Tonga, Bhutan and Liechtenstein*. [w:] "Democratization", 2017, 24(4), s. 691; C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 24.

⁵³⁶ C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 27.

⁵³⁷ J. Bohdanowicz, M. Dziecielski, *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji. Podstawy metodologiczne*, Gdańsk 1996, s. 51.

⁵³⁸ C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 24.

rozwinięty system administracyjny, jednak ani nad panującym, ani nad urzędnikami nie występuje władza zwierzchnia. Zasady konstytucyjne postrzegane są i interpretowane według woli monarchy i podległych mu urzędników⁵³⁹. Monarchę, który stoi ponad i poza prawem można określić jako:

- a) **Monarchę pojmowanego jako autorytet**, wówczas określany będzie jako Bóg lub namaszczony przez boską siłę. Ten typ występuje w teokratycznym ustroju;
- b) **Monarchę uznawanego za właściciela państwa**, jak za czasów panowania francuskiego Ludwika XVII⁵⁴⁰.

Monarchię można także skategoryzować ze względu na sposób zdobycia władzy:

- 1) **Monarchia dziedziczna** (Wielka Brytania, Belgia, Szwecja)⁵⁴¹ – monarcha przejmuje prawo do tronu w wyniku dziedziczenia zgodnie z porządkiem konstytucyjnym⁵⁴²;
- 2) **Monarchia elekcyjna**⁵⁴³ (Malezja, Zjednoczone Emiraty Arabskie)⁵⁴⁴ – władza zostaje przekazana w wyniku wyboru.

Występuje także systematyzacja dotycząca zdolności monarchii do jednoczenia państwa:

- 1) **Monarchia uniwersalna** (habsburska)⁵⁴⁵ – występuje w państwach złożonych, gdzie obowiązuje unia personalna. Wówczas podmiotem wiążącym jest monarcha lub wspólny dom panujący, jak za czasów istnienia unii Polski z Litwą ustalonej w 1569 r., czy w przypadku relacji między Wielką Brytanią a państwami Wspólnoty Narodów⁵⁴⁶. Monarchia uniwersalna ustanawiana jest także w przypadku unii realnej, czyli konfederacji monarchicznej. To kombinacja państw połączonych osobą jednego władcy, podobieństwem ustrojowym, wspólnymi organami lub innym atrybutami państwowości⁵⁴⁷.

⁵³⁹ J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 36 – 37.

⁵⁴⁰ W bardziej zliberalizowanej formie można wyróżnić także:

1) Monarchię, gdzie monarcha jest częścią państwa i jego organem, a zatem władca i państwo tworzą jedną zwartą jedność;

2) Monarchia z wieloma jednostkami na czele państwa, w którym decyzje podejmowane są jako akt autorstwa monarchy, lub wspólna deklaracja (czasy Cezarów i Augustów), J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 33, 36.

⁵⁴¹ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵⁴² Joanna Rusak wskazała, że obecnie to nie monarcha dziedziczy koronę, lecz korona monarchę, J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 36.

⁵⁴³ Elekcyjny wybór monarchii, zwłaszcza w odniesieniu do wątku polskiego i cesarskiego, według Edmunda Burke prowadził do: „przelewu krwi i chaosu w dużej części Europy” („have frequently involved a great part of Europe in blood and confusion” [tłum. P. Hanczewski], „Annual Register”, 1763, s. 44; P. Hanczewski, *Edmund Burke...*, s. 72 – 73.

⁵⁴⁴ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵⁴⁵ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵⁴⁶ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 133.

⁵⁴⁷ *Ibidem*.

2) **Monarchia narodowa** (Polska w XIV w.; Anglia w XIV i XV w.)⁵⁴⁸.

Czwarta klasyfikacja monarchii wyróżnia uwzględnienie różnych determinant, relacji i charakteru władzy Korony:

- 1) **Despotia** (antyczna Babilonia, Persja, Egipt) – monarchia despotyczna podkreślała więź między pierwiastkiem boskim a monarchą na ziemi, który z racji swojego boskiego pochodzenia pełnił rolę pośrednika między światem ziemskim a duchowym, a także sprawował funkcję naczelnego wodza, był źródłem prawa, oraz kapłanem⁵⁴⁹;
- 2) **Patrymonialna** (Polska od czasów piastowskich do 1138 r.)⁵⁵⁰ – według której, panujący jest właścicielem państwa, a jego stanowisko nie należy do funkcji publicznej⁵⁵¹. W tej monarchii, rządzący posiada atrybuty boskie i jest namaszczonej przez Boga do pełnienia funkcji monarchy. Władca znajduje się poza i ponad prawem, a państwo nigdy nie może zyskać podmiotowości prawnej⁵⁵². W myśli Arystotelesa, ten typ monarchii występował u barbarzyńców⁵⁵³.

Piąta klasyfikacja odnosi się do specyfiki danego kręgu kulturowego, otoczenia religijnego i doświadczenia historycznego kształtowanych przez różne czynniki, jak wędrówki ludów czy wojny. W ten sposób można wytypować model europejski, arabsko-muzułmański i azjatycki. Z racji charakteru tej pracy zawężonego do europejskich monarchii, przedstawiony zostanie podział odwołujący się do władzy królewskiej w Europie inspirowanej i kształtowanej przez dwa pozostałe model. Model europejski dzieli się na⁵⁵⁴:

- 1) **Typ chrześcijański**, w ramach którego znajduje się:
 - a) **Cesarstwo** to „forma władzy monarchicznej o zasięgu i aspiracjach uniwersalistycznych”⁵⁵⁵, która rozwinęła się w Europie w wyniku Cesarstwa Rzymskiego poprzez królestwo Merowingów i cesarstwo Karolingów. W cesarstwie występuje cesarz lub cesarzowa, a samo państwo cieszy się większą rangą niż królestwo oraz dominuje nad monarchiami plemiennymi czy terytorialnymi. Pierwszym cesarstwem Europy był Rzym za Oktawiana Augusta. Z czasem, Cesarstwo zostało podzielone na zachodnią część z Rzymem jako stolicą (upadła w V w.) oraz wschodnią z Konstantynopolem (upadła

⁵⁴⁸ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵⁴⁹ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵⁵⁰ D. Wizer, *Drogi i bezdroża monarchii elekcyjnej*, Warszawa 2016, s. 6.

⁵⁵¹ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 11..., s. 158.

⁵⁵² J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa...*, s. 33.

⁵⁵³ Ł. Perlikowski, *Monarchia sofokratyczna...*, s. 29.

⁵⁵⁴ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 81.

⁵⁵⁵ Jacek Bartyzel, *Cesarstwo*, <http://www.legitymizm.org/ebp-cesarstwo> (dostęp:25 czerwca 2024).

w XV w.). Pozostałe cesarstwa jakie powstały na kontynencie europejskim, to Cesarstwo Serbii (1346 – 1371), Cesarstwo Rosyjskie (1721–1917); I i II Cesarstwo Francuskie (1804 – 1814/1815, 1852 – 1870), Cesarstwo Austrii (1804 – 1918), Cesarstwo Niemieckie (1871 – 1918), Cesarstwo Bułgarii (1908 – 1946)⁵⁵⁶;

- b) **Królestwo** to forma polityczno-ustrojowa z królem lub królową na czele państwa. Istotą królestwa było otrzymanie pewnego typu immunitetu, chroniącego państwo przed podporządkowaniem innym podmiotom, jak np. pod postacią lenna, natomiast nie chroniło przed włączeniem do cesarstwa⁵⁵⁷;
- c) **Księstwo** wyróżnia się posiadaniem panującego z tytułem księcia albo księżnej królewskiej krwi. Jako księstwo klasyfikuje się państwo udzielne, albo feudalne lub jako terytorialną część większej monarchii. W średniowieczu z tej formy wyodrębniło się **arcyksięstwo** z arcyksięciem lub arcyksiężną. Z czasem ten tytuł został przypisany wyłącznie Austrii. Prestiż monarchy w tej klasyfikacji podnosił do godności **wielkiego księstwa** z wielkim księciem lub wielką księżną oraz mógł wzmocnić zakres władzy lub mieć wyłącznie symboliczny walor. Wielkimi Księstwami były Wielkie Księstwo Kijowskie (IX – XIII w.), Wielkie Księstwo Litewskie (XIII – XVI w.), Wielkie Księstwo Moskiewskie (XIV – XVI w.), Wielkie Księstwo Toskanii (XVI – XIX w.), Wielkie Księstwo Salzburga (1803 – 1805 r.), Wielkie Księstwo Würzburga (1805 – 1814 r.); Wielkie Księstwo Oldenburga (XIX – XX w), Wielkie Księstwo Meklemburgii-Schwerin (XIX – XX w), Wielkie Księstwo Meklemburgii-Strelitz (XIX – XX w.)⁵⁵⁸.

2) **Typ azjatycki** obecny w Europie:

- a) **Kaganat** to wschodnia odmiana monarchii (kaganat Awarów 568 – 822 r., chazarski II poł. VII w., rozbity w X w. przez Ruś Kijowską i podbity przez Złotą Ordę w XIII w.)⁵⁵⁹;
- b) **Chanat** to państwo feudalne o zróżnicowanych formach władzy od federacji plemiennych do dziedzicznej monarchii⁵⁶⁰ rządzone przez chana. Model popularny głównie wśród ludów mongolskich i tureckich⁵⁶¹ (chanat Bułgarii 681 – 866 r., chanat krymski 1430 – 1873 r.)⁵⁶²;

⁵⁵⁶ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 81 – 82.

⁵⁵⁷ Ibidem, s. 82 – 83.

⁵⁵⁸ Ibidem, s. 83 – 84.

⁵⁵⁹ Ibidem, s. 85.

⁵⁶⁰ *Mała Encyklopedia Powszechna*, Warszawa 1970, s. 155.

⁵⁶¹ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 3..., s. 202.

⁵⁶² J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 85.

- c) **Carat** to państwo z monarchicznym ustrojem, gdzie występuje car⁵⁶³ (bułgarski 917 – 1018 r., 1186 – 1393 r., 1908 – 1946 r.; serbski 1346 – 1371 r.; rosyjski 1547 – 1721 r.)⁵⁶⁴.

3) Typ arabski obecny w Europie:

- a) **Kalifat** jest ustrojem religijno-politycznymi o strukturze określonej przez religię islamu⁵⁶⁵, który powstał po śmierci proroka Mahometa. Kalifat pierwotnie obejmował wszystkich muzułmanów, tworząc potężne imperium arabskie⁵⁶⁶. Kalif, który był najwyższym przywódcą kalifatu, pełnił funkcje świeckie i duchowe. Był on pozbawiony władzy prawodawczej, natomiast pełnił funkcje strażnika prawa oraz religii, a także sprawował władzę wykonawczą⁵⁶⁷ (kalifat Kordoby 929 – 1031 r.)⁵⁶⁸;
- b) **Sułtanat** stanowi alternatywę królewskiej lub imperialnej formy władzy⁵⁶⁹ z sułtanem na czele (sułtanat turecki 1299 – 1923 r.)⁵⁷⁰;
- c) **Emirat** to islamska odmiana europejskich księstw z emirem na czele (emirat Grenady 1237 – 1492 r.)⁵⁷¹.

Inny podział zaproponował Karol Petryszka, dzieląc monarchię na realną i nominalną. **Monarchia realna** to wielowładztwo, gdzie ostateczną decyzję podejmuje tylko monarcha. Panujący ma być „pierwszym sługą”, który działa w imieniu i dla dobra państwa oraz ludu. Zaprzeczeniem monarchii realnej jest tyrania. Wówczas monarcha przypisuje swojemu interesowi status pierwszorzędnym⁵⁷². W celu zapewnienia trwałości wartości abstrakcyjnych, jak bezpieczeństwo czy rozwój, koronowana głowa państwa powinna piastować swoje stanowisko dożywotnio⁵⁷³. **W monarchii nominalnej** monarcha pozbawiony jest atrybutów silnej władzy. Jest to najbardziej popularny model, występujący przeważnie w Europie. Porównuje się ten rodzaj monarchii z obecnymi republikami jeżeli chodzi o pozycję monarchy i jej odpowiednika w republice – prezydenta⁵⁷⁴. Według Jana-Wernera Müllera istnieją tylko

⁵⁶³ *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 3..., s. 108.

⁵⁶⁴ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 85.

⁵⁶⁵ A. M. Piwko, *Od kalifatu do Państwa Islamskiego. Historia i teraźniejszość w aktualnej sytuacji w Iraku*, [w:] „NURT SVD” 1, 2016, s. 94.

⁵⁶⁶ *Mała Encyklopedia Powszechna...*, s. 450.

⁵⁶⁷ J. Bielawski, *Islam. Religia państwa i prawa*, Warszawa 1973, s. 185-190; Ł. Stach, A. Kura, *Samozwańcze kalifaty we współczesnym świecie*, [w:] „Przegląd geopolityczny” 2015:13, s. 78 – 79.

⁵⁶⁸ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 86.

⁵⁶⁹ J. Uliasz, *Oryginalne rozwiązania systemów rządów na przykładzie Sułtanatu Omanu*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” Nr 3 (19)/2014, s. 98.

⁵⁷⁰ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 86.

⁵⁷¹ *Ibidem*.

⁵⁷² K. Petryszak, *Monarchia ...*, s. 121.

⁵⁷³ K. Petryszak, *Monarchia ...*, s. 122.

⁵⁷⁴ K. Petryszak, *Monarchia ...*, s. 123.

dwa rodzaje monarchii. Pierwsza to **monarchia parlamentarna**, która odrzucała boską proveniencję władcy. Takimi monarchami byli przywódcy brytyjscy sprawujący władzę po królowej Wiktorii (przekonana, że jej władza pochodzi od Boga), którzy realizowali swoje prawa i obowiązki w stosunku do ludu. Pozbawieni większości uprawnień, władcy zdawali sobie sprawę, jak ważne stało się bycie blisko swoich „poddanych”⁵⁷⁵. Drugi rodzaj **monarchii odwołuje się do boskiej legitymizacji**, a konstytucje uznawane są za nieliczące się dokumenty („świszki papieru” jak to określił Fryderyk Wilhelm IV). Dla koronowanych przywódców państwo to ich własność, jak to miało miejsce w carskiej Rosji⁵⁷⁶. Imperator Wszechrusi, car Mikołaj II wprost powiedział: „Uważam Rosję za wielką posiadłość, której właścicielem jest car, arystokracja pełni rolę zarządzających, a ludzie pracy rolę chłopów”⁵⁷⁷, zaś wszelkie przejawy wyzwolenia ludu, car uznał za „bezsensowne mrzonki”⁵⁷⁸.

John Fortescue wyróżnił dwa rodzaje królestw. W królestwie typu *dominium regale*, król rządzi według swoich zasad, a w *dominium politicum et regale* rządzi na bazie innych praw niż tych zaakceptowanych⁵⁷⁹. Fortescue wskazał, że w raju, przed wygnaniem Adama i Ewy, miało miejsce zarówno panowanie regalne, jak i polityczne. W czasach po banicji z Edenu, panowanie regalne mogłoby mieć miejsce tylko i wyłącznie, gdyby było narzucone siłą bez żadnej moralnej podstawy⁵⁸⁰. Władza regalna była jednak bardziej preferowana przez Ptolemeusza, który uważał to za jedyny środek ograniczenia siły zdegenerowanego ludu⁵⁸¹. W *regimine politico et regale*, Fortescue dokonał podziału władzy królewskiej na władzę stojącego ponad prawem i monarchę podporządkowanego przepisom prawnym. Pierwszy oznacza, że król musi samodzielnie sprawować władzę, zaś drugi zapowiada podział władzy ze wspólnotą polityczną⁵⁸². U Fortescue władca może się mylić, dlatego aby nie sprowadzić klęski na państwo powinien być on otoczony zgromadzeniem politycznym, którego członkowie wskażą błąd i pouczą.⁵⁸³ Angielski uczyony podkreślał, że zadaniem parlamentu nie ma być tylko tworzenie prawa, w którego procesie konstrukcji biorą udział dwór i sądy, lecz także

⁵⁷⁵ F. Oakley, *Kingship...*, s. 135; J.W. Müller, *Przeciw demokracji...*, s. 26.

⁵⁷⁶ Ibidem, s. 27.

⁵⁷⁷ G. Mak, *W Europie. Podróże przez dwudziesty wiek*, tłum. M. Woźniak-Diederer, Warszawa 2008, s. 162; A. J. Mayer, *The Persistence of the Old Regime*, 2010, s. 146.

⁵⁷⁸ R. Pipes, *Rosyjski konserwatyzm i jego krytycy. Studium kultury politycznej*, tłum. A. Mrozek, Kraków 2009, s. 192.

⁵⁷⁹ Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 265; J. Fortescue, *The Governance of England otherwise called The Difference between an Absolute and a Limited Monarchy*, London 1926, s. 109.

⁵⁸⁰ Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 266.

⁵⁸¹ Ibidem.

⁵⁸² Ibidem.

⁵⁸³ Ibidem, s. 268.

doradzanie, zapobieganie nadużyciom i wprowadzenie ulepszeń, jak podkreślił Tomasz Tulejski⁵⁸⁴.

Fortescue twierdził, że władza królewska zrodziła się w wyniku uzurpacji. Jednak jest to część natury, w tym ludzkiej natury, i żadne spisane prawo tego nie zmieni. Monarchia została zrodzona w wyniku grzechu pierworodnego, kiedy to ludzkość wyparła się swojej niewinności. Wówczas to Bóg swoją wolę przydzielił królom⁵⁸⁵. Podobne stanowisko zajął także Guillaume de La Perrière (1499 – 1554), który postrzegał hierarchię jako stan naturalny⁵⁸⁶. Podał on przykład pszczoł, którymi rządzi jedna królowa i to jej są poddani⁵⁸⁷. Dominacja królowej – pszczoły wynika z naturalnego porządku, a nie z walki, którą stoczyła. Mimo tego, pszczeli władca musi wykazać się cierpliwością i mądrością, aby opiekować się swoimi poddanymi⁵⁸⁸.

Fortescue posiłkował się także organistycznymi teoriami powstawania państwa. Tak jak z embrionu powstaje ciało z głową kierującą korpusem, tak z tłumu rodzi się królestwo, które jest „ciałem” z „głową”, czyli monarchą, kierujący państwowym ciałem. Jednak królewska „głowa” nie może działać samowolnie, lecz uzależniona jest od „ciała”, czyli ludu. Zdarzają się przypadki, kiedy to „głowa” jest ważniejsza, a z kolei w innych okolicznościach to „ciało” przejmuje dowodzenie. To oznacza, że raz monarcha może stać ponad prawem, a innym razem musi podążać za literą prawa⁵⁸⁹. Istotą *corpus politicum* jest prawda i prawo, które działają jako spoiwo dla władzy i jej instytucji⁵⁹⁰. Ciało polityczne, jak i ciało fizyczne także posiada „serce” pompujące krew i utrzymujące organizm przy życiu. Wspomniane „serce” to „intencja ludu”⁵⁹¹. Jednakże „intencja ludu” nie jest konkretną częścią, którą można ulokować w politycznym organizmie. Pomimo, że ta intencja jest pragnieniem, powiązana jest z rozumem i przekształceniem intencji w produkt końcowy woli. To tzw. „chcenie rozumne” jak podkreślił Bogdan Szlachta⁵⁹². Za Szlachtą można podkreślić, że monarcha – głowa polityczna organizmu – kieruje się nakazami serca, czyli intencją ludu. Zadaniem króla jest podtrzymanie procesów życiowych politycznego ciała, czyli obrony praw i wolności poddanych oraz braku pretensji do

⁵⁸⁴ Ibidem.

⁵⁸⁵ Ibidem, s. 263.

⁵⁸⁶ J. Pieters, A. Roose, *The Art of Saying 'No'...*, s. 90.

⁵⁸⁷ Ibidem.

⁵⁸⁸ Ibidem.

⁵⁸⁹ Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 270.

⁵⁹⁰ Ibidem, s. 270.

⁵⁹¹ Ibidem, s. 271; J. Fortescue, *De Laudibus Legum Angliæ. A Treatise in Commendation of the Laws of England*, Cincinnati 1874, s. 21.

⁵⁹² Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 271.

innej instytucji dzierżącej władzę⁵⁹³. Składnikiem spajającym cały organizm to prawa – nerwy i ścięgna. Głowa, czyli król, nie może zatem zachowywać się wbrew więzadłom, czyli prawu, bo inaczej organizm (państwo) nie będzie działać⁵⁹⁴. Jednakże prawo i monarcha są ze sobą powiązani, bowiem bez króla nie ma prawa, a bez prawa nie ma króla. Przepisy prawne powinny dotyczyć spraw całego królestwa, umarzać spory, doprowadzać do rozwoju, chronić przed zagrożeniem i wzmacniać państwo. Litera prawa nie powinna działać na korzyść jednostki lub jednostronnego interesu. Jeżeli monarcha ma problem ze sprecyzowaniem bezstronnych norm, powinien udać się o poradę⁵⁹⁵. Jednakże, w myśli Fortescue, władca, mimo że jest podporządkowany prawu, jest jednocześnie władcą absolutnym, bowiem odpowiada tylko przed Bogiem (utrwalenie średniowiecznej koncepcji). Nawet po otrzymaniu rady i zaleceń, to król ostatecznie podejmuje decyzję i ponosi odpowiedzialność za dany czyn⁵⁹⁶.

Monarchia ewoluowała na przestrzeni dziejów, przechodząc od regulowanej boską legitymizacją, poprzez władzę nieograniczoną w swoim zakresie, kończąc na dominującej w Europie formie władzy królewskiej o znikomych uprawnieniach politycznych. O ile obecnie posiadanie Korony traktowane jest jako przeciwieństwo demokratycznych rządów i postępu, o tyle wcześniejsze poglądy wychwalały posiadanie koronowanego władcy. Monarchię postrzegano jako część natury, istotny element maszyny społecznej. Z drugiej strony, wystrzegano się władcy, którym swoim zachowaniem i kierowaniem się partykularnym interesem może przyczynić się do klęski dobra narodowego. W celu zapobieżenia drastycznym skutkom, zalecano władcóm otaczanie się doradcami, którzy wskażą właściwy kierunek rządzenia państwem.

⁵⁹³ Ch.H. Mellwain, *The Growth of Political Thought in the West. From the Greeks to the End of the Middle Ages*, New York 1959, s. 361; Szlachta B., *Monarchia prawa. Szkice z historii angielskiej myśli politycznej do końca epoki Plantagenetów*, Kraków 2001, s. 20; Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 271.

⁵⁹⁴ Ibidem.

⁵⁹⁵ Ibidem, s. 272.

⁵⁹⁶ Étienne de La Boétie (1530 – 1563) także odwołał się do organistycznej teorii władzy, przedstawiając strukturę na bazie której król sprawuje swój urząd. Wokół każdego monarchy jest krąg pomocników, a spośród nich jest niewielka grupa, która ma realną moc. Oni, z kolei, sprawują władzę nad większą grupą ok. pięciuset osób, obdarzonych przywilejami. Władza monarchy nie bazuje na sile armii, lecz na najbliższym kręgu doradców i szlachciców. Dlatego twierdzi się, że obecna monarchia jest symboliczna, bowiem bez odpowiedniego systemu biurokratycznego i wojska nie jest w stanie skutecznie oddziaływać na państwowy system decyzyjny. Z drugiej strony, La Boétie wspomina o organicznym podejściu porównując posiadanie tyranii do gnijącej części ciała. Jeżeli w ciele zaczyna się proces gnilny, wówczas przyciąga bakterie. Tak więc, gdy pojawi się tyrania, gromadzi się wokół panującego motłoch i złodzieje, Tomasz Tulejski, *John Fortescue...*, s. 273; J. Pieters, A. Roose, *The Art of Saying 'No'...*, s. 90.

1.3 Prezydent w systemie parlamentarno-gabinetowym, prezydenckim i semi-prezydenckim

Obecnie określa się monarchię jako symbol, tradycję, apolityczną instytucję, co ma podkreślić ewolucję władzy królewskiej z jej absolutnego pierwotnego pochodzenia do konstytucyjnego, ograniczonego, czyniącego z monarchy figuranta. Jednak monarchia to także władza, forma państwa, system polityczny i system rządów. To trzy niezwykle ważne elementy, konieczne do zaistnienia by powstało i rozwijało się państwo. Monarcha nadal jest częścią władzy wykonawczej i wciąż posiada odpowiednie *quasi*-polityczne kompetencje, które konserwują mechanizm ustrojowy podmiotu terytorialnego.

Karl Wolfgang Deutsch rozumiał władzę jako „walutę” i sposób kontroli społecznej, która ma zastosowanie tam, gdzie nie stosuje się przemocy oraz zawodzą „oddziaływanie, przyzwyczajenie czy dobrowolna koordynacja”⁵⁹⁷. Władza to relacja, jaka zachodzi między ludźmi i bazuje na umiejętności zmuszenia jednej jednostki do wykonania rozkazów drugiej jednostki. Władza jest dynamiczna i zmienna. Nie można jej zdobyć jako gotowego produktu, lecz należy na nią zapracować⁵⁹⁸. Władza wyposażona jest w narzędzia podejmowania decyzji, które albo spotkają się z powszechną zgodą lub sprzeciwem społecznym. Funkcje władzy *sensu largo* to integracyjna, dystrybucyjna, ochronna i strukturotwórcza, zaś w wąskim rozumowaniu regulowane są przez obowiązujący w danym państwie system polityczny.⁵⁹⁹ Ewa Bujwid-Kurek wskazała na istotną zależność zachodzącą między władzą i jej funkcjami. Otóż, to, w jakim stopniu władza realizuje dane jej funkcje, decyduje o jej efektywności. O tym, że władza jest efektywna świadczy ponownie wybranie do pełnienia tej samej funkcji. Jest to przejaw legitymizacji władzy ze strony społeczeństwa⁶⁰⁰.

Władza pod względem biologicznym została ujęta już w antycznej Grecji przez Arystotelesa, który posłużył się terminem człowieka jako *zoon politikon*. Jednostka jako „zwierzę polityczne” została stworzona do życia w stadzie, w którym występuje podział na prowadzących i prowadzonych⁶⁰¹. Z punktu widzenia psychologicznego, człowiek dąży do dopasowania się do norm panujących w grupie, jak bycia posłusznym wobec autorytetowi⁶⁰². Mimo tego, część jest w stanie przeciwstawić się przywódcy, a inni konformistycznie podążają

⁵⁹⁷ K.W. Deutsch, *The Nerves of Government*, New York 1963, s. 124; K. von Beyme, *Współczesne...*, s. 175.

⁵⁹⁸ M.G. Roskin, R. L. Cord, J. A. Medeiros, W. S. Jones, *Wprowadzenie...*, s. 28.

⁵⁹⁹ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna a system polityczny – wokół kategorii politologicznych uwag kilka*, [w:] „Horyzonty Polityki”, 10(30), 2019, s. 32 – 33; E. Zwierzchowski, *Wprowadzenie do nauki prawa konstytucyjnego państw demokratycznych*, Katowice 1992, s. 33 – 34.

⁶⁰⁰ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 32 – 33; E. Zwierzchowski, *Wprowadzenie do nauki...*, s. 35.

⁶⁰¹ M.G. Roskin, R. L. Cord, J. A. Medeiros, W. S. Jones, *Wprowadzenie...*, s. 23.

⁶⁰² Ibidem, s. 23 – 24.

za działaniami ośrodka władzy, co determinowane jest z kolei przez kulturę. To, jak człowiek został wychowany, określa jego przyszłą relację z władzą. Co więcej, kulturę polityczną kształtuje wiele czynników w długiej perspektywie czasowej, dotycząc np. wychowania dzieci, rozwoju gospodarczego, czy znaczenia religii. Stąd też, tło historyczne Francji przyczyniło się do większej skłonności Francuzów do protestów; Irańczycy z łatwością obalili rządy szacha Rezy Pahlawiego, gdy ten próbował zlaicyzować społeczeństwo; Roland Reagan dwukrotnie zwyciężył w wyborach prezydenckich z powodu odwoływania się do bliskich Amerykanom wartości rodziny, religii i samodzielności⁶⁰³.

Oprócz szkoły biologicznej, psychologicznej i kulturowej istnieje także teoria racjonalnego wyboru, która odwołuje się do znaczenia rozumu w odniesieniu do uznania panującego. Człowiek wybiera to, co mu najbardziej odpowiada. Racjonalność sprawia, że ośrodek władzy baczniej sprawuje władzę, albowiem świadom jest tego, że opinia publiczna zauważy złe uczynki, które, gdyby odwoływać się do biologicznego lub kulturowego ujęcia, zostałyby zlekceważone⁶⁰⁴. Przeciwnością racjonalności jest wypracowana pod koniec XIX wieku teoria irracjonalności, która twierdzi, że polityka zajmuje się manipulacją symbolami, aby emocjonalną naturę człowieka skłonić do wierzenia w to, co mu się każe wierzyć. Z elementów irracjonalności korzystali dyktatorzy, jak Benito Mussolini, Józef Stalin czy Adolf Hitler. Niebezpieczeństwo tego zabiegu sprawia, że przywódcy sami zaczynają wierzyć w swoje zmitologizowane wersje, prowadząc do anarchii i upadku narodu⁶⁰⁵.

Formę państwa można rozumieć w dwójnasób. W pojęciu *sensu stricto* jest to „forma rządów”, zaś *sensu largo* zawiera również strukturę prawną państwa⁶⁰⁶ i reżim polityczny⁶⁰⁷. Według Konstantego A. Wojtaszczyka, forma państwa⁶⁰⁸ to „konstytucyjnie określony sposób

⁶⁰³ Ibidem, s. 24.

⁶⁰⁴ Ibidem, s. 25 – 26.

⁶⁰⁵ Ibidem, s. 26 – 27.

⁶⁰⁶ Postrzeganie państwa w kwestiach prawnych (jak „związek prawny” – *Rechtsverband* – *Rechtsgemeinschaft*) pojawił się dość późno z racji tego, że wcześniej to monarcha i jego postanowienia kształtowały rzeczywistość państwa zgodnie z *zasadą* „Quod principi placuit, legi habet vigorem” („Co się podoba władcy, posiada charakter prawa”). Rola monarchy była zatem bardziej znacząca niż samego prawa. Podobnie miało miejsce z suwerennością, która w pierwotnym znaczeniu odnosiła się do monarchy, dzierżącego władzę, M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 40, 81-82.

⁶⁰⁷ E. Kustra, *Wstęp do nauk o państwie i prawie*, Toruń 2000, s. 67.; J. Kuciński, *Nauka...*, s. 120.

⁶⁰⁸ Formę państwa opisuje się według następującego kryterium:

- 1) zasada organizacja aparatu państwowego:
 - a) charakter głowy państwa: monarchia (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna), republika (arystokratyczna, demokratyczna);
 - b) relacje między organami państwowymi: parlamentarno-gabinetowy, kanclerski, klasyczny prezydencki, prezydencki wschodni, parlamentarno-komitetowy;
- 2) struktura terytorialno-prawna państwa:
 - a) unitarna;
 - b) państwa złożone (unia personalna, konfederacja, federacja);
- 3) reżim polityczny:

organizacji życia politycznego i społecznego”⁶⁰⁹. Dla Marka Sobolewskiego, to „formy, w jakiej zorganizowane jest wykonywanie władzy państwowej”⁶¹⁰, zaś Tomasz Langer uważa, że to połączenie dwóch elementów, strukturalnego oraz funkcjonalnego, które pomagają wskazać jak władza państwowa jest organizowana i jak działa w danym państwie⁶¹¹.

Elementami składowymi formy państwa są forma rządu, ustroj terytorialny i reżim polityczny⁶¹². Charakter rządu i ustroju określają w głównej mierze konstytucje, a w następnej kolejności akty o randze ustawy. W niewielkiej mierze prawo oddziałuje na reżim polityczny. Jak wskazał Jerzy Kuciński, akty normatywne i ustawa zasadnicza są niewystarczające by poznać formę państwa. Potrzebna jest do tego także praktyka polityczno-ustrojowa danego podmiotu terytorialnego⁶¹³. Następnie można wskazać, że forma rządu odnosi się zarówno do „struktury naczelnych organów państwowych”, dotyczącej liczby organów naczelnych uprawnionych do sprawowania najwyższej władzy⁶¹⁴, jak i „wzajemnych relacji pomiędzy tymi organami”⁶¹⁵ oraz ich ważność w prawno-faktycznej przestrzeni⁶¹⁶.

Marksieści wskazują na proces państwowotwórczy składający się z trzech faz. We wzorcu „wojennym” rosło znaczenie elit i podmiotów wojskowych dochodzących do władzy i kontroli nad społeczeństwem. Dowódca wojenny stawał się przywódcą społeczeństwa, a jego wojownicy najbliższymi współpracownikami systemu administracyjnego⁶¹⁷. Wzorzec „arystokratyczny” charakteryzuje przekazanie władzy do rąk starszyny rodowo-plemiennej. W ten sposób zrodziła się warstwa arystokratyczna, która podkreślała wyższość grupy rządzącej nad ludem, ze względu na swoje boskie pochodzenie lub powiązane z kulturowymi

-
- a) państwo demokratyczne;
 - b) państwo autorytarne;
 - c) państwo totalitarne.

K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski, *Państwo współczesne* [w:] „Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych”, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2002, s. 300.

⁶⁰⁹ Ibidem.

⁶¹⁰ M. Sobolewski, *Podstawy teorii państwa*, Kraków 1986, s. 69.

⁶¹¹ T. Langer, *Wstęp do prawoznawstwa*, Koszalin 1997, s. 74; T. Langer, *Typ i forma państwa socjalistycznego*, Poznań 1977, s. 50; J. Kuciński, *Nauka...*, s. 121.

⁶¹² Kardynał Mikołaj z Kuzy postrzegał państwo w ujęciu organistycznym. Państwo, jako organizm, jest jedną całością. Posiada niezmienną strukturę, której części budują organizm i nadają mu życie. Głową miał być cesarz, organami urzędnicy, nerwy to system prawny, który łączy wszystko w całość. Ten paradygmat został zaczerpnięty z myśli św. Pawła wskazujący Kościół jako organizm, na czele którego jest Chrystus, M.A. Krapiec, *Człowiek...*, s. 95.

⁶¹³ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 123.

⁶¹⁴ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 10.

⁶¹⁵ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 124.

⁶¹⁶ Ibidem.

⁶¹⁷ W. Jakubowski, M. Włodarczyk, B. Zdaniuk, *Historia do 1918 roku. Perspektywa kulturowo-cywilizacyjna*, Warszawa 2014, s. 32.

bohaterami⁶¹⁸, co ma oznaczać, że zostali obdarzeni specyficznymi atrybutami i cnotami⁶¹⁹. Wzorzec „plutokratyczny” wskazuje na grupę, która miała skupiać władzę ze względu na swoje cechy, atrybuty, autorytet, pozycję ekonomiczną i charyzmę sakralną⁶²⁰.

W państwie rząd zawsze pełnił dwie funkcje – pozytywną i negatywną. Negatywna odpowiedzialna była za zapewnienie państwu bezpieczeństwa, jak i życiu oraz własności swoich obywateli, niedopuszczenie do aktów przemocy a także wprowadzenie przepisów prawa karnego w życie. Rząd pozytywnie natomiast mógł przyczynić się do realizacji wspólnych pragnień, aby każdy osiągnął mniejsze lub większe korzyści. Dotyczą one np. edukacji czy osiągnięć gospodarczych⁶²¹. Państwo to organizacja posiadająca własny aparat władzy, składający się z rządzących państwem (władza wykonawcza i ustawodawcza) i stosujących przymus związany z koncepcją szeroko pojmowanej przemocy i wymierzaniem kar (służby mundurowe i władza sądownicza)⁶²², bowiem, zgodnie z myślą Jamesa Madisona (1751–1836), fundamentalnym zadaniem władzy jest zapewnienie ochrony „różnorodności uzdolnień człowieka”⁶²³. Można zatem stwierdzić, że państwo jest suwerenem tylko w kategoriach zapewniania obywatelom odpowiednich środków do ich rozwoju (jak system szkolnictwa, komunikacja, obrona, kultura) – czyli wspólnego dobra⁶²⁴. W hobbesowskim „Lewiatanie” państwo składa się z autonomicznych jednostek „powstrzymywanych” przez państwo⁶²⁵. Thomas Hobbes (1588–1679) wskazał, że w stanie natury ludzie mogą cieszyć się nieograniczoną niczym niezależnością i autonomią. Jednak, to „smutne, biedne, bez słońca, zwierzęce i krótkie”⁶²⁶ życie sprawiło, że jednostki zgodziły się na zrzeknięcie się swoich praw przyznanych przez naturę na rzecz suwerena, który obiecał im ochronę i bezpieczeństwo, a zatem prawomocność została oparta na zgodzie⁶²⁷.

Klasyfikacji państw dokonał Hans Kelsen (1881–1973), wymieniając państwa demokratyczne, opierające się na społecznej zgodzie i autokratyczne pozbawione takiej akceptacji⁶²⁸. Seymour Martin Lipset (1922–2006) wyróżnił demokratyczne

⁶¹⁸ W koncepcji narodu, często poszukuje się bohatera narodowego (Abraham, Lech, Czech, Rus, Eneasz) oraz odwołuje do mitycznych wierzeń, jak i mitologicznych powieści. Jednak najważniejsze jest wspólne przeżywanie „doli i niedoli”, M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 64-65.

⁶¹⁹ W. Jakubowski, M. Włodarczyk, B. Zdaniuk, *Historia do 1918 roku...*, s. 32.

⁶²⁰ Ibidem, s. 32 – 33.

⁶²¹ B. Russell, *Władza...*, s. 47.

⁶²² J. Bohdanowicz, M. Dzięcielski, *Zarys geografii historycznej...*, s. 47 – 48.

⁶²³ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 206.

⁶²⁴ M.A. Krąpiec, *Człowiek...*, s. 84.

⁶²⁵ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 78.

⁶²⁶ Ibidem, s. 69.

⁶²⁷ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 69.

⁶²⁸ J. Kuciński, *Nauka...*, s. 118.

i antydemokratyczne formy państwowe. U Francisa Xaviera Suttona występuje „agraria” oraz „industria”⁶²⁹. Według Mariusza Gulczyńskiego państwa można zaklasyfikować do jednego ze zbiorów: demokratyczny (sprawujący władzę i poddani są od siebie zależni); paternalistyczny (między sprawującym władzę a rządzonymi mają miejsce rodzinne relacje); teokratyczny (dominują stosunki religijne); autokratyczny (podporządkowanie ludu głównemu ośrodkowi władzy)⁶³⁰. Według Georga Jellinka (1851 – 1911) państwo „(...) jest korporacją osiadłego ludu wyposażoną w bezpośrednią, samorodną władzę zwierzchnią”⁶³¹. Z kolei Stanisław Kutrzeba wymienia trzy niezbędne elementy budujące państwo: „trwały związek ludzi; stale mieszkający na pewnym terytorium; podlegających jednej władzy zwierzchniej”⁶³². Bertrand Russell wskazał, aby państwo się rozwijało w odpowiednim kierunku, wymagane jest spełnienie dwóch warunków: wprowadzenie centralnej kontroli i uwzględnienie inicjatywy jednostki oraz grup. Ominięcie pierwszego warunku prowadzi do anarchii, a brak realizacji drugiego zwiastuje stagnację.⁶³³ B. Russell stwierdził, że rząd powinien przywiązać szczególną uwagę do zapewnienia bezpieczeństwa, sprawiedliwości i konserwacji (dóbr historycznych, przeprowadzanie prac publicznych, ale także zachowanie dóbr naturalnych świata)⁶³⁴. Russell dodaje, by państwo sprawnie funkcjonowało, władza powinna być delegowana, przy zachowaniu centralnej kontroli, mniejszym podmiotom, jak gremia regionalne, gospodarcze, kulturalne. Te zgromadzenia powinny przyciągać ludzi energicznych, którzy z chęcią będą udzielać się, ponieważ ich głos ma charakter decydujący⁶³⁵. Patrick J. Deneen wskazuje, że celem państwa jest ograniczenie zewnętrznych działań jednostek, co jest poglądem Thomasa Hobbesa na temat prawa, które powstrzymuje ludzi przed porywczością⁶³⁶. Patrick J. Deneen kontynuuje swój wywód na temat państwa, określając je jedynym podmiotem uprawnionym do tego, by ograniczać naturalną wolność; „państwo staje się

⁶²⁹ Ibidem, s. 119.

⁶³⁰ M. Gulczyński, *Nauka o polityce*, Warszawa 2007, s. 121; J. Kuciński, *Nauka...*, s. 119 – 120.

⁶³¹ G. Jellinek, *Ogólna nauka o państwie*, Warszawa 1921, s. 19 – 20.

⁶³² S. Kutrzeba, *Wstęp do nauki o prawie i państwie*, Kraków 1947, s. 28.

⁶³³ B. Russell, *Władza...*, s. 93.

⁶³⁴ Matką kultury w starożytnej Grecji była Mnemosyne, której imię oznacza „pamięć”, bowiem kultura oznacza łączenie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Kultura uczy o pokoleniowych długach, zobowiązaniach, i że każdy ponosi odpowiedzialność za dbanie o to dziedzictwo. Kultura ma też powstrzymać od pokusy skupiania się na teraźniejszości i ignorowania dorobku poprzednich pokoleń oraz minionych dziejów. Sposób, w jaki kultura jest zapisana – od materialnego do niematerialnego dziedzictwa, sprawia, że „(...) poszerza nasze doświadczenie czasu, sprawiając, że przeszłość i przyszłość uobecniają się istotom, które inaczej doświadczają tylko chwili teraźniejszej”. Dla Bertranda Russella związek między państwem a kulturą stanowi fundament zdrowego społeczeństwa i odpowiednio sprawowanej władzy. Mario Vargas Llosa skomentował, że „Pojęcie kultury zyskało taką pojemność, że – nawet jeśli nikt nie odważy się powiedzieć tego głośno – można uznać, że zupełnie się rozmyło”, B. Russell, *Władza...*, s. 94; M. Vargas Llosa, *Cywilizacja spektaklu*, tłum. M. Szafrńska-Brandt, Kraków 2015, s. 56; P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 126 – 127.

⁶³⁵ B. Russell, *Władza...*, s. 103.

⁶³⁶ P. J. Deneen, *Dlaczego liberalizm...*, s. 70.

odpowiedzialne za utrzymywanie stabilności społecznej oraz zapobieganie powrotowi do naturalnej anarchii. Innymi słowy, państwo „ochrania” nasze prawa naturalne”⁶³⁷.

W odniesieniu do systemów politycznych, dla Davida Eastona (1917–2014) system polityczny to ośrodek podejmowania niezwykle ważnych decyzji, które wiążą się z podziałem dóbr⁶³⁸. Według Karla Deutscha (1912–1992), charakterystycznymi cechami systemu politycznego są spójność i kowariancja (zmiana jednostki pociąga za sobą pozostałe zmiany)⁶³⁹. Andrzej Antoszewski (1949) zwrócił uwagę na niemożność sformułowania poprawnego modelu teoretycznego, który wyjaśniłby zmienność systemów politycznych i wskazania co wprowadza zmiany, ponieważ występuje zbyt duże rozproszenie systemów⁶⁴⁰. Można jednak wskazać, że system, dla badaczy klasycznej szkoły systemów politycznych to „(...) pewna całość składająca się z elementów pozostających ze sobą we wzajemnej interakcji oraz że charakter tych interakcji może być bezpośredni lub pośredni”⁶⁴¹. Spory między badaczami wywołuje, jak należy interpretować i postrzegać elementy systemów. Dla A. Antoszewskiego ważna jest interakcja, której źródłem są zarówno działania na rzecz wzmocnienia dobra wspólnego (podejście deliberatywne), jak i przyczyny konfliktów interesów (podejście agoniczne)⁶⁴². W 2014 r. Antoszewski przedstawił definicję systemu politycznego, wyróżniającego się jako „struktura organizująca i porządkująca stosunki władzy publicznej w ramach określonej – narodowej lub supranarodowej– wspólnoty politycznej. Jest to układ normatywnych i faktycznych zależności, jakie powstają i utrwalają się w obszarze władzy publicznej sprawowanej na określonym terytorium”⁶⁴³. Według Anatola Rapoporta w systemie funkcjonują elementy możliwe do zidentyfikowania, pozostające we wzajemnej korelacji, jednakże cechą tychże stosunków jest zmienność i dynamiczność w czasie⁶⁴⁴. Przytaczając definicję Jerzego Kowalskiego „system polityczny to aparat państwowy, partie polityczne oraz organizacje i grupy społeczne formalne i nieformalne, uczestniczące w działaniach

⁶³⁷ Ibidem.

⁶³⁸ K. von Beyme, *Współczesne...*, s. 181.

⁶³⁹ K. von Beyme, *Współczesne...*, s. 181.

⁶⁴⁰ A. Antoszewski, *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej*, [w:] „Studia z teorii polityki”, t. I, A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1999, s. 80; P. Żukiewicz, *System polityczny – ujęcia klasyczne i krytyczne*, [w:] „System polityczny. Teorie, analizy, areny. Monografia okolicznościowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Antoszewskiemu”, red. R. Alberski, P. Żukiewicz, Wrocław 2022, s. 86.

⁶⁴¹ Ibidem, s. 81.

⁶⁴² P. Żukiewicz, *System polityczny...*, s. 82.

⁶⁴³ A. Antoszewski, *System polityczny* [w:] „Leksykon marketingu politycznego”, red. A. Kasińska-Metryka, R. Wiszniowski, Kielce 2014, s. 186.

⁶⁴⁴ A. Rapoport, *Conceptualization of a System as a Mathematical Model*, [w:] “Operational research and social sciences”, red. J.R. Lawrence, London 1966, s. 515; P. Żukiewicz, *System polityczny...*, s. 85.

politycznych w obrębie danego państwa oraz ogół zasad i norm prawnych regulujących ich wzajemne stosunki”⁶⁴⁵.

Warto także wskazać sposób rozumowania systemu politycznego przez wyszczególnione szkoły. Instytucjonalne podejście klasyfikuje system jako „ogół osób, grup i organizacji – w ich wzajemnych powiązaniach i współdziałaniu – podmiotów posiadających dominujący wpływ na wypracowanie, wprowadzenie w życie i interakcje norm reglamentujących życie wewnętrzne danego społeczeństwa”⁶⁴⁶. Z kolei koncepcja systemowa akcentuje znaczenie relacji jaka zachodzi między systemem a otoczeniem⁶⁴⁷. Ten wymiar połączony jest z modelem D. Eastona⁶⁴⁸ oraz nowym sposobem rozumowania systemu politycznego – cybernetycznego autorstwa Davida Wastona, który uwzględnił znaczenie odbywającego się w obie strony przepływu informacji oraz energii między otoczeniem a instytucjami (wejścia → przetwarzanie → wyjścia, czyli relacja *input – outputs*)⁶⁴⁹. „Wejścia” mogą pochodzić od ludu, władzy politycznej lub sfery międzynarodowej. Konwersja polega na przyjęciu otrzymanych żądań, które ulegają przekształceniu w akt polityczny dokonany przez władzę.⁶⁵⁰ „Output” przyczynia się do podtrzymania lub naruszenia równowagi politycznej⁶⁵¹.

System polityczny nierozzerwalnie związany jest z władzą⁶⁵², bowiem jak wskazuje Ewa Bujwid-Kurek system polityczny kształtowany jest przez decyzje polityczne wydawane przez

⁶⁴⁵ M. Żmigrodzki, M. Podolak, *System polityczny i jego klasyfikacje* [w:] „Współczesne systemy Polityczne”, red. M. Żmigrodzki i M. Podolak, Warszawa 2007, s. 11.

⁶⁴⁶ Ibidem s.12; E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 31.

⁶⁴⁷ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 31.

⁶⁴⁸ Model systemu politycznego D. Eastona: „(1) życie polityczne nie istnieje w próżni i podlega oddziaływaniom zewnętrznym; (2) życie polityczne tworzy pewien system, na którego oddziałują czynniki zewnętrzne i który sam na te czynniki oddziałuje; (3) motorem napędowym (źródłem energii) systemu są wkłady przyjmujące postać żądań i poparć; (4) bezpośrednim efektem działania systemu są decyzje przyjmujące postać oświadczeń i dokonań; (5) mechanizm funkcjonowania systemu politycznego polega na konwersji wewnątrzsystemowej wkładów na wytwory systemu; (6) wytwory (efekty) systemu powodują sprzężenie zwrotne, po którym ponownie stają się wkładami; (7) głównym makrorezultatem funkcjonowania systemu politycznego jako całości jest redukcja napięć pomiędzy żądaniami a decyzjami i zdolność do zachowania systemu w stanie równowagi”, A. Antoszewski, *System polityczny jako...*, s. 78.

⁶⁴⁹ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 31; D. Easton, *Varieties of Political Theory*, New Jersey 1996, s. 150 – 153; A. Antoszewski, *System polityczny jako...*, s. 74; M. Chmaj, W. Sokół, *Polityka – Ustrój – Idee. Leksykon Politologiczny*, Lublin 1999, s. 394.

⁶⁵⁰ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 31 – 32; M. Żmigrodzki, M. Podolak, M., *System polityczny...*, s. 12.

⁶⁵¹ Kolejne dwa podziały to terytorialno-administracyjny oraz ujęcie behawiorystyczno-funkcjonalne. Pierwszy wyróżnia państwa unitarne i federacje, które łączą się z zagadnieniami centralizacji i decentralizacji. Natomiast, postawa behawiorystyczno-funkcjonalna traktuje system polityczny na równi z procesem dokonywania transformacji impulsów społecznych w decyzje i akcje polityczne, E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 31 – 32; R. Herbut, A. Antoszewski, *Leksykon politologii*, Wrocław 2000, s. 584.

⁶⁵¹ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 32 – 33; E. Zwierzchowski, *Wprowadzenie do nauki...*, s. 57 – 63, 35 – 36.

⁶⁵² Kompleksową definicję systemu politycznego, łączącą podejście systemowo-funkcjonalne, socjologiczne i prawnicze przedstawił Konstanty A. Wjotaszczyk: „System polityczny to ogół organów państwowych, partii politycznych oraz, organizacji i grup społecznych – formalnych i nieformalnych – uczestniczących w działaniach politycznych w ramach danego państwa oraz ogół generalnych zasad i norm, regulujących wzajemne stosunki

władzę polityczną⁶⁵³: „(...) władza polityczna jest siłą napędową systemu politycznego”⁶⁵⁴, co można bezpośrednio połączyć z systemowym (cybernetycznym) rozumowaniem systemu politycznego. Jakość władzy przyczynia się do określenia warunków, jakie musi spełnić system polityczny, aby można było go określić jako efektywny, tj. nie uciekanie się do masowej przemocy; przyczynianie się do utrwalania i rozwijania społecznego, ekonomicznego, kulturalnego otoczenia w państwie oraz zabezpieczenie zewnętrzne państwa⁶⁵⁵. Istota systemu politycznego dotyczy wydarzeń, na które główny ośrodek władzy (tradycyjnie monarcha i jego najbliższe otoczenie) nie posiada już dłużej wpływu, jak wskazał David Easton⁶⁵⁶. System polityczny jest rodzajem „bramy” przez którą przechodzą informacje, ulegające modyfikacjom i konfrontacjom ze strony zastanej struktury politycznej, aby ostatecznie mogły być wcielone w życie⁶⁵⁷.

Według Jacka Knopka, system polityczny to zbiór zasad polityczno-ustrojowych regulujący trzy płaszczyzny – społeczeństwo obywatelskie, instytucje pośredniczące (ruchy społeczne, partie polityczne, grupy nacisku i interesu, lobby gospodarcze, organizacje, kościoły, itd.) oraz instytucje władzy na poziomie lokalnym, regionalnym państwowym i ponadnarodowym⁶⁵⁸. Biorąc pod uwagę współczesne monarchie konstytucyjne w Europie, które pozbawione są skutecznych instrumentów władczych oraz nie klasyfikują się bezpośrednio jako część społeczeństwa obywatelskiego, można by zaryzykować połączenie ich z podmiotami pośredniczącymi. Wspomniane podmioty reprezentują zróżnicowany zbiór wartości natury społeczno-kulturowo-religijno-gospodarczej oraz starają się zachować balans między podmiotami decyzyjnymi a przedmiotami tychże decyzji. Monarchowie, którzy potrafią odnaleźć się w nowej rzeczywistości politycznej, mogą przyczynić się do zrealizowania podstawowych funkcji systemu politycznego, tj. regulacyjnej, mediacyjnej, adaptacyjnej i innowacyjnej. Neutralna głowa państwa potrafi zapobiec konfliktom, mediować w sytuacjach konfliktowych, dostosowywać system polityczny do zmian generowanych przez technologię i cywilizację oraz wprowadzać nowe mechanizmy skuteczniające prawidłowy rozwój systemu⁶⁵⁹.

między nimi”, K. A. Wojtaszczyk, *Systemy polityczne* [w:] „Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce”, red. B. Szmulik i M. Żmigrodzki, Lublin 2002, s. 359 – 378.

⁶⁵³ E. Bujwid-Kurek, *Władza polityczna...*, s. 32 – 33; E. Zwierzchowski, *Wprowadzenie do nauki...*, s. 35.

⁶⁵⁴ Ibidem, s. 32 – 33; Ibidem, s. 33.

⁶⁵⁵ Ibidem; Ibidem, s. 36; P. Deszczyński, K. Gołota, *Demokratyczne systemy polityczne*, Poznań 2000, s. 10.

⁶⁵⁶ D. Easton, *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, New York 1953; J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 12.

⁶⁵⁷ Ibidem.

⁶⁵⁸ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 14–15; J. Knopek, *Współczesne systemy polityczne w wypisach*, Bydgoszcz 2001.

⁶⁵⁹ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 7–18.

System rządów⁶⁶⁰ definiuje się jako integralną częścią ustroju konstytucyjnego oraz relacje zachodzące między legislatywą a egzekutywą⁶⁶¹, jak podaje Wiesław Skrzydło (1929 – 2021): „(...) wzajemne stosunki między centralnymi instytucjami państwa, głównie między organami władzy ustawodawczej i wykonawczej”⁶⁶². System rządów *sensu largo* pojmuje się jako „ustrój naczelnych organów władzy, określający mechanizm sprawowania tej władzy”⁶⁶³ oraz „jako zespół organizacyjnych i funkcjonalnych zasad określających relacje pomiędzy konstytucyjnie wyodrębnionymi centralnymi organami państwa”⁶⁶⁴. W wąskim rozumowaniu, interpretuje się system rządów jako „sfery relacji organizacyjnych i funkcjonalnych, jakie występują pomiędzy legislatywą a egzekutywą – dwoma członami podzielonych władz”⁶⁶⁵. Jak wskazuje Jerzy Kuciński, ustanowienie systemu rządów bazuje na jednej z dwóch zasad ustroju politycznego – albo na zasadzie podziału władzy, albo na zasadzie jedności władzy⁶⁶⁶. Powyższe podejścia wobec systemu rządów dotyczą wyłącznie demokratycznych podmiotów terytorialnych oraz pozwalają wytypować model parlamentarno-gabinetowy, parlamentarno-komitetowy, prezydencki, semiprezydencki, a także wydzielić państwa na monarchie, jak i republiki⁶⁶⁷. Zamiennie „system” nazywany jest „reżim polityczny”⁶⁶⁸, co jest zgodne z opiniami znawców tej materii. Według instytucjonalno-funkcjonalnego stanowiska poznawczego, „reżim” cechuje instytucjonalne, funkcjonalne oraz aksjologiczne uwarunkowania politycznych graczy i reguluje relacje między nimi. Przemysław Maj oraz Waldemar Paruch utożsamiają termin „reżim” z „ustrojem”, co pozwala wyodrębnić państwa

⁶⁶⁰ System rządów jest jedną z klasyfikacji systemów politycznych. Najbardziej popularne są trzy podziały systemów. Pierwszy odnosi się do wyróżnienia systemu monarchicznego i republikańskiego; drugi systemu demokratycznego i niedemokratycznego; trzeci systemu unitarnego i złożonego. Kolejne typologie biorą pod uwagę system wyborczy (większościowy, proporcjonalny, mieszany); system partyjny (monopartyjny, dwupartyjny, wielopartyjny, hegemoniczny, zmienny, zideologizowany, pragmatyczny, rozporoszoną, równoważny, nierównoważny, system wielkich partii, małych partii, pośredni i przejściowy; dwupartyjny oraz pół partyjny; wielopartyjny z dominacją partii i wielopartyjny bez dominującej partii, Ibidem, s. 18 – 19.

⁶⁶¹ M. Habowski, *System rządów Rzeczypospolitej Polskiej jako uwarunkowanie polskiej polityki wschodniej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo”, Nr 1(1)/2013, Wrocław, s. 105; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1999, s. 436.

⁶⁶² W. Skrzydło, *Ustrój polityczny RP w świetle konstytucji z 1997 r.*, Zakamycze 1998, s. 12.

⁶⁶³ St. Gebethner, *Modele rządów i ich regulacja konstytucyjna* [w:] „Demokratyczne modele ustrojowe w rozwiązaniach konstytucyjnych”, red. St. Gebethner, R. Chruściak, Warszawa 1997, s. 91.; J. Kuciński, *System rządów Rzeczypospolitej Polskiej w świetle konstytucji z 1997 roku (prolegomena)*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria Prawnicza, Zeszyt 94/2016 Prawo 19, s. 66.

⁶⁶⁴ J. Kuciński, *System rządów...*, s. 66.

⁶⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶⁶ Ibidem, s. 67.

⁶⁶⁷ P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce – aspekty i kontrowersje definicyjne*, [w:] „Polityka i Społeczeństwo” 5/2008, s. 68.

⁶⁶⁸ A. Antoszewski, *Reżim polityczny* [w:] „Studia z teorii polityki”. Tom I, pod red. A. W. Jabłońskiego, L. Sobkowiaka, Wrocław 1999, s. 89–104; M. Habowski, *System rządów...* s. 105; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne...*, s. 105.

demokratyczne, autorytarne i totalitarne⁶⁶⁹. Z kolei dla Mariana Grzybowskiiego i Andrzeja Antoszewskiego reżim polityczny powinien być zarezerwowany tylko dla demokracji pojmowanej jako system polityczny. Wówczas wspomniany reżim będzie określać stosunki między legislatywą a egzekutywą w ujęciu normatywnym⁶⁷⁰. W aspekcie szczegółowym, „reżim” będzie nawiązywać do problematyki podziału władzy w państwie. Tym samym, w państwie demokratycznym występować mogą takie reżimy, jak prezydencki, parlamentarny i mieszany⁶⁷¹.

W tej pracy zostanie uwzględniony podział na system rządów parlamentarnych, prezydenckich i semiprezydenckich. Zanim jednak autorka przejdzie do wyjaśniania wymienionych typów, warto zwrócić uwagę na stanowisko głowy państwa. Egzekutywa może przybrać formę monokratyczną bądź dualistyczną. Pierwsza odmiana spotykana jest na Cyprze, gdzie władza wykonawcza jest jednolita i jest nią prezydent wspierany przez sekretarzy, pełniący funkcję europejskich ministrów. W Szwajcarii, z kolei, egzekutywę uosabia podległy legislatywie rząd, zaś funkcje premiera i prezydenta nie występują w klasycznym rozumowaniu tych politycznych ról⁶⁷². Drugi model, dualistyczny, obejmuje rząd i prezydenta, i jest to odmiana dominująca w Europie. Głową państwa może być monarcha lub prezydent albo przybrać charakter kolektywny⁶⁷³ (w San Marino urząd prezydencki jest kolegialny, jak i w Bośni i Hercegowinie⁶⁷⁴). Głową państwa może być także dyktator lub dowódca armii⁶⁷⁵. To, jaką rolę odgrywa szef państwa, zależy od sposobu wyłaniania – poprzez dziedziczenie władzy, np. tronu w monarchiach, jak Wielka Brytania czy monarchie Skandynawii; poprzez zapisy zawarte w umowach międzynarodowych, np. Andora; wybór głowy państwa może spoczywać na władzy ustawodawczej, co ma miejsce w Estonii, na Malcie i Węgrzech lub

⁶⁶⁹ R. Bäcker, *Totalitaryzm. Geneza, istota, upadek*, Toruń 1992; W. Paruch, *Mysł polityczna obozu piłsudczykowskiego (1926–1939)*, Lublin 2005; P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny”...*, s. 68.

⁶⁷⁰ M. Grzybowski, *Stabilność polityczna a zmiany ustrojowe: egzegeza pojęć i determinanty* [w:] „Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej”, red. J. Czajowski et al., Kraków 1999, s. 11; A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006, s. 168–169; A. Antoszewski, *Współczesne teorie demokracji* [w:] „Studia z teorii demokracji”, vol. 2, red. A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1998, s. 15; P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny”...*, s. 68.

⁶⁷¹ Ibidem, s. 68 – 69.

⁶⁷² J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 40 – 41.

⁶⁷³ J. Stembrowicz, T. Szymczak, *Głowa państwa w systemie socjalistycznym (naczelne organy typu prezydenckiego i prezydent republiki)*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 28(1), 1–22, 1966, s. 1; D. Liszkowska, *Prezydent w systemie politycznym Turcji*, [w:] „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne”, vol. 69(1)/2021 s. 235.

⁶⁷⁴ M. Pagięła, *Prezydent Unii Europejskiej a tradycyjne modele prezydentury w Polsce, Francji i Niemczech*, [w:] „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, Seria: Res Politicae 2009, t. III, s. 221; D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 235.

⁶⁷⁵ D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 235.

poprzez specjalne kolegium, jak w Watykanie. Specjalne kolegium, którego członkowie wybierani są częściowo z parlamentu jest tradycją znaną we Francji, czy Portugalii⁶⁷⁶.

Klasyczna definicja do uprawnień prezydenta za Benjaminem Constantem (1767–1830) zalicza: „mianowanie oraz usuwanie piastunów władzy wykonawczej, sankcjonowanie ustaw, prawo rozwiązania zgromadzenia, prawo zwoływania sesji parlamentu, prawo mianowania sędziów, prawo łaski oraz prawo decydowania o wojnie i pokoju”⁶⁷⁷. Konstytucyjne stanowisko głowy państwa zawiera się w modelu albo reprezentacyjnym, albo reglamentacyjnym (regulującym). Pierwsze oznacza, że głowa państwa pełni tylko symboliczne obowiązki. Neutralizacja politycznej siły prezydenta bądź monarchy może objawiać się np. pod postacią kontrasygnaty przez premiera lub właściwego ministra aktu prawnego głowy państwa. Drugi sposób ograniczenia władzy to wydawanie aktów przez głowę państwa na wniosek określonych organów.⁶⁷⁸ Wśród uprawnień, które pozostały w rękach osłabionej politycznie głowy państwa można wymienić prawo łaski, nadawanie odznaczeń państwowych, prawo do uzyskania od ministrów informacji na temat stanu państwa, a także inspirowanie i upominanie członków rządu. Ten model występuje m.in. w Austrii, RFN-ie, Wielkiej Brytanii i we Włoszech⁶⁷⁹. Mimo jednak ceremonialnych funkcji, głowy państwa nadal odgrywają znaczącą rolę. Mogą pełnić funkcję arbitra i łagodzić spory na tle partii politycznych. Zdziwiająca może okazać się rola prezydenta Niemiec, którego pozycja jest niezwykle słaba. Mimo tego, może odmówić złożenia podpisu pod wnioskiem, jeżeli wejście dokumentu w życie zagraża demokratycznemu charakterowi państwa. Po drugie, niemiecka głowa państwa rozstrzyga konflikty między Bundestagiem a rządem, a także może przyjąć postawę mediatora podczas tworzenia gabinetu lub w sytuacji, gdy nie uzbierała się większość do poparcia nowego rządu, albo w przypadku, gdy występują problemy ze zdobyciem poparcia izby niższej.⁶⁸⁰ Model reglamentacyjny, z kolei, nadaje głowie państwa kompetencje o charakterze władczym, np. pełni roli „zwornika systemu ustrojowego”⁶⁸¹. Takim „zwornikiem” jest prezydent Federacji Rosyjskiej, który jest najsilniejszym organem skutecznie kierującym pracami państwa⁶⁸². Po drugie, głowa państwa w tym modelu pełni funkcję rozjemcy i strażnika państwa, jednak nie ponosi odpowiedzialność

⁶⁷⁶ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 41.

⁶⁷⁷ J. Ciapała, *Status ustrojowy prezydenta jako głowy państwa*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, LVIII(2), 13–28, 1996, s. 23; D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 236.

⁶⁷⁸ A. Chorażewska, *Status prezydenta RP na tle modeli ustrojowych głowy państwa w systemie parlamentarnym*, [w:] „Gdańskie Studia Prawnicze”, Tom XXXI, 2014, s. 766.

⁶⁷⁹ Ibidem, s. 767.

⁶⁸⁰ A. Chorażewska, *Status prezydenta RP...*, s. 767 – 768.

⁶⁸¹ Ibidem, s. 768 – 769.

⁶⁸² Ibidem, s. 770.

politycznej przed legislatywą. Jest to model wyłącznie właściwy dla republiki⁶⁸³. Jak zatem wykazano, głowa państwa może pełnić albo funkcje wyłącznie ceremonialne lub nadal posiadać określony zakres uprawnień umożliwiający oddziaływanie na proces decyzyjny. To, w jakim stopniu różni się zakres siły politycznej głowy państwa zostanie wyjaśnione poniżej.

Pierwszą odmianą systemu rządów jest **system parlamentarny**, którego kolebką jest Wielka Brytania. Parlamentaryzm na Wyspach Brytyjskich powiązany jest z osobą monarchy, który, mimo że jest politycznie ograniczony powołuje rząd i nie ingeruje w jego prace. System parlamentarny (czasami zwany także jako parlamentarno-gabinetowy) jest najpopularniejszym modelem rządów (w 2008 roku na 115 demokratycznych państwach na świecie w 74 obowiązywał system parlamentarny⁶⁸⁴) i funkcjonuje na zasadzie tzw. podwójnej egzekutywy, czyli rozdzieleniu funkcji głowy państwa i premiera⁶⁸⁵. Trudności znawcom tematyki sprawia precyzyjne zdefiniowanie powyższego fenomenu z racji tego, że, jak to określił Michał Bożek, jest to „nader elastyczna i pojemna formuła rządów”. Dodatkowo: „(...) system ten nie jest ani wyrazem jakiegokolwiek kompleksowo ujętej doktryny ustrojowej, ani też nie jest normatywnym tworem wypracowanym i powołanym do życia mocą decyzji ustrojodawcy (...)”⁶⁸⁶. To samo potwierdzili Marek Sobolewski: „system parlamentarny, jako określona forma zasady podziału władz występuje w wielu rozmaitych wariantach i odmianach”⁶⁸⁷ oraz Anna Chorążewska: „Ta formuła rządów jest niezwykle pojemna i nie jest wyrazem kompleksowo ujętej doktryny ustrojowej ani też efektem świadomych decyzji ustrojowej (...)”. Jak stwierdził Thomas O. Sargentich, „(...) literatura dotycząca parlamentarnych i prezydenckich rządów stała się polem walki dla zwolenników różnych konstytucyjnych rozwiązań. W tym kontekście, nie dziwi występowanie nadmiernej generalizacji”⁶⁸⁹ [tłum. B. Bieniek].

Typ parlamentarny zrodził się w wyniku zmian jakie miały miejsce w XVIII-wiecznej Anglii, kiedy to uznano, że monarcha tworzy rząd z członków ugrupowania cieszącego się

⁶⁸³ Ibidem, s. 769.

⁶⁸⁴ A. Siaroff, *Comparing Political Regimes*, Toronto, 2008, s. 145 – 155; M. Wallner, *Podziały i typologie systemów parlamentarnych: zagadnienia metodologiczne*, [w:] „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” vol. XXI, 2 Sectio K 2014, s. 85.

⁶⁸⁵ K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski, *Państwo współczesne...*, s. 304.

⁶⁸⁶ M. Bożek, *System parlamentarny i jego ewolucja – próba syntezy*, [w:] „Gdańskie Studia Prawnicze”, Tom XXXI, 2014, s. 35.

⁶⁸⁷ M. Sobolewski, *Zasady demokracji burżuazyjnej i ich zastosowanie*, Warszawa 1969, s. 144.

⁶⁸⁸ A. Chorążewska, *Status prezydenta RP...*, s. 763.

⁶⁸⁹ “(...) the literature on parliamentary and presidential governments has become a battleground for advocates of different constitutional arrangements. In this context, it is not surprising that overgeneralizations occur”, T. O. Sargentich, *The Presidential and Parliamentary Models of National Government*, [w:] “American University International Law Review”, Volume 8 Issue 2 Vol 8. #2/3 Winter/Spring 92/93, s. 582.

większością w parlamencie.⁶⁹⁰ Po odsunięciu od władzy króla, państwem zaczął rządzić Oliver Cromwell. Nieudolne rządy jego syna sprawiły, że postanowiono o przywróceniu słabszej Korony z silną legislatywą.⁶⁹¹ System parlamentarny zatem powstał z monarchii, kiedy to zaczęto ograniczać uprawnienia władcy na rzecz ministrów cieszących się poparciem parlamentu. Członkowie rządu stali się odpowiedzialni przed legislatywą, a osłabiona politycznie koronowana głowa państwa została uprzywilejowana nieodpowiedzialnością polityczną⁶⁹². Wyłonił się wówczas dualizm władzy wykonawczej: głowa państwa i jego kancelaria oraz rząd powoływany przez króla, ale cieszący się zaufaniem parlamentu⁶⁹³. System parlamentarny, jak podkreśla Mariusz Cieślik, opiera się na zespole relacji, więzi, jak i powiązań, aby została utrzymana równowaga nie dopuszczająca żadnego z organów do dominacji nad drugą⁶⁹⁴. Rząd oraz parlament mogą siebie wzajemnie ograniczać; parlament ma prawo wymagać odpowiedzialności politycznej przez rząd, poprzez brak uznania zaufania lub wyrażać wotum nieufności. Z kolei rząd lub głowa państwa może rozwiązać parlament⁶⁹⁵ i zarządzić rozpisanie przedterminowych wyborów⁶⁹⁶. Jak zatem widać procesy politycznego decydowania umieszczone są na linii parlament – rząd, przy czym rząd dominuje w obrębie władzy wykonawczej, kosztem głowy państwa⁶⁹⁷. Jak podkreślił Sławomir Patyra, parlament i rząd nie tylko nawzajem się ograniczają, lecz także wpływają na siebie. Egzekutywa determinuje zawartość ustaw za pośrednictwem inicjatywy ustawodawczej, zaś legislatura wpływa na decyzje polityczne władzy wykonawczej oraz na kształt personalny, polityczny i programowy mając do dyspozycji narzędzia takie jak wotum zaufania czy nieufności⁶⁹⁸ do całego rządu lub jednego z członków.⁶⁹⁹

⁶⁹⁰ M. Cieślik, *System parlamentarno-gabinetowy: model klasyczny a rozwiązania współczesne*, [w:] „Pisma Humanistyczne” 5, 2003, s. 17.

⁶⁹¹ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 183.

⁶⁹² R. Głajcar, *Instytucja prezydenta w Polsce, Czechach i Słowacji po 1989 roku w świetle tradycyjnych modeli rządów*, [w:] „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 1, 2005, s. 179 – 180.

⁶⁹³ Dualizm egzekutywy to występowanie dwóch niezależnych organów konstytucyjnych, czyli głowy państwa i rządu. Głową państwa może być prezydent bądź monarcha, którzy nie ponoszą odpowiedzialności parlamentarnej, z racji tego, że ich akty są kontrasygnowane przez ministrów, A. Chorążewska, *Status prezydenta RP...*, s. 765; J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 183.

⁶⁹³ M. Cieślik, *System parlamentarno-gabinetowy...*, s. 17.

⁶⁹⁴ Ibidem.

⁶⁹⁵ Ibidem.

⁶⁹⁶ W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu i przyczyny różnicowania się tego typu rządów*, [w:] „Cywilizacja i Polityka”, (7), 2009, s. 39.

⁶⁹⁷ S. Patyra, *Prawnopolityczne instrumenty oddziaływania rządu na proces ustawodawczy w systemie rządów parlamentarnych na przykładzie Wielkiej Brytanii i Francji*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010/2–3, s. 12.

⁶⁹⁸ Ibidem, s. 13.

⁶⁹⁹ W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu...*, s. 39.

Charakterystycznymi cechami systemu parlamentarno-gabinetowego⁷⁰⁰ według Jacka Knopka są: „dualizm egzekutywy; ograniczenie kompetencji głowy państwa; wzmocnienie politycznej roli rządu; posiadanie prawa przez egzekutywę do rozwiązania parlamentu; preferowanie uczestnictwa egzekutywy w procesie ustawodawczym; ponoszenie odpowiedzialności politycznej przez egzekutywę; łączenie mandatu parlamentarnego z członkostwem w rządzie”⁷⁰¹. Sławomir Patyra dodaje nieodpowiedzialność polityczną głowy państwa oraz uczestnictwo głowy państwa i parlamentu w powoływaniu rządu⁷⁰². W systemie parlamentarnym kluczową i wystarczającą cechą, która wyróżnia ten typ od innych systemów, jest według Jeana-Claude Colliarda⁷⁰³ i Winfrieda Steffanigo⁷⁰⁴ odpowiedzialność rządu przed legislaturą⁷⁰⁵. W tym modelu szef rady ministrów i ministrowie oraz ciągłość ich urzędów zależna jest od zaufania w parlamencie, tj. egzekutywa może zostać usunięta, jeśli otrzyma wotum nieufności od legislatury. Co więcej, stanowisko premiera zależy albo od wsparcia swojej partii, jeśli posiada większość w parlamencie, albo od wsparcia koalicji partii⁷⁰⁶. W tym systemie rząd ponosi odpowiedzialność zbiorowo, jak i indywidualnie pod postacią pojedynczego ministra⁷⁰⁷. Jeżeli parlament jest dwuizbowy, wówczas rząd odpowiada albo przed dwiema izbami, lub przed jedną, zazwyczaj tą niższą⁷⁰⁸. Członkowie rządu ponoszą odpowiedzialność polityczną oraz konstytucyjną⁷⁰⁹. W celu kontroli rządu w ramach parlamentu funkcjonują stałe komisje parlamentarne, które są bardziej efektywne jeżeli chodzi o analizę działań rządu, niż dokonywanie tego na plenum izby.⁷¹⁰ Marek Jarentowski trzyma się stanowiska, że jedna cecha⁷¹¹ (którą jest cieszenie się przez rząd zaufaniem ze strony

⁷⁰⁰ System parlamentarno-gabinetowy akcentuje charakter współpracy między premierem, a rządem, podczas gdy parlamentarny wskazuje na zależność egzekutywy od legislatury.

⁷⁰¹ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 184 – 185.

⁷⁰² S. Patyra, *Prawnopolityczne instrumenty...*, s. 12.

⁷⁰³ J.C. Colliard, *Les régimes parlementaires contemporains*, [w:] “Presses de la Fondation nationale des sciences politiques”, Paris 1978; J. Szymanek, „Premierowska” odmiana systemu parlamentarnego, [w:] „Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz, Warszawa 2012, s. 18.

⁷⁰⁴ W. Steffani, *Zur Unterscheidung parlamentarischer und präsidienteller Regierungssysteme*, [w:] „Zeitschrift für Parlamentsfragen”, nr 3, 1983; M. Bożek, *Systemy rządów – płaszczyzna instytucjonalna*, [w:] „Zeszyty Naukowe Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej im. Wojciecha Korfańskiego” 2007, nr 32, 392.

⁷⁰⁵ M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 88.

⁷⁰⁶ T. O. Sargentich, *The Presidential...*, s. 580.

⁷⁰⁷ M. Cieślak, *System parlamentarno-gabinetowy...*, s. 17.

⁷⁰⁸ Ibidem.

⁷⁰⁹ Ibidem, s. 17.

⁷¹⁰ Ibidem, s. 22.

⁷¹¹ Stanisław Gebethner podaje zespół czterech cech: „dualizm egzekutywy, odpowiedzialność polityczna rządu przed parlamentem, solidarna i indywidualna odpowiedzialność polityczna ministrów przed parlamentem oraz dysponowanie przez egzekutywę instrumentami wpływu na władzę ustawodawczą (włącznie z prawem do rozwiązania parlamentu)”, St. Gebethner, *System rządów parlamentarno-gabinetowych, system rządów prezydenckich oraz rozwiązania pośrednie* [w:] „Konstytucyjne systemy rządów”, red. M. Domagała, Warszawa 1997, s. 80; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 89.

parlamentu) jest wystarczająca, aby znaleźć jakikolwiek przykład państwa, który realizuje przesłanki systemu parlamentarnego.⁷¹² Marek Sobolewski akcentuje udział egzekutywy w procesie ustawodawczym i odpowiedzialność przed parlamentem, jako wystarczająca przesłanka⁷¹³. Dla Alfreda Stepana i Cindy Skach na uwagę zasługuje poparcie parlamentu udzielone premierowi oraz prawo egzekutywy do rozwiązania legislatury i w związku z tym zarządzenie wyborów⁷¹⁴. Matthew Shugart, z kolei, wskazał na konieczność wywodzenia się władzy wykonawczej ze zgromadzenia prawodawczego i fakt, że rząd można odwołać, gdy utraci poparcie parlamentu⁷¹⁵.

Z powyższego opisu można wyciągnąć wnioski, że parlament w systemie parlamentarno-gabinetowym pochodzący z wolnych wyborów⁷¹⁶ dominuje pod względem kontroli nad organem wykonawczym⁷¹⁷. Parlament jest szczególnie silny w sfragmentowanym systemie wielopartyjnym, w warunkach w których, poparcie polityczne dla gabinetu ze strony parlamentu nie jest stabilne, a sam rząd narażony jest na liczne kryzysy, zwiększając ryzyko dymisji⁷¹⁸. Mimo wszystko jednak władza parlamentu jest ograniczona. W zależności od spełnienia odpowiednich warunków parlament może ulec rozwiązaniu z inicjatywy rządu⁷¹⁹. To rodzaj presji, jaką egzekutywa wywiera na władzę ustawodawczą. Ten środek stanowi możliwość zniesienia parlamentu, w którym egzekutywa utraciła poparcie, jak i jest sposobem rozwiązania konfliktu między głównymi organami państwowymi. Z drugiej strony, wybory do parlamentu mogą przynieść zwycięstwo opozycji, a rząd bez większości parlamentarnej może zostać zmuszony do ustąpienia⁷²⁰. Dodatkowo, należy wspomnieć, że egzekutywa posiada

⁷¹² M. G. Jarentowski, *System rządów Polski a modele systemów rządów* [w:] „Władza wykonawcza w Polsce i Europie”, red. M. Drzonek, A. Wołek, Kraków–Nowy Sącz 2009, s. 35 – 36; M. G. Jarentowski, *Mieszany system rządów – definicje* [w:] „Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz, Warszawa 2012, s. 272; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 88.

⁷¹³ M. Sobolewski, *Zasady demokracji burżuazyjnej...*, s. 146; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 88.

⁷¹⁴ A. Stepan, C. Skach, *Modele konstytucyjne a umacnianie demokracji (Parlamentaryzm – system prezydencki)*, „Państwo i Prawo”, 1994 nr 4, s. 29 – 30; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 89.

⁷¹⁵ M. S. Shugart, *Comparative Executive-Legislative Relations* [w:] “Political Institutions”, red. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman, Oxford 2006, s. 348; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 89.

⁷¹⁶ W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu...*, s. 39.

⁷¹⁷ Sytuacja się zmienia w przypadku systemu gabinetowo-parlamentarnego, w którym to dominuje rząd nad parlamentem, co najczęściej ma miejsce w warunkach dwupartyjności. W tej odmianie, rząd nie musi uzyskać zaufania legislatury i cieszy się większą samodzielnością, podobnie jak sam głowa państwa. Co do stanowiska premiera, staje się on głównym i kluczowym podmiotem. Szef rządu może wystąpić do głowy państwa z wnioskiem o rozwiązanie legislatury i zażądać rozpisania nowych wyborów. Co do samej głowy państwa, wszystkie obostrzenia i uprawnienia zostały takie same jak w przypadku systemu parlamentarno-gabinetowego, przy czym ponosi odpowiedzialność konstytucyjną, tak samo jak członkowie gabinetu, W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu...*, s. 40 – 41.

⁷¹⁸ Ibidem, s. 40.

⁷¹⁹ St. Gebethner, *System rządów parlamentarno-gabinetowych...*, s. 84; R. Glajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 181.

⁷²⁰ M. Cieślak, *System parlamentarno-gabinetowy...*, s. 19.

prawo do inicjatywy ustawodawczej, promulgując ustawy wraz z wetem zawieszającym, które trudne jest do przełamania przez legislatywę (kolejny środek ograniczający władzę parlamentu)⁷²¹. Po trzecie, egzekutywa może ograniczyć moc parlamentu poprzez ustalenie ram dla materii ustawodawczej, i tak w V Republice Francuskiej określono dwanaście obszarów, które powierzone zostały władzy ustawodawczej⁷²².

Sam parlamentaryzm również można podzielić według kryterium partii politycznych, pozycji szefa rząd i głowy państwa. Na rzecz tej pracy, warto skupić się tylko na podziale według głowy państwa. Można zatem wymienić system parlamentarny z prezydentem ze słabą władzą i system parlamentarny z silnym prezydentem. To, co determinuje silną władzę głowy państwa, to wyłonienie jej w wyborach powszechnych i poszerzenie jej kompetencji⁷²³. W koncepcji Alana Siaroffa w odniesieniu do pozycji ustrojowej prezydenta bierze się pod uwagę dziesięć wskaźników na skali dychotomicznej, gdzie występuje wartość 1 albo 0⁷²⁴. Na bazie wskaźników wytypowano trzy modele prezydentury: „dominujący” (suma wskaźników wynosi co najmniej sześć); „korygujący” (suma wskaźników zawiera się w wyniku między trzy a pięć); „figurancki” (suma nie przekracza dwa)⁷²⁵. Siaroff w odniesieniu do przedstawionych typów prezydentury wymienia trzy typy republikańskiego parlamentaryzmu: pierwszy cechuje dominacja prezydenta⁷²⁶; drugi system parlamentarny posiada aktywną i „korygującą” głowę państwa; trzeci, ostatni typ wyróżnia się ograniczoną pozycją prezydenta⁷²⁷.

Prezydent, w odróżnieniu od monarchy w systemie parlamentarnym, stara się oddziaływać na politykę państwową i podporządkować sobie rząd, mimo że „nie wymaga się udziału [głowy państwa] w codziennych „starciach” politycznych”⁷²⁸. Główną rolą głowy

⁷²¹ Ibidem, s. 20.

⁷²² Ibidem, s. 21.

⁷²³ A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1993, s. 62; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 92.

⁷²⁴ „1) wybór prezydenta w głosowaniu powszechnym; 2) synchronizacja wyborów prezydenckich z wyborami do parlamentu; 3) dysponowanie przez prezydenta kompetencjami nominacyjnymi niepodlegającymi kontrasygnacji; 4) przewodniczenie posiedzeniom gabinetu i udział w ustalaniu porządku jego obrad; 5) prawo do sprzeciwu wobec ustaw uchwalonych przez parlament (weto ustawodawcze); 6) szerokie uprawnienia nadzwyczajne, m.in. prawo do wydawania dekretów w sytuacji zagrożenia państwa, kryzysów ekonomicznych etc.; 7) centralna rola w zakresie ustalania i prowadzenia polityki zagranicznej; 8) dominująca rola w procesie formowania gabinetu oraz 9) prawo do rozwiązania parlamentu”, A. Siaroff, *Comparative Presidencies: the Inadequacy of the Presidential, Semi-presidential and Parliamentary Distinction*, [w:] „European Journal of Political Research”, nr 3, 2003, s. 303; M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 92.

⁷²⁵ M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 92.

⁷²⁶ Waldemar Żebrowski wskazał na parlamentaryzm zracjonalizowany jako przykład silnego stanowiska prezydenta w systemie parlamentarnym, który wybrany w wyborach bezpośrednich przez naród, posiada silny wpływ na strukturę rządu, pełni funkcję mediatora w napiętej relacji parlament rząd. W tym rodzaju parlamentaryzmu występuje podniesiony próg wyborczy oraz konstruktywne wotum nieufności, W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu...*, s. 40.

⁷²⁷ M. Wallner, *Podziały i typologie...*, s. 92.

⁷²⁸ W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu...*, s. 39.

państwa jest pełnienie funkcji strażnika konstytucji oraz niepodzielności, jak i suwerenności państwa, jednocześnie będąc jego symbolem. W odniesieniu do egzekutyw, monarcha lub prezydent powołują premiera, a na wniosek szefa rządu, ministrów⁷²⁹. Dodatkowo, głowa państwa ma także uprawnienia, które nie wymagają podpisu ani premiera ani żadnego ministra⁷³⁰. Prezydent decyduje o rozwiązaniu parlamentu przed upływem kadencji i za ten akt nie ponosi odpowiedzialności. W systemie parlamentarnym występuje dualna egzekutywa pod postacią prezydenta oraz rządu, przy czym głowa państwa nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed parlamentem, ponieważ nie rządzi ona bezpośrednio państwem. Tak jak w monarchii konstytucyjnej, prezydent pełni ceremonialne funkcje. Niemniej jednak, republikańska głowa państwa w przypadku kryzysów politycznych będzie mogła przyjąć funkcję arbitra⁷³¹.

W **modelu prezydenckim** występuje wyraźne oddzielenie legislatywy od egzekutywy,⁷³² tzw. zasada separacji, która kontrastuje z mechanizmem różnych związków i reakcji jakie występują na poziomie władzy ustawodawczej i wykonawczej w parlamentarystyce⁷³³. Prezydenccjalizm, czyli system bądź reżim prezydencki, pojawia się w republikach⁷³⁴ i dotyczy związku między legislatywą i egzekutywą bazującym na organizacyjnej oraz funkcjonalnej zasadzie separacji władzy.⁷³⁵ W ramach systemu prezydenckiego można wyodrębnić także model neoprezydencki/hiperprezydencki/

⁷²⁹ Ibidem.

⁷³⁰ M. Cieślak, *System parlamentarno-gabinetowy...*, s. 22.

⁷³¹ St. Gebethner, *System rządów parlamentarno-gabinetowych...*, s. 90 – 91; R. Głajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 181.

⁷³² A. Antoszewski, *Instytucjonalne uwarunkowania procesu decyzyjnego*, [w:] „Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza”, red. A. Antoszewski i R. Herbut. Wrocław 1997, s. 280 – 281.

⁷³³ W. Żebrowski, *Odmiany parlamentarystyki...*, s. 38.

⁷³⁴ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 320; D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 235.

⁷³⁵ Zasada organizacyjna składa się z następujących elementów: „(1) wybór prezydenta i parlamentu w drodze wyborów powszechnych, a oba organy posiadają odrębną legitymację do sprawowania władzy (osobne wybory prezydenta są wyrazem jego politycznej niezależności od parlamentu, jednocześnie służą wzmocnieniu jego pozycji wobec innych naczelnich organów); (2) istnieje zakaz łączenia funkcji deputowanego oraz członka gabinetu; (3) prezydent powołuje ministrów, którzy stoją na czele poszczególnych resortów i którzy ponoszą przed nim odpowiedzialność polityczną”. Z kolei funkcjonalna sfera odnosi się do następujących czynników: „(1) legislatura posiada pełną autonomię w obrębie funkcji ustawodawczej, a prezydent do wykonywania prawa przyjętego przez parlament (egzekutywa nie posiada inicjatywy ustawodawczej i ma możliwość wyłącznie sugerowania parlamentowi podjęcia określonych działań); (2) prezydent nie jest odpowiedzialny politycznie przed parlamentem (choć może być wobec niego zastosowana odpowiedzialność konstytucyjna – co dotyczy również ministrów); (3) władzy wykonawczej nie przysługuje prawo rozwiązania zgromadzenia przed upływem kadencji”, A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii wraz z Aneksami o: reformie samorządowej, wyborach do sejmu, prezydenckich oraz gabinetach rządowych*, Wrocław 2004, s. 345; M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 2001, s. 189; D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 235 – 236.

superprezydencki stosowany względem państwa, które, mimo że nie realizuje warunków systemu prezydenckiego, jest do niego zaliczane⁷³⁶. To, co wyróżnia tę odmianę, to „istotna ekspozycja stanowiska ustrojowego głowy państwa”⁷³⁷. Jako przykład superprezydencji podaje się Federację Rosyjską⁷³⁸.

System prezydencki bazuje na czynnikach historiotwórczych. W Europie najpierw powstawały państwa, a następnie kreował się naród. W USA wspólna świadomość doprowadziła do uzyskania niepodległości, co w następnej kolejności przyczyniło się do wyłonienia instytucji politycznych. Amerykański system, który został opisany w Konstytucji z 17 września 1787 r. (weszła w życie w 1789 r.) nazwano prezydenckim nie dlatego, że pozycja prezydenta była silna, tylko w celu podkreślenia jego odmienności od brytyjskiego parlamentaryzmu⁷³⁹. Choć twierdzi się, że w swojej klasycznej formie prezydenccjalizm zachował się w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej⁷⁴⁰, nie uznaje się go za jednoznacznie spójny system. Zakres prezydenckich uprawnień wzrastał wraz z rośnięciem w siłę federalnych organów. Kiedy pojawiały się nowe zadania, które nie zostały przewidziane w akcie konstytucyjnym, głowa państwa i podległe mu organy federalne egzekutywy traktowały je jako swoje zadania, powiększając tym samym zasięg własnych uprawnień⁷⁴¹. Wzór prezydencki przejęła Republika Cypryjska, w której, jak zauważył Waldemar Żebrowski, egzekutywa nie ponosi odpowiedzialności przed parlamentem, bowiem legislatura pozostała pobawiona narzędzi wotum zaufania i nieufności. Ministrowie ponoszą zatem odpowiedzialności wyłącznie przed szefem państwa będący jednocześnie szefem rządu. Spośród innych klasycznych cech prezydenccjalizmu wskazuje się wyłanianie prezydenta z wyborów powszechnych, zakaz łączenia stanowisk ministra z mandatem parlamentarnym oraz niemożność rozwiązania przez prezydenta Izby Reprezentantów w trakcie kadencji. To co odróżnia cypryjski *case study* od amerykańskiego to wyposażenie ministrów w inicjatywę ustawodawczą oraz uzależnienie decyzji szefa państwa od wyników wyborów parlamentarnych w sprawie składu rządu⁷⁴².

⁷³⁶ W środowisku naukowym występują podzielne opinie na ten temat i niekiedy pada sformułowanie, że ten wariant nie realizuje zasad demokracji i z tego też powodu nie powinien być klasyfikowany do systemu prezydenckiego., D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 236.

⁷³⁷ Ibidem.

⁷³⁸ Ibidem, s. 237.

⁷³⁹ A. Pułło, *Ustroje państw współczesnych*, Warszawa 2006, s. 91; R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny. Relacje między legislaturą i egzekutywą w III Rzeczypospolitej*, Katowice 2015, s. 90.

⁷⁴⁰ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 320 – 321; D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 236.

⁷⁴¹ D. Liszkowska, *Prezydent w systemie...*, s. 236.

⁷⁴² J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 196 – 197; W. Żebrowski, *Teoria współczesnych systemów politycznych. Skrypt uniwersytecki*, Olsztyn 2009, s. 104.

Przedstawiając cechy tego modelu, należy kierować się podziałem zaproponowanym przez Rafała Glajcara na sferę organizacyjną i funkcjonalną. Pierwsza dotyczy osobnych wyborów na prezydenta i do parlamentu, niemożności łączenia stanowiska deputowanego z bycia jednocześnie członkiem gabinetu oraz wykluczenia przedterminowego rozwiązania parlamentu. Na poziomie funkcjonalnym system prezydencki definiuje się jako niezależność parlamentu w tworzeniu prawa, a w kwestii prezydenta podkreśla się autonomię szefa państwa w zakresie wykonywania prawa⁷⁴³. Jednak w obu sferach występuje wspólny mianownik, tj. prezydent, który jest jednocześnie głową państwa i szefem rządu⁷⁴⁴. Prezydencjalizm według José Antonio Cheibub wyróżnia przede wszystkim polityczną odpowiedzialność władzy wykonawczej⁷⁴⁵. Z kolei A. Stepan i C. Skach wskazują na występowanie niezależności władzy ustawodawczej i wykonawczej. Posiadają one bowiem odrębne źródło legitymizacji i cechuje je kadencyjność przewidziana w konstytucji⁷⁴⁶. Scott Mainwaring wymienia wybieralność prezydenta oraz charakter prezydenckiej kadencyjności, która może zostać skrócona⁷⁴⁷. Juan J. Linz zaś wymienia podwójną oraz demokratyczną legitymizację władzy oraz kadencyjność pełnienia funkcji głowy państwa⁷⁴⁸.

System prezydencki bazuje na mechanizmie *check and balance*, który ma równoważyć polityczną scenę między pozostałymi organami państwowymi⁷⁴⁹, stąd w tym modelu prezydent wyposażony jest w szerszy zakres narzędzi, które przynależą egzekutywie oraz bezpośrednio rządzi w państwie. Prezydent posiada pełnię władzy wykonawczej, stoi na czele aparatu administracyjnego oraz osobiście podejmuje decyzje o składzie personalnym administracji rządowej⁷⁵⁰. Głowa państwa odpowiedzialna jest za kreowanie polityki zagranicznej oraz pełni funkcję zwierzchnika sił zbrojnych. Prezydent w tym systemie uzyskał pozycję równorzędną z parlamentem, jako reprezentantem narodu. Z tego powodu, parlament nie może odwołać przedstawiciela egzekutywy z pobudek politycznych, a prezydent nie posiada prawa

⁷⁴³ R. Glajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 183.

⁷⁴⁴ Ibidem.

⁷⁴⁵ J. A. Cheibub, *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, New York 2009, s. 35; R. Glajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 93.

⁷⁴⁶ A. Stepan, C. Skach, *Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism*, [w:] "World Politics" 1993, Vol. 46, no 1., s. 3–4.; R. Glajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 93.

⁷⁴⁷ R. Glajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 94.

⁷⁴⁸ Ibidem.

⁷⁴⁹ A. Sokołowski, *Analiza porównawcza wybranych uprawnień prezydentów Polski, Niemiec i Rosji w kontekście bezpieczeństwa*, [w:] „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 2016, t. XIII, s. 203.

⁷⁵⁰ R. Glajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 183; K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski, *Państwo współczesne...* s. 306.

rozwiązania parlamentu.⁷⁵¹ Pierwszy obywatel nie odpowiada politycznie przed żadnym ciałem państwowym, co wynika z dwóch przesłanek. Po pierwsze, ze wspomnianej separacji władzy, a po drugie, prezydent reprezentuje naród, którego głosu nikt podważyć nie może⁷⁵².

System półprezydencki (czasami zwany semiprezydenckim lub prezydencko-parlamentarnym⁷⁵³) ze względu na swój eklektyczny charakter (połączenie elementów modelu parlamentarnego i prezydenckiego) zyskał miano systemu mieszanego.⁷⁵⁴ Niekiedy ta odmiana klasyfikowana jest w ramach parlamentaryzmu⁷⁵⁵ (tak ma miejsce z francuskim semiprezydencjalizmem)⁷⁵⁶, stąd nazwa semiparlamentarny, a niekiedy określa się go jako niezależny model (u Maurice Duvergera⁷⁵⁷)⁷⁵⁸. Mieszany/pośredni typ jest hybrydą najbardziej reprezentatywnych cech obu systemów i jednocześnie uniknięciem wad poprzednich modeli⁷⁵⁹, jak twierdzi Steffen Ganghof⁷⁶⁰. Legislatura podzielona jest na dwie części, a tylko jedna z nich ma prawo odwoływać premiera w wotum nieufności. System ten ma zapewnić równowagę bez skoncentrowania władzy wykonawczej w rękach jednostki⁷⁶¹.

Model semiprezydencki także nie jest jednolity w swojej formie, z racji tego, że w każdym przypadku pojawiają się cechy charakterystyczne dla danego regionu oraz tradycji ustrojowej, kultury prawnej oraz politycznej⁷⁶². Na gruncie myśli europejskiej, model mieszany pojawił się za sprawą wydarzeń mających miejsce w Republice Weimarskiej i w Finlandii. Niemieckie państwo po odejściu od monarchii, zaczęło zmierzać w stronę implementacji zasad parlamentaryzmu, jednocześnie zachowując historycznie ugruntowaną silną pozycję egzekutywy. Fińscy decydenci polityczni, po wyzwoleniu się Finlandii od ZSRR, postanowili o wprowadzeniu silnego ośrodka władzy wykonawczej jako gwaranta suwerenności państwa⁷⁶³. System półprezydencki występuje w Chorwacji i Rumunii, gdzie w odniesieniu do

⁷⁵¹ K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski, *Państwo współczesne...* s. 306; K. A. Wojtaszczyk, *Kompendium wiedzy o państwie współczesnym*, Warszawa 1996, s. 39; T. O. Sargentich, *The Presidential...*, s. 580.

⁷⁵² R. Głajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 183.

⁷⁵³ J. Kuciński, *System rządów...*, s. 68.

⁷⁵⁴ R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 109.

⁷⁵⁵ Niekiedy dodaje się czwarty model. S. Bożyk wymienia model kanclerski, jako odmiana systemu parlamentarnego, St. Bożyk, *Prawo konstytucyjne*, red. M. Grzybowski i in., Białystok 2009, s. 142.; J. Kuciński, *System rządów...*, s. 68.

⁷⁵⁶ J. Szymanek, *Modele systemów rządów (wstęp do analizy porównawczej)*, [w:] „Studia Prawnicze” 2005, nr 3, s. 40; J. Kuciński, *System rządów...*, s. 68.

⁷⁵⁷ E. Vesper, *Semi-Presidentialism – Duverger’s Concept – A New Political System Model*, [w:] “Journal of Social Sciences and Philosophy” 1999, Vol. 11, no 1, s. 41–42.

⁷⁵⁸ R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 110.

⁷⁵⁹ J. Szymanek, *Modele systemów rządów...*, s. 35; J. Kuciński, *System rządów...*, s. 69, 75.

⁷⁶⁰ S. Ganghof, *A new political system model: Semi-parliamentary government*, [w:] “European Journal of Political Research” 57: 2018, s. 262.

⁷⁶¹ Ibidem, s. 261.

⁷⁶² R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 114.

⁷⁶³ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 188 – 189.

rzędu dominującą pozycję posiada prezydent, ponieważ brakuje „konkurencyjnego” premiera⁷⁶⁴. W tym modelu obywatele wybierają premiera w wyborach podobnych do prezydenckich. Po drugie, premier może być ponownie wybrany bez ograniczeń na dane stanowisko i usunięty w dowolnym momencie przez jego partię albo przez większość w jednej z izb zgromadzenia. Tym samym, powyższy model zapewnia osiągnięcie separacji władzy bez posiadania prezydenta⁷⁶⁵. Jako reprezentatywny przykład semiprezydenckiego państwa podaje się V Republikę Francuską⁷⁶⁶ (1958 r.), w której system został dopasowany do wymogów i potrzeb Charlesa de Gaulle⁷⁶⁷. Jako dominującą zasadę polityczno-ustrojową uznano we Francji równość między instytucją jednoosobowego prezydenta a wieloosobowym parlamentem. Pomimo że występuje dualizm władzy wykonawczej, to głowa państwa uważana jest za jej prawdziwego szefa. O silnej pozycji prezydenta świadczy wyposażenie go w nadzwyczajny zakres uprawnień (np. prawo do wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze całego państwa bądź jego części), z których może skorzystać bez udziału instytucji trzeciej, bez kontrasygnaty innych organów i bez ponoszenia odpowiedzialności przed legislaturą⁷⁶⁸.

W systemie mieszanym „Prezydent jest gwarantem niepodległości narodowej, integralności terytorialnej, ciągłości państwa i niezależności władzy sądowniczej, czuwa nad przestrzeganiem konstytucji, prowadzi rokowania i ratyfikuje traktaty międzynarodowe”⁷⁶⁹. Głowa państwa przewodniczy zebraniom Rady Ministrów, a wnioski końcowe autorstwa prezydenta wieńczące spotkania z ministrami stanowią główną materię prac rządowych. Wśród kompetencji prezydenta, wymienia Waldemar Żebrowski, znajdują się sygnowanie dekretów, mianowanie na wysokie stanowiska cywilne oraz wojskowe, bycie przewodniczącym rad międzyresortowych, a także pełnienie funkcji zwierzchnika sił zbrojnych⁷⁷⁰. Prezydent nie jest pociągany do odpowiedzialności politycznej przed legislaturą, natomiast odpowiada prawnie za naruszenia ustawy zasadniczej. Występuje także zasad *incompatibilitas*. Prezydent powołuje premiera, odpowiedzialnego za kierowaniem pracami rządu odpowiadającego zarówno przed organem ustawodawczym, jak i głową państwa. Z kolei parlament może zostać rozwiązany przez prezydenta⁷⁷¹.

⁷⁶⁴ Ibidem, s. 44.

⁷⁶⁵ S. Ganghof, *A new political system model...*, s. 262.

⁷⁶⁶ R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 118.

⁷⁶⁷ J. Kuciński, *System rządów...*, s. 75.

⁷⁶⁸ J. Knopek, *Europejskie systemy...*, s. 190.

⁷⁶⁹ W. Żebrowski, *Współczesne systemy polityczne wybranych państw świata*, Olsztyn 2002, s. 37.

⁷⁷⁰ W. Żebrowski, *Odmiany parlamentaryzmu...*, s. 41.

⁷⁷¹ Ibidem, s. 41 – 42.

To co charakteryzuje system semiprezydencyjny to dualizm egzekutywy, gdzie prezydent i rząd są samodzielnymi w odniesieniu do sprawowanej władzy organami. Prezydent nie jest jedynie szefem państwa pozbawionym władzy, lecz też nie jest dokładnie szefem rządu, ponieważ występuje instytucja premiera⁷⁷². Głowa państwa jest wyłaniana w wyborach powszechnych i nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed legislaturą, bowiem część aktów autorstwa prezydenta podlega kontrasygnacie ministrów⁷⁷³. Z drugiej strony, do prerogatyw prezydenta należy choćby wybór premiera⁷⁷⁴. Giovanni Sartori (1924 – 2017) scharakteryzował półprezydencyjny model następującymi cechami. Prezydent wyłaniany jest w drodze pośrednich lub bezpośrednich wyborów na wyznaczoną kadencję. Po drugie, władza wykonawcza nie spoczywa tylko w rękach głowy państwa, lecz dzieli się nią z premierem. Następnie należy wskazać, że pomimo bycia niezależnym od legislatury, prezydent nie może pozwolić sobie na samodzielne lub bezpośrednie rządzenie. Pośrednia wola pierwszego obywatela realizowana jest przez działania rządu. Jako czwartą cechę Sartori wymienił niezależność premiera i rządu od prezydenta, którzy odpowiedzialni są przed parlamentem. Jako ostatni wskaźnik podkreśla się istnienie dualistycznej struktury, która przechyla się na korzyść jednej lub drugiej strony egzekutywy, jednak przy jednoczesnym zachowaniu „potencjału autonomii”⁷⁷⁵. Z kolei R. Głajcar wymienia takie cechy, jak: „1) wybór prezydenta w głosowaniu powszechnym na konstytucyjnie określony czas; 2) dualizm władzy wykonawczej, podzielonej pomiędzy prezydenta i rząd, na którego czele stoi premier; 3) rząd ponosi odpowiedzialność polityczną przed parlamentem, ale jednocześnie możliwa jest realizacja zasady politycznej odpowiedzialności rządu przed prezydentem; 4) prezydent posiada samodzielne uprawnienia z zakresu władzy wykonawczej i/lub arbitrażu politycznego, umożliwiające mu kreowanie lub współkreowanie polityki państwa”⁷⁷⁶. Dla S. Gebethnera istotne znaczenie niosą następujące cechy: występowanie dualistycznej egzekutywy (prezydent i rząd); brak odpowiedzialności politycznej prezydenta przez legislaturę, a który jednocześnie może wykonywać określone zadania samodzielnie, bez preierskiej lub ministerialnej kontrasygnaty; rząd ma charakter kolegialny na czele z premierem; obywatele wybierają

⁷⁷² M. S. Shugart, *Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns*, [w:] “French Politics”, 2005, 3, s. 324.

⁷⁷³ R. Głajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 185.

⁷⁷⁴ Ibidem, s. 186.

⁷⁷⁵ G. Sartori, *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, New York 1994, s. 131–132; R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 127.

⁷⁷⁶ R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 131.

prezydenta w wyborach powszechnych, który wykonuje wolę narodu; odpowiedzialność polityczną ministrowie ponoszą zarówno przed parlamentem, jak i przed szefem państwa⁷⁷⁷.

1.4 Podobieństwa i różnice między pozycją ustrojową monarchy i prezydenta (teoria pomocnicza)

Republikańskie demokracje zdecydowanie nadają prezydentom znacznie więcej władzy niż monarchie europejskim panującym w kwestii oddziaływania politycznego. Mimo tego, oba ustroje cechują pewne podobieństwa i różnice w odniesieniu do roli głowy państwa w systemie parlamentarno-gabinetowym. Pierwszym wyznacznikiem jest **wyglaszanie orędzi**. Republikańskie orędzia znajdują się poziomie ustawy zasadniczej z racji ich charakteru, mianowicie relacji między prezydentem a parlamentem, co klasyfikuje się do materii konstytucyjnoprawnej. Orędzia jednak nie są obowiązkową częścią prezydenckiego zakresu uprawnień, jednak występują one w takich państwach, jak Czechy, Estonia, Łotwa czy Finlandia⁷⁷⁸. Orędzie to „zwrócenie się Prezydenta do organów parlamentarnych, które w swej treści zawierać winno wskazanie na szczególnie istotne, ale też konkretne problemy państwowe”⁷⁷⁹. Według Stanisława Gebethnera, orędzie jest „atrybutem” przynależnym republikańskiej głowie państwa i jest rodzajem „bezpośredniej komunikacji” między prezydentem a parlamentem⁷⁸⁰. Piotr Winczorek podkreśla dodatkowo uroczysty charakter przemówienia prezydenta do jednej lub połączonych izb legislatury, co stanowi okazję do wskazania na istotność pewnych kwestii⁷⁸¹. Te kwestie powinny być tematem, który interesuje opinię publiczną i są dla niej ważne, jaki i znaczącą rangą cieszą się przez parlament, oraz inne instytucje państwowe⁷⁸².

Orędzie jest jednym z typowych uprawnień republikańskiego odpowiednika monarchy oraz występuje w każdej systemowej odmianie rządów: parlamentaryzmie, prezydenccjalizmie, semiprezydenccjalizmie⁷⁸³. Jak wskazał Łukasz Jakubiak, orędzia mogą mieć zróżnicowaną

⁷⁷⁷ St. Gebethner, *System rządów parlamentarno-gabinetowych...*, s. 81; St. Gebethner, *System rządów RP – model konstytucyjny a praktyka* [w:] „Stosowanie Konstytucji RP z 1997 roku – doświadczenia i perspektywy. Międzynarodowa konferencja naukowa”, red. Z. Maciąg, Kraków 2006, s. 214.; J. Kuciński, *System rządów...*, s. 75.

⁷⁷⁸ P. Kuczma, *Orędzia prezydenta*, [w:] „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych”, 2015 (8), s. 189.

⁷⁷⁹ P. Sarnecki, *Art. 140*, [w:] „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz”, red. L. Garlicki, t. 1, Warszawa 1999, s. 1.

⁷⁸⁰ M. Grzybowski, *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2009, s. 299 – 300; P. Kuczma, *Orędzia prezydenta...*, s. 189.

⁷⁸¹ *XXI Biuletyn KKZN*, obrady w dniu 13.06.1995 r., s. 35 i 43.; P. Kuczma, *Orędzia prezydenta...*, s. 189.

⁷⁸² P. Kuczma, *Orędzia prezydenta...*, s. 190.

⁷⁸³ Ł. Jakubiak, *Prezydenckie orędzia do izb parlamentu w rozwiązaniach konstytucyjnych i praktyce politycznej Francji*, [w:] „Przegląd Sejmowy” nr 6 (161)/2020, s. 70.

moc oddziaływania na odbiorcę w zależności od tego jak silną pozycję prezydent zajmuje w państwie i jakim cieszy się autorytetem⁷⁸⁴. Prezydenckie orędzie cechuje wzniosły i uroczysty styl⁷⁸⁵ oraz emocjonalny ładunek, a także podkreślenie znaczenia wspólnych wartości, jak i nastawienie na zbudowanie bliskich relacji między prezydentem a narodem⁷⁸⁶. W polskiej nauce typuje się trzy rodzaje prezydenckich orędzi: inauguracyjne, noworoczne, nadzwyczajne wygłaszane w sytuacjach kryzysowych⁷⁸⁷. Dla orędzi inauguracyjnych właściwy jest symbolizm⁷⁸⁸, w których to prezydent porusza określony temat, przedstawia swoje zamiary podczas pełnienia kadencji⁷⁸⁹. Orędzie noworoczne jest cykliczne, powtarza określne tematy, np. sytuację na rynku, wydarzenia historyczne oraz posiada ustaloną formułę, jak podsumowanie roku, wizja na przyszłość, życzenia na Nowy Rok⁷⁹⁰. Z kolei orędzia nadzwyczajne mają charakter perswazyjno-informacyjny⁷⁹¹.

W różnych państwach orędzia przybierają zróżnicowane kształty. W USA mają one charakter proklamacyjny, do którego zalicza się np. orędzie inauguracyjne lub o stanie państwa⁷⁹². Ukraiński prezydent jest zobowiązany do składania corocznych, jak i w przypadkach nadzwyczajnych orędzi o stanie państwa, przed Radą Najwyższą Ukrainy⁷⁹³. W przypadku V Republiki Francuskiej, orędzia prezydenta odczytywane są przez szefa rządu w Zgromadzeniu Narodowym, a w Senacie przez ministra sprawiedliwości. Orędzia mają charakter informacyjny i przyjmują formę komunikacji z izbami⁷⁹⁴. Irlandzki przypadek obejmuje orędzie lub przemówienie prezydenta do izb parlamentu poruszające ważny dla narodu oraz państwa wątek. Jednak w Irlandii swoboda prezydenta w tym przypadku została ograniczona, bowiem przed wystąpieniem musi skonsultować formę treści przemówienia z Radą Państwa i obowiązkowe jest uzyskanie zgody rządu na wygłoszenie tejże ustalonej

⁷⁸⁴ Ibidem, s. 70 – 71.

⁷⁸⁵ M. Kołodziejczak, *Inauguracyjne orędzia prezydenckie jako przedmiot interpretacji politologicznej*, [w:] „Przegląd Politologiczny”, vol. 2, 2014, s. 140; G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne w orędiu prezydenta Andrzeja Dudy z dnia 24 lutego 2022 roku*, [w:] „Studia Neofilologiczne. Rozprawy Językoznawcze” 2022, vol. XVIII, s. 116.

⁷⁸⁶ R. Mazur, *Telewizyjne orędzie do narodu jako narzędzie komunikacji kryzysowej*, [w:] „LingVaria”, nr 1 (31), 2021, s. 56; G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne...*, s. 116.

⁷⁸⁷ G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne...*, s. 116.

⁷⁸⁸ K. Andrychowski, *Analiza wartości w orędiach inauguracyjnych Prezydentów RP* [w:] „Retoryka i wartości”, red. A. Budzyńska-Daca, E. Modrzejewska, Warszawa 2019, s. 47; G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne...*, s. 117.

⁷⁸⁹ G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne...*, s. 117.

⁷⁹⁰ M. Noińska *Co roku to samo... Z historii orędzia noworocznego w Polsce, Niemczech i Rosji*, [w:] „Przegląd Wschodnioeuropejski”, vol. 9, nr 2, 2018; G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne...*, s. 117.

⁷⁹¹ G. Dudek-Waligóra, *Środki retoryczne...*, s. 117.

⁷⁹² P. Kuczma, *Orędzia prezydenta...*, s. 190.

⁷⁹³ B. Pytlik, *Prezydent Ukrainy*, [w:] „Prezydent w państwach współczesnych”, red. J. Osiński, Warszawa 2009, s. 685.

⁷⁹⁴ P. Kuczma, *Orędzia prezydenta...*, s. 190 – 191.

treści.⁷⁹⁵ Jedynie w wyjątkowych przypadkach, prezydent może dokonać przemówienia lub orędzia bez zgody innych podmiotów⁷⁹⁶.

Kolejny mianownik to **arbitraż**, który wywodzi się z francuskiej doktryny prawa konstytucyjnego⁷⁹⁷. W Polsce arbitraż oznacza zdolność prezydenta do rozstrzygania konfliktów, stojąc ponad podzielonymi stronami⁷⁹⁸. Prezydent jest postrzegany jako „rozjemca i strażnik interesu państwa”⁷⁹⁹. Pierwszy obywatel jako arbiter jest odpowiedzialny za poprawne i stabilne funkcjonowanie organów państwa, które odpowiednio wykonują swoją pracę, a w sytuacji konfliktów powinien przyjąć neutralne stanowisko⁸⁰⁰. Tak jest w Portugalii, gdzie prezydent podczas spornej sytuacji między władzą ustawodawczą a wykonawczą dąży do jej rozwiązania „za pomocą dyskrecjonalnego prawa do rozwiązywania tej pierwszej”⁸⁰¹. Funkcję arbitra przypisuje się również głowie państwa V Republiki⁸⁰² oraz polskiemu prezydentowi, który jako moderator⁸⁰³ i arbiter, bierze udział w konfliktach ustrojowo-politycznych⁸⁰⁴. Arbitraż prezydencki może także przyjąć formę decyzji o skróceniu kadencji Sejmu, ale wyłącznie w sytuacji kryzysowej, np. w wyniku nieuchwalenia ustawy budżetowej lub niewyłonienie rządu. Prezydenckie działania podjęte podczas takich wydarzeń mają na celu zakończyć kryzys⁸⁰⁵.

Trzeci element stanowią uwarunkowania konstytucyjne, jak **zawarte w ustawie zasadniczej zadania i kompetencje**. W odniesieniu do polskiego przypadku, Bogusław Banaszak stwierdził, że funkcje przypisane prezydentowi wyznaczają kierunki i cele jego działania⁸⁰⁶. Z drugiej strony, Tadeusz Mołdawa wskazał na to, że funkcje ustrojowe zawarte w Konstytucji, czynią z głowy państwa stabilizatora sytuacji wewnętrznej oraz zewnętrznej⁸⁰⁷. Polski prezydent odpowiedzialny jest za ochronę elementarnych wartości cechujących

⁷⁹⁵ Ibidem, s. 191.

⁷⁹⁶ Ibidem, s. 191 – 192.

⁷⁹⁷ M. Dąbrowski, *Gwarant czy arbiter? Rola Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle art. 126 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, Nr 4 (68)/2022, s. 28.

⁷⁹⁸ Ibidem.

⁷⁹⁹ A. Chorążewska, *Model prezydentury w praktyce politycznej po wejściu w życie Konstytucji RP z 1997 r.*, Warszawa 2008, s. 14.

⁸⁰⁰ A. Chorążewska, *Status prezydenta RP...*, s. 766.

⁸⁰¹ Ibidem, s. 771.

⁸⁰² P. Bożym, *Prawo prezydenta Francji do rozwiązania zgromadzenia narodowego*, [w:] „Ius Novum” 1/2016, s. 82.

⁸⁰³ T. Jagielski, *Funkcje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do praktyki politycznej*, [w:] „Wschód Europy” vol 8, 2 / 2022, s. 90.

⁸⁰⁴ Ibidem, s. 88.

⁸⁰⁵ K. Zuba, *Polska scena polityczna. Ciągłość i zmiana*, Warszawa 2012, s. 147; T. Jagielski, *Funkcje Prezydenta...*, s. 90.

⁸⁰⁶ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2001, s. 563.; T. Jagielski, *Funkcje Prezydenta...*, s. 88.

⁸⁰⁷ T. Mołdawa, *Parlament w systemie władz naczelnych Rzeczypospolitej* [w:] „Polski system polityczny w okresie transformacji”, red. R. Chruściak, T. Mołdawa, K. A. Wojtaszczyk, E. Zieliński, Warszawa 1995, s. 157–158; T. Jagielski, *Funkcje Prezydenta...*, s. 88.

społeczeństwo i państwo. Dotyczy to suwerenności, integralności terytorialnej, bezpieczeństwa wewnętrznego oraz zewnętrznego⁸⁰⁸. Prezydent jest strażnikiem Konstytucji oraz „gwarantem ciągłości władzy państwowej”⁸⁰⁹. Prezydent Francji jest jednocześnie głową państwa i szefem rządu.⁸¹⁰ Stoi na straży ustawy zasadniczej, niepodległości, integralności terytorialnej państwa, wywiązywania się z zobowiązań międzynarodowych, odpowiedniego funkcjonowania organów władz publicznych.⁸¹¹ Francuski prezydent bierze udział w powoływaniu rządu, decyduje o jego trwaniu, ma zatem prawo do jego dymisji lub rozwiązania⁸¹². Art. 9 Konstytucji V Republiki wskazuje, że prezydent przewodniczy posiedzeniom rady ministrów, co stanowi przejaw oddziaływania na decyzji państwowe.⁸¹³ Wśród wielu uprawnień, na wyróżnienie zasługuje możliwość zorganizowania referendum, aby suweren podjął decyzję o najważniejszych kwestiach⁸¹⁴.

Z racji tego, że określono stanowisko prezydenta jako strażnika integralności i niepodległości państwa, nadaje się pierwszemu obywatelowi także kompetencje wojenne. Może zatem być rzeczywistym dowódcą sił zbrojnych, jak w USA, lub nominalnym zwierzchnikiem wojska, jak we Włoszech. Niemieckiego prezydenta pozbawiono takiego przywileju, zaś w Federacji Rosyjskiej (RF) jest to bardzo silna pozycja. Prezydent FR zatwierdza bowiem doktryny wojenne obowiązujące na terytorium całej Federacji. Te doktryny stanowią podstawę do kreowania dalszej polityki obronnej, związanej z bezpieczeństwem, niepodległością oraz integralnością państwa⁸¹⁵.

W odniesieniu do formalnych uprawnień wymienia się podstawowy zestaw praw przysługujących głowie państwa. „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej” (art. 126 ust.1 polskiej Ustawy Zasadniczej)⁸¹⁶. Prezydent RFN-u (*Bundespräsident*) zajmuje się reprezentowaniem państwa na zewnątrz i podczas zawierania umów międzynarodowych. Wyposażony jest w prawo łaski oraz zwołuje posiedzenia parlamentu, przedstawia legislatywie kandydata na kanclerza oraz zajmuje się jego nominacją. Ponadto dokonuje nominacji ministrów, zatwierdza regulamin rządu, rozwiązuje Bundestag, ogłasza początek i koniec stanu

⁸⁰⁸ M. Pagiela, *Prezydent Unii Europejskiej...*, s. 212.

⁸⁰⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, s. 31.

⁸¹⁰ M. Pagiela, *Prezydent Unii Europejskiej...*, s. 218.

⁸¹¹ *Ibidem*, s. 219.

⁸¹² *Ibidem*.

⁸¹³ *Ibidem*.

⁸¹⁴ *Ibidem.*, s. 220

⁸¹⁵ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2003, s. 272–273; A. Sokołowski, *Analiza porównawcza...*, s. 202.

⁸¹⁶ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 31.

obrony. Przyjmuje także przedstawicieli dyplomatycznych, mianuje i zwalnia sędziów, urzędników federalnych, jak i oficerów⁸¹⁷. W przypadku symbolicznego znaczenia prezydenta podkreśla się jego znacznie w kwestiach narodowych. Prezydent może ustalić godło, jak i pieczęć urzędową oraz hymn. Jednak są to działania wywiedzione z praktyki, a nie przepisów prawnych. Dochodzi do tego partycypacja w uroczystościach państwowych, wygłaszanie przemówień, uczestniczenie w spotkaniach ze zróżnicowanymi środowiskami⁸¹⁸. Rosyjski prezydent przewodniczy rządowi oraz wydaje dekryty, a także rozporządzenia. Podpisuje umowy międzynarodowe, jak i listy uwierzytelniające. Przyznaje odznaczenia i decyduje o nadaniu obywatelstwa. Ma prawo łaski oraz weta wobec uchwalonych przez legislaturę ustaw federalnych. Nieobowiązkowo może przyjąć dymisję rządu, a sam może skorzystać z prawa dymisji egzekutywy. Ponadto przyjmuje wotum nieufności Dumy wobec rządu⁸¹⁹.

Europejskie monarchie w systemie parlamentarno-gabinetowym **nie legitymują się mandatem społecznym**, jaki cechuje europejskich prezydentów prezydenckiego i semi-prezydenckiego systemu. To co sprawia, że monarchowie nadal są w stanie sprawować swój urząd to odpowiednio wykonywana władza symboliczna, która objawia się w takich kwestiach, jak reprezentacja państwa za granicą, partycypacja w dyplomatycznych czynnościach, spotkania z politykami, czy zagraniczne wizyty⁸²⁰. W Hiszpanii monarcha reprezentuje państwo za granicą⁸²¹ oraz akredytuje i przyjmuje przedstawicieli dyplomatycznych. Król lub królowa zgadza się na podpisanie traktatów międzynarodowych, jednak ta decyzja nie jest powiązana z realnym mechanizmem decyzyjnym, bowiem to rząd kieruje polityką zagraniczną Hiszpanii.⁸²² W odniesieniu do duńskiej polityki zagranicznej, działania monarchy uwarunkowane są z jednej strony porozumieniem z właściwym ministrem, z drugiej, w niektórych scenariuszach wymagają zgody Folketingu, np. w przypadku zmian terytorialnych Danii⁸²³. Każde poważne działanie w zakresie polityki zagranicznej jest

⁸¹⁷ A. Sokołowski, *Analiza porównawcza...*, s. 209.

⁸¹⁸ E. Zieliński, *Prezydent Federalny* [w:] „System polityczny Republiki Federalnej Niemiec”, red. St. Sulkowski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2005, s.101–110; J. Osiński, B. Pytlik, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] „Prezydent w państwach współczesnych”, red. J. Osiński, Warszawa 2009, s. 463–464; A. Sokołowski, *Analiza porównawcza...*, s. 210.

⁸¹⁹ A. Sokołowski, *Analiza porównawcza...*, s. 210 – 211.

⁸²⁰ K. Łokuciewski, *Ciągłość i zmiana – nowy monarcha Zjednoczonego Królestwa: ustrojowe i polityczne implikacje przekształceń*, [w:] „Krytyka Prawa”, tom 14, nr 4/2022, s. 35.

⁸²¹ R. Żmigrodzki, *Pozycja monarchy w systemie politycznym Hiszpanii*, [w:] „Facta Simonidis”, 201 XX nr 1 (7), 2014, s. 18.

⁸²² R. Żmigrodzki, *Pozycja monarchy...*, s. 26.

⁸²³ M. Grzybowski, *Dania. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków 2017, s. 153.

kontrolowane i podejmowane wraz z Komitetem Spraw Zagranicznych udzielający królowi rad⁸²⁴.

Po drugie, Korony **pełnią funkcję narodowego symbolu**, który „umacnia społeczny prestiż władzy, jest symbolem jedności narodu, tradycji a także ciągłości”⁸²⁵ oraz „potencjalnym arbitrem w poważnych konfliktach społecznych”⁸²⁶. Takie znaczenie monarchii, podkreślił w odniesieniu do brytyjskiego odpowiednika Krzysztof Łokucijewski: „Monarchini [Elżbieta II], mimo ograniczonej realnej władzy, była symbolem państwa oraz ważnym czynnikiem stabilności jego systemu politycznego, nieodmiennie służąc radą kolejnym pokoleniom czołowych polityków ZK”⁸²⁷. Ważny wymiar integracyjny i unifikacyjny podkreśla się szczególnie w stosunku do brytyjskiej Korony, która stoi na czele Wspólnoty Narodów, tj. pięćdziesiąt sześć państw z ponad 2,4 miliardową populacją⁸²⁸. W Belgii w wyniku napięć między Walonami a Flamandami potrzebna była instytucja (osoba), która mogłaby złagodzić napięcia na poziomie politycznym, kulturowym i językowym. Jest symbolem jednoczącym w państwie, gdzie panuje rozbieżność sceny politycznej na strony różnicujące się cechami etniczno-językowymi⁸²⁹. O tym jak ważną miękką rolę pełni duńska monarchia wypowiedział się Marian Grzybowski: „Instytucja monarchii jest powszechnie aprobowana przez społeczeństwo duńskie. Przyczynia się do tego kilka czynników. Należy do nich wola kontynuowania ponadtysiącletnich tradycji monarchicznych, stabilizująca rola samej instytucji (wprowadzającej element trwałości w warunkach rozproszenia partyjnego i sporej zmienności preferencji wyborczych), „nieinwazyjny” styl wykonywania funkcji monarszych przez piastunów tej funkcji w ostatnim stuleciu oraz osobisty prestiż i autorytet kolejnych monarchów, w tym – [byłej] panującej Małgorzaty I”⁸³⁰.

Z drugiej strony, choć monarchowie pozbawieni są politycznego potencjału, mogą oni uczestniczyć w procesie państwowym na różnych poziomach i ze zdywersyfikowaną częstotliwością, z czym upodabniają się do pozycji prezydenta. Hiszpański panujący posiada prawo sankcjonowania i promulgowania ustaw oraz może rozwiązać legislatywę. W przypadku, kiedy monarcha nie uchwali ustawy, zyskuje on wówczas pozycję równą Trybunałowi Konstytucyjnemu, bowiem, podobnie jak organ sądowy, stoi na straży

⁸²⁴ Ibidem.

⁸²⁵ K. A. Wojtaszczyk, *Kompendium...*, s. 34.

⁸²⁶ K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski, *Państwo współczesne...* s. 291.

⁸²⁷ K. Łokucijewski, *Ciągłość i zmiana...*, s. 34.

⁸²⁸ Ibidem.

⁸²⁹ K. Prokop, *Rząd Federalny w Belgii (aspekty ustrojowe i administracyjne)*, [w:] „Białostockie Studia Prawnicze” 2019 vol. 24 nr 4, s. 90-93; K. Prokop, *Zasady podziału władzy w Belgii*, [w:] „Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich”, t. I, red. S. Grabowska, R. Grabowski, Rzeszów 2016, s. 86.

⁸³⁰ M. Grzybowski, *Dania...*, s. 154.

konstytucyjności prawa, o czym mówi art. 91 Konstytucja Królestwa Hiszpanii⁸³¹. W odniesieniu do władzy ustawodawczej, parlament może zostać rozwiązany z inicjatywy króla, kiedy nie nastąpiło powołanie premiera, a w drugim przypadku, na wniosek Prezesa Rady Ministrów. Jednak to monarcha w ostateczności decyduje, czy przyjąć wniosek premiera. Monarcha może samodzielnie rozwiązać legislatywę, kiedy złamano legalne warunki rozwiązania tego organu⁸³². Radosław Żmigrodzki powołał się na poglądy Jorge de Estebaña i L. Lopeza Guerry, twierdząc „(...) że aby przyznać funkcje moderatora monarsze Hiszpanii, należałoby nadać mu realne prawo rozwiązywania parlamentu”⁸³³. Jednak, jak podkreśla Anna Łabno-Jabłońska, rozwiązanie izby przez władcę jest iluzoryczne⁸³⁴. W odniesieniu do rządu, monarcha ma prawo zgłaszania premierskiej kandydatury, mianowania na stanowisko premiera i prawo dymisji szefa rządu⁸³⁵. Na wniosek premiera Korona powołuje i odwołuje ministrów oraz nie może odmówić dokonania tego aktu⁸³⁶. Jednocześnie hiszpański władca jest ostatnim podmiotem, który zatwierdza dekrety Rady Ministrów⁸³⁷.

Nie wszystkie jednak ośrodki władzy królewskiej cechuje wyłącznie ceremonialna władza. Siła posiadanej władzy uzależniona jest poniekąd od rozmiaru terytorialnego państwa oraz przywiązania do wartości, w tym relacji między narodem a ośrodkiem władzy. Do takich wniosków doszli badacze J. Corbett, W. Veenendaal⁸³⁸ i L. Ugyel⁸³⁹, którzy wykazali, że to co pozwala utrzymać monarchie w demokratycznym otoczeniu to niewielkość (*smallness*), instytucjonalna wierność (*institutional fidelity*) i personalizacja (*personalisation*). Pierwsza cecha powiązana jest z wielkością państwa, gdzie funkcjonuje koronowana głowa państwa. Druga odnosi się do więzi między powstaniem a rozwojem państwa a czynami monarchy, czyniąc z władcy nieodzowny komponent tożsamości państwa. Personalizacja z kolei odnosi się do relacji jaka występuje między panującym a społeczeństwem, która jest bardziej widoczna i trwała w państwach o małych rozmiarach terytorialnych. Takie korelacje zauważalne były w Bhutanie, Liechtensteinie czy Tonga.⁸⁴⁰ Carsten Anckar zaleca, aby przy mierzeniu siły,

⁸³¹ R. Żmigrodzki, *Pozycja monarchy...*, s. 19.

⁸³² Ibidem, s. 20.

⁸³³ Ibidem.

⁸³⁴ A. Łabno-Jabłońska, *Iberyjska droga do demokracji. Studium prawnokonstytucyjne*, Warszawa 1996, s. 95.

⁸³⁵ R. Żmigrodzki, *Pozycja monarchy...*, s. 21.

⁸³⁶ Ibidem, s. 22 – 23.

⁸³⁷ Ibidem, s. 23.

⁸³⁸ Veenendaal w swoim własnym badaniu odniósł się do przykładu Liechtensteinu i Monako, jako państw, w których ograniczony obszar terytorialny sprzyja utrzymaniu się silnego, nieelekcyjnego i tradycyjnego przywództwa, W. P. Veenendaal, *A Big Prince in a Tiny Realm: Smallness, Monarchy, and Political Legitimacy in the Principality of Liechtenstein*, [w:] „Swiss Political Science Review” 21(2), 2014, s. 334.

⁸³⁹ J. J. Corbett, W. Veenendaal, L. Ugyel, *Why monarchy persists...*

⁸⁴⁰ C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 26; J. Corbett, W. Veenendaal, L. Ugyel, *Why monarchy persists...*

którą posiada władca, sprawdzić jak w praktyce wygląda egzekucja władzy, zamiast koncentrować się na konstytucji nieudolnie odbijającej właściwości monarchii⁸⁴¹.

Jedną z najsilniejszych monarchii Europy jest bezprecedensowo Liechtenstein uznawany za monarchię konstytucyjną z silną pozycją panującego władcy⁸⁴². Każda ustawa musi uzyskać zgodę księcia, nawet jeżeli kwestia była poddana referendum i lud zdecydował inaczej, książę kieruje się swoją wolą w podjęciu ostatecznej decyzji⁸⁴³. Prawotwórcza funkcja monarchy objawia się pod postacią rozporządzeń, które są podpisywane przez premiera biorącego za nie odpowiedzialność⁸⁴⁴. Wobec parlamentu, monarcha otwiera i zamyka sesje legislatywy. Może także dokonać rozwiązania parlamentu przed upływem wyznaczonej kadencji⁸⁴⁵. W odniesieniu do rządu, książę upoważniony jest do dokonywania nominacji premiera, ministrów, w porozumieniu i na wniosek parlamentu. Monarcha nie musi jednak zaakceptować kandydatów przedstawionych przez Landtag (parlament). W odniesieniu do rządu, odpowiada on przed księciem i parlamentem, a główna funkcja premiera sprowadza się do pośredniczenia między monarchą a gabinetem⁸⁴⁶. W 2002 r. książę wyszedł z propozycją wzmocnienia swojej pozycji, poprzez przyznanie sobie absolutnego weta ustawodawczego, czyli odmowy podpisania ustawy⁸⁴⁷. Ponadto przedstawił projekt dymisji rządu, nawet w przypadku, kiedy organ egzekutywy cieszy się zaufaniem legislatywy⁸⁴⁸. Uprawnienia księcia Liechtensteinu zwróciły uwagę Komisji Weneckiej. Jeden z jej członków, Henrik Zahle, skrytykował książęcy projekt i wskazał także na inne niezgodności funkcjonujące w tej konkretnej monarchii, jak regulowanie zasad dziedziczenia tronu przez monarchę, a nie parlament, co można interpretować jako wyjęcie Korony spod kontroli legislatywy. Z drugiej strony, weryfikacja działań podejmowanych przez głowę państwa odbywa się na poziomie społeczeństwa. Występuje możliwość wyrażenia nieufności wobec władcy za pośrednictwem referendum-plebiscytu, jak i zniesienia monarchii również w drodze referendum⁸⁴⁹. Niepokój

⁸⁴¹ C. Anckar, *Constitutional monarchies...*, s. 27.

⁸⁴² M. Łukaszewski, *W poszukiwaniu europejskiego modelu systemu politycznego. Europejskie monarchie w opiniach Komisji Weneckiej*, [w:] „Świat Idei i Polityki” 2014, t. 13, s. 120.

⁸⁴³ K. Koźbiał, *Pozycja ustrojowa głowy państwa w Księstwie Liechtensteinu*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, s. 280 – 281.

⁸⁴⁴ Ibidem, s. 281, 283.

⁸⁴⁵ Ibidem, s. 282.

⁸⁴⁶ Ibidem, s. 282; K. Koźbiał, *System polityczny Księstwa Liechtensteinu*, Kraków 2013, s. 136.

⁸⁴⁷ M. Łukaszewski, *W poszukiwaniu...*, s. 121.

⁸⁴⁸ Ibidem, s. 122.

⁸⁴⁹ CDL (2002)149-e. *Comments on the Constitutional Amendments Proposed by the Princely House of Liechtenstein*, s. 5; M. Łukaszewski, *W poszukiwaniu...*, s. 124.

budzi jednak fakt brania udziału Korony w procesie wyboru sędziów, który ma głos decydujący⁸⁵⁰.

Nawiązując do uprawnień monarchów, należy zwrócić uwagę na typowe dla tej instytucji **prawa względem parlamentu**. Wśród zadań norweskiego monarchy, można wymienić rokroczne otwieranie Stortingu; wyposażenie władcy w weto zawieszające ustawy (bardzo rzadko wykorzystywane) oraz prawo odmówienia promulgacji ustawy⁸⁵¹. Nadzwyczajne sesje może zwoływać belgijska Korona⁸⁵², a także, po wcześniej otrzymanej od rządu zgodzie, rozwiązać Izbę Reprezentantów⁸⁵³. Kolejnym uprawnieniem jest inicjatywa ustawodawcza, choć w praktyce autorem ustaw jest rząd⁸⁵⁴. Duńska głowa państwa ma prawo zwoływania pierwszego posiedzenia izby, skracania kadencji parlamentu oraz zarządzenia nowych wyborów na wniosek premiera. Do zakresu monarszych praw dochodzi udział w procesie ustawodawczym, jak i uczestniczenie w sesjach parlamentarnych⁸⁵⁵. Korona nie ma właściwości prawotwórczych, ale w przypadkach nadzwyczajnych i kiedy „Folketing nie jest w stanie się zebrać”, wówczas może ustanawiać przepisy prawne. Dopiero kiedy Folketing się zbierze, uchwalone przepisy zostaną albo potwierdzone, albo odrzucone⁸⁵⁶. Prawo inicjatywy ustawodawczej przypada także holenderskiemu monarsze. Dodatkowo panujący może skrócić kadencję izb oraz odmówić złożenia podpisu pod ustawą⁸⁵⁷. Prawo weta ustawodawczego pozostało również w rękach brytyjskiego władcy, jednak jest to instrument niewykorzystywany⁸⁵⁸.

W odniesieniu do egzekutywy, *casus* Liechtensteinu wyraźnie wskazuje na wzmocnienie księcia w jego relacji z rządem, który sam powołuje Radę Ministrów i dymisjonuje rząd⁸⁵⁹. W Norwegii, Korona nadaje stanowisko premiera przewodniczącemu największego ugrupowania w legislaturze⁸⁶⁰. Podpis premiera jest także konieczny, aby decyzje norweskiego monarchy mogły wejść w życie⁸⁶¹. Duńska Korona mianuje oraz odwołuje szefa rządu a także ministrów⁸⁶², jednak monarcha pełni wyłącznie formalną rolę

⁸⁵⁰ Ibidem, s. 125.

⁸⁵¹ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 85 – 86.

⁸⁵² Ibidem, s. 86.

⁸⁵³ Ibidem, s. 86.

⁸⁵⁴ Ibidem, s. 88.

⁸⁵⁵ Ibidem, s. 87 – 88.

⁸⁵⁶ M. Grzybowski, *Dania...*, s. 154.

⁸⁵⁷ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 88.

⁸⁵⁸ Ibidem, s. 92.

⁸⁵⁹ Ibidem, s. 111.

⁸⁶⁰ Ibidem, s. 99 – 100.

⁸⁶¹ Ibidem, s. 101.

⁸⁶² Ibidem, s. 101 – 102.

w odniesieniu do formowania rządu: „(...) polega *de facto* na nadaniu formy urzędowej powołaniu premiera oraz członków rządu”⁸⁶³. Monarcha Danii zgodnie z zapisem konstytucji (przepis §12) wykonuje władzę za pośrednictwem ministrów⁸⁶⁴. Podobnie jak prezydenci, Korona nie ponosi odpowiedzialności politycznej, bowiem obowiązuje podejście kontrasygnaty ministerialnej⁸⁶⁵. Duński panujący także mianuje i odwołuje członków rządu⁸⁶⁶, a w przypadku podejrzenia o niewłaściwe wykonywanie obowiązków przez ministrów, król lub królowa oraz Folketing mogą złożyć wniosek do Najwyższego Trybunału Królestwa⁸⁶⁷.

Co do trzeciej gałęzi trójpodziału władzy, w Norwegii monarcha **nominuje sędziów** oraz posiada prawo łaski i amnestii⁸⁶⁸. Holenderski odpowiednik także mianuje Prokuratora Generalnego oraz sędziów, a dożywotnio 28 przedstawicieli Najwyższego Sądu Administracyjnego, którego rolę przewodniczącego pełni monarcha⁸⁶⁹. W Belgii, władca mianuje sędziów pokoju i sądów powszechnych oraz ma prawo łaski⁸⁷⁰. Prawo łaski i amnestii zostało powierzone duńskiej Koronie, jak i wszczynanie postępowania karnego⁸⁷¹. Monarcha Danii ma prawo łaski do skazanych ministrów przez Najwyższy Trybunał Królestwa, tylko po zgodzie Folketingu⁸⁷². W Monako Książę może wyrazić niezadowolenie ze względu na wyłonionego przez legislaturę kandydata i zastosować prawo weta⁸⁷³. W Luksemburgu sprawiedliwość wymierzana jest w imieniu Wielkiego Księcia, podobnie jak wykonywane są w jego imieniu wyroki i orzeczenia. Co więcej, książę może zmniejszać lub darować wymierzone kary⁸⁷⁴. Sędziów Trybunału Administracyjnego oraz sądu administracyjnego powołuje Wielki Książę⁸⁷⁵, zaś mianuje przewodniczących sędziów pokoju, zastępców i sędziów pokoju.⁸⁷⁶ W Watykanie, w monarchii elekcyjno-absolutnej, Najwyższy Kapłan

⁸⁶³ M. Grzybowski, *Dania...*, s. 151.

⁸⁶⁴ Ibidem, s. 152.

⁸⁶⁵ Ibidem.

⁸⁶⁶ Por. § 14 zd. 1, *Konstytucja Królestwa Danii*, tłum. M. Grzybowski. Warszawa, 2002; M. Grzybowski, *Dania...*, s. 152.

⁸⁶⁷ M. Grzybowski, *Dania...*, s. 152.

⁸⁶⁸ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 120.

⁸⁶⁹ Ibidem, s. 121.

⁸⁷⁰ Ibidem, s. 121.

⁸⁷¹ Ibidem, s. 121.

⁸⁷² M. Grzybowski, *Dania...*, s. 154.

⁸⁷³ Ibidem, s. 123.

⁸⁷⁴ M. E. Kołodziejczak, R. Bielawski, *Wybrane zagadnienia wymiaru sprawiedliwości i statusu sędziów w Luksemburgu (Wielkim Księstwie Luksemburga)*. Prawa podstawowe, Warszawa 2022, s. 8.

⁸⁷⁵ Ibidem, s. 10.

⁸⁷⁶ Ibidem, s. 15.

posiada prawo ogłaszania abolicji, amnestii i ułaskawienia⁸⁷⁷. Dodatkowo każdą sprawę karną bądź cywilną, papież może przekazać szczególnej instancji powołanej *ad hoc*⁸⁷⁸.

Zarówno w republice, jak i w monarchii, nadano głowom państwa **stanowiska związane z wojskiem**. W Hiszpanii monarcha symbolicznie pełni rolę najwyższego dowódcy wojskowego. W praktyce to rząd odpowiedzialny jest za obronę kraju. Król tylko przyznaje odznaczenia i stanowiska wojskowe, ogłasza wojnę zawiera pokój, także za poprzednim upoważnieniem Korteżów⁸⁷⁹. Korona posiada prawo wypowiedzenia wojny i zakończenie jej pokojem, jest naczelnym wodzem wojska, szefem Najwyższej Rady Obrony, dokonuje nominacji na najwyższe stanowiska w militarnej strukturze⁸⁸⁰. Przywódcą naczelnym wojska jest także belgijski odpowiednik. Odpowiedzialny jest za ogłaszanie stanu wojny i pokoju, o czym powinien powiadomić parlament⁸⁸¹. W Wielkiej Brytanii, monarcha jest naczelnym wodzem i wypowiada wojnę oraz zwiiera pokój⁸⁸². W Norwegii panujący jest najwyższym dowódcą armii i floty, z kolei nominowanie na stanowiska wojskowe odbywają się po uzyskaniu opinii Rady Państwa⁸⁸³.

To co wyróżnia monarchie od prezydencji to **pełnienie funkcji głowy Kościoła Narodowego** w niektórych monarchiach, jak w Norwegii, Danii, czy Wielkiej Brytanii. Po drugie, występuje warunek wyznania określonej wiary, aby przejąć prawo do tronu. Następnie „kandydat” wyłaniany jest z panującej już rodziny i otrzymuje on swoje stanowisko w wyniku sukcesji, a nie w drodze wyborów powszechnych. Występuje natomiast cenzus wiekowy – następca tronu musi być pełnoletni, natomiast nie występuje warunek spełnienia innego kryterium wiekowego, jak to ma miejsce w republikach, który ustanowiony został w celu odwołania się do doświadczenia życiowego (np. w RP kandydat na prezydenta musi mieć ukończone 35 lat najpóźniej w dniu wyborów)⁸⁸⁴. Monarcha piastuje swoje stanowisko do momentu, kiedy nie zrzeknie się korony, nie umrze lub nie zostaną spełnione inne przesłanki zwarte w ustawie zasadniczej. Wynika to nie tylko z przepisów prawnych, lecz także z warunków pozaprawnych. W niektórych przypadkach (Liechtenstein) monarchinię lub monarchę można jednak odwołać w wyniku referendum. Jeden niezmienny monarcha wzmacnia relację z narodem; jest czymś stałym w niezmiennie transformującym się świecie.

⁸⁷⁷ P. Kowalczyk, *Wyrok w imieniu Najwyższego Kapłana – charakterystyka władzy sądowniczej w Państwie Mieście Watykan*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, tom XIV, s. 110.

⁸⁷⁸ P. Kowalczyk, *Wyrok w imieniu...*, s. 110.

⁸⁷⁹ R. Żmigrodzki, *Pozycja monarchy...*, s. 23 – 24.

⁸⁸⁰ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 124 – 125.

⁸⁸¹ Ibidem, s. 12.

⁸⁸² Ibidem, s. 125.

⁸⁸³ Ibidem, s. 124.

⁸⁸⁴ Roz. 5, art. 127, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z 2 kwietnia 1997 r.

To znaczenie korony zostało podkreślone po śmierci Elżbiety II, kiedy to zaistniała niepewność dalszego utrzymywania dobrych relacji ze Szkocją, co wynikało m.in. ze zmianą osoby monarchy i możliwą odmienną koncepcją postrzegania stosunków między dwoma podmiotami terytorialnymi⁸⁸⁵. W Monako duży nacisk kładzie się na nierozzerwalny związek między księciem a państwem, co powiązane z historycznym tłem Monako i tradycją, oba obecne pod postacią panującego⁸⁸⁶. Ostatecznie, to w przypadku wygaśnięcia domu Grimaldich, Monako zostanie częścią Francji⁸⁸⁷.

Monarchowie są postrzegani jako zwornik, który łączy zróżnicowane obszary swojego królestwa. Dodatkowo, ucieleśniają tradycję i pamięć historyczną danego narodu oraz utożsamiani są z funkcją mediatora między zwaśnionymi stronami, co potwierdziło się np. w belgijskiej praktyce. W 1968 r. oraz w latach 2007–2008, monarcha interweniował w celu odnalezienia kompromisu i powołania gabinetu⁸⁸⁸. Belgijska Korona może też swoimi opiniami i sugestiami oddziaływać na proces państwowy⁸⁸⁹. Również istotna rola przypada holenderskiej głowie państwa, która aktywnie bierze udział w konstrukcji gabinetu, gdy osiągnięcie zawarcia polubownych rozwiązań nie jest oczywiste⁸⁹⁰. Podobna funkcja kreatora gabinetu przypisana została Wielkiemu Księciu Luksemburga.⁸⁹¹ Po drugie, o tym, że koronowane głowy państwa są częścią społeczeństwa świadczą orędzia wygłaszane przez władców, tak jak to robią prezydenci. Owe przemówienia zyskują na znaczeniu zwłaszcza w dobie kryzysów, jak w przemówieniu Elżbiety II do narodu w kontekście pandemii SARS-CoV2, kiedy to wspominała o konieczności solidarności, tak jak to miało miejsce podczas II Wojny Światowej⁸⁹². Orędzia i przemówienia, tak samo ważne dla prezydencji, jak i dla monarchii, mogą poruszać różne kwestie. W mowie z 1986 r. król Olaf V zwracał się do narodu z okazji Świąt Bożego Narodzenia przypominając, że w święcie tym nie chodzi o dawanie sobie prezentów i organizowanie wystawnych przyjęć: „Liczy się to, co jest w środku” [tłum. B. Bieniek]⁸⁹³. Harald w jednym ze swoich przemówień z 2007 r. podkreślił, że: „kulturowa różnorodność jest tak istotna dla rodzaju ludzkiego, jak bioróżnorodność dla środowiska

⁸⁸⁵ K. Łokuciewski, *Ciągłość i zmiana...*, s. 39.

⁸⁸⁶ M. Nusbaum-Hilarowicz, *Studium nad prawem politycznym Księstwa Monako według Konstytucji z 1911 r. z porównaniem uwzględnieniem ustaw konstytucyjnych innych państw*, Lwów 1914, s. 166

⁸⁸⁷ K. A. Wojtaszczyk, T. Słomka, J. Wojnicki, *Systemy polityczne państw Unii Europejskiej* [w:] „Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych”, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2007, s. 573.

⁸⁸⁸ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 103.

⁸⁸⁹ *Ibidem*, s. 103.

⁸⁹⁰ *Ibidem*, s. 104.

⁸⁹¹ *Ibidem*, s. 11.

⁸⁹² L. Cosgrave, *Debate: Monarchy...*

⁸⁹³ “It’s what’s inside that counts”, S. F. Demiri, K. Fangen, *The state of the nation...*, s. 451.

naturalnego” [tłum. B. Bieniek]⁸⁹⁴. Harald, promując pozytywne uczucia, wskazał w wypowiedzi z 2013 r. na znaczenie miłości, która „(...) nadaje nam wartości jako istotom ludzkim i jest czymś dla czego warto żyć. Tak jak miłość jest fundamentem ludzkiego życia, tak Konstytucja jest fundamentem narodu norweskiego” [tłum. B. Bieniek]⁸⁹⁵. Król Norwegii jest apolityczny, jednak jego oświadczenia skierowane do narodu niosą istotny przekaz moralny, bowiem jako symbol narodu, przynależy to do zakresu jego obowiązków⁸⁹⁶. Ukryty nacjonalizm jest dostrzegalny w przemówieniach monarchów, którzy starają się podtrzymać jedność narodową, potrzebę pozostania razem, jako źródła stabilności, chroniąc naród przed możliwym zagrożeniem⁸⁹⁷.

Prezydencja jawi się jako bardziej zmodernizowana i dostosowana do demokratycznych realiów monarchia, gdzie władza została podzielona między trzy organy nawzajem się kontrolujących i ograniczających dążenia pozostałych instytucji politycznych do zdobycia władzy absolutnej. Mimo tego, stanowisko monarchy przetrwało z uprawnieniami bardziej lub mniej ograniczonymi, zbliżając się do mało aktywnej pozycji prezydencji, która występuje np. w Niemczech⁸⁹⁸. Rola polityczna została w większości przypadków zastąpiona funkcją symboliczną, utożsamiającą monarchę z symbolem unifikującym skłócone strony i zażegnującym spory oraz sytuacje konfliktowe. Stąd tak dużą wagę przywiązuje się do publicznych wystąpień koronowanych głów państwa, bowiem stanowią one jedyną sposobność, kiedy to naród może usłyszeć władcę (nawet kiedy ich oświadczenia są przygotowywane przez rząd) oraz ocenić postawę panującego lub panującej. Zauważalne jest jednak podobieństwo między prezydencją a monarchią w obszarze stosunku głowy państwa do władzy wykonawczej, ustawodawczej oraz sądowniczej, jak i w ramach polityki zagranicznej. Podobnie sytuacja wygląda w nawiązaniu do obowiązków wojskowych, jak i pełnienia roli arbitra oraz mediatora. Monarchię zwłaszcza wyróżniają kryteria wyboru głowy państwa, które odstają od demokratycznych zasad obowiązujących w republikach. Nie występuje zasada kadencyjności piastowanego stanowiska oraz udział w równych i sprawiedliwych wyborach, podczas których metodą większościową dokonuje się wyboru pierwszego obywatela. Z drugiej strony, specyficzne uwarunkowania towarzyszące „wyłonieniu” następcy tronu opierają się na

⁸⁹⁴ “Cultural diversity is as essential for humankind as biodiversity is for nature”, S. F. Demiri, K. Fangen, *The state of the nation...*, s. 456.

⁸⁹⁵ “(...) It gives us value as human beings, and something to live for. Just as love is a foundation of human life, the Constitution is a foundation for the nation of Norway”, S. F. Demiri, K. Fangen, *The state of the nation...*, s. 457.

⁸⁹⁶ Ibidem.

⁸⁹⁷ N. Blain, H. O'Donnell, *Media, monarchy and power*, Bristol 2003; S. F. Demiri, K. Fangen, *The state of the nation...*, s. 458.

⁸⁹⁸ J. Knopek. *Europejskie systemy ...*, s. 43.

przywiązaniu do tradycji, historii i nieprzemijalności władcy, który od narodzin przygotowywany jest do pełnienia swojej funkcji aż po kres swoich dni.

Słaby i prawnie ograniczony monarcha nawet w królestwach, które nadały panującym więcej przywilejów niż w szwedzkim przypadku, niejednokrotnie porównywany jest do funkcji i roli jakie wykonuje republikański prezydent. Krytycy monarchii kierują swoje argumenty w stronę zastąpienia nieaktywnej koronowanej głowy państwa jej republikańską alternatywą, powołując się na takie argumenty, jak: generowanie mniejszych kosztów (brak konieczności finansowania dworu królewskiego); przejaw „większej demokratyzacji” sfery politycznej (głowa państwa pochodzi z wyborów, a nie w wyniku więzów krwi); posiadanie przez prezydenta większych możliwości wpływania na kształt bieżącej polityki (np. poprzez wypowiedzanie się na tematy polityczne). Oczywiście nie można generalizować tych dwóch zagadnień, stwierdzając jednogłośnie, że prezydent zawsze jest instytucjonalnie silniejszy, a monarcha zawsze słabszy. W reżimach republikańskich, jak i w monarchiach, można wyróżnić odmiany prezydencji z szerokim zakresem władzy, jak w USA (Księstwo Liechtensteinu)⁸⁹⁹, lub z niezwykle ograniczonymi możliwościami politycznymi, odnoszącymi się w tym przypadku do Republiki Federalnych Niemiec (Królestwo Szwecji)⁹⁰⁰. Każde państwo wraz z obowiązującym politycznym reżimem należy omawiać z zachowaniem specyfiki warunków właściwych dla danego przypadku. Komparatystyka z innym *exemplum* naturalnie pozwala wyeksponować cechy wspólne, jak i dywersyfikujące, jednak uzyskane wyniki nie powinny prowadzić do uogólnienia zagadnienia, zwłaszcza w porównywaniu siły i potencjału republiki oraz monarchii.

⁸⁹⁹ Prezydent USA odpowiedzialny jest za wykonywanie prawa, zarządzanie administracją państwa, wydawanie dokumentów pod postacią zarządzeń wykonawczych. W odniesieniu do władzy ustawodawczej, amerykańska głowa państwa może zawetować ustawy uchwalone przez Kongres, przy czym Kongres może odrzucić weto. Ponadto prezydent został wyposażony w inicjatywę legislacyjną oraz prawo zwoływania Kongresu. Pozostałe kompetencje głowy państwa USA dotyczą kwestii dyplomatycznych, wojskowych i sądowych. Obecny książę Jan Adam II Liechtenstein wyposażony został w prawa umożliwiające monarsze mianowanie premiera i członków gabinetu z zastrzeżeniem otrzymania przez nich wpięrw zaufania parlamentu. Książę może także wydawać dekrety. W ramach uprawnień ustawodawczych, należy wymienić prawo inicjatywy ustawodawczej a także prawo weta. Rzadko wykorzystywanym uprawnieniem jest prawo do rozwiązania legislatury i zarządzenia nowych wyborów. Monarcha może również zarządzić przeprowadzenie referendum. Dodatkowo, panujący cieszy się kompetencjami w ramach polityki zagranicznej oraz władzy sędziowskiej.

⁹⁰⁰ Funkcje prezydenta Niemiec sprowadzają się głównie do kompetencji reprezentacyjnych i ceremonialnych. Dodatkowo, republikańska głowa państwa została wyposażona w prawo do nominowania kanclerza i na jego wniosek mianowania ministrów. Prezydent może także odwołać wyższych urzędników cywilnych i wojskowych. W obrębie władzy ustawodawczej, głowa państwa podpisuje ustawy i rozwiązuje Bundestag. Szwedzki monarcha posiada funkcje ceremonialno-symboliczne przypisane głowie państwa, jak reprezentacja królestwa poza granicami państwa. Ponadto otwiera co roku posiedzenia Riksdagu. W relacji z rządem, monarcha przewodniczy Komisji Spraw Zagranicznych oraz komisji przy zmianie rządu w państwie. Odbywają się także spotkania informacyjne, podczas których premier informuje monarchę o stanie państwa.

W celu lepszego zrozumienia funkcjonowania głowy państwa w systemie parlamentarno-gabinetowym, w rozdziałach odnoszących się do relacji monarchy z instytucjami horyzontalnego i wertykalnego podziału władzy, zastosowana zostanie dodatkowo teoria związana z rolą prezydenta w systemie parlamentarno-gabinetowym, obejmująca następujące elementy:

- a) Głowa państwa jako „czwarta władza”;
- b) Prezydent jako gwarant, zapobiegający powstawaniu kryzysów politycznych;
- c) Koncepcja „równowagi i hamulców”;
- d) Próby wydzielenia instytucji prezydenta z klasycznego podziału władzy;
- e) Pojmowanie republikańskiej głowy państwa w kategoriach miękkich wartości: pełnienie roli arbitra, posiadanie autorytetu przewodniczącego narodu oraz uwarunkowania społeczno-historyczne systemu prezydenckiego.

Subteoria ma zadanie wesprzeć tezę postawioną na początku pracy, tj. potwierdzenie sensowności dalszego utrzymywania monarchii w XXI wieku. Po porównaniu cech instytucji szwedzkiego króla z atrybutami przynależnymi prezydentowi będzie można odpowiedzieć na pytanie, czy charakter oraz znaczenie, jakie przypisuje się republikańskiemu przywódcy narodu w systemie parlamentarno-gabinetowym, jest zbliżony do zadań i zbioru wartości przypisywanym monarchom. W ten sposób będzie można uzasadnić słusność posiadania koronowanego „pierwszego obywatela” w państwie, który tak jak prezydent, pełni istotną funkcję w hierarchii podziału władzy. Funkcja prezydenta to pozostałości dawnej władzy monarchicznej, która pod wpływem wieloczynnikowej transformacji przybrała formę dzisiejszej głowy państwa obowiązującej w republikach. Prezydent stał się „demokratycznym substytutem króla”⁹⁰¹ i w związku z tym pełni funkcje reprezentacyjne, jednoczące naród i dbające o zachowanie odpowiedniego wizerunku państwa⁹⁰².

W systemie parlamentarno-gabinetowym prezydent jest częścią dualistycznej egzekutywy (prezydent i rząd), jednak ich kompetencje zostały wyraźnie oddzielone, a prezydent nie może pełnić roli szefa rządu⁹⁰³. We współczesnych systemach parlamentarnych, premier stał się głównym aktorem nie tylko na scenie egzekutywy, ale także powiązany został z obowiązkiem kontroli i kierowania parlamentarnym zapleczem rządu⁹⁰⁴. Po drugie, „pierwszy obywatel”, niczym władca według zasady „król panuje, ale nie rządzi” („rex regnat, sed non

⁹⁰¹ J. Ciapła, *Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989-1997)* Warszawa 1999, s. 139 – 140.

⁹⁰² B. Dziemidok, *Instytucja głowy państwa w różnych formach ustrojowych*, [w:] *Spoleczeństwo, państwo, władza*, red. M. Żmigrodzki, M. Chmaj, Lublin 1995, s. 87.

⁹⁰³ R.R. Ludwikowski, *Prawo konstytucyjne porównawcze*, Toruń 2000, s. 231.

⁹⁰⁴ R. Głajcar, *Egzekutywa we współczesnych reżimach demokratycznych*, „Athenaeum”, vol. 38/2013, s. 193.

gubernat”), skupia się na wypełnianiu obowiązków ceremonialnych i reprezentacyjnych oraz mediatorskich między partiami. Po drugie, głowa państwa wyłączona jest z ponoszenia odpowiedzialności politycznej przed parlamentem, a wszelkie czynności prezydenta wymagają kontrasygnaty rządu, którego członkowie biorą za nie odpowiedzialność przed parlamentem (prezydent ponosi odpowiedzialność konstytucyjną). W przypadku uprawnień prezydenta, bierze on wraz z parlamentem udział w powoływaniu rządu, mianuje premiera i na jego wniosek członków rządu, a także może rozwiązać parlament⁹⁰⁵. Biorąc pod uwagę monarchię, panujący stanowi część egzekutywy, dzieląc się lub wręcz przekazując cały zakres władzy w ręce pierwszego ministra, który ponosi odpowiedzialność za monarchę. Koronowanej głowie państwa pozostało zatem godne reprezentowanie państwa i utożsamianie się z interesem narodu, a w przypadku kryzysu między instytucjami państwowymi oczekuje się od niej odpowiedniej reakcji. Niemniej jednak, istnieją pewne uprawnienia, które powtarzają się zarówno w zakresie kompetencji monarchy, jak i prezydenta w systemie parlamentarno-gabinetowy. W poniższej tabeli zostały one zestawione, według relacji między głową państwa a legislatywą, egzekutywą oraz władzą sądowniczą:

REPUBLIKA	RELACJA GŁOWY PAŃSTWA Z LEGISLATYWĄ	MONARCHIA
Czechy, Chorwacja, Białoruś, Albania, Rosja, Portugalia, Węgry, Estonia, Litwa, Włochy, Polska, Słowenia, Bułgaria, Niemcy, Malta, Ukraina, Finlandia, Rumunia, Łotwa, Francja, Macedonia, Słowacja, Grecja, Irlandia	<u>Zarządzanie wyborów do parlamentu</u>	Dania, Hiszpania, Andora
Słowacja, Rumunia, Litwa, Bułgaria, Włochy, Węgry, Estonia, Polska, Czechy, Irlandia	<u>Zwoływanie parlamentu na pierwsze obrady po odbytych wyborach</u>	Dania, Hiszpania, Wielka Brytania, Luksemburg, Liechtenstein

⁹⁰⁵ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 107 – 108.

Grecja, Islandia, Austria, Litwa, Rumunia, Portugalia, Estonia, Niemcy, Włochy, Węgry, Finlandia	<u>Zbieranie posłów na sesję nadzwyczajną</u>	Norwegia, Belgia, Monako
Islandia, Węgry, Austria,	<u>Zawieszenie i zamykanie obrad parlamentu</u>	Luksemburg, Wielka Brytania, Belgia, Norwegia
Irlandia, Czarnogóra, Litwa, Malta, Chorwacja, Serbia, Polska, Włochy, Mołdawia, Rumunia, Węgry Portugalia, Islandia, Francja Łotwa, Ukraina, Słowenia, Bułgaria, Grecja, Czechy, Słowacja, Rosja, Estonia	<u>Skrócenie kadencji legislatury (samodzielnie lub na wniosek premiera)</u>	Belgia, Dania, Hiszpania, Wielka Brytania, Luksemburg, Liechtenstein, Monako, Andora
Francja, Polska, Estonia, Rumunia	<u>Przedstawianie projektu nowelizacji Konstytucji</u>	Monako i Luksemburg (w obu państwach wymagana jest zgoda księcia przed wprowadzeniem jakichkolwiek zmian do ustawy zasadniczej),
Łotwa, Islandia, Ukraina, Węgry, Białoruś, Rosja,	<u>Inicjatywa ustawodawcza</u>	Belgia, Dania, Niderlandy, Luksemburg, Liechtenstein,
Macedonia, Islandia, Finlandia, Polska, Portugalia, Włochy, Francja, Węgry, Serbia, Estonia, Mołdawia, Rumunia, Albania, Grecja, Słowacja Czechy, Litwa, Białoruś, Ukraina, Rosja,	<u>Prawo weta</u>	Liechtenstein, Niderlandy, Luksemburg, Norwegia Wielka Brytania
Chorwacja, Słowenia, Francja, Włochy, Węgry, Mołdawia,	<u>Wystąpienie na forum ciała ustawodawczego (pytanie o</u>	Norwegia

	<u>opinie, wystąpienie z orędziem)</u>	
REPUBLIKA	RELACJA GŁOWY PAŃSTWA Z EGZEKUTYWĄ	MONARCHIA
Szwajcaria, Francja	<u>Przewodniczenie rządowi</u>	Dania, Niderlandy
Chorwacja, Rosja, Rumunia, Finlandia, Łotwa, Czechy, Portugalia	<u>Zwoływanie posiedzeń rządu (z własnej inicjatywy lub za pośrednictwem premiera), przewodniczenie obradom, uczestniczenie w obradach</u>	Norwegia, Dania, Belgia, Niderlandy, Szwecja, Hiszpania
Francja, Włochy, Czechy, Słowacja, Łotwa, Chorwacja, Rosja, Estonia, Irlandia, Finlandia, Portugalia, Albania, Rumunia, Bułgaria, Słowenia, Polska, Grecja, Serbia, Czarnogóra, Węgry, Niemcy, Mołdawia, Ukraina	<u>Mianowanie premiera (samodzielnie, po zasięgnięciu opinii lub na wiosek), powoływanie rządu</u>	Liechtenstein, Luksemburg, Wielka Brytania, Hiszpania, Niderlandy, Belgia, Dania, Norwegia, Andora
Macedonia, Polska, Finlandia, Włochy, Portugalia, Rosja, Litwa, Czechy, Francja, Finlandia, Austria, Węgry, Białoruś, Grecja, Irlandia, Albania, Niemcy,	<u>Dymisja lub przyjęcie odwołania premiera, ministrów i rozwiązanie gabinetu</u>	Dania, Niderlandy, Hiszpania, Luksemburg, Liechtenstein
REPUBLIKA	RELACJA GŁOWY PAŃSTWA Z WŁADZĄ SĄDOWNICZĄ	MONARCHIA
Litwa, Rosja, Czechy, Estonia, Albania, Białoruś,	<u>Wskazywanie kandydatów (samodzielnie lub za zgodą)</u>	Norwegia, Niderlandy, Belgia, Wielka Brytania,

Węgrzech, Słowenia, Serbia, Rumunia, Bułgaria, Ukraina, Francja, Austria, Mołdawia, Irlandia, Polska, Malta,	<u>na przewodniczących, wiceprzewodniczących, prokuratorów, zwykłych sędziów Sądu Konstytucyjnej, Sądu Najwyższego, Sądu Konstytucyjnego, Najwyższej Rady Sądownictwa, Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Administracyjnego, Wyższego Sądu Apelacyjnego</u>	Luksemburg, Liechtenstein, Monako, Andora
Chorwacja, Francja, Węgry, Ukraina, Bułgaria, Litwa, Słowenia, Rumunia, Polska, Mołdawia, Bułgaria, Albania, Macedonia, Łotwa, Włochy, Estonia, Irlandia, Słowacja, Czechy, Austria, Grecja, Finlandia, Niemcy, Serbia, Malta	<u>Prawo łaski, amnestii, zmniejszenia lub umorzenia kary, zamieniania wyroku</u>	Norwegia, Niderlandy, Belgia, Dania, Wielka Brytania, Luksemburg, Liechtenstein, Monako, Andora

Tabela 1. Relacji między republikańską oraz monarchiczną głową państwa a legislatywą, egzekutywą oraz władzą sądowniczą, opracowanie własne.

Jak zostało powyżej przedstawione, funkcje monarchy i prezydenta są zbieżne w większości przypadków, jednak należy zaznaczyć, że powyżej zostały wymienione kompetencje „twarde”, instytucjonalne obu głów państwa. Pominęto natomiast „miękkie” narzędzia, które sprawiają, że pozycja prezydenta, a tym samym władcy, wyróżnia się na tle legislatywy, egzekutywy oraz władzy sądowniczej. To cechy, których nie można zbadać ilościowo, poprzez odwołanie się do ustawy zasadniczej, bowiem wymagają one dogłębnej analizy i wzięcia pod uwagę wieloczynnikowych zmiennych właściwych dla omawianego państwa.

Głowę państwa jako czwartą władzę lub tzw. „władzę neutralną” nazwał Benjamin Constant w I połowie XIX wieku w zamiarze podkreślenia neutralności państwowego strażnika prac podejmowanych przez trzy „władze czynne”⁹⁰⁶. Swój autorytet „czwarta władza” wykorzystywałaby w przypadkach kryzysowych, zagrażających ciągłości porządku konstytucyjnego i stabilności areny politycznej państwa, poprzez zastosowanie odpowiednich środków konstytucyjnych, jak np. rozwiązanie parlamentu czy dymisja rządu. Głowa państwa jawi się jako symbol i reprezentant państwa oraz jego interesów; to „uśpiony dozorca”, który budzi się z letargu, kiedy pojawiają się pierwsze przesłanki zapowiadające kryzys. Taką też rolę przypisuje się obecnym monarchom ograniczonym w swoich poczynaniach, lecz nadal posiadającą niemalże „magiczną” moc reakcji w przypadku załamania się równowagi i stabilności w państwie oraz zdolność przywrócenia porządku poprzez właściwą ingerencję. Ta zbieżność stanowisk wywodzi się z powiązania „władzy neutralnej” Constanta właśnie z monarchią dziedziczną, znajdującą się poza bieżącym kształtem prowadzonej polityki, jednocześnie stającą się reprezentantem interesu narodowego oraz państwa⁹⁰⁷. W poglądach niektórych konstytucjonistów, „władza neutralna” nie jest odpowiednia do przystosowania w odniesieniu do prezydentury⁹⁰⁸, z racji, na przykład zasady kontrasygnaty czy wyłaniania prezydenta z wyborów powszechnych. W rozważaniach podjętych przez Carla Schmitta, głowa państwa może być rozumiana jako „czysta gwarancja” („pierwszy obywatel” odgrywa role reprezentacyjne i dekoracyjne bez możliwości jakiegokolwiek politycznej ingerencji, a tym bardziej wpływania na kształt końcowy decyzji) lub organ „gwarancji poprzez decyzję” (głowa państwa to „obrońca konstytucyjności”, który stosuje upomnienia, przestrogi, rady, np. weto zawieszające)⁹⁰⁹. Z racji tego, że druga opcja nadaje pewne możliwości decyzyjne, można tę klasyfikację poszerzyć o kolejne podziały w obrębie „władzy neutralnej”⁹¹⁰: 1) głowa państwa rozumiana w ujęciu Constanta, czyli jako reprezentant „czystej państwowości”; 2) apolityczność głowy państwa; 3) głowa państwa jako mediator, pośrednik w zakończeniu konfliktów na tle politycznym⁹¹¹.

Wątek „uśpionej władzy” budzącej się w sytuacjach kryzysowych związany jest z systemem parlamentarno-gabinetowym, wywodzącym się z monarchii brytyjskiej i obecny

⁹⁰⁶ W. Szyszkowski, *Beniamin Constant. Doktryna polityczno-prawna na tle epoki*, Warszawa-Poznań-Toruń 1984, s. 88; P. Sarnecki, *Współczesne rozumienie podziału władzy*, [w:] „Nowa Konstytucja RP. Wartość, jednostka, instytucje”, red. K.B. Jankowski, Toruń 1995, s. 23, 28.

⁹⁰⁷ Z. Witkowski, *Prezydent Republiki w systemie ustrojowym współczesnych Włoch*, Toruń 1991, s. 40; B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 95.

⁹⁰⁸ P. Sarnecki, *Współczesne rozumienie...*, s. 29.

⁹⁰⁹ Z. Witkowski, *Prezydent Republiki...*, s. 40; B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 95.

⁹¹⁰ Z. Witkowski, *Prezydent Republiki...*, s. 40.

⁹¹¹ *Ibidem*, s. 41.

w takich państwach, jak Włochy, Belgia, Niderlandy, Norwegia, Dania, Kanada, Nowa Zelandia, Japonia⁹¹². Jak można zauważyć, to system stosowany w państwach, które posiadały władzę królewską (Włochy), oraz w pewien sposób są powiązane z monarchią (Kanada i Nowa Zelandia funkcjonują jako dominia brytyjskie). Przyczyna wykrystalizowania się tego systemu wyrosła z potrzeby „ograniczenia monarchy uprawnieniami parlamentu z jednej, a wolą autonomizujących się ministrów z drugiej strony”⁹¹³. Ministrowie, powoływani i zależni od panującego oraz odpowiedzialni przed parlamentem⁹¹⁴ zostali, wraz z premierem, przewodniczącymi egzekutywy, pozostawiając monarsze tylko ceremonialne uprawnienia: „Monarchiczna forma państwa stała się co najwyżej efektownym sztafażem, ułatwiającym rządzenie, bo zakorzenionym w tradycji, ale niekoniecznym”⁹¹⁵. Nowy system parlamentarnych rządów umożliwił osiągnięcie i utrzymanie bardziej stabilnej demokracji niż w systemie prezydenckim; jest lepiej dostosowany do kryzysów i zachodzących zmian oraz posiada instytucjonalne środki oraz metody rozwiązywania konfliktów na linii legislacyjno-egzekutywa⁹¹⁶. Jednak, żeby osiągnąć taki stan musi zaistnieć odpowiedni układ sił politycznych w parlamencie, który determinuje relację między obozem rządzącym a opozycją. Ogólnie ujmując, wszystko zależy od systemu partyjnego, najlepiej dwupartyjnego (dwublokowego). Problemy może nastęrczyć rozbitcie wielopartyjne oraz tzw. negatywna większość parlamentarna, która nie jest w stanie konstruktywnie działać, a jedynie utrudnia powołanie rządu mniejszościowego⁹¹⁷. Kiedy brakuje większości parlamentarnej prezydent przyjmuje rolę arbitra politycznego. Wówczas głowa państwa jest „siłą rezerwową”, która zapobiega powstawaniu kryzysów lub, gdy już powstaną, próbuje je wyeliminować. Taka rola prezydenta występuje w parlamentarystyce zrationalizowanym⁹¹⁸.

Uzasadnienie posiadania głowy wynika z potrzeby funkcjonowania instytucji nie do pełnienia władzy, lecz symbolizowania państwa, które potwierdza jego istnienie. To ma być przeważnie jednoosobowy, rzadziej kolegialny, organ dbający o interesy wszystkich, a nie danej grupy, będący ponad podziałami i jednoczący, gdy nasili się konflikt⁹¹⁹. Tak samo uważał

⁹¹² B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 109.

⁹¹³ M. Sobolewski, *Zasady demokracji burżuazyjnej...*, s. 359.

⁹¹⁴ W. Brodziński, *System parlamentarno-gabinetowy – wykorzystanie modelu rządów parlamentarno-gabinetowych w konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] „Konstytucyjne systemy rządów”, red. M. Domagała, Warszawa 1997, s. 38.

⁹¹⁵ Z. Kiełmiński, *Koalicje rządzące w systemie parlamentarnym*, Warszawa 1984, s. 44.

⁹¹⁶ B. Dziemidok, *System parlamentarno-gabinetowy*, [w:] *Mały leksykon politologiczny*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Lublin 1997, s. 325; S. Gebether, *Parlamentarne i prezydenckie systemy rządów*, [w:] „Państwo i Prawo” 1994, nr 7-8, s. 33, 35.

⁹¹⁷ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 111.

⁹¹⁸ W. Sokolewicz, *Rząd w przyszłej konstytucji*, [w:] „Państwo i Prawo” 1990, nr 7, s. 13.

⁹¹⁹ B. Dziemidok, *Instytucja głowy państwa...*, s. 87.

Constant widząc „czwartą władzę”, jako wyjętą z gry politycznej, za to pełniącą rolę: „(...) najwyższego autorytetu i arbitra, ma oddziaływać moderująco i integrująco na aparat państwowy, pełniąc funkcję ochronną, ma być organem reprezentacyjnym i uosabiającym majestat państwa i jedność narodową”⁹²⁰. Wśród tradycyjnych zadań prezydenta wymienia się według Constanta: reprezentację państwa w stosunkach zagranicznych (współcześnie uzupełnione o zawieranie i ratyfikowanie umów międzynarodowych, mianowanie ambasadorów, przyjmowanie listów uwierzytelniających⁹²¹), podejmowanie działań konsolidujących w stosunkach wewnętrznych (współcześnie poszerzone o prawo łaski, nadawanie orderów, odznaczeń, tytułów honorowych, mianowanie na określone stanowiska cywilne i wojskowe⁹²²), ochronę bytu państwowego i systemu prawnego państwa, w szczególności konstytucji⁹²³. Prezydenturę zatem można określić jako czynnik stabilizujący i pośredniczący między poszczególnymi segmentami kreowania polityki. W tym przypadku, warto byłoby skupić się na dwóch następujących zagadnieniach: równowagi i hamulców.

Pojęcie równowagi jak i hamulców pojawia się w badaniu jakości demokracji w koncepcji reprezentowanej przez M. Bühlmanna, W. Merkela, L. Müllera, B. Wesselsa, którzy w ujęciu horyzontalnej rozliczalności odwołali się do trzech komponentów, tj. systemu równowagi i hamulców (którego jedną ze składowych były hamulce instytucjonalne mierzone istniejącymi ograniczeniami egzekutywy); niezależności systemu sprawiedliwości; ograniczeń wynikających z rządów prawa⁹²⁴. Dodatkowo, można wytypować hamulce bezwzględne (twarde) oraz względne (miękkie). Pierwsze pozwalają na zahamowanie działalności organu, np. poprzez skrócenie kadencji Sejmu przez prezydenta. Względna wersja uwzględnia jedynie wyhamowanie pracy organu (np. zwołanie Rady Gabinetowej przez prezydenta)⁹²⁵. Biorąc za przykład polski przypadek, prezydent RP posiada uprawnienia do kontrolowania, sprawdzania, hamowania innych organów, zaś te organy posiadają narzędzia, aby kontrolować, sprawdzać i hamować głowę państwa. System hamulców posiadanych zarówno przez legislatywę, jak i egzekutywę do przeprowadzania wzajemnych kontroli mogą się pokrywać, co nie narusza

⁹²⁰ W. Szyszkowski, *Beniamin Constant...*, s. 88; P. Sarnecki, *Współczesne rozumienie...*, 87; J. Ciapła, *Prezydent w systemie...*, s. 143.

⁹²¹ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 141.

⁹²² Ibidem.

⁹²³ R.R. Ludwikowski, *Prawo...*, s. 364 – 367.

⁹²⁴ A. M. Sroka, *Rozliczalność w badaniach jakości demokracji (na przykładzie Polski i Hiszpanii)*, Warszawa 2014, s. 41.

⁹²⁵ G. Kuca, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w systemie podzielonych władz (zarys problemu)*, [w:] „Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, Warszawa 2010, s. 58.

utrwalonego podziału władzy⁹²⁶. W niektórych monarchiach występuje jednak rażąca dysproporcja tego, co może zrobić samodzielnie parlament, rząd, lub rządu wraz z parlamentem wobec monarchy w stosunku do tego, jakimi środkami dysponuje panujący wobec drugiego członu egzekutywy czy całościowo pojmowanej legislatywy, zwłaszcza dotyczy to monarchii skandynawskich czy brytyjskiej.

O równowadze władzy mówi się, kiedy każda instytucja posiada „odpowiednio doniosłą pozycję, funkcje, kompetencje” i żadna z nich nie dominuje nad drugą⁹²⁷. Paweł Sarnecki (1939–2016) uważa, że równowaga (*aequilibritas*) polega na tym „aby uszczuplenia kompetencyjne na rzecz innych władz, a także wzajemna ingerencje władz w działalność innych, posiadały zbliżony ciężar gatunkowy”.⁹²⁸ Guillermo O’Donnell (1936–2011) wyróżnił instytucje równoważące oraz podmioty legitymujące się odpowiednim mandatem w kontekście rozliczalności jakości demokracji. Pierwsza grupa odnosi się do ich funkcji kontrolnych, równoważących działanie poszczególnych organów, przede wszystkim egzekutywy poprzez zastosowania weta, *impeachmentu*, pozbawienia immunitetów, powołania komisji śledczych, interpelacji, zapytania, działalności Trybunał Konstytucyjnego i Trybunału Stanu. Organami równoważącymi są np. rząd, parlament, sądownictwo, trybunał konstytucyjny, a także monarchia.⁹²⁹ Druga kategoria określająca się posiadaniem „specjalnego mandatu” zapobiega powstawaniu sytuacji nadużycia władzy, działając pod postacią, np. biura obrachunkowego, rzecznika praw obywatelskich, czy biura antykorupcyjnego⁹³⁰. Podsumowując, zastosowanie koncepcji hamulców i równowagi ma przyczynić się do poprawnego działania mechanizmu państwowego, w którym oprócz wydzielonych segmentów władzy, funkcjonują organy o charakterze nadzorczym, dbające o zachowanie równowagi i uniemożliwieniu zrodzenia się sytuacji zagrażających kondycji państwa.

System wydzielenia władzy między monarchę i organy doradcze stanowi zapowiedź tego, co uwzględniono w ogólnej definicji podziału władzy, która ma służyć interesowi publicznemu, a żeby tego dokonać wymagane są ograniczenia i kontrola zapewniane przez różne organy⁹³¹. Rett R. Ludwikowski (1943) zaznacza, że podział władzy jest konieczny dla

⁹²⁶ Wyrok TK z 21 lutego 2001 r., sygn. P 12/00, OTK ZU 2001/3/47; Orzeczenie TK z dnia 21 listopada 1994 r., sygn. K 6/94, OTK ZU 1994/39.

⁹²⁷ G. Kuca, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 62.

⁹²⁸ P. Sarnecki, *Podział władzy w praktyce*, [w:] „Konstytucja RP w praktyce”. Konferencja naukowa, Warszawa 1999, s. 130.

⁹²⁹ A. M. Sroka, *Rozliczalność w badaniach jakości...*, s. 50.

⁹³⁰ G. O’Donnell, *Further Thoughts on Horizontal Accountability. Conference on Institutions Accountability and Democratic Governance in Latin America*, Notre Dame: Kellogg Institute for International Studies, 2000.; A. M. Sroka, *Rozliczalność w badaniach jakości...*, s. 38.

⁹³¹ R.R. Ludwikowski, *Prawo...*, s. 186.

zaistnienia demokracji pośredniej, lecz sama demokracja nie musi być rezultatem owego podziału⁹³². Jednak decentralizacja władzy jest potrzebna do odpowiedniej organizacji aparatu państwowego i sprawnego rządzenia⁹³³. Polityczne rozbitcie, według Monteskiusza, miało zagwarantować obywatelom „wolności polityczne”, uchronić ich przed niepożądanym działaniem siły absolutnej, chroniąc jednostkę przed ingerencją ze strony państwa i nadużyć. W celu osiągnięcia takiego stanu, należy osłabić władzę poprzez rozdzielenie jej między zróżnicowane organy, według pełnionej funkcji, aby zapobiec skupieniu całej mocy w jednym ośrodku⁹³⁴.

W Szwecji istnieje pewien paradoks zachowania równorzędności władzy, pod postacią nieprzestrzegania zasady wzajemnego hamowania prac podejmowanych w obrębie własnych struktur, co widoczne jest w przypadku ograniczenia uprawnień monarchy i ingerencji w prace króla, przy czym szwedzki panujący nie może pozwolić sobie na to samo w stosunku do pozostałych instytucji trójpodziału władzy. Z drugiej strony, samo występowanie instytucji monarchii uniemożliwia przejęcie całości władzy tylko przez jeden z trójdzielnej hierarchii władzy szczebel, stanowiąc tym samym gwarant zachowania równowagi w dzieleniu się obowiązkami oraz przestrzeganiu zasad demokratycznych⁹³⁵.

Kolejna kwestia dotyczy sporu na temat wydzielenia roli głowy państwa z tradycyjnej struktury podziału władzy. Taki stanowisko wyraził P. Sarnecki, ekspert Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego pracującej nad projektem Konstytucji RP: „kto jest arbitrem nad władzami i zapewnia ciągłość wykonywania każdej z tych funkcji, nie może być zaliczony do jednej z władz”⁹³⁶. Z tą wypowiedzią kontrastuje pogląd reprezentowany przez posła Jerzego Ciemnińskiego (1939–2018), przedstawiciela Prezydenta RP Michała Pietrzaka (1929–2021) i eksperta Komisji Wiktora Osiatyńskiego (1945–2017), którzy taką propozycję uznali za stworzenie czwórpodziału władzy, czyli nowej koncepcji ustroju politycznego⁹³⁷. Władza prezydencka zatem może znajdować się w ramach egzekutyw, jako „władza neutralna” lub będąca ponad innymi podziałami. Najczęściej zdarzają się przypadki, kiedy w skład dualistycznej władzy wykonawczej wchodzi prezydent oraz rząd⁹³⁸. Już sama próba

⁹³² Ibidem, s. 186 – 188.

⁹³³ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 90.

⁹³⁴ Ibidem, s. 91.

⁹³⁵ A. Pułło, *Podział władzy we współczesnej dyskusji konstytucyjnej w Polsce*, [w:] „Zagadnienia współczesnego prawa konstytucyjnego”, red. A. Pułło, Gdańsk 1993, s. 46; W. Sokolewicz, *Podział władz – idea polityczna czy zasada prawna? Z dylematów współczesnego ustrojodawcy*, [w:] „Prawo w okresie przemian ustrojowych w Polsce”, Warszawa 1995, s. 23.

⁹³⁶ *Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego*, [w:] Biuletyn XIII, s. 60.

⁹³⁷ Ibidem, s. 61 – 63, 76.

⁹³⁸ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 104.

wydzielenia głowy państwa z utrwalonej hierarchii wskazuje na podkreślenie wyjątkowego znaczenia prezydenta, a tym samym monarchy. To wyróżnienie przywódcy narodu na tle innych kolegialnych organów wynika ze wspomnianych miękkich środków, na które składają się: uwarunkowania społeczno-historyczne danego państwa, znaczenie arbitrażu politycznego, autorytet przewodniczącego narodu.

Pierwszy miękki składnik atrakcyjności stanowiska prezydenta *ergo* monarchy, to historyczne powiązania z transformacją stanowiska prezydenta i monarchy w Europie. W tym przypadku warto wspomnieć o zmianach konstytucyjnych zachodzących w republikach postsocjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej, które wynikały z dążenia do zerwania z niechlubną niedemokratyczną przeszłością (w której dominował monopol jednej partii⁹³⁹), niedopuszczenia skupienia całej władzy w jednych rękach⁹⁴⁰, posiadania racjonalnego i konstytucyjnego ustroju państwowego oraz zaklasyfikowania państwa do grona demokratyczny republik regionu⁹⁴¹. W przypadku osłabiania monarchii szwedzkiej nie chodziło o zmianę ustroju z niedemokratycznego na demokratyczny. Być może dążono do zerwania z przeszłością samowolnych władców, skłonnych do nadużycia siły lub podejmowania samodzielnych działań niezgodnych z wolą większości, albo do ograniczenia emocjonalnych aktów monarchy oraz skandali, które przedstawiały Szwecję w złym świetle. Możliwym argumentem jest chęć uczynienia Szwecji częścią większej europejskiej rodziny, która wychodzi poza skandynawsko-nordyckie środowisko. W związku z tym, podjęto kroki ograniczenia władzy królewskiej na wzór prezydencki, z zaznaczeniem, że ta limitacja uprawnień przekroczyła nawet zakres ograniczeń, które dotknęły choćby prezydenta RFN-u, oraz rozpoczęły się znacznie wcześniej, sięgając początków XIX wieku.

Wspomniany niemiecki *casus* należałoby bardziej szczegółowo omówić. Prezydent Federalny Niemiec (*Bundespräsident*) wybierany jest przez Zgromadzenie Federalne, jego kadencję skrócono z siedmiu do pięciu lat, umożliwiono sprawowanie stanowiska przez jedną osobę tylko przez dwie kadencje. Prezydenta ograniczono znacząco w posiadanych kompetencjach w porównaniu z minionymi czasami Republiki Weimarskiej (1918–1933) w zamiarze zneutralizowania pozycji głowy państwa, mająca działać jako „rezerwa legalności całego porządku konstytucyjnego”, reagując w sytuacji możliwości zakłócenia funkcjonowania

⁹³⁹ W. Sokolewicz, *Podział władz...*, s.18; A. Antoszewski, *Forma rządu*, [w:] „Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej”, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997, s. 53.

⁹⁴⁰ M. Kruk, *System rządów w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, [w:] „Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Polskiej w nowej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku”, red. W. Skrzydło, R. Mojak, Lublin 1998, s. 29.

⁹⁴¹ A. Pułło, *Podział władzy we współczesnej dyskusji...*, s.43.

demokratycznych reguł⁹⁴². Z wyjątkiem cech odnoszących się do kadencyjności stanowiska prezydenta, pozostałe elementy wpasowują się w historię redukcji potencjału monarchii w Królestwie Szwecji. Kreacja nowego prezydenta, który miał różnić się od weimarskiego modelu, bardziej skupiała się na tym, co przyszła głowa państwa „nie może i nie wolno”, niż „może i powinien robić”⁹⁴³. Podobnie wyglądał proces określenia nowej monarchii po osiągnięciu kompromisu w Torekov, który dotyczyły przeważnie redukcji praw i obowiązków monarchy, jako *conditio sine qua non* dalszego funkcjonowania dynastii Bernadotte. Z czasem jednak niemiecki system społeczno-polityczny nie powoływał się na legitymizację historyczną, przypominającą o błędach popełnionych za czasów Republiki Weimarskiej, lecz zaczęło bazować na instytucjonalno-ustrojowych rozwiązaniach zawartych w ustawie zasadniczej, prezentując w ten sposób spójny system wartości dostosowany do nowych wymogów społeczeństwa⁹⁴⁴. Taka postawa położyła fundamenty dla „patriotyzmu konstytucyjnego” uznanego przez Jürgena Habermasa (1929). za jedyną formę patriotyzmu zaakceptowaną przez Niemców⁹⁴⁵, w którym nastąpić miało połączenie społeczeństwa z systemem społeczno-politycznym⁹⁴⁶. Być może nadszedł czas i dla szwedzkiego systemu ustawodawczego, aby ponownie rozważyć instytucjonalne znaczenie monarchii, nie tylko wykorzystywanej podczas państwowych ceremonii, ale także jako aktora regulującego układ na szwedzkiej scenie politycznej.

Mianownikiem, który zdaje się najczęściej i najlepiej łączyć stanowisko monarchy oraz prezydenta, jest rola arbitrażu. Arbitraż nie jest zjawiskiem prawnym, co oznacza, że nie istnieją przypisane mu reguły, bowiem: „(...) sytuuje się on [arbitraż] zawsze, lub prawie zawsze, przed prawem lub obok prawa”⁹⁴⁷. Arbitraż można zatem realizować środkami pozaprawnymi, jak autorytet, mediacja, perswazja, doradztwo⁹⁴⁸, a z racji braku legalnego wytłumaczenia i obowiązywania sprecyzowanej, jednolitej definicji, zjawisko to podlega różnym interpretacjom. W ten sposób wytypowano dwa rodzaje arbitrażu. Pierwszy to „arbitraż

⁹⁴² M. Bożek, *Prezydent a kultura polityczna w Republice Federalnej Niemiec*, [w:] „Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych”, red. T. Moldawa, J. Szymanek, Warszawa 2010, s. 114.

⁹⁴³ T. Eschenburg, *Staat und Gesellschaft in Deutschland*, Stuttgart 1960, s. 641.

⁹⁴⁴ K. Nicklauß, *Kanzlerdemokratie. Bonner Regierungspraxis von Konrad Adenauer bis Helmut Kohl*, Stuttgart. 1988, s. 77.

⁹⁴⁵ J. Habermas, *Nacjonalizm pod znaku „Deutsche Mark”*, [w:] „O kondycji Niemiec. Tożsamość niemiecka w debatach intelektualistów po 1945 roku”, wybór i opracowanie J. Jabłowska i L. Żyliński, Poznań 2008, s. 429.

⁹⁴⁶ D. Sternberger, *Patriotyzm konstytucyjny. Przemówienie z okazji 25 rocznicy akademii kształcenia politycznego* [w:] „O kondycji Niemiec...”, s. 299 – 308.

⁹⁴⁷ R. David, *Arbitrage et droit compare*, [w:] „Revue Internationale de Droit Comparé”, 1959, s. 10; E. Popławska, *Instytucja prezydenta w systemie politycznym V Republiki Francuskiej*, Warszawa 1995, s. 44.

⁹⁴⁸ E. Popławska, *Instytucja prezydenta...*, s. 53 – 58.

autorytetu” właściwy dla parlamentarno-gabinetowych systemów, gdzie władza prezydencka została mocno ograniczona, pozbawiona odpowiedzialności politycznej wraz z przywilejami władczymi, będąca poza podziałami politycznymi (występuje w takich państwach, jak Niemcy, Włochy, Czechy, Węgry). Drugi rodzaj arbitrażu – „arbitraż władczy” to widoczny udział prezydenta w rządzeniu państwem, który posiada narzędzia do oddziaływania na organy⁹⁴⁹. Wybór danego rodzaju arbitrażu zależny jest od czynników pozakonstytucyjnych, jak zgoda sił politycznych czy osobowość prezydenta, co wykazała, np. praktyka portugalska, mianowicie partie polityczne nie wyraziły zgody na zaadaptowanie „arbitrażu władczego”⁹⁵⁰. A. Łabno-Jabłońska wskazała, że sens istnienia monarchii i samego panującego będzie rosnać w zależności od jego autorytetu politycznego i moralnego⁹⁵¹. Król w Hiszpanii jest symbolem jedności i trwałości, uważany za moderatora i arbitra, jak wskazuje konstytucyjny zapis, art. 56 pkt 1, według którego król „sprawuje arbitraż i moderuje normalne funkcjonowanie instytucji”⁹⁵², a to cechy właściwe dla monarchii, zarówno konstytucyjnej, jak i parlamentarnej⁹⁵³. Także w przypadkach sytuacji kryzysowych król uaktywnia się, wyłamując z przypisanej mu reprezentacyjnej funkcji, jak w czasach transformacji systemowej w latach 1975–1982, czy w wyniku powstrzymania przez króla Juana Carlosa Burbona przewrotu wojskowego zainicjowanego przez pułkownika Tejero⁹⁵⁴.

Jak już zostało wspomniane, bardzo często znaczenie i kształt funkcji prezydenta determinuje jego osobowość i to, jak się prezentuje. Za przykład można podać przemówienie prezydenta Richarda von Weizsäckera z okazji 40. rocznicy zakończenia II wojny światowej⁹⁵⁵, w której Weizsäcker odniósł się do niemieckiej winy i odpowiedzialności za popełnione zbrodnie, kończąc w ten sposób okres nadużywania argumentu historycznego w definiowaniu głowy państwa. Weizsäcker, przedstawiciel narodu, przestał być postrzegany jako władza rezerwowa, nieobecna w życiu codziennym obywateli i polityce, lecz zaczął liczyć się ze względu na reprezentowany autorytet. Prezydent, niczym królowa Wielkiej Brytanii, miał za zadanie ostrzegać i doradzać, a jego opinie, grupy rządzące powinny uwzględniać w swoich pracach⁹⁵⁶. Można ponownie zadać pytanie, czy król szwedzki dokonał takiego rozrachunku

⁹⁴⁹ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 143.

⁹⁵⁰ A. Łabno-Jabłońska, *Prezydent portugalski w rozwiązaniach konstytucyjnych i praktyce politycznej (1976-1982)*, [w:] „Instytucja prezydenta we współczesnym świecie”. Materiały na konferencję Warszawa – Senat RP 22-23 lutego 1993, Warszawa 1993, s. 27 – 28.

⁹⁵¹ A. Łabno-Jabłońska, *Iberyjska droga...*, s. 99.

⁹⁵² B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 141.

⁹⁵³ A. Łabno-Jabłońska, *Iberyjska droga...*, s. 79.

⁹⁵⁴ A. M. Sroka, *Rozliczalność w badaniach jakości...*, s. 82 – 83.

⁹⁵⁵ R. von Weizsäcker, *8 maja 1945 – czterdzieści lat później*, [w:] „O kondycji Niemiec...”, s. 325 – 337.

⁹⁵⁶ M. Bożek, *Prezydent a kultura polityczna...*, s. 117.

historycznego. Czy w ogóle było z czego się rozliczać? Czy pogodzenie z historyczną przeszłością pomogłoby w umocnieniu pozycji monarchy?

Prezydent to autorytet moralny, czyli połączenie autorytetu z prestiżem i uznaniem społecznym, co sprawia, że płaszczyzna społeczno-polityczna uzyskuje status nadrzędny w stosunku do sfery konstytucyjnej. Prezydent w takim ujęciu pełni funkcję barometru nastrojów społecznych, poparcia dla obowiązującego porządku ustrojowego, jak i klasy panującej⁹⁵⁷. Osobowość sprawującego stanowisko oraz umiejętności, a także zdolności wynikające z piastowanego stanowiska, będą determinować faktyczną pozycję egzekutywy w hierarchii organów. A zatem czynniki pozakonstytucyjne (behawioralne) odgrywają kluczową rolę⁹⁵⁸, co w połączeniu z warunkami społeczno-historycznymi przedstawia charakter naczelnika państwa.

Podmioty takie jak Czechy, Słowacja czy Polska mogą pochwalić się bogatą tradycją ustrojową (w przeciwieństwie, np. do Węgier, gdzie przed transformacją ustrojową prezydencja istniała tylko przez trzy lata pod koniec lat 40. XX w.⁹⁵⁹), gdzie prezydent miał być arbitrem i gwarantem spokojnej transformacji oraz zdecydowano się na ustanowienie osłabionej egzekutywy, jeśli chodzi o głowę państwa (w przeciwieństwie do Rumunii, gdzie prezydentura została zainicjonowana przez Nicolae Ceaușescu w 1974 r., będąc przedłużeniem reżimu dyktatora⁹⁶⁰), wzmacniając prędkiej drugi trzon egzekutywy – rząd⁹⁶¹. W Czechach, w wyniku historii posiadania prezydenta i posttransformacyjnego objęcia tego stanowiska przez osobę, która cieszyła się powszechnym uznaniem, zaakceptowała ład konstytucyjny, nie dążyła do poszerzenia zakresu swojej władzy, zaczęto pozytywnie postrzegać egzekutywę przez społeczeństwo i grupę rządzącą. Sam Vaclav Havel (1989 – 1992, 1993 – 2003) wyznał, że nie czuje się politykiem, a jego działania określono jako „niepolityczna polityka⁹⁶². W odmiennej sytuacji był słowacki prezydent Michal Kováč (1993 – 1998), który chciał zachować swoją pozapartyjność i nie brać udziału w sporach politycznych. Było to jednak utrudnione z powodu konfliktu z premierem, który dążył do podporządkowania sobie pozostałych organów władzy państwowej, a nawet wtargnął w strefę prywatną prezydenta.⁹⁶³ W tej sytuacji, Kováč został zmuszony do opowiedzenia się za opozycją, przez co prezydent stracił swoją niezależność

⁹⁵⁷ Ibidem, s. 122 – 123.

⁹⁵⁸ R. Głajcar, *Egzekutywa...*, s. 187.

⁹⁵⁹ J. Wojnicki, *Pozycja ustrojowa prezydenta w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] „Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, Warszawa 2010, s. 248.

⁹⁶⁰ A. Burakowski, *Dyktatura Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniusz Karpat*, Warszawa 2008, s. 166.

⁹⁶¹ J. Wojnicki, *Pozycja ustrojowa prezydenta...*, s. 252.

⁹⁶² R. Głajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 197.

⁹⁶³ Ibidem, s. 200.

i pozycję arbitra⁹⁶⁴. Z kolei czeski przypadek pokazał, że nawet jeżeli istniały kwestie sporne na linii premier – prezydent, to przesłaniały je wzajemny szacunek, budujący stabilność rządu i efektywnie wpływający na sukces przeprowadzonych reform⁹⁶⁵. Prezydent stał się jednym z fundamentów demokracji w Czechach⁹⁶⁶. Przechodząc do polskiego *casusu*, prezydent Lech Wałęsa (1990 – 1995) jest przykładem typu aktywnego polityka, który dążył do poszerzenia swoich uprawnień w stosunku do innych resortów, jak spraw zagranicznych, wewnętrznych i obrony narodowej. Nieustępliwość Wałęsy i wola zrealizowania zamierzonego celu przyczyniły się do instrumentalnego podejścia do prawa i interpretowania go na własny użytek⁹⁶⁷.

W monarchiach, w których występuje uprzywilejowanie pozycji rządu kosztem koronowanej władzy, wskazuje się na prezydencjalizację systemu rządów, w którym układ polityczny funkcjonuje jak prezydencki reżim, ale struktury formalne nie ulegają zmianie, zgodnie z poglądami Thomasa Poguntke i Paula Webba. W Hiszpanii premier dokonał „wchłonięcia” rządu, mimo że w konstytucji jasno i wyraźnie zaznaczono podział między premierem i rządem, który to ma zajmować się sprawami wewnętrznymi i zagranicznymi, a nie pierwszy minister, *de facto* sprawujący taką władzę. Wynika to z tego, że to premier odpowiada przed parlamentem oraz wobec niego może być skierowane wotum zaufania, to on posiada prawo rozwiązania legislatury, wystosowania konstruktywnego wotum nieufności, a nie rząd. To także premier tworzy rządy mniejszościowe, a nie koalicyjne, gdy brakuje większości oraz jest przewodniczącym partii, która osiągnęła większość w legislaturze⁹⁶⁸.

Każdy model, który występuje w danym państwie, wzorowany jest na innych przykładach, którego właściwości zdają się najlepiej przystosować do nowego prawnego gruntu danej jednostki terytorialnej⁹⁶⁹. Dzieje się tak, ponieważ: „(...) standardy europejskie określają system wartości i wyznaczają cele, nie narzucając modelu ustrojowego odpowiadającego tym wartościom i służącego realizacji tych celów, pozostawiając w gestii ustrojodawców możliwość dokonania właściwych rozstrzygnięć konstytucyjnych”.⁹⁷⁰ A zatem dostępne w Europie przykłady powinny być traktowane „(...) nie jako wzory krawieckie, przeznaczone do mechanicznego kopiowania, lecz jako źródło intelektualnej inspiracji oraz (...) niezbędny

⁹⁶⁴ Ibidem, s. 201.

⁹⁶⁵ S. Holmes, *The Postcommunist Presidency*, [w:] „East European Constitutional Review”, vol. 2-3, Chicago 1993/1994, s. 37; J. Ciapała, *Prezydent w systemie...*, s. 404.

⁹⁶⁶ R. Głajcar, *Instytucja prezydenta...*, s. 198.

⁹⁶⁷ Ibidem, s. 205.

⁹⁶⁸ A. M. Sroka, *Rozliczalność w badaniach jakości...*, s. 79 – 80.

⁹⁶⁹ B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja prezydenta...*, s. 120.

⁹⁷⁰ W. Sokolewicz, *Korzystanie z obcych wzorów przy projektowaniu nowej konstytucji: konieczność czy możliwość*, [w:] „Zagadnienia współczesnego prawa konstytucyjnego”, red. A. Pułło, Gdańsk 1993, s. 24.

kontekst ustrojowy istotny dla oceny poszczególnych instytucji”.⁹⁷¹ Niemniej jednak, trzeba pamiętać, iż każdy system jest uwarunkowany innymi czynnikami, formułując w ten sposób odrębną konstrukcję historyczną i społeczną. Podążając za myślą Philippe C. Schmittera i Terry’ego Lynn Karla, demokracja i jej kształt zależny jest od społeczno-ekonomicznych czynników występujących w danym państwie, istniejących struktur państwowych oraz wzorców poczynań politycznych⁹⁷². Podobnie jest z monarchią. Jej charakter w każdym państwie został uformowany według określonych warunków, które sprzyjał jej umocnieniu, osłabieniu, lub zastąpieniu republikańską głową państwa. Jednak nawet w wyniku zmian jej prawnej legitymizacji i zakresu uprawnień należy stwierdzić, że obie instytucje zachowały dwie znaczące wartości: pełnienie arbitrażu oraz hamowania zapędów instytucji dążących do nadużycia swojej mocy. Biorąc pod uwagę główne cechy, które przypisuje się prezydentowi, należy zbadać, czy znajdują one zastosowanie także na gruncie królewskiego sposobu sprawowania władzy na przykładzie Szwecji. Osiągnięte wyniki pozwolą wykazać powiązania między instytucjami sprawującymi podobne funkcje, a tym samym wykazać pożyteczność władzy królewskiej w XXI wieku.

⁹⁷¹ W. Sokolewicz, *Korzystanie z obcych wzorów...*, s. 38.

⁹⁷² P. Schmitter, T. Karl, *Czym jest demokracja i czym nie jest* [w:] „Władza i społeczeństwo: antologia tekstów z zakresu socjologii polityki”, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995, s. 28 – 29.

2. Monarchia szwedzka na tle monarchii europejskich

2.1 Krytyka monarchii europejskich w XXI wieku

Coraz częściej do opinii publicznej docierają informacje związane z kontrowersjami, które mają miejsce na dworach królewskich. To są zarówno sytuacje, które obnażają prawdziwy wizerunek „royalsów” (np. wywiad, którego udzielili książę Harry i księżna Meghan 7 marca 2021 r. w programie prowadzonym przez Oprah Winfrey⁹⁷³), jak i wydarzenia bezpośrednio oddziałujące na relacje między monarchami a obywatelami danego królestwa lub księstwa (zawetowanie w 2008 r. przez Wielkiego Księcia Henryka Burbona-Parmeńskiego ustawy uchwalonej przez luksemburski parlament, która miała zalegalizować eutanazję). Częstotliwość występowania takich przypadków sprawia, że obywatele królestw i księstw zaczynają zadawać pytanie, czy warto w XXI wieku posiadać monarchę, który nie dość, że jest prawnie ograniczony w podejmowaniu istotnych decyzji politycznych, to dodatkowo przedstawiciele władzy monarszej swoim zachowaniem przyczyniają się do kryzysu wizerunkowego państwa na arenie międzynarodowej.

W tym rozdziale zostaną przedstawione najczęściej wykorzystywane przez krytyków monarchii w Europie argumenty, podzielone na następujące podrozdziały:

- a) Monarchia jako anachronizm;
- b) Monarchia jako splendor i przepych;
- c) Monarchia jako finansowe obciążenie;
- d) Monarchia jako skandal i kontrowersje;
- e) Monarchia jako niedemokratyczna instytucja.

⁹⁷³ Podczas wywiadu, książę i księżna Sussex oskarżyli rodzinę królewską, m.in. o rasizm. Meghan Markle zdradziła, że przebywanie na królewskim dworze doprowadziło do pojawienia się u niej podczas pierwszej ciąży myśli samobójczych. Dodatkowo, księżna czuła się wyizolowana i odrzucona przez królewską instytucję. Z kolei książę Harry podkreślił, że instytucja monarchii stanowi pewnego rodzaju pułapkę dla członków rodziny, którzy muszą uważać na relacje z mediami masowymi. Para zdradziła, że to właśnie brak wsparcia i zrozumienia ze strony dworu doprowadziły do podjęcia przez nich tak poważnej decyzji, w wyniku której królował nie nadała Archiemu synowi Meghan i Harry’ego, tytułu księcia, R. Picheta, *The royal split, racism and family struggles: 11 things we learned from Harry and Meghan’s explosive interview*, <https://edition.cnn.com/2021/03/08/uk/meghan-harry-oprah-interview-recap-scli-gbr-intl/index.html> (dostęp: 02 grudnia 2021); B. Curry, *Monarchy in crisis – Abolish this rotten and racist relic*, <https://www.socialist.net/monarchy-in-crisis-abolish-this-rotten-and-racist-relic.htm?fbclid=IwAR2inmtQFxic2px-5M-1wcHHWJOt2vZZsJccgfBNVp96HiTl0CqSvg9U2Fk> (dostęp: 04 lipca 2022).

Jednym z najczęściej wysuwanych powodów opowiadających się za zniesieniem monarchii jest jej „przestarzała” postać. Tak władzę królewską postrzega młode pokolenie Holendrów. Młodzi ludzie opisują monarchię jako staromodną i kosztowną. Sjoerd van Heck wyraziła niepokój związany ze zjawiskiem systematycznego tracenia poparcia dla koronowanej głowy państwa wśród przedstawicieli młodszych pokoleń⁹⁷⁴. Monarchia kojarzona jest z minionymi czasami, przeważnie erą średniowiecza, kiedy to państwo znajdowało się pod berłem władcy, a w królestwie dominowała atmosfera ucisku, bezprawia i nadużycia władzy. Wizerunek panującego fałszywie kojarzony jest z osobą despoty, traktującego swoich poddanych przedmiotowo i stosującego wobec nich przemoc. Dodatkowo, przewinienia monarchy były udaremniające w wyniku sojuszu zawartego między tronem a ołtarzem, co zapewniało władcy status boskiego pomazańca, a po śmierci gwarantowało wieczne zbawienie. Ten, nie do końca zgodny z historią opis monarchy, jest wykorzystywany przez zwolenników republiki, którzy dążą do podkreślenia nieadekwatności modelu monarchicznego sprawowania władzy w czasach postępującej modernizacji życia społecznego, dominacji technologii, nieograniczonego rozwoju cywilizacyjnego. Monarchia odstaje od dominujących wzorców progresywnego rozwoju⁹⁷⁵, co klasyfikuje ją automatycznie jako rozdział należący do historii lub, jak określił władzę królewską amerykański dziennik „Washington Post”, jako źródło inspiracji do kreowania kolejnych produkcji dostępnych na platformie Netflix⁹⁷⁶.

Takie pojmowanie posiadania koronowanej głowy państwa umacniają pojedyncze wypowiedzi *royalsów*, którzy nieświadomie doprowadzają do podtrzymywania niesprzyjających monarchii postaw. Książę Filip podzielił się swoją opinią na temat utrzymania zasady dziedziczności władzy. Według księcia Edynburga, nie było sensu zmieniać powyższego prawa, skoro przez tyle wieków funkcjonowało bez większych zmian i nie budziło poważnych kontrowersji⁹⁷⁷. Postawa Mountbattena dała przesłanki do wyciągnięcia wniosków, iż Windsorowie nie są gotowi na modernizację monarchii, tylko dążą do kontynuowania

⁹⁷⁴ *Support for monarchy falls among young Dutch, survey shows*, <https://www.irishtimes.com/news/world/asia-pacific/support-for-monarchy-falls-among-young-dutch-survey-shows-1.3863625> (dostęp: 11 września 2022).

⁹⁷⁵ Niekiedy monarchowie dobrowolnie chcą zatrzymać urok minionych czasów, chociaż częściej objawia się to pod względem stylu niż posiadanych uprawnień. Wizerunek Elżbiety, następczyni belgijskiego tronu, umieszczony jest na znaczkach i okładkach czasopism, prezentujące Belgię odzianą w bawełniane, różowe sukienki, które mają przywołać na myśl elegancję i niewinność belgijskiej monarchii z lat 50., *The Belgian royal family*, <https://www.expatica.com/be/moving/society-history/belgian-royal-family-108240/> (dostęp: 11 września 2022).

⁹⁷⁶ P. Kościński, *Blaski i cienie monarchii*, 30 marca 2021, „Idziemy” nr 14/2021.

⁹⁷⁷ Anonymous, *Republic. The case against the monarchy*, 2014, s. 37.

skostniałych i przestarzałych zasad, nieadekwatnych do wymogów, jakie stawia współczesne środowisko.

Głosy sprzeciwu wobec dalszego utrzymywania monarchii można zatem usłyszeć wśród obywateli jednego z najbardziej popularnych królestw Europy – Wielkiej Brytanii⁹⁷⁸: „Nie godzę się z tym. Ich czas minął. Powinniśmy być bardziej nowocześni, patrzący do przodu, a nie oglądać się wstecz”⁹⁷⁹. Z kolei druga część reprezentująca Brytyjczyków opowiadająca się za utrzymaniem monarchii wskazuje: „Ten kraj zawsze miał monarchię. Jestem dumna z rodziny królewskiej. Przynoszą nam duży zysk. Turyści przyjeżdżają tu, by zobaczyć rodzinę królewską”⁹⁸⁰, „Myślę, że monarchię czeka wspaniała przyszłość. Nowe pokolenie wniesie do rodziny królewskiej powiew świeżości. Moim zdaniem królowa świetnie wypełnia swoje obowiązki”⁹⁸¹. Z kolei flamandzcy nacjonałiści są największymi przeciwnikami monarchii belgijskiej i nie uznają jej za symbol zjednoczenia narodu⁹⁸². Wyniki badania z 2016 r. przeprowadzonego przez Instytut Opinii Politycznej i Społecznej oraz Centrum Badań Socjologicznych KU Leuven wykazały, że 6/10 Flamandów nie popiera władzy królewskiej w swoim państwie. 59% badanych flamandzkojęzycznych obywateli Belgii uważa, że monarchia powinna zostać zreformowana. Z drugiej strony, 76,1% Walonów twierdzi, że posiadanie koronowanej głowy państwa sprzyja kreowaniu pozytywnego wizerunku Belgii na arenie międzynarodowej. Jednakże, odsetek walońskiej części społeczeństwa w pełni ufającej monarchii spadł w ciągu dziesięciu lat z 65,3% do 37,9%⁹⁸³. Można już zatem na samym początku stwierdzić, że problematyka istnienia monarchii w XXI wieku nie jest kwestią jednoznaczną, co sprawia, że jej zniesienie nie będzie bezproblemowe.

Druga najbardziej znana w Europie monarchia – Hiszpania – również boryka się z próbą dalszego utrzymania rodziny królewskiej w państwie z powodu skandali wizerunkowych i generowania wysokich kosztów utrzymania, co stanowi poważne obciążenie budżetu

⁹⁷⁸ O anachronizmie monarchii może poświadczyć kontynuowanie tradycji posiadania na dworze Elżbiety II, tak jak za panowania Elżbiety I, funkcji koniuszego, lorda szambelana, lorda stewarda, dam sypialni i garderobianych, A. Michalewska, *Teatr brytyjskiej monarchii czyli jak funkcjonuje brytyjski dwór?*, <https://www.granice.pl/publicystyka/teatr-brytyjskiej-monarchii-czyli-jak-funkcjonuje-brytyjski-dwor/1414/1> (dostęp: 19 lipca 2022).

⁹⁷⁹ *Monarchia - potrzebna i odwieczna, czy przeżytek?*,

<https://tvn24.pl/swiat/monarchia-potrzebna-i-odwieczna-czy-przezytek-ra169207-3523251> (dostęp: 20 marca 2022).

⁹⁸⁰ Ibidem.

⁹⁸¹ Ibidem.

⁹⁸² N.M. Potts, *Belgium seeks caps on public financing for royal family*, <https://www.dw.com/en/belgium-seeks-caps-on-public-financing-for-royal-family/a-4490929> (dostęp: 17 lipca 2022).

⁹⁸³ *Six out of ten Flemish people reject the present monarchy*, <https://www.brusselstimes.com/40061/six-out-of-ten-flemish-people-reject-the-present-monarchy> (dostęp: 11 września 2022).

państwa.⁹⁸⁴ W 2011 r. profesor Maja Biernacka na Uniwersytecie Publicznym Nawarry w Pampelunie dowiedziała się od tamtejszych studentów, że nie chcą króla, bowiem jest on usposobieniem zacofania państwowości oraz władzy właściwej dla czasów średniowiecza. Odważyli się także adresować w stronę monarchy i dynastii takie słowa, jak choćby *feudo/-s*, czyli feudał – feudałowie. Odpowiedzi udzielone M. Biernackiej przez respondentów podczas prowadzenia innych badań, w tym akademików zwłaszcza wykazujących upodobania lewicowe, miały charakter przeważnie antymonarchistyczny⁹⁸⁵.

Monarchia, nawet jeżeli podążałaby z duchem czasu, ograniczona jest przez obowiązujący kodeks dworski i państwowe prawo. Dodatkowo, nawet jeśli członkowie rodziny panującej posuną się do podjęcia nietypowego dla nich działania, aczkolwiek zgodnego z panującymi w przestrzeni społecznej trendami i ideologiami, narażeni są na głosy krytyki ze strony konserwatywnej części społeczeństwa, niektórych decydentów politycznych, a nawet członków samego dworu królewskiego. Tak się dzieje w przypadku popełnianych megalomani, które w dobie powszechnej tolerancji i równouprawnienia nadal budzą kontrowersje, jak ślub Meghan Markle i księcia Harry’ego⁹⁸⁶. Z racji tego, że księżna jest mulatką, zrodziły się obawy, że potomek pary urodzi się czarnoskóry. Z krytyką groźby naruszenia zasady neutralności brytyjskiej monarchii spotkało się także zachowanie M. Markle, kiedy w lutym 2018 r. wspominała o fascynacji ruchami #MeToo i #TimeUp⁹⁸⁷.

Monarchię jako relikwinię feudalnej przeszłości, feudalny anachronizm oraz „pasożytniczy, starożytny symbol uprzywilejowania” (*parasitical, ancient symbols of privilege*)⁹⁸⁸ postrzegają brytyjscy socjaliści⁹⁸⁹, którzy twierdzą, że monarchia, jak i istnienie Izby Lordów to przejaw podziałów klasowych⁹⁹⁰. Przeciwnicy monarchii odwołują się także do legalnie nieograniczonych uprawnień panującego na czas kryzysów, co ma stanowić zaplecze dla klasy rządzącej do walki z socjalizmem⁹⁹¹. To klasy dopuszczone do udziału w sprawowaniu władzy,

⁹⁸⁴ M. Biernacka, *Bohaterowie czy antybohaterowie? Medialne wcielenia monarchów a problem „rozpadu” Hiszpanii*, [w:] „Kultura popularna” 2016, nr 3(49), s. 72.

⁹⁸⁵ Ibidem, s. 72.

⁹⁸⁶ Kontrowersje wywołał związek Haakona z samotną matką. Norweską parę oskarżano o zniszczenie tradycji królewskiej, a największy dziennik „VG” publikował nagłówki o tytule: „Haakon Osłabia Monarchię”, B. Bawer, *Letter from Norway: It's Good to Be the King*, *The Hudson Review*, Spring, 2001, Vol. 54, No. 1, s. 7

⁹⁸⁷ E. Vanderhoof, *Can the Royal Family Stay Politically Neutral Forever?*, <https://www.vanityfair.com/style/2020/10/royal-family-voting-politics-history> (dostęp: 11 września 2022).

⁹⁸⁸ *Monarchy – not just a ‘harmless relic’*, <https://www.socialistparty.org.uk/articles/14608/30-05-2012/monarchy-not-just-a-harmless-relic/> (dostęp: 04 lipca 2022).

⁹⁸⁹ Dążą oni do obalenia monarchii i zniesienia Izby Lordów, B. Curry, *Monarchy in crisis...*

⁹⁹⁰ *Monarchy – not just...*

⁹⁹¹ [Video] *The monarchy: tourist attraction or reactionary relic?*, <https://www.marxist.com/video-the-monarchy-tourist-attraction-or-reactionary-relic.htm> (04 lipca 2022).

które z uwagi na znaczenie własnego interesu odpowiedzialne są za dystansowanie władzy królewskiej od kwestii publicznych, w tym spraw politycznych⁹⁹². Brytyjscy posłowie, choć obowiązują ich zakazy krytykowania monarchii⁹⁹³, nie boją się publicznie reprezentować swoich poglądów na temat władzy królewskiej w swoim kraju. Clive Lewis, który został przewodniczącym Partii Pracy w 2020 r. określił wyspiarską monarchię, jako „dziedzicznego miliardera”⁹⁹⁴. Graham Smith, szef ruchu Republika, który kieruje akcją „Make Elizabeth the Last drive” jest przekonany, że liczba takich polityków jak Lewis zwiększy się, kiedy następcy Elżbiety II przejmą władzę⁹⁹⁵.

Przejawem kurczowego trzymania się historycznej przeszłości przez instytucję koronowanej głowy państwa jest relacja między Kościołem a monarchą. Choć aktualnie europejskie monarchie nie podkreślają boskiego pochodzenia swojej władzy⁹⁹⁶, to nadal zauważalne są pozostałości po dawnym sojuszu tronu z ołtarzem, czy to w konstytucjach⁹⁹⁷, dokumentach odnoszących się do byłych kolonii⁹⁹⁸, w dewizach herbowych monarchii⁹⁹⁹, tytułach władców¹⁰⁰⁰, ceremoniałach koronacyjnych¹⁰⁰¹, czy też kanonizacji monarchów¹⁰⁰².

⁹⁹² B. Curry, *Monarchy in crisis...*

⁹⁹³ K. Maguire, 'End of the line near for this medieval relic of hereditary monarchy', <https://www.mirror.co.uk/news/politics/end-line-near-medieval-relic-27097170>(dostęp:04 lipca 2022).

⁹⁹⁴ Ibidem.

⁹⁹⁵ Ibidem.

⁹⁹⁶ Wśród niektórych ludów plemiennych powiązanie między boskim pierwiastkiem, a jego odpowiednikiem na ziemi do tej pory pełni ważną rolę. Mieszkańcy wsi Yuhnanen znajdującej się w południowej części wyspy Tana w archipelagu na Oceanie Spokojnym nazywali Księcia Filipa, męża Elżbiety II, mesjaszem, który został wysłany z misją do Wielkiej Brytanii przez swojego ojca a jednocześnie boga Kalpaben, T. Pasierbiński, *Blaski i cienie europejskich dworów*, Warszawa 1996, s. 201.

⁹⁹⁷ W norweskiej konstytucji znajduje się zapis o świętości panującego: „Osoba Króla jest święta (...)”, z kolei artykuł szesnasty wzmiankuje o nadzorowaniu katechetów w wykonywaniu przez nich zadań związanych z nauczaniem religii, *Konstytucja Królestwa Norwegii...*

⁹⁹⁸ We wstępie do „Statusu o Autonomii Grenlandii” z 2009 r. widnieje zapis o Małgorzacie II, która z „łaski Bożej”, wraz z Parlamentem i w nawiązaniu do zapisów obowiązującego prawa międzynarodowego, przyznaje Grenlandczykom prawo do samostanowienia, Act no. 473 of 12 June 2009.

⁹⁹⁹ W brytyjskiej dewizie herbowej widnieje zapis: „Dieu et mon droit” („God and my right”) - „Bóg i moje prawo”, który funkcjonuje od czasów króla Henryka V (1413 – 11422), Anonymous, *Republic...*, s. 18.

¹⁰⁰⁰ Brytyjski władca nosi tytuł „obrońcy wiary” (*Defender of the Faith*), co jest nawiązaniem do tradycji datowanej na rok 1507 r., kiedy to Jakub VI szkocki (1567–1625) został nazwany protektorem i obrońcą Jezusa Chrystusa, oraz „najwyższym naczelnikiem Kościoła Anglikańskiego” (*supreme governor of the Church of England*), *What powers does the new King have?*, <https://www.theweek.co.uk/royal-family/97645/how-much-power-does-the-royal-family-have>(dostęp:18 września 2022).

¹⁰⁰¹ Brytyjski monarcha przed wstąpieniem na tron składa przysięgę na Biblię, dłonie, pierś i czoło koronowanego namaszczone są świętymi olejami, a następnie przekazywane są insygnia, jak ostrogi św. Jerzego, które panujący zanoszą do ołtarza, w celu podkreślenia swojego oddania Bogu, czy berło z krzyżem, oznaczające sprawiedliwość i Ducha Świętego, A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 76.

¹⁰⁰² Car Mikołaj II został w 1981 r. zaklasyfikowany przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną do bycia kanonizowanym, a w 2000 r. członkowie rodziny Romanowów otrzymali tytuły strastotierpców, czyli męczenników za wiarę. O religijnym charakterze imperatora Rosji miało poświadczyć powierzenie kierowanie państwem boskiej opiece. Jednakże, zdania w tej kwestii są podzielone, bowiem część zwalców tematyki łączy osobę Mikołaja z okultyzmem i ezoteryką oraz szukaniem pomocy u szarlatanów, niż własnych ministrów, *Święty car i okultyści*, <https://www.rp.pl/historia-swiata/art36620521-swiety-car-i-okultysci>(dostęp: 06 lipca 2022).

Republikanie zapominają jednak uwzględniać w swojej retoryce pierwotnych wartości, jakie prezentują instytucje krony i ołtarza. Monarchia, podobnie jak i Kościół wyraża doktrynę równości wszystkich przed obliczem zarówno władcy, jak i Boga, zdobywając tym samym poparcie schorowanych, ubogich i odrzuconych przez społeczeństwo. Monarchowie zatem mogą przyczynić się do stabilizacji sytuacji w społeczeństwach heterogenicznych, zmagających się z wielokulturowością¹⁰⁰³, asymilacją i integracją¹⁰⁰⁴, choć nawet i wtedy panujący narażeni są na krytykę. W 1994 r. książę Karol powiedział, że gdy zostanie królem będzie on „obrońcą wiary” (*defender of faith*), a nie „obrońcą tej wiary” (*defender of the faith*), w nawiązaniu do obowiązującego w Wielkiej Brytanii anglikanizmu. Jednak w obliczu przejścia korony, Karol zmienił ton wypowiedzi, nawiązując do silnej więzi między swoją wiarą a Kościołem Anglikańskim¹⁰⁰⁵.

Problematyczne usytuowanie religii w odniesieniu do władzy królewskiej pojawia się dodatkowo w definicji Boga – jakiego Boga? (w tradycji angielskiej jest to jeden chrześcijański, anglikański Bóg)¹⁰⁰⁶. Jeden z najważniejszych krytyków monarchii XVIII wieku, Thomas Paine, stwierdził, że skoro istnieje *divine right of kings*, czyli niebiańskie prawa nadane władcom, to znaczy, że musi istnieć coś takiego, jak prawo, a jeżeli istnieje prawo, to pytanie jest następujące: czemu nie dotyczy ono wszystkich?¹⁰⁰⁷

Współczesna krytyka „starodawnego” charakteru monarchii po części odnosi się także do stwierdzenia, iż system ten był właściwy w czasach, kiedy bycie monarchą coś znaczyło. Ówczesni władcy musieli się odpowiednio prezentować – mieli być inteligentni, charyzmatyczni, przebiegli. To miały być silne jednostki¹⁰⁰⁸. Ich dokonania zarówno wtedy, jak i dzisiaj, budziły uznanie, jak np. osiągnięcia Alfreda Wielkiego (871 – 899), który wprowadził edukację, usprawnił system prawny oraz wojskowy, a także wygnał z kraju Wikingów¹⁰⁰⁹. Przykłady honorowych jednostek, które dbały i broniły interesu narodowego państwa można wskazać także w czasach bliższych współczesności. W wyniku inwazji dokonanej przez Nazistów na Norwegię w 1940 r., Haakon VII (1905 – 1957) odmówił bycia „marionetkowym królem” na usługach okupantów i udał się na emigrację, skąd kierował ruchem oporu, a sam

¹⁰⁰³ Nie we wszystkich przypadkach ta zasada znajduje zastosowanie. Najbardziej dosadny jest przykład stosunku Windsorów do Meghan Markle, których księżna Sussex pozwała o rasizm oraz krytykowanie ciemniejsze karnacji, z którą urodzą się dzieci księcia Harry’ego.

¹⁰⁰⁴ I. Buruma, *Dyskretne zalety monarchii*,

<https://voxeurop.eu/pl/dyskretne-zalety-monarchii/> (dostęp: 16 lipca 2022).

¹⁰⁰⁵ Anonymous, *Republic...*, s. 28.

¹⁰⁰⁶ W tradycji angielskiej jest to jeden chrześcijański, anglikański Bóg, ibidem, s. 20.

¹⁰⁰⁷ Ibidem, s. 19.

¹⁰⁰⁸ Ibidem, s. 8.

¹⁰⁰⁹ Ibidem, s. 7 – 8.

monarcha, wraz z norweską flagą i hymnem, stał się symbolem opozycji i walki o wolne państwo¹⁰¹⁰.

Historia odnosi się nie tylko do chwalebnych czynów, których autorami byli wielcy władcy, lecz także uwzględnia wydarzenia powiązane z koronowanymi tyranami. W retoryce antymonarchicznej pojawiają się argumenty odnoszące się do ciemniejszej strony minionej monarchii, znanej z wykorzystywania podstęp, siły, strachu lub ich kombinacji, aby zdobyć i umocnić władzę. W ten sposób obecni monarchowie oskarżani są za zbrodnie dokonane przez ich poprzedników, jak np. kolonialny ucisk. Według socjalistów, kryzys monarchii związany jest z kryzysem całego świata kapitalistycznego, czemu winna jest klasa rządząca, która dorobiła się bogactwa wykorzystując do tego lud i praktykując niewolnictwo, grabież kolonialną oraz prowadząc politykę rasowego podziału¹⁰¹¹. Obecny majątek Windsorów określany jest jako efekt rabunkowej polityki brytyjskiego mocarstwa¹⁰¹² i handlu niewolnikami, w czasach, kiedy to imperium sprawowało władzę nad ok. ¼ populacji świata¹⁰¹³. Socjaliści, poprzez pryzmat kolonialnej dominacji, określili monarchię Wielkiej Brytanii jako przejaw „zgniłego instytucjonalnego rasizmu” (*rotten institutional racism*).

Kolonialny argument odgrywa szczególną rolę zwłaszcza w obecnych czasach, kiedy to panuje ogólna tendencja rozliczania się z przeszłością. W Wielkiej Brytanii objawia się to pod postacią obalania i burzenia pomników wystawionych osobom powiązanych z praktyką kolonialną i niewolnictwem, jak np. zniszczenie statuy Edwarda Colstona, wicedyrektora Królewskiej Kompanii Afrykańskiej odpowiedzialnej za znaczną kontrolę transatlantyckiego handlu ludźmi¹⁰¹⁴. I choć obecne pokolenie Windsorów nie jest bezpośrednio powiązane z polityką kolonialnego wyzysku i łamania praw człowieka, stają się oni automatycznie beneficjentami tej instytucji (brytyjska rodzina królewska została oskarżona o propagowanie rasistowskiej białej supremacji, zachowanie „czystego rodowodu” – *pure pedigree*¹⁰¹⁵), która zezwalała na wspomnianą nieludzką praktykę, jak w czasach wiktoriańskich, kiedy to królowa

¹⁰¹⁰ K. Stokker, *Hurry home, Haakon: The impact of anti-Nazi humor on the image of the Norwegian monarch*, [w:] „Journal of American Folklore” 1996, 109(433), s. 289; M. Goksøyr, *The popular sounding board: Nationalism, ‘the people’ and sports in Norway in the inter-war years*, [w:] „International Journal of the History of Sport” 1997, 14(3), s. 100–114; C. E. Grimstad, *Hva brast så høyt? Folkemonarkiets vekst og fall [What ruptured so loudly? The rise and fall of the people’s monarchy]*, Oslo 2001, s. 111.

¹⁰¹¹ B. Curry, *Monarchy in crisis...*

¹⁰¹² Kolonialne rządy brytyjskiego imperium doprowadziły indyjski globalny eksport do redukcji z 27% do 2% i uzależnienia od importu brytyjskich towarów. Z kolei Winston Churchill świadomie kierował wysyłki żywności do żołnierzy Wielkiej Brytanii, zamiast do Bengal, gdzie w wyniku głodu i braku zapatrzenia w żywność zmarło cztery miliony ludzi w 1943 r., *The British royal family is a relic of empire. It shouldn’t exist*, <https://dbknews.com/0999/12/31/arc-qz3ul3enlnhnpkze4c4a3tjqi/> (dostęp: 04 lipca 2022).

¹⁰¹³ Ibidem.

¹⁰¹⁴ B. Curry, *Monarchy in crisis...*

¹⁰¹⁵ Ibidem.

Wiktoria uważała siebie za władczynię Brytyjczyków, Hindusów, Malajów i innych ludów¹⁰¹⁶. Taka postawa szczególnie jest widoczna wśród części podmiotów Brytyjskiej Wspólnoty Narodów i podejściu tamtejszych społeczeństw do rodziny królewskiej, co zauważalne było podczas ośmiodniowej podróży odbytej przez księcia i księżną Cambridge na Karaiby (Belize, Jamajka, Bahamy), która została powiązana z wizytami, jakie koronowane głowy składały w czasach kolonializmu.

Na dokonanie rozliczenia z kolonialną przeszłością odważył się król Belgii, Filip w liście wysłanym w 2020 r.¹⁰¹⁷ do prezydenta Demokratycznej Republiki Konga Feliksa Tshisekediego z okazji 60. rocznicy niepodległości byłego Konga Belgijskiego. Monarcha przeprosił za niechlubne dokonania swoich przodków, w tym Leopolda II (1865 – 1909)¹⁰¹⁸, który na przełomie XIX i XX wieku dopuścił się karygodnych posunięć na kongijskim społeczeństwie (niewolnictwo, zakaz pobierania nauki przez rdzennych mieszkańców, krwawe tłumienia buntów), w wyniku których życie straciło od 5 do 15 milionów Kongijczyków, traktując samo państwo jako belgijskie lenno¹⁰¹⁹. Król Filip, wraz z małżonką Matyldą, premierem Alexandrem De Croo, ministrem ds. współpracy na rzecz rozwoju Meryame Kitir oraz sekretarzem stanu ds. nauki Thomasem Derminem odbyli podróż do DRK w dniach od 7 do 13 czerwca 2022 r. (ostatnia wizyta miała miejsce w 2010 r. za rządów Alberta II, ojca obecnego panującego)¹⁰²⁰. Wizyta monarchów miała na celu podtrzymanie stosunków dyplomatycznych między Belgią a DRK, zwłaszcza, że Kongo pozostaje największym odbiorcą pomocy rozwojowej dostarczanej z Belgii, która wynosi ponad 90 milionów euro na rok. Dodatkowo, jak podczas każdej oficjalnej wizyty państwowej, zaplanowane zostały aktywności przeznaczone dla pary królewskiej: spotkanie z laureatem Pokojowej Nagrody Nobla Denisem Mukwege, założycielem szpitali pomagających kobietom wykorzystanym seksualnie podczas

¹⁰¹⁶ I. Buruma, *Dyskretne zalety...*

¹⁰¹⁷ Ruch króla motywowany był nastrojami panującymi wśród Belgów co potwierdzają wyniki badania przeprowadzonego w 2020 r. przez Uniwersytet w Antwerpii, który wykazał, że 72% domagało się oficjalnego przeproszenia kongijskiego społeczeństwa. Jednakże połowa biorących udział w badaniu stwierdziła, że kolonizatorzy z Belgii uczynili „więcej dobre niż złego” w obecnym DRK, M. Bochajczuk, *Król Belgów odwiedza DR Konga. Oczekuje się, że padnie słowo „przepraszam” za kolonializm*, [https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/krol-belgow-filip-koburg-dr-kongo-afryka-kolonializm-leopold/\(dostep:07 lipca 2022\)](https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/krol-belgow-filip-koburg-dr-kongo-afryka-kolonializm-leopold/(dostep:07 lipca 2022)).

¹⁰¹⁸ Leopold II był konstytucyjnym monarchą demokratycznej Belgii, a jednocześnie totalitarnym królem jednego z państw Afryki. Według książki „Duch króla Leopolda. Opowieść o chciwości, terrorze i bohaterstwie w kolonialnej Afryce” Adama Hochschilda, Leopold II, to: „(...) człowiek chciwy i przebiegły, pełen obłudy i wdzięku, przypominający szekspirowskich złoczyńców”, A. Hochschild, *Duch króla Leopolda. Opowieść o chciwości, terrorze i bohaterstwie w kolonialnej Afryce*, Warszawa 2012, s. 13, 50.

¹⁰¹⁹ *Belgia przeprasza Kongo za przemoc w czasach kolonializmu*, [https://www.rp.pl/historia/art8891111-belgia-przepasza-kongo-za-przemoc-w-czasach-kolonializmu\(dostep:06 lipca 2022\)](https://www.rp.pl/historia/art8891111-belgia-przepasza-kongo-za-przemoc-w-czasach-kolonializmu(dostep:06 lipca 2022)).

¹⁰²⁰ M. Bochajczuk, *Król Belgów...*

wojny. Z kolei 20 czerwca w Brukseli miało odbyć się wydarzeń związane ze zwrotem zęba Partice'a Lumumby jego krewnym – jedynej pamiątki po pierwszym premierze niepodległego państwa, który został zabity w 1961 r. z udziałem belgijskiego wywiadu¹⁰²¹. Królewski gest wyniknął nie tylko z powodu trwającej dyskusji na temat dokonywania krytycznej oceny własnej przeszłości, ale także w wyniku wydarzenia, które ogarnęło światową opinię publiczną, mianowicie zabójstwa czarnoskórego George'a Floyda w Minneapolis, uduszonego w maju 2020 r. przez policjantów podczas dokonywania interwencji¹⁰²². Królewska inicjatywa stanowi dowód na to, że instytucja monarchii wcale nie zatrzymała się w czasie, a monarchowie starają się reagować na wydarzenia, które mają miejsca na świecie oraz realizują żądania własnego narodu, domagającego się zajęcia przez panującego właściwego stanowiska.

Powszechny osąd, iż monarchowie czasów kolonialnych byli tyranami, nastawionymi na generowanie zysku z pracy wykonywanej przez podbity lud, nie powinien zostać uogólniony do teorii mającej zastosowanie w każdym omawianym przypadku. Za przykład niech posłuży Dania i jej stosunek do kolonii założonej na Grenlandii, co nie oczyszcza jednocześnie duńskiego państwa z „grzechów kolonialnych”, zwłaszcza w nawiązaniu do pracy niewolniczej na karaibskich plantacjach oraz paraniu się handlem niewolnikami. Grenlandczycy reprezentowali negatywny stosunek do duńskich kolonizatorów do czasu przybycia Danii Chrystiana X (1918 – 1944), który zainteresował się lokalną ludnością i jej zwyczajami¹⁰²³. Według narracji Hans Lynge, odniosło się wrażenie zaniku poczucia obowiązującej hierarchii „my gorsi” – „oni lepsi”, zastąpionej rodzinną relacją¹⁰²⁴. Charakter tego związku między Koroną a kolonią pogłębił się wraz z zaangażowaniem się byłej królowej Małgorzaty (1972 – 2024) i księcia Fryderyka, obecnego króla, w promocję i ochronę grenlandzkiego dziedzictwa. Duńska monarchia postrzegana jest jako ochrona lokalnej kultury i tradycji oraz dziedzictwa. Mimo tego, w ciągu stu lat widocznie wzrosło dążenie Grenlandczyków do nadania Grenlandii statusu autonomii. Według Loli Privat Klint, Grenlandczycy do tej pory pozytywnie wypowiadają się na temat duńskiej władzy królewskiej, wystawiając negatywne oceny tylko samym Duńczykom z powodu ich podejścia do mieszkańców Grenlandii, określanych jako

¹⁰²¹ M. Bochajczuk, *Król Belgów...*

¹⁰²² Siła uformowanego w wyniku morderstwa Floyda ruchu „Black Lives Matter” dotarła i do Brukseli, gdzie zgłoszono petycję (podpisaną przez 85 tysięcy obywateli) o usunięcie pomnika Leopolda II, a pozostałe statuy prezentujące byłego władcę stały się celem ataków antyrasistowskich, *Belgia przeprosza Kongo...*; M. Bochajczuk, *Król Belgów...*

¹⁰²³ L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox. Greenlandic autonomy under Danish monarchy*, Bachelor Thesis 2020, s. 27.

¹⁰²⁴ L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 28.

prymitywne i słabo rozwinięte społeczeństwo¹⁰²⁵. W badaniu przeprowadzonym w 2013 r., 48% Grenlandczyków ujawniło, że stało się ofiarami dyskryminacji ze strony Duńczyków w 2012 r.¹⁰²⁶ W badaniu poświęconym analizie uprzedzeń wobec Grenlandczyków wyrażanych przez duński naród, jeden z badanych mieszkańców Grenlandii stwierdził, że czują się oni dumni

z królowej Danii: „(...) Zawsze byliśmy połączeni z Danią. Chcemy, żeby Duńczycy tak samo nas postrzegali i byli dumni, zamiast patrzeć na nas z góry jak na niepożądany wydatek (...) [tłum. z duń. na ang. Lola Privat Klint, tłum. z ang. na pol. B. Bieniek]¹⁰²⁷”.

Pojęcie monarchii w oczach Grenlandczyków nabierało znaczenia również z racji zabiegów podjętych przez królową Małgorzatę, nawiązującą w swoich wypowiedziach do Grenlandii, a samych jej mieszkańców nazywając „ludźmi” (wyjątkiem był rok 1977, kiedy to określiła ich słowem „wspólnota”¹⁰²⁸), a nie jak zwykle się mówić: „mniejszość” lub „specjalna wspólnota”. Takie określenia pojawiały się w latach 60., a nazwanie Grenlandczyków ludźmi, monarchini użyła w swojej noworocznej przemowie w 1972 r.¹⁰²⁹ Podobną sławą cieszy się jej syn Fryderyk X, który od 2000 r. nazywany jest „Grenlandzkim księciem”, kiedy to pokonał dystans 2800 kilometrów wzdłuż Grenlandii poruszając się psim zaprzęgiem¹⁰³⁰. Z kolei królowa Mary uzyskała przydomek „nasza szwagierka”¹⁰³¹, a dzieci księcia koronnego i księżniczki otrzymały od rodziców w 2011 r. na drugie imię grenlandzkie imiona Ivalo i Minik¹⁰³². Grenlandzcy również zdecydowali o nazwaniu części północnej Grenlandii na cześć Fryderyka, co jest wyjątkiem na tle „dekolonizacji” nazw miejsc nadanych przez

¹⁰²⁵ J. Laage-Petersen (1a), *Ligebehandling af grønlændere i Danmark: forundersøgelse*, København 2014; J. Laage-Petersen (1b), *Ligebehandling af grønlændere i Danmark*, København 2015; L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 31.

¹⁰²⁶ L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 34.

¹⁰²⁷ “(...) We have always been connected to Denmark. We want the Danes to see us and be proud of us, instead of looking down on us as an undesirable expense (...)”, J. Laage-Petersen (1a), *Ligebehandling af grønlændere...*, s. 74; L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 31.

¹⁰²⁸ J. Bergman, *Dronningens nytårstaler siden 1972 - her er de alle sammen*,.

Billedbladet.: <https://www.billedbladet.dk/kongelige/danmark/dronningens-nytaarstaler-siden-1972-her-er-de-alle-sammen>(dostęp:3 sierpnia 2020).

¹⁰²⁹ Ibidem; L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 31.

¹⁰³⁰ L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 32.

¹⁰³¹ O. Høiris, L. Marquardt, *Grønlændernes Syn På Danmark*, Århus 2019, s. 258.

¹⁰³² Burmistrz Nuuk, Asii Chemnitz Naru tak się wypowiedziała na temat imion: „Podzielamy dumę rodziny królewskiej z nadania bliźniakom imion Ivalo i Minik (...) to istotne uznanie uzyskane ze strony księcia koronnego i księżniczki, żeby nadać bliźniętom grenlandzkie imiona. Jesteśmy zarówno poruszeni jak i dumni z tej więzi. To kontynuacja silnego oddania, zainteresowania i miłości, które Królowa zawsze pokazywała Grenlandii i Grenlandczykom” [tłum. z duń. na ang. Lola Privat Klint, tłum. z ang na pol. B. Bieniek]; “We share the royal family’s pride of naming the twins - Ivalo and Minik (...) it is a strong recognition from the crown prince and princess to give their twins Greenlandic names. We are both touched and proud of this kinship. It is the continuation of the strong devotion, interest and love, the Queen has always shown Greenland and the Greenlandic people, ibidem, s. 258; L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 32 – 33.

podróżników i misjonarzy podczas duńskiej kolonizacji. Lola Privat Klint zaklasyfikowała to jako część „Grenlandzkiego paradoksu”¹⁰³³. Podobnie relacje wyglądały z Islandią, cieszącą się suwerennością od 1918 r., połączoną z Danią unią personalną, która przetrwała do 1944 r. Kiedy wyniki głosowania doprowadziły do przekształcenia Islandii w republikę, Chrystian X zaakceptował nową sytuację w Islandii i wysłał gratulacje Islandczykom wraz z życzeniami wszystkiego co najlepsze dla nowego państwa¹⁰³⁴.

Rdzeniem antymonarchistycznych argumentów jest nawiązanie do jej historycznego pochodzenia oraz asocjacje z jej krwawymi rządami, zwłaszcza w czasach, kiedy były kolonialnymi imperiami. Niechlubne wydarzenia zapisane są na kartach historii wszystkich państw, niezależnie od ustroju i typu głowy państwa. Serbowie oskarżają chorwacki rząd o nieprzyznanie się do działań Chorwatów podczas II wojny światowej, z kolei serbski odpowiednik obwinia się o negowanie roli, jaką Serbia odegrała podczas działań wojennych w latach 90., w tym podczas masakry w Vukovarze w 1991 r.¹⁰³⁵ Konflikt na nowo rozgorzał, kiedy prezydent Serbii Aleksandar Vučić chciał odwiedzić byłego nazistowski obóz koncentracyjny w Jasenovac, zwany „Chorwackim Auschwitz”, na granicy chorwacko-bośniackiej. Władze w Zagrzebiu uznały to za nie do zaakceptowania, ponieważ dowiedziały się o tym z nieoficjalnych źródeł. Chorwacja postanowiła zatem zablokować możliwość odwiedzenia miejsca pamięci Vučićowi. Na to z kolei zareagowała strona serbska i minister spraw wewnętrznych Aleksandar Vulin, który oświadczył, że od tej pory wszyscy oficjałowie z Chorwacji będą musieli być formalnie zaanonsowani w każdym przypadku, gdyby chcieli przekroczyć serbskie terytorium, a chorwaccy dyplomaci będą objęci „specjalnym reżimem kontrolnym” (*special regime of control*). Prezydent Vučić w odpowiedzi na postawę Chorwacji zareagował wpisem na swoim koncie na Instagramie: „Wy [Chorwaci] po prostu wykonujecie

¹⁰³³ L. P. Klint, *The Greenlandic Paradox...*, s. 32.

¹⁰³⁴ Warto wspomnieć także o przeszłości kolonialnej Danii. W regionie Indii Zachodnich pracowali na wyspach St. Croix, St. John i St. Thomas niewolnicy sprowadzeni z Afryki Zachodniej, T. Goździk, *Monarchia europejska...; Dania przeprosi za niewolnictwo?*, <https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci/artukul/dania;przeprisi;za;niewolnictwo,10,0,1440522.html> (dostęp: 20 sierpnia 2022).

¹⁰³⁵ Przez 87 dni, 40 tysięcy żołnierzy pochodzących z serbskich siły zbrojnych wraz z Jugosłowiańską Armią Narodową oblegały Vukovar, broniony przez zaledwie dwa tysiące bojowników. Setki Chorwatów zostało wówczas zabitych, a dziesiątki tysięcy nie-Serbów wgnanych. 261 mężczyzn przewieziono ze szpitala w Vukovarze do wsi w Ovacara, których pobito, a następnie przewieziono w inne miejsce, gdzie rozstrzelano i pochowano w masowej mogile. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) stwierdził w 2015 r., że Chorwacja nie posiada wystarczających dowodów na poświadczenie rzezi dokonanej na ponad dwustu mężczyznach, z kolei Serbowie, którzy starają się obwinąć Chorwatów za dokonanie etnicznych czystek około 200 tysięcy Serbów z Chorwacji w 1995 r. również nie doczekali się uznania MTS, O. Crowcroft, *Vukovar at 30: How 'Croatia's Stalingrad' still casts a long shadow*, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/18/croatia-s-stalingrad-how-the-massacre-at-vukovar-still-casts-a-long-shadow-19-years-on> (dostęp: 19 lipiec 2022).

swoje zadania. Serbowie będą żyć i nigdy nie zapomną” (*You [Croatia] just do your job. The Serbian people will live and never forget*) [tłum. B. Bieniek]¹⁰³⁶.

Wspomniany kryzys dyplomatyczny między dwoma państwami wcale nie definiuje generalnych stosunków między pozostałymi republikańskimi graczami areny międzynarodowej. Gdyby powyższy przykład potraktować jako przypadek definiujący wszystkie europejskie republiki, wówczas można byłoby wyciągnąć ogólny wniosek, który przedstawiłby republikę jako zacofaną i osadzoną w pamięci historycznej. Podobnie jest z monarchią i postrzeganiem jej jako niezmienny i skostniały konstrukt, co nie oznacza, że wszelkie przewinienia popełnione przez Koronę, np. podtrzymywanie hierarchii, klasowości, patriarchalności, akumulacja kapitału pochodzącego z wyzysku, powinny ulec zapomnieniu. Porównanie konfliktów na tle etniczno-nacjonalistycznym z reżimem jakie ustanowiły monarchie może sprawiać wrażenie nieadekwatnego, jednak celem takiego zestawienia było podkreślenie, że ustroj monarchiczny zawsze będzie kojarzony z tragiczną przeszłością, nieważne jak bardzo instytucja monarchy zostanie zliberalizowana, podczas gdy za wojny, konflikty i kryzysy w państwie z prezydentem na czele państwa, nigdy nie obwinia się republikańskiego ustroju i nie nawołuje się do ustanowienia monarchii.

Promonarchiści stanęli przed nie lada wyzwaniem związanym z rozliczeniem się z przeszłością kolonialną. Jedynie obecni monarchowie, którzy podjęli się próby zmierzenia z dokonaniem swoich przodków są w stanie przyczynić się do częściowej zmiany percepcji monarchii. W ten sposób, monarchiści uzyskali wsparcie samej Korony, która wykazuje, że nie jest zacofana i osadzona w przeszłości, lecz progresywnie podąża za zmianami, jakie wprowadza rozwijające się ciągle społeczeństwo. O ile w przeszłości władcy szukali poparcia jedynie wokół najbliższego otoczenia, składającego się z przedstawicieli rycerstwa, szlachty i arystokracji, o tyle obecni królowie i królowe dążą do uzyskania poparcia ze strony własnego ludu.

Monarchia kojarzona jest ze skłonnością do przepychu i splendoru widocznych w posiadanych rezydencjach, zatrudnionym personelu i prowadzonym wystawnym trybie życia. Monarchia to obecnie „bogato zdobiony” symbol widoczny podczas uroczystych ceremonii, jak koronacje, chrzciny, zaślubiny, pogrzeby, celebrowanie urodzin członków domu panującego oraz jubileuszy, które odbiegają od szeroko pojętej skromności w organizowaniu imprez – ceremonia zaślubin księcia Danii Joachima z Alexandrą Christiną Manley została

¹⁰³⁶ *Tensions between Croatia and Serbia after memorial visit blocked*, <https://www.euronews.com/2022/07/18/tensions-between-croatia-and-serbia-after-memorial-visit-blocked>(dostęp:19 lipiec 2022).

ozdobiona dziesięcioma tysiącami róż, lilii, mimozy, a panna młoda miała na sobie suknię wykonaną z białego jedwabiu oraz udekorowaną prawie dziewięcioma tysiącami pereł, z czterometrowym trenem¹⁰³⁷.

Do przepychu dworu królewskiego odniósł się Lord Altrincham, który zamieścił w 1957 r. w piśmie „National and English Review” krytykę wymierzoną w królową Elżbietę II (1952 – 2022) i jej dwór. Słowa lorda odnosiły się do wystawności brytyjskiej monarchii i życia klasy wyższej. Altrincham zwrócił także uwagę na fasadowość monarchii i nieprzygotowanie młodej monarchini: „(...) nie jest w stanie wypowiedzieć nawet kilku zdań, jeżeli nie zostały wcześniej zapisane na kartce.”¹⁰³⁸ Z kolei samą Elżbietę autor określił jako „(...) skrzyżowanie zarozumiałej uczennicy, kapitana drużyny hokejowej, policjanta i kandydata do bierzmowania”¹⁰³⁹. Zwolennicy monarchii zareagowali żywym poruszeniem, w tym reprezentacja rojalistycznej organizacji League of Empire Loyalists. Plinio Corrêa de Oliveira w 1957 r. opublikował w osiemdziesiątym drugim numerze „Catolicismo” odpowiedź na krytykę lorda pt. „Czy symbole, przepych i bogactwo mają znaczenie w życiu człowieka?”. De Oliveira zarzucił lordowi Altrinchamowi antymonarchistyczny egalitaryzm, który dążył do uczynienia z monarchini drobnomieszczanki, po to, aby zadośćuczynić zasadzie egalitarnego społeczeństwa: „Jeśli bowiem nasz wiek jest tak egalitarny, że najpiękniejsze tradycje monarchicznej i arystokratycznej przeszłości nie mogą w nim przetrwać, to nie ma już żadnego powodu, by istniała monarchia” [tłum. M.M. Wiszowaty]¹⁰⁴⁰. Plinio Corrêa de Oliveira skrytykował konstrukcję pytania o anachroniczność monarchii: „Ludzie nie powinni podporządkowywać się kaprysom czasów, ale postępować zgodnie z porządkiem, jaki Bóg ustanowił w dziele stworzenia” [tłum. M.M. Wiszowaty]¹⁰⁴¹. Brazylijski historyk wskazuje, że ceremonialność monarchii uwarunkowana jest procesami naturalnymi. To przyroda daje człowiekowi materiały, z których można stworzyć bogato dekorowane szaty i biżuterię zdobiącą człowieka. Zaprzeczenie tego zjawiska łączy się z arogancją i jest klasyfikowane jako zło odrzucające to, czym „(...) obdarzono ludzkość, aby doskonaliła swoją moralność” [tłum. M.M. Wiszowaty]¹⁰⁴². Z kolei skłonność do przeprowadzenia rytuałów i ceremonii pisarz przypisał sprawie boskiej, bowiem to Bóg obdarzył człowieka mocą wyrażania siebie i swojej funkcji za pomocą gestów i uroczystych przedstawień, usprawiedliwiając obecność przepychu

¹⁰³⁷ T. Pasierbiński, *Być królem*, Warszawa 1996, s. 36 – 37.

¹⁰³⁸ Marcin Wiszowaty, *Czy symbole, przepych i bogactwo mają znaczenie w życiu człowieka?*, <http://armaria.info/?p=16> (dostęp: 16 lipca 2022).

¹⁰³⁹ Ibidem.

¹⁰⁴⁰ Ibidem.

¹⁰⁴¹ Ibidem.

¹⁰⁴² Ibidem.

i luksusu jako część strefy kulturalnej ludzi. Klejnoty i drogie tkaniny wykorzystywane są w celu upiększenia tradycji i podkreślenia prawowitości władzy oraz wartości społecznych, a nie stanowi wyraz nowobogackich grup społecznych, z kolei zamknięcie tychże bogactwa za szklaną gablotą w muzealnej przestrzeni zabiłoby czar płynący z tych materialnych symboli¹⁰⁴³. Plinio Corrêa de Oliveira kontynuuje swój wywód wskazując na niezwykle ważne znaczenie dóbr luksusowych – to dekoracyjne, ale i niosące edukacyjny przekaz przedmioty, niezwykle istotne dla kreowania wspólnego dobra¹⁰⁴⁴. Prosty i wygodny strój podważyłby znaczenie członka monarchii, wskazując, że to przeciętna osoba, której strój przekreślił znaczenie i wagę zadań jaki dźwiga na swych barkach¹⁰⁴⁵. Stanowcza reakcja części brytyjskiego społeczeństwa przyczyniła się do złagodzenia postrzeżeń lorda, który w wywiadzie usprawiedliwił się, że zawsze był wierny brytyjskiej koronie, a jego słowa wynikały z troski o królową. Twierdzi się, że tekst Altrinchama był głównym powodem do pierwszego w historii orędzia z okazji świąt Bożego Narodzenia autorstwa Elżbiety II wyemitowanego przez stację telewizyjną BBC w 1957 r., które okazało się być wielkim sukcesem¹⁰⁴⁶.

Argument związany z przepychem monarchii zamiera wtedy, gdy porówna się ją z wystawnym trybem życia niektórych polityków, businessmanów oraz celebrytów świata show biznesu. Współczesnych monarchów można zaklasyfikować do wszystkich trzech wspomnianych grup:

a) Królowie i królowe to politycy bez możliwości „politykowania”, a jednak nadal formalnie pozostający powiązani z funkcjami na szczeblu państwowym, dbając o dobro narodu, jego rozwój i odpowiednią prezentację, tak jak robią to decydenci powiązani ze sferą polityki;

b) Koronowani suwereni to także businessmeni zbijający majątek z zysków generowanych przez branże turystyczne i instytucje społeczno-kulturowe. Jednakże, ranga „królewskiego businessmana” ma wymiar filantropijny, bowiem osiągnięte sumy przekazywane są do budżetu państwa oraz inwestowane w cele społeczne, kulturowe, edukacyjne oraz charytatywne;

c) Monarcha jako celebryta¹⁰⁴⁷ jest utartym wizerunkiem „panującego bez władzy”, który większości znany jest z pozowania, udzielania wywiadów i pojawiania się na wystawnych bankietach. To określenie potęguje fakt, że niejednokrotnie

¹⁰⁴³ Ibidem.

¹⁰⁴⁴ Ibidem.

¹⁰⁴⁵ Ibidem.

¹⁰⁴⁶ Ibidem.

¹⁰⁴⁷ Jako celebrytkę brytyjskie media postrzegały królową Elżbietę II, *Monarchy – not just...*

podkreślano związek między celebrytami świata sportu, muzyki lub kina, obecnymi np. na królewskich zaślubinach¹⁰⁴⁸. Celebryta zaskarbia sobie uznanie społeczeństwa, a czasami wystawiony jest na publiczny ostracyzm w związku z kontrowersyjnymi działaniami. Nic jednak nie ujmuje jego sławie, blichtrowi i okazałemu majątkowi.

Opinia publiczna przywykła do widoku wystawnego trybu życia *royalsów*, uznając to za naturalną część istnienia monarchii. Mimo tego, antymonarchiści wykorzystują ten argument, aby przyrównać sytuację domu panującego do warunków egzystencji przeciętnego obywatela. Splendor i bogactwo nie stanowią *per se* głównego warunku obalenia monarchii. To, co w największym stopniu kształtuje postawy opowiadające się przeciwko koronowanej głowie państwa, to skandale i nadużycia finansowe *royalsów*, które oznaczają, że rodzina królewska nie liczy się z narodem i społeczeństwem, a siebie samych traktują jako uprzywilejowaną kastę.

Hans-Hermann Hoppe określił monarchie *private government ownership*, czyli prywatnymi rządami własnościowymi, co oznacza, że wyłączone zasoby i przywilej monopolowy są indywidualną własnością monarchii. Odpowiednie zasoby są dodawane do prywatnego dobytku władcy i traktowane tak, jakby były jego częścią, zaś przywilej monopolu przyszłego wyłączenia jest dodany do tytułu posiadania i prowadzi do natychmiastowego wzrostu jej obecnej wartości. Jako prywatny właściciel, monarcha jest upoważniony do przekazania swojej własności swojemu potomkowi¹⁰⁴⁹. Kontrola nad aparatem rządowym, w przeciwieństwie do publicznie posiadanego rządu, znajduje się w rękach powiernika (*trustee*) lub opiekuna (*caretaker*). Opiekun może wykorzystywać aparat władzy do swoich korzyści, ale nie jest w jego posiadaniu. Nie może zatem sprzedawać rządowych zasobów ani przekazywać ich potomkowi¹⁰⁵⁰. Prywatny właściciel rządu będzie zamierzał do posiadania systematycznie dłuższego horyzontu planowania¹⁰⁵¹. Prywatne właścicielstwo zakłada dalekowzroczność i prowadzi do ekonomicznych kalkulacji¹⁰⁵², upoważnia właściciela do wykluczenia każdego z jego użycia oraz uprawnia do dokonania wyboru tych, z którymi chce dzielić się swoim dobytkiem. Tylko rodzina panująca i wąski krąg znajomych, pracowników, partnerów biznesowych mogą korzystać z wyłączonych zasobów¹⁰⁵³. W przypadku posiadania publicznego rządu, każdy może być uczestnikiem klasy panującej albo nawet otrzymać

¹⁰⁴⁸ Obecność Davida i Victorii Beckhamów na ceremonii zaślubin pary królewskiej, czy silna relacja występująca między brytyjskim dworem a piosenkarzem Eltonem Johnem, I. Buruma, *Dyskretne zalety...*

¹⁰⁴⁹ H. H. Hoppe, *Democracy...*, s. 45 – 46.

¹⁰⁵⁰ Ibidem, s. 46.

¹⁰⁵¹ Ibidem.

¹⁰⁵² Ibidem.

¹⁰⁵³ Ibidem, s. 47.

najwyższą władzę. Jednak, jak wskazuje Hoppe, różnica między rządzącymi, rządzonymi i świadomością rządzonych jest cienka i niewyraźna. Wynika to ze złudzenia, że istnieje jakieś rozróżnienie, którego w praktyce nie ma: kiedy jest rząd publiczny nikt nie rządzi nikim, ale każdy rządzi sobą samym¹⁰⁵⁴. Dziedziczne monarchie są historycznymi przykładami prywatnej własności rządów, zaś demokratyczne republiki oznaczają publiczne posiadanie rządów¹⁰⁵⁵. Republikańska forma sprawowania władzy z definicji zakłada, że rząd nie jest własnością prywatną, lecz publiczną, i z tego tytułu będzie wykazywać przywiązanie do powszechnych wyborów.

Trzeci zbiór zarzutów kierowany w stronę monarchii cechuje uwarunkowania ekonomiczne i dotyczy kwestii kosztów utrzymania korowanej głowy państwa, członków rodziny panującej oraz zarządzanego przez monarchię majątku i jego kontroli. Pierwszy argument dotyczy nadużyć i defraudacji środków publicznych przez *royalsów*. Po drugie, zarzuty poruszają kwestię wysokości rocznej stawki, którą muszą płacić podatnicy na utrzymanie dworu królewskiego lub książęcego. Ostatnie oskarżenie odnosi się do kwestii przeznaczania pensji z budżetu państwa dla monarchy/monarchini oraz wybranych członków dynastycznej rodziny na wykonywanie oficjalnych obowiązków. Łącznie, powyższe argumenty sumują się do stwierdzenia, że utrzymanie monarchii jest zbyt kosztowne w czasach finansowo-politycznie niestabilnych i obciąża budżety domowe obywateli królestw i księstw.

Królestwem, które stało się modelowym przykładem defraudacji środków państwowych na realizowanie rojalistycznych „fanaberii” jest Hiszpania. W 2011 r. Juan Carlos (1975 – 2014) przyczynił się do zdobycia kontraktu na szybką kolej w wysokości siedmiu miliardów euro w Arabii Saudyjskiej, otrzymując od Saudyjczyków na realizację tego projektu sto milionów dolarów. Działanie monarchy doprowadziło w ostateczności do abdykacji Juana Carlosa, a powyższa sprawa stała się przedmiotem śledztw prowadzonych w Szwajcarii i Hiszpanii¹⁰⁵⁶. W kwietniu 2013 r. wyniki badania sprawdzającego zaufanie do monarchii, przeprowadzonego przez rządowe Centrum Badań Socjologicznych przedstawiły wynik 3,68 punktów dla Burbonów na 10-punktowej skali, co stanowi spadek zaufania obywateli do panującej dynastii, porównując do rezultatów tego samego badania z października 2011 r., kiedy to monarchia uzyskała 4,89 punktów. Do osiągnięcia takiego wyniku przyczynił się wyjazd króla na safari na słonie, podczas gdy Hiszpania walczyła ze skutkami kryzysu finansowego. Krytykę

¹⁰⁵⁴ Ibidem, s. 48.

¹⁰⁵⁵ Ibidem, s. 50.

¹⁰⁵⁶ *The Role of Monarchy in Modern Democracy*, <https://talkinghumanities.blogs.sas.ac.uk/2020/10/06/the-role-of-monarchy-in-modern-democracy/> (dostęp: 11 września 2020).

wymierzoną przeciwko monarchii spotęgował skandal Nóos/ Urdangarina (*caso Nóos/ caso Urdangarin*) z udziałem córek oraz zięcia byłego króla (Iñaki Urdangarin Liebaert, baskijsko-belgijski sportowiec, który nie przyznał się do zarzucanych mu win¹⁰⁵⁷), podejrzanych o malwersacje finansowe oraz skarbowe podczas organizacji imprez sportowych, a także sprzeniewierzenie sześciu milionów euro z publicznych funduszy. Sprawa powiązana była z organizacją typu *non-profit*, którą mąż Cristiny zarządzał w latach 2004 i 2006 we współpracy ze swoim partnerem Diego Torresem¹⁰⁵⁸. Księżę, wraz z żoną, infantką Krystyną, zostali pozbawieni tytułu honorowego¹⁰⁵⁹.

Duński dwór także nie uniknął finansowych afer. Sprawa dotyczyła zakupu willi w Verbier (Szwajcaria) przez Fryderyka i jego żonę Mary, bez przeprowadzenia konsultacji z organami władzy państwowej, które powinny wyrazić zgodę na nabycie nowej posiadłości. Para tłumaczyła się tym, że posesja została zakupiona za prywatne środki, w co nie uwierzyli lewicowi opozycjoniści. Sprawa zakończyła się jednak bez żadnych konsekwencji dla strony monarszej¹⁰⁶⁰. Również w Belgii po przeprowadzonym przez policję śledztwie w 1979 r., odnotowano niedobry w finansach publicznych sięgające w przybliżeniu kwocie 350 tysięcy dolarów, która w większości została przeznaczona na opłacenie luksusowych prostytutek przez księcia Alberta, brata belgijskiego króla Baudouina I (1951 – 1993)¹⁰⁶¹. Z kolei belgijski książę Laurent został posądzony o sprzeniewierzenie państwowych środków finansowych na remont swojej willi, za co nie został postawiony przed sądem¹⁰⁶². Kryzysy finansowe z udziałem *royalsów*, a także sposób finansowania belgijskiej monarchii doprowadził do zrodzenia się widocznego niezadowolenia Belgów z materialnej sytuacji panujących. W 2009 r. agencja Profact AFP wykazała, że 70% Belgów uważa, że zbyt duże państwowe sumy trafiają do budżetu rodziny panującej, a 1/3 wykazała chęć usunięcia rządowej ulgi dla *royalsów*. Problem ten na nowo zaistniał w Belgii z powodu powiększania się belgijskie rodziny (o ile początkowo w skład rodziny wchodziło tylko troje książąt, liczba ta wzrosła aż do trzynastorga arystokratów), na co uwagę zwrócił Christian Laporte. Kiedy w Belgii na nowo rozgorzała debata odnosząca się do finansów panującej dynastii, do rozmów zaproszono

¹⁰⁵⁷ *Monarchia w Hiszpanii. Król Juan Carlos martwi się bezrobociem*, <https://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artukul/monarchia;w;hiszpanii;krol;juan;carlos;martwi;sie;bezrobociem,8,0,1227016.html> (dostęp: 21 lipca 2022).

¹⁰⁵⁸ *Monarchia w Hiszpanii traci poparcie obywateli*, <https://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artukul/monarchia;w;hiszpanii;traci;poparcie;obywateli,59,0,1299259.html> (dostęp: 21 lipca 2022).

¹⁰⁵⁹ M. Biernacka, *Bohaterowie czy antybohaterowie...*, s. 73.

¹⁰⁶⁰ P. Kościński, *Blaski...*

¹⁰⁶¹ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 229.

¹⁰⁶² N.M. Potts, *Belgium seeks caps...*

konstytucjonalistów z innych monarchii Europy w celu wypracowania ostatecznych wniosków. Efektem prac było ustalenie, że państwowym wsparciem pod postacią finansowego zasilenia monarchii będą objęci monarcha, małżonek oraz następca/czyni tronu¹⁰⁶³.

Z zarzutem nadużyć finansowych spotkała się norweska monarchia, od której zażądano zwiększenia jawności wydatków finansowych rodziny królewskiej (np. gdzie członkowie dynastii, w tym król, spędzają czas wolny) i upublicznienia dotąd ukrywanych kosztów. Uwagi skierowane w stronę monarchii pojawiły się po tym, jak następca tronu książę Haakon z żoną Mette-Marti spędzili wakacje na pokładzie luksusowego jachtu swojego przyjaciela na Morzu Śródziemnym, który okazał się być nieprzyjazny dla środowiska naturalnego¹⁰⁶⁴. Sprawę spotęgował fakt dziejącego się wówczas kryzysu migracyjnego i rozprzestrzeniania przez media masowe wizerunków uchodźców, którzy dryfując na nadmuchiwanym łodziach, narażali swoje zdrowie i życie. Inny skandal z udziałem Glücksburgów dotyczył królewskiego jachtu *Norge*, który utrzymywany jest ze środków przeznaczonych na cele obronne Norwegii, a nie z budżetu rodziny panującej¹⁰⁶⁵. Podobna sytuacja miała miejsce w 2014 r. na dworze belgijskim spowodowana wyjazdem króla Filipa z żoną Matyldą i dziećmi do Indonezji, którzy wykorzystali do tego wojskowy samolot typu Falcon. Socjalistyczny związek zawodowy wojskowych zwrócił się do króla o to, żeby sam pokrył koszty przelotu. W obronie monarchii stanęło Ministerstwo Obrony komentując, że monarcha powinien poruszać się bezpiecznymi środkami transportu¹⁰⁶⁶.

Skandale generowane przez członków dynastii Norwegii stały się pożywką dla wrogów monarchii, a Hege Ulstein na łamach „Dagsavisen” napisała, że rodzina królewska staje się swoim własnym wrogiem. Monarchię starają się bronić zwolennicy władzy królewskiej w Norwegii, kontrargumentując, że monarchia wcale nie obciąża budżetu państwa, lecz kosztuje prawie tyle samo, co prezydencki system rządów, a sama dynastia nie prowadzi aż tak wytrawnego trybu życia. Jednakże raport z 2002 r. sugeruje inaczej. W dokumencie sporządzonym dla Slottsutvalget – publicznej komisji królewskiej – wykazano sztuczne podtrzymywanie rocznej pensji państwowej przekazywanej rodzinie królewskiej, tzw. apanaże oraz finansowanie dynastii Oldenburgów innymi drogami. Wykorzystywano także publiczne

¹⁰⁶³ Ibidem.

¹⁰⁶⁴ Z tego wydarzenia tłumaczył się później książę Haakon, przyznając, że było to mało proekologiczne przedsięwzięcie, N. Berglund, *Monarchy debate rises to new level*, <https://www.newsenglish.no/2015/10/20/monarchy-debate-rises-to-new-level/> (dostęp: 08 lipca 2022).

¹⁰⁶⁵ Ibidem.

¹⁰⁶⁶ *Monarchia w Belgii. Spór wokół wycieczki króla do Indonezji samolotem wojskowym*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/monarchia-w-belgii-spor-wokol-wycieczki,65,0,1681473.html> (dostęp: 21 lipca 2022).

finanse na realizację prywatnych projektów, jak dokonywanie remontów i konserwacji osobistego majątku rodziny przy zatrudnieniu pracowników opłacanych przez państwo. Zyski generowane przez sprzedawane posiadłości trafiały w następnej kolejności do następcy tronu¹⁰⁶⁷. Narodowa Federacja Prasowa Norwegii skierowała prośbę do Ministerstwa Sprawiedliwości o zwrócenie się do rodziny królewskiej w sprawie podporządkowania się krajowym przepisom związanym z informacją publiczną¹⁰⁶⁸. H. Ulstein podkreśliła, że pomimo dużego poparcia rodziny królewskiej przez Norwegów i tego, że społeczeństwo jest gotowe zapłacić za monarchię¹⁰⁶⁹, destrukcyjne zachowania dynastii panującej oddziałują na odbiór i wizerunek norweskiej monarchii. Jeżeli władza królewska oparta jest tylko na szczątkowych danych przekazywanych obywatelom, aby nie nastawić ich przeciwko sobie, to oznacza, że monarchia bazuje na kłamstwie, zatajaniu informacji oraz wprowadzaniu obywateli w błąd¹⁰⁷⁰. Poczynania Oldenburgów przyczyniły się nie tylko do wykreowania negatywnego wizerunku swojej dynastii, lecz także przyczyniają się do utrwalania poglądu o braku sensowności utrzymywania władzy królewskiej w XXI – wiecznej Europie.

Finansowe skandale monarchii wynikają nie tylko z rażących występków *royalsów*, lecz także samego stanu i kondycji władzy królewskiej/książęcej, która obciąża budżet państwa. W 2011 roku niderlandzka Socjaldemokratyczna Partia Pracy, popierana przez centrolewicowe podmioty, takie jak D66, socjaliści, zieloni oraz partia obrońców praw zwierząt, wnioskuje o nałożenie na królową Beatrycze obowiązku płacenia za swoje rezydencje, a jej dzieci oraz wnuki zmuszono do uiszczenia podatku spadkowego. Dodatkowo, rodzina Orańsko-Nassau miałyby zakończyć odbywanie podróży lotniczych na koszt państwa. Sprzeciw wobec propozycji wyrazili przedstawiciele chadeków, liberałów, partii chrześcijańskich na czele z premierem argumentując, że monarchia wcale aż tak nie obarcza państwa finansowo, jakby to mogło się wydawać¹⁰⁷¹.

Kolejny zarzut odnosi się do źródeł i wysokości sum przekazywanych monarchom i monarchiniom oraz ich rodzinom na wykonywanie służbowych obowiązków oraz pokrycie

¹⁰⁶⁷ N. Berglund, *Monarchy faces more criticism*, <https://www.newsinenglish.no/2016/07/04/monarchy-faces-more-criticism/> (dostęp: 08 lipca 2022).

¹⁰⁶⁸ N. Berglund, *Monarchy debate...*

¹⁰⁶⁹ Według badań opinii publicznej, część respondentów, nawet jak deklaruje kontynuację udzielania dalszego poparcia dla monarchii, robi to nie z przekonania i wiarę w wartości jakie podążają za posiadaniem koronowanej głowy państwa, lecz z powodu braku lepszej alternatywy odpowiadającej potrzebom norweskiego państwa. Inni uważają, że pytanie nie powinno być formułowane w celu zdobycia odpowiedzi, czy obywatele chcą monarchię lub republikę, lecz czy Norwegowie opowiadają się za zasadą dziedziczności korony, ibidem.

¹⁰⁷⁰ N. Berglund, *Monarchy faces...*

¹⁰⁷¹ J. Pawlicki, *Niech holenderska monarchia płaci podatki*, <https://wyborcza.pl/7,75399,10475314,niech-holenderska-monarchia-placi-podatki.html?disableRedirects=true> (dostęp: 20 marca 2022).

kosztów dodatkowych, związanych z utrzymywaniem posiadłości oraz prywatnych kolekcji. W monarchiach parlamentarnych, regulowanych przez konstytucję, istnieje zapis wydzielenia części przynależnej monarsze i królewskiej rodzinie (wszelkie rachunki oraz zapisy dotyczące królewskiego dworu) od własności i skarbu publicznego. Dobra praktyka wskazuje, że świadczenia przeznaczone dla monarchy i jego rodziny (tzw. lista cywilna), powinny być wypłacane niezależnie od skarbu państwa, aby członkowie dynastii mogli wykonywać swoje obowiązki¹⁰⁷². Budżet przeznaczony na wydatki związane z dworem królewskim musi być regulowany przez parlament i podlegać równie solidnej kontroli i audytowi, co pozostałe wydatki ponoszone przez państwo¹⁰⁷³.

Wśród krytyków monarchii najczęściej wysuwany argument jest finansowe utrzymanie instytucji, która otrzymuje fundusze na realizację nie tylko swoich państwowo uzasadnionych obowiązków, lecz także prywatnych interesów i przyjemności, jak organizacja luksusowych wypoczynków czy rodzinnych uroczystości. O braku przejrzystości co do kosztów, które musi ponieść państwo, aby utrzymać monarchię, wspominają duńscy republikanie. Tylko w 2009 r. sporządzono rozliczenie poniesionych kosztów, które wyniosło 343 milionów DKK, z czego 82 miliony zostały przekazane od państwa i związane są z pokryciem wydatków na bezpośrednie koszty odnoszące się do personelu, transportu, odzieży, Gwardii Królewskiej, zamków, organizowanych wizyt państwowych, czy ochrony rodziny królewskiej przez PET (*Politiets Efterretningsvæsen*)¹⁰⁷⁴.

W Wielkiej Brytanii zarzut gospodarczego obciążenia budżetu państwa wystawiają republikanie, skarżąc się, że podawane do wiadomości publicznej królewskie wydatki są aż ośmiokrotnie zaniżone, bowiem nie zawierają one choćby informacji o kosztach generowanych przez podróże odbywane przez członków dynastii panującej, wynoszące na rok 2016 23 tys. funtów. Drugi źródłem finansowych problemów są remonty królewskich rezydencji¹⁰⁷⁵, jak renowacja pałacu Buckingham szacowana na 150 mln funtów oraz siedziby w Windsorze, opiewająca na kwotę 700 mln funtów. Dochodzi do tego jeszcze ochrona monarchii przez specjalnie wyznaczone jednostki Scotland Yardu, których opłacenie wynosi 100 mln funtów. Dodatkowo, zaniżane są ponoć koszty utrzymania monarchii ponoszone przez przeciętnego

¹⁰⁷² E. Bulmer, *Constitutional...*, s. 12 – 13.

¹⁰⁷³ Ibidem, s. 14.

¹⁰⁷⁴ *What do the Danes think...*

¹⁰⁷⁵ Można wnioskować, że argument względem królewskich posiadłości republikanie wywodzą z podejścia byłych monarchów do posiadanych rezydencji. Henryk VIII (1509 – 1547) posiadał najwięcej rezydencji (ponad pięćdziesiąt) spośród wszystkich brytyjskich władców. Odziedziczyła je jego córka Elżbieta I (1558 – 1603), jednak części z nich nigdy nie odwiedziła, a inne popadły w ruinę. Pozostałe posiadłości utrzymywano na wypadek, gdyby Elżbieta zapragnęła zamieszkać w jednej z nich, co łączyło się z dodatkowymi kosztami dbania o królewskie siedziby, A. Michalewska, *Teatr brytyjskiej monarchii...*

Brytyjczyka, które mają wynosić, według publicznego przekazu, 56 pensów rocznie (jest to kwota porównywalna do ceny najtańszego mleka)¹⁰⁷⁶. Republikanie odnoszą się także do jednego z najczęściej pojawiających się argumentów, wykorzystywanego przez zwolenników monarchii – zysków generowanych przez turystykę. Choć wskazuje się na wysokie sumy pozyskiwane z branży turystycznej (550 milionów funtów za rok 2019) to, zgodnie z przekonaniem zwolenników republiki, zniesienie monarchii nie odbiłoby się na spadku popytu na zwiedzanie państwa wyspiarskiego, a dochody z handlu wygenerowanego przez ambasadorów w 2019 r. wynoszące 150 milionów funtów, stanowią tylko niewielką część całej sumy brytyjskiego eksportu opiewającego w 543 miliardów funtów¹⁰⁷⁷.

Republikanie byliby niezadowoleni z sytuacji w państwie, nawet gdyby monarchia brytyjska nic nie kosztowała: „(...) nawet jeśli to [monarchia] byłoby za darmo, koszty ponoszone przez naszą demokrację wciąż byłyby bardzo wysokie (...)” [tłum. B. Bieniek]¹⁰⁷⁸. Republikanie zarzucają brytyjskiej rodzinie królewskiej marnotrawstwo, prowadzenie wytwornego trybu życia, unikanie publicznej kontroli oraz posiadanie znaczącego zaplecza lobbingsowego w rządzie, które pozwala chronić monarchę przed niepożądanymi zmianami związanymi z wydatkami¹⁰⁷⁹. Pomimo funkcjonującego od 2013 r. *Sovereign Grant*, nadal jednak istnieją inne źródła opłacające monarchię, jak np. ochronę Windsorów zapewnia metropolitalna policja, a lokalne rady ponoszą koszty związane z królewskimi wizytami. Dodatkowo, dochody generowane przez księstwa Lancaster i Kornwalii trafiają bezpośrednio do Elżbiety i Karola, a nie państwowego budżetu¹⁰⁸⁰. Republikanie proponują, aby parlament ustalił stałą stawkę dla monarchii, która będzie podlegać raportowaniu i zarządzana przez departament rządu, a nie Pałac Buckingham. Z kolei koszty związane z zapewnieniem ochrony i bezpieczeństwa powinny być rozliczane oraz cechować się przejrzystością, a władze na poziomie lokalnym nie powinny pokrywać kosztów królewskich wizyt. Co się tyczy członków domu Windsorów, powinni oni być objęci tym samym prawem podatkowym co inne podmioty publiczne oraz osoby prywatne, zaś Księstwo Lancaster i Kornwalii miałyby stać się własnością publiczną, generującą środki wpływające bezpośrednio do budżetu państwa¹⁰⁸¹.

¹⁰⁷⁶ *Dlaczego królowa gasi światła?*,

<https://businessinsider.com.pl/ile-kosztuje-brytyjska-monarchia/ykxlze1> (dostęp: 20 marca 2022).

¹⁰⁷⁷ L. Cosgrave, *Debate: Monarchy...*

¹⁰⁷⁸ “(...) if it were free - the cost to our democracy would still be too high(...)”, *The true cost of the royals*, https://www.republic.org.uk/the_true_cost_of_the_royals (dostęp: 20 lipca 2022).

¹⁰⁷⁹ Ibidem.

¹⁰⁸⁰ Ibidem.

¹⁰⁸¹ Ibidem.

Najmniej obciążającym budżet państwa monarchą w Europie jest książę Liechtensteinu. Jan-Adam II Liechtenstein nie dostaje żadnego wsparcia finansowego od państwa (księciu przysługuje jedynie dieta sięgająca 250 tys. franków szwajcarskich), w zamian za zwolnienie z obowiązku płacenie podatków. Jest to ewenement wśród innych monarchii regionu europejskiego, które potrzebują państwowego wsparcia materialnego, aby „przetrwać” i kontynuować swoją rolę oraz wykonywać obowiązki, od których zależy dalsza egzystencja monarchii w danym państwie. Warto podkreślić, że książę cieszy się tytułem bycia jednym z najzamożniejszych monarchów na świecie¹⁰⁸², z racji zysków sięgających miliardów dolarów generowanych przez LGT Group będący własnością Hansa-Adama. Dodatkowym źródłem przychodu jest fundacja zajmująca się nieruchomościami księcia i dziełami sztuki¹⁰⁸³. Monarcha usamodzielniał się od państwa i jednocześnie wykazał, że jako przywódca narodu nie będzie obciążać budżetu księstwa, pobierając środki na utrzymanie władzy z prowadzonej działalności. Taka postawa zdaje się być modelem do naśladowania przez innych *royalsów*, którzy w jak najmniejszym stopniu powinni bazować na wsparciu finansowym oferowanym przez państwo, wiedząc, że jest to argument, który najskuteczniej trafia do obywateli, kiedy porównują swoje warunki bytowe z bogactwem rodziny panującej. Książę Liechtensteinu świadomy jest pozycji, jaką wyrobił sobie poprzez brak nawiązania finansowych relacji z budżetem księstwa i dlatego odważniej i bezpośrednio wypowiada się o swoim stanie majątkowym i możliwości usunięcia go z tronu lub zastąpienia monarchii republiką, wskazując na koszty, jakie musieliby ponieść obywatele w nowej ustrojowo rzeczywistości.: „Sam pokrywam koszty reprezentacyjne. I jeśli kraj pragnie innego przywódcy – będzie on musiał być tak samo zamożny jak ja”¹⁰⁸⁴. Takie słowa nie zraziły obywateli, którzy doceniają szczerłość księcia i świadomi są tego, co Hans-Adam dla nich zrobił, także i w wymiarze finansowym.

¹⁰⁸² Liechtenstein został przez magazyn EuroBusiness w 2000 r. okrzyknięty najbogatszą dynastią, z majątkiem sięgającym 4,9 miliardów USD (w 2008 r. Forbes oszacował majątek dynastii na 5 miliardów dolarów). Na drugim miejscu znalazła się luksemburska rodzina panująca z kwotą 4,5 miliardów USD. Książę Księstwa Luksemburga otrzymuje pensję w wysokości 300 tys. franków rocznie, czyli 240 tys. funtów. Monarchia Luksemburga dostaje co roku, poczynając od 1948 r., 300 tysięcy franków w złocie na wykonywanie swojej funkcji. W Luksemburgu rodzina królewska otrzymała 11,8 milionów dolarów w 2019 r., a sam Wielki Książę uzyskał osobisty czek, sięgający kwocie 312 000 dolarów, obciążając Luksemburczyków sumą 19,30 dolarów per capita, M. Paluszkiwicz, P. Bawolec, J. Majewski, *Pensja w koronie*, <https://www.wprost.pl/tygodnik/2197/pensja-w-koronie.html> (dostęp: 19 lipca 2022); C. Hodgson, *Richest royals: This is how much money Europe's royal families get from their taxpayers*, <https://www.businessinsider.com/richest-royals-what-europes-royal-families-get-from-their-taxpayers-2017-7?IR=T> (dostęp: 21 lipca 2022); A. Stanek, *Monarchia, czyli kosztowna zabawa w króla i królową*, [https://www.money.pl/](https://www.money.pl/(dostęp:19 lipca 2022); A. Khaliq, N. Croker, Here's how much...) (dostęp: 19 lipca 2022); A. Khaliq, N. Croker, *Here's how much...*

¹⁰⁸³ Monarcha może pochwalić się obszerną kolekcją drogocennych dzieł sztuki autorstwa takich artystów, jak Leonardo da Vinci, Rubens, Rafael, czy van Dyck, których łączna wartość przekracza prestiż dorobku kulturowego Windsorów, M. Paluszkiwicz, P. Bawolec, J. Majewski, *Pensja...*

¹⁰⁸⁴T. Pasierbiński, *Być królem...*, s. 71.

Na rok 2000 r. najbogatszą królową okazała się być niderlandzka Beatrycze (1980 – 2013) z majątkiem wynoszącym 1,88 miliardów USD¹⁰⁸⁵. Niderlandzka monarchia w 2011 roku kosztowała podatników mniej więcej 40 mln euro, zaś pensja syna królowej Willema-Alexandra i jego małżonki Maximy wynosiła 7 mln euro. Z kolei prywatny majątek królowej matki Beatrycze szacowany był na od 300 do 800 mln euro¹⁰⁸⁶. Od 2014 budżet przeznaczony na monarchię niderlandzką nie pokrywa kosztów lotów prywatnych. Z kieszeni monarchy przeznaczane są finanse na oficjalne wizyty i zagraniczne podróże. Jednak król ma też własne źródła finansowania, jak nieruchomości, inwestycje oraz udziały w Shell Oil. W 2015 r. budżet Alexandra-Willema, jego żony i królowej matki łącznie wyniósł 40,1 miliona euro¹⁰⁸⁷. Monarchia zyskała 44,4 milionów euro (49,2 milionów dolarów) w 2020 r., z czego do króla trafiło z tej kwoty 5,9 milionów euro (6,5 milionów dolarów)¹⁰⁸⁸.

W odniesieniu do Norwegii, wydatki tamtejszej monarchii regulowane są przez Ministerstwo Administracji Rządowej, Reformy i Spraw Kościoła (FAD). Podatnicy zapłacili za monarchię w 2015 roku 228 milionów norweskich koron¹⁰⁸⁹, zaś za rok 2018 norweska monarchia uzyskała 25 milionów funtów¹⁰⁹⁰. Monarchia Norwegii w 2019 r. otrzymała 48,7 milionów dolarów, z czego 1,4 milionów trafiło do króla i królowej. Każdy obywatel Norwegii płaci 9,20 dolarów na rodzinę królewską¹⁰⁹¹. Norweskie rezydencje, należące do domu panującego, są państwową własnością, ale znajdują się w dyspozycji rodziny królewskiej. Król także jest właścicielem jachtu, który obsługiwany i utrzymywany jest przez Królewską Norweską Marynarkę Wojenną¹⁰⁹².

Wyplata belgijskiej monarchii regulowana jest względem osiągniętego poziomu inflacji. I tak, w 2018 r. monarcha uzyskał 11,6 milionów euro przychodu. Jan Jambon, flamandzki prawnik, stwierdził, że oprócz 12 milionów euro, które otrzymuje rocznie belgijska dynastia, dochodzi 16 milionów euro z innych źródeł rządowych¹⁰⁹³. Co się tyczy zysków z nieruchomości, nie trafiają one do królewskiej szkatuły, lecz do specjalnie przeznaczonego do tego budżetu¹⁰⁹⁴. Nieruchomości belgijskiej rodziny królewskiej są własnością państwa lub

¹⁰⁸⁵M. Paluszkiewicz, P. Bawolec, J. Majewski, *Pensja w koronie...*

¹⁰⁸⁶J. Pawlicki, *Niech holenderska monarchia płaci...*

¹⁰⁸⁷C. Hodgson, *Richest royals...*

¹⁰⁸⁸A. Khaliq, N. Croker, *Here's how much...*

¹⁰⁸⁹N. Berglund, *Monarchy debate...*

¹⁰⁹⁰A. Stanek, *Monarchia, czyli kosztowna zabawa...*

¹⁰⁹¹*What is the actual cost of sustaining Europe's royal families?*, <https://www.wionews.com/photos/what-is-the-actual-cost-of-sustaining-europes-royal-families-286998#spain-286596> (dostęp: 21 lipca 2022).

¹⁰⁹²C. Hodgson, *Richest royals...*

¹⁰⁹³N.M. Potts, *Belgium seeks caps...*

¹⁰⁹⁴A. Stanek, *Monarchia, czyli kosztowna zabawa...*

należą do The Royal Trust (wówczas nie podlegają one sprzedaży, muszą zachować swoją funkcję oraz pierwotny wygląd, będąc cały czas do dyspozycji rodziny królewskiej)¹⁰⁹⁵.

W Danii obowiązuje lista cywilna w odniesieniu do królewskiej pensji¹⁰⁹⁶. Apanaże królowej w 2019 r. sięgały 6,8 milionów koron duńskich miesięcznie, czyli ponad 908 tys. euro¹⁰⁹⁷. Od 1 kwietnia 2017 r. monarchia Danii dostaje rocznie 9,6 milionów funtów lub 800 813 funtów miesięcznie¹⁰⁹⁸. Z tej sumy należy odłożyć 10% przeznaczonych dla małżonka Małgorzaty i 1,5% dla siostry królowej. Przed objęciem tronu, Fryderyk otrzymywał kwotę w wysokości 1,7 milionów koron duńskich co miesiąc, co stanowiło 225 tys. euro, a 10% z tego przeznaczane było dla jego żony. Drugi syn królowej, Joachim, otrzymuje 295 tys. duńskich koron co miesiąc¹⁰⁹⁹. W 2018 r. duńska monarchia uzyskała 12,2 milionów dolarów, a każdy obywatel musiał zapłacić 2,10 dolarów¹¹⁰⁰. Jak wskazuje oficjalny raport dostępny na stronie internetowej duńskiego domu panującego, w 2021 roku duńska monarchia otrzymała prawie 90 000 000 duńskich koron, z czego najwięcej przeznaczono na zatrudniony na dworze personel (ok. 54 000 000 duńskich koron)¹¹⁰¹.

Szwedzka monarchia ustaliła kwestię pensji właściwej dla *royalsów*, i tak panująca dynastia dostaje 6,7 milionów euro. Zbliżona do tej sumy jest wypłacana kwota w celu pokrycia kosztów, m.in. zarządzania rezydencjami i związanych z posiadanymi dziełami sztuki. Dodatkowe koszty pochodzą z rodzinnych nieruchomości¹¹⁰². W 2015 r. szwedzkiej monarchii przekazano 6 milionów funtów. Administracja Pałacowa uzyskała wsparcie finansowe w wysokości 5,8 milionów funtów na zajmowanie się pałacami i kolekcjami sztuki rodziny królewskiej. Prywatnie finanse generuje pałac Solliden oraz Stenhammer, dzierżawiony od państwa. Własny dorobek monarchy liczono na 54 miliony funtów¹¹⁰³. W 2019 r. monarchia zyskała 71 milionów koron szwedzkich (7,5 milionów dolarów)¹¹⁰⁴, a każdy Szwed zapłacił 0,70 dolarów¹¹⁰⁵.

¹⁰⁹⁵ Część z tych posiadłość jest przeznaczona na użytek publiczny, C. Hodgson, *Richest royals...*

¹⁰⁹⁶ *Annual report 2021*,

https://www.kongehuset.dk/media/4c5elzbc/the-royal-house-of-denmark_-annual-report_2021.pdf (dostęp: 21 lipca 2022).

¹⁰⁹⁷ A. Stanek, *Monarchia, czyli kosztowna zabawa...*

¹⁰⁹⁸ C. Hodgson, *Richest royals...*

¹⁰⁹⁹ A. Stanek, *Monarchia, czyli kosztowna zabawa...*

¹¹⁰⁰ *What is the actual cost...*

¹¹⁰¹ *Annual report 2021...*

¹¹⁰² A. Stanek, *Monarchia, czyli kosztowna zabawa...*

¹¹⁰³ C. Hodgson, *Richest royals...*

¹¹⁰⁴ A. Khaliq, N. Croker, *Here's how much...*

¹¹⁰⁵ *What is the actual cost...*

Monakijska monarchia otrzymała w 2020 r. wynagrodzenie w wysokości 54,4 milionów dolarów, z czego 14,6 milionów trafiło bezpośrednio do księcia¹¹⁰⁶, co daje kwotę 1,386 dolarów przypadających na jednego obywatela¹¹⁰⁷. W 2010 r. dom Grimaldich wart był 1 miliard dolarów, co wynikało z posiadanych ziem, rezydencji, dzieł sztuki, samochodów, udziałów w Societe des Bains de Mer i bycia w posiadaniu rzadkiej kolekcji znaczków¹¹⁰⁸. W 2013 r. monakijska monarchia księżęca otrzymała 35,7 milionów euro, a w 2015 r. 43,5 milionów euro¹¹⁰⁹.

W 2018 r. monarchia Hiszpanii otrzymała 7,9 milionów euro, czyli 8,8 milionów dolarów¹¹¹⁰ i została sklasyfikowana do jednej z najtańszych monarchii. W Hiszpanii nie funkcjonuje stała lista z kwotą regularnie wypłacaną monarsze, ponieważ co roku rząd decyduje o sumie przyznawanej panującemu. Do 2017 r. królewskie apanaże wynosiły 7,7 milionów euro, następnie zostały podniesione o 0,5% podwyżkę¹¹¹¹. Ryczałtowa suma przeznaczana na rodzinę królewską w Hiszpanii w 2014 i 2015 r. wynosiła 7,8 milion euro¹¹¹². Rodzina zarządza ośmioma pałacami, pięcioma rezydencjami, dziesięcioma klasztorami i zakonami założonymi przez monarchów¹¹¹³.

Jedyny absolutny władca Europy, papież, nie otrzymuje rocznej pensji, ale za to pełni funkcję osoby odpowiedzialnej za stan finansowy Watykanu, który generuje co roku dochody sięgające 300 milionów dolarów, z których czerpane są fundusze na papieską działalność¹¹¹⁴. Wielki Mistrz Zakonu Maltańskiego nie pobiera pensji, a sam zakon utrzymuje się z datków dobroczynnych, darowizn obywateli i organizacji publicznych¹¹¹⁵. Andora przed uchwaleniem konstytucji w 1993 r. płaciła 460 dolarów jako trybut na rzecz Francji w latach nieparzystych i 12 dolarów hiszpańskiemu biskupowi, wraz z sześcioma skrzynkami szynki, serów i żywych kurczaków w latach parzystych. Obecnie Księstwo daje każdemu ze współksiążąt równą sumę na rzecz wykonywania obowiązków, z czego współrządcy mogą zrezygnować¹¹¹⁶.

¹¹⁰⁶I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much...*

¹¹⁰⁷ *What is the actual cost...*

¹¹⁰⁸ C. Hodgson, *Richest royals...*

¹¹⁰⁹ I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much...*

¹¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹¹ *What is the actual cost...*

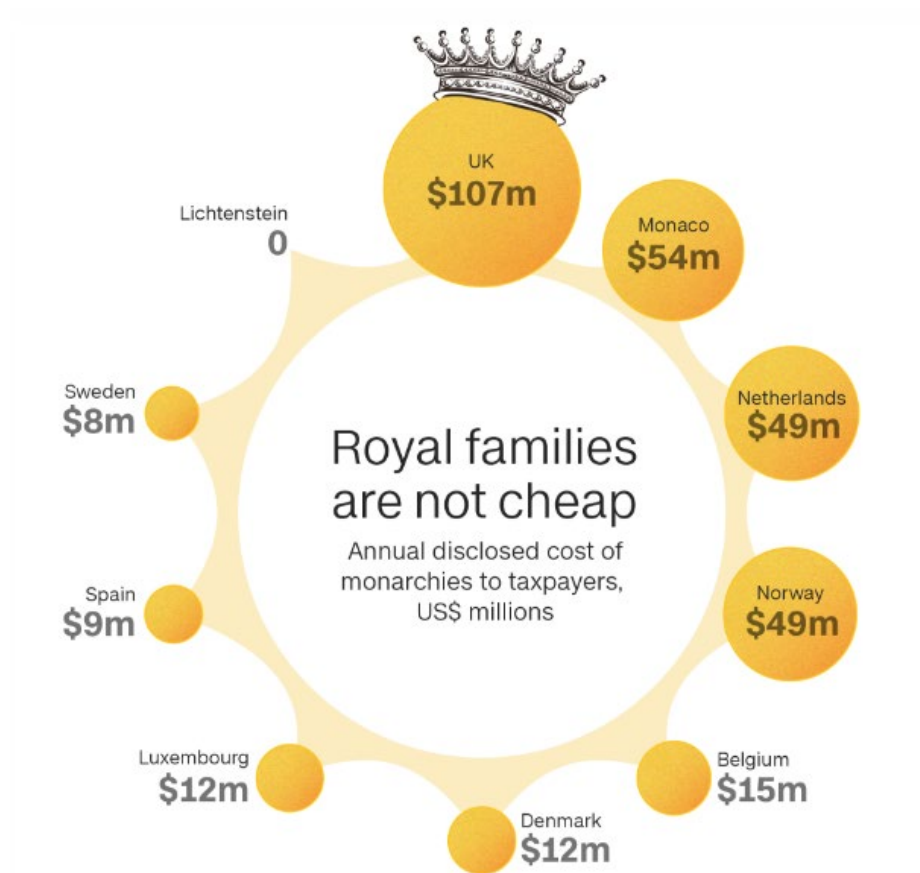
¹¹¹² C. Hodgson, *Richest royals...*

¹¹¹³ Ibidem.

¹¹¹⁴ Ibidem.

¹¹¹⁵ Ibidem.

¹¹¹⁶ Ibidem.

Ilustracja nr 1. Roczny koszt monarchii w Europie, I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much Europe's royal families really cost*, <https://edition.cnn.com/2020/03/14/europe/european-royal-families-intl/index.html>, (dostęp: 21 lipca 2022).

Dochody oraz wydatki europejskich monarchii regulowane są z indywidualnie. Występują takie podmioty, w których rządzący nie są utrzymywani z kwoty dostarczonej przez system podatkowy, jak Liechtenstein, jednak większość podmiotów z koronowaną głową państwa albo otrzymuje z góry ustaloną kwotę, albo ma odrębne źródła finansowania. Należy także dokonać rozróżnienia między sposobem uznawania danych jednostek za „pełnoetatowych” członków rodziny. W jednych monarchiach, rodziną na „pełny etat” są kuzyni, zaś w innych, nawet rodzeństwo jest wykluczone z bycia częścią rodziny królewskiej¹¹¹⁷. Monarchia brytyjska jest jedną z największych i najbogatszych w Europie.

¹¹¹⁷ I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much...*

Praktycznie cała najbliższa rodzina Elżbiety II jest zaliczana do pełnoetatowych członków rodziny. Pełnoetatowymi pracownikami rodziny było szesnastu członków, do czasu, kiedy w cień usunął się książę Yorku Andrzej po aferze Epsteina oraz po decyzji Harry'ego i Meghan o odejściu z dworu. Takiego tytułu pozbawione są także córki wspomnianego księcia Andrzeja, Beatrycze, pracująca w firmie programistycznej Afiniti i Eugenia, pełniąca funkcję dyrektorki galerii sztuki Hauser & Wirth¹¹¹⁸. Pełnoetatowymi członkami monakijskiej *royal family* są książę Albert II, żona Charlene i siostry księcia – księżniczki Caroline i Stephanie oraz królewskie bliźniaki – Gabriella¹¹¹⁹ i Jacque. Książę posiada jeszcze dwójkę nieślubnych dzieci, które nie posiadają prawa do królewskiej tytułacji¹¹²⁰. W Niderlandach do klasy pełnoetatowych członków rodziny królewskiej zalicza się następujące osoby: króla Willema-Alexandra, królową Maksimę, córki Catharinę-Amalię, Alexię i Ariane, królową matkę Beatrycze brata króla Constantijna wraz z żoną Laurentien, ciotkę Margriet i jej męża Pietera van Vollenhovena¹¹²¹. W Norwegii tytuł pełnoprawnych członków rodziny uzyskało siedmioro członków: król Harald V z żoną Sonją, synem Haakonem wraz z jego rodziną oraz siostra króla Astrid¹¹²².

Na pełny etat w Dani zatrudnieni są królowa, Fryderyk, jako następca tronu, jego żona, ich dzieci, brat Fryderyka, Joachim z żoną Marie oraz siostra królowej Benedikte¹¹²³. W Luksemburgu pełnowymiarowymi członkami rodziny są Wielki Książę Henryk wraz z Wielką Księżną Marie Teresą, syn Guillaume i jego żona hrabina Stéphanie de Lannoy¹¹²⁴. Pełnoetatowymi członkami rodziny królewskiej Bernadotte są Karol XVI Gustaw, z żoną Sylwią, córką Wiktorii z jej mężem Danielem wraz dwójką dzieci, synem Karolem Filipem z żoną Sofią i córką Madelaine. Siostrzeńcy i bratankowie Wiktorii nie posiadają status królewskiego¹¹²⁵. W Hiszpanii na pełnoetatowy wymiar pracują Filip VI z żoną Leitią, córkami Leonorą i Sofią, ojciec Juan Carlos i matka Zofia, choć rodzice wycofali się z życia królewskiego w 2014 r.¹¹²⁶ W Liechtensteinie tytuły pełnoetatowych członków posiadają książę Hans-Adam II, żona Marie-Aglaé, syn Alois i żona Sofii¹¹²⁷.

¹¹¹⁸ Dzieci księżniczki Anny parają się innymi zawodami – córka powiązana jest z branżą jeździectwa konnego, a syn z branżą sportową, I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much...*

¹¹¹⁹ Choć Gabrielle jest starsza o dwie minuty, to jej brat uzyskał prawo do tronu.

¹¹²⁰ I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much...*

¹¹²¹ Ibidem.

¹¹²² Ibidem.

¹¹²³ Ibidem.

¹¹²⁴ Ibidem.

¹¹²⁵ Ibidem.

¹¹²⁶ Ibidem.

¹¹²⁷ Ibidem.

Argument o kosztowności monarchii i nadużyciach finansowych cieszy się dużą popularnością, choć jak wspomniał Artur Górski, były prezes Klubu Zachowawczo-Monarchistycznego w wywiadzie przeprowadzonym w 2002 r.: „Tylko pozornie piękno i przepych monarchii są bardziej kosztowne, niż utrzymanie ponurego, bezbarwnego prezydenta, bo przecież każdy z nich utrzymuje nie mniejszy «dwór» urzędników, płatnych ze skatupy państwowej, a zatem z naszych podatków”¹¹²⁸. Mimo tego, finansowa przesłanka obalenia monarchii rośnie na sile za każdym razem, gdy do opinii publicznej dotrze wiadomość o kolejnym skandalu finansowym autorstwa rodziny panującej.

Opinia publiczna często kształtowana jest przez szokujące wiadomości o wielomilionowych sumach, które przeznaczane są na utrzymywanie monarchii, jednak rzadko wspomina się o „pozytywnych” stronach finansowej działalności monarchów. Albert II monakijski założył w 2006 fundację „Prince Albert II of Monaco Foundation” ukierunkowaną na wspieranie zrównoważonych oraz etycznych projektów na całym świecie¹¹²⁹. Od 2009 r. w letniej rezydencji Ciergnon Alberta II za zgodą monarchy mieszka bezpłatnie rodzina uchodźców pochodząca z Bałkanów. Taka inicjatywa spotkała się mimo wszystko z krytyką, bowiem ujawniono, że gmina musi z własnego budżetu pokrywać koszty związane z elektrycznością i wodą dostarczonymi dla bałkańskiej rodziny¹¹³⁰. W Hiszpanii z okazji obchodzenia 75-tych urodzin, monarcha udzielił wywiadu dla telewizji publicznej TVE. Król Juan Carlos wyraził zmartwienie sytuacją ekonomiczną w Hiszpanii, która nie zapewnia miejsc pracy, a tym samym odpowiednich warunków do życia, zmuszając młodą siłę roboczą do emigracji zarobkowej. Choć takie słowa powinny budzić przychylność, spotkały się ze społecznym potępieniem, bowiem monarcha nie wspominał o swoich finansowych skandalach, jak polowanie w Botswanie czy uwikłanie w aferę korupcyjną członków królewskiej rodziny. Mimo że o tym nie wspominał, to król chciał przypomnieć o swoim udziale w obronie hiszpańskiej demokracji, podkreślając, że dąży do tego, by lud zapamiętał go jako tego, który przyczynił się do powrotu monarchii oraz jednoczy i pielęgnuje wartości demokracji¹¹³¹.

Krytykę związaną z finansowymi aferami i gargantuicznymi sumami, które przeznaczane są na wypłaty *sensu largo*, obecne są także w państwach zarządzanych przez elekcyjną głowę państwa. Jednak w przypadkach nadużyć finansowych dokonanych przez prezydenta nie

¹¹²⁸ M. Gryczyński, *Czy monarchia jest przeżytkiem? A co na to Chrystus Król?*, [w:] „Przewodnik Katolicki” 47/2002, https://opoka.org.pl/biblioteka/1/IK/monarchia_blasku(dostęp:16 lipca 2022).

¹¹²⁹ C. Hodgson, *Richest royals...*

¹¹³⁰ *Czworo uchodźców mieszka w pałacu króla Belgii*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/czworo;uchodzcow;mieszka;w;palacu;krola;belgii,101,0,1021797.html>(dostęp:21 lipca 2022).

¹¹³¹ *Monarchia w Hiszpanii. Król Juan Carlos...*

wnioskuje się o zmianę ustroju, lecz o zmianę osoby piastującej państwowe stanowisko oraz o odwołanie do odpowiednich zapisów prawnych. W przypadku, gdy monarcha lub osoba powiązana z rodziną panującą dopuści się do popełnienia czynu, który nadwyręży stan publicznego budżetu, automatycznie poruszany jest argument, który określa całą monarchię jako skorumpowaną i chciwą. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że klasa panująca z racji posiadanych finansów nierzadko finansuje przedsięwzięcia o charakterze społeczno-kulturowym oraz udziela się charytatywnie, aby dopomóc najbardziej potrzebującym, a także stworzyć pozytywny wizerunek w społeczeństwie. Jednak nawet kierowanie się dobrymi intencjami może spotkać się z krytyką.

Obecnym monarchom zarzuca się sztuczność i fasadowość. To jednostki pozbawione charyzmy, którym przez to, że odebrano prawo do podejmowania decyzji w sprawach istotnych dla narodu i państwa, powierzono wyłącznie pełnienie roli figurantów, pojawiających się na wykwinnych uroczystościach oraz pozujących do zdjęć. Jakiegokolwiek wyłamanie się z tego restrykcyjnego reżimu może przyczynić się do wywołania krytyki – nie dość, że *royalsi* nie pełnią żadnej poważnej funkcji, są utrzymywani przez państwo, prowadzą wytrawny tryb życia, chronieni są immunitetami, to jeszcze mogą sobie pozwolić na wypowiedanie się na tematy wrażliwe i zachowywanie się w karygodny sposób.

Po pierwsze, skandale odnoszą się do relacji między *royalsami* a obywatelami państwa. W 2015 r. w wyniku objazdu króla Haakona z małżonką przez miasteczka otaczające Oslo, wymuszono na dzieciach z tamtejszych szkół i żłobków, aby wychodziły podczas przejazdu pary i machały flagami. Rodzice dzieci skarżyli się, że z tego powodu zaczęto organizować obowiązkowe zajęcia z machania flagą, które odbywały się kosztem innych zajęć¹¹³².

Po drugie, monarchia to także afery, które odkrywają stosunki między członkami rodziny panującej. W 2017 r. Danię obiegła niepotwierdzona informacja na temat relacji między królewską parą, według której mąż Małgorzaty, Henryk (Henri de Laborde de Monpezat) nie chciał być pochowany koło swojej małżonki. Decyzja przyczyniła się do dezinformacji na temat pożycia małżeńskiego monarchów, będących w związku od 1967 r.¹¹³³ Prawdopodobnie małżonek Małgorzaty był sfrustrowany nienadaniem mu tytułu króla. Książę Henryk żalił się także, że początkowo odmawiano mu pensji, nie posiadał własnej służby, a żeby móc kupić papierosy musiał zwracać się do żony o pieniądze¹¹³⁴. Wśród innych dworskich skandali, warto

¹¹³² N. Berglund, *Monarchy debate...*

¹¹³³ L. Menand, *In Denmark, is it really that good to be the king?*,

<https://www.newyorker.com/sections/news/in-denmark-is-it-really-that-good-to-be-the-king>(dostęp: 11 lipca 2022).

¹¹³⁴ Ibidem.

wspomnieć o pogłoskach szerzonych przez Camilę Parker-Bowles, żonę króla Karola, na temat Elżbiety II cierpiącej na domniemaną chorobę Alzheimera¹¹³⁵, czy ujawnieniu romansu byłego monarchy Belgii w latach 60., z którego na świat przyszła córka¹¹³⁶. Wracając do brytyjskiego domu, książę William zagroził, że nie weźmie udziału w obchodach Platynowego Jubileuszu¹¹³⁷, jeśli książę Yorku Andrzej, powiązany z kwestią Epsteina oraz podejrzeniem o pedofilię, pojawi się publicznie. Interweniował również starszy brat Andrzeja – książę Karol, który także nie chciał, by młodszy brat uczestniczył w obchodach. Ostatecznie głos zabrała sama Jej Królewska Mość i mając na uwadze rodzinne relacje i spory, a także dla dobra samego Andrzeja, zakazała jego udziału¹¹³⁸.

Innym aspektem skandali są „dziwactwa”, z których monarchowie zasłynęli. Specyficzne zachowania *royalsów* przyciągają uwagę mediów, a wraz z tym uruchomia się spirala plotek, dezinformacji, *fake newsów*, pobudzając do dyskusji moderowanej przez przeciwników monarchii. Najczęściej opinia publiczna informowana jest o wydarzeniach mających miejsce na brytyjskim dworze. Elżbieta II miała gasić wieczorami niepotrzebnie palące się światła, aby nie płacić wysokich rachunków, a służbie kazała nie poruszać się środkiem dywanów, aby przedwcześnie się nie wytarły¹¹³⁹. Takie zachowanie pokazuje, że monarchowie są świadomi kryzysu, który może zakończyć się z tragicznym skutkiem dla samych panujących. Wolą oni zawczasu zmienić dotychczasowe postępowanie, w tym dokonać cięć finansowych, co jest zauważalne na dworach nawet najbardziej skostniałych monarchii, w tym Wielkiej Brytanii.

Pozostałe kontrowersje odnoszą się do incydentów, które zszokowały opinię publiczną ze względu na ekstrawaganckie zachowanie, nieprzystające członkom rodziny panującej: lord Nicolas Windsor z Kent został zatrzymany przez policję za posiadanie narkotyków; księcia Alberta, brata belgijskiego króla Baudouina I, oskarżono o uzyskanie intratnego kontraktu na budowę metra w Manili dzięki koneksjom z Imeldą Marcos; duński książę Fryderyk został w 1992 r. zatrzymany przez policję za prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu, mając we krwi 1,13 promila alkoholu¹¹⁴⁰; książę Monako, Albert, utrzymywał romans z około 131

¹¹³⁵ *Brytyjska monarchia na zakręcie. Koniec sagi Windsorów*, <https://www.newsweek.pl/swiat/brytyjska-monarchia-na-zakrecie-koniec-sagi-windsorow/y5np28s>, (dostęp: 20 marca 2022).

¹¹³⁶ I. Kottasová, A. Khaliq, Natalie Croker, *Here's how much...*

¹¹³⁷ Peter Tatchell, republikanin, odrzucił zaproszenie udziału w Platynowym Jubileuszu. Polityk oskarża Elżbietę II o dyskryminowanie społeczności LGBT+, K. Maguire, *'End of the line...*

¹¹³⁸ R. Burchfield, *Prince William Threatened to "Withdraw" from Garter Day If Prince Andrew Appeared Publicly*, <https://www.marieclaire.com/celebrity/royals/prince-william-ultimatum-prince-andrew/> (dostęp: 04 lipca 2022).

¹¹³⁹ *Dlaczego królowa....*

¹¹⁴⁰ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 229.

młodymi kobietami¹¹⁴¹; księżę Belgii Laurent, zwany „Księciem Klaunem” został posądzony o korszachy z byłym pułkownikiem Mu’ammarem al-Kaddafim w sprawie realizacji projektu zalesienia, którego ostatecznie nie realizowano¹¹⁴². Z kolei, tytuł „księżniczki skandali”, czy też *l’enfant terrible* nadano Stephanie, którą ojciec krytykował za nieodpowiedni¹¹⁴³. W odniesieniu do brytyjskiego dworu, warto jeszcze raz wspomnieć o przypadku księcia Yorku. Księżę Andrzej chroniony jest przed amerykańskim wymiarem sprawiedliwości w związku ze swoim powiązaniem ze skazanym za pedofilię Jeffreyem Epsteinem. Sam księżę został oskarżony o napaść na tle seksualnym przez Virginie Giuffre, gdy ta miała 17 lat, zaś członek dynastii Windsorów odrzucił zarzuty i zapłacił wielomilionową ugodę w tej sprawie. Sama Elżbieta II oskarżana jest przez republikanów o dwulicowość w związku z utrzymywaniem przyjacielskiej relacji z szejkiem Zjednoczonych Emiratów Arabskich (ZEA) Mohammedem Bin Rashid al-Maktoumem, który porwał i torturował własną córkę. To nie zraziło królowej do pielęgnowania znajomości zrodzonej w wyniku wspólnej pasji do koni i jazdy konnej oraz przyjmowania od szejka koni w ramach prezentów¹¹⁴⁴.

Ostatnimi czasy, opinia publiczna najczęściej słyszała o hiszpańskim dworze królewskim. Jan Karol I stał się sławny dzięki swoim licznym romansom¹¹⁴⁵. Jeden z nich, który miał rzekomo trwać przez osiem lat, był z Corinną Sayn-Wittgenstein, z domu Larsen. Księżna zaprzeczała, iż łączyły ją intymne relacje z monarchą, podkreślając, że pracowała na rzecz rządu. Media jednak udowodniły, że kochanka króla była obecna podczas królewskiego safari odbywającego się w 2012 r. Liczne romanse doprowadziły do narodzin nieślubnych dzieci, które zaczęły domagać się swoich praw, jak w przypadku sprawy Belgijki Ingrid Sartiau oraz Alberta Solà Jiméneza, którzy utrzymują, że ich ojcem jest były król Hiszpanii, co nie zostało skomentowane ani przez Pałac ani Juana Carlosa. Oprócz braku wierności małżeńskiej, króla oskarża się m.in. o zdeponowanie spadku po ojcu w jednym z banków w Szwajcarii bez odprowadzenia podatku; niejasności operacji finansowych, a nawet zabicie starszego brata Alfonsa I, co miało być wynikiem nieszczęśliwego wypadku podczas zabawy rewolwerem lub czyszczenia broni w wili w Estoril w Portugalii, gdy rodzina była na uchodźstwie. Młody Juan Carlos nie wiedział, że broń była nabita, jednak inna wersja głosi, że morderstwo zostało zlecone przez dyktatora Francisco Franco. Generał nadzorował życie i edukację królewskich dzieci i mógł upatrzeć sobie młodszego Burbona jako lepszego kandydata do korony. W tej

¹¹⁴¹ Ibidem, s. 94.

¹¹⁴² *The Role of Monarchy...*

¹¹⁴³ T. Pasierbiński, *Być królem...*, s. 97.

¹¹⁴⁴ B. Curry, *Monarchy in crisis...*

¹¹⁴⁵ Z tego powodu zaczęto nazywać żonę Juana Carlosa, Zofię, *pobre reina*, czyli „biedna królowa”.

sprawie nie wszczęto żadnego postępowania, tłumacząc to brakiem wystarczających podstaw i dowodów¹¹⁴⁶.

Obecnie panującemu królowi Hiszpanii także zarzuca się, podobnie jak ojcu, liczne romanse, brak zainteresowania kwestiami państwowymi, a w czasach młodości mało popisowymi wynikami w nauce. Z kolei jego żona nadrabia braki wizerunkowe swojego małżonka doświadczeniem pracy z mediami, co pomaga odpowiednio kreować wizerunek pary królewskiej, jak i samej królowej, określanej jako inteligentna (zna kilka języków obcych) i powściągliwa osoba, dbająca o wygląd oraz styl wypowiedzi. Mimo tego, ostrze krytyki dosięgnęło i samą Letycję, głównie celując w jej pochodzenie (nazywana jest *plebeya*, czyli plebejka, co przez zreformowane grupy pro-monarchiczne uważane jest za istotny atut zmodernizowanej monarchii, kierującą hiszpańską władzę królewską w stronę bycia bardziej demokratyczną), przeszłość (przed małżeństwem z Filipem była już w związku małżeńskim, co wzbudziło wątpliwości w środowiskach prawicowych i kościelnych) i rodzinne powiązania. Dodatkowo, wypomina się królowej pedantyczną naturę, oziębłość, despotycję i wyrachowanie¹¹⁴⁷.

Monarchiczny paradoks wynika z tego, że z jednej strony ludzie dążą do posiadania nieskazitelnych kryształowych postaci, żyjący poza rzeczywistością przytłoczona problemami życia codziennego. Z drugiej, ludzka natura łapczywie pochłania wiadomości, które pokazują niedolę innych osób, na co pozwalają brukowce regularnie dostarczające sporą dawkę krytyki oraz obnażające wstydlive sekrety i skandale *royalsów*¹¹⁴⁸.

Uprzywilejowanie jednej rodziny, która nie pochodzi z wyborów, ma zapewniony dostęp do „sprawowania” władzy oraz żyje ponad powszechnie przyjętymi podziałami społecznymi, skłania do określenia monarchii jako niedemokratycznej. Istnieje kilka argumentów, które należy przytoczyć, aby podkreślić zawiłą więź, jaka zaistniała między monarchami a demokratycznym systemem prawa.

Wysuwany często przez republikanów argumentem natury socjologicznej jest dyskryminacja ze względu na urodzenie, które determinuje objęcie w przyszłości tronu. Owe stwierdzenie jest po części prawdziwe, bowiem w historii monarchii niejednokrotnie miało miejsce dziedziczenie korony przez następcę, którego jeden z rodziców nie wywodził się z arystokratycznego środowiska¹¹⁴⁹. Popelnienie mezaliansu (Niderlandy, Wielka Brytania,

¹¹⁴⁶ M. Biernacka, *Bohaterowie czy antybohaterowie...*, s. 73 – 74.

¹¹⁴⁷ Ibidem, s. 74 – 75.

¹¹⁴⁸ I. Buruma, *Dyskretne zalety...*

¹¹⁴⁹ Król Harald ożenił się z Sonją, córką sklepikarza z Oslo, po postawieniu ultimatum, że jeśli nie poślubi swojej wybranki, to nigdy nie weźmie ślubu, co oznaczałoby koniec linii królewskiej, bowiem Harald był jedynym

Szwecja) może zniwelować granicę, jaka dzieliła społeczeństwo na „my” i „wy”, poświadczając, że każdy ma szansę stać się częścią królewskiego dworu. Z drugiej strony, złamanie zasady „czystości krwi” sprawia, że tron *royal family* traci swoją unikatowość, co zarazem skłania do zadania pytania, dlaczego mają być inaczej traktowani, skoro np. mąż księżniczki koronnej Szwecji jest właścicielem linii siłowni? Mistyka monarchii i jej duchowe namaszczenie tracą na znaczeniu, co tylko pokazuje, że monarchia nie jest czymś świętym, tylko systemem stworzonym przez człowieka. Louis Menand w swoim artykule dla „The New Yorker” porównał sytuację wżeniania się w królewską rodzinę z sytuacją prezydenckich pierwszych dam, dając za przykład Brigitte Macron, małżonkę prezydenta Francji Emmanuela Macrona. Pierwsza dama nie została wybrana na pełnienie tej funkcji, tak jak jej mąż oraz, podobnie jak małżonkowie monarchów, dostaje wsparcie finansowe od państwa. Brigitte była nauczycielką literatury i nie miała żadnego doświadczenia w polityce, co stawia ją w bardzo niekomfortowej sytuacji, bowiem pierwsza dama zawsze będzie krytykowana i bacznie obserwowana, jeżeli popełni polityczną gafę¹¹⁵⁰.

Kolejnymi przykładami, które podważają zasadę przekazywania tronu w ramach z góry określonej grupy osób, są sytuacje, kiedy to brakuje prawowitego dziedzica lub nastąpiło wygaśnięcie linii panującej. W pierwszym przypadku, w niektórych ustawodawstwach zawarty jest przepis o możliwości mianowania na monarchę kandydata, który został adoptowany przez byłego monarchę, jak w przypadku Monako¹¹⁵¹. Co do wygaśnięcia dynastii, w takich

spadkobiercą tronu. Z ludu wywodzi się także żona następcy norweskiego tronu Mette-Marit Tjessem Høiby, która poznała Haakona na festiwalu rockowym w 1996 r. Była ona samotną matką, która rzuciła studia i pracowała jako kelnerka. W 2001 r. para wzięła ślub i doczekała się dwójki dzieci – księżniczki Ingrid Alexandry i księcia Sverre Magnusa. Syn Mette-Marit z poprzedniego związku – Marius Borg Høiby, nie jest członkiem rodziny królewskiej i nie spoczywa na nim odpowiedzialność wykonywania obowiązków na rzecz korony. Hiszpański Filip VI poślubił z zawodu reporterkę i prezenterkę telewizyjną Letię Ortiz Rocasolano (ślub miał miejsce 22 maja 2004 r. w katedrze Almudena), która została księżną Asturii, a w wyniku koronacji męża na króla 19 czerwca 2014 królową Hiszpanii. Choć Kate Middleton klasyfikuje się do grona kobiet, które „wżeniły się” do rodzin panujących, to należy jednak uwzględnić fakt, że rodzice księżnej są właścicielami firmy, której wartość liczona jest na trzydzieści milionów funtów, co pozwoliło Kate pobierać edukację w prywatnych pałacach edukacyjnych. Żona niderlandzkiego monarchy, Maxima, pochodzi z Argentyny, a z wykształcenia jest ekonomistką, wykonująca, przed zastaniem członkinią dworu, zawód bankiera. Obecnie jest mocno zaangażowana w sprawy finansowe państwa, *Monarchy – not just...*; M. Biernacka, *Bohaterowie czy antybohaterowie...*, s. 71; J. Luyendijk, *Can the British Royal family ever downsize for the 21st century? The Dutch monarchy show how it's done*, <https://www.prospectmagazine.co.uk/society-and-culture/can-the-british-royal-family-ever-downsize-for-the-21st-century-the-dutch-monarchy-show-how-its-done> (dostęp: 11 września 2022); D. Christopoulou, *Why the Norwegian Royal Family May Be the Coolest of Them All*, <https://theculturetrip.com/europe/norway/articles/why-the-norwegian-royal-family-may-be-the-coolest-of-them-all/> (dostęp: 08 lipca 2022); B. Bawer, *Letter from Norway...*, s. 12.

¹¹⁵⁰ L. Menand, *In Denmark...*

¹¹⁵¹ Wówczas, jedynymi warunkami przejęcia władzy jest posiadanie monachijskiego bądź francuskiego obywatelstwa oraz uzyskanie zgody Francji; I. Bricard, *Dynastie panujące Europy*, Warszawa 2007, s. 29; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 146.

monarchiach, jak Norwegia¹¹⁵², Dania¹¹⁵³, Belgia¹¹⁵⁴, Niderlandy¹¹⁵⁵, Luksemburg¹¹⁵⁶, to parlamenty decydują o wyborze nowego panującego oraz dynastii, bez wskazania na pochodzenie, którym powinien legitymować się przyszły władca. Przypadki niekonwencjonalnego przejęcia korony należą jednak do rzadkości w porównaniu do dziedziczenia tronu w zgodzie z obowiązującymi przepisami prawnymi oraz porządkiem sukcesji w danym państwie.

Kontrowersje budzi nie tylko to, kto będzie stać na czele państwa, lecz także sposób, w jaki dany kandydat staje się przywódcą narodu. W europejskich republikach to lud, w drodze konkurencyjnych wyborów, podejmuje decyzję o wyborze prezydenta, podczas gdy w monarchiach to jednostki, które dzięki „urodzeniu, losowi, bogactwu, przemocy, kooptacji, wiedzy, mianowaniu lub egzaminowi”¹¹⁵⁷ stają się liderami państwa. Przyszły król bądź królowa nie są wybierani w powszechnych, równych, tajnych, proporcjonalnych i bezpośrednich wyborach, a zatem nie są przedstawicielami narodu. Monarchowie nie uzyskali społecznego mandatu zaufania w cyklicznie odbywających się wyborach. Wyrazem narodowego uznania posiadania koronowanej głowy państwa jest brak efektywnej inicjatywy zmierzających do obalenia władcy i zastąpienia monarchii innym ustrojem. Wraz z objęciem stanowiska głowy państwa, monarcha zostaje wyposażony w prawa i obowiązki, którym musi się podporządkować, aby nie nastawić obywateli przeciwko sobie i instytucji monarchii.

Rolę obecnych monarchów Europy można sprowadzić do trzech powinności, zgodnie z myślą Waltera Bagehota (1826 – 1877): monarcha powinien być informowany o sprawach związanych z państwem, a sam panujący ma za zadanie zachęcać i ostrzegać decydentów politycznych. W związku z tym republikanie stawiają pytanie: Dlaczego przeciętny podatnik nie ma takiego prawa? Dlaczego nieelekcyjna głowa państwa została obdarzona tym przywilejem?¹¹⁵⁸ Sprawujący władzę rząd powinien konsultować ważne z punktu interesu

¹¹⁵² W przypadku wygaśnięcia królewskiej linii, kandydata na następcę wyznacza ustępujący z urzędu monarcha, a zgodę na nowego władcę wyraża Storting, *Konstytucja Norwegii*, § 48.

¹¹⁵³ W sytuacji wygaśnięcia dynastii, obowiązek wybrania nowego monarchy, dom panującego, jak i również sposobu dziedziczenia władzy przez koronowaną głowę państwa spoczywa na Folketingu, *Konstytucja Danii*, §9.

¹¹⁵⁴ Ustępujący władca ma prawo wskazać kandydata do tronu, po otrzymaniu zgody obu izb parlamentu, art. 86 i 87 w *Konstytucja Królestwa Belgii z dnia 7 lutego 1831 r.*, tłum. W. Skrzydło; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 141.

¹¹⁵⁵ Ustępujący panujący składa projekt ustawy do Stanów Generalnych, które następnie ulegają rozwiązaniu, aby już jako nowy parlament, zatwierdzić kandydata do niderlandzkiej korony większością 2/3 głosów. Inna opcja wyboru nowego monarchy doprowadza do skrócenia kadencji organu ustawodawczego, który następnie w nowym składzie dokonuje większością 2/3 głosów wyboru nowej koronowanej głowy państwa wraz z dynastią, art. 30 w *Konstytucja Królestwa Holandii*, tłum. A. Głowacki. Warszawa, , 2003; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 141.

¹¹⁵⁶ Wygaśnięcie linii panującej uruchamia proces wyboru nowego monarchy przez parlament, I. Bricard, *Dynastie panujące ...*, s. 218.

¹¹⁵⁷ S.P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, tłum. A. Dziurdzik, Warszawa 2009, s. 16.

¹¹⁵⁸ Anonymous, *Republic...*, s. 44.

narodowego kwestie z ekspertami w danej dyscyplinie, a nie monarchą, który nie jest i nie może być autorytetem w każdej sprawie o wadze państwowej. Świadomi tego problemu byli norwescy konstytucjoniści, którzy uwzględnili w konstytucji Królestwa Norwegii zapis, iż Rada, która ponosi odpowiedzialność za królewskie działania, będzie składać się z wybranych przez panującego obywateli Norwegii. W ustawie zasadniczej nie widnieją jednak warunki, jakie członkowie Rady powinni spełniać, oprócz posiadania prawa do głosowania. W sytuacjach nadzwyczajnych monarcha może powołać innych obywateli Królestwa, którzy nie są członkami Stortingu¹¹⁵⁹.

Kiedy już powierzono nowemu monarsze stanowisko głowy państwa, jego kompetencje są albo symboliczne¹¹⁶⁰, albo tak rozległe, że nadają panującemu prawo do kształtowania polityki państwa, podając za przykład rolę księcia Liechtensteinu, który może dymisjonować rząd bez obowiązku podawania przyczyny¹¹⁶¹. W odniesieniu do reprezentacyjnych praw i obowiązków monarchów, nie zawężają się one jedynie do partycypacji w państwowych uroczystościach czy brania udziału w wizytach państwowych. Ich rola obejmuje również istotne obowiązki państwowe, co podkreślają republikanie, jako przejaw ingerencji niedemokratycznego gracza w sprawy związane z demokratycznym porządkiem. Kreowanie gabinetu jest jednym z niewielu znaczących uprawnień, które pozostały w rękach belgijskiego monarchy, a mimo to, jak twierdzi Vincent Dujardin, profesor historii współczesnej na UC Louvain, król stara się trzymać zasady pluralizmu politycznego i zachować polityczną równowagę¹¹⁶². Norweskie ustawodawstwo jasno wskazuje w artykule siedemnastym, że monarcha może wydawać i znosić zarządzenia w sprawie handlu, taryf celnych, w odniesieniu do wszystkich sektorów gospodarki, a także policji, z wyraźnym zaznaczeniem, że

¹¹⁵⁹ *Konstytucja Królestwa Norwegii*, art.12.

¹¹⁶⁰ Nawet wyposażenie panującego w reprezentacyjne uprawnień budzi szereg zastrzeżeń ze strony republikanów. W kontekście brytyjskiej monarchii, antymonarchiści zwracają uwagę na mianowanie przez władcę na stopnie oficerskie. Osoby, które wykazały się swoimi wojskowymi zdolnościami i merytorycznym przygotowaniem dostają odznaczenia od kogoś, kto stoi na czele państwa, tylko dlatego, że urodził się w odpowiedniej rodzinie, komentują zwolennicy republiki. Wojska republikańskie składają przysięgę na Konstytucję, podczas gdy w monarchiach, na koronowaną głowę państwa. Z kolei mężczy członkowie rodziny królewskiej często noszą liczne medale dopasowane do oficjalnych strojów. Brytyjczy antymonarchiści zadają pytanie, czy któryś z royalsów, oprócz Księcia Harry'ego, może udowodnić, że zasłużył na te wojskowe odznaczenia? Ten argument obejmuje także inne monarchie, których członkowie odziewają się w stroje zdobione licznymi medalami, co rodzi wątpliwości, czy na pewno royalsi zasłużyli sobie na takie wyróżnienie. Na europejskich dworach monarszych można jednak wskazać koronowanych panujących, którzy wykazali się wiedzą i praktyką w ramach wojskowych kwestii. Karol XVI Gustaw posiada stopnie oficerskie w siłach lądowych, powietrznych i morskich; Księżę Filip pełnił rolę admirała morskiego korpusu kadetów, marszałka polowego i lotnictwa, honorowego dowódcy pułków. Anonymous, *Republic...*, s. 49 – 50; T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 1999.

¹¹⁶¹ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 111.

¹¹⁶² B. Moens, C. Gijs, *Of race and royalty: How the king surprised Belgium*, <https://www.politico.eu/article/of-race-and-royalty-how-the-king-philippe-surprised-belgium-leopold-statue-black-lives-matter-flanders-wallonia/> (dostęp:16 września 2022).

wprowadzane zmiany nie mogą stać w sprzeczności z konstytucyjnymi zapisami ani uchwalonymi przez Storting ustawami¹¹⁶³. Panujący Norwegii również jest ograniczony w dobrowolnym wyborze i mianowaniu urzędników cywilnych, wojskowych i kościelnych, których kandydatury są wyznaczane po odbyciu konsultacji z Radą Stanu¹¹⁶⁴. Monarcha Królestwa Danii co prawda podpisuje ustawy parlamentu, jednak wchodzi one w życie dopiero po kontrasygnacie ministra¹¹⁶⁵, zaś brytyjski król wyposażony jest w prawo mianowania premiera, lecz jest to raczej traktowane jako formalność¹¹⁶⁶. Jednakże, w sytuacji, gdy stanowisko pierwszego ministra zostało nieobsadzone, a w Izbie Gmin żadna z partii politycznych nie jest w stanie uzyskać większości głosów za wytypowaniem kandydata na szefa rządu, wówczas na monarsze spoczywa obowiązek prowadzenia negocjacji, w celu zbudowania koalicji, jednak sam nie może zdradzić swoich personalnych upodobań¹¹⁶⁷. Jak powiedział Simon Jenkins, monarcha musi pozostać neutralny, tak jak to zostało ustalone za czasów hanowerskich¹¹⁶⁸. Panujący Wielkiej Brytanii jest także uprawniony do odwołania premiera¹¹⁶⁹, co ostatni raz zdarzyło się w 1834 r. Lord Melbourne i partia wigów została zdymisjonowana przez Wilhelma IV (1830 – 1837), który powołał na stanowisko pierwszego ministra Roberta Peela¹¹⁷⁰. Brytyjski panujący odpowiedzialny jest również za przekształcenie uchwalonego przez rząd aktu ustawy w *Act of Parliament*, poprzez wyrażenie tzw. królewskiej zgody (*Royal Assent*). Jednak od 1708 r., kiedy to królowa Anna zawetowała projekt na polecenie ministrów, ani razu nie odnotowano królewskiego weta¹¹⁷¹. Można zatem wyciągnąć wnioski, że niektóre uprawnienia, które zostały nadane koronowanej głowie państwa funkcjonują jedynie „na papierze”, mając jedynie symboliczne znaczenie, mimo że monarcha nadal może z nich skorzystać. Nie dochodzi jednak do tego, bowiem panujący zdaje sobie sprawę z konsekwencji, jakie mogłyby pojawić się w przypadku weta. Jest to swego rodzaju kompromis: w zamian za niekorzystanie z przywilejów „pozwała się” monarchom funkcjonować mimo wprowadzenia demokracji. Nawet ostatnia funkcjonująca w Europie monarchia absolutna w Watykanie jest bliższa monarchiom konstytucyjnym niż absolutnym

¹¹⁶³ *Konstytucja Królestwa Norwegii*, art. 17.

¹¹⁶⁴ *Ibidem*, art. 21.

¹¹⁶⁵ *What do the Danes think...*

¹¹⁶⁶ *The British royal family...*

¹¹⁶⁷ *What powers...*

¹¹⁶⁸ *What powers...*

¹¹⁶⁹ Profesor Robert Hazell powiązany z University College London wskazał, że monarcha posiada instrument do odwołania kierownika rządu, pod warunkiem, że przyjęte zostanie wotum nieufności a premier odmówi poddania się do dymisji. Wówczas, Izba Gmin przekazuje monarsze zadanie wyboru następcy ustępującego premiera. Monarcha nie może jednak podjąć takiej decyzji dobrowolnie bez żadnej konsultacji, *ibidem*.

¹¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹¹⁷¹ *Ibidem*.

znanym w regionie Zatoki Perskiej¹¹⁷². Monarchowie nie są wrogami państwa i nie dążą do wprowadzenia prawnego chaosu, który uniemożliwiłby właściwą pracę państwowych organów. Królowie, królowe i książęta starają się ostrożnie wykonywać swoją pracę, aby nie zaszkodzić dobru narodowemu. Michael Billig, czołowy reprezentant współczesnego nacjonalizmu i socjolog badający mowy królewskie, stwierdził, że władzę królewską należy traktować poważnie, ponieważ pełni ona funkcję symbolicznej narodowej reprezentacji¹¹⁷³. Max Weber argumentował, iż celem monarchii konstytucyjnej nie jest dzierżenie władzy, lecz pełnienie roli podmiotu legitymizującego porządek społeczny oraz polityczny swoją obecnością, jak i charyzmą¹¹⁷⁴. Z kolei John Coakley dodaje do tego duży autorytet moralny, którym może poszczycić się władca, realizowany podczas rytualnych wydarzeń¹¹⁷⁵.

Władza nadana koronowanej głowie państwa w monarchiach konstytucyjnych ma wymiar głównie formalny, nadając kształt obecnemu porządkowi, którego treści dostarczają pozostałe instytucje podziału władzy. Warto jednak zaznaczyć, że zakres i charakter uprawnień nadanych monarsze różni się w odniesieniu do królestw i księstw – o ile królowie panują, o tyle książęta rządzą. *Casus* Liechtensteinu jest ewenementem na tle europejskich monarchii z racji zakresu władzy, jaki zwykle jest przypisany danym koronowanym głowom państwa. W przypadku Hansa-Adama II, książę cieszy się szerokimi uprawnieniami umożliwiającymi mu kształtowanie polityki państwa, a tym samym oddziaływanie na prace organów władzy. Gdyby książę pełnił jedynie symboliczną rolę, monarcha nie posunąłby się do takich aktów, jak groźba zrzeknięcia się tronu, czy zapowiadanie poważnych konsekwencji, które mogłyby dotknąć państwo po zmianie ustroju. Jednak z racji tego, że monarcha jest równoprawnym (a nawet i ponad-prawnym) uczestnikiem sceny politycznej, książę może pozwolić sobie na zachowanie, które w konstytucyjnych monarchiach Europy byłoby niedopuszczalne. Monarchia księstwa Monako uważana jest za jedyną prawdziwą monarchię starego kontynentu z racji utrzymanego politycznego podziału, gdzie legislatura leży w rękach księcia i Rady Narodowej, a władza wykonawcza powierzona została Radzie Rządowej¹¹⁷⁶. Książę składa projekty ustaw, nad którymi obradują członkowie Rady Narodowej. Monarcha odpowiedzialny jest także za mianowanie przewodniczącego Rady Koronnej, której zadaniem jest doradzanie

¹¹⁷² Papież zrezygnował z przysługujących mu uprawnień, jak papieska koronacja (niepraktykowana od 1963 r. za pontyfikatu Pawła VI, który przekazał tiarę na cele charytatywne), T. Goździk, *Monarchia europejska...*

¹¹⁷³ M. Billig, *Talking of the royal family*, London 2003, s. 129.

¹¹⁷⁴ H. H. Gerth, C. M. Wright, *From Max Weber: Essays in sociology*, London 1948, s. 264.

¹¹⁷⁵ J. Coakley, *Kingdoms, republics and people's democracies: Legitimacy and national identity in European constitutions*, [w:] "National Identities" 2011, 13(3), s. 272.

¹¹⁷⁶ M. Gryczyński, *Czy monarchia...*

księciu w obowiązkach państwowych, jak ratyfikacja traktatów, nadawanie obywatelstwa i udzielanie amnestii¹¹⁷⁷.

Zakres praw i obowiązków nadanych monarsze wynika z przepisów prawnych poświęconych wyłącznie koronowanej głowie państwa. Republikanie zwracają uwagę na krótkie oraz lapidarne zapisy (często kilka artykułów) w ustawach zasadniczych regulujących charakter monarchii (w przypadku Wielkiej Brytanii widoczny jest braku pokazania królewskich prerogatyw, które w 2004 r. zostały częściowo opublikowane i podane do wiadomości publicznej¹¹⁷⁸). Dodatkowo, sprawozdania z rozmów prowadzone między pierwszym ministrem a monarchą nie są upubliczniane, a zatem nie wiadomo, czy monarcha został tylko poinformowany, czy może przyczynił się do uformowania decyzji, która w ostateczności zostanie podjęta na obradach rządu. Nieprzejrzystość struktury prawnej regulującej działanie jednej z najważniejszych instytucji państwowych budzi wątpliwości dotyczące demokratycznego charakteru monarchii.

Kolejną znaną cechą antydemokratyczności monarchii jest brak zachowania egalitarnego traktowania wszystkich członków społeczeństwa. Świadczą o tym przyznanie rodzinie panującej przywilejów (brytyjski monarcha Karol III może podróżować bez paszportu oraz prowadzić pojazd bez prawa jazdy¹¹⁷⁹), a także zwolnienie z takich obowiązków, jak płacenie podatków¹¹⁸⁰, czy brak ponoszenia odpowiedzialności za swoje działania (osoba norweskiego monarchy nie może zostać pozostawiona w stan oskarżenia, zaś cała odpowiedzialność za poczynania władcy spoczywa na członkach jego Rady)¹¹⁸¹. O ile prezydent ponosi odpowiedzialność karną lub konstytucyjną, o tyle koronowana głowa państwa pozostaje praktycznie „bezkarna”, co z punktu prawnego wyraźnie przekreśla zasady demokratycznej równości każdego wobec prawa. Prawo zdaje się faworyzować monarchów i ich rodziny, jednak należy zaznaczyć, że za tak rozległymi udogodnieniami stoją także dość

¹¹⁷⁷ M. Etehad, *Not all monarchs have lost power. Here are a few countries where royals really rule*, <https://www.latimes.com/world/la-fg-countries-where-monarchs-still-rule-20190503-story.html> (18 dostęp 2022).

¹¹⁷⁸ Anonymous, *Republic...*, s. 42.

¹¹⁷⁹ N. Bishay, *King Charles III Succeeds Queen Elizabeth: Here's List Of Privileges The UK Monarch Enjoys*, <https://www.republicworld.com/world-news/uk-news/king-charles-iii-succeeds-queen-elizabeth-heres-list-of-privileges-the-uk-monarch-enjoys-articleshow.html> (dostęp: 18 września 2022).

¹¹⁸⁰ Kwestii płacenia podatków nie można jednak uogólniać. Juan Carlos przeznaczał 40% swojego dochodu do budżetu państwa, królowa brytyjska płaciła podatek dochodowy, a w 2013 r. również i belgijska rodzina panująca została pozbawiona przywileju niepłacenia podatku dochodowego i VAT-u. Przyczyny opodatkowania coraz większej liczby monarchii wynika z kryzysu, który miał miejsce w Europie i cięcia pensji w sektorze publicznym oraz towarzyszące temu zwolnienia, *Rodzina królewska będzie płacić podatki. Bo kryzys*, <https://tvn24.pl/swiat/rodzina-krolewska-bedzie-placic-podatki-bo-kryzys-ra331132-3437193> (dostęp: 20 marca 2022); A. Nikiel, *Król, który płaci podatki?*, <http://www.legitymizm.org/krol-placi-podatki> (dostęp: 20 marca 2022).

¹¹⁸¹ *Konstytucja Królestwa Norwegii*, art. 5.

poważne ograniczenia w funkcjonowaniu członków rodziny panującej. Monarchowie europejskich państw zostali pozbawieni części demokratycznych praw, które powinny przynależeć każdemu niezależnie od pozycji, jaką zajmują w hierarchii społecznej. Odebranie prawa uczestniczenia i oddawania głosu w wyborach uważa się w Wielkiej Brytanii¹¹⁸², uznanej za jedno z najbardziej demokratycznych państw, za przejaw dyskryminacji, chociaż, jak twierdził Walter Bagehot, monarchia posiada większe prawa, niż głosowanie¹¹⁸³.

Prawne nieścistości i naginanie prawa nie są wynikiem przeoczenia i zaniedbania ze strony organów odpowiedzialnych za prawne aspekty funkcjonowania instytucji publicznych w państwie. Brak szczegółów określających pozycję i rolę monarchy w państwie ma służyć jako luka, którą panujący może wykorzystać bez bycia pociągniętym do odpowiedzialności za przekroczenie zakresu powierzonych uprawnień. W ten sposób, przeważnie w sytuacjach kryzysowych i trudnych¹¹⁸⁴, monarcha może wykazać się inicjatywą oraz wolą, by skuteczniej niż pozostałe segmenty trójpodziału władzy reagować i działać. Warto także wspomnieć o niepisanej „miękkiej sile”, która, według profesora Philipa Murphy’ego, dyrektora Institute of Commonwealth Studies, wyróżnia monarchów pod względem zaangażowania w krajowych oraz zagranicznych wizytach państwowych, a także zagranicznych przedsięwzięciach¹¹⁸⁵.

Kolejnym argumentem podnoszonym przez republikanów, który wzmacnia antydemokratyczny wymiar monarchii, jest penalizacja publicznie wyrażanej krytyki odnoszącej się do panujących i ich rodzin. W Belgii za obrazę królewskiego majestatu grozi do trzech lat więzienia. Choć przepis ten pochodzi z prawa datowanego na rok 1847 r., kara została wymierzona w XXI wieku tylko raz, w 2007 r., kiedy to mężczyzna został skazany po posądzeniu Alberta II o przemoc seksualną wobec dzieci¹¹⁸⁶. W Danii za zniesławienie królewskiego autorytetu przewidziana jest kara do czterech lat więzienia¹¹⁸⁷. W niderlandzkim

¹¹⁸² Zapis, odnoszący się do zakazu głosowania oraz przedstawiania swojej kandydatury w wyborach przez brytyjskiego monarchę rozciąga się także na członków królewskiej rodziny, jednak, jak skomentował Lord Naseby, reprezentanci Windsorów mogą brać udział w głosowaniu. O tym, czy w rzeczywistości *royal house* łamie postanowienia konwencji, opinia publiczna nie jest pewna: „By convention, The Queen does not vote or stand for election”, Vanderhoof, E., *Can the Royal Family...*

¹¹⁸³ Ibidem.

¹¹⁸⁴ Uprawnienia brytyjskiego panującego mogą zostać wykorzystane do mobilizacji sił zbrojnych w celu zakończenia masowych strajków w państwie, jak w 2000 r. podczas protestów paliwowych wywołanych przez kierowców ciężarówek. Istnieje obawa, że „nadzwyczajne uprawnienia” (*emergency powers*) mogłyby zostać użyte przez monarchę Wielkiej Brytanii, aby pomóc w tłumieniu protestów, które naruszyłyby stabilność i interes „klas kapitalistycznych”, *Monarchy – not just...*

¹¹⁸⁵ *The Role of Monarchy...*

¹¹⁸⁶ A. Zimmermann, *European countries where insulting the head of state can land you in prison*, <https://www.politico.eu/article/european-countries-where-insulting-head-of-state-can-land-prison-belgium-denmark-france-germany/> (dostęp: 18 września 2022).

¹¹⁸⁷ Ibidem.

kodeksie karnym za znieważanie lub zniesławienie monarchy widnieje kara do roku pozbawienia wolności, jak i zabronione jest rozprzestrzenianie materiałów, które mają na celu zhańbienie wizerunku panującego bądź jego rodziny¹¹⁸⁸. Wszelkiego rodzaju oszczerstwa kierowane w stronę króla Hiszpanii lub dynastii Burbonów powiązane są z wymierzeniem kary w wysokości od sześciu miesięcy do dwóch lat więzienia lub grzywną. Na bazie tego zapisu aresztowano w lutym 2021 roku rapera, który odważył się obrazić m.in. hiszpańską monarchię na platformie X (wcześniej Twitter)¹¹⁸⁹. Z surowym wyrokiem można spotkać się osoba, która obraziła królewski autorytet Szwecji. Wówczas kara za powyższe przestępstwo może dotyczyć pozbawienia wolności do czterech, a nawet sześciu lat¹¹⁹⁰. Obraza majestatu monarchy i jego rodziny jest traktowana z dużą powagą, co z jednej strony oznacza wymuszenie szacunku do głównego reprezentanta interesu narodowego, a z drugiej, po raz kolejny podkreślenie odrębności *royal family* w porównaniu do innych casusów prawnych. Wspomniany szwedzki przypadek jest wyrazem bardzo poważnego podejścia do kwestii ochrony autorytetu monarchy, skoro kara za naruszenie dobrego imienia władcy zaczyna się od czterech lat. Warto wspomnieć, że za dokonanie aktu gwałtu (zgodnie z Kodeksem karnym z 1 lipca 2018 r.) pozbawienie wolności obejmuje okres od dwóch lat wzwyż¹¹⁹¹. Republikanie zadają pytanie, dlaczego wartość i godność człowieka tak bardzo różni się w zależności od urodzenia i piastowanego stanowiska. Należy jednak pamiętać, że i w demokratycznych republikach Europy występują poważne kary za obrazę głowy państwa¹¹⁹².

O ile krytykowanie monarchii przez jednostki zagrożone jest postawieniem przed wymiarem sprawiedliwości, o tyle zupełnie inaczej wygląda relacja *royalsów* z mediami masowymi. Bycie częścią dynastii oznacza nieustanną medialną kontrolę, co przyczynia się do uprzedmiotowienia rodziny królewskiej lub książęcej przez media masowe. Członkowie

¹¹⁸⁸ Ibidem.

¹¹⁸⁹ Ibidem.

¹¹⁹⁰ Ibidem.

¹¹⁹¹ *Questionnaire on criminalization and prosecution of rape*, Government Offices of Sweden, 20 Maj 2020, Ju2020/01543/L5.

¹¹⁹² Za nazwanie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy przez pisarza Jakuba Żulczyka „kretynem”, groziło do trzech lat pozbawienia wolności lub w łagodniejszym wymiarze, skazanie na prace społeczne. We Francji, prezydent, jako państwowy urzędnik objęty jest specjalną ochroną przed oczernianiem, za co grozi kara pieniężna sięgająca sumy 45 tysięcy euro. Od trzech miesięcy do pięciu lat więzienia grozi osobie, która odważy się obrazić prezydenta Niemiec. Za znieważenie lub zniesławienie greckiej głowy państwa, można skazać winnego na karę więzienia do trzech miesięcy. Do czterech lat więzienia przewidziana jest kara w Islandii za akt zniewagi lub zniesławienia prezydenta. We Włoszech także i prasa może zostać pociągnięta do odpowiedzialności, jeśli dopuści się zniewagi głowy państwa, za co grozi sześć lat pozbawienia wolności. Portugalskie prawo wyraźnie wskazuje na karę do trzech miesięcy więzienia lub karę grzywny za obrazę prezydenta, a wymiar obu kar wzrasta, jeśli zniewagę lub zniesławienie przekazano za pośrednictwem mediów. Wszelkiego rodzaju działania, mające na celu oczernienie wizerunku słoweńskiego prezydenta klasyfikowane są jako przestępstwo i zagrożone są karą w wysokości do roku pozbawienia wolności lub grzywną, A. Zimmermann, *European countries...*

dynastii panującej znajdują się w centrum ciągłego medialnego zainteresowania, co jednocześnie umacnia ich wizerunek wśród obywateli, ale jednocześnie zwiększa ryzyko odnotowania wpadki, jak modowe *fau faux*, niewłaściwe zachowanie, czy skandaliczna wypowiedź. Im częściej takie przypadki są rejestrowane, tym szybciej opinia społeczna uzmysłowia sobie brak sensowności posiadania monarchii, której przedstawiciele, podobnie jak celebryci, poszukują rozgłosu poprzez skandale oraz „karmią prasę” (*they feed the press*)¹¹⁹³ nawet pośmiertnie (śmierć Diany jest nadal w centrum zainteresowania mediów)¹¹⁹⁴, jak stwierdził Louis Menand. O ile wiadomości na temat monarszych działań godzących w system moralny lub obowiązujące prawo zasługują na publiczne potępienie, o tyle komunikaty, które w sposób tabloidowy informują opinię publiczną o problemach dotyczących członków rodziny panującej powinny być przekazywane w sposób jak najbardziej dyskretny. O tym, jak media potrafią nagłośnić dany przypadek, świadczy przykład księżniczki Małgorzaty, siostry Elżbiety II, która cierpiała na schizofrenię w zaawansowanym stadium. Krytykowano jej tuszę, dość ekstrawagancki wygląd (przykrótkie i przezroczyste sukienki), otaczanie się piosenkarzami muzyki pop oraz byłymi hipisami. Małgorzata była znana ze swoich nałogów, jak nadmierne palenie papierów, spożywanie whisky, czy noszenie osobliwych kapeluszy¹¹⁹⁵. Z drugiej strony, media nie śledzą każdego ruchu monarchów i osób im bliskich, szukając kontrowersyjnych tematów, które mogłyby prowadzić w ostateczności do zniechęcenia społeczeństwa tematami obracających się wokół *royalsów*¹¹⁹⁶.

Rola mediów masowych nie jest jednak z góry ustalona, lecz nadana w zależności od tego, jakie relacje panują między dziennikarzami a dworem. O ile w Wielkiej Brytanii nastąpił pewnego rodzaju sojusz między *mass media* a *royal house*, o tyle w Norwegii zasady etycznego podejścia do komentowania i przekazywania wiadomości na temat panującej dynastii całkowicie odbiegają od brytyjskiego przykładu. „My nie pracujemy jak paparazzi”¹¹⁹⁷ skomentował Kjell Arne, królewski korespondent norweskiego tygodnika *Se og Hør*. Norwescy dziennikarze, gdy przyłapią monarchę w dwuznacznej sytuacji, nie utrwalą jej pod postacią fotografii, a nawet jest wysokie prawdopodobieństwo, że nie opublikują takiego zdjęcia, gdyby zostało przesłane do redakcji. Powyższe zachowanie mediów wynika także z instrukcji, jaką rodzina królewska przekazuje mediom z zarysowaniem wyraźnej granicy między tym, co jest

¹¹⁹³ L. Menand, *In Denmark...*

¹¹⁹⁴ Ibidem.

¹¹⁹⁵ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 226 – 227.

¹¹⁹⁶ S. Jenkins, *Britain's royal family...*

¹¹⁹⁷ „We are not at all working in the paparazzi manner”, *Just a regular guy*, <https://www.theguardian.com/uk/2000/mar/06/monarchy.features11> (dostęp: 11 września 2022).

uznane za właściwe do publikacji, a co klasyfikowane jest jako wyraz wścibstwa (podobnie jest na dworze belgijskim¹¹⁹⁸). Choć takie zachowanie wydaje się być naruszeniem wolności mediów, to norweska czwarta władza wykazała się zrozumieniem i uszanowała wolę *royalsów*¹¹⁹⁹.

Śledzenie przez media masowe poczynań monarchów sprawia, że członkowie dynastii są pod ciągłą kontrolą dziennikarzy i reporterów, a za ich pośrednictwem, społeczeństwa w wymiarze krajowym, jak i globalnym. Czwarta władza ingeruje w sferę prywatności, aby uzyskać możliwość upublicznienia każdego, nawet najbardziej intymnego momentu z relacji między członkami rodziny królewskiej. Z kolei nieujawnione tajemnice, jak przeszłość *royalsów*, bądź atmosfera jaka panuje na dworze, jeszcze bardziej potęgują medialne zainteresowanie, dopatrując się w ukrywaniu faktów elementów teorii spiskowych (jedna z najpopularniejszych teorii spiskowych powiązana jest z przyczynami wypadku samochodowego księżnej Diany), które, kiedy w końcu ujrzą światło dzienne, mogą znacząco zaważyć na dalszym podtrzymywaniu postaw promonarchicznych przez społeczeństwo, jak w przypadku finansowych malwersacji z udziałem Juana Carlosa i reakcji Hiszpanów na pytanie o przyszłość monarchii w państwie. W 2014 r. w czterdziestu miastach, w tym w Madrycie, Barcelonie, Walencji i Bilbao miały miejsce demonstracje nawołujące do zorganizowania referendum, aby Hiszpanie mogli opowiedzieć się na temat utrzymania monarchii lub jej zniesienia¹²⁰⁰.

Pod szczególnym medialnym nadzorem znajdują się panujący oraz jego następcy. Analizowany jest każdy ich gest, ruch, mimika twarzy, strój. To cechy, które najpierw wyłapuje oko widza nie mającego możliwości nawiązania bezpośredniego kontaktu z monarchami. Z drugiej strony, media starają się informować opinię o bolączkach trapiących monarchów (bulimia szwedzkiej księżniczki Wiktorii, w którą córka Karola XVI Gustawa popadła w wyniku szeregu obowiązków i roli, jaką jej powierzono jako następczyni tronu) oraz błędach popełnionych w młodości¹²⁰¹. Jeżeli tego typu przekazy będą często publikowane, wówczas

¹¹⁹⁸ Rzecznik belgijskiego pałacu, Rafike Yilmaz, odpowiedzialny jest za to, aby dziennikarze zostali w odpowiedni sposób poinformowani i poinstruowani o tym, jak mają interpretować wydarzenia.

¹¹⁹⁹ *Just a regular...; Monarchy – not just...*

¹²⁰⁰ Hiszpańska Zjednoczona Lewica (IU) wspominała o złożeniu wniosku w sprawie przeprowadzenie referendalnego głosowania, co przy dominacji środowisk sprzyjających monarchii (Partia Ludowa i socjaliści) łączyło się z niewielkimi szansami na przyjęcie takiej propozycji, *Monarchia w Hiszpanii. Protesty przeciwników króla*, <https://prawo.money.pl/aktualnosci/wiadomosci/artukul/monarchia;w;hiszpanii;protesty;przeciwnikow;krol a,26,0,1558810.html> (dostęp: 21 lipca 2022).

¹²⁰¹ Brat Fabioli, królowej Belgii, był dość specyficzną jednostką. Don Jaime de Mora y Aragon pracował jako taksówkarz, pianista grywający w barze oraz piosenkarz w rewii. Znany był z obracania się w środowisku miliarderów, gwiazd świata *show-biznesu*, arystokratów oraz organizowania hucznych urodzin. Członkowi rodziny panującej zarzucono konszachty z Rifaatem el-Asadem, podejrzany o handel narkotykami z Libanem.

obywatele będą kojarzyć monarchię wyłącznie z negatywnymi cechami oraz stracą zaufanie do monarchów (w tym następców tronu), którzy winni przedstawiać kryształową osobowość, skoro królewski lub książęcy dwór dąży do podtrzymania elitarniej pozycji w społeczeństwie.

Media doprowadziły do utowarowienia monarchii (*commodification of the monarchy*) przyczyniając się do wymogu jej większego otwarcia¹²⁰². Ma to swoje dobre i złe strony. Po pierwsze, dynastia musi uświadomić sobie, że jest pod nieustannym nadzorem społeczeństwa za pośrednictwem środków masowego przekazu, co sprawia, że *royalsi* muszą kontrolować swoje zachowanie. Kiedy belgijski król Filip wraz z żoną Matyldą udali się na służbową wizytę do byłej kolonii – Konga – każde zdanie, ruch i zachowanie było dokładnie rejestrowane i analizowane¹²⁰³. Taka postawa mediów oznacza pełnienie roli jednego ze sposobów nadzorowania, czy koronowani obywatele państwa potrafią godnie reprezentować interes narodu i promować wartości własnego królestwa lub księstwa.

Media potrafią także skutecznie nadszarpnąć wizerunek *royalsów*, jak to miało miejsce w Norwegii pod postacią filmu dokumentalnego wyemitowanego przez kanał telewizyjny TV2, przedstawiający los rodziny króla Haralda, w tym wypowiedź jego siostry księżnej Ragnhildy, która krytykowała swoją rodzinę, m.in. wybór małżonków dla swojej siostrzenicy i siostrzeńca. Po obejrzeniu dokumentu, 1/10 Norwegów stwierdziło, że ich postawy wobec władzy królewskiej osłabły. Badanie opinii publicznej zlecone przez gazetę „VG” instytucji „Infact” wykazało, że 42,2% w niewielkim stopniu utożsamia się z monarchią i rozumie wywód księżnej Norwegii, zaś 40,4% wykazało „trochę, raczej duże i znaczące” zrozumienie dla Ragnhildy. Bardziej negatywni okazali się być mężczyźni niż kobiety¹²⁰⁴. „Medialny nadzorca” nierzadko przekracza swoje uprawnienia i przyczynia się do propagowania komentarzy ingerujących w sferę prywatności, ku uciesze publiczności. Jest to jednak cena, którą *royalsi* zapłacili za pełnienie funkcji w ramach państwa, ale poza tradycyjnym podziałem społeczeństwa.

Personalne ograniczenia monarchów, medialna presja, społeczne oczekiwania dotyczące prezentowania przykładowej postawy i wzorcowej osobowości odbija się negatywnie na zdrowiu członków rodziny, zwłaszcza psychicznym. W latach 90. prasa odnotowała, iż niderlandzki książę Claus przebywał w szpitalu psychiatrycznym w Szwajcarii oraz w Niderlandach.

Był także serdecznym przyjacielem Mobutu Sese Seko, za co zyskał tytuł konsula Zairu w Maladze, T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 230 – 231.

¹²⁰² S. Tongyun, *The Queen and the Country: A Contextual Study of the Modernization of the British Royal Family as Represented by the Film The Queen*, [w:] „Intercultural Communication Studies” 2009, XVIII: 1, s. 83.

¹²⁰³ B. Moens, *Belgian king prepares to hand his daughter the curse of the crown*, <https://www.politico.eu/article/belgian-king-prepare-hand-daughter-curse-crown/> (dostęp: 12 września 2022).

¹²⁰⁴ C. Pettersson, *Weakened belief in the Norwegian monarchy*, <https://www.nettavisen.no/weakened-belief-in-the-norwegian-monarchy/s/12-95-196380>, (dostęp: 09 lipca 2022).

Medyczne raporty wykryły u arystokraty stany maniakalno-depresyjne, objawiające się w gwałtownych reakcjach. Lekarze wystawili diagnozę, że prawdopodobnie księżę nie wytrzymał presji związanej z wypełnianiem obowiązków na rzecz korony¹²⁰⁵.

„Bycie urodzony w monarszej rodzinie może być postrzegane bardziej jako przekleństwo niż błogosławieństwo. Musisz przestrzegać zasad, których nigdy nie wybrałeś”. Tak o monarchii wypowiadał się Mark Van den Wijngaert, obecnie emerytowany znawca historii królewskiej w KU Leuven¹²⁰⁶. Etykieta dworska i rola członków rodziny królewskiej jest wyzwaniem, któremu nie wszyscy są w stanie podołać. O tym, jak problematyczne może być życie *royalsów*, wypowiedziała się Alexandra Christina Manley, żona duńskiego księcia Joachima: „Wiem, że nakłada to na mnie więcej obowiązków niż praw”¹²⁰⁷. Z kolei inni członkowie *royal house* starają się poprawić swoją sytuację lub ją zmienić. W 2001 r. księżę Szwecji, Sigvard Bernadotte złożył pozew do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (*The European Court of Human Rights*) w sprawie parlamentarnych ograniczeń odnoszących się do warunków zawierania małżeństw. Niestety, rok później księżę zmarł, a złożona sprawa nie została rozstrzygnięta¹²⁰⁸. Odwołując się do innego przypadku, księżniczka Marie-Christine nie mogąc znieść braku możliwości podjęcia decyzji w najprostszych kwestiach, jak wybór stroju, zamówienie taksówki, zapłacenie za rachunek, opuściła belgijski dwór¹²⁰⁹. Kiedy księżniczka uwolniła się ze „złotej klatki”, tak się później wypowiadała się na temat swojej byłej roli: „(...) mówi się o mnie, że jestem czarną owcą rodziny. Ale moje obecne życie daje mi zadowolenie i nie ma dla mnie nic ważniejszego”¹²¹⁰.

Brak możliwości wyboru objawia się także w sprawach sercowych. Kiedy duński księżę Fryderyk przedstawił rodzicom swoją wybrankę, modelkę Katję Storkholm Nielsen, królowa wyraziła zastrzeżenia co do wybranki syna, wskazując na brak właściwego wykształcenia oraz prowadzenie zbyt frywolnego stylu życia. Choć duńska prasa wspierała modelkę nagłówkami „Katja, walcz o swego Fryderyka”, para ze sobą zerwała¹²¹¹. Podobny los spotkał króla, Edwarda VIII (1936), który zmuszony został do zrzeknięcia się zajmowanego stanowiska z powodu podjęcia przez niego decyzji o poślubieniu dwukrotnie rozwiedzionej Wallis Simpson¹²¹².

¹²⁰⁵ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 196.

¹²⁰⁶ “Being born into a royal monarchy can just as much be seen as a curse than as a blessing. You have to abide by certain rules for which you never chose”, [tłum. B. Bieniek]. B. Moens, *Belgian king prepares...*

¹²⁰⁷ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 37.

¹²⁰⁸ E. Vanderhoof, *Can the Royal Family...*

¹²⁰⁹ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 231.

¹²¹⁰ Ibidem, s. 232.

¹²¹¹ Ibidem, s. 35.

¹²¹² *The Role of Monarchy...*

„Nigdy nie narzekaj, nigdy nie wyjaśniaj”¹²¹³. Tak zwykło określać się brytyjską monarchię, jednak ta fraza znajduje zastosowanie praktycznie w każdej europejskiej monarchii konstytucyjnej. Presje i ograniczenia praw, swobód oraz wolności *royalsów* można podsumować stanowiskiem Anne Holt, byłej minister sprawiedliwości, która w gazecie *Dagsavisen* stwierdziła, że monarchia to coś więcej niż anachronizm, to „złote więzienie”, z którego należy wypuścić Oldenburgów. Można rozszerzyć tę myśl o pozostałe europejskie monarchie, których reprezentanci zostali pozbawieni lub w znacznym stopniu ograniczeni w wykonywaniu nawet najbardziej podstawowych funkcji. Ów wątek podchwyciła gazeta *Bergens Tidende*, komentując, że monarchia nie jest czymś, co wpisuje się model nowoczesnego państwa demokratycznego¹²¹⁴. Jest to argument niezwykle popularny wśród antymonarchistów, wskazujący na genezę pierwszych monarchii, które nie realizowały postulatów demokracji. Władza królewska to relikwiny minionych czasów, a mimo tego obecny w XXI wieku, który jednak nie może zostać całkowicie zreformowany, bowiem czym stałby się wówczas? Królewskie oraz książęce rodziny starają się implementować zmiany w konserwatywnych strukturach działania dworu, jednak nie jest możliwe, aby całkowicie zmienić liczącą kilkadziesiąt lub kilkaset lat tradycję. Z racji tego, że *royalsi* odpowiedzialni są za kreowanie odpowiedniego wizerunku państwa w relacjach międzynarodowych, muszą oni wyrzec się pewnych nawyków oraz zmienić swoje zachowanie dla dobra publicznego interesu. Choć wydaje się, że stanowi to przejaw łamania podstawowych zasad, którymi kierują się demokratyczne republiki, warto zaznaczyć, że i w niemonarchistycznych państwach najwyżsi przedstawiciele władzy muszą zrezygnować z niektórych przyzwyczajęń, bowiem każde stanowisko, które odnosi się do dbania o naród i interes obywateli wymaga poświęceń i częściowej rezygnacji z praw, a także wolności, które gwarantowane są przez ustawę zasadniczą.

Wolność mediów, które zachowały swoje uprawnienia w generowaniu przekazu, jest jednym ze wskaźników istnienia demokracji. W tym aspekcie, republikanie zwracają uwagę na dwie kwestie: albo czwarta władza zbyt ingeruje w życie *royalsów*, naruszając ich prywatność, albo środki masowego przekazu współpracują na rzecz panującej rodziny, kreując jak najlepszy wizerunek monarchii. Jest to problem, który dotyczy wszystkich głów państw. O niewłaściwe wykorzystanie medialnego potencjału został pozwany trzykrotny premier

¹²¹³ „Never complain, never explain” [tłum. B. Bieniek], R. Burchfield, *The Royals’ “Never Complain, Never Explain” Mantra May Soon Be a Relic of the Past*, <https://www.marieclaire.com/celebrity/royals/the-royals-never-complain-never-explain-mantra-may-soon-be-a-relic-of-the-past/> (dostęp: 04 lipca 2022).

¹²¹⁴ N. Berglund, *Monarchy debate...*

Włoch, Silvio Berlusconi, który pełnił funkcję właściciela kilku najbardziej znaczących stacji telewizyjnych, blokujących emitowanie demonstracji przeciwko jego rządowi, czy prezydent Władimir Putin, który zamknął stację NTV Bierzowskiego, informującą odbiorców o wojnie w Czeczenii¹²¹⁵. W „karłowatych” monarchiach Europy nie odnotowano takiego typu przypadków manipulacji mediami czy cenzurowania treści.

Royalsi zostali pozbawieni możliwości swobodnego wyrażania swoich myśli, co wynika z utartej definicji o neutralności monarchy, aby nie narazić się żadnej grupie społecznej, jak i politycznej (kadra sprawująca władzę) będących w stanie zainicjować proces detronizacji monarchy, a nawet zmianę ustroju. Krytykowane są wypowiedzi zarówno te najbardziej rażące, jak i te, które dalekie są od jakichkolwiek konotacji z polityczno-społecznie wrażliwymi kwestiami. W pierwszym przypadku, gwałtowną reakcję opinii publicznej wywołała wypowiedź szwedzkiego króla Karola XVI Gustawa z 2004 roku, który określi sułtana Brunei Darussalam, jako znajdującego się „blisko swojego ludu i [który] nie jest dyktatorem”¹²¹⁶, a państwo Brunei szwedzki król uznał za „bardziej otwarte niż jakiegokolwiek inne”¹²¹⁷. Do drugiej kategorii można zaliczyć wypowiedź córki Karola XVI Gustawa i jednocześnie następczyni tronu szwedzkiego, Wiktorii, która na pytanie o to, co sądzi o wybraniu 30 listopada 2021 r. pierwszej w dziejach Szwecji kobiety premier Magdaleny Andersson, odpowiedziała, że „jest to ważnym symbolem”¹²¹⁸. Ellen Myrgård Lindén, wieloletnia dziennikarka pracująca dla „Svensk Dam” skomentowała, że słowa Wiktorii stanowią przejaw wyłamywania się *royalsów* ze skostniałych ograniczeń powstrzymywania się od wyrażania opinii¹²¹⁹. Inny przykład pochodzi z Belgii, gdzie książę Filip wystosował osobiście list do prezydenta Konga z ubolewaniem za zbrodnie dokonane przez Leopolda II na kongijskich mieszkańcach. Czyn monarchy spotkał się z pozytywnym odbiorem większości polityków i aktywistów, jednak jednocześnie padły słowa krytyki, że działanie Filipa było spóźnione i niewystarczające. Parlamentarzysta i reprezentant partii Zielonych, Wouter De Vriendt, skomentował królewski akt, jako: „(...) bardzo ważny pierwszy krok, ale to nie może być jednorazowy ruch. Musimy wyjść poza ten list i zaangażować się w dyskusję na temat

¹²¹⁵ P. Czarnecki, *Autorytaryzm a demokracja...*, s. 31.

¹²¹⁶ „(...) en ledare som står nära sitt folk och inte som någon dyktator” [tłum. B. Bieniek], V. Savic, *Kungen får skarp kritik för uttalanden om Brunei*, <https://sverigesradio.se/artikel/365873> (dostęp: 11 września 2022).

¹²¹⁷ „(...) mer öppet land än något annat (...)” [tłum. B. Bieniek], *ibidem*.

¹²¹⁸ „Det är en viktig symbol (...)” [tłum. B. Bieniek], S. Mattsson, *Victorias oväntade ord om nya statsministern Magdalena Andersson*, <https://www.svenskdam.se/kungligt/kronprinsessan-victorias-ovantade-utspel-om-magdalena-andersson-det-kanns-fel/8084558> (dostęp: 10 grudnia 2021).

¹²¹⁹ *Ibidem*.

formalnych przeprosin jako naród”¹²²⁰. Jednak dalsze zaangażowanie monarchy w wyrażaniu własnej opinii i udziału w procesie o charakterze politycznym zaszkodziłby przyjętej neutralności belgijskiej koronowanej władzy.

Powyższe wypowiedzi są przejawem chęci utrzymania poprawnych relacji z innymi podmiotami sceny międzynarodowej oraz podążania za protokołem dyplomatycznym i nienadwyrażania relacji między państwami (*casus* Brunei i Belgii). Dla republikanów jest to przejaw ignorancji ze strony monarchy oraz kreowanie negatywnego wizerunku państwa wśród innych podmiotów. Po drugie, wyrażenie jakiegokolwiek opinii, która choćby w najmniejszym stopniu odnosiłaby się do kondycji państwa, automatycznie narażone jest na krytykę ze strony środowisk pro-republikańskich, jak w przypadku wypowiedzi Wiktorii na temat nowej premier. Można zatem podsumować, że aktywność koronowanych głów państwa sprowadza się do wygłaszania mów tronowych oraz składania życzeń noworocznych: „W ciągu 365 dni w roku mają prawo tylko milczeć (...)”¹²²¹.

Demokratyczna wolność wyrażania myśli i dokonywania decyzji, które nie godzą w dobro, zdrowie oraz życie drugiego człowieka, zostały odebrane *royalsom*, a mimo tego, europejskie monarchie nadal noszą znamiona demokracji. Władza królewska czy książęca nie jest zatem zaprzeczeniem władzy ludu jako sposobu zarządzania państwem, lecz stoi w opozycji do praw oraz wolności, które przynależą jednostce. Widoczny jest w tej kwestii paradoks, który odnosi się także do władców monarchii absolutnych. Monarchie europejskie demokratycznych państw są jednymi z najbardziej ograniczonych monarchii na świecie oraz stanowią przykład odebrania części społeczeństwa (osobom związanym z domem panującym) znacznej części demokratycznych praw. Z kolei monarchie absolutne cieszą się uprzywilejowaną postawą monarchów i ich rodzin, mogących znacząco oddziaływać na dyskurs polityczny oraz losy państwa, które zostało uznane za niedemokratyczne¹²²².

¹²²⁰ „It’s a very important first step, but this can’t be a one-shot move. We have to move beyond this letter and engage in a discussion about formal apologies as a nation” [tłum. B. Bieniek], B. Moens, C. Gijs, *Of race and royalty...*

¹²²¹ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 191.

¹²²² O tym, jak monarchia może być niedemokratyczna poświadcza przypadek Arabii Saudyjskiej. Monarcha wywodzący się z dynastii Saudów (największa i najbardziej wpływowa rodzina w państwie, licząca ok. od pięciu do ośmiu tysięcy członków, choć przypuszcza się, że tylko tuzin z nich wpływa na państwowy proces decyzyjny) obejmuje władzę ustawodawczą i wykonawczą. Pozostałe poziomy władzy znajdują się w zasięgu członków rodziny królewskiej. Królewska rodzina zdominowała Radę Ministrów założoną w 1953 r., której celem było regularne, cotygodniowe spotkanie króla, księcia koronnego i zastępcy księcia koronnego, będącego jednocześnie wiceprzewodniczącym Rady Ministrów ze wszystkimi ministrami, którzy byli nominowani i usuwani przez króla. Kluczowe stanowiska odnoszące się do polityki wewnętrznej, zagranicznej i obrony spoczywały w rękach członków domu królewskiego, jednak coraz częściej większy wpływ i udział w tych sektorach przypada wysoko wykwalifikowanym ekspertom i agencjom nie należącym do rodziny Saudów, I. Wurm, *In Doubt for the Monarchy Autocratic Modernization in Saudi-Arabia*, tłum. G. Shkalikov, PRIF Reports No. 81, Germany, 2008, s. 5.

Ograniczenie wyrażania swojej opinii to nie jedyna odebrana dynastiom wolność. Inna kategoria ograniczeń odnosi się do sfery osobistej. Członkowie dynastii posiadają znikomą wolność w dokonywaniu wyborów oraz decydowaniu o sobie i swojej przyszłości. Zauważalne jest to w praktykowanej religii¹²²³, zawieraniu małżeństw¹²²⁴, edukacji¹²²⁵ oraz codziennych czynnościach, jak dobór strojów¹²²⁶ czy wychowanie potomstwa (kwestia płodności, liczba dzieci i czasu oczekiwania na dziedzica, różnice w sposobie wychowania następcy tronu, a dziecka, które takiej funkcji nie będzie pełnić). To „odrębne” traktowanie *royalsów*, sprawia, że są to w niektórych przypadkach jednostki nieszczęśliwe pozbawione możliwości realizacji swoich marzeń czy decydowania o swoim losie¹²²⁷. Siostrze królowej Elżbiety zakazano wyjścia z mężem za bohatera wojennego w bitwie o Anglię, kapitana Petera Townsenda, ponieważ nie pochodził on ze szlacheckiej rodziny, a dodatkowo był rozwodnikiem z dwójką dzieci. Kapitan pod presją królowej wyemigrował do Belgii, a księżniczkę wysyłano w podróż na Antyle¹²²⁸. Innym przypadkiem była sprawa księżniczki Mariany, córki księżnej Alexandry z Kent i Angus Ogilvy, która została postawiona przed ultimatum: albo aborcja dziecka poczętego z fotografem Paulem Mowatem, albo ślub¹²²⁹. Z kolei królewska para Harald i Sonja starali się przez dziewięć lat uzyskać zgodę na zawarcie małżeństwa. Oczekiwano wówczas,

¹²²³ Norweski król musi być wyznania ewangelicko-luterańskiego (art.4); monarcha Szwecji i członkowie rodziny panującej zobowiązani są do uczestniczenia w obrzędku augsbursko-ewangelickim (art.4), *Konstytucja Królestwa Norwegii, Konstytucja Królestwa Szwecji, wyd. 2 zm. i uaktual., tłum. K. Dembiński, M. Grzybowski. Warszawa, 2000.*

¹²²⁴ Art. 36 norweskiej Konstytucji wprost mówi, że następca lub następczyni tronu nie może zawrzeć związku małżeńskiego bez zgody wyrażonej przez panującego monarchę. Z kolei art. 28 Konstytucji Królestwa Holandii wskazuje: „Zawarcie małżeństwa przez Króla bez zgody udzielonej w ustawie jest równoznaczne abdykacji”; *Konstytucja Królestwa Norwegii; Konstytucja Królestwa Holandii.*

¹²²⁵ Konieczność odbycia przez męskich członków dynastii Windsor nauki w wojskowej akademii w Sandhurst; A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 125.

¹²²⁶ Kiedy dom mody Dior zorganizował pokaz mody w Londynie, Elżbieta nie mogła w nim uczestniczyć, ponieważ bycie zbyt modną nie przystawało przyszłej następczyni tronu, w przeciwieństwie do jej młodszej siostry, Margaret, która mogła sobie pozwolić na ekstrawagancję i wolność w wyborze stylu. Z kolei dla księżniczki koronnej Danii, Marii, dopasowanie się do królewskiej mody było nie lada wyzwaniem: „To było dla mnie całkiem zniechęcające. Byłam dziewczyną, która nosiła T-shirty i szorty oraz chodziła boso” (“That was pretty daunting for me. I was a T-shirt-and-shorts girl, known to go barefoot.”) [tłum. B. Bieniek]; A. Schreier Korinth, *För Sverige i Tiden – Kronprinsessan Victoria- klädsel i kunglig ämbetsutövning*, Stockholms universitet 2017, *Institutionen för mediastudier*, s. 16; A. Ch. Madsen, *The north star – an interview with Crown Princess Mary of Denmark*, <https://www.ft.com/content/ec8f1d58-f6d4-4893-ad1b-d24dd03afc9e> (dostęp: 11 lipca 2022).

¹²²⁶ E. Vanderhoof, *Can the Royal Family...*

¹²²⁷ Młode pokolenia rodzin panujących często spotykają się z krytyką na temat ich decyzji życiowych oraz sercowych, szczególnie kiedy przyszły małżonek lub małżonka nie wywodzi się z arystokratycznego rodu lub posiada kontrowersyjną przeszłość. Na tym tle wyróżnia się reakcja duńskiej królowej Małgorzaty. Fryderyk w 2004 r. ożenił się z Australijką Mary Donaldson, z której monarchini jest zadowolona, twierdząc, że lepszej synowej nie mogła sobie wymarzyć, z kolei dwukrotne małżeństwo Joachima nie stanowiło dla królowej żadnego problemu, *World's coolest queen: Margrethe of Denmark*, <https://www.dw.com/en/worlds-coolest-queen-margrethe-of-denmark/a-18384661> (dostęp: 11 lipca 2022).

¹²²⁸ T. Pasierbiński, *Blaski i cienie...*, s. 225 – 226.

¹²²⁹ *Ibidem*, s. 229.

że arystokraci będą żenić się między sobą lub z członkami innych rodzin królewskich¹²³⁰. Podobne traktowanie dotyczy również małżonków głów państwa, zmuszanych do dokonania, np. konwersji na religię dominującą w królestwie lub księstwie, której systemu wartości nie muszą osobiście uznawać, ważne, żeby z biurokratycznego punktu widzenia zostały spełnione wszelkie formalności. Można zatem stwierdzić, że współczesne monarchie cechuje uprzedmiotowienie postawy religijnej oraz dehumanizacja ludzkiej natury na rzecz zachowania czystości arystokratycznego tytułu.

Niedemokratyczność monarchii można sprowadzić do dwóch głównych dylematów:

- a) Zakres uczestnictwa monarchy w sprawowaniu władzy;
- b) Rozszerzone, a zarazem ograniczone prawa oraz wolności nadane monarchom i ich rodzinom.

Druga kwestia została w sposób wyczerpujący wyjaśniona w pracy, natomiast pierwszy aspekt wymaga obszerniejszego omówienia. Niezależnie od tego, czy monarcha otrzymał jedynie symboliczne czy spore uprawnienia do kierowania państwem, w obu przypadkach istnieją mechanizmy ograniczające wolę panującego, co wywodzi się z historycznej praktyki powstrzymywania nieograniczonego prawnie władcy przed nadużyciami swojej władzy. W Wielkiej Brytanii takimi mechanizmami jest Izba Gmin (*House of Commons*) oraz Izba Lordów (*House of Lords*)¹²³¹. Innym, a nawet ważniejszym narzędziem minimalizowania efektów szkodliwej polityki monarchy jest niezadowolenie obywateli. Społeczny sprzeciw podporządkowania się rządowi belgijskiego Leopolda III (1934 – 1951), doprowadził do jego pięcioletniego wygnania. Z kolei Wielkiego Księcia Luksemburga Henryka pozbawiono mocy ustawodawczej po odmówieniu podpisania przez monarchę ustawy o eutanazji¹²³². W 1920 r. duński władca Christian X zdymisjonował premiera oraz rząd z powodu różnic w zajmowanych stanowiskach w odniesieniu do obranych kierunków polityki państwa. Społeczeństwo gwałtownie zareagowało na decyzję króla, co zmusiło monarchę do zrzeknięcia się korony¹²³³.

Kolejną instytucją, która nadzoruje i informuje społeczeństwo o nagannym zachowaniu *royalsów* są media. Źródła informacji kreują postawy pro- lub antymonarchistyczne wśród obywateli państwa. Co więcej, *mass media* zajmują się prowadzeniem badań empirycznych, pod postacią sondaży i ankiet, które mają przedstawić właściwe nastroje panujące w społeczeństwie. Ostatnim środkiem alarmującym koronowaną głowę państwa o odbiorze

¹²³⁰ D. Albert, *King Harald V of Norway: The Story of Norway's Current Monarch*, <https://www.lifeinnorway.net/king-harald-v/> (dostęp: 11 lipca 2022).

¹²³¹ E. Vanderhoof, *Can the Royal Family...*

¹²³² *The Role of Monarchy...*

¹²³³ *Ibidem*.

monarchii w państwie jest referendum, którego wyniki wykażą zdecydowane poparcie dla monarchii lub będą stanowić przesłankę do zmiany ustroju politycznego państwa¹²³⁴. Referenda są skutecznym narzędziem badania społecznego poparcia dla danej kwestii. Z racji braku przeprowadzania regularnych wyborów, monarchię najlepiej badać poprzez głosowanie ludowe. Takie referendum odbyło się w Norwegii w związku z rozwiązaniem unii personalnej ze Szwecją. Król Oskar II wraz ze swoją rodziną zrzekł się korony tego samego dnia, w którym to podpisano porozumienie w Karlstad 26 października 1905 r. 18 listopada 1905 roku w wyniku referendum Norwegowie zwrócili się do księcia Karola Duńskiego o zostanie nowym królem państwa fiordów. Wyniki badania wskazały na ustanowienie władzy królewskiej – 79% głosów było na tak, a 21% przeciwko, przy frekwencji wynoszącej 75%. Warto dodać, że referendum przeprowadzono z inicjatywy ministra spraw zagranicznych, który dążył do zbadania sprawy przyszłości monarchii, Szwecji, dynastii i duńskiej rodziny królewskiej¹²³⁵.

Polityczne ograniczenie monarchy jest próbą ochrony demokratycznych zasad przed nadużyciami ze strony władzy wykonawczej. Dość dużą swobodę posiada szef państwa w systemie wielopartyjnym, gdzie głowa państwa swobodnie może podchodzić do nominacji na stanowisko premiera i w procesie budowania koalicji. Jeżeli natomiast nie jest pożądane, aby monarcha faworyzował któreś ze stronnictw, wtem wprowadza się ograniczenia pod postacią, np. wyboru premiera przez speakera za zgodą parlamentu, jak to ma miejsce w dzisiejszej Szwecji¹²³⁶. Pozostałe ograniczenia odnoszą się do wyjęcia spod kontroli monarchów niektórych wrażliwych sektorów państwa (z pewnymi wyjątkami, jak zachowanie sprawowania kontroli nad siłami zbrojnymi, korpusem dyplomatycznym, czy instytucjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo w przypadku Hiszpanii). Limitacja obowiązków w powyższym zakresie wynika z próby zapobiegnięcia stworzenia drugiego, prywatnego rządu królewskiego rodu, który byłby wyjęty spod kurateli ministrów. Dwór królewski powinien znaleźć się w obszarze odpowiedzialności ponoszonej przez premiera¹²³⁷, a aby zachować zasadę apolityczności monarchii, wyznacza się premiera jako przewodniczącego rządu, zakazując tym samym panującemu brania udziału w posiedzeniach gabinetu, z pewnymi wyjątkami, jak uroczyste okazje¹²³⁸. Po trzecie, w niektórych ustawodawstwach, np.

¹²³⁴ Ibidem.

¹²³⁵ K.O. Jonsrud, *Monarki og egalitaere verdier – et paradox? En studie av monarkins legitimitet i det norske samfunn*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Institutt for sosiologi og statsvitenskap. Norsk teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim 1996; O. Listhaug, *Politikk og samfunn*, [w:] ”Norske meninger 1946 – 93”, red. B. Alstad, Bind 1. Soreidgrend, Stockholm 1993; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet i Sverige och Danmark*, <https://www.dixikon.se/monarkins-legitimitet-i-sverige-och-danmark/> (dostęp: 23 czerwca 2022).

¹²³⁶ E. Bulmer, *Constitutional...*, s. 11.

¹²³⁷ Ibidem, s. 14.

¹²³⁸ Ibidem.

belgijskim, widnieje zapis zakazujący członkom sprawującej władze dynastii zajmowanie urzędów ministerialnych, bowiem jak w takim przypadku pociągnąć do odpowiedzialności jednostki, które wchodzi w skład politycznie neutralnej rodziny królewskiej sprawującej najwyższą władzę w państwie?¹²³⁹ Nieograniczona władza monarchów jest już tylko mitem, bowiem nie tylko prawo, ale i polityczno-społeczne instrumenty są głównymi przeszkodami uniemożliwiającymi rozszerzenie władzy europejskiego monarchy.

Określenie monarchii jako niedemokratycznej *sensu largo* wymaga wyjaśnienia, czym właściwie jest demokratyczna władza. Wśród toczących się debat nad rozróżnianiem definicji demokracji (racjonalistycznych, utopijnych, idealistycznych, empirycznych, opisowych, instytucjonalnych, proceduralnych) oraz badaniem istoty instytucji demokratycznych, uwagę przykuwa próba przekucia „wzniosłej” demokracji w „zdroworozsądkową”¹²⁴⁰. Dla Roberta Dahla realistyczna demokracja składa się z wyboru przywódcy państwa w równych, uczciwych regularnych wyborach, gdzie każdy ma prawo uczestniczyć i walczyć o głosy elektoratu¹²⁴¹. Niedemokratyczne są te, które wykluczają z biernego czy czynnego udziału w wyborach określne grupy społeczne, ze względu na rasę, wyznanie, płeć, oraz opozycję, którą się dodatkowo zastrasza, a wybory same w sobie padają ofiarą manipulacji i fałszerstwa końcowych wyników¹²⁴². Huntington wskazał, że jeżeli rdzeń demokracji, czyli wybór przywódców państwa w wyniku wolnych, otwartych i równych wyborów zostanie usunięty, to będzie to stanowić krytyczny punkt w procesie demokratyzacji¹²⁴³. Jednak amerykański politolog sam wskazuje, że takie podejście definiujące demokrację jedynie poprzez pryzmat wyborów jest stanowiskiem minimalistycznym, bowiem nawet przy zachowaniu zasad demokratycznego organizowania i przeprowadzania wyborów, wybrane rządy mogą jawić się jako „nieskuteczne, skorumpowane, krótkowzroczne, nieodpowiedzialne, zdominowane przez grupy interesu oraz niezdolne do przyjęcia polityki koniecznej dla dobra publicznego”¹²⁴⁴. Wybrani decydenci polityczni mogą okazać się jedynie zasłoną, za którą ukrywa się prawdziwa siła kierująca państwem, wykorzystująca wybranych polityków, jako swoje marionetki¹²⁴⁵. Taką retorykę zastosowano w sprawie Juana Carlosa, który miał zostać koronowany

¹²³⁹Ibidem, s. 15.

¹²⁴⁰ S.P. Huntington, *Trzecia fala...*, s. 16 – 17.

¹²⁴¹ Ibidem, s. 17.

¹²⁴² Ibidem, s. 18.

¹²⁴³ Ibidem, s. 19.

¹²⁴⁴ Ibidem, s. 20.

¹²⁴⁵Ibidem.

z namaszczenia Franco, co uznane zostało jako wyraz serwilizmu ze strony monarchy wobec byłego dyktatora¹²⁴⁶.

Podobnie postrzega się monarchów jako „parawany”, za którymi chowają się skorumpowani i winni polityczni decydenci. Kiedy w lipcu 2022 r. zaczął rozpadać się rząd byłego premiera Wielkiej Brytanii Borisa Johnsona (2019 – 2022), były rezydent siedziby na Downing Street nie miał początkowo zamiaru ustępować z premierskiego fotela i, aby utrzymać się na stanowisku, pojawiły się podejrzenia o posunięcie się przez Johnsona do wykorzystania w tym celu królowej Elżbiety II. Miałyby ona wówczas zostać poproszona o rozwiązanie rządu i rozpisanie nowych wyborów, przy czym królowa zachowałaby prawo do odmowy. Krytycy byłego premiera określili taki pomysł jako czyste szaleństwo, a gdyby jeszcze panująca odrzuciła prośbę Johnsona, wówczas doprowadziłoby to do konstytucyjnego chaosu¹²⁴⁷. Monarchia, według profesora Rona Bergera, to także „zasłona dymna” dla prawdziwych elit, które znajdują się za sterem władzy państwowej. W rozumieniu cyników, politycy wykorzystują Koronę i określają ją jako „miękką twarz” (*soft face*) polityki, zaś dla mas, *royal power* to kolejny rodzaj „przedstawienia i rozrywki”¹²⁴⁸.

Właściwa demokracja powinna kojarzyć się z *liberté, égalité, fraternité*¹²⁴⁹, a następnie: „skuteczną kontrolą obywateli nad polityką, odpowiedzialnym rządem, uczciwością i otwartością w polityce, opartej na wiedzy i racjonalnych debatach o najważniejszych problemach, równym uczestnictwem i równą władzą (...)”¹²⁵⁰. Z drugiej strony, Huntington¹²⁵¹ twierdzi, że: „W stopniu, w jakim najsilniejsi decydenci zbiorowości nie są wybierani w drodze wyborów, system polityczny pozostaje niedemokratyczny”. Jednak, czy można określić króla Szwecji czy monarchę Wielkiej Brytanii jako „najsilniejszych decydentów”? Takie nazwanie byłoby właściwe dla europejskich księstw, jak Liechtenstein czy Monako lub absolutnych monarchii w Azji (Brunei Darussalam), lub na Bliskim Wschodzie i w Afryce (Arabia Saudyjska, Jordania, Maroko, Swaziland). W demokracjach władza nie spoczywa w rękach jednej osoby, lecz jest współdzielona zgodnie z założeniami zasady Monteskiusza, aby wzajemnie kontrolować poczynania decydentów¹²⁵².

¹²⁴⁶ M. Biernacka, *Bohaterowie czy antybohaterowie...*, s. 73.

¹²⁴⁷ *Boris Johnson pressas att avgå av sin egen regering – vägrar*, <https://www.expressen.se/nyheter/pressen-mot-boris-johnson-inifran-partiet-at-helvete-med-det/> (dostęp: 06 lipca 2022).

¹²⁴⁸ *The British Monarchy: Relevant or Relic?*, <https://www.albany.edu/news/12895.php> (dostęp: 04 lipca 2022)

¹²⁴⁹ S.P. Huntington, *Trzecia fala...*, s. 19.

¹²⁵⁰ *Ibidem*.

¹²⁵¹ Za niedemokratyczne systemy, Huntington uważał „monarchie absolutne, biurokratyczne imperia, oligarchie, arystokracje, reżimy konstytucyjne o ograniczonych prawach wyborczych, systemy despotyczne, reżimy faszystowskie i komunistyczne, dyktatury wojskowe oraz inne typy rządów”, *Ibidem*, s. 22.

¹²⁵² *Ibidem*, s. 20.

Monarchia określana jest jako niedemokratyczna z racji sprawowania dożywotniej władzy przez osobę, która nawet nie została wybrana przez *vox populi*. Jednak umiejscowienie europejskich monarchii na równi z takimi państwami, jak Węgry, Rosja czy państwa, które znajdowały się między rządami demokratycznymi i niedemokratycznymi (rządy Kuomintangu na Tajwanie łączyły w sobie elementy autorytaryzmu, demokracji i totalitaryzmu)¹²⁵³ wydaje się być zbyt dalekim i nieadekwatnym posunięciem.

Zatem (nie)demokratyczność monarchii można pojmować w dwojnasób:

- c) Teoretyczne podstawy, które definiują ustrój monarchiczny;
- d) Praktyczne zastosowanie monarchii.

W przypadku drugiego podpunktu o demokratycznym charakterze monarchii mogą poświadczyć liczne raporty, jak choćby dokumenty przygotowywane przez *Democracy Index*. Według DI z 2021 r. w pierwszej piątce znalazły się kolejno: Norwegia (9,75), Nowa Zelandia (9,37), Finlandia (9,27), Szwecja (9,26) i Islandia (9,18)¹²⁵⁴. Jak zatem wykazano, najbardziej demokratyczne okazały się dwie skandynawskie monarchie oraz jedna część składowa Commonwealthu zarządzanej przez brytyjskiego monarchę.

Demokracja nie jest tylko systemem politycznym, lecz także systemem społecznym: „Demokracja jest nie tylko formą państwa, ale również formą społeczeństwa. Do powstania demokratycznej kultury politycznej i jej stabilizacji dochodzi już w życiu codziennym obywateli”¹²⁵⁵. W demokracji ważne są normatywne wyobrażenia o tym, jak powinno wyglądać życie polityczne i jakie powinno być zachowanie decydentów politycznych, jakich zasad przestrzegać oraz do jakich celów dążyć¹²⁵⁶. Jak wskazuje Paweł Czarnecki, demokracja i jej instytucje będą działać wadliwie w społeczeństwie, gdzie relacje między rządzącymi i rządzonymi regulowane są przez związki hierarchicznego podporządkowania się¹²⁵⁷. Demokracja nie jest z góry określonym systemem procedur i instytucji, lecz projektem, który pozwala realizować w państwie dane wartości. Idee, które cieszą się bezwzględnym poparciem są prawa człowieka, wolność i tolerancja¹²⁵⁸. Zgodnie z myślą Pawła Czarneckiego, błędem

¹²⁵³ Ibidem, s. 18 – 19.

¹²⁵⁴ *Democracy Index 2021: the China challenge*, https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=democracy-index-2021&gclid=CjwKCAjwhNWZBhB_EiwAPzlhNiBII7ebOpoJERpXQOxPsNxPOenyFTpo08erRFGRj2-s3D_icgo4rBoCEwcQAvD_BwE (dostęp: 18 września 2022).

¹²⁵⁵ G. Mayer, *Kultura polityczna i demokratyzacja – podstawy, problemy i tezy*, [w:] „*Kultura polityczna w Polsce i w Niemczech*”, red. G. Meyer, S. Sulowski, W. Łukowski, tłum. M. Kurkowska, Warszawa 2007, s. 9; P. Czarnecki, *Autorytaryzm a demokracja...*, s. 23.

¹²⁵⁶ P. Czarnecki, *Autorytaryzm a demokracja...*, s. 23.

¹²⁵⁷ Ibidem, s. 22 – 23.

¹²⁵⁸ Ibidem, s. 35.

jest mówienie o demokracji w sensie wartości uznawanych za jej podstawę, bowiem nieprzestrzeganie ich nie jest oznaką zniesienia demokracji na rzecz zwyrodniałego reżimu¹²⁵⁹.

2.2 Zarys tradycji monarchicznej w Szwecji do 1809 r.

Paul Christian Sinding określił antyczną monarchię¹²⁶⁰ państw Północy jako *quasi-monarchię* absolutystyczną z elementami dziedzicznej elekcyjnej władzy królewskiej. Pierwsi władcy Skandynawii byli traktowani jako przyjaciele, ojcowie oraz doradcy, do których można było udać się z trapiącym problemem. Z powodu bliskiej, niemalże rodzinnej relacji występującej na linii król – społeczeństwo nie oczekiwano od poddanych klękania przed panującym. Mimo tego, wyższy status władcy był podkreślany przekazywaniem przez lud na rzecz króla np. dużych farm, znacznej części łupów wojennych, najwyższych miejsc podczas uct, a także podczas obrad publicznych, czyli *thingów*, gdzie konsultowano wspólnie sprawy publiczne. Co więcej, lasy i niezamieszkałe połacie ziemi także należały się władcy¹²⁶¹. Władza Korony była jednak ograniczona, a funkcja monarchy sprowadzała się do rozstrzygania sporów i w ten sposób Korona stanowiła źródło prawa oraz uosabiała siłę zmieniającą stare przepisy po uzyskaniu odpowiedniej zgody. Wśród zadań pierwszych władców warto wymienić także składanie ofiar i przewodniczenie religijnym ceremoniom¹²⁶². Kiedy król zmarł, społeczeństwo zbierało się i dokonywano wyboru następcy. W większości przypadków tron otrzymywał najstarszy syn zmarłego, aby w ten sposób uniknąć walki o władzę, mimo że zasada dziedzictwa nie była jeszcze do końca zinstytucjonalizowana¹²⁶³.

W całej Skandynawii, co prawda, przyszły władca musiał cechować się królewską krwią oraz wykazać się męstwem, mądrością, jak i talentem militarnym, jednak bezwzględnym warunkiem jego koronacji było uzyskanie przede wszystkim akceptacji przez *thing*¹²⁶⁴, jako źródła władzy królewskiej¹²⁶⁵. *Thing* to polityczno-prawne „zgromadzenie wolnych ludzi z danego terenu, którzy zbierali się regularnie, aby decydować o ważnych sprawach”¹²⁶⁶.

¹²⁵⁹ P. Czarnecki, *Autorytaryzm a demokracja...*, s. 37.

¹²⁶⁰ W odniesieniu do regionu skandynawskiego występuje odmienna chronologia oraz obowiązuje inne nazewnictwo. Proponuje się podział na późną epokę żelaza i erę wikingów (500 – 1000), średniowiecze (1000 – 1350), późne wieki średnie (1350 – 1500) oraz wczesny okres nowożytności (1500 – 1700), J. Myrdal, *Farming and feudalism, 1000–1700* [w:] „The Agrarian History of Sweden. 4000 BC to AD 2000”, red. J. Myrdal, M. Morell, Lund 2011, s.74.

¹²⁶¹ P. C. Sinding, *History of Scandinavia. From the Early Times of the Norsemen and Vikings to the Present Day*, second edition, New York 1859, s. 37 – 38.

¹²⁶² Ibidem, s. 37.

¹²⁶³ M.J. Trow, *Kanut Wielki. Wnuk Mieszka*, tłum. T. Kazimierczyk, Warszawa 2020, s. 95.

¹²⁶⁴ Ibidem.

¹²⁶⁵ St. Piekarczyk, *O społeczeństwie i religii w Skandynawii VIII- XI w.*, Warszawa 1963, s. 157.

¹²⁶⁶ M.J. Trow, *Kanut Wielki...*, s. 95.

W czasach przedchrześcijańskich prawdopodobnie miał charakter religijny, jednakże w średniowieczu pełnił funkcję przede wszystkim sądu. *Thing* służyły do reprezentacji interesu danej prowincji oraz pełniły funkcję miejsca do negocjacji między ludźmi z danego regionu a królem¹²⁶⁷. Skandynawskie *thingi* odgrywały specjalną rolę w życiu społeczno-politycznym mieszkańców Północy, stąd też organizowano je w odpowiednich miejscach otoczonych świętymi jesionami i kręgiem głazów. Na *thingach* omawiano sprawy wojny i pokoju oraz przyjmowano lub zmieniano prawo.¹²⁶⁸ Ponadto na *thingach* dokonywano wyboru władcy. Nowy król, aby uzyskać akceptację całego królestwa wybierał się w podróż według planu zwanego *Eriksgata*, który oznaczał powtarzanie przysięgi królewskiej w każdym *landstingu* (prowincjonalny *thing*) regionów Svealand, Götaland, wyłączając Norrlandię, Gotlandię i Finlandię¹²⁶⁹. Po drugie, *thingi* stanowiły okazję do odbycia spotkań między królem, jego przedstawicielami, lokalnymi lub regionalnymi elitami, a także ludnością (nie zapraszano kobiet i niewolników¹²⁷⁰).

Adam z Bremy w swoich dziełach zwracał uwagę na swoistą relację między panującym a poddanymi: „Królów mają ze starego rodu. Ich jednak siła i potęga zależy od zdania ludu: co wspólnie wszyscy uchwalą, jemu przyjdzie potwierdzić” [tłum. St. Piekarczyk]¹²⁷¹. Z tego wynika, że Szwecja już od początku kierowała się zasadą wspólnotowego podejmowania decyzji, a nie bazującą na działaniu uprzywilejowanej jednostki. We wczesnośredniowiecznej Szwecji funkcjonowało prawo tzw. *Västgötalagen*, które głosiło, że „Szwedzi mają prawo do wyboru i do obalenia króla”. Stanisław Piekarczyk tłumaczy, że autor tego zapisu miał na uwadze dosłowne zrzucenie króla z kamienia w Mora, na który władca stawał po tym, jak został wybrany¹²⁷². Przetrwanie, siła i skuteczność Korony zależała zatem od woli ludu i prowadzenia polityki zgodnej z oczekiwaniami poddanych.

¹²⁶⁷ S. Hadenius, *Riksdagen. En svensk historia*, Stockholm 2010, s. 27 – 28.

¹²⁶⁸ W 900 r. zwołano zgromadzenie w Gulen, tzw. Gulatingsloven, gdzie uczestniczyli wolni mężczyźni Norwegii. Na zgromadzeniu przyjęto zestaw praw, które miały obowiązać na terytorium całego norweskiego państwa. Drugim postanowieniem zgromadzenia było ustalenie regularnych spotkań, którego celem miało być decydowanie w ważnych kwestiach. Trzecim z kolei była decyzja o podziale państw na kręgi – *fylke*, gdzie miałyby funkcjonować zgromadzenia na poziomie lokalnym – *fylkesting*. Zgromadzenie w Gulen zapoczątkowało drogę Norwegii do demokratycznych ustrojów, M. Grzybowski, *Norwegia Zarys systemu ustrojowego*, Kraków 2015, s. 18, 20.

¹²⁶⁹ T. Lindkvist, *Kings and provinces in Sweden*, [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, red. K. Helle, Cambridge 2008, s. 227.

¹²⁷⁰ O. Petersson, *Svensk politik. Åttonde upplagan*, Stockholm 2017, s. 10.

¹²⁷¹ St. Piekarczyk, *O społeczeństwie...*, s. 157.

¹²⁷² Ibidem, s. 158.

Olof Skötkonung¹²⁷³ („król nakładający podatki”), zwany też jako Lapking (990/980-1022), z dynastii Ynglingów¹²⁷⁴, syn Sigridy Storrådy i Eryka Zwycięzcy¹²⁷⁵ był prawdopodobnie pierwszym królem zarówno Swearów, jak i Gotów (*Göter*), czyli mieszkańców Götaland¹²⁷⁶. Olof dążył do narzucenia chrześcijaństwa, jednak powstrzymywał go niezadowolenie pogańskich szwedzkich wodzów oraz wyznawców nordyckiej religii, której świątynia znajdowała się w Uppsali¹²⁷⁷. Prędzej czy później Szwecja musiała przyjąć chrześcijaństwo, co było wynikiem wędrówek misjonarzy nawracających pogańskie ludy¹²⁷⁸. Tym samym, Olof był pierwszym szwedzkim królem¹²⁷⁹, który przyjął chrześcijaństwo¹²⁸⁰ (ochrzczony prawdopodobnie przez misjonarza Sigfrida w Husaby w Västergötlandzie w roku tysięcznym¹²⁸¹). Olof przeszedł do historii także jako pierwszy szwedzki władca, który bił monetę we własnym imieniu¹²⁸² w założonym przez siebie mieście Sigtuna¹²⁸³. Monety te stanowią najstarszy dowód produkcji krajowych pieniędzy w Szwecji. Na niektórych widnieje inskrypcja, według której władca tytułuje siebie jako król Svearów – *Svear, rex sveorum* i zamieszcza modlitwę chrześcijańską¹²⁸⁴. Tytuł oraz bicie monety wskazywało na nowe zasady i ambicje oraz intencje szwedzkiej monarchii¹²⁸⁵. Monarcha w ten sposób dążył do podkreślenia swojej pozycji i niepodważalnej roli, co miało zostać wzmocnione pierwiastkiem metafizycznym. Monarcha sprawuje władzę w imieniu i z łaski Boga.

Duchowni, po wprowadzeniu chrześcijaństwa, stali się niezbędnym członem działającym w służbie króla, nie tylko aby głosić słowo boże, lecz także ze względu na opanowanie sztuki czytania i pisania¹²⁸⁶. Duchowni obeznani z trendami i nurtami dominującymi na dworach

¹²⁷³ Olof, zwany także jako „Zabójca Słowian”, znany był jako wielki żeglarz i zdobywca tronu w Norwegii, I. Kienzler, *Polki na tronach Europy*, Warszawa 2014, s. 23 – 24.

¹²⁷⁴ Uppsalska dynastia Ynglingów wywodząca się od mitycznego protoplasty Yngve-Freyja, St. Piekarczyk, *O społeczeństwie...*, s. 168.

¹²⁷⁵ B. Larsen, *Olof Skötkonung – troligen Sveriges första kung*, <https://gotaalvdalen.se/olof-skotkonung/> (dostęp: 27 listopada 2023).

¹²⁷⁶ *Olof Skötkonung* (1a), https://snl.no/Olof_Sk%C3%B6tkonung (dostęp: 27 listopada 2023).

¹²⁷⁷ T. Lindkvist, *Kings and provinces...*, s. 222.

¹²⁷⁸ *Olaf*, <https://www.britannica.com/biography/Olaf> (dostęp: 27 listopada 2023).

¹²⁷⁹ F. Ch. Ljungqvist, *Den långa medeltiden. De nordiska ländernas historia från folkvandringstid till reformation*, Stockholm 2015, s. 60.

¹²⁸⁰ *Olof Skötkonung...*

¹²⁸¹ *Olof Skötkonung* (1b), <https://www.so-rummet.se/kategorier/olof-skotkonung#> (dostęp: 27.11.2023); T. Lindkvist, *Kings and provinces...*, s. 223.

¹²⁸² Monety nie funkcjonowały jako środek płatniczy, lecz traktowane były jako prezenty lub nagrody dla sojuszników, *Olof Skötkonung* (1b)...; B. Larsen, *Olof Skötkonung...*

¹²⁸³ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years: Chronicles as told by Erik, son of Riste, commemorating Sweden's monarchy from 995-96 to 1995-1996*, Los Angeles, 1996, s. 11.

¹²⁸⁴ P. Kulesza, *Normanowie a chrześcijaństwo. Recepcja nowej wiary w Skandynawii w IX i X wieku*, Wrocław 2007, s. 190.

¹²⁸⁵ T. Lindkvist, *Kings and provinces...*, s. 224.

¹²⁸⁶ Duchowni przyczynili się do spisania dotąd ustnie przekazywanego prawa, a nowopowstałe materialne dziedzictwo legislacyjne zawierało elementy oralnej tradycji Szwecji, jak i nowej praktyki prawotwórczej, M.

Europy zaczęli je rozpowszechniać w Szwecji, zbliżając państwo do politycznych struktur europejskich odpowiedników władzy królewskiej. Pierwszy raz duchowni służący radą Koronie zostali wspomniani w pierwszej połowie XIII wieku, bowiem wtedy właśnie powstała Stała Rada (jednak centralna administracja i zorganizowane politycznie instytucje nie występowały w Szwecji aż do końca XIII wieku)¹²⁸⁷. Początków Rady dopatruje się w drużynie jarla (*hird*) oraz wśród wikingów. Członkowie *hirdu* składali przysięgę wiecznej wierności, w zamian partycypowali w sprawowaniu władzy lub dostawali wynagrodzenie pod postacią ziemi. Z drugiej strony, powodów powstania Rady doszukuje się w grupie samodzielnych lokalnych przywódców, którzy połączyli siły i zmusili króla do dzielenia się władzą w systemie podejmowania decyzji, szczególnie w odniesieniu do podatków. Trzecia szkoła twierdzi, że władca potrzebował wsparcia ludzi, którzy mogliby wziąć na siebie koszty dostarczenia konia i wyposażenia do armii. Dzięki temu, zostali oni zwolnieni z obowiązku płacenia podatków¹²⁸⁸. Rada zatem składała się z osób związanych przysięgą lojalności z władcą, którzy współrządzili państwem i byli zwolnieni z wywiązywania się z finansowego obowiązku. Jest to pierwszy organ powiązany z egzekutywą, który w późniejszych wiekach będzie odgrywać coraz to większą rolę w regulowaniu władzy Korony, a tym samym, stanie się jednym z wrogów władcy, dążącego do ograniczenia potencjału członków Rady.

Początki państwa szwedzkiego do 1250 r. charakteryzują dwie siły – integrujące oraz destrukcyjne, które nie tylko działają przeciwko sobie, lecz także się uzupełniają. Na korzyść pierwszej siły należy wskazać wartość dodaną zgromadzeń – *thingów* – służących do wspólnego rozwiązywania pilnych kwestii państwowych, wprowadzania reform oraz wyboru monarchy. Opinia i zgoda ludu były kluczowe, aby zapobiec powstaniu napiętej sytuacji w państwie. Dodatkowo, udział reprezentantów szwedzkiego społeczeństwa w wyborze monarchy lub potwierdzenia jego kandydatury przyjęło formę umowy społecznej zawartej między poddanymi a królem. Do pozytywów należy także zaliczyć znaczenie chrześcijaństwa, którego implementacja w Szwecji przyczyniła się do unifikacji społeczeństwa, centralizacji państwa, usprawnienia administracji, jak i zbliżenia skandynawskiego państwa do zachodnich wzorców. Ze strony bardziej dezintegracyjnej, należy podkreślić siłowe przejmowanie władzy, co destabilizowało porządek społeczno-polityczny. Temu sprzyjał elekcyjny charakter monarchii,

Korpiola, 'The People of Sweden shall have Peace': Peace Legislation and Royal Power in Later Medieval Sweden, [w:] "Expectations of the Law in the Middle Ages", ed. A. Musson, Woodbridge 2001, s. 35.

¹²⁸⁷ T. Lindkvist, *Kings and provinces...*, s. 227 – 228; K. B. Westman, *Svenska rådets utveckling till år*, Stockholm 1904; H. Schuck, *Kansler och capella regis under folkungatiden*, [w:] "Historisk tidskrift" Stockholm, 1963, s. 133–87.

¹²⁸⁸ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 25 – 26.

który umożliwił dokonanie „siłowego” wyboru władcy, przy wsparciu niezadowolonych grup społecznych. Doszło zatem do rozbicia sceny politycznej na dwa stronnictwa, jedno reprezentowane przez ośrodek władzy – monarchę, jego reprezentantów w prowincjach (jarłów, i królewskich doradców) oraz duchownych. Po drugiej stronie stawali magnaci oraz lokalni wodzowie domagający się uznania swoich praw i partycypacji w sprawowaniu władzy. Stąd wielokrotnie dochodziło do gwałtownych wyborów królów, którzy panowali krótko. To, co łączy przeciwstawne sobie siły, to postawa władcy. Król musiał wykazać się cnotami i zaletami, które czyniły z niego odpowiedniego kandydata na monarchę. Po drugie, podczas sprawowania urzędu, panujący musiał działać w zgodzie z wolą ludu oraz obowiązującymi wówczas zasadami. Destrukcyjny czynnik, czyli nietrwałość władzy, rywalizacja między kandydatami do tronu, a także ograniczony zakres królewskich kompetencji, sprawiły, że monarchowie musieli roztropniej podejmować decyzje i baczniej podchodzić do kwestii państwowo-społecznych. Najważniejsze to jednak znaczenie czynnika wspólnoty – zgody ludu. Monarchowie świadomi byli siły swoich poddanych i wagi, jaką przywiązywano do ich woli, co potwierdził władca zwracając się do mnicha Ansgara: „Zwyczajowo u nas decyzje w sprawach publicznych zależą bardziej od jednomyślności woli ludu niż od władzy Króla” [tłum. B. Bieniek]¹²⁸⁹. Można zatem stwierdzić, że monarchia szwedzka, po pełnym terytorialnym zjednoczeniu państwa i wprowadzeniu chrześcijaństwa, zawierała w sobie pierwiastek zgody społecznej i boskiego naznaczenia, które razem uprzywilejowywały daną jednostkę do pełnienia władzy.

W czasach średniowiecza, władza królewska weszła w nową fazę wraz z wprowadzeniem praktyki namaszczenia i koronacji w Norwegii (1163 r. lub 1164 r.), w Danii (1170 r.) i w Szwecji (1210 r.)¹²⁹⁰. Od połowy XIII wieku nie tylko król, lecz także królowa była koronowana, a dynastia zyskała nowe znaczenie, eksponując różnicę między królem a arystokracją, ponieważ monarcha zaczął brać ślub z członkami innych rodzin królewskich lub innej dynastii, a przestał żenić się z kobietami pochodzącymi z niekrólewskich rodów.¹²⁹¹ Ponadto w połowie XII wieku dokonano rozróżnienia między włościami królewskiej rodziny a królestwa jako instytucji czyli, tzw. *Uppsala öd*¹²⁹², co jednoznacznie podkreśliło granicę

¹²⁸⁹ “It is customary among us that decisions on public matters depend more on the unanimous will of the people than on the power of the King” [tłumaczenie dokonano na fragmencie zaczerpniętym z biografii Ansgara z II poł. IX spisanej przez arcybiskupa Hamburga i Bremy Rimberta], *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws and the Riksdag Act*, tłum. R. Bradfield, Stockholm 2012, s. 11.

¹²⁹⁰ K. Helle, *Introductory survey* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 347.

¹²⁹¹ S. Bagge, *Ideologies and mentalities* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 469.

¹²⁹² T. Lindkvist, *Kings and provinces...*, s. 231.

między ziemskim wymiarem monarchy a symbolicznym znaczeniem monarchii. Co więcej, doszło do wywyższenia panujących do rangi świętych¹²⁹³.

W dobie średniowiecza zaistniała potrzeba rozwijania aparatu rządowego i administracyjnego, nie tylko na centralnym, lecz także niższym poziomie. Lokalna administracja w Danii i w Szwecji koncentrowała się na ośrodkach władzy, skąd przedstawiciele Korony mogli kontrolować obszary peryferyjne i zbierać składki, które utrzymywały królewskie twierdze, personel Korony i generalnie całą instytucję monarchii¹²⁹⁴. Poprzez wyłączenie elity i ich ludzi od obowiązku płacenia podatków i 1/3 kar finansowych, w zamian za zapewnienie wykwalifikowanej służby militarnej na rzecz Korony, monarcha położył podwaliny pod laicką szlachtę, przy jednoczesnym zapewnieniu swobód Kościołowi. Te zmiany były próbą podążania za królestwami zachodniej Europy, gdzie współpracowały tron, ołtarz i świecka arystokracja. Zgromadzenia prałatów i magnatów, którzy brali udział wraz z królem w rządzeniu państwem zyskały nową nazwę i strukturę zgromadzenie lordów (duński *Danehof*, norweski *Riksmøt*, szwedzki *Herredag*)¹²⁹⁵. Monarchowie zwoływali zgromadzenia na skalę ogólnokrajową, podczas których uczestniczono, konsultowano i wyrażano zgodę na kwestie o materii politycznej, przeważnie odnoszące się do krajowego ustawodawstwa i sukcesji tronu¹²⁹⁶. Skandynawskie zgromadzenia, w przeciwieństwie do europejskich parlamentarnych instytucji, różniły się tym, że północnoeuropejski odpowiednik nigdy nie stał się częścią systemu politycznych instytucji. W Danii i Szwecji te zgromadzenia miały charakter wyłącznie arystokratyczny, gdzie oprócz prałatów i magnatów, reprezentujący interes całego szwedzkiego ludu, nikt inny nie uczestniczył regularnie. Uprzywilejowanie tych dwóch wyższych stanów w Danii i Szwecji wynikało z posiadania przez nie monopolu na wysokie stanowiska rządowe, zwolnienia z podatków oraz wyposażenie w różne immunitety¹²⁹⁷. Ponadto zgromadzenia czasami mogły pełnić funkcję opozycji przeciwko Koronie. W Norwegii także nie podjęto próby włączenia chłopstwa, bowiem *Riksmøt* w ogólnym zarysie służył realizacji interesów Korony i Kościoła. Uczestnicy *Danehof*, *Riksmøt*, czy *Herredag* nigdy nie zyskali prawa do wyrażenia zgody lub odmowy nadzwyczajnych podatków albo wykonywania bardziej zaawansowanych lub podstawowych sędziowskich funkcji. W drugiej

¹²⁹³ W Norwegii *rex iustus* („sprawiedliwy król”) miał być potomkiem św. Olafa. W Danii bazowano na kulcie św. Knuda, chociaż nie odgrywało to aż takiego ważnego znaczenia politycznego, jak w Norwegii. Podobnie w Szwecji, kult św. Eryka nie przyjął się w takim stopniu, jak Olafa, K. Helle, *Introductory survey...*, s. 347.

¹²⁹⁴ *Ibidem*, s. 350.

¹²⁹⁵ H. Schück, *Sweden under the dynasty of the Folkungs* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 399.

¹²⁹⁶ K. Helle, *Introductory survey...*, s. 351.

¹²⁹⁷ J.P. Maarbjerg, “*Regimen Politicum*” and “*Regimen Regale*”: *Political Change and Continuity in Denmark and Sweden (c.1450–c.1550)*, [w:] “Scandinavian Studies”, Summer 2000, Vol. 72, No. 2, s. 142.

połowie wieków średnich wzrosła potrzeba odbywania bardziej regularnych konsultacji i posiadania sankcjonujących ciał, co było pożądane przez Koronę, Kościół oraz świecką arystokrację¹²⁹⁸.

Jedynym ciałem o charakterze decydującym, działającym u boku skandynawskich władców były arystokratyczno-duchowne Rady Królestwa, które w niektórych przypadkach funkcjonowały jako narzędzie w rękach króla, a z drugiej, służyły do reprezentowania wspólnoty królestwa w stosunkach z monarchą. W Norwegii *Riksmøt* został zastąpiony przez radę królewską biskupów, magnatów i królewskich urzędników, która od 1319 r. z powodu braku pełnoletniego regenta, pełniła funkcję Rady Królestwa¹²⁹⁹. W Danii ten proces przebiegał następująco. Coroczne narodowe zgromadzenia prałatów i magnatów – *Danehof* – były najwyższym organem ustawodawczym i sędziowskim (*Danehof* został ostatni raz zwołany w 1413 r.¹³⁰⁰). Efekt był jednak krótkotrwały, a konflikt między skłóconymi interesami Korony i arystokracji nadal trwał. Z czasem uformowała się Rada Królestwa, która przejęła większość obowiązków. Karty Akcesyjne z 1320 i 1326 r. podzieliły Duńczyków na stany, a każdy stan posiadał swoje specjalne prawa, poczynając od książąt, a kończąc na nieuprzywilejowanych chłopach. Tym samym, królewskie i książęce rady z poprzednich dekad przybrały formę rządzących Rad Królestwa. Szwecja nie wyróżnia się na tym tle. Średniowieczny konstytucyjny system państwa cechował elekcyjna monarchia, król działający zgodnie z obowiązującym prawem, a u jego boku funkcjonowała Rada Królestwa. Przetrwały, co prawda, królewskie spotkania prałatów i magnatów, *Herredag*, jednak nie zostały one podniesione do rangi narodowych spotkań¹³⁰¹.

Widoczną zmianę w organizacji spotkań stanów reprezentują duński i szwedzki przypadek. Za duńskiego Waldemara IV (1340–1375) przyjęto *landefred* – „pokój na ziemi”, który został proklamowany na *Danehof* w Skanderborgu w 1360 r. To umowa między wybranym królem a ludźmi królestwa, reprezentowanymi przez biskupów i szlachtę. Król obiecał przestrzegać prawa i przywilejów i corocznie organizować duńskie zgromadzenie. Z kolei Duńczycy obiecali królowi wsparcie jego rządów. Jest to epokowy dokument i przełomowy dla duńskiej historii konstytucyjnej, bowiem stanowi to formalny kontrakt między dwoma stronami, który wyraża nową wizję społeczeństwa, ani feudalną ani teokratyczną. Tego typu format „pokoju na ziemi” był typowy dla zdeintegrowanego

¹²⁹⁸ K. Helle, *Introductory survey...*, s. 351.

¹²⁹⁹ H. Schück, *The political system* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 679 – 680.

¹³⁰⁰ Ibidem, s. 686.

¹³⁰¹ Ibidem, s. 680.

niemieckiego królestwa i ideologicznie nawiązuje do prawa naturalnego (Maryslusz), reprezentowanego na dworze cesarza Ludwika Bawarskiego, gdzie Waldemar spędzał młodość. Waldemar zaczął baczniej kontrolować ludzi w jego otoczeniu, jednocześnie odbijając utracone królewski włości. Monarcha zdobył wsparcie miast poprzez nadanie im przywilejów, ustabilizował zachwianą podstawę podatkową, nakładając dodatkowe obciążenia finansowe oraz budując rodzimą siłę militarną. Śmierć Waldemara w 1375 r. z nierozwiązaną sytuacją sukcesyjną otworzyła drogę dla silnego oddziaływania arystokracji na rząd królestwa. W wyniku nowego *landefred* z 1377 r., *Danehof* przekazał kompetencje Radzie Królestwa, które było o wiele lepszym miejsce do kontroli władzy królewskiej¹³⁰².

Szwedzki przypadek jest zbliżony do duńskiego *case study*. W Szwecji grupa, która w 1319 r. nazwana została *communitas regni* – wspólnota królestwa – była od połowy XIV wieku określana jako „biskupi i klerycy, rycerze i giermkowie, mieszczanie i wszyscy inni zwykli (*allmoge*) ludzie Szwecji”¹³⁰³. Kiedy w 1359 r. Magnus Eriksson (1319 – 1364) dążył do zjednoczenia królestwa po wewnętrznych starciach, wezwał spotkanie na wzór *Danehof* w celu restauracji praw Korony i wszystkich społecznych grup¹³⁰⁴. Narada zwołana przez Magnusa odbyła się przy udziale biskupów, rycerzy, honorowych mężczyzn i osób nienależących do Rady. Na szwedzkim „posiedzeniu królestwa” w 1359 r. i duńskim w 1360 r. negocjujący z królem przywódcy byli kościelnymi i prominentnymi jednostkami zwanymi „mężami króla i królestwa”. To właśnie oni przysięgli reprezentować duchowieństwo, niższą szlachtę, mieszczan i chłopów¹³⁰⁵. Skandynawskie zgromadzenia doby średniowiecza cechowało stopniowe przejście ze struktury o naturze czysto arystokratycznej do posiedzeń powszechnych. Mimo że te zebrania były zwoływane przez Koronę, mogły one służyć jako wyraz opozycji wobec jednostki króla oraz miejsce realizacji interesów elit¹³⁰⁶. Z czasem, zarówno monarcha, jak i członkowie zgromadzeń uświadomili sobie konieczność

¹³⁰² H. Schück, *The political system...*, s. 681 – 682.

¹³⁰³ “bishops and clerics, knights and squires, townsmen, and all the common people (*allmoge*) of Sweden”, H. Schück, *The political system...*, s. 682.

¹³⁰⁴ H. Schück, *Sweden's Early Parliamentary Institutions From the Thirteenth Century to 1611*, [w:] “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament”, ed. M. Metcalf, Stockholm, 1987, s. 17–18.; H. Schück, *The political system...*, s. 682.

¹³⁰⁵ H. Schück, *The political system...*, s. 682.

¹³⁰⁶ Do Herredagar zbliżona była hiszpańska organizacja Korteżów, służące do wyrażania społecznego niezadowolenia, jednak w przeciwieństwie do Szwecji, nie miały możliwości formowania się w opozycję wymierzoną przeciwko królowi, bowiem Korteży pozbawione był tego typu autonomii i zależne były od Korony. Mim tego, istota Korteżów sprowadzała się do ograniczenia władzy królewskiej, uzależniając monarchę od decyzji zbiorowego organu, np. w kwestii nadzwyczajnych podatków, S. Doubleday, *The Lara Family: Crown and Nobility in Medieval Spain*, Cambridge 2001, s. 109; J. Watts, *The Making of Politics: Europe, 1300–1500*. Cambridge 2009, s. 227 – 229; K. Bergqvist, *Motivations and mobilization in rebellion and civil war: Iberia and Scandinavia, c. 1250–1350*, [w:] “População e Sociedade”, CEPESE Porto, vol. 33, jun 2020, s. 10.

uwzględnienia (pośrednio) pozostałych stanów. To kontynuacja parlamentarnej formy reprezentacji społeczeństwa na linii poddani – władca, a także kolejny krok zbliżający Skandynawów do przyjęcia właściwej formy parlamentu. *Thing*, zgromadzenia i rady królestwa podtrzymują zasadę umowy społecznej zawartej między monarchą a społeczeństwem.

Kolejna ważna zmiana w tym okresie miała charakter prawny. Monarcha zaczął formułować pisemne przepisy, które miały obowiązywać na terytorium całego królestwa i wzmocnić jego pozycję w relacji do tradycyjnie ustanawianego prawa przez *thing*.¹³⁰⁷ Duński kodeks prawny z 1241 r. potwierdził rolę króla jako strażnika prawa, który posiadał inicjatywę ustawodawczą. W 1274 r. Norwegia otrzymała prawo ziemskie, w tym nowe prawo sukcesji tronu, które zostało uzupełnione o *Hirðskrá*, regulujące prawa i obowiązki królewskich wasali. Król występował jako ustawodawca i najwyższy sędzia kraju, predestynowany przez urodzenie do pełnienia dziedzicznego urzędu, otoczony wiernemu mu kręgiem doradców. W 1296 r. prawa Upplandu przyniosło Szwecji pierwszy zatwierdzony przez króla kodeks prawny. Podtrzymano zasadę elekcyjnego wyboru Korony oraz wprowadzono królewskie ustawodawstwo.¹³⁰⁸ Następną zmianą było nadanie przez władcę kompletnym kodeksom prawnym, włączając dekrety Korony na temat pokoju oraz innej materii, oficjalnego statusu. Pierwszy raz miało to miejsce w 1241 r., kiedy Waldemar II wydał *Jyske lov* – Kodeks z Jutlandii – zaś w Norwegii pracę nad narodowym kodeksem prawnym zaczęły się za Håkona Håkonssona (1217 – 1263) w 1260 r., opublikowanym w latach 70. XIII przez Magnusa Håkonssona (1257 – 1280). W kodeksie Magnusa, król jawi się jako najwyższy sędzia w państwie, stojący ponad prawem, z prawem jak i obowiązkiem do wyjaśniania i uzupełniania luk prawnych w pojedynczych przypadkach¹³⁰⁹.

Historia Szwecji jako królestwa w dobie średniowiecza zaczyna się w połowie XIII wieku i trwa aż do upadku dynastii Folkungów¹³¹⁰. Za Jarla Birgera (1250–1266), który rządził w imieniu nieletniego Waldemara z pełnym zakresem władzy królewskiej, nastąpiło przejście do bardziej zaawansowanej politycznej organizacji, bazującej na podatkach, administracji i wojennym systemie¹³¹¹. Jarl Birger znany jest bardziej jako ustawodawca, bowiem wprowadził

¹³⁰⁷ K. Helle, *Introductory survey...*, s. 347 – 348.

¹³⁰⁸ H. Schück, *The political system...*, s. 679.

¹³⁰⁹ K. Helle, *Introductory survey...*, s. 348.

¹³¹⁰ *Ibidem*, s. 346.

¹³¹¹ Łańcuch hanzeatyckich miast, który utworzył się od połowy XII wieku, ustabilizował się od Lubeki do Zatoki Fińskiej, doprowadził do rozwinięcia eksportu ziarna do rozwijającej się zachodniej Europy, podobnie jak drewna, produktów leśnych, soli z Lüneburga przez Lubekę. Do rewolucji handlowej przyczynił się eksport szwedzkiej miedzi i żelaza, produktów odzwierzęcych, śledzi, sztokfiska i innych rybnych produktów. Strategiczne umiejscowienie śledziowego rynku w Skanii, zdominowanego przez Lubekę, rozwinęło się w międzynarodowy

tw. „prawodawstwo pokoju” (*edsöre*) powiązane z rosnącym znaczeniem roli króla jako protektora i obrońcy prawa ludu oraz strażnika sprawiedliwości¹³¹². Nowe prawo zawierało zabezpieczenia domu, kościoła, zgromadzeń i kobiet¹³¹³. Ta struktura prawna angażowała monarchę w problemy społeczeństwa, czyniąc z króla najważniejszy podmiot w świeckim systemie sądowniczym¹³¹⁴. Kolejni królowie wraz z możnowładcami składali przysięgę utrzymania pokoju i potwierdzali ważność *edsöre* (do lat 90. XIII wieku taką przysięgę składał monarcha przed swoją elekcją)¹³¹⁵.

Birger przyczynił się do wykreowania Szwecji jako spójnego państwa, podporządkowując sobie lokalnych przywódców. Ustawodawstwo było w coraz większym wymiarze przejmowane przez króla, a siła Korony opierała się na potencjale ludzkim, aby w ten sposób móc dalej utrzymywać zamki i konne oddziały¹³¹⁶. Za króla Magnusa Ladulåsa (1275-1290) w 1280 r. wprowadzono prawo, według którego każdy mężczyzna pełniący służbę rycerską, to znaczy jest w stanie wyposażyć się w pełne uzbrojenie i konia, będzie zwolniony z płacenia podatków królowi¹³¹⁷. W ten sposób narodziła się klasa wojennej szlachty. Z obowiązku płacenia podatków wyjęci zostali także duchowni¹³¹⁸, których zasięg oddziaływania na politykę skutecznie ograniczał¹³¹⁹. Za Magnusa utwierdzona została struktura klasowa w Szwecji. Pierwszy stan tworzyli duchowieństwo, drugi szlachta, trzeci mieszczaństwo, kupcy i powiązani z manufakturami rzemieślnicy, a czwartą stanowiło wolne chłopstwo. Kiedy nastąpiła konieczność omówienia istotnych spraw, król wzywał najważniejszych członków pierwszych dwóch stanów na konsultacje, żeby nie mieć ani jednego mężczyzny przeciwko

hub handlowy o dużym znaczeniu finansowym dla Danii. Dla norweskiej i szwedzkiej gospodarki kluczowa była rosnąca ważność północnoniemieckich portów, co zostało usankcjonowane pokojowymi umowami między Lubeką a królem Håkonem w 1250 r. i jarlem Birgerem w 1252 r. Birger potwierdził ważność lubeckich handlarzy poprzez nadanie im wolności od cła. Norweskie relacje z Lubeką miały głębszy wymiar i obejmowały plan kontroli wybrzeżnych obszarów wschodniego Kattegat i Öresund. Bohuslän, Marstrand i inne wyspy rozwijające się pod patronatem norweskiej Korony był rybnymi stacjami i rynkami. Norwegowie jednak mierzyli dalej na południe i pragnęli zdobyć duńskie wybrzeże w Halland, które było bogate w drewno, rosnącą hodowlę bydła i produkcję masła, K. Helle, *Growing inter-Scandinavian entanglement* [w:] „The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, wyd. Cambridge 2008, s. 413.

¹³¹² M. Korpiola, *The People of Sweden...*, s. 36.

¹³¹³ W sprawie kobiet, Birger uchwalił nowe prawo spadkowe. Przed panowaniem Birgera, kobiety odziedziczyły wszystko po zmarłych rodzicach, tylko jeżeli nie było męskiego spadkobiercy. Natomiast kiedy był męski potomek, wówczas to on dostawał cały spadek z obowiązkiem zatroszczenia się o niezamężną siostrę. Birger zmienił to prawo i podzielił po połowie spadek między bratem a siostrą. To prawo przetrwało do 1845 r., kiedy to córki zmarłych rodziców zyskały równy status w dziedziczeniu razem z braćmi, C. Grimberg, *A history of Sweden*. tłum. C.W. Foss, Illinois, 1935, s. 67.

¹³¹⁴ M. Korpiola, *The People of Sweden...*, s. 36.

¹³¹⁵ M. Korpiola, *The People of Sweden...*, s. 38.

¹³¹⁶ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 23.

¹³¹⁷ B. Elortza, *The Swedish brothers' war*, [w:] “Medieval Warfare”, Vol. 10, No. 2, (jun/jul2020), s. 21.

¹³¹⁸ C. Grimberg, *A history...* s. 68.

¹³¹⁹ H. Schüick, *Sweden under the dynasty...*, s. 394.

sobie. Ci lordowie utworzyli Radę Króla. Kiedy zaś podejmowana była decyzja o niezwykle wysokiej randze, wówczas zwoływano wszystkich panów na spotkania *Herredagar*¹³²⁰.

W 1319 r. koronowano trzyletniego Magnusa Erikssona (1319–1364), syna brata Birgera Ze względu na pochodzenie jego matki (Norweżka), stał się także dziedzicem tronu Norwegii, gdzie przyjął imię Magnus VII¹³²¹ i tak narodziła się pierwsza średniowieczna personalna unia¹³²² skandynawska¹³²³. Wybór Magnusa w Mora w 1319 r. zależny był od kilku warunków. Przede wszystkim, oznaczał wprowadzenie monarchii elekcyjnej. Po drugie, monarcha nie będzie dzierżyć władzy na wyłączność, a przed nałożeniem podatków skonsultuje się z Radą i społeczeństwem. Król także zobowiąże się do przestrzegania tradycji *Erikskata*¹³²⁴. Podczas koronacji Magnusa uchwalono także Kartę Wolności, postrzeganą jako pierwszy konstytucyjny statut – umowę między królem a ludem. W dokumencie władca zobowiązał się do uszanowania wolności Kościoła i wolnych ludzi oraz wstrzymania się od ucisku poddanych niesprawiedliwymi opłatami, ponieważ decyzja o podjęciu podatków zależeć będzie od zgody zgromadzenia¹³²⁵, a król powinien usatysfakcjonować się zwykłymi podatkami i królewskim mieniem. Inne obowiązki nakładane na społeczeństwo mogą mieć miejsce tylko w przypadku zgody ludności i gdy królestwo znajduje się pod atakiem¹³²⁶. Podczas koronacji także prałaci oraz magnaci zapewnili o swojej lojalności i zabezpieczeniu praworządnych rządów¹³²⁷. Po raz kolejny ustanowiono regencję, z racji dziecięcego wieku króla, a czołową pozycję przejęła Rada Królestwa, z istotną rolą prałatów¹³²⁸.

¹³²⁰ C. Grimberg, *A history*,... s. 68 – 69.

¹³²¹ C. Grimberg, *A history*,... s. 73 – 74.

¹³²² W 1343 r. Magnus rozwiązał unię personalną z Norwegią, ponieważ jego starszy syn Erik miał zostać wybranym na króla Szwecji i Skanii, po śmierci ojca, a jego młodszy syn Håkon władcą Norwegii, który przejmie tron, gdy osiągnie odpowiedni wiek. Unia szwedzko-norweska uległa rozwiązaniu, kiedy Håkon VI uzyskał pełnię wieku w 1355 r., co było na korzyść zarówno Magnusowi, jak i norweskiej Radzie. Unia była ustanowiona na bazie dynastycznego przypadku i nie było ani w Norwegii ani w Szwecji chęci do ustanowienia trwałej więzi. W Norwegii, już w późniejszych latach panowania Håkona V zaczęły pojawiać się tendencje izolacjonistyczne w skandynawskiej polityce podyktowane strachem przed byciem najechanym i zdominowanym przez silniejsze sąsiednie królestwa, K. Halle, *Growing inter-Scandinavian...*, s. 402 – 403; J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations*, [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 716.

¹³²³ K. Halle, *Growing inter-Scandinavian...*, s. 420.

¹³²⁴ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 24.

¹³²⁵ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 10 – 11.

¹³²⁶ H. Schück, *Sweden under the dynasty...*, s. 407.

¹³²⁷ H. Schück, *Sweden under the dynasty...*, s. 401.

¹³²⁸ Zanim Magnus Eriksson został wybrany na króla w Szwecji i uznany za dziedzicznego władcę w Norwegii, porozumienie zostało zawarte między norweską Radą Królestwa a szwedzkimi delegatami w Oslo. Szwedzka regencja w imieniu Magnusa była pełniona przez *drots* Matsa Kettilmundssona. W 1321 r. siostra Magnusa – Eufemia została wydana za bratanka hrabiego Meklemburga – księcia Albrechta – co zapoczątkowało silny wpływ Meklemburgów w XIV-wiecznej Szwecji. W Norwegii, regencja była formalnie w rękach rady królestwa z niejasną pozycją hrabiny Ingebjørg, matki Magnusa, która w niewielkim stopniu interesowała się norweskimi sprawami. W Norwegii, odpowiednikiem szwedzkiego *drots* (w Danii *drost*), był *drottsete* i rolę taką przejął

We wczesnych latach rządów Magnus, jako prawodawca, ustanowił prawo, które uwolniło niewolników¹³²⁹ (żaden człowiek, którego rodzice byli chrześcijanami, nigdy nie zostanie niewolnikiem), a także ustanowił hrabstwa i administrację miejską. W 1350 r. zebrano prawa wszystkich prowincji i przekształcono je w prawo narodowe (*Landslag*) obowiązujące na terytorium całego królestwa¹³³⁰. Była to pierwsza spisana konstytucja Szwecji, która regulowała zasady wyboru monarchy, jego obowiązki, prawa do nakładania podatków oraz prawo Szwedów do brania udziału w podejmowaniu decyzji odnoszących się do państwowych obciążeń finansowych, wyboru radnych i funkcjonowania Rady Królestwa¹³³¹. Panowanie Folkungów kończy się wraz z wybraniem Albrechta (1364 – 1389) na króla.

Wczesny wiek XIV zapowiadał zagrożenie rozbicia integracji osiągniętej przez jarla Birgera, spowodowane parcelacją królestwa między członkami rodziny (synami Birgera, a następnie synami Magnusa Ladulåsa), a tym samym podziałem szlachty na frakcje, które reprezentowały jednego z książąt. Organizacji politycznej państwa także nie cechowała stabilność i bezkonfliktowość. Pomimo wzrostu obowiązku podatkowego, którego ciężar znajdował się na barkach chłopstwa, instytucja monarchii była pozbawiona odpowiednich środków, by zaspokoić żądania europejskiego monarchy¹³³². Należy jednak zwrócić uwagę na charakter więzi łączącej władcę ze średniowieczną koncepcją sprawiedliwości i prawa. Przed ukonstytuowaniem się dynastii Folkungów, prawo i sprawiedliwość znajdowały się w rękach władzy landów lub prowincji i oparte były na zwyczajach oraz precedensach nie obowiązujących nigdzie indziej. W połowie XIV wieku wprowadzono wiejskie kodeksy prawne, zwane prawem ziemskim. Niewiele jednak wiadomo o prowincjonalnych prawach, a tym bardziej o królewskich aktach prawnych. Jedyne znane dokumenty prawnymi są statut z Alsnö z 1279–1280 r. i ze Skänninge z 1284 r., ponieważ zostały włączone do prawa Västergötlandu – pierwszego prowincjonalnego/wojewódzkiego kodeksu spisanego w Szwecji (lata 20. XIII wieku), który nie był jednak wynikiem działania królewskiej legislacji. Pomysłodawcą utworzenia prawa, które wychodziłoby ponad prowincjonalny poziom, był jarl Birger i miało obejmować zapisy zapewniające pokój w całym królestwie, znane jako *edsöre legislation*. W Statucie z Alsnö, Magnus potwierdził surowe prawo przeciwko naruszeniu miru domu, kobietom, Kościołowi i *thingom*¹³³³. Ten sam Statut głosi, że chłopci mają obowiązek

w 1323 r. Erling Vidkunsson, który blisko współpracował z radą, J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 713 – 714.

¹³²⁹ W. A. Nowak, *Szwecja*, Warszawa 1975, s. 125.

¹³³⁰ C. Grimberg, *A history...* s. 76.

¹³³¹ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws ...*, s. 11 – 12.

¹³³² H. Schück, *Sweden under the dynasty...*, s. 408, 410.

¹³³³ H. Schück, *Sweden under the dynasty...*, s. 395 – 396.

udzielać gościny w zamian za wynagrodzenie, ale zakazane jest wymuszenie gościnności. Zapis odnosi się do pokojowych regulacji Birgera, a następnie zwolnienia z królewskiego podatku oraz przeciwko niesprawiedliwościom wymierzonym przez królewskie sługi wobec chłopów. Już w tym miejscu widać, że szwedzka wersja feudalizmu odbiegała znacząco od europejskiej interpretacji. Z kolei Statut ze Skänninge dotyczył m.in. osoby króla, jego otoczenia, wielkości orszaków na królewskich zgromadzeniach, skazywania na banicję i konfiskaty mienia za spiskowanie przeciwko Koronie. W Statucie ze Skänninge Magnus Ladulås wyjaśnił, że król zwołuje tzw. parlament (*samtal*), jednak niezaproszona osoba nie ma prawa pojawić się, chyba że będzie miała szczególne powody i przyjedzie na własny koszt. Zawarto także informację na temat wielkości świty przybyłych zgromadzonych. Inicjatywę organizowania spotkań i zapraszania różnych grup społecznych, w tym mieszczan i chłopów, podejmowali albo król, albo Rada. W ten sposób rozpoczęto serię mniej lub bardziej regularnych spotkań, które zapoczątkowane zostały za Magnusa Ladulåsa¹³³⁴.

Statut z Alsnö w swoim przekazie odnosi się do kwestii prawnych, regulujących funkcjonowanie społeczeństwa, lecz także jego relację w stosunku do monarchy. W Statucie z Alsnö podkreślono, że ci, którzy podążają za królem z radą i pomocą dostąpią większego honoru. Poprzez słowo „honor” rozumie się określony zakres przywilejów i wolności (zapewne chodziło o zwolnienie z podatków i wyłączenie z zakresu niektórych kar finansowych). Te zachęty miały zbliżyć do Magnusa szwedzkie społeczeństwo, gotowe do zaoferowania Koronie wsparcie polityczne i militarne. Jednakże, Statuty z Alsnö i Skänninge wymieniły zawężony krąg osób, którym król najbardziej ufał – biskupów i magnatów. Z kolei seneszale (*drots*), marszałkowie (*marsk*) i kanclerze pełnili funkcję królewskich urzędników. Magnus przeczuwał, że umrze zanim starszy syn osiągnie odpowiedni wiek do przejęcia tronu, i w związku z tym ustanowił Radę Regencyjną z duchownymi i zlaicyzowanymi członkami Rady. Wspomniana Rada zapoczątkowała instytucjonalizację Królewskiej Rady, która z czasem otrzymała autonomiczną rolę jako Rada Królestwa¹³³⁵.

Statuty Magnusa Erikssona były adresowane do świeckiej szlachty i dotyczyły zapewnienia wewnętrznego pokoju, gościnności, rozmiarów konnych orszaków, ochrony wdów po rycerzach i dzieci dorastających bez ojców, dokonywania regularnych przeglądów sprzętu wojskowego będącego w posiadaniu „urodzonych nie w niewoli” mężczyzn¹³³⁶, utworzenia w każdym prawnym okręgu komisji królewskiej, aby wydawać wyroki dotyczące

¹³³⁴ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 25 – 26.

¹³³⁵ H. Schück, *Sweden under the dynasty...*, s. 397 – 399.

¹³³⁶ *Ibidem*, s. 406.

zbrodni przeciwko królewskim dekretem. Te przepisy zostały ustalone wraz we współpracy z Radą Królestwa i miały zastąpić dotąd istniejące osobne kodeksy prawne poszczególnych prowincji. W efekcie uchwalono w ok. 1341 r. Kodeks Prawa Ziemskiego (*Landslagen*), wskazujący króla jako rządzącego całą Szwecją oraz określający zasoby, do których władca był uprawniony. Monarcha przypisał sobie także możliwość regulacji wysokości podatków za swoich rządów oraz swojego następcy. Nowe podatki mogły być nakładane w przypadku inwazji obcych wojsk, buntu lub królewskiego wesela¹³³⁷. Opracowanie Kodeksu Prawa Ziemskiego jednak wybudziło protest wśród pięciu biskupów, którzy zażądali, by nowy zestaw norm nie naruszał prawa kanonicznego, a także statusów, przywilejów i zwyczajów Kościoła. Konsekwencją był zatem nadany nowy kodeks (tak naprawdę opierał się na prawach Östergötlandu i Upplandu) pozbawiony rozdziału poświęconemu Kościołowi, co oznaczało, że prawo kościelne obowiązujące w starszych kodeksach prowincjonalnych przetrwało. We wstępie zapowiedziano ustanowienie stanowiska sędziów rejonowych (*häradshövding*), wybieranych z lokalnej szlachty, znane już z praktyki prawnej Götalandu¹³³⁸.

W średniowieczu monarchia przeszła powolną transformację w stronę nawiązania zrównoważonej relacji między Koroną a społeczeństwem, reprezentowanym przeważnie przez arystokratów i duchowieństwo. Pomimo wewnętrznych konfliktów, dynastycznych sporów, władza w państwie osiągnęła równowagę, gdzie centrum (władca) pełniło funkcję ustawodawcy, prawodawcy i sędziego, a efekt i moc podjętych decyzji kontrolowane były przez administrację, dbającą o to by monarcha nie dopuścił się do jednostronnych decyzji nakierowanych na realizację partykularnych interesów. Co prawda, nie wszystkie klasy społeczne były reprezentowane w równym stopniu, a klasa wyższa ukierunkowana była na podniesienie swojego statusu, jednakże należy pokreślić, że Szwecja już w dobie średniowiecza zbliżała się w stronę zdemokratyzowanego państwa z ograniczaną władzą królewską.

W 1397 r. nawiązano między Danią, Norwegią i Szwecją unię kalmarską (*Kalmarunionen*). Pierwszą monarchinią w unii była Małgorzata (1363 – 1380), która panowała jako „pani i gospodyni Szwecji” („fullmäktiga fru och rätta husbonde”). Czasy panowania Małgorzaty cechowały wzrost znaczenia roli monarchy w polityce kosztem zgromadzeń stanowych, co godziło w wiekową tradycję wspólnego podejmowania decyzji. Drugą cechą charakterystyczną rządów regentki było dokonywanie nominacji na świeckie i kościelne stanowiska osób pozbawionych tytułu możnowładców, bowiem dla królowej wyznacznikiem

¹³³⁷ W. Jezierski, T. Lindkvist, S. Nauman, *När blev Sverige ...*, s. 514.

¹³³⁸ H. Schück, *Sweden under the dynasty...*, s. 405.

przydatności były umiejętności i lojalność wobec niej, a nie posiadany status społeczny¹³³⁹. Jednakże prawdziwy zamiar Małgorzaty był taki, by ograniczyć rolę szlachty. Co więcej, duńska królowa mianowała w podporządkowanych sobie królestwach duńskich i niemieckich urzędników do kontrolowania państw podczas swojej nieobecności¹³⁴⁰. Przecistawiając sobie szlachtę, a także arystokrację, która zaczęła odgrywać pasywną rolę, Małgorzata zyskała poparcie duchownych, wzmacniając swoją władzę poprzez bliskie relacje z kościołami w swoich królestwach i poprzez współpracę z papieżem w kwestii biskupich nominacji i innych prałatów. W ten sposób, monarchini zabezpieczyła swój wpływ na Rady Królestw, w których to biskupi pełnili funkcję członków. Na poziomie unijnym również można było zauważyć zachwianie balansu politycznego. Brak silnej szlachty oraz arystokracji, a także osłabienie władzy Rad wraz z brakiem instytucjonalizacji unijnych struktur sprawiały, że nie istniała żadna przeciwwaga dla centralnej władzy¹³⁴¹.

W 1397 r. siostrzeniec Małgorzaty Eryk Pomorski (1396 – 1439) został królem wszystkich trzech królestw w Kalmarze¹³⁴², gdzie przyjęto dwa dokumenty: Akt koronacji/Akt homagialny (*kroningsbrevet*) i Dokument unii (*unionsbrevet*)¹³⁴³. Erik Lönnroth w swojej pracy doktorskiej zaprezentował w 1934 r.¹³⁴⁴ nowe podejście do unii kalmarskiej, wskazując na konflikt między monarchistyczną a arystokratyczną polityką unii. Monarchistyczna perspektywa dążyła do ustanowienia dziedzicznej monarchii ze scentralizowanym państwem, zaś drugie podejście podtrzymało prawo arystokracji do oddziaływania na rząd poprzez królewskie elekcje, uczestnictwo w Radzie Królestwa i starania o zmonopolizowanie dzierżawienia zamków i lenn. Te dwie polityki Lönnroth nazwał *regimen regale* (polityka monarchiczna) i *regimen politicum* (polityka arystokratyczna), które były zawarte w dokumentach kalmarskich¹³⁴⁵. *Regimen regale* zakładał koncepcję samodzielnych i osobistych rządów monarchy, której zwolenniczką była Małgorzata. *Regimen politicum* promował ideę elekcyjnego władcy rządzącego wraz z Radą Królestwa¹³⁴⁶, spełniając założenia

¹³³⁹ M. Grzybowski, *Szwecja. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków 2019, s. 30.

¹³⁴⁰ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 33.

¹³⁴¹ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 727.

¹³⁴² L. Hamre, *Church and clergy* [w:] "The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520", volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008, s. 683.

¹³⁴³ Akt Koronacyjny został sporządzony na opieczętowanym przez reprezentantów królestw pergaminie, a Dokument Unii wydano na papierze podpisanym tylko przez niektórych przedstawicieli, A. Gaca, H. Bąk, *Unia kalmarska a unie polsko-litewskie – kilka uwag na temat ich początków i potrzeby kontynuacji badań porównawczych obu związków państwowych*, [w:] „Rocznik Lituanistyczny” 6, 2020, s. 150.

¹³⁴⁴ E. Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*, Göteborg 1934; repr. 1969; J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 712.

¹³⁴⁵ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 712.

¹³⁴⁶ A. Gaca, H. Bąk, *The Kalmar Union and the Polish-Lithuanian Union. Part 2: The legal foundations and the later history of the two state unions*, [w:] "Studia Iuridica Toruniensia", vol. 31, 2022, s. 17.

programu możliwych¹³⁴⁷. Prawną ważność w ostateczności zyskał Akt Koronacji, z kolei unijny odpowiednik nie został potwierdzony, bowiem zawarte w nim postulaty zderzały się z interesami i oczekiwaniami Małgorzaty¹³⁴⁸. Arystokratyczna zasada rządu zakotwiczona była głównie w pre-unijnej polityce szwedzkiej Rady Królestwa i przejawiała się podczas rebelii przeciwko silnej unijnej monarchii w latach 30. XV wieku, a także odcisnęła swoje piętno na rządach Krzysztofa Bawarskiego. Praca Lönnrotha wznowiła zainteresowanie unijnymi relacjami. Zaczęto uwzględniać finansowe i społeczne podejścia, a w kwestii politycznej szczegółowiej analizowano walkę między królami a arystokratami poprzez kładzenie nacisku na rolę kręgu osób i szlacheckich grup, które dążyły do realizacji swoich interesów we wzajemnych relacjach i w kontakcie z Koroną¹³⁴⁹.

Reprezentanci odpowiedzialni za wydanie Aktu koronacyjnego obiecali czynić wszystko, o co władca poprosi, z miłością i lojalnością, zaś monarcha powinien działać zgodnie ze swoją powinnością. Zamki, twierdze, ziemie i lenno nadane przez króla i królową miały znajdować się w posiadaniu drugiej strony umowy, nawet po śmierci monarchów. Królowa została też zwolniona z obowiązków, z których wywiązać musieli się poprzedni monarchowie. Unijny władca mógł jednak samodzielnie mianować kasztelanów z własnej inicjatywy, a nawet bez kontaktów z doradcami. Akt koronacyjny wskazuje na unię dziedzicznej monarchii, ale także stanowi podstawę pod zrodzenie się królewskiego konfliktu z każdą konstytucją królestwa nordyckiego. Szwedzka praktyka wykluczała uprawnienia cudzoziemców do dzierżenia zamków w królestwie, co zostało złamane po zawarciu unii kalmarskiej¹³⁵⁰. Ponieważ Akt koronacyjny nadawał monarsze prawo do swobodnego rozporządzania zamkami¹³⁵¹, lennami nawet *post mortem*, dawało to władcy możliwość wpływania na sukcesję bez zgody innych. Ta klauzula była zwarta w liście zobowiązań – *slottsloven* – wystawianym przez kasztelana po otrzymaniu zamku, gdzie zawarto także imię przyszłego władcy po śmierci obecnego. Generalnie ujmując, unia z Kalmaru miała znaczenie pierwszorzędne, a Akt koronacyjny charakter nadrzędny wobec prawa krajowego i konstytucji budujących ją królestw.¹³⁵²

¹³⁴⁷ A. Gaca, H. Bąk, *Unia kalmarska a unie polsko-litewskie...*, s. 151.

¹³⁴⁸ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 725.

¹³⁴⁹ Ibidem, s. 712.

¹³⁵⁰ H. Schüch, *The political system...*, s. 684.

¹³⁵¹ Nieograniczona władza Eryka i Małgorzaty nad zamkami nadane przez Akt koronacyjny umożliwiła im budowanie silnego zjednoczonego rządu w bliższej relacji z innymi królestwami, J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 726.

¹³⁵² H. Schüch, *The political system...*, s. 684, 686.

W 1435 r. miało miejsce historyczne zebranie w Arboga, do którego doprowadziły wydarzenia w szwedzkim królestwie¹³⁵³, gdzie unijny monarcha nie cieszył się dużym uznaniem. Oskarżano bowiem Eryka Pomorskiego o dbanie głównie o norweskie i duńskie interesy¹³⁵⁴, a także dopuszczenie do eksploatacji przez Hanzę szwedzkich rynków, co było głównym motywem państw skandynawskich do przystąpienia do unii. Nieusatysfakcjonowana okazała się także strona reprezentowana przez duchowieństwo, które było zmuszone dokładać się finansowo do wzmocnienia struktury wojennej wykorzystywanej przez unijnego króla do prowadzenia działań zbrojnych. Eryk nieustannie odmawiał współpracy ze szwedzką Radą (podczas nieobecności króla, władza sprawowana była przez *drotsa* Kristera Nilssona Vasa i marszałka Karla Knutssona Bonde), co sprawiało, że Karl Knutsson coraz częściej działał jako prawdziwy regent królestwa¹³⁵⁵. Polityka króla Eryka doprowadziła do wprowadzenie centralizacji administracji i racjonalizacji podatkowej, co wraz z długimi wojnami prowadzonymi z książętami północnoniemieckimi – głównym rynkiem eksportowym Szwecji¹³⁵⁶ – jeszcze bardziej pogarszało sytuację w Królestwie. Kolejną przyczyną niezadowolenia była praktyka obsadzania na stanowiskach urzędniczych obcokrajowców (Niemców lub Duńczyków). Rezultatem polityczno-gospodarczych działań Eryka¹³⁵⁷, a także indyferentne oraz przedmiotowe podejście króla do szwedzkiego społeczeństwa, było powstanie w 1434 r., które zaczęło się najpierw w Dalarnie i Bergslagen, a następnie rozprzestrzeniło się po całej Szwecji¹³⁵⁸, sygnalizując przebudzenie z politycznego marazmu i wzrost zaangażowania w sprawy państwowe przez pospólstwo i niższą szlachtę¹³⁵⁹. Akcje przeciwko poczynaniom króla wzięli na siebie chłopcy i górnicy pod przewodnictwem właściciela kopalni – Engelbrekta Engelbrektssona. Buntownicy najpierw przepędzili dręczycieli z ich zamków, a w następnej kolejności, w okresie czterech miesięcy, usunęli cudzoziemców z ich stanowisk. Engelbrektssonowi udało się zdobyć kontrolę nad Radą, których członków zmusił do wypowiedzenia posłuszeństwa Erykowi¹³⁶⁰. Ostatecznie, rebelia zyskała rozgłos narodowy i była prowadzona przez Radę Królestwa¹³⁶¹. Ugoda między Erykiem a szwedzkimi rebeliantami dotyczyła zapisu o cudzoziemcach, bowiem wszystkie zamki

¹³⁵³ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 7.

¹³⁵⁴ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 33.

¹³⁵⁵ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 731, 733.

¹³⁵⁶ H. Schüick, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 19.

¹³⁵⁷ Iskrą zapalną było, według średniowiecznych źródeł, despotyczne zachowanie komornika duńskiego Josse Eriksena. Przyczyną z kolei mogła być duńska wojna przeciwko Lubece, która zagroziła eksportowi żelaza do Svealandu, F. Ch. Ljungqvist, *Den långa medeltiden ...*, s. 106.

¹³⁵⁸ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 732.

¹³⁵⁹ J.P. Maarbjerg, *"Regimen Politicum"...*, s. 147.

¹³⁶⁰ C. Grimberg, *A history...* s. 88.

¹³⁶¹ H. Schüick, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 19.

i lenna miały być w posiadaniu rodowitych mężczyzn. Na poziomie krajowym, Eryk związał się z rządem w Szwecji zgodnie z konstytucyjnym programem szwedzkiej Rady¹³⁶². W szerszym ujęciu, unia miała zacząć funkcjonować jako związek niezależnych królestw z jednym i wspólnym monarchą, z podkreśleniem, że każde królestwo będzie zarządzane przez osobne Rady Królestwa z własnymi regulacjami prawnymi¹³⁶³.

Powstanie Engelbrektssona było nie tylko powstaniem Szwedów przeciwko cudzoziemcom, lecz także ludu przeciwko szlachcie¹³⁶⁴. Opozycja przeciwko Erykowi Pomorskiemu doprowadziła do spotkania w Arboga, gdzie miał miejsce pierwsze szwedzki Riksdag. Podczas zjazdu, chłopstwo wymusiło, by Engelbrekt kontynuował zarządzanie Szwecją jako regent królestwa (*rikshövitsman*). To był pierwszy raz, kiedy chłopci zostali dopuszczeni do głosu w sprawie zarządzania królestwem, by razem z mieszczanami, szlachtą i duchowieństwem wspólnie kształtować szwedzki Riksdag. Engelbertowi zatem przypisuje się dokonanie zjednoczenia wszystkich klasy i prowincji we wspólną służbę na rzecz państwa¹³⁶⁵.

Zebranie w Arboga w 1435 r. postrzegane jako narodzenie współczesnego szwedzkiego Riksdagu, który powstał z formatu spotkań organizowanych w celu dokonania elekcji władcy i lokalnych rad podatkowych¹³⁶⁶. Historycy spierają się, kiedy dokładnie powstał czterostanowy parlament, wahając się między rokiem 1319 a 1464, jednak rok 1435 r. przyciągnął najwięcej zainteresowania¹³⁶⁷. Rewolty z lat 30. XV wieku zmusiły Radę Królestwa do zwołania kilku większych tego typu spotkań, połączonych z lokalnym targiem czy festynem, żeby zyskać wsparcie ludności¹³⁶⁸. Z drugiej strony, Sten Sture i Svante Nilsson zwoływali spotkania zdominowane przez ich zwolenników i podejmowali decyzje zgodnie z ich interesem. Spotkania za Gustawa Wazy w 1527 i 1544 r. stanowią ważny krok w stronę całkowitej reprezentacji królestwa – wszystkich czterech grup klasowych, które zyskały prawo podejmowania decyzji i wpływania w miarę permanentnie i efektywnie na sposób rządzenia państwem¹³⁶⁹.

Riksdag nie odbywał regularnych posiedzeń oraz nie mógł zebrać się z własnej inicjatywy, tylko z woli monarchy w razie potrzeby¹³⁷⁰. Historyk Herman Schück (1925 – 2015)

¹³⁶² J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 732.

¹³⁶³ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 30 – 31.

¹³⁶⁴ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 7.

¹³⁶⁵ C. Grimberg, *A history...* s. 89; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 8.

¹³⁶⁶ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws ...*, s. 12.

¹³⁶⁷ H. Schück, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 5.

¹³⁶⁸ H. Schück, *The political system...*, s. 701 – 702.

¹³⁶⁹ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 11.

¹³⁷⁰ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws ...*, s. 12.

podaje kilka warunków, które muszą być spełnione, żeby zgromadzenie było pojmowane jako Riksdag¹³⁷¹:

- a) Reprezentować wszystkie grupy społeczne, które cieszą się wolnością;
- b) Pozwolić tym grupom działać niezależnie jako stany, oraz unikać sytuacji, w której jedna strona podejmuje decyzje, a druga może tylko wyrażać zgodę;
- c) Riksdag powinien posiadać zakres kompetencji i permanentności, aby umożliwić wezwanie parlamentu w regularnych odstępach czasowych. Dodatkowo, organ ustawodawczy nie powinien być ograniczony tylko do wspierania panującego systemu rządu oraz sankcjonowania jego zmiany, lecz także brania udziału w sukcesji tronu, nakładania nadzwyczajnych podatków, partycypowania w procesie legislacyjnym, ustosunkowania się do zagadnień wojny i pokoju.¹³⁷²

Gdyby wziąć te kryteria pod uwagę, to zebranie w Arboga nie przypominało klasycznego Riksdagu. Jednak na 500-letnim jubileuszu Riksdagu w 1935 r. profesor historii Sven Tunberg zapewnił, że Arboga było pierwszym historycznym parlamentem, który nie zostałby zwołany, gdyby nie Engelbrektsson. Przywódca zjednoczył siły wszystkich ludzi, by zwalczyć niesprawiedliwą władzę. Przewodniczący drugiej izby – socjaldemokrata August Sävström – podkreślił zasługi Engelbrektssona, który wzbudził wśród Szwedów uczucia patriotyczne, aby wspólnie budować narodową niepodległość i wolność¹³⁷³.

W 1438 roku odbyło się spotkanie w Kalmarze podczas którego przedstawiono nowy projekt statutu unii. Trzy królestwa miały pozostać po władzę wspólnego króla, ale z równym statusem jako niezależne państwa. Monarchię dziedziczną zastąpiono monarchią elekcyjną, która jako instytucja uwzględniała doświadczenie władcy, jego pogląd polityczny oraz konieczność podtrzymania reprezentacji stanów, nie wyłączając mieszczan i chłopów. Po trzecie, król miał rządzić w zgodzie z Radami i rezydować w trzech królestwach zgodnie ze sprawiedliwym systemem rotacyjnym. Każdemu królestwu zagwarantowano autonomię, gdzie zarządzać mieli kompetentni urzędnicy królestwa. Umowa kalmarska z 1438 r. była niekompletna i nie odpowiedziała na takie kwestie, jak np. czy unia ma pozostać personalna (w praktyce zredukowano formę rządowej unii do nordyckiej konfederacji). Ponadto brakowało demokratycznego podejścia w projekcie unijnym do zagadnienia elekcji nowego władcy. Jednakże, zaktualizowana umowa zasygnalizowała jedną ważną zmianę – Rady stały się

¹³⁷¹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 8, 10.

¹³⁷² H. Schück, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 11; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 8, 10.

¹³⁷³ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 10.

dominujące nad monarchą¹³⁷⁴, co miało zakończyć lata nieograniczonego panowania ponadpaństwowego władcy, a przywrócić mechanizm sprawowania władzy sprzed zawiązania się Unii Kalmarskiej. *Regimen politicum* zastąpił *regimen regale*¹³⁷⁵.

Nordycka unia została odnowiona przez Krzysztofa Bawarskiego (1441–1448). Król został zmuszony do zaakceptowani konstytucyjnego statutu, w którym to przekazał władzę ustawodawczą szwedzkiemu ludowi, a szlachecka Rada zaczęła sprawować kontrolę nad polityką fiskalną wojskową oraz nadzorować państwem¹³⁷⁶. Coroczne posiedzenie dworu królewskiego przewozone przez biskupa i prawodawcę uważane były za najwyższą władzę sądowniczą. Sam monarcha z kolei miał rządzić po zasięgnięciu opinii Rady Szwecji¹³⁷⁷. Następnie elekcja Karla Knutssona Bonde (1448–1457, 1464–1465, 1467–1470) stanowiła triumf szwedzkiego konstytucjonalizmu, bowiem potwierdziło suwerenne prawo Rady do wybrania rodowitego szwedzkiego szlachcica, a nie zagranicznego kandydata przedstawionego przez Danię¹³⁷⁸. Karl Knutsson Bonde starał się prowadzić politykę nastawioną na rozgromienie opozycji i przejęcie części kościelnej własności, co doprowadziło do jego usunięcia. Wówczas szwedzki tron objął Christian (1457–1464), który kontynuował politykę Knutssona, czyli zyskanie kontroli nad systemem zamków-lenn, obciążanie podatkami i wymuszanie nadzwyczajnych datków¹³⁷⁹, co rozgniewało chłopstwo. W 1464 r. Christian został wygnany z kraju.

Te siedem lat politycznego chaosu unaocznily, że autorytet Korony i zasoby materialne nie są wystarczające, aby utrzymać stabilny rząd w Szwecji. Mimo tego, szlachcie i duchowieństwu udało się pod koniec XV wieku wypracować całkiem efektywny system rządów¹³⁸⁰. W czasach bezkrólewia mianowano członków Rady zarządcami królestwa. Taki tytuł przypadł Stenowi Sture po śmierci Karla Knutssona w 1470 r. Zgon Knutssona doprowadził do podziału szwedzkiej Rady na dwie frakcje – jedna składa się z rodziny Axelssonów, kierowanych przez Stena Sture, wspieranego przez Dalekarlian (mieszkańców Dalarny) i mieszczan ze Sztokholmu. Przeciwnikami Sturego byli zwolennicy Christiana jako króla Szwecji, reprezentowani przez Oxenstiernów i Wazów¹³⁸¹. Walki miały nie tylko miejsce

¹³⁷⁴ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 732 – 735.

¹³⁷⁵ J.P. Maarbjer, *"Regimen Politicum"...* s. 141.

¹³⁷⁶ Norwegia, w przeciwieństwie do Szwecji, nigdy nie wywarła presji na Krzysztofie Bawarskim do poszanowania konstytucyjnych ograniczeń w państwie, z kolei w Danii, monarcha złożył tylko ustną obietnicę, J.P. Maarbjer, *"Regimen Politicum"...* s. 148 – 149.

¹³⁷⁷ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 694 – 695.

¹³⁷⁸ J.P. Maarbjer, *"Regimen Politicum"...* s. 149.

¹³⁷⁹ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 700.

¹³⁸⁰ Ibidem.

¹³⁸¹ C. Grimberg, *A history...* s. 92.

między trójką Waza – Oxenstierna – król Christian przeciwko sojuszowi Sture – Axelsson, ale także z górnikami oraz chłopami z Dalarny i mieszkańcami ze Sztokholmu¹³⁸². Christian zmarł w 1481 r. i jego syn Jan II (1497–1501)¹³⁸³ został uznany za przyszłego władcę. To, jak powinna wyglądać władza pod panowaniem nowego monarchy, precyzowały dokumenty z Halmstad i Kalmaru. Pierwszy kładł nacisk na zachowanie konstytucjonalizmu Rad, które będą reprezentatywnym ciałem w każdym królestwie, pozostając w kontakcie z monarchą, zobligowanym do konsultowania się z Radą w ważnych decyzjach. Każde królestwo zarządzane będzie według własnych praw i przez „dobrych ludzi”, a nie przez „ludzi nisko urodzonych” czy cudzoziemców. Król powinien zmieniać swoje siedziby w królestwach przynajmniej co trzy lata, a w przypadku jego nieobecności, komisja Rady zobowiązana jest do prowadzenia rządu. Jeżeli monarcha naruszy prawa któregoś z podmiotów, oznacza to, że złamał królewską przysięgę i poddani są zobligowani do pouczenia go, a jeżeli to konieczne, do uniemożliwienia niewłaściwego działania korony¹³⁸⁴.

W 1501 r. zdetronizowano Jana, a jego następcą stał się Christian II (1520–1521). Nowy monarcha swoje panowanie rozpoczął od podjęcia drastycznej decyzji. Podczas koronacyjnej uroczystości, Rada Królestwa i arcybiskup Gustaf Trolle w Sztokholmie odczytali akt oskarżenia Stena Sture, jego wdowy, wytypowanych szlachciców, przedstawicieli duchowieństwa mieszczan Sztokholmu i tych wszystkich, którzy byli przeciwko arcybiskupowi i królowi. Trolle określił ich heretykami, a król aresztował i ukarał za niechrześcijańskie postępowanie. Te osoby stały się zbrodniarzami, nie tylko w świetle prawa kościelnego, lecz także prawa cesarskiego i szwedzkiego¹³⁸⁵. 8 listopada 1520 roku ponad osiemdziesiąt osób zostało ściętych na Stortorget¹³⁸⁶, mimo złożenia uroczystej obietnicy królewskiej amnestii¹³⁸⁷. To wydarzenie przeszło do historii pod nazwą „Krwawa łaźnia sztokholmska”, trwająca przez trzy dni w Sztokholmie¹³⁸⁸. Również w Danii Christian dążył do opanowania butnej szlachty (często skazywanej wbrew prawu na śmierć), do czego wykorzystał mieszczan i chłopów, poprzez wprowadzenie prawa poprawiającego warunki bytowe chłopstwa, zniesienie poddaństwa i wzmocnienie system sprawiedliwości, który miał niewiele wspólnego ze

¹³⁸² J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 755 – 756.

¹³⁸³ Jan został wybrany na króla Szwecji w 1483 r., jednak jego koronacja miała miejsce dopiero w 1497 r. Opóźnienie spowodowane było machinacjami Stena Sture, C. Pape, *Rethinking the Medieval Russian-Norwegian Border*, [w:] „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, Neue Folge, Bd. 52, H. 2 (2004), s. 165.

¹³⁸⁴ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 696.

¹³⁸⁵ Ibidem, s. 767 – 769.

¹³⁸⁶ C. Grimberg, *A history...* s. 97; J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 769.

¹³⁸⁷ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 769; J.P. Maarbjer, „Regimen Politicum”... s. 152

¹³⁸⁸ H. Lindqvist, *Wazowie. Historia burzliwa i brutalna*, tłum. E. Fabisiak, Warszawa 2018, s. 34.

sprawiedliwym podejściem. Ostatecznie szlachta przeprowadziła insurekcję przeciwko królowi, a koronę Danii powierzono wujowi Christiana II – Fryderykowi¹³⁸⁹.

Wydarzenia z 1520 r. stały się decydującym krokiem w stronę rozwiązania Unii Kalmarskiej, co powiązane jest z dojściem do władzy Gustawa Wazy. W 1521 r. chłopci z Dalarny wybrali Wazę na swojego kapitana, zawierając z nimi szyki. W lutym 1521 r. Waza został wybrany na zarządcę królestwa. Latem 1522 roku, Gustaw przy wsparciu hanzeatyckiej floty był w stanie odbić nadbrzeżne zamki, gdzie przebywali zwolennicy Christiana¹³⁹⁰. 6 czerwca 1523 r. Gustaw jednogłośnie został wybrany na króla przez Riksdag w Strengnäs¹³⁹¹, rozpoczynając okres panowania dynastii Wazów, który będzie trwał do 1654 r.¹³⁹² Tym samym unia między Szwecją a Danią uległa rozwiązaniu na zawsze, bowiem po szkodach, jakie dokonali w trzech królestwach Eryk Pomorski i Christian II, nie było mowy o tym, żeby wznowić unię¹³⁹³. Wraz z wydarzeniami z lat 1522–1523 kończy się epoka unii między trzema nordyckimi królestwami¹³⁹⁴. Szwecja wybrała swój kurs narodowej polityki. Dania i Norwegia pozostały powiązane i stały się stronami innej trzypaństwowej unii, tj. systemu Oldenburgów ustanowiony w 1460 r. i składający się z duńsko-norweskiej unii i unii personalnej między Danią a księstwami Szlezwik i Holsztyn¹³⁹⁵.

Unia kalmarska jednoczyła ludzi, których zbliżał język i kultura, co stwarzało pozory, że związek polityczny między państwami będzie efektywny¹³⁹⁶. Według Ryszarda Czarnego,

¹³⁸⁹ C. Grimberg, *A history*,... s. 98, 106.

¹³⁹⁰ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 770.

¹³⁹¹ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century. European History in Perspective Series Standing Order*, New York, 2004, s. 6.

¹³⁹² M. Świętoniowski, *Wspólność krwi w małżeństwach z rodu szwedzkich Wazów do końca XVI* [w:] „Meritum” 2012, nr 4, s. 37.

¹³⁹³ C. Grimberg, *A history*,... s. 105.

¹³⁹⁴ Intersujące jest stanowisko Cathleen Sarti, która dostrzegła przyczynę rozpadu unii kalmarskiej w zaburzeniu ciągłości wyboru monarchy. Badaczka oparła swoje spostrzeżenie na roli monarchy jako faktora jednoczącego. W celu podtrzymania kontynuacji, a co za tym idzie, stabilności, opierano wybór kolejnego władcy w ramach jednej dynastii lub jako najbliższego członka rodziny panującej. Kiedy w 1523 r. Christian II został w Szwecji zastąpiony przez Gustawa Wazę, który nie był spokrewniony z Oldenburgami, doprowadziło to do uczynienia ze Szwecji samodzielnego państwa, co zwiastowało koniec unii kalmarskiej. Gustaw Waza zdaje się być świadomy potęgi więzów i konotacji rodzinnych, bowiem ród Waza umocnił swoją pozycję poprzez serię powiazań rodzinnych i układów polityczno-ekonomicznych, jak i poprzez zawieranie przyjaźni oraz podkreślanie znaczenia wspólności krwi. W celu utrzymania pozycji rodziny panującej, należało nawiązywać kontakty z innymi klanami i frakcjami oraz podtrzymywać sojusze wielopokoleniowymi mariażami. Tezę, że im większa rodzina, tym bardziej stabilny jest polityczny reżim zbadał i potwierdził zespół politologów: Andrej Kokkonen, Suthan Krishnarajan, Jørgen Møller i Anders Sundell, A. Kokkonen, S. Krishnarajan, J. Møller, *Blood is Thicker than Water: Family Size and Leader Deposition in Medieval and Early Modern Europe*, [w:] „The Journal of Politics” 2021, nr 83; C. Sarti, *Divine Right of Dynasty: Deposing the God-Given Monarch in Protestant Europe*, [w:] „Dynasties and State Formation in Early Modern Europe”, ed. L. Geever, H. Gustafsson, Amsterdam 2023, s. 33; M. Świętoniowski, *Wspólność krwi...*, s. 39.; J. Scherp, *Narrowing Dynastic Rule: Models of Governance, Social Conflict and the Hobbesian Bargain in Early Modern Sweden (1560–1718)*, [w:] „Dynasties and State Formation...”, s. 139.

¹³⁹⁵ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 770.

¹³⁹⁶ F. Ch. Ljungqvist, *Den långa medeltiden...*, s. 102 – 103.

unia kalmarska wykreowała największy wówczas scalony podmiot państwowy, który umocnił pozycję Skandynawii oraz zacieśnił stosunki między państwami członkowskimi. Sformalizowany sojusz między Danią, Norwegią i Szwecją stanowił pierwszą próbę utworzenia właściwej nordyckiej federacji¹³⁹⁷. Jak wskazała Grażyna Szelałowska, do początku XX wieku państwa nordyckie przeważnie rywalizowały ze sobą lub utrzymywały napięte relacje, poczynając od czasów wikingów. Unia kalmarska miała stanowić prototyp współczesnej wspólnoty nordyckiej, czego nie udało się osiągnąć¹³⁹⁸. Pierwsza zapowiedź niepowodzenia unii odnosi się do obraniu przez władców siedziby w Danii¹³⁹⁹, domu Małgorzaty, i przez to nominowanie tylko duńskich urzędników w krajowych administracjach¹⁴⁰⁰, co sprawiało, że monarchowie nie musieli za często odwiedzać Norwegii czy Szwecji¹⁴⁰¹. Z drugiej strony, w ramach Unii trzy królestwa wspólnie mogły przełamać monopol Hanzy¹⁴⁰² w północnym handlu¹⁴⁰³. Małgorzata wspierała korsarzy, żeby utrudnić związkowi hanzeatyckiemu utrzymywanie kontroli nad Sztokholmem i w 1398 r. miasto zostało w końcu odbite przez królową¹⁴⁰⁴. Unia równocześnie usunęła wiele przeszkód granicznych – wzrosła jednorodność ekonomiczna, jak i prawna, a także ułatwiono życie wielu chłopom żyjącym na przygranicznych terytoriach. Dodatkowo, powołanie do życia unii kalmarskiej napawało nadzieją na zmniejszenie ryzyka wybuchu wojny między nordyckimi królestwami¹⁴⁰⁵.

Z drugiej strony, mechanizm działania unii powiązany został z oczekiwaniami i interesem unijnego monarchy, a nie według praw państw składowych. Po drugie, unia dominowała nad lokalnym wymiarem królestw¹⁴⁰⁶. Za Małgorzaty, duński kanclerz i skarbnik zajmowali się sprawami związanymi z administracją w Norwegii i w Szwecji, w tym kanclerz Danii zarządzał dodatkowo pieczęcią królewską z trzema koronami do spraw duńskich oraz

¹³⁹⁷ R.M. Czarny, *The Shaping of Norden*, [w:] „Journal of Geography, Politics and Society”, Year IV, no. 2(8), December 2014, s. 79.

¹³⁹⁸ G. Szelałowska, *O zwycięstwie kultury nad polityką. Jak odwieczni wrogowie stworzyli suwerenne państwa i współczesną wspólnotę nordycką*, [w:] „Kwartalnik Historyczny”, Rocznik CXXV, 2018, 2, s. 517 – 518.

¹³⁹⁹ Wynikało to z tego, że Dania była najzamożniejszym i najgęściej zaludnionym północnym królestwem, F. Ch. Ljungqvist, *Den långa medeltiden ...*, s. 103.

¹⁴⁰⁰ C. Grimberg, *A history*,... s. 87

¹⁴⁰¹ F. Ch. Ljungqvist, *Den långa medeltiden ...*, s. 103.

¹⁴⁰² Rekuncyiacja z Hanżą w 1395 r. była jednym z najważniejszych warunków kalmarskiego spotkania w 1397 r., J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 728.

¹⁴⁰³ C. Grimberg, *A history*,... s. 87.

¹⁴⁰⁴ J. E. Olesen, *Inter-Scandinavian relations...*, s. 724.

¹⁴⁰⁵ F. Ch. Ljungqvist, *Den långa medeltiden ...*, s. 103.

¹⁴⁰⁶ Administracja lokalna w trzech królestwach po 1450 r. nie różniła się znacząco od systemu, który poprzedzał unię, jednakże miała inne zastosowanie. W Danii *landstingi* różnych prowincji nadal były centralnym organami sprawiedliwości. Każdy z *landstingów* był przewodzony przez głównego sędziego (*landsdommer*) – królewskiego urzędnika o szlachebnym urodzeniu. Żadna decyzja królewska i Rady nie mogła rodzić skutku prawnego, dopóki nie uzyskała akceptacji przede wszystkim przez takie *landstingi* jak w Lund, Roskilde i Viborg, H. Schück, *The political system...*, s. 702 – 704.

szwedzkich. Kancelaria norweska z ośrodkiem w Oslo nadal funkcjonowała, jednak jej mandat był zredukowany tylko do jednego zadania o charakterze prawnym: kiedy sprawca zabójstwa chcąc uniknąć banicji rościł sobie prawo do „kupienia pokoju” od króla, wtedy potrzebne dokumenty były wydawane przez kanclerza pod pieczęcią władcy¹⁴⁰⁷. Po trzeciej, monarcha dbał o otaczanie się wiernymi ludźmi na różnych pozycjach, nawet episkopalnych, niezależnie od narodowości czy społecznego pochodzenia, jednak Rady norweskie i szwedzkie miały ograniczone uprawnienia¹⁴⁰⁸. Szwedzkie prawo ziemskie głosiło, że w skład Rady może wchodzić określona liczba świeckich członków, w tym wszyscy muszą być Szwedami. W praktyce, kasztelani z Danii lub Niemiec pojawiali się na spotkaniach, a monarcha według własnego uznania dokonywał wyboru kanclerzy¹⁴⁰⁹. Podobnie przebiegał spór między Koroną a szlachtą w XV wieku, który dotyczył mianowania konstabli na zamki królewskie. Według szwedzkiego ziemskiego prawa z 1350 r., król powinien rządzić krajem z rdzennymi ludźmi, jednak we wszystkich trzech królestwach królowa Małgorzata i król Eryk Pomorski decydowali niezależnie i to od nich zależało, kogo będą faworyzować w nominacji na pożądane stanowiska.

Unia kalmarska za panowania Małgorzaty i Eryka faworyzowała Danię i marginalizowała tradycje oraz prawa pozostałych państw członkowskich. Dojście do władzy Krzysztofa Bawarskiego oznaczało powrót do pierwotnych struktur, gdzie monarcha rządził wraz z Radą i w zgodzie z jej zaleceniami. Nieprzystawalność jednego wspólnego władcy nie było jednym z problemów nordyckich podmiotów podczas unii kalmarskiej. Dochodziła do tego rywalizacja o władzę między stronnictwami wewnątrz państw, co doprowadzało do wewnętrznej anarchii, licznych powstań i krwawych starć. Po rozpadzie unii przyszło państwo na nowo zmierzyć się z problemem ustabilizowania sytuacji i zreformowania polityki w nowej geopolitycznej rzeczywistości.

Konstytucyjne filary władzy królewskiej Wazy można odnaleźć w tradycyjnych organach średniowiecznego zarządzania państwa – Rady (Riksråd) i Sejmu (Riksdag)¹⁴¹⁰. Za Wazy¹⁴¹¹ doszło jednak do ograniczenia roli Rady, która zyskała charakter czysto doradczy, w przeciwieństwie do duńskiego odpowiednika, gdzie organ zachował tradycyjne prawo do

¹⁴⁰⁷ Ibidem, s. 685.

¹⁴⁰⁸ Ibidem, s. 691 – 692.

¹⁴⁰⁹ Ibidem, s. 686 – 687.

¹⁴¹⁰ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 7.

¹⁴¹¹ Dania i Szwecja dzieliły wspólną polityczną tradycję, którą historycy nazwali „council-constitutionalism”, utrzymującą pobieżne relacje między królem, a szlachtą oraz pospółstwem. W Danii, Rada była głównym organem rządzącym i narzędziem arystokracji do ograniczania królewskich przywilejów. Podobnie było w Szwecji, gdzie ustanowiono kodeks prawny i bazowano na Prawie Ziemskim Magnusa Erikssona z 1353 r. Prawo Ziemskie definiowało monarchię elekcyjną w Szwecji, tj. król będzie władał w zgodzie z prawem, a nie przy użyciu siły, zaś zadaniem rdzennej szlachty jest współpraca z królem do końca jego panowania, P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 7.

m.in. nadawania podatków, ratyfikacji prawa oraz statutów, jak i wyrażania zgody na deklarację wojny¹⁴¹². Znaczenia nabrał wtedy parlament, który Gustaw często wykorzystywał do kreowania swojej polityki. Tym samym odnotowano wzrost skuteczności i zasięgu centralnego autorytetu¹⁴¹³. To także za Gustawa Wazy nastąpiło ustanowienie czterostanowego parlamentu¹⁴¹⁴, nadając parlamentarnym zebraniom kształt spotkań stanów, tak jak na kontynencie¹⁴¹⁵, z jednym wyjątkiem – w Szwecji uwzględniono głos chłopów¹⁴¹⁶. Wynikało to z tradycji, która wyrosła w Królestwie przez ostatnie setki lat, świadomości tego, jak wielką siłę i potencjał posiadają powstania chłopskie, którym z resztą osobiście kierował Gustaw Waza, aby zdobyć władzę¹⁴¹⁷.

Gustaw Waza podczas dwóch dekad swojego panowania ustanowił bezpieczną i uporządkowaną monarchię, a jego rządy odzwierciedlało połączenie cech rządów monarchicznych i konstytucyjnych¹⁴¹⁸. Odebrane Kościołowi bogactwo i przywilej kształtowania polityki państwa przekazano szlachcie, przez co król zyskał ich lojalność, a umiejętne posługiwanie się mechanizmem Riksdagu zdobyło przychyłność niższych klas, zaś brutalność w niszczeniu insurekcji zapobiegło organizowaniu nowych protestów. Konstytucyjny sukces nowego reżimu potwierdziły dwa wydarzenia – w 1540 r. na spotkaniu szlachciców w Örebro uznano synów króla, Eryka i Jana, jako jego spadkobierców, a cztery lata później na Riksdagu w Västerås ustalono, że monarchia zawsze będzie dziedziczna (*arvrike*)¹⁴¹⁹. Gustaw wskazał, że największym zagrożeniem dla państwa są wewnętrzne spory i niezgodności, szczególnie źródłem takich napięć są wybory królów. W celu zapobieżenia powstaniu elekcyjnych problemów, Gustaw przekonał stany o przyjęciu Aktu o sukcesji (*Successionsordningnen*), czyli prawa dziedziczenia tronu przez męskiego członka linii Wazów zgodnie z wiekiem¹⁴²⁰. Tym samym monarcha i jego rodzina przestali być jednymi z wysokich

¹⁴¹² H. Gamrath, E. L. Petersen, *Tiden 1340–1648*, [w:] „Danmarks historie”, ed. A. E. Christensen, København 1980, s. 482.; H. Ylikangas, *The crown and the aristocracy in co-operation in Denmark and Sweden (the 'aristocratic regime')*, [w:] „The Cambridge History of Scandinavia”, volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016, s. 108.

¹⁴¹³ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 7.

¹⁴¹⁴ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 32.

¹⁴¹⁵ H. Schüick, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 38.

¹⁴¹⁶ Reprezentacja stanów Danii po raz pierwszy nabrała charakteru prawnego w wydanym w 1660 r. akcie. W skład parlamentu stanowego (*Danehoff*), przez arystokratyczną Radę, wchodziły takie stany jak szlachta, duchowieństwo, przedstawicielstwo miast i wolne chłopstwo. Podczas corocznych obrad parlamentu występował także monarcha, jako symbol ciągłości władzy, M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe skandynawskich instytucji parlamentarnych*, [w:] „Gdańskie Studia Prawnicze”, Tom XXXI, 2014.

¹⁴¹⁷ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 35, 39.

¹⁴¹⁸ J.P. Maarbjerg, *"Regimen Politicum"...* s. 153.

¹⁴¹⁹ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 8.

¹⁴²⁰ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 47; I. Andersson, *Dzieje Szwecji*, Warszawa 1967, s. 113; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 32.

panów królestwa, a znaleźli się ponad nimi¹⁴²¹. Waza osiągnął coś, czego Duńczykom nie udało się aż do 1660 r., czyli zniesienia reguły elekcyjnej i wyzwolenie królewskość od większości konstytucyjnych ograniczeń¹⁴²².

Gustaw Waza rządził w ostatnich dekadach nad królestwem, które pierwszy raz od czasów Magnusa Erikssona miało wspólne prawo, wspólną politykę reprezentacji i stanowy Riksdag, a parlamentarne spotkania służyły do wspierania i potwierdzania władzy Korony jak i do autoryzacji podatków¹⁴²³. Państwo było zunifikowane i oddzielenie od kościelnych spraw z nietypowo scentralizowanym administracyjnym systemem, bazującym na systemie komorników¹⁴²⁴. Królestwo, po licznych reformach krajowych, było w stanie prowadzić politykę wykraczającą poza granice Szwecji, zapoczątkowując tym samym epokę wielkich podbojów. Z drugiej strony, Waza nie stronił od użycia przemocy by rozprawić się z powstaniem, prawdopodobnie kierowany doświadczeniem i pamięcią wcześniej rebelii za panowania unijnych monarchów. Coraz bardziej widoczne umacnianie władzy kosztem Rady zbliżało Szwecję do reżimu autorytarnego, jednak to, co hamowało nieograniczoną władzę Korony, to rozwinięty system lokalno-biurokratyczny oraz rola wspomnianego Riksdagu. Gustaw Waza przekształcił także monarchię elekcyjną w monarchię dziedziczną, chroniąc państwo przed nieustannymi walkami między skłóconymi stronami. Waza pozostawił swojemu spadkobiercy silne państwo, które niebawem stanie się jedną z europejskich potęg. Cytując Hermana Lindqvista: „Chyba żaden szwedzki władca nie cenił tak wysoko samego sprawowania godności monarchy jak Gustaw”¹⁴²⁵.

Po Gustawie Wazie, tron trafił do Eryka XIV (1560–1568)¹⁴²⁶, który starał się poprawić administrację państwa i wzmocnić władzę królewską kosztem panów¹⁴²⁷. Szlachta jednak podważała jego decyzje a nastroje pogarszało sprawowanie władzy królewskiej przez sekretarzy – czyli cudzoziemskich biurokratów. Oliwą dolaną do ognia były dwa wydarzenia: powołanie Sądu Najwyższego, aby wykryć zdrajców wśród szlachty oraz poślubienie kobiety o chłopskim pochodzeniu – Katarzyny Månsdotter. W 1568 r. bracia króla przeprowadzili rebelię, zajęli Sztokholm i przekonali Riksdag do obalenia Eryka i uznania Jana III, brata Eryka

¹⁴²¹ C. Grimberg, *A history*,... s. 122.

¹⁴²² P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century*..., s. 8.

¹⁴²³ H. Schück, *Sweden's Early Parliamentary Institutions*..., s. 39.

¹⁴²⁴ H. Gustafsson, *Skånelandskapen i den svenska konglomeratstaten. Ett europeiskt perspektiv*, [w:] "Roskildefreden 350 år. Från danskt till svenskt kyrkoliv", ed. S. Alenäs, 2008, s. 16.

¹⁴²⁵ H. Lindqvist, *Wazowie*..., s. 72.

¹⁴²⁶ Zlecił wykonanie nowych regaliów koronacyjnych w 1561 r., a jego korona jest po dzień dzisiejszy symbolem króla Szwecji, J. T. Demitz, *Throne of a thousand years*..., s. 49.

¹⁴²⁷ C. Grimberg, *A history*,... s. 127 – 128.

za króla¹⁴²⁸. Jan III (1569–1592) w swojej koronacyjnej obietnicy zapowiedział, że żadna wojna nie zostanie wywołana zanim nie zostanie zgoda Rady i stanów oraz nie dopuści cudzoziemców, jak i nisko urodzonych mężczyzn do służenia na urzędach o wysokim autorytecie. Szlachta z kolei została uhonorowana kartą przywilejów, aby ocieplić relacje, które pogorszył Eryk z wyższą klasą¹⁴²⁹. Rządy Jana kojarzone są z rozrośniętą biurokracją, dużymi wydatkami Korony, wynikających z ciągłych działań wojennych, inwestowaniem w architekturę i sztukę, które nie zwracało się pod postacią dochodów¹⁴³⁰, a koszty musiało ponieść społeczeństwo poprzez płacenie tak ciężkich podatków, że zmuszone było do sprzedawania swoich domów i ziemi¹⁴³¹. Król zaczął, podobnie jak jego brat, polegać na zagranicznych sekretarzach. Po drugie, Janowi bliższa zdawała się wiara rzymskokatolicka, stąd tolerował obecność jezuitów i ich misję w Sztokholmie. Religijna postawa przyczyniła się do wykreowania nowego wroga – jego brata Karola, dla którego eksperymentowanie przez Jana z wprowadzeniem katolicyzmu stało się dobrym powodem, żeby wszcząć walki z monarchą, jako formy ochrony luteranizmu¹⁴³². W 1592 r. Zygmunt Waza (1592 – 1599) odziedziczył tron po ojcu w Szwecji. Aby zostać koronowanym na szwedzkiego władcę, podpisał zaręczenie 19 lutego 1694 r., które głosiło, że w Szwecji zachowany zostanie luteranizm, a publiczne wyznawanie katolicyzmu będzie zakazane¹⁴³³. Podczas nieobecności Zygmunta Wazy w Szwecji, w królestwie władzę sprawował jego wuj Karol, który wykorzystał obecny w skandynawskim państwie strach przed katolicyzmem i zbliżył do siebie Radę, duchowieństwo i Riksdag. W wyniku bitwy pod Linköping 28 września 1598 r., Zygmunt III dostał się do niewoli, a rok później Riksdag zdetronizował go, co automatycznie zakończyło unię personalną między Polską a Szwecją¹⁴³⁴.

Nowy król – Karol IX (1604-1611) opierał swoje rządy na profesjonalnych biurokratach, wojskowych i Riksdagu. Pierwsze kroki nowego monarchy dotyczyły konfiskaty wielu dóbr szlachty. Butna arystokracja, nastawiona na obalenie Karola postrzeganego jako uzurpatora, doczekała się szybkiej odpowiedzi ze strony Korony – masowych procesów, aresztowań, tortur i egzekucji. Od 1520 r. arystokracja nigdy wcześniej tak nie wycierpiała, jak za panowania Karola¹⁴³⁵. Na celowniku monarchy znalazło się także ciało ustawodawcze. Król

¹⁴²⁸ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 9.

¹⁴²⁹ H. Schück, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 48.

¹⁴³⁰ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 9 – 10; C. Grimberg, *A history...* s. 130.

¹⁴³¹ C. Grimberg, *A history...* s. 131.

¹⁴³² P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 10.

¹⁴³³ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 33.

¹⁴³⁴ Ibidem.

¹⁴³⁵ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 12.

nie mógł pogodzić się z zajmowaniem przez Riksdag centralnego miejsca w politycznym systemie i jak żaden inny król, atakował organ reprezentacyjny groźbami i narzucaniem swojej polityki¹⁴³⁶. Co do kwestii wyznaniowej, monarcha ustanowił luteranizm jako religię państwową, a Szwecja stała się protestanckim państwem. Karol w 1593 r. wezwał generalny synod w Uppsali, gdzie finalnie potwierdzono przywiązanie do *confessio augustana*. Odkąd Zygmunt został usunięty z tronu w 1599 r., wszyscy królowie Szwecji zobowiązani są do wyznawania wiary protestanckiej¹⁴³⁷. Postawę Karola, choć nieprzejednaną wobec wyższej klasy, cechowało dążenie do zbliżenia z grupami odpowiedzialnymi za rozwój ekonomiczny państwa. Monarcha zaczerpnął strategię stosowaną przez swoich poprzedników, jak Stena Sture (blisko związany z klasami pracującymi) czy Gustawa Wazę (skoncentrowanego na usprawnieniu przemysłu górniczo-hutniczego), widząc wyraźne korzyści w utrzymywaniu bliskich stosunków z pozostałą częścią społeczeństwa i interesowaniem się podstawową gałęzią gospodarki państw.

Wraz ze śmiercią Karola zaczyna się tzw. „czas mocarstwowości” (*stormaktstiden*), czyli czas rządów Gustawa II Adolfa, Krystyny, Karola X Gustawa, Karola XI i Karola XII. Szwecję w danym przedziale czasowym wyróżniała zdolność przetrwania wojen przy ograniczonych zasobach, a wszystkie instytucje były nakierowane na zdolność militarną państwa. Szwecja stała się tym, co Otto Hintze nazwał „państwem militarnym” lub „państwem mocarstwowym”¹⁴³⁸. To także okres, kiedy przez cały XVII wiek, funkcjonowały trzy ośrodki władzy – pierwszy reprezentował król i dwór, drugi rada i urzędnicy, trzeci zaś Riksdag¹⁴³⁹.

Gustawowi II Adolfowi (1611–1632), zwanym „Lwem Północy”¹⁴⁴⁰, przypisuje się sukces nadania Szwecji potęgi pierwszej rangi, bez ustanowienia władzy absolutnej w państwie¹⁴⁴¹. W 1611 r. monarcha wydał tzw. królewskie zapewnienie (*kungförsäkran*), które oznaczało, że żadna zmiana prawna i nowe ustawodawstwo oraz podatki nie zostaną wprowadzone bez zgody Rady¹⁴⁴². Pozytywna opinia Rady i stanów była także konieczna w przypadku dążenia do rozpoczęcia wojny, zaakceptowania rozejmu, zakończenia działań zbrojnych traktatem pokojowym i wejściem w sojusz. Co do procedowania nad prawem, królewska propozycja miała być dostarczana na piśmie do stanów, które osobno będą nad nią

¹⁴³⁶ H. Schück, *Sweden's Early Parliamentary Institutions...*, s. 56.

¹⁴³⁷ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 12 – 13.

¹⁴³⁸ Ibidem, s. 1 – 2.

¹⁴³⁹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 55.

¹⁴⁴⁰ Zwany także jako Gustaw Krzywonosy, *Gösta Kroknäsa*, od zakrzywionego nosa, S. Leśniewski, *Wielcy wodzowie. Słynne bitwy*, Bełchatów 2015, s. 97.

¹⁴⁴¹ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 23.

¹⁴⁴² Ibidem, s. 26.

debatować. Jeżeli odpowiedzi każdego ze stanów będą się różnić, uruchomione zostaną negocjacje, a w przypadku braku kompromisu ostateczny głos posiada król w wyborze najlepszej przedstawionej decyzji¹⁴⁴³. Ta prawna zmiana wynikała z dominacji zarówno w Radzie, jak i w Riksdagu szlacheckich rodzin, nie zawsze zgadzających się ze sobą, a jednocześnie mogących wywierać skuteczną presję na Koronie. Wśród prominentnych rodzin najbardziej reprezentatywnym przedstawicielem był Axel Oxenstierna¹⁴⁴⁴, prowadzący z królem wzorowe partnerstwo¹⁴⁴⁵ porównywane do relacji Stefana Batorego z kanclerzem-hetmanem Janem Zamojskim¹⁴⁴⁶. Kolejną ważną zmianą w kwestii prawnej było wydanie po raz pierwszy w 1617 r. kodeksu parlamentarnego (*riksdagsordning*), obejmującego spisane zasady funkcjonowania Riksdagu, np. sposobu otwierania obrad czy składania wniosków¹⁴⁴⁷. W 1626 r. zatwierdzono kolejną reformę – tzw. Rozporządzenie dla Izby Szlacheckiej (*riddarhusordning*) autorstwa Axela Oxenstierny, który podzielił szlachtę na trzy klasy przewodzone przez marszałka (*lantmarskalk*). Pierwsza klasa to *herreklassen*, która składa się z hrabiów (*grevar*) i arystokratów (*friherrar*). Druga – *riddarklassen*, czyli potomkowie członków Rady Królestwa pozbawionych tytułów pierwszej grupy. Trzecią stanowili *svenneklassen*, tj. drobna szlachta¹⁴⁴⁸. Głosowanie odbywało się według klas, a pamiętając, że wyższa szlachta dzieliła się na dwie grupy, a niższą reprezentowała tylko jedna, powodowało to, że uprzywilejowani przedstawiciele klasy szlacheckiej dominowali w podejmowanych decyzjach¹⁴⁴⁹. Na zjeździe w 1617 r. w Örebro monarcha zapowiedział zreorganizowanie kancelarii państwowej. Z kolei Rada Królestwa zyskała status stałego organu doradczego przy Koronie. Członkowie Rady razem z urzędnikami centralnych kolegiów odpowiedzialni byli za powołanie tymczasowego rządu podczas nieobecności władcy, co było niezwykle kluczowe, biorąc pod uwagę fakt, że w latach od 1621 do 1632 r. monarcha rezydował w Szwecji tylko przez sześć lat¹⁴⁵⁰. Rezultatem zjazdu była decyzja o uczynieniu Rady centrum zarządzania królestwem, pod którą znajdowało się pięć kolegiów (*kollegier*), odpowiadających zakresem swoich działań dzisiejszym departamentom: Sąd Apelacyjny (*Svea hovrätt*), Kolegium Wojenne (*Krigskollegium*), Kolegium Admiralicji (*Admiralitetskollegium*), Kolegium Kanclerzy (*Kanslikollegium*), Kolegium Szambelanów (*Kammarkollegium*). Na ich czele stali

¹⁴⁴³ G. Rystad, *The Estates of the Realm, the Monarchy, and Empire, 1611-1718*, [w:] “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament”, ed. M. F. Metcalf, Stockholm 1987, s. 68 – 69.

¹⁴⁴⁴ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 56.

¹⁴⁴⁵ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 26.

¹⁴⁴⁶ S. Leśniewski, *Wielcy wodzowie...*, s. 90.

¹⁴⁴⁷ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 56 – 57.

¹⁴⁴⁸ G. Rystad, *The Estates of the Realm...*, s. 69.

¹⁴⁴⁹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 57.

¹⁴⁵⁰ S. Leśniewski, *Wielcy wodzowie...*, s. 92.

riksdrots – komornicy, *riksmarsk* – marszałek generalny, *riksadmiral* – admirał królestwa, *rikskansler* – kanclerz królestwa i *rikskattmästare* – skarbnik. Na poziomie lokalnym do 1621 r. Szwecja cieszyła się z korzyści, jakie przynosiły dobrze określone administracyjne dystrykty zarządzane przez prowincjonalnych gubernatorów (*stådhållare*)¹⁴⁵¹.

W późnym XVI wieku centralna administracja w Danii i Szwecji była skoncentrowana głównie wokół osoby króla i Rady Królestwa wraz z kanclerzem, skarbcem i sądem. Był to model propagowany przez szlachtę, tzw. *monarchia mixta*, czyli monarchia mieszana, gdzie władza dzielona jest między Radą Królestwa a królem, co w praktyce oznaczało silniejszą pozycję wyższej szlachty¹⁴⁵². Wprowadzone w systemie funkcjonowania Korony zmiany zostały uwarunkowane licznymi wojnami i nieobecnością króla Zygmunta Wazy w państwie, jak i nieobecnością Gustawa II Adolfa, nieustannie uwikłanego w zagraniczne wojny, co uczyniło administrację bardziej efektywną i wydajną¹⁴⁵³. Kolegialny podział zarządzany przez profesjonalistów wprowadził rutynę, ustabilizował procedury i zapewnił, że aparat administracyjny będzie dalej działać niezależnie od tego, czy monarcha jest w królestwie czy też nie. W konsekwencji, sprawiało to wrażenie, że obecność monarchy w państwie jest zbędna. Po wprowadzeniu absolutyzmu w latach 80. XVII rozpadł się system kolegialny – kancelaria wykonywała jedynie formalne obowiązki, monarcha bazował na radach ekspertów nierzadko będących spoza administracji, zniknęły niektóre urzędy i zmniejszyła się liczba radnych – członków kolegium¹⁴⁵⁴.

Jedynym dzieckiem Gustawa była córka Krystyna (1632–1654)¹⁴⁵⁵. Antywojenne poglądy monarchini łączyły się z wrażliwą naturą Krystyny na cierpienie ludzkie i niedolę biedniejszych. Starła się on być głosem niższych grup społecznych¹⁴⁵⁶. Rządy Krystyny nie zakończyły się z powodu powstania czy przyczyn naturalnych, tylko decyzji królowej

¹⁴⁵¹ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 29; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 58.

¹⁴⁵² Pierwsze zarysy *monarchia mixta* pojawiły się po ustanowieniu monarchii dziedzicznej przez Gustawa Wazę, jako rozwiązania wypracowanego przez króla we współpracy z innymi grupami społecznymi, L. Geervers, H. Gustafsson, *Building Dynasties, Shaping States: Dynasty and State Formation in Early Modern Europe*, [w:] „*Dynasties and State Formation...*”, s. 109.

¹⁴⁵³ L. Jespersen, *The consolidation of the Nordic states: the Europeanisation of Scandinavia*, [w:] “The Cambridge History of Scandinavia”, volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016, s. 384.

¹⁴⁵⁴ W Danii duńska kancelaria – *Danske Kancelli* pełniła centralną funkcję w nadawaniu i dobieraniu korespondencji z Rosją i Szwecją do czasu wprowadzenia absolutyzmu w 1660 – 1661. Nad nią stał jeszcze królewski kanclerz- *kogens kansler*. W 1523 r. wprowadzono typ „niemieckiej kancelarii” (*Tyske Kancelli*), która zajmowała się zagraniczną korespondencją spisaną w języku niemieckim lub łacińskim. Za dochody i wydatki odpowiedzialny był wprowadzony w połowie XVI wieku Minister Finansów – *Rentekammer*, L. Jespersen, *The consolidation of the Nordic states...*, s. 385, 387.

¹⁴⁵⁵ Nie występowały żadne prawne ostrzeżenia zakazujące kobiecie przejąć władzę w Szwecji, jednak występowały wątpliwości związane z kobiecym przywództwem, M. E. Ailes, *Courage and Grief. Women and Sweden's Thirty Years' War*, Nebraska 2018, s. 136.

¹⁴⁵⁶ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 71.

o zrzeknięciu się korony po przejściu na wiarę katolicką. Po rządach Krystyny władza przeszła w ręce jej kuzyna – Karola X Gustawa (1654–1660)¹⁴⁵⁷ i tym samym zakończyła się władza rodziny Wazów, a zaczęła książąt z dynastii Wittelsbachów¹⁴⁵⁸. Monarcha zatem wzorował się na linii polityki zapoczątkowanej przez Gustawa II Adolfa, w tym podtrzymaniu modelu *monarchia mixta*, jako najbardziej efektywnej metody sprawowania władzy królewskiej. Szlachta nie opierała się polityce króla, raczej niezadowolenie wyrażała tym razem niższa i średnia klasa społeczna. Spór dotyczył poboru do wojska oraz płaceni wojennych podatków, obejmujących w równym stopniu klasę wyższą¹⁴⁵⁹.

W 1680 r., już jako prawowity szwedzki król, Karol XI (1660–1697) partycypował w zwołanym Riksdagu, podczas którego wydano „Deklarację stanów”, pozbawiająca Radę jej władzy, a jej członków, tytułów radnych królestwa, nazywając ich królewskim radnymi¹⁴⁶⁰. Rada Królestwa przekształciła się wtedy w służącą królowi Radę Królewską. Karol XI wówczas za pomocą niższych stanów oszukał wysoką szlachtę, mając po swojej stronie niską rangą szlachciców, nowo nominowanych oficerów i urzędników¹⁴⁶¹. W 1689 r. wprowadzono tzw. Akt unieważnienia, który głosił, że sprzeciw wobec króla interpretowany będzie jako oznaka złamania przysięgi lojalności złożonej przed królem¹⁴⁶². Kolejnym przejawem autokratycznej władzy było prawo króla do nakładania podatków w czasie wojny¹⁴⁶³ oraz samodzielne stanowienie prawa bez udziału stanów. W 1693 r. została wydana „Deklaracja suwerenności”, w której Karol XI ogłosił się absolutnym, suwerennym królem, nie odpowiadającym przed nikim, z władzą i autorytetem do rządzenia Królestwem według własnego uznania, jako że jest chrześcijańskim królem. Tym samym nastał czas karolińskiego autorytaryzmu. Władza królewska uległa wzmocnieniu, a Rada z arystokracją pozostały w defensywie¹⁴⁶⁴ (król wolał rządzić sam, jednak opierał się na radzie swoich szlacheckich zwolenników w ramach Rady, np. Johana Gyllenstierny i Hansa Wachtmeistera¹⁴⁶⁵). Czas autorytaryzmu w Szwecji osiągnie punkt kulminacyjny dopiero jednak za Karola XII i jego wojennego rządu¹⁴⁶⁶.

¹⁴⁵⁷ Ufundował pierwszy szwedzki bank, J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 61.

¹⁴⁵⁸ C. Grimberg, *A history*,... s. 186.

¹⁴⁵⁹ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 102 – 103.

¹⁴⁶⁰ G. Rystad, *The Estates of the Realm...*, s. 78.

¹⁴⁶¹ H. Gustafsson, *Nordens historia. En europeisk region under 1200 år*. Tredje upplagan, Lund 2017; T. G. Smollett, *The History of Charles The Twelfth. King of Sweden*, New York 1851, s. 10.

¹⁴⁶² G. Rystad, *The Estates of the Realm...*, s. 79.

¹⁴⁶³ N. Kent, *A Concise History of Sweden*, New York 2008, s. 88 – 89.

¹⁴⁶⁴ G. Rystad, *The Estates of the Realm...*, s. 75, 79.

¹⁴⁶⁵ P. D. Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century...*, s. 126.

¹⁴⁶⁶ H. Gustafsson, *Nordens historia...*

W szwedzkim przypadku widać inspirację myślą francuskiego teologa Jacquesa Bossueta (1627 – 1704), na której absolutystyczne rządy oparł Ludwik XIV. Bossuet był przekonany, że król zyskał władzę od Boga i nie odpowiada przed nikim za swoje czyny. Ci, którzy przeciwstawili się autorytetowi Korony, przeciwstawiają się jednocześnie Bogu i zasługują na śmierć. Jednak Bousset opowiadał się za rozsądnym i umiarkowanym sprawowaniem władzy, aby dbać o dobrobyt swoich poddanych. Dodatkowo, warto wskazać na znaczenie stanowiska Jeana Bodina, który stwierdził, że władca absolutny musi stać ponad prawem, co też uczynił Karol XI. Pierwotnym powodem przyjęcia absolutystycznej postawy przez szwedzkiego króla było zapanowanie nad sytuacją wewnętrzną państwa, co z kolei nawiązuje do stanowiska Thomasa Hobbesa. Hobbes odwoływał się do potrzeby posiadania nieograniczonego we władzy monarchy, bowiem ludzie z natury są źli i będą robić wszystko, by osiągnąć swoje cele. Tylko władza i strach przed władzą jest w stanie zahamować człowieka w jego nieograniczonych pragnieniach. Dlatego prawem monarchy jest posiadanie nieograniczonej i absolutnej władzy. Wolność musi być poświęcona, aby uratować społeczeństwo¹⁴⁶⁷.

Karol XII (1697 – 1718) znany był jako król – wojownik, a jego geniusz podziwiali także Polhem – wynalazca – i Swedenborg – naukowiec, filozof¹⁴⁶⁸. Kiedy wstępował na tron jego władza roztaczała się nie tylko nad Szwecją i Finlandią, ale także obejmowała m.in. Inflanty, Karelię, Ingrię, Wismar, Viborg, wyspę Rugię, kawałek Pomorza, Bremę i Verden¹⁴⁶⁹. Podczas rządów młodego i niedoświadczonego Karola nad wyniszczoną przez klęskę głodu Szwecją, trzej władcy postanowili zaatakować skandynawskie królestwo – Fryderyk IV (król Danii), August II (elektor Saksonii i król Polski) oraz Piotr I Wielki (car Rosji). Zamiarem władców było odbicie utraconych na rzecz Szwecji ziem, co doprowadziło do Wielkiej (Trzeciej) Wojny Północnej (1700–1721)¹⁴⁷⁰. Szwecja wyszła zwycięsko w starciu z trzema agresorami¹⁴⁷¹. Karol XII, pomimo wojennych zawirowań, nie zaniedbywał jednak spraw wewnętrzpaństwowych, koncentrując się na reformie administracyjnej. Zmianie podlegała struktura kolegiów, zastąpiona przez departamenty zwane ekspedycjami (*expeditiones*)¹⁴⁷².

¹⁴⁶⁷ G. Rystad, *The Estates of the Realm...*, s. 79.

¹⁴⁶⁸ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 65.

¹⁴⁶⁹ T. G. Smollett, *The History of Charles...*, s. 13.

¹⁴⁷⁰ F. Morzycka, *Z dalekiej północy. Norwegja, Szwecja, Danja, Inlandja i Laponja*, Warszawa 1907, s. 8; C. Grimberg, *A history...* s. 220.

¹⁴⁷¹ W przypadku Polski, król wymusił na Augustcie zrzeknięcie się tronu pod groźbą odebrania elektorowi tytułu siłą. Po abdykacji Sasa, korona przeszła w ręce Stanisława Leszczyńskiego, G. Jonasson, *Karol XII, August II i Stanisław Leszczyński*, tłum. S. Hołdys, [w:] „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, tom 37, nr 3-4 (1982), s. 396 – 397.

¹⁴⁷² J.D. Hultman, *O panowaniu Karola XII, króla Szwecji*. Przetłumaczył, opracował, wstępem opatrzył W. Krawczuk, *Źródła do dziejów relacji polsko-szwedzkich*. Tom 2. Kraków 2015, s. 6.

Monarcha po przegranej bitwie pod Połtawą w 1709 r. uciekł do Imperium Osmańskiego, a następnie udał się do Fredrikshalden (Norwegia), gdzie zginął 30 listopada 1718 r. Wraz ze śmiercią Karola przepadły marzenia o przywróceniu Szwecji pozycji supermocarstwa¹⁴⁷³, a porażkę na tle militarnym uzupełniał kryzys wewnątrz państwa, spowodowany klęską nieurodzaju i plagą, która zdziesiątkowała państwo i doprowadziła do zgonu jednej trzeciej populacji¹⁴⁷⁴. Po śmierci Karola XII¹⁴⁷⁵, międzynarodowa potęga Szwecji zaczęła chylić się ku upadkowi, a w Królestwie zaczęła toczyć się wojna o władzę królewską¹⁴⁷⁶.

Śmierć Karola XII zapowiedziała upadek trwającego czterdzieści lat absolutyzmu. W trybie przyspieszonym w Szwecji dokonała się transformacja z absolutyzmu na parlamentaryzm (co zostało nazwane przejściem rewolucyjnym), gdzie Riksdag sprawuje ścisłą kontrolę nad organem wykonawczym, a pozycja monarchy została zdegradowana do rangi członków Rady Królestwa¹⁴⁷⁷. W obliczu braku władcy, Riksdag zebrał się by wybrać Ulrykę Eleonorę (1718–1720) na tron 23 stycznia 1719 r. Jako regentka, zgodziła się na uchwalenie nowej konstytucji, aby obalić absolutne rządy zapoczątkowane przez jej ojca¹⁴⁷⁸. Podpisanie przez Ulrykę Eleonorę Karty Akcesyjnej w 1719 r. zakończył reżim absolutny i osłabił władzę królewską, głównie w odniesieniu do ustalania podatków, danin publicznych i określania wolności osobistych, na korzyść Riksdagu¹⁴⁷⁹. W dokumencie Ulryka przyrzekła konsultować się z stanami Królestwa, jako suwerenem (*maktägande*), w celu podjęcia decyzji, uchwalenia statutów lub rozporządzeń, co rozumowane było jako przejaw kierowania się powszechnym dobrem całego społeczeństwa. Stany stały się podstawą rządu, a następcy Ulryki mieli podporządkować się tym regułom¹⁴⁸⁰.

Królowa zaproponowała dzielenie władzy z małżonkiem, tak jak to miało miejsce za angielskiej pary Wilhelma III i Marii II¹⁴⁸¹, co spotkało się z wpięciem z odmową, jednak skuteczna kampania Ulryki, przy wsparciu Francji, doprowadziła do uzyskania zgody na koronowanie Fryderyka, księcia Hesji, na króla, pod warunkiem, że ona sama abdykuje, a mąż

¹⁴⁷³ N. Kent, *A Concise History...*, s. 93 – 94.

¹⁴⁷⁴ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 35.

¹⁴⁷⁵ Zgon szwedzkiego monarchy wytworzył pozbawioną silnego przywódcy próżnię, którą inni władcy dążyli wykorzystać – August odzyskał polski tron, Dania zaatakowała Skanię w 1710 r., a Rosjanie przejęli Rygę i Tallin, N. Kent, *A Concise History...*, s. 93.

¹⁴⁷⁶ F. Morzycka, *Z dalekiej północy...*, s. 8.

¹⁴⁷⁷ Lennart Thanner w swojej pracy "Revolutionen i Sverige efter Karl XII:s död" zajął się analizą rewolucyjnego podejścia do sytuacji w państwie po śmierci Karola XII; J. Scherp, *Narrowing Dynastic Rule...*, s. 137.

¹⁴⁷⁸ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 67.

¹⁴⁷⁹ C. Grimberg, *A history...* s. 241; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 35.

¹⁴⁸⁰ M. F. Metcalf, *Parliamentary Sovereignty and Royal Reaction, 1719-1809*, w: "The Riksdag: A History of the Swedish Parliament", ed. M. F. Metcalf, Stockholm 1987, s. 114.

¹⁴⁸¹ P. Napierala, *Frihetstid - czyli kultura polityczna osiemnastowiecznej Szwecji*, 2022, s. 180.

zaakceptuje rewizję Aktu o Formie Rządu (*Regeringsformen*), w którym Korona zyska ograniczone uprawnienia. Fryderyk I (1720–1751) wybrano 24 marca 1720 r. i tym samym zaczyna się tzw. „epoka wolności” (*frihetstiden*)¹⁴⁸², czyli władza stanów i dominacja Rady Królestwa oraz Riksdagu od 1719 do 1772 r.¹⁴⁸³ Nowe prawne podstawy – Konstytucja przyjęta w 1719 r., lekko zmodyfikowana w 1720 r. i ze zmianami regulacji Riksdagu w 1723 r. – odebrały Koronie takie prawa jak stanowienie prawa i nakładanie podatków¹⁴⁸⁴. Monarcha nie mógł także wyjechać za granicę nie uzyskując wprawdzie zgody parlamentu ani rozpocząć wojny napastniczej bez podobnej akceptacji¹⁴⁸⁵. Wyżej wspomniane fundamentalne prawa regulowały relacje między rządem i ludźmi, zaś kodeks przyjęty przez stany w 1734 r. jest dziedzictwem starego prowincjonalnego prawa kraju i określał wzajemne stosunki między jednostkami¹⁴⁸⁶ na poziomie centralnym, jak i lokalnym¹⁴⁸⁷. Ustawa zasadnicza odzwierciedlała nowy konstytucyjny koncept, będący połączeniem prawa naturalnego z europejskim prawem konstytucyjnym oraz dziedzictwem szwedzkiego dorobku prawnego. Autorytet Korony, jak i władzy, pochodziły od ludzi reprezentowanych przez stany w Riksdagu, a równowaga między monarchą, arystokracją a wolnymi stanami została ponownie przywrócona¹⁴⁸⁸. Co więcej, w „epoce wolności”, Rada Królestwa odpowiadała przed Riksdagiem, zaś parlament przed królem¹⁴⁸⁹. Był to pierwszy przejaw parlamentaryzmu, gdzie posiadacze władzy wykonawczej byli zależni od reprezentacji społecznej¹⁴⁹⁰. *Regeringsform* z maja 1720 r.¹⁴⁹¹, jako nowa konstytucja, uzależniał także władcę od parlamentu, bez którego zgody monarcha nie mógł decydować o sprawach wojny i pokoju. Riksdag miał także prawo odmówić władcy posłuszeństwa, jeżeli przyczyna takiego zachowania była słuszna¹⁴⁹². Nieograniczona władza Riksdagu powiązana była z różnymi pokusami. Popularne w tym czasie stały się praktyki korupcji i łapówkarstwa, nawet od zagranicznych potęg, stąd niekiedy okres panowania Fryderyka określa się „epoką korupcji”¹⁴⁹³. Odnosząc się do samego króla, pozbawionego

¹⁴⁸² Więcej na temat „Epoki Wolności” w: P. Napierala, *Frihetstid...*

¹⁴⁸³ P. Pulma, *Constitution and politics*, [w:] „The Cambridge History of Scandinavia”, volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016, s. 36.

¹⁴⁸⁴ C. Grimberg, *A history...* s. 245.

¹⁴⁸⁵ P. Napierala, *Frihetstid...*, s. 179.

¹⁴⁸⁶ N. Kent, *A Concise History...*, s. 102.

¹⁴⁸⁷ C. Grimberg, *A history...* s. 246.

¹⁴⁸⁸ P. Pulma, *Constitution and politics...*, s. 642.

¹⁴⁸⁹ P. Napierala, *Frihetstid...*, s. 179 – 180.

¹⁴⁹⁰ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 13.

¹⁴⁹¹ W dokumencie monarcha został zobowiązany m.in. do czuwania nad wymiarem sprawiedliwości, bicia monety, pełnienia funkcji szefa sztokholmskiej policji, nominowania na stanowiska wojskowe i kościelne, P. Napierala, *Frihetstid...*, s. 183 – 187.

¹⁴⁹² Ibidem, s. 181 – 182.

¹⁴⁹³ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 13.

większości przywilejów umożliwiających mu skuteczne sprawowanie władzy, zgodził się on na bycie symbolicznym monarchą¹⁴⁹⁴. Nawet podpis władcy został zastąpiona imienną pieczęcią¹⁴⁹⁵.

Adolf Fryderyk (1751–1771) sprzeciwiał się pozbawionej mocy sprawczej instytucji Korony, podważając znaczenie Rady. Monarcha wskazał, że tylko on, jako władca, posiada prawo podejmowania decyzji i anulowania postanowień Rady poprzez odmowę złożenia popisu. W 1755 r. stany zadecydowały, że jeśli król nie podpisze dokumentu, wówczas Rada zastąpi podpis pieczęcią¹⁴⁹⁶ (pieczęć weszła w życie już w 1741 r., aby oszczędzić Fryderykowi czasu na podpisywanie dokumentów o niższej randze; po śmierci Fryderyka sprawnie zmieniono imię na pieczęci na Adolf Fryderyk)¹⁴⁹⁷. Rozłam między Radą a królem doprowadził do utworzenia stronnictwa dworskiego (*hovpartiet*), składającego się przede wszystkim z młodych oficerów i rojalistycznie nastawionych chłopów¹⁴⁹⁸, opowiadających się za wzmocnieniem władzy Korony¹⁴⁹⁹. *Hovpartiet* wraz z królową Ludwiką Ulryką planowali dokonanie zamachu stanu w 1756 r., który miał obalić stary Riksdag i powołać nowy, wierny monarsze, kosztem Rady i stanów¹⁵⁰⁰. Spisek wykryto i stracono w związku z tym osiem osób przed kościołem na Riddarholm. Była to pierwsza taka rzeź od czasów masakry w Linköping w 1600 r.¹⁵⁰¹ Miasta ostrzegły parę królewską, że wykrycie kolejnego planowania siłowego przejścia władzy będzie skutkowało zmuszeniem króla i królowej do oddania korony¹⁵⁰².

Zmiana prawa w Szwecji miała kilka uzasadnień. Jednym z nich była Chwalebna Rewolucja w Anglii z 1688 r., w której przemiana podziału władzy została utrwalona w pismach choćby autorstwa Johna Locke'a, wskazującego, że władza króla nie pochodzi od boga, lecz od ludzi. W Szwecji zaadaptowano ten pogląd kształtujący szwedzką myśl polityczną, według której, król może rządzić za „radą Rady”. Drugi czynnik sprawczy to wprowadzenie w Szwecji bardziej nowoczesnej reprezentacji w rządzie i Riksdagu, kosztem Rady, np. członek Rady mógł zostać zwolniony, jeżeli utracił poparcie w parlamencie. Trzeci motyw dotyczy zmiany

¹⁴⁹⁴J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 67.

¹⁴⁹⁵ Pierwsza połowa XVIII wieku to także okres zakończenia autorytaryzmu duńskiego Fryderyka IV (1699 – 1730), a początek zależności nowego monarchy Christiana VI (1730 – 1746) od swoich ministrów, O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 13; J. Hein, *Cultural Europeanisation, court culture and aristocratic taste, c. 1580–1750* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia”, volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016, s. 606.

¹⁴⁹⁶ C. Grimberg, *A history...* s. 269.

¹⁴⁹⁷ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället 1720 – 2018. Böndernas och arbetarnas tid, sjätte upplagan*, Lund 2019, s. 181.

¹⁴⁹⁸ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 98.

¹⁴⁹⁹ C. Grimberg, *A history...* s. 270; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 97.

¹⁵⁰⁰ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 97.

¹⁵⁰¹ C. Grimberg, *A history...* s. 270 – 271.

¹⁵⁰² S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 181.

w prowadzeniu polityki zagranicznej, tj. monarcha musiał najpierw skonsultować się zanim wypowie wojnę. Dodatkowo, władca musiał uzyskać zgodę miast, aby móc udać się w podróż za granicę¹⁵⁰³.

Przyjęcia monarchii konstytucyjnej na mocy konstytucji z 1720 r., która wprowadzała ograniczoną władzę królewską oraz szeroką podstawę społeczną Riksdagu, czyniło ze Szwecji konstytucyjny fenomen na skalę europejską¹⁵⁰⁴. Szwedzki system nazywany „parlamentarnym rządem stanów”, a nawet „autokracją stanów”, zbliżony był do systemu rządów reprezentacyjnych obecnych w Holandii i Wielkiej Brytanii, jednak nigdzie indziej władza Korony nie została tak osłabiona jak w Szwecji, oraz w żadnym innym państwie chłopci i farmerzy nie mogli na równych prawach uczestniczyć w politycznym procesie stanowienia prawa, decydowaniu o podatkach, kontrolowaniu spraw zagranicznych, zarządzaniu sprawiedliwością i nominacjami podczas sesji Riksdagu¹⁵⁰⁵. Król zaczął dzielić się władzą z Radą Królestwa, która składała się z szesnastu członków wybieranych przez trzy wysokie stany – szlachtę, duchowieństwo i mieszczan¹⁵⁰⁶. Wszystkie ważne decyzje w Radzie podejmowane były poprzez głosowanie, a każdy członek Rady wyposażony był w jeden głos, zaś król w dwa. W praktyce, Szwecja rządzona była jak republika, którego prezydent stylizowany był na króla; monarcha był poddanym Rady wszystkich stanów¹⁵⁰⁷. Krytycy jednak wskazują, że udział stanów zaszkodził polityce zagranicznej Szwecji, bowiem spowolnił mechanizm decyzyjny, który stał się bardziej podatny na obce wpływy. Z kolei Monteskiusz, Wolter i Jan Jakub Rousseau z zainteresowaniem przyglądali się szwedzkiej partycypacji w politycznym procesie i samemu fenomenowi „zrepublikanizowanej” monarchii¹⁵⁰⁸. Słusznie zauważył M. F. Metcalf, że „niezdarność” czterostanowego systemu (szlachta, kler, mieszczaństwo i chłopstwo) nie przeszkodziła szwedzkiemu Riksdagowi w byciu lepszym od swoich współczesnych odpowiedników za granicą w odniesieniu do zakresu reprezentacji i jej władzy nad ustawodawstwem, podatkami i polityką zagraniczną¹⁵⁰⁹.

Susanna Hadenborg i Lars Kvarnström wskazują, że zniesienie autorytaryzmu i zwiększony wpływ na kreowanie polityki państwa przez Radę i Riksdag wcale nie oznaczało oddanie społeczeństwu władzy. W dalszym ciągu spora grupa Szwedów nie miała odpowiedniej reprezentacji w powyższych formacjach. Tylko mężczyźni byli wybierani i tylko oni mieli głos.

¹⁵⁰³ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 173.

¹⁵⁰⁴ P. Pulma, *Constitution and politics...*, s. 642.

¹⁵⁰⁵ C. Grimberg, *A history...* s. 243, 245.

¹⁵⁰⁶ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 171.

¹⁵⁰⁷ C. Grimberg, *A history...* s. 245.

¹⁵⁰⁸ M. F. Metcalf, *Parliamentary Sovereignty...*, s. 124; P. Pulma, *Constitution and politics...*, s. 655.

¹⁵⁰⁹ *Ibidem*, s. 125; *Ibidem*, s. 642.

Na poziomie lokalnym tylko niektóre kobiety brały udział w spotkaniach politycznych, a ich głos miał wpływ na podejmowane decyzje. Po drugie, nierówność przejawiała się na poziomie stanowym. W Riksdagu funkcjonowały różne komisje, gdzie zasiadali reprezentanci miast dysponujący po jednym głosem. Tylko w komisjach związanych z polityką królestwa i zagraniczną zasiadali wyłącznie szlachta, księża i mieszczaństwo. Chłopów wykluczono z podejmowania decyzji w sprawach ponadkrajowych, uważając ich za niezdolnych do wypowiedzenia się na ten temat. Z tego też powodu ta komisja zyskała nazwę Tajna Komisja (*sekreta utskottet*), a w jej skład wchodziło stu przedstawicieli Riksdagu (50 ze szlachty, 25 z mieszczań i tyle samo księży) i trzech talmanów po jednym ze stanów (oprócz chłopów)¹⁵¹⁰.

W nowej erze, kiedy osoba władcy została zrównana niemalże do poziomu XXI-wiecznego monarchy Szwecji, na scenę polityczną wkraczają nowe osobowości, które będą brać na siebie obowiązek dbania o państwo. Spośród ważniejszych figur „epoki wolności” należałoby wymienić państwowego doradcę Arvida Horna (1664 – 1742) – przewodniczącego urzędu kanclerskiego, jednego z najważniejszych stanowisk w państwowej biurokracji, a także marszałka i przewodniczącego Tajnej Komisji. Za Karola XII pełnił on funkcję oficera i członka Rady¹⁵¹¹. Arvid Horn dążył do wzmocnienia szwedzkiej gospodarki po czasie wojny, co było możliwe do osiągnięcia po zredukowaniu środków przeznaczanych na siły zbrojne i usprawnieniu poboru podatków od szlachty¹⁵¹². Jako umiarkowany merkantylista, dążył do wzmocnienia narodowego przemysłu, wzrostu produkcji krajowych manufaktur, szczególnie tekstylnego oraz utrzymania Szwecji z dala od militarnych działań¹⁵¹³. Bardziej żarliwi merkantyliści, młodzi oficerowie, biurokraci i kupcy, postrzegali jego przedsięwzięcia za zbyt pochopne. Utworzyli oni opozycję, który zyskała nazwę Kapelusze (to nakrycie głowy w dawnych czasach utożsamiane było z symbolem męskości i wolności¹⁵¹⁴). Przeciwnicy Horna dążyli do wznowienia wojny z Rosją, aby odbić utracone ziemie, dokonując tego poprzez zbliżenie się do Francji. Przeciwnictwem Kapeluszy były Czapki/Szlafmyce (nazwa Kapelusze i Szlafmyce pojawiła się w Riksdagu w 1738 r.¹⁵¹⁵), zwolennicy Horna, których tworzyła starsza arystokracja, ukierunkowana na prowadzenie bardziej umiarkowanej i jak najmniej konfliktowej polityki zagranicznej.

¹⁵¹⁰ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 171, 174.

¹⁵¹¹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 88.

¹⁵¹² S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 177.

¹⁵¹³ M. F. Metcalf, *Parliamentary Sovereignty...*, s. 129; N. Kent, *A Concise History...*, s. 103.

¹⁵¹⁴ C. Grimberg, *A history...* s. 253.

¹⁵¹⁵ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 177.

„Epoka wolności” w Szwecji oznaczała nie tyle powrót do tradycyjnej *monarchia mixta*, co konkretną formę monarchii konstytucyjnej, w której rządzą Riksdag i Rada Królestwa, zaś monarcha pełni jedynie funkcję reprezentacyjną. Królestwo Szwecji zatem utrwaliło formę władzy zapoczątkowaną przez Gustawa Wazę, zwaną *dominium politicum et regale*¹⁵¹⁶, oznaczającą reprezentację stanową ograniczającą uprawnienia władzy królewskiej. XVIII wiek sprzyjał także rozrostowi aparatu administracyjnego zarówno w Szwecji, jak i w Danii. Harald Gustafsson zauważył, że oba te państwa osiągnęły wyjątkowo zaawansowany system administracyjny, który cechowały centralizacja, wydzielone kompetencje oraz kontrola. Każda z wymienionych cech osiągnęła wysoki stopień rozwoju, wyprzedzając francuski, angielski, czy nawet pruski model¹⁵¹⁷.

Szwecja w przemianach ustrojowych coraz częściej będzie podatna na zmiany zachodzące w dalszym środowisku europejskim, co powiązane jest z ustanowionymi stosunkami handlowymi oraz podbojami terytorialnym, ułatwiającymi dostęp do zagranicznych źródeł. O ile za panowania następnych królów pokłosie Rewolucji Francuskiej będzie odgrywać niebotyczną rolę w postrzeganiu szwedzkiej władzy królewskiej, o tyle w czasie liberalnych rządów Korony nie lada wpływ miały skutki Chwalebnej Rewolucji. Uchwalona w Anglii „Deklaracja praw” (*Bill of Rights*) z 1689 r. wymagała zgody całego parlamentu, aby zmienić prawo i nałożyć nowe obciążenia finansowe na społeczeństwo. Zagwarantowano w dokumencie wolne wybory parlamentarne, wolność słowa i debaty publicznej. Anglia stała się monarchią parlamentarną, gdzie „król panuje, a nie rządzi”¹⁵¹⁸, a jego panowanie uzależnione jest od zgody narodu, a nie od boskiej predestynacji. Podobnie wyglądało w Szwecji, gdzie parlament zaczął odzwierciedlać potrzeby narodu lub tylko jego części, bowiem chłopci nadal byli dyskryminowani w pewnych obszarach polityki. Ponadto egzekutywa zaczęła odpowiadać przed Riksdagiem za podjęte państwowe decyzje, tworząc system kontroli i regulacji, także obejmujących samego monarchę. Władcę pozbawiono głównego instrumentu wywierania presji, tj. podatków oraz możliwości stanowienia prawa. Zarówno wypowiedzenie wojny jak i udanie się w podróż zagraniczną wymagało od króla uzyskanie odpowiedniej zgody.

¹⁵¹⁶ John Fortescue dokonał podziału władzy Korony na pełną (absolutną) – *dominium regale* i ograniczoną, gdzie rządzą stany pod postacią parlamentu – *dominium politicum et regale*, J. Fortescue, *The Governance of England...*; H.G. Koenigsberger, *Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe. Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale*, [w:] „Theory and Society” 1978/5/2, s. 191–217; P. Michalik, *Chwalebna rewolucja a struktura prawna. Dominium korony angielskiej w Ameryce*, [w:] „Studia prawno-ekonomiczne”, t. XCI/1, 2014, s. 104.

¹⁵¹⁷ H. Gustafsson, *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*, Lund 1994, s. 125.; P. Pulma, *Constitution and politics...*, s. 660.

¹⁵¹⁸ W. Duch, *Chwalebna rewolucja i ustanowienie monarchii parlamentarnej w Anglii*, <https://historia.org.pl/2020/04/19/chwalebna-rewolucja-i-ustanowienie-monarchii-parlamentarnej-w-anglii/> (dostęp: 24 lutego 2024).

W ostateczności zbędnym okazał się nawet podpis królewski pod prawną dokumentacją, zastąpiony pieczęcią. Monarcha stał się symbolem piastowanej instytucji, uzależniony od decyzji i woli innych podmiotów państwa.

„Epoka wolności” to także początki działalności pierwszych formacji partyjnych, które przejęły władze po osłabieniu autorytetu politycznego monarchy. Obecność Kapeluszy i Czapek z jednej strony, prowadziła do zbalansowania wagi interesów różnych stron, zbliżając państwo do bardziej demokratycznego wymiaru władzy, z drugiej, była źródłem destabilizacji konfliktów przybierających kształt klasycznych powstań chłopskich. Główna linia polityczna obu *quasi*-partii opierała się na dynamizacji państwowej gospodarki, liberalizacji życia publicznego (wprowadzenie wolności druku) oraz reprezentacji postawy „gołębia” (Czapki) – „jastrzębia” (Kapelusze) w kwestii wojny. Osłabienie instytucji monarchy, który utracił większość funkcji nadzorujących działanie administracji centralnej i systemu biurokratycznego sprawiło, że Szwecja stała się bardziej podatna na obce wpływy, manipulujące głównymi dzierżawcami władzy państwa, realizujący interesy zagranicznych potęg. Szwecja stała się marionetką w rękach silniejszych podmiotów sceny międzynarodowej hamując osiągnięcie postępu, gospodarczej stabilności i harmonii społeczno-politycznej w królestwie. Nietrafne decyzje wojskowe ostatecznie doprowadziły do „sprzedania” szwedzkiego tronu wrogowi królestwu – Rosji. Niezależność geopolityczna i militarna potęga państwa budowana od czasów Wazów zaczęła chylić się ku upadkowi, a walki o władzę między Czapkami a Kapeluszymi, złamanie gospodarcze, porażki na tle militarnym stanowiły książkowy przykład zapowiadający przejście władzy w wyniku zamachu stanu.

19 sierpnia 1772, przy wsparciu gwardii królewskiej, Gustaw III (1772 – 1792) przeprowadził bezkrwawy *coup d'état*¹⁵¹⁹, który zakończył „epokę wolności”, trwającą pięćdziesiąt lat od 1720 r., a przywrócił królewski absolutyzm¹⁵²⁰. Zamach stanu sparaliżował działania partii i ani Kapelusze, ani Czapki nie mogły sformułować spójnego frontu przeciwko królowi¹⁵²¹. Wtedy też przyjęto nowy Akt o Formie Rządów (tzw. Konstytucja Sierpniowa), postrzegany jako kompromis między oświeconym absolutyzmem a utrwalonymi tradycjami parlamentaryzmu¹⁵²², w którym przywrócono pełną kontrolę Koronie nad egzekutywą i Radą Królewską¹⁵²³. Władza miała być równo podzielona między monarchą a stanami, wspólnie

¹⁵¹⁹ Paralelnie miał miejsce bezkrwawy zamach stanu w Danii, gdzie władzę przejął Fryderyk, zastępując schorowanego ojca Christiana VII, M. Grzybowski, *Dania...*, s. 33.

¹⁵²⁰ N. Kent, *A Concise History...*, s. 107.

¹⁵²¹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 105.

¹⁵²² Z. Anusik, *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III z dnia 16 marca 1792 r. Geneza, przebieg, konsekwencje*, [w:] „Saeculum Christianum”, t. XXVII, 2/2020 s. 116 – 117.

¹⁵²³ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 37.

decydującymi o podatkach, wojnach i razem stanowiąc prawo. Rada o charakterze czysto doradczym i z ograniczonymi uprawnieniami, miała być wyznaczana przez króla samodzielnie i przed nim ponosić odpowiedzialność¹⁵²⁴. Monarcha zastrzegł sobie także swobodę w wyborze radców. Co więcej, wszystkie prawa ustanowione od 1680 r. zostały anulowane¹⁵²⁵, a partie Czapek i Kapelusza usunięto¹⁵²⁶. Nowa prawna propozycja stanowiła konstytucyjną manifestację udanego zdobycia pozycji przez władcę, który stał się centralną figurą rządu i jedynym podmiotem w sprawowaniu władzy w królestwie¹⁵²⁷.

Za czasów rządów monarchy, kontynuowano mecenat państwowy wobec nauki i kultury¹⁵²⁸, którego przejawem było założenie Szwedzkiej Akademii, znanej z przyznawania Nagród Nobla, otwarcie sztokholmskiej opery, oraz osobiste zaangażowanie władcy w tworzeniu sztuk teatralnych, w których niejednokrotnie sam odgrywał rolę¹⁵²⁹. Jako reformator, Gustaw III zagospodarował tereny nadające się pod uprawę, popierał zakładanie nowych gospodarstw, warsztatów produkcyjnych, rozbudował infrastrukturę drogową oraz unowocześnił flotę wojenną¹⁵³⁰. W kwestii gospodarki, monarcha nakazał usunięcie ograniczeń wprowadzonych przez system merkantylny, a chłopom pozwolono na sprzedaż ziarna i bydła bez ograniczeń¹⁵³¹. Król wprowadził liberalizację obrotu towarowego z zagranicą, a centralnemu ośrodkowi władzy został podporządkowany prowincjonalnym systemom biurokratycznym. Transformacji uległ także system sądownictwa¹⁵³². Przejawem prądu oświeceniowego była humanizacja kar¹⁵³³, tj. zakazano w 1772 r. stosowanie tortur (zabroniono odwoływanie się do tortur już w 1734 r., jednak w praktyce były nadal stosowane)¹⁵³⁴. W przypadku popełnienia niektórych zbrodni czy wykroczeń, jak np. nieumyślne dzieciobójstwo, gwałt czy paranie się magią, wykluczono karę śmierci zniesioną w 1778/1779¹⁵³⁵. Dokonano reformy systemu penitencjarnego, gdzie poważni przestępcy nie przebywali w tym samym miejscu co skazani za lżejsze wykroczenia. W 1779 r. król uchylił

¹⁵²⁴ C. Grimberg, *A history*,... s. 282.

¹⁵²⁵ M. F. Metcalf, *Parliamentary Sovereignty*..., s. 148 – 149.

¹⁵²⁶ C. Grimberg, *A history*,... s. 282 – 283.

¹⁵²⁷ M. F. Metcalf, *Parliamentary Sovereignty*..., s. 148.

¹⁵²⁸ M. Grzybowski, *Szwecja*..., s. 36.

¹⁵²⁹ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years*..., s. 71.

¹⁵³⁰ M. Grzybowski, *Szwecja*..., s. 37.

¹⁵³¹ C. Grimberg, *A history*,... s. 285.

¹⁵³² Z. Anusik, *Zamach na życie króla Szwecji*..., s. 117.

¹⁵³³ Oświeceniowe podejście do system kar w tym samym czasie dostrzegalne było w Danii za rządu regencyjnego Fryderyka VI, który zniósł karę śmierci poprzez powieszenie oraz handel niewolnikami.

¹⁵³⁴ C. Grimberg, *A history*,... s. 285.

¹⁵³⁵ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället*..., s. 186.

przepisy związane z czarami¹⁵³⁶ i wprowadzono wolność wyznania dla cudzoziemców¹⁵³⁷. Liberalizacja w ramach prawa kościelnego oznaczała, że katolicy mogli praktykować swoją wiarę od 1781 r. (jednakże konwersja na katolicyzm zagrożona była wygnaniem z państwa)¹⁵³⁸. W 1782 r. Żydzi uzyskali prawo zasiedlenia się w Szwecji i wyznawania swojej wiary, ale tylko w sferze prywatnej. Po drugie, ludność wyznania mojżeszowego otrzymała pozwolenie na zasiedlenie Sztokholmu, Göteborga, Norrköping i Karlskrony, ale tylko pod warunkiem posiadania przez nich środków i zdolności do udziału w państwowym handlu i przemyśle. Nadal jednak Żydzi nie mieli prawa do członkostwa w rzemieślniczych cechach, nie mogli być właścicielami majątku ziemskiego ani zawierać mieszanych małżeństw¹⁵³⁹. Wolność druku została co prawda podtrzymana, jednak nowelizacja z 1774 r., wprowadziła nowe ograniczenia, utrudniające publikację pism politycznych (krytyka polityki zagranicznej, jak i konstytucji były postrzegane jako poważne przestępstwo), których nie respektowanie oznaczało pociągnięcie do odpowiedzialności zarówno drukarni jak i autorów¹⁵⁴⁰. Zawieszono debaty w czasopiśmie, gazetach i broszurach, które zostały wprowadzone w „epoce wolności”¹⁵⁴¹.

Odkrycie spisku fińskich oficerów, którzy popierali ideę pokoju z Rosją, stanowiło podstawę dla Gustawa III do rewizji Aktu o Formie Rządu z 1720 r.¹⁵⁴². W 1789 r. Gustaw III dokonał kolejnego zamachu, mobilizując 1200 dalekarlijskich ochotników i milicję mieszczańską ze Sztokholmu. Dodatkowo, rozkazał nałożenie aresztu domowego na dwudziestu najbardziej aktywnych liderów opozycji. 21 lutego 1789 r. monarcha wezwał Riksdag w celu położenia kresu opozycji szlachty oraz wprowadzenia fundamentalnych zmian w konstytucji, jak wzmocnienie władzy Korony, od której zleżała liczba członków Rady. Gustaw także zdobył całkowitą kontrolę nad polityką zagraniczną, tj. decydował o wojnie i pokoju. Nawet w kwestii ustawodawstwa wzrosła pozycja króla, z kolei Riksdag zachował

¹⁵³⁶ N. Kent, *A Concise History...*, s. 145 – 146.

¹⁵³⁷ Pomimo, że wyznawanie i praktykowanie katolicyzmu było nadal zakazane, katolicy imigranci, których szwedzka gospodarka potrzebowała do pracy, uzyskali pozwolenie na przeprowadzanie katolickich obrządków, C. Grimberg, *A history...* s. 285; N. Kent, *A Concise History...*, s. 145 – 146.

¹⁵³⁸ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 186 – 187.

¹⁵³⁹ N. Kent, *A Concise History...*, s. 145 – 146.

¹⁵⁴⁰ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 187.

¹⁵⁴¹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 111.

¹⁵⁴² Grupa 113 fińskich oficerów w Anjala nawiązało z 12 na 13 sierpnia 1788 r. konfederację przeciwko wszczęciu wojny z Rosją bez zgody parlamentu (tzw. Spisek z Anjali). W tym celu, spiskowcy skontaktowali się z wrogiem Szwecji, czyli rosyjską cesarzową. Z jednej strony, wojskowi zdawali sobie sprawę, że wojna wymierzona przeciwko Rosji była nielegalna, z drugiej, pojawiła się szansa utworzenia niezależnego państwa fińskiego. Szwedzcy oficerowie dążyli do tego, by stany zmusiły króla do ustanowienia pokoju z wrogiem państwem i przestrzegania konstytucji, M. Grzybowski, *Współczesny parlamentaryzm skandynawski*, Warszawa – Kraków 1988, s. 14; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 37-38; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 114; Z. Anusik, *Zamach na życie króla Szwecji...*, s. 118; S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 191; C. Grimberg, *A history...* s. 295

jedynie władzę nad podatkami¹⁵⁴³, częściowe uprawnienia ustawodawcze i kontrolę nad Riksbankiem oraz długiem publicznym, a także służył jako płaszczyzna do debat nad projektami Gustawa, ale bez posiadania takiej inicjatywy przez parlament¹⁵⁴⁴. W odniesieniu do szlachty, utraciła ona prawo do zyskania posad w Radzie z racji tego, że instytucja ta uległa rozwiązaniu przez Gustawa III 11 maja 1789 r.¹⁵⁴⁵ Wcześniej, Rada funkcjonowała jako najwyższa władza sądownicza, zastąpiona powołanym przez króla Sądem Najwyższym, w którym posady w połowie obsadzone zostały przedstawicielami innych stanów niż szlacheckiego. Monarcha także ograniczył katalog przywilejów nadany szlachcie, a poszerzył pozostałym stanom, wspierającym monarchę. Jako wyraz wdzięczności, 27 kwietnia 1789 r., podczas ostatniego dnia sesji Riksdagu, czeladnicy ze Sztokholmu ruszyli na Riddarhuset, aby wystraszyć szlachtę, by nie głosowała przeciwko monarsze¹⁵⁴⁶. Warto dodać, że wydarzenia w Szwecji zbiegły się z okolicznościami, które miały miejsce we Francji. Docierające do skandynawskiego królestwa informacje na temat rewolucyjnej atmosfery z jednego z państw kontynentalnej Europy, stanowiły zapowiedź nadejścia rewolucji w Szwecji¹⁵⁴⁷. Obrady Riksdagu z 1789 r., Panu Pulma nazwał „rewolucją w stylu szwedzkim” (*revolution à la Suédoise*), podczas której Gustaw III potrafił zbliżyć do siebie niższe stany poprzez złożenie obietnic uprzywilejowania ich pozycji. Król na Riksdagu zmusił stany by przyjęły „Akt o unii i bezpieczeństwie” (*Förenings- och säkerhetsakt*), wzmacniający władzę Korony, ale także poprawiający społeczną kondycję nieszlacheckich stanów, wyposażonych w prawo do ubiegania się o ziemię zwolnioną z obowiązku uiszczania czynszu i podatków w zamian za służbę dla monarchy (*frälsejord*). Społeczno-gospodarczy proces został oficjalnie potwierdzony i zyskał podstawę prawną¹⁵⁴⁸.

Lata 90. XVIII były niespokojne ze względów gospodarczych. Występowały wysokie ceny żywności i artykułów pierwszej potrzeby. Doszedł do tego spadek produkcji i sprzedaży tekstyliów, a wiele fabryk zostało zamkniętych. Sytuację Szwedów pogarszały rosnące podatki i deprecjacja pieniądza. Niezadowolone w obecnej polityce występowało w klasie wojskowej, urzędniczej, wśród drobnej burżuazji i szlachty, która zachowała dominację w posiadaniu ziem i była zwolniona z podatków¹⁵⁴⁹. Niepokojące dla samej Korony były zjazdy osób o poglądach

¹⁵⁴³ C. Grimberg, *A history*,... s. 297.

¹⁵⁴⁴ S. Hadenius, *Riksdagen*..., s. 115.

¹⁵⁴⁵ C. Grimberg, *A history*,... s. 297.

¹⁵⁴⁶ Z drugiej strony, protesty nie zrodziły się bezpodstawnie. Prawdopodobnie istniała wtedy konspiracja wśród policjantów, którzyz podsyłali protesty, S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället*..., s. 192.

¹⁵⁴⁷ Ibidem, s. 191.

¹⁵⁴⁸ P. Pulma, *Constitution and politics*..., s. 649.

¹⁵⁴⁹ Z. Anusik, *Zamach na życie króla Szwecji*..., s. 120.

antyrojalistycznych, zbierających się na spotkaniach iluminatów, masonów i swedenborgian¹⁵⁵⁰. Ostatecznie kres działaniom Gustawa położono podczas balu maskowego w operze sztokholmskiej, gdzie dokonano zamachu na życie króla 29 marca 1792 r.

Jednym potomkiem Gustawa III był Gustaw IV Adolf (1792–1809). Mimo tego, że Gustaw IV Adolf nie interesował się zbyt polityką królestwa, ani przeprowadzanymi reformami, zaszczyt za jego panowania ważne zmiany. Zreformowano rolnictwo¹⁵⁵¹ oraz szkolnictwo – zaczęto kłaść większy nacisk na współczesny język i nauki ścisłe. Szkoła miała być dla wszystkich, nawet dzieci zamożnych rodziców¹⁵⁵². Władca starał się także poprawić finanse państwa i stabilność pieniądza poprzez wprowadzenie reformy walutowej. Nienawiść do post-monarchicznej Francji i próba zniszczenia rewolucyjnych zapędów we Francji nie była jedyną cechą, którą nowy monarcha odziedziczył po ojcu. Królowi udzieliły się także despotyczne tendencje zarządzania krajem. Za Gustawa IV Adolfa rozszerzono cenzurę, ustanowiono zakaz sprowadzania książek z Francji i Danii, a głosiciele postępowych myśli skutecznie prześladowano¹⁵⁵³.

W polityce zagranicznej, nabierające coraz to większych rozmiarów konflikty francusko-brytyjskie szkodziły handlowi zagranicznemu skandynawskiego królestwa, zwłaszcza eksportowi szwedzkiego żelaza, co zmusiło Szwecję do odejścia od doktryny neutralności i zawarcia sojuszu z Danią, Rosją i Prusami. W 1804 r. król rozwiązał alians z Francją z powodu dojścia do władzy Napoleona Bonapartego oraz antyfrancuskich oraz anty-Bonapartowskich poglądów monarchy i tym samym monarcha nawiązał stosunki dyplomatyczne z wrogami francuskiego państwa, tj. Wielką Brytanią, Rosją, a także Austrią¹⁵⁵⁴. Gustaw IV przystąpił do trzeciej Koalicji Antyfrancuskiej, co umotywowane było intratnym handlem z Anglią, ale też antynapoleońskimi nastrojami reprezentowanymi przez oba państwa. Jednak zwycięstwo Napoleona 2 grudnia 1805 r. pod Austerlitz rozbiło Trzecią, a 14 października 1806 r. pod Jeną i Auerstedt, Czwartą Koalicję¹⁵⁵⁵. Utracono szwedzką część Pomorza, w 1807 r. Rosja weszła w sojusz z Francją, a w 1808 r. rosyjskie oddziały dokonały inwazji Finlandii. Równocześnie Dania wypowiedziała wojnę Szwecji, którą Szwedzi

¹⁵⁵⁰ Dom siostry Gustawa III – Zofii Albertyny był ogniskiem opozycji. Z kolei brat króla, Karol książę Södermanlandii, nawiązał kontakt ze środowiskiem spirytualistyczno-ezoterycznym, z którego to wróżbici i wizjonerzy mieli przepowiedzieć zabójstwo Gustawa III, a książę Karol miał zostać nowym władcą Szwecji. Również w kręgu oficerskim snuto rozważania na temat królobójstwa (wielu oficerów należało wówczas do masonerii), Z. Anusik, *Zamach na życie króla Szwecji...*, s. 121.

¹⁵⁵¹ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 195 – 196.

¹⁵⁵² Przedtem szkoła była wyłącznie dla biedniejszych uczniów, a dzieci z bogatych domów pobierały nauki w domu, Ibidem, s. 196.

¹⁵⁵³ T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa 1978, s. 11.

¹⁵⁵⁴ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 195 – 196.

¹⁵⁵⁵ T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej...*, s. 13.

przeegrali, a Rosjanie widząc zaangażowanie Szwedów w wojnę z nowym wrogiem, wykorzystali tę okazję opanowując Finlandię i doprowadzając do kapitulacji szwedzkich oddziałów w Sveaborgu¹⁵⁵⁶. Pokój zawarto 17 września 1809 r., w jego wyniku Szwecja straciła permanentnie całą Finlandię, Wyspy Alandzkie, szwedzki dystrykt Laponii z Västerbotten do rzeki Muonio i Torneå¹⁵⁵⁷, co oznaczało nie tylko utratę ziemi, ale także zmniejszenie wojska o 1/3 i ludności o 1/4.¹⁵⁵⁸ Finlandia stała się częścią Imperium Wszechrosji¹⁵⁵⁹. Szwecja i Finlandia były w unii przez pięć wieków, która sprawiła, że Finlandia zyskała nową religię, społeczny porządek, kulturę i europejski światopogląd¹⁵⁶⁰. Jak wskazuje Henrik Edgren, utrata fińskiego terytorium zakreśliła koniec pewnego rozdziału w historii Szwecji, której status wielkiej europejskiej potęgi kreowany był przez Gustawa Wazę, Gustawa II Adolfa, Karola IX, Karola X, Karola XI i Karola XII¹⁵⁶¹.

Niezależność rządów Gustawa IV Adolfa jako zagorzałego autokraty, społeczny konserwatyzm, niepowodzenie w wojnach napoleońskich i z tego powodu publiczna degradacja jednostek wojskowych oraz utrata Finlandii na rzecz Rosji w 1808 r. doprowadziły do zrodzenia się silnej opozycji przeciwko królowi, a niezadowolona szlachta coraz gorliwiej sympatyzowała z rewolucyjnymi ideami. Hrabia Carl Johan Adlercreutz 13 marca 1809 r. razem z sześcioma oficerami wtargnął do zamku, by aresztować Gustawa IV Adolfa i uniknąć tym samym wybuchu wojny domowej. W szwedzkiej historiografii działanie Adlercreutza wraz z wojskiem opisuje się jako konieczny do przeprowadzenia sposób przejęcia władzy. Z kolei w międzynarodowych badaniach klasyfikuje się to wydarzenie jako wojskowy zamach stanu¹⁵⁶². Pomimo ucieczki, król został zaaresztowany i przewieziony do Drottningholm jako więzień. 19 marca Gustaw abdykował, a w grudniu udał się na wygnanie¹⁵⁶³. Rządy jako gubernator królestwa przejął wuj króla – książę Karol, a pałeczka władzy przeszła w ręce Rady składającej się z byłych doradców króla¹⁵⁶⁴. 6 czerwca 1809 r. uchwalono nową konstytucję,

¹⁵⁵⁶ J. L. Adameczyk, *Historia i topografia Suomenlinny*, [w:] „Ochrona Zabytków” 1985, 38/3-4 (150-151), s. 295.

¹⁵⁵⁷ C. Grimberg, *A history*,... s. 309 – 311.

¹⁵⁵⁸ S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 196.

¹⁵⁵⁹ J. L. Adameczyk, *Historia i topografia...*, s. 295.

¹⁵⁶⁰ C. Grimberg, *A history*,... s. 309-310; C. Grimberg, *Svenska folkets underbara öden VIII. 1809 års män, Karl Johans och Oskar I:s tid samt vårt näringsliv och kommunikationsväsen under teknikens tidevarv*, Stockholm 1923, s. 46.

¹⁵⁶¹ H. Edgren, *When Finland was lost Background, Course of Events and Reactions*, “NORDEUROPAforum” 19 (2009:2), s. 70.

¹⁵⁶² S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 196, 198.

¹⁵⁶³ W 1837 r. król zmarł w karczmie w Szwajcarii. Dzieci królewskiej pary pozbawione były tytułu do korony Szwedzkiej. Nazwane zostały jednak Księciem i Księżniczką Waza, S. Hadenborg, L. Kvarnström, *Det svenska samhället...*, s. 198; C. Grimberg, *A history*,... s. 311 – 312; J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 75

¹⁵⁶⁴ P. Pulma, *Constitution and politics...*, s. 650.

w której zawarto warunek powstrzymania powrotu państwa na tor autokratycznego reżimu oraz uniknięcia sytuacji, w której funkcjonuje zbyt silny parlament¹⁵⁶⁵.

Szwecja od początku istnienia państwa do roku 1809 r. reprezentowała przejścia od monarchii ograniczonej, poprzez okres dominacji władzy królewskiej, kończąc na zapowiedzi monarchii symbolicznej. Szwecja na początku XIX wieku wróciła do punktu startowego, kiedy to pozycja władcy dopiero się kształtowała i nabierała cech prawdziwego koronowanego przywódcy. Wieki silnej monarchii oznaczały surowego, acz sprawiedliwego, dbającego o państwo monarchy lub wykazującego cechy despotycznego reżimu. W tym miejscu warto wskazać na znaczenie szwedzkiego absolutyzmu, który wyróżniał się na tle reżimów absolutystycznych Burbonów, Habsburgów, Hohenzollernów czy Romanowów. Ustanowieniu absolutnych rządów towarzyszy przemoc, użycie lub groźba użycia siły wojskowej, wymuszenie posłuszeństwa, pobawienie poddanych ich praw oraz wolności wyniszczenie krajowych i lokalnych instytucji¹⁵⁶⁶. Warto jednak zaznaczyć, że Szwecję w okresie panowania autokratycznych monarchów cechowała *quasi*-despcja, bowiem monarchowie z jednej strony starali się wzmocnić władzę Korony kosztem klas uprzywilejowanych, jak szlachta, arystokracja i duchowieństwo oraz nie rzadko posuwali się do siłowych rozwiązań, jak krwawe starcia z protestującymi. Z drugiej, władcy ci byli zaangażowani w terytorialny rozrost państwa oraz modernizację królestwa, schlebując niższym stanom społecznym. Z tego też powodu, naukowcy nie są w stanie jednogłośnie zaklasyfikować Gustawa Wazę jako tyrańca czy jako wybitnego ojca narodu szwedzkiego. Czas panowania Karola XI nazwano „karolińskim autorytaryzmem” z powodu ogłoszenia siebie władcą absolutnym. Jednakże król podbił serca niższych grup społecznych, starając poprawić ich los. Michael Roberts odwołała się do tego fenomenu w Szwecji, pisząc: „Szwedzki absolutyzm był absolutyzmem [powstałym] za zgodą wielu, z przekonania nielicznych i poprzez przyzwolenie prawie wszystkich”¹⁵⁶⁷ [tłum. B. Bieniek]. Monarchowie reprezentujący połączenie twardej postawy politycznej i łaskawej wobec potrzeb społeczeństwa jest modelem przykładowego władcy zaproponowanego przez Charlesa Maurrasa. Monarcha powinien być jak ojciec, który jest stanowczy w swoich decyzjach, ale troskliwy w stosunku do swojego potomstwa (naród).

¹⁵⁶⁵ H. Edgren, *When Finland was lost Background...*, s. 68.

¹⁵⁶⁶ M. Roberts, *Charles XI*, [w:] „History”1965, Vol. 50, No. 169; A. F. Upton, *The Riksdag of 1680 and the Establishment of Royal Absolutism in Sweden*, [w:] „The English Historical Review” 1987, Apr., Vol. 102, No. 403, s. 281.

¹⁵⁶⁷ „Swedish absolutism was absolutism by the consent of the many, by conviction of the few and by acquiescence of almost all”, M. Roberts, *Charles XI...*; A. F. Upton, *The Riksdag*, s. 281.

W Szwecji pojawiły się także okres „środkowy”/„przejściowy”, który po czasach karolińskiego autokratyzmu, reprezentował zrepublikanizowaną formę monarchii, chylącą się w II połowie XVIII wieku ku powrotowi do absolutystycznych praktyk rządzenia państwem. „Epoka wolności” spełniła kryteria krytyki autorstwa Maurrasa republikańskiego systemu władzy. Lata 1718–1772 cechowała słaba struktura siły królewskiej i przejęcie odpowiedzialności za kierowanie państwem przez pierwsze formacje polityczne. Rządy Czapek i Kapeluszy zapisały się jako niestabilne, a polityka partii stanowiła źródło niekończących się sporów między politykami i kryzysów gospodarczych. Dominacja legislatywy nad egzekutywą oraz brak kooperacji między stronnictwami przyczyniły się do nadreprezentacji partykularnych interesów i realizowania oddzielnych strategii polityki zagranicznej, co skutkowało przegranymi wojnami i kłopotami finansowymi. Nieetyczność pierwszych struktur parlamentaryzmu pojawiła się podczas przyjmowania korzyści majątkowych od zagranicznych aktorów, w celu realizacji interesów państw europejskich, zaniehbując żądania stawiane przez szwedzkie społeczeństwo. Kierując się stanowiskiem Maurrasa, problemy XVIII-wiecznej Szwecji, do momentu przejęcia władzy przez Gustawa III, były efektem braku efektywnego lidera (monarchy/ojca), który mógłby zrównoważyć zachwianą sceną polityczną.

Szwedzka monarchia za panowania Wazów i władców *stormaktstiden* stanowiła maurrasowską płaszczyznę, gdzie całe społeczeństwo stanowiło jedną całość. Tą płaszczyzną było ustanowienie czterostanowego parlamentu, który zapowiadała powolne wzmocnienie głosu wszystkich stanów. Wprowadzenie równowagi społeczno-politycznej było możliwe poprzez ograniczenie oddziaływania wywierania wpływu przez klasy uprzywilejowane. Silny monarcha nie bazował jednak na samowoli tylko tworzył sieć biurokratycznych instytucji na różnych szczeblach krajowej administracji, aby usprawnić zarządzanie państwem jak i odciążyc monarchę od szeregu zadań. Warto zaznaczyć, że początki szwedzkiej administracji powiązane są z wzmoczoną aktywnością duchowieństwa i ruchami chrześcijańskimi kształtującymi światopogląd Szwedów od epoki żelaza. System pobocznych instytucji, jak i podział władzy stanowił platformę do prowadzenia dialogu oraz rozwiązywania kwestii spornych, jak nakładanie dodatkowych podatków, czy decydowanie o sprawach wojny. To także zasługa antycznej tradycji *thingów*, która przejawiała się z różną intensywnością w kolejnych wiekach, gdzie albo dominował król, albo uprawnienia decyzyjne były wyłącznie zarezerwowane dla Rady Królestwa.

Silną postawę monarchy buduje również i jego charyzma, która przyciąga społeczeństwo. Według Maurrasa, silna i trwała władza jest źródłem odpowiedzialności,

doskonalącej społeczeństwo. W przypadku władzy nietrwałej i szybko się zmieniającej, efekt jest szkodliwy zarówno dla samej instytucji monarchii, jak i narodu. Stąd, okres niestabilności w Szwecji zaznacza okres po śmierci Olofa Skötkonunga oraz czasy panowania unijnych królów, kiedy to do władzy dochodzono gwałtem i równie drastycznie pozbawiano monarchę władzy. Charyzmę bez wątpienia można przypisać „wojenny królom”, jak Gustaw Waza, Gustaw II Adolf, czy Karol XII. Na poziomie państwowych reform, zbliżenie się władców do ludu, obcowanie z nimi, jak odwiedzanie chłopów czy górników oraz towarzyszenie żołnierzom podczas bitwy, pozytywnie wpływało na królewski autorytet. Nie do przecenienia jest również kulturalne zaangażowanie Korony. Krystyna czy Gustaw III przyczynili się do rozwoju państwa, modernizując skostniałe struktury społeczno-religijne i zbliżając Szwecję do europejskich wzorców. Te wszystkie reformy nie mogłyby zostać zrealizowane, gdyby nie odpowiednie prawo i wspomniana struktura administracyjna, których początek sięga „Kodeksowi Praw Ziemskiego” Magnusa Erikssona. Z drugiej strony, spokój i harmonię deprawowały właśnie wewnątrzdynastyczne, np. po śmierci Gustawa Wazy, oraz kierowanie się przez królewski dwór egoistycznymi celami, jak to miało miejsce za Fryderyka Adolfa. Konstrukcyjna lub destrukcyjna siła autorytetu władzy determinuje kierunki rozwoju państwa i formy nastrojów społecznych, wskazując na kolejny styl panowania, który zostanie obrany przez następców tronu.

Dobrego monarchę określa się poprzez realizację interesu narodowego odzwierciadlającego pragnienia i dążenia społeczeństwa. Po drugie, według koncepcji Ernesta Renana, władca powinien wyciągać nauki z przeszłości, aby zapobiec nieprzyjemnościom podczas rządzenia i uniknąć konsekwencji, z którymi będzie musiał zmierzyć się przyszły władca¹⁵⁶⁸. Tę wartość zaniedbali dwaj ostatni monarchowie XVIII wieku – Gustaw III i Gustaw IV Adolf, tracąc swoją pozycję w wyniku zamachu. Nie wzięli oni bowiem pod uwagę frustracji i zmęczenia Szwedów nadużywaniem przez Koronę władzy oraz pamięcią historyczną sięgającą okresów władzy despotycznych monarchów. Niezadowolenie społeczne nierzadko przybierało formę powstań chłopskich, kiedy interesy mniej uprzywilejowanej klas zostały zaniedbane. Należy jednak mieć na uwadze, że powstańcze metody nie prowadziły do wywołaniu chaosu po obaleniu monarchy, lecz przyczyniały się do dalszego ustrojowego rozwoju państwa, o czym wspominał Wolter: „Chociaż zdarzały się tam [w Szwecji] przewroty polityczne, zawsze jednak wypadały na korzyść wolności (...)”¹⁵⁶⁹.

¹⁵⁶⁸ *Le dictateur...*; A. Budzanowska, *Charles Maurras...*, s. 191.

¹⁵⁶⁹ *Drugi najazd szwedzki (Karol XII)*. Z Voltaire'a przełożył, ilustracjami i przypisami opatrzył Zygmunt Świątopełk Słupski, Poznań 1905, s. 8.

Po burzliwych i niestabilnych czasach rządów despotycznych monarchów, Szwecja musiała na nowo sprostać wyzwaniu obrania nowego władcy po wygnaniu Gustaw IV Adolfa. Nowy monarcha powinien ustabilizować zachwianą sytuację w państwie spowodowaną politycznymi zaniedbaniami i nietrafnymi reformami gospodarczymi. Tym razem, w poszukiwaniu następcy tronu nie kwestia krwi, zawartej umowy czy zasady dynastyczności determinowała postawę Szwedów na początku XIX wieku, lecz nadzieja obrania jednostki uosabiającej cnoty dobrego i sprawiedliwego monarchy, który będzie godnym reprezentantem szwedzkiego interesu społecznego. Nowy etap w szwedzkiej historii otworzy marszałek Jean Baptiste Bernadotte.

2.3 Podstawa prawna funkcjonowania obecnej władzy królewskiej w Szwecji

W Królestwie Szwecji występuje monarchia konstytucyjna oparta na systemie parlamentarno-gabinetowym¹⁵⁷⁰. W Szwecji obowiązują cztery akty prawne o randze konstytucyjnej: Akt o formie rządu (*Regeringsformen*, RF)¹⁵⁷¹ z 28 lutego 1974 r. (wszedł w życie 1 stycznia 1975 r.), Akt o sukcesji (*Successionsordningen*, SO)¹⁵⁷² z 26 września 1810 r., Rozporządzenie o wolności prasy (*Tryckfrihetsförordningen*, TF)¹⁵⁷³ z 5 kwietnia 1949 r. (weszło w życie 1 stycznia 1950 r.) i Ustawa o wolności słowa (*Yttrandefrihetsgrundlagen*,

¹⁵⁷⁰ Formalno-prawnie, system parlamentarno-gabinetowy wprowadzono dopiero w 1975 r., ponieważ „był on tak zrozumiały, oczywisty i tradycją ugruntowany, że przez długi czas nie odczuwano potrzeby zatwierdzenia go...”, L. Kowalska-Posten, *Zarys rozwoju parlamentaryzmu w Szwecji*, [w:] „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego” 1982, zeszyt 34, s. 33; K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, P. Załęski, *Współczesne ustroje państwowe* [w:] „Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych”, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2002, s. 392.

¹⁵⁷¹ Zmiany: SFS 1976:870; SFS 1976:871; SFS 1979:932; SFS 1979:933; SFS 1982:937; SFS 1982:940; SFS 1985:862; SFS 1985:863; SFS 1985:864; SFS 1985:865; SFS 1985:866; SFS 1988:1437; SFS 1988:1438; SFS 1988:1439; SFS 1988:1440; SFS 1988:1441; SFS 1988:1442; SFS 1988:1443; SFS 1988:1444; SFS 1991:1471; SFS 1991:1501; SFS 1991:1502; SFS 1991:1503; SFS 1994:1375; SFS 1994:1468; SFS 1994:1469; SFS 1994:1470; SFS 1994:1480; SFS 1994:1481; SFS 1994:1483; SFS 1998:1402; SFS 1998:1435; SFS 1998:1437; SFS 1998:1700; SFS 2002:902; SFS 2002:903; SFS 2002:904; SFS 2002:905; SFS 2003:593; SFS 2010:1408; SFS 2011:109; SFS 2014:1385; SFS 2018:1903; SFS 2022:1529; SFS 2022:1565; SFS 2022:1566; SFS 2022:1600.

¹⁵⁷² Zmiany: SFS 1921:21; SFS 1937:40; SFS 1937:728; SFS 1949:110; SFS 1949:579; SFS 1965:45; SFS 1965:817; SFS 1974:154; SFS 1974:307; SFS 1979:935.

¹⁵⁷³ Zmiany: SFS 1953:131; SFS 1953:132; SFS 1953:654; SFS 1957:163; SFS 1957:500; SFS 1961:20; SFS 1961:466; SFS 1965:52; SFS 1965:818; SFS 1971:27; SFS 1971:29; SFS 1971:30; SFS 1971:273; SFS 1974:66; SFS 1974:67; SFS 1974:155; SFS 1974:308; SFS 1976:954; SFS 1976:955; SFS 1979:936; SFS 1982:938; SFS 1982:939; SFS 1982:941; SFS 1988:1447; SFS 1988:1448; SFS 1991:1470; SFS 1991:1500; SFS 1994:1376; SFS 1994:1382; SFS 1994:1474; SFS 1994:1475; SFS 1994:1476; SFS 1998:1438; SFS 1998:1701; SFS 2002:801; SFS 2002:810; SFS 2002:906; SFS 2002:907; SFS 2002:908; SFS 2002:1049; SFS 2010:1342; SFS 2010:1347; SFS 2010:1355; SFS 2010:1409; SFS 2011:509; SFS 2014:1360; SFS 2014:1370; SFS 2015:151; SFS 2018:1801; SFS 2022:1517; SFS 2022:1523; SFS 2022:1524.

YGL)¹⁵⁷⁴ z 14 listopada 1991 r. (weszła w życie 1 stycznia 1992 r.). *Regeringsformen*, mimo że w większości został poświęcony zagadnieniom administracyjnej organizacji państwa, nie odbiega zanadto od typowych dla ówczesnej Europy struktury i zawartości aktów konstytucyjnych. Więcej szczegółów zawierają kolejne trzy akty. Przyczyną opracowania *Successionsordningen* z 1810 r. była elekcja Jeana Baptiste Bernadotte na szwedzkiego króla, aby zinstytucjonalizować zasady wiążące nowy dom królewski. Akt o sukcesji określa zasady dziedziczenia szwedzkiego tronu i obowiązuje do tej pory z odpowiednio wprowadzonymi poprawkami. *Tryckfrihetsförordningen* definiuje zagadnienia związane z wolnością wypowiedzi i otwartego dostępu do publicznych dokumentów, jak i nawiązuje do prawno-sądowych kwestii związanych z wolnością prasy. W 1991 r. powstał nowy akt konstytucyjny *Ytrandefrihetsgrundlagen* uzupełniający *Tryckfrihetsförordningen*¹⁵⁷⁵. Ponadto istnieje specjalna podstawa prawna regulująca działanie parlamentu – Regulamin Riksdagu (*Riksdagsordningen*, RO)¹⁵⁷⁶ z 19 czerwca 2014 r. (wszedł w życie 1 września 2014 r.), który do 1974 r., posiadał rangę konstytucji. Pomimo że RO zostało usunięte ze szwedzkiego zestawu fundamentalnych praw¹⁵⁷⁷, to jednak nadal odgrywa istotną rolę, jako instrukcja dla pracy Riksdagu¹⁵⁷⁸. RO jest ściśle powiązany ze szwedzką konstytucją z racji posiadania dwojakiego charakteru norm prawnych, gdzie jednym nadano moc norm konstytucyjnych, a drugie są zmieniane w trybie ustaw zwykłych¹⁵⁷⁹. Zmiana konstytucji lub dokonanie jej rewizji jest możliwe po dwukrotnym zatwierdzeniu jej przez Riksdag w dwóch kolejnych kadencjach, przy czym w międzyczasie muszą odbywać się powszechne wybory. Zmiana może być odrzucona, ale nie zatwierdzona w głosowaniu powszechnym zbiegającym się z wyborami powszechnymi. Brak odrzucenia przez Szwedów zmiany oznacza ratyfikację nowej konstytucji dokonywanej przez nowo wybrany parlament¹⁵⁸⁰.

Szwecja była pierwszym państwem na świecie, które przyjęło prawną regulację wolności prasy w 1766 r. Kolejne rozporządzenie o wolności prasy zostało uchwalone w 1809 r. (akt wszedł w życie w 1810 r.). W 1812 r. zaproponowano zmiany w powyższej materii

¹⁵⁷⁴ Zmiany: SFS 1994:1477; SFS 1998:1439; SFS 2002:909; SFS 2010:1349; SFS 2010:1356; SFS 2010:1410; SFS 2011:508; SFS 2014:1359; SFS 2015:150; SFS 2018:1802; SFS 2022:1518; SFS 2022:1525.

¹⁵⁷⁵ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution*, Paper prepared for Conference on Contested Sovereignties Constitutional Arrangements and their Relevance for Democracy: European and Middle Eastern Perspectives Swedish Research Institute in Istanbul/Ayvalık 28–31 May, 2009, s. 5 – 6.

¹⁵⁷⁶ Zmiany: SFS 2015:382; SFS 2016:1119; SFS 2018:94; SFS 2018:605; SFS 2018:678; SFS 2018:1210; SFS 2018:1904; SFS 2018:1932; SFS 2019:26; SFS 2019:836; SFS 2020:104; SFS 2020:487; SFS 2020:608; SFS 2020:770; SFS 2021:1118; SFS 2022:1530; SFS 2022:1567; SFS 2023:174; SFS 2023:500; SFS 2023:507.

¹⁵⁷⁷ E. Kuźelewska, *Contemporary Political Systems*, Białystok 2008, s. 35.

¹⁵⁷⁸ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system*, fjärde upplaga, 2021, s. 53.

¹⁵⁷⁹ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Katowice 1989, s. 24.

¹⁵⁸⁰ E. Kuźelewska, *Contemporary...*, s. 36.

prawnej, których autorem był m.in. regent Jean Baptiste Bernadotte, przyszły król Karol XIV Jan, które zostały przyjęte wbrew obowiązującej konstytucji – *Regeringsformen*. Zgodnie z Aktem o formie rządu z 1809 roku, konstytucja mogła być zmieniona lub uchylona w wyniku decyzji dwóch posiedzeń Riksdagu (§81 RF), co wydłużało czas oczekiwania na wejście poprawki w życie do 1815 r. Obawiano się wówczas, że zbyt długi okres implementacji decyzji prawnych mogłby zniechęcić przyszłego monarchę i przyczynić się do zrzeknięcia się pełnienia funkcji regenta w Szwecji¹⁵⁸¹. Przyjęto zatem poprawki w 1812 r. Królewska propozycja dotyczyła wprowadzenia przepisów umożliwiających monarsze konfiskatę publikacji o charakterze zbyt liberalnym, co skutkowało wycofaniem dziesiątek pism do roku 1838¹⁵⁸². Królewską cenzurę zniesiono dopiero w 1844 r. W 1939 r. wprowadzono przepisy dotyczące poufności (*sekretesslagstiftningen*)¹⁵⁸³, oznaczające ograniczenie dostępu społeczeństwa do dokumentów publicznych oraz powiadamiania, jak i publikowania informacji¹⁵⁸⁴. W 1940 r. przyjęto zakaz przewożenia pism państwowymi środkami komunikacji, których zawartość zagrażałaby bezpieczeństwu Szwecji, co kolidowało z zapisem w *Regeringsformen*, w którym władza publiczna nie mogła stanowić przeszkody w realizacji TF (§86 RF)¹⁵⁸⁵.

Od 1949 r. obowiązuje aktualny *Tryckfrihetsförordningen*, który gwarantuje prawo do swobodnej wymiany myśli, wszechstronnej informacji oraz twórczości artystycznej (§1 rozdz. 1 TF)¹⁵⁸⁶. Zgodnie z konstytucją, każdemu przynależy wolność pisania i rozpowszechniania drukowanego słowa poprzez np. gazety, książki, ulotki i Internet¹⁵⁸⁷. Władze pozbawione są wstępnego prawa sprawdzania oraz cenzurowania tego, co jest pisane, jednakże rozporządzenie chroni przed m.in. oszczerstwami, a także naruszeniami, jak np. podżeganie. Za przestępstwo uznawane są także teksty szkodzące dobremu wizerunkowi państwa, społeczeństwu lub związane ze szpiegostwem¹⁵⁸⁸. W TF podkreślono znaczenie zasady jawności

¹⁵⁸¹ Jean Baptiste Bernadotte został sprowadzony z Francji po zaoferowaniu mu przejścia władzy królewskiej w Szwecji po śmierci Karola XIII.

¹⁵⁸² K. E. Tallmo, *Grundlagsbrotten i tryckfrihetens historia*, <https://www.dagenssamhalle.se/styrning-och-beslut/demokrati/grundlagsbrotten-i-tryckfrihetens-historia/> (dostęp: 26 kwietnia 2024).

¹⁵⁸³ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 56.

¹⁵⁸⁴ *Offentlighetsprincipen och sekretess Kortfattat om lagstiftningen*, Regeringskansliet, Justitiedepartementet, 2019, s. 3.

¹⁵⁸⁵ K. E. Tallmo, *Grundlagsbrotten...*

¹⁵⁸⁶ *Tryckfrihetsförordning 5.04.1949* [Tryckfrihetsförordning (1949:105), Svensk Författningssamling 1949:105].

¹⁵⁸⁷ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 56.

¹⁵⁸⁸ *Tryckfrihetsförordning 5.04.1949* [Tryckfrihetsförordning (1949:105), *Svensk Författningssamling 1949:105*]. *Sveriges grundlagar och riksdagsordningen*, <https://www.riksdagen.se/sv/sa-fungerar-riksdagen/demokrati/sveriges-grundlagar-och-riksdagsordningen/> (dostęp: 26 kwietnia 2024).

(*offentlighetsprincipen*)¹⁵⁸⁹, dotyczącej dopuszczenia mediów publicznych i środków masowego przekazu do bycia obecnymi podczas przesłuchania publicznego w sądzie, jak i podczas państwowych oraz komunalnych decyzji podejmowanych w parlamencie¹⁵⁹⁰. Zasada jawności odnosi się także do prawa dostępu do publicznych dokumentów parlamentu, rządu, urzędów, a także gmin oraz sądów, które nie są objęte tajemnicą¹⁵⁹¹. Ponadto zasada jawności reguluje prawo do przekazywania mediom i dziennikarzom przez urzędników i osoby zatrudnione na szczeblu centralnym i gminnym wiadomości w celu ich publikacji¹⁵⁹².

W 1991 r. wprowadzono Ustawę o wolności słowa, która opiera się na tych samych zasadach, co TF. YGL odnosi się do prawa swobodnej myśli, opinii i uczuć wyrażanych za pośrednictwem radia, telewizji lub Internetu (§1 rozdz. 1 YGL). Wolność słowa zapewnia swobodną wymianę idei, bezpłatnej i wszechstronnej informacji oraz wolnej twórczości artystycznej (§1 rozdz. 1)¹⁵⁹³. Dokument definiuje także, co jest niedozwolone, jak np. zniesławienie czy obrażenie drugiej osoby oraz publikacje oczerniające wizerunek państw (§ 2.6 rozdz. 3 YGL)¹⁵⁹⁴ bądź powiązane ze szpiegostwem (§ 4.1 rozdz. 5 YGL)¹⁵⁹⁵. *Yttrandefrihetsgrundlagen* opiera się na pięciu zasadach. Po pierwsze, stosowanie przez państwo cenzury jest zakazane¹⁵⁹⁶. Po drugie, władze i organy publiczne nie mają prawa uniemożliwić publikacji albo rozpowszechniania opinii bądź wprowadzenia zakazu lub zapobiegania posiadania lub korzystania z pomocy technicznych potrzebnych do odbioru programów transmitowanych drogą radiową lub nagrań technicznych¹⁵⁹⁷. Trzecia zasada zapewnia jednostkom prawo do przekazywania, jak i uzyskiwania informacji, aby je publikować w mediach podlegających ochronie konstytucyjnej¹⁵⁹⁸. Następnie, władza i organy publiczne nie mogą dokonywać interwencji przeciwko temu, kto nadużywał wolności słowa, bądź takiemu programowi lub nagraniu technicznemu, świadczącemu o takim nadużyciu¹⁵⁹⁹.

¹⁵⁸⁹ W 1766 r. wprowadzono *offentlighetsprincipen* i *tryckfriheten* do konstytucji, ale w 1772 r. te zasady zostały zawieszane przez króla Gustawa III. W 1809 r. powyższe zasady ponownie zostały wprowadzone do konstytucji, Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 56.

¹⁵⁹⁰ *Tryckfrihetsförordning 5.04.1949* [*Tryckfrihetsförordning (1949:105)*; *Svensk Författningssamling 1949:105*].; *Offentlighetsprincipen och ...*, s. 7.

¹⁵⁹¹ *Sveriges grundlagar och riksdagsordningen...*

¹⁵⁹² *Offentlighetsprincipen och ...*, s. 7.

¹⁵⁹³ *Yttrandefrihetsgrundlag 14.11.1991* [*Yttrandefrihetsgrundlag (1991:1469)*, *Svensk Författningssamling 1991:1469*].

¹⁵⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁹⁵ *Ibidem*; *Sveriges grundlagar och riksdagsordningen...*

¹⁵⁹⁶ *Ibidem*; P. Winther, *Yttrandefrihetsgrundlagen och möjligheterna att möta påverkanskampanjer från främmande makt*. Delrapport 2 (2016) på uppdrag av Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap, Försvarshögskolan, s. 10.

¹⁵⁹⁷ *Ibidem*; *Ibidem*.

¹⁵⁹⁸ *Ibidem*; *Ibidem*.

¹⁵⁹⁹ *Ibidem*; *Ibidem*.

Ostatnia zasada nawiązuje do prawa każdego obywatela Szwecji i osoby prawnej do przewodowego nadawania programów radiowych i telewizyjnych oraz tworzenia, jak i rozpowszechniania nagrań technicznych¹⁶⁰⁰.

Regulamin Riksdagu¹⁶⁰¹ podzielony jest na postanowienia główne i dodatkowe (dodatkowe dotyczą form i pracy parlamentu)¹⁶⁰². RO reguluje porządek Riksdagu praktycznie w taki sam sposób jak *Regeringsformen* (§17 rozdz. 8 RF)¹⁶⁰³, którego podstawowe postanowienia odnoszą się do wyborów parlamentarnych, pracy i zadań Riksdagu oraz tworzenia i zmiany regulaminu parlamentu¹⁶⁰⁴. Regulamin Riksdagu dotyczy postanowień wprowadzających, wyborów do parlamentu, zgromadzenia narodowego, zarządzania i planowania prac parlamentu, członków Riksdagu, izby parlamentarnej, komisji i komisji UE, interpelacji i pytań do ministrów, wszczęcia, przygotowania i rozstrzygnięcia spraw, organów i komisji parlamentarnych oraz administracji Riksdagu (§2 rozdz. 1 RO)¹⁶⁰⁵. Postanowienia główne Regulaminu mogą być zmienione tylko wtedy, gdy opowie się za zmianą co najmniej $\frac{3}{4}$ głosujących i ponad połowa członków Riksdagu. Postanowienia dodatkowe uchwała się w takim samym trybie, jak w przypadku ustaw ogólnych, czyli zwykłą większością głosów¹⁶⁰⁶.

Podstawę ustrojową Szwecji określa pierwsze zdanie Akt o formie rządu¹⁶⁰⁷: „Cała władza publiczna w Szwecji pochodzi od ludu” (§1 rozdz. 1)¹⁶⁰⁸, co stanowi istotną zmianę w porównaniu z wersją z 1809 r.¹⁶⁰⁹, w której to król oraz lud byli pojmowani jako suweren, podkreślając tym samym przyjęcie zasady oddolnej legitymizacji władzy¹⁶¹⁰. W nowym dokumencie, władza szwedzkiego ludu (*folkstyrelse*) opiera się na swobodnym kreowaniu opinii i na powszechnych, a także równych prawach wyborczych. *Folkstyrelse* realizowana jest poprzez reprezentacyjną, jak i parlamentarną formę rządów, a także samorząd gminny (§1

¹⁶⁰⁰ Ibidem; Ibidem. *Radio- och tv-lag* [SFS 2010:696].

¹⁶⁰¹ Pierwszy Regulamin Riksdagu opracowano w 1617 r.

¹⁶⁰² K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick. Fakta och perspektiv*, Stockholm 2009, s. 21.

¹⁶⁰³ *Grundlagarna och riksdagsordningen*,

<https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2019.8/324374.html>(dostęp:26 kwietnia 2024).

¹⁶⁰⁴ *Riksdagsordning* 19.6.2014 [Riksdagsordning (2014:801), SFS 2014:801].

¹⁶⁰⁵ Ibidem.

¹⁶⁰⁶ *Grundlagarna och riksdagsordningen...*

¹⁶⁰⁷ W 2004 r. postanowiono przeprowadzić parlamentarne badanie, aby generalnie przejrzeć zapisy *regeringsformen*. Celem badania miało być wzmocnienie i pogłębienie rządów ludu (*folkstyrelse*), żeby zwiększyć obywatelskie zaufanie i poprawić system wyborczy. Dokonano podziału konstytucji na rozdziały, aby tekst był bardziej czytelny i zrozumiały. Artykuły poświęcone sprawiedliwości i administracji samorządowej zyskały dwa odrębne rozdziały. Nowa konstytucja zaczęła funkcjonować od 2011 r.

¹⁶⁰⁸ „All offentlig makt i Sverige utgår från folket” *Kungörelse (SFS 1974:152) om beslutad ny regeringsform*.

¹⁶⁰⁹ W konstytucji z 1809 r. panował zapis, że „król rządzi sam”, ale w oparciu o radę i konsultację ze strony Rady Stanu, która miała składać się z kompetentnych, doświadczonych, uczciwych, szanowanych i rodowitych wyznających czystą doktrynę ewangelicką Szwedów (§4), *Regeringsform 1809*.

¹⁶¹⁰ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 66.

rozd. 1 RF)¹⁶¹¹. RF reguluje pracę Riksdagu, szefa państwa, funkcje rządu i urzędników oraz opisuje demokratyczne prawa obywateli królestwa. Riksdag jest pierwszym reprezentantem państwa (§ 4 rozdz. 1 RF), a rząd odpowiada za rządzenie królestwem i ponosi odpowiedzialność przed parlamentem (§6 rozdz. 1 RF)¹⁶¹². Organ ustawodawczy wyposażony jest w prawo zmieniania konstytucji, decydowania o ustawodawstwie kraju i wchodzenia w porozumienia z innymi państwami oraz organizacjami międzynarodowymi¹⁶¹³. Parlament stanowi prawo i zatwierdza budżet państwa oraz podejmuje decyzje o podatkach, a także kontroluje zarządzanie i administrację państwem (§4 rozdz. 1 RF)¹⁶¹⁴, stąd też rząd jest uzależniony od parlamentu, aby uzyskać poparcie organu ustawodawczego dla propozycji egzekutywy¹⁶¹⁵.

Parlament jest unikameralny i składa się z 349 członków, a każdy z nich posiada zastępców (§2 rozdz. 3 RF)¹⁶¹⁶. Parlamentarzyści wybierani są w powszechnych wolnych, tajnych i bezpośrednich wyborach (§1 rozdz. 3 RF)¹⁶¹⁷ według metody proporcjonalnej (§3 rozdz. 3 RF)¹⁶¹⁸. Wybory odbywają się co cztery lata w trzecią niedzielę września. Prawo do głosowania w wyborach parlamentarnych przysługuje obywatelowi szwedzkiemu, który zamieszkuje lub zamieszkiwał w państwie i ukończył 18 lat (§ 4 RF)¹⁶¹⁹. Nowy Riksdag zbiera się piętnastego dnia po dniu wyborów, ale nie wcześniej niż czwartego dnia po ogłoszeniu wyników wyborów (§10 rozdz. 3 RF)¹⁶²⁰. Talman¹⁶²¹ to osoba, która jest marszałkiem parlamentu i koordynuje prace w Riksdagu¹⁶²². Wybierany jest na każdą kadencję wraz z trzema zastępcami (§2 rozdz. 4 RF)¹⁶²³. Część uprawnień talmana do 1974 r. należało do obowiązków monarchy. Obecnie, pozycja marszałka jest najwyższa spośród wszystkich wybieralnych stanowisk, przewyższając nawet samego premiera, bowiem nad marszałkiem znajduje się tylko dziedziczny monarcha. Od marszałka oczekuje się bezstronności i obiektywnej postawy w zakresie politycznych spraw, dlatego nie uczestniczy w debatach parlamentarnych ani

¹⁶¹¹ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶¹² *Ibidem*; O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 34 – 35.

¹⁶¹³ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 34 – 35.

¹⁶¹⁴ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶¹⁵ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 121.

¹⁶¹⁶ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶¹⁷ *Ibidem*.

¹⁶¹⁸ *Ibidem*.

¹⁶¹⁹ *Ibidem*.

¹⁶²⁰ *Ibidem*.

¹⁶²¹ Do 1920 r. talmanów izb wybierał król. Przez pierwsze dwie dekady dwuizbowego parlamentu, członkowie Riksdagu składali przysięgę przed królem w pałacu, T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen 1867 – 1970. 100 år av politik – 50 år av glömska*, Stockholm 2021, s. 61.

¹⁶²² E. Kuźelewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 36.

¹⁶²³ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

w pracach komisji w parlamencie. Talmanowi przypisano zadanie partycypacji w negocjacjach utworzenia nowego rządu oraz proponowania kandydata na nowego premiera¹⁶²⁴. Kiedy szef rządu składa rezygnację z dalszego piastowania stanowiska, umarł lub został zmuszony do rezygnacji z fotela premiera przez Riksdag, marszałek prowadzi wówczas rozmowy z liderami partyjnymi i wyznacza kandydata na szefa rządu, a propozycja przekładana jest parlamentowi. Jeżeli parlament zgodzi się, wtedy nowy premier decyduje, kto i ile osób ma wchodzić w skład jego rządu¹⁶²⁵. Nowo wybrany Riksdag nie później niż dwa tygodnie od dnia zebrania się rozpatruje kwestię, czy premier cieszy się wystarczającym poparciem parlamentu (§3 rozdz. 6 RF)¹⁶²⁶. W przypadku, gdy legislatura stwierdzi, że szef rządu lub inny członek gabinetu nie cieszy się zaufaniem parlamentu, talman odwołuje rząd¹⁶²⁷. Natomiast jeżeli rząd jest w stanie zdecydować o dodatkowych wyborach do parlamentu i zrobi to w ciągu siedmiu dni od złożenia wotum nieufności, odwołanie nie nastąpi (§7 rozdz. 6 RF)¹⁶²⁸. W sytuacji, kiedy nastąpiła śmierć lub dymisja premiera, marszałek odwołuje pozostałych ministrów¹⁶²⁹.

Premier jest szefem rządu i mianuje członków gabinetu oraz szefów ministerstw (§1 rozdz. 6 RF)¹⁶³⁰. Premier mianuje jednego z ministrów na wicepremiera. Jeżeli nie wytypowano wicepremiera lub wicepremier nie może przejąć stanowiska szefa rządu, funkcję zastępcy premiera przejmuje najdłuższy stażem minister. W przypadku, gdy jest kilku takich członków rządu, wówczas pierwszeństwo dostaje najstarszy wiekowo minister¹⁶³¹. Rząd podejmuje decyzje kolektywnie po otrzymaniu pisemnego raportu od szefa danego ministerstwa. Przy takich decyzjach, co najmniej pięcioro członków gabinetu musi być obecnych (§ 3,4 rozdz. 7 RF)¹⁶³². Rzadko kiedy głosowanie poprzedza debata¹⁶³³. Rząd reprezentuje państwo w strefie międzynarodowej. Jeżeli chodzi o bardziej ceremonialne okazje, jak przyjmowanie obcych

¹⁶²⁴ E. Kuźlewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 36 – 37.

¹⁶²⁵ Ibidem, s. 37.

¹⁶²⁶ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶²⁷ Od 1974 r. występuje parlamentarizm negatywny, który oznacza, że rząd może pozostać, dopóki nie istnieje przeciwna większość w Riksdagu (parlamentaryzm pozytywny to pozostanie rządu w sytuacji występowania wyraźnego poparcia większości parlamentarnej). W latach 1978, 1979 i 1981 miała miejsce sytuacja, gdy propozycja nowego szefa rządu przechodziła, mimo że głosy na „nie” przeważały nad liczbą głosów na „tak”. W sprawach, które nie dotyczą przetrwania rządu, funkcjonuje zasada przyjęcia propozycji kandydata, kiedy liczba głosów na „tak” przewyższy te na „nie”. Niemniej jednak, często zdarzają się sytuacje przyjmowania propozycji przez parlament, nawet jeżeli niewielka liczba członków Riksdagu głosowała na „tak”. Wynika to z tego, że członkowie, którzy byli nieobecni podczas głosowania lub wstrzymali się od oddania głosu nie są uwzględniani. Parlamentaryzm negatywny ma na celu ułatwić stworzenie rządu, *Ja trots att fler säger nej*, <https://fof.se/artikel/2019/7/ja-trots-att-fler-sager-nej/> (dostęp: 26 kwietnia 2024).

¹⁶²⁸ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶²⁹ Ibidem.

¹⁶³⁰ Ibidem.

¹⁶³¹ E. Kuźlewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 37.

¹⁶³² *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶³³ E. Kuźlewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 37.

ambasadorów czy reprezentacja Szwecji podczas państwowych wizyt, tę rolę przejmuje na siebie monarcha w roli szefa państwa¹⁶³⁴.

Głową państwa jest król lub królowa (§5 rozdz.1 RF)¹⁶³⁵. Aby zostać głową państwa, trzeba być obywatelem Szwecji i osiągnąć wiek 18 lat oraz nie można pełnić w tym samym czasie funkcji talmana ani być członkiem Riksdagu, tzw. zasada *incompatibilitas* (§2 rozdz. 5 RF)¹⁶³⁶. Gdy pojawi się taka potrzeba, rząd zbiera się w formacie *konselj*¹⁶³⁷ pod przewodnictwem głowy państwa. (§3 rozdz. 5 RF)¹⁶³⁸. Zmiana rządu ma miejsce podczas specjalnej sesji Rady Państwa (*konselj*) przed monarchą (do nadania powagi wydarzeniu¹⁶³⁹), lub kiedy głowa państwa nie może, wówczas przed talmanem (§6 rozdz. 6)¹⁶⁴⁰. Po zatwierdzeniu nowego rządu, za zamkniętymi drzwiami premier informuje panującego o programie nowej grupy rządzącej¹⁶⁴¹.

Szef państwa lub – kiedy nie może – premier jest przewodniczącym Komisji Spraw Zagranicznych (*Utrikesnämnden*) – organu konsultacyjnego między rządem a opozycją w ważnych kwestiach zagranicznych. Komisja zbiera się na wezwanie rządu, jeżeli co najmniej czterech członków Komisji złoży wniosek o dokonanie rozpatrzenia określonego zagadnienia (§12 rozdz. 10 RF)¹⁶⁴². Niewzględzone w konstytucji, aczkolwiek funkcjonujące w ramach rządu, są tzw. posiedzenia informacyjne (*informationskonseljer*), których przewodniczącym jest król¹⁶⁴³. Komisje informacyjne odbywają się regularnie i stanowią możliwość poinformowania panującego i następcy tronu o polityce rządu¹⁶⁴⁴, przy czym, jak wskazuje Marian Grzybowski, spotkania monarchy z szefem rządu mają charakter mniej systematyczny, niż w przypadku brytyjskiego odpowiednika¹⁶⁴⁵. Monarcha także zwołuje *konselj*, kiedy mają miejsce narodziny w rodzinie królewskiej, aby poinformować członków rządu o imieniu i tytule członka¹⁶⁴⁶. Według RF wymagane jest także, by głowa państwa skonsultowała się z premierem zanim uda się za granicę (§3 rozdz. 5 RF)¹⁶⁴⁷.

¹⁶³⁴ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 121.

¹⁶³⁵ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶³⁶ *Ibidem*.

¹⁶³⁷ *Konselj* to stare słowo stosowane podczas spotkań rządu, jednak obecnie utraciło swój czas, ponieważ podczas obrad *konselj* nie podejmuje się żadnych decyzji, O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 101.

¹⁶³⁸ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶³⁹ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 106.

¹⁶⁴⁰ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁴¹ E. Holmberg, N. Stjernquist, G. Regner, M. Eliasson, M. Isberg, *Grundlagarna. Regeringsformen, successionsordningen, riksdagsordningen*, Stockholm 2012, s. 310.

¹⁶⁴² *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁴³ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statsskick...*, s. 117.

¹⁶⁴⁴ H.M. Konungen, *Kungahuset*, <https://www.kungahuset.se/kungl.-huset/h.m.-konungen>(dostęp:11 maja 2024).

¹⁶⁴⁵ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 153.

¹⁶⁴⁶ H.M. Konungen, *Kungahuset...*

¹⁶⁴⁷ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

Jeżeli król bądź królowa nie mogą pełnić swoich obowiązków, to tymczasową funkcję głowy państwa pełni członek rodu królewskiego, jako regent (*riksföreståndare*), który może się tego podjąć zgodnie z obowiązującą sukcesją (§4 rozdz. 5 RF)¹⁶⁴⁸. Kandydat musi mieć ukończone 18 lat i szwedzkie obywatelstwo¹⁶⁴⁹. Jeżeli dojdzie do wygaśnięcia domu królewskiego, wówczas Riksdag wybiera regenta oraz wice regenta. Podobna procedura występuje w przypadku śmierci monarchy lub monarchini, albo gdy złożą rezygnację, a następca tronu nie osiągnął jeszcze wieku 18 lat (§5 rozdz. 5 RF)¹⁶⁵⁰. Riksdag nie ma obowiązku wybrać nowego domu królewskiego, przy czym w *Regeringsformen* z 1809 r. taki wymóg był uwzględniony¹⁶⁵¹. Jeżeli monarcha przez nieprzerwany okres sześciu miesięcy nie wypełnił lub nie był stanie wykonywać swoich obowiązków, to rząd zgłasza to parlamentowi. Wtedy Riksdag decyduje, czy należy uznać zachowanie króla bądź królowej za złożenie rezygnacji (§6 rozdz. 5 RF)¹⁶⁵². Riksdag posiada prawo wybrania osoby do pełnienia funkcji regenta *ad interim* na podstawie zarządzenia rządu, jeżeli nie ma osób spełniających warunków art. 4 lub 5. Marszałek, lub jeśli nie może, wówczas wicemarszałek, na polecenie rządu, sprawuje funkcję tymczasowego *riksföreståndare*, gdy inna upoważniona osoba nie może przyjąć tego stanowiska (§7 rozdz. 5)¹⁶⁵³. Ustawa milczy o tym, jakie są następne kroki po wyborze regenta¹⁶⁵⁴. Król lub królowa nie mogą być ścigani za swoje czyny, podobnie jak *riksföreståndare* nie może być ścigany za swoje działania, których dopuścił się podczas pełnienia funkcji głowy państwa (§8 rozdz. 5)¹⁶⁵⁵. W trakcie wojny, głowa państwa powinna podążać za rządem. Jeżeli znajduje się na terytorium okupowanym lub w innym miejscu niż rząd, uważa się, że głowa państwa nie może pełnić swoich obowiązków (§10 rozdz. 15)¹⁶⁵⁶. Akt o formie rządu z 1809 r. był tak dobrze sporządzony, że do 1974 r. przetrwał tylko z niewielkimi poprawkami¹⁶⁵⁷. Wynikało to z panującej wówczas w Szwecji zasady, że ustawa zasadnicza nie powinna podlegać zbyt częstym zmianom, stąd też modyfikacje konstytucji lub uchwalenie nowej ustawy zasadniczej mogły mieć miejsce tylko po decyzji monarchy oraz decyzji podjętej przez dwa różne parlamenty (§ 81, 82 RF z 1809 r.)¹⁶⁵⁸. Prawdopodobnie takie

¹⁶⁴⁸ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁴⁹ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick*..., s. 117.

¹⁶⁵⁰ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁵¹ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick*..., s. 118.

¹⁶⁵² *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁵³ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁵⁴ O. Petersson, *Svensk politik*..., s. 100.

¹⁶⁵⁵ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁵⁶ *Kungörelse (SFS 1974:152)*...

¹⁶⁵⁷ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers: The Riksdag in a Period of Transition, 1809 -1921*, [w:] "The Riksdag: A History of the Swedish Parliament", ed. M. F. Metcalf, Sztokholm 1987, s. 170.

¹⁶⁵⁸ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system*..., s. 53; *Regeringsformen* 1809.

restrykcyjne stanowisko wynikało z historii konstytucyjnej państwa. Poprzednie konstytucje z 1634, 1719, 1720 i 1772 r. nie posiadały nawet klauzuli dodawania poprawek, ponieważ z góry zakładano, że będą mieć one charakter wieczny. Dokument z 1809 r. już taką wzmiankę zawarł¹⁶⁵⁹. Niezwykle interesujący jest fakt, że Komisja Konstytucyjna, pracująca nad ustawą zasadniczą z 1809 r., sama stwierdziła, że jej uchwalona propozycja konstytucji nie jest perfekcyjna i dlatego otwarła drogę możliwości jej zmiany na lepszą¹⁶⁶⁰. Tym samym do 1959 r. tylko 13 ze 114 artykułów RF nie uległo zmianie¹⁶⁶¹. Tekst konstytucji przeszedł także przez zmianę językową, kiedy to zmieniono zasady ortografii języka szwedzkiego na początku XX wieku¹⁶⁶². Z czasem także dokument zyskał nową interpretację. Zmieniono pojęcie „Kancelaria Królewskiej Mości” (*Kunglig Majestäts Kansli*) na „Kancelaria Rządu” (*regeringskansliet*), który podkreślił triumf parlamentaryzmu w Szwecji¹⁶⁶³. Aktualizacja szwedzkiej konstytucja nie szła jednak w parze z transformacją ustrojową, jaka zachodziła w państwie. Nie odczuwano potrzeby zmian w ramach teoretycznych ram prawnych, a raczej większą uwagę przykładano do wdrażanej praktyki. Z czasem zaczęto zwracać uwagę na potrzebę dokonania zmian w ustawie zasadniczej oraz dostosowywanie konstytucyjnych zapisów do zachodzących w państwie reform. Ylva Noren Bretzer wskazała, że „Konstytucja jest kręgosłupem życia publicznego” [tłum. B. Bieniek]¹⁶⁶⁴, organizującym odpowiednią strukturę państwa i wskazującym, co jest dozwolone, a co zakazane w społeczeństwie. Modyfikowanie „konstytucyjnego kręgosłupa” za każdym razem, kiedy dojdzie do reorientacji zasad i celów państwa, podważyłoby stabilność ustawy zasadniczej. Ponadto Bretzer wskazuje, że obecną szwedzką konstytucję cechuje elastyczność, co sprawia, że może ona zostać dostosowana do wymogów danych czasów bez przeprowadzenia częstych zmian¹⁶⁶⁵.

Akt o sukcesji został „przyjęty i zatwierdzony przez Króla i Stany Królestwa na nadzwyczajnym posiedzeniu Riksdagu w Örebro 26 września 1810 r.”¹⁶⁶⁶ SO stanowią umowę zawartą między czterostanowym Riksdagiem, a wchodzącą na tron francuską dynastią¹⁶⁶⁷,

¹⁶⁵⁹ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution*, s. 13.

¹⁶⁶⁰ Ibidem.

¹⁶⁶¹ N. Herlitz, *Regeringsformen i nutida författningssliv: erfarenheter från 1939–1955*, [w:] ”1809 års regeringsform: Minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni 1959”, ed. E. Fahlbeck, Lund 1959, s.152, O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 13.

¹⁶⁶² O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 13.

¹⁶⁶³ Ibidem, s. 14; *Rosenbad och Regeringskansliets historia*, <https://www.regeringen.se/sa-styrs-sverige/sa-arbetar-regeringen-och-regeringskansliet/rosenbad-och-regeringskansliets-historia/> (dostęp:26 kwietnia 2024).

¹⁶⁶⁴ „grundlagen (...) utgöra den offentliga sfärens ryggrad” Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 53.

¹⁶⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶⁶ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 152.

¹⁶⁶⁷ E. Kuźelewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 38.

wyznaczając ród Bernadotte na dynastię panującą¹⁶⁶⁸. 1 stycznia 1980 r. mocy prawnej nabyła zaktualizowana wersja *successionsordningen*¹⁶⁶⁹. Akt normatywny, składający się tylko z dziewięciu krótkich paragrafów, z czego trzy zostały anulowane, reguluje warunki jakie musi spełnić następca szwedzkiego tronu. Sukcesja determinowana jest przez zasadę primogenitury, czyli najstarsze dziecko monarchy niezależnie od płci staje się następcą tronu (§1 SO)¹⁶⁷⁰. Zstępni, będący starsi wiekiem oraz ich zstępni otrzymują pierwszeństwo przed młodszym rodzeństwem i ich zstępni (§1 SO)¹⁶⁷¹. Od 1980 r. obowiązuje model kognatyczny, dopuszczający kobiety do przejęcia prawa do tronu, który zastąpił model agnatyczny (prawo salickie)¹⁶⁷², faworyzujący prawa męskiego potomka. W 1994 r. dokonano zrównania córek i synów panującego w Szwecji¹⁶⁷³. Korona w Szwecji dziedziczona jest w linii prostej, co oznacza, że pierworodny otrzymuje koronę. Druga zasada głosi, że kiedy najstarsze z rodzeństwa umrze, prawo do tronu przechodzi do młodszego z braci i siostr i jego/jej następców¹⁶⁷⁴. Od 15 września 1973 r. monarchą jest Karol XVI Gustaw, a po nim koronę otrzyma księżniczka koronna Wiktorja, Księżna Västergötlandu¹⁶⁷⁵. Przyszły monarcha musi przynależeć do ewangelickiego Kościoła Augsburskiego w takiej postaci, w jakiej został przyjęty przez zgromadzenie w Uppsali w 1593 r.¹⁶⁷⁶, w przeciwnym razie zostanie wyłączony z prawa do dziedziczenia (§4 SO)¹⁶⁷⁷. Wymagana jest zgoda rządu, po wniosku króla przesłanego do egzekutywy, na zwanie małżeństwa przez księcia lub księżniczkę rodziny panującej, aby zachować prawa do dziedziczenia królestwa dla siebie, swoich dzieci i potomków (§5 SO)¹⁶⁷⁸. Następca tronu nie może opuścić granic państwa bez zgody monarchy (§7 SO)¹⁶⁷⁹. Książę lub księżniczka koronna nie mogą zostać regentem obcego państwa bez zgody panującego i parlamentu, ani w drodze elekcji, ani dziedziczenia, ani związku małżeńskiego. W przeciwnym razie, on lub ona i ich potomkowie utracą prawo do wstąpienia na tron Szwecji (§8 SO)¹⁶⁸⁰. Pomimo że tekst poddawano rewizjom, pozostawiono

¹⁶⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁶⁹ N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare. Handlingar från riksdagen i Örebro 1810*, Stockholm 2010, s. 41.

¹⁶⁷⁰ *Successionsordning 26.09.1810 [Successionsordning (1810:0926), Svensk Författningssamling 1810:0926]*.

¹⁶⁷¹ *Successionsordning...*; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 152.

¹⁶⁷² K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick...*, s. 116.

¹⁶⁷³ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 152.

¹⁶⁷⁴ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick...*, s. 116 – 117.

¹⁶⁷⁵ E. Kuźelewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 38.

¹⁶⁷⁶ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick...*, s. 117; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 152.

¹⁶⁷⁷ *Successionsordning...*

¹⁶⁷⁸ Ibidem.; *The Constitution of the Kingdom of Sweden*, International Relations and Security Network, s. 29.

¹⁶⁷⁹ *Successionsordning...*

¹⁶⁸⁰ Ibidem.; *The Constitution of the Kingdom of Sweden...*, s. 29.

postanowienia końcowe, które podkreślają, że wszelka treść zawarta w dokumencie jest zgodna z decyzją i intencją wszystkich stanów¹⁶⁸¹.

Zasady regulujące monarchię w Akcie o formie rządu (rozdz. 5) i w Akcie o sukcesji z 1810 r. wykluczyły monarchę z prac organu ustawodawczego oraz oddziaływania na gałąź władzy sądowniczej. Pozostały tylko niewielkie uprawnienia wykonawcze oraz podtrzymano jej godną naturę i reprezentacyjność¹⁶⁸². Obecna szwedzka monarchia ma wymiar czysto formalny oraz symboliczny¹⁶⁸³. Monarcha nie bierze udziału w zebraniach rządu, nie podpisuje rządowych decyzji, nie powołuje ani nie odwołuje ministrów¹⁶⁸⁴. Nie wskazuje kandydata na premiera¹⁶⁸⁵ oraz nie wywiera wpływu na skład i działalność rządu¹⁶⁸⁶. Nie ma także prawa doradzania ministrom, jak i premierowi¹⁶⁸⁷. Nie jest wyposażony w prawo rozwiązywania parlamentu, ani prawo weta. Nie podpisuje i nie promulguje ustaw¹⁶⁸⁸. Nie rozwiązuje parlamentu na żądanie rządu oraz nie ma inicjatywy ustawodawczej¹⁶⁸⁹. Pozbawiony został również prawa łaski¹⁶⁹⁰. Co więcej, nie jest naczelnym dowódcą sił zbrojnych państwa¹⁶⁹¹. Nie jest zwierzchnikiem Kościoła ewangelicko-luterańskiego i nie ma praw nominowania biskupów¹⁶⁹².

Państwowe kompetencje monarchy sprowadzają się tylko ograniczanego zakresu zadań. Panujący uczestniczy w pierwszym posiedzeniu nowo powołanego rządu, bardziej w charakterze kurtuazyjnym niż praktycznym¹⁶⁹³. Król otwiera co roku we wrześniu sesje Riksdagu w sali plenarnej parlamentu, gdzie wygłasza przemówienie do członków Riksdagu¹⁶⁹⁴. Ponadto zagraniczni wysłannicy są akredytowani i przyjmowani przez głowę państwa na oficjalnych audiencjach¹⁶⁹⁵. Szwedzcy wysłannicy w innych krajach posiadają list uwierzytelniający podpisany przez głowę państwa. Głowa państwa odgrywa również kluczową rolę podczas wizyt państwowych¹⁶⁹⁶. Król jest głównym przedstawicielem sił zbrojnych. Pełni

¹⁶⁸¹ *The Constitution of the Kingdom of Sweden...*, s. 29.

¹⁶⁸² J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism in Sweden, 1866–1970* [w:] “Reforming Senates. Upper Legislative Houses in North Atlantic Small Powers 1800-present”, ed. N. Bijleveld, C. Grittner, D. Smith, W. Versteegen, first edition, London 2019, s. 221.

¹⁶⁸³ E. Kuźelewska, *Contemporary Political Systems...*, s. 38; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 151.

¹⁶⁸⁴ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statsskick...*, s. 117.

¹⁶⁸⁵ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 105.

¹⁶⁸⁶ *Ibidem*, s. 106.

¹⁶⁸⁷ *Ibidem*, s. 106.

¹⁶⁸⁸ *Ibidem*, s. 89.

¹⁶⁸⁹ *Ibidem*, s. 89.

¹⁶⁹⁰ *Ibidem*, s. 121.

¹⁶⁹¹ *Ibidem*, s. 123.

¹⁶⁹² *Ibidem*, s. 132.

¹⁶⁹³ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 154.

¹⁶⁹⁴ H.M. Konungen, *Kungahuset...*

¹⁶⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁹⁶ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 101.

funkcję admirała marynarki wojennej i generała armii oraz sił powietrznych. Monarcha uznany został także za honorowego dowódcę Gwardii Przybocznej i Regimentu Przybocznego Huzarów¹⁶⁹⁷. Warto także wspomnieć, że panujący jest Wielkim Mistrzem Szwedzkich Królewskich Zakonów Rycerskich oraz należy do Kościoła Szwecji (*Svenska kyrkan*)¹⁶⁹⁸. Do reprezentacyjnych obowiązków monarchy zalicza się państwowe podróże do innych krajów oraz przyjęcie funkcji patrona wielu akademii, stowarzyszeń, prywatnych i *quasi*-publicznych organizacji, w tym szwedzkiej Akademii założonej w 1786 r. jako Królewskiej Akademii¹⁶⁹⁹. Jako symbol i reprezentant państwa, wykonuje ceremonialne zadania¹⁷⁰⁰, jak uczestniczenie w otwieraniu prestiżowych konferencji w Szwecji oraz wręczanie Nagrody Nobla¹⁷⁰¹. Monarcha powinien powściągać się od kreowania napięć między szefem rządu a innymi politycznie odpowiedzialnymi organami¹⁷⁰².

Jak podkreśla Olof Petersson, szwedzki ustrój jest mieszanką starego i nowego ładu. Z jednej strony, monarcha utrzymał swoją pozycję w wyniku dziedzictwa, a z drugiej, władza państwa została oparta na współczesnej zasadzie suwerenności ludu, bowiem cała władza publiczna pochodzi od narodu¹⁷⁰³. Artur Ławniczak wskazuje, że choć szwedzki monarcha posiada niewielki zakres władzy, jedynym sposobem na przetrwanie instytucji monarchii jest zaakceptowanie obecnego stanu ustrojowego oraz wykonywanie swoich obowiązków zgodnie z oczekiwaniami szwedzkiego społeczeństwa i zgodnie z zapisem konstytucji¹⁷⁰⁴.

¹⁶⁹⁷ H.M. Konungen, *Kungahuset...*

¹⁶⁹⁸ Ibidem.

¹⁶⁹⁹ H. Wenander, *The King...*, s. 34.

¹⁷⁰⁰ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 101.

¹⁷⁰¹ H. Strömberg, *Sveriges författning*, Lund 1986, s. 47; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 154.

¹⁷⁰² O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 101.

¹⁷⁰³ Ibidem.

¹⁷⁰⁴ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 118.

3. Monarcha a władza ustawodawcza

3.1 Lata 1809–1914

Zastanawiające jest to, jak bardzo ironiczna okazała się być sytuacja w Szwecji na początku XIX wieku. Po pierwsze, królestwo znane w Europie ze swojego wojowniczego i nieustraszonego charakteru, przerodziło się w państwo o defensywnej naturze, stroniące od udziału w konfliktach. Po drugie, Szwecja przełamała postawę antyfrancuską przyjętą przez Gustawa III i jego syna, co sprawiło, że zaczęto nawiązywać bliższe relacje z Napoleonem Bonaparte. W krótkim czasie, ale za to z olbrzymim bagażem doświadczenia, królestwo weszło na nowe tory, które doprowadziły do wykreowania się współczesnej Szwecji.

Akt o formie rządu z 1809 unieważnił wszystkie „mniej lub bardziej operatywne prawa podstawowe”, włącznie z Regulaminem Riksdagu z 1617 r.¹⁷⁰⁵ Nowy Regulamin miał zostać sporządzony przez powołaną Komisję Konstytucyjną. 10 lutego 1810 r. Komisja przedstawiła Regulamin Riksdagu (*riksdagsordningen*), który przetrwał do 1866 r.¹⁷⁰⁶. „Stany królestwa¹⁷⁰⁷ są przedstawicielami narodu szwedzkiego (...)” (§1 RO)¹⁷⁰⁸ [tłum. B. Bieniek] – tymi słowami zaczyna się *riksdagsordningen* z 1810 r.,¹⁷⁰⁹ który wprowadza Szwecję w nową parlamentarną przestrzeń, a jednocześnie podkreśla historycznie zatwierdzony status stanów szwedzkich.

¹⁷⁰⁵ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 171.

¹⁷⁰⁶ Ta sama Komisja zaprezentowała w marcu 1810 r. projekt wprowadzenia bikameralizmu, który stany przejściowo zaakceptowały, jednak propozycja reformy parlamentarnej poległa podczas obrad parlamentu w 1815 r., *Ibidem*.

¹⁷⁰⁷ Stan duchowieństwa składał się z arcybiskupa, biskupów i pastora Sztokholmu, a z każdej diecezji zgodnie z decyzją kleru, wybierano określoną liczbę pełnomocników. Diecezjalni duchowni oraz kler Sztokholmu mogli wybrać spośród siebie pełnomocnika (§13 RO). Sztokholm wybierał po dziesięciu przedstawicieli do parlamentu, gdzie troje z nich było sędziami, dwoje kupcami, jeden producentem, jeden handlowcem, troje urzędnikami i rzemieślnikami. Wyborów dokonywało pięćdziesięciu elektorów wybieranych przez obywateli. Warunkiem uzyskania statusu elektora lub członka Riksdagu ze Sztokholmu było zamieszkiwanie w Sztokholmu przez okres trzydziestu lat. Dodatkowo hurtownik musiał dokonać zapłaty dwudziestu, producent dziesięciu, a rzemieślnik pięciu riksdalerów. Liczba wysyłanych przedstawicieli do parlamentu różniła się w zależności od klasy do jakiej miasto było zapisane (§14 RO). W każdym hrabstwie wybierano po jednym z przedstawicieli chłopów do parlamentu, który był podatnikiem, mieszkał i pracował w danym hrabstwie i nie należał wcześniej do innego stanu ani nie pełnił innej służby w imieniu Królestwa (§15 RO). Rycerstwo i szlachta zbierały się według rozporządzenia *Riddarhus-Ordningen*, zgodne z wytycznym aktów konstytucyjnych (§12), *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning* [Elektronisk resurs]; dat. Stockholm den 9 martii 1810. Cum gratia & privilegio s:æ r:æ maj:tis. Stockholm, tryckt i kongl. tryckeriet, 1810.

¹⁷⁰⁸ „Riksens Ständer äro Swenska Folkets representanter (...)”, *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*; N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 24.

¹⁷⁰⁹ N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 24.

Legislatywa została podzielona między monarchą a stanami, co oznaczało wprowadzenie dualistycznego systemu¹⁷¹⁰ oraz przywrócenie balansu między Koroną a parlamentem¹⁷¹¹.

Riksdag zbierał się co pięć lat, a od 1844–1845 co trzy lata. Stany zbierały się w stolicy po zwołaniu przez króla Riksdagu i obradowały przez trzy miesiące. Jeżeli spraw nie udało doprowadzić się do końca w wyznaczonym terminie, stany zwracały się do króla z żądaniem, aby organ ustawodawczy mógł prolongować okres obrad na czas nie dłuższy niż jeden miesiąc po upływającym terminie. Wymagana była wówczas zgoda trzech z czterech stanów, żeby wyrazić taką prośbę w stronę monarchy. Parlament mógł być także zamknięty przed upływem wyznaczonego czasu, jeżeli wszystkie stany tego zażądały (§109 RF, §80 RO). Po zakończeniu obrad Riksdagu w trybie przewidzianym przez konstytucję, marszałek kraju i marszałkowie izb udawali się do króla zwracając się o odwołanie parlamentu i wezwanie stanów do zebrania się w Rikssalen na zamku sztokholmskim. Tam, po nabożeństwie, składna była królowi wdzięczność i życzenia oraz odczytywano decyzję Riksdagu. Monarcha osobiście lub za pośrednictwem ministra stanu ds. zagranicznych zatwierdzał wnioski parlamentu o zamknięcie Riksdagu (§81 RO)¹⁷¹².

Obrady Riksdagu miał odbywać się w stolicy państwa, chyba że nastąpiła napaść wroga, zaraza lub inne istotne przeszkody zagrażające wolności i bezpieczeństwu obrad. Król, po konsultacji z przedstawicielami stanów, pełnomocnikiem Riksbanku¹⁷¹³ i pełnomocnikiem Krajowego Urzędu Długu, ogłaszał nowe miejsce obrad parlamentarnych (§50 RF, §3 RO)¹⁷¹⁴. W 1965 r. ustalono, że jeśli państwo ruszy na wojnę, wówczas w miejsce Riksdagu pojawi się delegacja wojenna parlamentu. Rozporządzenie związane z tą kwestią ogłaszali marszałkowie po konsultacji z premierem lub król, jeżeli marszałkowie nie mogli się zebrać. Taki stan trwał

¹⁷¹⁰ U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism in the Nordic Countries from the Napoleonic Wars to the First World War* [w:] "Parliament and Parliamentarism. A comparative History of a European Concept", ed. P. Ihalainen, C. Ilie, K. Palonen, New York and Oxford, 2018 s. 99.

¹⁷¹¹ A. Jarlert, *Political Reform in Sweden*, [w:] "Political and Legal Perspectives. The Dynamics of Religious Reform in Northern Europe, 1780-1920", ed. K. Robbins, Leuven 2010, s. 229.

¹⁷¹² *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷¹³ W 1897 r. Riksbank znajdował się pod kontrolą Riksdagu i zarządzany był przez wyznaczonego pełnomocnika po uchwalonym przez Riksdag z królem prawie. Występowało siedmiu pełnomocników, z których król mianował jednego zastępcę na trzy lata, a pozostałych sześciu i trzech zastępców wybierał parlament na czas i w sposób zdeterminowany przez regulamin Riksdagu. Rozkazy wydane przez króla dla pełnomocnika i jego zastępcy mogły zostać uchylone, jeżeli monarcha uznał to za uzasadnione. W 1915 r. ustalono, że Riksbank zarządzany jest przez powołaną do tego radę w wyniku prawa uchwalonego przez parlament i monarchę. Członek zwyczajny mianowany przez monarchę pełnił funkcję przewodniczącego. Ustalono także, że banknoty zostaną wykupione przez bank na złoto w takich sytuacjach gdy wojna, groźba wybuchu wojny lub poważny kryzys finansowy są nieuniknione. Wtedy takie prawo przysługuje Riksdagowi na posiedzeniu lub kiedy parlament nie obraduje (wówczas król podejmuje taką decyzję na wniosek pełnomocnika w Riksbanku oraz po odbytych konsultacjach z pełnomocnikiem w Krajowym Biurze Długu) (§72 RF), *Sveriges konstitutionella urkunder*, SNS Förlag, Stockholm 1999, s. 269.

¹⁷¹⁴ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 245; *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

do momentu wejścia w życie zawieszenia broni lub jeżeli monarcha lub delegacja wojenna zdecydowali wcześniej, że parlament w formie przedwojennej może zostać wznowiony. Delegacja wojenna sama decydowała o swojej działalności¹⁷¹⁵. Jeżeli w wyniku wojny, w którą zaangażowane było państwo, nie było możliwe zarządzanie królestwem, Riksdag lub delegacja wojenna zarządzali ochronę królestwa i zakończenie wojny. Jeżeli wojna miała miejsce na terytorium państwa, a ani Riksdag ani delegacja wojenna nie były w stanie ochronić królestwa i zakończyć wojny, zadania króla i parlamentu, lub tylko parlamentu rozpatrywane były w porządku określonym dla spraw rządowych. Monarcha nie mógł wtedy ustanawiać, zmieniać, wyjaśniać ani uchylać konstytucji ani ustaw odnoszących się do wyborów parlamentarnych¹⁷¹⁶. W 1971 r. stwierdzono, że delegacja wojenna zastąpi Riksdag, jeżeli państwo ruszy na wojnę i wymagają tego warunki wojenne a rozporządzenie w związku z tym notyfikuje Komisja Spraw Zagranicznych po konsultacji z ministrem stanu, lub król jeżeli komisja nie mogła się zebrać. Delegacja wojenna mogła zastąpić Riksdag także wtedy, kiedy państwu groziło bezpośrednio wojna, wówczas zgodę na to wyrażał premier i co najmniej sześciu członków Komisji Spraw Zagranicznych. Król oraz delegacja wojenna wspólnie mogli zdecydować o powrocie Riksdagu do swoich uprawnień (§50)¹⁷¹⁷.

W sytuacji, gdy król przebywał poza królestwem przez okres wynoszący więcej niż dwanaście miesięcy, Rada Stanu zwoływała dekretem publicznym stany Szwecji do zebrania się na generalny parlament i wydawała nakaz, aby w ciągu piętnastu dni po opływie tego okresu w kościołach stołecznych i innych częściach państw opublikować owo wezwanie. Podobnie przebiegała procedura w przypadku choroby króla, która uniemożliwiałaby sprawowanie królewskich obowiązków przez okres dłuższy niż dwanaście miesięcy (§4 RO)¹⁷¹⁸. W sytuacji zgonu monarchy, kiedy to następca tronu był niepełnoletni, Rada Stanu zwoływała stany do zebrania się w ciągu piętnastu dni od śmierci króla, poprzez publiczne ogłoszenie tego wezwania w kościołach stolicy i pozostałych częściach Szwecji (§6 RO)¹⁷¹⁹. Ta sama procedura miała być powtórzona w przypadku wymarcia domu panującego z racji braku męskiego następcy tronu (§7 RO)¹⁷²⁰. Gdy monarcha lub Rada Stanu zwoływali parlament, rozpoczęcie prac parlamentarnych wyznaczano po trzydziestym i w ciągu pięćdziesiątego dnia od dnia ogłoszenia wezwania w kościołach stołecznych Szwecji (§9 RO)¹⁷²¹. Riksdag pełnił także

¹⁷¹⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 246.

¹⁷¹⁶ *Ibidem*, s. 246.

¹⁷¹⁷ *Ibidem*, s. 247.

¹⁷¹⁸ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷¹⁹ *Ibidem*.

¹⁷²⁰ *Ibidem*.

¹⁷²¹ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

ważną rolę w wyznaczaniu regentów, kiedy następca tronu był niepełnoletni. W głosowaniu powszechnym na specjalnie zwołanym plenum ostatniego dnia po otwarciu Riksdagu, wybierano komisję osób dla każdego stanu, który będzie głosować *per capita* nad opiekunami wytypowanymi przez plenum co do liczby opiekunów wynoszącej albo jednego, albo trojga, albo pięciorga. Każdy członek komisji wymieniał na zamkniętej liście tak wielu kandydatów ilu uważał za godnych zaufania, w taki sposób, że ich liczba przekraczała o jeden liczbę wyznaczoną przez stany. Następowo głosowanie i ten który otrzymał najwięcej głosów podlegał następnemu głosowaniu, gdzie decyzję podejmowała większość stanów. Taka sama zasada występowała w przypadku kolejnych następujących po sobie kandydatów do momentu, aż określono wymaganą liczbę opiekunów (§62 RO)¹⁷²².

Riksdag w nowym Akcie o Formie Rządu utrzymał odwieczne prawo do wyłącznego decydowania o podatkach (§57 RF)¹⁷²³, przedstawianiu królowi stanu finansowego państwa, odzwierciedlającego dochody, wydatki, roszczenia i długi (§58 RF)¹⁷²⁴. W 1949 r. Akt o formie rządu zobligował król do żądania od parlamentu przedstawiania corocznego stanu dochodów, wydatków, roszczeń i długów, a także funduszy które napłyną do państwa w wyniku zawartych z państwami traktatów (§58 RF)¹⁷²⁵. Monarcha nie miał prawa ograniczać dochodów państwa dla dobra siebie, instytucji Korony, poszczególnych jednostek czy korporacji (§60 RF)¹⁷²⁶. Ze względu na nieprzewidziane wydarzenia wydzielano dwie odrębne sumy, gdzie jedna była do dyspozycji monarchy na obronę państwa lub inne pilne oraz istotne cele. Drugą w wyniku wojny, monarcha dostaje do dyspozycji po wysłuchaniu Rady na posiedzeniu plenarnym i po zwołaniu stanów (§63 RF)¹⁷²⁷. W 1941 r. dodano, że Riksdag, na wniosek króla, przyjmuje stan gotowości, wykorzystując środki, które są niezbędne do zabezpieczenia państwa i zachowania pokoju oraz niepodległości Królestwa. W okresie, gdy parlament nie obraduje lub w ciągu 10 dni po otwarciu sesji parlamentu, monarcha po spotkaniu odbytym z Komisją Spraw Zagranicznych, może określić środki przeznaczone na czas wprowadzenia stanu wyjątkowego¹⁷²⁸. Dodano także, że Riksdag ma prawo do określenia, w jakim porządku monarcha może rozporządzać środkami przeznaczonymi na stan nadzwyczajny (§63 RF)¹⁷²⁹. Z pozostałych kwestii należy wspomnieć, że monarcha bez zgody stanów nie mógł udzielać

¹⁷²² Ibidem.

¹⁷²³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 257.

¹⁷²⁴ Ibidem.

¹⁷²⁵ Ibidem.

¹⁷²⁶ Ibidem, s. 258.

¹⁷²⁷ Ibidem, s. 260–261.

¹⁷²⁸ Ibidem, s. 261.

¹⁷²⁹ Ibidem, s. 261–262.

pożyczek w kraju i za granicą ani obciążać państwa nowym długiem (§76RF)¹⁷³⁰. Z kolei gospodarstwa królewskie, stodoły, apartamenty, lasy, parki, gospodarstwa hodowlane, łąki itd. król nie mógł sprzedać, dać w zastaw, jako darowizna ani w inny sposób rozporządzać bez zgody parlamentu (§77 RF)¹⁷³¹. Na bazie zapisów konstytucyjnych można wysunąć wniosek, że monarcha uzależniony był od ścisłej relacji z Riksdagiem, lecz także od konsultacji z Radą Państwa w odniesieniu do kwestii finansowych. Takie rozwiązanie wynikało z trudnej sytuacji ekonomicznej w Szwecji na początku XIX wieku, którą rozwiązać można było tylko poprzez zwartą współpracę i kontrolę.

Główną zasadą prac stanów był zakaz podejmowania decyzji niezależnie od charakteru sprawy w obecności monarchy (§55 RF, §27 RO)¹⁷³². W 1865–1866 ani parlament, ani izby, ani żadna komisja parlamentu nie mogły konsultować się ani decydować w żadnej sprawie w obecności Korony (§55 RF)¹⁷³³. Praca stanów wyglądała w następujący sposób. Król składał wnioski do izb, które były w tym samym czasie rozpatrywane przez wszystkie stany. Deputowani mieli także prawo do składania wniosków na piśmie lub ustnie dotyczących kwestii legislacyjnych, jak i powiązanych z gospodarką Królestwa. Prawo przedkładania wniosków do Riksdagu powierzono także Krajowemu Biuru Długu, Rewizorom/Audytorom parlamentarnym (*riksdagens revisorer*) oraz Rzecznikowi Praw Obywatelskich – ombudsmanowi (JO) (§68 RO)¹⁷³⁴. Komisja Konstytucyjna Riksdagu odpowiedzialna była także za zwracanie się do Rady Państwa o przedkładanie protokołów z jej pracy. Jeżeli Komisja wykazała, że w protokołach minister stanu, Rada Stanu, Kanclerz Skarbu, Sekretarz Stanu lub inny członek Rady Stanu bądź urzędnik dopuścili się złamania swojego obowiązku, pod postacią doradzania królowi, naruszając zapisy Aktu o formie rządu lub inne prawa obowiązujące w państwie, bądź nie przedstawili żadnych zastrzeżeń wobec takich naruszeń lub są ich autorem lub zachęcali do ich popełnienia, poprzez umyślne ukrywanie posiadania jakichkolwiek informacji na ten temat, to wtedy Komisja Konstytucyjna stawiała taką osobę przed Sądem Krajowym w wyniku aktu oskarżenia przygotowanego przez ombudsmana. Jeżeli Komisja udowodniła, że członkowie Rady Państwa nie kierowali się dobrem Królestwa lub którykolwiek sekretarz stanu bez honoru i z gorliwością sprawował swój urząd, Komisja zgłaszała ten fakt stanom, które miały prawo powiadomić króla piśmiennie o usunięciu danej

¹⁷³⁰ Ibidem, s. 272.

¹⁷³¹ Ibidem, s. 272–273.

¹⁷³² Ibidem, s. 254; *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷³³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 254.

¹⁷³⁴ N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 25; *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

osoby ze stanowiska w Radzie, przeciwko której złożono skargę, jeżeli zachowanie dobra państwa tego wymaga (§29 RO)¹⁷³⁵. Relacja między Radą państwa a Riksdagiem z XIX wieku przypominała obecną zależność rządu od parlamentu. Ministrowie ponosili odpowiedzialność za podjęte decyzje, której uosobieniem był monarcha. Ponadto Riksdag dążył do zachowania jak największej niezależności od instytucji Korony, nie tylko poprzez pracowanie nad wyłącznie zarezerwowanym dla parlamentu kwestiami. W pozostałych przypadkach wykluczano udział króla w pracach nad projektami, aby proces obradowania nad złożonymi wnioskami nie został zdestabilizowany przez królewską ingerencję.

Sprawy Riksdagu były rozpatrywane w komisjach, odpowiedzialnych za dostarczanie raportów i memoriałów, które stany parlamentu wybierały zaraz po otwarciu Riksdagu (§53RF)¹⁷³⁶. Wśród stanów funkcjonowało sześć wspólnych i stałych komisji. Królewskie propozycje i kwestie ogólne, które mogły lub powinny być przedmiotem rozpatrzenia i zbadania przez wszystkie stany, wniesione podczas odbywania się sesji plenarnej stanów nie mogły być rozpatrywane pod przymusem podjęcia natychmiastowej decyzji, tylko wpięrow powinny trafić do odpowiedniej komisji, która je badała i opracowywała opinie. Propozycję komisji przedstawiało się na plenum stanów, gdzie ją przyjmowaną bez zmian lub po wprowadzeniu ewentualnych uzupełnień, bądź odrzucano. Jeżeli na plenum zostały zgłoszone uwagi, które uniemożliwiały przyjęcie propozycji, zastrzeżenia były przesłane do komisji, która je badała i uzgadniała kolejną propozycję. Kiedy ponownie nowy projekt komisji stał się przedmiotem obrad stanów, wówczas stany mogły go przyjąć w niezmienionej formie lub ze zmianami, bądź odrzucić całkowicie (§56 RF, §44 RO)¹⁷³⁷. Dla zwykłych parlamentarnych spraw wymagana była zgoda trzech stanów, a w kwestiach konstytucyjnych obowiązywała zasada uzyskania akceptacji wszystkich stanów. Jeżeli Riksdag nie mógł podjąć decyzji w sprawie regulacji państwa lub podatków, powoływano wtedy wyspecjalizowaną komisję, w skład której wchodziło 120 członków. Ta komisja miała prawo podejmowania decyzji na podstawie głosowania *per capita*¹⁷³⁸. Również i król był powiązany z komisjami, którym nakazywał przedstawić co należy zrobić, aby zaspokoić potrzeby państwa (§59RF)¹⁷³⁹. Monarcha mógł także zgłaszać wniosek o powołanie specjalnej komisji w obrębie stanów, która omawiała sprawy nie będące przedmiotem dyskusji innych komisji, a które powinny pozostać w tajemnicy. Komisja ta nie wydawała decyzji, a jedynie dostarczała królowi opinię

¹⁷³⁵ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷³⁶ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 249.

¹⁷³⁷ *Ibidem*, s. 254; *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷³⁸ N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 25.

¹⁷³⁹ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 257.

(§54RF)¹⁷⁴⁰. Komisje Riksdagu służyły nie tylko do kontrolowania Rady Państwa, lecz także jako drugi organ doradczy dla monarchy, który w sprawach ewidentnie poufnych i kluczowych konsultował się z tajną komisją.

Ustanowienie, uchylenie i zmiana bądź ogłoszenie konstytucji wymagało jednomyślności stanów i sankcji monarchy (§75 RO)¹⁷⁴¹. Projekty odnoszące się do ustanowienia bądź zmiany ustawy zasadniczej lub też innych aktów ustawodawczy o charakterze niegospodarczym, oraz w innych sprawach, o których monarcha w trakcie obrad parlamentu powiadomił stany, przedkładało się za pośrednictwem Kanclerza Sądu (*Hof Kanzleren*) każdemu stanowi podczas obrad poźegnalnych izb (§ 27 RO)¹⁷⁴². Komisja Konstytucyjna badała te zagadnienia i proponowała stanom wprowadzenie zmian w odniesieniu do konstytucji. Kiedy wszystkie stany wyraziły zgodę na przedstawioną przez Komisję poprawkę, wysyłana była w następnej kolejności do króla (§81 RF)¹⁷⁴³. Monarcha wtedy przekazywał zgodę lub argumenty, które opowiadały się za jej odrzuceniem¹⁷⁴⁴. W sytuacji, gdy monarcha przedstawił swoją propozycję zamiany konstytucji, przedkładał ją wraz z przemyśleniami Rady Stanu lub, jeżeli dotyczyła kwestii prawnych, to po uzyskaniu opinii Sądu Najwyższego, stanom państwa (§ 27 RO)¹⁷⁴⁵. Stany, bez wszczęcia dyskusji, przekazywały królewską propozycję do Komisji Konstytucyjnej, która potem wydawała oświadczenie skierowane do stanów. Komisja zatwierdzała królewską poprawkę, ale decyzja stanów była odroczone do następnego Riksdagu, zgodnie z regulacją konstytucyjną. W przypadku, gdy Komisja odrzuciła propozycję monarchy, to Riksdag mógł natychmiast odrzucić propozycję Korony lub zadecydować, czy chce rozstrzygnąć tę kwestię na następnym parlamencie¹⁷⁴⁶. W tym przypadku decydowała przeważająca opinia trzech stanów. Jeżeli dwa stany miały inne zdanie niż pozostałe, oznaczało to odroczenie decyzji. Jeżeli stany zgodziły się z decyzją króla, to tego samego dnia ją zatwierdzały. Jeżeli na Riksdagu zaproponowano kolejne odroczenie, to rozstrzygnięcie konstytucyjnych zagadnień nie mogło mieć miejsca bez jednomyślnej decyzji monarchy i wszystkich stanów (§81 RF, §29 RO)¹⁷⁴⁷. W 1865–1866 r. ustalono, że konstytucja i forma rządu nie mogą zostać zmienione bez decyzji króla i dwóch Riksdagów. Jeżeli inicjatywa zmiany wychodziła ze strony parlamentu, to organ ustawodawczy

¹⁷⁴⁰ Ibidem, s. 252.

¹⁷⁴¹ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷⁴² Ibidem.

¹⁷⁴³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 275.

¹⁷⁴⁴ Ibidem, s. 274.

¹⁷⁴⁵ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷⁴⁶ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 274–275.

¹⁷⁴⁷ Ibidem, s. 275; *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

przedstawiał królowi projekt konstytucyjny, który po zapoznaniu się z dokumentem, podejmował decyzję, po zasięgnięciu opinii Rady Stanu (§81)¹⁷⁴⁸. Na plenum stanów można było także podnosić kwestię dokonania zmian, wyjaśnień lub uchylecia ustaw, które dotyczyły ogólnego zarządzania państwem oraz ustanawiania nowych praw na podstawie różnych działających instytucji publicznych. Z racji tego, że Riksdag nie posiadał uprawnień do powyższych zagadnień, mógł on tylko przedstawiać idee i życzenia, które zgłaszane były monarche. Monarcha, po odbytych konsultacjach z Radą Stanu, podejmował taką decyzję która była najbardziej odpowiednia dla dobra państwa. Jeżeli monarcha chciał, aby Riksdag dokonywał razem z nim decyzji, mógł tak uczynić, ale dopiero po konsultacji z Radą Stanu (§89 RF, §60 RO)¹⁷⁴⁹. Nowelizacja i uchwalenie ustaw regulujących zarządzanie państwem podlegały ścisłemu rygorowi prac parlamentarna-królewskich odbywających się pod kontrolą Rady Państwa i Komisji Konstytucyjnej, których wynik końcowy miał zapewnić jak najlepiej opracowany akt prawny nastawiony na skutecznienie działań państwowych.

Stany wraz z królem posiadały władzę stanowienia praw cywilnych, karnych oraz uchylecia bądź zmiany poprzednich praw. W 1865–1866 rozszerzono zakres materii ustawodawczej o prawo kościelne, które Riksdag z królem mógł zmienić, uchylić ustanowić nowe jednak dopiero po otrzymaniu zgody Walnego Zgromadzenia Kościoła¹⁷⁵⁰. W 1882 r. uzupełniono tę kompetencję stanowienia prawa o prawo karne dla sił zbrojnych¹⁷⁵¹. Monarcha nie mógł bez zgody stanów, ani stany bez zgody króla, decydować o ustanowieniu nowego prawa lub usunięciu starego (§87 RF)¹⁷⁵². Do tego wymagana była zgoda monarchy i opinia trzech stanów (§75 RO)¹⁷⁵³. Uzgodnienia stanów co do regulacji prawa przedstawiane były panującemu przez rzeczników. Monarcha po otrzymaniu opinii Rady Stanu i Sądu Najwyższego¹⁷⁵⁴ wzywał stany i przedstawiał swoją decyzję. Jeżeli król zamierzał przedstawić stanom pewne zagadnienie prawne, robił to również po osiągnięciu opinii Rady Stanu i Sądu Najwyższego. Wtedy stany zwracały się do Komisji Prawnej i kiedy otrzymały oświadczenie od wspomnianej Komisji, podejmowały decyzję. Jeżeli decyzja była pozytywna, stany

¹⁷⁴⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 277.

¹⁷⁴⁹ *Ibidem*, s. 288; *Kongl. maj:ts och rikens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷⁵⁰ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 283–284.

¹⁷⁵¹ *Ibidem*, s. 284.

¹⁷⁵² Król pozwalał stanom społecznym Szwecji cieszyć się przywilejami, łaskami, prawami i wolnościami. Wprowadzenie jakichkolwiek zmian uzależnione było od zgody wszystkich stanów. Nowe przywileje nie mogły być nadawane ani ogłaszane bez wiedzy i zgody monarchy jak i wszystkich stanów (§114 RF). W 1903 r. uchwalono, że bez zgody parlamentu nie można zmienić niczego w herbie i we fladze państwa (§79 RF), *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 282, 273, 327.

¹⁷⁵³ *Kongl. maj:ts och rikens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷⁵⁴ W 1909 r. dodano, że wniosek Riksdagu o zmianie, uchyleniu lub uchwaleniu nowej ustawy król skonsultuje z premierem i Radą Leigslacyjną (*lagrådet*) (§87), *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 285.

przedkładały ją monarsze (§87 RF, §75 RO)¹⁷⁵⁵. Ogólne statuty i rozporządzenia, które zostały zwarte w wyniku wspólnej decyzji stanów i króla podczas obrad Riksdagu, wydawane były w imieniu i z podpisem króla (§74 RO)¹⁷⁵⁶. Jeżeli decyzja stanów była negatywna, to na piśmie za pośrednictwem marszałka dostarczano ją królowi. Decyzję Riksdagu determinowała opinia trzech stanów. Jeżeli dwa stany opowiedziały się za zmianą, a dwa przeciwko, to nie dochodziło do żadnej zmiany, jednak z zaznaczeniem, że ta kwestia może zostać ponownie podniesiona lub rozpatrzona przez parlament (§87 RF, §75 RO)¹⁷⁵⁷. W przypadku regulacji niefinansowych kwestii państwowych, zależność między królem, parlamentem, a Radą Państwa powiększona była o udział Sądu Najwyższego. To oznaczało, że proces prawotwórczy był wzmocniony o dodatkowy faktor sądowniczy, nadający całemu procesowi bardziej profesjonalny wymiar.

Riksdag także uczestniczył w wyborze nowego monarchy lub następcy tronu szwedzkiego. Wówczas, stany na specjalnie przygotowanych sesjach plenarnych w głosowaniu powszechnym wybierały szesnaście osób z każdego stanu do komisji, aby dokonać wyboru we wspomianej kwestii, w przypadku, kiedy miała miejsce różnica zdań w obrębie stanów. Po wybraniu składu komisji, następnego dnia każda izba oddzielnie dokonywała wyboru króla lub następcy. Jeżeli wszystkie stany wspólnie uzgodniły wybór kandydata, był on wówczas wybierany. W przypadku, gdy głosy stanów były podzielone między kilkoma kandydatami, to ostateczna decyzja należała do Komisji, która dokonywała wybory tego, który otrzymał największą liczbę głosów w każdym stanie. Poszczególne stany mogły nominować tylko jedną osobę. Członkowie Komisji typowali jedną z osób zaproponowanych przez stany, która według nich spełniała kryteria. Jeśli ponad połowa głosów opowiedziało się za tą osobą, to ją wybierano. Z kolei zaś jeżeli głosy były podzielone, organizowano nowe głosowanie w sprawie wyboru tej osoby, która otrzymała najwięcej głosów, a w przypadku ponownego nieprzyjęcia, wybierano tego, który otrzymał większość w głosowaniu. Gdy dwie lub trzy osoby otrzymały większość równą liczbie głosów, to w pierwszej kolejności przeprowadzało się specjalne głosowanie. Komisja powinna być zwołana w ciągu dziesiątego dnia od daty wyznaczonej w wezwaniu Riksdagu na posiedzeniu stanów, a stany przystępowały do wyborów królewskich w dniu po wyborze komisji (§94 RF, §61 RO)¹⁷⁵⁸.

Na podstawie przytoczonych przepisów Regulaminu Riksdagu, jak i Aktu o formie rządu, można wysnuć wniosek o istnieniu widocznej i silnej więzi między parlamentem

¹⁷⁵⁵ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*; *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 282.

¹⁷⁵⁶ *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

¹⁷⁵⁷ *Ibidem*; *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 282.

¹⁷⁵⁸ *Ibidem*; *Ibidem*, s. 292.

a Koroną, wspieraną przez pozostałe organy o charakterze doradczym. Oba podmioty ustawodawcze wyposażone zostały w prawo inicjatywy ustawodawczej a monarcha dodatkowo mógł zastosować pewnego rodzaju weto absolutne, które polegało na zanegowaniu wyników prac komisji parlamentarnych i przedstawieniu alternatywnej wersji projektu ustawy. Wszystkie uchwały, oprócz wprowadzenia zmian w prawie konstytucyjnym, wymagały zgody wszystkich czterech izb pod postacią zwykłej większości głosów¹⁷⁵⁹. Akt z 1809 r. nie zobowiązał jednak monarchy do przedstawiania parlamentowi programu działań rządu pod postacią mowy tronowej, której treść opracowana byłaby przez rząd. Brakowało także podstaw uchwalania wotum zaufania czy nieufności wobec rządu. Riksdag przejmował tylko zadanie uchwalania ustaw i petycji monarchy¹⁷⁶⁰. W odniesieniu do stanów, król mianował talmanów (przewodniczących izb) i ich zastępców. Wyjątkiem było duchowieństwo, gdzie nominacje były przeprowadzane przez arcybiskupa¹⁷⁶¹. Z drugiej strony, wydzielono część uprawnień, do których prawo miał tylko władca, a część nadano wyłącznie Riksdagowi¹⁷⁶². Polityczne prawa parlamentu¹⁷⁶³ w nowej konstytucji sprowadzały się do uprawnień ustawodawczych, finansowych i nadzorczych (pod nadzorem parlamentu znalazły się takie instytucje, jak Centralny Bank Szwecji oraz Krajowe Biuro Długu¹⁷⁶⁴), przy czym ostatnia funkcja realizowana była poprzez komisje konstytucyjne, ombudsmanów parlamentarnych i rewizorów z Riksdagu¹⁷⁶⁵. Instytucja ombudsmana wyrosła z ustanowionego wcześniej stanowiska Kanclerza Sprawiedliwości. Ombudsman były efektywnym narzędziem w rękach parlamentu do zwalczania korupcji i zaniedbań w biurokracji¹⁷⁶⁶. Obecnie ombudsman jest niezależny politycznie od parlamentu i skupia się na zachęcaniu do stosowania prawa oraz udzielania wsparcia w tym zakresie na poziomie centralnym i lokalnym¹⁷⁶⁷.

Kwestie finansowe państwa, które znalazły się w kompetencji parlamentu, odnosiły się do stanowienia budżetu i podatków oraz kontroli wydatków państwowych. Autorzy konstytucji stwierdzili, że nadanie parlamentowi pieczy nad budżetem i podatkami wynikało z długiej historii Szwecji, i antycznego prawa kiedy to ludowi powierzone zostało prawo decydowania

¹⁷⁵⁹ M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 282.

¹⁷⁶⁰ M. Grzybowski, *Szwecja [w:] „Systemy ustrojowe państw współczesnych”*, red. St. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok 2012, s. 192.

¹⁷⁶¹ A. Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław 1973, s. 299.

¹⁷⁶² O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 7.

¹⁷⁶³ Członkami Riksdagu mogli być wyłącznie mężczyźni, którzy ukończyli 25 rok życia, legitymowali się szwedzkim paszportem i uznawali nauki szwedzkiego kościoła, N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 24.

¹⁷⁶⁴ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 7 – 8.

¹⁷⁶⁵ N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 24.

¹⁷⁶⁶ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 8.

¹⁷⁶⁷ Ibidem, s. 8 – 9.

o podatkach (§57)¹⁷⁶⁸: „Odwieczne prawo Szwecji do opodatkowania się jest wykonywane tylko przez stany królestwa” [tłum. B. Bieniek]¹⁷⁶⁹. Ten warunek stanowił podstawę sprawowania władzy przez parlament w Szwecji, co nie miało nic wspólnego z podziałem władzy Monteskiusza¹⁷⁷⁰. Nie chciano bowiem by Riksdag był wzmocniony tak jak w czasach „epoki wolności”¹⁷⁷¹. Z tego też powodu, całą administrację państwa powierzono królowi i Radzie Państwa, podczas gdy Riksdag nie mógł angażować się w codzienne prace rządu, jak to miało miejsce w latach 1719–1772¹⁷⁷². Kompetencje Riksdagu, z jednej strony, były ograniczone do pewnych kwestii, ale z drugiej, siła nadzorcza instytucji parlamentu została wzmocniona poprzez dodanie nowych organów, jak Komisja Konstytucyjna o statusie permanentnym, pełniąca ważną rolę w kontrolowaniu i sprawdzaniu protokołów z obrad rządu¹⁷⁷³. Po drugie, występowała zasada ponoszenia odpowiedzialności prawnej przez ministra przed Riksdagiem. Jednak ich odpowiedzialność była ograniczona tylko do poziomu rad jakie udzielili Koronie. Minister mógł jednak uwolnić się od odpowiedzialności sądowniczej poprzez wpisanie zastrzeżenia do protokołu, tzn., że nie zgadzał się z królewską propozycją, którą panujący podtrzymał pomimo sprzeciwu¹⁷⁷⁴.

Marian Grzybowski słusznie wskazał, że siła parlamentu została zdecydowanie ograniczona w nowej konstytucji, lecz niepozbawiona mocy. Riksdag nadal pełni funkcję decydującą w sprawach finansowo-podatkowych, co czyniło szwedzką monarchię „silną, ale ograniczoną”¹⁷⁷⁵. Natomiast limitacje wynikały nie tylko z natury prawnej, lecz także determinowane były przez wewnętrzne okoliczności: rozwarstwienie Riksdagu (podział na cztery izby), rozłam w reprezentowanych systemach wartości, poczynając od konserwatywnych, kończąc na liberalnych, a także realizacja własnych interesów między podzielonymi na dwa stronnictwa, tj. szlachtę z duchowieństwem z jednej strony i burżuazję z drugiej, oba walczące o wsparcie chłopów. Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, elementem stabilizującym parlament był monarcha¹⁷⁷⁶, co nie oznaczało wszechpotęgi króla, bowiem był

¹⁷⁶⁸ Ibidem, s. 7.

¹⁷⁶⁹ „Sveriges urgamla rätt att sig beskatta utövas av riksens ständer allena”, O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 14.

¹⁷⁷⁰ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 170.

¹⁷⁷¹ Ibidem.

¹⁷⁷² Ibidem.

¹⁷⁷³ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 7 – 8.

¹⁷⁷⁴ I. Andersson, „*Oppositionen*” och ministeransvarigheten. *Parlamentariska strömningar i svensk politik 1809-1840*, Uppsala & Stockholm 1917, s. 1-8; D. Tarschys, „*Regeringens styrformer*”, *Att styra riket: regeringskansliet 1840-1990*, Stockholm 1990, s. 224; O. Ruin, *Kung och statsminister*, [w:] „Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv”, red. M. Brundin, M. Isberg, Stockholm 2009, s. 318.

¹⁷⁷⁴ U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 101.

¹⁷⁷⁵ R. Fusilier, *Les monarchies parlementaires*, Paris 1960, s. 74 – 83, 126 – 134.

¹⁷⁷⁶ M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 283.

on zobowiązany do dzielenia się władzą z Riksdagiem¹⁷⁷⁷. Po drugie, nowe prawo podkreślało także, że ani Riksdag bez zgody króla, ani panujący bez zgody parlamentu nie mogli uchwalać nowego lub unieważniać starego prawa¹⁷⁷⁸. Co więcej, jak zauważył Torkel Jansson, nastąpił także zwrot w pojmowaniu istoty parlamentu. Nie był on już głównym miejscem do prowadzenia wyłącznie debat. Dyskusje nad kwestiami istotnymi, jak zniesienie cechów, wolny handel, emancypacja kobiet, oświata, pomoc uboższym, przestępczość i zagadnienie kar, oraz reprezentacja narodowa i miejska, toczono na łamach rosnącej w siłę prasy i pamfletów¹⁷⁷⁹, które coraz intensywniej zaczęły kształtować opinię publiczną.

Podsumowując, według konstytucji z 1809 r. monarcha miał działać w zgodzie z Konstytucją, a w jego pracach towarzyszyła mu Rada Stanu, która z czasem przekształciła się we współczesny rząd z niezależnymi ministrami. Podobnie stało się z władzą ustawodawczą dzieloną między parlamentem, a królem przekazaną w następstwie czasowym całkowicie Riksdagowi¹⁷⁸⁰. To jak należy zaklasyfikować pozycję szwedzkiego monarchy na początku XIX wieku nie jest rzeczą oczywistą. Z jednej strony, władca definitywnie odgrywał znaczącą rolę w zarządzaniu państwem. Z drugiej, od 1809 r. kurczyło się systematycznie prawo monarchy do sprawowania władzy w Szwecji. Coraz częściej musiał on brać pod uwagę opinię parlamentu przy wyborze ministrów. Podobnie ograniczeniu uległo królewskie prawo do samodzielnego decydowania o sprawach rządowych¹⁷⁸¹.

5 listopada 1810 r. Jean Baptiste Bernadotte po raz pierwszy oficjalnie wystąpił na plenum Riksdagu i zwrócił się do każdego z czterech stanów (w języku francuskim). Rycerstwo i szlachtę określił jako pierwszych obrońców tronu oraz państwa; do duchownych zwrócił się jako strażników Ewangelii; do mieszczaństwa, jako tych, którzy promują rozwój państwa i przyczyniają się do zwiększania dobrobytu; chłopci, z kolei, zostali określani jako broniący królestwo. Co ciekawe, monarcha nie odniósł się do uprawiania przez nich ziemi, tylko do militarnej funkcji, co prawdopodobnie powiązane było ze znajomością Bernadotte historii chłopskich powstań w Szwecji¹⁷⁸². Poniekąd, przemowa nawiązuje do mniej rygorystycznej wersji platońskiej struktury państwa, w której każdy ze szczebli piramidy reprezentowany jest przez daną grupę odpowiedzialną za określony sektor państwa. Po drugie, wykorzystany zabieg

¹⁷⁷⁷ Ibidem; E. C. Bellquist, *Foreign Governments and Politics: The Five Hundredth Anniversary of the Swedish Riksdag*, [w:] "The American Political Science Review", Oct., 1935, Vol. 29, No. 5, s. 863.

¹⁷⁷⁸ C. Grimberg, *A history*,... s. 314.

¹⁷⁷⁹ T. Jansson, *The constitutional situation*, [w:] "The Cambridge history of Scandinavia, volume II 1520–1870", red. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016, s. 909.

¹⁷⁸⁰ J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism*..., s. 221.

¹⁷⁸¹ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws*..., s. 14.

¹⁷⁸² S. Hadenius, *Riksdagen*..., s. 130 – 131.

miał podkreślić uznanie monarchy dla każdej z klas, których wkład przyczyniał się do rozwoju państwa i jego dobrobytu. Niezwykle interesujący jest sposób zwrócenia się do chłopstwa, którzy niemalże zostali zrównani z najwyższym stanem, poprzez porównanie ich do strażników państwa. Bernadotte zatem uwzględnił specyficzny układ społeczny występujący w Szwecji oraz fakt silnej pozycji chłopstwa w państwie.

W swoim wystąpieniu, Bernadotte wyłożył cele swojej polityki¹⁷⁸³: „Jedyna polityka, na którą zezwalają prawa Boże, musi posiadać sprawiedliwość i prawdę w swojej podstawie”¹⁷⁸⁴ [tłum. B. Bieniek]. Francuski marszałek wspomniał, że z doświadczenia świadomy jest jarzma, jakie niesie za sobą wojna i tylko „(...) pokój jest jedynym chwalebnyim celem mądrego i oświeconego rządu (...)”¹⁷⁸⁵ [tłum. B. Bieniek]. O potędze państwa, podkreślił w swojej przemowie przyszły monarcha, świadczy nie jego obszerność, lecz gospodarka i duch narodowy¹⁷⁸⁶. Francuz zatem podkreślił wytyczne dla przyszłego rządu, oparte na odbudowie krajowej prosperity, odnowieniu zdolności obronnych i wprowadzeniu militarnej doktryny neutralności¹⁷⁸⁷. Bernadotte, przejmując szwedzką koronę, wiedział, że musi sprostać problemom gospodarczym państwa, jak inflacji, która wzrosła w wyniku prowadzonych przez Szwecję wojen¹⁷⁸⁸, a blokada kontynentalna zagrażała produkcji rolnej, jak i dalszemu rozwojowi górnictwa¹⁷⁸⁹. Podczas kolejnych zebrań Riksdagów, aby przywrócić ekonomiczną równowagę, najczęściej padały argumenty za promocją narodowych produktów, jak i ograniczeniem importu¹⁷⁹⁰. Karol XIV Jan jawił się jako reprezentant protekcyjnych

¹⁷⁸³ J.F. Berdah, *The Triumph of Neutrality: Bernadotte and European Geopolitics (1810-1844)*, “Revue d’histoire nordique” 2009, no 6-7, s. 37.

¹⁷⁸⁴ “The only policy which the laws of God authorize must have justice and truth for its foundation” [tłum. J-F. Berdah], *Ibidem.*, s. 38.

¹⁷⁸⁵ “peace is the only glorious aim of a sage and enlightened government” [tłum. J-F. Berdah], *ibidem.*

¹⁷⁸⁶ *Ibidem.*

¹⁷⁸⁷ Karol XIV Jan przeszedł do historii jako zwolennik neutralności, która nie była wtedy częścią międzynarodowego prawa (przypadek szwajcarskiej neutralności został potwierdzony przez Kongres Wiedeński w 1815 r., a Belgii po 1830 r.). Karol IXV Jan w liście do brytyjskiego polityka wskazał na przyjęcie neutralnej postawy w polityce zagranicznej: „Moja polityka będzie ściśle neutralna tak długo, jak będę mógł ją taką zachować”. Szwecja na początku XIX wieku już nie była wielką potęgą, której punkt kulminacyjny przypadał na rządy Karola X. Wojny z państwami bałtyckimi, Prusami i Rosją kosztowały królestwo utratę tytułu europejskiej potęgi. Stanowisko Bernadotte oznaczało definitywne przekreślenie planów ekspansji państwa, kończąc rozdział rozrostu o nowe zdobycze terytorialne poprzez wykorzystanie ścieżki wojennej. Nie oznaczała to jednak porzucenia kwestii zbrojeniowych państwa, bowiem Szwecja nadal powinna posiadać zdolności obronne w przypadku zagrożenia lub ataku, J.F. Berdah, *The Triumph of Neutrality...*, s. 32, 38; L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state*, [w:] „The Cambridge history of Scandinavia”, volume II 1520–1870, red. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge 2016, s. 979; J. W. Ralston, *The Defense of Small States in the Nuclear Age. The Case of Sweden and Switzerland*, Geneva 1969, s. 49.

¹⁷⁸⁸ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 306.

¹⁷⁸⁹ C. Grimberg, *A history...* s. 319.

¹⁷⁹⁰ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 307.

rozwiązań względem gospodarki, jednak już od 1823 r. zaczęły pojawiać się tendencje liberalizmu gospodarczego w państwie¹⁷⁹¹.

Choć rządy **Karola XIV Jana** (1818 – 1844) cechowała zasada, według której król rządzi sam, zgodnie z założeniami Aktu o formie rządu, Riksdag nie pozostał bezsilny, lecz przyjął formę liberalnej opozycji balansując scenę zdominowaną przez króla i konserwatystów¹⁷⁹². O tym, jak wyglądały relacje między instytucją Korony a parlamentem za panowania Karola XIV Jana, świadczą obrady Riksdagu z lat 1812, 1815 i 1817–1818 nazywane przez historyków „bezpiecznymi latami”¹⁷⁹³. W 1812 r. Bernadotte doprowadził do podjęcia przez Riksdag dwóch kontrowersyjnych decyzji w polityce wewnętrznej Szwecji. Obrady parlamentu, który zebrał się w Örebro w 1812 r. odbywały się podczas wojen napoleońskich, co determinowało kierunek prowadzonych debat. Co więcej, sytuacja w Szwecji również nie należała do najspokojniejszych, stanowiąc źródło kolejnych zmian w państwie. W 1811 r. chłopci buntowali się w Malmö, Södermanland i Sztokholmie z racji wprowadzenia nowego obowiązku poborowego, którego inicjatorem był sam król. Pomimo oporu, udało się Karolowi XIV Janowi utworzyć milicję narodową opartą na powszechnym poborze dla wszystkich mężczyzn między 20 a 25 rokiem życia, z wyjątkiem państwowych dygnitarzy i pracowników administracji cywilnej. Pomimo sceptycyzmu mieszczan i szlachty, chłopcy z zadowoleniem poparli poprawkę, co skutkowało przyjęciem generalnej rewizji prawnej¹⁷⁹⁴.

Nie tylko nowelizacja dotycząca poboru wojskowego powiązana była z militarną atmosferą panującą w Europie, lecz także kolejna zmiana, mająca na celu zwiększenie uprawnień kontrolnych władcy. W 1812 roku wszedł także w życie nowy Akt o Wolności Prasy, który umożliwiał rządowi konfiskowanie i zakazywanie publikacji periodyków uznawanych za „szkodliwe dla generalnego bezpieczeństwa” o charakterze zniesławiającym lub mogącym naruszyć prawa jednostek bez wyraźnego uzasadnienia. Chodziło głównie o figurę samego monarchy, jego rodziny oraz zwolenników i pracowników dworu królewskiego¹⁷⁹⁵. Ci, którzy

¹⁷⁹¹ Ibidem, s. 308.

¹⁷⁹² S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 138 – 139.

¹⁷⁹³ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 180.

¹⁷⁹⁴ Ibidem.

¹⁷⁹⁵ Połączenie szwedzkiego wymiaru liberalizmu z rewolucyjnymi nastrojami Europy lat 30. XIX wieku skutkowało krytyką wymierzoną w Karola XIV Jana bardziej pod postacią słów, niż czynów. W danym okresie miał miejsce *boom* czasopism liberalnych o różnym natężeniu promocji wartości nie-konserwatywnych. Jednym z narzędzi walki liberałów było pismo „Anmarkaren” (1816 – 1829), atakujące biurokrację i limitacje wolności ekonomicznej. Zaś pismo „Argus” stanowiło płaszczyznę do promowania reform parlamentarnych. Początek rozpowszechnienia kultury czytania prasy zapoczątkował liberalny przemysłowiec Lars Johan Hierta – założyciel liberalnego dziennika „Aftonbladet” w 1830 r. – pierwszej nowoczesnej gazety, która informowała o najnowszych wydarzeniach i problemach społeczno-politycznych opatrzonej komentarzami oraz w sposób humorystyczny,

buntowali się przeciwko kierunkom polityki obranym przez nowego monarchę, zmuszeni zostali do wycofania się z życia politycznego¹⁷⁹⁶, bowiem opozycja i krytyka wobec monarchy zaczęły być pojmowane jako obraza majestatu (*majestätsbrott*).¹⁷⁹⁷ Szlachta i chłopci przeciwstawiali się niekonstytucyjnej procedurze, jednak i tak projekt został zaakceptowany po tym, jak król zagroził abdykacją, jeżeli głosowanie nie pójdzie po jego myśli¹⁷⁹⁸. Niezależnie od tego, jak silnie został wykreowany parlament w konstytucji Szwecji, w praktyce to królewskie zastraszanie było bardziej skuteczne niż posiłkowanie się instrumentami debaty i konsultacji. Taktyka „grożenia abdykowaniem” nie jest zabiegiem jednorazowym. Królowie niejednokrotnie będą odwoływać się do rezygnacji z dalszego zasiadywania na tronie, pod warunkiem podjęcia decyzji zgodnej z oczekiwaniami panującego. Takie sytuacje miały miejsce głównie wtedy, kiedy występowały wydarzenia kryzysowe, od których zależał los państwa. Niemniej jednak, nowy Akt o Wolności Prasy należy potraktować jako krok w stronę autorytarnych rządów, ale także środek zapobiegawczy, chroniący szwedzkiego króla przed rewolucyjną zawieruchą, która niebawem dotrze do Szwecji. Z drugiej strony, wolność druku

ironiczny i sarkastyczny krytykowała króla, Radę Państwa i konserwatystów w parlamencie. Król zakazał działalności redakcji, oskarżanej za łamanie prawa. Liberalny dziennik „Aftonbladet” po tym jak dostał zakaz publikacji, kontynuował działalność wydawniczą pod zmienioną nazwą „Det Nya Aftonbladet”. A kiedy i ten został zakazany, to zaczął pracować pod nazwą „Det andra Aftonbladet”, itd. Ogólnie dziennik zmienił nazwę dwadzieścia sześć razy. Po czterech latach władza zrezygnowała z bezwocnych praktyk karania dziennika. Oprócz „Aftonbladet” kwitła lokalna prasa w latach 50. XIX wieku, jednocząc naród i angażując Szwedów w debaty na poziomie centralnym. Innym narodowo-jednoczącym czynnikiem były stowarzyszenia, jak towarzystwa czytelnicze, zrzeszające burżuazyjną elitę i prowincjonalną elitę. Ogólnokrajowe i lokalne stowarzyszenia łączyły rozproszone geograficznie grupy, zróżnicowane pod każdym względem. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że domagający się reform nie atakowali ani instytucji monarchii ani samego monarchy. To co napędzało nowe środowiska ideologiczne to wydarzenia mające miejsce w Europie, jak rewolucja lipcowa z 27 – 29 lipca 1830 r. we Francji, i obalenie Burbonów, przeprowadzenie debaty na temat reformy parlamentarnej w Anglii w 1832 r., ogłoszenie przez Belgię niepodległości 4 października 1830 r., czy wybuch powstania listopadowego w Polsce 29 listopada 1830 r. (dla polskich powstańców szmuglowano broń ze Szwecji, a szwedzcy ochotnicy walczyli po stronie polskiej). Na kanwie powyższych wydarzeń, Szwedzi domagali się wprowadzenia zmian, zbliżających Szwecję ku bardziej nowoczesnym czasom, gdzie panuje wolność i niezależność. Monarchy nie postrzegano jako przeszkody w dążeniu do celu, bardziej jako środek, który może przyspieszyć ów proces, mając na uwadze wykonawcze i ustawodawcze funkcje spoczywające w rękach króla. Po drugie, panującego postrzegano jako stabilizatora, organ konieczny do posiadania, aby zapewnić obywatelom godziwe warunki życia. To co przeraziło najbardziej Karola XIV Jana to wydarzenia we Francji. Monarcha był zaniepokojony tym, że francuski król tak „ospale” reagował na zamieszki w państwie, co stanowiło przyczynę wygnania Burbonów. Według Korony Szwecji, rząd musi okazać stanowczość i wytrwałość, a broń jest jedynym narzędziem przeciwko rebelii, H. Lindqvist, *Bernadotte. För Sverige hela tiden*, Stockholm 2018, s. 44, 70 – 71, 73; T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej...*, s. 35; L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 987; C. Grimberg, *A history...*, s. 328, 329.

¹⁷⁹⁶ Dwóch dżentelmenów za wnoszenie toastu za Gustawa V, czyli syna Gustawa IV Adolfa zostało schwytyanych przez policję. Zostali skazani na śmierć, jednak złagodniono ich wyrok na odbycie kary w twierdzy Våxholm. Wszystkie zbrodnie przeciwko majestatowi kończył się takimi karami, A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 306.

¹⁷⁹⁷ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 44.

¹⁷⁹⁸ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 180.

stała się prawem konstytucyjnym, co oznacza, że zostało zabezpieczone przez konstytucję, a jego zmiana wymagała decyzji dwóch kolejnych Riksdagów¹⁷⁹⁹.

Nadzwyczajny Riksdag zebrał się w 1815 r., aby zająć się sprawami unii szwedzko-norweskiej i tym samym przyjęto 6 sierpnia 1815 r. Akt Unii/ Akt Narodowy (*Riksakten*), który nie naruszył zapisów szwedzkiej konstytucji¹⁸⁰⁰. *Riksakten* regulował przepisy prawne państw członkowskich unii, zasady sukcesji i powoływania regenta, polityki zagranicznej oraz wspólnych rad ministrów. Postulaty Aktu Unii okazały się niewystarczające w regulacji stosunków między państwami, stąd w następnych latach pracowały komisje unijne (1839, 1865, 1895 r.), które przedstawiły wypracowane propozycje odrzucane albo przez Storting albo Riksdag. Norwegia uznała akt za nieaktualny po uchyleniu go przez Szwecję uchwałą ustawodawczą 26 października 1905 r., który był rokiem abdykacji Oskara II jako norweskiego monarchy¹⁸⁰¹.

Nadzwyczajny Riksdag z 1817–1818 r. odwoływał się do niestabilnej sytuacji w państwie¹⁸⁰², spowodowanej deficytem w obrocie zagranicznym, spadkiem wartości waluty szwedzkiej na międzynarodowych rynkach, podczas której postanowiono o wprowadzeniu protekcjonistycznych ceł w 1816 r. Handel, co prawda, został zbilansowany, lecz wartość waluty nadal spadała, o co obwiniano po części Bernadotte i jego próby naprawienia gospodarki, a częściowo zagraniczne manipulacje. Monarcha bezskutecznie starał się poprawić sytuację poprzez sprzedawanie weksli za mniej niż były warte, co udowodniło, że król posiadał wątpliwą wiedzę na temat polityki fiskalnej królestwa¹⁸⁰³. W tym przypadku widać zupełnie inną zależność. Poprzednie ustawodawcze projekty bazowały na królewskiej inicjatywie i w mniej lub bardziej ugodowy sposób zostały one uchwalone. W przypadku polityki fiskalnej, to parlament przejął inicjatywę po nieudolnych próbach monarchy dążącego do poprawy sytuacji w państwie, który w tej kwestii nie posiadał konstytucyjnych praw, a mimo tego, pozaparlamentarnymi metodami starał się ingerować w obszar Riksdagu. Nie można jednak królowi zarzucić bezczynności i przypisać samych porażek. Książę koronny przeznaczył dużą sumę na poprawienie ekonomii Szwecji by zniwelować dług¹⁸⁰⁴ oraz uratował szwedzką gospodarkę wykończoną wojnami prowadzonymi z Francją i Rosją¹⁸⁰⁵. Dodatkowo monarcha

¹⁷⁹⁹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 131.

¹⁸⁰⁰ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 180.

¹⁸⁰¹ Vedlegg 4. Riksakten av 31. juli / 6. august 1815; *Riksakten – den andre Grunnloven*, 19 sierpnia 2019, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/stortinget-og-unionen-med-sverige/inn-i-unionen-ny/riksakten--den-andre-grunnloven/> (dostęp: 29 kwietnia 2024).

¹⁸⁰² S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 181.

¹⁸⁰³ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 180 – 181.

¹⁸⁰⁴ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 79.

¹⁸⁰⁵ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 46.

przyczynił się do ustabilizowania szwedzkiej waluty. Bernadotte świadomy był swoich dokonań i nie szczędził zachwyty nad swoim geniuszem, mówiąc: „Może i są lepsi ode mnie żołnierze w Szwecji, ale nie ma lepszego ekonomisty”¹⁸⁰⁶ [tłum. B. Bieniek]. Trudno się zgodzić ze schlebującą monarsze opinią, zwłaszcza, że jak wspomniano, reformy te nie zniwelowały wszystkich problemów gospodarczych w państwie, a po drugie, czyny króla świadczyły o ewidentnym łamaniu zapisów konstytucyjnych. Po raz kolejny zatem widać powrót do jednostronnych działań Korony, jak to miało miejsce w przypadku cenzury prasy. Co prawda, Karol XIV Jan przyczynił się do polepszenia sytuacji ekonomicznej Szwecji i był zaangażowany w odbudowę jej wizerunku i wewnętrznej stabilności, jednak kosztem konstytucyjnej organizacji państwa. Nie byłoby zatem błędem podsumowanie, że demokratyczny wymiar konstytucji Szwecji w większości przypadków obowiązywał tylko w teorii, a relacja parlament – Korona zależna była od nastroju monarchy do zaakceptowania albo rozwiązania stanów albo swojego własnego projektu.

Karol XIV Jan jest opisywany jako monarcha, który dążył do naprawienia sytuacji polityczno-gospodarczej w Szwecji, jednak jednocześnie pragnął wzmocnić swoją pozycję w państwie jako najważniejszego organu decydującego. O jego niemalże autorytarnych zapędach świadczą działania jakich podjął się pomimo sprzeciwu szwedzkiego społeczeństwa, jak wprowadzenie bardziej restrykcyjnych przepisów dotyczących prasy czy ustanowienie tajnej policji, a także zwiększenie nakładów na realizację królewskich celów w polityce zagranicznej¹⁸⁰⁷. Z wiekiem, król stawał się coraz bardziej podejrzliwy i co wieczór wzywał szefa policji, aby zdementować plotki dotyczące jego obalenia z tronu. Karol XIV Jan obawiał się, że wróci Gustaw IV Adolf i jego syn Gustaw, nadal cieszący się poparciem u części szlachty, a który był w tym samym wieku co syn Karola – Oskar¹⁸⁰⁸. Z drugiej strony, postrzegano króla jako przeciwnika modernizacji państwa, poprzez odrzucenie liberalnych ideałów, które dotarły do Szwecji w latach 20. XIX wieku. Na początku XIX wieku szybko wzrosła liczebnie średnia klasa składająca się z urzędników, dużych właścicieli ziemskich, biznesmenów, przemysłowców i pisarzy, którzy wraz ze zdobyciem większego ekonomiczno-społecznego statusu domagali się nadania im prawa do oddziaływania na politykę państwa w większym zakresie, co łączyło się z potrzebą reformy parlamentarnej¹⁸⁰⁹. Liberalowie

¹⁸⁰⁶ ”Det finns kanske bättre militärer i Sverige, men ingen skickligare ekonom”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte. Makten, myterna, människorna*, Stockholm 2021, s. 11.

¹⁸⁰⁷ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 133.

¹⁸⁰⁸ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 23.

¹⁸⁰⁹ Liberalowie reprezentowali środowiska przemysłowe, wielkich kupców, inteligencję, arystokratycznych oficerów jak i ludność chłopską, S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 132; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 308 – 309.

walczyli o wolności jednostki, swobody obywatelskie i zasady przedstawicielstwa, wolności prasy, zmniejszenie wpływów administracji i zredukowanie budżetu na jej finansowanie, wprowadzenie lepszych warunków opodatkowania dla sektora przemysłowego oraz handlowego, a także zniesienie przymusu cechowego¹⁸¹⁰. W polityce zagranicznej, koła liberalne dążyły do nawiązania bliższych stosunków z Anglią, a nie z Rosją preferowaną przez dwór królewski¹⁸¹¹, aby odzyskać utracone przez Szwecję ziemie, jak Finlandię¹⁸¹². Ponadto liberałowie byli zwolennikami pokojowych rozwiązań i reform. Syn monarchy, Oskar, był zachwycony wartościami, jakie niósł ze sobą liberalizm (z tego też powodu, niektórzy opozycjoniści życzyli sobie, że Karol XIV Jan abdykował na rzecz swojego syna¹⁸¹³), jednak dla króla liberalne idee porównywane były z zagrożeniem, co wynikało z doświadczenia monarchy. Jeszcze jako marszałek, Bernadotte był świadkiem, jak liberalizm pod postacią Rewolucji Francuskiej niósł ze sobą przemoc, chaos i śmierć. Już jako szwedzki monarcha nie chciał, by to samo miało miejsce w Szwecji¹⁸¹⁴. To stanowisko podzielali inni monarchowie Europy pragnący stabilizacji, po chaosie wywołanym rewolucją z 1791 r.¹⁸¹⁵

Jednym z najważniejszych postulatów liberałów było żądanie reformy parlamentarnej. Stary stanowy parlament nie dość, że nie reprezentował całego społeczeństwa, to jeszcze proces podejmowania decyzji był długotrwały i zawily¹⁸¹⁶. Szlachta stanowiła tylko 0,5% populacji kraju (ale za to miała największą reprezentację w Riksdagu, bo prawie tysiąc osób¹⁸¹⁷) z ograniczonymi przywilejami (zredukowanymi już za Gustawa III, który przyzwolił chłopom na zakup ziemi, przedtem będący domeną szlachty), i prawie całkowicie zniesionymi przez parlament w 1809–1810 r. Stan szlachecki nie powiększał się, a podział szlachty na trzy grupy wprowadzony w XVII wieku został zniesiony¹⁸¹⁸. Szlachta wycofywała się z życia ekonomicznego, jak i nie stanowiła już wyłącznej grupy, której powierzano stanowiska urzędnicze. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku stanu duchownego. Natomiast grupę stanowiącą 2,43% społeczeństwa, u której odnotowano poprawę sytuacji stanowili „osoby nieszlacheckiej rangi” (*ofrälse ståndspersoner*) – średnia klasa, która domagała się swojego miejsca w państwowej reprezentacji. To byli zamożni i wykształceni arystokratyczni urzędnicy,

¹⁸¹⁰ T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej...*, s. 35.

¹⁸¹¹ Podczas powstania listopadowego w Polsce, Karol XIV Jan wspierał Rosję, zaś Szwedzi walczących Polaków. Szwedzi popierali także ruchy narodowyzwoleńcze w Ameryce Południowej, uznając Meksyk, Kolumbię i Argentynę, A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 313 – 314.

¹⁸¹² L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 977.

¹⁸¹³ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 136; S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 182.

¹⁸¹⁴ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 23; C. Grimberg, *A history...*, s. 325.

¹⁸¹⁵ C. Grimberg, *A history...*, s. 327.

¹⁸¹⁶ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia. Konflikt och samförstånd*, Finland 2008, s. 17.

¹⁸¹⁷ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 77.

¹⁸¹⁸ T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 909.

oficerowie, adwokaci, nauczyciele, lekarze, itd., cieszący się wysokim statusem społecznym, którzy szybko dostosowali się do zmian gospodarczo-społecznych, podczas gdy cztery pozostałe stany nie nadały za modyfikacją środowiska społeczno-politycznego¹⁸¹⁹.

W latach 20. XIX wieku zasada parlamentaryzmu kształtowała się wokół krytyki Karola XIV Jana, który wstrzymywał się od wprowadzenia reformy, nie chcąc zwiększenia uprawnień Riksdagu kosztem swojej pozycji. Z drugiej strony, dwa bastiony konserwatyizmu – szlachta i duchowieństwo – obawiały się, że przy nowej formie parlamentu zostaną wyłączone z życia politycznego¹⁸²⁰. Opozycja opowiadała się za parlamentarnym rządem, który byłby politycznie spójny. Inspiracji poszukiwano w brytyjskim parlamencie, jak i w myśli jednego z ojców liberalizmu Benjamin Constanta, który dokonał rozróżnienia między *pouvoir royal* (władza królewska) i *pouvoir exécutif* (władza wykonawcza), co zostało zaadaptowane do szwedzkich warunków. Constant odwoływał się do istotności oddzielenia władzy ministerialnej od królewskiej. Ów rozdział widoczny jest pod postacią nietykalności monarchy i odpowiedzialności ponoszonej przez ministrów. Wówczas szwedzcy ministrowie nie posiadali należytej im władzy, bowiem traktowani byli jako królewscy doradcy. Jednakże, gdyby byli politycznie impotentni, jaki byłby sens nakładania na nich obowiązku ponoszenia odpowiedzialności przed Riksdagiem. Po drugie, odpowiadają oni za swoje czyny nie przed królem, lecz narodem, pod postacią parlamentu. Zadaniem ministrów jest zatem kierować się dobrem ludu, który ich osądzi, co oznacza, że niekiedy muszą sprzeciwić się woli monarchy. Choć władza ministerialna, jak wskazuje Constant, pochodzi od władzy królewskiej, to jednak ministrowie są niezależni od panującego. Na tym poziomie kończy się powiązanie z Koroną, a zaczyna z narodem. Filozof jednak nie przekreślił całkowicie znaczenia władzy królewskiej. Ma ona charakter neutralny, bierny, w przeciwieństwie do ministerialnej, która jest czynna. Ponadto siła sprawcza Korony odgrywa istotną rolę w podziale władzy na legislatywę, egzekutywę i władzę sądowniczą. Te trzy segmenty organizacji władzy muszą ze sobą współpracować, aby doprowadzić do harmonijnego rozwoju państwa. Może jednak zdarzyć się tak, że ich układ zostanie naruszony. Wówczas gałęzie władzy państwowej krzyżują się i sobie nawzajem przeszkadzają, co skutkuje destrukcyjną mocą dla podmiotu państwowego. Siła, która zapobiegnie powstaniu „usterki” w mechanizmie władzy, musi mieć charakter neutralny,

¹⁸¹⁹H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 77; T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 910.

¹⁸²⁰M. Schad, *Wielkie Dynastie. Mity i historia. Szwedzki dom panujący*, tłum. A. Czarnocki, Warszawa 2004, s. 48; S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 17.

tj. władza królewska pod postacią monarchii konstytucyjnej¹⁸²¹: „We władzy monarchicznej [...] znajdują się dwie władze odrębne: władza wykonawcza, oparta na prerogatywach postanowionych, i władza królewska, oparta na pamiątkach i tradycjach religijnych”¹⁸²². Król jest władzą neutralną i pośredniczącą, która nie ma intencji destabilizacji równowagi¹⁸²³.

Monarchia konstytucyjna była ideałem dla szwedzkich liberałów¹⁸²⁴, podobnie jak parlamentarny rząd, który w latach 40. XIX zaczął być kojarzony z suwerennością ludu¹⁸²⁵. Stało to jednak w sprzeczności z poglądami konserwatystów, postrzegający ministrów jako wyłącznie doradców króla, co ewidentnie wskazuje na próbę zachowania silnej postawy monarchy kosztem pozostałych organów państwowych. Po drugie, konserwatyści krytykowali parlamentarne próby naśladowania zagranicznych wzorów za niedostosowane do szwedzkich warunków¹⁸²⁶. Zwolennicy króla dążyli do zachowania struktury z silnym władcą na czele państwa, ministrami jako królewskimi doradcami oraz parlamentem służącym do prowadzenia debat, jako idealna harmonijna struktura państwa. Niekorzystny dla konserwatystów był jednak fakt, że w ówczesnych realiach, taki układ władzy nie miał prawa bytu, z powodu postępu i zmian zachodzących w europejskim podziale władzy między ludem a organami państwowymi. Prędzej czy później, Szwecja musiał zaakceptować potrzebę transformacji na poziomie władzy ustawodawczej, wykonawczej oraz sędziowskiej.

Mimo zarzucania królowi braku poparcia dla liberalnych zmian, Karol XIV Jan świadomy był konieczności powolnego zmierzania w stronę parlamentaryzmu. Rok 1823 po raz pierwszy reprezentuje wartości liberalne przedstawione na forum Riksdagu, objawiające się pod postacią postulatów redukcji wydatków przeznaczanych na wojsko i system administracyjny, jak i uchwalenie na miejscu podatków gruntowych podatku dochodowego¹⁸²⁷. Od 1823 r. uniwersytety w Uppsali i Lundzie, które reprezentowały bądź co bądź środowisko szwedzkich konserwatystów, dostały prawo wysyłania po czterech posłów do parlamentu, a z Akademii Nauk po dwóch reprezentantów. Od lat 20./30. XIX wieku przemysłowcy typowali pięciu parlamentarzystów, a także przyznano prawa wyborcze właścicielom

¹⁸²¹ roz.2: "De la nature du pouvoir royal dans une monarchie constitutionnelle", B. Constant, *Principes De Politique, Applicables À Tous Les Gouvernements Représentatifs Et Particulièrement À La Constitution Actuelle De La France*, 1815.

¹⁸²² B. Constant, *O monarchii konstytucyjnej i rękojmiach publicznych*, tłum. W. Niemojowski, redakcja naukowa i wstęp A. Bosiacki, Warszawa 2016, s. 78.

¹⁸²³ B. Constant, *O monarchii...*, s. 79..

¹⁸²⁴ I. Andersson, "Oppositionen" och ministeransvarigheten..., s. 37 – 39, 60 – 64; U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 101.

¹⁸²⁵ I. Andersson, "Oppositionen" och ministeransvarigheten..., s. 37 – 39, 60 – 64, 118 – 126; B. von Sydow, *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*, Stockholm 1997, s. 43.

¹⁸²⁶ U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 102.

¹⁸²⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 309.

nieruchomości w miastach. W 1834 r. chłopci dostali prawa wyborcze, ale tylko ci, którzy otrzymali ziemię szlachecką. Jak się okazało, wprowadzone zmiany nie zadowolili opozycji. Oburzała opieszałość i ograniczoność wprowadzanych zmian¹⁸²⁸.

W 1830 r. Johan Gabriel Richter (1784 – 1864) i Carl Henrik Anckarsvärd (1782 – 1865) przedstawili pisemną propozycję wprowadzenia narodowej reprezentacji¹⁸²⁹, zaledwie dwa miesiące przed wybuchem rewolucji lipcowej we Francji nastawionej na definitywne zakończenie panowanie monarchii we Francji¹⁸³⁰. Autorzy projektu domagali się ustanowienia parlamentu wybieranego we wspólnych wyborach. Wymagania wobec zamożności wyborców byłyby niskie, jednakże jednostki o wyższych dochodach miałyby być uprzywilejowane do oddawania głosu na określoną część Riksdagu. Zaproponowano przekształcenie organu ustawodawczego na wzór norweskiego Stortingu, składającego się z jednej izby i dwóch oddziałów. Wyzwaniem dla Richtera i Anckarsvärd było zdobycie poparcia we wszystkich czterech izbach, co zakończyło się fiaskiem¹⁸³¹. Komisja Konstytucyjna nie przyjęła nowego projektu zakładającego bikameralny parlament wybieranego w dwustopniowych wyborach. Za przyjęciem zmiany głosowali tylko chłopci¹⁸³². W 1840 r. ponownie zawnioskowano o ustanowienie nowego parlamentu, tym razem autorstwa Komisji Konstytucyjnej, co także odrzucono¹⁸³³. Debata na temat reformy parlamentarnej została wznowiona na obradach Riksdagu w 1848 r., również bez powodzenia, jak i podczas zebrania parlamentu w 1850 r.¹⁸³⁴ Warto zauważyć, że to parlament pod postacią głosowania, zgodnie z prawem, podjął taką decyzję, a nie na mocy decyzji wydanej przez Koronę. Należy jednak mieć na uwadze, że większość składu parlamentarnego tworzyli konserwatyści, czyli zwolennicy dworu królewskiego. Karol XIV Jan uważał wraz z konserwatystami, że posiadanie czterech stanów zapewnia spokój i harmonię, przy czym liberalizm uznali za niebezpieczny, powierzchowny, nierealistyczny i degradujący¹⁸³⁵. Pośrednio zatem autorytet monarchy przyczynił się do podjęcia przez Riksdag takiej a nie innej decyzji. Wynikało to ze strachu, który z czasem

¹⁸²⁸ T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej...*, s. 36.

¹⁸²⁹ Jednym z argumentów za reformą czterostanowego parlamentu była nadreprezentacja niektórych grup, jak szlachty, księży, czy urzędników. Liberalowie kierowali się tzw. zasadą *personlighetsprincipen*, czyli że to pojedyncza jednostka, a nie stany czy inny kolektyw ma być reprezentowana w parlamencie. Na tej zasadzie oparto wniosek Richtera i Anckarsvärda „Förslag till nationalrepresentation”, L. A. Norborg, *170 år i Sverige. Svensk samhällsutveckling 1809-1979*, Arlöv 1982, s. 81.

¹⁸³⁰ J. Bartyzel, *Monarchizm współczesny...*, s. 46.

¹⁸³¹ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 17; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 309 – 312.

¹⁸³² A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 312.

¹⁸³³ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 190; L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 81

¹⁸³⁴ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 190.

¹⁸³⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 70.

przeradzał się w paranoję króla Karola XIV Jana, obawiającego się odebrania mu władzy i mocy sprawczej, pamiętając co stało się z rodziną królewską podczas rewolucji francuskiej.

Podział na stany jak i „niedoreprezentowanie” całego narodu budziło żądania ustalenia instytucji, gdzie reprezentowany będzie cały naród¹⁸³⁶. To sprawiało, że coraz częściej granice między stanami zaczęły być płynne, a reprezentacji w parlamencie nie powiązywano już z posiadaną ziemią czy byciem częścią korporacji, lecz z jednostką/obywatelem¹⁸³⁷. Sytuacja zaczęła się komplikować pod koniec lat 30. i na początku lat 40. XIX wieku. Opozycja domagała się wolności gospodarczej i dwuizbowego parlamentu. Podczas tego rewolucyjnego czasu uformowała się liberalna koalicja składająca się z przemysłowca Carla Henrika Anckarsvärda, założyciela „Aftonbladet” Larsa Johana Hierty (1801 – 1872) i byłego ministra Carla Johana af Nordina (1785 – 1850). Razem postulowali, że muszą nastąpić zmiany – jeżeli parlament stanowy nie zostanie zniesiony, wówczas trzeba usunąć króla: „Jaka jest intencja koalicji? Cóż, abdykacja” [tłum. B. Bieniek]¹⁸³⁸. Król znalazł się w potrzasku – albo ugnie się przed żądaniami opozycji albo abdykuje. Jego syn starał się przekonać ojca by pozostał na stanowisku i przetrwał parlamentarną burzę z godnością i honorem¹⁸³⁹.

Coraz bardziej zaostrzająca się królewska kontrola i radykalizująca się postawa monarchy doprowadziły do rosnącego niezadowolenia wśród Szwedów. Dochodziły do tego nieudane plony i głód w całym kraju, które sprawiły, że co siódmy Szwed korzystał z pomocy dla ubogich. Organizowano protesty i demonstracje, które rozpraszano przy użyciu przemocy. To co było czynnikiem zapalonym zamieszek to skazanie w czerwcu 1838 r. na trzy lata więzienia za obrazę królewskiego majestatu pisarza Magnusa Jacoba Crusenstolpego¹⁸⁴⁰, autora publikacji na temat najnowszej historii Szwecji, w których to nie szczędził słów krytyki wobec wysoko postawionych jednostek, w tym samego króla. Zebrani manifestowali pod więzieniem, w którym przebywał Cruzentsolpe. Jego zwolennicy wyszli na ulicę, demonstrując w dzielnicy Gamla Stan w Sztokholmie, gdzie wybili okna w domu szefa policji i Kanclerza Sprawiedliwości. Król popadł w paranoję i wszędzie zaczął widzieć konspiratorów. W związku z tym, panujący zwołał jednostki wojskowe do zamku, zamieniając siedzibę króla w obóz wojskowy¹⁸⁴¹, jednak nie wydał rozkazu siłowego przepędzenia demonstrujących. Nieco później, po przekazaniu do opinii publicznej wiadomości o transporcie więźnia do Vaxholm,

¹⁸³⁶T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 910.

¹⁸³⁷Ibidem.

¹⁸³⁸„Med koalition, vad är en intension? Jo, abdikation”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 77.

¹⁸³⁹H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 77.

¹⁸⁴⁰B. Hall, *Republik. Om demokratin, kungahuset och vårt framtida statskick*, Falun 2017, s. 31.

¹⁸⁴¹H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 74.

tłum zebrał się wokół gmachu i obrzucił stacjonującą tam piechotę kamieniami, co przyczyniło się do otwarcia ognia ze strony sił mundurowych, w wyniku czego zginęły dwie osoby, a kilkanaście zostało rannych¹⁸⁴². To był kolejny tak gwałtowny wyraz społecznego niezadowolenia, drugi po wydarzeniu z pogrzebu Karola Augusta. Tym razem nie był to przejaw braku monarchy, tylko posiadanie monarchy „głuchego” na wołania społeczeństwa o modernizację kraju. Szwedzkie społeczeństwo było zmęczone posiadaniem autorytarnych władców i widząc nieskuteczność pokojowych metod walki, sięgnięto po przemoc i siłę, czyli czołowe metody rewolucjonistów. Należy jednak pamiętać, że w Szwecji nigdy nie wybuchła rewolucja, choć państwo było na granicy stania się ofiarą gwałtownych zawirowań mających miejsce w Europie. Niemniej jednak, wydarzenia na arenie międzynarodowej determinowały rozwój spraw w Szwecji oraz zwiększały skłonność do przyjęcia tendencji reformistycznych¹⁸⁴³.

Punkt kulminacyjny społecznego niezadowolenia osiągnięto podczas Riksdagu w 1840–1841, który był jednym z najmniej spokojnych spotkań stanów z królem, a jednocześnie jednym z najdłuższych i burzliwych zgromadzeń w XIX wieku. Coraz więcej członków czterech izb zaczęło reprezentować wartości liberalne, a program reform zyskał wielu zwolenników w klasie urzędniczej niższego szczebla. Kler wiejski reprezentował wartości mieszane, natomiast pozostałe duchowieństwo pozostało wierne stronnictwu rządowo-królewskiemu. Kościec konserwatywny reprezentowali burmistrzowie, urzędnicy miejscy, drobni kupcy, rzemieślnicy, zaś liberalne wartości były oznaką wielkiej i średniej burżuazji. Spora opozycja pojawiła się w klasie szlacheckiej, złożonej z młodych członków reprezentujących umiarkowany liberalizm oraz zwolenników bardziej radykalnego liberalizmu wśród klasy średniej i mieszczan. Obecna była także liczna grupa drobnej szlachty, która zwerbowana przez centralną administrację wraz z innymi zmobilizowanymi zwolennikami rządu, skutecznie odpięła argumenty opozycji. Odnosząc się do pozycji chłopów, to występował geograficzny podział na zwolenników liberalizmu pochodzących z zachodniej Szwecji i reprezentantów wartości konserwatywnych zamieszkujący tereny Norrlandii¹⁸⁴⁴.

¹⁸⁴² A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 310.

¹⁸⁴³ Rewolucja lipcowa z 1830 r. jako próba utworzenia burżuazyjnej monarchii, oraz uchwalenie *The Great Reform Bill* z 1832 r. w Wielkiej Brytanii, który nadała klasie średniej prawa wyborcze, pomijając klasę robotniczą, były przedmiotem żywej dyskusji na temat formy jaką reprezentatywne polityczne instytucje powinny przyjąć. Źródłem inspiracji dla tendencji socjalistycznych w całej Skandynawii były rewolucja lutowa z 1848 r., która ustanowiła republikę we Francji; Komuna Paryska z 1870-1871 r. i emancypacja chłopów na kontynencie. Ponadto zanik miejskich korporacji; odtworzenie organów administracji regionalnej przez barona Heinricha Friedricha Karla von Steina w Prusach oraz brytyjskie reformy jak *The Poor Law Amendment Act* z 1834 r. nastawiona na dostarczenie ubogim pomocy w przytułkach, wspólnie determinowały sposób zorganizowania samorządu lokalnego w Szwecji, T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 907 – 908.

¹⁸⁴⁴ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 183; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 311.

Niekorzystna dla rządu sytuacja parlamentarna doprowadziła do pierwszego w dziejach historii Szwecji dymisji Rady Państwa, którą odmówił przyjąć sam król, obawiając się dopuszczenia liberałów do grona doradców królewskich. W odpowiedzi na odmowę monarchy, domagano się wówczas abdykacji króla na rzecz syna Oskara¹⁸⁴⁵. Była to jedna z pierwszych jawnych proklamacji obalenia monarchy, ale nie monarchii, i zastąpienia go następcą, który spełniłby oczekiwania Szwedów. Po raz kolejny wykazano, że Szwecja nie dąży do zmiany systemu politycznego, tylko do obrania przywódcy reprezentującego interesy swojego ludu. Władca nie powinien ściśle trzymać się swoich postulatów, lecz powinien podążać za potrzebami i żądaniami królestwa, aby zachować równowagę i porządek, a tym samym instytucję monarchii. Król został zmuszony do usunięcia bardziej zatwardziały ch członków Rady i obsadzenia pustych stanowisk liberałami, jednak postulaty zniesienia rozróżnienia klasowego i czteroizbowego parlamentu nie zostały zrealizowane¹⁸⁴⁶.

Podsumowując rządy Karol XIV Jan, należy ocenić postać król z dwóch stron. Z jednej, bez wątplenia był on reformatorem, wykorzystującym maksymalnie powierzone mu konstytucyjnie prawa inicjowania projektów reform i wyrażania swojego zdania w Riksdagu¹⁸⁴⁷. Monarcha podejmował parlamentarne decyzje po otrzymaniu rady od Rady Stanu a w niektórych przypadkach od Sądu Najwyższego, aby wdrożona zamiana była jak najbardziej korzystna dla Szwecji. Co więcej, monarcha współpracował ze stanami, aby kolektywnie decydować we współdzielonej materii prawnej, pomimo że mógł wykorzystać weto absolutne. Z drugiej strony, król wykorzystał konserwatystów przeważających w parlamencie, aby poprzeć królewskie projekty. To co działało na niekorzyść monarchy to dążenia grup opozycyjnych do zreformowania parlamentu uwzględniającego interes niedoreprezentowanych grup społecznych. Monarcha opierał się realizacji żądań przeciwnej strony politycznej, widząc w tym zagrożenie dla ładu państwa jak i własnej pozycji. Świadomość tego, do czego zdolny jest rozsierdzony tłum napawało króla strachem i skłaniał do podjęcia radykalnych środków.

Relację między królem a Riksdagiem na początku XIX wieku streszczają pytania, które zostały zadane na początku dysertacji:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą?** Charakter relacji między parlamentem a monarchą był zróżnicowany. Pomimo konstytucyjnie określonej

¹⁸⁴⁵ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 24; S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 182; T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej...*, s. 37.

¹⁸⁴⁶ C. Grimberg, *A history...* s. 329.

¹⁸⁴⁷ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 23.

współpracy między Riksdagiem a monarchą, niejednokrotnie projekty królewskie, które nie cieszyły się poparciem wszystkich stanów, były wdrażane w życie, jak reforma związana z powszechnym poborem czy cenzura narzucona na publikacje podważające autorytet króla. Monarcha, kiedy natrafił na opór, groził abdykacją, co skutecznie przekonywało pozostałe stany do zaakceptowania królewskiego projektu ustawy. Monarcha także opierał się rozszerzeniu zakresu kompetencji parlamentu, co motywowane było nie tylko królewskim interesem, lecz także wyższych klas społecznych.

- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Z konstytucyjnego punktu widzenia, oba podmioty miały zagwarantowaną równą pozycję w zakresie władzy ustawodawczej, jednak w praktyce dominował król wraz ze wspierającymi go klasami społecznymi.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Reformy gospodarcze zainicjowane przez Karola XIV Jana po części podważyły jego pozycję jako monarchy. Negowanie przyjęcia zasad liberalnych oraz reprezentacji całego społeczeństwa sprawiły, że panujący był postrzegany jako hamulec modernizacji państwa. Z drugiej strony, próbę odbudowy państwa i współpracę z pozostałymi organami państwowymi, można zaklasyfikować jako czynnik wzmacniający pozycję monarchy.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Na przyjęcie nowego Regulaminu Riksdagu wpływ miały rządy poprzednika Karola XIV Jana, a także ustanowienie nowych warunków dla przyszłej dynastii, w tym przypadku domu panującego Bernadotte. Do uchwalenia przyszłych zmian prawnych w kwestii Korony przyczyniły się dążenia do wprowadzenia reformy czteroizbowego parlamentu.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Konstytucja z 1809 r. nadała monarsze kompetencje organizacyjne, jak przedłużenie obrad Riksdagu, otwieranie i zamykanie sesji parlamentarnej oraz ustawodawcze. Monarcha mógł zgłaszać wnioski do komisji parlamentarnych oraz zwoływać specjalne komisje, których charakter pracy i wyniki były poufne. Król, zanim złożył wnioski o zmianę konstytucji, posiłkował się opiniami albo Rady Stanu, albo Sądu Najwyższego. Wnioski sejmowe król rozpatrywał w konsultacji z Radą i podejmował taką decyzję jaką uznał za słuszną.

45-letni **Oskar** starał się wykreować wizerunek króla, któremu nieobce są problemy frapujące szwedzkie społeczeństwo. Postawa księcia koronnego została doceniona podczas wybuchu epidemii cholery w 1834 r. w wyniku której zmarło 3 665 mieszkańców Sztokholmu.

Większość reprezentantów władzy, w tym parlamentarzyści, uciekli od ogniska zarazy, jednak Oskar pozostał i osobiście zaangażował się w niesienie pomocy i odwiedzanie chorych. Choć ryzyko zachorowania było olbrzymie, król nie zmienił zdania, a swoje zachowanie tłumaczył tym, że „taka była jego natura”, aby pomagać innym¹⁸⁴⁸. Szwedzi docenili postawę monarchy, który stał się wzorem do naśladowania dla pozostałych polityków, aby utożsamiali się ze społeczeństwem w dobie nieszczęścia. Król Oskar nazwany był „przyszłością” (*framtiden*) z racji jego liberalnych poglądów, z którymi zetknął się w 1837 r. podczas pobytu w Bad Ems w Niemczech¹⁸⁴⁹. Jak się później okazało, jako monarcha Oskar był liberałem wyłącznie w kwestiach humanitarnych i społecznych¹⁸⁵⁰. Był on orędownikiem zmian i nawoływał by grupy społeczne sprzeciwiające się modernizacji państwa ustąpiły i pogodziły się z wymaganiami stawianymi przez nowy wiek. Król w rozmowie z redaktorem „Dagligt Allehanda” Wilhelmem Frederikiem Dalmanem na temat dokonywania wielkich zmian w państwie tak odpowiedział: „Opór, nawet wśród arystokratów, musi ustąpić wymogom czasów i sprawiedliwości”¹⁸⁵¹. Z drugiej strony, król apelował o rozwagę przy rozszerzaniu kompetencji innych organów państwowych. Monarcha zatem był liberalny, lecz powściągliwy jeżeli chodzi o ograniczenia zakresu władzy¹⁸⁵², przez co był rozczarowaniem dla średniej klasy – nauczycieli, autorów, redaktorów gazet, postrzegający panującego jako konserwatystę¹⁸⁵³. Za Oskara nadal nie rozwiązano kwestii stanowiska parlamentu, co czyniło Szwecję ostatnim z europejskich państw, które miało wieloizbowy parlament w Europie. Wstrzymanie reformy wynikało nie tylko z postawy króla, lecz także stanów szlacheckiego i duchowieństwa, które opowiadały się przeciwko, podczas gdy mieszczaństwo i rolnicy popierali zmianę. Warto jednak wskazać, że monarcha mógł przyczynić się do zmiany poglądów konserwatystów, czego nie uczynił z pobudek indywidualnych – utrzymanie jak największego zakresu władzy. Król w oficjalnych wypowiedziach wskazywał, że zmiana parlamentu należy do przyszłości, co ironicznie zaprzecza nadanemu Oskarowi tytułu „przyszłość”¹⁸⁵⁴. Ostatecznie, dwuizbowy parlament wprowadzono siedem lat po śmierci króla Oskara¹⁸⁵⁵.

¹⁸⁴⁸ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 53.

¹⁸⁴⁹ Ibidem, s. 54; H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 86; J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 81.

¹⁸⁵⁰ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 184.

¹⁸⁵¹ ”Motståndet, även hos aritokraterna, måste vika för tidens krav och rättvisans fordringar”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 89.

¹⁸⁵² Ibidem.

¹⁸⁵³ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 47.

¹⁸⁵⁴ F. Persson, *Survival and Revival in Sweden's Court and Monarchy 1718 – 1930*, London 2020, s. 257

¹⁸⁵⁵ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 47.

Riksdagowi jednak udało się wprowadzić za życia monarchy niewielkie zmiany. W latach 1844–1845 parlament zatwierdził zmianę cykliczności spotkań parlamentarzystów, z pięciu lat na trzy, co stanowiło niewielki krok w stronę wzmocnienia skuteczności obrad parlamentarnego organu¹⁸⁵⁶. Uchwalono także m.in. równe prawa dziedziczenia przez braci i siostry, które pierwotnie zostały akceptowane przez kler i klasę średnią. Wprowadzenie tych zasad w strefie rolniczej wywołało niepokój, bowiem zmiana prawna mogłaby zmniejszyć rozmiar farm (chłopi odrzucili ten projekt w 1829 i 1834 r., ale przyjęli znaczącą większością w 1840 r.). Innymi przeciwnikami reformy byli szlachcice, którzy obawiali się uprzywilejowania nie-szlacheckich dziedziców szlachty. O tym, czy poprawka przejdzie dalej, zależało od króla. Karol XIV Jan stanął po stronie szlachciców i nie usankcjonował reformy, wskazując, że zmiana mogłaby negatywnie odbić się na przywilejach klas wyższych, dlatego monarcha zażądał jednomyślnego głosowania wszystkich czterech stanów. Głosowanie odbyło się w 1845 r., zdobywając wynik 3:1. Wówczas, już za czasów Oskara, reforma weszła w życie, pomimo nadal występującej silnej opozycji ze strony Rady Państwa i Sądu Najwyższego¹⁸⁵⁷. Monarcha uszanował decyzję stanów, pomijając głosy krytyki w środowisku wspierającym Koronę, co oznaczało triumf sprawiedliwości w szwedzkim państwie.

Wprowadzenie reformy parlamentarnej nie zależało tylko i wyłącznie od postawy monarchy. O ile chłopci i mieszczaństwo chcieli dokonać reformy parlamentu, o tyle przeciwko tej idei opowiadali się konserwatyści, jak minister Nils Fredrik Palmstierna, który wyjaśnił, że „Demokracja prowadzi do demagogii, demagogia prowadzi do anarchii, a anarchia albo do despotyzmu, albo do utraty niepodległości narodowej” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁵⁸. Wśród innych wypowiedzi konserwatystów padały takie zdania, jak: „Los królestwa zostaje rzucony w ręce demagogów” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁵⁹ czy „Wśród masy¹⁸⁶⁰ nie ma rozsądku” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁶¹. Co do stanowiska samego Oskara, monarcha odzwierciedlał podziały społeczne na temat reformy parlamentarnej – z jednej strony reprezentował nieprzejednaną konserwatywną postawę swojego ojca wobec ingerencji w zakres królewskiej władzy, z drugiej był zwolennikiem liberalnego podejścia do kwestii społecznych. Monarcha, jako symbol całego

¹⁸⁵⁶ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 18; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 139.

¹⁸⁵⁷ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 184 – 185.

¹⁸⁵⁸ ”Demokrati alstrar demagogi, demagogi alstrar anarki, anarki antingen despotism eller förlust av landets självständighet”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 89.

¹⁸⁵⁹ ”Rikets öden kastas i händerna på demagoger”, ibidem.

¹⁸⁶⁰ Wspomniana „masa” domagała się swoich praw i wyrażała je na ulicach Sztokholmu, publikując ulotki i rozwieszając afisze zachęcające społeczeństwo do wystąpienia przeciwko szlachcie i klerowi. W nocy poprzedzającej ostateczne głosowanie nad zmianą parlamentarną wybito okna w domach konserwatystów, ibidem.

¹⁸⁶¹ ”Hos massan finns inget förnuft”, Herman Lindqvist, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 89.

królestwa i wszystkich swoich ludzi, nie mógł reprezentować interesów tylko partykularnej grupy społecznej.

Reperkusje wydarzeń na arenie międzynarodowej nie ominęły Szwecji i stanowiły test dla królewskiej otwartości na reformy systemu politycznego państwa. Riksdag 1847–1848 obradował pod wpływem rewolucji lutowej w Paryżu¹⁸⁶² i wojny duńsko-niemieckiej o Szlezwik-Holstein w latach 1848–1851¹⁸⁶³. W lutym 1848 r. w Paryżu demonstranci domagali się wolności zgromadzeń, słowa, myśli, wyznania i prasy, wolnych wyborów, reformy parlamentu, zniesienia dziedzicznej arystokracji, darmowej oraz powszechnej edukacji oraz zakazania pracy dzieci. W konsekwencji, król Ludwik Filip opuścił Francję i udał się do Anglii, a jego następcą został Ludwik Napoleon, kuzyn szwedzkiej królowej Józefiny, nazwany później cesarzem Napoleonem III¹⁸⁶⁴. Gazeta „Aftonbladet” szybko opublikowała wieści z Paryża, co zmotywowało studentów do wyjścia na ulice, śpiewając zakazaną w Szwecji Marsylianę i nawołując do przeprowadzenia rewolucji w państwie¹⁸⁶⁵. Dziennik poinformował nie tylko o ustanowieniu republiki, lecz także o tym, że Francja, jako pierwszy kraj w Europie, wprowadziła powszechne prawa wyborcze, zniosła niewolnictwo i karę śmierci za przestępstwa polityczne oraz skrócono czas pracy. To jeszcze pogorszyło napięto sytuację w Szwecji. Oskar widząc falę rewolucji przetaczającą się przez Europę i pogarszające się nastroje szwedzkiego społeczeństwa, zaczął się radykalizować i odchodzić od liberalnych postaw, aby uniknąć losu francuskiego króla. Na ulicach Sztokholmu zaczęto wywieszać afisze: „Niech żyje Republika!”, „Odwołać Oskara, on nie nadaje się na króla: Niech żyje Republika! Reformy! Precz z domem królewskim! Śmierć królowi!”, „Sytuacja jest niepomyślna: francuska wataha, która przejęła tron Karolów i Gustawów, musi odejść”¹⁸⁶⁶[tłum. B. Bieniek], „Król Oskar to palant... usunąć go i proklamować piękną republikę”¹⁸⁶⁷ [tłum. B. Bieniek]. Zaczęto maszerować ulicami Sztokholmu, obrzucając policję kamieniami oraz wybijając okna w domach konserwatystów m.in. w Gamla stan i w Nedre Norrmalm¹⁸⁶⁸. Szwedzi domagali się nie tylko obalenia króla, ale całego domu panującego oraz instytucji monarchii. Przeszono kryć

¹⁸⁶² Rewolucja lutowa ogłosiła II Republikę, która uchwaliła 21 listopada 1848 r. konstytucję ustanawiającą jednoosobową głowę państwa pod postacią prezydenta wybieranego w głosowaniu powszechnym, J. Bartyzel, *Monarchizm współczesny...*, s. 46.

¹⁸⁶³ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 185.

¹⁸⁶⁴ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 56.

¹⁸⁶⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 106 – 107.

¹⁸⁶⁶ „Leve Republiken!”, „Avsätt Oscar, han duger inte till kung: Leve Republiken! Reformer! Ned med det kungliga huset! Död åt kungen!”, „Ställningen är olycklig: det franska packet måste bort som intagit Carlars och Gustaveras tron”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 107.

¹⁸⁶⁷ „Kung Oscar är en skit...avsätt honom, den krukan, och proklamera den sköna republiken”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 57.

¹⁸⁶⁸ *Ibidem*.

się z krytyką, jawnie nawołując do drastycznych metod zmiany systemu. Należy także wziąć pod uwagę szwedzką tradycję powstań przeciwko władzy, gdy ta nie spełniała oczekiwań swojego ludu. Pozycja monarchy w XIX wieku zaczęła systematycznie maleć na rzecz społeczeństwa, które nie bało się represji ze strony władcy, bowiem wiedzieli, że są silniejsi niż sam panujący¹⁸⁶⁹.

Do bezpośredniej konfrontacji z monarchą doszło wieczorem 18 marca 1848 r., kiedy to Oskar wybrał się konno do opery wraz z synami – Karolem, Gustawem i Oskarem. Rodzinę królewską otoczyła grupa rozsierdzonych demonstrujących, którzy wykrzykiwali: „Chcemy takiej samej wolności jak we Francji”; „Chcemy pracy”; „Republika...Chcemy reform... Chcemy uwolnienia wszystkich aresztowanych! Niech żyje Republika!”¹⁸⁷⁰. Król obiecał wypuścić aresztowanych, pod warunkiem, że protestujący rozejdą się do domów w ciszy i spokoju. Monarcha uściśnił dłoń zebranych na znak dotrzymania obietnicy, a straży w tle nakazał wstrzymać się od otwarcia ognia, na co tłum zaczął wiwatować¹⁸⁷¹. Król zachował zimną krew i nie okazał strachu w zmierzeniu się ze swoim ludem, nie wiedząc, jak tłum może się zachować. Złożenie obietnic uwolnienia uwięzionych był rozsądnym krokiem w stronę złagodzenia napięcia, ale także przejawem słabości Korony. Monarcha stał się bezsilny wobec rozgniewanego tłumu, który przed nim skandował hasła pro-republikańskie¹⁸⁷². 18 marca 1848 r. grupa liberalnych zwolenników zmian zebrała się w Sztokholmie, żeby przedyskutować reformę reprezentacji. Na zewnątrz robotnicy i rzemieślnicy wraz z całą masą zebranych ruszyła na zamek królewski. Powybijano okna, wykrzykiwano rewolucyjne hasła, a wojsko zostało zmobilizowane. Doszło do strzelaniny i 27 zostało rannych lub zabitych. Według relacji Erika af Edholma, protestujący do ściany przybijali proklamacje przeciwko królowi. Tekst obrażał mocnymi słowami Oskara, który nie jest godzien zasiadania na tronie Karolów i Gustawów oraz rządu państwem Swearów. Wezwano obywateli do obalenia króla i ustanowienia republiki¹⁸⁷³. Król, w obawie przed dramatycznymi konsekwencjami, jakie mogłyby mieć miejsce, gdyby nie poszedł na ustępstwa, pozwolił większości ministrów

¹⁸⁶⁹ Warto także zaznaczyć, że do Szwecji docierały także pierwsze sygnały komunizmu. Pär Götrek nazywany jest „pierwszym komunistą Szwecji”, który przetłumaczył w 1848 r. „Manifest komunistyczny” Karola Marksa i Engelsa („Kommunismens röst”). Szwedzcy komuniści zinterpretowali myśl Marksa jako: „radikalna reorganizacja istniejącego porządku społecznego” („radikal omorganisation av den nuvarande samhällsordningen”). Słynne marksistowskie hasło: „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!” zostało na języki szwedzki przetłumaczone w 1848 r. na „Głos ludu jest głosem Boga” („Folkets röst är Guds röst”), H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 115; A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 56.

¹⁸⁷⁰ ”Vi vill ha samma frihet som i Frankrike”; ”Vi vill ha arbete”; ”Republik... Vi vill ha reform... Vi vill att alla som arreteras ska släppas! Leve Republiken!”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 108.

¹⁸⁷¹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 108 – 110.

¹⁸⁷² H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 110.

¹⁸⁷³ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 140.

zrezygnować z zajmowanych pozycji, a na ich miejsca powołano mniej konserwatywnych następców¹⁸⁷⁴.

Mogłoby wydawać się, że sytuacja w kraju została tymczasowo opanowana, do czasu wybuchu zamieszek 19 marca w Czechach i na Węgrzech, które uruchomiły kolejną fazę protestów w Szwecji. W Sztokholmie zaczęto nawoływać mieszkańców do chwycenia za broń i rozprawienie się z konserwatywną szlachtą. Król rozporządził wprowadzenie godziny policyjnej i stanu wyjątkowego, a zamek królewski został przemieniony w obóz wojskowy, chroniący panującego i jego rodzinę przed ewentualnym atakiem tłumu¹⁸⁷⁵. Postawa monarchy zradykałowała się, kiedy tłum zebrał się przed pałacem i zaczął wykrzykiwać „republika”, co doprowadziło do strzelaniny. Król wtedy jasno skomentował: „poprzedniej nocy byłem pobłażliwy, ale teraz czuję się zmuszony uciec się do ostrzejszych środków” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁷⁶. Król wtedy rozkazał, by wojsko otworzyło ogień¹⁸⁷⁷. Obliczono, że w wyniku zamieszek 18 osób zginęło, a setki zostało rannych¹⁸⁷⁸. Był to wyraźny sygnał, że król już dłużej nie będzie odgrywać roli marionetki w rękach Szwedów. To on stanowi autorytet i najwyższą władzę w państwie. Czasy „dobrego monarchy” skończyły się i nadszedł okres twardego i nieustępliwego reżimu. Oskar zaczął coraz bardziej stronić od przeprowadzania reform i oskarżał liberałów, że „rewolucja doprowadziłaby tylko do panowania motłochu” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁷⁹. Oskar określał liberałów jako tych, którzy chcą uczynić z monarchii „znaczek na dekretach wydawanych przez stany”, zaś jego syn, przyszły król Karol XV, twierdził, że liberałowie są „najgorszymi tyranami kiedy dochodzą do władzy”¹⁸⁸⁰, a ideę parlamentaryzmu postrzegał jako zagrożenie pograżenia się państwa w parlamentarnych rządach¹⁸⁸¹.

Niemniej jednak, należy pamiętać, że zamieszki w państwie doprowadzały do ogólnego chaosu w społeczeństwie i mogły przekształcić się w bezprawie oraz rządy siły tłumu. Tradycyjną rolą monarchy jest bycie stabilizatorem, ojcem, który kocha, ale także dyscyplinuje swoje potomstwo. Skoro pokorna postawa nie zadziałała na początku zamieszek, to trzeba było posunąć się do restrykcyjnych środków¹⁸⁸². Pytanie jednak, czy wykorzystanie wojska do tego

¹⁸⁷⁴ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 141.

¹⁸⁷⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 110.

¹⁸⁷⁶ ”förliden natt var jag mild, men nu anser jag mig tvungen att tillgripa strängare medel”, *ibidem*.

¹⁸⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁷⁸ *Ibidem*, s. 114; A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 57.

¹⁸⁷⁹ ”en revolution bara skulle leda till ett pöbelvälde”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 57.

¹⁸⁸⁰ F. Persson, *Survival and Revival...*, s. 276.

¹⁸⁸¹ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden. Sveriges riksdag 1867 - 1970*, Stockholm 1996, s. 30.

¹⁸⁸² Oskar podejrzewał, że przyczyną zamieszek była ingerencja zagranicznych potęg, które uknuły spisek (czego nie udowodniono), aby wywołać rewolucję w jak największej części Europy, bowiem w tym samym czasie

celu było potrzebne i skuteczne, jest otwarte na dyskusję. Niemniej jednak, właśnie w marcu 1848 r. Szwecja była na skraju wybuchu rewolucji, która z jednej strony mogłaby przynieść upragnione wolności i prawa, z drugiej, chaos polityczny i niepewność dalszych kierunków działań państwowych. Rok 1848 r. sprawił, że żaden monarcha w Europie nie czuł się bezpiecznie. Oskar jednak wyniósł lekcję z owych wydarzeń i przebudował swój rząd, uwzględniając najbardziej znanych liberałów, w tym Johana Augusta Gripenstedta (1813 – 1874). Co więcej, monarcha zamienił kary dla schwytanych z powieszenia na krótką odsiadkę w więzieniu albo grzywnę¹⁸⁸³. Był to jednak koniec liberalnych zamian. Król efektywnie hamował liberalne działania i prace nad nadaniem bardziej demokratycznego charakteru konstytucji. Wzrosła działalność tajnej policji, a radykalni parlamentarzyści byli pod ciągłą ochroną policji. Poczynania Oskara znalazły uznanie u cara Mikołaja I, który przesłał szwedzkiemu władcy gratulacje: „Możemy sobie pogratulować, że jest jeszcze jeden suweren, który wie, jak bronić swoich praw i zachować godność” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁸⁴. Oskar zatem nie tylko w państwie, ale i zagranicą zaczął być postrzegany jako autorytarny władca, który wolał odwołać się do radykalnych posunięć, niż żeby zrezygnować z części uprawnień. Reforma Riksdagu nie została jednak całkowicie porzucona. Wręcz przeciwnie, była badana przez komisję powołaną w 1846 r., w której przeważnie zasiadali umiarkowani liberałowie. Jednak raport końcowy nie zadowolił ani króla ani liberalnego stronnictwa. Mozolność i czasochłonność prac nad reformą, której każdy kolejny projekt był odrzucany, irytowało społeczeństwo, coraz bardziej radykalizujące się i przygotowujące do kolejnych demonstracji. Konflikt parlamentarny zachodził w łonie samych stanów. Szlachta nie mogła pogodzić się z utraceniem swojej uprzywilejowanej pozycji, a dla duchowieństwa problemem było ograniczenie ich mocy sprawczej w polityce państwa. Każdy stan społeczny proponował różne rozwiązania, co sprzyjało wzmocnieniu pozycji tych, którzy w ogóle nie chcieli reform¹⁸⁸⁵.

„Dobrze, że to już koniec” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁸⁶ – wypowiedział król Oskar przed swoją śmiercią, co stanowi wyraźne podkreślenie zmęczenia monarchy niekończącą się batalią między stronnictwem konserwatystów i liberałów o pozycję Korony i interes narodu. Herman Lindqvist opisuje Oskara jako ostatniego monarchę, który osobiście angażował się w sprawy państwowe i pomimo konserwatywnych poglądów, przeprowadził szereg znaczących reform

wybuchły zamieszki w Milano, Wenecji, Monachium, Berlinie, Hanowerze i w Kopenhadze, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 115.

¹⁸⁸³ Ibidem.

¹⁸⁸⁴ ”Vi kunna lyckönska oss att det finnes ännu en suverän som vet att försvara sina rättigheter och uppehålla sin värdighet”, Ibidem, s. 116.

¹⁸⁸⁵ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 139.

¹⁸⁸⁶ „Skönt att det är över”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 131.

w szkolnictwie i polityce społecznej. Był on orędownikiem wolności gospodarczej i humanizacji system więziennego. Profesor Jörgen Weibull wskazał, że Oskar jak najbardziej zasłużył na tytuł „wielki”¹⁸⁸⁷. Wydaje się to być dalekie posunięcie w gratyfikacji władcy, mając na uwadze krwawe rozprawienie się z zamieszkami z lat 40. XIX wieku. Po drugie, monarsze nie udało się osiągnąć wiele w polityce zagranicznej Szwecji, jak choćby zrealizowania obietnicy odbicia Finlandii oraz był zdecydowanym przeciwnikiem reformy parlamentarnej. Oskar był bardziej teoretykiem, niż wykonawcą zapowiadanych reform. Ulepszenie systemu szkolnictwa zostało co prawda przyjęte oraz uznano, że to państwo ponosi koszty szkolnictwa, jednak obowiązek szkolny wprowadzono dopiero 40 lat później. Nadal więc było sporo dzieci, które nie uczęszczały do szkół, a domowe nauczanie zostało zapewnione tylko zamożnym uczniom. W przypadku reformy pomocy biednym ustalono, że „każda parafia i miasto były zobowiązane do wyżywienia własnych ubogich” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁸⁸, w efekcie czego powstały jedynie przytułki dla potrzebujących (*fattigstugorna*). Osiągnięciem monarchy, które spełniało założenia Oskara, było wprowadzenie równych praw dziedzicznych dla kobiet¹⁸⁸⁹. Projekt przedstawiony w 1845 r. spotkał się ze sporym protestem, zwłaszcza ze strony szlachty, ale z racji tego, że Oskar był królem i dzierżył najwyższą władzę, wyposażony był w prawo nadania mocy prawnej swojej propozycji. Dodatkowo, udało się przyjąć prawo uznające niezamężną kobietę za dorosłą w wieku 25 lat¹⁸⁹⁰. Pisma opozycyjne za panowania syna Karola XIV Jana na nowo mogły wznowić swoją pracę, po czasach cenzury nałożonej za czasów ojca Oskara. Do tego zniesiono przymus cechowy oraz zreformowano prawo karne. W 1849 r. miała miejsce reforma oświaty na poziomie szkolnictwa średniego, która doprowadził do ustanowienia w 1878 r. gimnazjów¹⁸⁹¹. W 1857 r. zwiększono zakres swobód religijnych, a w 1860 r. zniesiono ograniczenia dotyczące Żydów¹⁸⁹². Wprowadzenie wolności gospodarczej dało impuls do powstawania pierwszych spółek akcyjnych i pierwszych banków¹⁸⁹³, a właściciele zakładów mieli możliwość pożyczania pieniędzy by zakładać nowe fabryki. Za rządów Oskara zaczęto budować kolej żelazną (pierwsze szyny zaczęto budować na linii Göteborg -Jonsered i Malmö-Lund w 1856 r.), w 1853 r. założono pierwszą linię telegraficzną ze Sztokholmu do Uppsali, a w 1855 r., poprzez kabel który biegł pod Öresund,

¹⁸⁸⁷ Ibidem, s. 132.

¹⁸⁸⁸ „Var socken och stad var skyldig att föda sina egna fattiga”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 55.

¹⁸⁸⁹ L. Ernemar, J. Strömqvist, *Kung Carl XVI Gustaf 75 år. Vår kungafamilj i fest och vardag 2021*, Slovenien 2021, s. 23.

¹⁸⁹⁰ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 55.

¹⁸⁹¹ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 314.

¹⁸⁹² Ibidem, s. 317.

¹⁸⁹³ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 54.

Szwecja została połączona z resztą Europy¹⁸⁹⁴. Co prawda, za te reformy odpowiedzialny był parlament, jednak to Oskar jako monarcha stał się symbolem przemian.

Co do reform w sektorze rolnictwa, najwięcej skorzystali właściciele ziemscy i potężni rolnicy. Mniejsi farmerzy nie mieli nic innego do zaoferowania jak tylko swoją pracę na roli, albo musieli uciekać do miast. Fala, która docierała do Sztokholmu w poszukiwaniu pracy spotkała się z brudnymi, ciasnymi, niebezpiecznymi obszarami miejskimi, wypełnionymi bezrobotnymi i borykającymi się z alkoholizmem mężczyznami na ulicach stolicy. Doszedł do tego wzrost społeczeństwa z 2,5 milionów, kiedy Oskar był księciem koronnym, do 3,8 milionów, kiedy umarł w 1859 r. Atmosferę tego czasu najlepiej wyraził Esaias Tegnér, który wskazał na najpilniejsze potrzeby Szwedów – „pokój, szczepionki i ziemniaki”¹⁸⁹⁵. Wobec powyższych problemów i wyzwań, jedynym sposobem utrzymania stabilnej sytuacji w państwie, była silna władza centralna, czyli monarcha, który ograniczony, mógłby nie zapobiec chaotycznym wydarzeniom dziejącym się w Europie.

Pytania postawione w pierwszym rozdziale pracy doktorskiej w następujący sposób opisują stanowisko monarchy w stosunku do legislatywy:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą?** Oskar zaczął popierać do pewnego stopnia wartości reprezentowane przez środowiska liberalne, których pominięcie mogłoby mieć fatalne skutki dla stanu Korony. Monarcha przyzwalał na powolną reformę parlamentu, oddalając widmo obalenia monarchii, postrzeganej jako skostniałej instytucji.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Król nadal dominował w sektorze władzy ustawodawczej, jednakże w tym samym czasie rósł w siłę parlament odpowiedzialny za reformy państwowe.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** O osłabieniu władzy królewskiej zadecydowała radykalizowana postawa Oskara i pozwolenie na otwarcie ognia do protestującego tłumu. Wspomniane przedsięwzięcie nie przyczyniło się *sensu stricto* do zmian prawnych, jednak wpłynęły na postrzeganie Korony jako nieustępliwej instytucji. Na wzmocnienie pozycji króla miały wpływ humanitarne podejścia do reform prawnych.

¹⁸⁹⁴ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 56.

¹⁸⁹⁵ „freden, vaccinet och potäterna”, ibidem.

4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** O ile żadnych regulacji prawnych nie wprowadzono względem regulacji stosunków między Koroną a parlamentem, to zdecydowanie na postrzeganie panującego wpływ miały wydarzenia na arenie międzynarodowej, jak rewolucja lutowa w Paryżu w 1848 r., wojna duńsko-niemiecka o Szlezwik i Holsztyn w latach 1848–1851, wybuch powstania w Czechach i na Węgrzech oraz wprowadzenie dwuizbowości lub jednoizbowości w państwach europejskich.

5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W danym przedziale czasowym zajęto się jedynie reformami parlamentu, jak ustanowienie cykliczności spotkań parlamentarzystów.

Za Oskara, znaczenie parlamentu systematycznie rosło, nie tylko jako organu odpowiedzialnego za wdrażane reformy, lecz także jako głównego rzecznika uciśnionego narodu, który nie był w pełni reprezentowany. Relacja między królem a Riksdagiem w latach rządów syna Karola XIV Jana to relacja między królem a narodem, która obracała się wokół zagadnienia parlamentarizm i reformy prawa wyborczego. Monarcha stał się symbolem klasy wyższej, niechętniej wprowadzenia zmian, co zaprzecza tradycyjnemu pojmowaniu roli panującego jako przedstawiciela całego państwa. Zaniedbanie strony wizerunkowej przyczyniło się do łatwiejszej implementacji nastrojów rewolucyjnych w Szwecji, które wzbudziły panikę na dworze królewskim i zbliżyły państwo do wprowadzenia republiki. Walka o parlamentarizm do momentu jej całkowitego wprowadzenia w państwie szwedzkim będzie głównym czynnikiem regulującym stosunki między tronem a Riksdagiem.

Pojęcie „parlamentaryzmu”¹⁸⁹⁶ weszło do języka szwedzkiego, jak i fińskiego, w latach 50. XIX wieku¹⁸⁹⁷. W liberalnym tygodniku z 1853 r. pojmowano parlamentarizm jako „całkowicie możliwy w Szwecji, jednak nie wymagany zgodnie z konstytucją” [tłum. B. Bieniek]¹⁸⁹⁸. W 1857 r. w oficjalnym rządowym wydaniu prasowym „Post- och Inrikes Tidningar” powiązano parlamentarizm z brytyjskim samorządem, lecz także jako „zachcianka” partii i prasy, które proponują nieograniczoną liczbę reform, a którym trzeba się

¹⁸⁹⁶ W XIII wieku posługiwano się w oficjalnych dokumentach łacińskim terminem *parlamentum*, kiedy to na zebraniach pojawiał się król i razem z reprezentantami stanu arystokratycznego oraz duchowieństwa prowadził negocjacje, tzw. *parlamentum generale danorum*. Poczynając od XVIII wieku, nazwa „parlament” stosowana była głównie przez francuskie i brytyjskie instytucje ustawodawcze, jak i sędownicze. W późnym XIX wieku „parlamentaryzm” zyskał na znaczeniu podczas debat na temat państwowych zagadnień, U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 101.

¹⁸⁹⁷ N. Stjernquist, *Varför behövs nordiskt samarbete kring parlamentarismforskning?*, [w:] ”Parlamentarismen i de nordiska länderna. En egen modell”, ed. N. Stjernquist, Stockholm 1995, s. 9; U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 103.

¹⁸⁹⁸ “completely possible in Sweden, but not required according to the constitution” [tłum. U. Jakobsen, J. Kurunmäki], U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 103.

przeciwstawić¹⁸⁹⁹. Jak zatem widać, oba stanowiska – opozycyjne (liberalne) i rządowe (konserwatywne) – nie postrzegały parlamentaryzmu, jako niezbędny dla Szwecji fundament zdrowo rozwijającego się państwa, wręcz przeciwnie, jako wyraz braku umiaru w postrzeganiu tego co podmiot państwowy potrzebuje. Christoffer Jacob Boström twierdził, że państwo jest metafizycznym, duchowym bytem, które ma reprezentować interes wszystkich ludzi. Z tego powodu, istotne jest, aby organy państwa, przede wszystkim władza królewska, rząd i służba cywilna, znajdowały się ponad sprzecznymi interesami grup i partii. Parlamentaryzm, który oznaczał uwikłanie władzy w walkę interesów i walki partyjne, musiał zostać odrzucony¹⁹⁰⁰. Jak wskazują Uffe Jakobsen i Jussi Kurunmäki, demokracja parlamentarna w nordyckich krajach wywodzi się z zebrań z czasów wikingów – *thingów*¹⁹⁰¹. Ta odmiana parlamentaryzmu zakładała kooperację między instytucjami władzy a ludem, a nie ograniczaniem jednej strony na rzecz umacniania drugiej. To co wywołało krytykę przeciwko parlamentaryzmowi w Szwecji, to sama polityczna rywalizacja o parlamentarną demokratyzację. Klasyczny niezmienny europejski parlamentaryzm nie mógł zostać wprowadzony w Szwecji, a po drugie, był on postrzegany nie jako możliwość reprezentacji całego królestwa, lecz jako narzędzie do walki z przeciwnikami władzy centralnej. Parlamentaryzm powiązany był zatem z prawami wyborczymi i systemem wyborczym państwa. Prawica wołała system proporcjonalny, aby zabezpieczyć sobie większość w wyższej izbie i pewnego rodzaju mniejszość w izbie niższej. Liberałowie i Socjaldemokraci preferowali system większościowy, aby osiągnąć silny mandat w niższej izbie. Przywódca liberałów i zarazem premier Karl Staaff oraz socjaldemokrata Hjalmar Branting opowiadali się za tzw. „parlamentaryzmem izby niższej”, którego celem było umocnienie izby niższej, aby zerwać więź jaka łączyła konserwatystów w izbie wyższej z królem¹⁹⁰².

Dwuizbowy parlament prędzej czy później musiał zostać wprowadzony w Szwecji. Nils Sternquist wskazał, że to trzy francuskie rewolucje z 1789, 1830 i 1848 r. wpłynęły na

¹⁸⁹⁹ “the need to stand against demands for unlimited reforms stemming from the parties and the press”, *Post-och Inrikes Tidningar*, 15 stycznia 1857 <http://magasin.kb.se>(dostęp:20 maja 2024); Uffe Jakobsen and Jussi Kurunmäki, “U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*”, s. 103.

¹⁹⁰⁰ L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 94.

¹⁹⁰¹ Narracja „nordyckiej” odmiany demokracji zaczęła być popularna w XIX wieku, a potem w latach 30. XX wieku, a także po II wojnie światowej i podczas zimnej wojny, U. Jakobsen, *Inventions and Developments of Democracy: The Approach of Conceptual History*, [w:] “European Political Science” 9 (3), 2010, s. 316 – 327; J. Kurunmäki, J. Strang, *Introduction: “Nordic Democracy” in a World of Tensions*, [w:] “Rhetorics of Nordic Democracy”, red. J. Kurunmäki, J. Strang, Helsinki 2010; U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 100.

¹⁹⁰² U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 107.

ustanowienie bikameralnego Riksdagu w Szwecji¹⁹⁰³. Z drugiej strony, Szwecja znajdowała się pod presją wdrożenia nowego parlamentarnego rozwiązania, w wyniku wprowadzenia dwuizbowości lub jednoizbowości w innych państwach. Anglia, pod wpływem rewolucji francuskiej, przeprowadziła w 1832 r. reformę, która usunęła z niższej izby większość wybraną w tzw. „zgniłych okręgach wyborczych” (*rotten boroughs*) i nadała prawo głosu klasie średniej¹⁹⁰⁴, We Włoszech w 1848 r. król Sardynii wydał konstytucję, ustanawiającą dwuizbowy parlament, w którym jedna izba składa się z senatu wybieranego przez króla, a druga stała się Izbą Deputowanych¹⁹⁰⁵. W Holandii, za Napoleona znanej jako Republika Batawska, w 1798 r. uchwalono konstytucję, która wprowadziła jedną izbę, a spośród jej członków, wybierano skład drugiej izby¹⁹⁰⁶. Belgia po rewolucji lipcowej oderwała się do Niderlandów i uchwaliła nową konstytucję, ustanawiając dwuizbowy parlament¹⁹⁰⁷. Bikameralizm wprowadzono także w Szwajcarii w 1848 r. i w 1861 r. w Austrii¹⁹⁰⁸.

To co przyspieszyło proces szwedzkiej reformy parlamentarnej to bez wątpienia silna opinia prasowa zawierająca akcenty biurokratycznego reformizmu, pro-skandynawskie sentymenty i prądy narodowego liberalizmu z elementami tendencji zjednoczeniowych, których usposobieniem był dla Szwedów Giuseppe Garibaldi (1807 – 1882)¹⁹⁰⁹. Szwedzi obserwowali zmiany zachodzące w państwach Europy, uświadamiając sobie konieczność dokonania transformacji w łonie szwedzkiego Riksdagu. Szukając odpowiedniego wzorca, w Szwecji odwołano się do dominujących w XIX – wiecznej Europie trzech modeli parlamentarnych – brytyjskiego parlamentu, amerykańskiego kongresu¹⁹¹⁰ i belgijskiej reprezentacji ludowej. W bliskim środowisku Szwecji istniał jeszcze czwarty wzór – norweski Storting. W Norwegii, konstytucja uchwalona w 1814 r. zakładała jednoizbowy parlament z narodową reprezentacją, zachowując popularny wówczas trend wprowadzenia elementów

¹⁹⁰³ Konstytucja Francji z 1791 r. zakładała ustawodawcze zgromadzenie składające się tylko z jednej izby. W 1793 r. jakobińska ustawa zasadnicza utrzymała jednoizbowość opartą tym razem na powszechnym prawie wyborczym. Konstytucja z 1795 r. przywróciła cenzus i powołała parlament z dwiema izbami wybranymi w bezpośrednich wyborach. Wraz z zamachem stanu Napoleona w 1799 r., dokonano podziału władzy na cztery kolegia. W 1814 r. Ludwik XVIII wydał konstytucję powiązaną z reprezentacją ludową, zakładającą dwie izby zgodnie z angielskim modelem. W 1848 r. uchwalono konstytucję, w której ustanowiono unikameralny parlament oraz powszechne wybory. Cztery lata później, w 1852 r., konstytucja za Napoleona III nadała władzę ustawodawczą parlamentowi, N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 14 – 15.

¹⁹⁰⁴ „Zgniłymi okręgami wyborczymi” nazywano te okręgi, które utrzymywane były przez monarchę lub arystokratów, aby zagwarantować sobie miejsce w Izbie Gmin, ibidem, s. 14.

¹⁹⁰⁵ Ibidem, s. 15.

¹⁹⁰⁶ Ibidem.

¹⁹⁰⁷ Ibidem, s. 16.

¹⁹⁰⁸ Ibidem, s. 17.

¹⁹⁰⁹ U. Jakobsen, J. Kurumäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 104.

¹⁹¹⁰ Amerykański model znany by dzięki działalności Tocquevilla, którego twórczość została przetłumaczona w latach 1839 – 1846. Wpływy amerykańskiego modelu dostrzegalne są w wyborze izby wyższej przez komunalne lub regionalne korporacje, N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 19.

bikameralizmu. Storting podzielony został na Lagting, wybierany przez Storting i Odelsting. Jeżeli te dwa oddziały nie mogły dojść do porozumienia, Storting podejmował decyzje większością 2/3 głosów. Ponadto, Stortingu nie można było rozwiązać¹⁹¹¹. Norweski model zatem był jednoizbowy, ale zakładał wewnętrzny podział na dwie części.

Im bliżej lat 60., tym bardziej zdawano sobie sprawę z potrzeby wprowadzenia zmian na gruncie reformy parlamentarnej¹⁹¹². Już w latach od 1820–1865 przeprowadzano w Szwecji częściowe reformy w celu zniesienia stanowości, uprawniając m.in. akademików do zasiadania w parlamencie¹⁹¹³. Mieszczanie uzyskali taki przywilej w latach 1828–1830 dla pięciu przemysłowców, a właściciele nieruchomości w miastach uzyskali prawa wyborcze. A zatem, spora część zmożonej inteligencji mogła zacząć zasiadać w Riksdagu¹⁹¹⁴ i brać udział w politycznym mechanizmie podejmowania decyzji o randze państwowej. Jednak nadal występowała poważna przeszkoda uniemożliwiająca wykorzystanie pełnego potencjału parlamentu, tj. czterostanowość. Szwedzki parlament składał się ze szlachty, kleru, mieszczan i chłopstwa¹⁹¹⁵. niesprawiedliwość czterostanowego parlamentu sprowadzała się do niedostatecznej reprezentacji dominujących grup społecznych. Tylko 1% szwedzkiego społeczeństwo wyposażone było w prawa do bycia reprezentowanym w trzech wyższych stanach. W klasie chłopskiej kryterium spełniali tylko właściciele ziemscy¹⁹¹⁶. Sto tysięcy mieszczan zarejestrowanych w Szwecji wyposażonych było tylko w jeden parlamentarny głos, tak samo jak włościanie liczących ok. dwóch milionów. W tym samym czasie zwiększyła się liczba tych¹⁹¹⁷, którzy nie byli zaliczani ani do mieszczan, ani do chłopów. Pozbawieni oni byli w dalszym ciągu głosu w parlamencie, pomimo nagromadzenia sporego kapitału¹⁹¹⁸. Po drugie, argumentami za wprowadzeniem dwuizbowego Riksdagu było dążenie do ustanowienia balansu między legislatywą a egzekutywą oraz by izba wyższa stanowiła gwarant ciągłości, w celu zapobiegnięcia jednostronnym i pochopnym decyzjom, mając na uwadze znaczenie wyedukowanych i zamożnych grup społecznych¹⁹¹⁹. Poniekąd, dążenie do wprowadzenia demokracji przedstawicielskiej w Szwecji bazowało na poglądzie Johna Stuarta Milla (1806–

¹⁹¹¹ Ibidem, s. 17 – 18.

¹⁹¹² J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 217.

¹⁹¹³ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 319.

¹⁹¹⁴ Ibidem.

¹⁹¹⁵ A. Brusewitz, *Representationsfrågan vid 1809-10 års riksdag. En inledning till representationsreformens historia*, Uppsala 1913, s. 127 – 150; A. Sundin, *Att öppna ett fönster – och lämna det på glänt*, [w:] "Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv", ed. M. Brundin, M. Isberg, Stockholm 2009, s. 129.

¹⁹¹⁶ N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 24.

¹⁹¹⁷ F. Morzycka, *Z dalekiej północy...*, s. 71.

¹⁹¹⁸ Ibidem, s. 72.

¹⁹¹⁹ J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

1873) zawartym w dziele „O rządzie przedstawicielskim” z 1861 r. Według Milla, każdy obywatel powinien chociaż raz być powołany na urząd publiczny. Miałoby to pomóc jednostkom uświadomić sobie wagę ponoszenia odpowiedzialności za siebie, ale także w szerszym zakresie, za dobro obywateli. Ponadto uczestniczenie w życiu politycznym umożliwia reprezentowanie i wysłuchanie wszystkich opinii¹⁹²⁰.

Nie bez znaczenia był szwedzki nacjonalizm, którego istota zasadzała się na wprowadzeniu parlamentaryzmu w Szwecji, jako formy społecznej reprezentacji. Narodowo-liberalny program pojmowano jako przejaw nacjonalizmu, który miał charakter rewanżystyczny i antyrosyjski, a w latach 40. i 50. XIX wieku skandynawistyczny oraz antyniemiecki. Nacjonalizm w swoim założeniu obracał się głównie wokół idei transformacji czterostanowego parlamentu w dwuizbowy zgodnie z założeniami liberalnych idei¹⁹²¹. Coraz więcej żądań wysuwała klasa średnia, domagająca się wyjścia ze struktury systemu cechowego, a także czynnego udziału w decydowaniu o sprawach państwa. Wierzono, że tylko nowa konstytucja jest w stanie zapewnić lepszy status klasom pominiętym w reprezentacji¹⁹²². Innej przyczyny w rodzeniu się nacjonalizmu¹⁹²³. Lars Petterson dopatruje się w utracie Finlandii¹⁹²⁴, zmniejszeniu granic państwa oraz rozkładu więzi społecznych, a także obecności relacji społeczeństwa korporacyjnego. Kryzys pojawił się na poziomie jednostki, którą wypełnić mogła tylko zaktualizowana forma wspólnoty¹⁹²⁵. Ostatnie dekady XIX wieku były okresem prawdziwego nacjonalizmu państwowego, gdzie bycie częścią narodu kształtowało kolektywną tożsamość jednostki w miejsce dotychczasowych więzi rodzinnych, wiejskiej społeczności czy członkowska w korporacyjnym stanie lub cechu¹⁹²⁶. Na przełomie XIX i XX wieku patriotyczni aktywiści zaczęli koncentrować się na sile instrumentów narodu, jak narodowy hymn, flaga, kostiumy, pieśni czy muzea¹⁹²⁷. Nacjonalizm oznaczał zatem próbę pojmowania państwa jako wspólnotę połączoną wspólną historią, zwyczajami i symbolami i wspólnym mechanizmem

¹⁹²⁰ M. Hagevi, *Sweden: Between participation Ideal and Professionalism* [w:] “The Political Class in Advanced Democracies”, ed. J. Borchertand, J. Zeiss, New York 2003, s. 352.

¹⁹²¹ L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 977.

¹⁹²² Ibidem.

¹⁹²³ Włoskie ruchy narodowowyzwoleńcze za Garibaldiego były wzorem dla szwedzkich nacjonalistów. Uważano, że kluby strzeleckie uratują Szwecję przed obcymi siłami. Kluby te po pierwsze zaczęły fundować budowę pomników publicznych na cześć np. Karola XII i Engelbrekta. Po drugie, członkowie uważali, że reorganizacja sił zbrojnych i uzbrojenie to podstawy zjednoczenia ludzi i harmonii społecznej. Ruch w 1865 r. osiągnął 40 tys. członków, ale dziesięć lat później większość z klubów została rozwiązana, L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 989 – 990.

¹⁹²⁴ Utrata Finlandii miał ważne znaczenie strategiczne szczególnie dla Sztokholmu, zaopatrywanego w fińską żywność i drewno, Ibidem, s. 977.

¹⁹²⁵ Chłopi z Dalarny czy Småland nie postrzegali siebie jako Szwedów, ibidem.

¹⁹²⁶ Ibidem, s. 978 – 979.

¹⁹²⁷ Ibidem, s. 979.

podejmowania decyzji. Zabrakło jednak postrzegania monarchy jako unifikatora. XIX – wieczny panujący nie był rozważany w kategoriach integracji narodowej. Wręcz przeciwnie, traktowany był jako przeciwnik dokonania dziejowego przełomu w pojmowaniu wartości narodu¹⁹²⁸.

Można zatem podsumować, że szwedzka debata na temat parlamentaryzmu odbywała się na kilku płaszczyznach. Pierwsza odnosiła się do zwiększenia reprezentacji szwedzkiego społeczeństwa. Druga, do nadania większego wpływu stronnictwom politycznym na regulowanie spraw państwowych. Trzecia, skierowana była w stronę osłabienia instytucji monarchy. Czwarta płaszczyzna ukształtowana została przez wydarzenia międzynarodowe i dążenie do podążania za dominującymi wówczas modelami sprawowania władzy.

Bikamerlany Riksdag stał się rzeczywistością dopiero za rządów premiera Louisa De Geera w 1866 r.¹⁹²⁹ W 1862 r. do De Geera trafiła podpisana przez 38 tys. Szwedów petycja o przeprowadzenie reformy parlamentarnej. Premier wówczas zagroził, że jeżeli parlament nie poprze jego projektu reformy Riksdagu, poda się on do dymisji. Projekt ministra zakładał utworzenie bikameralnego parlamentu, gdzie izbę niższą mieli stanowić mieszczenie i chłopci, a wyższa będzie pochodzić z wyborów pośrednich, co spotkało się ze sprzeciwem **Karola XV** (1859 – 1892), który chciał zachować osobisty wpływ na konstrukcję izby wyższej składającej się ze zwolenników wartości konserwatywnych¹⁹³⁰. W mowie na temat dwuizbowego parlamentu wygłoszonej w 1863 r., De Geer nawoływał, by dwie izby miały zagwarantowane równe prawa, ale z różnymi wymogami głosowania, uprawnieniami i systemem odnowienia członkostwa. Pierwsza miała być wybierana przez zgromadzenia hrabstw, a druga bezpośrednio przez mężczyzn, którzy spełniają kryteria majątkowe, co sprawiało, że mechanizm głosowania faworyzował pracowników cywilnych i właścicieli farm. W propozycji premiera znalazła się także zapowiedź corocznego zwoływania Riksdagu¹⁹³¹. Założeniem polityka było dotarcie i przekonanie każdej grupy interesu. Ze wsparciem chłopów, mieszczan i większości szlachty, Komisja Konstytucyjna przyjęła propozycję jako „oczekująca poprawka konstytucyjna”. Nie było jednak przesądzone, czy Riksdag przyjmie propozycję premiera¹⁹³².

¹⁹²⁸ Zjednoczenie kraju łączyło się z technologicznym postępem. W 1852 r. rozpoczęto budowanie linii telegraficznych z ujednoliconymi na terenie całego kraju opłatami pocztowymi w 1855 r. W 1860 r. zniesiono paszporty wydawane przez miejskie rady w miastach, a we wsiach przez królewskiego szeryfa (*kronofogde*), Ibidem, s. 986.

¹⁹²⁹ T. Högsta, *Alla tiders statsministrar från Louis De Geer till Göran Persson*, Falköping, 2001, s. 9.

¹⁹³⁰ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 319 – 320.

¹⁹³¹ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 191.

¹⁹³² Ibidem.

To co się działo w izbie szlacheckiej 7 grudnia 1865 r., gdzie toczyła się debata na temat reformy parlamentu, najlepiej przedstawił w satyrycznej formie August Strindberg w „Det nya riket”: „Tak wiele tu gadano bzdur, tyle fałszowano szwedzkiej historii, tyle szowinizmu, pobrzękiwania szabelką, wykopywania bębnow, Lipska i Lützen, nawet Połtawy, Hannibala i Karola XII, Gustawa II Adolfa i Epaminondasa, Tocqueville’a i Guizota, teorii rządu Boströma, Stuartów i Wazów, ale przede wszystkim i w końcu: szwedzkiego ludu. Ileż błyskotliwej ignorancji, ileż glos i wersetów z Wergiliusza, Esaiasa Tegnéra, Horacego, Homera...Starzy oficerowie pułkowi położyli się jak woły na ławie rzeźnej, ofiarowali swoje serca na ołtarzu ojczyzny, przeklinali siebie, że ojczyzna upadnie wraz z nimi....Niektórzy owinęli się w szwedzki sztandar narodowy i padli pokotem z 25 szwami sztyletowymi przed marszałkiem, inni rzucili się na kolana i modlili się do butów Karola XII, ale najbardziej patriotyczni wyrażali swoją namiętną miłość do ojczyzny jak łosie w okresie rykowiska” [tłum. B. Bieniek]¹⁹³³. Żarliwa debata doprowadziła do ostatecznego głosowania. Za przyjęciem poprawki opowiedziało się 361 głosujących, a przeciwko wystąpiło 294 parlamentarzystów. Ultrakonserwatywny członek izby skomentował powyższy wynik, tym że liczba 361 głosów to taki sam wyniki jaki uzyskano za skazaniem Ludwika XVI na śmierć podczas rewolucji francuskiej¹⁹³⁴. co tylko potwierdzało stosunek prawicowców do reformy demokratycznej. Bardziej pozytywną wypowiedź przedstawił hrabia Gustaf Lagerbjelkes: „Prawa mogą się zmieniać, prawa mogą wygasać, ale obowiązki wobec ojczyzny pozostają, i jeśli te obowiązki są dobrze wypełniane, prawdziwa szlachta nie dba o to, gdzie w społeczeństwie jest jej miejsce” [tłum. B. Bieniek]¹⁹³⁵.

Kilka dni po głosowaniu, rozczarowany król poinformował 200 parlamentarzystów o dodanie królewskich, osobistych zastrzeżeń do protokołu, aby przyszłe generacje nie pozwały konserwatywnych polityków o wprowadzenie tak radykalnej i szkodliwej reformy¹⁹³⁶. Monarcha zatem pokornie przyjął wyniki głosowania, łagodząc antagonizm między monarchią

¹⁹³³ „Så mycket smörja här pratades, så mycket förfalskad svensk historia, så mycket chauvinisim, sabelskrammel, uppgrävningar trumvirklar, Leipzig och Lützen, till och med Poltava, Hannibal och Karl XII, Gustaf II Adolf och Epaminondas, Tocqueville och Guizot, Boströms statslära, Sturar och Vasar, men först och sist: svenska folket. Huru mycket lysande okunnighet, huru många glosor och verser ur Vergilius, Esaias Tegner, Horatius, Homeros...Gamla regementsofficerare lade upp sig som oxar på slaktbänken, erbjöd sina hjärtan på fosterlandets altare, förbannade sig på att fosterlandet skulle störta samman med dem...Somliga svepte sig i det svenska riksbaneret och föllo framstupa med 25 dolkstygn framför lantmarskalken, andra kastade sig på knä och gjorde bön vid Karl XII:s stövlar, men de allra mest patriotiska framröto sin passionerade kärlek till fosterlandet som älgar i brunstiden”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 153.

¹⁹³⁴ Ibidem.

¹⁹³⁵ ”Lagar kunna förändras, rättigheter kunna upphöra men kvar stå plikterna mot fäderneslandet, och bliva dessa plikter väl uppfyllda, föga bekymrar det den sanna adeln, var uti samhället dess plats ställes”, L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 83.

¹⁹³⁶ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 154.

a rodzącym się kapitalizmem¹⁹³⁷, aczkolwiek, aby wyrazić swoje rozczarowanie i gorycz, musiał zaznaczyć, że zarówno on, jak i inni konserwatyści są pozbawieni winy, jeżeli chodzi o zmianę parlamentarną, postrzeganą jako karygodny błąd dokonany przez liberałów. Choć dla stronnictwa pro-królewskiego, zmiana struktury parlamentu oznaczała porażkę państwa szwedzkiego, dla liberałów była to zapowiedź skutecznego procesu dalszej modernizacji i reformacji państwa. Nils Stjernquist określił ustanowienie dwuizbowego parlamentu, jako „jeden z największych kompromisów w szwedzkiej historii politycznej” [tłum. B. Bieniek]¹⁹³⁸.

W związku ze zmianą organizacji parlamentu konieczne było dokonanie zmian w Akcie o formie rządu oraz uchwalenie w grudniu 1865 r. nowego Regulaminu Riksdagu (*Riksdagsordningen*, RO), który wszedł w życie 22 czerwca 1866 r. Już we wstępie RO zaznaczono, że Riksdag reprezentuje naród szwedzki w dwóch izbach z równymi kompetencjami i władzą we wszystkich sprawach (§1 RO, §49 RF)¹⁹³⁹. Parlament zbierał się co roku 15 stycznia lub następnego dnia, jeżeli wypadało święto, co łączyło się z organizacją wyborów, a izbom nadano określony czas pracy¹⁹⁴⁰. Ponadto parlament zbierał się, kiedy król uznał to za konieczne (§2 RO)¹⁹⁴¹. Członkowie obu izb parlamentu mianowani byli w wyniku wyborów na określony czas. Król mógł przed upływem mandatu zarządzić nowe wybory w całym kraju do jednej lub obu izb (§3 RO)¹⁹⁴². Parlament zajmował się sprawami przedstawionymi w związku z zebraniem Riksdagu lub w inny sposób regulowany przez króla (§49 RF)¹⁹⁴³. W 1909 r. zawarto, że parlamentarzyści wybierani są w zgodzie z procedurą parlamentu oraz specjalną ustawą, która została wspólnie uchwalona przez monarchę i Riksdag (§49 RF)¹⁹⁴⁴. W 1969 r. ustalono, że Riksdag składać się będzie z 350 członków, mianowanych w drodze wyborów na trzyletnią kadencję, zgodnie z wytycznymi regulaminu parlamentu i specjalnego statutu ustanowionego przez monarchę i Riksdag (§49 RF)¹⁹⁴⁵.

Obowiązujący system wyborczy oparty był na modelu proporcjonalnym (§14 RO)¹⁹⁴⁶. Jeżeli monarcha postanowi zarządzić nowe wybory lub w inny sposób poseł złoży w drugiej izbie rezygnację przed upływem kadencji, oznaczało to konieczność przeprowadzenia nowych

¹⁹³⁷ M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 50.

¹⁹³⁸ ”en av de stora kompromisserna i svensk politisk historia”, T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 83.

¹⁹³⁹ *Riksdagsordningen z 1866, Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 242, 331.

¹⁹⁴⁰ J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

¹⁹⁴¹ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 332.

¹⁹⁴² *Ibidem*.

¹⁹⁴³ *Ibidem*, s. 243.

¹⁹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁴⁵ *Ibidem*, s. 244.

¹⁹⁴⁶ *Ibidem*, s. 334; N. Stjernquist, *Tvåkamartiden...*; J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

wyborów na pozostałą kadencję (§15RO)¹⁹⁴⁷. Posłami parlamentu mogli być szwedzcy obywatele wyznający doktrynę chrześcijańsko-protestancką (§26 RO)¹⁹⁴⁸. Członkowie pierwszej (wysokiej) izby powoływani byli na dziewięcioletnią kadencję (w 1909 r. zredukowana do sześciu lat, a w 1921 r. wydłużona do ośmiu lat) przez założone w 1862 r. *landstingi*, czyli Radę Powiatu lub Radę Miejską w miastach, które nie wchodziły w skład Rady Powiatu. *Landstingi* to regionalne parlamenty obierane w sposób bezpośredni przez najzamożniejsze grupy społeczne¹⁹⁴⁹. Liczbę członków do izby wybierało się zależnie od liczby ludności na danym obszarze (§6 RO)¹⁹⁵⁰. W wyborach do Rad Powiatu i Rad Miejskich faworyzowano zamożnych obywateli, co sprawiło, że właściciele ziemscy i wysocy urzędnicy zdominowali pierwszą izbę¹⁹⁵¹. Członkami pierwszej izby mogli zostać wyłącznie mężczyźni, którzy ukończyli 35 rok życia i przez co najmniej trzy lata posiadali bezpośrednio przed wyborami majątek o minimalnej wartości 80 tys. riksdalerów lub opodatkowany na wysokość co najmniej 4 tys. riksdalerów rocznego dochodu z kapitału lub pracy (§9 RO)¹⁹⁵². Trzeba było także wykazać, że mieszka się w danym okręgu wyborczy¹⁹⁵³. Jeżeli ktoś wyraził niezadowolone z wyboru członków do parlamentu przeprowadzanych przez Radę Powiatu lub Miasta posiadał możliwość złożenia skargi do króla (§11RO)¹⁹⁵⁴. Prawo głosowania w odniesieniu do izby wyższej przysługiwało na terenie gminie osobie, która zamieszkuje dany obszar, uprawniona jest do głosowania w generalnych sprawach gminy, jest właścicielem lub posiada ustawowe prawo dysponowania nieruchomością na terytorium kraju lub miasta o wartości co najmniej 1 tys. riksdalerów albo na całe życie albo na co najmniej 5 lat dzierżawi nieruchomości rolne o wartości nie mniejszej niż 6 tys. riksdalerów bądź płaci państwu licencję wynoszącą około roczny dochód wysokości co najmniej 800 riksdalerów (§14 RO)¹⁹⁵⁵.

Drugą (niższą) izbę tworzyło 190 członków z trzyletnim mandatem (po zmianach w 1919 r. mandat wydłużono do czterech lat) (§13 RO)¹⁹⁵⁶ wybieranych bezpośrednio, przy czym prawo głosu przyznano 20% mężczyznom¹⁹⁵⁷ (od 1894 r. wyższa izba składała się ze 150 członków a niższa z 230, a z nich ośmiu było wybieranych przez miasta, a 150 pochodziło z wiejskich obszarów). Członkami drugiej izby mogli zostać tylko mężczyźni, którzy ukończyli 25 lat

¹⁹⁴⁷ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 334.

¹⁹⁴⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 338.

¹⁹⁴⁹ T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 911.

¹⁹⁵⁰ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 332.

¹⁹⁵¹ F. Morzycka, *Z dalekiej północy...*, s. 72.

¹⁹⁵² *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 333; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 320.

¹⁹⁵³ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*; J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

¹⁹⁵⁴ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 333.

¹⁹⁵⁵ *Ibidem*, s. 334; N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*; J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

¹⁹⁵⁶ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 334.

¹⁹⁵⁷ T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 911.

i posiadali przez co najmniej rok przed wyborami prawo do głosowania w gminie lub jednym z organów gminy, z których zostali oni wybrani (§19 RO)¹⁹⁵⁸. Jeżeli ktoś był niezadowolony z wyboru członka drugiej izby, istniała możliwość przedstawienia niezadowolenia komendantowi królewskiemu. Jeżeli decyzja komendanta nie była satysfakcjonująca, w terminie ośmiu dni od jej otrzymania można było złożyć skargę do króla (§22 RO)¹⁹⁵⁹.

Przewodniczącego izb (*talman*) i wicemarszałków (*vicetalman*) mianował król (§52 RF)¹⁹⁶⁰ co utrzymało się do 1921 r. Talmanowie i ich zastępcy przed królem składali przysięgi: „Tak mi dopomóż Bóg, ze wszystkich sił będę podtrzymywał i bronił władzy królewskiej i praw Riksdagu” [tłum. B. Bieniek]¹⁹⁶¹. W 1921 r. ustalono, że każda z izb powoływała swojego przewodniczącego oraz dwóch wiceprzewodniczących. W 1969 r. Riksdag dokonywał nominacji, zgodnie z regulaminem parlamentu, przewodniczącego oraz dwóch wiceprzewodniczących (§52 RF)¹⁹⁶². Każda izba miała obowiązek powiadomić monarchę o wakatach w izbach, które musiały zostać obsadzone w tej kadencji parlamentu lub w następnej w drodze wyborów (§28 RO)¹⁹⁶³. Król posiadał prawo zawiesić obrady parlamentu i ogłosić nowe miejsce zebrania się Riksdagu, kiedy miały miejsce takie wydarzenia, jak napaść wroga, zaraza lub inne ważne przeszkody utrudniające lub stwarzające zagrożenia dla Riksdagu, jego wolności i bezpieczeństwa (§31RO)¹⁹⁶⁴.

Parlament nie mógł zostać rozwiązany przed upływem czterech miesięcy, chyba, że król, kierując się Regulaminem parlamentu, zarządził nowe wybory do obu izby bądź jednej z nich. Riksdag zbierał się w okresie trzech miesięcy od rozwiązania poprzedniego parlamentu i nie mógł zostać rozwiązany przez monarchę wcześniej niż po czterech miesiącach od rozpoczęcia kolejnego posiedzenia (§109 RF)¹⁹⁶⁵. W 1949 r. dodano, że jeżeli Riksdag ulegnie rozwiązaniu, musi on zebrać się w terminie trzech miesięcy od rozwiązania i nie może zostać ponownie rozwiązany przez Koronę wcześniej niż po czterech miesiącach od rozpoczęcia ostatniego posiedzenia. W 1969 r. dodano, że monarcha zarządza nowe wybory do parlamentu na wniosek premiera. Po wyborach, zarządzenie nowych wyborów nie mogło mieć miejsca nie wcześniej niż po upływie pięciu miesięcy od pierwszego posiedzenia nowego parlamentu. Jeżeli nastąpi

¹⁹⁵⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 336.

¹⁹⁵⁹ *Ibidem*, s. 337.

¹⁹⁶⁰ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 249.

¹⁹⁶¹ „så sant mig Gud hjälpe till liv och själ med all min förmåga upprätthålla och försvara konungamakten och riksdagen rättigheter”, S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 144.

¹⁹⁶² *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 249.

¹⁹⁶³ *Ibidem*, s. 338.

¹⁹⁶⁴ *Ibidem*, s. 339.

¹⁹⁶⁵ *Ibidem*, s. 321.

ogłoszenie nowych wyborów, wówczas posiedzenie parlamentarnego organu może ulec przerwaniu. Jej zakończenie ogłaszał król na wniosek premiera (§108)¹⁹⁶⁶.

Panujący otwierał Riksdag w wyznaczonym terminie publicznie przez niego ogłoszonym, który mógł być przesunięty na nie później niż na piąty dzień powszedni od rozpoczęcia prac parlamentu. Przemowę przedstawiał monarcha albo, jeżeli król uznał to za stosowne, jeden z ministrów. Panujący składa sprawozdanie na temat prac podjętych w państwie oraz składa projekt ustawy, statutów i potrzeb administracji państwowej oraz propozycje sposobu realizacji interesu państwa (§34RO)¹⁹⁶⁷. Monarcha mógł rozwiązywać parlament, pod warunkiem, że zarządzi nowe wybory w całym państwie do jednej bądź obu izb¹⁹⁶⁸. Decyzja o tym była ogłoszona po zwołaniu parlamentarzystów do Riksdagu. Po zebraniu się członków organu ustawodawczego, monarcha osobiście lub za pośrednictwem ogłaszał zamknięcie parlamentu (§36 RO)¹⁹⁶⁹.

Izby nie mogły konsultować ani decydować w obecności monarchy, co pozostało niezmienione od czasu uchwalenia Regulaminu w 1810 r. Z kolei członkowie rządu mogli uczestniczyć w obradach izb, ale bez prawa podejmowania decyzji, jeżeli nie byli członkami izb (§53 RO)¹⁹⁷⁰. Tym, samy, rząd, który pełnił funkcję konsultacyjną dla Korony został uprawniony do udziału w pracach parlamentu. Propozycje króla oraz kwestie będące przedmiotem stałego rozpatrywania komisji, nie mogły być przedmiotem rozpatrywania w izbie, zanim komisja ich nie zaopiniowała (§56 RO)¹⁹⁷¹. Większość decyzji dotyczących spraw legislacyjnych miano podejmować osiągnięciem zgody obu izb, za wyjątkiem kwestii budżetu państwa, systemu bankowego, podatkowego jak i finansów, które wymagały odbycia wspólnego posiedzenia i przeprowadzenia głosowania¹⁹⁷². Ogólne statuty jak i rozporządzenia, uchwalone wspólnie przez monarchę i parlament wydawane były tylko w imieniu króla z jego sygnaturą (§81 RO)¹⁹⁷³. W 1933 r. jeżeli parlament poinformuje monarchę o swojej decyzji na temat konstytucyjnej zmiany, to król wprowadzał zmianę konstytucji poprzez publiczne ogłoszenie, a do Riksdagu decyzja monarchy trafiała pod postacią listu otwartego odczytywanego w każdej izbie przez wybranego przez panującego członka rządu. Jeżeli Riksdag przedstawił monarsze projekt konstytucji, król, po uprzedniej rozmowie z premierem,

¹⁹⁶⁶ Ibidem, s. 320.

¹⁹⁶⁷ Ibidem, s. 340.

¹⁹⁶⁸ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*; J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

¹⁹⁶⁹ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 341.

¹⁹⁷⁰ Ibidem, s. 346.

¹⁹⁷¹ Ibidem.

¹⁹⁷² *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws...*, s. 14.

¹⁹⁷³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 354.

wyrażał zgodę w drodze proklamacji i listu otwartego. Jeżeli natomiast monarcha nie zgadzał się, to przedstawiał na piśmie powody swojej odmowy przed rozwiązaniem parlamentu¹⁹⁷⁴.

Opinie całej Rady do projektu konstytucyjnego przedstawionego przez Riksdag zostały wprowadzone w 1969 r. (§81)¹⁹⁷⁵. Monarcha zwracał się do specjalnych deputowanych parlamentu, jeżeli miał zamiar przeprowadzić z nimi naradę o sprawach, które zdaniem króla powinny pozostać tajemnicą. Wówczas wybierał dwunastu członków, po sześciu wybranych przez każdą z izb. Deputowani mogli tylko prezentować swoją opinię na temat spraw wyłożonych przez monarchę. Na żądanie panującego mogli złożyć przysięgę milczenia (§50 RO, §54 RF)¹⁹⁷⁶.

W sytuacji, gdy trzeba było powołać opiekuna do niepełnoletniego monarchy, izby ustanawiały komisję najpóźniej w następnym dniu po otwarciu Riksdagu. Komisja zajmowała się głosowaniem nad liczbą opiekunów w liczbie albo jeden, albo troje, albo pięcioro¹⁹⁷⁷. Każdy członek komisji wpisywał na listę zamkniętą kandydatów, których postrzegało się jako godnych zaufania. Następnie odbywało się głosowanie. Jeżeli izby nie uzgodniły liczby opiekunów w ciągu trzech dni od otwarcia parlamentu, powoływano specjalną komisję w takim samym trybie i charakterze jak opisano powyżej (§67 RO, §93 RF)¹⁹⁷⁸. Jeżeli monarcha zmarł, a następca jest niepełnoletni, to stany miały prawo wyznaczyć jednego lub więcej regentów (*förmyndare*), którzy w imieniu następcy tronu do czasu jego pełnoletności mieli pełnić władzę w państwie. Od momentu osiągnięcia przez monarchę 18 lat, mógł on zasiadać w Radzie Stanu, Sądzie Najwyższym, sądach i kolegiach, ale bez możliwości udziału w jakichkolwiek decyzjach (§93 RF)¹⁹⁷⁹. W ten sposób, monarcha był poinformowany o najważniejszych kwestiach państwowych i sądowych, które ułatwiały podejmowanie bardziej skutecznych decyzji.

Choć nowy Regulamin Riksdagu nie wprowadził drastycznych zmian w ograniczeniu władzy królewskiej, jest on poświadczeniem implementacji w Szwecji zasad parlamentaryzmu.

¹⁹⁷⁴ Ibidem, s. 277–278.

¹⁹⁷⁵ Ibidem, s. 279.

¹⁹⁷⁶ Ibidem, s. 345, 252.

¹⁹⁷⁷ Kiedy Gustaw VI Adolf wstąpił na tron, jego wnuk książę koronny Karol Gustaw miał tylko cztery lata. Zaplanowano, że gdyby książę otrzymał tron będąc jeszcze niepełnoletnim, funkcję regenta (*förmyndarregent*) będzie pełnić książę Bertil. Jednakże, według konstytucji powinno zostać wybranych jeden, troje lub pięcioro regentów z lub poza rodziny królewskiej. Oprócz królewskiej kandydatury Bertila, na regenta proponowano talmana pierwszej izby – dyplomatę Erika Bohemana, *Sveriges konstitutionella urkunder...*; H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 379.

¹⁹⁷⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 350, 291.

¹⁹⁷⁹ W 1949 r. dokonano zmiany liczby regentów na jednego lub trzech. W 1965 r. wskazano, że Riksdag mianuje regenta, który do momentu, kiedy następca tronu nie ukończy 25 roku życia będzie w jego imieniu sprawować władzę (§93 RF), *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 291 – 292.

Próby określenia, czym był w istocie szwedzki parlamentaryzm, podjął się jeden z dominujących konserwatystów w kraju, Pontus Fahlbeck (1850–1923), profesor nauk politycznych. W 1904 r. przedstawił on, na bazie kilku porównań, na czym polegała szwedzka wersja parlamentaryzmu w porównaniu do generalnego parlamentaryzmu określonego „nagannym angielskim parlamentaryzmem”, do rządów partii z rządem krajowym oraz do rządu jednostki z rządem ludowego królestwa¹⁹⁸⁰. Dla Fahlbecka, szwedzki system bazował na „dualnym parlamentaryzmie”, gdzie obowiązuje separacja władzy pomiędzy rządzącym królem a parlamentem, ale jednocześnie występują wspólne parlamentarno-królewskie komisje, które omawiają legislacyjne sprawy¹⁹⁸¹. Fahlbeck tak naprawdę starał się nazwać obecny system w Szwecji parlamentaryzmem, bez pozbywania się nieparlamentarnych elementów z tego systemu¹⁹⁸². Carl Axel Reuterskiöld, wybrany później jako członek pierwszej izby ze Związku Chłopskiego (*Bodeförbundet*), reprezentował podobne poglądy jak Fahlbeck, jednak z taką różnicą, że stosował dosadny podział na monarchicznych i republikański parlamentaryzm. Uważał on, co do pierwszego typu, że w czasach kryzysu można było utworzyć rząd, który nawet jeżeli nie cieszył się poparciem organu ustawodawczego, posiadał zaufanie narodu. W przypadku, kiedy głos monarchy zostanie wyciszony, co związane jest z republikańskim systemem parlamentarnym, wówczas „królestwo jest na łasce barbarzyńców” [tłum. B. Bieniek]¹⁹⁸³. Konserwatyści zatem postrzegali monarchę jako zwornik i stabilizator systemu politycznego, bez którego w państwie zapanuje chaos. Prawicowa strona polityczna przestrzegała przed rządami partyjnym (*parti-regeringar*), uważając, że o ile przed reformą pierwsza izba reprezentowała ogólny interes i odpowiedzialna była za dokładną kontrolę, o tyle po zmianach z lat 60. XIX wieku stała się nieudolną kopią drugiej izby, „placem zabaw” (*tummelplats*) dla partii¹⁹⁸⁴. Tym same, parlamentarne rządy w Szwecji miały cechować realizacja egoistycznych interesów partii rządzących, działających przeciwko dobru narodu oraz państwu. Z drugiej strony, nowy parlament lepiej odzwierciedlał układ w społeczeństwie i dostosował się do kapitalistycznego otoczenia¹⁹⁸⁵. W końcu klasa średnia zaczęła być odpowiednio reprezentowana¹⁹⁸⁶. Bikameralny parlament zaznaczył, że szlachcice zachowali swoją pozycję w pierwszej izbie, a chłopci zaczęli odgrywać ważniejszą rolę w drugiej¹⁹⁸⁷. Kler

¹⁹⁸⁰ T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 75.

¹⁹⁸¹ P. Fahlbeck, *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*, Lund 1904, s. 104 – 149, 175 – 219; U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 105.

¹⁹⁸² U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 105.

¹⁹⁸³ ”då är riket prisgifvet åt barbererna”, T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 75.

¹⁹⁸⁴ Ibidem, s. 39.

¹⁹⁸⁵ T. Jansson, *The constitutional situation...*, s. 911.

¹⁹⁸⁶ L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 981.

¹⁹⁸⁷ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 193.

praktycznie zniknął z Riksdagu, ale jako zamiennik, ustanowiono Synod Kościelny¹⁹⁸⁸. Mniejszością w obu izbach stali się mieszczenie i grupy powiązane z nimi. Nowy Riksdag przypominał duński odpowiednik, gdzie Landsting, wyższa izba, zdominowana była przez właścicieli ziemskich, a Folketing, niższa izba, przez farmerów¹⁹⁸⁹.

Wprowadzenie bikameralizmu w 1866 r. stanowiło początek „nowego królestwa” jak nazwał zreformowaną Szwecję August Strindberg¹⁹⁹⁰. Jednakże sama reforma nie była idealna w swojej postaci. Zauważalną zmianą było to, że w izbie niższej znalazło się więcej posłów niż w wyższej, co przeczyło zasadzie równorzędności obu izb¹⁹⁹¹. Co do kolejnych nieścisłości, projekt w teorii wydawał się być przełomowym w zacieraniu granic stanowych, jednak w praktyce sprzyjał rolnikom, wykluczając sporą grupę dzierżawców, robotników, urzędników niższej klasy i mniej uprzywilejowanych grup społecznych¹⁹⁹². W praktyce, zmiana Riksdagu nie miała nic wspólnego z wprowadzeniem parlamentarnego rządu. Wymóg posiadania rocznego dochodu wynoszącego 800 riksdaler albo nieruchomości wartej co najmniej 1000 riksdaler, dało jedynie 1/5 mężczyzn prawo do głosowania w drugiej izbie. De Geer zarzekał się, że chciał przekazać władzę klasie średniej, ale być może nieświadomie reforma faworyzowała arystokrację i zamożne grupy, w tym rolników o bardziej konserwatywnych poglądach¹⁹⁹³. Pojawiły się też obawy, że po reformie, rząd będzie bardziej zależny od siły i wsparcia partii politycznych. Co więcej, wskazywano na zanik dualizmu – równowagi między królewskim rządem a parlamentem¹⁹⁹⁴. Jak wskazuje Adam Kersten, propozycja De Geera miała charakter zachowawczy porównując z innymi państwami. W Niemczech i w Anglii robotnicy przemysłowi mogli pochwalić się prawem głosu, podczas gdy w Szwecji grupy nieposiadające nie miały żadnych praw politycznych¹⁹⁹⁵.

Dwuizbowy parlament zakończył 400-letnią tradycję czterostanowego Riksdagu. Jednak wprowadzenie bikameralizmu nie oznaczało nagłą demokratyzację państwa, a jedynie

¹⁹⁸⁸ 22 czerwca 1866 r. arcybiskup Uppsali Henric Reuterdaahl, talman izby duchownych w Riksdagu skomentował dwuizbową reformę parlamentu, nie wyrażając ani żalu ani zadowolenia. Stwierdził, że kończy się długa historia powiązania państwa z kościołem. Zmiany w ramach izby kleru odnosiła się także do pozycji biskupów. Przez prawie cały XIX wiek (1809 – 1862) domagano się podczas jedenastu sesji Riksdagu zniesienia pozycji biskupa. Te argumenty miały bardziej wymiar ekonomiczny niż antyklerykalny i pochodziły głównie od chłopów. Po pierwsze, duchowni więcej czasu spędzali w parlamencie, niż w swoich diecezjach. Po drugie, pensja biskupa równała się pensji czterystu nauczycieli szkół podstawowych. Po wprowadzeniu reformy biskupi zaczęli większą uwagę przywiązywać do swoich diecezji, zadań pastoralnych jak i teologicznych, A. Jarlert, *Political Reform in Sweden...*, s. 225, 226.

¹⁹⁸⁹ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 193.

¹⁹⁹⁰ L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 981.

¹⁹⁹¹ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 320.

¹⁹⁹² A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 320 – 321.

¹⁹⁹³ Ibidem, s. 316.

¹⁹⁹⁴ U. Jakobsen, J. Kurunmäki, *The Formation of Parliamentarism...*, s. 104.

¹⁹⁹⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 322.

kres dominacji szlachty i kleru oraz początek uwzględniania innych grup pominiętych w reprezentacji państwa¹⁹⁹⁶. Pomimo tak dalekiego kroku w stronę liberalizmu, w Szwecji nadal dominowało przywiązanie do pochodzenia stanowego, jak choćby podkreślano wywodzenia się z rodzin szlacheckich¹⁹⁹⁷. Z drugiej strony, powoli rozwijała się próba ustosunkowania się do klasy robotniczej i relacji między robotnikami a właścicielami fabryk. W 1889 r. Riksdag podjął decyzje o uchwaleniu ustawy zabezpieczającej pracę i o inspekcji fabrycznej. Dwa lata później zorganizowano kasę chorych¹⁹⁹⁸. Koniec XIX wieku powiązany był także ze świadomością pogłębiającego się rozwarstwienia środowiska wiejskiego i rosnącego bezrobocia wśród bezrolnych chłopów¹⁹⁹⁹.

Największy problem jaki nastał w II połowie XIX wieku to masowa emigracja Szwedów. Słabe plony w 1868 r. i spadające ceny zboża po nadwyżce tanich importów z Rosji i USA w latach 80. XIX w. postawiły farmerów w całej północnej Europie w trudnej sytuacji²⁰⁰⁰. Pozbawieni środków do życia Szwedzi cierpieli z głodu do takiego stopnia, że pożywiali się korą, mchem i porostem²⁰⁰¹. Rozpoczęła się tym samym wielka migracja z Szwecji i Norwegii do USA²⁰⁰² (głównie środkowy zachód), gdzie pracowali na roli lub w przemyśle, w celu znalezienia lepszych warunków bytowych²⁰⁰³. Emigracja do Stanów Zjednoczonych rozpoczęła się w latach 40. XIX wieku i nasiliła się w 1860 r. po cyklicznie powtarzających się klęskach nieurodzaju. Rok 1880 to początek masowej emigracji trwającej na wysokim poziomie do 1910 r. Migracja była ostateczną szansą, aby podnieść stopę życiową²⁰⁰⁴. Wśród pozostałych czynników motywujących Szwedów do opuszczenia kraju ojczystego był problem z zagwarantowaniem przez państwo wolności i liberalizacji religijnej²⁰⁰⁵, niezadowolenie Szwedów z kościelnego i świeckiego patronatu oraz obowiązkowej służby wojskowej²⁰⁰⁶. Olbrzymia część osób, która opuściła Szwecję to byli młodzi mężczyźni i kobiety z południowo – zachodniej Szwecji – rolnicy, wieśniacy,

¹⁹⁹⁶ B. Molin, *Sweden: The First Year of the One-Chamber Riksdag*, [w:] "Scandinavian Political Studies" 1972, Bind 7, s. 284.

¹⁹⁹⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 337.

¹⁹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰⁰ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 167.

²⁰⁰¹ Córka Karola XV, księżniczka Luiza, organizowała charytatywne bale w Sztokholmie, aby łączyć pieniądze dla ubogich, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 154.

²⁰⁰² A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 79.

²⁰⁰³ A. Jarlert, *Political Reform in Sweden...*, s. 230; I. Jonsson, *Swedish Culture in a European Context*, [w:] "Proceedings of the American Philosophical Society", Mar., 1999, Vol. 143, No. 1. Papers Delivered at a Joint Meeting with the Royal Swedish Academy of Sciences. Stockholm, 24-26 May 1998, s. 155; Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 47.

²⁰⁰⁴ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 338.

²⁰⁰⁵ Ibidem, s. 339.

²⁰⁰⁶ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 15 – 16.

parobkowie, czeladnicy służące i pracownicy przemysłowi. Tym samym, zmniejszył się gwałtownie wskaźnik proletariatu w Szwecji²⁰⁰⁷. Paradoksalnie, emigracja do Ameryki osiągnęła swój punkt szczytowy, kiedy to królestwo przeżywało pierwszy okres rozwoju przemysłowego²⁰⁰⁸, a państwo rozwijało się poprzez oparcie gospodarki na obfitych zasobach lasów i złóż rudy żelaza²⁰⁰⁹.

Odpowiedzi na pięć pytań postawionych w tej pracy odnoszących się do rządów Karola XV prezentują się następująco:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą?** Relacja między królem a Riksdagiem za Karola XV pozostała na podobnym poziomie, jak za Oskara. W 1866 r. uchwalono nowy dwuizbowy parlament, którego wprowadzenie było sprzeczne z wolą króla, żądającego zachowania wpływu na strukturę parlamentu.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Nadal dominował monarcha, co pośrednio wynikało z utrzymującego się sporu między liberałami a konserwatystami o wprowadzane reformy parlamentarnej.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabienia lub wzmocnienia władzy królewskiej?** To co mogło w pewnym stopniu wpłynąć na osłabienie pozycji monarchy na scenie politycznej to wprowadzenie dwuizbowego Riksdagu, który umocnił pozycję parlamentarzystów w stosunku do Korony.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Na zaktualizowaną pozycję monarchy względem parlamentu wpływ miało wprowadzenie bikameralnego parlamentu.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Nowy Regulamin Riksdagu powiązał pozycję monarchy z zarządzaniem wyborów, mianowaniem talmanów i wicetalmanów, zawieszeniem obrad, składaniem sprawozdań na temat prac podjętych w państwie oraz przedstawieniem projektów ustaw, statutów, wskazywaniem na potrzeby administracji państwowej oraz proponowaniem sposobów realizacji interesu państwa. Monarcha był także odbiorcą skarg na wybranego parlamentarzystę, a każdy projekt aktu prawnego, aby wszedł w życie, wymagał sygnatury Korony.

²⁰⁰⁷ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 167.

²⁰⁰⁸ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 15 – 16.

²⁰⁰⁹ J. Piotrowski, *Kryzys rodziny w Szwecji i próby jego rozwiązania*, [w:] „Przegląd Socjologiczny” 12, 1958, s. 271.

43-letni **Oskar II** (1872 – 1907) nie wyrobił sobie pozytywnej opinii w społeczeństwie w okresie przedkoronacyjnym. Oskar II uważany był za niedostępnego, nieprzyjemnego oraz pompatycznego o teatralnej manierze²⁰¹⁰. Potwierdzeniem tego było niezrezygnowanie z koronacji, postrzeganej przez polityków w czasach nieurodzaju, klęski głodu i masowej emigracji za zbyt dużą oraz niewspółczesną²⁰¹¹. Szwedzi jednak zweryfikowali swoje oceny w trakcie sprawowania przez króla urzędu, który wykazał, że reprezentuje wszystkie cnoty właściwe królewskiemu majestatowi²⁰¹². Był jednym z najlepiej naukowo i kulturowo obeznanych władców swojego czasu w Europie. Poświęcił się on naukom ścisłym i poezji, a jego wiersze znalazły tłumaczenie na język niemiecki i francuski. Prowadził także badania historyczne. Król postrzegany był jako jeden z najbardziej uczonych monarchów Europy²⁰¹³. Jego oficjalne motto koronacyjne brzmiało „Dobro braterskich narodów” (*Brödrafolkens väl*), co odwoływało się do unii szwedzko-norweskiej i postrzegania Norwegów, jako braci, których interes traktowany był na równi ze szwedzkim. Król Oskara II posiadał także drugie, nieoficjalne motto: „Poprzez głębiny do wyżyn” („Öfver djupen mot höjden”)²⁰¹⁴, które można interpretować jako aluzja do ówczesnej sytuacji wewnętrznej Szwecji, borykającej się z licznymi problemami natury społeczno-gospodarczej. Hasło jednak zawiera nadzieję, że po ciężkich czasach przyjdzie okres prosperity i dobrobytu.

Oskar II należał do starego pokolenia monarchów przywiązanych do posady Korony jako aktywnej politycznie instytucji kosztem demokracji²⁰¹⁵, a socjalny republikanizm przez monarchę określany był jako „choroba tego stulecia”²⁰¹⁶. Inspiracji jak i wsparcia w swojej anty-republikańskiej postawie poszukiwał w zjednoczonym Cesarstwie Niemieckim. Postrzegał on Otto von Bismarcka i cesarza Wilhelma, jako wzory do naśladowania, a niemieckie państwo jako bastion obrony przed radykalizmem i republikanizmem²⁰¹⁷. Oskar II dążył do utrzymania silnych relacji z niemieckim odpowiednikiem, nie tylko ze względów polityczno-ekonomicznych, lecz z pragnienia podtrzymania *Ancien Régime* powoli znikającego

²⁰¹⁰ Fredrik Åkerblom, dziennikarz z Göteborga tak pisał o Oskarze: „Ja osobiście nigdy nie słyszałem o nim dobrego słowa” [tłum. B. Bieniek] („Jag för min del har aldrig hört ett gott ord om honom”), H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 166 – 167.

²⁰¹¹ Król pokrył znaczną część kosztów ceremonii koronacyjnej z własnego budżetu, ibidem, s. 167.

²⁰¹² Ibidem.

²⁰¹³ O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden: zu seinem 90. Geburtstag (16. Juni 1948)*, [w:] „Schweizer Monatshefte: Zeitschrift für Politik, Wirtschaft, Kultur“, 28 (1948 – 1949), s. 156.

²⁰¹⁴ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 168.

²⁰¹⁵ D. Nilsson, *Sweden-Norway at the Berlin Conference 1884–85 History, national identity-making and Sweden's relations with Africa*, [w:] „Current African Issues” 53, 2013, s.12.

²⁰¹⁶ F. Lindberg, *Den svenska utrikes politikens historia III:4, 1872–1914*, Stockholm 1958, s. 32.

²⁰¹⁷ D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s. 14 – 15.

z europejskich państw²⁰¹⁸. Oskar II przekonany był do tego, że istotne jest podtrzymanie silnej pozycji Korony, a dopuszczenie do jej osłabienia będzie krytykowane przez następne pokolenia. Oskar II, jako erudyta, wiedział, że historia go prędzej czy później osądzi²⁰¹⁹. Posiadanie monarchy jest nieodłącznym elementem szwedzkiej tradycji, której przerwanie będzie mieć katastrofalne skutki. Jak wskazuje Arvid Jakobsson: „Monarchia jako instytucja zawsze opierała się na historii; jest to część jej tradycyjnej legitymizacji” [tłum. B. Bieniek]²⁰²⁰. Wspomniana tradycja została szczególnie nadszarpnięta po rozwiązaniu unii z Norwegią, co osobiście i dotknęło monarchę²⁰²¹. Oskar II był niechętny utracenia norweskiego państwa, jednak pokojowe zakończenie unii i nie doprowadzenie do wojny między narodami w 1905 r. wzbudziło szacunek do króla wśród strony lewicowej²⁰²². Takie rozwiązanie sytuacji po części przypisuje się synowi Oskara II – Gustawowi, przyszłemu królowi Szwecji, który namówił ojca by lepiej wycofać się z unii z Norwegią póki czas, niż pod presją siły, co byłoby uwłaczające dla Szwecji²⁰²³. Oskar II podczas przemowy do Riksdagu 18 października 1905 r. zwrócił się do zebranych słowami, że obawia się że odżyją dawne problemy i niebezpieczeństwa, ale ma nadzieję na podtrzymanie dla dobra obu narodów pokoju między Szwecją a Norwegią²⁰²⁴.

Wstąpienie na tron Oskara II na nowo ożywiło zainteresowanie debatą na temat obrony państwa, będąc osobiście propagatorem wzmocnienia marynarki wojennej oraz popierając silną narodową politykę obrony państwa. W 1873 r. król przyczynił, pod naciskiem farmerów, do wypracowania kompromisu pod postacią przyjętej przez dwie izby deklaracji zapowiadającej powszechną służbę wojskową i częściowe unieważnienie podatków oraz innych obciążeń²⁰²⁵. Zmienił także optykę szwedzkiej polityki zagranicznej, oddalając państwo od polityczno-kulturalnych więzi z Francją, a zbliżając Szwecję do silniejszych Niemiec. Takiej zmianie przeciwstawił się Adolf Hedin (1834 – 1905), twórca partii liberalnej i przez krótki okres w latach 70. XIX wieku przewodniczący Riksdagu. Hedin był taki jak Louis De Geer –

²⁰¹⁸ B. Stråth, *Union och Demokrati: De förenade rikena Sverige-Norge 1814–1905*, Nora 2005, s. 284; D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s.15.

²⁰¹⁹ A. Jakobsson, *Över djupen mot höjden. En biografi över Oskar II:s bibliotek*, Doktorsavhandling, Högskolan i Borås 2023, s. 71.

²⁰²⁰ „Monarkin som institution har alltid lutat sig mot historien; det är en del av dess traditionella legitimitet”, A. Jakobsson, *Över djupen...*, s. 71.

²⁰²¹ Ibidem, s. 72.

²⁰²² P. Esaiasson, *Sveriges statsministrar under 100 år: Karl Staaff*, Stockholm 2010, s. 35; U. Holgersson, *Journalistic Practices in Media Events Before Broadcasting: The Public Funeral of King Oscar II in Early Twentieth-Century Sweden*, [w:] „Journalism Studies” 2022, vol. 23, no. 12, s. 1551; C. Grimberg, *A history...* s. 333; O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 156.

²⁰²³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 232.

²⁰²⁴ *Papers relating to the foreign relations of the united states, with the annual message of the president transmitted to congress December 5, 1905*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1905/d948> (dostęp: 06 marca 2024).

²⁰²⁵ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 202.

zwolennikiem modernizacji szwedzkiej polityki, reprezentantem ideału równości i miłośnikiem rewolucji francuskiej. Planował wprowadzenie powszechnego i równego prawa wyborczego oraz ustanowienie silniejszego Riksdagu, a w 1884 r. poruszył kwestię konieczności wprowadzenia zabezpieczenia emerytalnego i zdrowotnego dla robotników. Co więcej, Hedina cechowała wroga postawą wobec dworu królewskiego i zwiększania budżetu Korony, co było jedną z domen gabinetu De Geera²⁰²⁶. Monarcha nie uwzględniał w swoich poczynaniach postawy liberałów, ponieważ, jak to zostanie poniżej przedstawione, nadal potrafił zρέcznie ingerować w strukturę pozostałych organów państwowych.

W 1887 r. wolni inwestorzy (*frihandlarna*) utracili większość w drugiej izbie, a Riksdag został zdominowany przez zwolenników ceł, przez co rząd wolno-handlowców utracił swoją parlamentarną bazę. Pojawiło się zatem pytanie, jak zmiana dokonana w izbach wpłynie na skład rządu. Ze strony monarchy, istotne było, aby struktura gabinetu określana była przez króla, a nie przez parlament, bowiem nadal panujący postrzegał ministrów jako swoich doradców²⁰²⁷. Zwolennicy ceł, z jednej strony dążyli do wybrania premiera, który będzie wspierać ich linię polityczną, z drugiej strony, jako konserwatyści, nie chcieli dopuścić do żadnych zmian w parlamencie, podobnie jak król. Złożenie rezygnacji przez premiera oznaczałoby parlamentarny precedens, który łączyłby się z gwałtownym przejściem z wolnego handlu do bardziej restrykcyjnej polityki gospodarczej. Monarcha jednak wolał, by transformacja zmierzająca w stronę przyjęcia protekcjonizmu przechodziła powolniej i w sposób kontrolowany. Premier Robert Themptander (1884–1888) zwrócił się do Oskara by ten rozwiązał drugą izbę i rozpiisał nowe wybory. Na korzyść premiera, w nowym Riksdagu silna pozycja wróciła do wolnych kupców²⁰²⁸ i Oskar II postanowił inaczej rozwiązać zaistniały problem, tj. poprzez wyznaczenie marszałka Gillisa Bildta na premiera (1888–1889), którego gabinet po części składał się ze zwolenników ceł, a po części wolnego handlu. Na ten wybór zgodzili się konserwatyści, ponieważ Gills był umiarkowanym protekcjonistą i członkiem pierwszej izby. Dla króla, Gills był idealnym kandydatem, ponieważ pełnił funkcję Marszałka Królestwa (*riksmarskalk*), przez co stał się bliskim człowiekiem króla. Po drugie, królewska decyzja nie oznaczała całkowitej zmiany rządu, ponieważ wielu ministrów pozostało na swoich urzędach, zatem nie było obawy o wprowadzenie parlamentarnego precedensu²⁰²⁹, co zdecydowanie przekreśliło jakiegokolwiek parlamentarne tendencje²⁰³⁰. Z drugiej strony,

²⁰²⁶ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 24; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 156.

²⁰²⁷ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 156 – 155.

²⁰²⁸ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 25.

²⁰²⁹ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 25.

²⁰³⁰ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 157.

monarcha starał się realizować swoją rolę jako negocjator w kreowaniu rządu, w celu znalezienia najlepszego rozwiązania, który zadowoliliby obie strony sceny politycznej, w tym samego panującego. Nie można jednak wykluczyć faktu, że monarcha obawiał się wdrażania kolejnych etapów parlamentaryzmu, które zagrażały sile pozycji Korony.

Oskar II musiał jednak sprostać wyzwaniom nowego wieku, które obracały się wokół zagadnienia powszechnych praw wyborczych²⁰³¹, czyli głównego postulatu wśród liberałów a także socjaldemokratów. Zasada „król rządzi sam” (*Konungen äger att allena styra riket*) traciła na znaczeniu na rzecz wzmacniania parlamentarnych rządów²⁰³². Dwa Riksdagi z 1893 i 1896 r. oraz duży strajk z 1902 r.²⁰³³ ewidentnie podkreślały konieczność wprowadzenia zmian w głosowaniu. Sprzeciw jednak wyrażali konserwatyści²⁰³⁴. Realizacja reformy wyborczej stawała się coraz bardziej realna po nadaniu przez Oskara II w listopadzie 1905 r. misji utworzenia rządu Staaffowi (1905–1906). Staaff został premierem oraz szefem departamentu sprawiedliwości, co oznaczało ustanowienie pierwszego w Szwecji lewicowego rządu, co nie mogło zostać przemilczane przez królewski dwór. Oskar II był zastraszyany przez prawicową prasę, tym co zrobi Staaff, po tym jak przejmie tekę premiera, jak wprowadzenie republiki oraz demokracji parlamentarnej²⁰³⁵.

Reforma prawa wyborczego miała obejmować wprowadzenie niewielkich ograniczeń wyborczych, jednoosobowych okręgów wyborczych oraz przyjęcia metody zwykłej większości przy wyborach odbywających się do izby niższej. Co do izby wyższej, to miała ona jedynie zostać przekształcona na podobieństwo angielskiej Izby Lordów, czyli pozbawionej znaczenia politycznego²⁰³⁶. Pomimo powszechnego poparcia dla propozycji Karla Staaffa o powszechnym prawie wyborczym, to jednak projekt premiera został odrzucony większością 108 głosów w pierwszej izbie. Następnego dnia, 15 maja, szef rządu ruszył do wypełnionej po brzegi drugiej izby. O godzinie 20:00 zaczął przemowę na rzecz prawa wyborczego. Mowę zakończył wezwaniem do dokonania wyboru dotyczącego tego, w jaki sposób Szwecja będzie rządzona. Czy to będzie „(...) władza królewska z władzą ludu czy władza królewska z władzą lordowską” [tłum. B. Bieniek]²⁰³⁷. Przemowa premiera wywołała konsternację, jak i szok.

²⁰³¹ J. Kurunmäki, *Different Styles of Parliamentary Democratisation in Finland and Sweden: An Analysis of Two Debates over Parliamentary Reform in 1906*, [w:] „Parliamentary Style of Politics”, ed. S. Soininen, T. Turkka, Helsinki 2008, s. 99.

²⁰³² O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 100.

²⁰³³ Strajk generalny 120 000 pracowników fabryk domagających się wprowadzenia powszechnego prawa wyborczego.

²⁰³⁴ A. Jarlert, *Political Reform in Sweden...*, s. 237.

²⁰³⁵ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 54.

²⁰³⁶ *Ibidem*, s. 345.

²⁰³⁷ „konungamakt med folkmakt eller konungmakt med herremakt”, N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 250.

Zadawano sobie pytanie, czy Staaff przypadkiem nie namawiał do rewolucji i siłowego obalenia monarchii. Członkowie rządu także byli zaskoczeni, ponieważ szef rządu nie poinformował ich o przesłaniu swojej wypowiedzi. Pomimo dwuznacznego wydźwięku słów Staaffa, premierowi udało się przekonać drugą izbę, która zgodziła się na reformę prawa wyborczego. Było to jednak niewystarczające, bowiem wymagana była zgoda dwóch izb, aby zrealizować poprawkę²⁰³⁸. Król posiadał silny wpływ na konserwatywną pierwszą izbę, co dawało Oskarowi II kontrolę nad ustawodawstwem²⁰³⁹. Kiedy premier podjął się walki o swój projekt i zwrócił się do króla o rozwiązanie drugiej izby i rozpisanie nowych wyborów z powodu braku uzyskania zgody izby pierwszej w sprawie praw wyborczych²⁰⁴⁰, Oskar II uznał to za nielogiczne i odmówił premierowi. Monarcha w zamian zaproponował rozwiązanie pierwszej izby, co z kolei Staaff²⁰⁴¹ odrzucił. Panujący w protokole z 29 maja 1906 r. uzasadnił swoją decyzję tym, że „Król musi uznać oraz chronić konstytucyjną równość obu izb Riksdagu” [tłum. B. Bieniek]²⁰⁴² oraz że konieczne jest przedstawienie propozycji wprowadzenia proporcjonalnych wyborów do obu izb Riksdagu²⁰⁴³. Tego samego dnia, z powodu brak kompromisu, Staaff podał się do dymisji²⁰⁴⁴. Widoczne jest zatem, że początkowy parlamentaryzm nie doprowadził do całkowitego wykluczenia monarchy z prac rządowych. Wręcz przeciwnie, propozycja pogłębia parlamentarnych rządów, zaaktywizowała, króla, który nie szedł na ustępstwa, lecz starał się za wszelką cenę zaznaczyć swoją pozycję w polityce kosztem dobra publicznego.

Nowy rząd uformował się pod kierunkiem Arvida Lindmana (1906–1911). Wprowadzone nowe prawo wyborcze, które spełniało oczekiwania konserwatystów, bowiem zapowiadano utrzymanie systemu proporcjonalnego do obu izb i na poziomie samorządowym. Czynne prawo wyborcze do niższej izby przysługiwało mężczyznom od 24 roku życia, którzy płacą podatki. Obowiązywał też cenzus osiadłości, tj. osoby bez stałego miejsca zamieszkania

²⁰³⁸ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 55.

²⁰³⁹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 100.

²⁰⁴⁰ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 109.

²⁰⁴¹ 21 stycznia 1889 r. w dniu 60-urodzin Oskara, Branting przemawiał na spotkaniu do 20 000 ludzi w Lill-Jansskogen: „Król jest królem klas wyższych. I to jest bardzo mądre ze strony burżuazji, ponieważ stara rodzina królewska zawsze komuś imponuje. Król może spowolnić rozwój, ograniczyć wolność i demoralizować ludzi. Niech żyje republika społeczna” [tłum. B. Bieniek] (“Kungen är överklassens konung. Och detta är mycket klokt av bourgeoisien, ty den gamla kungligheten imponerar alltid på några. Kungen kan fördröja utveckling, lägga hämsko på friheten och föra demoraliseringen ut bland folk. Leve den sociala republiken”), A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 69,71.

²⁰⁴² ”Riksdagens båda kamrars grundlagsfästade like ställning måste av konungen erkännas och skyddas”, N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 71.

²⁰⁴³ L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 89.

²⁰⁴⁴ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 55 – 56; N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 71; O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 18.

pozbawione były przywileju głosowania. Obniżono także cenzus majątkowy do izby wyższej. Po wyborach przeprowadzonych według nowej ordynacji wygrali liberałowie. Kolejny król Gustaw V powierzył misję utworzenia rządu ponownie Karlowi Staaffowi (1911–1914)²⁰⁴⁵.

Charakter relacji między parlamentem a królem Oskarem II zostały streszczone w poniższych punktach:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą?** Oskara II stał się aktywnym obserwatorem relacji między rządem a parlamentem w celu uformowania takiego rządu, aby był zgodny z preferencjami większości parlamentarzystów. Ponadto król starał się w dalszym ciągu podtrzymać swoją silną pozycję, co nie wykluczało kooperacji z Riksdagiem w celu wypracowania kompromisu.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Król w dalszym ciągu utrzymywał dominację w relacji z parlamentem.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Na wzmocnienie pozycji króla miały wpływ jego rola jako konstruktora rządu. Z drugiej strony, niekorzystna okazała się być przemowa Karla Staaffa, który w 1906 r. przemawiał do obu izby o zastąpieniu władzy monarszej władzą ludu, przyspieszając w ten sposób debatę na temat osłabienia instytucji monarchy.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** To, co zbliżało szwedzki wymiar konstytucyjny do wprowadzenia zmian, to wspomniana przemowa premiera Staaffa oraz walka o prawa wyborcze.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Nic w tej materii nie uległo zmianie.

3.2. Lata 1915-1945

Gustaw V (1907 – 1950) podczas swojego panowania przeżył wiele dziejowych zjawisk: I i II wojnę światową, wielki strajk z 1909 r., szereg rewolucji w Europie oraz demokratyczny przełom w Szwecji wynikający z wprowadzenia reformy praw wyborczych w 1909 i 1918 r.²⁰⁴⁶ Gustaw V w odróżnieniu od swojego ojca zrezygnował z ceremonii koronacyjnej, tłumacząc na łamach „Aftonbladet” że: „Parlament mógłby...wykorzystać te

²⁰⁴⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 345.

²⁰⁴⁶ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 121.

środki [przeznaczone na koronację] na bardziej potrzebne cele” [tłum. B. Bieniek]²⁰⁴⁷. Król tym samym stał się pierwszym królem od 1210 r., który odmówił swojej koronacji, co było efektem wzorowania się na Niemczech²⁰⁴⁸, gdzie cesarze nie praktykowali oficjalnej ceremonii zasiadania na tronie. Po drugie, decyzja monarchy determinowana była trudną ekonomiczno-społeczną sytuacją w Szwecji. Co więcej, panujący osobiście nie był zwolennikiem pompacyjnych ceremonii²⁰⁴⁹ i chciał odróżnić się od swojego ojca kojarzonego ze zbędnym przepychem²⁰⁵⁰. Monarcha zaakceptował zmianę parlamentarną i osobiście potwierdził transformację Szwecji w państwo z rządem ludowym podczas obchodzenia jubileuszu pracy Riksdagu w 1938 r. w Arboga i Sztokholmie. Z okazji powyższej uroczystości, monarcha wygłosił przemowę: „(...) W niespokojnych czasach (...) Szwedzi postrzegali swoje najcenniejsze dziedzictwo w prawie krajowym jako wyraz zarówno zewnętrznej niezależności kraju, jak i troski obywateli o wewnętrzny spokój społeczeństwa. W ten sposób rozwinęło się zarówno królestwo narodowe, jak i szwedzki Riksdag. Władza królewska była początkowo na czele, jeśli chodzi o współpracę dla dobra królestwa i ludzi. Ale stopniowo rosły zarówno wpływ Riksdagu na politykę krajową, jak i znaczenie jego inicjatyw w różnych dziedzinach życia państwowego” [tłum. B. Bieniek]²⁰⁵¹. Tymi słowami, panujący potwierdził rządy ludu w Szwecji²⁰⁵².

Lata od 1917 do 1921 są przełomowe ze względu na ruchy społeczne, w tym generalny ruch emancypacyjny oraz walkę o demokratycznie odpowiedzialny rząd, wolność mediów masowych i początek państwa dobrobytu. Domagano się zmiany nie Aktu o formie rządu, a Regulaminu Riksdagu, w którym dokonano takich zmian, jak wprowadzenie instytucji

²⁰⁴⁷ ”Riksdagen kunde...använda de därtill behövliga pengarna till nyttigare ändamål”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 125.

²⁰⁴⁸ W Szwecji zakończyła się faza „francuska” a zaczęła moda „niemiecka” po tym jak wojnę francusko-niemiecką w 1870 – 1871 przegrała Francja. Niemieckie Cesarstwo stało się wzorem do naśladowania pod względem przemysłu, kultury i wojskowej organizacji. W Szwecji wojsko i policja przyjęły pruskie hełmy z charakterystycznym szpikulcem na czubku, zwane *Pickelhaube*. Na szwedzkim dworze zaczęto mówić z twardym niemieckim akcentem, niemiecki stał się głównym językiem w szkołach do czasu wybuchu II wojny światowej, kiedy to angielski zaczął wypierać niemiecki. Uniwersytety i życie kulturalne zaczęto wzorować na Niemczech. Niemieckie uczelnie ukończyły takie jednostki, Sven Hedin i August Strindberg. Niemcy były także idealnym przykładem dla luterańskiego Kościoła i polityków, włączając liberałów i socjaldemokratów, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 209 – 210.

²⁰⁴⁹ Ibidem, s. 233.

²⁰⁵⁰ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 124.

²⁰⁵¹ „I oroliga rider, inte minst under Engelbrektsfejden, sågo svenskarna sin dyrbaraste arvedel i landets lag såsom ett uttryck både för landets oavhängighet utåt och folkets vård om den inre samhällsfriden. På denna grund utveckledes både det nationella kungadömet och Sveriges riksdag. Konungamakten hade till en början ledningen, då det gällde samarbete till rikets och folkets båtnad. Men så småningom växte såväl riksdagens inflytande på rikspolitiken som betydelsen av dess initiativ på olika områden av statslivet”, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 69.

²⁰⁵² Ibidem.

referendum konsultacyjnego i utworzenie rady doradczej do spraw zagranicznych²⁰⁵³. W *Regeringsformen* dokonano również drobnych zmian. W 1921 r. zdefiniowano, że monarcha ma prawo zawrzeć umowę z obcym państwem po konsultacji z Radą. Jeżeli taka umowa dotyczy spraw znajdujących się w jurysdykcji parlamentu, o której Riksdag może decydować samodzielnie lub wspólnie z królem, lub po prostu dana sprawa ma większe znaczenie dla państwa, zostanie ona przedłożona pod obrady parlamentu do zatwierdzenia. Jeżeli umowa, która nie dotyczy spraw o większej wadze, ale ma duże znaczenie powinna zostać skierowana do Riksdagu w celu uzyskania zgody. Jeżeli umowa ma duże znaczenie, ale nie wchodzi w zakres spraw Riksdagu, wówczas nie wymagana była zgoda organu parlamentarnego, pod warunkiem, że umożliwili się Komisji Spraw Zagranicznych wypowiedzenie się na ten temat przed zawarciem umowy (§12 RF)²⁰⁵⁴. W 1921 r. ustanowiono, że z każdym Riksdagiem izby powołają komisję składającą się z 16 członków, której zadaniem są konsultacje z monarchą w kwestii relacji z innymi państwami (§54 RF)²⁰⁵⁵.

nawiązaniu do walki o prawa wyborcze, Krajowe Stowarzyszenie na rzecz Praw Politycznych Kobiet (*Landsföreningen för kvinnans politiska rätt*, LKPR) zorganizowało petycję na temat przyznania kobietom praw wyborczych. Do Riksdagu w 1913 r. przesłano petycję podpisaną przez 351 454 osób. Nadal jednak panowało nastawienie, że kobiety nie są kompetentne do zajmowania się polityką, a co więcej, nie interesują się sprawami politycznymi. W latach 1907 – 1909 mężczyźni uzyskują prawo do głosowania paradoksalnie za prawicowego gabinetu Arvida Lindmana, w którym konserwatyści prowadzili największą propagandę przeciwko rozszerzeniu praw wyborczych. Zmiana w 1907–1909 r. nie uwzględniła jednak praw kobiet ani zasad parlamentaryzmu²⁰⁵⁶. Jednakże konserwatyści nie wykluczali dalszych zmian w materii wyborczej i zaproponowali rozszerzenie praw wyborczych w zamian za utrzymanie dwuizbowego Riksdagu, aby nie przyczynić się do zbyt gwałtownych zmian²⁰⁵⁷. W 1912 r. miało miejsce pierwsze głosowanie nad prawami wyborczymi dla kobiet, co zostało odrzucone przez pierwszą izbę, ale zaakceptowane przez drugą²⁰⁵⁸. W 1917 r. powstał liberalno-socjaldemokratyczny rząd, który miał w programie powszechne i równe prawa wyborcze. Gustaw V wówczas złożył obietnicę, że nie będzie ingerować w prace gabinetu, co już było

²⁰⁵³ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 15.

²⁰⁵⁴ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 204.

²⁰⁵⁵ *Ibidem*, s. 252.

²⁰⁵⁶ *Kampen om rösträtten*, <https://www.riksdagen.se/sv/sa-fungerar-riksdagen/riksdagens-historia/kampen-om-rostratten/> (dostęp: 30 kwietnia 2024).

²⁰⁵⁷ B. Molin, *Sweden...*, s. 284.

²⁰⁵⁸ W tym samym roku, w Szwecji na dobre zniesiono „forum privilegatum”, czyli rezygnację przez szlachtę ze swoich przywilejów, O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 161.

wielki zwycięstwem na rzecz parlamentaryzmu. W 1918 r. propozycja rządowa o powszechne oraz równe prawa wyborcze została zaakceptowana przez prawicę. Wynikało to z tego, że wielkie koła biznesu i sam król przychylił się ku propozycji, co zdeterminowało postawę pravicowców. Z kolei opór wyrazili lewicowi socjaliści wskazujący na zbyt dużo ograniczeń nakładanych na proponowaną reformę praw wyborczych. W 1921 r. ostatecznie wprowadzono powszechne i równe prawa wyborcze²⁰⁵⁹.

Ważne jest zaznaczyć, że parlamentaryzm w Szwecji wprowadzono bez dokonania znaczących zmian w konstytucji, gdzie, mimo że parlament kontrolował kształtowanie się rządu, a monarcha był symboliczny, choć nadal posiadał uprawnienia kształtujące rząd, to w ustawie zasadniczej panujący figurował jako jedyny, który rządzi państwem²⁰⁶⁰. Co więcej, ani w Szwecji, ani w innych państwach skandynawskich nie występował sąd konstytucyjny, który mógłby zastąpić pisaną konstytucję orzecznictwem opartym na wyrokach sądów i ustanowieniem precedensów konstytucyjnych²⁰⁶¹. Rozdźwięk między stroną konstytucyjną (*de iure*) a polityczną (*de facto*) dostrzeżono już w latach 50. XX wieku. Specjalna Komisja Konstytucyjna (I Komisja Prawna) została powołana w 1954 r.²⁰⁶² w celu dokonania „kompleksowego przeglądu problemów funkcjonowania demokracji i na tej podstawie przeprowadzenia modernizacji naszej konstytucji” [tłum. B. Bieniek]²⁰⁶³. W 1963 r. Komisja i studyjne grupy robocze stwierdziły, że nie jest możliwa implementacja nowych zmian w starym dokumencie, dotyczących parlamentu, prawa wyborczego i funkcji referendum. W związku z tym, wymagane było uchwalenie nowej konstytucji²⁰⁶⁴. Najważniejszym argumentem przeciwko konstytucji z 1809 r. było jej niedostosowanie do wymogów współczesnej ustawy zasadniczej. Podczas gdy akt z 1809 r. opierał się na podziale władzy, obecny ustrój Szwecji przemienił się w jednolity system rządów parlamentarnych. Stara konstytucja w pewnych aspektach prawnych stała się niejasna. Komisja podkreśliła walor społeczny konstytucji, która powinna być dostępna i zrozumiała dla każdego obywatela i służyć jako narzędzie edukacji obywatelskiej²⁰⁶⁵. Wyniki pierwszej komisji została skrytykowane, zwłaszcza regulacja katalogu praw i wolności obywatelskich oraz ich gwarancji²⁰⁶⁶. Powołano

²⁰⁵⁹ *Kampen om rösträtten...*

²⁰⁶⁰ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 14.

²⁰⁶¹ *Ibidem*, s. 16.

²⁰⁶² St. Sagan, *Zarys ustroju politycznego Szwecji*, wydanie I, Katowice 1992, s. 13; N. Andren, *Modern Swedish government*, Stockholm 1961, s. 166.

²⁰⁶³ „en samlad översyn av demokratins funktionsproblem och på grundval därav genomföra en modernisering av vår författning”, L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 96.

²⁰⁶⁴ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 193 – 194.

²⁰⁶⁵ Författningsutredningen, [SOU 1963:16]; O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 17

²⁰⁶⁶ St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 13.

drugą komisję, która skupiła się na nowelizacji konstytucji z 1809 r. również odwołując się do kwestii wyrażonych przez pierwszą komisję. Podczas prac drugiej komisji, już w trakcie jej prac, postanowiono o wdrożeniu unikameralnego parlamentu. Komisja w 1972 r. przedstawiła raport, w którym zawarto gotowe projekty nowego Aktu o formie rządu i Aktu o Riksdagu. Projekt, po poprawkach wprowadzonych przez rząd, trafił do Riksdagu, który po raz pierwszy zaakceptował projekt tylko z niewielkimi zmianami w 1973 r. Projekt zaakceptowano także podczas obrad drugiego, nowego parlamentu, co wynika to z tradycji parlamentarnej²⁰⁶⁷. Tym samym, ustawę zasadniczą uchwalono w 1974 r.²⁰⁶⁸ Postanowiono także że Akt o Riksdagu nie otrzyma rangi konstytucji. W zamian, charakter prawny tego dokumentu zostanie powiązany z konstytucją, ponieważ zawiera dwa rodzaje norm prawnych – jedne posiadają moc norm konstytucyjnych, inne zmieniane są w trybie ustaw zwykłych²⁰⁶⁹.

Gustaw V w relacji z parlamentem starał się wesprzeć reformę prawa wyborczego poprzez nieingerowanie w pracę Riksdagu, ale także pod postacią przekonania prawicowego stronnictwa do poparcia sugerowanej zamiany. Monarcha nadal odgrywał ważną rolę w kierowaniu poglądami bardziej skostniałej części sceny politycznej, jednak skuteczność działań panującego malała na rzecz rosnących w siłę partii politycznych.

Relacja między Riksdagiem a Gustawem V została streszczona w poniższych odpowiedziach:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą?** Gustaw V starał się nie ingerować w prace parlamentu, jednak nadal skutecznie manipulował konserwatystami, aby realizowali królewski interes.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** W pewien sposób zaczął dominować Riksdag, jednak mając na uwadze presję wywieraną przez Gustawa V na twardogłowych politykach, można powiedzieć, że monarcha pośrednio starał się utrzymać silną pozycję w parlamencie.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Pomoc w przekonaniu przeciwników reformy do poparcia zmiany w prawie wyborczym korzystnie wpłynęło na utrzymanie silnej pozycji monarchy, dbającego o interes narodu.

²⁰⁶⁷ Zmiana konstytucji przez dwa kolejne Riksdagi wynika z tego, aby większość parlamentarna, która utraciła poparcie społeczeństwa, nie zmieniła fundamentalnych zasad funkcjonowania państwa, R. M. Czarny, *Szwecja w Unii Europejskiej*, Kielce 2002, s. 20.

²⁰⁶⁸ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 194.

²⁰⁶⁹ St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 13.

- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Pośrednio na późniejszą zmianę regulacji prawnej miały wpływ wprowadzenie powszechnego i równego prawa wyborcze oraz powołanie komisji parlamentarnej w 1954 r., której zadaniem był analiza problemów demokratycznych rządów.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W 1921 r. zdefiniowano zapis o zawieraniu przez panującego umów z obcym państwem.

3.3 Lata 1946–1973

Dwuizbowy parlament funkcjonował między 1866 a 1970 rokiem. Od momentu wprowadzenia dwóch izb w Riksdagu w 1866 r., parlament zaczął odgrywać coraz to bardziej centralną rolę w państwie, zbliżając się do pełnej reprezentacji społecznej, przy jednoczesnym powolnym zaniku roli króla w życiu politycznym²⁰⁷⁰. Szybko jednak zaczęto dostrzegać wady dwuizbowości Riksdagu. Olle Gellerman napisał w 1957 r., że jednoizbowy parlament cechuje się większą wydajnością, bowiem w bikameralnym systemie pierwsza izba jest mniej przydatna oraz trudniej jest przeprowadzić debatę parlamentarną²⁰⁷¹. Wynikało to z tego, że od 1866 r. głosy pierwszej izby uzyskiwały większą wagę niż głosy drugiej, co oznaczało zdominowanie systemu decyzyjnego przez konserwatywną większość²⁰⁷². Z kolei dla Ingvara Carlssona pierwsza izba była „pozostałością ery przeddemokratycznej” (*kvarleva från tiden före dmeokratins genombrött*)²⁰⁷³. Partie prawicowe frustrował przebieg wyborów do izby wyższej i niższej, których skład determinowany był przez wyniki wyborów lokalnych i municypalnych nie odbywających się w tym samym czasie²⁰⁷⁴, co pozwalało Partii Socjaldemokratycznej pozostać u władzy od 1932 do 1976 r.²⁰⁷⁵ Wśród przeciwników zmian parlamentu na

²⁰⁷⁰ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 171.

²⁰⁷¹ T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 87.

²⁰⁷² *Därför fick Sverige enkammarriksdag*, <https://www.vadvivet.se/p/enkammarriksdag/> (dostęp: 30 kwietnia 2024).

²⁰⁷³ T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 87.

²⁰⁷⁴ Od 1894 r. wyższa izba składała się ze 150 członków, a niższa z 230. Różna wielkość i modele wyborcze powiązane były z zapewnieniem równej reprezentacji miast i wsi. Za Gustawa, izby parlamentarne miały większość proporcjonalną, przy czym do pierwszej izby wybory odbywały się pośrednio, a w drugiej bezpośrednio. Pierwsza składała się ze 150 członków, wybieranych przez zgromadzenia prowincjonalne lub rady miejskie największych miast Szwecji. Kadencja w tej izbie wyniosła osiem lat. Bierne prawo wyborcze przysługiwało od 35 roku życia. Druga izba liczyła 230 członków wybieranych na czteroletnią. Warto mieć na uwadze, że to nie sesje plenarne Riksdagu służyły do rozpatrywania spraw, lecz komisje, które reprezentowały obie izby J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 217; O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 158 – 159.

²⁰⁷⁵ Stąd też, od 1970 r. w Szwecji tylko jeden dzień przeznaczony jest na przeprowadzenie wyborów lokalnych, gminnych i krajowych, J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 217.

jednoizbowy znalazł się choćby prawnik Gustaf Petren, który sprzeciwiał się rewizji konstytucji by była czytelna dla wszystkich, tak, że nawet „czytający ją uczniowie mogliby zrozumieć jak działa polityka”²⁰⁷⁶, a rodzący się trend popierania jednoizbowego rozwiązania nazwał „szaleńskim wyburzeniem” (*rivningsraseriet*)²⁰⁷⁷. Profesor nauk politycznych Fredrik Lagerroth poddał wątpliwości unikalność pierwszej izby parlamentarnej, która „(...) nie zrobiła nic innego oprócz wypełnienia celu jej twórców” [tłum. B. Bieniek]²⁰⁷⁸.

Debata nad unikameralnym parlamentem nabrała tępa w wyniku działań ruchów prodemokratycznych jak i poprzez wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego w 1921 r., bo to właśnie w latach 20. XX wieku zaczęto mówić o prawdziwej demokracji w Szwecji²⁰⁷⁹. Konieczność wprowadzenia jednoizbowego parlamentu argumentowano tym, że wola ludu powinna decydować o składzie Riksdagu i rządu bez ingerencji dodatkowej izby²⁰⁸⁰. Panował w Szwecji pogląd, że polityka powinna być dostępna dla wszystkich obywateli, aby w czasie wolnym Szwedzi mieli sposobność zainteresowania się sprawami publicznymi, co korespondowało z wizją Stuarta Milla. Z czasem, wraz ze specjalizacją ról w społeczeństwie, uściśnieniu uległa pozycja polityka, która według Maxa Webera stała się zawodem²⁰⁸¹.

W promocji wprowadzenia reformy parlamentarnej swój udział miał także król. W latach 60. i 70. XX wieku wzmocniły się tendencje pro – lewicowe, które przybrały postać np. demonstracji szwedzkich studentów przeciwko wojnie w Wietnamie, albo poglądów na temat wprowadzenia w Szwecji republiki. Socjaldemokraci musieli rozsądniej posługiwać się republikańską kartą, aby nie doprowadzić do radykalizowania postaw lewicowych w społeczeństwie, a z drugiej strony, zbyt powierzchowna kampania, przyczyniłaby się do utraty elektoratu. Socjaldemokracja próbowała swojego szczęścia w styczniu 1966 r., kiedy to

²⁰⁷⁶ ”att skolbarn som läste den förstod hur politiken fungerade”, T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 87.

²⁰⁷⁷ Ibidem.

²⁰⁷⁸ ”(...) ingenting annat gjorde än förverkligade det syfte, dess skapare haft med densamma”, ibidem.

²⁰⁷⁹ G. Andrén, *Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling*, Stockholm 1937; T. Vallinder, *I kamp för demokratin – Röstströrelsen i Sverige 1866–1900*, Stockholm 1962; N. Stjernquist, *Tvåkamartiden...*; J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 219.

²⁰⁸⁰ M. Hagevi, *Sweden: Between participation...*, s. 355.

²⁰⁸¹ Kiedy szwedzki parlament uzyskał dwie izby, klasa arystokratyczna z pierwszej izby nie pobierała pensji. Coroczne wynagrodzeni przysługiwały wyłącznie rolnikom z drugiej izby. W 1909 r. po raz pierwszy członkowie pierwszej izby dostali taki sam przywilej. Jednak kwota – 1200 koron szwedzkich obowiązywała przez kilka lat na takim samym poziomie z powodu inflacji. W 1918 r. uregulowano kwestię zapłat, kiedy to więcej grup społecznych dostało się do Riksdagu. Zaczęto postrzegać członków parlamentu jako na stałe zatrudnione jednostki. Riksdag zaczął dopasowywać wysokość wynagrodzenia do kosztów utrzymania i rekompensował inne wydatki. W 1945 r. wzrosły pensje dla polityków Riksdagu, sesje zostały wydłużone i zajmowały prawie cały rok oraz wprowadzono pierwszy system emerytalny. Wzrosła liczba pracowników politycznych wspierających rząd od połowy lat 70., a w latach 60. zaczęto zatrudniać urzędników służby cywilnej. Od 1970 r. parlament był miejscem z profesjonalnymi pracownikami, M. Hagevi, *Sweden: Between participation...*, s. 353 – 354; S. Ahlbäck, *Riksdagen-politikerakt eller tjänstemann-avvalde?*, [w:] „Statsvetenskaplig Tidskrift”1994, 97, s.113–139.

członkini socjaldemokratycznej partii w parlamencie, Nancy Eriksson, przedstawiła wniosek o wprowadzeniu republiki: „Nie powinien mieć miejsca żaden zamach stanu przy przejściu do republiki, ale staranne rozważenie. Nie ma miejsca na monarchię w nowoczesnym społeczeństwie”²⁰⁸². Zdecydowana większość w obu izbach była za przyjęciem wniosku. **Gustaw VI Adolf** (1950 – 1973) zaczął prowadzić skuteczną kampanię na rzecz dopuszczenia do transformacji ustrojowej. Przekonał skutecznie prawicowców i antydemokratów, że jeżeli nie zgodzą się na demokratyczne reformy, to wszystko, co do tej pory osiągnięto, zostanie zaprzepaszczone, łącznie z prawami wyborczymi oraz 48 – godzinnym tygodniem pracy, po tym jak zostanie wprowadzona republika. Tym samym zmiana ustrojowa przestała być postrzegana jako zagrożenie dla stabilności państwa, a samo żądanie republiki straciło swój priorytetowy status²⁰⁸³.

Tym, co przyspieszyło zmianę struktury Riksdagu, były wybory przeprowadzone do niższej izby w 1948 r. Prawicowe ugrupowania co prawda wygrały wybory, ale Socjaldemokracja wraz z Komunistami utrzymali się u władzy w izbie wyższej. To wykazało, że bikameralizm ma swoje słabości i zażądano reformy konstytucyjnej. W 1966 r. po wyborach do izby wyższej, SAP poniosło porażkę, otrzymując tylko 42% głosów, co i tak nie doprowadziło do utraty przez partię władzy. Jednakże przedstawiciele Socjaldemokracji zdali sobie sprawę, że to prawdopodobnie krytycyzm wobec bikameralizmu doprowadził do porażki partii w wyborach, szczególnie, że oskarżano Socjaldemokrację o sztuczne podtrzymywanie faworyzującego ich XIX – wiecznego systemu parlamentarnego. Krytykę tego systemu podtrzymywali zwłaszcza Ludowcy z Bertilem Ohlinem na czele. Socjaldemokracja ostatecznie zgodziła się z opozycją co do obalenia tego systemu, postrzeganego jako polityczna przeszkoda i rysa na wizerunku partii. Interesujący jest fakt, że o ile dla partii politycznych istotne było, jaki podział parlamentu będzie funkcjonować, o tyle dla wyborców nie odgrywało to tak istotnego znaczenia, jak wyzwania natury ekonomiczno-społecznej. Z tego też powodu, wprowadzenie zmiany parlamentarnej nie poprzedziła żadna głęboka debata²⁰⁸⁴.

Pierwsze żądania reformy parlamentu wyszły od liberałów i znalazły poparcie w 1960 r. w Królewskiej Komisji Spraw Konstytucyjnych²⁰⁸⁵. 1 kwietnia 1966 r. uchwalono nową współczesną konstytucję, bazującą na zasadzie suwerenności ludu, z jednoizbowym parlamentem, a zagadnienie republika czy monarchia będą nieustannie poddawane badaniom.

²⁰⁸² ”Det är inte genom någon kupp en övergång till republik ska ske utan efter noggrant övervägande. Det finns ingen plats för monarki i ett modernt samhälle”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 382.

²⁰⁸³ Ibidem.

²⁰⁸⁴ J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 220.

²⁰⁸⁵ B. Molin, *Sweden...*, s. 284.

Prawdopodobnie to pierwszy taki przypadek na świecie, w którym to król powołał komisję badającą zagadnienia pozostawienia monarchii czy zamienienia jej na republikę²⁰⁸⁶. Wynikało to z dwóch powodów. Po pierwsze, wiele monarchii europejskich, które przetrwały wojny światowe, zostało zredukowanych do poziomu symbolu w latach 60. XX wieku, co wymusiło na Szwecji podążanie za zachodzącymi w Europie zamianami²⁰⁸⁷. Po drugie, król zaakceptował fakt pełnowymiarowej demokratyzacji i wprowadzenia parlamentaryzmu, który ograniczył kompetencje króla. Dalszy sprzeciw czy walka o przywrócenie dawnej siły Koronie skończyłyby się szybszym obaleniem monarchii. Zamiast tego, monarcha wolał kooperować z politykami, aby nie być postrzeganym jako przeszkoda, lecz czynnik ułatwiający wprowadzenie przemian w państwie. W 1967 r. partie zgodziły się na kompromis związany z transformacją parlamentu, którego warunki przedstawiono rok później na forum Riksdagu. Ustalono, że jednoizbowy Riksdag składać się będzie z 350 posłów, z których 310 będzie wybieranych w sposób proporcjonalny w okręgach wyborczych, a 40 innych obejmie stanowiska z tzw. mandatami krajowymi. Aby uzyskać mandat krajowy, partia musiała uzyskać minimum 4% głosów w całym kraju, a żeby reprezentować cały okrąg wyborczy, trzeba było uzyskać 4% głosów albo 12 oddanych w danym okręgu. Kompromis obejmował także określenie wspólnego dnia głosowania w Riksdagu i wyborach lokalnych²⁰⁸⁸. Nowy system wyborczy oznaczał nadanie partiom dokładnie tyle samo mandatów, ile otrzymały z głosów²⁰⁸⁹.

Wybory według zaktualizowanego modelu przeprowadzono w 1970 r. Od czasu wprowadzenia zmiany, siła Socjaldemokratów zależała od tego czy partii komunistycznej uda się zdobyć 4% głosów, w przeciwnym razie, rząd przeszedłby w ręce anty-socjalistów²⁰⁹⁰. Komunistom udało się jednak zdobyć 4,8% głosów, dzięki czemu Socjaldemokracja nadal rządziła w rządzie mniejszościowym²⁰⁹¹. Obrady pierwszego nowo powołanego parlamentu miały miejsce 11 stycznia 1971 r.²⁰⁹² i ten rok uznaje się za wprowadzenie jednoizbowego parlamentu w Szwecji²⁰⁹³. W 1974 r. uchwalono nowy regulamin parlamentu i akt o formie

²⁰⁸⁶ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 383.

²⁰⁸⁷ L. Ernemar, J. Strömquist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 26.

²⁰⁸⁸ B. Molin, *Sweden...*, s. 284.

²⁰⁸⁹ *Därför fick Sverige enkammarriksdag...*

²⁰⁹⁰ B. Molin, *Sweden...*, s. 284 – 285.

²⁰⁹¹ *Ibidem*, s. 285.

²⁰⁹² Od 1 stycznia 1971 r. zaczęła funkcjonować konstytucja, bazująca na projekcie przedstawionym przez komisję z 1966 r. Nowa konstytucja, oprócz jednoizbowego Riksdagu, zakładała koordynację wyborów parlamentarnych i do samorządów lokalnych oraz przeprowadzenie tychże wyborów tego samego dnia; skrócenie kadencji władz na poziomie lokalnym i do parlamentu do trzech lat. Wprowadzono także nowy system wyborczy; prawa obywatelskie i zasadę parlamentaryzmu, a rola króla została sprowadzona do ceremonialnych funkcji, Z. M. Klepacki, R. Ławniczak, *Współczesna Szwecja. System polityczny i gospodarczy*, Warszawa 1974, s. 13.

²⁰⁹³ Przyjęcie unikameralnego parlamentu oznaczało pracowanie w większym stopniu nad parlamentarnymi propozycjami, a prace nad rządowymi projektami zmniejszyły się o 15% w porównaniu z 1970 rokiem. Zwiększyła

rządu²⁰⁹⁴. Co ciekawe, nie powtórzono tym razem zapisu o samodzielnym rządzeniu przez króla w państwie. Zgodnie z art. 3 RF z 1974 r., Riksdag jest głównym przedstawicielem narodu. Stanowi on prawo, podejmuje decyzję w sprawie podatków oraz o sposobie wykorzystania funduszy państwowych. Nadzoruje zarządzanie i administrację Szwecji (§3 RF)²⁰⁹⁵. Gustaw VI Adolf bez żadnych zastrzeżeń zaaprobował nową konstytucję na sześć miesięcy przed swoją śmiercią, która uczyniła z monarchy symboliczny organ władzy państwowej²⁰⁹⁶. Nowa konstytucja utworzyła silniejszy parlament²⁰⁹⁷, z którego wyłaniany był rząd odpowiedzialny przed Riksdagiem. Parlament tym samym stał się dominującym podmiotem władzy w państwie²⁰⁹⁸.

Poniższe odpowiedzi odpowiadają na pytania postawione w tej pracy na temat relacji monarchy z organem ustawodawczym:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą ustawodawczą?** Gustaw VI Adolf zaakceptował słabnącą rolę monarchy w stosunku do parlamentu i skupił się na kooperacji z Riksdagiem w materii ustawodawczej. Król także przyczynił się do nagłośnienia kampanii reformującej dwuizbowy parlament.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Riksdag zaczął dominować w relacji Korona-parlament.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabienia lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Pozytywnie na wizerunek monarchy wpłynął udział w promowaniu reformy parlamentarnej, aby oddalić widmo debaty pro-republikańskiej.

się liczba prac, wymagających większego nakładu czasowego, co pogorszyło relacje parlamentarzystów z okręgami wyborczymi i grupami zawodowymi. Starsi członkowie parlamentu zaczęli krytykować odseparowanie ich od świata poza Riksdagiem. Wprowadzono zatem skrócenie czasu obradowania izby, zwiększono uprawnienia marszałka podczas debat (marszałek dostał możliwość wyboru posła, który ma coś faktycznego do powiedzenia albo oryginalnego), a odpowiedzi i uwagi posłów nie powinny przekraczać 2 minut. Te zmiany uskuteczniły proces prac Riksdagu a także podniosło jego atrakcyjność wśród społeczeństwa i przyciągnęło zainteresowanie opinii publicznej, B. Molin, *Sweden...*, s. 285 – 286.

²⁰⁹⁴ Olof Persson wymienił dwa okresy konstytucjonalnej historii Szwecji: pierwszy rozpoczyna XIX wiek z nową konstytucją z 1809 r. Drugi etap to kolejne pół wieku z demokratyczną ramą starej konstytucji z 1809 r. i kilka dekad z nową konstytucją. W ramach tego podziału miały miejsce dwie transformacje. Pierwsza odbyła się w 1906 r., gdzie prawo głosu rozszerzono na wszystkich mężczyzn, a w 1917 – 1921 objęło kobiety ustanawiając na dobre parlamentaryzm w Szwecji. Druga transformacja trwała między 1968 a 1974 r. gdzie częściowe rewizje konstytucji doprowadziły do zastąpienia dokumentu z 1809 nową, *Därför fick Sverige enkammarriksdag...*; J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 89.

²⁰⁹⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 356.

²⁰⁹⁶ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 89.

²⁰⁹⁷ B. M. Ortwein II, *The Swedish legal system: an introduction*, "Indiana International & Comparative Law Review" 2003, Vol. 13:2, s. 409.

²⁰⁹⁸ B. M. Ortwein II, *The Swedish legal system...*, s. 410.

- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** W 1974 r. uchwalono nowy Regulamin parlamentu i Akt o formie rządu. W konstytucji Szwecji nie powtórzono tym razem zapisu o samodzielnym rządzeniu przez króla w państwie, bowiem to Riksdag jest głównym przedstawicielem narodu. Stanowi on prawo, podejmuje decyzję w sprawie podatków oraz o sposobie wykorzystania funduszy państwowych. Ponadto parlament nadzoruje zarządzanie i administrację Szwecji.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W nowej regulacji prawnej uprawnienia króla zostały zredukowane do funkcji ceremonialnych. Monarcha otwiera Zgromadzenie Narodowe i składa oświadczenia przed izbą. Te oświadczenia stanowią wgląd monarchy w problemy na poziomie narodowym i międzynarodowymi, monarcha wyraża swoją opinię i odczucia oraz udziela parlamentowi wskazówek, czym powinien się zająć w pierwszej kolejności. Często są to cele długoterminowe.

3.4 Lata 1974–2019

Jednoizbowość wprowadzona w 1970 r. nie nałożyła praktycznie żadnych ograniczeń na parlament w procesie podejmowania decyzji. Co więcej, podtrzymano i rozszerzono zapisy konstytucji z 1809 r. związane z mechanizmem kontrolnym rządu pod postacią instytucji ombudsmana, audytorów parlamentarnych, interpelacji i pytań, Komisji Konstytucyjnej i instrumentu wotum nieufności²⁰⁹⁹. Warto jednak mieć na uwadze, że skuteczność instrumentów pomagających parlamentowi kontrolować rząd jest zróżnicowana. Jedynym z najsilniejszych środków kontrolnych jest ombudsman, obdarzony szeroką autonomią²¹⁰⁰. Najslabsi w tej skali znajdują się audytorzy parlamentu, których struktura organizacyjna, jak i zasoby finansowe są bardziej ograniczone niż w większości innych systemów rządów parlamentarnych²¹⁰¹. Pytania i interpelacje też nie należą do najbardziej skutecznych metod nadzorowania prac egzekutywy, które głównie są nastawione na podtrzymanie stanowiska rządu. Również i wnoszone skargi traktowane są raczej jako profilowanie partyjne niż kontrola nadużyć konstytucyjnych²¹⁰². W przypadku wniosków o nieufności, ani razu ani rząd, ani

²⁰⁹⁹ T. Larsson, *Konflikten som försvann – hur har det svenska EU-medlemskapet påverkat maktindelningen mellan regering och riksdag?* [w:] "Maktindelning Demokratiutredningens forskarvolym I", SOU 1999:76, ed. E. Amnå Stockholm 1999, s. 325.

²¹⁰⁰ *Riksrevisionsverkets roll & uppgift i ett historiskt och internationellt perspektiv*. RRV 1998:63. Växjö 1998 s. 48.

²¹⁰¹ T. Larsson, *Konflikten som försvann...*, s. 326.

²¹⁰² *Ibidem*, s. 327.

ministrowie nie zostali zmuszeni do opuszczenia stanowiska w taki sposób. Jednakże groźba przeprowadzenia wotum kilkakrotnie doprowadziła do dymisji ministrów. Wotum nieufności przybiera także kształt wyrażenia braku poparcia przez Riksdag dla rządowej polityki w kluczowych obszarach, które nie są dookreślone, bowiem rząd sam decyduje, której kwestii nadać status kluczowej. To jednak „nieoficjalne” wotum nieufności zostało uchwalone w odniesieniu do gabinetu Ingvara Carlssona w 1990 r., kiedy jego socjaldemokratyczny rząd nie był w stanie przeforsować swojego programu oszczędnościowego w parlamencie, co skutkowało jego dymisją²¹⁰³.

Naturalnym prawem parlamentu jest prawo kontroli i decydowania nad propozycjami składanymi przez rząd Riksdagowi. Parlamentarzyści mogą także zgłaszać własne propozycje dokonania zmian w krajowej polityce w różnych dziedzinach, co odbiega od tradycyjnej zasady uniemożliwiania członkom parlamentu do swobodnego zgłaszania wniosków w wielu państwach, a zamiast tego mogą jedynie wnioskować o zmianę lub dodanie wniosku do rządowych propozycji²¹⁰⁴. Parlament także przejął obowiązek powoływania nowego rządu, gdy pada się do dymisji lub zostanie zmuszony do ustąpienia. Sam proces mianowania nowego premiera jest tak zaprogramowany by faworyzował kandydata przedstawionego przez talmana. Posłowie nie są zobowiązani do głosowania za przyjęciem kandydatury marszałka. To co jest istotne, to liczba posłów głosujących przeciwko. Jeżeli liczba głosów na „nie” wyniesie ponad połowę, to kandydatura jest uznawana za odrzuconą²¹⁰⁵.

Pracę nowego Riksdagu organizowały dwa akty prawne wprowadzone w latach 70. XX wieku. 28 lutego 1974 r. uchwalono nowy *Riksdagsordningen*²¹⁰⁶, który szczegółowo omawia strukturę i sposób pracy w parlamencie. Konstytucja z 1974 r. tylko skodyfikowała zmiany, które już weszły w życie, jak ustanowienie zasady parlamentarnej, powierzenie Riksdagowi odpowiedzialności za legislatywę i za prawo decydowania o budżecie. Relacje między panującym a Riksdagiem zostały organiczne do minimum²¹⁰⁷. Zaczynając od nowego RO, król, jako szef państwa, został wspomniany tylko dwa razy. Pierwszy raz w odniesieniu do otwierania Zgromadzenia Narodowego na nadzwyczajnie zwołanym posiedzeniu izby, nie później niż trzeciego dnia sesji. Na wniosek talmana, szef państwa ogłasza otwarcie Zgromadzenia. Jeżeli głowa państwa nie jest w stanie tego dokonać, wówczas otwarcie

²¹⁰³ T. Larsson, *Konflikten som försvann...*, s. 327.

²¹⁰⁴ Ibidem, s. 326.

²¹⁰⁵ Ibidem.

²¹⁰⁶ *Riksdagsordning* [Kungörelse om beslutad ny riksdagsordning (1974:153), SFS 1974:153].

²¹⁰⁷ O. Nyman, *The New Swedish Constitution*, [w:] “Scandinavian Studies in Law”, 1982, s. 182.

Zgromadzenia Narodowego przejmuje marszałek (§4 RO rozdz. 1)²¹⁰⁸. Ponadto szef państwa posiada prawo złożenia oświadczenia przed izbą parlamentu, zwane mowami tronowymi, spisane przez rząd (§10 RO rozdz. 2)²¹⁰⁹. Widać zatem drastyczne ograniczenie, a wręcz eliminację jakichkolwiek kompetencji sprawczych monarchy wobec parlamentu. Zakres jego działań ogranicza się wyłącznie do dwóch ceremonialnych aktywności. Jednakże warto w tym miejscu zaznaczyć, że nie są to kompetencje pozbawione jakiegokolwiek skutku politycznego. Przemowy otwierające Riksdag stanowią idealną okazję dla panującego do wyrażenia swojej opinii oraz wskazania problemów z jakimi boryka się państwo i wyzwania, którym Szwecja musi sprostać. Monarcha podczas przemowy wzywa parlament do zajęcia się odpowiednimi kwestiami i podjęcia odpowiednich środków, aby społeczeństwo rozwijało się lepiej i szybciej. W przemowie z 2014 r., **Karol XVI Gustaw (1973)**, odwołał się do katastrof naturalnych, jak ulewę, powódzie, zawirowania pogodowe, pożar lasu w Västmanland, który strawił wiele hektarów gospodarstw. Wyraził podziw dla służby ratowniczej i wszystkich zaangażowanych w gaszenie pożaru. Monarcha odwołał się do wojen i przemocy, konfliktów etnicznych i kryzysów humanitarnych, które nadal mają miejsce na świecie. Król wyraził przerażenie skalą cierpienia i strachu, jakie przeżywają dzieci, gdy muszą uciekać ze strefy zagrożenia. Panujący także wspominał o obchodzeniu wówczas przez Szwecję 200. rocznicy od czasu wprowadzenia neutralności w państwie, co czyni królestwo wyjątkowym, a także motywuje do większego zaangażowania w procesy pokojowe. Monarcha nie omieszkał wspomnieć o problemach trawiących Szwecję, jak przemoc, nadużycia, łamanie zasad etyki i moralności, które muszą mieć charakter priorytetowy. Karol XVI Gustaw zwrócił się do Riksdagu jako tego, który może stworzyć odpowiednie warunki dla społeczeństwa rządzonego przy poszanowaniu wartości szacunku i odpowiedzialności. Szwecja powinna utrzymać status bezpiecznego kraju z demokratycznym porządkiem społecznym opartym na literze prawa²¹¹⁰. W przemowie z 2015 r. król zwrócił uwagę na kryzys uchodźczy i liczbę osób uciekających przed wojną i konfliktami. Monarcha zwrócił się do marszałka, aby wspólnie szukać rozwiązania problemu uchodźczego i skupić się na pomocy bliźnim. Panujący wyraził zaniepokojenie problemami, z jakimi przyjdzie borykać się przyszłymi pokoleniom oraz skłonił parlamentarzystów do refleksja nad tym, jak należy przygotować dzieci i wnuki do przyszłości, o której nic nie wiadomo. Jedynym, co można uczynić, według króla, to przekazywać im wiedzę i uczyć

²¹⁰⁸ *Riksdagsordning* [Kungörelse om beslutad ny riksdagsordning (1974:153), SFS 1974:153].

²¹⁰⁹ *Ibidem*.

²¹¹⁰ *Carl XVI Gustaf: Tal vid riksmötets öppnande 2014*, <https://www.svenskatal.se/tal/carl-xvi-gustaf-tal-vid-riksmotets-oppnande-2014>(dostęp:30 kwietnia 2024).

tolerancji, troskliwości i okazywania współczucia. Ważna jest w tym rola Riksdagu określającego drogi, którymi państwo będzie podążać. Monarcha wyraźnie zaznaczył kwestię i znaczenie środowiska naturalnego, za którego kondycję obecne pokolenia będą oceniane przez ich potomstwo²¹¹¹.

W Akcie o formie rządu z 1974 r. położono akcent na przekazanie królewskich uprawnień talmanowi i Riksdagowi²¹¹², jednak zakres działania marszałka w powierzonych mu obowiązkach stał się bardziej ograniczony, niż kiedy król sprawował tę funkcję osobiście. Talman przejął od króla uprawnienia do budowania rządu – nominację premiera, który następnie powołuje rząd. Marszałek podczas nominowania premiera ma za zadanie kontaktować się z przedstawicielami różnych partii i po zakończeniu konsultacji zaproponować Riksdagowi kandydata na pierwszego ministra²¹¹³. Jeżeli więcej niż połowa członków parlamentu zgłasza przeciwko proponowanej kandydaturze, nominacja uznana jest za odrzuconą. W przeciwnym razie, parlament ją zaakceptował. Parlamentarzyści, którzy wstrzymali się od głosowania, klasyfikowani są jako popierający kandydaturę na premiera. Jeżeli Riksdag odrzuci cztery kolejne premierskie nominacje przedstawione przez talmana, nie może on przedstawić kolejnej, dopóki nie rozpisze się nowych wyborów. Jeżeli w ciągu trzech miesięcy nie zaplanuje się wyborów, zostaną rozpisane specjalne wybory. Kiedy legislatura zaakceptuje kandydata na premiera, zadaniem szefa rządu jest wybranie pozostałych członków gabinetu i przydzielenie im tek ministerialnych²¹¹⁴. W przypadku wotum nieufności, talman odwołuje ministra, jak i przyjmuje rezygnację premiera i z tego powodu odwołuje pozostałych członków gabinetu. W innych przypadkach niż opisanych powyżej, to premier dymisjonuje członków rządu²¹¹⁵.

Relacje między monarchą a organem ustawodawczym wieńczy panowanie Karola XVI Gustawa:

- 1) **Jak wygląda relacja króla z władzą ustawodawczą?** Relacja między królem a parlamentem opiera się wyłącznie na ceremonialnych podstawach określonych w konstytucji z 1974 r. i Regulaminie Riksdagu.
- 2) **Który podmiot obecnie dominuje?** Aktualnie, według zapisów konstytucji, Riksdag dominuje w relacji z królem.

²¹¹¹ Ibidem.

²¹¹² O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 32 – 33.

²¹¹³ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 195.

²¹¹⁴ N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism: The Democratic Riksdag, 1921 – 1986* [w:] “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament”, ed. M. F. Metcalf, Stockholm 1987, s. 241.

²¹¹⁵ Ibidem, s. 241 – 242.

- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Na utrzymanie stabilnej pozycji monarchy w relacji z Riksdagiem wpływają przemowy króla kierowane do izby, które utwierdzają parlamentarzystów w przekonaniu, że monarcha śledzi wydarzenia w państwie i na świecie, a jego intencją jest dobro narodu.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Jakikolwiek zmiany będą determinowane odczuciem potrzeby modyfikacji zapisów RO lub konstytucji oraz żądaniami stawianymi przez społeczeństwo.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Od momentu przejęcia władzy przez Karola XVI Gustawa nie dokonano znacznych zmian w regulacji relacji między królem a parlamentem.

7. Monarcha a władza wykonawcza

4.1 Lata 1809–1914

O tym, jaką renomą na scenie międzynarodowej cieszyła się Szwecja po reżimie Gustawa IV Adolfa na początku XIX wieku świadczy wypowiedź rosyjskiego kanclerza: „Szwecja jest w agonii śmierci, nie pozostaje nic innego, jak pozwolić jej umrzeć w spokoju” [tłum. B. Bieniek]²¹¹⁶. Bardziej dyplomatycznie sytuację państwa szwedzkiego ujął Jean-Pierre Mousson-Lestang: „W 1809 r. Szwecja osiągnęła najniższy punkt w swojej historii narodowej: wyparta z Pomorza, amputowana teraz z Finlandii, zagrożona w sercu przez rosyjską okupację archipelagu Wysp Alandzkich, wkroczyła w stan międzynarodowego letargu” [tłum. B. Bieniek]²¹¹⁷. Z przytoczonych wypowiedzi można zatem wysnuć wniosek, że potęga Królestwa Szwecji zaczęła chylić się ku upadkowi już od 1721 r., a punktem kulminacyjnym był rok 1809 i utrata Finlandii. Zdano sobie sprawę, że nie można dłużej rozpaczać nad stratami terytorialnymi. Nastął czas na dokonanie reorientacji polityki na sprawy wewnętrzne królestwa i rozwiązanie problemów, które sprawił zdestabilizowany ośrodek władzy²¹¹⁸.

Po zamachu marcowym w 1809 r. pojawiły się dwa sprzeczne stanowiska reprezentowane przez zwolenników autokratycznej monarchii oraz sympatyków podziału władzy²¹¹⁹. Hrabia Georg Adlersparre, który przewodniczył buntowi przeciwko Gustawowi IV Adolfowi, ustanowił władzę w Szwecji przypominającą dyktaturę wojskową, po wprowadzeniu wojsk do Sztokholmu. Domagał się on koronacji na króla księcia Karola, jednakże jego propozycja nie spotkała się z szeroką aprobatą. Przeważały opinie za powierzeniem wyboru następcy tronu stanom społecznym. Konsensus osiągnięto w maju 1809 r., kiedy to zebrał się Riksdag. Zebrani postawili wymóg wpierw uchwalenia nowej wersji ustawy zasadniczej, a następnie przeprowadzenia elekcji²¹²⁰. Taka kolejność pracy nad ustrojowym zagadnieniem państwa była zabiegiem ukierunkowanym na wpierw, określenie ram władzy, a następnie wyboru kandydata do tronu, aby uniknąć nieograniczonej interpretacji zapisów prawnych

²¹¹⁶ “Sweden is in the agony of death, nothing remains but to let her die in peace”, Sir D. P. Barton, *Bernadotte and Napoleon 1763-1810*, New York 1921, s. 255; C. Grimberg, *A history*,... s. 319.

²¹¹⁷ “in 1809, Sweden had reached the lowest point in its national history: dispelled from Pomerania, amputated now from Finland, threatened in the heart by the Russian occupation of the archipelago of Åland, it had entered a state of international lethargy”, J.P. Mousson-Lestang, *Négociation ou intervention: la Suède et la sécession de la Norvège de 1905*, [w:] “Enjeux et puissances. Hommage à Jean-Baptiste Duroselle”, Paris 1986, s. 257; J.F. Berdah, *The Triumph of Neutrality*..., s. 34.

²¹¹⁸ A. Jarlert, *Political Reform in Sweden*..., s. 230.

²¹¹⁹ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws*..., s. 11.

²¹²⁰ A. Kersten, *Historia Szwecji*..., s. 298.

ułatwiających nadużywane władzy i działanie wbrew interesowi państwa²¹²¹. W tym celu, powołano do życia w maju 1809 r. pierwszą w historii Szwecji specjalną komisję konstytucyjną²¹²², pod przewodnictwem Augustina Mannerheima i sekretarza Hansa Järty²¹²³. Nowo powołana komisja²¹²⁴ już po miesiącu przedstawiła projekt konstytucji²¹²⁵. W celu zagwarantowania Szwecji jak najbardziej odpowiedniego rozwiązania ustrojowego, odwołano się trójpodziału władzy, gdzie występuje egzekutywa z uprawnieniami do podejmowania decyzji i wdrażania w życie prawa, legislatura obdarzona siłą sprzeciwu oraz niezależny, acz nieautorytarny system sądownictwa. Te gałęzie władzy miały nawzajem się kontrolować bez ingerowania w swoje uprawnienia, ani tym bardziej ograniczania funkcji pozostałych segmentów władzy²¹²⁶.

Konstytucja, Akt o formie rządu, przyjęta przez stany 5/6 czerwca 1809 r. obowiązuje do dzisiaj, po uwzględnieniu poprawek i nowelizacji²¹²⁷. Głosowanie nad nową wersją poprzedziła żarliwa debata między stanami, odnosząca się do wyrównania różnic między mniej i bardziej uprzywilejowanymi grupami społecznymi. Szczególnie takie żądania wysuwali chłopcy, grożąc, że jeżeli nie zostanie wprowadzone jednakowe opodatkowanie całej ziemi²¹²⁸, konstytucja nie zostanie uchwalona (chłopcy ostatecznie ustąpili od swoich żądań)²¹²⁹. Nowa ustawa zasadnicza stanowiła kolejny etap ewolucyjnego rozwoju ustrojowego królestwa. Słaba szlachta i burżuazja, pozbawione środków i sił, zostały zmuszone do obrania drogi negocjacji, debat i współpracy między Radą Państwa/Stanu, parlamentem a Koroną, co doprowadziło do wyłonienia się nowej podstawy ustrojowej państwa²¹³⁰. Konstytucja została utrzymana w formie umiarkowanego stanowiska, odwołującego się do poglądów podziału władzy Monteskiusza, doktryny z czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej oraz koncepcji XVIII-wiecznej monarchii brytyjskiej, zachowując przy tym, dziedzictwo ustrojowe Szwecji²¹³¹. Akt oznaczał oparcie systemu Szwecji na zasadzie trójpodziału władzy z silnym monarchą

²¹²¹ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 298.

²¹²² Ibidem.

²¹²³ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 19.

²¹²⁴ Jeszcze przed powołaniem komisji, rząd przedstawił projekt nowej ustawy zasadniczej opracowanej przez gubernatora Andersa af Håkanssona zwany "Håkanssonska förslaget". Projekt jednak nie został zaakceptowany przez stany, ponieważ przewidywał nadanie królowi zbyt dużą władzę, a sam szkic dokumentu określono jako „akt o bezpieczeństwie ubrany w nowy płaszcz” („säkerhetsakten klädd i en ny rock”), L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 78.

²¹²⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 298.

²¹²⁶ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 6.

²¹²⁷ C. Grimberg, *A history...* s. 313.

²¹²⁸ Szlachcice w nowej konstytucji mieli mieć zagwarantowany przywilej zwalniający ich z płacenia podatku gruntowego, St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 19.

²¹²⁹ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 299.

²¹³⁰ Ibidem.

²¹³¹ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 170.

i czterostanowym parlamentem²¹³². Co istotne, członkowie komisji wzięli pod uwagę niestabilną przeszłość polityczną królestwa i wykluczyli główne wady poprzednich rządów²¹³³ z czasów karolińskiego autorytaryzmu, dominacji stanów z „epoki wolności” oraz monarchizmu gustawiańskiego²¹³⁴. Nie bez powodu, nowy *regeringsformen* Pontus Fahlbeck określił jako „szwedzką historię przetłumaczoną na legalne paragrafy” [tłum. B. Bieniek]²¹³⁵. Zresztą, sławetny art. 16 RF z 1809: „Król będzie wspierał sprawiedliwość i prawdę”²¹³⁶ postrzegany był jako nawiązanie do „Prawa Ziemskiego” króla Magnusa Erikssona²¹³⁷. Nowa konstytucja stanowi zatem efekt analizy historii politycznej państwa i zestawienia wad oraz zalet poprzednich struktur władzy na przestrzeni dziejów²¹³⁸.

Regeringsformen z 1809 r., mimo że wprowadził monarchię konstytucyjną²¹³⁹, nadał monarsze uprawnienia, które czyniły z niego silnego gracza politycznego. W dokumencie postanowiono, że w Szwecji będzie obowiązywać monarchia dziedziczna oraz sukcesja męskich potomków zmarłego króla (§1 RF)²¹⁴⁰. Szwedzki król musiał wyznawać czystą doktrynę ewangelicką wyznania augsburskiego (§2 RF)²¹⁴¹. W 1815 r. dodano do Aktu o formie rządu, że żaden książę ani książę koronny z rodu królewskiego nie może wejść w związek małżeński bez wiedzy i zgody monarchy. Jeżeli tego dokonał, oznaczało to automatycznie zrzeknięcie się prawa do królestwa dla siebie, swoich dzieci i ich potomków (§44 RF)²¹⁴². Król także według własnego uznania zarządzał dworem królewskim (§48 RF)²¹⁴³, jednakże art. 77 RF wspominał o kontroli królewskich gospodarstw przez parlament²¹⁴⁴. Do tego momentu widać, że większość zapisów konstytucji z XIX wieku, zostało zachowanych we współczesnej

²¹³² M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 191.

²¹³³ M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 284 – 285; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 285 – 289, 298 – 300.

²¹³⁴ L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 78.

²¹³⁵ „Sveriges historia omsatt i lagparagrafer”, O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 14; S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 170.

²¹³⁶ Pełny zapis artykułu: „Konungen bör rätt och sanning styrka och befordra, wrångwisa och orätt hindra och förbjuda, ingen förderfwa eller förderfwa låta til lif, ära, personlig frihet och wälfärd, utan han lagligen förwunnen och dömd är, och ingen afhända eller afhända låta något gods, löst eller fast, utan ransakning och dom, i den ordning Sweriges Lag och laga Stadgar föreskriftwa; ingens fred i des hus störa eller störa låta; ingen ifrån ort til annan förwisa; ingens samwete twinga eller twinga låta, utan skydda hwar och en wid en fri utöfning afsin Religion, så widt han derigenom icke störer Samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer. Konungen låte en hwar blifwa dömd af den Domstol, hwarunder han rätteligen hörer och lyder”, *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 206 – 207.

²¹³⁷ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 170.

²¹³⁸ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 14.

²¹³⁹ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 20.

²¹⁴⁰ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 194.

²¹⁴¹ Ibidem.

²¹⁴² Ibidem, s. 241.

²¹⁴³ Ibidem, s. 242.

²¹⁴⁴ Ibidem, s. 272 – 273.

ustawie zasadniczej, co stanowi podkreślenia ustrojowej więzi z tradycyjnymi zapisami regulującymi warunki przejścia tronu. Co do kompetencji panującego, głównym założeniem autorów konstytucji z 1809 r. miało być, jak wskazuje Olof Petersson, niedopuszczenie do dominacji legislatywy z „epoki wolności”, a z drugiej strony zapobiegnięcie odrodzeniu się absolutnych rządów Korony²¹⁴⁵. Nie oznaczało to jednak osłabienia pozycji monarchy, wręcz przeciwnie. Król miał sprawować najwyższą władzę i nie odpowiadać przed stanami za swoje czyny (bez bycia pociągniętym do odpowiedzialności czy to prawnej czy to politycznej)²¹⁴⁶, zgodnie z założeniem, że „Król posiada wyłączne prawo do rządzenia” [tłum. B. Bieniek]²¹⁴⁷ (§4 RF), a królewski autorytet będzie otaczany czcią i szacunkiem (§3 RF)²¹⁴⁸. Korona dzierżyła władzę w ramach administracji, zarządzania królestwem, w kwestiach gospodarczych i prawodawczych²¹⁴⁹. Monarcha był jedynym, który posiadał prawo wywoływania wojen, zawierania pokojów i formowania sojuszy, co jest ewidentnym przejawem wzmocnienia władzy Korony w porównaniu z konstytucją z 1772 r., która ustanowiła absolutystyczny Sejm²¹⁵⁰. Zdaje się, że autorzy nowej konstytucji nie do końca podążali za zasadami Monteskiuszowego podziału władzy, zdecydowanie wzmacniając jedną z gałęzi władzy politycznej.

Przed arbitralnością władzy monarchy miała chronić powołana do życia Rada Stanu/Państwa (*Statråd*). Pewnego rodzaju zarys parlamentarnego podziału władzy zawarty był w obowiązku kontrasygnowania przez członków Rady królewskich rozkazów, stwarzając wrażenie, że monarcha nie działał samowolnie, a jego decyzje były kontrolowane. Po drugie, członkowie Rady, pomimo że pochodzili z nominacji królewskich, odpowiadali przed Riksdagiem²¹⁵¹. Należy jednak podkreślić, że *Statråd* nie był rządem (*regering*) *sensu stricto*, tylko organem o charakterze doradczo-informującym, służący królowi radą²¹⁵². Ministrowie nie posiadali kompetencji własnych, a działali w ramach pełnomocnictwa²¹⁵³. Zgodnie z wytycznymi *regerinsformen* z 1809 r., w pewnych przypadkach monarcha winien skorzystać z porad i zaleceń Rady Stanu, w której znajdują się uczeni, kompetentni, doświadczeni oraz szanowani doradcy (wolni szwedzcy mężczyźni wyznania ewangelickiego) wybrani przez

²¹⁴⁵O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 4; O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 15.

²¹⁴⁶M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 284 – 285; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 285 – 289, 298 – 300.

²¹⁴⁷“Konungen äger at allena styra Riket”, S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 170.

²¹⁴⁸*Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 194.

²¹⁴⁹M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 282.

²¹⁵⁰C. Grimberg, *A history...* s. 313 – 314.

²¹⁵¹C. Grimberg, *A history...* s. 314.

²¹⁵²O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 113.

²¹⁵³M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 192.

króla (§4 RF)²¹⁵⁴. Król wyposażony był w prawo mianowania i dokonywania awansów rodowitych Szwedów zasiadających w Radzie Stanu. (§28 RF)²¹⁵⁵. Rada Państwa składała się z dziewięciu członków: ministra sprawiedliwości, będący także członkiem Królewskiego Sądu Najwyższego; ministra ds. zagranicznych; kanclerza dworu (*Hofcantzleren*) oraz sześciu ministrów zajmujących się kwestiami wojennymi²¹⁵⁶, krajowymi, cywilnymi, handlowymi, finansowymi i wyznaniowymi. Minister sprawiedliwości, spraw zagranicznych oraz kanclerz dworu byli wybierani ze składu Rady, zaś sześciu innych członków pozostało „bez teki” (§5 RF)²¹⁵⁷. W latach 1840–1841 powiększono liczbę członków Rady do dziesięciu, a w 1900 roku do jedenastu, przy czym jeden z nich był wyznaczany przez monarchę na premiera i przewodniczącego Rady²¹⁵⁸. W tym samym paragrafie w 1809 r. wprowadzono ważną zasadę, na żądanie chłopów, według której, żaden ojciec i syn oraz bracia nie mogli być jednocześnie członkami Rady²¹⁵⁹. Wynika to z próby zapobieżenia zdominowania organu przez jedną z wpływowych rodzin, która będzie dążyć do wzmocnienia swojego oddziaływania na kwestie państwowe, co miało miejsce w przeszłości, jak w przypadku znanej rodziny Oxenstiernów czy Sture. W 1921 r. ten artykuł powiększono o wstępnych i zstępnych, a także generalnie rodzeństwo oraz małżonków (§4RF)²¹⁶⁰.

Sprawy państwowe były rozpatrywane na wspólnych sesjach króla z Radą²¹⁶¹, a decyzje podejmował monarcha po zapoznaniu się z opiniami członków Rady Państwa²¹⁶², z wyjątkiem spraw ministerialnych, dowodzenia i odnoszących się do relacji Szwecji z innymi państwami (§7 RF)²¹⁶³. Ten zapis zaprzeczają poniekąd art. 12,13 i 15, które podkreślają, że monarcha musiał odbyć konsultacje w kwestiach polityki zagranicznej i wojennej zanim podejmie decyzję. Król, według aktu konstytucyjnego z 1809 r., wyposażony był w prawo zawierania traktatów i sojuszy z innymi państwami po przeprowadzeniu konsultacji z ministrem stanu do spraw zagranicznych i kanclerzem dworu (§12 RF)²¹⁶⁴. W latach 1840–1841 r. zmieniono ten

²¹⁵⁴ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 195; *Regeringsformen 1809; The Constitution of Sweden*, Translated by S. V. Thorelli, with an introduction by E. Håstad, Documents published by The Royal Ministry for Foreign Affairs, New series II:4, Stockholm 1954; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 298 – 299.

²¹⁵⁵ Cudzoziemiec może piastować stanowiska wojskowe z racji jego rzadkich umiejętności, za wyjątkiem funkcji komendanta twierdzy (§28), *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 217.

²¹⁵⁶ Pomimo że nad zwierzchnictwem armii pieczę sprawował generał-adiutant, to głównodowodzącym nad siłami wojskowymi państwa na lądzie i morzu pozostawał monarcha (§14), *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 205;

²¹⁵⁷ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 196; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 299.

²¹⁵⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 196.

²¹⁵⁹ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 196; *Referingsformen 1809*; S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 170.

²¹⁶⁰ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 195.

²¹⁶¹ O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 158.

²¹⁶² M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 284 – 285.

²¹⁶³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 199.

²¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 203.

zapis na konsultacje z ministrem stanu do spraw zagranicznych oraz z wyznaczonym członkiem Rady. W 1885 r. dodano, że gdy minister spraw zagranicznych był jednocześnie premierem to konsultacje wymagały uwzględnienia dwóch wezwanych członków Rady. W 1909 r. król mógł zawierać traktaty i sojusze po zasięgnięciu opinii Rady Stanu (§12 RF)²¹⁶⁵. Jeżeli monarcha dążył do wywołania wojny lub zawarcia pokoju, zwoływał on ministrów stanu, radców stanu, kanclerza dworu i wszystkich sekretarzy stanu na nadzwyczajne posiedzenia Rady Stanu, w celu przedstawienia przez Koronę powodu i okoliczności takiej decyzji i poddania jej dyskusji. Opinie i stanowiska były następnie zawarte w protokole, z którym później zapoznał się monarcha i podjął taką decyzję, jaką uznał za słuszną (§13 RF)²¹⁶⁶. Kwestie związane z dowodzeniem armią rozstrzygane były przez króla i odpowiedniego urzędnika, który wyrażał swoją opinię zawartą w protokole z posiedzenia z panującym. Jeżeli opinia urzędnika wskazywała, że przedsięwzięcie opiera się na niewystarczających, niepewnych lub nieodpowiednich zasobach, monarcha miał prawo zwołać Radę Wojenną. Wówczas, dwudziestu lub więcej wyższych urzędników wojskowych zbierało się na posiedzenie. Po spotkaniu z Radą Wojenną, ostateczna decyzja należała do króla (§15 RF)²¹⁶⁷. W latach 40. XIX wieku sprecyzowano, że monarcha, gdy sam przewodniczył Radzie, podejmował w kwestiach wojskowych decyzje w obecności szefa departament wojny, który wyrażał opinię na temat królewskiej propozycji. Jeżeli opinia odbiegała od oczekiwań króla, monarcha zwoływał Radę Wojenną, tworzoną przez dwóch lub więcej wyższych urzędników wojskowych, i powtarzano cały proces²¹⁶⁸. W 1918 r. dodano, że jeżeli szef departamentu wojny nie zgadzał się z opinią monarchy, to dokonywał wpisu do protokołu. W przypadku, gdy plan króla zakładał niebezpieczne posunięcia lub oparty był na niepewnych bądź nieodpowiednich środkach, zalecano, aby król zwołał Radę Wojenną²¹⁶⁹. W 1921 r. zaznaczono, że króla wraz z parlamentem wspólnie decydują, które kwestie mogą zostać zaklasyfikowane jako sprawy związane z dowodzeniem (§15 RF)²¹⁷⁰. Rozbieżność w przypisach konstytucyjnych regulujących kompetencje władzy w ramach polityki zagranicznej i wojennej, mogła oznaczać, po pierwsze, próbę podkreślenia priorytetowego znaczenia Korony, której tradycyjne zadania skupiały się na relacji z innymi podmiotami sceny międzynarodowej oraz kierowania sprawami wojennymi. Po drugie, wyłączenie tychże kompetencji spod kontroli Rady oznaczałoby zbyt

²¹⁶⁵ Ibidem.

²¹⁶⁶ Ibidem, s. 204.

²¹⁶⁷ Ibidem, s. 205.

²¹⁶⁸ Ibidem.

²¹⁶⁹ Ibidem, s. 206.

²¹⁷⁰ Ibidem.

dużą wolność, którą monarcha mógłby nadużyć i uwikłać Szwecję w kolejną wojnę czy niesprzyjający sojusz.

Monarcha nie miał prawa podejmować samodzielnej decyzji w sprawach, które należy konsultować z Radą Stanu, chyba że podczas orzekania obecni byli trzej członkowie Rady, odpowiedni sekretarz stanu lub jego zastępca. Tymi sprawami są zmiany albo uchylenia starych i uchwalenia nowych Statutów Generalnych, wprowadzenie nowych gałęzi rządu oraz innych podobnych kwestii (§8 RF)²¹⁷¹. Ministrowe, radcy stanu, kanclerze dworu i sekretarze stanu byli zobowiązani do przedstawiania swoich opinii, jednak to król miał wyłączone prawo podejmowania finalnej decyzji. Jeżeli postanowienie monarchy byłoby sprzeczne ze stanowiskiem ministrów, wówczas byli oni zobowiązani do przedstawienia oświadczenia przeciwko decyzji króla i odnotowania takiej deklaracji w protokole. W sytuacji, gdy w protokole nie zawarto opinii sprzecznych z królewskim orzeczeniem, wówczas uznano, że wszyscy zebrani zgodzili się z decyzją monarchy (§9 RF). Artykuł jednak nie wyjaśnia jak dalej procedowane były prace, po otrzymaniu sprzecznych opinii zebranych. Można domniemywać, że sprzeciw był wzięty pod uwagę przez króla, który i tak miał prawo do przyjęcia takiego rozstrzygnięcia ze skutkiem prawnym jakie uznawał za słuszne, nawet jeżeli było wbrew woli członków Rady²¹⁷². Tym samym, istnienie Rady Państwa miało „sprawiać wrażenie”, że Szwecja wstąpiła na tory demokratycznej władzy, gdzie ośrodek z mocą sprawczą nie będzie w stanie arbitralnie podejmować decyzji, faworyzującej interes głównego organu państwowego. Z drugiej strony, nie można było w Szwecji przyjąć radykalnych środków, które pozbawiłyby władzę monarszą wszelkich kompetencji, redukując ją do poziomu monarchii konstytucyjnej. Rada Państwa mimo wszystko kontrolowała decyzje panującego a przedstawienie nieefektywnego weta było próbą przekonania króla, że dana decyzja mogłaby zaszkodzić interesowi państwa. O udanych konsultacjach świadczy przypadek zwany *skeppshandelsfrågan* z lat 20. XIX wieku, który prawie przekreślił przyjętą przez Szwecję doktrynę neutralności militarnej. Dotyczyło to sytuacji, kiedy to Szwecja sprzedawała pięć starych okrętów wojennych byłym hiszpańskim koloniom, Meksykowi i Kolumbii, których stan niepodległości uznała Wielka Brytania. Car Aleksander I, sojusznik Hiszpanii zagroził wojną, jeżeli Szwecja nie zaprzestawanie sprzedaży okrętów. Szwedzki król Karol XIV Jan odmawiał zrezygnowania ze swojej decyzji, z powodu dążenia do uzbierania środków z transakcji na rozpoczęcie budowy nowych okrętów. Monarcha odstąpił dopiero po interwencji ministrów,

²¹⁷¹ Ibidem, s. 200.

²¹⁷² Ibidem.

k którzy skutecznie przekonali króla do zmiany zdania²¹⁷³. To świadczy o tym, że monarcha był skory do zmiany decyzji, nawet jeżeli stała ona w sprzeczności do pierwotnej intencji Korony. Najważniejsze było bowiem dobro państwa.

Wszystkie postanowienia wydawane przez króla, oprócz tych związanych z dowodzeniem, musiały być kontrasygnowane i podpisane przez odpowiedniego urzędnika – sekretarza państwa (*föredragande*) – odpowiedzialnego za konkretny resort²¹⁷⁴. Podpis był wyrazem aprobaty i potwierdzenia, że decyzja nie została podjęta jednostronnie przez monarchę, lecz po odbytych konsultacjach. Jeżeli sekretarz państwa nie zgadzał się na podpisanie królewskiej deklaracji, z racji tego, że decyzja podjęta przez Koronę godziła w obecną formę rządu, wówczas urzędnik wyrażał brak zgody w imieniu całej Rady Państwa. W sytuacji, gdy król zażądał, mimo sprzeciwu, zatwierdzenia swojej decyzji, sekretarz mógł ustąpić lub nadal podtrzymać swoje stanowisko odmówienia złożenia podpisu, co równało się z jego rezygnacją z piastowanego urzędu (§38 RF)²¹⁷⁵. Nieustępliwość króla była pewnego rodzaju wotum nieufności dla sekretarza państwa, którego linia polityczna odbiegała od wizji Korony. W późniejszych latach, na miejscu sekretarza państwa znajdzie się premier, który, jeżeli polegnie w próbie przekonania króla do swojej decyzji, będzie musiał ustąpić ze stanowiska wraz z całym rządem. Po raz kolejny wykazano, że decyzja monarchy ma charakter niepodważalny, a moc sprawcza Korony praktycznie nieograniczony charakter. Nie istniał bowiem żaden konkretny instrument hamujący wolę króla. Z czasem, tym środkiem utrudniającym monarsze podjęcie decyzji będą protesty Szwedów.

Konstytucja z 1809 r. regulowała także przypadki niedyspozycji monarchy do pełnienia swojej funkcji w państwie z powodu wyjazdu zagranicznego lub choroby. Panujący, jeżeli planował udać się za granicę, musiał w pierw na posiedzeniu plenarnym poinformować o tym Radę Państwa, od której uzyskiwał opinie na ten wyjazd. Podczas nieobecności króla w państwie, Rada Stanu sprawowała władzę w kraju, praktycznie z takim samym autorytetem i zakresem władzy jakim cieszył się monarcha, z wyłączeniem prawa do nadawania statusów szlachecki, podniesienia do statusu hrabiego oraz nadawania tytułu rycerskiego (§39 RF)²¹⁷⁶. W 1815 r. dodano, że jeżeli król planował wyruszyć w podróż po kraju lub do bardziej odległych miejsc w głębi lądu, mianował on wówczas czterech członków Rady Państwa, którzy zastąpią go podczas jego nieobecności (§43 RF)²¹⁷⁷. W latach 1862–1863 dokonano zmian

²¹⁷³ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 23.

²¹⁷⁴ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 299.

²¹⁷⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 232.

²¹⁷⁶ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 233–234.

²¹⁷⁷ *Ibidem*, s. 240.

w art. 39, który uprzywilejował pełnoletniego księcia najbliższego sukcesji do sprawowania władzy w państwie pod nieobecność króla. Rządził on wówczas jako regent z całą władzą i autorytetem Korony, ale nadal nie mógł dokonywać nobilitacji i nadawać tytułów rycerskich. Jeżeli książę był niepełnoletni, lub uniemożliwiały mu przejęcie władzy takie czynniki jak choroba, czy nieobecność w królestwie (składające się wtedy ze Szwecji i Norwegii), wówczas Rada Stanu przejmowała obowiązki (§39)²¹⁷⁸. W przypadku choroby króla, Rada Państwa również zajmowała miejsce panującego (§40 RF)²¹⁷⁹, jak i w sytuacji, kiedy monarcha zmarł, a następca tronu nie osiągnął pełnoletności, czyli 20 lat, a od 1815 r. kiedy nie ukończył 18 lat²¹⁸⁰. W 1817–1818 roku zarządzono uzupełnienie RF o nowy zapis, tj. jeżeli król umrze zanim następca tronu osiągnie pełnoletność, wówczas Rada przejmie rządy do czasu aż zbiorą się stany i ustanowią Radę Strażników/ Opiekunów (*Förmyndarstyrelse*) (§41 RF)²¹⁸¹. Jeżeli cały dom królewski wymrze, ponieważ nie będzie męskiego potomka, władza miała przejść w ręce Rady Stanu, do czasu zebrania się stanów. Precyzyjny opis przebiegu wyboru nowego monarchy zapisano w art. 94 RF i art. 61 RO²¹⁸². W 1815 r. dodano do RF, że po wygaśnięciu domu panującego, ustanawia się nowy dom królewski a nowo wybrany król przejmuje koronę, co poprzedza zebranie się wszystkich członków Rady, którzy uczestniczą w głosowaniu (§41 RF)²¹⁸³. W *Regeringsformen* wyraźnie podkreślono konieczność kontynuacji tradycji monarchicznej w Szwecji, której nie przekreśli nawet wygaśnięcie domu panującego. Jednakże, w konstytucji nie zawarto wymogów dla nowej rodziny królewskiej – czy ma to być już istniejąca dynastia, czy ustanawia się nowy ród panujący. Ważne jednak było, żeby organ konsultacyjny przyszłego monarchy wyraził swoją opinię pod postacią głosowania. Obecna konstytucja z 1974 r. nie precyzuje dokładnie co dzieje się dalej po wygaśnięciu dynastii Bernadotte. To z kolei oznacza, że Szwecja staje przed dwoma ustrojowymi dylematami: czy utrzymać monarchię, czy wprowadzić republikę. Współczesna ustawa zasadnicza utrzymała jednak w mocy prawnej kolejny zapis z konstytucji z 1809 r. (po wprowadzeniu koniecznych poprawek), tj. żaden książę ani książę koronny z rodu królewskiego nie może wejść w związek małżeński bez wiedzy i zgody monarchy. Jeżeli tego dokonał, oznaczało to automatycznie zrzeknięcie się prawa do królestwa dla siebie, swoich dzieci i ich potomków (§44)²¹⁸⁴.

²¹⁷⁸ Ibidem, s. 234.

²¹⁷⁹ Ibidem, s. 237.

²¹⁸⁰ Ibidem.

²¹⁸¹ Ibidem.

²¹⁸² Ibidem, s. 292; *Kongl. maj:ts och rikens ständers faststälde tryckfrihets-förordning...*

²¹⁸³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 238.

²¹⁸⁴ Ibidem, s. 241.

Podsumowując, członkowie Rady pełnili funkcję przeważnie doradców królewskich lub sprawowali tymczasowo władzę, kiedy monarcha była poza krajem, chorował, umarł, bądź dynastia panująca wygasła. Radę Państwa, z kolei, kontrolowała funkcjonująca w ramach Riksdagu Komisja Konstytucyjna²¹⁸⁵. Widać zatem wzajemną kontrolę, zgodnie z zamysłem autorów konstytucji, organów egzekutywy i legislatywy, aby żaden z podmiotów nie dopuścił się do przekroczenia swoich kompetencji. Powoli także zaczęły kształtować się pierwsze ramy systemu partyjnego pod postacią powiązań między członkami Rady Państwa, czyli ministrami królewskimi a wpływowymi jednostkami Riksdagu. Monarcha musiał podążać za żądaniami i interesami grup dominującymi w parlamencie podczas nominacji ministerialnych, aby zapewnić harmonijną współpracę między trzema organami władzy, co nie zawsze miało miejsce²¹⁸⁶. Po drugie, choć monarcha zobligowany był do wysłuchania opinii swoich ministrów, to w praktyce król podejmował szereg decyzji po konsultacji ze swoimi faworytami, pozbawionymi formalnej władzy²¹⁸⁷. Słabość Rada Państwa zależnej od silnej władzy monarszej utrudniała dalszy progres ustrojowy w Szwecji. W latach 40. XIX wieku zaczął przeważać pogląd o przekształceniu tej relacji i uzależnieniu Rady Państwa od opinii Riksdagu. Tym samym, zła opinia członka Rady w parlamencie stanowiła *de facto* przesłankę do jego odwołania²¹⁸⁸. Fakt, że większość w parlamencie wpływała na politykę państwa i skład Rady było zwiastunem parlamentaryzmu²¹⁸⁹.

Książę Karol następnego dnia po przedstawieniu nowego aktu konstytucyjnego uznał poprawki zawarte w dokumencie, co stanowiło *sine qua non* jego koronacji²¹⁹⁰. Już jako **Karol XIII** (1809 – 1818), w przeciwieństwie do swojego poprzednika, nie postrzegał Napoleona Bonapartego jako apokaliptycznej Bestii czy Antychrysta, a raczej jako ważnego gracza, który może uchronić Szwecję przed imperialnymi zapędami Rosji. 6 stycznia 1810 r. Karol XIII podpisał z Napoleonem w Paryżu traktat gwarantujący integralność szwedzkiego królestwa, wraz z Rugią i Pomorzem za cenę dołączenia Szwecji do blokady kontynentalnej, zamykającej dostęp do portów dla floty brytyjskiej²¹⁹¹. Jednocześnie, przyszłość szwedzkiej sukcesji została powiązana z decyzjami francuskiego ośrodka władzy²¹⁹².

²¹⁸⁵ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws...*, s. 13.

²¹⁸⁶ M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 283 – 284.

²¹⁸⁷ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 132.

²¹⁸⁸ Komisja Konstytucyjna Riksdagu nie mogła odwołać ministrów z powodów politycznych, a jedynie prawnych, tj. musieli dopuścić się przestępstwa podczas pełnienia funkcji ministerialnych, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 17 – 18.

²¹⁸⁹ M. Grzybowski, *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe...*, s. 284.

²¹⁹⁰ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 298.

²¹⁹¹ Przyjęcie kontynentalnej blokady nie było korzystne dla Szwecji, szczególnie, że handel z Wielką Brytanią był kluczowy dla szwedzkiej gospodarki, Sir D. P. Barton, *Bernadotte and Napoleon...*, s. 252.

²¹⁹² J.F. Berdah, *The Triumph of Neutrality...*, s. 34.

Z racji tego, że Karol XIII był w sędziwym wieku a nie spłodził męskiego potomka, rozpoczęły się jeszcze za życia monarchy poszukiwania księcia koronnego, który obejmie tron po obecnym królu. Najlepszym kandydatem okazał się Karol August, duński książę i generał norweskiej armii, który został adoptowany przez Karola XIII, co miało ułatwić przekazanie korony zgodnie z zasadami monarchii dziedzicznej. Riksdag zaakceptował 28 sierpnia 1809 r. kandydata na nowego szwedzkiego króla²¹⁹³. Książę koronny kierował się ideą odnowienia unii personalnej między trzema koronami, jednak świadomy był tego, że szwedzka opinia publiczna nie popierała tego pomysłu ze względu na pamięć o tragicznych wydarzeniach jakie miały miejsce podczas obowiązywania unii kalmarskiej²¹⁹⁴. Realizację ambitnych planów przekreśliła jego przedwczesna śmierć²¹⁹⁵. Wiosną 1810 r., podczas przeglądu musztry huzarów, Karol August dostała zawału serca i zmarł²¹⁹⁶. Jego śmierć wzburzyła szwedzkie społeczeństwo, które marzyło o ustabilizowaniu sytuacji w państwie. Zgon oznaczał kolejną serię rokowań i negocjacji, burzliwą debatę i niepewność obsadzenia tronu następnym kandydatem. Zbyt częsta zmiana na najwyższym stanowisku kierowniczym państwa przyczyniała się do jeszcze większego rozchwiania już i tak niestabilnej sytuacji w Szwecji. Przejawem tego było rozpowszechnienie teorii spiskowych na temat otrucia monarchy przez marszałka Axela von Fersena i jego siostry Zofii Piper²¹⁹⁷, powiązanych z poprzednim reżimem Gustawa IV Adolfa²¹⁹⁸. Obawiano się bowiem, że tzw. „Gustawianie”, czyli dwór i spora część wysokiej szlachty, siłą będą chcieli ustanowić własnego kandydata – syna Gustawa IV Adolfa, Gustawa Wazę – przekreślając wyniki prac konstytucyjnych z 1809 r.²¹⁹⁹ Podczas uroczystości pogrzebowych Karola Augusta bogato dekorowana karoca, w której znajdował się Axel von Fersen, stała się celem ataku zebranego tłumu, który ruszył na marszałka i pobił go na śmierć, pomimo że ceremonię pogrzebową nadzorowały oddziały wojskowe²²⁰⁰. To wydarzenie stanowi dowód tego, że obywatele w akcie desperacji i zmęczenia niestabilną sytuacją polityczną są w stanie posunąć się do radykalnych środków. Skrajne emocje przejmują kontrolę nad rozsądkiem, przemoc nad pokojowymi rozwiązaniami. Zabrakło monarchy jako

²¹⁹³ Ibidem, s. 35.

²¹⁹⁴ Zmartwienie wyraził Karol XIV Jan w liście do Fryderyka Christiana: „Jak można utworzyć trwałe [związki] z tak heterogenicznych części bez wywołania wielkiego fermentu, a nawet anarchii?” [tłum. B. Bieniek] (“How could a durable [union] be formed from such heterogeneous parts without arousing great ferment, indeed anarchy?”, H. A. Barton, *The Swedish succession crises of 1809 and 1810, and the question of Scandinavian union*, [w:] “Scandinavian Studies”, August 1970, Vol. 42, No. 3, s. 323.

²¹⁹⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 301.

²¹⁹⁶ C. Grimberg, *A history...* s. 315 – 316; S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 128.

²¹⁹⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 301.

²¹⁹⁸ N. Kent, *A Concise History...*, s. 152.

²¹⁹⁹ C. Grimberg, *A history...* s. 128.

²²⁰⁰ Ibidem, s. 316.

stabilizatora, zwornika politycznego, który nie tylko zbalansowałby segmenty władzy, lecz także złagodziłby napięte społeczne nastroje. Stig Hadenius podkreślił, że tego typu zamieszki był nietypowe dla Szwecji, gdzie społeczeństwo cechuje posłuszeństwo władzy²²⁰¹. Jest to błędne stwierdzenie, bowiem historia państwa niejednokrotnie wykazała, że niezadowolenie ludu przybierało kształt powstania. Rację należy przyznać temu, że zdolność rozsierzonego szwedzkiego tłumu do pozbawienia życia marszałka było czymś bezprecedensowym w Szwecji. „Pozytywnym” skutkiem zamieszek z pogrzebu Karola Augusta było przemyślenie przez urzędników państwowych swojego zachowania – przerażeni skłonnością szwedzkiego tłumu do przemocy, zaczęli ostrożniej podejmować decyzje, aby nie podzielić losu von Fersena²²⁰².

Głosowanie nad następnym kandydatem do szwedzkiego tronu miało miejsce podczas obrad Riksdagu w Örebro²²⁰³. Wśród kandydatów²²⁰⁴ znalazła się postać księcia Pontecorvo

²²⁰¹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 128-129.

²²⁰² Ibidem.

²²⁰³ 25 czerwca stany zebrały się w Sztokholmie, aby wyrazić opinię na temat królewskiej propozycji zmiany obrad Riksdagu ze Sztokholmu do „bardziej odpowiedniego miejsca”. Zgodnie z artykułem 50 *regeringsformen*, parlament może zebrać się w innym miejscu, jeżeli sytuacja tego wymaga. W tym przypadku, wspomnianą sytuacją były zamieszki na cmentarzu i zamordowanie von Fersena. Król podjął decyzję, że okoliczności, które zaistniały w Szwecji wymagają zmiany miejsca obrad. Przed podjęciem ostatecznej decyzji miała miejsce żarliwa dyskusja. Uważano, że nowe miejsce nie spełniałoby warunków „odpowiedniego” poprowadzenia Riksdagu. Po drugie, zmiana lokalizacji oznaczałaby podniesienie kosztów, a także trzeba było liczyć się z niezadowoleniem sztokholmskiej burżuazji. Po trzecie, obawiano się, że Rosja może manipulować głosowaniem w kwestii wyboru następcy tronu. Kanclerz Skarbu zgodził się na wdrożenie królewskiej propozycji i ostatecznie ministrowie przyjęli podobną postawę. Uznano Örebro za godne miejsce bez większej dyskusji nad innymi alternatywami, N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 9-10.

²²⁰⁴ W Örebro głosowano nad kandydatami do tronu po Karolu XIII. Pierwszym był Gustaw – syn Gustawa IV Adolfa. 11-letni książę miał olbrzymie wsparcie gustawiańskiego stronnictwa na czele z Jakobem De la Gardie. Królowa Charlotta, żona Karola XIII, również wstawiła się za księciem. Kolejny kandydat to duński książę Frederik Christian Augustenborg, starszy brat zmarłego Karla Augusta. Jego kandydaturę popierał Karol XIII, minister spraw zagranicznych Lars von Engeström i generał Georg Adlersparre, a nawet sam Napoleon. Uważano, że książę pomoże zjednoczyć Norwegię ze Szwecją. Wybór Duńczyka spotkał się ze sprzeciwem duńskiego króla Fryderyka VI, który osobiście ubiegał się o szwedzki tron. Fryderyk VI chciał objąć tron Szwecji w zamiarze połączenia Szwecji z Danią w ramach unii i stać się monarchą całej Skandynawii. Członkowie Riksdagu chłodno przyjęli ofertę duńskiego króla. Kolejna kandydatura to duński książę Peter Fredrik Ludvig Oldenburg, który był szwagrem rosyjskiego cara Aleksandra. Popierał go Carl Johan Adlercreutz uważając, że księciu udałoby się połączyć Finlandię ze Szwecją. Z drugiej strony, obawiano się jego silnych powiązań z Rosją, co negatywnie wpływałoby na zyskanie poparcia szwedzkich stanów. Powyżsi kandydaci nie zadowolili szwedzkiego społeczeństwa żądającego innego następcę tronu: „Chcemy mężczyznę, chcemy żołnierza”. Pro-francuskie stronnictwo ruszyło w stronę Francji na dwór cesarza, zwracając się do Napoleona, aby wyznaczył „jednego ze swoich Królów”, aby Szwecja została zbawiona. Ostatecznie zgodzono się na kandydaturę brata Karola Augusta – Fryderyka Christiana. W celu uzyskania zgody od cesarza Napoleona na koronację nowego króla, udano się do Paryża, jednak tam Bonapartemu przypadła propozycja złożona przez szwedzkiego pułkownika Karola Otto Mörnera, który zaproponował kandydaturę napoleońskiego marszałka Jeana Baptiste Bernadotte, księcia Pontecorvo. Mörner świadomy był tego jak bardzo Szwecja potrzebuje generała, który naprawi sytuację szwedzkiego państwa. Powątpiewał on w skuteczność polityki norweskiego kandydata, zarzucając mu brak talentów i militarnego drygu. Bernadotte wydawał się być najlepszym następcą szwedzkiego tronu, N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 29 – 30; C. Grimberg, *A history...* s. 317; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 301; Sir D. P. Barton, *Bernadotte and Napoleon...*, s. 251, 255.

i marszałka francuskiej armii cesarskiej, Jeana Baptiste Bernadotte²²⁰⁵. Nie był on jednak faworytem tajnej komisji. Zarzucano mu przede wszystkim brak znajomości języka szwedzkiego²²⁰⁶, którego nigdy się nie nauczył, jako bariera komunikacyjna. Dochodziły do tego problemy z wyznaniem wiary (marszałek był katolikiem, później jednak przeszedł na protestantyzm) oraz nieznaną szwedzkiej kulturze²²⁰⁷. Ponadto podejrzewano, że Bernadotte jako król będzie reprezentował i dbał wyłącznie o francuskie interesy²²⁰⁸. To co zmieniło zdanie komisji to zaangażowanie byłego francuskiego wicekonsula w Göteborgu Jeana Antoine Fourniera²²⁰⁹ (1793–1804) oraz ministra spraw zagranicznych Szwecji Larsa von Engeströma (1809–1824) w promocji dobrego wizerunku przyszłego króla. Głosujących przekonywano różnymi propagandowymi sztuczkami, jak przedstawienie portretów syna Bernadotte, jako gwarancja męskiego następcy tronu. Po drugie, sam Napoleon Bonaparte poparł kandydaturę francuskiego marszałka²²¹⁰, co było istotne dla Szwedów, bowiem liczone na zdobycie wsparcia ze strony Francji, która poprzez królestwo w odbiciu Finlandii²²¹¹. Co więcej, zwolennicy księcia Ponte Corvo²²¹² wymieniali doświadczenie marszałka w administracji Hanowerem, jako wstępne przygotowanie do zarządzania państwem oraz godne traktowanie szwedzkich jeńców, którzy zostali pojmani w wyniku bitwy pod Lubeką w 1806 r.²²¹³ Na korzyść Bernadotte był także jego wiek. Po latach zaangażowania w wojnę, budowania autorytetu i zdobywania chwały, około 50-letni następca szwedzkiego tronu przyjął bardziej zrjonalizowaną postawę, która nie sprowokowałaby i zaniepokoiłaby Rosji²²¹⁴. Bernadotte zatem uosabiał wszystkie cechy, które miały wyrażać silnego, zdecydowanego,

²²⁰⁵Jean Baptiste Bernadotte urodził się 16 stycznia 1763 r. w Pau w niearystokratycznej rodzinie. Na mocy dekretu Ludwika XVI, Jean Baptiste wstąpił do armii. Po zwycięskiej bitwie pod Fleurus w 1794 r. awansował na generała brygady. W 1798 r. Bernadotte został ambasadorem w Wiedniu. Poślubił Dezyderię Clary, szwagierkę Józefa Bonaparte, brata Napoleona. Po koronacji cesarza Napoleona I, Bernadotte został marszałkiem. Po bitwie pod Austerlitz w 1805 r., marszałkowi nadano księstwo Pontecorvo, które uczyniło z niego monarchę. W latach 1807 – 1809 pełnił on funkcję gubernatora Hamburga, Bremy, Lubeki. Bonaparte chętnie zgodził się na koronację Bernadotte na króla Szwecji z racji spornych poglądów, które dzieliły cesarza od marszałka. Po drugie, Napoleon liczył na rozszerzeniu strefy wpływów o północną Europę. S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 178; N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 29 – 30; M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 32 – 35.

²²⁰⁶Nieznaną języka szwedzkiego była wykorzystywana przez Radę Stanu, zwołującą posiedzenia nie licząc się z obecnością monarchy, który milcząco to akceptował. Takie postępowanie negatywnie wpływało na postrzeganie siły monarchy, dając Radzie więcej niezależności, St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 20; C. Grimberg, *A history...* s. 325; St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 9.

²²⁰⁷N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 35.

²²⁰⁸A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 302.

²²⁰⁹Ibidem.

²²¹⁰N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 36 – 37.

²²¹¹Ibidem, s. 30.

²²¹²I. Jonsson, *Swedish Culture...*, s. 154.

²²¹³J.F. Berdah, *The Triumph of Neutrality...*, s. 36.

²²¹⁴Ibidem.

doświadczonego monarchę, gotowego do godnego reprezentowania państwa. Największym prawdopodobnie orędownikiem księcia Pontecorvo był Baron Otto Mörner. W liście do Bernadotte z 25 czerwca 1810 r., baron wskazał, że „ani Duńczyk, ani Rosjanin”, ani nieletni monarcha, nie byłiby tak dobrymi kandydatami do tronu, jak Francuz znany z cnót prawdziwego władcy, jak odwaga i talenty, a także cieszący się szacunkiem cesarza Francji oraz powiązany z rodziną Napoleona²²¹⁵. Dla konserwatystów istotne były zwłaszcza talenty militarne marszałka oraz przeświadczenie, że przyszły monarcha będzie w stanie upilnować młodych oficerów. Taką nadzieję wyrażał jeden z autorów *regeringsformen* – Hans Järta²²¹⁶. 21 sierpnia 1810 r. zaakceptowano Jeana Baptiste Bernadotte na króla Królestwa Szwecji²²¹⁷. Kandydatura marszałka zdobyła 10 na 12 głosów komisji oraz została z entuzjazmem przyjęta przez wszystkie stany²²¹⁸. Marszałek napoleoński został adoptowany przez Karola XIII, a następnie przybrał imiona Karol XIV Jan. Z powodu ciężkiej choroby Karola XIII i jego niedyspozycji do pełnienia królewskich obowiązków, w 1811 r. Bernadotte został uznany za regenta, co wzbudziło falę krytyki, ponieważ było to niezgodne z prawem²²¹⁹. Dopiero w 1818 roku nowy monarcha mógł przejąć legalnie szwedzką koronę. **Karol XIV Jan** zapoczątkował panowanie nowej dynastii po raz pierwszy od trzystu lat, po śmierci Karola XIII z domu panującego Holstein-Gottorp²²²⁰. W dniu koronacji²²²¹ Bernadotte na króla²²²² 11 maja 1818 r. królewski herold ogłosił: „Teraz Karol XIV Jan został koronowany na króla Szwecji i Gotów oraz ich prowincji, on i nikt inny” [tłum. B. Bieniek]²²²³.

Karol XIV Jan zaakceptował postanowienia zawarte w nowym akcie konstytucyjnym i zaczął je wdrażać w życie, poprzez zaangażowanie się w „naprawianie państwa”. Król

²²¹⁵ Sir D. P. Barton, *Bernadotte (1763-1844)*, Paris 1931, re-edition 1983, s. 241; *Ibidem*, s. 35.

²²¹⁶ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 130.

²²¹⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 302.

²²¹⁸ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 179.

²²¹⁹ Rada Państwa przejmuje obowiązki króla, gdy ten zachoruje (§40 RF), A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 302.

²²²⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 12.

²²²¹ Koronacja w Norwegii miała miejsce 7 września. W Norwegii król nie mógł zostać koronowany szwedzkimi regaliaми, dlatego Bernadotte zlecił szybkie wykonanie korony, której koszt pokrył sam panujący. Koronę król przekazał norweskiemu państwu po koronacji. W Norwegii Bernadotte zyskał tytuł Karol III Jan., *ibidem*, s. 18.

²²²² Nie wszyscy uznali szwedzkiego monarchę za godziwego króla w Europie. Cesarzowa Rosji Elżbieta Aleksejewna nazwała ród Bernadotte: „brzydką plamą na Europie, która znów stała się piękną” [tłum. B. Bieniek] (“en ful fläck på ett Europa som åter blivit snyggt”). Jedną z największych przeciwniczek Bernadotte była żona Karola XIII, Hedviga Elisabet Charlotta, która nazwała Karola XIV Jana „prostym żołnierzem i rewolucjonistą”. Co ciekawe, car Aleksander pierwszy uznał szwedzkiego następcę tronu. Ludwиг XVIII z Francji początkowo sceptycznie nastawiony do Bernadotte („wszyscy synowie rewolucji zostaną wypędzeni z tronów lub z tych które zamierzają podbić” [tłum. B. Bieniek]) (“alla revolutionens söner ska jagas bort från de troner de sitter på eller tänker erövrå”), jednak z czasem uznał Karola XIV Jana: „Bernadotte został powołany na ten tron, ale nie objął go w nielegalny sposób” [tłum. B. Bieniek] (“Bernadotte kallades till den tronen, han tog den inte med olagliga medel”), *ibidem*, s. 20 – 21, 23.

²²²³ “Nu är Karl XIV Johan krönt konung över Svea och Göta landom och underliggande provinser, han och ingen annan”, *ibidem*, s. 15.

zauważył, że w najgorszym stanie znajdowała się gospodarka i wojsko Szwecji²²²⁴. Pierwszym problemem był zagraniczny dług, który wynosił 2,6 miliardów dzisiejszych koron szwedzkich (SEK), stanowiący ok. 20% PKB państwa. Monarcha wskazał, że za 2/3 szwedzkiego długu odpowiedzialna jest sama Francja, jej polityka i wojny, które zaszkodziły szwedzkiemu handlowi. Oznaczało to, że państwo francuskie zostało zobligowane do spłacenia wyznaczonej części zadłużenia Szwecji²²²⁵. Ministrowie podczas konsultacji z monarchą byli zszokowani wnioskami króla, natomiast propozycja rozwiązania gospodarczego problemu spotkała się z aprobatą ze strony stanów. Karol XIV Jan dostosował się do mechanizmu konsultacyjnego z doradcami oraz do zakresu prawa umożliwiającego monarsze skuteczne manewrowanie na scenie politycznej²²²⁶. Kolejnymi gospodarczymi problemami były wyższe ceny importowanych produktów, galopująca inflacja oraz słaba szwedzka waluta, riksdaler, która spadła o 45% na wartości w ciągu kilku lat. Karol XIV Jan obawiał się, że utrzymanie tak niekorzystnej sytuacji w państwie, doprowadzi do „rzucenia Szwecji na kolana”, a on sam zostanie zdetronizowany za prowadzenie nieskutecznej polityki. Król podjął decyzję o wykorzystaniu własnych finansów, aby wesprzeć zakup riksdalerów na giełdzie w Hamburgu. W tym celu, wysłał eksperta od spraw finansów Carla Davida Skogmana, który starał się wywrzeć wpływ na kurs walut. Była to tajna akcja, która na krótki okres ustabilizowała szwedzką walutę²²²⁷. Stan struktury militarnej państwa także przykuł królewską uwagę. W związku z tym, wprowadzono powszechny pobór do wojska, gdzie 50 tys. mężczyzn miało zostać powołanych do służby²²²⁸.

W wyniku działań gospodarczych, Karol XIV Jan pokazał się jako wybitny monarcha, który wykorzystując własne zasoby dążył do polepszenia sytuacji w państwie. Co więcej, razem ze swoimi współpracownikami – ministrami, królowi udało się zrealizować szereg reform: założono pierwsze prywatne banki; zakończono budowę kanału Göta (1832 r.), który od czasu wybudowania twierdzy Sveaborg (1750 r.) był największym przedsięwzięciem do czasu

²²²⁴ Ibidem, s. 45.

²²²⁵ Pozostała jednak nadal do spłaty kwota 900 milionów SEK, na co Karol XIV Jan także znalazł rozwiązanie. W ramach rekompensaty za udział w wojnie przeciwko Napoleonowi, Anglia przekazała Szwecji dawny francuski archipelag w Indiach Zachodnich. Postanowiono oddać zamorskie terytorium Francji w zamian za kwotę 900 milionów SEK, spłacając w ten sposób resztę długu, ibidem, s. 46; N. Sjöberg, M. Åhrgren, *När svenskarna valde tronföljare...*, s. 40.

²²²⁶ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 46.

²²²⁷ Ibidem, s. 47.

²²²⁸ Część poborowych zgłosiła się dobrowolnie, a część została wybrana losowo. Ci drudzy, jeżeli pochodzili z zamożnych rodzin, mogli wysłać kogoś innego by zastąpili ich podczas pełnienia służby wojskowej. To uprzywilejowanie bogatszych zaowocowała zamieszkaniami, którymi musiało zająć się wojsko, otwierając ogień, co doprowadziło do śmierci 40 młodych mężczyzn, przeważnie z biedniejszych rodzin. Pozostałych skazano albo na śmierć albo na więzienie. Po ułaskawieniach, wyrok śmierci został wykonany tylko na dwóch protestujących, Ibidem, s. 48.

wybudowania Øresundsbron (1999 r.); powstało wiele dróg utwardzonych makadamem; wszczęto budowę twierdzy Karlsborg (prace zakończono w 1909 r.)²²²⁹; zbudowano pierwszy parowiec i wyposażono porty; otwarto pierwszy elektryczny telegram na zamku w Sztokholmie; dokonano przeglądu wysokości kar w systemie sądownictwa (zniesiono np. kary cielesne); wybudowano czterdzieści szpitali; wzrosła liczba ośrodków edukacyjnych ze 183 do 1400; utworzono nowe stanowiska profesorskie na uniwersytetach w Lund i Uppsali; obniżono cła oraz ulepszono rolnictwo²²³⁰ oraz zniesiono cła między Szwecją i Norwegią²²³¹. Wprowadzono w 1842 r. powszechne i obligatoryjne szkoły²²³² przede wszystkim dzięki zaangażowaniu i propagandzie prowadzonej przez syna monarchy – Oskara, który uważał, że do obowiązków państwa należy zagwarantowanie powszechnej edukacji²²³³. Karol XIV Jan wykazał się jako monarcha symbolizujący progres, rozwój i modernizację, który starał się przekonać Szwedów do siebie, jako ich króla, a nie cudzoziemca. Panujący także sprawiał wrażenie działania zgodnego z konstytucyjnymi zapisami RF, starając się nie wykroczyć poza przydzielone mu kompetencje. W praktyce, monarcha sprawnie wykorzystywał luki prawne w konstytucji, które umożliwiały mu realizację polityki według własnego uznania. Karol XIV Jan poniekąd czerpał inspirację dla swoich rządów z postawy Napoleona, który energicznie i skutecznie zmodernizował państwo. Szwedzki król kierował się podobnymi aspiracjami, nierzadko pomijając zapisy w *regeringsformen*. Monarcha wybierał ludzi zdolnych, ale też wykonujących rozkazy panującego bez większego oporu²²³⁴. Faworyci króla brali udział w tzw. *sängkammarkonselj* – „rządzie sypialnianym”, czyli w spotkaniach z Karolem XIV Janem leżącym w łóżku do południa. W taki sposób przyjmował swoich najbardziej zaufanych ludzi, a wiele spraw wagi państwowej było rozwiązywanych²²³⁵.

Słaba organizacja Rady Państwa i sposób wykonywania obowiązków przez jej członków postrzeganych jako niesamodzielnych i pozbawionych władzy w porównaniu z królewskimi faworytami, których Riksdag nie był w stanie kontrolować²²³⁶ doprowadziło do wprowadzenia 16 maja 1840 r. przez parlament zmiany tzw. *departamentalreformen*, czyli reformy departamentalnej, która miała za zadanie doprecyzować podział funkcjonalno-resortowy²²³⁷.

²²²⁹ Ibidem.

²²³⁰ Ibidem.

²²³¹ M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 41.

²²³² Darmowa, obligatoryjna szkoła została wprowadzona w Szwecji w latach 1842 – 1840, jeszcze zanim taka reforma została wdrożona we Francji i Wielkiej Brytanii, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 49.

²²³³ Ibidem.

²²³⁴ Ibidem, s. 43.

²²³⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 137.

²²³⁶ Ibidem, s. 306.

²²³⁷ St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 9.

Reforma nastawiona była na zastąpieniu czterech królewskich departamentów rządowych siedmioma – departament sprawiedliwości, ds. zagranicznych, departament obrony lądowej, którego szef będzie jednocześnie doradcą monarchy w sprawach dowodzenia wojskiem²²³⁸, departament obrony marynarki wojennej z szefem również doradzający, królowi w dowodzeniu siłami morskimi państwa, departament cywilny, finansów i spraw kościelnych. Na czele każdego z departamentów miał znajdować się osobny szef, czyli minister²²³⁹. Dokładniejszy podział prac w ramach departamentów ustalany był przez monarchę i publicznie ogłaszany pod postacią wydanego statutu²²⁴⁰. Choć król nadal wyznaczał ministrów na stanowiska rządowe, to w wyniku wprowadzenia reformy departamentalnej, Szwecja po raz pierwszy dostała prawdziwy rząd²²⁴¹. W 1876 r. dokonano zmian w RF i poszerzono kompetencje szefów departamentów o pełnienie funkcji sprawozdawców²²⁴² (§6 RF)²²⁴³. Ponadto ustanowiono trzech doradczych ministrów, a stanowisko kanclerza (*hovkanslerämbetet*) zostało usunięte²²⁴⁴. Przy okazji reformy departamentalnej, przeprowadzono również kilka zmiany w ramach innych artykułów Aktu o formie rządu. Powiększono liczbę członków Rady do dziesięciu (§5 RF)²²⁴⁵. Zmieniono liczbę obecnych ministrów podczas podejmowania decyzji do trzech z wyłączeniem odpowiedniego sprawozdawcy. Wszyscy członkowie Rady mieli uczestniczyć w sprawach związanych z administracją kraju, tj. pytaniami i propozycjami odnoszącymi się do uchwalenia ustaw ogólnych lub zmiany bądź uchylecia dotychczas obowiązujących (§8 RF)²²⁴⁶.

Reforma departamentalna doprowadziła w konsekwencji do utworzenia rządu, kierowanego przez ministra sprawiedliwości (*justitieministern*). *Justitieministern* było stanowiskiem, jednym z najważniejszych, istniejącym już od 1809 r., jednak dopiero po reformie z 1840 r. nabrało nowego znaczenia, które przyczyni się w 1876 r. do przekształcenia w urząd premiera²²⁴⁷, odpowiedzialnego za organizowanie i kierowanie pracami rządu²²⁴⁸. Szwecja, po reformie departamentów zyskała rząd w prawdziwym znaczeniu tego słowa,

²²³⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 197.

²²³⁹ *Ibidem*, s. 198.

²²⁴⁰ *Ibidem*.

²²⁴¹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 54.

²²⁴² *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 198.

²²⁴³ Ministerstwo Sprawiedliwości (*Justitiedepartementet*), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (*Utrikesdepartementet*), Ministerstwo Obrony (*Lantförsvarsdepartementet*), Ministerstwo Marynarki Wojennej (*Sjöförsvarsdepartementet*), Ministerstwo Spraw Obywatelskich (*Civildepartementet*), Ministerstwo Finansów (*Finansdepartementet*), Ministerstwo Spraw Eklezjalnych (*Ecklesiastikdepartementet*).

²²⁴⁴ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 138; O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 113.

²²⁴⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 196.

²²⁴⁶ *Ibidem*, s. 200.

²²⁴⁷ U. Larsson, *Sveriges regeringar 1840-2003*, andra upplagan 2003, Regeringskansliet, s. 312.

²²⁴⁸ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 21.

jednak daleko było od pogodzenia go z zasadą parlamentaryzmu²²⁴⁹. Po wprowadzonej zmianie, żaden liberał nie otrzymał stanowisk ministerialnych, a król nadal mianował ministrów bez względu na opinie większości w Riksdagu. Jednakże, warto mieć na uwadze, że członkowie rządu w dalszym ciągu znajdowali się pod kontrolą parlamentarną Komisji Konstytucyjnej. Co więcej, zakres oddziaływania na kwestie państwowe przez ministrów został zwiększony, a także większego znaczenia nabrał autorytet rządu w kwestii relacji z królem jak i z Riksdagiem²²⁵⁰. Dorady królewscy, już jako ministrowie, posiadali znaczniejszy wpływ na kontrolowanie postępowania króla, o czym mogli się przekonać podczas rządów następnego monarchy – Oskara.

Dokonania na tle międzynarodowym, ale także w ramach polityki gospodarczo-finansowej i wojskowej czyniły z Bernadotte niemalże idealnego króla, który podążając za literą prawa dawał nadzieję na ustabilizowanie sytuacji wewnętrznej Szwecji oraz wzmocnienie relacji z europejskimi potęgami. Poparcie udzielane dla Francuza szybko zaczęło się zmieniać się na niekorzyść monarchy, od którego w pewnym momencie rządzenia domagano się abdykacji, bowiem jego rządy przybrały charakter konserwatywny, niemalże autorytarny. Herman Lindqvist (nauczyciel Wiktorii Bernadotte) wskazał na uderzające podobieństwo między Karolem XIV Janem a królem Gustawem Wazą. Oboje byli temperamentni, silni i charyzmatyczni, podejrzliwi oraz próżni. Byli zainteresowani nie tylko dobrobytem swojego królestwa, lecz także ekonomią domu królewskiego. Pomimo, że nie zdobyli wyższego wykształcenia, okazali się być sprawnymi mężami stanu, bowiem ich głównym celem było utrzymanie stabilnego królestwa z bezpiecznymi granicami i dobrze prosperującą gospodarką²²⁵¹.

Rządy Karola XIV Jana należy podsumować pięcioma pytaniami postawionymi na początku pracy doktorskiej, które umożliwią wyciągnięcie końcowych konkluzji:

- 6) **Jak wyglądała relacja króla z władzą wykonawczą?** Relacja między Karolem XIV Janem a Radą Stanu opierała się z jednej strony na kooperacji ze swoimi doradcami, z drugiej na realizacji królewskich celów nierzadko będących w sprzeczności z poglądami urzędników Rady.
- 7) **Który podmiot wówczas dominował?** Zdecydowanie dominował monarcha, co wynikało z zapisów konstytucji z 1809 r., która uczyniła z panującego silny podmiot w obrębie władzy wykonawczej.

²²⁴⁹ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 17.

²²⁵⁰ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 138; S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 17 – 18.

²²⁵¹ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 13.

- 8) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Tym, co zdecydowanie wzmocniło stanowisko monarchy względem egzekutywy, było podjęcie się reform państwowych (ekonomicznych), których wymiar nierzadko przekraczał oczekiwania doradców, ale z drugiej strony były one konieczne, aby uczynić państwo stabilnym. Panujący wówczas okazał się być głową siła odbudowującą Szwecję po czasach wojen. Rada Państwa nie była wówczas wyposażona w narzędzia osłabiające zakres władzy królewskiej.
- 9) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Na konstytucję, która umocniła pozycję króla w Szwecji, wpływ miały konsekwencje reżimu Gustaw IV Adolfa, a także okres „epoki wolności” z dominującym parlamentem. Z pozostałych wydarzeń należy wziąć pod uwagę straty terytorialnej pod postacią Finlandii oraz postawę szwedzkiego społeczeństwa, żądającego silnego i zdecydowanego króla.
- 10) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Nowa konstytucja 1809 r. umocniła rolę króla w stosunku do pozostałych organów władzy, jednakże zobowiązała monarchę do konsultowania się z wybranymi doradcami i innymi organami państwowymi przed podjęciem ostatecznej decyzji. W 1840 r. dokonano zmiany obrębie Rady Państwa, która została podzielona na departamenty, wzmacniając znaczenie klasycznego rządu i zbliżając tym samym Szwecję do parlamentaryzmu. Ponadto ustanowiono stanowisko ministra sprawiedliwości, które z czasem zostanie przekształcone w posadę premiera. Opisaną reformę jest załącznikiem zmiany relacji między Koroną a rządem, w której to król powoli będzie tracił możliwość podejmowania osobistych decyzji.

Król Oskar odróżniał się od swojego ojca liberalną postawą i dążeniem do modernizacji społeczeństwa. W odniesieniu do kwestii państwowej, monarcha świadomy był konieczności dokonania reformy stanowej oraz zrównania statusów obu państw unii szwedzko-norweskiej²²⁵². Jeszcze jako książę koronny był autorem artykułów publikowanych na łamach

²²⁵²Po zajęciu przez Szwecję Kilonii, szwedzki król podpisał z Danią traktat pokojowy, według którego duński monarcha Fryderyk VI zrzekł się prawa do Norwegii w zamian za Pomorze szwedzkie i inne obietnice złożone przez Szwedów. Terytorialne poszerzenie Szwecji zostało uznane przez nowo koronowanego króla Francji Ludwika XVIII. W Norwegii już za czasów wojen napoleońskich kształtowały się ruchy narodowo-separatystyczne. Przechodzenie z rąk do rąk – od Danii do Szwecji – na nowo ożywiło tendencję niepodległościową. Po zawarciu pokoju kilońskiego, Norwegia 17 maja 1814 r. uchwaliła konstytucję (przypominającej ustawę zasadniczą Francji z 1791 r.), a norweskie zgromadzenie ogłosiło niezależność państwa. Karol XIV Jan dysponował armią 40 tys. żołnierzy w przeciwieństwie do wystawionego wojska 30 tys. słabo wyposażonych i bez doświadczenia żołnierzy z Norwegii. Ponadto Szwecja dominowała na wodzie. Kiedy szwedzkie jednostki dotarły do rzeki Glommen, Norwegowie szybko wycofali się nie stawiając większego oporu. Szwecja dominując pod względem sił zbrojnych na lądzie i morzu nie otwierała ognia wobec Norwegii, pomimo krytyki międzynarodowej za zbyt daleko idące

gazet, w których nawoływał o wprowadzenie wolności gospodarczej i prasy, praw kobiet, etnicznego wyzwolenia, przeprowadzenie reform szkół ludowych (*folkskolor*) i o potrzebie rozbudowy infrastruktury, czym zdobył uznanie liberałów²²⁵³. Po koronacji, na swoich doradców wybrał liberałów, spośród których pierwszym ministrem i jednocześnie ministrem sprawiedliwości został Johan Nordenfalk (1844–1846)²²⁵⁴, co spotkało się z uznaniem ze strony kół liberalnych. Z drugiej strony, im dłużej monarcha panował, tym bardziej wycofywał się z liberalnych poglądów na rzecz konserwatywnych²²⁵⁵. Czynnikiem motywującym zwrot w stronę bardziej radykalnych idei stanowiły wydarzenia na arenie międzynarodowej, jak rewolucja lutowa z 1848 r., w wyniku której ustanowiono we Francji republikę. Król Oskar zaczął kierować się ze strachu w stronę bardziej prawicowej ideologii, podobnie jak stany w Riksdagu²²⁵⁶.

Oskar był inicjatorem wielu reform, które niekiedy wdrażał bez zasięgnięcia opinii swoich doradców. Żarliwie angażując się w budowę kolei w Szwecji, król samodzielnie podjął o tym decyzję (będąc w porozumieniu z pionierem szwedzkiej kolei Adolfem von Rosenem) bez przeprowadzenia konsultacji z ministrami czy stanami, a tym bardziej bez ustanowienia w tym celu komisji do zbadania tego zagadnienia²²⁵⁷. Humanitarna postawa panującego

ustępstwa, bowiem Karol XIV Jan wiedział, że kolejna wojna zaogni sytuację wewnątrz Szwecji. Wybrano Karola XIII na norweskiego króla oraz uregulowano funkcjonowanie norweskiego Stortingu (Storting miał większe uprawnienia niż Riksdag, a monarcha posiadał szerszy zakres prawa w polityce zagranicznej). Norweska Rada Państwa działała zarówno w Kristianii (dzisiejsze Oslo) i w Sztokholmie, a w sprawach dotyczących całej unii, norwescy przedstawiciele mieli brać udział w zebraniach Rady Państwa Szwecji. W przypadku użycia szwedzkich sił zbrojnych, wymagane było wpiery otrzymanie pozytywnej decyzji Stortingu. Unia między oboma państwami nie oznaczała całkowitej inkorporacji Norwegii, lecz zapowiadał związek dwóch państw. Bernadotte tym samym ukroił powstańcze nastroje w Norwegii oraz przyjął odpowiedzialnie podejść do ludności państwa unijnego. Reakcję szwedzkiego monarchy podkreślił Bertrand Lafargue: „(...) Bernadotte uosabiał, wyłącznie w sobie, parlamentarną i demokratyczną monarchię, do której Norwegowie są silnie przywiązani, podczas gdy był niezaprzeczalnie zwiastunem arystokratycznej i militarystycznej monarchii (...)” [tłum. B. Bieniek] (“(...) Bernadotte came to incarnate, in himself alone, the parliamentary and democratic monarchy to which the Norwegians are strongly attached, whereas he was undeniably the herald of an aristocratic and militaristic monarchy (...)” [tłum. z francuskiego na angielski Jean-Marc Olivier]. Z racji tego, że nie podporządkowano Norwegii Szwecji, nie zrealizowano tym samym ważnego postulatu traktatu pokojowego i państwo szwedzkie odstąpiło od warunku oddania części Pomorza na rzecz Danii, M. Bertrand, P. Cabanel, B. de Lafargue, *La fabrique des nations. Figures de l'État-Nation dans l'Europe du XIXe siècle*, [w:] “ Les Éditions de Paris”, s. 88; J.M. Olivier, *Bernadotte revisited, or the complexity of a long reign (1810-1844)* [w:], “Nordic Historical Review”, no 2, October 2006, s. 128.; N. J., Jørgensen, *Northern Light. Norway Past and Present*, Amsterdam, 2019, s. 17; A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 304 – 305; R. E. Lindgren, *Norway-Sweden. Union, Disunion, and Scandinavian Integration*, Princeton 2015, s. 9; P. Pulma, *Constitution and politics...*, s. 672 – 673.

²²⁵³ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 54; H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 86; J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 81; C. Grimberg, *A history...*, s. 330.

²²⁵⁴ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 314.

²²⁵⁵ C. Grimberg, *A history...*, s. 331.

²²⁵⁶ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 185.

²²⁵⁷ Szambelan Leonhard Fredrik Rääf stwierdził, że kolej przyniesie zgubę społeczeństwu, pogłębi przepaść między bogatymi i biednymi, będzie zgubą dla duchowych i cielesnych zdolności. Rääf przestrzegał przed niezdarnością i bezradnością, które kolej przyniesienie. Pozostali parlamentarzyści wskazywali na to jak wagony wzbudzają przerażenie wśród ludzi i owiec. Nawet założyciel liberalnego dziennika „Aftonbladet” – Johan Hierta

przejawiała się podczas zwlekania z podpisywaniem wyroków śmierci²²⁵⁸. Wystarczyło, że tylko jeden z ministrów opowiedział się za ulaskawieniem, wówczas król odstępował od wymierzenia kary. W niektórych przypadkach, monarcha powstrzymywała się od podpisywania wyroku, nawet jeśli Sąd Najwyższy albo wszyscy ministrowie zażądali wykonania kary²²⁵⁹. Takie zachowanie potwierdzało fakt, że król niezależnie od woli większości lub innych organów państwowych mógł indywidualnie podjąć decyzję, co w sprawach prospołecznych było godne uznania, ale w kwestiach godzących w dobro Szwecji, traktowano jako przejaw autorytaryzmu. Konstytucja w żaden sposób nie przedstawiła warunków ograniczenia króla w dobrych i złych decyzjach. Istniała jedynie wiara w dobrą intencję monarchy i przyjęcie założenia, że władca nie będzie dążyć do realizacji partykularnych interesów kosztem państwa.

Jednostronność królewskich decyzji była mniej dostrzegalna w sprawach ponadpaństwowych. W latach 1853–1856 Oskar głównie koncentrował się na polityce zagranicznej, w której zamiast wzmacniać relacje z Rosją, co było cechą charakterystyczną rządów Karola XIV Jana, starał się polepszyć więzi z Francją i Anglią²²⁶⁰. Cały czas mając nadzieję na odbicie Finlandii z rąk Rosjan, Oskar dążył do dołączenia do zachodniej koalicji w wojnie krymskiej (1853–1856), co spotkało się z krytyką w Szwecji i przekreśliło wojenne zamiary króla. Wycofanie się monarchy ze swoich planów, świadczy o tym, że król słuchał się głosów krytyki. Prawdopodobnie przyczyną tego była waga królewskiej decyzji o włączenie państwa w działania zbrojne, powiązana z o wiele poważniejszymi konsekwencjami, jak straty terytorialne, obciążenie budżetowe czy zadłużenie królestwa, z czym starał się walczyć jego ojciec przez cały okres rządzenia.

Po niezrealizowanych planach w polityce zagranicznej, Oskar powrócił w 1856 r. do polityki krajowej. Monarcha usunął konserwatywnego ministra sprawiedliwości i *de facto* premiera Gustafa Sparre (1848–1856), zastępując go liberałem Claësem Ephraimem Güntherem (1856–1858), a nowym ministrem finansów został Johan August Gripenstedt²²⁶¹. „Lekarstwem na uleczenie”, według Gripenstedta, kondycji szwedzkiej gospodarki, było otwarcie granic na wszystko co nowe, włączając w to wynalazki, obiecując, że Szwecja może

opowiadał się przeciwko. Projekt kolei był jednym z największych i najdroższych projektów w Szwecji, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 118 – 120.

²²⁵⁸ Oskar był także znany z reorganizacji więzień na wzór amerykański, gdzie więźniowie z krótkimi wyrokami nie przesiadywali w celach z delikwentami skazanych na dłuższy czas. Więzienie koronne (*kronohäktet*) w Långholmen zostało wybudowane już za jego panowania jako króla, S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 187 – 188; A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 54.

²²⁵⁹ Z tego też powodu, do śmierci Oskara I pozostało dwadzieścia wyroków skazujących na karę śmierci nie usankcjonowanych przez Koronę. Jego syn Karol XV był mniej miłosierny wobec losu skazańców i podpisał zaległe wyroki, kończąc ostatecznie „miodowe lata” dla przestępców, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 91.

²²⁶⁰ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 314.

²²⁶¹ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 186.

osiągnąć taki rozwój gospodarczy jak Stany Zjednoczone Ameryki Północnej²²⁶². Choć Oskar podpadł na zdrowiu w 1857 r., jego lewicowy zwrot nadal trwał i wraz z księciem koronnym Karolem, pełniącym funkcję regenta, wyznaczył liberalnego barona Louisa De Geera (1858–1870) na ministra sprawiedliwości i *de facto* premiera²²⁶³: „ku ogólnemu zdziwieniu, Szwecja otrzymała po raz pierwszy jednolitą radę ministrów z uznanym kierownikiem w osobie premiera, w stylu angielskim²²⁶⁴.”

Oskar był liberałem, który dążył do rozwoju państwa, zwłaszcza w kwestiach społecznych. Jego konserwatywna postawa przejawiała się w awersji do uchwalenia zmiany w ramach podziału stanów oraz nadania szwedzkiemu narodowi więcej praw kosztem Korony. Taka zachowawcza postawa panującego była uwarunkowana zawirowaniami na arenie międzynarodowej, gdzie wielowiekowe monarchie upadały w wyniku rewolucyjnych zrywów i buntów społecznych. Jednostronne działanie Oskara w niektórych kwestiach, mimo że nie były rażącymi przejawami łamania zasad konstytucji, to nadal były odbierane jako słabość szwedzkiego systemu politycznego, gdzie monarcha może wiele zdziałać wbrew rekomendacjom i zastrzeżeniom ministrów. Warto jednak wskazać, że otwarta postawa króla wobec nowych prądów światopoglądowych, zainicjowała początek bardziej efektywnego oddziaływania konsultacyjnego rządu na postanowienia monarchy.

Rządy króla Oskara można podsumować następującymi pytaniami:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą wykonawczą?** Relacja króla Oskara z rządem bazowała na tych samych warunkach, co za panowania Karola XIV Jana. Jednym z faktów różnicujących sposób rządzenia obu królów było wprowadzenie przez Oskara liberałów do grona królewskich doradców zasilających Radę Państwa, co już stanowi kolejny etap uwzględnienia bardziej zróżnicowanego zakresu poglądów politycznych oraz przyczyni się do osłabienia monarchy, z racji tego, że liberałowie będą kierować się prądami pro-republikańskimi. Warto jednak pamiętać, że Oskar, podobnie jak jego ojciec, nie zawsze kierował się radami ministrów, szczególnie jeżeli dotyczyło to reform społeczno-humanitarnych. W przypadku kwestii wojennych monarcha podążał za swoimi doradcami.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Zdecydowanie dominował król, co wynikało z zapisów konstytucji z 1809 r. i doradczej roli rządu Szwecji.

²²⁶²A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 316.

²²⁶³S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 186.

²²⁶⁴I. Andersson, *Dzieje Szwecji...*, s. 277.

- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Monarcha, podobnie jak jego poprzednik, pozwalał sobie na realizację reform bez konsultacji z rządem, co mogło sprawić, że odczuwano potrzebę nałożenia większej i bardziej skutecznej kontroli Korony. Na korzyść monarchy wpływała jego łaskawa natura oraz poglądy na temat systemu penitencjarnego i kodeksu karnego, które przyczyniły się do wykreowania wizerunku Oskara jako łaskawego i szlachetnego panującego.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** W tym okresie nie zmieniono regulacji prawnych w stosunku do Korony, jednak wydarzenia międzynarodowe, jak rewolucja lutowa z 1848 r. we Francji, przyczyniły się do postrzegania instytucji monarchii jako przeszkody hamującej progres społeczno-państwowy.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W tym okresie nie podjęto się zmian w materii prawnej regulującej szwedzką monarchię.

Choroba Oskara pozwoliła rządowi usamodzielnąć się od Korony²²⁶⁵ i wzmocnić postawę ministrów. Okazję stworzyła także obojętność Karola do spraw państwowych, ograniczając się jedynie do przeglądania przedłożonych mu dokumentów, co sprzyjało stopniowemu przejmowaniu przez ministrów kontroli nad państwem²²⁶⁶. Po śmierci Oskara, Karol oficjalnie został koronowany 8 lipca 1859 r. jako **Karol XV**. Dewizą nowego monarchy było „Państwo powinno być budowane przy pomocy prawa” [tłum. B. Bieniek], które został zaczerpnięte z *Upplandslagen* z 1296 r.²²⁶⁷ Karol XV tym samym zaznaczył, że odwołuje się do dziedzictwa prawnego Szwecji oraz z szacunkiem podejście do obecnie wypracowanego zbioru praw.

Karol był pierwszym królem od dłuższego czasu, który urodził się i wychował w Szwecji²²⁶⁸. Podobnie jak jego ojciec, Oskar, stał się popularny wśród Szwedów już jako książę koronny²²⁶⁹. Nowy monarcha chętnie przebywał wśród szwedzkich obywateli i dążył do tego, żeby był taktowanym jak jeden z nich. Liczne są historie o jego podróżach na wskroś kraju, aby brać udział w uroczystościach i festiwalach oraz partycypować w życiu przeciętnego Szweda²²⁷⁰. Karol XV, choć rządził tylko przez trzynaście lat, zyskał renomę i szacunek

²²⁶⁵ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 318.

²²⁶⁶ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 131.

²²⁶⁷ „Land ska med lag byggas”, *ibidem*, s. 134.

²²⁶⁸ *Ibidem*, s. 135.

²²⁶⁹ *Ibidem*.

²²⁷⁰ C. Grimberg, *A history...* s. 332.

szwedzkiego narodu²²⁷¹. Panującemu przypisuje się autorstwo wypowiedzi: „Na pierwszym miejscu stawiam bycie człowiekiem, a na drugim królem”²²⁷², co można interpretować na dwa sposoby. Po pierwsze, cytat sugeruje, że Karol XV przyjął optykę traktowania narodu szwedzkiego nie jako „poddanych”, lecz fundament królestwa, bez którego on jako monarcha nie mógłby istnieć. Po drugie, to świadomość monarchy co do tego, że nie oczekuje się od niego aktywnego udziału w sprawowaniu władzy, bowiem od tego byli ministrowie. Król miał zatem więcej czasu na zajmowanie się kreowaniem swojego wizerunku jako obywatela królestwa, który chce poczuć się częścią szwedzkiego społeczeństwa. Zdaje się, że zarówno Oskar, jak i Karol świadomi byli tego, że władza Korony systematycznie maleje i jeżeli nie znajdą podparcia w społeczeństwie, wówczas zostaną oni obaleni. Karol XV przeczuwał, że dyskryminowanie żądań liberałów może zakończyć się katastrofalnie dla monarchii, dlatego też do swojego rządu przyjął dwóch najbardziej znanych w Szwecji liberałów – Louisa De Geera, jako ministra sprawiedliwości i ministra finansów Johana Augusta Gripenstedta. Ministrowie coraz częściej brali odpowiedzialność za rządzeniem państwem z królem działającym na przekór rządu²²⁷³.

Choć zakres siły politycznej Korony kurczył się, to panujący nadal starał się zachować silną pozycję w państwie. Charakter relacji między Karolem XV a premierem Louise De Geerem, był kontynuacją walki między silnym ośrodkiem władzy centralnej z monarchą na czele a uniezależniającym się rządem oraz modernizującym parlamentem²²⁷⁴. De Geerowi udawało się sukcesyjnie poskramiać opór króla zarówno w polityce zagranicznej, jak i wewnętrznej²²⁷⁵. Ponadto premier nie obawiał się „gniewu Korony” i publicznie stwierdzał, że to on wraz ze swoimi ministrami i innymi liberałami stoją za wprowadzanymi reformami (jak budowa kolei, uchwalenie wolnego handlu, nowego prawa karnego, wolności religijnej, przeprowadzenie reformy samorządowej i ustanowienie dwuizbowego parlamentu), podczas gdy król, jak wskazał Arne Norlin, wołał „siedzieć w pracowni i malować pejzaże”²²⁷⁶. De Geer w swoich wspomnieniach pisał: „państwo zaczęło postrzegać mnie, a nie króla za prawdziwego władcę”²²⁷⁷. Wypowiedź nie wynikała z „pychy” ministra sprawiedliwości, lecz z faktycznego stanu, jaki zaistniał za Karola XV. Widać zatem diametralną zmianę w ponoszeniu

²²⁷¹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 69.

²²⁷² “I place my honor in being a man in the first place and a king in the second” [tłum. C. Grimberg], C. Grimberg, *A history...* s. 332.

²²⁷³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 136.

²²⁷⁴ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 249 – 250.

²²⁷⁵ Ibidem.

²²⁷⁶ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 76.

²²⁷⁷ ”landet började anse mig och icke konungen som den verkliga regenten”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 145.

odpowiedzialności za reformy – to już nie Korona, lecz byli doradcy królewscy – obecni ministrowie zaczęli rządzić krajem. Będący u ster władzy liberałowie uodpornili się na wszelkiego rodzaju krytykę i pretensje ze strony króla, marginalizując znacznie zaangażowania i inicjatyw monarchy, który w większości przypadków był przeciwko zmianom²²⁷⁸. Zaczęto odważniej proponować i wdrażać w życie zmiany, które nie zawsze były zgodne z wolą władcy, jak zakazanie *husagan*²²⁷⁹, zniesienie obowiązku paszportowego, czy wprowadzenie formalnie wolności religijnej. Relację między rządem a monarchą komplikowały wydarzenia związane z osobistymi inicjatywami zaangażowania się króla w politykę państwa. Karol XV musiał w 1859 r. wycofać się ze złożonej Norwegom obietnicy usunięcia stanowiska gubernatora w Norwegii, które faktycznie nie było obsadzone od 1860 do 1873 r., kiedy to ostatecznie je zniesiono. Obietnica Karola spotkała się z radością w Norwegii, ale dezaprobatą w Szwecji. Stwierdzono, że królewska obietnica była jednostronna i niezgodna z obecnym porządkiem prawnym, ponieważ powinna zostać ona uzgodniona wspólnie ze szwedzko-norwesкими ministrami, a także zatwierdzona przez Riksdag. Ponadto taka inicjatywa wymagała dokonania generalnej rewizji unijnych stosunków²²⁸⁰. Król niechętny był odstąpieniu od złożonej obietnicy. Po raz pierwszy miała wówczas miejsce sytuacja, gdzie szwedzki rząd, pod przywództwem De Geera, i parlament stanęli przeciwko królowi. Rozpoczęło się „przeciąganie linii” pomiędzy Koroną a Riksdagiem wspieranym przez rząd o władzę, które będzie trwać przez cały XIX wiek i doprowadzi ostatecznie do uchwalenia obecnej konstytucji²²⁸¹. Król finalnie musiał poinformować norweską Radę Państwa, że nie jest w stanie sankcjonować decyzji Stortingu²²⁸². Odrzucenie królewskiej propozycji negatywnie wpłynęło na autorytet króla w rządzie oraz osłabiło poczucie pewności siebie u monarchy, bowiem królewskie poręczenie było pierwszą polityczną inicjatywą nowego panującego²²⁸³.

Drugą niezrealizowaną obietnicą była zapowiedź przyjscia z pomocą Danii. Karol XV, podobnie jak jego ojciec, pasjonował się skandynawizmem, który, generalnie ujmując, postrzegał wszystkie państwa skandynawskie jako braci. Karol XV marzył przez pewien czas o koronacji na króla Królestwa Danii, a tym bardziej o poprowadzeniu wojska i śmierci na polu bitwy jak Gustaw II Adolf. Zarówno on, jak i jego przodkowie, kierował się nadzieją na ponowne zjednoczenie Finlandii ze Szwecją. Okazja nadarzyła się, kiedy Prusy w 1864 r.

²²⁷⁸ Ibidem, s. 163 – 164.

²²⁷⁹ Prawo gospodarza do karania swojej służby poprzez wykorzystanie przemocy fizycznej.

²²⁸⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 145.

²²⁸¹ Ibidem.

²²⁸² S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 207.

²²⁸³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 145.

wywołały wojnę z Danią o Szlezwik i Holsztyn. Karol XV obiecał Danii przed wszczęciem działań zbrojnych wysłanie 20 tysięcy żołnierzy oraz osobiste przywództwo w sytuacji napaści na duńskie państwo. Król wyobrażał siebie jako zwycięzcę, który triumfalnie wjedzie do Kopenhagi, a za jego męstwo i zasługi w walce ofiarowana mu zostanie duńska korona. Utopijną wizję rozwiął rząd z De Geerem na czele. Ministrowie byli świadomi słabej kondycji i uboższego wyposażenia szwedzkiej armii. W celu wymuszenia na monarchę zmiany zdania, ministrowie zagrozili, że odejdą z rządu, jeżeli król nie dostosuje się do linii politycznej gabinetu. Riksdag, jak i inne państwowe organy, także reprezentowały odmienne poglądy, zbliżone do postawy rządowej. Na skutek presji Karol XV musiał odstąpić od swojej obietnicy, a Dania bez zapowiadanej pomocy przegrała wojnę²²⁸⁴. Przykład Karola XV świadczy o tym, że powoli, acz skutecznie dochodziło do zmiany znaczenia siły politycznej na linii rząd – król. O ile za Karola XIV Jana, ministrowie tylko biernie reagowali na decyzje monarchy, o tyle za wnuka pierwszego Bernadotte, rząd, przy wsparciu parlamentu, stawał się prawie że jedynym organem decyzyjnym, za którego postanowieniami miał podążać monarcha. Wszelkie akty samowoli kończyły się ostrym sprzeciwem oraz ujmą na królewskim honorze.

Czasy sprawowania władzy przez Karola XV podsumuje pięć następujących pytań:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą wykonawczą?** Zauważalny jest wzrost znaczenia pozycji ministrów, w tym ministra sprawiedliwości (premiera), którzy przejmują odpowiedzialność za losy państwa. Wynikało to pośrednio z postawy Karola XV, który nie interesował się zbyt sprawami natury politycznej.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Teoretycznie nadal dominował monarcha, co wynikało z zapisów konstytucyjnych, jednak w rzeczywistości to ministrowie kierowali państwową polityką.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabienia lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Królewskie przedsięwzięcia przyczyniły się do pogorszenia wizerunku Korony. Złożenie przez króla nieautoryzowanych przez rząd obietnic Norwegii i Danii podważyło znacznie monarchę, który nie mógł już samodzielnie podejmować decyzji bez uprzedniej konsultacji z ministrami i debaty nad danym zagadnieniem. Ze strony rządu działania, które mógł podjąć w celu osłabienia monarchii, to wywieranie silnej presji na królu, aby odwołał swoje decyzje.

²²⁸⁴ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 78.

4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Nie przyjęto nowych regulacji prawnych odnoszących się do zagadnienia Korony, jednak wydarzenia, takie jak przejście władzy przez Louise'a De Geera, niezrealizowana królewska obietnica usunięcia stanowiska gubernatora z Norwegii oraz przyjscia Danii z pomocą w starciu z Prusami w 1864 r. przyczynią się do sformułowania nowych zapisów prawnych regulujących mocy oddziaływania monarchy.

5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W materii prawnej nie dokonano modyfikacji, jednak nastąpiła zmiana siły oddziaływania na sprawy państwowe. Teraz to rząd stoi za wszystkimi reformami, a nie monarcha.

Konflikt na linii tron – rząd stawał się coraz bardziej widoczny także za panowania młodszego brata Karola XV, **Oskara II** i obracał się wokół zagadnienia parlamentaryzmu, a dokładniej, o to przed kim rząd ma odpowiadać – przed Koroną czy przed parlamentem²²⁸⁵. W 1872 r. ustalono, że monarcha posiada kompetencje nominacyjno-odwoławcze wobec ministrów, a parlament sprawuje kontrolę nad rządem. Nie przyjęto jednak praktycznie zasady bezwzględnego uzależnienia składu ministrów od większości w izbie niższej. Od roku 1876 r. w sytuacji, kiedy izba niższa odrzuciła rządowy projekt ustawy, musiał ustąpić pierwszy minister lub minister odpowiedzialny za projekt, co poniekąd wzmocniło działanie zasady odpowiedzialności parlamentarnej²²⁸⁶.

Oskar II, podobnie jak jego poprzednicy, śledził bacznie wydarzenia na arenie międzynarodowej, których siła oddziaływania mogłaby poważnie zaszkodzić królewskiemu autorytetowi. W czasie kryzysu wiosną 1884 r., Oskar II brał pod uwagę drastyczne rozwiązania, jak zamach stanu ze strony ludu szwedzkiego. Monarcha, w akcie desperacji, posunął się nawet do poproszenia Otto von Bismarcka o interwencję wojskową, ale ten odrzucił prośbę szwedzkiego króla²²⁸⁷. Rune Pär Olofsson określił rok 1884 r. jako wyjątkowo ciężki dla Oskara II – silne trendy parlamentaryzmu osłabiały jego pozycję²²⁸⁸ jako silnego władcy na rzecz parlamentu i rządu²²⁸⁹. Dodatkowo, światło dzienne ujrzały królewskie skandale z udziałem królewskich kochanek²²⁹⁰, a nastroje anty-monarchiczne podsycił proces sądowy

²²⁸⁵ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 114.

²²⁸⁶ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 192.

²²⁸⁷ B. Stråth, *Union och Demokrati...*, s. 259; D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s. 12.

²²⁸⁸ *Oskar II 1872-1907*, <https://www.kungligaslotten.se/ur-arkivet/svenska-regenter/2018-02-20-oskar-ii-1872-1907.html> (dostęp: 27 kwietnia 2024).

²²⁸⁹ P. Snickars, *Oskar II och medierna: kring Stockholmsutställningen 1897* [w:] "Världsutställningarnas tid: kungahus, näringsliv & medier", ed. A. Houltz, Stockholm 2017, s. 125.

²²⁹⁰ Spośród wszystkich kochanek króla, tylko o dwóch wiadomo najwięcej. Marie Friberg (1852 – 1934) była aktorką i śpiewaczką operową. Prawdopodobnie urodziła Oskarowi II dwóch nieślubnych synów Nilsa i Augusta.

wymierzony przeciwko pisarzowi Augustowi Strindbergowi²²⁹¹. Władza królewska słabła, podobnie jak sam autorytet monarchy. Już będąc w podeszłym wieku, Oskar II tak pisał w swoich wspomnieniach na temat dylematu monarchii konstytucyjnej: „Według mojego przekonania, nie ma nic bardziej demoralizującego dla charakteru niż bycie monarchą konstytucyjnym. Jestem nim od dwudziestu lat i wiem o tym. Posiadać własne zdanie, a mimo to tak rzadko mieć możliwość podążania za nim, bez ciągłego bycia zmuszonym do wpierw wysłuchania, a następnie, w zdecydowanej większości przypadków, do posłuszeństwa innym – czy jest coś bardziej destrukcyjnego dla charakteru niż taki obowiązek?” [tłum. B. Bieniek]²²⁹². Monarchia konstytucyjna stała się rzeczywistością a także naturalnym procesem przejścia z koncepcji silnej władzy Korony na rzecz innych organów państwowych. Choć transformacja zbliżała państwo do przyjęcia parlamentarnej formy rządów, dla instytucji monarchy było to zjawisko uwłaczające godności króla. Brak możliwości decydowania przez panującego oraz obowiązek posłuszeństwa innym organom nie było zjawiskiem występującym tylko w Szwecji. Jürgen Osterhammel w pracy poświęconej XIX wiekowi pt. „The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century” z 2009 r.²²⁹³ przedstawił, że przejście do monarchii konstytucyjnej było procesem obecnym w większości państw na świecie w XIX wieku. Autor podkreślił także, że na słabnięcie instytucji Korony miały wpływ polityczne wydarzenia oraz rosnące znaczenie medialnej rzeczywistości, kreującej opinią publiczną²²⁹⁴.

Oskar był świadomy tego, że to nie on ma pełnię władzy w państwie i to nie on dyktuje warunki politycznych działań. Mimo tego, król starał się udowodnić, że nadal jest w stanie zdziałać wiele dobrego dla Szwecji, a odebranie instytucji monarchy mocy sprawczej

Drugą kochanką była Ellen Hartman (1860 – 1945) także aktorka, M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler. En studie av skvallor och journalistik*, Halmstad 2023, s. 68, 70.

²²⁹¹ W 1882 r. wydrukowano powieść Augusta Strindberga „Det nya riket, satiriska skildringar från attentatens och jubelfesternas tidevarv”, w której to autor przedstawił parodię mowy Oskara II, inaugurując nową linię kolejową w Kolbotten. Dzieło wyśmiewa pompatyczne i wniosłe wydarzenia z udziałem wyższej klasy społecznej jak i samego monarchę. Jednak to nie był powód rozprawy. W 1884 r. opublikowano zbiór dwunastu opowiadań „Giftas I” wydawnictwa Alberta Bonniera. W opowiadaniu „Dygdens lön” Strindberg napisał, że bierzowanie było oszustwem, ponieważ wino i chleb wcale nie są krwią i ciałem Jezusa Chrystusa, lecz „Piccadon firmy Högstedt w cenie 65 öre za dzban” oraz „płatkami kukurydzianymi Lettström w cenie 1 korony za miskę”. Autor został oskarżony za „błuznierstwo oraz obrazę słowa Bożego lub sakramentów” co znajdowało się w §3 ust. 1 Rozporządzenia o wolności prasy. Ostatecznie, Strindberg został uniewinniony w procesie zwanym „Giftas” w Sztokholmie 17 listopada 1884 r. *August Strindberg: Parodi på Oscar II:s järnvägstal*, <https://svenskatal.se/tal/august-strindberg-parodi-pa-oscar-ii-s-jarnvagstal> (dostęp: 27 kwietnia 2024); *August Strindberg - giftasprocessen 1884*, <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/27669> (dostęp: 27 kwietnia 2024); R.P. Olofsson, *En kung i varje tum. Roman om Oscar II*, Höganäs 1985; D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s. 12.

²²⁹² ”Enligt min övertygelse kan det icke finnas något mera demoraliserande för en karaktär än att vara konstitutionell monark. Jag har varit det i tjugo år och jag vet det. Att äga en åsikt och dock så sällan få följa den, utan ständigt och jämt nödgas först höra på och sedan i de allra flesta fall efterfölja andras-kan det finnas något för karaktären mera destruerande än en sådan plikt”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 192.

²²⁹³ Oryginalna wersja: „Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts”, München 2009.

²²⁹⁴ P. Snickars, *Oscar II och medierna...*, s. 125.

zaszkodziłoby kondycji państwa. Oskar II był aktywnym władcą, który interesował się polityką zarówno wewnętrzną, jak i zagraniczną²²⁹⁵. Szwedzki król posiadał dobrze rozwiniętą sieć kontaktów wśród elit europejskich, co umożliwiała mu realizację swoich, jak i królestwa interesów w Europie. Oskar II zapoczątkował trend pro-niemiecki w Szwecji, gdzie Rzesza, jako nowa europejska potęga, stała się wzorem do naśladowania w wielu aspektach życia państwowo-społecznego. Szwedzki panujący był zachwycony Wilhelmem I oraz II a także Otto von Bismarckiem. Pasjonowała go pruska dyscyplina, twardy konserwatyzm, stanowisko, że monarchia jest nadana od Boga²²⁹⁶. Pomimo bycia zwolennikiem *Ancien Régime*, szwedzki monarcha musiał opierać się na wytycznych ministerstwa spraw zagranicznych z Carlem Frederikiem Lothariusem Hochschildem na czele²²⁹⁷, nazywanym przez Oskara II tym, który „nienawidzi Niemców”, co *explicite* tłumaczy, jaki charakter relacji cechował liberalnego ministra i konserwatywnego władcę²²⁹⁸. Historyk Folke Lindberg przypisuje monarsze zbyt dużą ambicję realizacji swojej wizji polityki zagranicznej przy niewielkich kompetencjach, które zostały przypisane Koronie²²⁹⁹. Jednak jeszcze do 1885 r. Oskar II cieszył się swobodą w prowadzeniu polityki ponad krajowej, mając nadal szeroki mandat polityczny i możliwość oddziaływania na decyzje polityczne²³⁰⁰. Monarcha jednak starał się usilnie zaznaczyć swoją pozycję na scenie politycznej poprzez inicjatywy, a nawet anonimowy udział w prasowych debatach²³⁰¹. Szczególnie pasjonowała go marynarka wojenna, do tego stopnia, że utarło się określać króla jako „ministra obrony morskiej”, a szefa departamentu jego adiutantem.

Sprawą, której Oskar II poświęcił dużo uwagi, była unia szwedzko-norweska. W latach 1859–1860 nastąpił kryzys dotyczący prawa króla do wyznaczania generała-gubernatora Norwegii – albo Szweda, albo Norwega, sprawującego władzę podczas nieobecności króla w Kristianii (dzisiejsze Oslo). W 1873 r. Oskar II zniósł urząd gubernatora-generała, a zamiast tego stanowiska Norwegowie wybrali własnego premiera w Kristianii²³⁰². Ponadto, decyzją Stortingu postanowiono zmniejszyć królewskie apanaże o 1/3 w Norwegii. To oburzyło Oskara II, który tak opisywał napiętą między państwami relację: „Przyszłość wydaje mi się teraz ciemna – ciemniejsza niż kiedykolwiek wcześniej” [tłum. B. Bieniek]²³⁰³. Norwegowie

²²⁹⁵ F. Lindberg, *Den svenska utrikes politikens historia...*; *Svenskt Biografiskt Lexikon – SBL*; D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s. 12.

²²⁹⁶ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 100.

²²⁹⁷ D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s. 15.

²²⁹⁸ F. Lindberg, *Den svenska utrikes politikens historia...*

²²⁹⁹ *Ibidem*, s. 27; D. Nilsson, *Sweden-Norway...*, s. 14.

²³⁰⁰ A. Jakobsson, *Över djupen...*, s. 72.

²³⁰¹ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 252.

²³⁰² H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 192.

²³⁰³ ”Framtiden nu synes mig dystert-dystrare än någonsin”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 196.

uświadomili sobie słabnącą rolę władcy i pozwalali sobie na coraz odważniejsze działania, prowadzące w stronę załamania unii. Jedenaście lat później, w 1884 r., pomimo oporu ze strony Oskara II i Szwedów, Norwegowie wprowadzili parlamentaryzm, który przewartościował relacje między Stortingiem, królem a Radą Państwa²³⁰⁴. W tym samym roku liberalna partia pod dowództwem Johana Sverdrupa została poproszona o sformowanie gabinetu. Norweska partia, składająca się przeważnie z farmerów, cieszyła się wsparciem szwedzkiej partii agrariuszy, których wizja relacji unijnych hamowała politykę kierowaną przez Oskara II i szwedzką Radę Stanu. W 1898 r. komisja składająca się ze Szwedów i Norwegów wykazała, że panuje całkowita niezgoda w rewizji warunków regulujących unię, przedstawiając dwie zupełnie odrębne konkluzje. Oskar II przejął inicjatywę i zwołał wspólne posiedzenie szwedzkiej oraz norweskiej Rady Stanu, podczas których oznajmił, że prace nad rewizjami zostają odłożone w czasie. Widać zatem, że szwedzki panujący starał się aktywnie angażować w szwedzko-norweski spór, widząc okazję na wzmocnienie wizerunku monarchy, jako sprawnego negocjatora, który złagodzi napięte relacje. W roku 1898 doszło do pewnych ustępstw na rzecz Norwegów. W 1879 r. strona norweska zażądała ustanowienia „czystej” bandery handlowej w miejsce wspólnej reprezentującej także Szwecję. Oskar II nie zgodził się sankcjonować decyzji Stortingu o wprowadzenie nowej flagi, wspominając o „norweskim grubiaństwie” (*norska oförsämndhet*)²³⁰⁵. Dopiero w 1898 r. król zgodził się na zmianę flagi²³⁰⁶. W 1892 r. w Stortingu przeszła ustawa o wprowadzeniu oddzielnego systemu norweskich konsulatów (przedtem były łączone szwedzko-norweskie konsulaty kierowane przez Norwegów, ale odpowiadające przed szwedzkim MSZ oraz nadzorowane przez biuro spraw zagranicznych w Sztokholmie), której Szwecja nie zaakceptowała. „Kryzys konsularny” zaognił jeszcze bardziej relacje między Szwecją a Norwegią²³⁰⁷. Szwedzki premier Johan Olof Ramstedt (14 kwietnia – 2 sierpnia 1905) i Oskar zanegowali norweską ustawę, a w odpowiedzi na szwedzką decyzję, cały norweski rząd podał się do dymisji. Na to nie zgodził się król, a tym bardziej nie wyraził zgody na powołanie nowego rządu²³⁰⁸. Wobec tego, Norwegowie zadeklarowali że król nie wypełnia swoich konstytucyjnych obowiązków (tzn. powołania nowego rządu). To wywołało panikę zarówno w rządzie, jak i u monarchy oraz premiera Szwecji. Ramstedt zadawał sobie sprawę, że rozpad unii jest nieunikniony i wezwał do pokoju.

²³⁰⁴ M. Grzybowski, *Norwegia...*, s. 132.

²³⁰⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 197.

²³⁰⁶ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 208.

²³⁰⁷ W 1902 r. Storting jednogłośnie przyjął status stałej neutralności Norwegii, jednak wniosek został odrzucony przez Szwecję z racji, tego, że zaakceptowanie norweskiej decyzji równałoby się z zakończeniem unii szwedzko-norweskiej, *ibidem*; J. Sutor, *Państwa neutralne i niezaangażowane*, Warszawa 1972, s. 142.

²³⁰⁸ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 45.

Niewłaściwe podejście do konfliktu unijnego skutkowało pierwszym w historii szwedzkiego parlamentaryzmu ustąpieniem całego rządu premiera Ramstedta, którego propozycja zakończenia szwedzko-norweskiej unii Riksdag odrzucił²³⁰⁹. To wydarzenie definitywnie klasyfikuje się jako zwycięstwo parlamentaryzmu²³¹⁰. Decyzja parlament nie zahamowała rozpadu unijnego tworu²³¹¹ i 7 czerwca 1905 roku Oskar II został jednostronnie pozbawiony tronu przez Norwegów, a 26 października szwedzki monarcha uznał niepodległość Norwegii²³¹² oraz zmienił swoją dewizę królewską z „Dobro wspólnoty braterskiej” (*Brödrafolketsväl*) na „Dobro Szwecji” (*Sveriges väl*)²³¹³. Sytuacja przed rozpadem unii jest jednym z niewielu przykładów współpracy między wszystkimi organami władzy w Szwecji, włączając króla. Sytuacja była tak napięta, że obawiano się, że najmniejsza pomyłka mogłaby doprowadzić do wywołania wojny między dwoma państwami. Uświadomienie sobie tego stanu rzeczy przez parlament, rząd i monarchę przyczyniło się do pokojowego rozwiązania unii i uniknięcia pograżenia państwa w wojnie.

Relacje między królem a rządem bywały zróżnicowane. Oskar II wraz z De Geerem doprowadzili do wypracowania kompromisu z chłopską opozycją, uzyskując ich zgodę na modernizację wojska, w zamian za zwolnienie chłopów z podatków gruntowych²³¹⁴. Z drugiej strony, pojawiały się przeszkody generowane przez panującego, jak sprzeciw wobec reformy reprezentacyjnej²³¹⁵, czy hamowanie dokonywania zmian w rządzie. Podczas 35 lat zasiadania na tronie, Oskar II usunął piętnastu premierów, z czego czterech nie rządziło nawet przez rok, dziesięciu ministrów spraw zagranicznych i nie mniej niż 112 ministrów²³¹⁶. Niemniej jednak, monarcha w pewnych przypadkach starał się wykazać swoimi zdolnościami reagowania na kryzys rządowe. Po odejściu premiera Erika Gustafa Boströma (1891–1900, 1902–1905)²³¹⁷, żaden z ministrów nie chciał zająć jego miejsca jako szefa rządu. Król Oskar II starał się przekonać Carla von Friesena, ministra stanu i szefa departamentu spraw gospodarczych, do

²³⁰⁹ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 22.

²³¹⁰ B. O. Birgersson, S. Hadenius, B. Molin, H. Wieslander, *Sverige efter 1900- En modern politisk historia*, Stockholm 1984, s. 90 – 91.

²³¹¹ W 1905 r. na bazie przeprowadzonego w Norwegii referendum, 368 200 Norwegów opowiedziało się za wyjściem z unii, a za jej pozostanie tylko 184, M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 53.

²³¹² Nowym norweskim monarchą został duński książę Karol, który przyjął imię Haakona VII, M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 23.

²³¹³ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 51.

²³¹⁴ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 336.

²³¹⁵ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 250.

²³¹⁶ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 100.

²³¹⁷ Erik Gustaf Boström był ulubieńcem Oskara II, który udekorował premiera Orderem Królewskim Serafinów (*Serafimerorden*), najwyższym odznaczeniem w Szwecji. Premier odwdzieczył się królowi, wychwaleniem go w swojej autobiografii: „(...) w szwedzkiej Radzie Stanu nigdy nie było bardziej honorowego, mądrego i silnego pierwszego człowieka” [tłum. B. Bieniek] (“någon på en gång redbarare, klokare och kraftigare förste man i svenska statsrådet näppeligen har funnits”) T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 36.

przyjęcia stanowiska premiera. Friesen jednak odrzucił propozycję, zatem monarcha zwrócił się z ofertą do Johana Ramstedta, który przyjął nową funkcję premiera²³¹⁸. Król w ten sposób realizował swoje zadanie jako kreator rządu, analizując sylwetki najlepszych według niego kandydatów do objęcia fotelu szefa rządu, a następnie zwracał się do nich o rozważenie prośby.

Do czasu nadejścia demokracji parlamentarnej, król mianował premiera. W przypadku pozostałych członków Rady Państwa widoczna była rywalizacja między królem a szefem rządu²³¹⁹. Oboje bowiem musieli brać pod uwagę kompetencje kandydata do kierowania propozycjami rządowymi przez parlament. Tym samym, wielu członków gabinetu było jednocześnie parlamentarzystami²³²⁰. Po ustanowieniu w Szwecji parlamentaryzmu stało się rzeczą oczywistą, że wielu członków Rady będzie rekrutowanych z Riksdagu²³²¹. Wykrystalizowała się tym samym praktyka konsultacji podczas tworzenia nowego rządu z odchodzącym premierem, talmanami i przywódcami partii. Z kolei zadaniem króla było stworzenie jak najszerszego rządu, w którym różne partie miałyby możliwość współpracy. W praktyce, monarcha po wyznaczeniu premiera dawał szefowi rządu wolną rękę w tworzeniu składu swojej rządowej załogi. Król oczywiście mógł podzielić się swoimi opiniami i preferencjami²³²². Nils Sternquist zadał pytanie, czy w kwestii kreowania gabinetu, monarcha nie był raczej pojmowany jako instrument w rękach rządu, który pomógłby załatwić sprawy w jak najbardziej pokojowy sposób. W liście premiera Arvida Posse (1880–1883) do Oskara II z 7 lutego 1883 r., Posse poinformował monarchę, że w sprawie polityki obronnej w pierwszej izbie część członków pozostaje niezdecydowana, jednak ich stanowisko, jak wskazał premier, mogłoby zostać zmienione po królewskiej interwencji²³²³. To tylko świadczy o tym, że monarcha z pewnymi kompetencjami politycznymi nadal był potrzebny w państwie, aby ułatwić realizację linii polityki obranej przez ekipę rządzącą. Z drugiej strony, wygląda to na przedmiotowe podejście do instytucji Korony, postrzeganej jako środek do zrealizowania reform, których premier wraz ze swoimi ministrami nie był w stanie samodzielnie zrealizować. Monarcha nie był jednak tylko „pionkiem” w rządowej grze, lecz bacznie obserwował układ sił w państwie i reagował, kiedy okoliczności tego wymagały. Za kadencji Arvida Posse, kooperacja między parlamentem a rządem załamała się w niektórych punktach współpracy. Rząd uważany był za słaby, a jego kierownictwo określano jako nieefektywne, co zmusiło

²³¹⁸ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 45.

²³¹⁹ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 256.

²³²⁰ *Ibidem*, s. 258.

²³²¹ *Ibidem*, s. 259.

²³²² *Ibidem*.

²³²³ *Ibidem*.

Oskara II do wymienia prawie całego rządu. Tylko Olof Fåhræus pozostał na swoim stanowisku jako minister spraw obywatelskich²³²⁴. Jak wskazuje Stanisław Saga, II połowa XIX wieku to okres, kiedy najlepiej widoczna była zależność między rządem a Riksdagiem. Negatywny stosunek organu ustawodawczego do rządowych inicjatyw skutkowało ustąpieniem nie całego rządu, lecz poszczególnych jednostek (premierzy Louise De Geer, Arvid Posse, Oskar R. Themptander), bowiem odmienne zdanie Riksdagu nie równało się z brakiem zaufania dla rządu²³²⁵.

Rządy Oskara II stanowią nieoficjalny początek wdrażania założeń monarchii konstytucyjnej, których monarcha, choć świadomy, nie starał się siłowo zwalczać. Panujący starał się wykazać swoimi poczynaniami, że sprowadzenie roli Korony do funkcji reprezentacyjnych zaszkodziłoby jedynie dobru narodu i państwa. Z tego powodu, Oskar II angażował się w rozwiązywanie kryzysów rządowych, jak i na polu polityki zagranicznej. W obu przypadkach monarcha wykazał się cechami prawdziwego króla, który dążył do utrzymania pokoju i zapewnienia stabilności w państwie. Z jednej strony, król udowodnił, że utrzymanie silnej pozycji monarchy jest konieczne. Z drugiej, Oskarowi II nie udało się tego osiągnąć, gdyby nie ścisła kooperacja z rządem i parlamentem odpowiadający za wdrażanie w życie podjętych decyzji. Instytucja monarchy nadal była potrzebna, jednak nie pod postacią przywódcy, lecz środka, który odpowiednio wykorzystany, potrafił zrealizować interesy grupy rządzącej.

Okres przedwojenny zwieńczyły czasy panowania Oskara II, którego cechy zostały ujęte w poniższych pytaniach:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą wykonawczą?** Relacja z rządem za czasów Oskara II przybrała bardziej burzliwy charakter. Zarówno premier, jak i monarcha dążyli do utrzymania silnych pozycji, jednak panujący zdawał sobie sprawę z tego, że zaczął panować jak monarcha konstytucyjny.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Według konstytucji dominował król, który nadal posiadał możliwość hamowania niektórych reform, np. reprezentacyjnej, jednak praktycznie to rząd odpowiedzialny był za kurs polityki państwowej.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabienia lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Osłabienie pozycji monarchy miało miejsce w wyniku wykorzystania figury panującego przez rząd do przekonania bardziej opornych polityków do poparcia reform proponowanych przez

²³²⁴ U. Larsson, *Sveriges regeringar...*, s. 15.

²³²⁵ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 22.

premiera. Monarcha stał się „marionetką” w rękach polityków, który przyczyniał się do realizacji interesu jednej lub drugiej grupy. W nowej rzeczywistości politycznej monarcha zyskał nową rolę, tj. zaczął angażować się w pracę kreowania rządu, typowanie kandydatów na premiera i rozmowy z przedstawicielami różnych stronnictw politycznych. Tym samym panujący stał się podmiotem stabilizującym rząd.

- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Zmian prawnych nie dokonano za Oskara II jednak to, co uwarunkowało postrzeganie monarchy, to wiosna ludów z 1848 r., rozpad unii szwedzko-norweskiej w 1905 r. oraz proces sądowy wymierzony przeciwko pisarzowi Augustowi Strindbergowi.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowano lub dodano?** System pozostał nienaruszony, jednak zmieniona została rola monarchy z głównego przywódcy na kreatora rządu, kiedy partie nie potrafią dojść do zgody.

4.2 Lata 1915–1945

Gustaw V był bodajże ostatnim królem Szwecji, który musiał zmierzyć się z poważnymi wydarzeniami na poziomie państwowym, jak i międzynarodowym. Okres pierwszej i drugiej wojny światowej stanowiły dla króla prawdziwe wyzwanie, ale także okazję, aby udowodnić potrzebę posiadania monarchy i utrzymania monarchii w państwie. Było to istotne, zwłaszcza w czasie, kiedy w Szwecji dokonano przejścia z „władzy króla” (*kungamakt*) do „władzy ludu” (*folkmarkt*), jako potwierdzenie wzmacniania koncepcji monarchii konstytucyjnej²³²⁶. Uniezależnienie się rządu od władzy królewskiej sprawiało, że tym razem krytykę i niezadowolenie z kierunków prowadzonej polityki kierowano częściej w stronę ministrów i premierów, niż króla – uosobienia żądań społeczeństwa, nierzadko sprzecznych z planami rządu²³²⁷.

Gustaw V wstępując na tron przyjął dewizę „Z ludem dla ojczyzny”²³²⁸, które odzwierciedlało charakter króla, zgodnie z opisem przedstawionym przez Otto von Oberholzera. Monarcha jawił się jako zwolennik skromnego życia, przywiązany do kwestii obowiązku. Wykazał się on zrozumieniem dla potrzeb ludu oraz dostosowywał się do wyzwań czasu. Mając na uwadze ciężką sytuację gospodarczą, monarcha zrezygnował z kosztownych ceremonii koronacyjnych, wiedząc, że sumy na to przeznaczone mogą być zainwestowane

²³²⁶ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statsskick...*, s. 102.

²³²⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 342.

²³²⁸ „Med folket för fosterlandet“, O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 154.

w innym celu²³²⁹. Oberholzer wymienia, że Gustaw V był uosobieniem Szwecji, zarówno pod względem kultury, historii, jak i wielkości państwa. Lud szanował monarchę, który cieszył się sympatią Szwedów²³³⁰. Ta prospołeczna postawa mogła wynikać z wychowania panującego. Kiedy Gustaw V się urodził nie był on postrzegany jako książę koronny²³³¹ i też nie zapewniono mu elitarniej edukacji dostarczanej przez specjalnych nauczycieli. Gustaw chodził do mieszczańskiej szkoły, co wpłynęło na jego późniejszą postawę jako króla²³³². Panujący ogólnie był znany ze swojej proniemieckiej postawy i skłonności do angażowania się w dyplomatyczne przedsięwzięcia²³³³. Jak wskazał Franklin D. Scott, monarcha wyrażał zarówno obawy, jak i nadzieję dla Szwecji oraz apelował o ostrożność w podejmowaniu decyzji. Gustaw V stronił od bardziej odważnego przywództwa, zwłaszcza militarnego, ponieważ wiedział jak bardzo Szwedzi przywiązani są do zasady neutralności²³³⁴. Spora część szwedzkiego społeczeństwa wierzyła w zwycięstwo Niemiec, ale nie za cenę militarnego zaangażowania Szwecji²³³⁵. Scott zwraca uwagę, by postrzegać króla, jako człowieka z danymi opiniami na temat polityki, a także świadomego ograniczeń przypisanych konstytucyjnemu monarsze²³³⁶. Jest to niezwykle ciekawe ujęcie, by zacząć postrzegać monarchów jako ludzi popełniających błędy i kierujących się emocjami, a nie nieomylnie i niedostępne jednostki z wyższych sfer.

Jak wspomniano, Gustaw V był świadkiem wielu wydarzeń, które zachodziły w państwie. Wraz z wejściem w XX wiek, zaczęto postrzegać wprowadzoną w 1866 r. ordynację wyborczą jako nieadekwatną do zachodzących w Szwecji przemian, w tym ustanowionego w 1901 r. powszechnego obowiązku służby wojskowej dla mężczyzn²³³⁷. Narastało przekonanie, że ci którzy zostali zmuszeni do oddania życia za ojczyznę, powinni posiadać równe prawo

²³²⁹ Ibidem.

²³³⁰ Ibidem.

²³³¹ Z racji tego, że Karol XV nie pozostawił po sobie męskiego potomka, linia dziedziczenia prawa do tronu przeszła na Oskara II i jego syna, który w dniu koronacji ojca miał 14 lat.

²³³² O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 156.

²³³³ F.D. Scott, *Gustaf V and Swedish Attitudes toward Germany, 1915*, [w:] "The Journal of Modern History", Jun., 1967, Vol. 39, No. 2, s. 113.

²³³⁴ Niemcy obiecały Szwecji Alandy, nadanie autonomii Finlandii, dokonanie strategicznych korekt granic, natychmiastową pomoc wojskową i dostawy surowców z Niemiec w zamian za wypowiedzenie przez Szwecję wojny Rosji lub przynajmniej złożenie „królewskiej obietnicy”, że król wypowie wojnę po wylądowaniu Niemców w Finlandii. Hjalmar Hammrskiöld i K.A. Wallenberg tylko uprzejmie podziękowali, ale nic więcej nie uczynili, świadomi postawy Szwedów wobec militarnego zaangażowania, mimo tego że silne Niemcy stwarzały szansę dla Szwecji na odbudowanie swojej pozycji jako silnego skandynawskiego państwa w regionie, a także lepszą kontrolę poczynań Rosji, W. M. Carlgren, *Neutralität oder Allianz. Deutschlands Beziehungen zu Schweden in den Anfangsjahren des ersten Weltkrieges*, [w:] „Stockholm, studies in history“, Vol. VI, Stockholm, 1962, s. 213 – 229; E. Histad, *Sveriges Historia under 1900-talet*, Stockholm 1958, s. 23 – 24; F.D. Scott, *Gustaf V...*, s. 114.

²³³⁵ F.D. Scott, *Gustaf V...*, s. 113 – 114.

²³³⁶ Ibidem, s. 113.

²³³⁷ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 45; N. Kent, *A Concise History...*, s. 173.

w decydowaniu o sprawach państwowych, wedle zasady „jeden człowiek, jeden karabin, jeden głos”²³³⁸. Powszechne prawo wyborcze było wspólnym mianownikiem łączącym zarówno liberałów, jak i socjalistów wraz z robotnikami i klasą średnią²³³⁹. Po drugie, nowy wiek oznaczał spór między preferowanymi modelami władzy. Liberałowie dążyli do przekształcenia Szwecji na wzór parlamentaryzmu angielskiego z większościowym rozwiązaniem, z kolei konserwatyści opowiadali się za utrzymaniem zasady proporcjonalności, służącej im do skuteczniejszego wywierania wpływów na politykę²³⁴⁰. XX wiek to także czas natężenia walk o ustanowienie republiki w Szwecji, co uwzględniono w programie Lewicy w 1911 r.²³⁴¹ Tym samym nie tylko instytucja monarchii została zagrożona, lecz także stabilność samego rządu, nadal w większości składającego się monarchistów²³⁴².

Wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego do drugiej izby dla mężczyzn w wieku powyżej 23 roku życia w 1909 r.²³⁴³ oznaczało nie tylko przejście z większościowego do proporcjonalnego systemu wyborczego w izbie niższej, lecz także podwojenie siły parlamentarnej Socjaldemokratów (SAP)²³⁴⁴. W konsekwencji, liberałowie mieli możliwość stworzenia rządu mniejszościowego ze wsparciem Socjaldemokracji²³⁴⁵. W 1911 r. liberał Karl Staaff (1905–1906, 1911–1914) wraz z SAP zbudował rząd. Rozpoczęła się wówczas walka między premierem a królem o wpływanie na losy państwa. Gustaw V postrzegał Staaffa jako „niesympatycznego” oraz nieskorego do jakichkolwiek kompromisów. Pogląd monarchy podzielała jego żona Wiktorja, która określała Staaffa jako „nieprzyjemnego człowieka”²³⁴⁶. „Pięknym za nadobne” Staff odplacił się, określając Gustawa V jako „mało bystrego”

²³³⁸ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 344.

²³³⁹ Ibidem.

²³⁴⁰ Ibidem.

²³⁴¹ Ibidem, s. 342.

²³⁴² Ibidem.

²³⁴³ W 1909 r. zaktualizowano także RF. Jeżeli król planuje udać się w podróż poza królestwem, wówczas informuje o tym nie Radę Państwa, jak było w poprzednim zapisie, lecz premiera i uzyskuje jego zdanie na ten temat. Podczas nieobecności monarchę władzę sprawują regent, czyli książę najbliższy objęcia tronu, tylko jeśli jest pełnoletni. Jeżeli książę nie może z różnych przyczyn sprawować władzy podczas nieobecności króla, wówczas władzę jako regent będzie sprawować następny w linii sukcesji pełnoletni członek rodziny królewskiej. Jest to zmiana w stosunku do 1809 r., która nie uwzględniała członków rodziny królewskiej w przejmowaniu tronu podczas nieobecności króla. Rada Państwa miała przejąć obowiązki regenta tylko wtedy, kiedy żaden z powyższych kandydatów nie mógł przejąć tymczasowych obowiązków monarchy. Niezmieniony pozostał zakaz nobilitowania i nadawania tytułów przez regenta podczas nieobecności króla. W 1965 r. zmieniono wyłącznie definicję wieku. Tylko mężczyzna, który ukończył 25 rok życia i znajduje się najbliższej sukcesji tronu, może rządzić państwem podczas nieobecności króla (§39 RF), *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 236, 235; A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 125.

²³⁴⁴ Szwedzka Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza (*Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, SAP*) powstała 23 kwietnia 1889 r.

²³⁴⁵ H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament and interwar fascism in Sweden*, [w:] „Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History” 2019, 52:1, s. 38.

²³⁴⁶ „otrevlige mannen”, Arne Norlin, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 125.

(*ljushuvud*). Premier nawet nie starał się tworzyć pozorów, że utrzymuje wzorowe relacje z rodziną królewską ani, tym bardziej, że zadowolają go królewskie ceremonie²³⁴⁷. Widać zatem, że już na poziomie personalnym relacje między tronem a urzędem premiera nie były zbyt obiecujące. Pierwsze spięcia miały miejsce, kiedy Gustaw V był jeszcze księciem. Zimą 1905 r. i wiosną 1906 r. wywiązał się problem związany kwestią apanaży. Gustaw domagał się rekompensaty za utracenie prawa do norweskiego tronu po rozpadzie unii. Powszechnie było znane, że ekonomia księcia nie była w najlepszym stanie, co skutkowało zapożyczeniem się przyszłego monarchy. Staaff uzgodnił z księciem, że to parlament a nie rząd będzie decydować w sprawie apanaży. Kiedy Riksdag wiosną nie złożył żadnych wniosków w tej kwestii, a premier nie obiecał żadnych podwyżek²³⁴⁸, książę poczuł się oszukany przez premiera. Tej napiętej sprawie zaradzono w następnym roku, kiedy to złożono nowy projekt ustawy pozytywnie rozpatrzony przez parlament. Poprzez sprzedaż królewskiej stajni, Gustaw wzbogacił się o 500 000 koron w formie apanaży²³⁴⁹. Kolejnym problemem Staffa był projekt ustawy wniesiony przez jego ministrów o usunięciu specjalnej flagi królewskiej z orłem (tzw. *flaggpropositionen*), co uraziło księcia Gustawa, który postrzegał flagę jako prawo, znajdujące się poza zasięgiem lewicowego gabinetu. Księżniczka Wiktoria nie szczędziła słów krytyki w „aferze flagowej”. W pisanych przez nią listach nazywała rząd „żałosnym” (*usel*) oraz „obrzydliwym” (*vämjelig*)²³⁵⁰. Księżniczka nawet życzyła porażki Staaffowi i jego ekipie w kwestii przeforsowania prawa wyborczego (*rösträttsfrågan*). Książę koronny odmówił podpisania *flaggpropositionen* i zaproponował, żeby prawo przewidywało posiadanie flagi królewskiej. Staaff zrezygnował z dalszego przekonywania monarchy do zmiany zdania, co skutkowało uchwaleniem nowego prawa o fladze, zgodnie z życzeniem króla. Te dwie wrażliwe kwestie – apanaże i flaga – zdefiniowały kształt relacji między Staffem a Gustawem V, których charakter będzie się tylko pogarszać.

Główna oś sporu w Szwecji obracała się wokół kwestii obronnych państwa²³⁵¹. Po nawiązaniu Trójprzymierza między Niemcami, Austrią i Włochami ukształtowała się Ententa, w skład której wchodziły Wielka Brytania, Francja oraz Rosja. Zaczął się wówczas wyścig zbrojeń w Europie, podczas gdy w Szwecji dokonywano cięć w budżecie obronnym²³⁵². Karl Staaff prowadził ostrożną politykę obronną, według której, program militarny nie powinien

²³⁴⁷ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 54.

²³⁴⁸ Ibidem.

²³⁴⁹ Ibidem, s. 54 – 55.

²³⁵⁰ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 55.

²³⁵¹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 125.

²³⁵² H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 241.

przekroczyć granicy wyznaczonego budżetu. Dla premiera, to kwestie socjalne nabrały pierwszorzędnego znaczenia, jak wprowadzenie powszechnych emerytur, których realizacja miała być możliwa po wykorzystaniu funduszy z budżetu obronnego. Dodatkowo, szef lewicowo-liberalnego rządu dążył do zmniejszenia wielkości sił militarnych Szwecji, jak i nakładów finansowych na zbrojenia. Staaff zdecydował także o anulowaniu budowy łodzi pancernych w 1911 r., ponieważ nie postrzegano tego jako działanie o statusie priorytetowym²³⁵³. Postawa antyzbrojeniowa wynikała z przekonania przedstawicieli środowiska liberalno-socjaldemokratycznego, że wojny nie będzie, bowiem wiele państwa europejskich zaneguje udział w działaniach militarnych. Po drugie, obawiano się reakcji Rosji na natężoną militaryzację Szwecji²³⁵⁴. Niemożność przewidzenia dalszych kroków rosyjskiego państwa stwarzało wrażenie, że każda nieprzemyślana decyzja podjęta przez ośrodek władzy w Sztokholmie mogłaby doprowadzić do napięcia relacji szwedzko – rosyjskich, a w najgorszym przypadku, do napaści na Szwecję.

Wraz ze zbliżaniem się wybuchu pierwszej wojny światowej, szwedzka opinia publiczna wyrażała zaniepokojenie antywojenną polityką Staaffa i apelowała o modernizację sił zbrojnych. Zaczęto prowadzić dobrowolne zbiórki, aby zaopatrzyć szwedzką armię w opancerzone okręty oraz karabiny maszynowe²³⁵⁵, organizowano spotkania, pisano pamflety oraz sprzedawano prywatne zbiory w całym kraju²³⁵⁶. Gustaw V, który ukończył szkolenie oficerskie i pełnił funkcję naczelnego dowódcy sił zbrojnych, również dołączył do protestów przeciwko planom liberalnego premiera. Staaff mimo tego starał się pozyskać królewskie poparcie dla nowej ustawy o obronie kraju. Król odpowiedział, że ani nie zapoznał się z propozycją rządu, ani nie przedstawiono mu oświadczenia ekspertów wojskowych w tej sprawie, stąd nie może z góry zatwierdzić propozycji premiera²³⁵⁷. Monarcha jednak krytycznie odniósł się do dyrektywy obrony w protokole Rady Państwa 1 grudnia 1911 r.²³⁵⁸, a 15 grudnia wyraził niezadowolenie na temat wstrzymania budowy łodzi pancernych: „Ponieważ zamierzam teraz przychylić się do wniosku rządu, pragnę wyrazić, że uważam, iż naród, który chce prowadzić wolne i niezależne życie, musi podporządkować się temu, co jest konieczne do

²³⁵³ Ibidem, s. 239.

²³⁵⁴ Ibidem, s. 240.

²³⁵⁵ O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 154.

²³⁵⁶ Zebrano wystarczająco dużo środków finansowych na pokrycie budowy łodzi pancernych. Rząd przyjął zebraną kwotę i w 1905 r. wszczęto dalsze prace nad pancernymi łodziami, S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 217.

²³⁵⁷ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 58.

²³⁵⁸ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 252 – 253.

jego obrony”²³⁵⁹. Wypowiedź monarchy jasno sygnalizowała, że Gustaw V nie zgadza się z polityką demilitaryzacji Szwecji, co wywołało krytykę ze strony Staaffa. Premier stwierdził, że król nie miała prawa dyktować w ten sposób swoich uwag do protokołu Rady o charakterze podważającym politykę rządu²³⁶⁰. Stanowisko premiera podtrzymała liberalna prasa, wskazując, że monarcha nie jest uprzywilejowany do upubliczniania swoich prywatnych myśli w rządowym protokole. W tym miejscu należy podkreślić, że żaden przepis prawny nie regulował kwestii zakazu bądź nakazu wyrażania myśli przez panującego. Reakcja kół liberalnych wynikała z tendencji, które panowały w państwach o monarchistycznym charakterze, tj. ograniczenia władzy Korony pod każdy względem na rzecz wzmocnienia praw i wolności ludu. Król Gustaw V odpowiedział na stawiane mu zarzuty, tym, że to nie jego prawo, lecz obowiązek by móc wypowiadać się na tematy ważne dla niego, jako monarchy, jak i dla szwedzkiego społeczeństwa²³⁶¹. „Atak” na monarchę stanowił przejaw wejścia w życie kolejnego etapu ograniczania zakresu władzy królewskiej, tj. ograniczanie wyrażania przez panującego osobistych poglądów na tematy państwowe. Jednakże nie odwoływano się do zaktualizowania zapisów konstytucyjnych, tylko do kwestii pozaprawnych. Sferę, którą nie określają żadne ramy prawne, łatwiej można było otaczać obostrzeniami, niż zapis konstytucyjny, którego zmiana wymagałaby większego wysiłku.

W kampanię remilitaryzacji szwedzkiego wojska zaangażowali się także rolnicy. O ile tradycyjnie byli przeciwko wzrostowi kosztów i nadawaniu kwestii obronnych w państwie rangi nadrzędnej, o tyle przed wybuchem I wojny światowej, ich postawa uległa zmianie. Szwedzka historia znana jest z powstań chłopskich, których źródłem było niezadowolenie i pominięcie żądań stanu chłopów. Z czasem, bunty miały mniej brutalny charakter, jednak siła oddziaływania pozostała niezmienną. Tak było 6 lutego 1914 r., kiedy to odbył się tzw. *bondetåget*, czyli „marsz chłopski” przeciwko polityce Staaffa skierowany do Gustawa V, w którym udział wzięło ponad 30 000 rolników²³⁶², a 40 000 tych, którzy nie mogli się pojawić w Sztokholmie, podpisało list żądań wystawiony przez uczestników pochodu²³⁶³. Król wygłosił pamiętne przemówienie na dziedzińcu zamku sztokholmskiego, w którym podkreślił, że bez zastrzeżeń stoi po stronie inicjatorów marszu, czyli narodu, i dostrzega potrzebę rozwoju sił militarnych państwa. Deklaracja monarchy odnosiła się do tego, że nigdy nie zamierzał

²³⁵⁹ ”Då jag nu går att bifalla statsrådets framställning, vill jag uttala att jag anser, att ett folk, som vill leva ett fritt och ett självständigt liv, måste underkasta sig vad för dess försvar är nödvändigt”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 240.

²³⁶⁰ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 254.

²³⁶¹ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 240.

²³⁶² S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 36.

²³⁶³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 248.

oszukiwać siebie względem swoich przekonań dotyczących tego co jest słuszne i przydatne dla utrzymania niepodległości ojczyzny²³⁶⁴. Monarcha wskazał, że w Szwecji istnieją grupy, które uważają, że szkolenie piechoty nie jest kwestią pierwszorzędą. Jednak król się z tym nie zgadza i podziela opinię chłopów, tj. że reforma polityki obronnej powinna mieć miejsce tu i teraz. Panujący tym samym opowiedział się za wzmocnieniem i unowocześnieniem szwedzkiej armii, w tym floty²³⁶⁵. Hurtownik Jard Emil Frykberg, który stał za organizacją *bondetåget* tak opisał spotkanie chłopów z królem: „Czasy są ponure a korona bez wątpienia nie jest łatwa do niesienia. Zapewniam jednak, że mieszkańcy Szwecji wiedzą teraz, tak jak wiedzieli w przeszłości, że w obliczu niebezpieczeństwa potrafią zjednoczyć się wokół swojego króla” [tłum. B. Bieniek]²³⁶⁶. Królewska przemowa (*borggårdstalet*) była widoczną polemiką z działaniami Riksdagu i liberalnym rządem²³⁶⁷. Gustaw V odniósł się w wygłoszonej przemowie nie do polityków i rządu, lecz ekspertów w dziedzinie wojska armii, co sugeruje, że wypowiedź miała charakter typowo antyrządowy. Świadczy o tym także dobór słów, jak wykorzystanie sformułowań „moja flota” i „moja armia”, co podważało parlamentarne znaczenie władzy i bez wątpienia wymierzone było w samego premiera Karla Staaffa. Charakter mowy króla sprawiał wrażeń, że wypowiedź została przed wygłoszeniem odpowiedzeniu skontrolowana²³⁶⁸, bowiem jak inaczej monarcha mógłby wypowiadać się w taki sposób. Jak się okazało, premier nic nie wiedział o treści przemowy, ani o tym, jaki będzie mieć wydźwięk. Autorstwo *borggårdstalet* przypisuje się Svenowi Hedinowi²³⁶⁹, którego o sporządzenie mowy poprosił organizator *bondetåget* Frykberg, a także porucznikowi oraz znawcy historii króla Karola XII – Carlowi Bennedichowi oraz młodszym wojskowym i konserwatystom²³⁷⁰. Arne Norlin podaje jeszcze autorkę królewskiej mowy – małżonkę króla,

²³⁶⁴ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s.254.

²³⁶⁵ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 163.

²³⁶⁶ ”Tiderna äro bistra och kronan förvisso icke lätt att bära. Men var därom förvissad, att Sveriges folk nu som fordom vet att i farlig stund sylka sig kring sin konung”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 247.

²³⁶⁷ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 163.

²³⁶⁸ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 249.

²³⁶⁹ Główny heroldem zbliżającego się widma wojny w Szwecji był Sven Hedin (1865 – 1952), szwedzki podróżnik i geograf, który pragnął obudzić pogrążony w marazmie naród szwedzki, cytując króla Gustawa II Adolfa: „Ten, kto robi z siebie owcę, zostanie pożarty przez wilka” [tłum. B. Bieniek] („Den som gör sig till ett får, honom sväljer vargen”). Jego broszury „Pierwsze ostrzeżenie” („Ett varningsord”) z 1912 r., a następnie „Drugie ostrzeżenie” („Andra varningsord”) z 1914 r., w których autor przedstawił sytuację, jaka zapanuje w przypadku napaści Rosji na Szwecję, rozniosły się w milionach egzemplarzach po całym kraju. Jedynym rozwiązaniem na uniknięcie zagrożenia ze Wschodu, według Hedina, było zbrojenie się państwa. W odpowiedzi na czarnowidztwo Hedina, socjaliści zaczęli atakować naukowca i jego poglądy. W dziele „Ufortyfikowany przytułek dla ubogich” („Det befästa fattighuset”) z 1913 r., Socjaldemokratyczna Liga Młodzieży uspakajała, że „międzynarodowy socjalizm zabezpiecza pokój na świecie” [tłum. B. Bieniek] („socialismens internationalitet ligger en borgen för världsfreden”), zatem nie ma powodu przestawiać całego państwa na sektor zbrojeniowy, a samego Hedina przezwano „tybetańskim szowinistą”. Gustaw V podzielał zdanie Hedina o konieczności zbrojenia się, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 242.

²³⁷⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 249.

która wraz ze współpracownikami miała nadzieję na wywołanie zamachu stanu w Szwecji, w wyniku którego lewicowcy straciliby swoją władzę, zostaliby internowani lub rozstrzelani, a co najważniejsze usunięto by premiera Staaffa²³⁷¹. Warto w tym miejscu cofnąć się do przykładu wykorzystania monarchy jako „marionetki” do realizacji rządowych reform. W tym przypadku widać zastosowanie podobnego mechanizmu, tylko że tym razem panujący znajdował się w rękach przeciwników rządu i dworu królewskiego. Nie dość, że monarcha systematycznie tracił moc prawotwórczą, to dodatkowo został uprzedmiotowiony w grze toczącej się między obozem rządzącym a opozycją. Co więcej, monarcha miał stać się środkiem do wprowadzenia politycznego chaosu w Szwecji motywowanego prywatnym interesem i niechęcią do grupy rządzącej. O tym, jak postrzegany był sam Gustaw V, poświadczają słowa Maud von Steyern, córki poprzedniego ministra spraw zagranicznych Frederika Wachtmeistera: „Król był całkowicie wyczerpany – [jak] marionetka na tronie (...) [a] królowa stoi za nim i dyryguje nim (królem)” [tłum. B. Bieniek]²³⁷². Staaff zinterpretował *borggårdstalet* jako bezprawny atak na demokratyczno-przedstawicielską strukturę państwa²³⁷³, a samego monarchę poinstruował o uprzednim skontrolowaniu publicznych wypowiedzi z Radą Stanu: „Fakt, że premier uznał za możliwe sprzeciwienie się stanowisku monarchy wskazywać może, że szwedzka praktyka ustrojowa stała na gruncie poglądu o monopolu rządu na prowadzenie polityki państwa i w konsekwencji ponoszenia za to odpowiedzialności”²³⁷⁴. Staaff starał się przekonać króla, aby wyjaśnił publicznie, że jego przemówienie do protestujących chłopów nie miało charakteru aktu państwowego, bowiem przemowa nie została autoryzowana przez rząd²³⁷⁵. Król odpowiedział na zarzuty premiera tym, że nie ma zamiaru rezygnować ze swobody kontaktowania się z obywatelami Szwecji²³⁷⁶.

Po *borggårdstalet*, chłopcy udali się na spotkanie z premierem²³⁷⁷. Staaff zapewnił w swojej przemowie, że podejmowane są wszelkie niezbędne kroki, aby usprawnić system obrony Szwecji i zdementował plotki o rzekomej infiltracji Szwecji przez obcych szpiegów i o nadchodzącym z zewnątrz ataku na państwo²³⁷⁸. Dwa dni później, 8 lutego 1914 r., po *bondetåget*, miała miejsce kontrdemonstracja, gdzie udział wzięło około 50 tys. zebranych robotników i ludzi o lewicowych preferencjach, tzw. *arbetartåg* (marsz robotników), którzy

²³⁷¹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 126.

²³⁷² „Kungen lär vara fullkomligt slut -en docka på tronen (...) drottningen står bakom honom och dirigerar honom (kungen)”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 255.

²³⁷³ Ibidem, s. 250.

²³⁷⁴ St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 12; I. Andersson, J. Weibull, *Swedish history in brief*, Stockholm 1981, s. 48.

²³⁷⁵ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 164.

²³⁷⁶ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 58.

²³⁷⁷ Ibidem, s. 56.

²³⁷⁸ Ibidem, s. 56 – 57.

przeszli ulicami Sztokholmu w celu podkreślenia, że tylko wola ludu ma prawo decydować w kraju, a nie autorytet króla²³⁷⁹. Głównym mówcą *arbetartåg* był wywodzący się z lewicowych kręgów liberalnych Hjalmar Branting²³⁸⁰, który zwrócił się do Karla Staaffa by nie zdradził swojego elektoratu złożonymi obietnicami na rzecz agitacji zbrojeniowej oraz powiedział „(...) Szwedzki lud nigdy nie ugnie się przed żądaniami osobistej władzy królewskiej, lecz są oni pewni, że nadal będą energicznie bronić starej, fundamentalnej zasady demokracji, że wyłącznie wola ludu decyduje w Szwecji” [tłum. B. Bieniek]²³⁸¹. Monarchia zaczęła być postrzegana jako zaprzeczenie demokracji, praw i wolności ludu. Sytuacja stała się napięta, a szwedzkie społeczeństwo zostało podzielone na dwa obozy – albo wspierające monarchę, albo rząd. Coraz głośniej nawoływano, aby król zrzekł się korony na rzecz swojego syna²³⁸². Kilka dni po marszu Brantinga, 11 lutego, miał miejsce marsz kilku tysięcy studentów, na czele z docentem Eliasem Wessenem, aby złożyć hołd królowi i domu królewskiemu oraz wyrazić solidarność z monarchą²³⁸³. Król odpowiedział zebranyemu studentom: „To moje konstytucyjne prawo i obowiązek jako króla Szwecji, aby otwarcie i bez zastrzeżeń mówić w trudnych czasach o tym, co sędzę o moim narodzie pozbawionego poczucia bezpieczeństwa, ale zewnętrzna obrona naszego kraju nie spełnia tego standardu. Szwecja oczekuje, żebyśmy my, wdzięcznych za wszystko, co jako Szwedzi otrzymaliśmy ponad inne narody, strzegli królestwa i chronili je bez szwanku dla naszych potomków” [tłum. B. Bieniek]²³⁸⁴. Po raz kolejny król wyraził sprzeczny z linią rządu pogląd, wspierając żądania narodu do militaryzacji państwa.

Z racji tego, że król nie powiadomił rządu o oświadczeniu o charakterze politycznym, zrodził się kryzys rządowy, skutkujący odejściem premiera i liberalnego rządu 17 lutego²³⁸⁵,

²³⁷⁹ Podczas marszu robotników, lewico-socjalistyczny burmistrz Carl Lindhaagen krzyczał „niech żyje republika” („leve republiken”). Burmistrz za swoje zachowanie został postawiony przed sądem. Na swoją obronę Lindhaagen powiedział tylko: „To obywatelskie prawo, żeby domagać się nowej konstytucji, nawet jeśli to wykracza poza władzę królewską” [tłum. B. Bieniek] („Det är en medborgerlig rätt att begära en ny grundlag, även om den går ut över kungamakten”). Za karę, skazany musiał zapłacić sto koron grzywny (miesięczna wypłata pracownika metalurgii). Sumę zebrali zwolennicy lewicowych poglądów i zapłacili karę w groszach, aby trudniej było urzędnikom podliczyć wyznaczoną grzywnę, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 251.

²³⁸⁰ Przez Marthę Schad zwany szwedzkim Augustem Bebelem, M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 51.

²³⁸¹ ”det svenska folket aldrig kommer att böja sig under anspråken från en personlig kungamakt utan är förvissat om, att de alltjämt skall med all kraft hävda demokratins gamla, bärande grundsats, att folkets vilja ensam skall bestämma i Sveriges land”, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 37.

²³⁸² A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 127.

²³⁸³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 251; O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 155.

²³⁸⁴ ”Det är min grundlagsenliga rätt och min plikt som Sveriges konung, att i bekymmerfulla dagar öppet och oförbehållsamt uttala min mening om vad jag anser vara för mitt folk utan känsla av trygghet, men vårt lands värn utåt fyller därvid icke måttet. Sverige väntar av oss, att vi, tacksamma för allt vad vi såsom svenskar fått framför andra folk, skola slå vakt om riket och skydda och okränkta bevara det åt våra efterkommande”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 251.

²³⁸⁵ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 58; H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 39; F.D. Scott, *Gustaf V...*, s. 114.

a sam Staaff stał się przedmiotem krytyki prasy i pamfletów. Określano go jako zdrajcę, który przyjął łapówki od Rosji by osłabić poczucie bezpieczeństwa Szwedów²³⁸⁶. Wydarzenia z 1914 r. stanowią przejaw walki między monarchą a rządem o to, kto tak naprawdę dyktuje warunki w państwie, kogo powinno się słuchać, a kto powinien podążać za podjętymi decyzjami. Tony Högsta nazwał *bondetåget* jednym z najpoważniejszych kryzysów konstytucyjnych (*borggårdskrisen*) we współczesnej Szwecji²³⁸⁷. Tak napięta sytuacja nie była spowodowana wyłącznie kwestią dalszego zbrojenia, lecz także, jak wskazuje Hadenius, sposobem postrzegania władzy królewskiej oraz znaczeniem społecznych i ekonomicznych reform²³⁸⁸. Król swoimi przemowami starał się pozaparlamentarnymi metodami realizować swoją osobistą wolę (lub wolę obozu pro-monarchicznego), bez względu na znaczenie rządu czy większości w drugiej izbie parlamentu²³⁸⁹, negując przyszłość jakichkolwiek reform, które będą stać w sprzeczność z poglądami monarchy. Przemówienie Gustawa V jest ewidentnym przykładem tego, co się może wydarzyć, kiedy nie zaakceptuje się zmian zachodzących w państwie. Próba Gustawa V do utrzymania silnej pozycji monarchy, przyczyniła się do politycznej destabilizacji w państwie, co, w okresie zbliżającej się wojny światowej, było działaniem niekorzystnym dla Szwecji.

Po *borggårdskrisen* i odejściu Karla Staafa, Gustaw V gorączkowo szukał następcy. Król starał się zbudować nowy rząd z umiarkowanym liberałem – Louisem De Geerem młodszym jako premierem. Jednak ani on, ani nikt z prawicowych polityków nie mógł dostać odpowiedniego wsparcia ze strony Riksdagu²³⁹⁰. Król kontynuował poszukiwania kandydata, który byłby prawicowcem i jednocześnie zwolennikiem reform systemu obrony państwa²³⁹¹. Ostatecznie wybrano 17 lutego 1914 r. Hjalmara Hammarskjölda (1914–1917) na premiera, cieszącego się królewskim zaufaniem²³⁹². Hammarskjöld wyszedł z propozycją stworzenia apolitycznego rządu, który w praktyce był „królewskim” rządem²³⁹³, składającym się z bezpartyjnych, zamożnych i konserwatywnych zwolenników obrony²³⁹⁴. Choć mogłoby wydawać się, że napięta sytuacja została zażegnana wraz z nadejściem nowego premiera, to w rzeczywistości Szwecja rozdarta była między konserwatystami a liberałami, prawicowcami a lewicowcami, władzą królewską a władzą ludu. Kiedy wybuchła pierwsza wojna światowa,

²³⁸⁶ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 38.

²³⁸⁷ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 56 – 57.

²³⁸⁸ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 37.

²³⁸⁹ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 251.

²³⁹⁰ Ibidem.

²³⁹¹ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 68.

²³⁹² Ojciec przyszłego Sekretarza Generalnego ONZ – Daga Hammarskjölda.

²³⁹³ H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 39.

²³⁹⁴ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 254.

wszyscy byli zgodni co do tego, że obrona jest najważniejszym zagadnieniem w rządzie. Walki partyjne zostały ustały. Lewica, która sprzeciwiała się reformie wojska zmieniała swoje poglądy. Podobny argument przestali podtrzymywać liberałowie²³⁹⁵. Hammarskjöldowi udało się utrzymać Szwecję z dala od widma wojny, a król czuł się dumny z potwierdzenia jego przecucia o konieczności zbrojenia się państwa²³⁹⁶. Prawicowiec Arvid Lindman, który nie był wielkim zwolennikiem króla, przyznał Gustawowi V rację: „Tak, Wasza Wysokość miał wiele szczęścia”²³⁹⁷.

Pierwsza wojna światowa wykazała słabość rządu, którego wsparcie ze strony parlamentu malało, a niezadowolenie społeczne rosło. Oskarżono rząd Hammarskjölda o niezdolność do zaopatrzenia kraju w żywność oraz nieumiejętne wdrożenie polityki neutralności państwa. Ekipę rządzącą pociągnięto do odpowiedzialności za wywołanie głodu²³⁹⁸ w kraju, w wyniku czego, przezwano premiera „Hungerskjöld” (szw. *hunger* – głód)²³⁹⁹. Krytyczna sytuacja żywnościowa w Szwecji spowodowana była nietrafnymi prognozami lewicowego środowiska, które wykluczały widmo wojny. Z tego też powodu, nikt nie gromadził żywności, paliwa i innych niezbędnych produktów. Niemieckie działania na morzu doprowadziły do zablokowania dostaw do Szwecji, powodując niedostatek żywności, w tym chleba i zamienników. Pojawiły się karty racji żywności, a niezadowoleni Szwedzi zaczęli wychodzić na ulice domagając się jedzenia²⁴⁰⁰. Nieumiejętność zaradzenia sytuacji w państwie oraz rozłam w rządzie²⁴⁰¹, przyczyniły się do wcześniejszego odejścia Hammarskjöld ze stanowiska w marcu 1917 r. Zastąpił go przemysłowiec Carl Swartz (30 marca 1917–19 październik 1917) a prawicowiec Arvid Lindman został minister spraw zagranicznych²⁴⁰².

²³⁹⁵ O. von Oberholzer, *König Gustav V. von Schweden...*, s. 155.

²³⁹⁶ Monarcha, pomimo promonemieckich sympatii, nie miał zamiaru uwikłać Szwecji w działania zbrojne, szczególnie, że teatr wojny obejmował Bałtyk i Morze Północne, a obie strony konfliktu żądały dostępu do szwedzkiego dobra eksportowego – stali do produkcji broni. W 1914 r. Gustaw V zaprosił norweskiego i duńskiego króla do Malmö, gdzie trzech skandynawscy panujący publicznie potwierdzili neutralność swoich królestw wobec toczącego się konfliktu światowego. Podobny zjazd miał miejsce w 1917 r. w Christianii. Gustaw V w obliczu wojny zdał sobie sprawy, że nie ma sens dalej żyć przeszłością i napiętymi stosunkami między Szwecją i Norwegią: „nie byłbym uczciwy, ani względem siebie, ani wobec historii, gdybym powiedział, że można zapomnieć o tym, co wydarzyło się w roku 1905. [...] Zawrzyjmy jednak nowe przymierze, przymierze zrozumienia i serca” [tłum. A. Czarnocki], M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 58 – 60.

²³⁹⁷ „Ja, där hade Ers Majestät en sabla tur”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 127.

²³⁹⁸ W kwietniu 1917 r. doszło do zamieszek w Västervik, zwanych „rewolucją kartoflaną”, których celem było wymuszenie przez protestujących na władzach miejskich rozdanie ludziom kartofli, A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 342.

²³⁹⁹ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 42.

²⁴⁰⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 266.

²⁴⁰¹ O ile minister spraw zagranicznych chciał utrzymać umowy handlowe z Anglią, o tyle premier się na to nie zgadzał i hamował inicjatywę, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 42.

²⁴⁰² S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 42.

Swartz był u steru władzy przez niecały rok, co wynikało z tzw. skandalu Luxburga²⁴⁰³. Jesienią 1917 r. zorganizowano kolejne wybory, które okazały się być szokiem politycznym w całej Szwecji²⁴⁰⁴. Socjaldemokraci zostali największą partią, a liberałowie zwiększyli swój mandat²⁴⁰⁵. To był wstrząs dla prawicy, jak i dla samego dworu królewskiego. Gustaw V starał się nie dopuścić socjaldemokratów do przejścia rządu, szczególnie, że socjalizm Brantinga i program partii zakładały ustanowienie republiki oraz wyrażano poparcie dla rewolucji w Rosji²⁴⁰⁶. Król, pomimo wyborczej porażki, starał się utrzymać Swartza na stanowisku premiera, co nie było dłużej możliwe. Monarcha zatem spróbował nakłonić do utworzenia rządu koalicyjnego. Kiedy i to rozwiązanie zawiodło, panujący został zmuszony do zaakceptowania liberalno-socjaldemokratycznego rządu, a 20 października 1917 r. Gustaw V wyznaczył Nilsa Edéna (1917–1920) na premiera²⁴⁰⁷. Rok 1917 stanowił potwierdzenie systemu parlamentarno-gabinetowego bez rewizji konstytucji pisanej²⁴⁰⁸. Koalicyjny gabinet Edéna powstał nie według preferencji króla, ani tym bardziej układu sił w drugiej izbie Riksdagu. Zmiana z tego roku oznaczała „zeterminowanie składu, profilu politycznego i programu rządów przez aktualną większość w izbie niższej oraz pierwszeństwo najsilniejszego ugrupowania parlamentarnego do formowania ekipy rządowej”²⁴⁰⁹. Co więcej, po raz pierwszy formowanie rządu nie ograniczało się do klasycznego podziału na

²⁴⁰³ 8 września 1917 r. amerykański minister spraw zagranicznych Robert Lansing opublikował zawartość trzech telegramów, rozszyfrowanych przez brytyjskie tajne służby. Listy zostały przekazane przez szwedzką misję i dotyczyły tego, w jaki sposób niemieckie okręty podwodne miały zaatakować nieuzbrojone statki z Argentyny na wodach międzynarodowych. W jednym z telegramów argentyński minister spraw zagranicznych został nazwany „osłem”. Nadawcą był niemiecki wysłannik w Buenos Aires – hrabia Carl Luxburg, a odbiorcą niemiecki rząd w Berlinie. System przesyłania telegramów przez Sztokholm był możliwy w wyniku zgody MSZ Szwecji na udostępnienie brytyjskich linii telegraficznych, do których neutralna Szwecja miała dostęp. Jednak wykorzystanie ujawnionego połączenia było sprzeczne z umowami zawartymi między Szwecją a Anglią. Kod został złamany już o wiele wcześniej, jednak Anglicy ociągali się z ujawnieniem treści, ponieważ telegram był istotnym źródłem wiadomości wywiadowczych. Amerykanie jednak podjęli się trudu upublicznienia kompromitującej treści, w celu przekonania Argentyny i innych neutralnych krajów do opowiedzenia się przeciwko Niemcom, a także, aby doprowadzić do zwycięstwa lewicy w wyborach do drugiej izby w Szwecji. Również Brytyjczycy mieli nadzieję, że lewicowcy zwyciężą, bowiem wierzono, że lewica będzie bardziej skłonna do negocjacji niż obecny rząd, który pozostawił nierozwiązaną sprawę handlową z Anglią. Rządy Hammarskjölda i Swartza znalazły się pod ostrzałem krytyki. Premierów pozwano za brak utrzymania neutralności, niedbałość i naiwność. Politycy tłumaczyli, że USA miało taki sam dostęp do linii telegraficznych, jak Niemcy, co zdementowały ośrodek w Londynie i Waszyngtonie. Skandal Luxburga (*Luxburg-affären*) doprowadziła do tego, że lider liberałów Nils Edén wezwał do parlamentarnej kontroli polityki zagranicznej, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 42 – 43.

²⁴⁰⁴ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 267.

²⁴⁰⁵ Wynikał ot poniekąd z rozczarowania Szwedów polityką poprzednich rządów, które doprowadziły do niedoboru artykułów spożywczych i innych dóbr konsumpcyjnych. Do 1914 r. panowała stagnacja gospodarcza w królestwie, a państwo uzależnione zostało od importu. Ponadto na zwrot w stronę sceny lewicowej wpływ miały rewolucja niemiecka oraz rosyjska, które pobudziły proletariat i nadały nowego znaczenia szwedzkiemu socjalizmowi, M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 60.

²⁴⁰⁶ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 268.

²⁴⁰⁷ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 75; N. Stjernquist, *Tvåkamartiden...*, s. 254.

²⁴⁰⁸ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 23.

²⁴⁰⁹ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 193.

konserwatystów i liberałów, lecz obejmowało także socjaldemokratów²⁴¹⁰. Pomimo przełomowego charakteru tego wydarzenia, Fredrik Sterzel wskazał, że nadal pozostało wiele niewyjaśnionych kwestii. Przekazanie królewskiej kompetencji tworzenia rządu na parlament oznaczało nawiązanie trójstronnej relacji między rządem, parlamentem a ludem. Jednak nie opracowano zasad, jak stosunki między tymi trzema podmiotami miałyby wyglądać. Niejasne pozostały także warunki dymisji i tworzenia rządu, a sama rola monarchy w nowej rzeczywistości nie została odpowiednio dopracowana²⁴¹¹. Suma pytań dawał panującemu przewagę, którego pozycja, wiedza i doświadczenie nadal pozwalało wykorzystywać ustrojowe luki na swoją korzyść.

Pierwsze, czym zajął się Edén, to zażądanie od monarchy złożenia obietnicy, że w miarę możliwości Korona zaakceptuje wymagania demokracji parlamentarnej, co oznaczało nieingerowanie w prace rządowe²⁴¹². Z relacji talmana Hugo Hamiltona, król ze zdławionym przez łzy głosem zwrócił się do marszałka i ministrów z mową pożegnalną skierowaną do odchodzących ministrów, która także poruszyła kwestię ewentualnej abdykacji²⁴¹³. Emocjonalna postawa króla wynikała z akceptacji nowej rzeczywistości politycznej, w której nie ma miejsca na silną Koronę. To rząd wraz z parlamentem stali się odpowiedzialni za sprawy państwowe, a strażnikami nowego ładu miał być gabinet zdominowany przez socjalistycznych i republikańskich ministrów²⁴¹⁴. Z drugiej strony, monarcha w pewien sposób utrzymał częściowo władzę nad regulowaniem struktury rządu. W 1918 r., w wyniku nowelizacji Aktu o formie rządu (§5 RF), wprowadzono ministerstwa, których liczba, między osiem a dziesięć resortów, zależała od ustawy wspólnie uchwalonej przez parlament i monarchę. Szczegółowy podział prac między ministerstwami oraz ich nazwy determinowany był przez króla pod postacią specjalnie wydanego i ogłoszonego publicznie statutu. Do każdego resortu, panujący wyznaczał, spośród członków Rady Państwa, szefa departamentu i sprawozdawcę²⁴¹⁵. W zastępstwie szefa ministerstwa, król miał prawo wytypowania innego przedstawiciela Rady²⁴¹⁶. W 1953 r. wprowadzono poprawkę do tego artykułu, który odebrał królowi prawo wyznaczania członka Rady zastępującego szefa departamentu²⁴¹⁷. Przejęcie przez Edéna

²⁴¹⁰ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 47.

²⁴¹¹ F. Sterzel, *Parlamentarismen i författningen*, andra upplagan, Stockholm 1999, s. 11.

²⁴¹² H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 39; T. Nilsson, J. Hägglund, *Tvåkammarriksdagen...*, s. 68.

²⁴¹³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 268.

²⁴¹⁴ Ibidem; M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 193.

²⁴¹⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 196.

²⁴¹⁶ Ibidem, s. 197.

²⁴¹⁷ Ibidem.

stanowiska premiera zasygnalizowało ostatni etap walki o parlamentaryzm w Szwecji²⁴¹⁸. Monarcha przestał wpływać na skład rządu czy to we współpracy z innymi grupami czy poprzez sięganie do działań pozaparlamentarnych²⁴¹⁹, bowiem powodzenie zbudowania i utrzymania rządu zaczęły być zależne od zaufania parlamentu²⁴²⁰. W celu całkowitej inkorporacji parlamentaryzmu nowy rząd musiał zacząć pracę nad kolejnym palącym zagadnieniem, mianowicie rozszerzeniem praw wyborczych²⁴²¹, czego Edénowi nie udało się zdziałać. Jedyne co osiągnął to wprowadzenie tymczasowych równych praw wyborczych, opartych na komunalnych prawach wyborczych²⁴²².

Po ustąpieniu rosyjskiego cara Mikołaja II Romanowa w 1917 r. i abdykacji cesarza Wilhelma II Hohenzollerna w 1918 r., rewolucyjny powiew zbliżał się do Szwecji, gdzie odbywały się liczne wiece i demonstracje oraz tworzone komitety na podobieństwo rosyjskich rad delegatów²⁴²³. Gustaw V zaczął obawiać się, że lewicowo-socjalistyczne stronnictwo wyjdzie na ulicę z republikańskimi postulatami. Jesienią 1918 r. młodzieżowy związek socjaldemokratyczny i socjaldemokratyczna lewicowa partia wspólnie wydały manifest, w którym nawoływano do zbudowania socjalistycznego rządu, założenia republiki, obalenia pierwszej izby, wprowadzenia 8-godzinnego dnia pracy, praw wyborczych dla wszystkich kobiet i mężczyzn, którzy osiągną 20 rok życia. Wymienione żądania wywołały panikę na dworze królewskim i wśród przedstawicieli wyższych klas. Książę koronny, przyszły król Gustaw VI Adolf, przejął inicjatywę zapobiegnięcia obalenia monarchii i opanowania rewolucyjnej atmosfery w Szwecji. Książę przeprowadził rozmowy z osobą najbardziej zaangażowaną o powszechne prawa wyborcze i zmiany w prawie pracy – Hjalmarem Brantingem, który do stycznia 1918 r. pełnił funkcję ministra finansów w rządzie Edéna. Książę wyraził zaniepokojenie bolszewizmem, który mógłby szybko zakorzenić się w Szwecji. Branting starał się uspokoić księcia, ale też radził, aby król powziął radyklane środki, w celu opanowania sytuacji. O jakie środki chodziło ministrowi, nie wiadomo. Mogło to oznaczyć użycie siły, aby rozprędzić tłum lub podjęcie się radykalnych zmian w łonie samej władzy królewskiej. Zdecydowanie odrzucając pierwszą opcję, należy stwierdzić, że Branting starał się przekonać syna Gustaw V, by ten namówił króla do porzucenia wizji utrzymania silnej Korony i wyrażenia zgody na realizację zasady „władzy ludu” (*folkstyrelse*), jako nowej podstawy

²⁴¹⁸ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 44.

²⁴¹⁹ S. Hadenius, *Riksdagen...*, s. 166.

²⁴²⁰ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick...*, s. 102 – 103.

²⁴²¹ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 268.

²⁴²² T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 76.

²⁴²³ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 342.

funkcjonowania państwa. Trzeba było działać od razu bez żadnej zwłoki. Jednakże przeszkodą w realizacji zmian popieranym przez drugą izbę była silna opozycja w pierwszej izbie²⁴²⁴. Okazją do wywarcia presji na twardogłowych politykach była panika, która wybuchła na zamku królewskim 12 listopada 1918 r. Policja bezpieczeństwa (*säkerhetspolisen*) dostała wiadomość o planie obaleniu monarchii, zniesieniu pierwszej izby, utworzeniu rad żołnierskich i robotniczych w całym kraju oraz przystąpieniu do strajku generalnego. Szef policji poinformował króla by nie ufał oddziałom wojskowym w Sztokholmie, ponieważ podejrzewano, że kawaleria przejdzie na stronę robotników i zacznie strzelać w stronę policji²⁴²⁵. Gustaw V świadomy zbliżającego się *coup d'état* zaczął pracować w pierwszej izbie, aby przekonać posłów do uchwalenia wyborczej zmiany i tym samym oddalić poglądy oskarżające monarchę o blokowanie reform. Król, aby tylko nie utracić korony, był w stanie działać wbrew swoim przekonaniom i wartościom. Być może wynikało to z samolubnej postawy monarchy, który nadal chciał zasiadać na tronie i cieszyć się wyrobionym przez przodków Gustawa V autorytetem. Z drugiej strony, świadomość gwałtowności i niekontrolowanych zmian zamachów stanu, sprawiły, że panujący obrał bardziej pokojową drogę do osiągnięcia rozwiązania, tj. poprzez wywarcie presji na przeciwnikach zmian, których domaga się naród. W tym przypadku, ważną rolę mógł odegrać czynnik historyczny. Królestwo nie zna innego ustroju niż monarchia, która zjednoczyła i ukształtowała Szwecję i Szwedów. Historyczne dziedzictwo państwa należało ratować za wszelką cenę.

W akcję wywierania presji na konserwatystach włączył się także książę koronny. Starał się on namówić prawicowców w pierwszej izbie, aby zmienili swoje zdanie, argumentując, że państwo jest na skraju wybuchu chaosu²⁴²⁶. Szwecja jeszcze nigdy nie była tak blisko rewolucji jak wtedy²⁴²⁷, ale nawet tak napięta sytuacja nie przekonała konserwatywnej postawy klasy wyższej. Arvid Lindman, przewodniczący prawicowej partii Lantmanna- och borgarpartiet, oraz późniejszy premier, krytykował nadanie kobietom praw wyborczych: „Główny obowiązek kobiet znajduje się w domu, gdzie ma ona do wykonania pracę, której mężczyzna nie może wykonać, tak jak ona” [tłum. B. Bieniek]²⁴²⁸. Na temat powszechnych praw wypowiedział się również były premier Hjalmar Hammarskjöld: „(...) Nie wierzę w zdolność demokracji do

²⁴²⁴ Na początku XX wieku król posiadał prawo nominacji ministrów jako swoich osobistych doradców, co skutkowało w tym, że rządy były sprawowane w zgodzie z poglądami konserwatywnej większości pierwszej izby, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 271; P. Esaiasson, *Sveriges statsministrar...*, s. 31,34,65; U. Holgersson, *Journalistic Practices...*, s. 1150.

²⁴²⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 272.

²⁴²⁶ Ibidem, s. 271.

²⁴²⁷ Ibidem, s. 272.

²⁴²⁸ „Kvinnans förnämsta uppgift ligger i hemmet, där hon har ett värv att fullgöra, en uppgift som mannen icke kan fullfölja som hon”, ibidem, s. 273.

uczynienia ludzi szczęśliwymi. Ucisk z góry jest trudny, ucisk z dołu, ze strony mas jest nie do zniesienia...władza jest oddawana w ręce tych, którzy są najmniej kompetentni do jej sprawowania. Czy powinno to służyć szczęściu kraju i ludzi, tego nie jestem w stanie pojąć” [tłum. B. Bieniek]²⁴²⁹.

Politycy reprezentowali generalny pogląd kół prawicowych, niechających dopuścić ludu do decydowania o sprawach państwowych. Elitarność dostępu do steru władzy miała być gwarantem bezpiecznego państwa, z monarchą na czele. Widmo zmian zbliżało się jednak wielkimi krokami i nikt nie mógł tego procesu powstrzymać. 17 grudnia 1918 r., bez głosowania, druga izba przyjęła reformę prawa wyborczego (w pierwszej izbie tylko dwunastu członków głosowało przeciwko zmianie), a także zniesiono głosowanie zależne od dochodów w wyborach samorządowych²⁴³⁰. Kolejna ważna reforma miała miejsce rok później – 24 maja 1919 r. kobiety dostały prawo głosowania. Szwecja tym samym była ostatnim krajem regionu skandynawskiego, który przyjął powszechne i równe prawa wyborcze dla kobiet i mężczyzn. Co więcej, udało się to osiągnąć bez wywołania rewolucji²⁴³¹. Tym samym, triumf odniosły parlamentarne idee, choć niekiedy wskazuje się, że parlamentaryzm²⁴³², jako konstytucjonalny model z rządem, bazującym na wsparciu ze strony wybieralnego parlamentu, miał przełom w 1917 roku. To wtedy utworzono koalicyjny rząd liberalno-socjaldemokratyczny²⁴³³ po sporze związanym z budżetem obronnym i dozbrojeniem podczas I wojny światowej²⁴³⁴. *Summa summarum*, po wydarzeniach z lat 1917–1918 Gustaw V został zmuszony do ograniczenia zakresu swojej siły politycznej²⁴³⁵. Nie oznaczało to jednak, że władza królewska straciła na znaczeniu. Monarcha nadal mógł wydawać oświadczenia, jak robił to wielokrotnie podczas II wojny światowej oraz odgrywał istotną rolę w kreowaniu rządu. To co uległo zmianie, to rezygnacji z prowadzenia własnej polityki lub niezgodnej z radami doradców²⁴³⁶.

²⁴²⁹ ”Jag tror icke på demokratins förmåga att lyckliggöra ett folk. Förtryck ovanifrån är svårt, förtryck nedifrån, från massan är olidligt...makten läggs i deras hand som är minst kompetenta att handhava den. Att detta skall vara till lycka för land och folk, det är mig ofattligt”, *ibidem*.

²⁴³⁰ Z racji tego, że izba wyższa wybierana była pośrednio przez gminy, to odrzucenie głosowania ważonego zależnego od dochodów, sprawiło, że Socjaldemokracja stała się największą w partią zarówno w niższej, jak i wyższej izbie, H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 39.

²⁴³¹ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 273.

²⁴³² Torbjörn Larsson wskazuje rok 1905 jako początek szwedzkiego parlamentaryzmu, ponieważ monarcha po raz pierwszy nie mógł wywrzeć wpływu na skład rządu z Christianem Lundbergiem na czele, T. Larsson, *Det svenska statskicket*, Lund 1994, s. 167; A. Kubka, *Modele demokracji w Skandynawii*, Kraków 2016, s. 52.

²⁴³³ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws...*, s. 15.

²⁴³⁴ J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 221.

²⁴³⁵ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 128.

²⁴³⁶ L. A. Norborg, *170 år i Sverige...*, s. 96; H. Wenander, *The King...*, s. 33; N. Herlitz, *Nordic Public Law*, Stockholm 1969, s. 99.

Szwecja przeszła długą drogę w stronę parlamentaryzmu. Średniowieczny rząd (*riksstyrelsen*) zarządzany przez króla²⁴³⁷ przeszedł na początku XVIII wieku reformę podziału na kancelarię (*kansliet*) oraz kolegia (*kollegier*). *Departementalreformen* z 1840 r. zwiększył zakres odpowiedzialności ministrów, aby w XX wieku finalnie pozbawić monarchę reszty władzy²⁴³⁸, a to wszystko bez zmian Aktu o formie rządu. Szwecja po prostu zaadaptowała system parlamentarny z rządem uzależnionym od liczby głosów w Riksdagu²⁴³⁹. Przez pierwsze trzy dekady panowania parlamentaryzm nie odczuwano potrzeby modyfikacji zapisu konstytucyjnego odnoszącego się do tego, że król i parlament nawzajem się kontrolują, a rząd działa wedle uznania panującego, mimo że w praktyce rząd zaczął działać z woli Riksdagu, a monarcha stał się obserwatorem wydarzeń na scenie politycznej. Wynikało to z historycznie uwarunkowanego przemęczenia narodu ciągłymi debatami nad procedowaniem zmian konstytucyjnych. Z drugiej strony, postrzegano Akt o formie rządu jako narodowy skarb Szwecji, z którego naród powinien być dumny i stąd nie podlegający zmianom²⁴⁴⁰.

Oslabiona władza królewska odznaczała się mniej konfliktowanymi relacjami z rządem, co szczególnie było zauważalne za kadencji premiera Hjalmara Brantinga²⁴⁴¹ (10 marca 1920 – 27 października 1920, 1921–1923, 1924–1925) i jego rządu mniejszościowego, a także podczas sprawowania urzędu premiera przez Tage Erlandera (1946–1969). Erlander, w artykule opublikowanym w 1962 r., tak opisał monarchę w nowej politycznej rzeczywistości: „Mądrość oraz sumienność mogą charakteryzować poczynania monarchy nawet w parlamentarnie rządzonym państwie” [tłum. B. Bieniek]²⁴⁴². Słowa premiera można interpretować jako pewnego rodzaju „pocieszenie” dla monarchy, że nadal jest potrzebny, zwłaszcza w sytuacjach impasowych, kiedy wymagana jest ingerencja wyższego autorytetu. Z drugiej, to także nieformalna obietnica utrzymania instytucji monarchii, którą podtrzymywali szwedzcy premierzy. Pierwszy socjaldemokratyczny rząd Szwecji utworzony w marcu 1920 r. pod przywództwem Brantinga, odłożył zagadnienia wprowadzenia republiki, mimo że figurowało w programie ekipy rządzącej. Wynikało to po części z braku większości w drugiej izbie, aby poprzeć projekt zmiany ustrojowej oraz przewagi konserwatystów w pierwszej izbie. Mając w pamięci, ile czasu i wysiłku zajęło przekonanie większości posłów do uchwalenia

²⁴³⁷ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 115.

²⁴³⁸ *Ibidem*, s.115 – 116.

²⁴³⁹ *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws...*, s. 15.

²⁴⁴⁰ N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism...*, s. 237.

²⁴⁴¹ Branting zapoczątkował popularną w Szwecji praktykę tworzenia rządu, tj. kiedy brakuje większości w pierwszej izbie Riksdagu, partia, która cieszy się największą reprezentacją w tej izbie tworzy gabinet mniejszościowy, M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 47.

²⁴⁴² ”Klokhet och samvetsgrannhet kan prägla en monarks gärning även i en parlamentariskt styrd stat”, N. Stjernquist, *Tvåkamartiden...*, s. 255.

powszechnego praw wyborczego, zrezygnowano z nadania statusu pilnego reformie republikańskiej, skupiając się na zagadnieniach bardziej istotnych. Nieformalnie, kwestię „demonarchizacji” Szwecji kształtowały personalne stosunki między Gustawem V, a jego dawnym kolegą ze szkolnych czasów Hjalmarem Brantingiem, który cieszył się zaufaniem króla²⁴⁴³. „Koleżeńskie” relacje między premierem a monarchą sprawiły, że Gustaw V pokornie podążał za nowymi zmianami dotyczącymi jego roli w państwie, w zamian za umieszczenie projektu zmiany formy państwa w „rządowej zamrażalce”²⁴⁴⁴. Jednocześnie panujący starał się maksymalizować swoje wysiłki w realizacji politycznych kompetencji, które pozostały przypisane Koronie. W 1921 r., kiedy to zaczynał się drugi rząd Brantinga, król ogłosił, że zapoznał się z różnymi wariantami powołania rządu zgodnie z wytycznymi parlamentaryzmu²⁴⁴⁵. Przed utworzeniem gabinetu, król spotkał się z Brantingiem, któremu Gustaw V przedstawił swoje zdanie na temat zagadnień wymagających uwzględnienia przez grupę rządzącą, jak kwestie bezrobocia, podatków, czy obrony²⁴⁴⁶. Monarcha zatem kontynuował rolę kreatora rządu, a także, jako monarcha konstytucyjny, zaczął konsultować się z premierem, w celu wyeksponowania problemów i zagadnień, które powinny znaleźć się w rządowej agendzie.

„Miodowe lata” między królem a rządem zostały wystawione na próbę w latach 20. XX wieku. W 1924 r. prawicowy rząd za Ernsta Tryggera (1923–1924) nie był w stanie zdobyć wystraszającego poparcia parlamentarnego, aby procedować dalej ustawę o obronności (*försvarsbeslutet*). W tym samym roku, mimo że prawica awansowała w wyborach, zdecydowaną przewagę osiągnęła Socjaldemokracja. Ernst Trygger zrezygnował z fotela premiera, godząc się z większym sukcesem wyborczym kontrpartii. Odchodzący szef rządu świadomy był także faktu, że zwycięskiej partii łatwiej będzie dojść do porozumienia z liberałami w kwestii obrony. Ze stanowiskiem Tryggera nie zgadzał się Gustaw V, który nie chciał odejścia prawicowego premiera. Monarcha musiał jednak pogodzić się z wyborczą rzeczywistością i przekonał się do przejęcia przywództwa w rządzie przez SAP. Król nawet wyszedł z inicjatywą przeprowadzenia rozmów między nim a zwycięską partią, podczas których panujący miał zamiar przedstawić warunek przejęcia sterów władzy przez Socjaldemokrację, mianowicie, że nie dokonają żadnych cięć w budżecie obronnym. Od pomysłu zorganizowania spotkania, odciągnęli króla jego doradcy, którzy prawdopodobnie

²⁴⁴³ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 128.

²⁴⁴⁴ Ibidem.

²⁴⁴⁵ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 254.

²⁴⁴⁶ Ibidem, s. 255.

postrzegali zamiar monarchy jako wykroczenie poza zaktualizowany zestaw królewskich kompetencji po wprowadzeniu parlamentaryzmu w Szwecji. Po drugie, plan Gustaw V mógł zrodzić konflikt między socjaldemokratami a monarchą, który w czasach powojennych i po długim oraz problematycznym okresie zawiłych relacji na linii rząd – tron był niepotrzebny. Prace nad ustawą o obronności kontynuowano i 26 maja 1925 r. Riksdag przyjął ustawę o rozbrojeniu (weszła w życie 1 stycznia 1928 r., zastąpiona dopiero w 1936 r. nową ustawą), która spotkała się z oburzeniem ze strony konserwatystów, jak i dużej części społeczeństwa. Akt prawny zakładał rozbrojenie na szeroką skalę i zamknięcie wielu militarnych garnizonów²⁴⁴⁷. Gustav V także nie popierał nowej ustawy socjaldemokratów i był gotowy wyrazić swoją opinię oraz zagrozić rozwiązaniem organu ustawodawczego, a nawet zastosowaniem drastycznego środka pod postacią zamachu stanu. Jednak i w tym przypadku, od królewskiej inicjatywy powstrzymali panującego Ernst Trygger, Arvid Lindman i inni konserwatywni politycy²⁴⁴⁸. To kolejny dowód na to, że zasada z 1809 r. dotycząca konsultacji króla z doradcami i ograniczenia jego samowoli przetrwała. Bez wątpienia zapobiegała zrodzeniu się wielu kryzysowych sytuacji, które mogłyby zakończyć się polityczną destabilizacją w państwie. Z drugiej strony, monarcha osobiście odczuwał swoją polityczną impotencję i niemoc działania według własnej woli: „Nikt nie chce mi pomóc. Każdy z nich jest tak samo żalonym nieszczęśnikiem” [tłum. B. Bieniek]²⁴⁴⁹. Król ostatecznie zyskał sposobność wyrażenia swojej opinii 13 września 1925 r.²⁴⁵⁰, kiedy to Pułk Huzarów Smålandzkich, który miał być rozwiązany, obchodził 300. rocznicę powstania. Zachowanie monarchy został skrytykowany przez lewicową prasę²⁴⁵¹. Po raz kolejny sprawy wojskowe zagoniły relacje na linii król – rząd, jednak tym razem obyło się bez wielkich pochodów i dymisji rządu. Interesujący jest jednak fakt, że wojskowość w XX wieku stanowiła główne źródło większych sporów w ramach egzekutywy, a także pole dla monarchy o walkę o silniejszą władzę królewską. Ten pogląd podzielają Heléne Berg, Matz Dahlberg i Kåre Vernby, wskazując, że zagadnienie obronności było silnie powiązane z demokratyzacją. Zmiana stosunków na linii Riksdag – król i Riksdag – partie polityczne w połączeniu z postępującą

²⁴⁴⁷ Dokładniej, ustawodawcy zakładali redukcję rocznych wydatków na zbrojenia z 181,5 mln SEK do 96 mln SEK. Założono także zmniejszenie zatrudnienia w różnych sektorach wojska, H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 40.

²⁴⁴⁸N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism...*, s. 257; H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 39.

²⁴⁴⁹ “No one wants to help me. They are just as pitiable wretches, each and every one of them” [tłum. ze szw. na ang. N. Stjernquist], N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism...*, s. 257.

²⁴⁵⁰ Ibidem, s. 258.

²⁴⁵¹ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 255.

demokratyzacją Szwecji odcisnęła piętno na realizacji zagadnień obronnych, czy też raczej rozbrojeniowych²⁴⁵².

Wybuch II wojny światowej spowodował, że polityka wewnętrzna nie odgrywała tak ważnej roli, jak polityka zagraniczna²⁴⁵³. Po ustabilizowaniu kwestii politycznych, gospodarczych i związanych z rynkiem pracy, Szwecja była silniejsza niż kiedykolwiek. Królestwo musiało także podjąć decyzję, jak zachować się na arenie międzynarodowej²⁴⁵⁴. Dla Szwecji wróg znajdował się na wschodzie. Pakt o nieagresji Ribbentrop-Mołotow zawarty 23 sierpnia 1939 r. między Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich a Trzecią Rzeszą oznaczał, że trzy bałtyckie państwa i Finlandia miały być podporządkowane sowieckiej strefie wpływów. Dodatkowo, Józef Stalin domagał się zainstalowania baz w Finlandii, czego Finowie odmówili²⁴⁵⁵. Ze względu na wojenne zagrożenie, z inicjatywy Gustawa V odbyło się w Sztokholmie spotkanie wszystkich szefów państw krajów nordyckich jako manifestacja (teoretycznego przynajmniej ze strony Szwecji) wsparcia udzielonego Finlandii, szczególnie jeśli dojdzie do konfliktu fińskiego państwa z Sowietami²⁴⁵⁶. Już na spotkaniu premier Per Albin Hansson²⁴⁵⁷ (1932–1936, 1936–1946) zakomunikował fińskiemu ministrowi spraw zagranicznych Eljasowi Erkkö, że Szwecja nie ma możliwości aktywnego wparcia militarnego Finlandii²⁴⁵⁸. 30 listopada 1939 r. ZSRR spuściło bomby na Helsinki, co oznaczało początek zimowej wojny²⁴⁵⁹.

²⁴⁵² H. Berg, M. Dahlberg, K. Vernby, *Post-WWI military disarmament...* s. 39.

²⁴⁵³ Nie oznaczało to zawieszenie prac nad ewentualną nowelizacją konstytucji Szwecji. W 1937 r. w art. 44 zawarto, że żaden książę ani książę koronny ani książę dziedziczny nie może zawrzeć związku małżeńskiego, chyba że króla, po uzyskaniu opinii premiera, wyrazi na to zgodę. Jeżeli zdarzy się, że wejdzie w związek bez zgody króla, konsekwencje będą takie same jak przewidziano w 1809 r. (44§ RF).

²⁴⁵⁴ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 71.

²⁴⁵⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 350.

²⁴⁵⁶ Do Sztokholmu przybyli królowa Danii i Islandii Christian X, Norwegii Haakon VII oraz Szwecji, a także prezydent Republiki Finlandii Kyösti Kallio. Na spotkaniu przeanalizowano sytuację każdego z państw oraz wyzwania jakie stawia nowa międzynarodowa rzeczywistość. Reprezentanci nordyckich państw potwierdzili zasadę neutralności, jaki i zapowiedzieli współpracę i utrzymanie przyjaznych oraz poufnych stosunków między Szwecją, Norwegią, Danią i Finlandią. Spotkanie głów państw rzuciło światło na trudności z jakimi państwa borykają się w żegludze i handlu. Zebrani zakończono wyrażeniem nadziei na pokojowe załatwienie spraw między walczącymi stronami, *The Swedish News Agency (Tidningarnas Telegrambyrå)* 1939; H. I. Johnsson, *Sverige i fokus*, Värnamo 1995, s. 66.

²⁴⁵⁷ Hansson jest autorem szwedzkiego „domu narodowego”, czyli wspomagającego siebie społeczeństwa opartego na wartościach sprawiedliwości i równości. Od 1932 r. przystąpiono do realizacji projektu „państwa dobrobytu” budowanego na systemie ochrony socjalnej, interwencjonizmie gospodarczym i redystrybucji dóbr, aby zapewnić obywatelom godziwe warunki dobrobytu, M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 60.

²⁴⁵⁸ A. Åberg, *Vinterkrigetets eftermäle*, [w:] ”Svensk Tidskrifts årsböcker” 1959, s. 461.

²⁴⁵⁹ W Szwecji hasło „Sprawa Finlandii jest nasza” („Finlands sak är vår”) było nie tylko politycznym hasłem, lecz hasłem całego społeczeństwa świadomego tego, co się dzieje u sąsiada. Wielu Szwedów dobrowolnie zgłosiło się w celach militarnych i cywilnych, żeby służyć po stronie fińskiej. Premier Hansson ocenił sytuację w Szwecji za krytyczną i dokonał przetasowań w rządzie. W nowej strukturze znajdowały się wszystkie partie, oprócz komunistów. Rząd z jednej strony chciał zachować neutralność, a z drugiej spełnić żądania społeczeństwa, które przeciwne było biernej postawie, podczas gdy ich nordycki brat się wykrwawia. Rząd szwedzki przyjął strategię utrzymania militarnej neutralności, określając państwo jako „niewalczące” (*icke krigförande*) w sowiecko-fińskim

Szwedzi mocno zaangażowali się w pomoc sąsiadowi²⁴⁶⁰, jako „kraj nie biorący udziału w wojnie”²⁴⁶¹. Suma wysyłanej przez Szwecję pomocy przewyższała fiński budżet państwowy z 1939 r., a wartość transportowanej do Finlandii broni szacuje się, że przekraczała szwedzki budżet obrony²⁴⁶². Ponad 40 000 fińskich dzieci zostało wysłanych do Szwecji. Kilkoro z nich nawet mieszkało przez całą wojnę w willi koronnej pary książęcej w Ulriksdal, a opiekę nad dziećmi przejęła księżniczka Louise Mountbatten, żona przyszłego króla Gustawa VI Adolfa²⁴⁶³. Książę koronny Gustaw Adolf był jednym z tych, którzy chcieli dokonać automatycznej mobilizacji i wysłać pomoc do Finlandii. Jego syn – dziedziczny książę Gustaw Adolf, książę Västербotten oraz dobry przyjaciel marszałka Carla Gustafa Mannerheima – był emocjonalnie zaangażowany w sprawę Finlandii i także chciał dołączyć do działań zbrojnych. Jego dziadek, Gustaw V, co prawda nie zgodził się na to, ale za to przyzwolił na umożliwienie wnukowi podróżowanie do Finlandii²⁴⁶⁴. W Szwecji rosła chęć pomocy sąsiadowi, wbrew opinii przeważającej w rządzie, o czym świadczy wypowiedź ministra spraw zagranicznych Christiana Günthera: „Jakkolwiek głęboko współczujemy naszym krwawiącym braciom, (...) to jednak los Szwecji w tej chwili zajmuje nasze myśli” [tłum. B. Bieniek]²⁴⁶⁵. Co więcej, szwedzki ośrodek władzy nie wyraził nawet zgody na to by Anglia i Francja wysłały swoje jednostki przez północne terytoria Szwecji do Finlandii²⁴⁶⁶. Monarcha podtrzymał stanowisko rządu, wiedząc, że uwikłanie Szwecji na większą skalę w pomoc Finlandii mogłoby zagrozić bezpieczeństwu i stabilności królestwa. 19 lutego 1940 r., w porozumieniu z Güntherem, co

konflikcie, co otwarło drogę do zorganizowania pomocy humanitarnej, obejmującej wysyłanie ochotników oraz transport broni. 13 lutego 1940 roku, kiedy upadała obrona fińska na Przesmyku Karelskim, były premier Finlandii Väinö Tanner apelował na spotkaniu z Hanssonem, szwedzkimi ministrem spraw zagranicznych Christianem Güntherem i ministrem obrony Perem Edvinem Sköldem o wsparcie dla fińskiego państwa. Szwedzka delegacja odpowiedziała, że nie mogą na to pozwolić, ponieważ oznaczałoby to, z jednej strony, zerwanie stosunków z ZSRR, a z drugiej, decyzja sprowokowałaby Niemcy. Decyzja rządu Hanssona wywołała krytykę ze strony proniemieckiej gazety „Folkets Dagblad”, która 16 lutego 1940 r. skrytykowała premiera za odrzucenie prośby Finlandii o wysłanie szwedzkiego oddziału do wsparcia ochotników. W ramach krytyki, zorganizowano demonstracje w sali koncertowej w Szwecji, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 72-73; A. Åberg, *Vinterkriget...*, s. 461.

²⁴⁶⁰ Poparcie dla Finów w Szwecji zmniejszyło się po nawiązania współpracy między Finlandią a Hitlerem, aby odbić utracone państwo. W 1944 r. Finlandii groziła ponowna agresja rosyjska, zatem Szwecja podjęła się próby wynegocjowania pokoju, aby Finlandia utrzymała niepodległość, J. Gilmour, *Sweden's Ambiguous War: Contradiction and Controversy* [w:] „Nordic War Stories. World War II as History, Fiction, Media, and Memory”, ed. M. Stecher-Hansen, New York 2021, s. 82.

²⁴⁶¹ J. Sutor, *Państwa neutralne* 146.

²⁴⁶² Szwecja, aby pomóc Finlandii, dokonała wydłużenia służby wojskowej dla niektórych roczników, zezwoliła na werbunek ochotników, których liczba osiągnęła 9 tysięcy. Ponadto dostarczono 300 tys. pocisków artylerijskich, 575 karabinów maszynowych, 112 dział polowych, 104 dział przeciwlotniczych, 25 samolotów, umundurowanie, ekwipunek, a samej Finlandii udzielono kredyt w wysokości 300 mln SEK, ibidem s. 146 – 147.

²⁴⁶³ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 350.

²⁴⁶⁴ Ibidem, s. 351.

²⁴⁶⁵ ”Hur djupt vi känna med vårt blödande broderfolk...så är det dock Sveriges öde som i denna stund helt upptar våra tankar”, ibidem, s. 351.

²⁴⁶⁶ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 74.

oznacza, że monarcha przyjął nauzkę z okresu nieskonsultowanej przemowy do *bondetåget*, złożył do protokołu Rady Państwa następującą deklarację: „Uważam, że moim nieodzownym obowiązkiem jest staranie się, aby nasz kraj był jak najdalej od zgubnego konfliktu, który obecnie szaleje na świecie. Cały czas z największym podziwem śledzę bohaterską walkę bratniego kraju Finlandii przeciwko supermocarstwu (...) od pierwszej chwili poinformowałem Finlandię, że niestety nie powinna liczyć na interwencję militarną ze strony Szwecji. Ze smutkiem w sercu, po dojrzałym przemyśleniu, doszedłem do wniosku, że w obecnej sytuacji musimy trzymać się tego stanowiska (...). Żywotne interesy Szwecji, jej honor i pokój są celami, które stale mam na uwadze”²⁴⁶⁷.

Gustaw V w latach 1939–1945 stał się symbolem jedności narodowej Szwecji, chroniąc państwo przed włączeniem w wir wojenny. Jest to modelowa postawa monarchów europejskich w latach wojennych. Podobną retorykę przyjął Hansson, głosząc, że tylko spokój jest w stanie uchronić państwo przed chaosem związanym z działaniami zbrojeniowymi²⁴⁶⁸, a trzeba przyznać że sytuacja w środowisku regionalnym Szwecji była źródłem wielu wyzwań dla ośrodka władzy w Sztokholmie. Podczas drugiej wojny światowej trzy z czterech nordyckich państw, znalazły się pod okupacją – Dania i Norwegią pod niemiecką, a Finlandia pod rosyjską. Szwecja, jak określił John Gilmour, przemieniła się w „(...) niespokojną wyspę pokoju otoczoną przez burzliwe morze oporu, kolaboracji i konfliktów (...) [tłum. B. Bieniek]²⁴⁶⁹”. Najgorsze jednak było przed Szwecją. Hansson musiał sprostać najgorszemu rządowemu kryzysowi w historii Szwecji, tzw. czterodniowemu „kryzysowi przesilenia letniego” (*midsommarkrisen*) z 22–25 czerwca 1941 r., kiedy to hitlerowcy zażądali umożliwienia przejazdu niemieckich wojsk (163 Dywizji Piechoty III Rzeszy, zwanej Dywizją Engelbrechta) z Norwegii przez Szwecję do Finlandii. Gustaw V zagroził, że jeżeli rząd nie spełni niemieckich żądań, to dokona abdykacji, a on jako monarcha nie został pociągnięty do odpowiedzialności za podjęcie decyzji negującej warunki stawiane przez niemiecką stronę²⁴⁷⁰. Koalicyjny rząd nie miał innego wyjścia jak tylko zgodzić się z monarchą. Niemcy okupowały już Danię i Norwegię więc przeciwstawnie się Rzeszy byłoby bezsensowne, a tylko zbliżyłoby Szwecję do wybuchu

²⁴⁶⁷ ”Jag har ansett det vara min oavvisliga plikt att i det längsta söka hålla vårt land utanför den ödesdigra konflikt, som för närvarande råder i världen. Jag har hela tiden med största beundran följt broderlandet Finlands hjältemodiga kamp mot övermakten...från första stunden meddelade jag till Finland, att man där tyvärr ej borde räkna på militär intervention från Sveriges sida. Med sorg i hjärtat har jag efter mogen omprövning kommit till den uppfattningen att vi i nuvarande läge måste hålla fat vid denna ståndpunkt...Sveriges livsintressen, dess heder och dess fred, utgöra de mål som jag ständigt har för ögonen”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 351; S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 74.

²⁴⁶⁸ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 74 – 75.

²⁴⁶⁹ “(...) an uneasy island of peace surrounded by a turbulent sea of resistance, collaboration, and conflict (...)”, J. Gilmour, *Sweden's Ambiguous War...*, s. 81.

²⁴⁷⁰ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 77.

wojny. Decyzję rządu tłumaczono tym, że przejazd dywizji dotyczy transportu, a nie dostarczenie pomocy do stref, gdzie toczy się wojna w Norwegii²⁴⁷¹. Wracając do wypowiedzi Gustawa V, groźba królewskiej abdykacji nie dotyczyła *per se* nakazu przejazdu dywizji, lecz stanowiła próbę uniknięcia uwikłania Szwecji w wojnę. Hansson jednak przetłumaczył zapowiedź zrzeknięcia się dalszego zasiadania na tronie, jako wyraz niedopuszczenia do transportu niemieckiego przez Szwecję, aby skuteczniej można było przekonać Riksdag i przeciwników w rządzie²⁴⁷². Hadenius potwierdza opinię wielu znawców tematyki, że pomimo realizacji zasad parlamentaryzmu, rola króla w tym kontekście odegrała istotne znaczenie. Hansson też w pewien sposób wykorzystał króla i jego groźbę abdykacji jako dźwignię, aby zachęcić inne parlamentarne ugrupowania i niechętnych ministrów do zaakceptowania niemieckiego żądania²⁴⁷³.

Gustaw V aktywnie reagował na wydarzenia mające miejsce podczas II wojny światowej i starał się utrzymać jak najmniej napięte relacje z nazistowskimi Niemcami. Monarcha prowadził korespondencję z Rzeszą, w której informował Adolfa Hitlera o militarnej postawie Szwecji, jak i wyrażał swoje przemyślenia na temat poczynań Führera. 19 kwietnia 1940 r. król wysłał do Hitlera list, w którym oznajmił, że Szwecja utrzymuje silną neutralność²⁴⁷⁴. Führer w odpowiedzi wyraził szacunek do szwedzkiej militarnej postawy. Gustaw V próbował także wpłynąć na zachowanie Hitlera w odniesieniu do państw regionu skandynawskiego. Od momentu inwazji Niemiec na Norwegię i Danię 9 kwietnia 1940 r., Hansson wraz z ministrami i królem starali się wypracować odpowiednie rozwiązanie umożliwiające dostarczenie pomocy napadniętym państwom²⁴⁷⁵. W osobistej wiadomości monarchy do Führer z 16 czerwca, Gustaw V wskazał, że usunięcie norweskiej rodziny królewskiej nie znalazłoby poparcia w Szwecji²⁴⁷⁶ oraz zwrócił się z prośbą o łagodne postępowanie wobec Norwegów²⁴⁷⁷. W 1942 r. po tzw. kryzysie lutowym (*februarkrisen*), król wysłał nowy list w celu otrzymania ponownego potwierdzenia szwedzkiej neutralności²⁴⁷⁸, na

²⁴⁷¹ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 357.

²⁴⁷² A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 132.

²⁴⁷³ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 77.

²⁴⁷⁴ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 255.

²⁴⁷⁵ T. Högsta, *Alla tiders...*, s. 114.

²⁴⁷⁶ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 256.

²⁴⁷⁷ 50 000 Norwegów znalazło schronienie w Szwecji, podobnie jak połowa norweskich Żydów, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 356; S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 75; T. Cieślak, *Zarys historii najnowszej...*, s. 341.

²⁴⁷⁸ Przyczyną wybuchu *februarkrisen* w 1942 r. było gromadzenie przez hitlerowców sił uderzeniowych w norweskim państwie, aby dokonać inwazji na Szwecję. Przyczyną takiej decyzji było niezadowolenie Hitlera z braku wsparcia dla działań zbrojnych ze strony ośrodka w Sztokholmie. Panowały także pogłoski, że alianci wylądują wzdłuż wybrzeża Norwegii, aby wspomóc Armię Czerwoną na wschodnim froncie, co wzbudziło niepokój wśród dowództwa wojskowego Szwecji, jak i samego rządu. W efekcie końcowym, zmobilizowano 30

wzór korespondencji z 1940 r. Hitler, tak jak poprzednio, potwierdził szwedzkie stanowisko militarne²⁴⁷⁹.

Polityka zagraniczna Szwecji stała się w czasach wojennych główną płaszczyzną dla króla do regulacji stosunków Szwecji z innymi podmiotami sceny międzynarodowej. Monarcha, jako pozbawiony w przeważającej mierze siły politycznej organ władzy państwowej, zdawał się być lepszym pośrednikiem między Szwecją a potencjalnym agresorem, niż szwedzki stronnicy rząd. Co więcej, Gustaw V był także niezwykle skuteczny w tamowaniu prowokacyjnych nastrojów w samym Królestwie, które narażały Szwecję na „niemiecki gniew”. Niemiecka strona dobrze wiedziała jakie poglądy na temat Rzeszy panują w Szwecji²⁴⁸⁰ i groziła, że każdy akt nieposłuszeństwa zbliża Królestwo do niebezpieczeństwa. Przestroga dotyczyła szczególnie szwedzkiej prasy reprezentowanej przez Ture Nermana, redaktora „Trots Allt” oraz Torgny Segerstedta, redaktora „Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning” (GHT). Rząd szwedzki wprowadził politykę blokady publikacji i dostarczania nowych wydań, aby uciszyć krytykę, co i tak nie powstrzymało Segerstedta przed dalszą działalnością wydawniczą. Wówczas zareagował Gustaw V, który wbrew konstytucji, wezwał do siebie Segerstedta 11 października 1940 r. i uzmysłowił redaktorowi powagę sytuacji: „Ostrzegam Cię jeszcze raz przed niebezpieczeństwem. Pamiętaj, że jeśli wybuchnie wojna, to będzie twoja wina!” [tłum. B. Bieniek]²⁴⁸¹. Tym razem, panujący nie stał się przedmiotem krytyki ze stron kół liberalnych, bowiem uświadomiono sobie, że każdy sposób oddalenia widma wojny, nawet najmniej zgody z prawem, jest dopuszczalny.

Nie w każdym jednak przypadku tolerowano zachowanie monarchy, który wykorzystując okazję, realizował swój polityczny cel. Niesamowicie ciekawy jest przypadek przemowy z 16 czerwca 1943 r. Gustawa V z okazji swoich 85 – tych urodzin wygłoszonej w atmosferze przeświadczenia o zbliżającej się porażce Niemiec. Czerwcową mowa określana jest jako drugie *borggårdstal* oraz przypominająca osobisty testament króla: „Podczas obecnie toczącej się wojny światowej uważałem za swój niezawodny obowiązek podejmowanie przy wielu okazjach wysiłków, aby pomóc krajowi wyjść z obecnych trudności” [tłum. B. Bieniek]²⁴⁸². Król wskazał, że jako konstytucyjny monarcha nie powinien działać jako

tys. żołnierzy, pod koniec wojny. Co piąta osoba służyła w wojskowi, osiągając liczbę 60 tys. żołnierzy. Później zdano sobie sprawę, że przerażenie było wyolbrzymione, A. Frankson, *Det tyska hotet mot Sverige*, <https://popularhistoria.se/krig/andra-varldskriget/hotet-mot-sverige> (dostęp: 28 kwietnia 2024).

²⁴⁷⁹ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 256.

²⁴⁸⁰ Hermann Göring potrafił czytać po szwedzku.

²⁴⁸¹ ”Jag varna dig än en gång för föjderna. Kom nu ihåg att om det blir krig så är det ditt fel!”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 133.

²⁴⁸² ”under nu rådande världskriget har ansett det vara min oavvisliga plikt att vid flera tillfällen söka hjälpa landet ur stundens svårigheter”, ibidem.

przywódca, oprócz sytuacji wyjątkowych. Panujący był świadomy, że w czasie drugiej wojny światowej to był jego obowiązek, aby starać się pomóc państwu wyjść z kryzysu i przejść przez trudności. Udało się tego dokonać, w wyniku bożej łaski i wzorowej współpracy pozostałych organów państwa²⁴⁸³. Przesłanie królewskiej mowy budziło wątpliwości zwłaszcza po stronie rządowej. Premiera Hanssona oburzył ton wypowiedzi Gustawa V: „Mowa króla powinna być lepiej wyważona” [tłum. B. Bieniek].²⁴⁸⁴ Prawdopodobnie nie chciano sprawiać wrażenia, że monarcha znowu wzrósł w siłę, a możliwość ingerowania przez Koronę w sprawy polityczne będzie od teraz na porządku dziennym. Po drugie, król powinien skromniej podjąć do swojej roli w życiu politycznym, bowiem bez ostrożnego postępowania ze strony polityków, nie osiągnięto by zamierzonego celu utrzymania Szwecji poza działaniami zbrojnymi.

Czasy Gustawa V należały do jednych z najbardziej niebezpiecznych okresów panowania szwedzkiej Korony. Dwie wojny światowe, walka o wprowadzenie powszechnych praw wyborczych, prorepublikańskie prądy, utrzymanie państwa z dala od wojny uczyniły z Gustaw V najsilniejszego monarchę konstytucyjnego w historii Szwecji. Król w obliczu zagrożenia starał się uczynić wszystko co w jego mocy, aby nie dopuścić Szwecji do podzielenia losu państw sąsiednich. Panujący współpracował z rządem, a nawet zaakceptował zwycięstwo SAP oraz wprowadzenie parlamentaryzmu, choć relacje między Koroną a egzekutywą nie należały do perfekcyjnych. Kwestia wojskowości podzieliła naród jak i organy władzy oraz niejednokrotnie stawała się polem do walki o dominację między tronem a premierem. Polityka obronności stanowiła „miecz”, którym król walczył, aby utrzymać swoją pozycję również jako reprezentant narodu. W praktyce, rola króla sprowadzała się do funkcji pionka wykorzystywanego a to przez dwór a to przez obóz rządzący, aby zrealizować własne interesy. Niezależnie jak bardzo ograniczony był zakres władzy panującego, przyczynił się on do złagodzenia nie jednego konfliktu a jego zaangażowanie w sprawy międzynarodowe przyczyniło się do podtrzymania szwedzkiej neutralności, starając się, żeby szwedzki naród w jak najmniej dotkliwy sposób odczuł skutki wojny.

Burzliwe lata wojenne i okres panowania Gustawa V podsumowują następujące pytania:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą wykonawczą?** Relacja między królem a rządem weszła na nowy poziom wzajemnego podważania i lekceważenia opinii drugiego podmiotu egzekutyw. Najlepiej to zjawisko odzwierciedla spór między premierem Karlem Staaffem a Gustawem V o politykę obronną. Sytuacja poprawiła się po przejściu stanowiska premiera przez Nilsa Edena, który przedstawił królowi warunki

²⁴⁸³ N. Stjernquist, *Tvåkammartiden...*, s. 256.

²⁴⁸⁴ ”kungens tal borde ha varit bättre avvägt”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 133.

dalszego uczestnictwa w życiu politycznym Szwecji. Monarcha pomimo przyrzeczenia nieingerowania w sprawy rządowe postanowił pomóc grupie rządzącej w uchwaleniu nowego prawa wyborczego, obawiając się, że odrzucenie reformy mogłoby niekorzystnie wpłynąć na wizerunek instytucji monarchii, jako hamulca progresu. Kontynuacja poprawnej relacji między premierem a panującym miała miejsce za Pera Albina Hanssona podczas drugiej wojny światowej.

- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Pomimo że w ujęciu konstytucyjnym, to monarcha nadal posiadał uprzywilejowaną pozycję, w czasach obu wojen światowych przywódczą rolę przejął rząd. Monarcha zachował silną pozycję zwłaszcza w polityce zagranicznej i w przekonywaniu konserwatywnych stronnictw do poparcia reform opozycji.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Na niekorzyść monarchy wpłynęły konflikt z premierem o królewskie apanaże i afera flagowa. Zdecydowanie to co osłabiło politycznie a zarazem wzmocniło wizerunkowo panującego, to przemowa do *bondetåg* z 1914 r. Bezspornie monarcha odbudował nadszarpniętą renomę poprzez zaangażowanie w politykę zagraniczną Szwecji, zwłaszcza w stosunkach z hitlerowską Rzeszą i podczas wojny zimowej w Finlandii.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Prawne podejście do monarchy nie zmieniło się, jednak do dalszego kształtowania się monarchii konstytucyjnej w Szwecji przyczyniły się popularyzacja tendencji pro-republikańskich w państwie, *bondetåg* oraz *arbetartåg*, wybuch pierwszej i drugiej wojny światowej, przejścia przywództwa w rządzie przez SAP w 1924 r., wezwanie Staaffa do przejścia z *kungamakt* do *folkstyrelse*, zawirowania rewolucyjne (rewolucja w Rosji w 1917 r.), przemowa do Pułku Huzarów Smålandzkich w 1925 r. oraz wojna zimowa w Finlandii, która wybuchła w 1939 r.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Przełomowymi wydarzeniami, które pośrednio wpłynęły na postrzeganie monarchii w Szwecji było dopuszczenie socjaldemokratów do przejścia rządu i wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego.

4.3 Lata 1946–1973

Gustaw V przeszedł do historii jako „wojenny król”, który działał zgodnie linią polityczną rządu oraz starał się jak najbliżej pokojowo realizować swoją funkcję jako monarcha w ramach parlamentaryzmu. Niekorzystnie na autorytet monarchy wpłynął, pod względem medialno-wizerunkowym, skandal na dworze królewskim, który przyczynił się do utworzenia kolejnego pro-republikańskiego argumentu²⁴⁸⁵.

Koło 1950 r. wybuchł tzw. skandal Haijby (*Haijbyaffären*)²⁴⁸⁶, który dotyczył romansu króla z właścicielem restauracji Kurtem Haijby. Afera wybuchła, kiedy żona Haijbyego, Anna, wystąpiła o rozwód z powodu związku jej męża z panującym, załączając list Haijbyego zaadresowany do monarchy oraz wskazując, że o romansie wiedział cały dwór. Przewodniczący rozprawy – radny Gunnar Junker – zwrócił się do marszałka Oskara von Sydowa i wspólnie postanowiono, że sprawa rozwodowa będzie odbywać się za zamkniętymi drzwiami²⁴⁸⁷. W celu wyciszenia sprawy, małżonce Kurta zaoferowano sumę 15 000 koron szwedzkich za zmianę charakteru pozwu na wspólny wniosek o separację prawną, zaś małżonkowi zaproponowano niewielką sumę i nakłoniono do opuszczenia państwa²⁴⁸⁸. Małżeństwo przyjęło ofertę. Haijby jednak powrócił do Szwecji i nie wyrzekł się swoich poglądów. W 1952 r. Haijby został skazany przez Sąd Apelacyjny na osiem lat ciężkich prac za wymuszenie pieniędzy od dworu królewskiego. Proces toczył się już po śmierci króla²⁴⁸⁹. Po trzech latach skazany został wypuszczony ze względu na stan zdrowia, a w 1965 r. popełnił samobójstwo²⁴⁹⁰. Przez opinię publiczną król i dwór zostali oskarżeni o wręczanie łapówek za uciszenie Haijbyego, żeby opuścił kraj i nie wspominał o utrzymywaniu z królem stosunków homoseksualnych²⁴⁹¹. Liczył się bowiem autorytet Korony i dobre imię rodziny królewskiej, a nie prawda i życie przeciętnej jednostki.

²⁴⁸⁵H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 374.

²⁴⁸⁶ Wydarzenie miało miejsce, podczas gdy na świecie toczyła się debata na temat grup społecznych, które zagrażają interesowi państwa. Na początku lat 50. XX wieku amerykański senator Joseph McCarthy prowadził kampanię przeciwko komunistom i homoseksualistom, którzy określani byli jako przeciwnicy amerykańskiego interesu oraz zagrożenie dla świata zachodniego. W raporcie wydanym przez komisję badającą „homoseksualistów i inne seksualnie zboczone osoby” wspomniano o perwersjach jakie mają miejsca na wysokich stanowiskach, deprawując porządne jednostki. Takie poglądy dotarły także i do Szwecji. Pastor Karl-Erik Kejne głosił, że homoseksualiści czczą diabła, powiązani są z orgiami i niewolnictwem oraz biorą odpowiedzialność za organizację męskiej prostytucji. W latach 50. XX wieku w Szwecji zaczęła się nagonka na osoby publiczne, jak politycy, pracownicy wymiaru sprawiedliwości czy urzędnicy dworu królewskiego. Oskarżano ich o zaniedbywanie swoich obowiązków i nadużywanie władzy, ale w większości przypadków krytykowano ich za homoseksualne akty, *Populär Historia* 4/2005; H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 372.

²⁴⁸⁷ *Populär Historia* 4/2005.

²⁴⁸⁸ *Populär Historia* 4/2005.

²⁴⁸⁹ *Populär Historia* 4/2005.

²⁴⁹⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 373.

²⁴⁹¹ *Ibidem*, s. 372.

Ranga skandalu była tak wysoka, że rząd postanowił interweniować. Powołano kilka komisji śledczych (*undesokningskommissioner*), których raporty wykazały, że dwór królewski był szantażowany przez homoseksualnego kupca. Nie było bezpośrednich dowodów obciążających króla i to czy wiedział, że pieniądze były wypłacane przez dwór. Członkowie władzy, zamieszani w skandal, także zostali oczyszczeni z zarzutów. Co się tyczy Prokuratora Generalnego i późniejszego prezesa Sądu Apelacyjnego Mathsa Heumana, został on uznany winnym tylko defraudacji majątku klienta. Społegliwe podejście do wyższych jednostek państwowych uruchomiło kampanię, która podkreślała, że szwedzki system wymiaru sprawiedliwości jest skorumpowany, „prawnie zgniły” (*rättsrötan*) jak określił Vilhelm Moberg, a wysocy urzędnicy chronią siebie nawzajem. Dodatkowo doszło do głosu znaczenie homoseksualizmu, który dyktował decyzje policji i rządu²⁴⁹².

Skandal wykazał, że władza działała zgodnie z zasadami prawnymi, ale także niejawnie, odnosząc się do nieistniejących ram regulacyjnych, aby ukryć wrażliwą informację przed opinią publiczną²⁴⁹³. Dało to podstawę do zrodzenia się debaty, w której nie brakowało elementów homofobicznych²⁴⁹⁴, a także pytań na temat upublicznienia szczegółów z życia seksualnego zmarłego króla²⁴⁹⁵. W ujęciu amerykańskiej antropolożki społecznej Mary Douglas, „Afera Hajiby” była pojmowana jako „brud”, coś niechcianego, co trzeba usunąć. Ten „brud” docierał do premiera Tage Erlandera (1946–1969) przez liczne pogłoski, historyjki, partyjne wystąpienia, co utrudniało dokonania rozróżnienia między prawdą a fikcją²⁴⁹⁶. Oskarżano Erlander o próbę „sprzątnięcia” lub ukrycia wspomnianego „brudu”²⁴⁹⁷. Z dzienników z lat 1945–1965 r. prowadzonych przez polityka można dowiedzieć się, w jaki sposób rząd poradził sobie ze skandalem. Cztery miesiące po śmierci Gustawa V, 23 lutego 1951 r. premier powiadomił talmana Birgera Ekeberga o sprawie Hajiby. Erlander odbył wówczas spotkanie z synem Gustawa i nowym królem Szwecji, Gustawem VI Adolfem. Król życzył sobie, by

²⁴⁹² W 1933 r. homoseksualne stosunki między mężczyznami zostały spenalizowane.

²⁴⁹³ M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler...*, s. 121.

²⁴⁹⁴ Skandal zakwestionował heteronormatywny charakter prawnego podejścia do kwestii płci i choć kara za homoseksualizm została zniesiona w 1944 r., to nadal homoseksualne jednostki poddawane były diagnozie psychiatrycznej, Jfr Göran Söderström, „Kejne- och Hajibyaffärerna” [w:] *Homo i folkhemmet: Homo- och bisexuella i Sverige 1950–2000*, red. Martin Andreasson, Göteborg 2000, wyd. Anamma; ibidem, s. 120.

²⁴⁹⁵ M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler...*, s. 120.

²⁴⁹⁶ Swoimi poglądami podzielił się obrońca Hajibyego, prawnik Henning Sjöström oraz były gubernator Thorsten Nothin. Maths Heuman i były prokurator krajowy Bengt Lännegren jak i Per Edvin Sköld negowali związku króla z Hajiby. Ernst Wigforss wręcz przeciwnie, określił związek 75- letniego króla z młodszym Hajibym: „Tak stary i tak witalny” („Så gammal och så vital”), Mary Douglas, *Renhet och fara: En analys av begreppen orenande och tabu*, Nora 1997, wyd. Nya Doxa, s. 10; M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler...*, s. 121; *Populär Historia* 4/2005.

²⁴⁹⁷ Mary Douglas, *Renhet och fara: En analys av begreppen orenande och tabu*, Nora 1997, wyd. Nya Doxa, s. 10; M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler...*, s. 121.

„wszystko odbyło się zgodnie z prawem i należycie oraz żeby w miarę możliwości oszczędzić pamięć o ojcu. Zobaczmy później, czy to zadziała”²⁴⁹⁸. Erlander, jako socjaldemokrata, był lojalny wobec króla, co potraktowano jako zaprzeczenie zasad demokratycznego społeczeństwa:²⁴⁹⁹ „Władza deprawuje i nie ma znaczenia, czy pochodzisz z prawicy czy lewicy, z góry czy z dołu, kiedy wkraczasz na korytarze władzy” [tłum. B. Bieniek]²⁵⁰⁰. Hadenius słusznie zauważył, że sam skandal czy romans nie powinien osiągnąć aż takiego rozgłosu. Wzburzenie wśród Szwedów wywołało podtrzymywanie skostniałego podziału państwa na dwór królewski (*hov*), ministerstwo (*statsråd*) i wymiar sprawiedliwości (*domstolsväsende*), których krytyka, do momentu wybuchu skandalu, była ograniczona²⁵⁰¹. Skandal stał się ucieleśnieniem kolejnego etapu osłabiania instytucji Korony, tym razem nie pod względem politycznym, lecz wizerunkowym. Monarcha powinien być traktowany na równi z ludem, a nie ponad nim. To samo tyczy się pozostałych organów władzy, które po przejęciu znacznej części królewskich kompetencji zaczęły postrzegać siebie jako nietykalne podmioty. Wszystkie gałęzie władzy państwowej powinny zostać zrównane do tego samego poziomu, co społeczeństwo.

W wieku 68 lat, **Gustawa VI Adolf** został królem. Był on, jak mało kto, bardzo dobrze przygotowany, żeby objąć koronę, po dwóch wojnach światowych i utracie Norwegii²⁵⁰², Gustaw VI Adolf powrócił także do tradycyjnych obyczajów koronacyjnych oraz był ostatnim, który zaczął swoją przysięgę koronacyjną od słów „My, Gustaf Adolf, z Bożej łaski król Szwedów, Gotów i Wendów” [tłum. B. Bieniek]²⁵⁰³. Powtórzył również zwyczaj Eriksgatan, który od czasów Gustawa III (XVIII wiek) nie był praktykowany. Monarcha wraz z małżonką postanowił odwiedzić wszystkie hrabstwa i prowincje, a koszty odwiedzenia poszczególnych części kraju pokrył król z własnej kieszeni²⁵⁰⁴. Objazd państwa przez parę królewską zyskał uznanie wśród Szwedów, którzy docenili zainteresowanie domu królewskiego życiem codziennym obywateli państwa²⁵⁰⁵. Gustaw VI Adolf jeszcze jako książę koronny zaczął interesować się problemami szwedzkiego narodu. Wsłuchiwał się w żądania ruchów robotniczych oraz Szwedów domagających się praw wyborczych, jak i polepszenia warunków

²⁴⁹⁸ „allt skulle gå lagligt och ordentligt till och att faderns minne om möjligt måtte skonas. Får se om det senare går”, Tage Erlander, *Dagböcker 1950–51*. Hedemora 2001, wyd. Gidlunds s. 256; M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler...*, s. 117.

²⁴⁹⁹ M. M. Hammarlin, L. E. Jönsson, *Kungar, sex & skandaler...*, s. 123.

²⁵⁰⁰ „Makten korrumperar, tycks Lindahl vilja säga, och det tycks inte spela någon roll om man kommer från höger eller vänster, uppifrån eller nedifrån, när man tar steget in i maktens korridorer”, ibidem.

²⁵⁰¹ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 106.

²⁵⁰² H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 376.

²⁵⁰³ „Vi Gustaf Adolf, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes konung”, ibidem.

²⁵⁰⁴ L. Ernemar, J. Strömquist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 26.

²⁵⁰⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 378.

życia w Szwecji²⁵⁰⁶. Roger Älmberg w swojej książce „Gustaf VI Adolf: Regenten som räddade monarkin”²⁵⁰⁷ wspominał, że książę koronny dyskretnie i osobiście rozmawiał z przywódcami partyjnymi z prawej i z lewej strony sceny politycznej²⁵⁰⁸. To wykształciło pewien nawyk widoczny w okresie, kiedy przejął tron. Monarcha aktywnie uczestniczył w pracach tworzeniu rządu i, kiedy pojawił się kryzys, angażował się w celu jego zniwelowania. Król cieszył się sporą popularnością wśród Szwedów, co po skandalu Haijby, mogło być nie lada wyzwaniem. Jednakże monarsze udało się naprawić wizerunek rodziny królewskiej²⁵⁰⁹. Kiedy gazety w latach 60. XX wieku zaczęły prowadzić rubryki z najbardziej ulubionymi znanymi Szwedami, Gustaw VI Adolf zawsze łądował na czele listy²⁵¹⁰.

W 1951 r. powstał koalicyjny rząd partii Agrariuszy (Unia Agrarna) i Socjaldemokratów, których połączyły m.in. ekonomiczne problemy państwa wywołane przez wojnę koreańską (1950–1953). Obie partie wspólnie opowiadały się za wprowadzeniem niskich stóp procentowych, a Agrariusze dodatkowo domagali się poprawienia stanu sektora rolniczego Szwecji. Tworzenie nowego rządu oznaczało, złożenie przez ministrów starej ekipy rezygnacji na ręce Gustawa VI Adolfa, który przekonał dwunastu z nich, żeby pozostali na swoich stanowiskach²⁵¹¹. Monarcha zatem starał się czynić tak, żeby stabilność rządu nie została

²⁵⁰⁶ Ibidem, s. 270.

²⁵⁰⁷ R. Älmberg, *Gustaf VI Adolf: Regenten som räddade monarkin*, Stockholm 2017.

²⁵⁰⁸ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 271.

²⁵⁰⁹ Gustaw VI Adolf musiał sprostać nie lada wyzwaniu po zakończeniu II wojny światowej, tj. krytyka rodziny królewskiej za domniemane sympatyzowanie z hitlerowskimi Niemcami. Źródłem domysłów była proniemiecka postawa Gustawa V, który prowadziły przychylną Rzeszy politykę i osobiście odznaczył przed wybuchem wojny Hermanna Göringa Wielkim Krzyżem Orderu Miecza. Krytyka także dotyczyła Gustawa Adolfa (syna króla Gustawa VI Adolfa). W 1936 r. uczestniczył on w Olimpiadzie w Berlinie w sekcji jeździectwo. Książę zasiadła na trybunie honorowej koło Adolfa Hitlera oraz wziął udział w obiedzie zorganizowanym przez nazistowską partię. Wówczas książę zaproponował wzniesieniu toast za „Führera, kanclerza i naród niemiecki” („der Führer, rikskanslern och det tyska folket”). Zdjęcie przedstawiające księcia ściskającego dłonie Hitlera i Göringa szybko obiegły Szwecję, w której te dwie wspomniane jednostki nie cieszyły się poważaniem, a księcia zaczęto postrzegać jako pro-nazistowskiego. Jednak uściski dłoni wynikały z podążania za protokołem dyplomatycznym przy składaniu wizyt, a nie z relacji między Gustawem Adolfem a Hitlerem. Po drugie, rzekome domysły o jego proniemieckich skłonnościach nie zostały poparte żadnymi rzeczowymi dowodami. Książę koronny nigdy nie odpowiedział na pytanie czy popiera, czy też jest przeciwko nazizmowi. Co więcej, Szwedzi byli także świadkami zaangażowanie się rodziny królewskiej w minimalizowaniu szkodliwych efektów wojny. Żona Gustawa VI Adolfa Louise, siostra Lorda Mountbatten z Burmii, pomagała ofiarom nazizmu i wojny. Książę Bertil pracował jako oficer marynarki na niszczycielu oraz kierowało ekspedycją do USA, aby dokonać zakupu materiałów wojennych, okrętów i samolotów. Potem pracował jako attaché obrony. Przez pewien czas książę Sigvard pracował jako porucznik w Svea Livgarde, zanim nie opuścił Szwecji i udał się do Kopenhagi, aby rozwijać swoje zdolności artystyczne. W kwietniu 1933 r., brata Gustawa V – Carl, był przewodniczącym Czerwonego Krzyża i w kwietniu 1933 r. złożył skargę na prześladowania Żydów w Niemczech. Miało to miejsce w okresie sprawowania przez Adolfa Hitlera funkcji kanclerza w styczniu 1933 r. Gustaw VI Adolf przebywał wówczas w Berlinie i postanowił wysłać zaproszenie do Hindenburga i Hitlera na spotkanie w restauracji. Przed posiłkiem, król zapoznał się z polityką żydowską obowiązującą w Niemczech, którą król uważał za szkodliwą dla Niemiec. Monarcha uprzedził Hindenburga by zachował ostrożniejszą postawę wobec Hitlera, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 336- 339; M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 61.

²⁵¹⁰ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 172.

²⁵¹¹ N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism...*, s. 272.

zachwiana zmianą na stanowiskach ministerialnych. Jednakże, premier Tage Erlander obawiał się, że król Gustaw VI Adolf będzie zanadto ingerować w sprawy rządowe, „zadowolając się z bycia poinformowanym”²⁵¹² oraz z „odgrywania poważnej roli jako głównym doradca swoich doradców”²⁵¹³. Z czasem jednak Erlander zmienił zdanie i docenił współpracę z panującym, a relacja między premierem i monarchą nabrała bardziej przyjacielskich cech: „Nie uważam, żeby gdziekolwiek istniała tak pełna zaufania i niekonwencjonalna współpraca między głową państwa a szefem rządu” [tłum. B. Bieniek]²⁵¹⁴. Kooperacja między premierem a Gustawem VI Adolfem była niemalże wzorowa. Kiedy syn króla – książę Bertil – udał się do USA, dostał pytanie, jak to jest, że w „socjalistycznym” kraju, jak Szwecja, funkcjonuje król, który pracuje jako szef państwa. Książę odpowiedział: „Mój tata jest prawie socjaldemokratą” [tłum. B. Bieniek]²⁵¹⁵. Takie porównanie jeszcze na początku XX wieku byłoby niemożliwe, a wręcz obraźliwe. Król Gustaw VI Adolf w rzeczywistości nie był socjaldemokratą, a konserwatystą, tyle że z poglądami zbliżonymi do wielu socjaldemokratów starszej generacji²⁵¹⁶. Jednak w obliczu zaistniałych wydarzeń oczywiste stało się, że król musiał podążać za dominującymi prądami ideologicznym w państwie. Z racji tego, że w Szwecji najlepiej przyjęła się socjaldemokracja, monarcha musiał zaakceptować socjaldemokratyczne postawy w swoim otoczeniu.

W ramach kontrowersji dotyczących nadania dodatkowych emerytur, oprócz emerytur wynikających z wieku, ustanowiono w marcu 1957 r. referendum konsultacyjne. Ponieważ wyniki głosowania były interpretowane różnorodnie przez każdą ze stron koalicji, postanowiono o zerwaniu koalicji rządowej. Czterech ministrów Unii Agrarnej złożyło rezygnacje, podobnie jak ich socjaldemokratyczni koledzy. Wyrażono zgodę, że socjaldemokraci powinni przejąć rząd, jednak Gustaw VI Adolf wymusił na Erlanderze, by uformował narodową koalicję opartą na konsensusie, a z drugiej kreuującą burżuazyjny rząd większościowy²⁵¹⁷. Premier zatem wysłał zapytania do innych partii, ale spotkał się tylko z odmową²⁵¹⁸. W tym samym czasie Bertil Ohlin, przewodniczący Partii Ludowej (*Folkpartiet*) i Jarl Hjalmarson, przewodniczący Partii Prawicy (*Högerpartiet*) zaproponowali królowi, że chcą podjąć się próby uformowania trójpartyjnego, niesocjalistycznego rządu na czele z Gunnarem Hedlundem, szefem Agrarnej

²⁵¹² ”låta sig nöjas med att bli informerad”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 171.

²⁵¹³ ”göra allvar av rollen som 'sina rådgivares främste rådgivare”, ibidem.

²⁵¹⁴ ”Jag tror inte att det någonstans existerar ett så förtroendefullt och okonventionellt samarbete mellan statschef och statsminister”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 171.

²⁵¹⁵ ”Men pappa är ju nästan socialdemokrat”, ibidem, s. 172.

²⁵¹⁶ Ibidem, s. 173.

²⁵¹⁷ Ibidem, s. 181.

²⁵¹⁸ N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism...*, s. 274; S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 117.

Unii/Partii Centrum (*Bondeförbundet/Centerpartiet*). Król zlecił zatem zbudowanie trójpartyjnego rządu. Jednak Hedlund odmówił nawiązania koalicji, czy to z prawicowcami czy to ludowcami, ponieważ, po pierwsze, zabrakłoby uzyskania większości w pierwszej izbie, a po drugie, szef agrariuszy nie chciał, by jego partia „skakała” z jednej koalicji do drugiej. Kiedy poinformowano króla o porażce stworzenia rządu według królewskiego planu, monarcha ponownie zwrócił się do Erlandera o utworzenie czystego socjaldemokratycznego rządu mniejszościowego²⁵¹⁹. Z racji tego, że socjaldemokraci nie chcieli iść drogą kompromisową w sprawie zagadnienia emerytur, rozwiązali drugą izbę i zarządzili nowe wybory w czerwcu 1958 r. SAP tak zadecydowała, ponieważ ruch robotniczy był zaangażowany do takiego stopnia w uchwalenie obligatoryjnych emerytur, że nie było żadnych szans na ustępstwa w tej kwestii. Po drugie, opinia publiczna sprzyjała socjaldemokratom z powodu niechęci do argumentów przedstawianych przez burżuazyjną stronę, postrzeganych jako coraz mniej wiarygodne i niedostoswane do obecnych warunków²⁵²⁰. W wyborach w 1958 r. Socjaldemokracja zyskała większość razem z komunistami²⁵²¹.

Pomoc w kreowaniu rządu nie była jedyną kompetencją, z której korzystał król. Gustawowi VI Adolfowi zależało na tym, by jego głos był słyszalny w komisji spraw zagranicznych. Okazją do tego była wojna koreańska i złożenie przez panującego podziękowań dla USA za amerykański wkład w powyższej wojnie oraz poprzez wskazanie Chińskiej Republiki Ludowej jako agresora. Po drugie, monarsze skutecznie, wbrew rządowemu oporowi, udało się przekonać ministrów do wysłania szpitala polowego do sił ONZ²⁵²². Po raz kolejny widać, że obszar spraw międzynarodowych był często wykorzystywany przez monarchów do głoszenia swoich poglądów, jak i realizacji interesów państwowych. Sytuacja na scenie międzynarodowej stała się także przedmiotem posiedzenia Riksdagu z 11 stycznia 1973 r., który król otwarł przemową tronową spisaną przez Andersa Ferma pod nadzorem premiera Olofa Palmego (1969–1973). Przemowa dotyczyła tym razem silnej krytyki polityki USA w Wietnamie i bombardowań Hanoi, co było zgodne z poglądami Palmego: „Nadzieje na pokój nie zostały jeszcze spełnione. Porozumienie pokojowe musi zostać osiągnięte bezzwłocznie. Ludzie muszą dostać możliwość samodzielnego kształtowania własnego losu.

²⁵¹⁹ N. Stjernquist, *From Bicameralism to Unicameralism...*, s. 274; S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 117.

²⁵²⁰ S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 118.

²⁵²¹ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 181.

²⁵²² *Ibidem*.

Te nieludzkie bombardowania nie mogą zostać wznowione” [tłum. B. Bieniek]²⁵²³. Gazety rozpiszywały się na temat nadużyć ze strony rządu Palmego wobec króla, którego wykorzystano jako instrument realizacji linii politycznej ekipy rządzącej²⁵²⁴. Reorientacja ciężaru krytyki z monarchy na rząd stanowi podkreślenie, że panujący nie pełnił już tak znacznej funkcji w kreowaniu decyzji politycznych, jak pozostali politycy. Warto mieć na uwadze fakt, że król nie tylko reprezentował poglądy premiera, lecz części szwedzkiego społeczeństwa, które po roku 1945 zaczęło baczniej obserwować wydarzenia na świecie i bardziej interesować się kwestiami zaniedbanymi przez elity polityczne, jak dyskryminacji mniejszość rasowych czy płciowych oraz prowadzone działania zbrojne na świecie²⁵²⁵. Monarcha, jako symbol całego narodu, musiał uwzględnić poglądy Szwedów i dostosować się do ich żądań.

Przejęcia stanowiska premiera przez Olofa Palmego²⁵²⁶ wzbudziło niepokój u króla ze względu na specyficzną przeszłość nowego szefa rządu, który brał udział w antyamerykańskich demonstracjach i innych populistycznych akcjach²⁵²⁷. Jak się okazało, zmartwienie króla było niepotrzebne. Choć partie takie jak Socjaldemokracja, Centrum, Liberałowie i Moderaci domagały się ustanowienia republiki²⁵²⁸, Palme skutecznie hamował republikanów w swoich zapędach. Premier twierdził, że decyzja o tym, jak forma państwa powinna obowiązywać, należy do ludu, a zatem trzeba zorganizować referendum. Jednakże Palme był świadomy, jak wielką popularnością cieszy się król wśród Szwedów²⁵²⁹, co oznaczało, że zarządzenie głosowania ludowego byłoby startą czasami i pieniędzmi. Premier jednak wziął pod uwagę antymonarchistyczne uwagi i przedstawił projekt osłabienia władzy królewskiej, a nie jej obalenia,

²⁵²³ ”Förhoppningarna om fred har ännu icke infriats. En fredsuppgörelse måste nu komma till stånd utan ytterligare dröjsmål. Folket måste ges möjlighet att själv forma sitt öde. De omänskliga bombningarna får ej återupptas”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 179.

²⁵²⁴ Ibidem.

²⁵²⁵ Tony Griffiths, *Skandynawia. Wojna z trollami. Historia, kultura, artyści od czasów Napoleona do Stiega Larssona*, tłum. Barbara Gadomska, Warszawa 2011, wyd. AMF, s. 277 – 278.

²⁵²⁶ Olof Palme znany był ze swoich pacyfistycznych i lewicowych poglądów. W 1968 r., jako minister edukacji, poprowadził marsz wyrażający poparcie dla Wietnamu Północnego w walce z Wietnamem Południowym, co pogorszyło relacje na linii Sztokholm – Waszyngton, które nie były jeszcze tak napięte od czasów I wojny światowej. Bezpośrednim skutkiem marszu było odwołanie ambasadora USA w Sztokholmie do Waszyngtonu, a nawet rozważano zerwanie stosunków dyplomatycznych ze Szwecją. Sytuację nie polepszyło otwarcie w Sztokholmie biura informacyjnego przez Narodowy Front Wyzwolenia Wietnamu, Susanna Popova, „Vad är roligast med att vara kung? Carl XVI Gustaf i en exklusiv intervju med anledning av att han denna vecka suttit på Sveriges tron i 50 år”, *Fokus. Sveriges nyhetsmagasin*, 14 – 20 september 2023, s. 279.

²⁵²⁷ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 383.

²⁵²⁸ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 88.

²⁵²⁹ Gustaw VI Adolf cieszył się wysokim zaufaniem i miłością szwedzkiego narodu. Według badania Sifo, Szwedzi, w wieku od 18 do 75 roku życia, opowiedzieli się za utrzymaniem monarchii (83%). 80% chciało zachować dotychczasowe kompetencje króla, a tylko 7% domagało się ich ograniczenia. W październiku 1969 r., na bazie ankiety przeprowadzonej przez „Expressen”, 75% Szwedów chciało widzieć króla jako rządzącego Szwecją, a tylko 17% poparło wizję ustanowienia republiki, T. Sjöberg, D. Rauscher, T. Meyer, *Den motvillige monarken. Carl XVI Gustaf*, Danmark 2011, s. 180; L. Ernemar, J. Strömquist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 26.

który trafił do króla. Gustaw VI Adolf zarządził wówczas konsultacje, podczas których zażądał utrzymania prawa sygnowania ważnych dokumentów państwowych i zachowanie prawa nominacji na wyższe stanowiska²⁵³⁰. Sześć lat tajnych i niedostępnych dla mediów konsultacji doprowadziły do podjęcia w 1974 r. ostatecznej decyzji ogłoszonej w hotelu Kattegat w Torekov w Skanii²⁵³¹, która oznaczała podtrzymanie monarchii, ale z ograniczaniem władzy monarchy sprowadzającej się do wyłącznie symbolicznego charakteru²⁵³². Decyzja z Torekov nazywana jest „kompromisem z Torekov”²⁵³³ (*Torekovskompromissen*), który przybrał formę zaktualizowanego Aktu o formie rządu obowiązującego od 1 stycznia 1975 r. To właśnie rok 1975 uznaje się za formalnoprawne wprowadzenie systemu parlamentarno-gabinetowego, który ukształtował się już w 1809 r.²⁵³⁴ Szwedzka interpretacja systemu parlamentarnego, która wyłączyła głowę państwa z powoływania rządu, oparta jest na szwedzkiej tradycji jak i modelu wyprowadzonego przez demokratyczne państwa burżuazyjne. W tym przypadku dotyczy to wzoru brytyjskiego, od którego zapożyczono charakter relacji parlament – rząd, francuskiego podejścia do hierarchii źródeł prawa, jak i nadrzędności prawa pisanego. Nie pominięto także wagi praw i wolności obywatelskich, gdzie widoczne są wpływy amerykańskie²⁵³⁵.

Gustaw VI Adolf zaakceptował konstytucyjne zmiany, choć nie oddał resztki swojej politycznej siły walkowerem. Monarcha starał się zachować chociaż funkcje szefa w sprawach wojskowych i otwierania ceremonialnych wydarzeń w Riksdagu, czego mu odmówiono²⁵³⁶. Nowa konstytucja zredukowała królewską władzę do „pióropusza”²⁵³⁷, tj. pozbawiła monarchy wielu uprawnień²⁵³⁸, jak przewodniczenie piątkowym posiedzeniom Rady Stanu, podczas których król podpisywał przyjęte przez rząd dokumenty lub mógł powierzać misje tworzenia nowego rządu członkowi zwycięskiej partii²⁵³⁹. Monarcha został pozbawiony prawa głosu w Radzie oraz kompetencji kreowania rządu, kiedy uprzedni rząd poda się do dymisji. Monarcha mógł w takiej sytuacji powierzyć misję utworzenia nowego rządu największej

²⁵³⁰ Ten rodzaj konsultacji z czasem ulegnie instytucjonalizacji pod postacią komisji informacyjnej, która raz w miesiącu informuje panującego o najważniejszy wewnętrznych i zewnętrznych sprawach państwa.

²⁵³¹ C. Åse, *Monarkins makt. Nationell gemenskap i svensk demokrati*, Stockholm 2009, s. 29.

²⁵³² H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 384.

²⁵³³ Wspominany „kompromis” wynikał z próby znalezienia rozwiązania zadowolającego zarówno republikanów jak i monarchistów, T. Sjöberg, D. Rauscher, T. Meyer, *Den motvillige monarken...*, s. 178.

²⁵³⁴ St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 17.

²⁵³⁵ Ibidem, s. 25; P. Kastari, *Constitutional Experience in the Nordic Countries*, [w:] “Israel Law Review”, October 1970, vol. 5, no. 4, s. 513.

²⁵³⁶ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 180.

²⁵³⁷ Parafraza zdania (“Kungamakten har reducerats till en plym”) wypowiedzianego przez Olofa Palme po uchwaleniu nowej konstytucyjni.

²⁵³⁸ Sten Sjöberg i Erika Åsard wspólnie doszli do wniosku, że wyniki spotkania w Torekov doprowadziły do tego, że: „Obecny monarcha, krótko mówiąc, został zredukowany do niewiele więcej niż budowniczego mostów i filarów chwiejącej się prasy tygodniowej” [tłum. B. Bieniek], S. Sjöberg, E. Åsard, *Med monarkin i lasten*, Norway 1982.

²⁵³⁹ Z. Bagiński, *Królestwo Szwecji. Konungariket Sverige*, Warszawa 1978, s. 27.

w parlamencie partii. W przypadku, gdy żadna z partii nie osiągnęła danej większości, król sam wyznaczał premiera²⁵⁴⁰.

Król otrzymał nominalne uprawnienia²⁵⁴¹ i pełnienie roli przewodniczącego komisji do spraw zagranicznych²⁵⁴². Wszyscy politolodzy i przywódcy partii są co do jednego zgodni, że to sam Gustaw VI Adolf swoją osobowością, zdolnościami i doświadczeniem uratował monarchię i stanowisko monarchy, poprzez wzbudzenie sympatii nawet u najbardziej twardogłowych republikanów²⁵⁴³, zwłaszcza że w latach 60. XX wieku pro-republikańscy politycy przeważali w Riksdagu: „Można faktycznie stwierdzić, że sam monarcha, poprzez swoją bezwarunkową akceptację władzy ludowej, wskazał drogę” [tłum. B. Bieniek]²⁵⁴⁴. Z drugiej strony, rząd z praktycznych powodów nie widział potrzeby obalenia króla, a wręcz postrzegał jako stratę, gdyby usunięto wielowiekową tradycję. Postawa oraz zachowanie Gustawa VI Adolfa zostały uznane nawet przez najbardziej gorliwych republikanów, o czym świadczy cześć oddana przez przywódcę lewicowej partii komunistów C.H. Hermanssona: „Jako republikanie uznajemy wielkie cechy osobiste króla Gustawa VI Adolfa. Silna pozycja monarchii wśród szwedzkiego społeczeństwa z pewnością wynika z postrzegania Gustawa Adolfa jako człowieka. Nierozsądną rolę, którą monarchia odgrywa w społeczeństwie najlepiej ilustruje fakt, że w innych okolicznościach król byłby uznanym naukowcem” [tłum. B. Bieniek]²⁵⁴⁵. Monarcha jest zatem człowiekiem, który z powodu zajmowanego stanowiska nie jest w stanie realizować w pełni przysługujących człowiekowi praw i wolności, co poniekąd szkodzi potencjałowi drzemiącemu w królu. Nie oznacza to jednak tęsknoty za dawnymi czasami z silną Koroną. Wręcz przeciwnie, dla wielu republikanów była to szansa na wprowadzenie ustrojowej zamiany, o czym świadczy sławne zdanie Olofa Palmego wypowiedziane po śmierci Gustawa VI Adolfa: „Od republiki dzieli nas tylko jedno

²⁵⁴⁰ Z. M. Klepacki, R. Ławniczak, *Współczesna Szwecja...*, s. 14; R. Hazell, *Monarchy in the Constitutional Texts* [w:] “The role of monarchy in modern democracy. European monarchies compared”, ed. R. Hazell, B. Morris, London 2020, s. 12.

²⁵⁴¹ W konstytucji z 1 stycznia 1975 r. dokonano także stylistycznych modyfikacji, jak zmiana zwrotu królewskiego wykorzystywanego podczas głoszenia ceremonialnych mów z „Vi, Sveriges, Götes och Vendes konung” na „Vi, Sveriges konung”(My, król Szwecji), H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 386.

²⁵⁴² A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 179.

²⁵⁴³ Ze względu na autorytet jakim cieszył się Gustaw VI Adolf, w ustawie zasadniczej zawarto klauzulę, że zaktualizowany zestaw królewskich uprawnień wejdzie w życie dopiero po śmierci monarchy, Z. M. Klepacki, R. Ławniczak, *Współczesna Szwecja...*, s. 14.

²⁵⁴⁴ „Man kan faktiskt påstå att monarken själv genom sitt oförbehållsamma accepterande av folkväldet visat vägen”, T. Sjöberg, D. Rauscher, T. Meyer, *Den motvillige monarken...*, s. 183.

²⁵⁴⁵ ”Som republikaner erkänner vi kung Gustaf VI Adolfs stora personliga kvaliteter. Monarkins starka ställning bland svenska folket beror säkert på uppfattningen om människan Gustaf Adolf. Den orimliga roll som monarkin har i samhället illustreras väl bäst av att kungen under andra förhållanden skulle ha varit en framstående vetenskapsman”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 172.

pociągnięcie piórem” [tłum. B. Bieniek]²⁵⁴⁶. Gustaw VI Adolf zakończył erę butnych szwedzkich monarchów, którzy w różny sposób walczyli o silny status Korony. Król pogodził się z wymaganiami stawianymi przez naród domagający się monarchii konstytucyjnej. Nie było sensu dalej walczyć o historyczną rangę, jaką szwedzki monarcha posiadał, zwłaszcza w okresie powojennym, kiedy status priorytetowy zyskały inne sprawy niż siła polityczna panującego.

Nowa szwedzka konstytucja bazuje na tradycji ustrojowej Szwecji, która kształtowana była przez osiągnięcia demokracji państw burżuazyjnych²⁵⁴⁷. Szwedzka ustawa zasadnicza „idąc śladem swej poprzedniczki, zredagowana jest z naciskiem na prawnicze, kodeksowe – rzecz można – jej treści, a więc w czytaniu wydawać się może mniej zwarta niż doktrynalne konstytucje zasad – niejednokrotnie bardzo zwięzłe i ogólne, a przez to niejasne i wewnętrznie niespójne, co nie ułatwia potem wykonywania jej postanowień”²⁵⁴⁸. Wskazuje się także na zbytne skupienie się na detalach konstytucyjnych, które z reguły powinny być powierzone ustawodawstwu zwykłemu. Szczątkowo zostały ujęte także prawa o wolnościach obywatelskich, co wynikało z szerokiej krytyki zbyt rozbudowanym przepisom regulującym powyższą materię prawną²⁵⁴⁹. Konstytucja z 1974 r. miała za zadanie sformalizowanie praktyki konstytucyjnej, a nie ustanowienie innej formy rządu²⁵⁵⁰. Może o tym poświadczyć już sama konstrukcja RF. Konstytucja z 1809 roku zaczynała się od króla: „Królestwo Szwecji będzie rządzone przez króla”, natomiast dokument z 1974 r. otwiera sformułowanie podstaw systemu politycznego, suwerenności ludu jako źródła całej władzy (§1 rozdz.1 RF)²⁵⁵¹. Tym samym, dualistyczna forma rządów została zastąpiona monistyczna formą, gdzie jedynym ustawodawcą jest parlament²⁵⁵². W konstytucji Szwecji słabo została wyeksponowana kwestia kontroli władzy, prawa i wolności jednostki, oraz równowaga władzy w państwie²⁵⁵³, o czym wspomina Erik Holmberg i Nils Stjernquist²⁵⁵⁴ oraz Karl-Göran Algotsson²⁵⁵⁵. Jörgen Hermansson

²⁵⁴⁶ „Vi är bara ett pennstreck från republiken”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 390.

²⁵⁴⁷ St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 14; P. Kastari, *Constitutional...*, s. 513.

²⁵⁴⁸ J. Stembrowicz, *Nowa konstytucja szwedzka*, [w:] „Studia Prawnicze” 1976, zeszyt 3, s. 7.

²⁵⁴⁹ St. Sagan, *Zarys ustroju...*, s. 14 – 15.

²⁵⁵⁰ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 18.

²⁵⁵¹ Ibidem; *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 356.

²⁵⁵² Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 88.

²⁵⁵³ Konstytucyjny system rządów rozumie się jako ograniczona i zrównoważona władza państwa. Wyrazem tego jest dobrze skrojona konstytucja, która przypisuje danym instytucjom zadanie monitorowania zgodności z ustawą zasadniczą, po części regulując kwestie praw i wolności obywateli, a z drugiej rozdzielając władzę państwa między organami państwowymi, które działają wobec siebie jako równoważące się przeciwwagi, J. Hermansson, *Om att tåmja folkmakten* [w:] „Maktodelning”, ”Maktodelning Demokratiutredningens forskarvolym I”, SOU 1999:76, ed. E. Amnå Stockholm, s. 11.

²⁵⁵⁴ E. Holmberg, N. Stjernquist, *Vår författning*, Stockholm 1998.

²⁵⁵⁵ K. G. Algotsson, *Medborgarrätten och regeringsformen: debatten om grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen under 1970-talet*, Stockholm 1987.

wskazał, że historycznie ujmując, konstytucjonalizm może być postrzegany jako reakcja na autokrację Korony. Celem podważenia nieograniczonej władzy królewskiej była nie walka o suwerenności ludową czy demokrację, lecz wprowadzenie rządów prawa i realizacji zasad władzy państwowej²⁵⁵⁶. Rządy prawa to związanie przepisami prawnymi organów państwowych w taki sam sposób, jak wiąże się obywateli. Relacja, jaka zachodzi między panującym i ludem, nie polega tylko na wydawaniu rozkazów i ich przyjmowaniu przez drugą stronę, tylko także na nadaniu każdej ze stron konkretnych praw i obowiązków. Jeżeli monarcha wyda rozkaz, który wykracza poza zakres jego kompetencji, oznacza to naruszenie więzi prawnej między monarchą a ludem, co prowadzi do tego, że lud nie musi dalej stosować się do obowiązku posłuszeństwa władcy²⁵⁵⁷. To, co stanowi bodajże najważniejszy element rządów prawa, to możliwość przewidywania władzy państwowej, gdzie prawo, a nie monarcha rządzi państwem²⁵⁵⁸. W demokracji podstawą jest suwerenność ludu, która oznacza kontrolę rządzących przez rządzonych. Suwerenność, wraz systemem prawnym opartym na woli ludu, stanowi fundament demokracji konstytucyjnej. Jak wskazuje Hermansson, to, co jest istotne, to nie to jak państwo powinno być związane prawem, lecz to, że państwo powinno odzwierciedlać wolę ludu²⁵⁵⁹. Nowy akt konstytucyjny stanowił instytucjonalizację podstawowych wartości demokracji, suwerenności ludu, władzy ludu, równości politycznej oraz zasady większości. To od ludzi zależy, w jaki sposób należy wykonywać władzę i w jakim stopniu władza ludowa powinna być ograniczona pod względem proceduralnym i materialnym²⁵⁶⁰. Jak wskazuje Torbjörn Larsson, konstytucja z 1974 r. stanowi hybrydę zasad konstytucji z 1809 r. oraz kodyfikacją praktyki jako odpowiedź do Aktu o Formie Rządu z XIX wieku²⁵⁶¹.

W nowej konstytucji monarcha nie jest już dłużej odpowiedzialny za tworzenie rządu, lecz zadanie to przekazano marszałkowi Riksdagu, a próba powołania nowego gabinetu w pierw miała zostać zaakceptowana przez parlament w wyniku głosowania. Parlament dostał również pełnię władzy ustawodawczej. Monarsze za to pozostały tylko symboliczne uprawnienia²⁵⁶². Nowością było wprowadzenie, co prawda okrojonego, rozdziału na temat praw i wolności obywateli (wielokrotnie nowelizowanego)²⁵⁶³. Osłabienie pozycji monarchy miało miejsce za rządów Socjaldemokracji, która bazowała na pragmatyzmie, nowoczesnej nauce i postępie.

²⁵⁵⁶ J. Hermansson, *Om att tämja folkmakten...*, s. 11.

²⁵⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁵⁹ Ibidem, s. 11 – 12.

²⁵⁶⁰ Ibidem, s. 10.

²⁵⁶¹ T. Larsson, *Konflikten som försvann...*, s. 326.

²⁵⁶² O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 18 – 19.

²⁵⁶³ *En reformerad grundlag*, [SOU 2008:125]; O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 19.

Członkowie partii starali się realizować założenia modernizacji społeczeństwa, poprzez czerpanie inspiracji z tego, co nowoczesne i oparte na badaniach i technice. Naukowe podstawy polityki stanowiły ich cel²⁵⁶⁴, a monarchia traktowana była jako zaprzeczenie postępu.

Konstytucja z 1974 r. zatarła granice podziału władzy, co nie wywołało większego sprzeciwu, bowiem suwerenność parlamentarna miała być kością demokratycznej władzy²⁵⁶⁵. Szwedzka kultura konstytucyjna, jak podkreśla Olof Petersson, bazowała bardziej na utylitarnych celach niż na prawnych argumentach. Styl polityki w Szwecji został określony jako deliberatywny, racjonalistyczny, bazujący na konsensusie²⁵⁶⁶, gdzie reformy społeczne przeprowadzono poprzez negocjacje między grupami interesu, partiami politycznymi, ekspertami i urzędnikami. Tak samo wyglądała reforma rynku, płac i pracy poprzez kompromis zawarty między pracodawcami a pracownikami. Tym samym wyrosło państwo opiekuńcze i dobrobytu, odwołujące się do mechanizmu negocjacji i kompromisów, a nie zapisów konstytucyjnych. Internacjonalistyczne, indywidualistyczne i pluralistyczne podejścia z czasem wyparły wspomnianą strukturę. Z drugiej strony, prawa obywatelskie postrzegane były jako prawa socjalne, a nie nienaruszalne prawa człowieka uregulowane przez konstytucję lub prawo naturalne²⁵⁶⁷. Zaraz po uchwaleniu szwedzkiej konstytucji krytycy zarzucili autorom nowej wersji jej niedopasowanie do wymogów stawianych przez czasy współczesne. Jak wskazał Tommy Möller, w 1974 r. skupiano się bowiem głównie na podtrzymaniu zasady parlamentaryzmu oraz *folkstyre*, jak i wyłożeniu konstytucyjnych zasad państwa opiekuńczego, natomiast nie przyłożono wystarczająco dużo uwagi kwestiom praworządności i podziału władzy²⁵⁶⁸.

Gustaw VI Adolf zakończył formalnie silne rządy Korony, a to, jak wyglądały ostatnie lata panowania monarchy przed wdrożeniem nowej konstytucji, przedstawiają poniższe punkty:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą wykonawczą?** Gustaw VI Adolf zaakceptował swoją pozycję jako monarcha z ograniczonymi kompetencjami i starał się ustabilizować rząd poprzez współpracę z premierem. Osłabiona instytucja monarchy była nierzadko

²⁵⁶⁴ A. Kubka, *Modele demokracji*, s. 62 – 63, 72.

²⁵⁶⁵ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 19.

²⁵⁶⁶ T. J. Anton, *Policy-Making and Political Culture in Sweden*, "Scandinavian Political Studies", 4 (1969), s. 89–102; O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 21.

²⁵⁶⁷ Tym samym, prawa mniejszości i wolności jednostki były tak długo zagwarantowane jak długo respektowane były przez polityczną większość, O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 21.

²⁵⁶⁸ T. Möller, *Svensk politisk historia– Strid och samverkan under tvåhundra år*, 4 ed., Lund 2019, s. 188; Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 55.

wykorzystywana, zwłaszcza przez Olofa Palmego, do promocji poglądów politycznych premiera.

- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Dominuje rząd, pomimo tego, że zgodnie z postanowieniami konstytucji z 1809 r., pozycja monarchy jest najsilniejsza.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** To, co służyło na korzyść monarchy, to udzielanie się Gustawa VI Adolfa w polityce zagranicznej. Wyzwanie stanowiły popularne tendencje pro-republikańskie ścierające się z poglądami pro-monarchistycznymi. Co więcej, rodzina panująca musiała odbudować wizerunek monarchii po skandalu Hajjby. To, co definitywnie i na dobre osłabiło władzę monarszą, to uchwalenie nowej konstytucji w 1974 r.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Prawne uregulowanie monarchii konstytucyjnej było tylko kwestią czasu, bowiem praktycznie już na przełomie XIX i XX wieku nowy wymiar władzy królewskiej był wdrażany w Szwecji.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Monarcha stracił wszystkie uprawnienia związane z podejmowaniem decyzji politycznych czy braniem udziału w pracach rządowych. Stał się symbolicznym podmiotem reprezentującym państwo na poziomie krajowym i zagranicznym. Królowi pozostało jedynie przewodniczenie Komisji Spraw Zagranicznych oraz uczestniczenie podczas ceremonii zmiany rządu.

4.4 Lata 1974–2019

Kwestia monarchii w nowej konstytucji została uregulowana tylko w jednym rozdziale (rozd. 5 RF) oraz w pojedynczych artykułach innych rozdziałów. Najważniejszy zapis znajduje się w pierwszym rozdziale, który zaznacza, że król jest głową państwa (§4 rozdz. 1)²⁵⁶⁹. Rozdział piąty pt. „Szef państwa” (*Statschefen*) konstytucji z 1974 r. jest w całości poświęcony roli szefa państwa, czyli monarsze w Szwecji. Głowa państwa jest informowana na bieżąco przez premiera o sprawach państwa. Kiedy nadejdzie taka potrzeba, rząd zbiera się pod postacią rady (*konselj*) pod przewodnictwem głowy państwa (§1 rozdz.5 RF)²⁵⁷⁰. Głową państwa może być tylko osoba legitymująca się szwedzkim paszportem, która ukończyła 25 lat.

²⁵⁶⁹ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 356.

²⁵⁷⁰ *Ibidem*.

Podczas pełnienia urzędu obowiązuje zasada *incompatibilitas*, tj. szef państwa nie może w tym samym czasie piastować ani stanowisk ministra, ani talmana czy członka Riksdagu. Przed udaniem się za granicę, głowa państwa musi skonsultować się z szefem rządu (§2 rozdz. 5 RF)²⁵⁷¹. Słowo „król” a nie „głowa państwa” pojawia się dopiero przy wzmiance o sytuacji, kiedy to król nie może wywiązać się ze swoich obowiązków w wyniku choroby, wyjazdu poza granice państwa lub z innej przyczyny. Według obowiązującej sukcesji tronu, obowiązki wówczas przechodzą na członka rodziny królewskiej, który jest w stanie pracować tymczasowo jako głowa państwa (§3 rozdz.5 RF)²⁵⁷². *Regeringsformen* reguluje także kwestię wygaśnięcia domu królewskiego. W takiej sytuacji Riksdag powołuje regenta (*riksföreståndare*), który pełni funkcję głowy państwa do odwołania. Parlament także wyznacza zastępcę *riksföreståndare*. Taka sama sytuacja ma miejsce, kiedy król umrze lub w przypadku złożenia przez monarchę rezygnacji, kiedy jego sukcesor nie osiągnął jeszcze wieku 25 lat (§4 rozdz. 5 RF)²⁵⁷³. Jeżeli król (a nie *statschefen*) nie jest w stanie wykonywać przypisanych mu obowiązków nieustannie przez sześć miesięcy lub niedopełnia swoich obowiązków, rząd zgłasza tę sytuację Riksdagowi. Do kompetencji organu ustawodawczego należy zdecydowanie, czy nie należy przyjąć, że król zrezygnował z dalszego pełnienia obowiązków królewskich (§5 rozdz. 5 RF)²⁵⁷⁴. Parlament może wybrać osobę do zajęcia stanowiska tymczasowego regenta na mocy zarządzenia rządu, gdy nikt upoważniony nie może pełnić tej funkcji. Talman, lub w jego nieobecności, wicetalman, na polecenie rządu pełni funkcję tymczasowego regenta, gdy żadna inna upoważniona osoba nie może pełnić tej funkcji (§ 6 rozdz. 5). W dalszej części aktu konstytucyjnego można znaleźć zapis, wskazujący że król nie może być ścigany za swoje czyny (§7 rozdz.5 RF)²⁵⁷⁵. Głowa państwa bierze udział także w kreowaniu nowego rządu. Po zatwierdzeniu przez Riksdag propozycji powołania nowego szefa rządu, premier jak najszybciej powiadamia parlament o powołanych przez siebie ministrach. Zmiana rządu odbywa się na specjalnie do tego przygotowanej komisji przed głową państwa lub na jego wniosek, przed talmanem. Talman jest zawsze wzywany do komisji i wydaje zarządzenie dla premiera w imieniu parlamentu (§ 4 rozdz. 6)²⁵⁷⁶. Głowa państwa przewodniczy także Komisji Spraw Zagranicznych. Komisja składa się z przewodniczącego oraz dziewięciu innych członków Riksdagu, których parlament sam wybiera. Bardziej dokładne informacje na temat

²⁵⁷¹ Ibidem, s. 360 – 361.

²⁵⁷² Ibidem, s. 360.

²⁵⁷³ Ibidem, s. 361.

²⁵⁷⁴ Ibidem, s. 361.

²⁵⁷⁵ Ibidem.

²⁵⁷⁶ *Regeringsform 28.02.1974*[Ändring SFS 2011:109].

składu Komisji znajdują się w Regulaminie Parlamentu. Komisja zbiera się na posiedzenia zwoływane przez rząd. Rząd zwołuje posiedzenia wtedy, gdy co najmniej czterech jej członków zażąda rozpatrzenia danej sprawy. Posiedzeniom komisji przewodniczy głowa państwa lub, w przypadku, kiedy nie może uczestniczyć, premier. Członkowie Komisji i osoby powiązane w inny sposób z Komisją będą przestrzegać zasady ostrożności w przekazywaniu innym informacji, które otrzymali w tym charakterze. Przewodniczący Komisji może zdecydować o bezwarunkowym obowiązku zachowania tajemnicy (§ 7 rozdz. 10)²⁵⁷⁷. W rozdziale 13 „Wojna i zagrożenie wojną” (*Krig och krigsfara*) tylko jeden zapis odnosi się do głowy państwa. Jeżeli państwo znajduje się w stanie wojny, głowa państwa podąża za rządem. W przypadku gdy znajduje się w innym miejscu niż rząd, oznacza to, że nie może pełnić swoich obowiązków przypisanych głowie państwa (§10 rozdz. 13)²⁵⁷⁸.

Konstytucja z 1974 r. przechodziła liczne zmiany, które w przeważającej mierze dotyczyły bardziej kosmetycznych modyfikacji prawnych zapisów niż całkowicie przemieniały znaczenie i rolę monarchy w państwie. W 1976 r. przeniesiono art. 4 rozdz. 1 do art. 5 rozdz. 1, który wspomina, że król jest głową państwa²⁵⁷⁹. W znowelizowanej formie z 1979 r. tylko ten zapis zmieniono w całej konstytucji, tj., że król albo królowa, zgodnie z zasadami SO, zasiadają na tronie Szwecji i są głową państwa. Ponadto dodano, że postanowienia tego RF odnoszą się do króla, jeżeli on pełni głowę państwa lub królowej, jeżeli ona pełni taką funkcję²⁵⁸⁰. W 2010 r. zmieniono tylko interpunkcję tego zapisu i powtórzono go w art. 1 rozdz. 5.²⁵⁸¹ W 2010 r. przeniesiono art. 1 w rozdz. 5 do art. 3 rozdz. 5, a nowy zapis art. 1 rozdz. 5 powtórzył art. 5. rozdz. 1.²⁵⁸² W 1994 r. zmieniono tylko granicę wieku, która uprzywilejuje do objęcia stanowiska głowy państwa, tj. 18 lat (§ 2 rozdz. 5)²⁵⁸³. W 2010 r. w tym artykule usunięto zapis o zgodę na wyjazd zagraniczny, który został przeniesiony do art. 3 rozdz. 5.²⁵⁸⁴ W art. 4 rozdz. 5 w 1994 r. zmieniono tylko granicę wieku na 18 lat,²⁵⁸⁵ a w 2010 r. w tym artykule usunięto wzmianki o wymarciu domu panującego (przeniesiony do artykułu 5 rozdz. 5)²⁵⁸⁶, a zawarto informację o przejęciu obowiązków, jeżeli król lub królowa, pełniący funkcję głowy państwa, nie będą w stanie pełnić swoich obowiązków. Wówczas członek rodziny królewskiej przejmuje

²⁵⁷⁷ Ibidem.

²⁵⁷⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 376.

²⁵⁷⁹ *Regeringsform 28.02.1974*[Ändring SFS 1976:871].

²⁵⁸⁰ *Regeringsform 28.02.1974*[Ändring SFS 1979:932].

²⁵⁸¹ Ibidem.

²⁵⁸² *SFS 2010:1408*.

²⁵⁸³ *Regeringsform 28.02.1974*[Ändring SFS 1994:1469].

²⁵⁸⁴ *SFS 2010:1408*.

²⁵⁸⁵ *Regeringsform 28.02.1974*[Ändring SFS 1994:1469].

²⁵⁸⁶ *SFS 2010:1408*.

obowiązki jako tymczasowa głowa państwa²⁵⁸⁷. Z kolei pierwotny zapis art. 5 rozdz. 5 o bezczynności królewskiej w 2010 r. zawarto w art. 6 rozdz. 5.²⁵⁸⁸ W 2010 r. przeniesiono także zapis o pełnieniu stanowiska tymczasowego regenta z art. 6 rozdz. 5 do art. 7 rozdz. 5. Z kolei zapis z art. 7 rozdz. 5 o nieściganiu głowy państwa został przeniesiony do art. 8 rozdz. 5. W 2010 r. przeniesiono także art. 4 rozdz. 6 o zatwierdzeniu kandydata na premiera przez Riksdag do art. 6 rozdz. 6.²⁵⁸⁹ W 1979 r. zapis o głowie państwa podczas stanu wojny z art. 10 rozdz. 13 stał się art. 11 rozdz. 13.²⁵⁹⁰ W 1988 r. ten przepis zmodyfikowano poprzez doprecyzowanie, że głowa państwa nie może pełnić swoich obowiązków, gdy państwo jest w stanie wojny, a panujący znajduje się na terytorium okupowanym lub w miejscu innym, niż miejsce, gdzie znajduje się rząd²⁵⁹¹.

Zmiany w konstytucji w praktyce polegały na zamianie kolejności artykułów lub doprecyzowaniu zapisów niektórych przypisów. Nie doprowadzono ani do wzmocnienia, ani osłabnięcia władzy politycznej panującego, co oznacza, że potencjał i siła obecnej Korony w dalszym ciągu regulowane są przez pierwotny zapis konstytucji z 1974 r.

Królem, który musiał podporządkować się wytycznym nowej konstytucji był **Karol XVI Gustaw**, siódmy z domu Bernadotte. Wstąpił on na tron 19 listopada 1973 r. jako 27-latek, będąc tym samym najmłodszym wówczas następcą tronu, który przejął władzę²⁵⁹². Ze względu na wiek zaczęły pojawiać się wątpliwości, czy młody człowiek może przyjąć funkcję szefa państwa, która nie związana jest z żadną polityczną odpowiedzialnością. Gazeta „Aftonbladet” zapytała w tej kwestii swoich czytelników, którzy w 60% odpowiedzi wyrazili negatywną odpowiedź. Autorzy artykułów w gazetach „Expressen” i „Dagens Nyheter” jawnie opowiadali się za republiką, uważając, że: „Księżę Karol Gustaw nie jest dostatecznie dojrzały na tak odpowiedzialne stanowisko. Szwedzcy królowie z tradycji zawsze byli dowódcami, mężami stanu lub naukowcami, a on jest nikiem” [tłum. B. Bieniek].²⁵⁹³ W opinii publicznej pojawiły się także głosy, że należałoby zmienić granicę wieku, która uznaje króla za dorosłego i gotowego do przejęcia tronu. Według Aktu o formie rządu, jedynymi warunkami, aby zostać szwedzkim monarchą, to bycie obywatelem Szwecji oraz ukończone 25 lat.²⁵⁹⁴ W Szwecji

²⁵⁸⁷ Ibidem.

²⁵⁸⁸ Ibidem.

²⁵⁸⁹ Ibidem.

²⁵⁹⁰ SFS 1979: 933.

²⁵⁹¹ Regeringsform 28.02.1974[Ändring SFS 1988:1438].

²⁵⁹² Na świecie najmłodszym królem był monarcha Bhutanu, który urodzony w 1955 r., został królem w wieku 17 lat, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 398; A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 281.

²⁵⁹³ ”Kronprins Carl Gustaf är inte tillräckligt mogen för en så ansvarsfull post. Sveriges kungar har av tradition alltid varit fältherrar, statsmän eller vetenskapsmän, han är ingenting”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 402.

²⁵⁹⁴ Ibidem.

domagano się zatem silnych i stanowczych jednostek, których wiek i doświadczenie poświadczyłyby o ich gotowości do przejęcia steru władzy. Pozostaje jednak pytanie, co panujący zrobiłby z tym wielkim bagażem osiągnięć i wiedzy, skoro jako monarcha konstytucyjny w XX-wiecznym państwie nie może z niego skorzystać? Zdaje się, że Szwedzi uświadomili sobie, jak wielki błąd popełnili maksymalnie ograniczając Koronę w jej kompetencjach.

Karol XVI Gustaw w wywiadzie ze Stefanem Mehrem, redaktorem „Månadsjournalen” w 1996 r. stwierdził, że przyjęcie funkcji symbolicznego monarchy po osiągniętych kompromisie w Torekov było dla niego niezręczne, a on sam interpretuje kompromis jako przejaw nieufności wobec instytucji Korony²⁵⁹⁵. Nawet monarcha zdał sobie sprawę z kłopotliwej pozycji, w jakiej znalazł się panujący pozbawiony nawet najbardziej podstawowych czynności politycznych. Choć w konstytucji nie jest zwarte, że król nie może wyrażać opinii na polityczne tematy, to monarcha przybrał postawę niewypowiadania się na drażliwe kwestie²⁵⁹⁶. Król, podobnie jak i cała jego rodzina, zrezygnował nawet z prawa uczestniczenia w wyborach, mimo że jest wpisany na listę wyborców gminy Ekerö, numer 217. Tak samo król nie bierze udziału w referendum²⁵⁹⁷. Świadomie Karol XVI Gustaw stara się odsunąć od siebie wszelką krytykę związaną z jakąkolwiek działalnością polityczną, aby nie zaszkodzić dobremu wizerunkowi monarchii i rodziny panującej. Można zatem wysnuć wniosek, że król sam, poniekąd, biernie pogodził się z losem konstytucyjnego monarchy, i nawet jak posiadał możliwość skorzystania z pozostałych kompetencji, dobrowolnie się ich zrzekł. Z drugiej strony, Karol XVI Gustaw potraktował kompromis z Torekov jako szansę na wykazanie się w innych dziedzinach: „To było demokratyczne porozumienie i oznaczało zmiany dla regenta, które oczywiście rodzina i ja popieraliśmy. Dostrzegłem zachętę do znalezienia nowych obszarów do pracy, takich jak środowisko²⁵⁹⁸. Nawet dziś pracuję przy

²⁵⁹⁵ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 293.

²⁵⁹⁶ Ibidem.

²⁵⁹⁷ Ibidem, s. 294.

²⁵⁹⁸ Sprawy środowiska naturalnego stały się wyznacznikiem panowania Karola XVI Gustawa. Podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Środowiska Człowieka (“Stockholm+50: a healthy planet for the prosperity of all – our responsibility, our opportunity”) odbywającej się w dniach 2 – 3 czerwca 2022 r. król ostrzegł zebranych, że “(...) nie mamy dodatkowych 50 lat, by odwrócić bieg wydarzeń. Według panelu klimatycznego ONZ, czas ucieka. Mamy teraz wiedzę i narzędzia. Nadszedł czas, aby z nich skorzystać” [tłum. B. Bieniek] (“vi har inte ytterligare 50 år på oss att vända på utvecklingen. Enligt FN:s klimatpanel håller tiden på att rinna ut. Nu har vi kunskapen och verktygen. Nu är det tid att använda dem”). Jak się okazało, nawet bycie zaangażowanym w kwestie środowiska może przyczynić się do wywołania krytyki. Podczas wizyty państwowej w Nowej Zelandii w 1989 r., Karol XVI Gustaw skrytykował norweskie polowania na fokę. Zachowanie monarchy potraktowano jako naruszenie zasady neutralności politycznej, jednak zdecydowanie większa krytyka została wycelowana w norweski rząd, wymuszając na grupie rządzącej zmianę polityki polowania. Wśród Szwedów, postawa króla wywołała podziw i dumę z zachowania monarchy, który potrafił stanąć w obronie przyrody, L. Ernemar, J. Strömquist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 39; S. Popova, “Vad är roligast med att vara kung? Carl XVI Gustaf i en

różnych wizytach w przemyśle i obszarach, które moim zdaniem są interesujące dla rozwoju Szwecji (...)” [tłum. B. Bieniek]²⁵⁹⁹.

Mottem obecnego króla jest „För Sverige – i tiden”, czym król chciał podkreślić, że żyje tu i teraz. Nie cofnie się do przeszłości i nie będzie wybiegać w przyszłość, tylko skupi się na współczesnym społeczeństwie i jego problemach²⁶⁰⁰. Według Karola XVI Gustawa: „Monarchia jest symbolem Szwecji i powinna być na tyle ważna i dostosowana do nowoczesnego społeczeństwa, aby było postrzegane w taki sposób, że wykonujemy dobrą robotę” [tłum. B. Bieniek]²⁶⁰¹. Taki progresywny pogląd uwarunkowany jest wzorowaniem się przez obecnego króla na zachowaniu swojego dziadka, który stał się symbolem postępowości: „Podziwiany przez mnie i kochany dziadek stał się symbolem nowoczesnego monarchy. Jestem zdecydowany pójść jego śladami” [tłum. A. Czarnocki]²⁶⁰²; „nauczył mnie patrzeć pozytywnie na życie i ludzi. Nauczył mnie sztuki słuchania innych; nauczył też, że w niektórych sytuacjach łatwiej można sobie poradzić uśmiechem niż wypowiedaniem wielu słów” [tłum. M. Schad]²⁶⁰³. Zanim Karol XVI Gustaw został królem wiosną 1969 r. udzieli wywiadu dla „Vecko Journalen” ze Stefanem Andhe. Przyszły monarcha powiedział, że najważniejszą cechą monarchy jest podążanie za duchem czasu. Książę koronny podkreślił, że to co jest najważniejsze w byciu królem to robić to, co się od niego wymaga²⁶⁰⁴: „To mój obowiązek zasiadać na tronie dopóki lud nie będzie chciał mieć mnie dłużej” [tłum. B. Bieniek]²⁶⁰⁵. Król także podkreślił, że gdyby Szwedzi zażądali republiki z królem jako prezydentem, to podjąłby się tego, bowiem do tego został wychowany. Zmiana monarchii na republikę to tylko zmiana nazwy, według księcia koronnego²⁶⁰⁶. Ta wypowiedź oznacza, że monarcha nie będzie walczył o utrzymanie wielowiekowej tradycji, co z jednej strony, neguje funkcje monarchy jako strażnika historyczno-kulturowego dziedzictwa państwa. Z drugiej strony, Karol XVI Gustaw jest świadomy tego, że nie może odrzucić żądania narodu, i jeśli szwedzki lud domaga się

exklusiv intervju med anledning av att han denna vecka suttit på Sveriges tron i 50 år, [w:] ”Fokus. Sveriges nyhetsmagasin”, 14 – 20 September 2023, s. 20.

²⁵⁹⁹ ”Det var en demokratisk överenskommelse och det blev förändringar för regenten, vilka familjen och jag självklart ställde in oss på. Jag såg ett incitament att hitta nya områden att verka på, som miljöfrågan. Även i dagsläget arbetar jag med olika besök inom industrin, och områden som jag tycker är intressanta för utvecklingen i Sverige (...)”, S. Popova, ”*Vad är roligast ...*”, s. 24.

²⁶⁰⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 394.

²⁶⁰¹ ”Monarkin är en symbol för Sverige och den ska vara så relevant och anpassad till det moderna samhället att man uppfattar att vi gör ett bra jobb”, S. Popova, ”*Vad är roligast ...*”, s. 24.

²⁶⁰² M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 70.

²⁶⁰³ Ibidem.

²⁶⁰⁴ T. Sjöberg, D. Rauscher, T. Meyer, *Den motvillige monarken...*, s. 174.

²⁶⁰⁵ ”Det är min plikt att sitta på tronen tills folket inte vill ha mig där”, T. Sjöberg, D. Rauscher, T. Meyer, *Den motvillige monarken...*, s. 175 .

²⁶⁰⁶ Ibidem.

republikańskiej formy państwa z królem jako prezydentem, panujący musi tak poczynić. Król w XXI wieku zatem podążą za decyzją i wolą narodu, niezależnie od tego czy jest korzystana dla sytuacji Korony, czy przeciwnie. O tym jak ważne jest zaufanie społeczeństwa dla monarchy, wypowiedział się król obchodząc 15 września 2023 r. uroczystość 50-lecia zasiadania na tronie: „Szczególnie istotne jest zaufanie, jakie otrzymałem i nadal otrzymuję od Was, obywateli Szwecji. Wasze wsparcie było dla mnie bezcenne i za to chcę dziś głęboko i gorąco podziękować” [tłum. B. Bieniek]²⁶⁰⁷. Król wyraził się na temat kolejnych lat panowania: „Mam nadzieję, że teraz i w nadchodzących latach będziemy doświadczać zarówno wzlotów, jak i upadków; zarówno w dobrych czasach, jak i w czasach wielkich wyzwań. Szwecja mocno zakorzeniona jest w swojej historii i ze stałym spojrzeniem w jasną i szczęśliwą przyszłość (...)” [tłum. B. Bieniek]²⁶⁰⁸.

Karol XVI Gustaw świadomy jest tego, że jako monarcha nie jest silny politycznie, natomiast jest przygotowany, wraz z całą rodziną królewską, na inne sytuacje, wymagające doświadczonego szefa państwa²⁶⁰⁹. Wizyty państwowe stanowią najważniejszą platformę działania, aby monarcha był widziany i słyszany²⁶¹⁰. Świadczą o tym słowa ministra spraw zagranicznych Carla Bildta, który tak skomentował wizytę królewską do Chorwacji w 2013r.: „Nie powinniśmy nie doceniać tego, że mamy monarchię i króla i królową... To ogromna zaleta i to jest oczywiście dobre kiedy dotyczy to stosunków politycznych, stosunków międzyludzkich i stosunków gospodarczych”²⁶¹¹. Jednak nie we wszystkich przypadkach Karol XVI Gustaw doprowadził do wykreowania pozytywnego wizerunku Korony. W 2004 r. król odwiedził sułtana Brunei Darusalam. Szwedzki monarcha skomentował wizytę, podkreślając, że sułtan Hassanala Bolkiaha Muizzadin Waddaulah nie jest dyktatorem, a prawdziwym przywódcą, który jest blisko związany ze swoim ludem. Karol XVI Gustawa dodatkowo określił Brunei jako, parafrazując „bardziej otwarty kraj niż jakikolwiek inny”²⁶¹². Zachowanie króla skrytykowała Birgitta Ohlsson, członkini szwedzkiej Partii Ludowej. Posłanka wskazała, że

²⁶⁰⁷ „Särskilt viktigt är det förtroende jag har fått och får från er; Sveriges folk. Ert stöd har varit ovärderligt för mig, och för detta vill jag i dag framföra mitt djupa och varma tack”, C. Fältskär, *Kungen hyllad på sin väg genom stan: ”Mycket känslor”*, [w:] ”Expressen”, 17 september 2023, s. 14.

²⁶⁰⁸ ”Det är min förhoppning att nu och under kommande år får i både med -och motgångar; i goda tider såväl som i tider med stora utmaningar. Ett Sverige med fast förankring i sin historia och med en stadig blick mot en ljus och lycklig framtid, ”för Sverige i tiden”, C. Fältskär, *Kungen hyllad...*, s. 14.

²⁶⁰⁹ S. Popova, ”*Vad är roligast ...*”, s. 24.

²⁶¹⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 421.

²⁶¹¹ ”Vi ska inte underskatta det att vi har en monarki och en kung och en drottning ... Det är en väldig fördel och det är klart det är bra när det gäller politiska relationer, när det gäller mänskliga relationer och när det gäller de ekonomiska relationerna”, A. Almqvist, *En kungligt bra idé?*, <https://www.liberaldebatt.se/2014/02/en-kungligt-bra-ide/> (dostęp: 30 czerwca 2024).

²⁶¹² V. Savic, *Kungen får...*

wypowiedź szwedzkiego monarchy była żenująca, a dodatkowo uderzyła w sam status Szwecji, które jest państwem broniącym zasad demokracji i praw człowieka. Ponadto monarcha nie ma prawa wyrażać opinii politycznych. Ten pogląd podzielił lider Moderatów Fredrik Reinfeldt, który skomentował, że zgodnie z tradycją, monarcha nie powinien wypowiadać się na tematy polityczne. Co więcej, panujący udał się do Brunei bez żadnego ministra wyższej rangi, który odpowiedzialny jest z kontrolowanie zachowania szwedzkiego króla²⁶¹³. Rzecznik Partii Zielonych Peter Eirksson wskazał, że wypowiedź Karola XVI Gustawa mogła poważnie zaszkodzić wizerunkowi monarchy jako bezinteresownej instytucji. Ulla Hoffmann, pierwsza wiceprzewodnicząca Partii Lewicy, dołączyła do krytyki wskazując, że państwowy budżet nie powinien zostać wykorzystany na organizowanie podróży do dyktatury²⁶¹⁴. Generalnie ujmując, wypowiedź monarchy spotkała się z szeroką krytyką ze strony szwedzkiej sceny politycznej, zwłaszcza, że Szwecja należała do grona państw krytykujących Brunei za łamanie praw człowieka, czemu zaprzeczył monarcha wychwalając postać sultana²⁶¹⁵. Powyższy skandal skutkowałam zrodzeniem się licznych pogłosek, a jedna z nich zapowiadała abdykację monarchy. Jak się później okazało, przyczyną niefortunnej wypowiedzi był to, że król oparł swoją przemowę na memorandum przygotowanym przez MSZ Szwecji, tylko że część krytykującą rządu sultana znajdowała się w dalszej części dokumentu, do której monarcha nie dotarł bądź świadomie pominął. Minister spraw zagranicznych Laila Freivalds zaleciła monarsze, by następny razem wnikliwiej czytał przekazane teksty. Choć wizyty państwowe stanowią okazję dla panującego do wykazania się zdolnościami dyplomatycznymi podczas promocji państwa za granicą, to jednak jego działania są kontrolowane przez odpowiedniego ministra, który ponosi odpowiedzialność za poczynania monarchy. Arne Norlin określił, że obecnie monarchowie posiadają „polityczny płaszcz” pod postacią ministra lub urzędnika MSZ, który zajmuje się politycznymi kwestiami podczas wizyt państwowych, po to, by król poświęcił się ceremonialnym funkcjom²⁶¹⁶. Zdaje się, że szwedzki monarcha został odarty z jakichkolwiek możliwości podjęcia inicjatywy i wolności w działaniach związanych z państwem. Niemniej jednak, w sytuacjach, kiedy to rząd zawiódł swój naród, monarcha zyskuje możliwość wykazania się swoimi niepolitycznymi kompetencjami. Monarcha, jako bezstronny obserwator, potrafi perfekcyjnie interpretować sytuację w państwie. W 1990 r. król

²⁶¹³ Ibidem.

²⁶¹⁴ Ibidem.

²⁶¹⁵ *Kungen står fast vid Bruneiuttalande: "Blev ett totalt missförstånd"*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kungen-star-fast-vid-bruneiuttalande-det-blev-ett-totalt-missforstand>(dostęp: 20 maja 2024).

²⁶¹⁶ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 295.

stwierdził, że w Szwecji występuje zbyt wysoki poziom płac przy jednoczesnym spadku wydajności pracy. Ta napięta sytuacja ekonomiczna spowodowała, że rok później Socjaldemokracja musiała ustąpić miejsca liberalno-konserwatywnej koalicji Carla Bildta²⁶¹⁷. Druga okazja do wykazania się królewskim autorytetem nadarzyła się w grudniu 2004 r.

Tsunami w Azji Południowo-Wschodniej z 26 grudnia 2004 r. spowodowane trzęsieniem ziemi na Oceanie Indyjskim pozbawiło życia 543 obywateli Szwecji, raniąc 1500 Szwedów. Tragiczne wydarzenie skutkowało poważnymi politycznymi konsekwencjami dla szwedzkiej partii rządzącej. Pierwszy problem dotyczył tego, że szwedzka akcja ratownicza przybyła kilka dni po innych państwach europejskich. Kiedy szwedzcy obywatele, zaraz po tym jak dowiedzieli się o wypadku zadzwonili do MSZ Szwecji nie dostali żadnych informacji na temat tragedii, ponieważ było zbyt mało pracowników w centrali telefonicznej. Samych wyższych urzędników MSZ oskarżono o zaniedbanie powagi wydarzenia, mimo tego, że wszystkie media masowe transmitowały wiadomości na ten temat²⁶¹⁸. Świadczy o tym fakt, że większość polityków nie odwołała swoich weekendowych podróży i planów²⁶¹⁹. Król również krytycznie odniósł się do rządu w gazecie „Dagens Nyheter”: „W niektórych sytuacjach lepiej działać niż nic nie robić” [tłum. B. Bieniek]²⁶²⁰. Monarcha, zgodnie ze swoimi słowami, postanowił „zadziałać” i podczas uroczystości w sztokholmskim ratuszu 10 stycznia, Karol XVI Gustaw wyraził swój osobisty smutek związany z tragedią. Król zwrócił się do swojej

²⁶¹⁷ M. Schad, *Wielkie Dynastie...*, s. 74.

²⁶¹⁸ Karol XVI Gustaw w przypadku katastrofy, która dotknęła państwo, potrafił przerwać swoje obowiązki i zająć się poszkodowanym narodem. 7 kwietnia 2017 r. w wyniku ataku terrorystycznego w Sztokholmie pięć osób zginęło. Król znajdował się wtedy w Brazylii i kiedy dowiedział się o tragicznym wydarzeniu, natychmiast wrócił do Szwecji. Na miejscu monarcha wygłosił przemowę do Szwedów: „My wszyscy jesteśmy wstrząśnięci tym, co się stało. Jednocześnie nadzieją napawa troska, jaką ludzie okazują sobie nawzajem. To pokazuje siłę w naszym społeczeństwie. Wszystkich, którzy chcą pomóc, jest o wiele więcej niż tych, którzy chcą nas skrzywdzić. Ta wiedza dodaje mi otuchy i pewności siebie. (...) Doświadczyliśmy już wcześniej kilku aktów przemocy. Poradziliśmy sobie wtedy i poradzimy sobie teraz. Szwecja jest, była i będzie bezpiecznym i spokojnym krajem [tłum. B. Bieniek] (”Vi är alla omskakade av det som hänt. Det är samtidigt hoppfullt att se den omtanke som människor visar varandra. Det visar på kraften i vårt samhälle. Alla vi som vill hjälpa är många fler än de som vill oss ont. Den vetskapen ger mig tröst och tillförsikt. (...) Vi har upplevt flera våldsdåd tidigare. Vi har klarat det då, och det ska vi göra nu. Sverige är, har länge varit, och ska fortsatt vara ett tryggt och fredligt land”), L. Ernemar, J. Strömqvist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 43.

²⁶¹⁹ Niecały rok później powołano Komisję ds. katastrofy z prezesem Sądu Apelacyjnego Johanem Hirschfeldtem na czele, który w grudniu 2005 r. przedstawił raport końcowy. Raport skrytykował premiera i niektórych ministrów, że nie wywiązali się ze swoich zobowiązań, nie rezygnując z rozrywek (minister spraw zagranicznych Laila Freivalds była wówczas w teatrze), ani z urlopu (premier Göran Persson przebywał w Harpsund, gdzie pozostał, mimo że go powiadomiono o katastrofie). Żadna z wcześniejszych komisji nie była tak krytyczna wobec rządu jak ta związana z tsunami z 2004 r. W ogniu krytyki znalazł się także sekretarz stanu Görana Perssona – Lars Danielsson, który postrzegany był jako prawa ręka premiera i najbliższy doradca. Krytyka spadła na niego, ponieważ skłamał na temat jego reakcji na katastroficzne wydarzenie. Pierwotnie powiedział, że spotkał się z sekretarzem gabinetu MSZ Hansem Dahlgrenem, co Dahlgren zanegował. Do tego nie wiadomo, kiedy i czy w ogóle rozmawiał z premierem, S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 243 – 244.

²⁶²⁰ „I vissa lägen är det bättre att agera än att inte göra nåt alls”, M. Silberstein, *Analys: Regeringen handfallen efter tsunamin*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/analys-hart-politiskt-efterspel-till-tsunamin> (dostęp: 28 kwietnia 2024).

generacji, która boryka się z wyrażaniem uczuć i zachęcił ich, by nie wstydzić się okazania „słabości i ciepła”. Moment wypowiedzi spotęgował fakt odwołania się przez Karola XVI Gustawa do swojej osobistej tragedii, kiedy to musiał dorastać bez ojca²⁶²¹: „A co, jeśli, tak jak król w bajkach, mógłbym wszystko naprawić i zakończyć historię słowami «potem żyli długo i szczęśliwie»? Ale ja, podobnie jak wy, jestem tylko człowiekiem pogrążonym w żalobie, poszukującym bliźnim” [tłum. B. Bieniek]²⁶²². Król okazał się być uosobieniem płaczącej Szwecji²⁶²³, w przeciwieństwie do bezradnego rządu z Göranem Perssonem (1996 – 2006) na czele. Niewłaściwe zajęcie się tragedią z 2004 r. doprowadziło do porażki wyborczej Szwedzkiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej w 2006 r. i zwycięstwa Sojuszu (*Alliansen*), składającego się z Moderatów, partii Centrum, Liberalów (dawna Partia Ludowa) oraz Chrześcijańskich Demokratów²⁶²⁴.

Za panowania Karola XVI Gustawa miały miejsce dwie ważniejsze decyzje regulujące szwedzką monarchię. Pięć miesięcy po przyjściu na świat córki Karola XVI Gustawa, księżniczki Wiktorii, 14 lipca 1977 r., trójpartyjny rząd zebrał się z propozycją żeńskiego dziedziczenia tronu. Stronnictwo zatwardziały republikańców w Riksdagu stanowczo się nie zgadzało na jakąkolwiek zmianę, która służyłaby modernizacji monarchii i wyrażało pogląd, że skoro para królewska nie może spłodzić męskiego potomka, to rodzina panująca musi wygasnąć w naturalny sposób. Była to pewnego rodzaju próba przeforsowania argumentu szybszego wprowadzenia republiki w Szwecji. Z drugiej strony, były stronnictwa, które dążyły do równouprawnienia kobiet, w tym także w kwestii dziedziczenia tronu. Dwa lata później, 13 maja 1979 r. urodził się Karol Filip Edmund Bertil²⁶²⁵. Doszło wtedy do głosowania, w którym socjaldemokraci i lewicowa partia wstrzymały swoje głosy, o dziwo, bowiem mogli głosować

²⁶²¹ Ojciec Karola XVI Gustawa – książę koronny Gustaw Adolf – zginął w katastrofie lotniczej na lotnisku Kastrup w 1947 r. w drodze powrotnej z Holandii. Karol Gustaw miał wówczas niespełna dziewięć miesięcy.

²⁶²² ”Tänk om jag, som kungen i sagorna, kunde ställa allt till rätta och sluta berättelsen med att 'sedan levde de lyckliga i alla sina dagar'. Men jag är, precis som ni, bara en sörjande, sökande medmänniska”, A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 295.

²⁶²³ To nie pierwszy przypadek, kiedy monarcha zjednał się ze społeczeństwem. W nocy z 27 na 28 września 1994 r. miała miejsce katastrofa promu „Estonia” płynącego z Tallina do Sztokholmu, w wyniku której 852 osób zginęło, z czego 552 było Szwedami. Katastrofa morska zaliczana jest do jednych z największych, jakie wydarzyły się na nordyckich wodach. Dzień po wydarzeniu, monarcha wysłał telegram do prezydenta Estonii z kondolencjami. Z inicjatywy m.in. króla, zorganizowano nabożeństwo żałobne w Sztokholmie wieczorem 28 września. Monarcha wraz z królową wzięli udział w ceremoniach upamiętniających katastrofę zarówno w 2004, jak i 2014 roku. Panujący w 2014 r. wygłosił przejmującą przemowę, w której wyraził żal całego szwedzkiego narodu: „Czuję wielką pokorę przed wszystkimi nazwiskami wyrytymi na pomniku tutaj w Djurgården. A podsumowujący tekst na pomniku wyraża to, co wszyscy dziś czujemy: «Ich imion i losu nigdy nie zapomnimy»” [tłum. B. Bieniek] (“Jag känner stor ödmjukhet inför alla namn som finns inristade i monumnetet här på Djurgården. Och den sammanfattande texten på monumnetet uttrycker det vi alla känner idag; 'Deras namn och öde vill vi aldrig glömma'”), L. Ernemar, J. Strömquist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 40.

²⁶²⁴ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 295.

²⁶²⁵ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 425.

przeciwko zmianie w prawie dziedziczenia²⁶²⁶. Głosowanie jednak wypadło pomyślnie, i Wiktorja po swoim ojca zostanie ósmą monarchinią z rodu Benradotte oraz 70. po Eriku Segersällu z 970 r.²⁶²⁷ W związku z uprawnieniem kobiet do dziedziczenia tronu, należało dokonać nowelizacji RF. 1 stycznia 1980 r. weszły w życie nowe poprawki do Aktu o formie rządu. W rozdziale pierwszym doprecyzowano, że głową państwa jest król albo królowa, którzy obejmują swój urząd zgodnie z kolejnością sukcesji tronu Szwecji (§5 rozdz.1 RF)²⁶²⁸. Następnie w rozdziale piątym uzgodniono, że szefem państwa może być szwedzki obywatel, który ukończył 18 lat (§2 rozdz.5 RF)²⁶²⁹. W 2000 roku także dokonano drobnych zmian. W rozdziale piątym uwzględniono, że jeżeli trzeba znaleźć zastępcę króla, Riksdag wyznacza talmana lub jego zastępcę do pełnienia funkcji tymczasowego regenta (§6 rozdz.5 RF)²⁶³⁰, a sam regent nie może być ścigany za swoje czyny (§7 rozdz.5 RF)²⁶³¹.

Drugie wydarzenie miało miejsce 7 października 2019 r., kiedy to monarcha podjął decyzję, że królewskie wnuki: książę Alexander, książę Gabriel (synowie księcia Filipa), księżniczka Leonore, książę Nicolas, księżniczka Adrienne (dzieci księżniczki Magdaleny) nie należą dłużej do domu królewskiego oraz nie posiadają statusu Królewskich Wysokości. Zachowali jedynie tytuły książąt i księżniczek i nadal należą do rodziny królewskiej. Decyzja została potraktowana jako radykalna, ale z drugiej strony „uwolniła” dzieci od obowiązku wypełniania oficjalnych obowiązków²⁶³². Królewskie postanowienie jest także przejawem dostosowywania się do oczekiwań wobec monarchii, którą nadal postrzega się jako skostniałą i niedostosowaną do współczesności. Podjęcie decyzji modernizującej dom panujący przedstawia instytucję Korony jako gotową do zmian.

Obecnie szwedzki monarcha jest jednym z najsłabszych panujących w całej Europie. Monarcha pełni wyłącznie funkcje reprezentacyjne, a nawet i te mogą stać się zarzewiem konfliktu z obozem rządzącym. Jednym z najważniejszych zadania obecnego panującego jest staranie się, aby monarchii nie obalono. Jak wskazuje Artur Ławniczak, jedyne, co monarcha może zrobić, aby utrzymać władzę królewską w Szwecji, to akceptowanie postanowień organów politycznych²⁶³³. Taką postawę przyjęła księżniczka koronna Wiktorja, która

²⁶²⁶ Ibidem, s. 427.

²⁶²⁷ Ibidem, s. 449.

²⁶²⁸ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 386.

²⁶²⁹ Ibidem, s. 404.

²⁶³⁰ Ibidem, s. 420.

²⁶³¹ Ibidem.

²⁶³² Decyzja monarchy wynikała z trendu jaki obecnie panuje na europejskich dworach, tj. pozbawienie części członków rodziny królewskiej tytułów, które nadają więcej przywilejów, jak np. możliwość dostawiania apanaży. W 2022 r., była królowa duńska Małgorzata II pozbawiła czwórkę wnucząt tytułów książęcych, L. Ernemar, J. Strömqvist, *Kung Carl XVI Gustaf...*, s. 15.

²⁶³³ A. Ławniczak, *Monarchiczne...*, s. 118.

postrzega instytucję monarchy jako niezbędny element systemu politycznego, którego siła zauważalna jest podczas wydarzeń kryzysowych: „Uważam, że monarchia będzie istnieć jeszcze długo, ponieważ niepolityczna głowa państwa uzupełnia system polityczny. Jest to szczególnie widoczne w przypadku poważnych kryzysów, takich jak pożar dyskoteki w Göteborgu²⁶³⁴ lub tsunami w Azji Południowo-Wschodniej, kiedy moja rodzina miała silny kontakt ze Szwedami. Monarchia przetrwa, jeśli da się ją dostosować i ukształtować do wymagań czasów” [tłum. B. Bieniek]²⁶³⁵.

Obecną relację między Karolem XVI Gustawem a rządem określają poniższe punkty:

- 1) **Jak wygląda relacja króla z władzą wykonawczą?** Relacja między rządem a monarchą jest wyłącznie reprezentacyjna. Monarcha informowany jest o sprawach państwowych przez premiera oraz konsultuje się z szefem rządu zanim uda się za granicę, a także bierze udział w zmianie rządu.
- 2) **Który podmiot dominuje?** Obecnie dominuje rząd, a monarcha pełni funkcje ceremonialne.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabienia lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Niekorzystnie na wizerunek monarchii wpływają gafy dyplomatyczne króla, ale z drugiej strony w dobie kryzysu, kiedy to rząd nie jest w stanie utożsamić się z cierpiącym narodem, monarcha stanowi uosobienie całego szwedzkiego ludu.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Dalsze zmiany w regulacji prawnej władzy królewskiej nie były motywowane konkretnymi wydarzeniami. Tylko jeden zapis, o włączeniu kognatycznego modelu dziedziczenia władzy 1 stycznia 1980 r., był efektem narodzin przyszłej monarchini Szwecji.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Najważniejszymi zmianami było uwzględnienie kobiet w dziedziczeniu prawa do tronu, pozbawienie kilkorga wnucząt tytułów królewskich oraz zmiana granicy wieku przejścia władzy królewskiej z 25 na 18 lat. Pozostałe modyfikacje dotyczyły jedynie zmiany kolejności przepisów.

²⁶³⁴ W nocy z 29 na 30 października 1998 r. wybuchł pożar w klubie nocnym w Göteborgu, w wyniku którego śmierć poniosło 63 ludzi w wieku od dwunastu do dwudziestu lat.

²⁶³⁵ ”Jag tror att monarkin kommer att finnas länge än därför att en opolitisk statschef kompletterar det politiska systemet. Det märks inte minst vid allvarliga kriser som i diskoteksbranden i Göteborg eller tsunami i Sydostasien, då min familj fick stark kontakt med svenska folket. Monarkin överlever om den kan anpassas och formas efter tidens krav”, H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 448.

5. Monarcha a władza sądownicza

5.1 Lata 1809–1914

Szwedzki system sądownictwa liczy sobie setki lat, a jego głównym zadaniem było odciążenie króla od zakresu obowiązków²⁶³⁶. Pierwotnie sprawiedliwość w Szwecji kojarzona była z regularnie odbywającymi się thingami, czyli spotkaniami ludu, podczas których omawiano kwestie związane z państwem, wojną i pokojem oraz koronacją²⁶³⁷. Szwedzki system prawny ukształtował się w XIII wieku pod postacią tzw. *landskapslagar*, czyli osobnych praw dla każdej z prowincji, które stanowiły połączenie odwiecznej szwedzkiej tradycji wymiaru sprawiedliwości z kontynentalnymi wpływami²⁶³⁸. Dopiero w połowie XIV wieku ustawodawstwo ujednociono w skali krajowej. Magnus Eriksson w 1350 r. scalił całą organizację sądową na obszarach wiejskich, stanowiące wówczas większość Królestwa²⁶³⁹. Z licznych księstw na terytorium Szwecji wydzielono dystrykty jurysdykcyjne (*härad*)²⁶⁴⁰, będące podstawą szwedzkiej platformy sądowniczej. W danym dystrykcie funkcjonował sąd pierwszej instancji oraz drugiej, przy czym sądem drugiej instancji był sąd okręgowy stanowiący połączenie sądu i organu politycznego. To jednak monarcha był główną instancją, do którego zwracano się, aby odwołać wyroki sądów²⁶⁴¹. Strukturę sądownictwa w średniowieczu tworzyły królewski sąd i sądy specjalne²⁶⁴². Królewski sąd (*kungens domsrätt*) wywodził się z antycznego prawa monarchy do rozpatrywania i zmieniania wyroków. Według średniowiecznego prawa Svealandu (*Svealagarna*), cała władza sądownicza spoczywała w rękach władcy uznawanego za najwyższy organ sądowniczy. Monarcha mógł zajmować się wymiarem sprawiedliwości osobiście lub z pomocą członków Rady Państwa²⁶⁴³. W miastach, jako pierwszą instancję, powołano na wzór niemiecki sąd miejski (*rådhusrätt*), składający się z burmistrza i radnych, wybieranych przez mieszczan, a także królewskiego komornika (*kunglig fogde*). Ponadto istniał sąd kościelny (*kyrkorätt*), sąd rejonowy (*häradsrätt*) oraz inne organy z sądowniczymi uprawnieniami²⁶⁴⁴. Ważnym stanowiskiem

²⁶³⁶Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 171.

²⁶³⁷O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 136 – 137.

²⁶³⁸Ibidem.

²⁶³⁹Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 171.

²⁶⁴⁰B. Przywora, A. Wróbel, *Wybrane zagadnienia wymiaru sprawiedliwości i statusu sędziów w Szwecji*, Warszawa 2022, s. 6 – 7.

²⁶⁴¹Średniowieczną strukturę sądu tworzyła świecka część szwedzkiego społeczeństwa, ibidem.

²⁶⁴²Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 171.

²⁶⁴³*Konungens domsrätt*,

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/konungens-domsr%C3%A4tt>(dostęp: 25 maja 2024).

²⁶⁴⁴O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 137.

związanym z wymiarem sprawiedliwości był *lagman*, pełniący funkcję sędziego w całej prowincji (*landskap*), którego wraz z gubernatorem hrabstwa (*häradshövding*) wybierano ze społeczeństwa. Z czasem to król zaczął podejmować decyzję w kwestii wyboru reprezentantów prawa. Siła oddziaływania władzy królewskiej na wymiar sprawiedliwości wzrosła zwłaszcza w XVII wieku. Wtedy właśnie powstał nowy sędziowski organ²⁶⁴⁵.

Gustawowi II Adolfowi udało utworzyć się Sąd Apelacyjny (*Svea hovrätt*) w 1614 r. w Sztokholmie, w celu odciążenia króla od prac na rzecz państwa. Kolejne *hovrätter* powstawały w Turku (Åbo) w 1623 r., w Dorpacie w 1630 r. i Jönköping w 1634 r.²⁶⁴⁶ Sądy apelacyjne zyskały funkcję kontrolną w stosunku do sądów niższej instancji, co sprawiło, że praktyka sędziowska stała się bardziej ujednolicona²⁶⁴⁷. Sądy Apelacyjne stały się pierwszą instancją, a monarcha drugą, zachowując jednak prawo do rewizji wyroków Sądu Apelacyjnego. W tym samym czasie pojawił się obowiązek by sędziowie byli przeszkoleni pod względem prawa²⁶⁴⁸. Pod koniec XVII wieku ustanowiono komisję prawa (*lagkommission*), której owocem prac było wydanie w 1734 r.²⁶⁴⁹ kodeksu odnoszącego się do wszystkich norm prawnych oraz zwyczajów i odgrywającego istotne znaczenie dla całego systemu prawnego Szwecji, który składał się przeważnie z aktów ustawodawczych lub parlamentarnych zawartych we wspomnianym kodeksie²⁶⁵⁰. Ponadto podzielono prawo na czołowe sekcje, zwane *balkar*, a kwestie wymiaru sprawiedliwości zaczęły być dodatkowo regulowane przez prawa fundamentalne jak *regeringsform*²⁶⁵¹.

W 1789 r. powstał z inicjatywy Gustawa III Najwyższy Sąd Królewski (*Konungens högsta domstol*), który powoli zaczął zbliżać do niezależnego wymiaru sądownictwa²⁶⁵². Wynikało to z tego, że król miał skłonność do zagrożenia poczuciu bezpieczeństwa obywateli poprzez podejmowane decyzje, więc by temu zapobiec postanowiono, że wymiar sprawiedliwości nie powinien znajdować się pod wpływem monarchy²⁶⁵³. Na mocy Aktu

²⁶⁴⁵ Ibidem.

²⁶⁴⁶ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 171.

²⁶⁴⁷ Modele organizacji sądów Szwecja przejęła od Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, które przyczyniło się do rozwoju prawa w protestanckiej części Europy w XVI wieku, O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 137; H. Pihlajamäki, "At synd och laster icke skall blifwa ostraffade": *straffrättsligt appellationsförbud i svensk rättshistor* [w:] "Norden, rätten, historia – Festskrift till Lars Björne", ed. J. Kekkonen, P. Letto-Vanamo, P. Paasto, H. Pihlajamäki, Saarijärvi 2004, s. 271.

²⁶⁴⁸ B. Przywora, A. Wróbel, *Wybrane zagadnienia...*, s. 7.

²⁶⁴⁹ W XVIII wieku powstał pierwszy sąd administracyjny zwany *Kommerskollegiet*, ibidem.

²⁶⁵⁰ W kodeksie uchwalono m.in. wspólne prawo obowiązujące na wsiach i w miastach, B. M. Ortwein II, *The Swedish legal system...*, s. 411; O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 137.

²⁶⁵¹ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 137.

²⁶⁵² Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 171.

²⁶⁵³ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 172.

z 1809 r., sądownictwo pozostało w rękach nieusuwalnych i niezawisłych sędziów²⁶⁵⁴. Wprowadzono także zasadę niezawisłości sędziego, który w Sądzie Najwyższym do 1909 r. wydawał wyroki w imieniu jego Królewskiej Mości, głównie przy pomocy pieczęci zgodnie z art. 23 RF (monarchowie powstrzymywali się od podpisywania aktów sądowniczych), a panujący osobiście brał udział w decyzjach Sądu Najwyższego²⁶⁵⁵, jednak po 1809 r. monarcha wykorzystał ten przywilej tylko raz²⁶⁵⁶. W 1971 roku ta sekcja została uchylona (§24 RF)²⁶⁵⁷. Sąd Najwyższego wraz z premierem i rządem byli podmiotami doradczymi monarchy. W związku z tym, mogli prowadzić konsultacje z panującym w ramach kwestii prawodawczych, jak prawa cywilne, karne, administracyjne i kościelne. Sąd Najwyższy był jednak przeciążony ilością prac. Nie dość, że pełnił funkcje doradcze, to musiał jeszcze zajmować się wymierzaniem sprawiedliwości²⁶⁵⁸.

Generalnie ujmując, konstytucja z 1809 r. nie nadała sądom żadnej kompetencji oddziaływania na inne organy państwowe ani tym bardziej prawa do kontroli ustawodawstwa²⁶⁵⁹, bowiem według konstytucji, król był odpowiedzialny za porządek w państwie²⁶⁶⁰, a sądy odpowiadały przed Koroną (§47 RF)²⁶⁶¹. Choć rola monarchy w procesie sądowniczym była istotna, to w RF z 1809 r. poświęcono tej kwestii tylko jeden paragraf²⁶⁶², który dodatkowo dzielony był z zapisem o wolności religijnej i prawem każdego człowieka do sądu. Akt o formie rządu z 1809 r. określał monarchę jako strażnika dobra i prawdy. Miał on za zadanie zapobiegać i zakazywać czynieniu krzywd oraz zwalczać niesprawiedliwość i fałsz. Powinien przeciwstawić się deprawacji życia, honoru, wolności osobistej i dobrobytu oraz nie pozwolić na pozbawienie własności ruchomej lub nieruchomej bez uprzedniego przeszukania i osądzenia zgodnie z prawem. To samo tyczyło się zakłócania miru domowego, jak i wygnania osoby z jednego miejsca do drugiego. *Regeringsformen* ustanowił także ochronę wyznania religii, pod warunkiem, że nie będzie zakłócać spokoju społecznego i nie przyczyni się do publicznego zgorszenia (§16 RF)²⁶⁶³. Nadal jednak luteranizm był jedyną publicznie uznaną

²⁶⁵⁴ M. Grzybowski, *Szwecja...*, s. 192.

²⁶⁵⁵ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 172.

²⁶⁵⁶ O. Petersson, *Svensk politik...*, s. 138.

²⁶⁵⁷ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 214.

²⁶⁵⁸ B. Przywora, A. Wróbel, *Pozycja ustrojowa Rady Legislacyjnej (Lagrådet) w Królestwie Szwecji – uwagi wstępne*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, Nr 4 (68)/2022, s. 115 – 116.

²⁶⁵⁹ T. Larsson, *Konflikten som försvann...*, s. 325.

²⁶⁶⁰ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 241.

²⁶⁶¹ Ibidem, s. 241 – 242.

²⁶⁶² *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 207.

²⁶⁶³ Ibidem, s. 206 – 207.

religią, natomiast na poziomie jednostki każdy mógł kierować się własnym systemem wartości²⁶⁶⁴.

Sprawami jurysdykcyjnymi miał zajmować się Najwyższy Sąd Królewski (§17 RF)²⁶⁶⁵. Sędziowie nie mogli zostać usunięci bez odpowiedniego procesu jak i końcowego wyroku (§ 36 RF)²⁶⁶⁶. W tej kwestii Riksdag powoływał komisję parlamentarną, która badała członków sądu, czy nie popełnili błędów lub przestępstwa. Jeżeli, w wyniku głosowania, postanowiono o wykluczeniu członków SN, wówczas byli oni usuwani ze swoich stanowisk przez króla na podstawie sprawozdania złożonego przez Riksdag (§103, §64 RF)²⁶⁶⁷. Sąd Najwyższy odpowiedzialny był za przyjmowanie i rozstrzyganie wszystkich wniosków o uchylenie przez monarchę wyroku, który posiadał moc prawną, lub przywrócenie utraconego terminu prawnego (§18 RF). Poniekąd tę funkcję Sąd Najwyższy dzielił z sądem rządowym (*regeringsrätten*). W 1909 r. w RF podkreślono, że sąd rządowy posiadał prawo w kwestiach, które mogą zostać przypisane do jego obowiązków, rozpatrywania i rozstrzygania wszystkich wniosków, aby król mógł uchylić orzeczenia z mocą prawną i przywrócić termin prawnym, tym którym wygasł. W odniesieniu do pozostałych wniosków, rozstrzygał Sąd Najwyższy (§18 RF)²⁶⁶⁸. Wyroki sądowe miały być wydawane zgodnie z wytycznymi zawartymi w ustawach i statutach (§47 RF)²⁶⁶⁹. Prośby przedstawienia właściwej interpretacji znaczenia ustawy wysyłane przez sądy i urzędników kierowane były do króla w sprawach należących do czynności sędziego, upoważniały SN do nieobligatoryjnego przekazania wyjaśnienia. W 1909 r. zmieniono osobę odpowiedzialną za udzielenie odpowiedzi na prośby – to Sąd Najwyższy był zobowiązany do udzielania wyjaśnień dotyczących znaczenia prawa w kwestiach znajdujących się w jurysdykcji sędziów (§19 RF)²⁶⁷⁰.

W imieniu króla, dwunastu kompetentnych oraz uczciwych mężczyzn wypróżniających się doświadczeniem i wnikliwością było mianowanych przez Koronę do wymierzania sprawiedliwości w ramach Najwyższego Sądu Królewskiego. W latach 1844–1845 r. liczba sędziów zmniejszyła się do dwóch²⁶⁷¹, a z kolei w latach 1859–1860 zwiększyła do 12 mężczyzn, którzy jako radcy sprawiedliwości wymierzali sprawiedliwość. Jeżeli ich liczba miałyby być większa niż 12, wówczas Riksdag i król podejmowali decyzję o charakterze ich

²⁶⁶⁴ A. Jarlert, *Political Reform in Sweden...*, s. 229.

²⁶⁶⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 207.

²⁶⁶⁶ *Ibidem*, s. 230.

²⁶⁶⁷ *Ibidem*, s. 309.

²⁶⁶⁸ *Ibidem*, s. 209.

²⁶⁶⁹ *Ibidem*, s. 241.

²⁶⁷⁰ *Ibidem*, s. 210.

²⁶⁷¹ *Ibidem*, s. 207.

pracy w wyznaczonych oddziałach obszaru sądownictwa²⁶⁷². W wyniku Statutu Królewskiej (*kungliga stadgan*) 23 października 1860 r., SN podzielono na dwie izby składające się z 16 sędziów. 26 marca 1897 r. w wyniku ustawy zwiększono tę liczbę do 18 sędziów, którym zdarzało się niekiedy pracować nawet w trzech izbach. Art. 17 RF wspomina, że część członków powinna być jednocześnie członkami parlamentu, a część nie, co zostało w latach 1844–1845 usunięte przez Riksdag, ponieważ stało w opozycji do art. 28 RF, który głosił, że monarcha nie powinien uwzględniać urodzenia przy nominacji²⁶⁷³. W 1897 r. ponownie zmieniono liczbę członków sądu, których król wyznaczał od 12 do 21 o kompetencjach prawniczych, spełniających założenia statutów, którzy wykazą się doświadczeniem, cnotą i uczciwością. Zostali oni nazwani sędziami²⁶⁷⁴. Po raz pierwszy zatem uwzględniono warunek bycia wyedukowanym, aby pełnić określoną funkcję w systemie prawnym. Wspominając o wykwalifikowanej kadrze sądowniczej, nie można zapomnieć o stanowisku parlamentarnego ombudsmana, czyli Rzecznik Sprawiedliwości (*Justitieombudsman*, JO), który jako organ konstytucyjny, jest wybierany przez parlament, o czym wspomniano już w RF z 1809 r.²⁶⁷⁵ Według *regeringsformen* z XIX wieku, na ombudsmana król mógł wybrać prawnika. On, jako Najwyższy Królewski Rzecznik Praw Obywatelskich, brał na siebie odpowiedzialność za osobiste doprowadzenie, bądź w wyniku pośrednictwa podległych mu organów podatkowych, do sądu sprawy królewskiej, odnoszącej się do publicznego bezpieczeństwa, praw Korony, oraz w imieniu monarchy nadzorował wymierzanie sprawiedliwości oraz w takim wymiarze zgłaszał nieprawidłowości ze strony urzędników (§27 RF)²⁶⁷⁶.

Sąd Najwyższy powiązany był także z sądami wojennymi. W czasie pokoju, sprawy wniesione z sądów wojennych do króla, w celu rozpatrzenia ich przez panującego, były przekazywane do rozpatrzenia i rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy. Dwóch wojskowych członków Rady Państwa, wytypowanych przez monarchę, było powołanych, aby rozstrzygać tego typu kwestie w Sądzie Najwyższym oraz głosować nad nimi. Liczba sędziów nie mogła wynosić więcej niż ośmiu (§20 RF)²⁶⁷⁷. W 1815 r. zmieniono zapis w związku z nominowanymi przez króla osobami. Miały to być dwie osoby z najwyższymi stopniami wojskowymi z takimi

²⁶⁷² Ibidem.

²⁶⁷³ Ibidem, s. 217.

²⁶⁷⁴ Ibidem, s. 208.

²⁶⁷⁵ *Organy ochrony prawnej w wybranych krajach Unii Europejskiej*, opracowania tematyczne, OT-598, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, Kancelaria Senatu, Marzec 2011, s. 8.

²⁶⁷⁶ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 216.

²⁶⁷⁷ Ibidem, s. 211.

samymi obowiązkami, co sędziowie oraz bez specjalnie przypisanych im uprawnień (§20 RF)²⁶⁷⁸.

Monarcha był także zależny w pewnym stopniu od opinii Sądu Najwyższego w stosunku do królewskich uprawnień sądowniczych. Koronowana głowa państwa wyposażona została w prawo łaski w sprawach karnych oraz mogła złagodzić wyroki dożywocia, przywrócić utracony honor, a także mienie utracone na rzecz Korony. Jednakże, wprawdzie takie wnioski musiały być skonsultowane z Sądem Najwyższym, a następnie monarcha podejmował decyzje w Radzie Stanu (§25 RF)²⁶⁷⁹. W 1909 r. art. 25 został uzupełniony o art. 26, który doprecyzował poprzedni zapis. Król zanim ułaskawił, przywrócił utracony honor lub mienie skonfiskowane na rzecz Korony, najpierw musiał wysłuchać sądu rządowego w sprawach należących do rozpatrzenia przez monarchę, a w pozostałych sprawach Sądu Najwyższego. Dopiero po odbytych konsultacjach panujący mógł podjąć decyzję w rządzie. W 1945 r. dodano kolejny podmiot, który monarcha musiał wysłuchać przed podjęciem finalnej decyzji. Król najpierw wysłuchiwał sądu rządowego w sprawach należących do rozpatrzenia przez monarchę albo Sądu Apelacyjnego, a w pozostałych sprawach Sądu Najwyższego i następnie podejmował decyzję w rządzie (§25 RF)²⁶⁸⁰. W 1909 r. dodano do RF zapis o prawie króla do rozpatrywania i rozstrzygania odwołania w ministerstwach państwowych w takim zakresie, w jakim to zostało określone przez monarchę i parlament. Wnoszone ono były przez siedem osób, nazywanych doradcami rządu, tworzących królewski sąd rządowy (§17 RF)²⁶⁸¹. *Regeringsrätten* w 1909 r. stał się niezależnym Naczelnym Sądem Administracyjnym (NSA), który przejął kompetencję przyjmowania skarg kierowanych uprzednio i rozpatrywanych przez egzekutywę²⁶⁸². Ustanowienie NSA próbowano postrzegać jako realizację zasady podziału władzy, gdzie sąd nadzoruje poczynania rządu. Prawdziwą przyczyną powołania Naczelnego Sądu Administracyjnego była próba odciążenia rządu od rozpatrywania i rozstrzygania licznych skarg, żeby egzekutywa mogła spokojnie zająć się politycznymi kwestiami, zadaniami ogólnej natury politycznej oraz opracowaniem nowego ustawodawstwa²⁶⁸³. A zatem, NSA nie był instytucją kontrolującą rząd, tylko jego substytutem, „głową bez ciała”, jak to ujął Barry Holmström.

²⁶⁷⁸ Ibidem.

²⁶⁷⁹ Ibidem, s. 215.

²⁶⁸⁰ Ibidem, s. 216.

²⁶⁸¹ Ibidem, s. 208.

²⁶⁸² O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 7.

²⁶⁸³ B. Holmström, *Demokrati och juridisk kontroll* [w:] ”Maktodelning”, ed. E. Amnå, Demokratiutredningens forskarvolym I, SOU 1999:76, Stockholm 1999, Statens Offentliga utredningar, s. 129.

Zgodnie z konstytucją z 1809 r., władza sądownicza nie była postrzegana jako instytucja kontrolująca pozostałe gałęzie podziału władzy. Jedyne co miała wspólnego z teorią Monteskiusza, to jej „względna” autonomiczność oraz brak jakichkolwiek praw politycznych²⁶⁸⁴. Wspomniana „względność” wynikała z postrzegania władzy sądowniczej nie jako osobnej gałęzi władzy, lecz jako części egzekutywy. Szczególnie świadczy o tym reforma przeprowadzona za króla Oskara, która doprowadziła do wyłonienia departamentów, gdzie na czele jednego z nich stał minister sprawiedliwości odpowiedzialny za sądownictwo²⁶⁸⁵. Ponadto pozycja sądów była dość słaba. Jednak z czasem, jak trafnie zauważył Barry Holström, gałąź administracyjna i sądownicza powoli wyodrębniały się jako wyspecjalizowane instytucje, wywodzące się z tego samego źródła – monarchy²⁶⁸⁶. Z drugiej strony, szwedzki wymiar sprawiedliwości starał się spełnić wymagania ówczesnego sądu. XIX – wieczna konstytucja wyrażała poszanowanie wobec starych praw i przywilejów Szwedów oraz uzupełniała je o nowe przepisy, jak wolność sumienia, słowa i druku oraz ochronę bezpieczeństwa osób i mienia²⁶⁸⁷. Rok później, w 1810 r., weszło w życie zarządzenie wprowadzające zniesienie cenzury państwowej i kościelnej względem druku²⁶⁸⁸. RF wprowadził także stanowisko ombudsmána, który nadzorował przestrzeganie prawa i statutów przez sądy i urzędy cywilne²⁶⁸⁹. W ramach systemu karnego, doprowadzono do humanizacji przepisów karnych. W 1864 r. zrealizowano do końca królewską reformę Oskara i zniesiono ostatecznie takie kary jak m.in. ścięcie prawej ręki, spalenie na stosie, biczowanie i chłosta. Zniesiono także karę śmierci za drobną kradzież, świętokradztwo i składanie fałszywych oskarżeń. Kara śmierci została zachowana jedynie za morderstwo. Zniesiono także krajową kontrolę paszportową i granice Szwecji zostały otwarte, aż do wybuchu I wojny światowej. Zakazano także stosowania przemocy przez właścicieli parobków i pokojówki, tzw. *husaga*²⁶⁹⁰.

XX wieku to początek debaty na temat powołania nowego doradczego organu dla panującego, parlamentu i rządu, który także zajmowałby się opiniowaniem aktów prawnych. Taką kompetencję powierzono Radzie Legislacyjnej Króla/Radzie Prawnej (*Konungens*

²⁶⁸⁴ R. Malmgren, G. Petren, H., G.F. Sundberg, *Sveriges grundlager (The Fundamental Laws of Sweden)*, 8:e upplagan utgiven, Stockholm 1965, s. 25; N. Stjernquist, *Judicial Review and the Rule of Law: Comparing the United States and Sweden*, [w:] “Policy Studies Journal”, 19 (1), 1990, s. 108; B. Holmström, *The Judicialization of Politics in Sweden*, [w:] “International Political Science Review”, Apr., 1994, Vol. 15, No. 2, s. 154.

²⁶⁸⁵ Według art. 5 RF uznawano ministra stanu ds. sprawiedliwości (*justitiestatsministern*) jako członka Sądu Najwyższego. W latach 1840 – 1841, po reformie departamentalnej Oskara, zniesiono połączenie stanowiska ministra z urzędem sędziego.

²⁶⁸⁶ B. Holmström, *The Judicialization...*, s. 154.

²⁶⁸⁷ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 299.

²⁶⁸⁸ Ibidem.

²⁶⁸⁹ O. Petersson, *The Swedish 1809 Constitution...*, s. 8.

²⁶⁹⁰ H. Lindqvist, *Bernadotte...*, s. 152.

lagråd; Lagrådet) powołanej w 1909 r., która składała się z członków Sądu Najwyższego oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego (*Högsta förvaltningsdomstolen*) (RF 1809 §21)²⁶⁹¹, o czym nadal mówi obecna szwedzka konstytucja (RF 1974 §20, 21, 22 rozdz. 8) oraz *Riksdagordningen* (RO 2014 § 2, 17a, 17b rozdz.9; §5 rozdz. 10)²⁶⁹². Wspomniana Rada Legislacyjna zajmowała się wydawaniem opinii dotyczących wniosków o uchwalenie, uchylenie, zmianę lub ogłoszenie ustaw bądź statutów przedłożonych przez monarchę. Monarcha do Rady Legislacyjnej miał prawo wyznaczyć osobę wykazującą się wnikliwością, doświadczeniem oraz uczciwością. Więcej szczegółów na temat Rady Legislacyjnej określały ustawy przyjęte przez króla wraz z parlamentem²⁶⁹³.

Sądy pojmowane były jako organ doradczy, który pomagał królowi odpowiednio sterować państwem w zakresie wymierzania sprawiedliwości. Monarcha był odpowiedzialny za przestrzeganie prawa w państwie oraz zapobieganie działaniu przeciwko dobru ludu oraz państwa. Panujący zobowiązany był także do dokonywania nominacji do SN i Rady Legislacyjnej oraz posiadał prawo łaski w sprawach karnych, złagodzenia wyroków dożywocia, przywrócenia utraconego honoru oraz mienia. Najważniejszym organem wspomagającym panującego w tym segmencie władzy był Sad Najwyższy. To właśnie podczas prac w Sądzie Najwyższym, Korona realizowała swoje sędownicze uprawnienia²⁶⁹⁴. Co więcej, panujący także kooperował z SN w nawiązaniu do prac nad projektami dotyczącymi ustaw. W tych kwestiach monarcha przysługiwały w SN dwa głosy w sprawach, które uważał za ważne. Wszystkie pytania odnoszące się do projektów ustaw zgłaszane były do monarchy, a głosy panującego zbierano i obliczano, nawet jeżeli nie brał udziału w obradach Sądu Najwyższego²⁶⁹⁵. Grono doradców prawnych instytucji monarchy poszerzało się o nowe podmioty, jak sąd rządowy, ombudsman, Rada Legislacyjna, a z czasem Sąd Apelacyjny. W przeciwieństwie do władzy ustawodawczej i wykonawczej, w sektorze wymiaru sprawiedliwości, szwedzka konstytucja silnie zabezpieczyła system przestrzegania prawa i wprowadzania nowych regulacji prawnych. Cały proces prac nad projektami odbywał się bez większego zaangażowania ze strony monarchy, co wynikało z pierwotnego założenia rozwinięcia systemu sądownictwa, tj. odciążenia króla. Funkcja monarchy sprowadzała się tak

²⁶⁹¹ B. Przywora, A. Wróbel, *Pozycja ustrojowa Rady Legislacyjnej...*, s. 115 – 116.

²⁶⁹² Funkcjonowanie *Lagrådet* bazowało na takich dokumentach, jak RF, *Lag om Lagrådet* z 1909 r., akcie prawnym z 1965 r. i 1979 r. oraz *Lag om Lagrådet* z 5 czerwca 2003 r, B. Holmström, *The Judicialization...*, s. 154; B. Przywora, A. Wróbel, *Pozycja ustrojowa Rady Legislacyjnej...*, s. 116.

²⁶⁹³ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 212.

²⁶⁹⁴ Oskar II tylko raz wziął udział w pracach z okazji setnej rocznicy powstania Sądu Najwyższego w 1889 r., kiedy to wykorzystał przyznane mu dwa głosy.

²⁶⁹⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 212.

naprawdę do wyznaczania pracowników sądów oraz zatwierdzania przedłożonych dokumentów. Oprócz tego, pozostały szwedzkiej Koronie tradycyjne uprawnienia, jak prawo łaski i formalne pełnienie funkcji strażnika prawa.

Odpowiedzi na pytania postawione na początku pracy na temat relacji monarchy z wymiarem sprawiedliwości w danym przedziale czasowym jawią się następująco:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą sadowniczą?** Występowała formalna współpraca między monarchą a wymiarem sprawiedliwości, pozbawiona dominacji jednego podmiotu nad drugim.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Początkowo dominował monarcha, z racji tego, że sądownictwo traktowano jako część Rady Państwa, a później rządu. Z czasem, w siłę zaczął rosnać Sad Najwyższy, nadając wymiarowi sądownictwa więcej autonomii.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Kolejne nowelizacje konstytucji wzmacniały pozycję SN kosztem monarchy, który z drugiej strony wprowadzał zmiany np. w prawie karnym (król Oskar).
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Dążenie do uczynienia z wymiaru sprawiedliwości osobnego i niezależnego od rządu podmiotu.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Pierwotnie prośby o przedstawienie właściwej interpretacji ustawy wysyłane przez sądy i urzędników kierowane były do króla w sprawach należących do czynności sędziego i upoważniały SN do przedstawienia wyjaśnienie, jednak nie należało to do obowiązków Sądu Najwyższego. W 1909 r. zmieniono podmiot odpowiedzialny za udzielenie odpowiedzi na prośby – to Sąd Najwyższy był zobowiązany do udzielania wyjaśnień.

5.2 Lata 1915–1945

W latach wojennych zaczęto większą uwagę przykładać do reformy systemu penitencjarnego, jak i poszukiwania przyczyn popełniania przestępstw. Nie zaprzestano jednak dalszych reform w obrębie systemu sądownictwa. W 1915 r. dokonano nowelizacji zapisu RF, w którym wskazano, że Sąd Najwyższy rozpatruje i rozstrzyga wnioski o zgodę panującego na podjęcie się czynności prawnych w sprawach, które nie mogą być wniesione podczas procesu

królewskiego bez takiego zezwolenia (§19 RF)²⁶⁹⁶. W tym samym roku dookreślono uprawnienia SN. Sąd Najwyższy będzie pracować nad sprawami przekazanymi z sądów wojskowych podczas procesu królewskiego. Dwie osoby wyższego wojskowego stopnia nominowane przez króla powinny być równe wobec sędziów i odpowiedzialne, oraz pozbawione dodatkowego wynagrodzenia. W 1945 r. w RF dodano tylko, że król nominuje trzech wojskowych wyższego stopnia, a nie dwóch jak było w zapisie z 1815 r. (§20 RF)²⁶⁹⁷. W 1945 r. uzupełniono RF o przypis pozwalający w niektórych sprawach w Sądzie Najwyższym zasiadać osobom wojskowym wyznaczanym przez króla (§22 RF)²⁶⁹⁸. W 1945 dodatkowo zredukowano liczbę wskazywanych przez króla sędziów SN do 12 (§17 RF)²⁶⁹⁹. W tym samym roku poszerzono zakres spraw sądu rządowego, który w kwestiach podlegających ostatecznemu orzeczeniu sądu rządowego lub Sądu Apelacyjnego, rozpatruje i rozstrzyga wszystkie wnioski o uchylenie przez monarchę prawomocnego orzeczenia lub przywrócenie termin, który upłynął. Inne wnioski były rozstrzygane przez SN (§18 RF)²⁷⁰⁰.

Okres dwóch wojen światowych nie przyczynił się do znacznych zmian w obrębie zakresu uprawnień monarchy w stosunku do szwedzkiego wymiaru sprawiedliwości. Podtrzymano główną funkcję króla jako strażnika prawa, zaangażowanego w prace sądownicze do takiego stopnia na jaki ówczesnie obowiązująca konstytucja przyzwalała.

W tym podrozdziale, relacja między monarchą a wymiarem sprawiedliwości jawiła się następująco:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą sądowniczą?** Relacja między królem a sądownictwem utrzymała się na takim samym poziomie jak w okresie przedwojennym,
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Zarówno monarcha, jak i organy sądownicze utrzymały silne pozycje.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** W tym okresie nie odnotowano przedsięwzięć, które mogłyby wzmocnić lub osłabić siłę władzy królewskiej.

²⁶⁹⁶ Ibidem, s. 209.

²⁶⁹⁷ Ibidem, s. 211.

²⁶⁹⁸ Ibidem, s. 213.

²⁶⁹⁹ Ibidem, s. 208.

²⁷⁰⁰ Ibidem, s. 209.

- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** W 1915 r. dokonano nowelizacji Aktu o formie rządu, który odwoływał się do zapisu regulującego rolę monarchy i sądów w wymiarze sprawiedliwości.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W 1915 r. dokonano nowelizacji zapisu RF, według którego Sąd Najwyższy rozpatruje i rozstrzyga wnioski o zgodę monarchy na podjęcie czynności prawnych w sprawach, które nie mogą być wniesione podczas procesu królewskiego bez takiego zezwolenia. Ponadto Sąd Najwyższy będzie pracować nad sprawami przekazanymi z sądów wojskowych podczas procesu królewskiego.

5.3 Lata 1946–1973

W latach powojennych miała miejsce kolejna nowelizacja *Regeringsformen*. W 1949 r. dokonano następującej zmiany – prawo monarchy do rozpatrywania i rozstrzygania apelacji zostaje włączone do zakres uprawnień ministerstw, zgodnie z wytycznymi podanymi w specjalnej ustawie, przez monarchę i Riksdag (§18 RF)²⁷⁰¹. Według art. 87 ust.1 król wyznacza siedem osób, cechujące wnikliwość, doświadczenie i uczciwość do zarządzania porządkiem cywilnym. Nazwani są oni radcami rządowymi. Z nich, co najmniej 2/3 musi spełniać wytyczne konstytucji do pełnienia funkcji sędziego (§18 RF, §87 RF ust.1)²⁷⁰². Zmiana tego artykułu zaakcentowała pozbawienie monarchy ważnego uprawnienia odnoszącego się do zmiany decyzji sądowniczej. W 1971 r. uzgodniono, że przysługujące monarsze prawo do rozpatrywania i rozstrzygania skarg odnoszące się do spraw administracyjnych zostanie przypisane co najmniej siedmiu osobom, mianowanym przez monarchę, które zajmowały się kwestiami władzy cywilnej oraz znane są ze swojej wnikliwości, doświadczenia i uczciwości (§18 RF). Te osoby były doradcami rządu i tworzyły królewski sąd rządowy²⁷⁰³. W 1949 r. Sąd rządowy otrzymał prawo uczestniczenia w rozprawie końcowej prowadzonej przez siebie lub Sąd Apelacyjny, prawo do podejmowania i składania wniosków o uchylenie przez Koronę orzeczeń, które otrzymały moc prawną lub dotyczące przywrócenia terminu prawnego. O pozostałych wnioskach decydował Sąd Najwyższy (§19 RF)²⁷⁰⁴.

²⁷⁰¹ Ibidem, s. 210.

²⁷⁰² Ibidem.

²⁷⁰³ Ibidem.

²⁷⁰⁴ Ibidem, s. 211.

W latach 60. XX wiek zwrócono uwagę na strukturę Rady Legislacyjnej. W 1965 r. zaznaczono, że jeden z sędziów Rady Legislacyjnej może zostać zastąpiony inną prawowitą i bezstronną jednostką wyznaczoną przez monarchę. Jeżeli zaistnieje taka potrzeba, kolejna osoba wykazująca się doświadczeniem, wnikliwością i uczciwością może zostać wyznaczona przez króla do rozpatrzenie określonej sprawy, nad którą obraduje Rada Legislacyjna (§21RF)²⁷⁰⁵. Spośród innych zmian należy wskazać usunięcie w 1971 r. sądów dystryktowych i okręgowych, a na ich miejsce utworzono sądy rejonowe, jako sądy pierwszej instancji. W 1979 r. powstały sądy administracyjne²⁷⁰⁶.

Koniec lat 40. XX wieku oznaczał wyraźny początek ograniczania władzy królewskiej w obszarze kompetencji sądowniczych. To organ, który uprzednio pełnił funkcje doradcze, będzie pod postacią rządu przyjmować apelacje. Monarcha przestał być osobą, do której można było zwrócić się o ponowne rozpatrzenie sprawy. Tę rolę przejął niezależny rząd.

W okresie wojennymi relacje między panującym a sektorem sądownictwa wyglądały następująco:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z władzą sądowniczą?** Relacja między dwoma podmiotami była poprawna, jednak widoczne jest powolne osłabianie monarchy w jego kompetencjach sądowniczych na rzecz ministerstw.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Powoli zaczyna dominować Sąd Najwyższy.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Działaniem, które osłabiło pozycję monarchy, było wejście w życie poprawki do RF w 1949 r., która odebrała monarsze prawo do rozpatrywania i rozstrzygania apelacji.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Nie odnotowano żadnych konkretnych wydarzeń, które przyczyniły się do wprowadzenia nowych regulacji pranych.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Oprócz zmiany w składaniu apelacji, monarcha utrzymał kompetencje nominacyjne oraz poszerzono zakres praw sądu rządowego.

²⁷⁰⁵ Ibidem, s. 212.

²⁷⁰⁶ B. Przywora, A. Wróbel, *Wybrane zagadnienia...*, s. 7.

5.4 Lata 1974–2019

Od 1809 do 1974 roku sądy nie posiadały prawa całkowitej kontroli ustawodawstwa. Wynikało to przeważnie z zachowania partii politycznych²⁷⁰⁷. Sceptycznie do Rady Legislacyjnej podchodzili Lewica i Socjaldemokracja. Mimo że opinie Rady nie miały charakteru wiążącego, to partie postrzegały ten organ za hamulec reform społecznych. Jednak nawet konserwatyści, zwłaszcza po 1945 r., nie chcieli łączenia kontroli ustawodawstwa z kontrolą sądową w łonie Rady Legislacyjnej, pojmowane jako próba ochrony przed upolitycznieniem sądów²⁷⁰⁸. W 1980 r. Riksdag uchwalił ustawę, która przyznała sądom ograniczone kompetencje względem kontroli parlamentu, w tym uchylanie ustaw parlamentarnych o charakterze sprzecznym z konstytucją, lub innych aktów wydanych przez wyższe organy²⁷⁰⁹. Od 1995 r. zwiększano kontrolę sądową, doprecyzowano konstytucyjne ramy roli sądów, co ukształtowało dokładniejszy podział władzy²⁷¹⁰.

Ani w dokumencie z 1809, ani z 1974 r., nie można mówić o władzy sądowniczej jako trzeciej władzy. Sądy i system sądownictwa został zorganizowany wspólnie z władzami administracyjnymi, aby zapewnić spójność prawną. Sytuacja zmieniła się w nowej poprawce do konstytucji z 1 stycznia 2011 r.²⁷¹¹, gdzie władza sądownicza otrzymała własny rozdział²⁷¹². Wynikało to z wejścia Szwecji do UE oraz uznania znaczenia orzecnictw Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁷¹³. Odrębny rozdział dla sądownictwa oznaczał potwierdzenie niezależności i autonomii sądów²⁷¹⁴.

W 1974 r. ogłoszono, że wymiar sprawiedliwości należy do sądów²⁷¹⁵. Odwieczne prawo obywateli Szwecji do zadośćuczynienia za swoje skargi przez bezpośrednie odwołanie się do neutralnego tronu królewskiego zostało od momentu uchwalenia nowej konstytucji z lat 70. XX wieku przekazane sądownictwu hrabstwa²⁷¹⁶. Sądy i organy administracyjne odpowiedzialne są za wymiar sprawiedliwości i szanują zasadę równości wszystkich wobec prawa, obiektywizmu i bezstronności (§ 8,9 RF z 1974 r.)²⁷¹⁷. Podkreślona jest nienależność sądów i niezawisłości sędziów, co potwierdzono w RF: „żaden organ, w tym Riksdag, nie może

²⁷⁰⁷ B. Holmström, *The Judicialization...*, s. 155.

²⁷⁰⁸ B. Holmström, *The Judicialization...*, s. 157.

²⁷⁰⁹ B. M. Ortwein II, *The Swedish legal system...*, s. 414.

²⁷¹⁰ J. Nergelius, *The rise and fall of bicameralism...*, s. 217.

²⁷¹¹ *SFS 2011:109*.

²⁷¹² Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 172.

²⁷¹³ J. Reichel, *Domstolar och/eller förvaltning*, *SvJT* 2011 s. 440.

²⁷¹⁴ J. Nergelius, *Stärkta – men inte starka, om svenska domstolars svaga konstitutionella ställning*, Timbro 2011, s. 25.

²⁷¹⁵ *Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform*

²⁷¹⁶ J. T. Demitz, *Throne of a thousand years...*, s. 89.

²⁷¹⁷ *Kungörelse (1974:152)....*

decydować, jak sąd powinien orzekać w pojedynczej sprawie lub jak sąd w innym sposób ma stosować normę prawną w poszczególnym na to przypadku” (§3 RF rozdz.11)²⁷¹⁸. Również żaden inny organ nie ma prawa podejmować decyzji w sposobie przydzielania sędziom zadań sądowych (§3 rozdz. 11)²⁷¹⁹. Dalej, istnieje zapis o tym, że Riksdag nie może wykonywać obowiązków jurysdykcyjnych w szerszym zakresie niż w takim, w jakim zostało to ustalone przez RF oraz RO (§4 rozdz.11)²⁷²⁰. Widać zatem przejście środka ciężkości z królewskiej ingerencji w sądownictwie na parlament, który obecnie trzeba hamować. Monarcha systematycznie tracił możliwość oddziaływania na system sądownictwa od XIX wieku, co powiązane było z rośnięciem w siłę parlamentu i rządu oraz ich niezależności. Poniekąd starano się utrzymać neutralny charakter sądów, których usposobieniem była królewska pieczęć. Wraz ze słabnięciem znaczenia Korony, sądy stały się narażone na manipulacje ze strony grup rządzących. Wejście w strukturę europejskiej organizacji państw zmusiło Szwecję do przyjęcia oddolnych regulacji systemu sądownictwa. Po drugie, ramy konstytucyjne zostały usztywnione z powodu wzmocnienia Riksdagu. Aby zapobiec nadużyciu władzy przez parlament wprowadzono przepisy o niezawisłości sędziów i niezależności sądu od innych organów władzy.

Obecna relacja między monarchą a wymiarem sprawiedliwości została określona w następujący sposób:

- 1) **Jak wygląda relacja króla z władzą sądowniczą?** Władza sądownicza i monarcha nie mają nic ze sobą wspólnego.
- 2) **Który podmiot obecnie dominuje?** Obecnie dominuje sąd.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Pozycja obu podmiotów została określona przez nową konstytucję z 1974 r., która pozbawiła króla jakichkolwiek kompetencji względem sądów.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Wejście Szwecji do Unii Europejskiej zmotywowało władze do zredefiniowania wymiaru sprawiedliwości.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W 1980 r. Riksdag uchwalił ustawę, która przyznała sądom ograniczone kompetencje kontrolujące parlament. Od 1995 r. zwiększano kontrolę sprawowaną przez sądy,

²⁷¹⁸ Ibidem.

²⁷¹⁹ Ibidem.

²⁷²⁰ *Kungörelse (1974:152)*....

doprecyzowano konstytucyjne ramy roli sądów, co ukształtowało dokładniejszy podział władzy. W 1974 r. ogłoszono, że wymiar sprawiedliwości należy do sądów. W nowelizacji konstytucji z 1 stycznia 2011 r. władza sądownicza zyskała osobny rozdział. W RF potwierdzono niezależność sądu od innych organów.

6. Monarcha a samorząd terytorialny

6.1 Lata 1809–1914

Lokalne rządy zrodziły się z tradycji zebrań wolnych i równych ludzi pod postacią thingów, aby decydować o wspólnych sprawach²⁷²¹. Samorząd ludowy (*folklig självstyrelsen*) w Szwecji sięga czasów średniowiecza, kiedy to przyjął postać rad wiejskich (*byalag*), parafii (*socknar*), okręgów (*häradar*), prowincji (*landskap*) i miast (*städer*). Jednak tylko parafie i miasta były w stanie zapewnić sobie autonomię²⁷²² i to one dały podwaliny pod nowoczesne prawodawstwo samorządowe²⁷²³. Do 1865 r. sprawy gmin (*kommuner*) regulowane była przez rozporządzenia wydawane przez jego Królewską Mość. Na początku lat 60. XIX wieku król wydał kilka rozporządzeń regulujących samorządy w odniesieniu do rady gminy wiejskiej (*kommunalstyrelse på landet*), rady gminy miejskiej (*kommunalstyrelse i stad*), rady kościelnej z radą parafialną i radą szkolną (*kyrkostämman med kyrkoråd och skolråd*) oraz rady okręgowej (*landsting*)²⁷²⁴. Rola monarchy w systemie samorządowym powiązana była także z wyborem reprezentantów miast. Zgodnie z zapisem RF z 1809 r., mieszkańcy miast przedstawiali trzynastu kandydatów na burmistrza, z których król wybierał jednego i dokonywał jego nominacji. Ta sama procedura obowiązywała w przypadku urzędów radnego i sekretarza magistratu w Sztokholmie. W 1862–1863 zmieniono w tym zapisie tylko liczbę kandydatów, zredukowanych do trzech. W 1909 r. to mężczyźni z prawem głosu w ogólnych sprawach zamieszkujący dane miasto wybierali trzech wykwalifikowanych kandydatów na burmistrza. W 1921 r. nie tylko mężczyźni, lecz także kobiety z prawem wyborczym mogły zaproponować kandydatów. Szczegółowe przypisy miały być zawarte w specjalnie wydanej przez króla i parlament ustawie²⁷²⁵. W 1964 r. uchylono ten artykuł (§31 RF)²⁷²⁶.

Pierwsza połowa XIX wieku oznaczała reformy samorządowe²⁷²⁷, jak usunięcie linii demarkacyjnej dzielącej państwo od miast w latach 40. XIX wieku, przyjęcie ustawy o powszechnym szkolnictwie dzieci w wieku 7–13 lat w 1842 r.²⁷²⁸, uproszczenie systemu podatkowego w 1855 r., uchwalenie prawa rządów lokalnych w 1862 r. Celem zmian na

²⁷²¹ L. Niklasson, *Challenges and reforms of local and regional governments in Sweden* [w:] “The Oxford Handbook of Swedish politics”, ed. J. Pierre, New York 2016, s. 400.

²⁷²² K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick...*, s. 211.

²⁷²³ Ibidem, s. 211 – 212.

²⁷²⁴ Ibidem, s. 212.

²⁷²⁵ *Sveriges konstitutionella urkunder...*, s. 225.

²⁷²⁶ Ibidem, s. 226.

²⁷²⁷ Ibidem, s. 312.

²⁷²⁸ 5 – letnie szkoły miały obowiązywać na wsiach i w miastach. Jednak w praktyce reforma weszła w życie znacznie później.

poziomie samorządowym było przyspieszenie budowania homogenicznej administracji w państwie²⁷²⁹. Za **Oskara** miała miejsce jedna z najważniejszych reform samorządowych, która wynikała z utraty siły i znaczenia samorządu lokalnego, którego władza trafiała do urzędników państwowych. Grupy liberalne wyrażały żądanie wzmocnienia samorządów, aby były mniej zależne od państwa. Konserwatyści, z drugiej strony, postrzegali samorządy jako część państwowego aparatu a ich „wyswobodzenie” z państwowej więzi traktowano jako zagrożenie dla stabilności Szwecji²⁷³⁰. Kompromisem była pierwsza w Szwecji ustawa o samorządzie lokalnym uchwalona 21 marca 1862 r., która weszła w życie 1 stycznia 1863 r. Ustawa przetrwała do 1952 r.

Nowa reforma oznaczała, że każde miasto oraz parafia tworzyły gminę (*kommun*) zarządzaną albo przez zgromadzenie albo wybranych przedstawicieli. Rady wojewódzkie (*landstingen*) zostały powołane na regionalnym poziomie, po jednej dla każdego województwa (*län*). Członków rad wybierali elektorzy, a przewodniczącego elektorów nominował monarcha²⁷³¹. Wśród ich głównych zadań znajdowała się przede wszystkim opieka zdrowotna²⁷³². Według nowej ustawy, możliwość oddania głosu w wyborach na poziomie komunalnym zależało od przynależności stanowej bazujące na cenzusie majątkowym. Po drugie, rozszerzono kompetencje organów władzy samorządowej. Po trzecie, zgromadzenia parafialne zastąpiono gminnymi²⁷³³. Sprawy eklezjalne były omawiane na nowych spotkaniach kościelnych, czyli zebraniach miejskich (*kommunalstämma*) przewodzonych przez wybieralnego pastora, który pełnił także funkcję przewodniczącego w kościelnej radzie i radzie szkoły²⁷³⁴. Kandydaci z miasta z przynajmniej trzema tysiącami mieszkańców byli wybierani przez specjalnych miejskich radnych, a w mniejszych miastach pozostały tradycyjne miejskie spotkania²⁷³⁵. Lokalne podatki miały być oceniane przez samorządy na bazie zunifikowanych dyrektyw. Bierne prawo wyborcze w samorządowych wyborach do zgromadzeń gminnych było oparte na tzw. *fyrktal* – skomplikowanej skali wagi głosów bazującej na dochodzie i bogactwie²⁷³⁶. Reforma samorządowa z 1862 r. miała praktyczny i trwały wymiar, odzwierciedlając relacje między niezależnymi gminami a przewagą rządu.

²⁷²⁹ L. Petterson, *Sweden: the emergence of the nation state...*, s. 982.

²⁷³⁰ K. Lundmark, U. Staberg, A. Halvarson, *Sveriges statskick...*, s. 212.

²⁷³¹ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 320.

²⁷³² S. Hadenius, *Modern svensk politisk historia...*, s. 18.

²⁷³³ A. Kersten, *Historia Szwecji...*, s. 320.

²⁷³⁴ S. Carlsson, *From Four Estates to Two Chambers...*, s. 191

²⁷³⁵ Ibidem.

²⁷³⁶ Ibidem.

Za **Karola XV** także kontynuowano umacnianie samorządu terytorialnego, który przestał podlegać pod organizację kościelną. Zwiększyła się liczba osób, która mogła głosować na lokalne władze, wprowadzono zasadę obieralności kierowników stanowisk samorządowych i zapewniono, że będą pod nimi funkcjonować inni urzędnicy, aby zapewnić skuteczność pracy lokalnego poziomu władzy. Wprowadzono także 2 453 niezależnych gmin, które zastąpiły stare parafie. Istniały one do 1 stycznia 1952 r., kiedy to powstało 816 gmin, a 1 stycznia 1971 r. liczba zmniejszyła się do 464²⁷³⁷. Obecnie wstępuje 290 gmin²⁷³⁸.

Rola monarchy w systemie samorządowym ograniczała się do wydawania aktów prawnych niższego szczebla oraz wybierania urzędników administracji samorządowej. W pozostałych kwestiach każde inne prawo wydawane było w jego imieniu, co wynikało z formalnych kompetencji monarchy wobec postanowień prawnych. Fakt wprowadzenia reform samorządowych nie oznaczał bezpośredniego zaangażowania się panującego w zmianę systemu na poziomie lokalnym. Głównym czynnikiem determinującym podjęcie się prac nad nadaniem prawnego kształtu ustawie z 1862 r. było żądanie przeprowadzenia reformy społeczności lokalnej.

Rola monarchy w relacji z samorządem powoli zanikała o czym świadczą poniższe punkty:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z samorządami terytorialnymi?** Relacja między królem a samorządami terytorialnymi sprowadzała się do regulacji organizacji niższego wymiaru sprawowania władzy w państwie.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Samorzady posiadały niezależność, która pozwoliła im na zdominowanie relacji z Koroną.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Kompetencje monarchy w wydawaniu rozporządzeń i dokonywaniu nominacji pozawalały utrzymać stabilną pozycję monarchy w relacji Korona – samorząd terytorialny.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Uchwalenie nowego Aktu o formie rządu w 1809 r. oraz wprowadzenie poszczególnych reform na poziomie lokalnym przyspieszyło budowanie homogenicznej administracji w państwie. Istotnym wydarzeniem było uchwalenie ustawy o samorządach lokalnych w 1862 r.

²⁷³⁷ Z. M. Klepacki, R. Ławniczak, *Współczesna Szwecja...*, s. 28.

²⁷³⁸ A. Norlin, *Familjen Bernadotte...*, s. 78.

5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?**

Dokonano reorganizacji poziomu lokalnego, który nie wpłynął na relację między królem a samorządem.

6.2 Lata 1915–1945

W okresie drugiej wojny światowej zajęto się problemem funkcjonowania gmin. W 1939 r. Riksdag zwrócił się do rządu o zbadania kwestii granic lokalnych. Istniało wówczas 2500 gmin z populacją wahającą się przeważnie poniżej 1 000 mieszkańców, jednak ich niewystraszające zasoby, które nie spełniały oczekiwań społecznych doprowadziło do niezadowolenia i żądania ustanowienia większych jednostek lokalnych. Komisja powołana do życia w 1943 r. przedstawiła raport w 1945 r., w którym zawarła propozycję połączenia mniejszych gmin w większe jednostki, których minimalna populacja wynosiłaby 2 000–4 000 mieszkańców. Riksdag poparł projekt rok później. Zaczęto zatem prace nad wdrażaniem procedur, a następnie opracowaną strategię przedstawiano jednostkom terytorialnym. Ostateczne zatwierdzenie projektu zależało od rządu²⁷³⁹. W rezultacie, połączono kilka gmin na poziomie lokalnym, rozszerzono także zakres świadczeń w ramach władz lokalnych, ponieważ utworzono stanowisko pełnoetatowego burmistrza gmin, który otaczał się niepolitycznymi urzędnikami²⁷⁴⁰. Proces zakończył się w 1952 r., co skutkowało zmniejszeniem liczby jednostek lokalnych o 60% – z 2500 do ok. 1000²⁷⁴¹. Na tym etapie widać pełną kooperację między Riksdagiem a rządem bez uwzględnienia monarchy.

Relacje między królem a samorządem terytorialnym praktycznie zanikły w okresie dwóch wojen światowych, o czym świadczą poniższe odpowiedzi:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z samorządami terytorialnymi?** W okresie wojennym stosunki między królem a samorządem terytorialnym zostają zastąpione relacją między parlamentem, rządem, a lokalnym wymiarem władzy.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Samorząd zaczął dominować.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Żadna z instytucji nie podjęła się działania na rzecz osłabienia bądź wzmocnienia pozycji monarchy we wzajemnych relacjach.

²⁷³⁹ T. Sandalow, *Local Government in Sweden*, [w:] “Am. J. Comp. L. 19” (1971), s. 770 – 771.

²⁷⁴⁰ L. Strömberg, J. Westerståhl, *The New Swedish Communes: A Summary of Local Government Research*, Stockholm 1984; M. Hagevi, *Sweden: Between participation...*, s. 354.

²⁷⁴¹ T. Sandalow, *Local Government in Sweden...*, s. 770 – 771.

- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Wdrożenie w życie projektu łączenia kilku gmin na poziomie lokalnym, a także rozszerzenie zakresu świadczeń w ramach władz lokalnych.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** W danym przedziale czasowym nie dokonano zmian regulujących stosunki króla z samorządem terytorialnym.

6.3 Lata 1946–1973

Reformy z lat 50. okazały się niewystraszające i w 1960 r. rząd powołał następną komisję do zajęcia się samorządami lokalnymi. W 1962 r. wypracowano sprawozdanie, w którym określono, że w wyniku migracji w ok. połowie okręgów wiejskich od 1952 r. liczba minimalna ludności spadła poniżej ustalonego progu²⁷⁴². Problem ponownie wynikał z niedoborów zasobów fiskalnych i ludzkich nie mogących sprostać wymaganiom reformy. W latach 1963–1964 opracowano plany, które zakładały tworzenie gmin blokowych (*kommunblock*) i dobrowolnej konsolidacji, gdzie każdy z bloków nie powinien mieć mniej niż 8 000 mieszkańców²⁷⁴³. Dobrowolna konsolidacja nie powiodła się, więc rząd zaproponował, aby Riksdag przyjął wiosną 1969 r. przepisy ustanawiające konsolidację obligatoryjną nie później niż w 1974 r.²⁷⁴⁴ Kiedy odbyło się głosowanie w Riksdagu, socjaldemokraci poparli zmianę, która była zgodna z ich linią partyjną, a przeciwko opowiedziały się partie burżuazyjne. Argumentem przeciwko przyjęciu poprawki był dla opozycji fakt, że nienaruszona powinna zostać dobrowolna konsolidacja ustanowiona w 1962 r.²⁷⁴⁵

Stan relacji między samorządem terytorialnym a królem w okresie powojennym został praktycznie na taki samym poziomie, jak w okresie wojennym:

- 1) **Jak wyglądała relacja króla z samorządami terytorialnymi?** Nie istniała relacja między samorządami terytorialnymi a monarchą.
- 2) **Który podmiot wówczas dominował?** Nadal dominował samorząd terytorialny.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabienia lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Nie podjęto żadnych przedsięwzięć, które osłabiłyby lub wzmocniłyby pozycję monarchy.

²⁷⁴² T. Sandalow, *Local Government in Sweden...*, s. 772.

²⁷⁴³ Ibidem, s. 773.

²⁷⁴⁴ Ibidem.

²⁷⁴⁵ Ibidem.

- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Riksdag przyjął wiosną 1969 r. przepisy ustanawiające obligatoryjną konsolidację.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Zmiany w wyznaczaniu granic gmin nie doprowadziły do modyfikacji relacji między Koroną a lokalnym wymiarem władzy.

6.4 Lata 1973–2019

Instytucjonalne ramy lokalnych rządów w Szwecji pozostały niezmiennione od 150 lat. Jednak wzmocnienie roli rad miejskich i gminnych wraz rozwojem państwa dobrobytu, szczególnie w latach 50. ubiegłego wieku, domagało się reformy. Pierwsza era zmian miała miejsce podczas lat 60. i 70. XX wieku, kiedy to samorządy przeistoczyły się w instytucje państwa dobrobytu (*välfärdsstaten*) z pokaźnymi finansowymi, prawnymi i politycznymi oraz profesjonalnymi zasobami. Kiedy po II wojnie światowej wyłożono podstawy *välfärdsstaten*²⁷⁴⁶, lokalne i regionalne rządy stały się podstawą jego rozrostu. W 1974 r. przyszłość państwa dobrobytu uzależniono od warunku uczynienia z lokalnych i regionalnych rządów poważnych graczy w systemie rządowym²⁷⁴⁷. Z tego powodu, Akt o formie rządu z 1974 r. potraktował samorząd lokalny jako jedną z form przedstawicielskiej formy wykonywania władzy²⁷⁴⁸. Następnym krokiem było zajęcie się decentralizacją²⁷⁴⁹ ustanowioną

²⁷⁴⁶Goldsmith twierdzi, że nie powinno się tak wyolbrzymiać unikalności szwedzkiego rozwiązania lokalnych rządów. Lokalne rządy, tak jak w Niemczech, Holandii i Wielkiej Brytanii, ponoszą odpowiedzialność za państwo dobrobytu. Tym samym, nordycki model kontrastuje z klientelistycznym modelem reprezentowanym przez rządy w południowej Europie oraz kontrastuje z modelem ekonomicznego rozwoju obecnym w USA, Kanadzie i Australii, M.J. Goldsmith, *Local Government*, [w:] „Urban Studies” 29/3-4, 1992; A. Lindström, *Swedish local and regional government in a European context*, w: „The Oxford Handbook of Swedish politics”, ed. Jon Pierre, , New York 2016, s. 415.

²⁷⁴⁷L. Niklasson, *Challenges and reforms...*, s. 400.

²⁷⁴⁸St. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji...*, s. 34.

²⁷⁴⁹Transfer władzy z poziomu centralnego do regionalnego i lokalnego poziomu został przeprowadzony do takiego stopnia, że Szwecja została zaklasyfikowana do zdecentralizowanego państwa. Dodatkowo władza została przekazana z poziomu centralnego do unijnego oraz horyzontalnie od publicznych aktorów do prywatnych podmiotów. Ten poziomy i pionowy transfer władzy utworzył odpowiednie warunki do wyłonienia się stylu rządzenia nazywanego „wielopoziomowym zarządzaniem” (*multilevel governance*, MLG), uzupełniający konwencjonalny styl rządzenia. MLG to „negocjowana, niehierarchiczna wymiana między instytucjami na poziomie transnarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym” [tłum. B. Bieniek] (“negotiated, non-hierarchical exchanges between institutions at the transnational, national, regional, and local levels”). David Feltenius odwołał się do pojęcia „klepsydry” w stosunku do samorządu Szwecji. „Klepsydra” oznacza, że państwo posiada silny centralny i lokalny poziom systemów politycznych i słaby wymiar regionalnego systemu, S. Cope, F. Leishman, P. Starie, *Globalization, New Public Management and the Enabling State*, [w:] “International Journal of Public Sector Management” 10/6, 1997; K. van Kersbergen, F. van Waarden, ‘Governance’ as a Bridge between Disciplines: Cross-disciplinary Inspiration Regarding Shifts in Governance and Problems of Governance, Accountability and Legitimacy, [w:] “European Journal of Political Research” 43/2, 2004; D. Feltenius, *Subnational government in a multilevel perspective* [w:] “The Oxford Handbook of Swedish politics”, ed. J. Pierre, New York 2016, s. 383 – 385; S. Piattoni, *The Theory of Multi-Level Governance: Conceptual, Empirical, and Normative Challenges*, Oxford 2010; B. G. Peters, J. Pierre, *Multi-Level Governance and Democracy: A Faustian*

w 1862 r. Nowe działania zasadały się na eksperymentowaniu z nazwanymi przez Stiga Montina „wolnymi gminami” („free communes”) podczas lat 80. XX wieku, a później nadano samorządom prawo do organizacji politycznej i administracyjnej funkcji, co zostało zawarte w nowej ustawie o samorządzie w 1991 r. oraz odpowiedzialność za edukację pierwszego i drugiego stopnia, jak i przekształcenie dotacji rządu centralnego z dotacji celowych w dotacje ogólne w 1993 r.²⁷⁵⁰ Kolejna transformacja to późne lata 80. XX wieku i przeniesienie uwagi na przyjęcie mechanizmów rynkowych oraz wzrost zainteresowania obywatelskiego w udziale w zaawansowanych politycznych kwestiach i międzysamorządowej kooperacji²⁷⁵¹. Lokalny samorząd stał się odpowiedzialny za politykę dobrobytu, edukację, ekonomiczny rozwój i inne kwestie związane ze zrównoważonym rozwojem. Znaczenia zaczęły nabierać samorządowe uprawnienia do nadzorowania i kontrolowania publicznych zakupów i służby zdrowia. Dodatkowe zmiany, jak swobodny przepływ kapitału, ludzi, towaru i usług, zostały wprowadzone po wejściu Szwecji do UE ²⁷⁵².

Zgodnie z ustawą o samorządzie terytorialnym z 13 czerwca 1991 r. (*Kommunallag*, KL)²⁷⁵³ w Szwecji dwupoziomowy samorząd zasada się na gminach (*kommuner*) oraz województwach (*landsting*)²⁷⁵⁴. Gminy i województwa działają w oparciu o zasady demokracji i autonomii gminnej oraz zajmują się sprawami określonym w ustawie lub w przepisach szczególnych (§1 rozdz. 1 KL). Gminy oraz rady województw mogą zajmować się sprawami o znaczeniu ogólnym odnoszącymi się do obszaru gminy lub rady województwa lub ich członków i które nie mogą być załatwiane wyłącznie przez państwo, inną gminę, inną radę oraz inną osobę (§1 rozdz.2 KL). Ta zasada nazwana została zasadą lokalności (*lokaliseringsprincipen*), która oznacza, że określona sprawa, żeby została przypisana do kompetencji gminy, musi dotyczyć interesu związanego z gminą i być ograniczona do obszaru geograficznego gminy (1990/91:117 s. 28)²⁷⁵⁵. Oprócz głównej ustawy o samorządzie istnieje także spora liczba ustaw regulujących uprawnienia i obowiązki gmin, jak np. ustawa

Bargain? [w:] “Multi-Level Governance”, ed. I. Bache, M. Flinders, Oxford 2001, s. 131; C. Ansell, J. Gingrich, *Trends in Decentralization*, [w:] “Democracy Transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies”, ed. R. J. Dalton, S. E. Scarrow, B. E. Cain, Oxford 2003; O. Petersson, *Statsbyggnad*. Stockholm 2000.

²⁷⁵⁰ S. Montin, *Municipalities, regions, and country councils. Actors and Institutions* [w:] “The Oxford Handbook of Swedish politics”, ed. J. Pierre, New York 2016, s. 367.

²⁷⁵¹ Ibidem, s. 367 – 368.

²⁷⁵² Ibidem, s. 368.

²⁷⁵³ *Kommunallag* 13.6.1991 [*Kommunallag* (1991:900), Svensk Författningssamling 1991:900]

²⁷⁵⁴ M. Kardas, C. Kucharska, *Analiza porównawcza modeli samorządu terytorialnego Niemiec, Wielkiej Brytanii i Szwecji*, „Colloquium wydziału nauk humanistycznych i społecznych rocznik” III/2011, s. 107.

²⁷⁵⁵ *Den kommunala självstyrelsens Grundlagsskydd. Expertgruppsrapport, Grundlagsutredningens rapport nr IX*, Stockholm 2007, Den kommunala självstyrelsens grundlagsskydd Expertgruppsrapport [SOU 2007:93], s. 26.

o świadczeniach socjalnych (2001:453), ustawa o usługach medycznych (1982:763), ustawa o ochronie zdrowia i środowiska (1998:808), o edukacji na szczeblu podstawowym (1985:110)²⁷⁵⁶. Samorząd regulowany jest przez konstytucję od 1974 r., gdzie w pierwszym paragrafie RF lokalne samorząd zostały uznane za fundamentalną część szwedzkiej demokracji (§1 rozdz.1 RF)²⁷⁵⁷. W zaktualizowanej Konstytucji RF z 2010 r. przedstawiono osobny rozdział (rozdz. 14) z sześcioma artykułami o lokalnych organach odnoszącymi się do demokratycznego samorządu oraz ich ograniczeń.

W najnowszym Kommunallag z 22 czerwca 2017 r.²⁷⁵⁸ wskazano, że Szwecja składa się z gmin (*kommuner*) i regionów (*regioner*), przy czym każdy region obejmuje województwo lub okręg administracyjny (*län*)²⁷⁵⁹, chyba że postanowiono inaczej (§1 rozdz. 1 KL). Gminy i regiony zarządzają sprawami bazując na zasadach demokracji i autonomii gminnej (§2 rozdz. 1 KL). Akt o formie rządu reguluje prawa gmin i regionów do nakładania podatków oraz wydawania rozporządzeń (§3 rozdz. 1 KL). Władzę decyzyjną na poziomie gmin i regionów²⁷⁶⁰ sprawują wybieralne zgromadzenia, zwane radami, powoływanymi przez członków uprawnionych do głosowania w wyborach powszechnych (§1 rozdz. 3 KL). Wspomniana rada jest organem uchwałodawczym i wyłania się z wyborów powszechnych i bezpośrednich z czteroletnim mandatem. Rada sama wyznacza liczbę swoich członków oraz powołuje komitety, które zajmują się zarządzaniem i wypełnianiem obowiązków gminy lub rady wynikających z prawa bądź innego statusu (§4 rozdz. 3 KL)²⁷⁶¹. Na czele komitetów znajduje

²⁷⁵⁶ M. Kardas, C. Kucharska, *Analiza porównawcza modeli samorządu terytorialnego...* s. 104.

²⁷⁵⁷ *Kungörelse (1974:152)...*; A. Lindström, *Swedish local and regional government...*, s. 416.

²⁷⁵⁸ W dokumencie „Kommunallag” z 2017 r. stwierdzono, że w Szwecji istnieje 290 gmin (*kommuner*) i 21 województw (*län*), które tworzą regiony (*regioner*). *Regioner* wcześniej nazywane były *landstingami*. W przeszłości występowało określenie *landskap*, który składał się z różnych grup społecznych (*folkgrupper*) ulokowanych w różnych częściach kraju. W XIV wieku uchwalono prawo *landskapslagar*, regulujące życie społeczeństwa w średniowieczu. Obecnie *landskapen* pełni tylko kulturowe znaczenie i pozbawione jest administracyjnej funkcji. Wraz z wejściem do Unii w 1995 r. Szwecja przyjęła nazewnictwo „region” wykorzystywane w debatach na temat polityki administracyjnej. W zaktualizowanej konstytucji funkcjonuje zapis, że *kommuner* występują na poziomie lokalnym i regionalnym, *Kommunallagen* 22.6.2017 [Kommunallag (2017:725), *Svensk Författningssamling* 2017:725

²⁷⁵⁹ Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 187

²⁷⁶⁰ Rozróżnienie regionalnych instytucji może przysparzać problemu z racji tego, że często mandat rozciąga się na to samo geograficzne terytorium. Podstawowa różnica opiera się na tym, że regiony mają odpowiadający gminom (*kommun*) mandat, ponieważ rady regionalne są zarządzane przez wybranych w wyborach lokalnych polityków regionalnych, podczas gdy rady województw otrzymują mandat od rządu i legislatury. Jednocześnie warto wspomnieć, że teren regionu zbiega się z terytorium województwa (*län*). Zadaniem rad województw (*länsstyrelsen*) jest działanie jako przedłużenie państwa i nadzorowanie pracy w gminach i monitorowanie obowiązków w różnych sektorach. Poziom regionalny postrzegany jest jako władza publiczna znajdująca się między państwem a gminami. Regionalny poziom obejmuje po części *län* z głównym organem rządowym i po części *regioner*, gdzie głównym organem są mieszkańcy regionu, Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 188.

²⁷⁶¹ *Kommunallagen* 22.6.2017 [Kommunallag (2017:725), *Svensk Författningssamling* 2017:725

się komitet wykonawczy²⁷⁶² wyposażony w funkcje koordynujące i kontrolne nad innymi komitetami, jak i instytucjami, które podlegają samorządowi gminy. Odpowiedzialny jest także za projekty budżetowe²⁷⁶³.

Decyzje mogą także być podjęte przez inne organy gminne zgodnie w wytycznych tejże ustawy lub innego statutu (§4 rozdz. 1 KL)²⁷⁶⁴. Gminy oraz regiony mają prawo samodzielnie zajmować się sprawami interesu ogólnego odnoszącego się do terytorium gminy lub regionu (§1, rozdz. 2 KL). Zakres kompetencji gmin i regionów nie może ingerować w sprawy, którymi może zająć się tylko państwo, inna gmina, inny region, lub inny podmiot (§2, rozdz. 2 KL)²⁷⁶⁵.

Gminy ponoszą odpowiedzialność za ochronę przeciwpożarową, zagospodarowanie przestrzenne, przepisy sanitarne, usługi użyteczności, mieszkania będące własnością publiczną, programy opieki społecznej i zdrowotnej. Uprawnienia gmin regulowane są przez ustawodawstwo na poziomie krajowym i dzieli się na dwie kategorie. Pierwsze dotyczy przyznanie gminom uprawnień do zajmowania się „własnymi sprawami” oraz specjalne ustawodawstwo regulujące określone kwestie pracy samorządów²⁷⁶⁶. Lokalne organy mają obowiązkowe i dobrowolne funkcje. Pierwszy przypadek regulowany jest legislacyjnie i wykonywany jest w imieniu rządu. Do obowiązków na poziomie gminnym²⁷⁶⁷ zalicza się

²⁷⁶² Komitet wykonawczy pełni funkcję miejskiego „rządu”. W jego skład wchodzi proporcjonalnie wybrani członkowie rady. Na czele komitetu wykonawczego stoi *kommunalråd*, który jest „wykonawczym burmistrzem”. O ile skład komitetu wykonawczego wybierany jest proporcjonalnie do dystrybucji mandatów w radzie, o tyle stanowiska przewodniczącego i wiceprzewodniczącego w stałych komitetach są obsadzone metodą większościową, co zostało nazwane przez Stiga Montina „quasi-parlamentaryzmem”. Załączków „quasi-parlamentaryzmu” dopatruje się w latach 70. XX, kiedy to dokonano profesjonalizacji „głównego komitetu”, w którym wiodąca grupa radnych zajmowała się pełnoetatowymi i płatnymi stanowiskami. Następnie, od lat 80. XX wieku powszechne stało się wybieranie przewodniczących i ich zastępców w samorządach lokalnych przez partię posiadającą większość w radzie lub większość koalicyjną, wykorzystując do tego zasadę proporcjonalności. To było szczególnie widoczne w odniesieniu do przewodniczącego „głównego komitetu”, który był liderem partii większościowej i był „politycznie silnym człowiekiem w mieście”, będą jednocześnie „nieformalnie (wykonawczym) burmistrzem”. Ta, jak określił Hellmut Wollmann, „większościowa” forma samorządu („majoritarian local government”) zyskała nazwę „pewnego rodzaju parlamentaryzmu (*kind of parliamentarism*) lub „semiparlamentaryzmu”. „Semi” wskazuje na to, że nawet jak partia większościowa lub koalicja większościowa obsadza wiodące stanowiska w komitetach, to nie doprowadza do utworzenia jego „większościowego” gabinetu. Zasada proporcjonalności nadal ma zastosowanie w dokonywaniu wyboru innych członków komitetów, w tym „komitetu głównego”. Pomimo wspomnianego semiparlamentaryzmu, samorząd lokalny Szwecji jest systemem „wielu aktorów, ale kilku, jeśli w ogóle, silnych przywódców” („many actors but few, if any strong leaders”), S. Montin, *The Swedish model: many actors and few strong leaders* [w]: „Transforming Local Political Leadership”, ed. R. Berg, N. Rao, Houndmills 2005, s. 130; H. Wollmann, *Reforming Local Leadership and Local Democracy: The Cases of England, Sweden, Germany and France in Comparative Perspective*, [w:] „Local Government Studies” Vol. 34, No. 2, April 2008, s. 286; S. Montin, *Municipalities, regions...*, s. 371; H. Bäck, *Borgmästarens makt*, [w:] „Kommunal ekonomii och politik” 9/1, 2005.

²⁷⁶³M. Kardas, C. Kucharska, *Analiza porównawcza modeli samorządu terytorialnego...* s. 102.

²⁷⁶⁴*Kommunallagen 22.6.2017* [Kommunallag (2017:725), Svensk Författningssamling 2017:725

²⁷⁶⁵*Ibidem*.

²⁷⁶⁶T. Sandalow, *Local Government in Sweden...*, s. 775.

²⁷⁶⁷ Siła polityczna władz gminnych jest porównywalna do władzy centralnej, natomiast władze regionalne są słabsze, co jest typowe dla nordyckich krajów, w przeciwieństwie do państw kontynentalnej Europie, gdzie to

edukację, usługi społeczne, planowanie, pozwolenia na budowę, ochrona środowiska. Rady województw i regionów ponoszą odpowiedzialność za opiekę zdrowotną, publiczną opiekę dentystyczną i opiekę nad niepełnosprawnymi. Lokalne rządy posiadają także generalne kompetencje, które pozwalają im wykonywać dobrowolnie te funkcje, których nie przypisało się do ich odpowiedzialności, jak obiekty rekreacyjne i kulturalne czy polityka rozwoju gospodarczego²⁷⁶⁸.

W kwestii samorządów, pomimo że są konstytucyjnie określone jako podstawa sprawowania rządów, brakuje wyraźnego zaznaczenia reguł zabezpieczających ich autonomię²⁷⁶⁹. Autonomia zagwarantowana została tylko przez ustawę, co nie stanowi mocną podstawę i naraża samorządy na partyjne manipulacje. Jednak, jak podają Mariusz Kardas i Celina Kucharska, z racji tego, że żadna z partii nie posiada postulatu dokonania zmian ram autonomii samorządów, a dodatkowo ta autonomia cieszy się długą tradycją w Szwecji i poparciem społeczeństwa, jej pozycja nie wydaje się być zagrożona. Dodatkową gwarancję zapewnia dołączenie Szwecji do Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego²⁷⁷⁰. Co więcej, istnieje mocna więź między politykami z centralnego i lokalnego poziomu, którzy nawzajem się wspierają. Reprezentanci z centralnego szczebla organizują konferencje, gdzie lokalni politycy mogą wystąpić. Lokalni i centralni polityczni reprezentanci opierają swoją relację na zaufaniu, w przeciwnym razie, rząd poległby w przekazywaniu priorytetowych spraw związanych z państwem dobrobytu do poziomu lokalnego²⁷⁷¹.

Szwedzi tradycyjnie przywiązani są do wartości społeczności lokalnej i demokracji samorządowej. Dygnitarze szczebla lokalnego są apolityczni, koncentrując się na problemach społeczności lokalnej. Spora część podatków bezpośrednio trafia niemal w całości do budżetu samorządu. To sprawia, że wysokie podatki przeznaczane są na zaspokajanie potrzeb konkretnego samorządu²⁷⁷². Za Hagevim można przyjąć, że lokalne stanowiska cieszą się większą renomą niż na poziomie krajowym, co poświadcza przykład Görana Perssona, który zrezygnował z posady w Riksdagu jako premier, aby pełnić funkcję burmistrza w gminie

regionalny poziom cechuje silniejsza pozycja ze słabszą narodową i lokalną władzą, zwłaszcza w federacjach, Y. N. Bretzer, *Sveriges politiska system...*, s. 188.

²⁷⁶⁸ A. Lindström, *Swedish local and regional government...*, s. 418 – 419.

²⁷⁶⁹ M. Kardas, C. Kucharska, *Analiza porównawcza modeli samorządu terytorialnego...* s. 103.

²⁷⁷⁰ Ibidem, s. 103 – 104.

²⁷⁷¹ A. Lindström, *Swedish local and regional government...*, s. 421.

²⁷⁷² D. Kościewicz, *Kulturowe uwarunkowania państwa dobrobytu w Szwecji – wybrane zagadnienia, społeczeństwo i ekonomia*, [w:] „Society and Economics” 2014, 1(1), s. 77 – 78.

Katrineholm²⁷⁷³. Jak wspominał Dawid Kościewicz, najpierw liczy się w Szwecji jednostka, potem społeczność lokalna, a następnie państwo²⁷⁷⁴.

Pozycja monarchy w relacji z samorządem terytorialnym w obecnym wydaniu praktycznie nie istnieje, co nie wynika z dążeń z niższego szczebla państwowego do wyswobodzenia się spod królewskiego panowania. Historia samorządów terytorialnych jasno wskazuje, że od początku poziom lokalny cieszył się dużą samodzielnością i niezależnością. O ile Korona reprezentowała naród w skali ogólnopaństwowej i poza granicami królestwa, o tyle na poziomie jednostki, jej interes i dobro mogły być najlepiej realizowane przez najbliższy jej samorząd terytorialny. Można zatem stwierdzić, że monarcha od samego początku odgrywał niewielką rolę na poziomie samorządowym, która z naturalnych przyczyn musiał zaniknąć. Należy jednak zaznaczyć, że monarcha nie jest całkiem nieobecny na poziomie lokalno-regionalnym. Karol XVI Gustaw oraz księżniczka koronna promują lokalny biznes, odwiedzając tamtejsze fabryki, przedsiębiorstwa, miejsca pracy, kultury i nauki. Działalność na poziomie samorządowym jest kluczowa zwłaszcza dla przyszłej królowej Szwecji, która swoją postawą i zachowaniem może wykazać się jako przykładowa następczyni tronu z wyraźnym poparciem społecznym.

Obecne relacje na linii Korona – samorząd terytorialny prezentują się następująco:

- 1) **Jak wygląda relacja króla z samorządami terytorialnymi?** Nie istnieje polityczno-prawna relacja między samorządami terytorialnymi a monarchą.
- 2) **Który podmiot dominuje?** Samorząd terytorialny dominuje w wymiarze regionalnym i lokalnym.
- 3) **Jakie były konkretne przedsięwzięcia podjęte przez monarchę i jedną z instytucji w celu osłabieniu lub wzmocnienia władzy królewskiej?** Nie podjęto się żadnych przedsięwzięć, które osłabiłyby lub wzmocniłyby pozycję monarchy.
- 4) **Jakie wydarzenia najbardziej wpłynęły na nowe regulacje prawne?** Wdrażanie zasad „państwa dobrobytu” (*välfärdsstaten*) oraz uchwalenie 13 czerwca 1991 r. ustawy o samorządzie terytorialnym.
- 5) **Jakie elementy zostały usunięte z systemu, a które zmodyfikowane lub dodane?** Zmiany w prawie samorządowym nie doprowadziły do modyfikacji relacji między Koroną a lokalnym wymiarem władzy.

²⁷⁷³ M. Hagevi, *Sweden: Between participation...*, s. 362.

²⁷⁷⁴ D. Kościewicz, *Kulturowe uwarunkowania państwa...*, s. 78.

7. *Quo vadis monarchia?* – monarchia czy republika, jako forma rządów w Szwecji

Dzisiejsze prawa i obowiązki Korony nie stanowią kontynuacji uprawnień, które władca posiadał na początku XIX wieku. Paragraf czwarty *regeringsformen* z 1809 r. podkreślał, iż król „sam rządzi królestwem”. Zmieniono tę zasadę w latach 1905 – 1917, kiedy to wdrożono ideę parlamentaryzmu. Od tamtej pory, król był zmuszony do brania pod uwagę pozycji ugrupowań partyjnych w Riksdagu i rządu, który w rzeczywistości sprawował władzę²⁷⁷⁵. Politolog Herbert Tingsten w „Skall kungamakten stärkas? Kritik av författningsförslaget” z 1964 r. odniósł się krytycznie do braku zgodności między dążeniem do zapisywania zasad parlamentaryzmu w konstytucyjnych dokumentach a konkretnymi propozycjami regulacji władzy monarchy w odniesieniu do prawa obowiązującego od wielu lat. Ten wątek odnosi się do prawa króla do odwoływania ministrów, możliwości zawetowania propozycji rząd i udzielenia odmowy rządowi, jeśli chciałby rozwiązać parlament i rozpisać nowe wybory²⁷⁷⁶. Intensywna debata na temat zakresu uprawnień szwedzkiego monarchy rozpoczęła się po przeprowadzeniu w 1963 r. *Författningsutredningen (law drafting)*, czyli dochodzenia konstytucyjnego. Badanie przedstawiło propozycję wprowadzenia rządowej reformy, która skodyfikowałaby parlamentaryzm. Dochodzenie nie nawiązywało do badania monarchii i wprowadzenia republiki, a propozycja rozszerzenia zakresu tegoż śledztwa na sprawy związane z monarchią zostały skrytykowane przez profesora Nilsa Herlitz, który wyraził swoje zdanie na łamach „Svenska Dagbladet”: „Ten, kto poważnie bez sentymentów i skupiony na prawdziwym znaczeniu ukrytym w słowach wierzy w porządek monarchiczny, musi stwierdzić, że nie ma żadnego sensu posiadanie króla, który nie angażuje się – nawet jeśli bezsilnie – w życie państwa, jego troski oraz problemy”²⁷⁷⁷. N. Herlitz wyraził zaniepokojenie, że uruchomienie dochodzenia mogłoby przyspieszyć proces zastąpienia monarchii republiką, ponieważ zredukowałoby pozycję króla do najwyższego rangą PR-owca²⁷⁷⁸. Sytuację uratował

²⁷⁷⁵ E. Holmberg, N. Stjernquist, *Grundlagarna med tillhörande författningar*, Stockholm 1980; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁷⁶ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁷⁷ „Men den som allvarligt, osentimentalt och med blick för realiteterna bakom orden tror på en monarkisk ordning, måste säga sig att det inte är någon mening med en kung som inte genom sin ställning får ett djupt – om än maktlöst – engagemang i statslivet, dess bekymmer och problem”, N. Herlitz, *Statschefens ställning*, Svenska Dagbladet, 07.04.1966; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁷⁸ G. Heckscher, *Trygga folkstyret, Bokförlaget medborgarskolan*, [w:] ”1969 års regeringsform? Kommentarer till författningsutredningens” ed. N. Herlitz, Stockholm 1963; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

kompromis z Torekova z 1974 r.²⁷⁷⁹, który był jednocześnie konsensusem zawartym między czterema głównymi partiami²⁷⁸⁰. To, z jednej strony pokazało szwedzką kulturę polityczną, która za pośrednictwem obopólnych ustępstw (szwedzkich partii politycznych oraz monarchy) jest w stanie rozwiązać wątpliwości lub wyciszyć je bez „rozlewu krwi”, z drugiej, wykazało, jaką rolę będzie pełnić monarcha na tle instytucji politycznych w państwie – stanie się on zależny. Uгода między stronami utorowała również pokojowe zaakceptowanie zmiany systemu z agnaticznego na kognatyczny, czyli umożliwienie kobietom objęcie tronu, zatwierdzone w 1979 r., co według Stjernquista miało wzmocnić pozycję monarchy²⁷⁸¹. Nic bardziej mylnego. Kiedy rząd szykował się na wejście w nowe milenium, badania, takie jak „En uthållig demokrati. Politik och folkstyrelse på 2000-talet” oraz wiele innych raportów nie zawierały instytucji głowy państwa. Uzasadnienie zawarte w dyrektywie do dochodzenia konstytucyjnego (*grundlagsutredningen*) podkreślało, że przeprowadzone badania i zmiany nie będą dotyczyć monarchicznego charakteru państwa (SOU 2000:1 och 2008:125)²⁷⁸².

W Szwecji najczęstszym sposobem pozyskiwania informacji na temat poparcia dla monarchii są sondaże opinii publicznej, a także ankiety przeprowadzane od 1995 r. przez instytut SOM, w celu zbadania popularności i znaczenia monarchii w skandynawskim Królestwie²⁷⁸³. Pierwszy raz pytanie o wprowadzenie republiki w Szwecji zadano w sondażu ogólnonarodowym w 1976 r.²⁷⁸⁴, czyli w okresie, kiedy to miały miejsce dwa znaczące wydarzenia: przeprowadzenie pierwszych wyborów (19 września 1976 r.) po wprowadzeniu nowego „Aktu o formie rządu” (*regeringsformen*)²⁷⁸⁵ w 1974 r. oraz królewskim ślubie Karola

²⁷⁷⁹ Osiągnięty w 1974 roku kompromis nadał monarchszce Szwecji jedynie reprezentacyjne uprawnienia, a mimo tego, panujący zachował prawo nominowania premiera, oraz stanowisko najwyższego dowódcy sił zbrojnych. Uzgodniono, że monarcha ma obowiązek być obecnym podczas otwarcia Riksdagu, a tak że pełnić funkcję przewodniczącego Komisji Spraw Zagranicznych oraz specjalnej rady powoływanej po zmianie rządu,

En kompromiss om kungens makt,

<https://www.svt.se/nyheter/en-kompromiss-om-kungens-makt>, (dostęp: 18 grudnia 2022).

²⁷⁸⁰ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁸¹ N. Stjernquist, *Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan*, [w:] ”Statsvetenskaplig tidskrift” 1971; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁸² Ibidem.

²⁷⁸³ Ibidem.

²⁷⁸⁴ Wyniki sondażu przeprowadzonego w 1976 r., wykazały, że propozycja wprowadzenia republiki nie cieszyła się dużym poparciem, bowiem tylko 9% Szwedów poparło zmianę ustroju, a 70% było przeciwko. Pytanie z 1976 r. dotyczyło pilności dokonania transformacji, a nie sensowności ustrojowego przejścia. W 2003 r. SOM zmieniło charakter pytania, usuwając słowo „pilności”. Osiągnięte wyniki pokazały, że do 14% wzrosło poparcie dla zmiany systemu, zaś ponad 60% wyniosła aprobatą dla władzy królewskiej. W 2011 r. osoby opowiadające się za Koroną stanowiły 51%, a chęć wprowadzenia republiki wzrosła do 20%, O. Petersson, *Valundersökningar. Rapport 3. Valundersökning 1976. Teknisk rapport, 1978*; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁸⁵ Nowy *regeringsformen* zmienił przepisy odnoszące się do pozycji oraz zakresu obowiązków przynależnych monarchszce. Stwierdzono, że obowiązująca starsza wersja „Aktu o formie rządów” z 1809 r. jest nieadekwatna do nowej politycznej sytuacji, która uległa zmianie po wprowadzeniu parlamentaryzmu. Instytucja monarchii z XIX-wiecznego dokumentu była silna i miała możliwość oddziaływania na kierunki państwowej polityki. Obawiano się zatem, że obecny władca będzie chciał wzmocnić swoje stanowisko lub nadużyć władzy.

XVI Gustawa z Sylwią Sommerlath 19 czerwca 1976 r. To samo badanie bez zmian przeprowadzono w 2003 i 2005 r., a także w latach od 2010 do 2013. W 1995 r. dodano nowe pytania, odnoszące się do pozycji monarchy i zaufania do sposobu, w jaki dane instytucje i grupy społeczne, w tym rodzina królewska, wykonują swoje zadania, co następnie było powtarzane w kolejnych badaniach. Dodatkowe pytanie o wprowadzenie instytucji prezydenta i republiki pojawiło się w pracach SOM w latach 1995, od 1999 do 2001, 2003 i od 2005 do 2015. Z kolei problematyka kontynuacji tradycji monarchistycznej została wprowadzona w badaniach w 2003 r. i w latach 2009–2016²⁷⁸⁶.

	Samtliga svarande		Monarkister		Republikaner		Personen okänd för mig Procent
	Medeltal	Rangplats	Medeltal	Rangplats	Medeltal	Rangplats	
Kronprinsessan Victoria	+28	1	+39	1	+3	1	1
Drottning Margrethe II	+14	2	+22	3	-1	2	12
Kung Harald V	+12	3	+19	4	-1	3	13
Kung Carl XVI Gustaf	+12	3	+24	2	-16	5	1
Drottning Elizabeth II	+4	5	+10	5	-10	4	9

Kommentar: Mätningen bygger på en ogillar-gillarskala med värden mellan -5 och 5. Värdena har sedan multiplicerats med 10 för att undvika decimaler. Frågeformuleringen ”Den här frågan gäller hur mycket man allmänt sett gillar respektive ogillar några europeiska kungligheter. Var skulle Du placera dem på nedanstående skala?”

Tabela 2. Oceny wystawione przez szwedzkie społeczeństwo na temat popularności wybranych europejskich monarchów w 2011 r. (średnia, procenty), L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*²⁷⁸⁷

Tabela 2. odnosi się do ogólnonarodowego badania SOM na temat tego, jak Szwedzi oceniali poszczególnych monarchów europejskich królestw w 2011 roku²⁷⁸⁸. W badaniu

²⁷⁸⁶ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁷⁸⁷ Objasnienie: *samtliga svarande* – wszyscy respondenci; *monarkister* – monarchiści; *republikaner* – republikanie; *personen okänd för mig* – osoby mi nie znane; *medeltal* – średnia; *rangplats* – miejsce w rankingu.

²⁷⁸⁸ Zbliżone do szwedzkich, duńskie badania opinii społecznej na temat monarchii również wypadły pomyślnie dla domu panującego. Królowa Małgorzata, księżniczka Maria i następca tronu Frederik uzyskali wysokie noty sięgające wyników 4,3 – 4,4 w pięciostopniowej skali (TNS Gallup dla Berlingske Tidende), ibidem.

zastosowano skalę („lubi” – „nie lubi”), którą wykorzystuje się od 1986 r. do oceny szwedzkich polityków. Wyniki pokazują, że największą popularnością cieszyła się księżniczka koronna Szwecji Wiktorja, nawet wśród republikanów, zaś najniższą ocenę wystawiono Elżbiecie II, jednak w odczuciach zwolenników republiki ostatnie miejsce zajął Karol XVI Gustaw. Warto dodać, że wartość uzyskana przez szwedzkiego władcę wynosiła tyle samo, co w przypadku byłego premiera Fredrika Reinfeldta (2006–2014) w zestawieniu z narodowymi i międzynarodowymi przywódcami oraz liderami z 2011 r.²⁷⁸⁹ Porównując głowy państwa, Lennart Nilsson przytoczył wynik popularności osiągnięty przez pierwszą kobietę-prezydent Finlandii Tarję Halonen (2000 – 2012), która znalazła się na tym samym poziomie, co trzej postali skandynawscy panujący (Karol XVI, Małgorzata II i Harald V)²⁷⁹⁰. Innymi najbardziej popularnymi liderami na arenie międzynarodowej zostali premier Norwegii Jens Stoltenberg (2005 – 2013) i prezydent USA Barack Obama (2009 – 2017), jednakże nie osiągnęli oni takiego samego wyniku, co księżniczka Wiktorja Bernadotte²⁷⁹¹.

²⁷⁸⁹ Fredrik Reinfeldt znany jest z polityki „otwartego serca”, czy nastawionej na przyjmowanie uchodźców przez Szwecję. Jednak krytycy partii umiarkowanych, której polityk był szefem w latach 2003 – 2015, wskazywali na błędy, jakich dopuścili się ówczesni rządzący (kiedy Reinfeldt został premierem rząd tworzył tzw. *Alliansen*, który składał się z partii umiarkowanych, centrystów, liberałów i partii chrześcijańsko-demokratycznej), m.in. zarzucono ministrowi finansów Andersowi Borgowi oraz minister handlu Marii Borelius, nadużywanie swojej pozycji (pозwanie o wykorzystywanie jako pomoc domowa oraz opiekunki do dzieci migrantek, które nielegalnie przebywały w Szwecji). Następnie wskazano na chronienie członków partii i stawianie się ponad prawem, L. Beckström: *Fredrik Reinfeldt och hans mannamän*, <https://ka.se/2006/10/19/fredrik-reinfeldt-och-hans-mannaman/> (dostęp: 03 grudnia 2022); S. Holmberg, *Populära och mindre populära partiledare*, [w:] „I framtidens skugga. Fyrtiotvå kapitel om politik, medier och samhälle”, SOM-undersökningen 2011, SOM-rapport nr 56 ed. L. Weibull, H. Oscarsson, A. Bergström, Bohus 2012, s. 43 – 50.

²⁷⁹⁰ Tak wysoką ocenę mogła uzyskać Halonen ze względu na zakres ról, jakie przyjmowała podczas swojej prezydentury: współprzewodnicząca (wraz z prezydentem Tanzanii Benjaminem Mkapą) Światowej Komisji ds. Społecznego Wymiaru Globalizacji (2002 – 2004); przewodnicząca Rady Światowych Kobiet Liderok (2009 – 2014). W 2010 r. została współprzewodnicząca Panelu Wysokiego Szczebla Sekretarza Generalnego ONZ ds. Globalnego Zrównoważonego Rozwoju, a w 2017 r. stała się członkinią Rady Doradczej Wysokiego Szczebla ds. Mediacji Sekretarza Generalnego ONZ. W 2002 r. pierwszy raz od dłuższego czasu prezydent Finlandii odbyła spotkanie z prezydentem USA, co rozpoczęło debatę na temat przyszłość relacji amerykańsko-fińskich. O poparciu dla byłej prezydent świadczą wyniki badań opinii publicznej, które, po pierwszym roku od przejścia urzędu prezydenta, pokazały 70-procentowe poparcie dla Halonen ze strony Finów. W 2009 r. podczas pełnienia drugiej kadencji, 75% respondentów wyraziło zaufanie do prezydent, a pod koniec mandatu poparcie wyniosło 86%. Halonen zyskała także przychylność prasy, która podkreślała sumiennosc i pracowitość prezydent w wykonywaniu swoich obowiązków. Halonen została także doceniona za położenie większego nacisku, niż jej poprzednicy, na kwestię równości płci. Skupiała się także na zagadnieniach związanych z przemocą, ubóstwem, sytuacją osób starszych. Dodatkowo, prezydent była znana z nieformalnego i dość nietypowego zachowania, np. nie była członkinią kościoła i żyła w konkubinacie. Można ją byłą spotkać w sklepie lub autobusie. Halonen zyskała poparcie przeważnie ze strony kobiet, robotników, młodzieży i mieszkańców obszarów wiejskich, *Tarja Halonen. President of Finland (2000-2012)*, <https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html> (03 grudnia 2022); M. Lähteenmäki, *Halonen, Tarja*, <https://www.blf.fi/artikel.php?id=4064><https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html> (03 grudnia 2022); *Tarja Halonen 1943-*, <https://suomenpresidentit.fi/sv/halonen/> (<https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html>) (03 grudnia 2022).

²⁷⁹¹ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

W badaniu sondażowym SOM z 2003 r. na temat zniesienia monarchii, 2/3 respondentów chciało zachować instytucję króla, a tylko 15% opowiedziało się za republiką, z kolei 17% nie miało zdania. Sześć lat później powtórzono badanie z tym samym pytaniem, jednak wyniki prezentowały się zupełnie inaczej – zmniejszyła się grupa odpowiedzi opowiadających się za monarchią, a zwiększyła przeciwników Korony i osób bez zdania. Od 2010 roku, odsetek opowiadających się za królewską tradycją waha się między 50% a 70%, a 1/5 odpowiada zarówno tym, którzy nie chcą mieć koronowanej głowy państwa, jak i grupie bez zdania²⁷⁹² (wykres 1).

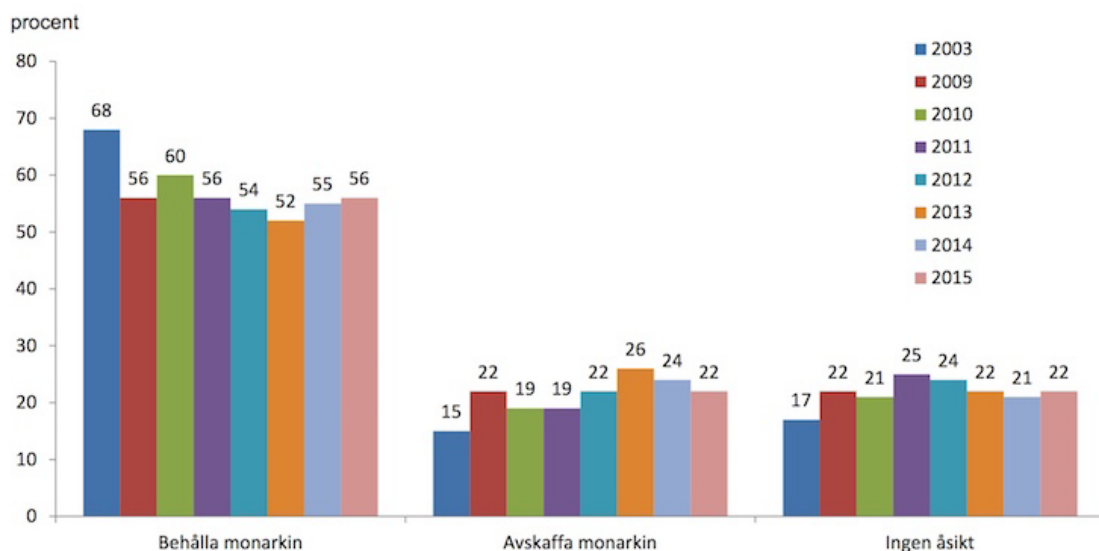

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Behålla eller avskaffa monarkin enligt Riks-SOM 2003, 2009-2015 (procent)

Kommentar: Frågans formulering "Tycker du att Sverige skall behålla eller avskaffa monarkin?". Svarsalternativen framgår av figuren. Källor: Riks-SOM 2003, 2009-2015.

www.som.gu.se

Wykres 1. Utrzymanie albo obalenie monarchii według Riks-SOM 2003, 2009 – 2015 (procenty). Zadane pytanie: Uważasz, że w Szwecji powinno się utrzymać czy obalić monarchię?, L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*²⁷⁹³

Na temat możliwości wprowadzenia republiki w Szwecji, w badaniach SOM z 1995, 1999 – 2001, 2003 i 2005 – 2015 postawiono pytanie o instalację republiki z wybieralnym prezydentem, na które można było odpowiedzieć, że to „dobra propozycja” lub „zła

²⁷⁹² Ibidem.

²⁷⁹³ Objaśnienie: *behålla monarkin* – utrzymanie monarchii; *avskaffa monarkin* – obalenie monarchii; *ingen åsikt* – brak zdania.

propozycja”. W pierwszych latach tego badania, tylko 10% popierało prezydenckie rozwiązanie, około 70% było przeciwko, a nieco ponad 20% nie miało zdania. W 2012 r. grupa respondentów przeciwko wprowadzeniu republiki zmniejszyła się do 59%, a w następnych okresach wzrosła do 2/3, zaś odsetek dążących do obalenia Korony zyskał nieco ponad 15% w 2015 r. z niewielkimi zmianami w ostatnich latach²⁷⁹⁴ (wykres 2).

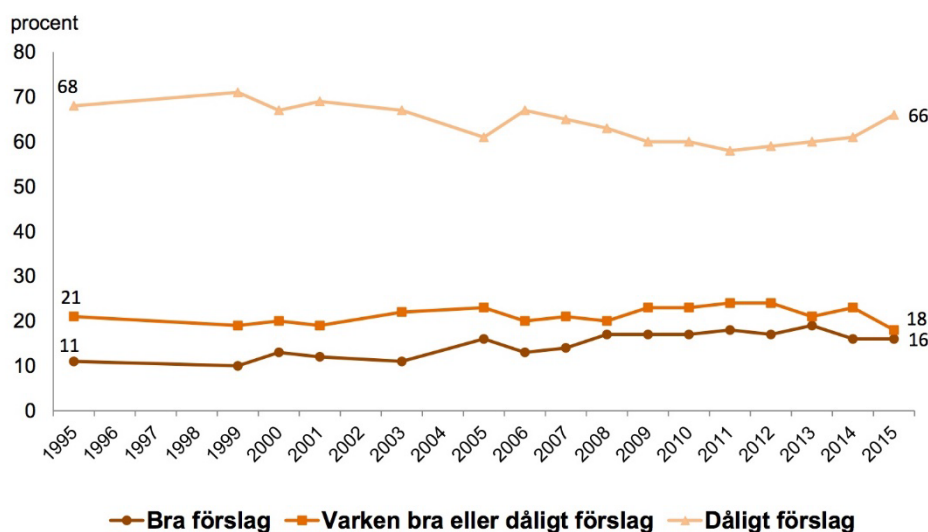

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Svenska folkets inställning till att införa republik med vald president, 1995-2015

Kommentar: Frågan lyder "Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilket är din åsikt om vart och ett av dem? Införa republik med vald president". Svarsalternativen lyder "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag", "mycket dåligt förslag". I figuren redovisas de två positiva resp. negativa kategorierna sammanslagna. Procentbasen utgår av de som besvarat frågan.

www.som.gu.se

Wykres 2. Postawa szwedzkiego społeczeństwa wobec wprowadzenia republiki z wybieralnym prezydentem, 1995 – 2015. Zadane pytanie: Czy powinna zostać zainstalowana republika z wybieralnym prezydentem?, L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*²⁷⁹⁵

W 2016 r. dwie instytucje, SOM oraz Sifo, przeprowadziły równocześnie sondaże wśród Szwedów na temat monarchii. Badanie autorstwa SOM wykazało, że 53% biorących udział opowiedziało się za utrzymaniem monarchii, z kolei 23% wskazało na potrzebę wprowadzenie republiki. W odniesieniu do drugiego sondażu, 65% było za dalszym posiadaniem koronowanej głowy państwa, zaś 24% wykazało chęć jej zniesienia. Toivo Sjören, szef badań opinii publicznej Sifo, skomentował wyniki, jako, z jednej strony, pozytywny sygnał, że wszystkie

²⁷⁹⁴ Ibidem.

²⁷⁹⁵ Objaśnienie: *bra förslag* – dobra propozycja; *varken bra eller dåligt förslag* – ani dobra, ani zła propozycja; *dåligt förslag* – zła propozycja.

grupy bez względu na wiek wyrażają poparcie dla monarchii, jednakże podkreślił, że od 1995 r. zaufanie dla rodu panującego stopniowo maleje, powodując, iż co czwarty Szwed chce wprowadzenia republiki²⁷⁹⁶.

Średnia różnica między oboma badaniami SOM i Sifo wynosi 59% głosów dla monarchii i 24% dla republiki. W porównaniu do ostatnich prac przeprowadzonych przez Sifo w 2012 r., poparcie dla Korony zmalało o dziewięć punktów procentowych. Co do republiki, wzrosło ono o osiem punktów procentowych. Jeżeli chodzi o SOM, to instytucja ta przeprowadziła badanie w 2015 r. Porównanie wyników z roku 2015 i 2016 daje następujące dane: o trzy punkty procentowe spadło poparcie udzielane monarchii, a dla republiki wzrosło o jeden punkt procentowy. Według wyników innej ankiety przeprowadzonej również w 2015 r. przez tym razem Yougov, tylko 40% respondentów opowiedziało się za monarchią. W przypadku zaufania do dynastii panującej dane pozyskane przez Expressen/Demoskop z 2017 r. wykazały 39-procentowe „duże lub całkiem duże zaufanie” dla rodu Bernadotte. W 2012 roku poziom zaufania wyniósł 45%, a zatem zauważalny jest spadek ufności, jaką Szwedzi darzyli Karola XVI Gustawa i jego rodzinę²⁷⁹⁷. Spadek zaufania dynastii z 42% do 41% odnotował także Barometr Zaufania Akademii Mediów (*Medieakademins Förtroendebarmetern*) w 2017 r.²⁷⁹⁸ Na mniej więcej podobnym poziomie jawiło się zaufanie wyrażone dla rodziny królewskiej przez społeczeństwo szwedzkie na podstawie badania przeprowadzonego przez SOM w 2017 (wykres 3). Mimo, że zaufanie do dynastii stopniowo rosło, osiągając w 2020 r. 43-procentowy wynik dla odpowiedzi „bardzo duże lub całkiem duże zaufanie”, to nie dosięgnęło ono pułapu prawie 60% głosów udzielonych dla tej odpowiedzi w końcu lat 90²⁷⁹⁹.

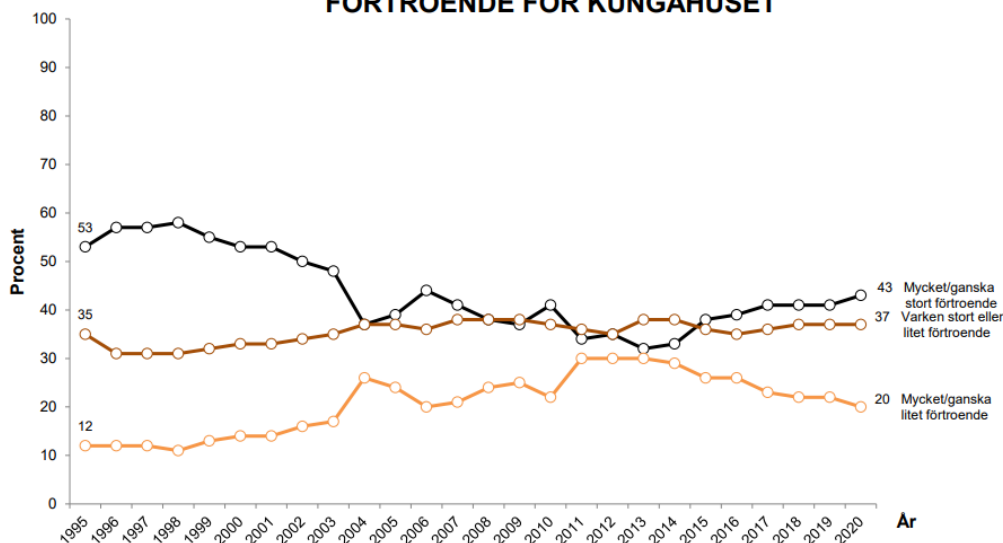
²⁷⁹⁶ *Sifo: Majoritet vill ha kvar monarkin*, <https://omni.se/sifo-majoritet-vill-ha-kvar-monarkin/a/6nPko>(dostęp:21 listopada 2022).

²⁷⁹⁷ *För och emot monarkin*, <https://www.republikanskaforeningen.se/for-dig-som-medlem/statistik/>(dostęp:21 listopada 2022).

²⁷⁹⁸ *Ibidem*.

²⁷⁹⁹ U. Andersson, E. Falk, *Svenska Monarkitrender...*

FÖRTROENDE FÖR KUNGAHUSET

Kommentar: Svartalternativen är: "mycket stort förtroende"; "ganska stort förtroende"; "varken stort eller litet förtroende"; "ganska litet förtroende" samt "mycket litet förtroende". Resultaten redovisar andelen som uppgivit att de har "ganska" eller "mycket stort" förtroende, "varken stort eller litet förtroende" respektive "ganska" eller "mycket litet" förtroende. Procentbasen utgår av de som besvarat frågan.

Frågeformulering: "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? - Kungahuset".

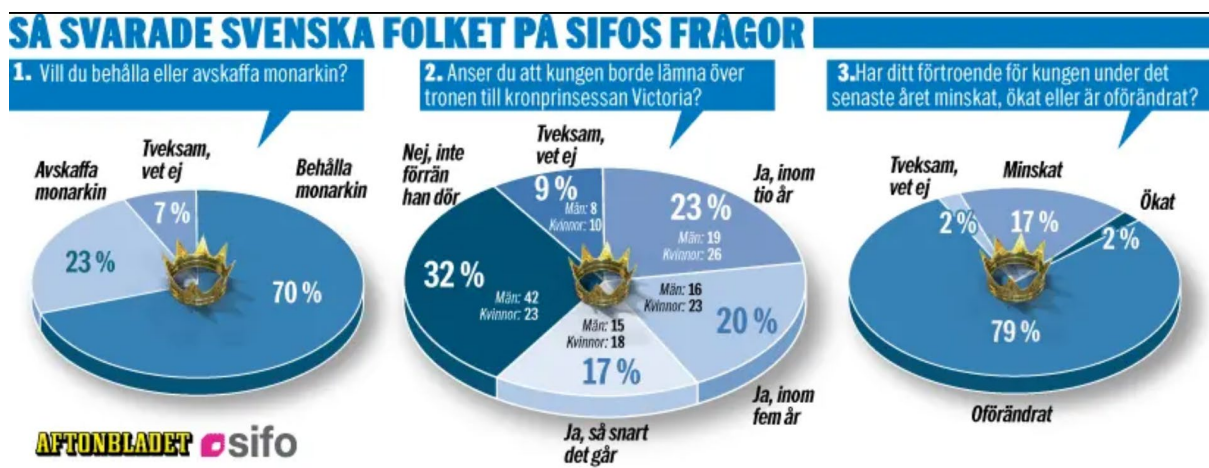
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1995–2020

Wykres 3. Zaufanie do domu królewskiego. Zadane pytanie: Jak dużym zaufaniem darzysz następujące instytucje (dom królewski) i grupy według tego jak wykonują swoją pracę?, U. Andersson, E. Falk, Svenska Monarkitrender, <https://www.gu.se/sites/default/files/2021-06/35.%20Svenska%20monarkitrender%201995-2020.pdf>(dostęp:21 listopada 2022)²⁸⁰⁰.

W 2013 r. z okazji 40-lecia sprawowania władzy przez Karola XVI Gustawa, Aftonbladet/Sifo przedstawiło wyniki badań przeprowadzonych telefonicznie wśród Szwedów w dniach 10 – 13 grudnia, które zaprezentowały 60-procentowe poparcie (sześciu na dziesięciu Szwedów) idei wcześniejszego przekazania korony następczyni tronu – Wiktorii (w 2011 r. 56% opowiedziało się za szybszym zrzeknięciem się tronu przez obecnego monarchę). Badanie także wykazało, że najmniejsze zaufanie do króla wykazują kobiety (67% ankietowanych kobiet, a tylko 50% mężczyzn udzieliło takiej wypowiedzi), domagające się szybszego oddania korony przez Karola XVI Gustawa. Z kolei 17% badanych, czyli co piąty Szwed, uważał, że jego zaufanie do monarchy zmalało w stosunku do poprzedniego roku, a tylko 2% stwierdziło, że zaufanie wzrosło. Henrik Oscarsson z Uniwersytetu w Göteborgu skomentował powyższe wyniki, wskazując na przyczyny takich odpowiedzi. Przede wszystkim, duże znaczenie miał

²⁸⁰⁰ Objaśnienie: *Mycket/ganska stort förtroende* – bardzo/całkiem duże zaufanie; *varken stort eller litet förtroende* – ani duże ani małe zaufanie; *mycket/ganska litet förtroende* – bardzo/całkiem niskie zaufanie.

dyplomatyczny blamaż popełniony podczas wizyty Karola XVI Gustawa w Brunei z 2004 r.²⁸⁰¹ oraz rosnąca popularność Wiktorii. Warto jednak zaznaczyć, że o ile zaufanie do króla zmalało, to zaufanie do monarchii jako instytucji i formy rządów, nadal utrzymuje się na stabilnej pozycji (wykres 4.)²⁸⁰². To, że królewski system rządów nadal cieszy się poparciem wśród Szwedów mogą potwierdzić wyniki badania na temat propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji (wykres 5). Wnioski są następujące: o ile rośnie poparcie dla idei republiki, o tyle nie wzrasta chęć jej wprowadzenia²⁸⁰³. Może to wynikać z kilku powodów. Po pierwsze, historyczne zakorzenienie monarchii w Szwecji oraz postrzeganie jej jako część szwedzkiej tożsamości, dziedzictwa, tradycji i kultury. Po drugie, przyzwyczajenie się Szwedów do posiadania koronowanej głowy państwa wraz ze wszystkimi przynależnymi jej immunitetami, przywilejami, które podkreślają elitarność Korony. Jako ostatni argument można wysnuć tezę, że reforma szwedzkiego systemu politycznego wprowadziłaby legislacyjny chaos, zahamowałaby pracę instytucji politycznych na czas wprowadzenie stanowiska prezydenta oraz wiązałaby się z czasochłonną implementacją technicznych modyfikacji, jak zmiana herbu. Wprowadzenie republiki w Szwecji nie wydaje się być sprawą nagłą i konieczną do wdrożenia od razu. Dopóki szwedzka rodzina nie dopuści się czynów, które oburzyłyby całe społeczeństwo, wątpliwe jest, aby dyskusja na temat implementacji republiki przeistoczyła się w zapowiedź zmiernych monarchii.

Wykres 4. Badanie na temat monarchii. Aftonbladet/ Sifo zadało grupie tysiąca respondentów drogą

²⁸⁰¹ Karol XVI Gustaw wychwalał przywódcę Brunei, za bycie liderem, który jest blisko swojego ludu, a sama Brunei została określona przez monarchę jako bardziej otwarte niż jakiegokolwiek inne państwo, *Kungen får skarp kritik för uttalanden om Brunei*, 9.02.2004, <https://sverigesradio.se/artikel/365873>(dostęp:12.01.2023).

²⁸⁰² Mattias Sandberg, 'Lämna över till Victoria', <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/e1qk9M/lamna-over-till-victoria>(dostęp:21.11.2022).

²⁸⁰³ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

telefoniczną w dniach między 10 a 13 grudnia trzy pytania: Czy chcesz zachować lub obalić monarchię?, Uważasz, że król powinien przekazać tron księżniczce koronnej Wiktorii?, Czy twoje zaufanie wobec króla zmniejszyło się czy zwiększyło w ostatnich latach?, M. Sandberg, *Lämna över till Victoria*, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/e1qk9M/lamna-over-till-victoria> (dostęp: 21 listopada 2022)²⁸⁰⁴.

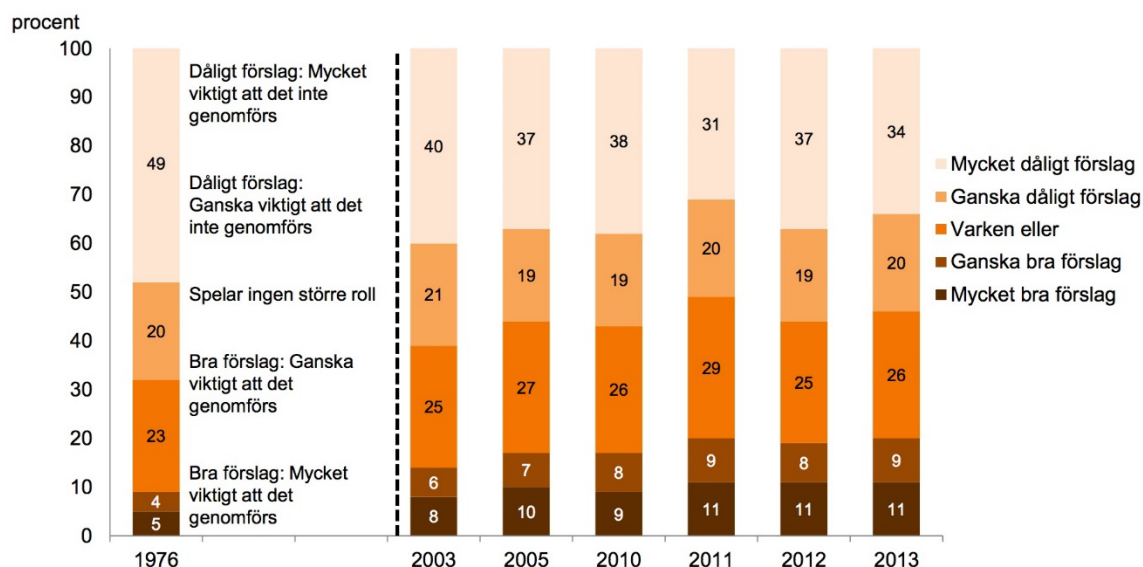

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Inställning till förslaget att införa republik i Sverige 1976 (Valundersökningen), 2003, 2005, 2010-2013 (SOM-undersökningarna)

Kommentar: Frågans formulering "Införa republik i Sverige". Svartalternativen respektive år framgår av tabellen.

www.som.gu.se

Wykres 5. Postawa wobec propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji w latach 1976 (ankieta wyborcza), 2003, 2005, 2010 – 2013 (badania SOM), L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*²⁸⁰⁵

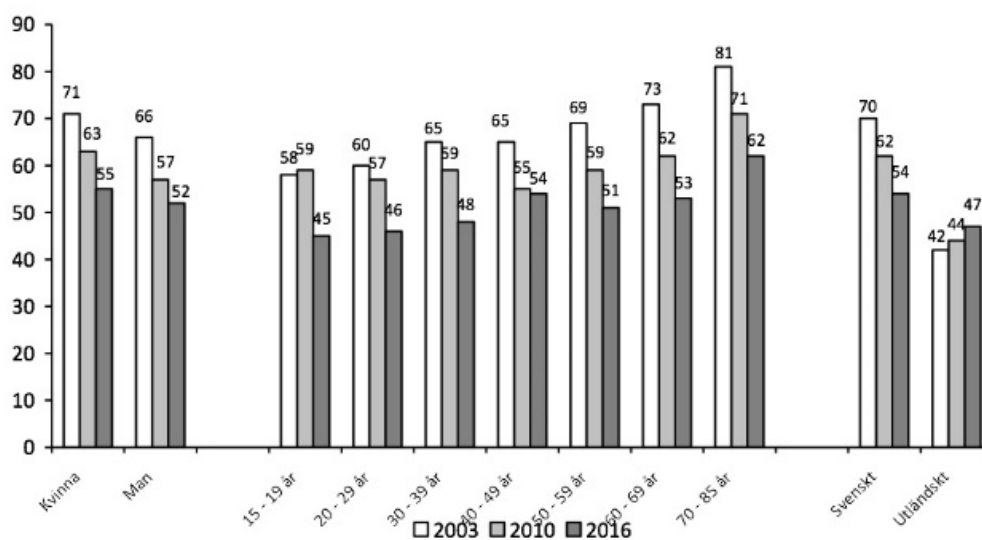
Szwedzkie badania empiryczne udowodniły, że nie istnieje wyraźny podział na grupę, która popiera szwedzką monarchię i drugą część społeczeństwa, dążącą do wprowadzenia republiki. Za monarchią opowiadają się zarówno młodzi jak i starsi mieszkańcy Królestwa,

²⁸⁰⁴ Objaśnienie: *Avskaffa monarkin* – znieść monarchię; *tveksam, vet ej* – nie wiem; *behålla monarkin* – zachować monarchię; *nej, inte förrän han dör* – nie, dopóki nie umrze; *ja, inom tio år* – tak, w ciągu dziesięciu lat; *ja, inom fem år* – tak, w ciągu pięciu lat; *ja, så snart det går* – tak, tak szybko, jak to możliwe; *minskat* – zmniejszyło się; *ökat* – zwiększyło; *oförändrat* – nie zmieniło się!

²⁸⁰⁵ Objaśnienie: *Dåligt förslag* – zła propozycja; *Mycket viktigt att det inte genomförs* – zła propozycja: bardzo ważne żeby nie wdrożyć jej w życie; *dåligt förslag: Ganska viktigt att det inte genomförs* – zła propozycja: dość ważne żeby nie wdrożyć jej w życie; *spelar ingen större roll* – nie odgrywa to większej roli; *bra förslag: Ganska viktigt att det genomförs* – dobra propozycja: dość ważne żeby wdrożyć ją w życie; *bra förslag: Mycket vikt att det genomförs* – dobra propozycja: bardzo ważne żeby wdrożyć ją w życie; *mycket dålig förslag* – bardzo zła propozycja; *ganska dålig förslag* – dość zła propozycja; *varken eller-* ani zła ani dobra; *ganska bra förslag* – całkiem dobra propozycja; *mycket bra förslag* – całkiem dobra propozycja.

kobiety i mężczyźni, osoby z podstawowym wykształceniem, jak i wyższym, mieszkańcy wsi oraz miast, przedsiębiorcy, urzędnicy, robotnicy fizyczni, Szwedzi i cudzoziemscy mieszkańcy Szwecji. Można jednak wykazać pewne cechy charakteryzujące pro-monarchistów. Monarchię popierają głównie osoby starsze, kobiety oraz urzędnicy administracji państwowej i przedsiębiorcy. Dodatkowo, cudzoziemcy są bardziej skłonni opowiedzieć się za zmianą ustroju, jednak to właśnie w grupie nie-Szwedów znajduje się najwięcej respondentów niemających zdania. Przedstawione różnice są jednak bardzo subtelne (wykresy 6 i 7)²⁸⁰⁶.

Figur 3A Svenska folkets inställning till att behålla monarkin och kön, ålder samt medborgarskap 2003, 2010 och 2016 (procent)

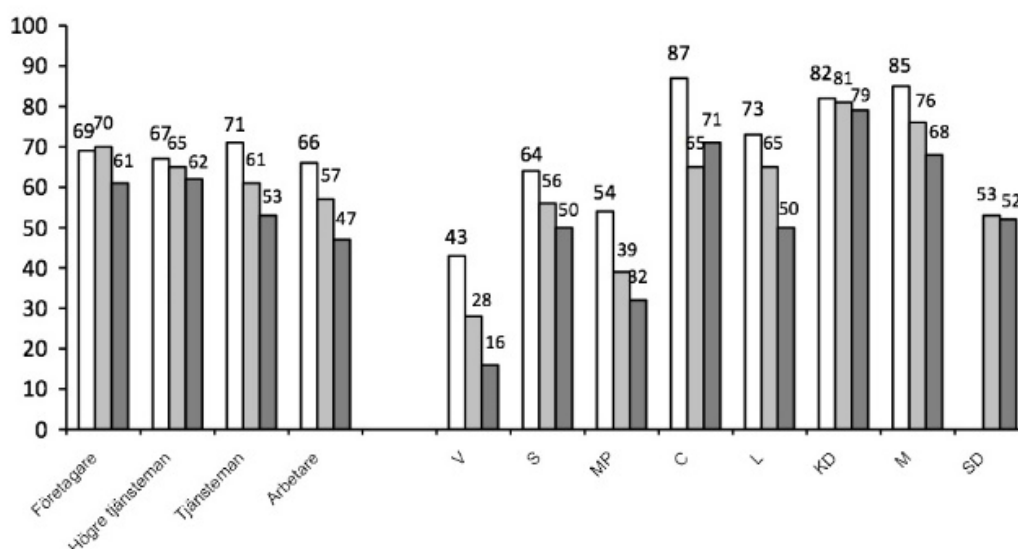

Wykres 6. Postawa szwedzkiego społeczeństwa wobec utrzymania monarchii, uwzględniając płeć, wiek i obywatelstwo biorących udział w badaniu w latach 2003, 2010 i 2016 (procenty), L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*²⁸⁰⁷

²⁸⁰⁶ N. Pekgul, 2006, *En kung för alla svenskar*, [w:] M. Ögren (red.) *För Sverige-Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf*. Bokförlaget DN; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸⁰⁷ Objaśnienie: *Kvinna* – kobieta; *man* – mężczyzna; *år* – wiek; *svenskt* – obywatelstwo szwedzkie; *utländskt* – cudzoziemiec.

Figur 3B Svenska folkets inställning till att behålla eller avskaffa monarkin samt subjektiv klass och parti 2003, 2010 och 2016 (procent)

Wykres 7. Postawa szwedzkiego społeczeństwa wobec utrzymania lub obalenia monarchii, uwzględniając wykonywany zawód oraz poparcie dla partii politycznych biorących udział w badaniu w latach 2003, 2010 i 2016 (procenty), L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*²⁸⁰⁸

Na bazie zestawienia udzielonych w latach 1995 – 2020 dla SOM odpowiedzi typu „bardzo duże lub całkiem duże zaufanie dla domu królewskiego” można wyciągnąć częściowe wnioski na temat charakterystyki zwolenników monarchii (tabela 3. cz. 1,2,3). Wykazano, że kobiety częściej wybierały wspomnianą wypowiedź niż mężczyźni. W przypadku wieku, dominowała grupa, która składała się z osób między 65 a 85 rokiem życia. W pozostałych kategoriach wiekowych różnice nie były aż tak znaczące. Warto jednak wskazać na determinantę związaną z edukacją. Osoby z niższym wykształceniem były skłonniejsze do wyrażenia większego zaufania niż respondenci posiadający średnie bądź wyższe wykształcenie (odwrotne rezultaty wykazało badanie z 2020 roku). Bez znaczenia pozostaje kwestia wysokości dochodów, choć warto podkreślić, że początkowo to osoby z niskimi oraz średnimi

²⁸⁰⁸ Objasnienie: *företagare* – właściciel firmy; *högre tjänsteman* – wyższy urzędnik; *tjänsteman* – urzędnik; *arbetare* – robotnik; V – Partia Lewicy, S – Partia Socjaldemokracja, MP – Partia Zielonych, C – Partia Centrum, L – Partia Liberalów, KD – Partia Chrześcijańskich Demokratów, M – Partia Moderatów, SD – Partia Szwedzkich Demokratów.

zarobkami były bardziej skłonne oddać głos na wariant o wysokim zaufaniu, natomiast od 2015 r. wyniki w każdej grupie stawały się coraz bardziej do siebie zbliżone. W przypadku wykonywanej pracy bądź prowadzonego biznesu, to osoby prowadzące *företagarhem* (domowe przedsiębiorstwa) można zaklasyfikować jako największych zwolenników rodziny panującej. Następnie osoby, które mieszkają na wsi częściej opowiadają się za wysokim zaufaniem do dynastii wraz z respondentami mieszkającym w niewielkich miejscowościach. Niezwykle istotne jest, aby zaznaczyć, że o ile poprzednie determinanty nieznacznie się od siebie różniły, o tyle widoczny kontrast zachodzi w relacji między zaufaniem do rodu Bernadotte a polityczną orientacją. Z wyników można się dowiedzieć, że osoby, które mają prawicowe poglądy są zdecydowanie bardziej za monarchią niż w przypadku pozostałych²⁸⁰⁹.

Tabell 1a Andel mycket/ganska stort förtroende för kungahuset efter bakgrunds faktorer, 1995–2020 (procent)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Samtliga	53	57	57	58	55	53	53	50	48	37
Antal svar	1 736	1 705	1 665	3 445	3 323	3 365	3 426	3 422	3 478	3 391
Kvinna	59	60	59	63	57	55	56	52	50	39
Man	47	54	54	53	52	50	50	47	45	34
16–29 år	54	56	57	56	49	51	53	45	43	32
30–49 år	46	53	54	54	51	49	50	47	46	36
50–64 år	54	59	55	58	56	52	52	48	46	32
65–85 år	64	65	63	68	65	61	60	62	57	49
Låg utbildning ¹	51	58	57	57	57	53	52	51	50	40
Medel utbildning	54	57	57	58	54	52	55	51	47	37
Hög utbildning	52	56	56	58	54	53	53	47	45	34
Låg inkomst ²	51	58	55	60	56	51	52	51	49	41
Medel inkomst	52	57	56	58	54	51	52	50	47	35
Hög inkomst	55	58	58	56	55	55	54	48	48	35
Arbetarhem	46	53	51	54	50	48	48	45	43	34
Tjänstemannahem	56	62	59	59	55	54	57	51	50	36
Högre tjänstemannahem	61	56	59	59	60	54	56	52	47	38
Företagarhem ³	60	67	72	66	62	59	61	61	57	46
Bor i ren landsbygd	52	57	56	59	57	58	55	52	53	44
Bor i mindre tätort	52	59	56	58	52	54	52	51	49	38
Bor i stad/större tätort	56	56	59	58	56	51	53	50	46	36
Bor i Sthlm/Gbg/Malmö	50	54	51	56	52	48	53	46	43	31
Klart/något till vänster ⁴	39	43	42	47	41	38	41	39	37	28
Varken till vä eller hö	52	57	57	58	53	51	52	48	47	37
Klart/något till höger	68	72	69	70	68	67	67	63	59	45

Kommentar: Frågan lyder: "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? - Kungahuset". Svartaltemativen är: "mycket stort förtroende", "ganska stort förtroende", "varken stort eller litet förtroende", "ganska litet förtroende" samt "mycket litet förtroende". Resultaten redovisar andelen som uppgivit att de har "ganska" eller "mycket stort" förtroende för kungahuset. Procentbasen utgörs av de som har besvarat frågan. ¹Låg = max grundskola eller motsvarande, Medel = allt över grundskola men ej högskola/universitet, Hög = studier/examen från högskola/universitet. ²Inkomst redovisar frågan om hushållets årsinkomst. ³Inklusive jordbrukarhem. ⁴Variabeln bygger på frågan som lyder "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" med svartaltemativen "klart till vänster", "något till vänster", "varken till vänster eller till höger", "något till höger" och "klart till höger". I tabellen har de två första respektive de två sista svartaltemativen slagits samman.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1995–2020.

Tabela 3. (cz.1) Udział osób z bardzo/całkiem wysokim zaufaniem do domu królewskiego według podstawowych czynników, 1995 – 2020 (procenty). Zadane pytanie: Jak dużym zaufaniem darzysz następujące instytucje i grupy według tego jak wykonują swoją pracę? W badaniu uwzględniono płeć, wiek, wykształcenie, wysokość dochodów, zatrudnienie, miejsce zamieszkania, orientację polityczną. U. Andersson, E. Falk, *Svenska Monarkitrender...*²⁸¹⁰

²⁸⁰⁹ U. Andersson, E. Falk, *Svenska Monarkitrender...*

²⁸¹⁰ Objaśnienie: *Antal svar* – udzielone odpowiedzi; *låg utbildning* – niskie wykształcenie; *medel utbildning* – średnie wykształcenie; *hög utbildning* – wysokie wykształcenie; *låg inkomst* – niskie zarobki; *medel inkomst* – średnie zarobki; *hög inkomst* – wysokie zarobki; *arbetarhem* – pracownik fizyczny; *tjänstemannahem* – pracownik urzędowy; *högre tjänstemannahem* – wyższy urzędnik; *företagarhem* – prowadzący gospodarstwo domowe; *bor i*

Tabell 1b Andel mycket/ganska stort förtroende för kungahuset efter bakgrundsfaktorer, 1995–2020 (procent)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Samtliga	39	44	41	38	37	41	34	35	32	33
Antal svar	3 355	3 188	3 245	3 146	4 758	4 766	4 527	4 552	4 821	5 000
Kvinna	41	47	44	40	40	45	37	37	35	37
Man	37	42	39	36	33	36	30	33	29	29
16–29 år	32	38	35	34	30	35	35	34	30	32
30–49 år	39	43	39	36	35	41	31	33	31	31
50–64 år	37	44	39	37	34	37	30	32	29	31
65–85 år	50	56	55	46	48	48	41	42	38	38
Låg utbildning ¹	41	48	43	39	39	42	36	38	36	34
Medel utbildning	38	45	43	39	37	40	34	37	33	34
Hög utbildning	39	42	39	37	35	41	33	32	30	31
Låg inkomst ²	40	45	43	39	38	40	35	38	35	32
Medel inkomst	39	46	41	38	37	38	33	35	31	34
Hög inkomst	38	42	40	37	35	44	32	32	32	32
Arbetsarbete	35	41	37	32	33	36	32	32	31	31
Tjänstemannahem	41	47	44	38	36	41	34	34	31	33
Högre tjänstemannahem	42	42	43	42	44	48	34	40	34	36
Företagarhem ³	48	53	52	52	48	52	40	45	40	39
Bor i ren landsbygd	40	51	46	42	39	43	37	40	37	38
Bor i mindre tätort	40	45	43	37	38	38	34	36	33	34
Bor i stad/större tätort	39	44	40	39	36	42	34	35	33	34
Bor i Sthlm/GBG/Malmö	37	39	41	33	34	37	28	29	27	26
Klart/något till vänster ⁴	26	34	32	29	25	29	26	25	23	23
Varken till vä eller hö	36	40	39	36	34	37	30	33	29	28
Klart/något till höger	54	57	53	50	50	51	43	46	44	46

Kommentar: Frågan lyder: "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? - Kungahuset". Svartaltemativen är: "mycket stort förtroende", "ganska stort förtroende", "varken stort eller litet förtroende", "ganska litet förtroende" samt "mycket litet förtroende". Resultaten redovisar andelen som uppgivit att de har "ganska" eller "mycket stort" förtroende för kungahuset. Procentbasen utgörs av de som har besvarat frågan. ¹Låg = max grundskola eller motsvarande, Medel = allt över grundskola men ej högskola/universitet, Hög = studier/examen från högskola/universitet. ²Inkomst redovisar frågan om hushållets årsinkomst. ³Inklusive jordbrukarhem. ⁴Variabeln bygger på frågan som lyder "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" med svartaltemativen "klart till vänster", "något till vänster", "varken till vänster eller till höger", "något till höger" och "klart till höger". I tabellen har de två första respektive de två sista svartaltemativen slagits samman.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1995–2020.

Tabela 3. (cz. 2) *Udział osób z bardzo/calkiem wysokim zaufaniem...*

ren landsbygd – mieszka na wsi; *bor i minder tätort* – mieszka w mniej zurbanizowanych obszarach; *bor i stad/större tätort* – mieszka w mieście/ bardziej zurbanizowanych obszarach; *bor i Sthlm/GBG/Malmö* – mieszka w Sztokholmie, Göteborgu, Malmö; *klart/något till vänster* – pewne poglądy lewicowe/ zbliżone do lewicy; *varken till vä eller hö* – ani poglądy lewicowe, ani prawicowe; *klart/något till höger* – pewne poglądy prawicowe/ zbliżone do prawicy.

Tabell 1c Andel mycket/ganska stort förtroende för kungahuset efter bakgrundsfaktorer, 1995–2020 (procent)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Samtliga	38	39	41	41	41	43
Antal svar	3 114	3 135	3 458	3 473	3 154	3 520
Kvinna	39	41	45	44	45	47
Man	36	36	37	39	36	38
16–29 år	36	32	40	35	37	40
30–49 år	38	41	39	38	38	42
50–64 år	36	38	39	41	39	42
65–85 år	40	42	46	48	47	45
Låg utbildning ¹	38	40	44	43	42	39
Medel utbildning	37	38	41	42	41	43
Hög utbildning	38	39	40	40	40	43
Låg inkomst ²	40	38	41	44	42	41
Medel inkomst	35	39	42	41	41	42
Hög inkomst	38	39	41	41	40	44
Arbetarhem	33	36	39	37	38	37
Tjänstemanna hem	39	39	41	42	41	45
Högre tjänstemanna hem	40	39	45	44	45	47
Företagar hem ³	42	44	46	53	44	49
Bor i ren landsbygd	41	43	45	42	47	45
Bor i mindre tätort	36	40	42	42	42	45
Bor i stad/större tätort	39	39	41	43	40	42
Bor i Stlm/Gbg/Malmö	32	35	38	39	36	39
Klart/något till vänster ⁴	27	30	31	33	31	35
Varken till vä eller hö	35	34	39	39	39	39
Klart/något till höger	48	49	52	50	49	51

Kommentar: Frågan lyder: "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete? - Kungahuset". Svartaltemativen är: "mycket stort förtroende"; "ganska stort förtroende"; "varken stort eller litet förtroende"; "ganska litet förtroende" samt "mycket litet förtroende". Resultaten redovisar andelen som uppgivit att de har "ganska" eller "mycket stort" förtroende för kungahuset. Procentbasen utgörs av de som har besvarat frågan. ¹Låg = max grundskola eller motsvarande, Medel = allt över grundskola men ej högskola/universitet, Hög = studier/examen från högskola/universitet. ²Inkomst redovisar frågan om hushållets årsinkomst. ³Inklusive jordbrukarhem. ⁴Variabeln bygger på frågan som lyder "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" med svartaltemativen "klart till vänster", "något till vänster", "varken till vänster eller till höger", "något till höger" och "klart till höger". I tabellen har de två första respektive de två sista svartaltemativen slagits samman.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1995–2020.

Tabla 3. (cz. 3) *Udział osób z bardzo/calkiem wysokim zaufaniem...*

Przy omawianiu postaw Szwedów względem Korony należy uwzględnić zmienną dotyczącą wyznawanych poglądów politycznych. Jeżeli chodzi o rozłożenie głosów w zależności od sympatii politycznych, zwolennikami Korony jest elektorat Chrześcijańskich Demokratów (*Kristdemokraterna*, KD), Partii Centrum (*Centerpartiet*, C) i Moderatów (*Moderaterna*, M), odpowiadający tym samym 2/3 zwolenników monarchii, zaś wśród sympatyków partii Socjaldemokratycznej (*Socialdemokraterna*, S), Liberalistów (*Liberalerna*, L) i Szwedzkich Demokratów (*Sverigedemokraterna*, SD) poparcie dla monarchii wynosi około 50%. Przeciwno monarchii opowiadają się zwolennicy Partii Zielonych (*Miljöpartiet*, MP) i Partii Lewica (*Vänsterpartiet*, V)²⁸¹¹. Odnosząc się do specyfiki danej partii politycznej, najbardziej skłonna do ustanowienia republiki jest Partia Lewicy. Ponad połowa elektoratu partii opowiada się za republikańskim systemem władzy, zaś wśród popierających S, MP i SD, co piąta osoba wyraziła zgodę na ustrojową zmianę. W przypadku zwolenników partii L i C, co dziesiąty chce ustanowienia republiki. Najbardziej przeciwko republikańskiej Szwecji są zwolennicy KD²⁸¹².

Kolejną zmienną, którą instytucje opinio-badawcze uwzględniają w swoich pracach, są także poglądy środowiska dziennikarskiego, przyczyniającego się do formowania postaw

²⁸¹¹ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸¹² Ibidem.

politycznych wśród Szwedów. Od 1998 r. zaczęto pytać o monarchię dziennikarzy, z drobnymi zmianami w stawianych pytaniach, aby porównać wyniki otrzymane od tej grupy zawodowej z opiniami Szwedów. Badania wykazały, że stanowisko osób związanych z dziennikarstwem różni się od powszechnej opinii. Sondaż z 2005 roku pokazał, że 48% dziennikarzy opowiadało się za republiką, ¼ uważało to za zły pomysł, a 27% nie miało zdania. Według badania z 2011 r., 54% dziennikarzy popierało ideę republiki, zaś szwedzkie społeczeństwo wybrało taką propozycję w 20% (tabela 4)²⁸¹³.

Tabell 1 Svenska folkets och journalisters inställning till förslaget att införa republik i Sverige 2011 (procent och balansmått)

	Mycket bra	Ganska bra	Varken eller	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Summa	Balans-mått	Antal
Svenska folket	11	9	29	20	31	100	-31	1 370
Journalister	33	21	23	11	12	100	+31	1 336

Partisynpati	Svenska folket balansmått	Journalister balansmått	Svenska folket Antal svarande	Journalister Antal svarande
V	22	65	73	201
S	-26	28	366	179
MP	-4	45	162	534
C	-67	-4	78	51
FP	-21	11	101	97
KD	-	-	38	22
M	-50	-22	474	181
SD	-15	-	78	11
Totalt	-31	31	1 370	1 336

Tabela 4. *Postawa szwedzkiego społeczeństwa i dziennikarzy wobec propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji w 2011r. (procenty i zbilansowanie)*, L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

Dziennikarze (tabela 4.), sympatyzujący z czerwono-zielonym (partia Socjaldemokratów i Zielonych) stronnictwem stanowią większość tej grupy zawodowej, która popiera republikańskie rozwiązanie. W mniejszości są natomiast dziennikarze wspierający FP (Partia Ludowa, obecnie Partia Liberalów), zaś ci, których preferencje polityczne odnoszą się do programu M i C w większości byli przy zachowaniu monarchii²⁸¹⁴. Z kolei dziennikarze popierający partie V i MP cechują się jak najmniejszym zaufaniem do Korony, podobnie jak zwolennicy M. Takie wyniki mogą wydawać się niepokojące dla szwedzkiej monarchii, jednak nie przesądzają one o losie koronowanej władzy; dopóki Korona cieszy się poparciem ludu, dopóty będzie w Szwecji władza królewska. Na korzyść monarchii służy także niskie zaufanie

²⁸¹³ K. Asp, *Svenska journalister 1989-2011*, Göteborg 2012; Ibidem.

²⁸¹⁴ Ibidem.

do dziennikarzy udzielane przez Szwedów, którzy w badaniach dotyczących zaufania do różnych grup zawodowych, dostawali niskie noty²⁸¹⁵.

Stanowiska wobec Korony bada także Riksdag, prowadzący sondaże zaufania wobec członków parlamentu, jak i rodziny panującej w latach 2001, 2006 i 2014, a od roku 2014 zaczęto poruszać także kwestię wprowadzenia republiki²⁸¹⁶, dając sposobność porównania głosów posłów z opiniami obywateli przedstawionych w badaniu z 2013 r. Badanie porównawcze wykazało, że wybieralnych przedstawicieli do parlamentu cechowało silniejsze poparcie dla republiki niż Szwedów (z kolei 1/5 Szwedów nie wiedziała, czy zmiana systemu jest dobrą czy złą opcją). Członkowie Partii Lewicy opowiedzieli się za republiką, a wszyscy Chrześcijańscy Demokraci za monarchią. Wśród członków Partii Zielonych i Socjaldemokratów większość opowiedziała się za wprowadzeniem republiki, podobnie jak Liberałowie. Pozostali parlamentarzyści, w tym Szwedzcy Demokraci, byli za monarchią²⁸¹⁷ (tabele 5 i 6).

²⁸¹⁵ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸¹⁶ D. Karlsson, M. Gilljam, *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommuner*, Stockholm 2014; Ibidem.

²⁸¹⁷ Ibidem.

Svenska folkets och riksdagsledamöters inställning till förslaget att införa republik i Sverige 2013/2014 (procent och balansmätt)

	Mycket bra	Ganska bra	Varken eller	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Summa	Balansmätt	Antal
Svenska folket 2013	11	9	26	20	34	100	-34	1370
Riksdagsledamöter 2014	24	17	15	11	33	100	-3	275

Partisympati	Svenska folket balansmätt	Riksdagsledamöter balansmätt	Svenska folket Antal svarande	Riksdagsledamöter Antal svarande
V	+20	+100	107	18
S	-33	+51	501	95
MP	-17	+69	177	23
C	-53	-38	58	19
FP	-53	+7	86	14
KD	-69	-100	69	12
M	-49	-70	390	60
SD	-36	-97	126	34
Totalt	-34	-3	1637	275

Kommentar: Frågan lyder "Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilket är din åsikt om vart och ett av dem? Införa republik med vald president". Svartalternativen lyder "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag", "mycket dåligt förslag". Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014 och Riksdagsundersökningen 2014. Svartsprocent för riksdagsundersökningen uppgick 2001 till 94 %, 2006 94 % och 2014 89 %.

www.som.gu.se

Tabela 5. Postawa szwedzkiego społeczeństwa i parlamentarzystów wobec propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji w latach 2013/2014 (procenty i zbilansowanie), L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

Svenska folkets och riksdagsledamöters förtroende för kungahusets sätt att sköta sitt arbete 2014 (procent och balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa	Balansmått	Antal
Svenska folket	9	24	38	14	15	100	+4	5000
Riksdagsledamöter	17	27	26	16	14	100	+14	275

Partisympati	Svenska folket balansmått	Riksdagsledamöter balansmått	Svenska folket Antal svarande	Riksdagsledamöter Antal svarande
V	-45	-89	303	18
S	-2	-15	1408	95
MP	-12	-22	396	23
C	+33	+32	320	19
FP	+16	-28	314	14
KD	+44	+59	201	12
M	+22	+61	1067	60
SD	-3	+85	442	34
Totalt	+4	+14	5000	275

Kommentar: Frågan lyder "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?". Svarsalternativen är "Mycket stort förtroende", "Ganska stort förtroende", "Varken stort eller litet förtroende", "Ganska litet förtroende", "Mycket litet förtroende". Balansmålet anger andelen dåligt förslag minus andelen bra förslag.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014 och Riksdagsundersökningen 2014. Svarsprocent för riksdagsundersökningen uppgick 2001 till 94 %, 2006 94 % och 2014 89 %.

www.som.gu.se

Tabela 6. Zaufanie szwedzkiego społeczeństwa i parlamentarzystów do domu królewskiego na podstawie oceny wykonywanych przez ród Bernadotte zadań (procenty i zbilansowanie), L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

W projekcie badawczym "Bilder av riksdagen – medborgare och riksdagsledamöter i den representativa demokratin" zbadano zaufanie przedstawicieli Riksdagu do dwudziestu jeden instytucji społecznych. 1/3 członków parlamentu darzyła zaufaniem rodzinę królewską i sposób, w jak wykonują swoje zadania. Podczas gdy szwedzcy obywatele ocenili rodzinę Bernadotte na czwartym miejscu, to parlamentarzyści, których także można było ocenić we wspomnianym badaniu, uplasowali się na 18 miejscu²⁸¹⁸. Badanie z 2006 r. wykazało podobny wynik, a w 2014 r. zaufanie do rodu było większe po stronie przedstawicieli Riksdagu. W 2014 r. najmniejsze zaufanie do sposobu wykonywania obowiązków przez rodzinę panującą posiadały partie Zielonych, Lewicy, Socjaldemokratów i Liberalów. Badania pokazały, że parlamentarzyści wykazali się mniejszym zaufaniem do rodziny królewskiej niż społeczeństwo. Ostatnimi czasy ten trend się odwraca i to obywatele darzą Bernadotte mniejszym zaufaniem niż członkowie parlamentu²⁸¹⁹.

²⁸¹⁸ Ibidem.

²⁸¹⁹ Ibidem.

Szwedzkiej monarchii nie grozi upadek w najbliższej przyszłości, jednak koronowana głowa, jak i następcy tronu, powinni dokładniej analizować wyniki prowadzone przez instytucje zbierające opinie Szwedów na temat monarchii i monarchy Królestwa. Warto zwrócić uwagę na fakt wybierania czasu przeprowadzania badania sondażowego lub ankietowego. Pierwszy raz pytanie o prowadzenie republiki padło zaraz po dwóch znaczących wydarzeniach. Jedno z nich miało na celu osłabianie monarchii (reforma aktu konstytucyjnego), a drugie wzmocnienie instytucji monarchii, poprzez zaślubiony Sylwii Sommerlath i Karola XVI Gustawa. SOM dążyło wówczas do wykazania, jak bardzo podzielone były stanowiska Szwedów, widzących możliwość ustanowienia republiki po znaczącym ograniczeniu zakresu władzy Korony. Ciekawy jest fakt, że dopiero w 1995 r. dodano pytanie o zaufanie do monarchii. Instytucje badawcze zaczęły brać pod uwagę emocjonalną postawę mieszkańców Szwecji, co jest bardziej skomplikowane do wyrażenia niż udzielenie odpowiedzi „tak-nie” na pytanie dotyczące poparcia instytucji monarchii.

Niepokojący jest fakt, że w badaniach o popularność reprezentantów republik i monarchii, szwedzki król został uplasowany niemalże na tym samym miejscu co premier Reinfeldt. Porównanie szefa rządu z monarchą składani do zadania pytania, czym kierowali się Szwedzi w wystawianiu takich not monarsze, który posiada tylko reprezentacyjne uprawnienia oraz premierowi, pełniącemu istotne funkcje w państwie. Mniej lub bardziej zastanawiająca jest negatywna ocena wystawiona zmarłej w 2022 r. Elżbiecie II. Można przypuszczać, że Szwedzi byli zrazeni notorycznymi plotkami na temat dworu Windsor lub może nieskutecznością tej instytucji w Wielkiej Brytanii, która jednak cieszy się większymi uprawnieniami niż szwedzki odpowiednik. Być może szersze kompetencje rażą Szwedów, dlatego też szwedzcy obywatele o wiele lepiej wyrazili się na temat fińskiej prezydent Halonen. W Finlandii stanowisko prezydenta również sprowadza się wyłącznie do symbolicznej funkcji, czemu pierwsza kobieta prezydent starała się zapobiec, głosząc potrzebę zachowania w rękach prezydenta spraw związanych z polityką zagraniczną i siłami zbrojnymi. Z drugiej strony, pozytywne opinie mieszkańcy Królestwa wyrazili w odniesieniu do Baracka Obamy i Jensa Stoltenberga – jednostek, które zasłynęły z licznych osiągnięć w ramach polityki narodowej i międzynarodowej. Można zaryzykować stwierdzeniem, że w odniesieniu do jednostek ze szwedzkiej sceny politycznej, Szwedzi wyrażają się większą ostrożnością w pochwałach i pozytywnych opiniach niż w stosunku do zagranicznych reprezentantów (wyjątek stanowi Elżbieta II).

Warto wspomnieć o pozycji, jaką zajmuje Wiktoria wśród Szwedów. Następczyni tronu cieszy się o wiele większym poparciem niż jej ojciec, co może wynikać z tego, że księżniczka

nie zdążyła jeszcze popełnić błędów, które znacząco nadwyrężyłyby jej wizerunek. Z drugiej strony, „młoda krew” jest nadzieją na poprawienie wizerunku instytucji monarchii. Następczyni tronu zdobyła serca Szwedów poprzez nieunikanie problemów i bolączek, które trapią członkinię dynastii, np. kiedy Wiktoria miała odwagę publicznie wypowiadać się na temat zaburzeń odżywiania. To umocniło jej wizerunek, zwłaszcza wśród młodych dziewcząt, które borykają się z tą przypadłością²⁸²⁰. Po drugie, wystąpienie Wiktorii potwierdziło brak granicy między obywatelami a *royalsami*, których królewskie przywileje nie uchroniły przed zmartwieniami dotyczącymi każdego człowieka. Na korzyść księżniczki przemawiają dodatkowo bardzo dobre obycie i wykształcenie, odbycie licznych wizyt zagranicznych, a także spotkania ze Szwedami, co udowodniło, że nie tylko godnie reprezentuje państwo na zewnątrz, lecz także jest w ciągłym kontakcie ze szwedzkim społeczeństwem²⁸²¹.

O samej następczyni pozytywnie wypowiadają się nawet republikanie, którzy wskazują, że szwedzcy obywatele wspólnie wykształcili przyszłą monarchinię: „Wspólnie wykształciliśmy i przygotowaliśmy przyszłego monarchę do tego ważnego zadania” [tłum. B. Bieniek]²⁸²². Mimo tego, antymonarchiści wskazują na problemy związane z ustaleniem wyznawanego przez księżniczkę systemu wartości oraz poglądów na temat ewentualnych konfliktów interesów w dalszym rozwoju państwa²⁸²³. Autor tego stanowiska, Csaba Bene Perlenberg popełnił jeden rażąco błąd w formułowaniu swojej tezy, bowiem wymienione wątpliwości świadczą o tym, że monarcha powinien bezpośrednio wypowiadać się na temat kondycji państwa, co klasyfikowane jest jako ingerencja w sfery „zakazane” dla konstytucyjnego monarchy. Można stwierdzić, że republikanie nie chcą słabego monarchy, tylko silnego, który będzie rządzić państwem.

Niepokojący jest jednak fakt stopniowego tracenia poparcia i zaufania przez Koronę ze strony Szwedów. Zaufanie do domu królewskiego było znaczące i stabilne w latach 1995 – 1998. W 1998 r. większym zaufaniem niż dynastia cieszyły się jedynie uniwersytety. Przez kolejne pięć lat zaufanie spadało, aby w 2003 r. uplasować królewską rodzinę na siódmym miejscu. W 2004 r. miała miejsce wizyta szwedzkiego króla w Brunei, która doprowadziła do gwałtownego spadku zaufania do Korony wśród Szwedów. Politolog Olof Petersson skomentował to jako kryzys konstytucjonalny. „Szczęściem w nieszczęściu” było tsunami

²⁸²⁰ C. B. Perlenberg, *Ge mig en anledning att rösta på dig, Victoria*, <https://www.republikanskaforeningen.se/kronika/ge-mig-en-anledning-att-rosta-pa-dig-victoria/> (dostęp: 03 grudnia 2022).

²⁸²¹ Ibidem.

²⁸²² ”Tillsammans har vi utbildat och förberett vår blivande regent för sin stora uppgift”, Ibidem.

²⁸²³ Ibidem.

wywołane trzęsieniem ziemi na Oceanie Indyjskim. Tragedia stała się szansą dla króla do odbudowania swojego nadwyrężonego wizerunku. Dzięki mowie skierowanej do ludu i poszkodowanych rodzin, zaufanie do dynastii Bernadotte rosło przez kolejne dwa lata. Jednak z czasem znowu wskaźnik ufności zaczął maleć i w 2009 r. wrócił do tego samego stanu, co w 2004 r. po wizycie sułtanatu. Do 2009 r. rodzina królewska cieszyła się większym zaufaniem niż Riksdag, rząd, samorządy, Parlament Europejski, ale w 2010 r. władza ustawodawcza i wykonawcza wyprzedziły rodzinę panującą²⁸²⁴. Wskaźnik zaufania podniósł się po ślubie księżniczki koronnej Wiktorii, dając bilans +19 na 2010 r. Pozytywny efekt zniwelował krytyczny wydźwięk wywołany przez publikację książki „Carl XVI Gustaf: Den motvillige monarken” autorstwa T. Sjöberga, D. Rauscher, i T. Meyer w 2010 r. Wspomniana publikacja skupia się na wskazaniu, jak więzy krwi zastąpiły demokratyczne metody wyłaniania głowy państwa. Autorzy pozycji podkreślili związki rodziny panującej z nazizmem przed wybuchem II wojny światowej i podczas działań zbrojnych oraz styl życia króla²⁸²⁵. Wówczas to poziom zaufania spadł do najniższego pułapu +8. Wskaźnika zaufania nie podniosły nawet narodziny i chrzest Estelle (córki następczyni tronu), co potwierdził „Medieakademics Förtroendebarmeter” w 2012 i 2013 r.²⁸²⁶ W badaniach Dagens Nyheter i Ipsos z 2013 r. wykazano, że 64% opowiedziało się zachowaniem monarchii²⁸²⁷, zaś według SOM 54%. Przedstawione badania wskazują na spadek zaufania wobec Korony w porównaniu z rokiem 2003 r. (66%)²⁸²⁸ i 2005 r. (80%), w których to badani wskazali na konieczność posiadania monarchii²⁸²⁹. W 2022 r. SOM przekazało wyniki badania, które utrzymały się na podobnym poziomie. 54% respondentów opowiedziało się za monarchią, a 20% za jej zniesieniem. Na korzyść monarchii może świadczyć liczba badanych (11%), która wybrała opcję republikańską, co jest najniższym wynikiem od 2001 r.²⁸³⁰ W dniach 5 – 9 stycznia 2024 r. Novus, na zlecenie SvD, przeprowadziło ankietę w grupie wiekowej między 18 a 84 lat, m.in. na temat tego, czy obecny monarcha jest dobrym reprezentantem, aby zestawić osiągnięte wyniki z badaniem

²⁸²⁴ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸²⁵ Wydarzenia zawarte w książce spotkały się z krytyką ze strony gazety „Aftonbladet”, która stanęła w obronie monarchy i jego prawa do prywatności. Do grona obrońców dołączyli dziennikarze i krytycy literaccy podważający warsztat pisarski i niską jakość tekstu, M. Banaś, *Współczesne monarchie skandynawskie – trwałość i zmienność* [w:] „Monarchia. Alternatywa...”, s. 8.

²⁸²⁶ S. Holmberg, L. Weibull, *Förtroendebarmetern*, Medieakademin, 2012, 2013; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸²⁷ H. Jakobson, *Gemensam motion mot monarkin*, <https://www.expressen.se/nyheter/gemensam-motion-mot-monarkin/> (dostęp: 29 czerwca 2024).

²⁸²⁸ *Rekordlåg stöd för kungahuset*, <https://sverigesradio.se/artikel/5635362> (dostęp: 30 czerwca 2024).

²⁸²⁹ H. Jakobson, *Gemensam motion...*

²⁸³⁰ *Sverige: Lägst stödet för republik på över 20 år*, <https://www.hbl.fi/2023-05-17/sverige-lagsta-stodet-for-republik-pa-over-20-ar/> (dostęp: 29 czerwca 2024).

przeprowadzonym w styczniu 2023 r. Wyniki obu ankiet nie różnią się znacząco od siebie. 63% respondentów odpowiedziało, że postrzega króla jako dobrego reprezentanta Szwecji. Z 28 do 33% wzrosła liczba zwolenników poglądu, że król jest bardzo dobrym reprezentantem Królestwa. Tym samym z 4 do 6% zwiększyła się grupa postrzegająca króla jako bardzo słabego przedstawiciela²⁸³¹.

Na wzmacnianie lub osłabianie poparcia względem monarchii mają wpływ wydarzenia, zarówno mające miejsce w Królestwie²⁸³², jak i docierające do Szwecji ze strefy międzynarodowej. Wszelkie problemy finansowe, które łączą się z większym wydatkami i kosztami życia w Szwecji, w ostateczności prowadzą do podważenia istnienia reprezentacyjnej instytucji, której usunięcie zaoszczędziłoby kwoty przeznaczone na pokrywanie potrzeb dworu i członków rodziny królewskiej. Po drugie, wszelkie kryzysy wizerunkowe spowodowane niewłaściwym zachowaniem obecnej Korony lub osób powiązanych z Karolem XVI Gustawem przyczyniają się do wzmacniania postaw pro-republikańskich i argumentacji o bezużyteczności posiadania koronowanej głowy państwa, która upokarza Królestwo podczas misji dyplomatycznych. Znaczenie monarchii rośnie lub maleje także wtedy, gdy monarcha reaguje na kryzysy i problemy jakie trapią państwo. Z drugiej strony, na postawy Szwedów względem monarchii mogą oddziaływać zewnętrzna opinia publiczna, która podważa rację bytu koronowanego przywódcy narodu w XXI wieku. Warto także zwrócić uwagę na to, że Szwedzi nie są przeciwko monarchii *per se*, lecz wyrażają coraz mniejsze poparcie wobec obecnie panującej głowy państwa. Monarchia cieszy się popularnością ze względu na postrzeganie jej jako idei, która jest bardziej popularna niż dom królewski, a ten z kolei cieszy się większym uznaniem, niż sam król²⁸³³. To oznacza, że monarchia jest systemem mocno zakorzenionym w mentalności Szwedów, którzy nie potrafią sobie wyobrazić życia w innym niż monarchicznym porządku politycznym. Uwagi i komentarze tyczą się głównie króla, stąd Szwedzi deklarują swoje poparcie dla księżniczki koronnej Wiktorii, jako nadziei na poprawę wizerunku monarchii szwedzkiej, jak i samego państwa. Szwedzka następczyni tronu cieszy się szacunkiem i zaufaniem społeczeństwa, co powinno zapewnić kontynuację dalszego podtrzymywania królewskiego systemu władzy.

²⁸³¹ *Så ser svenskarna på Kungen och monarkin*, <https://novus.se/nyheter/2024/01/sa-ser-svenskarna-pa-kungen-och-monarkin/> (dostęp: 15 lipca 2024).

²⁸³² Karola XVI Gustawa skrytykowano, kiedy odważył się skomentować strategię walki rządu z pandemią COVID – 19, uznaną przez niego za porażkę. Zachowanie monarchy odebrano jako ingerowanie w sprawy polityczne, L. Bjurwald, *Is Sweden ready for a woke monarchy?*, <https://www.spectator.co.uk/article/is-sweden-ready-for-a-woke-monarchy/> (dostęp: 22 listopada 2022).

²⁸³³ A. Etzler, *Monarkin: Ovanför lagen – under all kritik*, <http://flamman.se/a/monarkin-ovanfor-lagen-under-all-kritik> (dostęp: 22 czerwca 2022).

Nieznaczny spadek zaufania do monarchii i brak jasnych przesłanek obalenia Korony wynika z braku politycznej debaty i agitacji ze strony innych podmiotów, w tym partii politycznych. W Szwecji występują trzy partie, które postrzegają monarchię jako antydemokratyczną, trzy partie pozytywnie wypowiadające się na temat obecnego króla i rodziny królewskiej oraz dwie, których stanowisko nie jest jednoznaczne:

Partia	Stosunek do monarchii
Partia Lewicy	Obalenie monarchii
Partia Zielonych	Obalenie monarchii
Szwedzka Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza	Obalenie monarchii
Partia Szwedzkich Demokratów	Zachowanie monarchii
Partia Chrześcijańskich Demokratów	Zachowanie monarchii
Partia Centrum	Zachowanie monarchii
Partia Liberalów	Zachowanie monarchii/ Obalenie monarchii
Partia Moderatów	Zachowanie monarchii/ Obalenie monarchii

Tabela 7. Stosunek partii politycznych do monarchii, opracowanie własne

Partia Lewicy (*Vänsterpartiet*, V) posiada najbardziej wyrazisty profil antymonarchiczny o czym świadczy wynik badań Novus z czerwca 2017 r., wskazujący na 72% wyborców, którzy są świadomi postawy partii wobec monarchii. Z kolei badania SOM z 2016 r. wykazały, że 33% elektoratu Partii Lewicy domagało się zmiany systemu rządów, co czyni ze zwolenników V najbardziej republikańskich wyborców w Szwecji²⁸³⁴. Według Magnusa Simonssona, sekretarza generalnego Stowarzyszenia Republikanów, taki wynik powiązany jest ze skojarzeniem propozycji ustanowienia republiki z tendencjami lewicowymi i aktywnym krytykowaniem Korony²⁸³⁵. V w swoim programie jawnie przedstawia swoje

²⁸³⁴ *Snabbkoll: Hur republikanskt är Vänsterpartiet?*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/snabbkoll-hur-republikanskt-ar-vansterpartiet/> (dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸³⁵ *Unga väljare är osäkra om Vänsterpartiet och monarkin*, <https://www.republikanskaforeningen.se/pressmeddelande/unga-valjare-ar-osakra-om-vansterpartiet-och-monarkin/> (dostęp:29 czerwca 2024).

antymonarchiczne poglądy. W międzyczasie domagają się zmniejszenia dotacji dla panującego, rozliczenia wydatków i zniesienia immunitetu Korony²⁸³⁶. Partia Lewicy określa monarchię jako przeciwieństwo demokracji²⁸³⁷, bowiem szef państwa powinien pochodzić z wyborów i być poddawany takiej samej kontroli jak inne podmioty finansowane ze środków publicznych²⁸³⁸. Wątek finansowy został także uwzględniony przez Socjaldemokrację²⁸³⁹.

Partia Zielona (*Miljöpartiet*, MP) ogólnie uznaje monarchię za niedemokratyczną z racji dziedziczenia danej pozycji w państwie. Wybór głowy państwa powinien odbywać się według kompetencji i umiejętności kandydata na stanowisko. Ten argument zawarł Jan Lindholm we wniosku złożonym do Riksdagu 18 września 2013 r. Lindholm nazwał dziedziczną monarchię przeddemokratycznym systemem, w którym zmusza się dzieci do pełnienia funkcji osób publicznych zaraz po urodzeniu. Błędem, według polityka, jest także postrzeganie republiki jako modelu dzielącego naród. Taki pogląd jest wyrazem pogardy dla demokracji i rządów ludu. Członek partii kwestionuje również stanowisko, że monarchia promuje szwedzki biznes. Rząd powinien zająć się pracami nad nowym podejściem do głowy państwa i jej rolą. W miejsce monarchy, zaproponowano wybór talmana albo przeprowadzenie wyborów prezydenckich, a ostateczne zniesienie monarchii pozytywnie odbiłoby się na ekonomii państwa²⁸⁴⁰.

Poniekąd powyższe rozważania Lindholm zawarł w następnym wniosku złożonym 3 października 2017 r. Problemem, według polityka, jest opiniotwórcza rola monarchy, która może zaszkodzić demokracji, szczególnie jeżeli podczas kryzysu lub wojny głowa państwa nie jest w stanie odpowiednio wspierać narodu. Niewłaściwa osoba na stanowisku monarchy może również zaszkodzić promocji szwedzkiego eksportu. Lepszym rozwiązaniem byłby pośredni lub bezpośredni wybór głowy państwa. We wniosku podważono także występowanie immunitetu chroniącego monarchę przed byciem ściganym za popełnione przestępstwa oraz konieczność uzyskania przez księżęta i księżniczki zgody zanim wejdą w związek małżeński²⁸⁴¹.

²⁸³⁶ *Vänsterpartiet*, <https://www.vansterpartiet.se/var-politik/politik-a-o/monarki/> (dostęp: 29 czerwca 2024).

²⁸³⁷ W 2017 r. V złożyła wniosek (jednym z autorów była liderka partii Nooshi Dadgostar), w który podkreślono, że uzależnienie pełnienia funkcji od urodzenia we właściwej rodzinie nie jest demokratyczną praktyką, S. H. Stålhand, *Så tycker partierna om monarkin – de vill avskaffa den*, <https://www.svenskdam.se/kungligt/sa-tycker-partierna-om-monarkin-de-vill-avskaffa-den/8687603> (dostęp: 10 maja 2023).

²⁸³⁸ *Vänsterpartiet*, <https://www.vansterpartiet.se/var-politik/politik-a-o/monarki/> (dostęp: 29 czerwca 2024).

²⁸³⁹ Hillevi Larsson (S) wskazała na konieczność zmniejszenia finansowania rodziny królewskiej o 55%, opowiadając się za płaceniem tylko za funkcję sprawowaną przez króla, a nie za całą rodzinę panującą, M. Croneborg, *Riksdagskandidater: Kungen får för mycket pengar*,

<https://www.alinget.se/artikel/riksdagskandidater-kungen-faar-for-mycket-pengar> (dostęp: 29 czerwca 2024).

²⁸⁴⁰ *Från monarki till republik* (Motion 2017/18:1700 av Jan Lindholm (MP)).

²⁸⁴¹ *Ibidem*.

MP stoi na stanowisku, że rodzina panująca nie powinna otrzymywać żadnych dodatków pod postacią 100 milionów SEK przeznaczanych na dom panują każdego roku. Podważa się także pozostałe kompetencje monarchy, jak coroczne otwieranie parlamentu oraz pełnienie funkcji przewodniczącego Komisji Spraw Zagranicznych²⁸⁴². Partia Zielonych, podobnie jak pozostałe pro-republikańskie stronnictwa partyjne, nie posługuje się na co dzień argumentem obalenia Korony, co szczególnie widoczne jest w kampaniach wyborczych²⁸⁴³. MP nawet nie posiada oficjalnego postulatu o obaleniu monarchii dostępnego na stronie internetowej partii, a jedynie linki odsyłające do artykułów prasowych, w których zawarte są argumenty członków partii wykorzystane w złożonych do parlamentu wnioskach o usunięcie lub modyfikację instytucji monarchii.

Szwedzka Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza (*Socialdemokraterna*, S) w swoim programie politycznym podkreśla, że jej celem jest utrzymanie oraz rozwijanie demokratycznych rządów, co nie jest możliwe bez ustanowienia wybieralnej instytucji głowy państwa²⁸⁴⁴. Socjaldemokracja podtrzymuje argument republikański z kilku powodów. Ulf Bergström, były polityk przy ministrze finansów Bo Ringholmie, w wywiadzie opublikowanym 14 września 2023 r. wskazał, że poparcie dla monarchii systematycznie spada. Po drugie, na światło dzienne wychodzą coraz to nowsze skandale z życia króla i z otoczenia dworu królewskiego. W 2020 r. członkowie Riksdagu i ministrowie otrzymali książkę autorstwa byłego sekretarza stanu w Ministerstwie Kultury, doradcy w departamencie budżetowym Ministerstwa Finansów i pracownika w Kancelarii Premiera, Thomasa Lyrevika na temat królewskiej korupcji²⁸⁴⁵. Po trzecie, monarchia kojarzona jest z przeciwieństwem demokracji i podziałem społeczeństwa na klasy. Bergström wskazuje, że nie ma miejsca dla społeczeństwa klasowego podtrzymywanego pod postacią monarchii dziedzicznej. Klasowość obecna w Szwecji określona jest jako antydemokratyczny wyraz państwa. Monarchia, według rozmówcy jest antytezą wartości socjaldemokratycznych, w tym równości wobec prawa. Każdy powinien mieć takie same prawa oraz posiadać prawo wybierania głowy państwa. Wiarygodność partii bazuje na możliwości przeprowadzeniu reformy, która wykreuje Szwecję na prawdziwą demokrację. Bergström wskazał, że podatnicy powinni mieć większy wpływ na to, na co ich pieniądze są przeznaczane przez dwór królewski. Problem tkwi w tym, że dworu

²⁸⁴² *Vad tycker partierna om republik?*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/vad-tycker-partierna-om-republik/> (dostęp: 29 czerwca 2024).

²⁸⁴³ Podczas kampanii wyborczej w 2018 r. odrzucili posługiwanie się argumentem zniesienia rodziny królewskiej, B. O. Dike, *Miljöpartiet talar med dubbla tungor om monarkin*, <https://www.sydostran.se/insandare/miljopartiet-talar-med-dubbla-tungor-om-monarkin/> (dostęp: 29 czerwca 2024).

²⁸⁴⁴ *Ett program för förändring*, Socialdemokraterna, s. 7.

²⁸⁴⁵ T. Lyrevik, *Den kungliga korruptionen: kort om svensk kleptokrati*, wyd. Bokförlaget Korpen, 2020.

królewskiego nie obejmuje zasada jawności, co sprawia, że wszystkie wydatki rodziny panującej nie są ogólnie dostępne²⁸⁴⁶.

Członkowie partii jednak nie sugerują jak należy dokonać reformy ustrojowej ani nie podejmują żadnej inicjatywy w stronę ustanowienia republiki²⁸⁴⁷. Dla socjaldemokraty Daniela Färma bierne stanowisko S wobec monarchii sprzyja wizerunkowi partii, która skupia się na bardziej pilnych kwestiach, jak przeznaczenie większej puli środków na system opieki zdrowotnej i nad osobami starszym, wprowadzenie sprawiedliwszego systemu podatkowego, przeprowadzenie bardziej efektywnej transformacji klimatycznej i implementacja skuteczniejszej polityki integracyjnej²⁸⁴⁸. Po drugie, politycy z tej partii są świadomi poparcia i zaufania jakim cieszą się szwedzcy *royalsi* wśród Szwedów. Co więcej, pro-republikańskie partie nie posiadają wystarczającej liczby racjonalnych powodów i solidnych dowodów, żeby przekonać Szwedów do idei obalenia monarchii²⁸⁴⁹. Według szwedzkiego Stowarzyszenia Republikanów (*Republikanska föreningen*, RF), brak podjęcia dalszych reform od momentu osiągnięcia kompromisu w Torekov, sprawia wrażenie, jakby S broniło instytucji monarchii przed dalszą degradacją funkcji szefa państwa²⁸⁵⁰.

Szwedzcy Demokraci (*Sverigedemokraterna*, SD) są narodową, konserwatywną, nacjonalistyczno-populistyczną partią, która opowiada się za podtrzymaniem monarchii konstytucyjnej i posiadaniem monarchy jako głowy państwa²⁸⁵¹. Członkowie partii proponują nawet by imigranci ubiegający się o szwedzkie obywatelstwo składali przysięgę wierności i lojalności królowi. Powodem takiej inicjatyw ma być podniesienie znaczenia posiadania obywatelstwa, które oznacza coś więcej, niż tylko uzyskanie paszportu Szwecji²⁸⁵². Nowi

²⁸⁴⁶ Monarki är motsatsen till socialdemokratins värderingar, <https://aip.nu/monarki-ar-motsatsen-till-socialdemokratins-varderingar/>(dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸⁴⁷ Jediną formą aktywności jest składanie wniosków do Riksdagu o modyfikację obecnych przepisów regulujących pracę Korony lub jej całkowite zastąpienie republiką. 28 października 2022 r. członkowie różnych partii: Niels Paarup-Petersen (C), Karin Sundin (S), Alireza Akhondi (C), Yasmine Bladelius (S), Joar Forssell (L) Jessica Wetterling (V) i Rasmus Ling (MP) wnieśli propozycję, aby Riksdag poparł wniosek zniesienia immunitetu jurysdykcyjnego głowy państwa, zniesienia wymogu wyznania dla głowy państwa, zniesienia wymogu uzyskania zgody rządu na wniosek króla w przypadku zawierania małżeństw przez księżęta i księżniczki, zniesienia konieczności informowania monarchy o opuszczeniu kraju przez sukcesorów tronu, zwiększenia przejrzystości finansów i działania dworu królewskiego oraz stanu pałacowego (*slottsstaten*). Wniesiono także o rozpoczęcie przez rząd analizy nad możliwością zniesienia monarchii.) *Dags för ett modernt statskick* (Motion 2022/23:33 av Niels Paarup-Petersen m.fl. (C, S, L, V, MP)).

²⁸⁴⁸ D. Färm, *Därför är jag (pragmatisk) republikan*, <https://aip.nu/daniel-farm-darfor-ar-jag-pragmatisk-republikan/>(dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸⁴⁹ *Debatt: Bevara den svenska monarkin!*, <https://bulletin.nu/debatt-bevara-den-svenska-monarkin/>(dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸⁵⁰ *Republikanska föreningen, Bara var fjärde vet att S är emot monarkin*, <https://www.republikanskaforeningen.se/pressmeddelande/baravar-fjarde-vet-att-s-ar-emot-monarkin/>, (dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸⁵¹ *Sverigedemokraternas principprogram 2019*.

²⁸⁵² L. Röstlund, SD: *"Invandrare ska svära lojalitet mot kungen"*,

obywatele musieliby obiecać podążanie za zasadami panującymi w Królestwie przed głównym symbolem integrującym Szwedów i dbającym o interes narodu²⁸⁵³. Ponadto Mikael Jansson i David Lång 6 października 2015 r.²⁸⁵⁴ zwrócili się do Riksdagu z wnioskiem o przywrócenie przepisu prawnego, który został pominięty przy uchwaleniu nowej konstytucji w 1974 r., tj. obowiązku wybrania nowego monarchy, w sytuacji kiedy obecnie panujący dom królewski Bernadotte wymrze. Dodatkowo politycy zwrócili się z prośbą o powiększenie zakresu kompetencji monarchy o tworzenie rządu, co stanowi praktykę obowiązującą we wszystkich monarchiach Europy za wyjątkiem Szwecji²⁸⁵⁵. Ten ostatni argument polityków z SD stanowi tak naprawdę powtórzenie zapisu wniosku złożonego przez członków M, L, KD 2 października 2007 r.²⁸⁵⁶

Partia Chrześcijańskich Demokratów (*Kristdemokraterna*, KD) zwraca uwagę na historyczny wymiar monarchii, która klasyfikowana jest do jednych z najstarszych na świecie, co stanowi powód jej zachowania. Monarchia jest istotnym symbolem nie tylko dla państwa, lecz także na świecie, z czego Szwedzi powinni być dumni. Godna reprezentacja narodu poza granicami królestwa jest możliwa z powodu apolityczności głowy państwa²⁸⁵⁷. Martin Hallander podważa argument o niedemokratycznym charakterze monarchii. Decyzje w państwie podejmują demokratycznie wybrani przedstawiciele państwa, a rolą koronowanej

<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/yv90qA/sd-invandrare-ska-svara-lojalitet-mot-kungen>(dostęp:29czerwca2024).

²⁸⁵³Poniekąd argument o lojalności wobec Korony został podtrzymany przez chrześcijańskich demokratów, którzy to odśpiewują hymn królewski (*Kungssången*) podczas uroczystego otwarcia parlamentu, jako wyraz lojalności wobec pracy, którą król wykonuje jako głowa państwa, *Inte mer än rätt att ledamöterna sjunger Kungssången*, <https://www.kdu.se/aktuellt/inte-mer-an-ratt-att-ledamoterna-sjunger-kungssangen/?print=print>(dostęp:30 czerwca 2024).

²⁸⁵⁴Żądania z tego wniosku powtórzono 22 listopada 2022 r. we wniosku (*Grundlag (Motion 2022/23:1001 av Matheus Enholm m.fl. (SD))*) złożonym przez Matheusa Enholma, Fredrika Lindahla, Larsa Anderssona i Victorię Tiblom.

²⁸⁵⁵*Monarkins roll* (Motion 2015/16:2618 av Mikael Jansson och David Lång (båda SD)).

²⁸⁵⁶We wniosku złożonym 2 października 2007 przez Andreasa Norléna (M), Annickę Engblom (M), Camillę Lindberg (FP, obecnie L) i Yvonne Andersson (KD) wnioskodawcy zwrócili się o przekazanie uprawnień talmana związanego z mianowaniem premiera monarchie. Politycy uargumentowali swoje stanowisko tym, że w innych demokratycznych monarchiach to panujący/panująca odpowiedzialni są za formalne kierowanie pracami powoływania rządu (Australia, Belgia, Dania, Kanada, Luksemburg, Holandia, Norwegia, Hiszpania, Wielka Brytania). Monarcha, zamiast marszałka, zapraszałby do siebie przedstawicieli partii na konsultacje, które pozwoliłyby wytypować odpowiedniego kandydata na premiera. Następnie, Riksdag, tak jest do teraz, rozpatrywałby kandydaturę i albo by ją przyjął albo odrzucił. Po drugie, logiczne jest przypisanie funkcji poszukiwania kandydata na premiera głowie państwa. Po trzecie, zmiana uczyniłaby monarchę bardziej zaangażowanego w życie państwa, co pozytywnie wpłynęłoby na podtrzymanie wizerunku monarchii. Ponadto przeniesienie kompetencji w ręce monarchy podkreśliłoby ważną rolę jaką Korona posiada do odegrania w państwie. Na koniec politycy zaznaczyli, że monarcha znajduje się ponad podziałami politycznymi i, w odróżnieniu od marszałka, który jest politykiem i może faworyzować jednego z kandydatów, panujący nie kierowałaby się preferencjami politycznymi przy wyborze premiera, [*Regeringsbildning* (Motion 2007/08:K356 av Andreas Norlén m.fl. (m, kd, fp))].

²⁸⁵⁷*Kristendemokraterna*, <https://kristdemokraterna.se/var-politik/politik-a-till-o/monarki>(dostęp:30 czerwca 2024).

głowy państwa jest wyrażanie kultury i historii państwa. Obecna monarchia została demokratycznie przyjęta na bazie decyzji podjętej w Torekov. Po drugie, składane do Riksdagu wnioski o zniesieniu monarchii podlegają demokratycznej procedurze głosowania, co przekreśla argument republikanów o podtrzymywaniu niedemokratycznego systemu w państwie. Konieczność posiadania monarchii wynika z potrzeby istnienia apolitycznej głowy państwa: „Monarchia jest częścią naszej historii, częścią naszej teraźniejszości, ale także oczywiście częścią naszej przyszłości” [tłum. B. Bieniek]²⁸⁵⁸. Christian Carlsson i Alexander Brännlund z KD obalają także argumenty stawiane przez republikanów, jak choćby to że członkowie rodziny królewskiej znajdują się pod przymusem, wskazując że księżniczka Estelle może decydować o swoim życiu, wyborze ścieżki edukacyjnej itd. Monarchowie mają prawa i obowiązki jak każdy człowiek i obywatel. Ponadto mogą abdykować jeżeli nie chcą pełnić danego stanowiska. KD odwołują się do słów Karola XVI Gustawa – monarchia jest „filarem społeczeństwa” – która tak samo jak demokracja buduje szwedzki system rządów²⁸⁵⁹: „Nasza monarchia była nie tylko kamieniem węgielnym demokratycznego rozwoju Szwecji w ciągu tych 100 lat, monarchia była historycznie jednym z powodów, dla których Szwecja była tak stabilna w czasach głodu, podczas pandemii, kiedy wojny nękały Europę i kiedy sytuacja polityczna w Szwecji była daleka od spokojnej. Szwedzka monarchia jest symbolem pokoju i dobrobytu” [tłum. B. Bieniek]²⁸⁶⁰. Christoffer Andersson, rzecznik ds. polityki kulturalnej KD uważa, że monarchia konstytucyjna jest przykładowym wzorem demokratycznego systemu rządów. Monarchowie poświęcili swoje życie na rzecz dobrobytu państwa i kreowania globalnej reprezentacji Szwecji²⁸⁶¹. W celu poprawienia losu monarchów Torsten Lindström 7 października 2003 r. złożył wniosek do Riksdagu o wprowadzenie wolności wyznania dla panującego i jego rodziny oraz usunięcie zapisu o pozbawieniu prawa do tronu w przypadku, kiedy następcą tronu zrzeknie się wyznania augsburskiego²⁸⁶².

Partia Centrum (Centerpartiet, C) również opowiada się za dalszym kontynuowaniem praktyk monarchii konstytucyjnej, choć przeciwstawiają się niektórym

²⁸⁵⁸ „Monarkin är en del av vår historia, en del av vår nutid men också en självklar del av vår framtid”, *Monarkin en fantastisk del av vår demokrati. Replik från KDU om kungahuset i Sverige*, <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/0nBO2A/monarkin-en-fantastisk-del-av-var-demokrati>(dostęp:30czerwca2024).

²⁸⁵⁹KDU: „Monarkin – en viktig bärare av svensk identitet”, <https://www.svt.se/opinion/kdu-monarkin-en-viktig-barare-av-svensk-identitet>(dostęp:30 czerwca 2024).

²⁸⁶⁰ „Vår monarki har inte bara varit en grundbult för den demokratiska utvecklingen i Sverige över dessa 100 år, monarkin har historiskt varit en av anledningarna till varför Sverige varit så stabilt i tider av svält, under pandemier, när krig har raserat Europa och när den politiska situationen i Sverige varit allt annat än lugn. Den svenska monarkin är en symbol för fred och välstånd”, *Inte mer....*

²⁸⁶¹ Ibidem.

²⁸⁶² Motion 2003/04:K240 av Torsten Lindström (kd).

cechom teŝe odmiany władzy królewskiej. Centryści krytykują dziedziczenie władzy, która powinna być sprawowana przez tego, kto wygrał wybory, tak jak to ma miejsce podczas przebiegu wyborów prezydenckich. Mimo tego, instytucja monarchy i rodziny królewskiej sprawdza się jako idealna reprezentacja interesu i gospodarki państwa na zewnątrz, w tym przemysłu i sektora turystycznego²⁸⁶³.

Partia Liberalów (*Liberalerna, L*) prezentuje dwuznaczne stanowisko. Z jednej strony, partia stoi na stanowisku zachowania monarchii w obecnym kształcie, czyli z reprezentacyjnym monarchą pozbawionym politycznych kompetencji. Jako ruch, który narodził się w wyniku zwalczania królewskiej autokracji w XVII/XVIII wieku, obecnie Liberalowie nie wyrażają żadnych poglądów godzących w podtrzymywanie koronowanej głowy państwa. Kompromis osiągnięty w latach 70. XX wieku według Liberalów spełnił ich oczekiwania i sprawdził się w Szwecji jako wydajny i sprawny system rządów²⁸⁶⁴. Z drugiej strony, we wniosku złożonym 28 września 2017 r. przez Birgittę Ohlsson i Christinę Örnebjär, wskazano na potrzebę ustanowienia republiki. W międzyczasie, powinny trwać prace nad odebraniem monarsze statusu członka Komisji Spraw Zagranicznych. Co więcej, zagraniczni ambasadorowie powinni przedkładać swoje listy uwierzytelniające talmanowi albo ministrowi spraw zagranicznych, a minister spraw zagranicznych powinien wydawać listy nominacyjne szwedzkim konsulom za granicą. Kompetencje związane ze sprawami zagranicznymi powinny znajdować się wyłącznie w rękach ministra spraw zagranicznych, talmana albo premiera. Ponadto podkreślono charakter monarchii, której dziedziczny charakter godzi w zasady demokracji²⁸⁶⁵.

Partia Moderatów (*Moderaterna, M*) podobnie jak Liberalowie przyjmują podwójne stanowisko. We wniosku złożonym 5 października 2017 r. Sofia Fölster domagała się od parlamentu obalenia monarchii, bowiem to umiejętności i zasługi, a nie urodzenie, powinny świadczyć o tym czy kandydat nadaje się na dane stanowisko. W Szwecji, postrzeganej jako demokratyczne państwo od 1921 r., czyli kiedy wprowadzono powszechne i równe prawo wyborcze, w dalszym ciągu najwyższy urząd publiczny jest dziedziczny, co nie jest postrzegane jako podążanie za nowoczesnością²⁸⁶⁶. Moderaci także podzielają poglądy pro-monarchiczne o roli jaką monarchia ogrywa na rzecz państwa, a także wskazują na zdolność integracji Szwecji, pomimo sporadycznie występujących różnic między wizją króla a polityką kreowaną

²⁸⁶³ *Centerpartiet*,

<https://www.centerpartiet.se/var-politik/politik-a-o/demokrati/monarki>(dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸⁶⁴ *Liberalerna*, <https://www.liberalerna.se/politik/monarki>(dostęp:30 czerwca 2024).

²⁸⁶⁵ *Införande av republik* (Motion 2017/18:367 av Birgitta Ohlsson och Christina Örnebjär (båda L)).

²⁸⁶⁶ Motion 2017/18:2991 av Sofia Fölster (M).

przez obóz rządzący²⁸⁶⁷. Moderaci wskazują na konieczność ochrony monarchii z uwagi na jej długą tradycję i siłę jednoczącą cały naród. O tym, że monarchia jest potrzebna świadczy szerokie poparcie społeczne²⁸⁶⁸. Hans Wallmark, poseł do Parlamentu Europejskiego z ramienia Moderatów, ostrzegł przed rozpoczęciem wdrażania reformy ustrojowej, bowiem zaogniłoby to sytuację w kraju i nie służyłoby interesowi narodowemu. Polityk także odniósł się do krytycznej postawy wobec Korony reprezentowanej przez Socjaldemokratów, sugerując, że znaczna część elektoratu S zdecydowanie opowiedziałaby się za utrzymaniem monarchii konstytucyjnej w Szwecji w razie zmiany ustroju. Europarlamentarzysta nie zgadza się ze stwierdzeniem, że posiadanie koronowanej głowy państw godzi w zasady demokracji. Co roku do parlamentu składane są wnioski o zniesienie monarchii, nad którymi prowadzona jest debata oraz głosowanie. To oznacza, że demokratyczna zasada poddawania problemu pod dyskusję i oddawania głosu jest zachowana, a to że wnioski nie przechodzą dalej świadczą o powszechnie występującej w państwie postawie wobec Korony. Wallmark wskazał, że monarchia dobrze służy Szwecji. Powiązana jest ze stabilnością i bezpieczeństwem, a także nie jest częścią politycznych zmagania między politykami. Posiadanie prezydenta, według Moderaty, tylko podzieliłoby Szwecję: „Wolałbym mieć Karola XVI Gustawa niż Trumpa...” [tłum. B. Bieniek]²⁸⁶⁹. Polityk odrzuca także argument o braku przejrzystości finansowej dworu, która jest regulowana przez Riksdag pod postacią Komisji Konstytucyjnej. Ponadto ustanowienie republiki nie oznaczałoby jednocześnie zmniejszenia kosztów utrzymania głowy państwa. Szwecja klasyfikuje się do grupy stabilnych monarchii z konstytucyjnym monarchą na czele, czego zazdroszczą inne państwa: „Monarchia nadaje pewnego blasku. Jest potrzebna! I zasługuje na wykorzystanie!” [tłum. B. Bieniek]²⁸⁷⁰.

Szwedzkie partie polityczne, niezależnie od stosunku do Korony, powielają utrwalone poglądy na temat monarchii. Niektóre partie, jak Liberałowie i Moderaci, trudno jest zaklasyfikować do jednej ze stron monarchiczno-republikańskiej debaty, co świadczy o tym, że politycy nadal nie są pewni, które stanowisko przyjąć, tak żeby nie utracić wykreowanego już wizerunku, jednocześnie podążając za tendencjami panującym w społeczeństwie. Politycy nie poświęcają zanadto uwagi transformacji ustrojowej, a ich postulaty na temat monarchii w programach partyjnych zawężają się do kilku zdania. Intersujący jest fakt, że żadna z partii

²⁸⁶⁷ *Frihet och ansvar, Ett moderat idéprogram för 2020-talet*, s. 32.

²⁸⁶⁸ *Moderaternas partiprogram*,

<https://partiprogram.se/moderaterna#sveriges-statsskick-monarkin-ska-varnas> (dostęp:30 czerwca 2024).

²⁸⁶⁹ „Jag tar hellre Carl XVI Gustaf än Trump...”, *Monarki är motsatsen till socialdemokratins värderingar*, <https://aip.nu/monarki-ar-motsatsen-till-socialdemokratins-varderingar/> (dostęp:29 czerwca 2024).

²⁸⁷⁰ „Monarkin skänker viss glans. Det behövs! Och förtjänar att tas tillvara!”, *ibidem*.

publicznie nie nawołuje do obalenia monarchii i instalacji republiki, a jedynie pod postacią pisemnych wniosków składanych do Riksdagu sugerujących zmianę ustrojową z pobudek demokratyczno-finansowych. Brak jawnej działalności w stronę szybszego ustanowienia stanowiska prezydenckiego wynika z charakteru programów partyjnych nastawionych na realizację pilniejszych kwestii trapiących Szwedów. Politycy są także świadomi wyników jakie osiągają w badaniach opinii instytucja monarchii, rodzina królewska, Karol XVI Gustaw i Wiktorja. Z tego powodu nie chcą narażać się całemu społeczeństwu i utracić poparcia. „Cliche” wsparcie udzielane Koronie, automatycznie kształtuje zaufanie obywateli w stosunku do monarchii i podtrzymuje poparcie dla obecnie panującej rodziny.

Wspominane wnioski składane do parlamentu stanowią jedyne narzędzie, jakim posługują się pro-republikanie do wyrażania swoich poglądów. Według opinii udzielonej przez siedmioro parlamentarzystów i parlamentarzystek (Hillevi Larsson (S), Yasmine Bladelius (S), Rasmus Ling (MP), Lina Nordquist (L), Niels Paarup-Petersen (C), Johanna Jönsson (C), Mia Sydow Mölleby (V)), monarchia wydaje się być zaprzeczeniem wartości równości i praw obywatelskich w XXI wieku. Opiniodawcy wskazali na monarchię jako przeszkodę w realizowaniu wolności religijnej, z racji konstytucyjnego przepisu mówiącego o tym, że monarcha musi być wyznania ewangelickiego, co jest sprzeczne z postanowieniami Europejskiej Konwencji, mówiącej o wolności religijnej, jako nienaruszalnego prawa przysługującego człowiekowi. Po drugie, według polityków, monarcha powinien zostać pozbawiony immunitetu chroniącego go przed organami ścigania, aby w ten sposób zapobiec korupcyjnym praktykom. Dodatkowo, powinna zostać ustanowiona odpowiednia kontrola „pałacowo-zamkowej” konstrukcji państwa. Najwyższa Izba Kontroli (*Riksrevisionen*) powinna zostać powołana w celu skontrolowania urzędu koronowanej głowy państwa, przeskanowania wydatków i finansów dworu²⁸⁷¹. Podobnie, jak Charles Maurras wskazał na problem równości w demokracji, tak i Lennart Nilsson potwierdził, że szwedzka monarchia to przykład napięcia między demokracją, bazującą na poczuciu równości i niezgodzie, a narodem, który podkreśla hierarchię i jedność²⁸⁷². Według opinii politolożki Cecilii Åse szwedzka monarchia jest pełna paradoksów poprzez choćby to, że stanowisko głowy państwa sprawuje dziedziczny i bezsilny przywódca, oraz z powodu widocznego kontrastu zachodzącego między zasadą królewskiej wzniosłości a zwyczajnością²⁸⁷³.

²⁸⁷¹ *Debatt: Dags för ett modernt statskick*, <https://www.altinget.se/rikspolitik/artikel/debatt-dags-for-ett-modernt-statskick>(dostęp:22 listopada 2022).

²⁸⁷² L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸⁷³C. Åse, *Monarkins makt...*; Ibidem.

W „Avskaffande av monarkin och utarbetande av en republikansk författning i Sverige (Motion 2005/06:K347 av Lars Ohly m.fl. (v))” z 29 września 2005 r. (zgłoszonego 5 października 2005 r.)²⁸⁷⁴ wysłanym do Komisji Konstytucyjnej (*Konstitutionsutskottet*) i podpisanej przez członków Lewicy: Larsa Ohly’ego, Larsa Bäckströma, Berita Jóhannessona, Lennarta Gustavssona, Sermina Özürküta, Alice Åström, Matsa Einarssona, przedstawiono podstawowe argumenty przeciwko monarchii i opowiadające się za republikańskim rządem oraz dołączono projekt konstytucji republikańskiej Szwecji. Wniosek oparto na wcześniejszych złożonych projektach: 1998/99:K259²⁸⁷⁵, 2000/01:K257²⁸⁷⁶ i 2001/02:K273²⁸⁷⁷. We wniosku odwołano się do powszechnej dyskusji na temat monarchów, których porównano do „starych czarodziejów” i „znachorów”. Monarchia określona została jako „źródło demoralizacji”, cytując wypowiedź Augusta Strindberga²⁸⁷⁸. We wniosku przedstawiono, iż demokratyczna republika stanie się powszechną „konstytucją” wśród cywilizowanych państw w Europie i na świecie²⁸⁷⁹. Wnioskodawcy podkreślili, że nie dążą jedynie do podkreślenia swoich poglądów, lecz przyczynienia się do szerokiej dyskusji na temat modernizacji państwa poprzez zniesienie monarchii. We wniosku wspomniano, że w dokumentach konstytucyjnych nadal funkcjonują niedemokratyczne zapisy regulujące pozycję głowy państwa – król jest głową państwa w Królestwie („Konungen är rikets statschef”), który nie jest wybierany w demokratyczny sposób. Dodatkowo, poza formalnymi uprawnieniami, monarsze powierzono zadania polityczne, jak przewodniczenie specjalnym radom informacyjnym, gdzie występuje także rząd na specjalnie do tego powołanej radzie, która zwoływana jest w celu zmiany rządu (*Regeringsformen* 5 kap. 1 §). Król także otwiera corocznie sesję Riksdagu, co ma stanowić przypomnienie, że władza parlamentu została przekazana od króla, a nie od ludu. Monarcha jest także przewodniczącym Komisji Spraw Zagranicznych.

²⁸⁷⁴ Pierwszy wniosek do parlamentu o wprowadzenie republiki został złożony w 1912 r. przez burmistrza Sztokholmu – liberała, a później socjaldemokratę Carla Lindhagena, B. Hall, *Republik...*, s. 34 – 35.

²⁸⁷⁵ Złożony 22 października 1998 r. przez członków Lewicy: Matsa Einarssona, Kennetha Kvista, Kalle Larssona, Petera Pedersena, Charlottę L. Bjälkebring, Britt-Marie Danestig, Lennarta Gustavssona.

²⁸⁷⁶ Złożony 30 września 2000 r. przez członków Lewicy: Gudrun Schyman, Hansa Anderssona, Ingrid Burman, Larsa Bäckströma, Stiga Erikssona, Owe Hellberga, Berita Jóhannessona, Tanję Linderbog, Magii Mikaelsson, Kennetha Kvista, Matsa Einarssona [*Införande av republikanskt statskick* (Motion 2000/01:K257 av Gudrun Schyman m.fl. (v))].

²⁸⁷⁷ Złożony 24 września 2001 r. przez członków Lewicy: Gudrun Schyman, Hansa Anderssona, Larsa Bäckströma, Owe Hellberga, Tanję Linderbog, Kennetha Kvista, Ingrid Burman, Stiga Erikssona, Berita Jóhannessona, Magii Mikaelsson, Matsa Einarssona, [*Republikansk författning* (Motion 2001/02:K273 av Gudrun Schyman m.fl. (v))].

²⁸⁷⁸ „[monarkin] demoraliserar överallt där den finns”, A. Strindberg również napisał, że „tam gdzie monarchia wchodzi, tam umysł wychodzi”, wypowiedź zaczerpnięta z tweeta opublikowanego z konta Republikanska föreningen 3 stycznia 2014.

²⁸⁷⁹ *Avskaffande av monarkin och utarbetande av en republikansk författning i Sverige Motion 2005/06:K347 av Lars Ohly*, s. 1.

Przywołane argumenty, według autorów wniosku, miały być wystarczającymi dowodami wskazującymi na niedemokratyczny charakter Szwecji²⁸⁸⁰. Dodana została także ideologiczna rola panującego, który poprzez pełnienie ceremonialnych funkcji „konserwuje ideologicznie antydemokratyczne wyobrażenia o „panowaniu”, „wyborze” i „naturalnym zwierzchnictwie”²⁸⁸¹. Przedstawiciel narodu winien posiadać wiedzę na temat szwedzkiego systemu politycznego oraz o ideologiczno-politycznym potencjale państwa, życiu i prawdziwych problemach obywateli. Nie zrozumie tego ten, kto od dziecka wychowywany jest w luksusowych warunkach chroniącymi przed problemami dnia codziennego. A zatem, na stanowisko głowy państwa powinien być powołany ten, który obeznany jest z wyzwaniem normalnego życia, posiada doświadczenie i wiedzę oraz cieszy się dużym zaufaniem politycznym. Według wnioskodawców, głową państwa powinien być powołany przez Riksdag marszałek parlamentu (*talman*)²⁸⁸². We wniosku podniesiono także sprawę argumentów stosowanych przez zwolenników monarchii opowiadających się za utrzymaniem dotychczasowego systemu. Autorzy wniosku wskazali, że monarchiści ostrożnie formułują argumenty podpierające racjonalność dalszego utrzymywania władzy królewskiej, zaś milczeniem odpowiadają na dobrze sformułowane uzasadnienia opowiadające się za zmianą ustroju, jak w dokumencie związanym z pytaniami na temat ustroju państwa i demokracji (1999/2000: KU2), w którym nie uwzględniono żadnego racjonalnie przygotowanego argumentu za monarchią. W dokumencie z 2005 r. wnioskodawcy złączyli najczęściej stosowane przez monarchistów zalety posiadania monarchy, które następnie autorzy wniosku opatrzyli komentarzem²⁸⁸³:

- a) „Monarchia powinna zostać utrzymana, bowiem przypomina przeddemokratyczny ustrój, który powinien zostać przywrócony” [tłum. B. Bieniek] – ten argument został zaklasyfikowany jako stanowisko antydemokratów i znajduje się w mniejszości²⁸⁸⁴;
- b) „Król wykonuje dobrą robotę” [tłum. B. Bieniek] – takie stwierdzenie zostało uznane za niejednoznaczne do oceny, jednak nie można go traktować jako argument dominujący, ponieważ nie jest pewne jak monarcha poradzi sobie z danymi mu zadaniami²⁸⁸⁵;

²⁸⁸⁰ Ibidem, s. 2 – 3.

²⁸⁸¹ „(...) ideologisk konservering av icke-demokratiska föreställningar om ”överhetens” utvaldhet och ”naturliga” maktbefogenheter”, ibidem, s. 3.

²⁸⁸² Ibidem.

²⁸⁸³ Ibidem, s. 4.

²⁸⁸⁴ ”Monarkin bör bevaras därför att den minner om ett fördemokratiskt styrelseskick som bör återupprättas”, ibidem.

²⁸⁸⁵ ”Kungen gör ett så bra jobb”, ibidem.

- c) „Monarchia jest częścią naszej historii; poprzez wprowadzenie republiki odcinamy się od naszej przeszłości” [tłum. B. Bieniek] – lewicowcy obalili ten argument stwierdzając, że istniało wiele zwyczajów, tradycji, instytucji, które na mocy decyzji politycznej zostały zniesione, jak kara śmierci, składanie bogom ofiar, czy handel niewolnikami, co wcale nie zostało potraktowane jako wyrzeknięcie się własnej historii i dokonań. Co więcej, nikt nie żałował ich zniesienia²⁸⁸⁶;
- d) „Posiadanie prezydenta kosztowałoby zbyt dużo” [tłum. B. Bieniek] – to argument, który nie jest związany z utrzymaniem monarchii, lecz skierowany przeciwko jej zmianie. Co więcej, koszty zależne byłyby od tego, jak koncepcja republiki zostałaby zaprojektowana, jednak gdyby prezydent odziedzyczył te same uprawnienia co obecny monarcha, wówczas koszty utrzymania republikańskiej głowy państwa byłyby znacznie niższe niż w przypadku posiadania domu królewskiego²⁸⁸⁷;
- e) „Kraj potrzebuje jednoczącego symbolu, który stoi ponad partyjnymi podziałami” [tłum. B. Bieniek] – w republikach występują prezydenci, którzy nie ingerują w prace partii, lecz stanowią reprezentację całego narodu. Po drugie, dlaczego występuje potrzeba „jednoczącego symbolu”? Żeby stać się Szwedami, czy aby sformułować front przeciwko nieprzyjacielowi? Ostatni kontrargument, jaki przywołali autorzy wniosku to podważenie słuszności nieingerencji w walki między partiami. Być może nieangażowanie się może być postrzegane jako zachowanie niedemokratyczne²⁸⁸⁸;
- f) „Szwedzkie społeczeństwo chce utrzymać monarchię” [tłum. B. Bieniek] – lewicowcy zgadzają się z tym twierdzeniem, powołując się na sondaże opinii publicznej, jednak kwestionują ten argument, nie jako przyczynę dalszego utrzymywania monarchii w Szwecji, lecz jak stanowisko przeciwko obaleniu monarchii wbrew woli ludu²⁸⁸⁹;
- g) „W demokracji jest niemożliwe, aby przekazać władzę polityczną królowi, co zapobiega osłabianiu suwerenności ludu i parlamentaryzmu poprzez podział władzy politycznej pomiędzy głowę państwa a parlamentem/rządem” [tłum. B. Bieniek] – ten argument zyskał uznanie opozycjonistów, jednak wskazali, że istnieją republiki z równie słabą pozycją głowy państwa, jak w Finlandii. W przypadku wprowadzenia

²⁸⁸⁶”Monarkin är en del av vår historia; genom att införa republik avskär vi oss från vårt förflutna”, ibidem.

²⁸⁸⁷”Det skulle bli för dyrt med president”, ibidem.

²⁸⁸⁸”Landet behöver en samlande symbol som står över de partipolitiska striderna”, ibidem, s. 5.

²⁸⁸⁹”Svenska folket vill ha monarkin kvar”, ibidem.

ustroju republikańskiego, prezydent zostałby wybrany przez Riksdag, który byłby równie politycznie bezsilny, co koronowany władca²⁸⁹⁰;

- h) „Nadal jednak [monarchia] nie sprawia żadnych bezpośrednich szkód (...)”[tłum. B. Bieniek] – tego argumentu lewicowcy nie potraktowali jako poważny i bezpośrednio stwierdzili, że monarchia szkodzi, przytaczając wypowiedź Vilhelma Moberga, w której monarchia jest synonimem podporządkowania, co godzi w wolność jednostki. Posiadanie monarchy, namaszczonego przez boga, jak i jego rodziny, sprzyjają rozkwitowi służalczości, a to poddaństwo wymaga ofiar, nierzadko pod postacią inteligencji, która w zetknięciu z osobą króla bądź królowej przeistaczali się w głupców²⁸⁹¹.

We wniosku autorzy wskazali, że w dokumentach konstytucyjnych słowo „król” (*konungen*) pojawia się tylko pięć razy (w pierwszym i piątym rozdziale), zaś w pozostałych miejscach pojawia się nazwa „głowa państwa” (*statschefen*). To dobry znak, bowiem zniesienie monarchii nie pociągnęłoby za sobą zmian w fundamentalnych dokumentach regulujących funkcjonowania państwa i jego instytucji²⁸⁹². Lewicowcy we wniosku wskazali kwestie, nad którymi trzeba było się pochylić w przypadku zmiany ustroju w Szwecji. Głową państwa wybierałby Riksdag pod postacią np. *talmana* (marszałka) lub naród. Gdyby lud miał decydować, wówczas można by rozważyć wybory bezpośrednie, jak w Finlandii czy Francji lub pośrednie przez wybór elektorów, jak to praktykowało się niegdyś w Finlandii²⁸⁹³. Lewica utrwaliłaby swój wizerunek jako orędowniczki suwerennego ludu najlepiej spełniającego się w państwie, gdzie funkcjonuje niepodzielność legislatury, centralizacja reprezentacji ludowej pod postacią Riksdagu, a także odpowiedzialność rządu przed innymi instytucjami. Niekorzystne byłoby wprowadzenie całkowicie niezależnego podmiotu, który wszedłby w potencjalny konflikt z egzekutywą i legislaturą. Według opozycjonistów, nowa głowa państwa powinna odziedziczyć te same uprawnienia, co władca i z tego powodu winna być wybrana przez Riksdag, jednak nadal prezydent miałby szerokie uprawnienia przedstawicielskie. Zaleca się zatem, by prezydent pod postacią *talmana* przekazał swoje obowiązki wicetalmanom, aby wydzielić jakie prawa i obowiązki komu przysługują.

²⁸⁹⁰ ”I en demokrati är det omöjligt att överföra politisk makt till en kung. Därmed blockerar monarkin genom sin blotta existens ett försvagande av folksuveränitetens och parlamentarismens principer genom en delning av politisk makt mellan statschef och parlament/regering”, *ibidem*.

²⁸⁹¹ ”Men han gör ju ändå ingen direkt skada...”, *ibidem*, s. 6.

²⁸⁹² *Ibidem*.

²⁸⁹³ *Ibidem*.

Kandydaci²⁸⁹⁴ na prezydenta byliby zgłaszani przez członków partii, a wybory przeprowadzałaby komisja nominacyjna. Warunki, jakie kandydat na prezydenta powinien spełniać, byłyby takie same jak w przypadku premiera, z tym wyjątkiem, że prezydent nie mógłby być jednocześnie ministrem, zgodnie z zasadą *incompatibilitas*. Prawo do nominacji leżałoby w gestii parlamentu²⁸⁹⁵, jednak możliwości wyznaczania kandydatów zależałyby od obywateli i w celu ograniczenia zamętu związanego z liczbą proponowanych przedstawicieli na głowę państwa, lewica proponuje ustanowienie komisji nominacyjnych. Wybory miałyby obejmować dwa etapy – w pierwszym etapie wzięliby udział wszyscy nominowani kandydaci, a w ostatnim tylko dwóch, którzy uzyskali największą liczbę głosów. Zwycięzcą, a tym samym głową państwa republikańskiej Szwecji zostałby ogłoszony ten kandydat, który otrzymałby w drugim etapie więcej niż połowę oddanych głosów. Parlamentarny system Szwecji uniemożliwiłby rozszerzenie zakresu zadań leżących w gestii prezydenta, jednak nie utrudnia to dodanie do już istniejącego katalogu monarchicznych funkcji, zadań politycznych i, w ograniczonym stopniu, udziału w debacie politycznej, co w przypadku króla bądź królowej jest niemożliwe do zastosowania²⁸⁹⁶. Zestaw kompetencji właściwych dla obecnej monarchii w przypadku prezydenta mógłby zostać poszerzony, poprzez na przykład organizowanie regularnych obrad z premierem, gabinetem i innymi przedstawicielami reprezentowanymi przez talmana na posiedzeniu plenarnym. Dodatkowo, autorzy wniosku podkreślają, że republikańska głowa państwa zostałaby wyposażona w nowe narzędzie, tj. możliwość aktywnego udziału w tworzeniu rządu, chociaż opozycjoniści wyrażają zadowolenie z dotychczasowego modelu z marszałkiem w roli głównej, co podkreśla związek między rządem a Riksdagiem i utrwała zasadę parlamentarizmu²⁸⁹⁷.

Opozycjoniści zwrócili także uwagę na immunitet prawny (*en rättslig immunitet*), który przysługuje monarche i różni się od ograniczonego immunitetu przynależnego parlamentarzystom, jak i prezydentowi w republice. Håkan Strömberg opisał immunitet króla jako niemożność pociągnięcia go do odpowiedzialności za popełnione czyny, co nie dotyczy prezydenta, który może zostać odsunięty z powodu błędów popełnionych w działaniu²⁸⁹⁸. W odniesieniu do kadencji, z racji wybierania prezydenta przez Riksdag jego mandat powinien

²⁸⁹⁴ Pytania SOM odnoszące się do pozycji prezydenta, dotyczą sposobu wyboru głowy państwa z zadaniami, które obecnie posiada monarcha, jednak bez wskazania na to, kto wybierałby przyszłego prezydenta. Podkreślenie znaczenia wyborów prezydenckich i ich przebiegu może znacząco wpłynąć na przyszłość ustanowienia republiki w Szwecji, L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁸⁹⁵ *Avskaffande av monarkin...*, s. 7.

²⁸⁹⁶ *Ibidem.* s. 8 – 9.

²⁸⁹⁷ *Ibidem.* s. 9.

²⁸⁹⁸ *Ibidem.*

zbiegać się z kadencją Riksdagu, która wynosi cztery lata. Gdyby nastąpiła zmiana składu parlamentu, to również dotknęłoby to instytucję prezydenta. Głowa państwa republiki powinna cieszyć się zaufaniem składu parlamentu²⁸⁹⁹. Lewica opowiada się za wprowadzeniem krótkiej kadencji, co ma przekładać się na silniejszą legitymację demokratyczną oraz zwiększyć możliwości wykorzystania władzy politycznej przez prezydenta. Jeżeli prezydent zostałby przy wyłącznie reprezentacyjnych funkcjach, wówczas kadencja zostałaby rozciągnięta do ośmiu lub nawet dwunastu lat. Opozycjoniści nie widzą także przeszkód w reelekcji głowy państwa oraz podkreślają brak konieczności wskazania zastępcy prezydenta w przypadku wybrania głowy państwa przez Riksdag, bowiem będzie możliwość szybkiego wyboru prezydenta w razie jego rezygnacji lub wystąpienia innej przyczyny opustoszenia stanowiska. Istnieje możliwość przeprowadzenia także wyboru według uproszczonych zasad nominacji. Na czas wyborów uzupełniających, przewodniczący Riksdagu powinien zajmować tymczasowe funkcje prezydenta. Nowe stanowisko szefa państwa powinno nosić nazwę prezydent. Choć to oczywiste, pojawiły się argumenty za pozostawieniem tytułu króla i królowej przy ustanowieniu republiki, co opozycjoniści odrzucili jako terminy zarezerwowane wyłącznie dla średniowiecznych rządów królewskich, podobnie jak dawniej występujący tytuł zastępcy nowego tymczasowego szefa państwa w razie wygaśnięcia rodu królewskiego – *riksföreståndare* (regent). Kolejny problem odnosi się do znaczenia herbu, który jest też herbem rodu Bernadotte²⁹⁰⁰. Lewicowcy popierają propozycję ustanowienia nowego herbu oraz odnoszą się do irlandzkiego rozwiązania, w którym to każdy prezydent ma własny, indywidualnie przygotowany herb²⁹⁰¹. Na końcu swojej argumentacji lewicowcy podkreślili, że Riksdag powinien po raz kolejny wziąć odpowiedzialność za ustrój państwa i poruszyć tę sprawę pod postacią referendum, a rząd powinien przygotować projekt republikańskiej konstytucji wraz z propozycją wdrożenia nowych ustrojowych zasad²⁹⁰².

Omówiony wniosek stanowi szczegółowo, aczkolwiek pobieżnie przygotowaną propozycję w przypadku ustanowienia republiki. W dokumencie pominięto problemy związane z instalacją stanowiska prezydenta, a skupiono się wyłącznie na sposobie wyboru i kadencji głowy państwa. Powierzchnie także zarysowany jest zakres kompetencji prezydenta. Jest to jednak najbardziej szczegółowo sformułowany wniosek, czego nie można powiedzieć o wniosku złożonym w Riksdagu w 2017 r. „Avskaffa monarkin (Motion 2017/18:2120 av Mia

²⁸⁹⁹ Ibidem.

²⁹⁰⁰ Ibidem, s. 10.

²⁹⁰¹ Ibidem, s. 11.

²⁹⁰² Ibidem, s. 11.

Sydow Mölleby m.fl. (V))”. W dokumencie wnioskodawczynie z partii Lewica (Mia Sydow Mölleby, Nooshi Dadgostar, Rossana Dinamarca, Lotta Johnsson Fornarve, Maj Karlsson, Karin Rågsjö, Linda Snecker) podkreśliły polityczne uprawnienia monarchy, jak pełnienie funkcji przewodniczącego specjalnych rad informacyjnych przy rządzie i specjalnej rady, podczas której ma miejsce zmiana rządu. Monarcha jest również przewodniczącym Komisji Spraw Zagranicznych, gdzie dyskutowane są relacje Królestwa z innymi państwami. Następnie autorki wniosku wskazały na konieczność wyboru głowy państwa przez obywateli jako podstawy nowoczesnego demokratycznego państwa. Należałoby w tej kwestii wszcząć śledztwo przygotowujące Szwecję do przyjęcia republikańskiego systemu rządów²⁹⁰³.

Obecnie monarcha nie jest w żaden sposób kontrolowany, podobnie jak dom królewski (choć zarząd i administracja podlegają audytowi). Z drugiej strony, pro-republikanie zwracają uwagę na to, że często pojawia się argument za chronieniem prywatnych środków finansowych monarchy przed kontrolą, co ma uniemożliwić rewizję domu panującego. Jednym ze sposobów rozwiązania tego dylematu jest wprowadzenie systemu wypłacania monarsze wynagrodzenia za wykonywane obowiązki, zaś koszty związane z reprezentacją i wizytami państwowymi powinny być pokrywane z dotacji przekazywanych dworowi²⁹⁰⁴. Kolejnym zarzutem w stronę monarchii jest posiadanie przez panującego immunitetu prawnego, który chroni go przed pociągnięciem do odpowiedzialności za jakiegokolwiek przestępstwo. Następnie autorki wskazały na kwestię adiutanta, przebywającego na dworze królewskim, który bierze udział w realizacji królewskiego programu zaprojektowanego przez Urząd Marszałka Królestwa, dotyczącego m.in. finansów, przemówień, wizyt, bezpieczeństwa czy odzieży. Adiutant pełni także rolę pośrednika między dworem, ambasadami, policją, organizatorami, a samym panującym podczas podróży państwowych. Adiutanci pracują na dworze tylko przez jeden miesiąc w roku, a przez pozostały okres działają w ramach Szwedzkich Sił Zbrojnych, które odpowiedzialne są z ich pensje. Wnioskodawczynie wskazują, że miesięczna działalność na dworze nie powinna być opłacana z budżetu sił zbrojnych ani innej agencji rządowej. W skład Sił Zbrojnych wchodzi również sztab królewski (*kungens stab*), szef sztabu (*stabschef*), które nie są częścią Urzędu Marszałkowskiego (*Riksmarskalksämberet*), a mimo tego podlegają oni bezpośrednio monarsze²⁹⁰⁵. Z wniosku wynika, że politycy skoncentrowali się nie na doprecyzowaniu kompetencji, praw i obowiązków przyszłego prezydenta, lecz na przygotowaniu państwa na przyjęcie republiki poprzez otwarcie śledztwa umożliwiającego

²⁹⁰³ *Avskaffa monarkin Motion till riksdagen 2017/18:2120*, s. 1.

²⁹⁰⁴ *Ibidem*, s. 2.

²⁹⁰⁵ *Ibidem*, s. 3.

wskazanie wad związanych z obecną instytucją koronowanej głowy państwa i tym samym prowadząc do podkreślenia racjonalności wprowadzenia republiki. Zastanawiające jest jednak to, że wniosek wcale nie wspomina o konieczności zniesienia monarchii, tylko wskazuje na konieczność dokonania korekt, tak aby monarchia stała się bardziej demokratyczna, zwłaszcza pod względem finansowym. Jeżeli zapowiadane zmiany zostaną wdrożone w życie, to jeszcze bardziej wzmocni instytucję monarchii, która stanie się bardziej otwarta na zmiany, podważając tym samym sensowność dokonania zamiany ustrojowej.

Powyższy wniosek odwołuje się do dwóch najczęściej wykorzystywanych przez republikanów argumentów przeciwko władzy królewskiej. Pierwszym z zarzutów jest wykorzystywanie przez panującego immunitetu chroniącego go przed wymiarem sprawiedliwości. Zwrócono na to uwagę po publikacji książki Thomasa Sjöberga, w której pozwano króla o korzystanie z usług prostytutek i powiązanie z restauracją należącą do gangstera. To czyny przestępcze, za które władca nie został pociągnięty do odpowiedzialności, w przeciwieństwie do szwedzkich ministrów czy dygnitarzy, jak Sven-Otto Littorin²⁹⁰⁶ czy Björn Rosengren²⁹⁰⁷. Król jednak pozostaje bezkarny, bowiem nie może stanąć przed obliczem sprawiedliwości, a posiadanie kryminalisty jako głowa państwa budzi negatywne skojarzenia²⁹⁰⁸. Kolejny argument krytyki związany jest ze statusem domu królewskiego, której charakter jako jedynej instytucji publicznej nie został zdefiniowany i zaklasyfikowany ani do firmy, ani urzędu, co oznacza, że dyskusja na temat jego otwartości jest bezpodstawna, a mimo tego dom królewski jest opłacany ze środków publicznych. Riksdag wywalczył sobie jednak prawo nadzorowania stanu finansowego zarządzanymi zamkami, wyposażaniem i kolekcjami dzieł sztuki. Mimo tego, do opinii publicznej nie docierają informacje, na co król przeznaczył fundusze z podatków. Takie zachowanie utrwała wizerunek starej monarchii, egzystującej w innym systemie prawnym, gdzie dominowały jednostki prywatne, niewybieralne i nieodwoływalne²⁹⁰⁹.

²⁹⁰⁶ Były minister pracy został pozbawiony piastowanego stanowiska z powodu seks-skandalu. Minister dopuścił się czynu zabronionego prawem, tj. kupił usługi seksualne, co zostało zakazane w Szwecji w 1999 r., E. Tagesson, *Mattias Carlsson Sålde sex till Littorin*, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/zLMbPw/salde-sex-till-littorin>, (dostęp: 18 grudnia 2022).

²⁹⁰⁷ Björn Rosengren podał się do dymisji z powodu licznych skandali, w tym w wyniku prowadzenia rozrzutnego trybu życia. W 1991 r. odwiedził klub pornograficzny, gdzie zapłacił rachunek w wysokości 55 600 SEK kartą TCO. Tego samego roku skorzystał z limuzyny, za którą zapłacił 18 208 SEK. Jako minister gospodarki, nominowany na to stanowisko w 1998 r., jest odpowiedzialny za fiasko fuzji firm Telia i norweskiego Telenor w 1999 r., za co musiał odpowiedzieć przed Komisją Konstytucyjną. Przeciwno politykowi skierowała się także norweska opinia publiczna, kiedy nazwał Norwegię „ostatnim sowieckim państwem”, K. Nilsson, *Han hade näsa för skandaler*, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/yv4q3J/han-hade-nasa-for-skandaler>, (dostęp: 18 grudnia 2022).

²⁹⁰⁸ A. Etzler, *Monarkin: Ovanför lagen...*

²⁹⁰⁹ Ibidem.

Postulaty opowiadające się za utrzymaniem monarchii w Szwecji brzmią podobnie jak w przypadku pozostałych państw Europy z koronowaną głową państwa na czele. Dla profesora Stiga Strömholma monarchia i monarchowie to „przedstawiciele narodu jako całości, którzy są neutralni w odniesieniu do codziennej polityki” [tłum. B. Bieniek]²⁹¹⁰ oraz „że monarchia ucieleśnia ciągłość szwedzkiego społeczeństwa” [tłum. B. Bieniek].²⁹¹¹ Dla Lennarta Nilssona władza królewska powiązana jest z historią, tradycją oraz dziedzictwem kulturowym: „Koronowana głowa państwa wraz z rodziną królewską powinni być symbolem Szwecji, który wzmacnia narodową wspólnotę i tożsamość” [tłum. B. Bieniek]²⁹¹². Nilsson podkreślił, że kilka z najstarszych na świecie i najbardziej stabilnych demokracji to także monarchie²⁹¹³. Dyskusję na temat sensowności i absurdalności posiadania władcy XXI wieku w Szwecji można sprowadzić do stanowisk reprezentowanych przez Andersa Lindera i Pera Svenssona. Autorzy „Ja. Monarkins bästa tid är nu. Nej. Monarkin har aldrig varit farligare än nu” z 2010 r. wymieniali się argumentami za (Linder) i przeciw monarchii (Svensson)²⁹¹⁴. Według jednego autora, obecne czasy to najlepszy okres dla monarchii, zaś drugi pisarz w odpowiedzi postawił tezę, że monarchia nigdy wcześniej nie była tak niebezpieczna jak dzisiaj²⁹¹⁵.

Niezależnie od wysuwanych przez republikanów i monarchistów argumentów, szwedzki monarcha nadal będzie wykonywać swoją rolę jako narodowy symbol i reprezentant narodu. Zgodnie z poglądem Eleny Woodacre: „Monarchia to system, mechanizm społeczny, gdzie panujący może być kimś więcej niż postacią czy figurantem – może stać się twarzą narodu, a nawet epoki (...)” [tłum. B. Bieniek]²⁹¹⁶. To właśnie swoją postawą, Karol XVI Gustaw „uratował” szwedzką monarchię przed jej obaleniem, poprzez sumienne wywiązywanie się z prawnie przypisanych Koronie zadań, choć zdarzały się przypadki, które przyczyniły się do obniżenia zaufania do monarchy i rodziny królewskiej, jednak nigdy do zrodzenia antymonarchicznych nastrojów na skalę całego państwa. Monarcha Szwecji pozbawiony jest jakiegokolwiek moc politycznej w państwie, a relacje z rządem i parlamentem mają charakter

²⁹¹⁰ ”företrädare för nationen i dess helhet som är neutrala i förhållande till dagspolitiken”, S. Strömholm, *Argument för monarkin*, [w:] ”För Sverige-Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf”, ed. M. Ögren, Stockholm 2006; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁹¹¹ ”att ”monarkin förkroppsligar kontinuiteten i det svenska samhällsarbetet” z S. Strömholm, *Argument för monarkin...*; L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁹¹² ”Statschefen och den kungliga familjen skall utgöra en symbol för Sverige som stärker den nationella gemenskapen och identiteten”, L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁹¹³ L. Nilsson, *Monarkins legitimitet...*

²⁹¹⁴ Ibidem.

²⁹¹⁵ Ibidem.

²⁹¹⁶ “Monarchy is a system, a societal mechanism where a ruler can be more than a figure or figurehead- they can become the face of the nation, or even an age (...)”, E. Woodacre, *Understanding the mechanisms...*, s. 13 – 14.

wyłącznie ceremonialny i informacyjny. Monarcha nie jest już dłużej powiązany z rządzącą partią lub koalicją ani składem parlamentu. W zamian, panujący posiada szeroki zakres miękkich kompetencji, które realizowane są na poziomie relacji monarcha – naród.

Lisa Bjurwald wskazała, że szwedzcy *royalsi* starają się podążać za duchem czasu i dostosowywać do potrzeb i wymagań stawianych przez Szwedów. Dynastia Bernadotte próbuje odgrywać rolę obrońców sprawiedliwości, poprzez współpracę w ramach kampanii o tematyce zwalczaniu rasizmu i transfobii, albo poprzez uczestniczenie, jak to robi księżniczka koronna Victoria, w paradach LGBT+. Z kolei księżniczka Sofia (Sofia Hellqvist), żona księcia Filipa, prowadzi fundację „African children” i „Project Playground”, które założyła zanim stała się częścią królewskiego dworu. Wraz z mężem prowadzi kampanię przeciwko znęcaniu się nad słabszymi²⁹¹⁷. Królewscy członkowie kreują swój wizerunek jako jednostki dostępne dla obywateli, w wyniku tworzenia kont na portalach społecznościowych i poprzez uczestnictwo w podcastach. Z drugiej strony, takie zaangażowanie szwedzkich *royalsów* może stanowić wyraz przekroczenia granicy dobrego smaku. Za przykład Lisa Bjurwald podała książkę „Stella i sekret” autorstwa szwedzkiej księżniczki Madelaine. Bjurwald skomentowała działalność autorską księżniczki jako wykorzystywanie dziecięcych traum, bowiem książka przedstawia problem kazirodztwa²⁹¹⁸.

P.M. Nilsson²⁹¹⁹ wskazuje na symboliczne znaczenie nadawane demokracji przez monarchię, w której nie wszystko musi pochodzić od decyzji większości. Takie instytucje jak banki, wymiar sprawiedliwości czy ośrodki badań naukowych powinny działać niezależnie od woli i decyzji wyborców²⁹²⁰. Zapewniają one bardziej profesjonalne spojrzenie z racji posiadania ekspertów w danej dziedzinie, tak samo jako monarcha, który od dziecka edukowany jest w celu objęcia tronu. Z tym argumentem nie zgadzają się szwedzcy republikanie. Według Magnusa Simonssona ze Stowarzyszenia Republikanów, zwolennicy monarchii są jednocześnie zwolennikami zwolnienia rozwoju nowoczesnego państwa: „Monarchia jest odrażającym przeżytkiem z czasów, gdy nasz kraj był dyktaturą i musi zostać zniesiona, jeśli Szwecja ma stać się autentyczną demokracją”[tłum. B. Bieniek]²⁹²¹. Dla RF

²⁹¹⁷ L. Bjurwald, *Is Sweden ready....*

²⁹¹⁸ Ibidem.

²⁹¹⁹ P.M. Nilsson wskazał, że monarchia integruje nie tylko szwedzkich obywateli, lecz także Szwedów-imigrantów, którzy doceniają monarchę i jego rodzinę, sami nie będący potomkami rodowitych Szwedów. To raczej zbyt daleko idąca konkluzja, zwłaszcza, że mało który imigrant będzie postrzegał znaczenie rodziny królewskiej jako medium ułatwiające integrację z obcym środowiskiem, P.M Nilsson, *Han förankrade svensk monarki i demokratin*, <https://www.di.se/ledare/han-forankrade-svensk-monarki-i-demokratin/> (29 czerwca 2024).

²⁹²⁰ Ibidem.

²⁹²¹ ”Monarkin är en motbudande kvarleva från den tid då vårt land var en diktatur och måste avskaffas för att Sverige ska kunna bli en demokrati på riktigt”, M. Simonsson, *Debatt "Monarkin är en motbudande kvarleva från*

monarchia to forma dyktatury, przejaw ucisku, wojny, przemocy i obecności społeczeństwa klasowego. Republikanie mimo tego potwierdzają, że obecna monarchia nie jest dyktaturą *per se*, jednak nadal podtrzymuje pozory dawnego ucisku, jak na przykład pod postacią istnienia lepszej grupy społecznej (królewskiej). Republikanie także krytykują zmuszanie podatników do płacenia i okazywania szacunku Koronie, której jedyną zasługą jest to, że wywodzi się z rodziny dyktatorów²⁹²². Mats Einarsson i Jesper Svensson wskazują, że utrzymanie monarchii jest wyrazem konserwacji więzi z przeddemokratyczną epoką, kiedy to funkcjonowała zinstytucjonalizowana nierówność²⁹²³. Monarchia kojarzona jest z konserwatywnymi fundamentami państwowymi i niechęcią do zmian²⁹²⁴ oraz reprezentuje arystokrację, wielki kapitał oraz konserwatyzm²⁹²⁵. Fredrik Reinfeldt polemizuje z republikanami odnośnie niedemokratyczności monarchii, bowiem los instytucji Korony spoczywa w rękach podmiotów demokracji parlamentarnej. Dalsza egzystencja monarchii zależy od poparcia Riksdagu albo przynajmniej jego tolerancji, co, jak wskazuje Reinfeldt, prawie przypomina relację jaka występuje między rządem a parlamentem. Obecność tego warunku (monarchia – parlament) jasno wskazuje, że demokracja jest zakotwiczona w demokratycznej monarchii konstytucyjnej w Szwecji²⁹²⁶.

Republikanie domagają się zmian pod postacią obalenia monarchii i wprowadzenia instytucji głowy państwa wywodzącej się z wyborów powszechnych. Brak zrealizowania tychże postulatów oznacza brak demokracji, jednak jak słusznie wskazał Sebastian Kubas „Nie każda zmiana prowadzi do demokracji”²⁹²⁷. Nie ma pewności czy posiadanie prezydenta przyczyniłoby się do wzmocnienia wymiaru demokracji w państwie i poprawiło relację między obecnymi segmentami horyzontalnego i wertykalnego poziomu władzy. Co więcej, charakter monarchii odznacza się nieograniczonym w czasie panowaniem, na co uwagę zwrócił Charles Maurras, wskazując, że krótki okres sprawowania mandatu władzy może mieć odwrotny efekt.

diktaturen", <https://www.altinget.se/artikel/monarkin-ar-en-motbjudande-kvarleva-fraan-diktaturen>, (dostęp:30 czerwca 2024).

²⁹²² J. Andersson, *En svensk republik ligger i Moderaternas hand*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/en-svensk-republik-ligger-i-moderaternas-hand/>, (dostęp:30 czerwca 2024).

²⁹²³ M. Einarsson, J. Svensson, *...bara ett penndrag. Förslag till en republikansk författning för Sverige*, Finland 2012, s. 65.

²⁹²⁴ Ibidem.

²⁹²⁵ Z. Bagiński, *Królestwo Szwecji...*, s. 28.

²⁹²⁶ F. Reinfeldt, *Monarkin-mer än demokratisk* [w:] "För Sverige-nuförtiden...", s. 27.

²⁹²⁷ S. Kubas, *Wielopłaszczyznowy i wieloetapowy charakter procesu demokratyzacji*, [w:] "Między idea, pasją a działaniem: księga jubileuszowa dedykowana dr. hab. Marianowi Mitrędze", red. P. Grzywna i in., Katowice 2017, s. 496.

W przypadku Szwecji najważniejsze jest aby podkreślić, że naród nie domaga się zmian, a zadaniem demokratycznych rządzących jest wsłuchiwanie się w żądania suwerena.

Dla Włocha, Ettore Nobisa, który przybył do Szwecji w 1953 r., a od 2011 jest członkiem stowarzyszenia na rzecz republiki, monarchia to despotyczne dziedzictwo, odwołujące się do czasów panowania Gustawa Wazy określanego z jednej strony jako twórca Szwecji i „szwedzkości” (*svenskheten*), a z drugiej, opisywanego jako nikczemny i zachłanny machiavelowski książę (Nobis porównał szwedzkiego króla do współczesnych dyktatorów, jak Saddam Hussein, Muammar al-Kaddafi czy Bashar al-Assad). Po drugie, autor odnosi się do historii, która niejednokrotnie udowodniła, że królowie nie osiągnęli niczego innego jak śmierć i biedę, a siebie samych stawiali w centrum wydarzeń. Nobis wskazuje, że wartości, takie jak równość, dobrobyt i rządy prawa związane są z demokracją, a mimo tego władcy tacy jak Gustaw Waza, Karol IX, Gustaw II Adolf, czy Gustaw III uznawani są za ojców państwa, co stoi w sprzeczności z tym, jak postrzegana jest Szwecja, jako jedno z najbardziej demokratycznych państw. Dochodzi do tego argument nierówności ekonomicznych i utrwalenia starego podziału na króla, arystokrację i lud. Według Ettore Nobisa, monarchia z natury zakłada istnienie niedemokratycznego państwa, gdzie łamane są najbardziej podstawowe zasady demokracji, jak wolność opinii i wyznania, bowiem społeczeństwa monarchii zmuszane jest do wyznawania archaicznych wartości niedostosowanych do nowych warunków. Z drugiej strony, Nobis podkreśla paradoks Szwecji, mianowicie, bycie w pełni demokratycznym państwem odnosi się do posiadania wybieralnych instytucji, które są kompetentne do sprawowania danej funkcji. W Szwecji, jak i w innych monarchiach, naczelnikiem państwa jest osoba, która urodziła się we właściwej rodzinie i nie musi posiadać żadnych kompetencji. Nobis podkreślił, że szwedzka monarchia, nie jest zinstytucjonalizowana, lecz spersonalizowana i wyposażona we władzę²⁹²⁸.

W poglądach Nobisa zaistniała pewna nieścisłość w rozumowaniu monarchii. Z jednej strony wskazuje, że monarchowie nie są kompetentni a z drugiej nakazuje im być bardziej asertywnymi, wskazując, że władcy przeszli z funkcji despoty do pozycji marionetki, która bierze udział w takim przedstawieniu jaki sobie zażyczy lud²⁹²⁹. Kolejny argument to indoktrynacja królewskich dzieci i przymuszanie na przykład do obowiązkowego wyznawania doktryny luteranńskiej. Według autora jest to kwestia, która narusza prawa dziecka i nawołuje,

²⁹²⁸ E. Nobis, *Sex argument för varför jag är motståndare till monarkin*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/sex-argument-for-varfor-jag-ar-motstandare-till-monarkin/> (dostęp: 21 czerwca 2022).

²⁹²⁹ Ibidem.

by UNICEF i BRIS (Prawa Dzieci w Społeczeństwie) zainteresowały się tym casusem. Kolejny zarzut to kult jednostki władcy i jego rodziny, wspieranych przez niektóre media, jak SVT (według autora publicznej telewizji zostało powierzone od państwa specjalne zadanie, mające na celu podtrzymać monarchię i neutralizować jej krytykę). Następnie pojawia się argument związany z obciążeniem finansowym generowanym przez dwór, który w porównaniu z prezydentami Europy czy USA, prezentuje monarchię jako drogą inwestycję. Co więcej, w żadnym republikańskim państwie nie istnieje tradycja otrzymywania państwowych dotacji z okazji ślubów czy chrzcin²⁹³⁰.

Kolejną sporną kwestią jest znaczenie monarchii w promocji Szwecji. Lars Stjernkvist zwrócił uwagę na pozytywną rolę, jaką rodzina królewska odgrywa w promowaniu szwedzkiego przemysłu eksportowego²⁹³¹. Z tym postulatem nie zgadza się ekonomistka Anna Almqvist, która obala mit monarchii generującej korzyści gospodarcze. Almqvist w swojej pracy magisterskiej z 2013 r.²⁹³² zbadała wpływ wizyt państwowych Karola XVI Gustawa w latach 1973 – 2006. W dysertacji nie wykazano żadnego bezpośredniego wpływu z tych wizyt na szwedzki eksport. Badanie również nie potwierdziło pozytywnego wpływu na eksport szwedzkich produktów do państw niedemokratycznych. Z drugiej strony, Almqvist potwierdza, że monarchowie postrzegani są jako bardziej skuteczni w „otwieraniu drzwi” niż prezydenci. Wynika to z tego, że przyciągają większą uwagę mediów i pozostają apolityczni, lepiej dostosowując się do każdego środowiska, niezależnie od poziomu demokracji czy sytuacji politycznej kraju goszczącego²⁹³³.

W związku z gospodarką państwa, zwraca się także uwagę na obciążenie budżetu państwa poprzez utrzymywanie rodziny królewskiej. Jest to typowy argument republikanów, który niekoniecznie jest zgodny ze stanem faktycznym. Monarchia Szwecji rocznie kosztuje podatników 139 mln SEK z całego budżetu państwowego²⁹³⁴. Fundusze nie trafiają bezpośrednio do kieszeni króla, lecz przeznaczone są także na pokrycie kosztów konserwacji i utrzymanie nieruchomości. W porównaniu z utrzymaniem głowy państwa w Finlandii, Finowie płacą o 1 koronę i 20 öre więcej niż Szwedzi, mimo że Finlandia liczy sobie o połowę mniej populacji²⁹³⁵. Ponadto kwestia publicznych finansów przeznaczanych na dwór królewski

²⁹³⁰ Ibidem.

²⁹³¹ L. Stjernkvist, *Dags för S att ändra sig om kungahuset*, [https://www.bt.se/ledare/lars-stjernkvist-dags-for-s-att-andra-sig-om-kungahuset-d21ed8d4/\(dostep:29 czerwca 2024\)](https://www.bt.se/ledare/lars-stjernkvist-dags-for-s-att-andra-sig-om-kungahuset-d21ed8d4/(dostep:29%20czerwca%202024)).

²⁹³² “A Royally Good Idea? A Study of the Relationship Between Swedish State Visits and Aggregate Swedish Merchandise Exports”, Uniwersytät i Lund.

²⁹³³ A. Almqvist, *En kungligt bra...*

²⁹³⁴ M. Croneborg, *Riksdagskandidater...*

²⁹³⁵ *Debatt: Bevara...*

może być pośrednio uregulowana przez parlament poprzez przyjęcie odpowiedniej ustawy²⁹³⁶. Wstrzymanie się od dokonania jakichkolwiek zmian w tej materii przez organ ustawodawczy, świadczy o tym, że finansowanie rodu Bernadotte nie obciąża budżetu państwa w takim stopniu, w jakim eksponują to republikanie.

Monarchia jest instytucją, która posiada historyczne korzenie i jest kompleksem instytucjonalnej władzy, symbolicznych wartości oraz historycznych, fikcyjnych narracji. Monarchia, jak wskazują Christina Jordan i Imke Polland, istnieje nie z powodu własnej ciągłości, tylko dlatego, że lud chce posiadać monarchę i rodzinę królewską²⁹³⁷. Z kolei Jaap van Osta położył akcent na ciągłość i konsensus jaki reprezentuje instytucja Korony, która ucieleśnia dzieje narodu i wyraża równowagę między politycznymi i niepolitycznymi podmiotami²⁹³⁸. Jeszcze inaczej do koncepcji istotności współczesnej monarchii podeszła Cecilia Åse, powołując się na przykłady królewskich ślubów i narodzin jako wydarzeń wzmacniających emocjonalno-sentymentalny wymiar wspólnoty narodowej. Według Åse, najważniejszym aspektem monarchii jest bycie jednocześnie banalną i spektakularną²⁹³⁹. Niezależnie od tego, jak pojmuje się obecną monarchię, należy stwierdzić, że szwedzka monarchia konstytucyjna spełnia wymogi demokratycznego państwa, podążającego za zapisami ustawy zasadniczej. Szwedzki król zaakceptował obecny stan szwedzkiej Korony, nie protestując, a jedynie starając się jak najlepiej wykonywać swoje obowiązki, powierzając polityczne decyzje pozostałym organom władzy. Monarcha mimo tego bacznie obserwuje wydarzenia w kraju i na świecie oraz opatruje je komentarzem. Niekiedy królewska opinia spotyka się z pochwałą ze strony suwerena, kiedy indziej z oporem ze strony grup rządzących. Kontrowersje w przeważającej mierze dotyczyły politycznego wymiaru wypowiedzi, który, choć konstytucyjnie nie jest uregulowany, atakowany jest przez republikanów. Swoimi aktami, monarcha udowadnia, że istnieje i interesuje się zmianami zachodzącym w skali krajowej i światowej. To ostatnie narzędzie jak pozostało szwedzkiej rodzinie królewskiej do jakiegokolwiek reprezentowania interesu państwa, nie tylko poprzez otwieranie ceremonii i patronowanie instytucjom. Monarcha musi być widziany i słyszany, aby był oceniany, opisywany, krytykowany i doceniany. Brak aktywności na tym polu, oznaczałoby że jest tylko celebrytą realizującym argumenty stawiane przez republikanów.

²⁹³⁶ T. Bull, F. Sterzel, *Regeringsformen-en kommentar*, Lund 2015, s. 144.

²⁹³⁷ Ch. Jordan, I. Polland, *Introductions: Mapping New Realms in the Study of Contemporary European Monarchies* [w:] "Realms of Royalty New Directions in Researching Contemporary European Monarchies", ed. Ch. Jordan, I. Polland, 2020, s. 12.

²⁹³⁸ J. van Osta, *Emperor's New Clothes: The Reappearance of the Performing Monarchy in Europe, c. 1870-1914* [w:] *Mystifying the Monarch...*, s. 182.

²⁹³⁹ C. Åse, *Monarkins makt...*

Zakończenie

W pracy doktorskiej przyjęto dwie teorie, które stanowiły podstawę analizy problematyki szwedzkiej monarchii. Główna teoria odnosi się do nacjonalizmu integralnego Charlesa Maurras, a druga, pomocnicza, do elementów systemu parlamentarno-gabinetowego obecnych w Szwecji. Teoria nacjonalizmu integralnego Charles Maurras'a w większości spełnia założenia struktury szwedzkiej monarchii, która ewoluowała na przestrzeni wieków. Monarcha, zgodnie z założeniami teorii, powinien być jak ojciec, który dba o swoje potomstwo, czyli naród. Niemalże idealnym panującym, według ujęcia Maurras, byłby Karol XIV Jan, pierwszy z dynastii Bernadotte, posiadający wiedzę, talenty i zdolności militarne, który dążył do odbudowania państwa i ustabilizowania Szwecji na arenie międzynarodowej. Wykształcenie monarchów miało posłużyć im do odpowiedniego sprawowania władzy, jak i pielęgnowania pamięci historycznej, do której niezwykle wagę przykładał Oskar II. Autorytet powinien być „naturalnie mądry” oraz przygotowany do objęcia tronu. Monarchowie byli skarbnicą dziedzictwa państwowego przekazywanego z pokolenia na pokolenie, stąd królowie ostrożniej podchodzili do modernizacji państwa i implementacji wszelkich reform, bowiem to oni będą symbolem porażki lub przegranej, a nie pojedynczy polityk.

Według nacjonalizmu integralnego, monarchowie musieli koniecznie dzierżyć tradycyjne uprawnienia, jak dyplomacja, wojskowość, sprawy polityczne i sądownictwo. Król mógł wykazać się w wymienionych sektorach, zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych. Postawa Gustawa V podczas II drugiej wojny światowej, sprawiła, że jako neutralny gracz potrafił jednocześnie wspierać państwa walczące o swoją niepodległość (Finlandia) i utrzymywać Szwecję z dala od zawirowań wojennych (kontakty Gustaw V z hitlerowską Rzeszą). Szwedzki król mógł korzystać z powyższych uprawnień, jednak po zasięgnięciu opinii wybranego organu, co pokrywało się aspektem doradzania Koronie propagowanym przez Prowansalczyka. Według Maurras, monarcha miał być otoczony gremiami doradczymi i ministrami, którzy ponoszą odpowiedzialność przed Koroną. W przypadku Szwecji, rząd odpowiadał przed parlamentem, który współpracował z monarchą w kwestii ustawodawczej i konstytucyjnej. W otoczeniu króla, funkcjonowali eksperci w danej dziedzinie wybierani przez panującego po zapoznaniu się z preferencjami parlamentu, co niekiedy nie było przestrzegane, ponieważ monarcha chciał otaczać się takimi ludźmi, którzy nie będą opierać się królewskiej woli. Ministrowie pozbawieni byli jakiegokolwiek mocy politycznej, zgodnie z założeniami Maurras, jednak z czasem wzrosła pozycja premiera i jego ministrów, wymuszający na monarsze postępowanie zgodnie z linią polityczną partii rządzącej. Nacjonalizm integralny zakładał także

zróźnicowanie otoczenia towarzyszącego monarsze podczas jego panowania, aby władza państwowa nie skupiała się wyłącznie na realizacji interesów jednej grupy społecznej. Ta zasada była zaniedbana w Szwecji z winy monarchy, ale także wyższych klas przeciwnych dopuszczeniu do władzy liberałów oraz klasy średniej, co stało się źródłem wielu napięć, a także protestów przeciwko centralnemu ośrodkowi władzy. Szwecja także spełniła kryteria maurrasowskiego kongresu, czyli szwedzkiego parlamentu, w którym funkcjonowały komisje. Maurras ponadto wspominał o osobnym gremium do spraw budżetowych, co w Szwecji przybrało kształt kompetencji zarezerwowanych tylko i wyłącznie do Riksdagu. Podsumowując rolę monarchy w podziale władzy, panujący miał uosabiać władzę wykonawczą i ustawodawczą oraz rządzić wraz z decentralistyczną administracją, co w Szwecji zostało zrealizowane.

To co zmotywowało Maurras do skonstruowania zasad nacjonalizmu integralnego, to rewolucja francuska postrzegana jako przyczyna destabilizacji społecznej i unicestwienie więzi politycznych. Karol XIV Jan obawiał się idei liberalnych kojarzonych z rewolucyjnymi rozruchami we Francji, które przyczyniły się do nieładu i politycznego chaosu. Takie przekonanie podzielał jego syn Oskar, który mimo popierania reform, nie był zwolennikiem modyfikacji zasady reprezentacji parlamentarnej, zostawiając ten problem do rozwiązania przyszłym pokoleniom. Oboje władcy, podobnie jak Maurras, obawiali się gwałtownego i nieprzemyślanego wdrażania zasad. Modernizacja państwa pod względem włączenia całego społeczeństwa do pełnienia władzy, jako produkt rewolucji, była porównywana z zerwaniem z historią państwa, doświadczeniem i wiedzą zebraną przez wcześniejsze pokolenia. Największym wyzwaniem dla szwedzkiej monarchii był krytykowany przez Maurras parlamentarizm obracający się wokół zagadnienia „niewolnictwa” izb parlamentarnych i partii politycznych, które walczyły o własne interesy. To był argument podnoszony przez szwedzkich konserwatystów sprzeciwiających się parlamentaryzmowi. Oskar II obawiał się siły wdrożenia reform parlamentarnych, a co za tym idzie, wprowadzenia na większą skalę założeń monarchii konstytucyjnej. Parlamentaryzm, jak i zmiany w funkcjonowaniu władzy postrzegano w Szwecji jako niepotrzebne, a także jako groźba utracenia równowagi między królewskim rządem a parlamentem. Ich nieprzemyślana i niedopasowana do warunków szwedzkich implementacja mogłaby zniweczyć długo odbudowywany ład w państwie, co także podkreślał Edmund Burke. Dla Szwecji parlamentarizm, jak i reforma konstytucja nie były kwestiami priorytetowymi, interpretowane raczej jako wymysły partii politycznych. Królowie szwedzcy kierowali się zasadami Burke’a i dążyli do uchronienia Szwecji przed następnymi zrywaniami rewolucyjnymi docierającymi z Europy.

O ile demokracja, parlamentaryzm i ustrój republikański stanowią przedmiot krytyki Maurrasa, dla Szwecji tylko dwa ostatnie zagadnienia postrzegane były jako zagrożenie. Parlamentaryzm i wprowadzenie republiki stanowiły synonim przekreślenia wielowiekowej tradycji posiadania monarchy oraz przyczyny destabilizacji państwa pod wpływem prądów przybywających z kontynentalnej Europy. Co do demokracji, Szwecja na przełomie wieków realizowała w zróżnicowanym stopniu demokratyczne założenia (w pełni wprowadzone w latach 20. XX wieku), które łączyły się z zasadami wolności i równości krytykowanymi przez Maurrasa. W równości Maurras widział niebezpieczeństwo społecznej homogenizacji i usunięcia hierarchii. Taki był jednak zamiar szwedzkiego społeczeństwa, a konieczność wdrożenia wartości egalitarnych uzmysłowiono sobie po „skandalu Haijby”, który wyraźnie pokazał istniejący podział na „my” i „oni”. Neguje się w tym przypadku krytyczne stanowisko Maurrasa wobec demokracji, jako źródła problemów, przemocy, złowrogiego nastawienia polityków, skupienia się na materialnych potrzebach obywateli oraz dominacji interesów prywatnych. To właśnie zwolennicy wprowadzenia negowanych przez Koronę reform demokratycznych dążyli do realizacji dążeń całego społeczeństwa względem polityki państwowej. Poniekąd można zgodzić się z postulatem Maurrasa, że partie opozycyjne propagowały ideę niezgodne z założeniami Korony, natomiast nie można powiedzieć, że doprowadziły do radykalizacji społeczeństwa czy kreowania podziałów. Tym bardziej trudno zatwierdzić występowanie w Szwecji siły pieniądza, która napędzała polityczną opozycją. To co znalazło zastosowanie w skandynawskim królestwie to pogląd o niedopuszczeniu mas do podejmowania kluczowych decyzji na szczeblu państwowym, co stało się głównym postulatem szwedzkich konserwatystów w odniesieniu do ustanowienia dwuizbowego i jednoizbowego sejmiku oraz reformy prawa wyborczego.

Decyzje polityczne szwedzki naród mógł podejmować na poziomie lokalnym i regionalnym określane przez Maurras jako „małe ojczyzny” i „mniejsze republiki”. Zadaniem samorządów terytorialnych miało być odciążenie panującego od obowiązków rządzenia na niższym szczeblu państwowym, które zostały po części przekazane władzom lokalnym i regionalnym, ciesząc się w Szwecji szeroką autonomią i niezależnością niemalże od początku ich ustanowienia. Aby jednak nie zatracić więzi z państwem, jednostka króla łączyła podmioty władzy i uosabiała narodową tożsamość. Ostatnie dekady XIX wieku w Szwecji były wyrazem nacjonalizmu państwowego, który oznaczał, że bycie częścią narodu kształtowało kolektywną tożsamość jednostki, zastępując więzi rodzinne, czy stosunki w wiejskiej społeczności lub członkowskie w korporacyjnym stanie lub cechu.

Ponadto monarcha był uosobieniem stabilności i rozsądku w przeciwieństwie do republikanów, określanych przez Maurras jako „barbarzyńcy”, kierujący się emocjami i prywatnym interesem, pogłębiający różnice między klasami. Nie do końca to stanowisko przyjęło się w Szwecji. Republikanie dążyli do rozwoju państwa, wprowadzenia nowych reform, które zbliżyłyby Szwecję do progresu osiągniętego w Europie. Prawdą jest jednak fakt, że walka między liberałami, socjaldemokratami a konserwatystami o reformy zdeterminowały króla do przyjęcia nieugiętej postawy, aby zabezpieczyć państwo przed destabilizacją. W XX wieku także wzrosło znaczenie debaty republikańskiej zagrażającej monarchii i pro-monarchistom, którzy dominowali w rządzie. Dochodziły do tego personalne spory między premierem a monarchą, oboje dalecy byli od wypracowania kompromisu. Szef rządu zaczął nastawiać naród przeciwko królowi, jako tego, który hamuje możliwość wyrażania woli narodu, zaś panujący kierował przemowy do ludu o charakterze antyrządowym (*casus* Staaff – Gustaw V). Można zatem stwierdzić, że zarówno politycy, jak i monarcha w pewnym stopniu doprowadzili do napięcia sytuacji politycznej w państwie, która tylko przyspieszała możliwość implementacji republiki w Szwecji. Z drugiej strony, monarcha szwedzki spełnił kryterium „arbitra urodzonego w neutralności” znajdującego się ponad konfliktami. Ta postawa było widoczna zwłaszcza podczas II wojny światowej i utrzymania królestwa poza działaniami wojennymi, czy w czasie kryzysu szwedzko-norweskiego. Ponadto neutralna pozycja monarchy sprzyjała bardziej efektywnemu kreowaniu rządu. Królowie wybierali najlepszych kandydatów, nie zawsze będących faworytami monarchy, w celu uformowania gabinetu składającego się z partii skłonnych do współpracy z premierem, który wyrażał wolę współdziałania z koronowaną głową państwa.

Warto mieć jednak na uwadze także wady niektórych monarchów, których nieustępliwość przyczyniała się do buntów. Według Joha Locke’a, powstania ludu są wynikiem skrajnej frustracji, poczucia niesprawiedliwości i braku możliwości wywalczenia rozwiązania w inny sposób. B. Crick wskazał, że żeby uniknąć niepożądanego zachowania ze strony narodu, trzeba wpieryw wiedzieć, czego naród żąda i oczekuje. Król Oskar nie podążał za żądaniami Szwedów odnoszącymi się do reformy reprezentacyjnej, co skutkowało otwarciem przez wojsko ognia do protestujących i ofiarami śmiertelnymi. Frustrację narodu wywołał także „skandal Hajjby”, który ewidentnie pokazał, że bezkarność stała się praktyką stosowaną w wyższych klasach rządowych, jak i na dworze królewskim.

Znaczenie szwedzkiej monarchii w XXI wieku można odnieść do stwierdzenia Ernesta Renana, według którego istnieje potrzeba zachowania przeszłości przy jednoczesnym uwzględnieniu teraźniejszości i przyszłości. Tę zasadę wyraża Karol XVI Gustaw, który mając

na uwadze dokonania i błędy popełnione przez swoich poprzedników oraz wymogi obecnego pokolenia, stara się realizować swoje rolę, tak by była ona zgodna z dobrem publicznym i wolą narodu.

Szwedzkiemu monarsze obecnie pozostały do dyspozycji narzędzia miękkiej siły, które także spełniają wymagania nacjonalizmu integralnego. Monarcha wyraża maurrasowskie wartości, świadczące o właściwym wykorzystaniu miękkiej siły, jak cnotę sprawiedliwości poprzez stanie ponad podziałami politycznymi i reprezentując cały naród szwedzki, a samo sprawowanie władzy królewskiej pomaga jemu samemu rozwijać cnoty, chroniące króla przed korupcją i deprywacją²⁹⁴⁰. Ponadto rodzina królewska, swoim zachowaniem i uczynkami, spełnia założenia koncepcji Maurras, który postrzegał wzorzec rodziny panującej jako *modus vivendi* wielu innych rodzin. Takie ujęcie rodziny królewskiej miałoby szczególne znaczenie w odniesieniu do szwedzkiego modelu „domu narodu” (*folkhemmet*), gdzie państwo jest rodziną ze wszystkimi członkami równymi sobie. Wyjście zatem z koncepcji układu rodziny pozwala lepiej zorganizować konstrukcję narodu, gdzie występuje ojciec (monarcha) i jego potomstwo (naród)²⁹⁴¹.

Nacjonalizm integralny to rodzaj ochrony przed nieograniczonymi rządzącymi i zjawiskami zagrażającymi państwu i narodowi. Nacjonalizm, naród, dobrobyt, interes państwowy miał wyrażać monarcha wspierany przez doradców, a głównym nadzorcą Korony miał być naród. Monarcha powinien być przywódcą z obowiązkiem kontroli polityków, reprezentowania państwa i obywateli. Jako szef państwa, panujący winien cieszyć się autorytetem i poważaniem, doświadczeniem oraz wiedzą. Nacjonalizm to podstawa realizacji demokratycznego wymiaru państwa, zapewnienie sensu przynależności, podstawa zjednania ludzi, a zwornikiem jest monarcha.

W tej pracy powołano się także na teorię pomocniczą dotyczącą elementów parlamentarno-gabinetowego systemu rządów, które mogły pojawić się i nadal są obecne w Szwecji. Jak stwierdzono w pierwszym rozdziale, klasycznie ujmowany prezydent i monarcha dzielą ze sobą wiele wspólnych kompetencji. Przy czym w szwedzkim przypadku, monarcha pozbawiony został funkcji przypisanych republikańskiemu odpowiednikowi. Zgodnie ze szwedzką konstytucją, monarcha w relacji z parlamentem otwiera Zgromadzenie Narodowe oraz posiada prawo złożenia oświadczenia przed izbą parlamentu. Co do roli król

²⁹⁴⁰ Ch. Maurras, *Przyszłość inteligencji i inne pisma*, tłum. K. Tyszka-Drozdowski, M. Jurek, B. Biały, Dębogóra 2020, s. 570; B. Bieniek, *Nacjonalizm integralny jako sposób budowania narodu za pośrednictwem autorytetu monarchy. Analiza myśli Charles'a Marie Maurrasa w odniesieniu do współczesnych monarchii europejskich*, [w:] „Athenaeum”, vol. 74(2)/2022, s. 10 – 11.

²⁹⁴¹ Ibidem, s. 11,15.

w rządzie, to panujący monarcha bierze udział w specjalnej sesji zmiany rządu, dodatkowo jest informowany przez premiera o sytuacji w kraju oraz przewodniczy Komisji Spraw Zagranicznych.

Na bazie analizy szwedzkiej monarchii od XIX wieku należy wskazać, że monarcha był i jest postrzegany jako czwarta „władza neutralna”, która uaktywnia się w sytuacjach kryzysowych. Widoczne to było zwłaszcza w okresie dwóch wojen światowych. Współcześnie to kryzys, jak tsunami z 2004 r., pozwolił monarchom podjąć się roli efektywnego przywódcy, kiedy to rząd nie potrafił utożsamić się z cierpiącym narodem. Bywały jednak i przypadki, gdy to monarcha (Gustaw V), naruszył zasady władzy neutralnej, doprowadzając do dymisji rządu, który nie mógł znaleźć porozumienia z panującym i został zmuszony do ustąpienia. Według Carla Schmitta monarcha, jako czwarta władza pełni funkcję reprezentacyjną, jako „czysta gwarancja”, zwłaszcza w stosunkach międzynarodowych, co do tej pory zostało zachowane. Benjamin Constant dodał do tego podejmowanie działań konsolidujących w stosunkach wewnętrznych, jak i ochronę bytu państwowego i systemu prawnego państwa, co obecnie nie odgrywa aż tak znaczącej roli. Jednak przed wprowadzeniem nowej konstytucji w 1974 r. te założenia spełniał Gustaw VI Adolf, który reprezentował państwo w stosunkach zagranicznych i starał się rozwiązywać spory rządowe.

W odniesieniu do koncepcji równowagi i hamulców, ten model po części został ustanowiony w Szwecji po wydzieleniu wymiaru sprawiedliwości jako osobnej gałęzi władzy, a nie części rządu, co jednakowo łączyło się z wprowadzeniem monarchii konstytucyjnej. Według Guillermo O'Donnell równowaga ma miejsce wtedy, kiedy istnieją instytucje równoważące oraz podmioty legitymujące względem monarchy i innych podmiotów. Ten model funkcjonował już przed wprowadzeniem konstytucji w 1974 r., kiedy to Korona była kontrolowana przez doradców królewskich, a nad rządem czuwał parlament, zaś władza wykonawcza, ustawodawcza oraz sędziowska ze sobą współpracowały. Monarcha ponadto posiadał ogólne mechanizmy kontroli pod postacią absolutnego weta względem parlamentu i ombudsmana, który nadzorował pracę urzędników. Sądy, choć nie pełniły funkcji nadzorczych, pojmowane były jako platformy wyjaśniające działanie przepisów prawnych i ustaw. Koncepcja równowagi i hamulców przejawia się obecnie na poziomie parlamentu, rządu i sądów, gdzie Riksdag kontroluje rząd a sąd parlament. Monarcha został poniekąd wyłączony z teorii hamulców. Z jednej strony, jest on kontrolowany przez ministrów, ale z drugiej nie posiada on sam funkcji kontrolnych wobec innego organu państwowego, co może stwarzać wrażenie braku konieczności posiadania monarchy. Zgodnie z definicją, że równowaga jest wtedy kiedy każda instytucja posiada „odpowiednio doniosłą pozycję, funkcję,

kompetencję” i żadna z nich nie dominuje nad drugą, można wysnuć wniosek, że w Szwecji ta równowaga została zachwiana. System podziału władzy jest zaburzony, zwłaszcza że siła parlamentu musiała zostać konstytucyjnie ograniczona, aby nie ingerować w prace sądu. Nie oznacza to, że w Szwecji nie zostały zachowane zasady demokracji. Realizuje się ona poprzez nieco innych podział władzy, a jak wskazał Andrzej Gwiżdż: „nie istnieje żaden ściśle wypracowany i szczegółowo zdefiniowany model trójpodziału władzy, który miałby powszechne i pełne poparcie doktryny (...). W prawie konstytucyjnym różnych krajów systemy ustrojowe oparte na zasadzie trójpodziału występują w różnych wariantach”²⁹⁴².

Wielokrotne posługiwanie się argumentem demokratyzacji państwa poprzez usunięcie monarchy, powoli traci na znaczeniu, zgodnie z poglądem Hansa Kelsena, według którego demokracja to: „używane wedle politycznej mody i przy najrozmaitszych okazjach, najbardziej nadużywane pojęcie polityczne, przybierające najprzeróżniejsze, sprzeczne ze sobą znaczenia”²⁹⁴³. Wprowadzenie najczystszej, o ile to możliwe, demokracji wcale nie gwarantuje ochrony i przestrzegania praw człowieka i obywatela oraz przestrzegania zasad demokratycznego rządu: „Demokracja nie eliminuje ani dominacji, ani walki, a co najwyżej ją „cywilizuje”, co nie oznacza, że do głosu nie dochodzą najciemniejsze strony ludzkiej natury”²⁹⁴⁴. Posiadanie koronowanej głowy państwa wcale nie podważa znaczenia demokracji w Skandynawii, określanych jako „demokracja idealna”, „demokracja obywatelska” czy demokracja jako „forma życia”²⁹⁴⁵, które bazują na zasadzie równości z aktywnie uczestniczącymi w życiu publicznym obywatelami²⁹⁴⁶. Jak stwierdziła Carin Jämtin, szwedzka minister do spraw pomocy rozwojowej „o ile demokracja jest zagadnieniem spornym, o tyle pewne jest to, że jedyne demokracje na świecie to zapewne Szwecja i Norwegia oraz jeszcze kilka państw” [tłum. An. Kubka]²⁹⁴⁷. Za Andrzejem Kubką można stwierdzić, że demokracja w państwach skandynawskich najsilniej kształtowana jest przez tradycję socjaldemokratyczną, która kładzie akcent na zasadę równości i prawa społeczne. Poza tym, występuje tradycja liberalna uwypuklająca autonomię jednostek i wolność wyboru, polityczny aktywizm, wspólnotę polityczną, jak i podkreślająca znaczenie „wspólnego dobra” oraz tradycję „wspólnotową” powiązaną ze społeczną integracją i budowaniem społeczeństwa

²⁹⁴² A. Gwiżdż, *Ustawodawstwo i kompetencje prawotwórcze rządu (w świetle ustawy konstytucyjnej z 17 X 1992 roku)*, [w:] „Mała konstytucja” w procesie przemian ustrojowych w Polsce”, red. M. Kruk, Warszawa 1993, s. 131.

²⁹⁴³ A. Natoszewski, *Współczesne teorie demokracji* [w:] „Studia z teorii polityki”, tom II, Wrocław 1998, s. 8.

²⁹⁴⁴ A. Natoszewski, *Normatywne i empiryczne teorie demokracji*, [w:] „Politeja” 4(36)/2015, s.123.

²⁹⁴⁵ A. Kubka, *Modele demokracji...*, s. 14.

²⁹⁴⁶ Ibidem, s. 8.

²⁹⁴⁷ P.T. Ohlsson, *Världens bästa demokrati?* [w:] „Makt, Om Sveriges demokratiska underskott”, ed. P.T. Ohlsson et al., Stockholm 2006, s. 20; Ibidem, s. 9.

obywatelskiego²⁹⁴⁸. Lennart Lundquist wskazał, że tylko odniesienie się do demokracji na poziomie wartości jest zasadne, poprzez odniesienie się do pytania czy i w jakim zakresie są realizowane²⁹⁴⁹. Stawiając to pytanie względem jednej z instytucji – monarchii – odpowiedź byłaby negatywna, bowiem jak wartości równości, wolności, sprawiedliwości mają być realizowane przez kogoś, kto znajduje się ponad społeczeństwem, nie może podejmować żadnych personalnych decyzji bez konsultacji oraz jest wyjęty spod prawa? Monarcha nadal należy do elit, co nie czyni z niego antydemokratycznego podmiotu. Wręcz przeciwnie, jak wskazuje Lundquist: „zadaniem elity [politycznej] jest *szużenie* demokracji i działanie jako *katalizator*, by procesy demokratyczne przebiegały sprawniej [tłum. A. Kubka]²⁹⁵⁰. Elity są zatem strażnikami demokracji²⁹⁵¹. W przypadku Szwecji zdecydowanie to demokracja rozrosła się kosztem monarchii, a nie monarchia kosztem demokracji. Należy jednak dodać, że implementacja wartości demokratycznych rządów przyczyniła się do wykreowania współczesnej wersji monarchii konstytucyjnej, która w nowej rzeczywistości politycznej odgrywa odmienną rolę w państwie.

Względem teorii wydzielenia głowy państwa z tradycyjnego podziału władzy w przypadku szwedzkim władzę wykonawczą tworzy rząd z premierem na czele, a monarcha pełni jedynie funkcje ceremonialne. To sprawia, że w Szwecji istnieje czwarta miękka władza, podkreślająca wyjątkowość tego podmiotu, będącego ponad klasycznym podziałem władzy, a jednak nadal będąc z nim powiązany. Wątek miękkiej władzy powiązany jest z miękkimi wartościami. Monarcha niejednokrotnie starał się przybrać funkcję arbitra, choć zdarzały się nierzadko napięte sytuacje, których głównym autorem był sam panujący, dążący do realizacji swoich i wyższej klasy interesów. Z czasem, jednak, szczególnie po przyjęciu na siebie roli kreatora rządu, monarcha stał się tym, który potrafił pogodzić interesy różnych partii, aby wspólnie mogły realizować politykę krajową. Obecnie nie można powiedzieć, że monarcha pełni aktywną rolę arbitra, choć pośrednio, pod postacią przemówień, stara się zasygnalizować pokojowe rozwiązania nieszkodzące interesowi narodowemu. Na bazie faktora społeczno-historycznego, instytucja monarchii stanowi istotną część świadomości historycznej oraz społecznej struktury. Maksymalne osłabienie pozycji panującego zostało usprawiedliwione jego nieprzystosowaniem do współczesnych czasów, jako hamulec rozwojowy państwa i społeczeństwa. Nie można wykluczyć faktu, że monarcha sprawnie potrafił blokować

²⁹⁴⁸ A. Kubka, *Modele demokracji...*, s. 13.

²⁹⁴⁹ L. Lundquist, *Medborgademokratin och eliterna*, Lund 2001, s. 114; A. Kubka, *Modele demokracji...*, s. 21.

²⁹⁵⁰ L. Lundquist, *Medborgademokratin...*, s. 166; A. Kubka, *Modele demokracji...*, s. 102.

²⁹⁵¹ A. Kubka, *Modele demokracji...*, s. 102.

działania rządu albo implementację reform, co zmusiło polityków do nie ryzykowania i ograniczenia roli panującego. Świadomość historycznego znaczenia monarchii w Szwecji wstrzymywało grupę rządzącą od jej usunięcia, szczególnie że była przydatnym narzędziem do realizacji linii politycznej danej grupy rządzącej. Kwestią czasu było uczynienie z monarchy wyłącznie symbolu narodowego.

Autorytet monarchy wyrażany jest obecnie pod postacią przemów do narodu. Poprzednio jednak było to uczestniczenie w kreowaniu rządu i wybór premiera. Monarcha porusza tematy istotne dla szwedzkich obywateli, utożsamiając się z problemami z jakimi boryka się państwo. W przypadku kryzysów, monarcha jednoczy się ze społeczeństwem, co sprawia, że monarchia jest instytucją emocjonalnie wspierającą naród. Panujący jednak nie jest już dłużej przywódcą narodu. Nie posiada instrumentów ani prawnej legitymacji by przewodniczyć w jakikolwiek sposób niż w ceremonialny. Mimo tego, na pewno koronowana głowa państwa jest wiernym reprezentantem, a także rzecznikiem ludu. Monarcha jak i prezydent cieszą się autorytetem moralnym, który nawiązuje do wartości ponad prawnych i odwołuje się do warstwy społecznej jako gwarancji przetrwania stanowiska głowy państwa. Prezydent i monarcha pełnią funkcję barometru nastrojów społecznych, zadowolenia narodu z obowiązującego porządku ustrojowego, jak i grupy panującej. W przypadku autorytetu, należy stwierdzić, że szwedzki monarcha realizuje kryteria trzech autorytetów w wymienionych w dziele Maxa Webera „Politics as a Vocation”. Pierwszy autorytet zwany jest tradycyjnym (*traditional authority*), który bazuje na antycznym i nawykowym posłuszeństwie. Kolejny określony jest jako charyzmatyczny (*charismatic authority*) zbudowany na charyzmie, która inspiruje osobiste powołanie i pewność w unikalne cechy przywódcy. Ostatni zwany jest racjonalno-prawnym autorytetem (*rational-legal authority*) i odwołuje się do przekonania ludzi, że ci którzy są u władzy wzniesli się do poziomu racjonalnych i prawnych procedur i będą wykorzystywać swój autorytet zgodnie z zasadami, które ustanowili²⁹⁵².

W pracy doktorskiej skupiono się na problemie badawczym, który brzmi: **W jaki sposób w latach 1809-2019 instytucja monarchy Królestwa Szwecji wpływała na działanie poszczególnych segmentów władzy w układzie horyzontalnym (władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza), a także wertykalnym (organy władzy regionalnej i lokalnej).**

W odniesieniu do władzy ustawodawczej, według konstytucji z 1809 r., król posiadał kompetencje organizacyjne, jak przedłużenie obrad Riksdagu, otwieranie i zamykanie sesji

²⁹⁵² W. Brett, J. Xidias, T. McClean, *An Analysis of Max Weber's Politics as a Vocation*, London 2017, s. 33 – 34.

parlamentarnych. Monarcha mógł zgłaszać wnioski do komisji parlamentarnych oraz zwoływać specjalne komisje, których charakter prac był poufny. Monarcha kiedy składał wnioski o zmianę konstytucji zyskiwał opinie albo Rady Stanu albo Sądu Najwyższego. Wnioski sejmowe przedstawiane królowi były rozpatrywane w konsultacji z Radą, a ostateczna decyzja była podejmowana przez panującego według jego woli. Korona nie mogła jednak ingerować w sprawy finansowe, zarezerwowane wyłącznie dla Riksdagu. Parlament względem monarchy odpowiedzialny był za wyznaczanie regentów, kiedy następca tronu był niepełnoletni oraz za wybór nowego króla i jego sukcesora. Ustawodawcze kompetencje Korony niejednokrotnie wykorzystywał Karol XIV Jan, wprowadzając ustawę o obowiązku wojskowym czy ustanawiając cenzurę prasy. Pierwszy z rodu Bernadotte był niechętny reformie parlamentarnej postrzeganej jako zagrożenie dla państwa. Przeciwnikami zmiany czteroizbowego Riksdagu na dwuizbowy byli również szlachta i duchowieństwo obawiające się osłabienia swojej władzy.

Oskar postrzegany był bardziej jako teoretyk niż praktyk, stąd parlament przypisywał sobie wszelkie uchwalane zmiany. Na sile zaczęła rosnać debata o wprowadzenie parlamentaryzmu oraz liberalizmu, co było pokłosiem rewolucji przetaczających się przez Europę. Uchwalenie bikameralnego Riksdagu oznaczało dla Karola XV powiązanie pozycji monarchy z zarządzaniem wyborów, odbieraniem skarg na wybranego parlamentarzystę, mianowaniem talmanów i wicetalmanów, zawieszeniem obrad, składaniem sprawozdań na temat prac podjętych w państwie oraz składaniem projektów ustaw, statutów oraz wskazywanie na potrzeby administracji państwowej oraz propozycje sposobu realizacji interesu państwa. Oskar II świadomy zmian w relacji na linii monarcha-parlament, ale także większej zależności między rządem a parlament, starał się wykazać w wyborze premiera i ustanowienia rządu opierając się na poparciu parlamentarnym, ale także na swoich preferencjach. Oskar II był jednak przeciwko wypracowaniu lepszych praw wyborczych, co stanowił oś sporu z premierem Karlem Staaffem. Za Gustaw V wprowadzono powszechne i równe prawa wyborcze, a sam król wstrzymywał się do ingerencji w prace rządu, jednocześnie starając się przekonywać konserwatywne koła w parlamencie do poparcia rządowych propozycji. Za dalszą reformacją parlamentu opowiadał się Gustaw VI Adolf, który przyczynił się do szerzenia świadomości o konieczności wprowadzenia jednoizbowego parlamentu, co poniekąd było motywowane rosnącymi w Szwecji tendencjami pro-republikańskimi. Karol XVI Gustaw pozbawiony został wszelkich kompetencji względem Riksdagu, oprócz zadań czysto ceremonialnych. Monarcha otwiera Zgromadzenie Narodowe i składa oświadczenia przed izbą, które zawierają stanowisko monarchy względem problemów i wydarzeń na poziomie narodowym i międzynarodowym.

Panujący wyraża swoją opinię i odczucia oraz daje wskazówki parlamentowi, czym powinien się zająć w pierwszej kolejności. Często są to cele długoterminowe.

Pozycja monarchy we władzy ustawodawczej przebiegała w podobny sposób jak w przypadku zmian zachodzących w egzekutywie. Wprowadzenie dwuizbowego parlamentu osłabiło pozycję monarchy, który z czasem zaczął pracować na rzecz wprowadzenia kolejnych reform parlamentarnych. Obecnie król nie posiada żadnych uprawnień względem Riksdagu, oprócz ceremonialnych.

Monarcha uosabiał władzę wykonawczą, bowiem rząd, wówczas funkcjonujący pod postacią Rady Państwa, miał charakter doradczy pozbawiony większej mocy sprawczej. Panujący posiadał również własny prywatny rząd, gromadzący zaufanych i konformistycznie nastawionych urzędników. W niektórych przypadkach monarcha szokował rząd proponowanymi reformami, jak reforma gospodarcza autorstwa Karola XIV Jana, czy reforma penitencjarno-społeczna Oskara. Jednakże w kwestiach, które mogłyby wciągnąć państwo w wir wojny lub odnosiły się do polityki zagranicznej, monarcha słuchał się rad urzędników i powstrzymywał od dalszych działań. Pierwszą oznaką zmiany w stronę ustanowienia niezależnego od woli króla rządu była reforma departamentalna z 1840 r., która nadała Szwecji pierwszy rząd z większym zakresem uprawnień. Warto pamiętać o tym, że rząd od 1809 r. podlegał kontroli parlamentarnej przeprowadzanej przez Komisję Konstytucyjną, która mogła pociągnąć pojedynczego urzędnika do odpowiedzialności za złe doradzanie królowi.

Wyraźne osłabienie oddziaływania monarchy na sprawy rządowe dostrzegalne było za Karola XV. Ministrowie zaczęli ponosić odpowiedzialność za decyzje państwowe i śmiało przyznawali, że to oni są inicjatorami reform państwowych, a nie Korona. Co więcej, urzędnicy nie ukrywali sprzeciwu przeciwko królewskim propozycjom, jak zniesienie urzędu gubernatora w Norwegii czy przyjęcie z pomocą militarną Danii w wojnie z Prusami. Czasy Oskara II ewidentnie wskazują na wdrożenie zasad monarchii konstytucyjnej. Król jednak nie mógł pogodzić się z powolną utratą siły politycznej i starał się zaznaczyć swoją pozycję poprzez dymisję ministrów i premierów, którzy działali wbrew woli monarchy. Z drugiej strony, Oskar II wykazał się wolą współpracy z pozostałymi organami państwowymi podczas kryzysu unii szwedzko-norweskiej. Rosła także na znaczeniu rola króla jako kreatora rządu i wyboru najlepszego kandydata na premiera, co wymagało od panującego przyjęcia mechanizmu negocjacji, dialogu i współpracy z partiami politycznymi. Premierzy również zaczęli zdawać sobie sprawę z tego, jak na własną korzyść mogą wykorzystać króla w nowej politycznej rzeczywistości, w celu realizacji założeń swojej polityki.

Przejęcie tronu przez Gustawa V przypada na okres debaty nad wprowadzeniem republiki, która nabierała tempa zwłaszcza po personalnym konflikcie między królem a premierem. Okres gustawiański zapowiada również ostatni zryw walki monarchy o swoją pozycję pod postacią (*bondetåget*). Mimo wszystko, król musiał ustąpić i zaakceptować obecność socjaldemokratów i liberałów w rządzie, jako warunek stabilnego państwa. Kadencja Edéna wytyczyła jasną granicę między silnym rządem a słabym monarchą. Król obiecał, że nie będzie blokować prac rządowych, a w zamian rząd nie wyjdzie z inicjatywą wprowadzenia republiki. Monarcha przestał odgrywać istotną rolę w podtrzymywaniu rządu, bowiem to zaufanie parlamentu determinowało trwałość gabinetu. Ostatnim istotnym aktem woli monarchy była walka o prawa wyborcze i rola monarchy, który starał się przekonać twardogłowych polityków do zmiany poglądu. Panujący także potwierdził rację posiadania bezstronnej głowy państwa podczas II wojny światowej oraz działań zbrojnych w Finlandii. Silna kooperacja między rządem a królem (jak podczas *midsommarkrisen*) przyczyniła się do zapobieżenia uwikłania Szwecji w wojnę. Monarcha, jako neutralna figura, był bardziej skuteczny w stosunkach dyplomatycznych z przywódcami innych krajów, niż stronnicy premier. Autorytet panującego został zaniechany w wyniku „skandalu Haijby”, który nie tylko negatywnie odbił się na wizerunku rodziny panującej, lecz tak na całej strukturze państwowej.

Gustaw VI Adolf wpierał wszelkie reformy inicjowane przez grupy rządzące. Król stał się także praktycznym narzędziem, zwłaszcza za kadencji premiera Olofa Palmego, do reprezentowania oficjalnego stanowiska państwa w kwestiach kontrowersyjnych, które w praktyce wyrażało poglądy rządzących, a nie monarchy. Wynikało to z tego, że panującego nie można było pociągnąć do odpowiedzialności, z kolei polityk mógłby stracić mandat. Bierna i apolityczna postawa monarchy ziściła się oficjalnie pod postacią kompromisu osiągniętego w Torekov i uchwalenia nowej konstytucji obowiązującej do dzisiaj.

Obecna władza monarchy została zredukowana do poziomu kompetencji symboliczno-ceremonialnych, a uprzednie prawa i obowiązki zostały w większości przeniesione na talmana. Karol XVI Gustaw zaakceptował warunki szwedzkiej odmiany monarchii konstytucyjnej, starając się realizować swoje uprawnienia w jak najmniej kontrowersyjny sposób. Monarcha odgrywa rolę symbolu narodowego i reprezentanta interesu obywateli królestwa. Wzmocnieniu uległo postrzeganie monarchy jako spoiwa narodu, co widoczne jest zwłaszcza podczas katastrof narodowych. Takie znacznie monarchii podtrzymuje Wiktoria, następczyni tronu szwedzkiego. Monarcha powinien łączyć naród, ale także dostosowywać się do wymogów nowych czasów.

Monarcha szwedzki we wspomnianym przedziale czasowym stopniowo tracił siłę oddziaływania na decyzje podejmowane przez rząd. Pierwotnie król odpowiadał za przebieg prac rządowych oraz wymuszał realizację reform zgodnych z wolą monarchy. Z czasem rząd zaczął się usamodzielniać, redukując pozycję panującego do reprezentacji interesów rządowych oraz kreowania rządu. Obecnie król pozbawiony jest jakiegokolwiek oddziaływania na pracę egzekutywy.

Władza sądownicza postrzegana była jako wspólna część rządu, a zatem organu doradczego monarchy. Sądy wydawały wyroki w imieniu króla, który mógł brać udział w procesie decyzyjnym sądów. Monarcha pełnił funkcję strażnika prawa i sprawiedliwości, a wymiar sędziowski odpowiedzialny był przed Koroną. Monarcha usuwał sędziów z obejmowanych stanowisk oraz posiadał prawo łaski. Ponadto mógł złagodzić wyroki dożywocia, przywrócić utracony honor, a także mienie utracone na rzecz Korony. Zanim król mógł przywrócić termin prawny albo uchylić orzeczenia, w pierwszej kolejności te kwestie analizowane były przez sąd rządowy. Sąd Najwyższy zajmował się wnioskami kierowanymi do króla w celu wskazania właściwej interpretacji ustawy. Monarcha decydował także o zatrudnianych pracownikach Najwyższego Sądu Królewskiego oraz był odbiorcą spraw kierowanych z sądów wojennych do króla. W 1909 r. powołano do życia Radę Legislacyjną, której zadaniem było dostarczanie opinii dotyczących wniosków o uchwalenie, uchylenie, zmianę lub ogłoszenie ustaw albo statutów przedłożonych przez monarchę. W 1949 r. przekazano królewskie prawo do rozpatrywania i rozstrzygania apelacji odpowiedniemu ministerstwu. Obecne prawo reguluje relację między sądem a parlamentem z pominięciem stanowiska panującego, który w żaden sposób nie został powiązany z wymiarem sprawiedliwości.

Pozycja monarchy w obszarze władzy sędziowskiej obracała się wokół klasycznych uprawnień przysługujących monarche w kwestii wymierzania sprawiedliwości, jednak z czasem została ona całkowicie usunięta. Choć relacja Korona – sąd była wyjątkowo słaba w porównaniu z dwoma pozostałymi gałęziami władzy, to na poziomie samorządowym ta relacja była jeszcze słabsza. Samorządy regulowane były przez rozporządzenia monarchy, który także był odpowiedzialny za wybór reprezentantów miast. Za króla Oskara samorząd lokalny uzyskał nienależność, a za Karola XV usamodzielniał się od struktury kościelnej. Już od początku XX wieku samorządy regulowane były w odniesieniu do relacji z parlamentem i rządem, które odpowiedzialne były za reformy na poziomie lokalnym i regionalnym. Obecnie rola monarchy na poziomie regionalnym i lokalnym sprowadza się do promowania interesu i biznesu powiązanego z daną jednostką administracyjną.

Przy transformacji władzy królewskiej warto zwrócić uwagę na rolę konstytucji. Największy nacisk na znaczenie ustawy zasadniczej położono na początku XIX wieku, kiedy to zdeponowano Gustawa IV Adolfa i postanowiono na nowo opracować ramy konstytucyjne państwa. Wówczas skupiono się na relacji króla z parlamentem i rządem. Teoretyczne opracowanie konstytucji miało niewiele wspólnego z praktycznym wymiarem realizacji zapisów prawa fundamentalnego, co odprowadzało do nadużyć ze strony monarchy, jednak nie do takiego stopnia, który świadczyłby o jarzącym naruszeniu zapisów Aktu o formie rządu. Warto także podkreślić zmieniający się stosunek społeczeństwa do monarchy. Na początku XIX wieku traktowano Koronę jako symbol stabilizacji, wymagany po turbulentnych czasach panowania Gustawa IV Adolfa. Naród potrzebował odpowiedzianego i silnego przywódcy, który naprawi sytuację państwa i będzie lepiej reprezentował interes królestwa. Z czasem, zaczęto postrzegać króla jako blokadę reform parlamentarnych, które umożliwiłyby całemu społeczeństwu wyrazić swój głos. Z drugiej strony, w czasach kryzysów i wojen światowych monarcha był tym, który wyrażał wolę całego narodu i dbał o zabezpieczenie państwa przed wciągnięciem w wir wojenny. Pod koniec XX wieku, szwedzkie społeczeństwo, na bazie porażek i dokonań monarchów Szwecji, nie domagało się bezpośredniego osłabienia monarchy. Uczynili to politycy i grupy rządzące, które postrzegały instytucję monarchy za niepotrzebną i szkodliwą, hamującą demokratyczny rozwój państwa.

W pracy doktorskiej postanowiono pytania badawcze, których odpowiedzi są następujące:

1. Czy efektem ewolucji władzy monarszej jest zdecydowane wzmocnienie statusu króla względem innych organów władzy, czy raczej jego zmniejszenie?

Na bazie dokonanej analizy stwierdza się, że efektem ewolucji władzy monarszej jest zdecydowanie zmniejszenie statusu Korony względem innych organów, a w przypadku władzy sądowniczej i samorządów terytorialnych zanik jakiegokolwiek oddziaływania na pracę powyższych organów.

2. W którym segmencie horyzontalnego trójpodziału władzy, siła monarchy systematycznie wzrastała?

Siła monarchy w sektorze władzy ustawodawczej oraz wykonawczej nie wzrastała, a malała wraz z przejmowaniem tronu przez kolejnych królów.

3. W którym segmencie horyzontalnego trójpodziału władzy, siła monarchy stopniowo ulegała ograniczeniu?

Siła monarchy zdecydowania najszybciej ulegała ograniczeniu w sektorze samorządów terytorialnych oraz segmencie władzy sądowniczej. Do tego procesu z czasem dołączyła władza ustawodawcza i wykonawcza.

4. Czy udział monarchy w wykonywaniu zadań publicznych na poziomie samorządowym jest zauważalny?

Na bazie przeprowadzonej analizy, monarcha nie odgrywa żadnej roli w wykonywaniu zadań publicznych na poziomie samorządowym

Analiza problematyki szwedzkiej monarchii pozwoliła obalić główną postawioną hipotezę badawczą, według której, pomimo prawnych ograniczeń, które w latach 1809 – 2019 pojawiały się w wyniku przemian ustrojowych w Szwecji, władza królewska nadal stanowi ważny element systemu politycznego państwa i w zauważalny sposób oddziałuje na polityczną aktywność podmiotów stanowiących elementy składowe horyzontalnego i wertykalnego podziału władzy. Monarcha co prawda nadal znajduje się w politycznej strukturze państwa, jednak pozbawiony jest politycznych kompetencji oddziaływania na procesy państwowotwórcze w Szwecji na poziomie centralnym i samorządowym. W dysertacji postawiono także pięć hipotez pomocniczych, których potwierdzenie lub zaprzeczenie umożliwiła zawarta w pracy analiza:

1. Prawdopodobnie zarówno czynniki wewnętrzne jak i zewnętrzne przyczyniły się do uformowania obecnej koncepcji władzy królewskiej.

Hipoteza poprawna. Wydarzenia na arenie międzynarodowej, zwłaszcza rewolucje z XIX wieku, przyczyniły się do ukształtowania nastrojów pro-republikańskich w szwedzkim społeczeństwie. Również konieczność dokonania reformy parlamentu oraz nadania powszechnych i równych praw wyborczych ukształtowały strukturę monarchii szwedzkiej.

2. Zakłada się, że obecna władza królewska charakteryzuje się znacznym ograniczeniem możliwości sprawowania władzy na rzecz kompetencji organów tworzących władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.

Hipoteza jest poprawna. Władza wykonawcza i ustawodawcza są niezależnymi gałęziami władzy. W stosunku do władzy ustawodawczej monarcha pełni funkcję ceremonialną. Odnośnie rządu, monarcha informowany jest przez gabinet o sprawach państwowych. W przypadku władzy sądowniczej, kompetencje króla zostały usunięte.

3. Można założyć, że kompetencje monarchy w okresie 1809 – 2019 zwiększały się bardziej w stosunku do władzy ustawodawczej, niż wykonawczej i sądowniczej.

Hipoteza niepoprawna. Kompetencje monarchy w przypadku oddziaływania na władzę ustawodawczą nie zwiększyły się, wręcz przeciwnie, zostały zredukowane do poziomu symboliczno-ceremonialnego.

4. Najprawdopodobniej, w wyniku ewolucji władzy królewskiej, monarcha posiada najmniejsze możliwości wpływania na decyzję i kształt władzy sądowniczej.

Hipoteza poprawna. W wyniku ewolucji władzy królewskiej, monarcha posiadał ograniczony zakres wpływania na decyzję i kształt władzy sądowniczej.

5. Prawdopodobnie monarcha utrzymał zdolność oddziaływania wydawanymi opiniami na działanie organów samorządu terytorialnego.

Hipoteza niepoprawna. Monarcha nie utrzymał zdolność oddziaływania wydawanymi opiniami na działanie organów samorządu terytorialnego.

W dobie panującej krytyki istnienia monarchii w XXI wieku, należy stwierdzić, że posiadanie koronowanej głowy państwa ma rację bytu pomimo pozbawienia instytucji monarchy większości uprawnień politycznych. Jako podmiot apolityczny, z funkcjami ceremonialno-reprezentacyjnym, panujący lub panująca mogą okazać się skutecznym narzędziem monitorowania i regulowania postaw społecznych, aby utrzymać stabilną sytuację w państwie. Posiadanie symbolu, który potrafi zbliżyć się do społeczeństwa i zrozumieć jego pragnienia oraz żądania jest nieusuwalnym elementem budującym trójstopniową strukturę władzy. W ten sposób, monarchia będzie stanowić potwierdzenie zasady nacjonalizmu integralnego Charlesa Maurras, według którego, monarcha jest w stanie przywrócić i podtrzymać porządek publiczny oraz wyrazić wolę społeczeństwa, kształtując naród i godnie go reprezentując. Należy także podkreślić, że utrzymanie stanowiska dziedzicznej koronowanej głowy państwa nie godzi w zasady demokracji, a jedynie jest ukoronowaniem przemian ustrojowych, których owocem jest demokratyczne społeczeństwo z demokratycznie wybranymi rządzącymi.

Maksymalnie ograniczona politycznie szwedzka monarchia jest potwierdzeniem stanowiska, że podtrzymanie instytucji koronowanej głowy państwa we współczesnej Europie ma sens. Charakter opinii opowiadających się za monarchią lub krytykujących jej użyteczność w Szwecji nie powinny determinować jednoznacznej postawy wobec Korony. Wręcz przeciwnie, im bardziej zaawansowany jest poziom debaty, tym bardziej widoczne są wady i zalety utrzymywania panującego i dworu królewskiego. W związku z tym, reprezentanci monarchii będą w stanie lepiej ustosunkowywać się do wymagań stawianych przez naród i porządek konstytucyjny. Szwedzka monarchia będzie nadal trwać a szwedzki monarcha

będzie wykonywać swoje obowiązki zgodnie z zapisem prawnym. Dalsze funkcjonowanie władzy królewskiej w Szwecji uzależnione jest od tego, czy król i przyszła królowa będą podążać za zasadami zapisanymi w ustawie zasadniczej i zachowywać się zgodnie z oczekiwaniami narodu, wykorzystując należny im zestaw zasad miękkiej siły. Panująca w Europie krytyka monarchów i dokładniejsza kontrola poczynań *royalsów* zmusza monarchów do udowodnienia opinii publicznej, że są częścią społeczeństwa, a nie elitarną grupą arystokratyczną.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła

1. Szwedzkie akty prawne

1.1. Konstytucje

Successionsordning 26.09.1810 [Successionsordning (1810:0926), Svensk Författningssamling 1810:0926].

Tryckfrihetsförordning 5.04.1949 [Tryckfrihetsförordning (1949:105), Svensk Författningssamling 1949:105].

Regeringsform 28.02.1974 [Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform, Svensk Författningssamling 1974:152].

Regeringsform 28.02.1974[Ändring SFS 1976:871].

Regeringsform 28.02.1974[Ändring SFS 1979:932].

Regeringsform 28.02.1974[Ändring SFS 1988:1438].

Regeringsform 28.02.1974[Ändring SFS 1994:1469].

Regeringsform 28.02.1974[Ändring SFS 2011:109].

Yttrandefrihetsgrundlag 14.11.1991 [Yttrandefrihetsgrundlag (1991:1469), Svensk Författningssamling 1991:1469].

1.2. Ustawy

Kongl. maj:ts och rikens ständers faststälde tryckfrihets-förordning [Elektronisk resurs]; dat. Stockholm den 9 martii 1810. Cum gratia & privilegio s:æ r:æ maj:tis. Stockholm, tryckt i kongl. tryckeriet, 1810.

Vedlegg 4. Riksakten av 31. juli / 6. august 1815

Kommunallag 13.6.1991 [Kommunallag (1991:900), Svensk Författningssamling 1991:900].

Kommunallagen 22.6.2017 [Kommunallag (2017:725), Svensk

Författningssamling 2017:725.

Radio- och tv-lag [SFS 2010:696].

1.3. Regulamin Riksdagu

Riksdagsordning [Kungörelse om beslutad ny riksdagsordning (1974:153), SFS 1974:153].

Riksdagsordning 19.6.2014 [Riksdagsordning (2014:801), SFS 2014:801].

1.4. Raporty dochodzeń komisji

Författningsutredningen, [SOU 1963:16].

Den kommunala självstyrelsens grundlagsskydd Expertgruppsrapport [SOU 2007:93].

En reformerad grundlag, [SOU 2008:125].

1.5. Wnioski złożone przez partie polityczne

Införande av republikanskt statsskick (Motion 2000/01:K257 av Gudrun Schyman m.fl. (v)).

Republikansk författning (Motion 2001/02:K273 av Gudrun Schyman m.fl. (v)).

Avskaffande av monarkin och utarbetande av en republikansk författning i Sverige (Motion 2005/06:K347 av Lars Ohly m.fl. (v)).

Regeringsbildning (Motion 2007/08:K356 av Andreas Norlén m.fl. (m, kd, fp)).
Avskaffa monarkin (Motion 2013/14:K207 av Jan Lindholm (MP)).
Monarkins roll (Motion 2015/16:2618 av Mikael Jansson och David Lång (båda SD)).
Införande av republik (Motion 2017/18:367 av Birgitta Ohlsson och Christina Örnebjär (båda L)).
Från monarki till republik (Motion 2017/18:1700 av Jan Lindholm (MP)).
Avskaffa monarkin (Motion 2017/18:2120 av Mia Sydow Mölleby m.fl. (V)).
Motion 2017/18:2991 av Sofia Fölster (M)..
Dags för ett modernt statskick (Motion 2022/23:33 av Niels Paarup-Petersen m.fl. (C, S, L, V, MP)).
Grundlag (Motion 2022/23:1001 av Matheus Enholm m.fl. (SD)).

1.6. Pozostałe dokumenty

Wyrok TK z 21 lutego 2001 r., sygn. P 12/00, OTK ZU 2001/3/47; *Orzeczenie TK z dnia 21 listopada 1994 r.*, sygn. K 6/94, OTK ZU 1994/39
CDL (2002)149-e. Comments on the Constitutional Amendments Proposed by the Princely House of Liechtenstein
Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego, [w:] *Biuletyn XIII Act no. 473 of 12 June 2009*
Questionnaire on criminalization and prosecution of rape, Government Offices of Sweden, 20 Maj 2020, Ju2020/01543/L5.

2. Monografie i artykuły w pracach zbiorowych

1. Åse, C. (2009), *Monarkins makt. Nationell gemenskap i svensk demokrati*, Stockholm 2009.
2. Älmberg, R. (2017), *Gustaf VI Adolf: Regenten som räddade monarkin*, Stockholm.
3. Ailes, M. E. (2018), *Courage and Grief. Women and Sweden's Thirty Years' War*, Nebraska.
4. Alban, V. (1953), *L'Espit X*.
5. Alighieri, D. (2002), *Monarchia*, Księga I, przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył W. Seńko, Kęty.
6. Algotsson, K. G. (1987), *Medborgarrätten och regeringsformen: debatten om grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen under 1970-talet*, Stockholm.
7. Andersson, I. (1967), *Dzieje Szwecji*, tłum. St. Piekarczyk, Warszawa.
8. Andersson, I. (1917), *"Oppositionen" och ministeransvarigheten. Parlamentariska strömningar i svensk politik 1809-1840*, Uppsala, Stockholm.
9. Andersson, I., Weibull, J. (1981), *Swedish history in brief*, Stockholm.
10. Andren, N. (1961), *Modern Swedish government*, Stockholm.
11. Andrén, G. (1937), *Tvåkammersystemets tillkomst och utveckling*, Stockholm.
12. Andrychowski, K. (2019), *Analiza wartości w orędziach inauguracyjnych Prezydentów RP* [w:] „Retoryka i wartości”, red. A. Budzyńska-Daca, E. Modrzejewska, Warszawa.
13. Anonymous, (2014), *Republic. The case against the monarchy*.

14. Ansell, C., Gingrich, J. (2003), *Trends in Decentralization*, [w:] "Democracy Transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies", ed. R. J. Dalton, S. E. Scarrow, B. E. Cain, Oxford.
15. Antoszewski, A. (1997), *Forma rządu*, [w:] „Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej”, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław.
16. Antoszewski, A. (1997), *Instytucjonalne uwarunkowania procesu decyzyjnego*, [w:] „Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza”, red. A. Antoszewski i R. Herbut. Wrocław.
17. Antoszewski, A. (1999), *Reżim polityczny* [w:] „Studia z teorii polityki”. Tom I, pod red. A. W. Jabłońskiego, L. Sobkowiaka, Wrocław.
18. Antoszewski, A. (1999), *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej*, [w:] „Studia z teorii polityki”, t. I, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław.
19. Antoszewski, A., Herbut, R. (2004), *Leksykon politologii wraz z Aneksem o: reformie samorządowej, wyborach do sejmu, prezydenckich oraz gabinetach rządowych*, Wrocław.
20. Antoszewski, A., Herbut, R. (2006), *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa.
21. Antoszewski, A., Herbut, R. (2001), *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk.
22. Antoszewski, A. (1998), *Współczesne teorie demokracji* [w:] „Studia z teorii demokracji”, vol. 2, red. A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław.
23. Applebaum, A. (2020), *Zmierzch demokracji. Zwodniczy powab autorytaryzmu*, tłum. Piotr Tarczyński, Warszawa.
24. Arystoteles (2003), *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, [w:] *Dzieła wszystkie*, t. I, Warszawa.
25. Asp, K. *Svenska journalister 1989 – 2011*, Göteborg 2012.
26. Aureliusz, M. (2021), *Rozmyślania*, tłum. Marian Reiter, Kęty.
27. Bagge, S. (2008), *Ideologies and mentalities* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge.
28. Bagiński, Z. (1978), *Królestwo Szwecji. Konungariket Sverige*, Warszawa.
29. Banaszak, B. (1999), *Prawo konstytucyjne*, Warszawa.
30. Banaszak, B. (2001), *Prawo konstytucyjne*, Warszawa.
31. Banaś, M. (2016), *Współczesne monarchie skandynawskie – trwałość i zmienność* [w:] „Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm”, red. R. Kantor, R. Hołda, Kraków.
32. Baszkiewicz, J., Meller, S. (1983), *Rewolucja francuska 1789-1794. Społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa.
33. Barker, E. (1956), *Principles of Social and Political Theory*, Oxford.
34. Bartyzel, J. (2016), „Monarchizm współczesny – zjawisko polityczne czy kulturowe?” [w:] *Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm*, red. R. Kantor, R. Hołda, Kraków.
35. Bartyzel, J., (2020), *Prawica, nacjonalizm, monarchizm. Studia politologiczno-historyczne*, Radzymin – Warszawa.
36. Bartyzel, J. (2002), *Umierać, ale powoli! O monarchistycznej i katolickiej kontrrewolucji w krajach romańskich 1815-2000*, Kraków.
37. Berger, P., Conrad, Ch. (2015), *The past as history: National identity and historical consciousness in modern Europe*, Basingstoke.
38. Bodin, J. (1958), *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej. Księga I*, tłum. R. Bierzanek, Z. Izdebski, J. Wróblewski, Warszawa.
39. Bertrand, M., Cabanel, P., de Lafargue, B., *La fabrique des nations. Figures de l'État-Nation dans l'Europe du XIXe siècle*, [w:] “Les Éditions de Paris”.

40. Bielawski, J. (1973), *Islam. Religia państwa i prawa*, Warszawa.
41. Blidh, D. (2009), *Monarkidebatten – en analys av de båda sidornas argument*, Examensarbete i statsvetenskap, Göteborg.
42. Billig, M. (1995), *Banal nationalism*, London.
43. Billig, M. (2003), *Talking of the royal family*, London.
44. Blain, N., O'Donnell, H. (2003), *Media, monarchy and power*, Bristol.
45. Bohdanowicz, J., Dziecielski, M. (1996), *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji. Podstawy metodologiczne*, Gdańsk.
46. Boutang P. (1984), *Maurras: la destinée et l'œuvre*, Paris.
47. Bożek, M. (2010), *Prezydent a kultura polityczna w Republice Federalnej Niemiec*, [w:] „Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, Warszawa.
48. Bożek, M. (2012), *Znaczenie i konstytucjonalizacja zasad ustroju politycznego państwa* [w:] „Zasady ustroju politycznego państwa”, red. M. Bożek, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, K. Walczuk, Poznań.
49. Bożyk, St. (2009), *Prawo konstytucyjne*, red. M. Grzybowski i in., Białystok.
50. Brodziński, W. (1997), *System parlamentarno-gabinetowym – wykorzystanie modelu rządów parlamentarno-gabinetowych w konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] „Konstytucyjne systemy rządów”, red. M. Domagała, Warszawa.
51. Bretzer, Y. N. (2021), *Sveriges politiska system*, fjärde upplaga, Lund.
52. Budzanowska, A. (2014), *Charles Maurras – twórca nacjonalizmu integralnego*, Kraków.
53. Budzanowska, A., Pietrzykowski T. (2020), *Wokół procesu Dreyfusa. Jednostka, ideologia, polityka*, Kraków.
54. Bull, T., Sterzel, F. (2015), *Regeringsformen – en kommentar*, Lund.
55. Bulmer, E. (2017), *Constitutional Monarchs in Parliamentary Democracies*, Stockholm.
56. Burke, E. (2015), *Odwołanie od nowych do starych wigów*, Kraków.
57. Burke, E. (2008), *Rozważania o rewolucji we Francji*, tłum. D. Lachowska, Warszawa.
58. Burakowski, A. (2008), *Dyktatura Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniusz Karpata*, Warszawa.
59. Brett, W., Xidias, J., McClean, T. (2017), *An Analysis of Max Weber's Politics as a Vocation*, London.
60. Bäcker, R. (1992), *Totalitaryzm. Geneza, istota, upadek*, Toruń.
61. Carlsson, S., (1987), *From Four Estates to Two Chambers: The Riksdag in a Period of Transition, 1809 -1921*, [w:] “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament”, ed. M. F. Metcalf, Stockholm.
62. Böckenförde, E.W. (2017), *Constitutional and Political Theory. Selected Writings*, Oxford.
63. Cannadine, D. (2008), *Kontekst, celebracja i znaczenie rytuału*, [w:] „Tradycja wynaleziona”, red. T. Ranger, tłum. M. Godyń, F. Godyń, Kraków.
64. Cannadine, D. (1987), *Introduction: Divine Rite of Kings* [w:] „Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies”, red. D. Cannadine, D. Price, Cambridge.
65. Cheibub, J. A. (2009), *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, New York.
66. Chiron, Y., Barres, M. (1991), *Le Prince de La Jeunesse*, Paris.
67. Chmaj, M., Żmigrodzki, M. (2001), *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin.
68. Cieślak, T. (1978), *Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich*, Warszawa.

69. Chorążewska, A. (2008), *Model prezydentury w praktyce politycznej po wejściu w życie Konstytucji RP z 1997 r.*, Warszawa.
70. Constant, B. (2016), *O monarchii konstytucyjnej i rękojmiach publicznych*, tłum. W. Niemojowski, redakcja naukowa i wstęp A. Bosiacki, Warszawa.
71. Constant, B. (1815), *Principes De Politique, Applicables À Tous Les Gouvernements Représentatifs Et Particulièrement À La Constitution Actuelle De La France*.
72. Crick, B. (2004), *W obronie polityki*, tłum. A. Waśkiewicz, Warszawa.
73. Curtis, M. (2010), *Three Against the Third Republic: Sorel, Barres and Maurras*, London.
74. Czarnecki, P. (2009), *Autorytaryzm a demokracja. Przemiany ustrojowe w Polsce po roku 1989*, Warszawa.
75. Czarny, R. M. (2002), *Szwecja w Unii Europejskiej*, Kielce.
76. Cziomer, E., Zyblikiewicz, L. W. (2000), *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa-Kraków.
77. d'Appollonia, A.CH, (1996), *L'extrême-droite en France: De Maurras à Le Pen*, Bruxelles.
78. de Malberg, C. (1920), *Contribution a la théorie générale de l'État*, t. I, Paris.
79. de Tocqueville, A. (2019), *Dawne rządy a rewolucja*, tłum. W. M. Kozłowski, Kraków.
80. de Tocqueville, A. (1996), *O demokracji w Ameryce*, t.2, tłum. B. Janicka, M. Król, Kraków – Warszawa.
81. Deneen, P. J. (2021), *Dlaczego liberalizm zawiódł*, tłum. M.J. Czarnecki, Warszawa.
82. Deszczyński, P., Gołota, K. (2000), *Demokratyczne systemy polityczne*, Poznań.
83. Deutsch, K.W.(1963), *The Nerves of Government*, New York.
84. Diec, J. (2013), *Konserwatywny nacjonalizm. Studium doktryny w świetle myśli politycznej Igora Szafariewicza*, tom 7, red. M. Smoleń, J. Diec, A.Jach, Kraków.
85. Doubleday, S. (2001), *The Lara Family: Crown and Nobility in Medieval Spain*, Cambridge.
86. *Drugi najazd szwedzki (Karol XII)*, (1905), Z Voltaire'a przełożył, ilustracjami i przypisami opatrzył Z. Światopełk Słupski, Poznań.
87. Dziemidok-Olszewska, B. (1995), *Instytucja głowy państwa w różnych formach ustrojowych*, [w:] „Społeczeństwo, państwo, władza”, red. M. Żmigrodzki, M. Chmaj, Lublin.
88. Dziemidok-Olszewska, B. (2003), *Instytucja prezydenta w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin.
89. Dziemidok, B. (1997), *System parlamentarno-gabinetowy*, [w:] *Mały leksykon politologiczny*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Lublin.
90. Dziubka, K., Szlachta, B., Nijakowski, L.M. (2008), *Idee i ideologie we współczesnym świecie. Wielkie Tematy*, Warszawa.
91. Easton, D. (1953), *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, New York.
92. Einarsson, M., Svensson, J. (2012), *...bara ett penndrag. Förslag till en republikansk författning för Sverige*, Finland.
93. Esaiasson, P. (2010), *Sveriges statsministrar under 100 år: Karl Staaff*, Stockholm.
94. Eschenburg, T. (1960), *Staat und Gesellschaft in Deutschland*, Stuttgart.
95. Evans, R.J.W. Marchal, G. P. (2015), *The uses of the middle ages: History, nationhood and the search for origins*, New York.
96. Fahlbeck, P. (1904), *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*, Lund.

97. Feltenius, D. (2016), *Subnational government in a multilevel perspective* [w:] "The Oxford Handbook of Swedish politics", ed. J. Pierre, New York.
98. Fortescue, J. (1874), *De Laudibus Legum Angliæ. A Treatise in Commendation of the Laws of England*, Cincinnati.
99. Fortescue J. (1926), *The Governance of England otherwise called The Difference between an Absolute and a Limited Monarchy*, London.
100. Fredro, A. M. (2015), *Militarium, seu Axiomatum belli ad harmoniam togae accommodatorum libri duo accessere minutiora quaedam, ejusdem authoris scriptis. Kwestia wojskowa, czyli O prawidłach wojny i pokoju dwie księgi wraz z pewnymi pomniejszych pismami tegoż autora*, Warszawa.
101. Fredro, A. M. (2014), *Scriptorum Seu Togae et Belli Notationum Fragmenta. Accesserunt Peristromata Regum Symbolis expressa. Fragmenty pism, czyli uwagi o wojnie i pokoju. Zawierają dodatkowo królewskie kobierce symbolicznie odtworzone*, Warszawa 2014
102. Fredro, A. M. (1730), *Vir Consilii Monitis Ethicorum nec non Prudentiae Civilis: Praeludente apparatus Oratorii Copia ad Civiliter dicendum instructus*.
103. *Frihet och ansvar, Ett moderat idéprogram för 2020-talet*.
104. Fusilier, R. (1960), *Les monarchies parlementaires*, Paris.
105. Gamrath, H., Ladewig Petersen, E. L. (1980), *Tiden 1340–1648*, [w:] "Danmarks historie", ed. A. E. Christensen, København.
106. Gawin, D. (2007), *Granice demokracji liberalnej*, Kraków.
107. Gebethner, St. (1997), *Modele rządów i ich regulacja konstytucyjna* [w:] „Demokratyczne modele ustrojowe w rozwiązaniach konstytucyjnych”, red. St. Gebethner, R. Chruściak, Warszawa.
108. Gebethner, St. (1997), *System rządów parlamentarno-gabinetowych, system rządów prezydenckich oraz rozwiązania pośrednie* [w:] „Konstytucyjne systemy rządów”, red. M. Domagała, Warszawa.
109. Gebethner, St. (2006), *System rządów RP – model konstytucyjny a praktyka* [w:] „Stosowanie Konstytucji RP z 1997 roku – doświadczenia i perspektywy. Międzynarodowa konferencja naukowa”, red. Z. Maciąg, Kraków.
110. Geevers, L., Gustafsson, H., *Building Dynasties, Shaping States: Dynasty and State Formation in Early Modern Europe*, [w:] „Dynasties and State Formation in Early Modern Europe”, ed. L. Geevers, H. Gustafsson, Amsterdam
111. Gerth, H. H., Wright, C. M., *From Max Weber: Essays in sociology*, London 1948.
112. Gicquel, J. (1987), *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris.
113. Gilmour, J. (2021), *Sweden's Ambiguous War: Contradiction and Controversy* [w:] „Nordic War Stories. World War II as History, Fiction, Media, and Memory”, ed. M. Stecher-Hansenm, New York.
114. Giocanti, St. (2008), *Charles Maurras*, [w:] „Czarna Księga rewolucji francuskiej”, red. R. Escande, Kraków.
115. Glajcar, R. (2015), *Demokratyczny reżim polityczny. Relacje między legislatywą i egzekutywą w III Rzeczypospolitej*, Katowice.
116. Goldmann, K., Pedersen, M.N., Østerud, Ø. (1997), *Statsvetenskapligt lexikon*, Stockholm.
117. Goyet, B. (2000), *Charles Maurras*, Paris.
118. Górski, G., *Historia ustrojów państw*, Toruń.

119. Grever, M. (2006), *Staging Modern Monarchs. Royalty at the 161 World Exhibitions of 1851 and 1867* [w:] „Mystifying the Monarch Studies on Discourse, Power, and History”, ed. J. Deploige, G. Deneckere, Holland.
120. Grimberg, C. (1935), *A history of Sweden*. tłum. C.W. Foss, Illinois.
121. Grimberg, C. (1923), *Svenska folkets underbara öden VIII. 1809 års män, Karl Johans och Oskar I:s tid samt vårt näringsliv och kommunikationsväsen under teknikens tidevarv*, Stockholm.
122. Grimstad, C. E. (2001), *Hva brast så høyt? Folkemonarkiets vekst og fall* [What ruptured so loudly? The rise and fall of the people's monarchy], Oslo.
123. Grzybowski, M. (2017), *Dania. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków.
124. Grzybowski, M. (2015), *Norwegia Zarys systemu ustrojowego*, Kraków.
125. Grzybowski, M. (2009), *Prawo konstytucyjne*, Białystok.
126. Grzybowski, M. (1999), *Stabilność polityczna a zmiany ustrojowe: egzegeza pojęć i determinanty* [w:] „Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej”, red. J. Czajowski et al., Kraków.
127. Grzybowski, M. (2012), *Szwecja* [w:] „Systemy ustrojowe państw współczesnych”, red. St. Bożyk, M. Grzybowski, Białystok.
128. Grzybowski, M. (2019), *Szwecja. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków.
129. Grzybowski, M. (1988), *Współczesny parlamentaryzm skandynawski*, Warszawa – Kraków.
130. Gulczyński, M. (2007), *Nauka o polityce*, Warszawa.
131. Gustafsson, H. (2017), *Nordens historia. En europeisk region under 1200 år*. Tredje upplagan, Lund.
132. Gustafsson, H. (1994), *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*, Lund.
133. Gustafsson, H. (2008), *Skånelandskapen i den svenska konglomeratstaten. Ett europeiskt perspektiv*, [w:] ”Roskildefreden 350 år. Från danskt till svenskt kyrkoliv”, ed. S. Alenäs.
134. Gwiżdż, A. (1993), *Ustawodawstwo i kompetencje prawotwórcze rządu (w świetle ustawy konstytucyjnej z 17 X 1992 roku)*, [w:] „Mała konstytucja” w procesie przemian ustrojowych w Polsce”, red. M. Kruk, Warszawa.
135. Habermas, K. (2008), *Nacjonalizmu spod znaku „Deutsche Mark”*, [w:] „O kondycji Niemiec. Tożsamość niemiecka w debatach intelektualistów po 1945 roku”, wybór i opracowanie J. Jabłkowska i L. Żyliński, Poznań.
136. Hadenborg, S., Kvarnström, L. (2019), *Det svenska samhället 1720 – 2018. Böndernas och arbetarnas tid*, sjätte upplagan, Lund.
137. Hadenius, S. (2008), *Modern svensk politisk historia. Konflikt och samförstånd*, Finland.
138. Hadenius, S. (2010), *Riksdagen. En svensk historia*, Stockholm.
139. Hagevi, M. (2003), *Sweden: Between participation Ideal and Professionalism* [w:] “The Political Class in Advanced Democracies”, ed. J. Borchertand, J. Zeiss, New York.
140. Hall, B. (2017), *Republik. Om demokratin, kungahuset och vårt framtida statsskick*, Falun.
141. Halliday, F. *Nationalism* (2010), [w:] „The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations”, red. J. Baylis, S. Smith, P. Owens, Oxford, New York.

142. Hammarlin, M. M., Jönsson, L. E. (2023), *Kungar, sex & skandaler. En studie av skvaller och journalistik*, Halmstad 2023.
143. Hampsher-Monk, I. (2012), *Reflections on the Revolution in France*, [w:] "The Cambridge Companion to Edmund Burke", Cambridge.
144. Hamre, L. (2008), *Church and clergy* [w:] "The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520", volume 1, ed. H. Helle, Cambridge.
145. Haywood, J. (1998), *Starożytne cywilizacje Bliskiego Wschodu i Morza Śródziemnego. Starożytne kultury*, tłum. A. Dobrzańska-Gadowska, Warszawa.
146. Hazell, R. (2020), *Monarchy in the Constitutional Texts* [w:] "The role of monarchy in modern democracy. European monarchies compared", ed. R. Hazell, B. Morris, London.
147. Heckscher, G. (1963), *Trygga folkstyret, Bokförlaget medborgarskolan*, [w:] "1969 års regeringsform? Kommentarer till författningsutredningens" ed. N. Herlitz, Stockholm.
148. Hein, J. (2016), *Cultural Europeanisation, court culture and aristocratic taste, c. 1580–1750* [w:] "The Cambridge History of Scandinavia", volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge.
149. Helle, K. (2008), *Introductory survey* [w:] "The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520", volume 1, ed. K. Helle, Cambridge.
150. Helle, K. (2008), *Growing inter-Scandinavian entanglement* [w:] „The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, wyd. Cambridge.
151. Herbut, R., Antoszewski, A. (2000), *Leksykon politologii*, Wrocław.
152. Herlitz, N. (1959), *Regeringsformen i nutida författningssliv: erfarenheter från 1939–1955*, [w:] "1809 års regeringsform: Minnesskrift till 150-årsdagen den 6 juni 1959", ed. E. Fahlbeck, Lund.
153. Hermansson, J. (1999), *Om att tämja folkmakten* [w:] "Maktindelning Demokratiutredningens forskarvolym I", SOU 1999:76, ed. E. Amnå Stockholm
154. Heywood, A. (2007), *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa.
155. Histad, E. (1958), *Sveriges Historia under 1900-talet*, Stockholm.
156. Hitchens, Ch. (2008), *Thomas Paine. Prawa Człowieka. Biografia*, tłum. J. Dierzgowski, Warszawa.
157. Hobsbawm, E. J., Ranger, T. (2015), *The invention of tradition*, Cambridge.
158. Hochschild, A. (2012), *Duch króla Leopolda. Opowieść o chciwości, terrorze i bohaterstwie w kolonialnej Afryce*, Warszawa 2012,
159. Holmberg, E., Stjernquist, N. (1980), *Grundlagarna med tillhörande författningar*, Stockholm.
160. Holmberg, E., Stjernquist, N. (1998), *Vår författning*, Stockholm.
161. Holmberg, S. (2012), *Populära och mindre populära partiledare*, [w:] „I framtidens skugga. Fyrtiotvå kapitel om politik, medier och samhälle”, SOM-undersökningen 2011, SOM-rapport nr 56 ed. L. Weibull, H. Oscarsson, A. Bergström, Bohus.
162. Holmberg, S., Weibull, L. (2012,2013), *Förtroendebarmetern*, Medieakademin.
163. Holmström, B. (1999), *Demokrati och juridisk kontroll* [w:] "Maktindelning Demokratiutredningens forskarvolym I", SOU 1999:76, ed. E. Amnå, Stockholm
164. Hoppe, H.H. (2007), *Democracy – The God That Failed: The Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order*, New Brunswick and London.
165. Hultman, J.D. (2015), *O panowaniu Karola XII, króla Szwecji*. Przetłumaczył, opracował, wstępem opatrzył W. Krawczuk, *Źródła do dziejów relacji polsko-szwedzkich*. Tom 2. Kraków.
166. Huntington, S.P. (1968), *Political order in changing societies*, London.

167. Huntington, S.P. (2009), *Trzecia fala demokratyzacji*, tłum. A. Dziurdzik, Warszawa 2009.
168. Högsta, T. (2001), *Alla tiders statsministrar från Louis De Geer till Göran Persson*, Falköping.
169. Høiris, O., Marquardt, L. (2019), *Grønlandernes Syn På Danmark*, Århus.
170. Jackson, J. (2003), *Charles de Gaulle*, London.
171. Jackson, R. (2011), *Suwerenność*, tłum., J. Majmurek, Warszawa.
172. Jakobsen, U., Kurunmäki, J. (2018), *The Formation of Parliamentarism in the Nordic Countries from the Napoleonic Wars to the First World War* [w:] "Parliament and Parliamentarism. A comparative History of a European Concept", ed. P. Ihalainen, C. Ilie, K. Palonen, New York and Oxford.
173. Jakobsson, A. (2023), *Över djupen mot höjden. En biografi över Oskar II:s bibliotek*, Doktorsavhandling, Högskolan i Borås.
174. Jakubowski, W., Włodarczyk, M., Zdaniuk, B., *Historia do 1918 roku. Perspektywa kulturowo-cywilizacyjna*, Warszawa 2014.
175. Jamróz, A. (1993), *Demokracja współczesna. Wprowadzenie*, Białystok.
176. Jansson, T. (2016), *The constitutional situation*, [w:] "The Cambridge history of Scandinavia, volume II 1520–1870", red. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge.
177. Jarentowski, M. G. (2012), *Mieszany system rządów – definicje* [w:] „Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz, Warszawa.
178. Jarentowski, M. G. (2009), *System rządów Polski a modele systemów rządów* [w:] „Władza wykonawcza w Polsce i Europie”, red. M. Drzonek, A. Wołek, Kraków–Nowy Sącz.
179. Jarlert, A. (2010), *Political Reform in Sweden*, [w:] "Political and Legal Perspectives. The Dynamics of Religious Reform in Northern Europe, 1780-1920", ed. K. Robbins, Leuven.
180. Jellinek, G. (1921), *Ogólna nauka o państwie*, Warszawa.
181. Jespersen, L. (2016), *The consolidation of the Nordic states: the Europeanisation of Scandinavia*, [w:] "The Cambridge History of Scandinavia", volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge.
182. Johnsson, H. I. (1995), *Sverige i fokus*, Värnamo.
183. Jordan, Ch., Polland, I. (2020), *Introductions: Mapping New Realms in the Study of Contemporary European Monarchies* [w:] "Realms of Royalty New Directions in Researching Contemporary European Monarchies", ed. Ch. Jordan, I. Polland.
184. Jørgensen, N. J., (2019), *Northern Light. Norway Past and Present*, Amsterdam.
185. Kagan, R. (2009), *Powrót historii i koniec marzeń*, tłum. G. Sałuda, Poznań.
186. Karlsson, D., Gilljam, M. (2014), *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommuner*, Stockholm.
187. Kent, N. (2008), *A Concise History of Sweden*, New York.
188. Kersten, A. (1973), *Historia Szwecji*, Wrocław.
189. Kiełmiński, Z. (1984), *Koalicje rządzące w systemie parlamentarnym*, Warszawa.
190. Klint, L. P. (2020), *The Greenlandic Paradox. Greenlandic autonomy under Danish monarchy*, Bachelor Thesis.
191. Kołodziejczak, M. E., Bielawski, R. (2022), *Wybrane zagadnienia wymiaru sprawiedliwości i statusu sędziów w Luksemburgu (Wielkim Księstwie Luksemburga)*. Prawa podstawowe, Warszawa.

192. *Konstytucja Królestwa Belgii z dnia 7 lutego 1831 r.*, tłum. W. Skrzydło
193. *Konstytucja Królestwa Danii* (2002), tłum. M. Grzybowski. Warszawa.
194. *Konstytucja Królestwa Holandii* (2003), tłum. A. Głowacki. Warszawa.
195. *Konstytucja Królestwa Norwegii* (1996), tłum. J. Osiński. Warszawa.
196. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (2009), Warszawa.
197. *Konstytucja Królestwa Szwecji*. Wyd. 2 zm. i uaktual. tłum. K. Dembiński, M. Grzybowski, Warszawa 2000.
198. Koźbiał, K. (2013), *System polityczny Księstwa Liechtensteinu*, Kraków.
199. Knopek, J. (2016), *Europejskie systemy polityczne*, Warszawa.
200. Knopek, J. (2001), *Współczesne systemy polityczne w wypisach*, Bydgoszcz.
201. Krąpiec, M.A. (2007), *Człowiek i polityka*. Lublin.
202. Kruk, M. (1998), *System rządów w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, [w:] „Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Polskiej w nowej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku”, red. W. Skrzydło, R. Mojak, Lublin.
203. Kubas, S. (2017), *Wielopłaszczyznowy i wieloetapowy charakter procesu demokratyzacji*, [w:] "Między idea, pasją a działaniem: księga jubileuszowa dedykowana dr. hab. Marianowi Mitrędze", red. P. Grzywna i in., Katowice.
204. Kulesza, P. (2007), *Normanowie a chrześcijaństwo. Recepcja nowej wiary w Skandynawii w IX i X wieku*, Wrocław.
205. Kuniński, M. (2006), *O cnotach, demokracji i liberalizmie rozumnym. Zebrane eseje i szkice*, Kraków.
206. Kurunmäki, J. (2008), *Different Styles of Parliamentary Democratisation in Finland and Sweden: An Analysis of Two Debates over Parliamentary Reform in 1906*, [w:] "Parliamentary Style of Politics", ed. S. Soininen, T. Turkka, Helsinki.
207. Kurunmäki, J., Strang, J. (2010), *Introduction: "Nordic Democracy" in a World of Tensions*, [w:] "Rhetorics of Nordic Democracy", red. J. Kurunmäki, J. Strang, Helsinki.
208. Kuzelewska, E. (2008), *Contemporary Political Systems*, Białystok.
209. Kubka, A. (2016), *Modele demokracji w Skandynawii*, Kraków.
210. Kuca, G. (2010), *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w systemie podzielonych władz (zarys problemu)*, [w:] „Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, Warszawa.
211. Kuciński, J. (2019), *Nauka o państwie współczesnym*, Łódź.
212. Kulesza, R. (2000), *Świat starożytny. Historia starożytna i teksty źródłowe dla szkół średnich*, Warszawa.
213. Kuniński, M. (2006), *O cnotach, demokracji i liberalizmie rozumnym. Zebrane eseje i szkice*, Kraków.
214. Kymlicka, W. (1998), *Współczesna filozofia polityki*, tłum. A. Pawelec, Kraków-Warszawa.
215. Laage-Petersen J. (1a) (2014), *Ligebehandling af grønlændere i Danmark: forundersøgelse*, København.
216. Laage-Petersen J. (1b) (2015), *Ligebehandling af grønlændere i Danmark: forundersøgelse*, København.
217. Langer, T. (1977), *Typ i forma państwa socjalistycznego*, Poznań.
218. Langer, T. (1997), *Wstęp do prawoznawstwa*, Koszalin.
219. Larsson, T. (1994), *Det svenska statskicket*, Lund.

- 220.Larsson, T. (1999), *Konflikten som försvann – hur har det svenska EU-medlemskapet påverkat maktindelningen mellan regering och riksdag?* [w:] ”Maktindelning Demokratiutredningens forskarvolym I”, SOU 1999:76, ed. E. Amnå Stockholm.
- 221.Larsson, U. (2003), *Sveriges regeringar 1840-2003*, andra upplagan, Regeringskansliet.
- 222.Le Bon, G. (1999), *Rozwój narodów*, tłum. J. Ochorowicz, Warszawa.
- 223.Leśniewski, S. (2015), *Wielcy wodzowie. Słynne bitwy*, Bełchatów.
- 224.Lindkvist, T. (2008), *Kings and provinces in Sweden*, [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. Helle, K., Cambridge.
- 225.Lindqvist, H. (2018). *Bernadotte. För Sverige hela tiden*, Stockholm.
- 226.Lindqvist, H. (2018). *Wazowie. Historia burzliwa i brutalna*, tłum. E. Fabisiak, Warszawa.
- 227.Lidström, E. (2020), *Representativ demokrati. Vad det är, varför Sveriges brister, och hur den kan förbättras*, Stockholm.
- 228.Ljungqvist, Ch. (2015), *Den långa medeltiden. De nordiska ländernas historia från folkvandringstid till reformation*, Stockholm.
- 229.Lock, F.P. (2009), *Edmund Burke 1784-1797*, t. 2, Oxford.
- 230.Locke, J. (2023), *Dwa traktaty o rządzie*, Warszawa.
- 231.Locke, J. (1992), *Traktat drugi. Esej dotyczący prawdziwych początków, zakresu i celu rządu obywatelskiego* [w:] „Dwa traktaty o rządzie”, tłumaczenie, wstęp i komentarz Z. Rau, Warszawa.
- 232.Lockhart, P. D. (2004), *Sweden in the Seventeenth Century. European History in Perspective Series Standing Order*, New York.
- 233.Lönnroth, E. (1934,1969), *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*, Göteborg.
- 234.Lundquist, L. (2001), *Medborgademokratin och eliterna*.
- 235.Ludwikowski, R.R. (2000), *Prawo konstytucyjne porównawcze*, Toruń.
- 236.Lundmark, K., Staberg, U., Halvarson, A. (2009), *Sveriges statsskick. Fakta och perspektiv*, Stockholm.
- 237.Lyrevik, T. *Den kungliga korruptionen: kort om svensk kleptokrati*, wyd. Bokförlaget Korpen, 2020.
- 238.Łabno-Jabłońska, A. (1996), *Iberyjska droga do demokracji. Studium prawnokonstytucyjne*, Warszawa.
- 239.Łabno-Jabłońska, A. (1993), *Prezydent portugalski w rozwiązaniach konstytucyjnych i praktyce politycznej (1976-1982)*, [w:] „Instytucja prezydenta we współczesnym świecie”. Materiały na konferencję Warszawa – Senat RP 22-23 lutego, Warszawa.
- 240.Ławniczak, A. (2011), *Monarchiczne i republikańskie głowy państwa w Europie*, Wrocław.
- 241.Mak, G. (2008), *W Europie. Podróże przez dwudziesty wiek*, tłum. M. Woźniak-Diederer, Warszawa.
- 242.Makowski, W.(1939), *Nauka o państwie. Część pierwsza. Teoria państwa*, Warszawa.
- 243.Makowski, J. (1969), *Kościół Francji: wśród kontrowersji i osiągnięć katolicyzmu francuskiego* (przedm. J. Madaule), Warszawa.
- 244.Malmgren, R., Petren, G., Sundberg, H.G.F. (1965), *Sveriges grundlager (The Fundamental Laws of Sweden)*, 8:e upplagan utgiven, Stockholm.
- 245.Manent, P. (1994), *Intelektualna historia liberalizmu*, tłum. M. Miszalski, Kraków, wydanie I.
- 246.Maurras, Ch., Chardon, P., Gaxotte, P., (1937), *Mes idées politiques*, Paris.

247. Maurras, Ch. (2011), *Credo*, tłum. Jacek Bartyzel, [w:] „Nacjonalizm a konserwatyzm i monarchizm. Action Française i jej promieniowanie”, red. J. Bartyzel, D. Góraszopiński, Toruń.
248. Maurras, Ch. (1895 – 1905), *Kiel et Tanger*.
249. Maurras, Ch. (2018), *L'Avenir de l'intelligence et autres textes*, Paris.
250. Maurras, Ch. (1937), *La dentelle du rempart: choix de pages civiques en prose et en vers (1886-1936)*, Paris.
251. Maurras, Ch. (2008), *La Démocratie religieuse*, Paris.
252. Maurras, Ch. (1899), *Le dictateur et le roi*.
253. Maurras, Ch. (1909), *L'enquête sur la monarchie*, Paris.
254. Maurras, Ch. (1928), *L'étang de Berre*, Paris.
255. Maurras, Ch. (1928), *Les princes des nuées*, Paris.
256. Maurras, Ch. (1937), *Mes idées politiques*, Paris.
257. Maurras, Ch. (1949), *Pour un jeune Français*, Paris.
258. Maurras, Ch. (2020), *Przyszłość inteligencji i inne pisma*, tłum. K. Tyszka-Drozdowski, M. Jurek, B. Biały, Dębogóra.
259. Maurras, Ch. (2016), *The Future of the Intelligentsia. For a French Awakening*, translated with an Introduction by A. Jacob, London.
260. Mayer, A. J. (2010), *The Persistence of the Old Regime*.
261. Mayer, G., (2007), *Kultura polityczna i demokratyzacja – podstawy, problemy i tezy*, [w:] „*Kultura polityczna w Polsce i w Niemczech*”, red. Meyer, G., Sulowski, S., Łukowski, W., tłum. M. Kurkowska, Warszawa.
262. McIlwain, Ch.H. (1959), *The Growth of Political Thought in the West. From the Greeks to the End of the Middle Ages*, New York.
263. McKeon, R. (1951), *Democracy in a World of Tension*, Chicago.
264. Molin, B. (1972), *Sweden: The First Year of the One-Chamber Riksdag*, [w:] “Scandinavian Political Studies” Bind 7.
265. Montin, S. (2016), *Municipalities, regions, and country councils. Actors and Institutions* [w:] “The Oxford Handbook of Swedish politics”, ed. J. Pierre, New York.
266. Montin, S. (2005), *The Swedish model: many actors and few strong leaders* [w:] „Transforming Local Political Leadership”, ed. R. Berg, N. Rao, Houndmills.
267. Mołdawa, T. (1995), *Parlament w systemie władz naczelnych Rzeczypospolitej* [w:] „Polski system polityczny w okresie transformacji”, red. Chruściak, R., Mołdawa, T., Wojtaszczyk, K. A., Zieliński, E., Warszawa.
268. Morzycka, F. (1907), *Z dalekiej północy. Norwegja, Szwecja, Danja, Inlandja i Laponja*, Warszawa.
269. Mousson-Lestang, J.P. (1986), *Négociation ou intervention: la Suède et la sécession de la Norvège de 1905*, [w:] “Enjeux et puissances. Hommage à Jean-Baptiste Duroselle”, Paris.
270. Möller, T. (2019), *Svensk politisk historia– Strid och samverkan under tvåhundra år*, 4 ed., Lund.
271. Myrdal, J., (2011), *Farming and feudalism, 1000–1700* [w:] „The Agrarian History of Sweden. 4000 BC to AD 2000”, red. Myrdal, J., Morell, M., Lund.
272. Müller, J.W. (2016), *Przeciw demokracji. Idee polityczne XX wieku w Europie*, tłum. J. Majmurek, Warszawa.
273. Nergelius, J. (2011), *Stärkta – men inte starka, om svenska domstolars svaga konstitutionella ställning*, Timbro.

274. Nergelius, J. (2019), *The rise and fall of bicameralism in Sweden, 1866–1970* [w:] “Reforming Senates. Upper Legislative Houses in North Atlantic Small Powers 1800-present”, ed. N. Bijleveld, C. Grittner, D. Smith, W. Versteegen, first edition, London.
275. Nersesjanc, W.S., Kalenskij, W.G., Tradimanskij, P.S. (1983), *Istorija burżuaznego konstitucionalizma XVII-XVIII*, Moskwa.
276. Nicola, U. (2010), *Filozofia*, tłum. M. Salwa, Warszawa.
277. Nicklauß, K. (1988), *Kanzlerdemokratie. Bonner Regierungspraxis von Konrad Adenauer bis Helmut Kohl*, Stuttgart.
278. Niklasson, L. (2016), *Challenges and reforms of local and regional governments in Sweden* [w:] “The Oxford Handbook of Swedish politics”, ed. J. Pierre, New York.
279. Nikodem, J. (2020), *Idea władzy królewskiej we wczesnośredniowiecznej Europie* [w:] „Władza i państwo w średniowieczu. Zbiór wykładów popularnonaukowych wygłoszonych podczas XV Ogólnopolskiego Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie nad Wartą w dniach 1–2 czerwca 2019 roku”, red. M. Brzostowicz, M. Przybył, J. Wrzesiński, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu Starostwo Powiatowe w Słupcy, Poznań–Łądy.
280. Nilsson, T., Hägglund, J. (2021), *Tvåkammarriksdagen 1867 – 1970. 100 år av politik – 50 år av glömska*, Stockholm.
281. Nogal, A. M. (2009), *Ponad prawem narodowym. Konstytucyjnej idee Europy*, Warszawa.
282. Norborg, L. A. (1982), *170 år i Sverige. Svensk samhällsutveckling 1809-1979*, Arlöv.
283. Norlin, A. (2021), *Familjen Bernadotte. Makten, myterna, människorna*, Stockholm.
284. Nowak, W. A. (1975), *Szwecja*, Warszawa.
285. Nusbaum-Hilarowicz, M. (1914), *Studium nad prawem politycznym Księstwa Monako według Konstytucji z 1911 r. z porównaniem uwzględnieniem ustaw konstytucyjnych innych państw*, Lwów.
286. Oakeshott, M. (1939), *The Social and Political Doctrines of Contemporary Europe*, Cambridge.
287. Ober, J. (2010), *Konflikty polityczne, debaty polityczne i myśl polityczna*, [w:] „Grecja klasyczna 500- 323 p.n.e. Oxford. Zarys historii Europy”, red. R. Osborne, tłum. B. Mierzejewska, Warszawa.
288. O’Donnell, G. (2000), *Further Thoughts on Horizontal Accountability. Conference on Institutions Accountability and Democratic Governance in Latin America*, Notre Dame: Kellogg Institute for International Studies.
289. Oakley, F. (2006), *Kingship: The Politics of Enchantments*, Cambridge.
290. *Offentlighetsprincipen och sekretess* Kortfattat om lagstifningen (2019), Regeringskansliet, Justitiedepartementet.
291. Ohlsson, P.T. (2006), *Världens bästa demokrati?* [w:] ”Makt, Om Sveriges demokratiska underskott”, ed. P.T. Ohlsson et al., Stockholm.
292. Olędzki, W. M. (1873), *Teorje polityczne XVI w. poprzedzone przeglądem sporów politycznych w wiekach średnich*, Poznań.
293. Olesen, J. E. (2008), *Inter-Scandinavian relations*, [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge.
294. Olofsson, R.P. (1985), *En kung i varje tum. Roman om Oscar II*, Höganäs.
295. *Organy ochrony prawnej w wybranych krajach Unii Europejskiej*, (2011), opracowania tematyczne, OT-598, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, Kancelaria Senatu, Marzec.

296. Osieński, J., Pytlik, B. (2009), *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] „Prezydent w państwach współczesnych”, red. J. Osieński, Warszawa.
297. Pape, C. (2004), *Rethinking the Medieval Russian-Norwegian Border*, [w:] “Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, Neue Folge, Bd. 52, H. 2.
298. Paul, L. (2005), *Nacjonalizm. Historia i teoria*, Warszawa.
299. Paleczny T. (2016), *O monarchii na serio i mniej poważnie* [w:] „Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm”, red. R. Kantor, R. Hołda, Kraków.
300. Paruch, W. (2005), *Myśl polityczna obozu piłsudczykowski (1926–1939)*, Lublin.
301. Pasierbiński, T. (1996), *Blaski i cienie europejskich dworów*, Warszawa 1996.
302. Pasierbiński, T. (1996) *Być królem*, Warszawa 1996.
303. Pasierbiński, T. (2000) *Monarchie świata: poczet rodów królewskich i książęcych*, Warszawa.
304. Persson, F. (2020), *Survival and Revival in Sweden's Court and Monarchy 1718 – 1930*, London.
305. Peters, B. G., Pierre, J. (2001), *Multi-Level Governance and Democracy: A Faustian Bargain?* [w:] “Multi-Level Governance”, ed. I. Bache, M. Flinders, Oxford.
306. Petterson, L. (2016), *Sweden: the emergence of the nation state*, [w:] „The Cambridge history of Scandinavia”, volume II 1520–1870, red. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge.
307. Petersson, O. (2000), *Statsbyggnad*. Stockholm.
308. Petersson, O. (2017), *Svensk politik. Åttonde upplagan*, Stockholm.
309. Petersson, O. (2009), *The Swedish 1809 Constitution*, Paper prepared for Conference on Contested Sovereignties Constitutional Arrangements and their Relevance for Democracy: European and Middle Eastern Perspectives Swedish Research Institute in Istanbul/Ayvalık 28–31 May, 2009.
310. Petersson, O. (1978), *Valundersökningar. Rapport 3*. Valundersökning 1976. Teknisk rapport. SCB.
311. Piattoni, S. (2010), *The Theory of Multi-Level Governance: Conceptual, Empirical, and Normative Challenges*, Oxford.
312. Piekarczyk, St. (1963), *O społeczeństwie i religii w Skandynawii VIII- XI w.*, Warszawa.
313. Pieters, J., Roose, A., *The Art of Saying 'No'. Premonitions of Foucault's 'Governmentality' in Étienne de La Boétie's Discours de la servitude volontaire* [w:] “Mystifying the Monarch Studies on Discourse, Power, and History”, red. J. Deploige, G. Deneckere, Holland 2006
314. Pihlajamäki, H. (2004), *”At synd och laster icke skall blifwa ostraffade”:* *straffrättsligt appellationsförbud i svensk rättshistor* [w:] ”Norden, rätten, historia – Festskrift till Lars Björne”, ed. J. Kekkonen, P. Letto-Vanamo, P. Paasto, H. Pihlajamäki, Saarijärvi.
315. Pipes, R. (2009), *Rosyjski konserwatyzm i jego krytycy. Studium kultury politycznej*, tłum. A. Mrozek, Kraków.
316. Platon (1999), *Dialogi*, t. II, Kęty.
317. Platon (2002), *Fileb*, tłum. W. Witwicki, Kęty.
318. Platon (2006), *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Kęty.
319. Pliszka, J. *Pojęcie państwa w polskiej nauce prawa konstytucyjnego: 1918-2018 na tle niemieckiej i francuskiej teorii państwa*. Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. Janusza Trzczińskiego.
320. Pollock, F. (2003), *Wstęp do dziejów nauki państwowej*, Warszawa.
321. Popławski, M. (2007), *Samorząd terytorialny w królestwie Szwecji*, Toruń.
322. Peretiatkowicz, A. (2017), *Cezaryzm demokratyczny. Wybór pism*, Kraków.

323. Popławska, E. (1995), *Instytucja prezydenta w systemie politycznym V Republiki Francuskiej*, Warszawa.
324. Prokop, K. (2016), *Zasady podziału władzy w Belgii*, [w:] „Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich”, t. I, red. S. Grabowska, R. Grabowski, Rzeszów.
325. Przywora, B., Wróbel, A. (2022), *Wybrane zagadnienia wymiaru sprawiedliwości i statusu sędziów w Szwecji*, Warszawa.
326. Pufendorf, S. (1673), *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo*, Lund, ks. II.
327. Pułło, A. (1993), *Podział władzy we współczesnej dyskusji konstytucyjnej w Polsce*, [w:] „Zagadnienia współczesnego prawa konstytucyjnego”, red. A. Pułło, Gdańsk.
328. Pułło, A. (2006), *Ustroje państw współczesnych*, Warszawa.
329. Pytlik, B. (2009), *Prezydent Ukrainy*, [w:] „Prezydent w państwach współczesnych”, red. J. Osiński, Warszawa.
330. Ralston, W. (1969), *The Defense of Small States in the Nuclear Age. The Case of Sweden and Switzerland*, Geneva.
331. Rapoport, A. (1966), *Conceptualization of a System as a Mathematical Model*, [w:] “Operational research and social sciences”, red. J.R. Lawrence, London.
332. Rau, Z. (2008), *Zapomniana wolność. W poszukiwaniu historycznych podstaw liberalizmu*, Warszawa.
333. Rawls, J. (1998), *Liberalizm polityczny*, Warszawa.
334. Redelbach, A., Wronkowska, S., Ziemiński, Z. (1993), *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa.
335. Renan, E. (1871), *Reforma intelektualna i moralna we Francji*.
336. *Riksrevisionsverkets roll & uppgift i ett historiskt och internationellt perspektiv*, (1998) Växjö.
337. Röstlund, L, *SD: "Invandrare ska svära lojalitet mot kungen"*,
338. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/yv90qA/sd-invandrare-ska-svara-lojalitet-mot-kungen>(dostęp:29 czerwca 2024).
339. Ruin, O. (2009), *Kung och statsminister*, [w:] ”Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv”, red. M. Brundin, M. Isberg, Stockholm.
340. Russel, B. (1997), *Władza i jednostka*, tłum. H. Jankowska, Warszawa.
341. Rystad, G. (1987), *The Estates of the Realm, the Monarchy, and Empire, 1611-1718*, [w:] “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament”, ed. M. F. Metcalf, Stockholm.
342. Sagan, St. (1989), *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Katowice.
343. Sagan, St. (1992), *Zarys ustroju politycznego Szwecji*, wydanie I, Katowice.
344. Sarnecki, P. (1999), *Art. 140*, [w:] „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz”, red. L. Garlicki, t. 1, Warszawa.
345. Sarnecki, P. (1995), *Współczesne rozumienie podziału władzy*, [w:] „Nowa Konstytucja RP. Wartość, jednostka, instytucje”, red. K.B. Jankowski, Toruń.
346. Sarti, C. (2023), *Divine Right of Dynasty: Deposing the God-Given Monarch in Protestant Europe*, [w:] „Dynasties and State Formation in Early Modern Europe”, ed. L. Geever, H. Gustafsson, Amsterdam.
347. Sartori, G. (1994), *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, New York.
348. Saward, M. (2008), *Demokracja*, tłum. A. Burek, Warszawa.

- 349.Schad, M.(2004), *Wielkie Dynastie. Mity i historia. Szwedzki dom panujący*, tłum. A. Czarnocki, Warszawa.
- 350.Scherp, J. (2023), *Narrowing Dynastic Rule: Models of Governance, Social Conflict and the Hobbesian Bargain in Early Modern Sweden (1560–1718)*, [w:] „Dynasties and State Formation in Early Modern Europe”, ed. L. Geever, H. Gustafsson, Amsterdam.
- 351.Schmitt, C. (2016), *Dyktatura. Od źródeł nowożytnej idei suwerenności do proletariackiej walki klas*, Warszawa.
- 352.Schneiter Korinth, A. (2017), *För Sverige i Tiden – Kronprinsessan Victoria- klädsel i kunglig ämbetsutövning*, Stockholms universitet, Institutionen för mediastudier
- 353.Schumpeter, J.A. (2009), *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, tłum. M. Rusiński, Warszawa.
- 354.Schück, H. (1987), *Sweden’s Early Parliamentary Institutions From the Thirteenth Century to 1611*, [w:] “The Riksdag: A History of the Swedish Parliament”, ed. M. Metcalf, Stockholm, 1987.
- 355.Schück, H. (2008), *Sweden under the dynasty of the Folkungs* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008.
- 356.Schück, H. (2008), *The political system* [w:] “The Cambridge History of Scandinavia, Prehistory to 1520”, volume 1, ed. K. Helle, Cambridge 2008
- 357.Sjöberg, N., Åhrgren, M. (2010), *När svenskarna valde tronföljare. Handlingar från riksdagen i Örebro 1810*, Stockholm.
- 358.Sjöberg, T., Rauscher, D., Meyer, T. (2011), *Den motvillige monarken. Carl XVI Gustaf*, Danmark.
- 359.Smollett, T. G. (1851), *The History of Charles The Twelfth. King of Sweden*, New York.
- 360.Smith, A.D. (1998), *Nationalism and Modernism*, London.
- 361.Smith, A. D. (1998), *The ethnic origins of nations*, Oxford 1988 [1986].
- 362.Smith, E. (2017), *Konstitusjonelt demokrati. Statsforfatningsretten i prinsipielt og komparativt lys*, Oslo.
- 363.Snickars, P. (2017), *Oscar II och medierna: kring Stockholmsutställningen 1897* [w:] ”Världsutställningarnas tid: kungahus, näringsliv & medier”, ed. A. Houltz, Stockholm.
- 364.Sokolewicz, W. (1993), *Korzystanie z obcych wzorów przy projektowaniu nowej konstytucji: konieczność czy możliwość*, [w:] „Zagadnienia współczesnego prawa konstytucyjnego”, red. A. Pułło, Gdańsk.
- 365.Sokolewicz, W. (1995), *Podział władz – idea polityczna czy zasada prawna? Z dylematów współczesnego ustrojodawcy*, [w:] „Prawo w okresie przemian ustrojowych w Polsce”, Warszawa.
- 366.Shugart, M. S. (2006), *Comparative Executive-Legislative Relations* [w:] “Political Institutions”, red. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman, Oxford.
- 367.Siaroff, A. (2008), *Comparing Political Regimes*, Toronto.
- 368.Sinding, P. C. (1859), *History of Scandinavia. From the Early Times of the Norsemen and Vikings to the Present Day*, second edition, New York.
- 369.Sir Barton, D. P. (1931), *Bernadotte (1763-1844)*, Paris, re-edition 1983.
- 370.Sir Barton, D. P. (1921), *Bernadotte and Napoleon 1763-1810*, New York.
- 371.Sjöberg, S., Åsard, E.(1982), *Med monarkin i lasten*, Norway.
- 372.Skrzydło, W. (1998), *Ustrój polityczny RP w świetle konstytucji z 1997 r.*, Zakamycze.
- 373.Smith, A.D. (2009), *Ethno-symbolism and Nationalism. A cultural approach*, London, New York.
- 374.Sobolewski, M. (1986), *Podstawy teorii państwa*, Kraków.

375. Sroka, A. M. (2014), *Rozliczalność w badaniach jakości demokracji (na przykładzie Polski i Hiszpanii)*, Warszawa.
376. Stepan, A., Skach, C. (1993), *Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism*, [w:] "World Politics", Vol. 46, no
377. Sternberger, D. (2008), *Patriotyzm konstytucyjny. Przemówienie z okazji 25 rocznicy akademii kształcenia politycznego* [w:] „O kondycji Niemiec. Tożsamość niemiecka w debatach intelektualistów po 1945 roku”, wybór i opracowanie J. Jabłkowska i L. Żyliński, Poznań.
378. Sterzel, F. (1999), *Parlamentarismen i författningen*, andra upplagan, Stockholm.
379. Stjernquist, N. (1987), *From Bicameralism to Unicameralism: The Democratic Riksdag, 1921 – 1986* [w:] "The Riksdag: A History of the Swedish Parliament", ed. M. F. Metcalf, Stockholm.
380. Stjernquist, N. (1995), *Varför behövs nordiskt samarbete kring parlamentarismforskning?*, [w:] "Parlamentarismen i de nordiska länderna. En egen modell", ed. N. Stjernquist, Stockholm.
381. Strömberg, L., Westerståhl, J. (1984), *The New Swedish Communes: A Summary of Local Government Research*, Stockholm.
382. Strömholm, S. (2006), *Argument för monarkin*, [w:] "För Sverige-Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf", ed. M. Ögren, Stockholm.
383. Stråth, B. (2005), *Union och Demokrati: De förenade rikena Sverige-Norge 1814–1905*, Nora.
384. Sundin, A. (2009), *Att öppna ett fönster – och lämna det på glänt*, [w:] "Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv", ed. M. Brundin, M. Isberg, Stockholm.
385. Sutor, J. (1972), *Państwa neutralne i niezaangażowane*, Warszawa.
386. *Sverigedemokraternas principprogram 2019*.
387. Szlachta, B. (2016), *Monarchia dzisiaj. Uwagi historyka myśli politycznej o jednej z (dawnych) form rządów* [w:] „Monarchia. Alternatywa, mit, anachronizm”, red. R. Kantor, R. Hołda, wyd. UJ, Kraków.
388. Szlachta B. (2001), *Monarchia prawa. Szkice z historii angielskiej myśli politycznej do końca epoki Plantagenetów*, Kraków.
389. Szymanek, J. (2012), „Premierowska” odmiana systemu parlamentarnego, [w:] „Parlamentarny system rządów. Teoria i praktyka”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, M. Mistygacz, Warszawa.
390. Szyszowski, W. (1984), *Benjamin Constant. Doktryna polityczno-prawna na tle epoki*, Warszawa-Poznań-Toruń.
391. Tarschys, D. (1990), *"Regeringens styrformer", Att styra riket: regeringskansliet 1840-1990*, Stockholm.
392. Taylor, Ch. (1979), *Hegel and Modern Society*, Cambridge.
393. *The Constitution of Sweden*, Translated by S.V. Thorelli, with an introduction by Elis Håstad, Documents published by The Royal Ministry for Foreign Affairs, New series II:4, Stockholm 1954.
394. Tokarczyk, R. (1998), *Współczesne doktryny polityczne*, Zakamycze.
395. *The Constitution of Sweden* (2012), *The Fundamental Laws and the Riksdag Act*, tłum. Bradfield, R. Stockholm.

396. *The Constitution of the Kingdom of Sweden*, International Relations and Security Network.
397. Thoreau, H. D. (2019), *O obywatelskim nieposłuszeństwie*, tłum. M. Barski, Kraków.
398. Trepp, L. (2009), *Żydzi. Naród, historia, religia*, tłum. Sława Lisiecka, Warszawa.
399. Trow, M.J. (2020), *Kanut Wielki. Wnuk Mieszka*, tłum. T. Kazimierczyk, Warszawa.
400. Vallinder, T. (1962), *I kamp för demokratin – Röstströrelsens i Sverige 1866–1900*, Stockholm.
401. Voegelin, E. (2009), *Platon*, Warszawa.
402. Voegelin, E. (2011), *Od Oświecenia do rewolucji*, Warszawa.
403. von Beyme, K. (2007), *Współczesne teorie polityczne. Wydawnictwo nowe poprawione*, tłum. J. Łoziński, Warszawa.
404. von Kuehnelt-Leddihn, E. (2012), *Demokracja-opium dla ludu*, tłum. M. Gawlik, Warszawa.
405. von Sydow, B. (1997), *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*, Stockholm.
406. von Weizsäcker, R. (2008), *8 maja 1945 – czterdzieści lat później*, [w:] „O kondycji Niemiec. Tożsamość niemiecka w debatach intelektualistów po 1945 roku”, wybór i opracowanie J. Jabłkowska i L. Żyliński, Poznań.
407. Wallerstein, I. (2007), *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, tłum. K. Gawlicz i M. Starnawski, Warszawa.
408. Watts, J. (2009), *The Making of Politics: Europe, 1300–1500*. Cambridge.
409. Weber, M. (2002), *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłumaczenie, wstęp D. Lachowska, Warszawa.
410. Wenander, H. (2020), *The King and Public Power in the Minimalist Monarchy of Sweden* [w:] “The role of monarchy in modern democracy. European monarchies compared”, ed. R. Hazell, B. Morris, London.
411. Westman, K. B. (1904), *Svenska rådets utveckling till år*, Stockholm.
412. Weyembergh, M. (1992), *Charles Maurras et la Révolution française*, Paryż.
413. Wielomski, A. (2007), *Konserwatyzm. Główne idee, nurty i postacie*, Warszawa.
414. Wielomski, A. (2006), *Nacjonalizm jakobiński*, [w:] „Ideologie doktryny i ruchy narodowe. Wybrane problemy”, red. S. Stępień, Lublin.
415. Winther, P. (2016), *Yttrandefrihetsgrundlagen och möjligheterna att möta påverkanskampanjer från främmande makt*. Delrapport 2 på uppdrag av Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap, Försvarshögskolan
416. Wiszowaty, M. M. (2015), *Zasada monarchiczna i jej przejawy we współczesnych ustrojach europejskich i pozaeuropejskich monarchii mieszanych. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego*, Gdańsk.
417. Witkowski, Z. (1991), *Prezydent Republiki w systemie ustrojowym współczesnych Włoch*, Toruń.
418. Wizer, D. (2016), *Drogi i bezdroża monarchii elekcyjnej*, Warszawa.
419. Woodacre, E. (2019), *Understanding the mechanisms of monarchy* [w:] “The Routledge history of monarchy”, ed. E. Woodacre, L. H.S. Dean, C. Jones, Z. Rohr, R. Martin.
420. Wojnicki, J., (2010), *Pozycja ustrojowa prezydenta w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] „Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych”, red. T. Mołdawa, J. Szymanek, Warszawa.

421. Wojtaszczyk, K. A. (1996), *Kompendium wiedzy o państwie współczesnym*, Warszawa.
422. Wojtaszczyk, K. A. (2002), *Systemy polityczne* [w:] „Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce”, red. B. Szmulik i M. Żmigrodzki, Lublin.
423. Wojtaszczyk, K. A., Jakubowski, W., Załęski, P. (2002), *Państwo współczesne* [w:] „Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych”, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2002.
424. Wojtaszczyk, K. A., Słomka, T., Wojnicki, J. (2007), *Systemy polityczne państw Unii Europejskiej* [w:] „Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych”, red. Wojtaszczyk, K. A., Jakubowski, W., Warszawa.
425. Wojtaszczyk, K. A., Jakubowski, W., Załęski, P. (2002), *Współczesne ustroje państwowe* [w:] „Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych”, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2002.
426. Wonicki, R. (2007), *Spór o demokratyczne państwo prawa. Teoria Jürgena Habermasa wobec liberalnej, republikańskiej i socjalnej wizji państwa*, Warszawa.
427. Wszolek, R. (2018), *Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w ustroju Stanów Zjednoczonych Ameryki*, [w:] „Konstytucja USA. Ze studiów nad amerykańskim systemem politycznym”, red. M. Urbańczyk, Ł. Bartosik, M. Tomczak, Poznań-Łódź 2018.
428. Wurm, I. (2008), *In Doubt for the Monarchy Autocratic Modernization in Saudi-Arabia*, tłum. G. Shkalikov, PRIF Reports No. 81, Germany.
429. y Gasset, J. O. (2002), *Bunt mas*, tłum. P. Niklewicz, Warszawa.
430. Ylikangas, H/ (2016), *The crown and the aristocracy in co-operation in Denmark and Sweden (the ‘aristocratic regime’)*, [w:] “The Cambridge History of Scandinavia”, volume II 1520–1870, ed. E. I. Kouri, J. E. Olesen, Cambridge.
431. Zieliński, E. (2005), *Prezydent Federalny* [w:] „System polityczny Republiki Federalnej Niemiec”, red. St. Sulkowski, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa.
432. Zuba, K. (2012), *Polska scena polityczna. Ciągłość i zmiana*, Warszawa.
433. Zwierzchowski, E. (1992), *Wprowadzenie do nauki prawa konstytucyjnego państw demokratycznych*, Katowice.
434. Żebrowski, W. (2009), *Teoria współczesnych systemów politycznych. Skrypt uniwersytecki*, Olsztyn.
435. Żebrowski, W. (2002), *Współczesne systemy polityczne wybranych państw świata*, Olsztyn.
436. Żmigrodzki, M., Podolak, M. (2007), *System polityczny i jego klasyfikacje* [w:] „Współczesne systemy Polityczne”, red. M. Żmigrodzki i M. Podolak, Warszawa.
437. Żukiewicz, P. (2022), *System polityczny – ujęcia klasyczne i krytyczne*, [w:] „System polityczny. Teorie, analizy, areny. Monografia okolicznościowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Antoszewskiemu”, red. R. Alberski, P. Żukiewicz, Wrocław.
438. *Edmund Burke to Richard Burke, JR — 29 July 1792*, [w:] “The Correspondence of Edmund Burke”, red. P.J. Marshall, J. A. Woods, t. 7: January 1792 — August 1794, Cambridge 1968.
439. Brusewitz, A. (1913), *Representationsfrågan vid 1809-10 års riksdag. En inledning till representationsreformens historia*, Uppsala.
440. Stjernquist, N. (1996), *Tvåkamartiden. Sveriges riksdag 1867 - 1970*, Stockholm.
441. Ciapła, J. (1999), *Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989-1997)* Warszawa.

3. Artykuły naukowe i opracowania

1. Adamczyk, J. L. (1985), *Historia i topografia Suomenlinny*, [w:] „Ochrona Zabytków”, 38/3-4.
2. Ahlbäck, S. (1994), *Riksdagen-politikerkraft eller tjänstemann-avälde?*, [w:] „Statsvetenskaplig Tidskrift” nr 97.
3. Annual Register (1767).
4. Annual Register (1763).
5. Anton, T. J. (1969), *Policy-Making and Political Culture in Sweden*, [w:] „Scandinavian Political Studies”, no 4.
6. Antoszewski, A. (2015), *Normatywne i empiryczne teorie demokracji*, [w:] „Politeja” 4 (36).
7. Anusik, Z. (2020), *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III z dnia 16 marca 1792 r. Geneza, przebieg, konsekwencje*, [w:] „Saeculum Christianum”, t. XXVII, nr 2.
8. Barton, H. A. (1970), *The Swedish succession crises of 1809 and 1810, and the question of Scandinavian union*, [w:] „Scandinavian Studies”, August, Vol. 42, No. 3.
9. Bawer, B. (2001), *Letter from Norway: It's Good to Be the King*, [w:] „The Hudson Review”, Spring, 2001, Vol. 54, No. 1.
10. Bellquist, E. C. (1935), *Foreign Governments and Politics: The Five Hundredth Anniversary of the Swedish Riksdag*, [w:] „The American Political Science Review”, Oct., Vol. 29, No. 5,
11. Berdah, J.F. (2009), *The Triumph of Neutrality: Bernadotte and European Geopolitics (1810-1844)*, [w:] „Revue d'histoire nordique”, no 6-7.
12. Bergqvist, K. (2020), *Motivations and mobilization in rebellion and civil war: Iberia and Scandinavia, c. 1250–1350*, [w:] „População e Sociedade”, CEPESE Porto, vol. 33, jun.
13. Bieniek, B. (2022), *Nacjonalizm integralny jako sposób budowania narodu za pośrednictwem autorytetu monarchy. Analiza myśli Charles'a Marie Maurrasa w odniesieniu do współczesnych monarchii europejskich*, [w:] „Athenaeum”, vol. 74(2)/2022
14. Biernacka, M. (2016), *Bohaterowie czy antybohaterowie? Medialne wcielenia monarchów a problem „rozpadu” Hiszpanii*, [w:] „Kultura popularna”, nr 3(49),
15. Billig, M. *Common-places of the British Royal Family: A rhetorical analysis of plain and argumentative sense*, [w:] „Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse”, 8(3), 1988
16. Billig, M. (1988), *The notion of 'prejudice': Some rhetorical and ideological aspects*, [w:] „Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse”, 8(1–2).
17. Birgersson, B. O., Hadenius, S., Molin, B., Wieslander, H. (1984), *Sverige efter 1900- En modern politisk historia*, Stockholm.
18. Bożek, M. (2007), *Systemy rządów – płaszczyzna instytucjonalna*, [w:] „Zeszyty Naukowe Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej im. Wojciecha Korfa” 2007, nr 32.
19. Bożek, M. (2014), *System parlamentarny i jego ewolucja – próba syntezy*, [w:] „Gdańskie Studia Prawnicze”, Tom XXXI.
20. Bożym, P. (2016), *Prawo prezydenta Francji do rozwiązania zgromadzenia narodowego*, [w:] „Ius Novum” nr 1.

21. Brzostek, M. (2017), *Europa Środkowo-Wschodnia – między demokracją a autorytaryzmem*, [w:] „Acta Politica Polonica” nr 2/2017 (40).
22. Bujwid-Kurek, E. (2019), *Władza polityczna a system polityczny – wokół kategorii politologicznych uwag kilka*, [w:] „Horyzonty Polityki”, 10(30).
23. Buzatu, M. *The Romanian monarchy and the nationalist propaganda. case study: King Carol II's visits to the historical regions of Romania – Transylvania, Dobrogea and Bessarabia (December 1939 – January 1940)*, [w:] “Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology”, 2012, nr. 1 – 2.
24. Bäck, H. (2005), *Borgmästarens makt*, [w:] “Kommunal ekonomii och politik” 9/1.
25. C. Anckar, *Constitutional monarchies and semi-constitutional monarchies: a global historical study, 1800–2017*, [w:] „Contemporary Politics”, 27(1),
26. Carlgren, W. M. (1962), *Neutralitat oder Allianz. Deutschlands Beziehungen zu Schweden in den Anfangsjahren des ersten Weltkrieges*, [w:] „Stockholm, studies in history“, Vol. VI, Stockholm.
27. Ceglarska, A. (2013), *Historia rozwoju Republiki Rzymskiej według Polibiusza*, [w:] „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa”, 6 (2).
28. Chorażewska, A. (2014), *Status prezydenta RP na tle modeli ustrojowych głowy państwa w systemie parlamentarnym*, [w:] „Gdańskie Studia Prawnicze”, Tom XXXI.
29. Ciapała, J. (1996), *Status ustrojowy prezydenta jako głowy państwa*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, LVIII(2), 13–28.
30. Cieślak, M. (2003), *System parlamentarno-gabinetowy: model klasyczny a rozwiązania współczesne*, [w:] „Pisma Humanistyczne” nr 5.
31. Coakley, J. (2011), *Kingdoms, republics and people's democracies: Legitimacy and national identity in European constitutions*, [w:] “National Identities”, 13(3).
32. Colliard, J.C. (1978), *Les régimes parlementaires contemporains*, [w:] “Presses de la Fondation nationale des sciences politiques”, Paris.
33. Cope, S., Leishman, F., Starie, P. (1997), *Globalization, New Public Management and the Enabling State*, [w:] “International Journal of Public Sector Management” 10/6.
34. Corbett, J., Veenendaal, W., Ugyel, L. (2017), *Why monarchy persists in small states: The cases of Tonga, Bhutan and Liechtenstein*, [w:] ”Democratization” 24(4).
35. Czarny, R.M. (2014), *The Shaping of Norden*, [w:] “Journal of Geography, Politics and Society”, Year IV, no. 2(8), December.
36. D. Minich, *Konstytucjonalizm a rozumienie prawa*, [w:] „Roczniki Administracji i Prawa” nr XIX (2), 201
37. Dąbrowski, M. (2022), *Gwarant czy arbiter? Rola Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle art. 126 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, Nr 4 (68).
38. David, R. (1959), *Arbitrage et droit compare*, [w:] „Revue Internationale de Droit Comparé”.
39. Demiri, S. F., Fangen, K. (2019), *The state of the nation: the Norwegian King's annual addresses – a window on a shifting Nationhood*, “National identities” vol. 21, no. 5.

40. Demitz, J. T. (1996), *Throne of a thousand years: Chronicles as told by Erik, son of Riste, commemorating Sweden's monarchy from 995-96 to 1995-1996*, Los Angeles.
41. Derek, J., Kaute, W., Kaute-Porębska, M., Małek, R., Puszkow, A., Surzyn, J., Śweircz, P., *Słownik myśli społeczno-politycznej*, Bielsko-Biała 2004.
42. Dudek-Waligóra, G. (2022), *Środki retoryczne w orędziu prezydenta Andrzeja Dudy z dnia 24 lutego 2022 roku*, [w:] „Studia Neofilologiczne. Rozprawy Językoznawcze”, vol. XVIII.
43. Edgren, H. (2009), *When Finland was lost Background, Course of Events and Reactions*, [w:] “NORDEUROPAforum” 19:2.
44. Elortza, B. (2020), *The Swedish brothers' war*, [w:] “Medieval Warfare”, Vol. 10, No. 2, (jun/jul).
45. *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 3, tom 11, Kraków 2008
46. Gaca, A., Bąk, H. (2020), *Unia kalmarska a unie polsko-litewskie – kilka uwag na temat ich początków i potrzeby kontynuacji badań porównawczych obu związków państwowych*, [w:] „Rocznik Lituanistyczny” 6.
47. Gaca, A., Bąk, H. (2022), *The Kalmar Union and the Polish-Lithuanian Union. Part 2: The legal foundations and the later history of the two state unions*, [w:] “Studia Iuridica Toruniensia”, vol. 31.
48. Ganghof, S. (2018), *A new political system model: Semi-parliamentary government*, [w:] “European Journal of Political Research” nr 57.
49. Gebether, S. (1994), *Parlamentarne i prezydenckie systemy rządów*, [w:] „Państwo i Prawo”, nr 7 – 8.
50. Glajcar, R. (2005), *Instytucja prezydenta w Polsce, Czechach i Słowacji po 1989 roku w świetle tradycyjnych modeli rządów*, [w:] „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 1.
51. Glajcar, R. (2013), *Egzekutywa we współczesnych reżimach demokratycznych*, „Athenaeum”, vol. 38.
52. Goksøyr, M. (1997), *The popular sounding board: Nationalism, 'the people' and sports in Norway in the inter-war years*, [w:] “International Journal of the History of Sport”, 14(3)
53. Goździk, T., *Monarchia europejska wczoraj i dziś, Myśl Suwerenna*. [w:] „Przegląd Spraw Publicznych” nr 2(2)/2020.
54. Grzybowski, M. (2014), *Geneza i współczesne tendencje rozwojowe skandynawskich instytucji parlamentarnych*, [w:] „Gdańskie Studia Prawnicze”, Tom XXXI.
55. Habowski, M. (2013), *System rządów Rzeczypospolitej Polskiej jako uwarunkowanie polskiej polityki wschodniej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo”, Nr 1(1), Wrocław.
56. Hanczewski, P. (2020), *Edmund Burke o Rzeczypospolitej. W poszukiwaniu wolności i porządku*, [w:] „Kwartalnik Historyczny” kwiecień 2020, T. 127, nr 1
57. Hanczewski, P. (2018), „*When Liberty and Order Kiss*”. *Edmund Burke and the History Articles in the Annual Register*, [w:] „Studies in Burke and His Time” 27.
58. Holgersson, U. (2022), *Journalistic Practices in Media Events Before Broadcasting: The Public Funeral of King Oscar II in Early Twentieth-Century Sweden*, [w:] ”Journalism Studies”, vol. 23, no. 12.

59. Holmberg, E., Stjernquist, N., Regner, G., Eliasson, M., Isberg, M. (2012), *Grundlagarna. Regeringsformen, successionsordningen, riksdagsordningen*, Stockholm.
60. Holmes, S. (1994), *The Postcommunist Presidency*, [w:] „East European Constitutional Review”, vol. 2 – 3, Chicago.
61. Holmström, B. (1994), *The Judicialization of Politics in Sweden*, [w:] “International Political Science Review”, Apr., Vol. 15, No. 2.
62. Jagielski, T. (2022), *Funkcje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do praktyki politycznej*, [w:] „Wschód Europy” vol 8, 2.
63. Jakobsen, U. (2010), *Inventions and Developments of Democracy: The Approach of Conceptual History*, [w:] “European Political Science” 9 (3).
64. Jakubiak, Ł. (2020), *Prezydenckie orędzia do izb parlamentu w rozwiązaniach konstytucyjnych i praktyce politycznej Francji*, [w:] „Przegląd Sejmowy” nr 6 (161).
65. Jasiński, K. (2008), *Koncepcja państwa: czytając "Politykę" Arystotelesa*, [w:] „Studia Elbląskie” 9.
66. Jonasson, G. (1982), *Karol XII, August II i Stanisław Leszczyński*, tłum. S. Hołdys, [w:] „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, tom 37, nr 3 – 4.
67. Jonsson, I (1999), *Swedish Culture in a European Context*, [w:] “Proceedings of the American Philosophical Society”, Mar., 1999, Vol. 143, No. 1. Papers Delivered at a Joint Meeting with the Royal Swedish Academy of Sciences. Stockholm, 24 – 26 May 1998.
68. Kardas, M., Kucharska, C. (2011), *Analiza porównawcza modeli samorządu terytorialnego Niemiec, Wielkiej Brytanii i Szwecji*, „Colloquium wydziału nauk humanistycznych i społecznych rocznik” III.
69. Kastari, P. (1970), *Constitutional Experience in the Nordic Countries*, [w:] “Israel Law Review”, October, vol. 5, no. 4.
70. Kocemba, K., Stambulski, M. (2020), *Populizm a polityka praw człowieka*, [w:] „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne”, 31.
71. Koenigsberger, H.G. (1978), *Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe. Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale*, [w:] „Theory and Society” 5/2.
72. Kokkonen, A., Krishnarajan, S., Møller, J. (2021), *Blood is Thicker than Water: Family Size and Leader Deposition in Medieval and Early Modern Europe*, [w:] „The Journal of Politics”, nr 83.
73. Kołodziejczak, M. (2014), *Inauguracyjne orędzia prezydenckie jako przedmiot interpretacji politologicznej*, [w:] „Przegląd Politologiczny”, vol. 2.
74. Korpiola, M. (2001), *‘The People of Sweden shall have Peace’: Peace Legislation and Royal Power in Later Medieval Sweden*, [w:] “Expectations of the Law in the Middle Ages”, ed. A. Musson, Woodbridge.
75. Kościewicz, D. (2014), *Kulturowe uwarunkowania państwa dobrobytu w Szwecji – wybrane zagadnienia, społeczeństwo i ekonomia*, [w:] „Society and Economics”, 1(1).
76. Kowalczyk, P. (2014), *Wyrok w imieniu Najwyższego Kapłana – charakterystyka władzy sądowniczej w Państwie Mieście Watykan*, [w:] „Studia Iuridica Toruniensia” tom XIV

77. Kowalska-Posten, L (1982), *Zarys rozwoju parlamentaryzmu w Szwecji*, [w:] „Komunikaty Instytutu Bałtyckiego”, zeszyt 34.
78. Koźbiał, K. (2021), *Pozycja ustrojowa głowy państwa w Księstwie Liechtensteinu*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”.
79. Kuciński, J. (2016), *System rządów Rzeczypospolitej Polskiej w świetle konstytucji z 1997 roku (prolegomena)*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria Prawnicza, Zeszyt 94, Prawo 19.
80. Kuczma, P. (2015), *Orędzia prezydenta*, [w:] „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” nr 8.
81. Liszkowska, D. (2021), *Prezydent w systemie politycznym Turcji*, [w:] „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne”, vol. 69(1).
82. Łokuciewski, K. (2022), *Ciągłość i zmiana – nowy monarcha Zjednoczonego Królestwa: ustrojowe i polityczne implikacje przekształceń*, [w:] „Krytyka Prawa”, tom 14, nr 4.
83. Łukaszewski, M. (2014), *W poszukiwaniu europejskiego modelu systemu politycznego. Europejskie monarchie w opiniach Komisji Weneckiej*, [w:] „Świat Idei i Polityki”, t. 13.
84. Maarbjerg, J.P. (2000), "Regimen Politicum" and "Regimen Regale": Political Change and Continuity in Denmark and Sweden (c.1450–c.1550), [w:] “Scandinavian Studies”, Summer, Vol. 72, No. 2.
85. Maj, P., Paruch, W. (2008), *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce – aspekty i kontrowersje definicyjne*, [w:] „Polityka i Społeczeństwo” nr 5.
86. Malmon M. (2013), *Arystoteles a poszukiwania idealnego ustroju państwowego*, [w:] „Kultura i wartości”, nr 2 (6).
87. Małajny, R. (2019), *Geneza konstytucji*, [w:] „Annales Universitatis Mariae Curie - Skłodowska Lublin – Polonia”, vol. LXVI, 1.
88. Mazur, R. (2021), *Telewizyjne orędzie do narodu jako narzędzie komunikacji kryzysowej*, [w:] „LingVaria”, nr 1 (31).
89. Michalik, P. (2014), *Chwalebna rewolucja a struktura prawna. Dominium korony angielskiej w Ameryce*, [w:] „Studia prawno-ekonomiczne”, t. XCI/1.
90. Natoszewski, A. (1998), *Współczesne teorie demokracji* [w:] „Studia z teorii polityki”, tom II, Wrocław.
91. Nilsson, D. (2013), *Sweden-Norway at the Berlin Conference 1884–85 History, national identity-making and Sweden’s relations with Africa*, [w:] “Current African Issues” 53.
92. Noińska, M. (2018), *Co roku to samo... Z historii orędzia noworocznego w Polsce, Niemczech i Rosji*, [w:] „Przegląd Wschodnioeuropejski”, vol. 9, nr 2.
93. Nyman, O. (1982), *The New Swedish Constitution*, [w:] “Scandinavian Studies in Law”.
94. Olivier, J.M. (2006), *Bernadotte revisited, or the complexity of a long reign (1810-1844)*, [w:] “Nordic Historical Review”, no 2, October.
95. Ortwein II, B. M. (2003), *The Swedish legal system: an introduction*, [w:] “Indiana International & Comparative Law Review”, Vol. 13:2.
96. Pagięła, M. (2009), *Prezydent Unii Europejskiej a tradycyjne modele prezydentury w Polsce, Francji i Niemczech*, [w:] „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, Seria: Res Politicae, t. III

97. Patyra, S. (2010), *Prawnopolityczne instrumenty oddziaływania rządu na proces ustawodawczy w systemie rządów parlamentarnych na przykładzie Wielkiej Brytanii i Francji*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2–3.
98. Pazik A. (2011), *Charles 'a Maurra 'sa krytyka republikanizmu*, [w:] „Kultura i Polityka: zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie” nr 9.
99. Perlikowski, Ł. (2020), *Monarchia sofokratyczna według Platona*, [w:] „Political Dialogues” 28.
100. Petryszak, K. (2015), *Monarchia – archaiczna czy naturalna forma rządów? Przyczynek do analizy historyczno-antropologicznej*, [w:] „Racjoniści”, nr 5.
101. Piotrowski, J. (1958), *Kryzys rodziny w Szwecji i próby jego rozwiązania*, [w:] „Przegląd Socjologiczny” 12.
102. Piwko, A. M. (2016), *Od kalifatu do Państwa Islamskiego. Historia i teraźniejszość w aktualnej sytuacji w Iraku*, [w:] „NURT SVD” 1.
103. Prokop, K. (2019), *Rząd Federalny w Belgii (aspekty ustrojowe i administracyjne)*, [w:] „Białostockie Studia Prawnicze” vol. 24 nr 4.
104. Przywora, B., Wróbel, A. (2022), *Pozycja ustrojowa Rady Legislacyjnej (Lagrådet) w Królestwie Szwecji – uwagi wstępne*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, Nr 4 (68).
105. Rapaczyński, A. (1996) *Czego amerykańska konstytucja może nauczyć Europejczyków*, [w:] „Transit. Przegląd Europejski”, z. 2.
106. Roberts, M. (1965), *Charles XI*, [w:] “History”, Vol. 50, No. 169.
107. Roskin, M.G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., Jones, W. S. (2001), *Wprowadzenie do nauk politycznych*, tłum. H. Jankowska, Poznań.
108. Rusak, J. (2003), *Forma monarchiczna państwa według Georga Jellinka*, [w:] „Studenckie Zeszyty Naukowe” 6/10.
109. Sandalow, T. (1971), *Local Government in Sweden*, [w:] “Am. J. Comp. L. 19”..
110. Sargentich, T. O. (1993), *The Presidential and Parliamentary Models of National Government*, [w:] “American University International Law Review”, Volume 8 Issue 2 Vol 8. 2/3 Winter/Spring 92/93.
111. Schuck, H. (1963), *Kansler och capella regis under folkungatiden*, [w:] ”Historisk tidskrift” Stockholm.
112. Shugart, M. S. (2005), *Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns*, [w:] “French Politics”, 2005, nr 3.
113. Siaroff, A. (2003), *Comparative Presidencies: the Inadequacy of the Presidential, Semi-presidential and Parliamentary Distinction*, [w:] „European Journal of Political Research”, nr 3.
114. Sokolewicz, W. (1990), *Rząd w przyszłej konstytucji*, [w:] „Państwo i Prawo”, nr 7.
115. Sokołowski, A. (2016), *Analiza porównawcza wybranych uprawnień prezydentów Polski, Niemiec i Rosji w kontekście bezpieczeństwa*, [w:] „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, t. XIII.
116. Stach, Ł., Kura, A., (2015), *Samozwańcze kalifaty we współczesnym świecie*, [w:] „Przegląd geopolityczny” nr 13.
117. Steffani, W. (1983), *Zur Unterscheidung parlamentarischer und präsidentieller Regierungssysteme*, [w:] „Zeitschrift für Parlamentsfragen”, nr 3.

118. Stembrowicz, J., Szymczak, T. (1966), *Głowa państwa w systemie socjalistycznym (naczelne organy typu prezydialnego i prezydent republiki)*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 28(1), 1–22.
119. Stepan, A., Skach, C. (1994), *Modele konstytucyjne a umacnianie demokracji (Parlamentaryzm – system prezydencki)*, „Państwo i Prawo” nr 4.
120. Stjernquist, N. (1971), *Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan*, [w:] ”Statsvetenskaplig tidskrift”.
121. Stjernquist, N. (1990), *Judicial Review and the Rule of Law: Comparing the United States and Sweden*, [w:] “Policy Studies Journal”, 19 (1).
122. Stokker, K. (1996), *Hurry home, Haakon: The impact of anti-Nazi humor on the image of the Norwegian monarch*, [w:] “Journal of American Folklore”, 109(433).
123. Świętoniowski, M. (2012), *Wspólność krwi w małżeństwach z rodu szwedzkich Wazów do końca XVI* [w:] „Meritum” , nr 4.
124. Szelańska, G. (2018), *O zwycięstwie kultury nad polityką. Jak odwieczni wrogowie stworzyli suwerenne państwa i współczesną wspólnotę nordycką*, [w:] „Kwartalnik Historyczny”, Rocznik CXXV, 2.
125. Szymanek, J. (2005), *Modele systemów rządów (wstęp do analizy porównawczej)*, [w:] „Studia Prawnicze”, nr 3.
126. Tjällén, B. (2018), *Teaching virtue through the law Justice and royal authority in Giles of Rome’s De regimine principum (c. 1280)*, [w:] “Virtue Ethics and Education from Late Antiquity to the Eighteenth Century”, red. A. Hellerstedt, Amsterdam.
127. Tongyun, S. (2009), *The Queen and the Country: A Contextual Study of the Modernization of the British Royal Family as Represented by the Film The Queen*, [w:] “Intercultural Communication Studies”, XVIII: 1.
128. Tracz-Tryniecki, M. (2019), *Republika i monarchia jako podstawowy podział ustrojów w myśli polityczno-prawnej Andrzeja Maksymiliana Fredry*, [w:] „Annales universitatis Mariae Curie - Skłodowska Lublin – Polonia” vol. LXVI, 1.
129. Tulejski, T. *John Fortescue — koncepcja monarchii absolutnej i autorytet władzy*, [w:] „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 42, nr 4, Wrocław 2020.
130. Uliasz, J. (2014), *Oryginalne rozwiązania systemów rządów na przykładzie Sultanatu Omanu*, [w:] „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” Nr 3 (19).
131. Upton, A. F. (1987), *The Riksdag of 1680 and the Establishment of Royal Absolutism in Sweden*, [w:] “The English Historical Review”, Apr., Vol. 102, No. 403.
132. van Kersbergen, K., van Waarden, F. (2004), ‘Governance’ as a Bridge between Disciplines: Cross-disciplinary Inspiration Regarding Shifts in Governance and Problems of Governability, Accountability and Legitimacy, [w:] “European Journal of Political Research” 43/2.
133. van Osta, J. (2006), *Emperor’s New Clothes: The Reappearance of the Performing Monarchy in Europe, c. 1870-1914* [w:] “Mystifying the Monarch Studies on Discourse, Power, and History”, ed. J. Deploige, G. Deneckere, Holland.

134. Veenendaal, W. P. (2014), *A Big Prince in a Tiny Realm: Smallness, Monarchy, and Political Legitimacy in the Principality of Liechtenstein*, [w:] „Swiss Political Science Review” 21(2).
135. Veser, E. *Semi-Presidentialism – Duverger’s Concept – A New Political System Model*, [w:] “Journal of Social Sciences and Philosophy” 1999, Vol. 11, no 1.
136. von Hayek, F.A. (1981), [w:] “Law, Legislation and Liberty”. vol. 3, Chicago.
137. von Oberholzer, O. (1948 – 1949), *König Gustav V. von Schweden: zu seinem 90. Geburtstag (16. Juni 1948)*, [w:] „Schweizer Monatshefte: Zeitschrift für Politik, Wirtschaft, Kultur“, 28.
138. W. Jezierski, T. Lindkvist, S. Nauman (2018), *När blev Sverige evigt?*, [w:] ”Historisk tidskrift”, vol. 138.
139. Wallner, M. (2014), *Podziały i typologie systemów parlamentarnych: zagadnienia metodologiczne*, [w:] „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” vol. XXI, 2 Sectio K.
140. Wielomski, A. *Narodziny, rozwój i dezintegracja idei praw fundamentalnych i tradycyjnej konstytucji w zachodniej myśli politycznej od renesansu do oświecenia*, [w:] „Czasopismo prawno-historyczne”, Tom LXXIII — 2021 — Zeszyt 2.
141. Wojtaszak, A. (2015), *Nacjonalizm. Ewolucja myśli politycznej. Zarys problemu*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Acta Politica”, nr 32.
142. Wollmann, H. (2008), *Reforming Local Leadership and Local Democracy: The Cases of England, Sweden, Germany and France in Comparative Perspective*, [w:] “Local Government Studies” Vol. 34, No. 2, April.
143. XXI Biuletyn KKZN, obrady w dniu 13.06.1995 r.
144. Żebrowski, W. (2009), *Odmiany parlamentaryzmu i przyczyny różnicowania się tego typu rządów*, [w:] „Cywilizacja i Polityka” nr 7.
145. Żmigrodzki, R. (2014), *Pozycja monarchy w systemie politycznym Hiszpanii*, [w:] „Facta Simonidis”, 201XX nr 1 (7).
146. Åberg, A. (1959) *Vinterkrigetets eftermäle*, [w:] ”Svensk Tidskrifts årsböcker”.

4. Artykuły prasowe i źródła internetowe

1. Albert, D., *King Harald V of Norway: The Story of Norway’s Current Monarch*, <https://www.lifeinnorway.net/king-harald-v/> (dostęp:11 lipca 2022).
2. Andersson, J., *En svensk republik ligger i Moderaternas hand*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/en-svensk-republik-ligger-i-moderaternas-hand/>, (dostęp:30 czerwca 2024).
3. Andersson, U., Falk, E., *Svenska Monarkitrender*, <https://www.gu.se/sites/default/files/202106/35.%20Svenska%20monarkitrender%201995-2020.pdf>(dostęp:21 listopada 2022) .
4. *Annual report 2021*, https://www.kongehuset.dk/media/4c5elzbc/the-royal-house-of-denmark_-annual-report_2021.pdf(dostęp:21 lipca 2022).
5. *August Strindberg - giftasprocessen 1884*, <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/27669>(dostęp: 27 kwietnia 2024);
6. *August Strindberg: Parodi på Oscar II:s järnvägstal*, <https://svenskatal.se/tal/august-strindberg-parodi-pa-oscar-ii-s-jarnvagstal>(dostęp:27 kwietnia 2024);
7. Bartyzel, J., *Cesarstwo*, <http://www.legitymizm.org/ebp-cesarstwo> (dostęp:25 czerwca 2024).

8. Bartyzel, J. *Monarchiści w II Rzeczypospolitej*, <https://teologiapolityczna.pl/monarchia> (dostęp:05 maja 2022).
9. Bartyzel, J., *Monarchizm*, <http://www.legitymizm.org/ebp-monarchizm>(dostęp:22 czerwca 2024).
10. Bartyzel, J., *Nacjonalitaryzm*, <http://haggard.w.interia.pl/nacjonalitaryzm.html> (27 lutego 2012).
11. Beckström, L., *Fredrik Reinfeldt och hans mannamån*, <https://ka.se/2006/10/19/fredrik-reinfeldt-och-hans-mannaman/>(dostęp:03 grudnia 2022)
12. *Belgia przeprosza Kongo za przemoc w czasach kolonializmu*, <https://www.rp.pl/historia/art88911111-belgia-przeprosza-kongo-za-przemoc-w-czasach-kolonializmu>(dostęp:06 lipca 2022).
13. Berglund, N., *Monarchy debate rises to new level*, <https://www.newsinenglish.no/2015/10/20/monarchy-debate-rises-to-new-level/>(dostęp: 08 lipca 2022).
14. Berglund, N., *Monarchy faces more criticism*, <https://www.newsinenglish.no/2016/07/04/monarchy-faces-more-criticism/>(dostęp:08 lipca 2022).
15. Bergman, J. *Dronningens nytårstaler siden 1972 - her er de alle sammen*,<https://www.billedbladet.dk/kongelige/danmark/dronningens-nytaarstaler-siden-1972-her-er-de-alle-sammen>(dostęp:3 sierpnia 2020).
16. Bishay, N. *King Charles III Succeeds Queen Elizabeth: Here's List Of Privileges The UK Monarch Enjoys*, <https://www.republicworld.com/world-news/uk-news/king-charles-iii-succeeds-queen-elizabeth-heres-list-of-privileges-the-uk-monarch-enjoys-articleshow.html> (dostęp:18 września 2022).
17. Bjurwald, L., *Is Sweden ready for a woke monarchy?*, <https://www.spectator.co.uk/article/is-sweden-ready-for-a-woke-monarchy/>(dostęp: 22 listopada 2022).
18. Bochajczuk, M., *Król Belgów odwiedza DR Kongo. Oczekuje się, że padnie słowo „przepraszam” za kolonializm*, <https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/krol-belgow-filip-koburg-dr-kongo-afryka-kolonializm-leopold/>(dostęp:07 lipca 2022).
19. *Boris Johnson pressas att avgå av sin egen regering – vägrar*, <https://www.expressen.se/nyheter/presen-mot-boris-johnson-inifran-partiet-at-helvete-med-det/>(dostęp:06 lipca 2022).
20. *Brytyjska monarchia na zakręcie. Koniec sagi Windsorów*, <https://www.newsweek.pl/swiat/brytyjska-monarchia-na-zakrecie-koniec-sagi-windsorow/y5np28s>,(dostęp:20 marca 2022).
21. Buckley, N. *Gun-toting prince who failed to become king of Albania*, <https://www.ft.com/content/6f2f39aa-21ab-11e1-a1d8-00144feabdc0> (dostęp:04 października 2023);
22. Burchfield, R., *Prince William Threatened to “Withdraw” from Garter Day If Prince Andrew Appeared Publicly*,<https://www.marieclaire.com/celebrity/royals/prince-william-ultimatum-prince-andrew/>(dostęp: 04 lipca 2022).
23. Burchfield, R. *The Royals’ “Never Complain, Never Explain” Mantra May Soon Be a Relic of the Past*, <https://www.marieclaire.com/celebrity/royals/the-royals-never->

- complain-never-explain-mantra-may-soon-be-a-relic-of-the-past/(dostęp:04 lipca 2022).
24. *Carl XVI Gustaf: Tal vid riksmötets öppnande 2014*,
<https://www.svenskatal.se/tal/carl-xvi-gustaf-tal-vid-riksmotets-oppnande-2014>(dostęp:30 kwietnia 2024).
 25. *Centerpartiet*, <https://www.centerpartiet.se/var-politik/politik-a-o/demokrati/monarki>(dostęp:29 czerwca 2024).
 26. Christopoulou, D., *Why the Norwegian Royal Family May Be the Coolest of Them All*,
<https://theculturetrip.com/europe/norway/articles/why-the-norwegian-royal-family-may-be-the-coolest-of-them-all/>(dostęp:08 lipca 2022);
 27. *Constitution de 1791*,
<https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>(dostęp:20 października 2020).
 28. Cosgrave, L. *Debate: Monarchy, a Relic or Required?*,
<https://historyinpolitics.org/2020/09/15/debate-monarchy-a-relic-or-required/>(04 lipca 2022).
 29. Croneborg, M., *Riksdagskandidater: Kungen får för mycket pengar*,
<https://www.altinget.se/artikel/riksdagskandidater-kungen-faar-for-mycket-pengar>(dostęp:29 czerwca 2024).
 30. Crowcroft, O., *Vukovar at 30: How 'Croatia's Stalingrad' still casts a long shadow*,
<https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/18/croatia-s-stalingrad-how-the-massacre-at-vukovar-still-casts-a-long-shadow-19-years-on> (dostęp:19 lipiec 2022).
 31. Curry, B., *Monarchy in crisis – Abolish this rotten and racist relic*,
<https://www.socialist.net/monarchy-in-crisis-abolish-this-rotten-and-racist-relic.htm?fbclid=IwAR2inmtQFxic2px-5M-1wcHHWJOt2vZZsJccgfBNVp96HiTl0CqSv9U2Fk>(dostęp:04 lipca 2022).
 32. *Czworo uchodźców mieszka w pałacu króla Belgii*,
<https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/czworo;uchodzcow;mieszka;w;palacu;krola;belgii,101,0,1021797.html>(dostęp:21 lipca 2022).
 33. *Dania przeprosi za niewolnictwo?*,
<https://www.money.pl/archiwum/wiadomosci/artukul/dania;przeprosi;za;niewolnictwo,10,0,1440522.html>(dostęp:20 sierpnia 2022).
 34. *Därför fick Sverige enkammarriksdag*,
<https://www.vadvivet.se/p/enkammarriksdag/>(dostęp: 30 kwietnia 2024).
 35. *Debatt: Bevara den svenska monarkin!*, <https://bulletin.nu/debatt-bevara-den-svenska-monarkin>(dostęp:29 czerwca 2024).
 36. *Debatt: Dags för ett modernt statskick*,
<https://www.altinget.se/rikspolitik/artikel/debatt-dags-for-ett-modernt-statskick>(dostęp:22 listopada 2022).
 37. *Democracy Index 2021: the China challenge*,
https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=democracy-index-2021&gclid=CjwKCAjwhNWZBhB_EiwAPzlhNiBII7ebOpoJERpXQOxPsnxPOenyFTpo08erRFGRj2-s3D_icgo4rBoCEwcQAvD_BwE(dostęp:18 września2022).
 38. *Det varas för monarkin*,
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/Mo82kE/jan-guillou-det-varas-for-monarkin>, (dostęp: 29 czerwca 2024).

39. Dike, B. O., *Miljöpartiet talar med dubbla tungor om monarkin*, <https://www.sydostran.se/insandare/miljopartiet-talar-med-dubbla-tungor-om-monarkin/>(dostęp:29czerwca2024).
40. *Dlaczego królowa gasi światła?*, <https://businessinsider.com.pl/ile-kosztuje-brytyjska-monarchia/ykxlze1>(dostęp:20 marca 2022).
41. Duch, W. *Chwalebna rewolucja i ustanowienie monarchii parlamentarnej w Anglii*, <https://historia.org.pl/2020/04/19/chwalebna-rewolucja-i-ustanowienie-monarchii-parlamentarnej-w-anglii/> (dostęp:24 lutego 2024).
42. *En kompromiss om kungens makt*,
43. <https://www.svt.se/nyheter/en-kompromiss-om-kungens-makt>, (dostęp:18 grudnia 2022).
44. Etehad, M., *Not all monarchs have lost power. Here are a few countries where royals really rule*, <https://www.latimes.com/world/la-fg-countries-where-monarchs-still-rule-20190503-story.html>(18 dostęp 2022).
45. *Ett program för förändring*, Socialdemokraterna
46. Etzler, A., *Monarkin: Ovanför lagen – under all kritik*, <http://flamman.se/a/monarkin-ovanfor-lagen-under-all-kritik> (dostęp:22 czerwca 2022).
47. Fältskär, C., *Kungen hyllad på sin väg genom stan: ”Mycket känslor”*, [w:] ”Expressen”, 17 september 2023
48. Färm, D., *Därför är jag (pragmatisk) republikan*, <https://aip.nu/daniel-farm-darfor-ar-jag-pragmatisk-republikan/>(dostęp:29 czerwca 2024).
49. *Fokus. Sveriges nyhetsmagasin*, 14 – 20 september 2023
50. *För och emot monarkin*, <https://www.republikanskaforeningen.se/for-dig-som-medlem/statistik/>(dostęp:21 listopada 2022).
51. Frankson, A., *Det tyska hotet mot Sverige*, <https://popularhistoria.se/krig/andra-varldskriget/hotet-mot-sverige>(dostęp:28 kwietnia 2024).
52. *Grundlagarna och riksdagsordningen*, <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2019.8/324374.html>(dostęp:26 kwietnia 2024).
53. Gryczyński, M., *Czy monarchia jest przeżytkiem? A co na to Chrystus Król?*, [w:] „Przewodnik Katolicki” 47/2002.
54. H.M. Konungen, *Kungahuset*, <https://www.kungahuset.se/kungl.-huset/h.m.-konungen>(dostęp:11 maja 2024).
55. Herlitz, N., *Statschefens ställning*, ”Svenska Dagbladet”, 07.04.1966.
56. Hodgson, C., *Richest royals: This is how much money Europe's royal families get from their taxpayers*, <https://www.businessinsider.com/richest-royals-what-europes-royal-families-get-from-their-taxpayers-2017-7?IR=T>(dostęp:21 lipca 2022);
57. *Inte mer än rätt att ledamöterna sjunger Kungssången*, <https://www.kdu.se/aktuellt/inte-mer-an-ratt-att-ledamoterna-sjunger-kungssangen/?print=print>(dostęp:30 czerwca 2024).
58. Jakobson, H., *Gemensam motion mot monarkin*, <https://www.expressen.se/nyheter/gemensam-motion-mot-monarkin/>(dostęp:29 czerwca 2024)
59. *Ja trots att fler säger nej*, <https://fof.se/artikel/2019/7/ja-trots-att-fler-sager-nej/>(dostęp:26 kwietnia 2024).

60. Jenkins, S. *Britain's royal family is an accident waiting to happen. Prince Charles should dismantle it*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/mar/13/britain-royal-family-prince-charles-monarchy>(dostęp:27 lutego 2022).
61. *Just a regular guy*, <https://www.theguardian.com/uk/2000/mar/06/monarchy.features11>(dostęp:11 września 2022).
62. *Kampen om rösträtten*, <https://www.riksdagen.se/sv/sa-fungerar-riksdagen/riksdagens-historia/kampen-om-rostratten/>(dostęp:30 kwietnia 2024).
63. *KDU: "Monarkin – en viktig bärare av svensk identitet"*, <https://www.svt.se/opinion/kdu-monarkin-en-viktig-barare-av-svensk-identitet>(dostęp:30 czerwca 2024).
64. *Kommuniké från H.E. Riksmarskalken gällande förändringar inom Det Kungl. Huset*, <https://www.kungahuset.se/arkiv/kommunikeer-fran-riksmarskalksambetet/2019-10-07-kommunike-fran-h.e.-riksmarskalken-gallande-forandringar-inom-det-kungl.-huset> (dostęp: 29 czerwca 2024).
65. *Konungens domsrätt*, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/konungens-domsr%C3%A4tt>(dostęp: 25 maja 2024).
66. Kościński, P. (2021), *Blaski i cienie monarchii*, 30 marca 2021, „Idziemy” nr 14.
67. Kottasová, I., Khaliq, A., Croker, N., *Here's how much Europe's royal families really cost*,<https://edition.cnn.com/2020/03/14/europe/european-royal-families-intl/index.html>,(dostęp:21.07.2022).
68. *Kristendemokraterna*,<https://kristdemokraterna.se/var-politik/politik-a-till-o/monarki>(dostęp:30 czerwca 2024).
69. *Kungen står fast vid Bruneiuttalande: "Blev ett totalt missförstånd"*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kungen-star-fast-vid-bruneiuttalande-det-blev-ett-totalt-missforstand>(dostęp: 20 maja 2024).
70. Lakritz, T. *10 countries that abolished their own monarchies* , <https://www.insider.com/countries-used-to-be-monarchies-abolished-history#the-last-king-of-nepal-king-gyanendra-bir-bikram-shah-dev-reigned-from-2001-to-2008-10> (dostęp:04 października 2023).
71. Larsen, B., *Olof Skötkonung – troligen Sveriges första kung*, <https://gotaalvdalen.se/olof-skotkonung/>(dostęp:27 listopada 2023).
72. Lähteenmäki, M., *Halonen, Tarja*, <https://www.blf.fi/artikel.php?id=4064><https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html>(03 grudnia 2022);
73. *Liberalerna*, <https://www.liberalerna.se/politik/monarki>(dostęp:30 czerwca 2024).
74. Luyendijk, J., *Can the British Royal family ever downsize for the 21st century? The Dutch monarchy show how it's done*, <https://www.prospectmagazine.co.uk/society-and-culture/can-the-british-royal-family-ever-downsize-for-the-21st-century-the-dutch-monarchy-show-how-its-done>(dostęp:11 września 2022)
75. Łapszewicz, A. *Litwa a współczesne monarchie*, <https://kurierwilenski.lt/2018/07/04/litwa-a-wspolczesne-monarchie/>(dostęp:04 października 2023)
76. Madsen, A. Ch., *The north star – an interview with Crown Princess Mary of Denmark*, <https://www.ft.com/content/ec8f1d58-f6d4-4893-ad1b-d24dd03afc9e>(dostęp:11 lipca 2022).

77. Maguire, K., *'End of the line near for this medieval relic of hereditary monarchy'*, <https://www.mirror.co.uk/news/politics/end-line-near-medieval-relic-27097170>(dostęp:04 lipca 2022).
78. Mattsson, S. *Victorias oväntade ord om nya statsministern Magdalena Andersson*, <https://www.svenskdam.se/kungligt/kronprinsessan-victorias-ovantade-utspel-om-magdalena-andersson-det-kanns-fel/8084558>(dostęp:10 grudnia 2021).
79. Meany, P. *Polybius and the origins of the separation of powers*, <https://www.libertarianism.org/columns/polybius-origins-separation-powers> (dostęp:04 luty 2023).
80. Menand, L., *In Denmark, is it really that good to be the king?*, <https://www.newyorker.com/sections/news/in-denmark-is-it-really-that-good-to-be-the-king>(dostęp:11 lipca 2022).
81. Michalewska, A., *Teatr brytyjskiej monarchii czyli jak funkcjonuje brytyjski dwór?*,<https://www.granice.pl/publicystyka/teatr-brytyjskiej-monarchii-czyli-jak-funkcjonuje-brytyjski-dwor/1414/1>(dostęp:19 lipca 2022).
82. *Moderaternas partiprogram*, <https://partiprogram.se/moderaterna#sveriges-statsskick-monarkin-ska-varnas>(dostęp:30 czerwca 2024).
83. Moens, B. *Belgian king prepares to hand his daughter the curse of the crown*, <https://www.politico.eu/article/belgian-king-prepare-hand-daughter-curse-crown/>(dostęp:12 września 2022).
84. Moens, B., Gijis, C. *Of race and royalty: How the king surprised Belgium*, <https://www.politico.eu/article/of-race-and-royalty-how-the-king-philippe-surprised-belgium-leopold-statue-black-lives-matter-flanders-wallonia/> (dostęp:16 września 2022).
85. *Monarchia - potrzebna i odwieczna, czy przeżytek?*, <https://tvn24.pl/swiat/monarchia-potrzebna-i-odwieczna-czy-przezytek-ra169207-3523251>(dostęp:20 marca 2022).
86. *Monarchia w Belgii. Spór wokół wycieczki króla do Indonezji samolotem wojskowym*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/monarchia-w-belgii-spor-wokol-wycieczki,65,0,1681473.html>(dostęp:21 lipca 2022).
87. *Monarchia w Hiszpanii. Król Juan Carlos martwi się bezrobociem*, <https://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artykul/monarchia;w;hiszpanii;krol;juan;carlos;martwi;sie;bez-robociem,8,0,1227016.html> (dostęp:21 lipca 2022).
88. *Monarchia w Hiszpanii. Protesty przeciwników króla*,<https://prawo.money.pl/aktualnosci/wiadomosci/artykul/monarchia;w;hiszpanii;protesty;przeciwnikow;krola,26,0,1558810.html>(dostęp:21 lipca2022).
89. *Monarchia w Hiszpanii traci poparcie obywateli*, <https://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artykul/monarchia;w;hiszpanii;traci;poparcie;obywateli,59,0,1299259.html>(dostęp:21 lipca 2022).
90. *Monarchy*, <https://www.britannica.com/topic/monarchy>(dostęp:14 kwietnia 2023).
91. *Monarchy – not just a ‘harmless relic’*, <https://www.socialistparty.org.uk/articles/14608/30-05-2012/monarchy-not-just-a-harmless-relic/>(dostęp:04 lipca 2022).
92. *Monarki är motsatsen till socialdemokratins värderingar*, <https://aip.nu/monarki-ar-motsatsen-till-socialdemokratins-varderingar/>(dostęp:29 czerwca 2024).

93. *Monarkin en fantastisk del av vår demokrati. Replik från KDU om kungahuset i Sverige*,
<https://www.aftonbladet.se/debatt/a/0nBO2A/monarkin-en-fantastisk-del-av-var-demokrati>(dostęp:30 czerwca 2024).
94. Nikiel, A., *Król, który płaci podatki?*, <http://www.legitymizm.org/krol-placi-podatki>(dostęp:20 marca 2022).
95. Nilsson, K. *Han hade näsa för skandaler*,
96. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/yv4q3J/han-hade-nasa-for-skandaler>, (dostęp:18 grudnia 2022).
97. Nilsson, L., *Monarkins legitimitet i Sverige och Danmark*,
<https://www.dixikon.se/monarkins-legitimitet-i-sverige-och-danmark/>(dostęp:23 czerwca 2022).
98. Nilsson, P.M *Han förankrade svensk monarki i demokratin*,
<https://www.di.se/ledare/han-forankrade-svensk-monarki-i-demokratin/>(29 czerwca 2024).
99. Nobis, E., *Sex argument för varför jag är motståndare till monarkin*,
<https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/sex-argument-for-varfor-jag-ar-motstandare-till-monarkin/>(dostęp: 21 czerwca 2022).
100. *Olaf*, <https://www.britannica.com/biography/Olaf>(dostęp:27 listopada 2023).
101. *Olof Skötkonung* (1a), https://snl.no/Olof_Sk%C3%B6tkonung (dostęp:27 listopada 2023)
102. *Olof Skötkonung* (1b), <https://www.so-rummet.se/kategorier/olof-skotkonung#>(dostęp:27.11.2023);
103. Paluszkiwicz, M., Bawolec, P., Majewski, J., *Pensja w koronie*,
<https://www.wprost.pl/tygodnik/2197/pensja-w-koronie.html>(dostęp:19 lipca 2022)
104. *Papers relating to the foreign relations of the united states, with the annual message of the president transmitted to congress December 5, 1905*,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1905/d948> (dostęp: 06 marca 2024).
105. Pawlicki, J., *Niech holenderska monarchia płaci podatki*,
<https://wyborcza.pl/7,75399,10475314,niech-holenderska-monarchia-placi-podatki.html?disableRedirects=true>(dostęp:20 marca 2022).
106. Pettersson, *Weakened belief in the Norwegian monarchy*,
<https://www.nettavisen.no/weakened-belief-in-the-norwegian-monarchy/s/12-95-196380>,(dostęp:09 lipca 2022).
107. *Så ser svenskarna på Kungen och monarkin*, <https://novus.se/nyheter/2024/01/sa-ser-svenskarna-pa-kungen-och-monarkin/>(dostęp:15 lipca 2024).
108. *Sverige: Lägsta stödet för republik på över 20 år*, <https://www.hbl.fi/2023-05-17/sverige-lagsta-stodet-for-republik-pa-over-20-ar/>(dostęp:29 czerwca 2024)
109. Peachey, P. *Last tsar of Bulgaria loses palace property battle*,
<https://www.thenationalnews.com/world/europe/2021/09/08/last-tsar-of-bulgaria-loses-palace-property-battle/>(dostęp:04 października 2023).
110. Perlenberg, C. B. *Ge mig en anledning att rösta på dig, Victoria*,
<https://www.republikanskaforeningen.se/kronika/ge-mig-en-anledning-att-rosta-pa-dig-victoria/>(dostęp:03 grudnia 2022).
111. Picheta, R. *The royal split, racism and family struggles: 11 things we learned from Harry and Meghan’s explosive interview*,
<https://edition.cnn.com/2021/03/08/uk/meghan-harry-oprah-interview-recap-scli-gbr-intl/index.html>(dostęp:02 grudnia 2021);

112. Popova, S. ”*Vad är roligast med att vara kung? Carl XVI Gustaf i en exklusiv intervju med anledning av att han denna vecka suttit på Sveriges tron i 50 år*”, [w:] ”Fokus. Sveriges nyhetsmagasin”, 14 – 20 September 2023.
113. *Post-och Inrikes Tidningar*, 15 januari 1857 <http://magasin.kb.se>(dostęp:20 maja 2024).
114. Potts, N.M., *Belgium seeks caps on public financing for royal family*, <https://www.dw.com/en/belgium-seeks-caps-on-public-financing-for-royal-family/a-4490929>(dostęp:17 lipca 2022).
115. *Rekordlångt stöd för kungahuset*, <https://sverigesradio.se/artikel/5635362>(dostęp:30 czerwca 2024).
116. *Republikanska föreningen, Bara var fjärde vet att S är emot monarkin*, <https://www.republikanskaforeningen.se/pressmeddelande/bara-var-fjarde-vet-att-s-ar-emot-monarkin/>, (dostęp:29 czerwca 2024).
117. *Riksakten – den andre Grunnloven*, 19 sierpnia 2019, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/stortinget-og-unionen-med-sverige/inn-i-unionen-ny/riksakten--den-andre-grunnloven/>(dostęp:29 kwietnia 2024).
118. *Rodzina królewska będzie płacić podatki. Bo kryzys*, <https://tvn24.pl/swiat/rodzina-krolewska-bedzie-placic-podatki-bo-kryzys-ra331132-3437193>(dostęp:20 marca 2022)
119. *Rosenbad och Regeringskansliets historia*, <https://www.regeringen.se/sa-styrs-sverige/sa-arbetar-regeringen-och-regeringskansliet/rosenbad-och-regeringskansliets-historia/>(dostęp:26 kwietnia 2024).
120. Sandberg, M., ’Lämna över till Victoria’, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/e1qk9M/lamna-over-till-victoria>(dostęp:21 listopada 2022).
121. Savic, V., *Kungen får skarp kritik för uttalanden om Brunei*, <https://sverigesradio.se/artikel/365873>(dostęp: 11 września 2022).
122. *Sifo: Majoritet vill ha kvar monarkin*, <https://omni.se/sifo-majoritet-vill-ha-kvar-monarkin/a/6nPko>(dostęp:21 listopada 2022).
123. Silberstein, M., *Analys: Regeringen handfallen efter tsunamin*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/analys-hart-politiskt-efterspel-till-tsunamin>(dostęp:28 kwietnia 2024).
124. Simonsson, M. *Debatt "Monarkin är en motbjudande kvarleva från diktaturen"*, <https://www.alinget.se/artikel/monarkin-ar-en-motbjudande-kvarleva-fraan-diktaturen>, 14 listopada 2020(dostęp:30 czerwca 2024).
125. *Six out of ten Flemish people reject the present monarchy*, <https://www.brusselstimes.com/40061/six-out-of-ten-flemish-people-reject-the-present-monarchy>(dostęp:11 września 2022).
126. *Snabbkoll: Hur republikanskt är Vänsterpartiet?*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/snabbkoll-hur-republikanskt-ar-vansterpartiet/> (dostęp:29 czerwca 2024).
127. *Socrates on Democracy*, <https://totallyhistory.com/socrates-on-democracy/>(04 lutego 2023).
128. Stanek, A., *Monarchia, czyli kosztowna zabawa w króla i królową*, <https://www.money.pl/>(dostęp:19 lipca 2022);
129. Stjernkvist, L., *Dags för S att ändra sig om kungahuset*, <https://www.bt.se/ledare/lars-stjernkvist-dags-for-s-att-andra-sig-om-kungahuset-d21ed8d4/>(dostęp:29 czerwca 2024)

130. Stålhand, S. H., *Så tycker partierna om monarkin – de vill avskaffa den*, <https://www.svenskdam.se/kungligt/sa-tycker-partierna-om-monarkin-de-vill-avskaffa-den/8687603>(dostęp:10 maja 2023).
- 131.
132. *Support for monarchy falls among young Dutch, survey shows*, <https://www.irishtimes.com/news/world/asia-pacific/support-for-monarchy-falls-among-young-dutch-survey-shows-1.3863625>(dostęp:11 września 2022).
133. *Sveriges grundlagar och riksdagsordningen*, <https://www.riksdagen.se/sv/sa-fungerar-riksdagen/demokrati/sveriges-grundlagar-och-riksdagsordningen/>(dostęp:26 kwietnia 2024).
134. *Święty car i okultyści*, <https://www.rp.pl/historia-swiata/art36620521-swiety-car-i-okultysci>(dostęp: 06 lipca 2022).
135. Tagesson, E., *Mattias Carlsson Sålde sex till Littorin*, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/zLMbPw/salde-sex-till-littorin>, (dostęp: 18 grudnia 2022).
136. Tallmo, K. E., *Grundlagsbrotten i tryckfrihetens historia*, <https://www.dagenssamhalle.se/styrning-och-beslut/demokrati/grundlagsbrotten-i-tryckfrihetens-historia/>(dostęp: 26 kwietnia 2024).
137. *Tarja Halonen 1943-*, [https://suomenpresidentit.fi/sv/halonen/](https://suomenpresidentit.fi/sv/halonen/(https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html)(<https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html>)(03 grudnia 2022).
138. *Tarja Halonen. President of Finland (2000-2012)*, <https://www.councilwomenworldleaders.org/tarja-halonen.html>(03 grudnia 2022)
139. *Tensions between Croatia and Serbia after memorial visit blocked*, <https://www.euronews.com/2022/07/18/tensions-between-croatia-and-serbia-after-memorial-visit-blocked>(dostęp:19 lipiec 2022).
140. *The Belgian royal family*, <https://www.expatica.com/be/moving/society-history/belgian-royal-family-108240/> (dostęp:11 września 2022).
141. *The British Monarchy: Relevant or Relic?*, <https://www.albany.edu/news/12895.php>(dostęp:04 lipca2022)
142. *The British royal family is a relic of empire. It shouldn't exist*, <https://dbknews.com/0999/12/31/arc-qz3ul3enlnhnpkjze4c4a3tjqi/>(dostęp:04 lipca 2022).
143. *The history of Belgium*, <https://www.expatica.com/be/moving/society-history/belgian-royal-family-108240/> (dostęp:29 września 2023).
144. *The Role of Monarchy in Modern Democracy*, <https://talkinghumanities.blogs.sas.ac.uk/2020/10/06/the-role-of-monarchy-in-modern-democracy/> (dostęp:11 września 2020).
145. *The Swedish News Agency (Tidningarnas Telegrambyrå) 1939.*
146. *The true cost of the royals*, https://www.republic.org.uk/the_true_cost_of_the_royals(dostęp:20 lipca 2022).
147. *Vad tycker partierna om republik?*, <https://www.republikanskaforeningen.se/opinion/vad-tycker-partierna-om-republik/>(dostęp:29 czerwca 2024).
148. Vanderhoof, E., *Can the Royal Family Stay Politically Neutral Forever?*, <https://www.vanityfair.com/style/2020/10/royal-family-voting-politics-history>(dostęp:11 września 2022).
149. *Vänsterpartiet*, <https://www.vansterpartiet.se/var-politik/politik-a-o/monarki/>(dostęp:29 czerwca 2024).

150. [Video] *The monarchy: tourist attraction or reactionary relic?*,
<https://www.marxist.com/video-the-monarchy-tourist-attraction-or-reactionary-relic.htm>(04 lipca 2022).
151. *What do the Danes think of their Royal Family and what role does the Danish Monarchy have?*,
152. <https://www.yourdanishlife.dk/the-role-of-the-danish-monarchy/>(dostęp:11 września 2022).
153. *What is the actual cost of sustaining Europe's royal families?*,
<https://www.wionews.com/photos/what-is-the-actual-cost-of-sustaining-europes-royal-families-286998#spain-286596>(dostęp:21 lipca 2022).
154. *What powers does the new King have?*, <https://www.theweek.co.uk/royal-family/97645/how-much-power-does-the-royal-family-have>(dostęp:18 września 2022).
155. Wiszowaty, M., *Czy symbole, przepych i bogactwo mają znaczenie w życiu człowieka?*,
<http://armaria.info/?p=16>(dostęp: 16 lipca 2022).
156. Wojas, J. *Kurlandia i Semigalia – baśniowa kraina nad Bałtykiem*,
<https://kurierhistoryczny.pl/arttykul/kurlandia-i-semigalia-basniowa-kraina-nad-baltykiem,871>,
(dostęp:04 października 2023).
157. *World's coolest queen: Margrethe of Denmark*, <https://www.dw.com/en/worlds-coolest-queen-margrethe-of-denmark/a-18384661>(dostęp:11 lipca 2022).
158. Zimmermann, A. *European countries where insulting the head of state can land you in prison*,
<https://www.politico.eu/article/european-countries-where-insulting-head-of-state-can-land-prison-belgium-denmark-france-germany/>(dostęp:18 września 2022).

Wykaz najczęściej stosowanych skrótów

BRIS – Prawo Dzieci w Społeczeństwie (*Barnens rätt i samhället*).

FR – Federacja Rosyjska.

NSA – Naczelny Sąd Administracyjny.

MLG – wielopoziomowe zarządzanie (*multilevel governance*).

SFS – szwedzki zbiór przepisów (*Svensk författningssamling*).

SN – Sąd Najwyższy.

SOU – publiczne dochodzenia państwowe (*Statens offentliga utredningar*).

UE – Unia Europejska.

UNICEF – Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci.

Wykaz tabel, wykresów, ilustracji

Tabela 1. *Relacji między republikańską oraz monarchiczną głową państwa a legislatywą, egzekutywą oraz władzą sądowniczą, opracowanie własne, s. 138.*

Tabela 2. *Oceny wystawione przez szwedzkie społeczeństwo na temat popularności wybranych europejskich monarchów w 2011 r. (średnia, procenty), s. 442.*

Tabela 3. (cz.1) *Udział osób z bardzo/całkiem wysokim zaufaniem do domu królewskiego według podstawowych czynników, 1995 – 2020 (procenty). Zadane pytanie: Jak dużym zaufaniem darzysz następujące instytucje i grupy według tego jak wykonują swoją pracę? W badaniu uwzględniono płeć, wiek, wykształcenie, wysokość dochodów, zatrudnienie, miejsce zamieszkania, orientację polityczną, s. 425.*

Tabela 3. (cz. 2) *Udział osób z bardzo/całkiem wysokim zaufaniem..., s. 453.*

Tabela 3. (cz. 3) *Udział osób z bardzo/całkiem wysokim zaufaniem..., s. 454.*

Tabela 4. *Postawa szwedzkiego społeczeństwa i dziennikarzy wobec propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji w 2011r. (procenty i zbilansowanie), s. 455.*

Tabela 5. *Postawa szwedzkiego społeczeństwa i parlamentarzystów wobec propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji w latach 2013/2014 (procenty i zbilansowanie), s. 457.*

Tabela 6. *Zaufanie szwedzkiego społeczeństwa i parlamentarzystów do domu królewskiego na podstawie oceny wykonywanych przez ród Bernadotte zadań (procenty i zbilansowanie), s. 458.*

Tabela 7. *Stosunek partii politycznych do monarchii, opracowanie własne, s. 463.*

Wykres 1. *Utrzymanie albo obalenie monarchii według Riks-SOM 2003, 2009 – 2015 (procenty). Zadane pytanie: Uważasz, że w Szwecji powinno się utrzymać czy obalić monarchię?, s. 444.*

Wykres 2. *Postawa szwedzkiego społeczeństwa wobec wprowadzenia republiki z wybieralnym prezydentem, 1995 – 2015. Zadane pytanie: Czy powinna zostać zainstalowana republika z wybieralnym prezydentem?, s. 445.*

Wykres 3. *Zaufanie do domu królewskiego. Zadane pytanie: Jak dużym zaufaniem darzysz następujące instytucje (dom królewski) i grupy według tego jak wykonują swoją pracę?, s. 447.*

Wykres 4. *Badanie na temat monarchii. Aftonbladet/ Sifo zadało grupie tysiąca respondentów drogą telefoniczną w dniach między 10 a 13 grudnia trzy pytania: Czy chcesz zachować lub*

obalić monarchię?, Uważasz, że król powinien przekazać tron księżniczce koronnej Wiktorii?, Czy twoje zaufanie wobec króla zmniejszyło się czy zwiększyło w ostatnich latach?, s. 448 – 449.

Wykres 5. *Postawa wobec propozycji wprowadzenia republiki w Szwecji w latach 1976 (ankieta wyborcza), 2003, 2005, 2010 – 2013 (badania SOM), s. 449.*

Wykres 6. *Postawa szwedzkiego społeczeństwa wobec utrzymania monarchii, uwzględniając płeć, wiek i obywatelstwo biorących udział w badaniu w latach 2003, 2010 i 2016 (procenty), s. 450.*

Wykres 7. *Postawa szwedzkiego społeczeństwa wobec utrzymania lub obalenia monarchii, uwzględniając wykonywany zawód oraz poparcie dla partii politycznych biorących udział w badaniu w latach 2003, 2010 i 2016 (procenty), s. 451.*

Ilustracja nr 1. *Roczny koszt monarchii w Europie, s. 175.*